CONFERENCE BOOK

TRAKYA
1st INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 10 – 12, 2026
EDIRNE

ISBN : 978-625-8795-28-8

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 10 – 12, 2026
EDIRNE

Edited By
ASSOC. PROF. NAZILE ABDULLAZADE

Issued: 15.08.2026
ISBN: 978-625-8795-28-8

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 60 papers have been presented by Turkish participants and 66 papers by international participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

The Contents Of This Book Are Solely Those Of The Authors.
Bu Kitabın içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Web: www.trakyakongresi.org Contact: trakyakongresi@gmail.com

CONFERENCE ID

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
JULY 10 – 12, 2026
EDIRNE

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Ghana – Kenya- Romania- Azerbaijan- Syria- Lebanon -Iraq- Iran -Egypt -UAE – Qatar- Jorden - Saudi Arabia- Russia- Serbia - South Korea- Algeria – Singapore- India – Eritrea- Kazakhstan- Oman-

PRESENTATION
Oral presentation

No part of this book may be reprinted or reproduced or utilized in any form or by any electronic, mechanical or any other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any form of information storage or retrieval systems, without permission from the publishers.
Academy Global–2026©

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference : Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran

Prof. Dr. Hülya Çiçek - Gaziantep Universitesi

Prof. Dr. Ali Bilgili - Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Naile Bilgili - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Başak Hanedan - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Hajar Huseynova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Dwi Sulisworo - Ahmad Dahlan University

Prof. Zain Musa - Royal Academy of Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain - NICMAR University

Prof Yakup Babayev - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Suyatno - Ahmad Dahlan University

Prof. Dr. Al-Rashiff H. Mastul -Mindanao State University

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy - Mindanao State University

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı - Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Belkıs Özkara - Afyon Kocatepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna - Zarmed University

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sıddık BAKIR - Ataturk Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Munzur Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Batman Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Dicle Üniversitesi

Assoc. Prof. Dody Hartanto - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Nazile Abdullazade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Assoc Prof. Dr. Erkan EFİLTİ - Kırgızistan-Türkiye Manas University

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti - Ahmad Dahlan University

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - New Bulgarian Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari - Tebriz Universitesi

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş - Gazi Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - İnönü Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları

Assist. Prof. Ihwan Ghazali - Technic University of Malaysia

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu- Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan- Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Dicle Üniversitesi

Lecturer Mehmet Nuri Ödük - Selçuk Üniversitesi

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden - Selçuk Üniversitesi

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heydarlou –

Dr. Dadash Mehravari - Tebriz Universitesi

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan Devlet Pedagoji Üniversitesi

Dr. Gültekin Gürçay

Dr. Amaneh Manafidizajı

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Hülya Çiçek – Turkiye

Prof. Dr. Emine Koca – Turkiye

Prof. Dr. Fatma Koç – Turkiye

Prof. Dr. Valide Paşayeva - Türkiye

Prof. Dr. Ali Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Naile Bilgili - Turkiye

Prof. Dr. Başak Hanedan – Turkiye

Prof. Dr. Aysel Güven - Turkiye

Prof Dr. Bülent Kurtişoğlu – Turkiye

Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan

Prof. Dr. Dwi Sulisworo – Indonesia

Prof. Dr. Natalia Latygina – Ukraina

Prof. Dr. Yunir Abdrahimov – Russia

Prof. Muntazir Mehdi – Pakistan

Prof. Dr. T.Venkat Narayana Rao – India

Prof. Dr. İzzet Gümüş – Turkiye

Prof. Dr. Mustafa Bayram – Turkiye

Prof. Dr. Saim Zeki Bostan – Turkiye

Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China

Prof. Yakup Babayev - Azerbaijan

Prof. Dr. Suyatno – Indonesia

Prof. Dr. Zain Musa – Cambodia

Prof. Dr. Sameer Jain – India

Prof. Mehdi Mohammadzade – Iran

Prof. Dr. Ika Maryani – Indonesia

Prof. Dr. Guler Yenice – Turkiye

Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi – Turkiye

Prof. Dr. Mavlonova Ugiloy Khamdamovna – Uzbekistan

Prof. Dr. Mehtap Kavurmacı – Türkiye

Prof. Dr. Belkıs Özkara – Türkiye

Prof. Dr. Al-Rashiff Hamjilani Mastul – Philipinnes

Prof. Dr. Alhisan U. Jemsy – Philippines

Assoc. Prof. Dr. Aysel Arslan - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sıddık Bakır – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Meryem Öztürk - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yeliz Çakır Sahilli - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Berna Koçak - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Aydın - Turkiye

Assoc Prof. Dr. Feran Aşur – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Bülent Işık - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nurkan Yılmaz - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sevra Fırıncıoğulları - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet Aydın – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran - Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Dilorom Hamroeva - Ozbekistan

Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari – Iran

Assoc. Prof. Ivaylo Staykov - Bulgaria

Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia

Assoc. Prof. Dr. Ümit Ayata – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Həmzə Əliyev - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Okan Sarıgöz – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Ahmet Topal – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Sandeep Gupta – India

Assoc. Prof. Dr. Veysel Parlak – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Mahmut İslamoğlu – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Irade Kerimova - Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova – Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Ali Vandshoari – İran

Assoc. Prof. Dr. Dinara Fardeeva – Rusya

Assoc. Prof. Dr. Göksel Ulay – Turkiye

Assoc. Prof. Dr. Erkan Efilti - Kirgizhstan

Assist. Prof. K. R. Padma – India

Assist. Prof. Dr. Omid Afghan - Afghanistan

Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan Alanazi - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich Altayev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amina Salihi Bayero – Nigeria

Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif Fakheer - Jordania

Assist. Prof. Dr. Dody Hartanto - Indonesia

Assist. Prof. Dr. Ihwan Ghazali - Malaysia

Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini Heyladou – Iran

Assist. Prof. Dr. Bazarhan İmangalieva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı Jaylıbay - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Mamatkuli Juraev – Ozbekistan

Assist. Prof. Dr. Kalemkas Kalibaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bouaraour Kamel – Algeria

Assist. Prof. Dr. Alia R. Masalimova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Amanbay Moldibaev - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Ayslu B. Sarsekenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Bhumika Sharma - India

Assist. Prof. Dr. Gulşat Şugaeva – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. K.A. Tleubergenova - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Cholpon Toktosunova – Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Hoang Anh Tuan – Vietnam

Assist. Prof. Dr. Songül Atak - Türkiye

Assist. Prof. Dr. Botagul Turgunbaeva - Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Dinarakhan Tursunalieva - Kirgizia

Assist. Prof. Dr. Yang Zitong – China

Assist. Prof. Dr. Gulmira Abndirasulova – Kazakhstan

Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa

Assist. Prof. Dr. Murat Genç – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India

Assist. Prof. Dr. Vaiva Balciuniene – Lithuania

Assist. Prof. Dr. Meltem Avan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu - Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade – Azerbaijan

Assist. Prof. Dr. Naci Büyükkaracığan – Turkiye

Assist. Prof. Dr. Raihan Yusoph – Philippines

Dr. Que-Nhu Duong - Vietnam

Dr. Fatih İ. Kurşunmaden – Turkiye

Dr. Mehmet Nuri Ödük – Turkiye

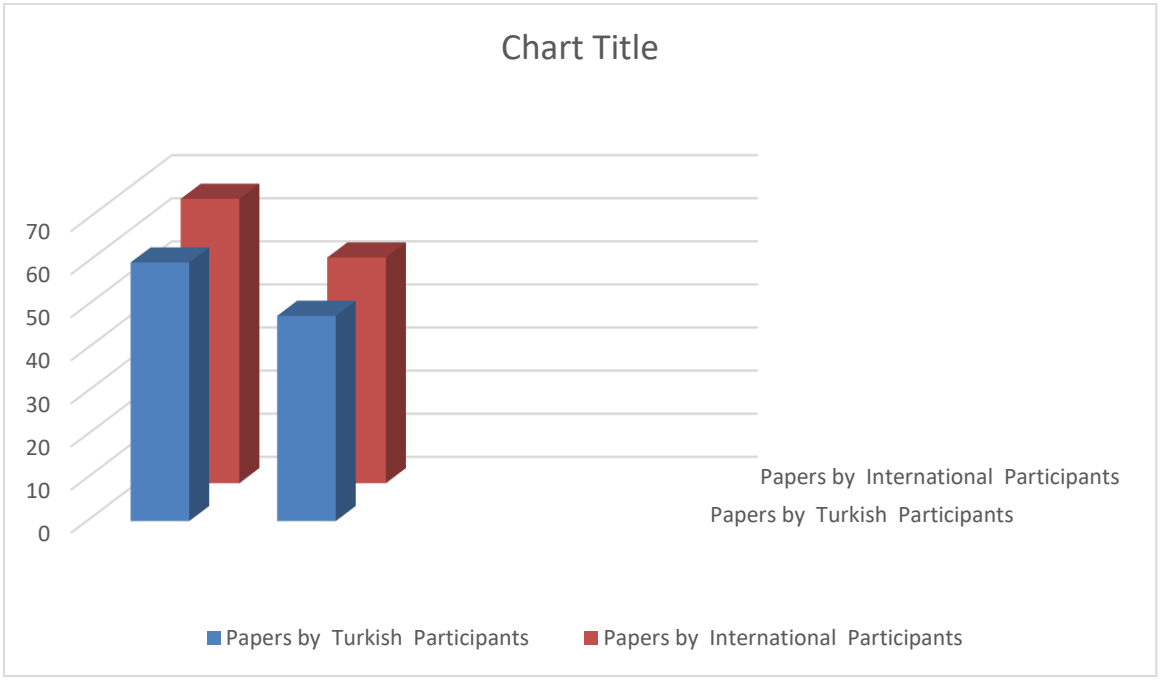
Dr. Ayşe Baran - Turkiye

Dr. Aynurə Əliyeva - Azerbaijan

Dr. Sonali Malhotra – India

Dr. Amaneh Manafidizaji – Iran

	Number of paper	*%*
Papers by Turkish Participants	60	47,62
Papers by International Participants (22 Countries)	66	52,38

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 10 – 12, 2026
EDIRNE

NO : **AC- 1T - 2026. 351S– 3856**
Konu : Akademik Teşvik Uygunluk Belgesi 10/08/2026

İLGİLİ MAKAMA

Academy Global Conferences tarafından düzenlenen **TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES** kongresi 10- 12 Termmuz 2026 tarihlerinde Edirne'de 23 farklı ülkeden akademisyenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Kongre kapsamında sunulan 126 bildirinin 60'ı Türkiye'den, 66'sı ise farklı 22 ülkeden katılan akademisyenler tarafından sunulmuştur. Kongre, 16 Ocak 2020 Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğine getirilen "Tebliğlerin sunulduğu yurt içinde veya yurt dışındaki etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilebilmesi için Türkiye dışında en az beş farklı ülkeden sözlü tebliğ sunan konuşmacının katılım sağlaması ve tebliğlerin yarıdan fazlasının Türkiye dışından katılımcılar tarafından sunulması esastır." değişikliğine uygun olarak düzenlenmiştir.

Bilgilerinize arz ederiz

Saygılarımızla

Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı : E-98102723-903.07-475454
Konu : Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:
Gereği:
Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 - GAZİANTEP
Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17
e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi
Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel
Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
"Suyun Öte Yanı" 1ST INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
July 10 – 12, 2026
EDIRNE

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderator olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmamasını moderatörler temin edecektir.**
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. **Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.**
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.
- **SADECE ÇALIŞMADA YAZAR OLARAK GEÇEN KİŞİLER SUNUM YAPABİLİR !**

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Doç. Dr. Fatma Hilal YAĞIN**	1	AWARENESS, RISK FACTORS, AND PREVENTIVE APPROACHES TO URINARY INCONTINENCE DURING PREGNANCY: A DESCRIPTIVE REVIEW	Doç.Dr., Ayşe ÇUVADAR Yl. Öğr., Esra ŞEKERCİ
		2	THE EFFECT OF CONTINUOUS MIDWIFERY SUPPORT DURING LABOR ON MATERNAL AND NEONATAL OUTCOMES: A STRUCTURED REVIEW	Yl. Öğr., Nebiye Gül ŞENEL Doç. Dr., Ayşe ÇUVADAR
		3	Detection of Hepatitis C–Related Liver Diseases Using Routine Biochemical Tests: An Explainable Machine Learning Approach	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR Doç. Dr. Fatma Hilal YAĞIN,
		4	Machine Learning-Based Clinical Prediction Models: From Data Preparation to Model Validation	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR Doç. Dr. Fatma Hilal YAĞIN
		5	Explainable Machine Learning Prediction of Recurrence in Differentiated Thyroid Cancer: A Layered Model Comparison Along the Clinical Timeline	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR Doç. Dr. Fatma Hilal YAĞIN
		6	Avoiding Data Leakage in Health-Based Machine Learning Studies: Statistical Principles and Practical Recommendations	Doç. Dr. Şeyma YAŞAR Doç. Dr. Fatma Hilal YAĞIN

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Asst. Prof. Dr., Adem Avcu**	1	DESIGN AND INVESTIGATION OF FUNCTIONALLY GRADED SHAPE MEMORY ALLOYS	Öğr. Gör. Dr. Ümit Zeybek
		2	MULTI-CRITERIA SELECTION OF ANIMAL-BASED NATURAL FIBER MATERIALS USING AN INTEGRATED GINI-COPRAS-MOORA-MARCOS FRAMEWORK	Asst. Prof. Dr., Adem Avcu
		3	A COMPARATIVE MCDM APPROACH FOR PLANT-BASED FIBER SELECTION IN COMPOSITE MATERIALS UNDER OBJECTIVE CRITERIA WEIGHTS	Asst. Prof. Dr., Adem Avcu
		4	A NUMERICAL STUDY ON THE EFFECT OF ADDING OBSTACLES TO THE ABSORBER PLATE OF A SOLAR AIR HEATER EQUIPPED WITH A PCM UNIT	Ataollah KHANLARI
		5	FARKLI KÂĞIT TÜRLERİNİN TOPRAK ALTINDA BOZUNMA SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ	Reyhan TAVUKCU Dr. Öğr. Üyesi Hülya VARLIBAŞ BAŞBOĞA
		6	SICAKLIK FAKTÖRÜNE GÖRE ÇERÇEVESİZ VE ÇERÇEVELİ PV MODULLERİNİN ÜRETİM VERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	Mehmet KARA Doç. Dr., Mehmet Onur KARAAĞAÇ Prof. Dr., Alper ERGÜN
		7	KARABÜK ŞARTLARINDA BİR ISI POMPASININ KIŞ VE BAHAR DÖNEMİ ENERJİ TÜKETİM PROFİLİ VE EKONOMİK ANALİZİ	İsmail ARSUN Doç. Dr., Mehmet Onur KARAAĞAÇ Prof. Dr., Alper ERGÜN
		8	LMS ALGORİTMASI İLE MIMO SİSTEMDE DİNAMİK AKIŞ KONTROLÜ	Ergin Özkara Doç. Dr. İlhan Baştürk

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Koray Karabulut**	1	EXPERİMENTAL INVESTIGATION ON THE FLEXURAL BEHAVIOR OF CARBON MESH-REINFORCED GEOPOLYMER CONCRETE BEAMS CONTAINING STEEL FIBERS	Öğr. Gör. Serpil AĞIRMAN Mehmet ERDOĞAN Doç. Dr. Barış BAYRAK Prof. Dr. Abdulkadir Cüneyt AYDIN
		2	DETERMINATION OF POZZOLANIC ACTIVITY OF BRICK AND AERATED CONCRETE WASTES USING THE FRATTINI TEST	Dr. Mine KURTAY YILDIZ
		3	HETEROJEN YEREL GEOTEKNİK ETÜT RAPORLARINDAN MAKİNE ÖĞRENMESİNE UYGUN SPT-N VERİ SETİ OLUŞTURULMASI: ORTAK ŞEMA VE KALİTE KONTROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yiğitcan Boşnak Dr. Öğr. Üyesi, Emrah Dağlı
		4	ANALYSIS OF HEAT TRANSFER AND PRESSURE DROP IN MICRO-CHANNEL HEAT SINKS	Prof. Dr. Koray Karabulut Doç. Dr. Yeliz Alnak
		5	EVALUATION OF THE HYDROTHERMAL PERFORMANCE OF MULTI-PARTITIONED MICRO-CHANNEL HEAT SINKS	Doç. Dr. Yeliz Alnak Prof. Dr. Koray Karabulut
		6	THE EFFECT OF FOOD /MICROORGANISM (F/M) RATIO ON MICROORGANISM SPECIES/COMPOSITION IN AEROBIC PROCESSES	Şükrü Aslan
		7	ORGANIC LOADING RATE EFFECT ON ANAEROBIC TREATMENT OF WASTEWATERS	Şükrü Aslan

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Dr. Gültekin Gürçay**	1	AN OVERVIEW OF THE STRUCTURE AND ECONOMICS OF SHEEP FARMING IN TURKIYE	Yıldız KEN Prof. Dr. Sait ENGİNDENİZ
		2	TÜRKİYE'DE SON 10 YILDA ASPİR ÜRETİM VE DIŞ TİCARETİNDE ORTAYA ÇIKAN GELİŞMELER	Zir. Müh. İsmihan Imış Prof. Dr. Nevin Demirbaş
		3	THE EFFECT OF THE BIPLOT PROGRAM ON EARLY SELECTION IN BARLEY BREEDING STUDIES	Prof. Dr. Enver KENDAL
		4	THE EFFECT OF BARLEY GENOTYPES DEVELOPED FOR MODERATE RAINFALL REGIONS ON LOADING RATES AND INVESTIGATED TRAITS.	Prof. Dr. Enver KENDAL
		5	DETERMINATION OF MINERAL AND TOXIC ELEMENT CONTENTS OF DIFFERENT PARTS OF FARMED AND NATURAL SEA BASS GROWN IN THE AEGEAN AND THE BLACK SEA	Dr. Ayşegül KORKMA Dr. Assistant Professor Fatma Gökmen Yılmaz Assoc. Prof. Nurhan USLU Research Assistant Sevde Nur ÇATALTEPE Prof. Dr. Mehmet Musa ÖZCAN
		6	THE EFFECTS OF PHYSICAL AND BIOLOGICAL PROCESSES ON THE ELEMENT (MACRO, MICRO AND TOXIC ELEMENTS) CONTENTS OF RAW, GERMINATED AND DRIED LEGUME SEEDS	Dr. Ayşegül KORKMAZ Assoc. Prof. Nurhan USLU Research Assistant Sevde Nur ÇATALTEPE Prof. Dr. Mehmet Musa ÖZCAN
		7	TAÇ KONUMUNUN MUŞMULA (Mespilus germanica L.) MEYVELERİNDE KİMYASAL BİLEŞİM VE FİTOKİMYASAL ÖZELLİKLERDEKİ ROLÜ	Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN
		8	'ÇAKILDAK' VE 'FOŞA' FINDIK ÇEŞİTLERİNDE İÇ MEYVE BİYOMETRİK ÖZELLİKLERİ İLE BEYAZLAMA ORANLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN ANALİZİ: KORELASYON VE TEMEL BİLEŞEN YAKLAŞIMI	Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN
		9	ERDEMLİ (MERSİN) İLÇESİNİN BAZI ODUN DIŞI ORMAN ÜRÜNLERİ VE YÖRESEL KULLANIMLARI	Orman Mühendisi, İkra DEMİREL Dr. Öğr. Üyesi Gamze TUTTU
		10	CULTIVATION OF SEAWEEDS AND SALICORNIA SPECIES IN EFFLUENT WATER FROM BIOFLOC INTEGRATED AQUACULTURE SYSTEMS	Engineer, Nima DADMEHR Assoc. Prof. Dr. Gamze TURAN

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Doç. Dr. Hasan Hüseyin Gül Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kocatürk**	1	LOJİSTİK 4.0 VE DİJİTAL İKİZ UYGULAMALARINDA YAPAY ZEKÂ VE BLOKZİNCİR ENTEGRASYONU: DEĞER ZİNCİRİ ŞEFFAFLIĞI ÜZERİNE BİR KAVRAMSAL ÇERÇEVE	Tunahan POYRAZ Doç. Dr. Volkan YAVAŞ
		2	RAMA DAĞILIMININ BİLİNMEYEN PARAMETRESİNİN SIRALI KÜME ÖRNEKLEMESİ ALTINDA TAHMİNİ	Doç. Dr. Hasan Hüseyin Gül Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kocatürk
		3	EXPONENTIATED PARETO EXPONENTIAL DAĞILIMININ PARAMETRELERİNİN FARKLI YÖNTEMLERLE TAHMİNİ VE KARŞILAŞTIRILMASI	Doç. Dr. Hasan Hüseyin Gül Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kocatürk
		4	TÜRKİYE'DE YAPAY ZEKÂYA GÜVENİN SOSYO-DİJİTAL BELİRLEYİCİLERİ: YORUMLANABİLİR MAKİNE ÖĞRENMESİ YAKLAŞIMI	Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kocatürk Doç. Dr. Hasan Hüseyin Gül
		5	YÜKSEKÖĞRETİMDE AKADEMİK BAŞARI VE OKUL TERK RİSKİNİN VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMLERİYLE SINIFLANDIRILMASI	Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Kocatürk Doç. Dr. Hasan Hüseyin Gül
		6	BEYİN TÜMÖRÜ ÇALIŞMALARINDA FEDERE ÖĞRENME YAKLAŞIMI	Araştırma Görevlisi, Duran DUMAN Doçent Doktor, Yasin KAYA Profesör Doktor, Serdar YILDIRIM
		7	TRADITIONAL INTERPOLATION APPROACHES AND BEZIER CURVE ESTIMATION MODEL COMPARISON AROUND JAPAN, CHINA, AND SOUTH KOREA COVID CASE	Dr. Emre Eroglu Nursena Eroglu
		8	THE NEURAL NETWORK ESTIMATION MODEL OF THE AP (nT) INDEX VIA GEOMAGNETIC STORMS	Dr. Emre Eroglu
		9	SOME NEW IDENTITIES FOR THE BI-PERIODIC PELL AND BI-PERIODIC PELL–LUCAS SEQUENCES	Doç. Dr. Şükran Uygun Abdullah Remmo
		10	ON NEW MIXED IDENTITIES AND PRODUCT FORMULATIONS FOR BI- PERIODIC PELL AND PELL-LUCAS SEQUENCES	Doç. Dr. Şükran Uygun Abdullah Remmo

No: 5

AKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Öğr. Üyesi Nurettin Gökşenli**	1	A Binary Visual Entailment Study using a Visual Language Model (VLM) and Visual Question Answering (VQA) Pair	Asst. Prof. Dr., Alican DOĞAN Master's Student, Zeynep ÖZER
		2	Estimation of Structural Vibration Damping Parameter from Unidirectional Data Using Physics-Informed Neural Networks: A Double-Integral Based Inverse Problem Approach	Öğr. Gör. Dr. Emrah KUZU Dr. Öğr. Üyesi BURAK EMRE YAPANMIŞ Prof. Dr. SÜLEYMAN MURAT BAĞDATLI
		3	Optimization of Ride Comfort and Road-Holding Trade-off in a Quarter-Car Active Suspension System via Reinforcement Learning	Öğr. Gör. Dr. Emrah KUZU Doç. Dr. Serkan ÇAŞKA
		4	GÜNEŞ IŞINIM MİKTARI ÖLÇMEK İÇİN LDR İLE BİR DEVRE TASARIMI VE UYGULAMASI	Dr. Öğr. Üyesi Nurettin Gökşenli Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tümay
		5	MAKINE ÖĞRENIMI KULLANARAK EEG'DEN EPILEPTIK NÖBET TESPITI	Dr. Öğr. Üyesi Nurettin Gökşenli Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tümay
		6	GENİŞ DEPO ALANLARINDA JİROSKOP DESTEKLİ RFID ETİKET KONUMLANDIRMA SİSTEMİ	Muhammed Melik Uğur Vahid Akram
		7	A MODULAR AND EXTENSIBLE CPU SCHEDULING SIMULATION FRAMEWORK FOR THE EXPERIMENTAL COMPARISON OF FCFS, SJF, AND RR ALGORITHMS	Dr. Öğr. Üyesi Ali Fatih Gündüz

No: 1

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Mustafa İNCE**	1	CARPET AT THE CROSSROADS OF CULTURES: KAĞIZMAN	Dr. Öğr. Üyesi Esen BAYDEMİR, Öğr. Gör. Esra KOCAMAN DİVANOĞLU,
		2	RESİM SANATINDA AĞAÇ VE HAYVAN İMGELERİNİN SEMBOLİK VE BİÇİMSEL KULLANIMI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Merve Nur Durusoy
		3	İSLÂM VE BATI SANATINDA ESTETİK OLGUNUN KARŞIT YÖNLERİ	Doktora Öğrencisi, Alime UYAR
		4	SOSYAL MEDYANIN GÜNLÜK YAŞAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ÖĞRENCİ VE ÇALIŞAN DENEYİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ	Prof. Dr. Mustafa İNCE Gülnida EKMEKCİ
		5	TÜRKİYE'NİN SANAL GÜNDEMİ; X PLATFORMUNDA TREND OLAN KONULAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Prof. Dr. Mustafa İNCE Gülnida EKMEKCİ
		6	SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE KORUNMASINA YÖNELİK DİJİTAL KAMU İLETİŞİMİNİN NÖROBİLİMSEL ANALİZİ	Dr. Öğretim Üyesi Caner YAZICIOĞLU
		7	DİJİTAL İLETİŞİMDE YAPAY ZEKA OKURYAZARLIĞININ PLATFORMLAŞMASI: "HERKES İÇİN YAPAY ZEKA" PLATFORMUNDA HEDEF KİTLE TEMELLİ BİR BECERİ EKOSİSTEMİ ANALİZİ	Öğr. Gör. Dr. Erdi Çelebi
		8	DIGITAL MEDIA USE AND RELIGIOSITY: A REVIEW OF THE LITERATURE	Arş. Gör. Dr. Muhammet Emin Çifçi Prof. Dr. Bünyamin Ayhan

No: 4

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assis. Prof. Dr. Jelena Milenkovic**	1	ASSESSING THE IMPACT OF TELEMEDICINE ON RURAL HEALTHCARE ACCESS IN GERMANY	Prof. Dr. Stefan Becker
		2	INVESTIGATING THE RELATIONSHIP BETWEEN AIR POLLUTION AND RESPIRATORY DISEASE PREVALENCE IN BERLIN	Prof. Dr. Stefan Becker Dr. Thomas Schneider Assis. Prof. Dr. Katharina Lehmann
		3	PREVALENCE AND SOCIOECONOMIC FACTORS IN MALARIA CONTROL EFFORTS AMONG ERITREAN SCHOOLCHILDREN	Dr. Selam Tesfay Mebrahtu Berhane
		4	MATERNAL AND NEONATAL HEALTH OUTCOMES AFTER COMMUNITY-BASED INTERVENTIONS IN ASMARA	Assoc. Prof. Dr. Abeba Tsehaye Dr. Semhar Fissehatsion
		5	CARDIOVASCULAR DISEASE PREVENTION STRATEGIES IN SERBIAN PRIMARY CARE: AN EPIDEMIOLOGICAL STUDY	Prof. Dr. Nikola Jovanovic Dr. Milena Petrovic Assis. Prof. Dr. Stefan Cvetkovic Dr. Danijela Markovic
		6	EVALUATING MENTAL HEALTH SERVICES CAPACITY AND ACCESSIBILITY IN SOUTHERN SERBIA	Assis. Prof. Dr. Jelena Milenkovic
		7	VACCINATION COVERAGE AND INFECTION RATES AMONG CHILDREN IN CAIRO SCHOOLS	Dr. Amal El-Gohary Prof. Dr. Mahmoud Hassan Assis. Prof. Dr. Salma Bakr
		8	BARRIERS TO WOMEN'S CANCER SCREENING PARTICIPATION IN EGYPT: A MULTICENTER STUDY	Assoc. Prof. Dr. Maha Fathy Dr. Nour El-Din Hassan

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assoc. Prof. Dr. Mahsa Rahmani**	1	MOLECULAR CHARACTERIZATION AND ANTIBIOTIC RESISTANCE PATTERNS IN ESCHERICHIA COLI ISOLATED FROM DAIRY HERDS	Fariba Shafiei Prof. Dr. Amir Hosseini
		2	PREVALENCE OF TOXOPLASMOSIS IN SMALL RUMINANTS: EPIDEMIOLOGICAL STUDY IN KHORASAN REGION	Assoc. Prof. Dr. Mahsa Rahmani
		3	VETERINARY SURGICAL MANAGEMENT OF BONE FRACTURES IN WORKING DOGS: A CLINICAL STUDY	Dr. Marko Milosevic Prof. Dr. Jelena Stojanovic
		4	ZOONOTIC TRANSMISSION OF BRUCELLOSIS FROM LIVESTOCK TO HUMAN POPULATIONS IN NORTHERN SERBIA	Assis. Prof. Dr. Nikola Ilic Dr. Ana Petrovic
		5	EPIDEMIOLOGICAL ASSESSMENT OF CANINE PARVOVIRUS OUTBREAKS IN SOUTHWESTERN NIGERIA	Dr. Chinedu Okafor Amina Musa
		6	ASSESSMENT OF TICK-BORNE HEMOPARASITES IN DAIRY CATTLE AND THEIR IMPACT ON MILK PRODUCTIVITY	Dr. Fatima Lawal
		7	MOLECULAR TYPING AND ANTIBIOGRAM PROFILES OF METHICILLIN-RESISTANT STAPHYLOCOCCUS AUREUS IN POULTRY FARMS	Dr. Patrick O. Nwosu Dr. Chuka Eze Dr. Musa Ibrahim
		8	CLINICAL AND PATHOLOGICAL FINDINGS IN FELINE LOWER URINARY TRACT DISEASE: A HOSPITAL-BASED INVESTIGATION	Dr. Ifeoma Udoh

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Giorgi Lomsadze**	1	ADVANCES IN THE SYNTHESIS OF FUNCTIONALIZED ORGANIC MOLECULES FOR PHARMACEUTICAL APPLICATIONS	Prof. Dr. Elchin Sultanov Assoc. Prof. Dr. Rzayev Ramil Afaq Rzayeva
		2	CATALYTIC PERFORMANCE IN INDUSTRIAL PROCESSES	Dr. Sevinj Aliyeva Sabina Jafarova Assoc. Prof. Imanov Elmar
		3	DEVELOPMENT AND APPLICATION OF METAL-ORGANIC FRAMEWORKS IN ENVIRONMENTAL REMEDIATION	Prof. Dr. Adriana Popescu Dr. Bogdan Iliescu
		4	KINETIC AND THERMODYNAMIC STUDY OF COPPER-CATALYZED ORGANIC TRANSFORMATION REACTIONS	Assoc. Prof. Dr. Dragos Marinescu Cristina Ghenea Dr. Nana Ezugbaia
		5	NOVEL APPROACHES TO BIOPOLYMER SYNTHESIS FOR MEDICAL DEVICE ENGINEERING	Dr. Giorgi Lomsadze
		6	ELECTROCHEMICAL METHODS FOR DETECTION OF HEAVY METAL IONS IN DRINKING WATER	Assoc. Prof. Dr. Tinatin Mchedlishvili Mariam Kapanadze
		7	CATALYTIC CONVERSION OF BIOMASS-DERIVED SUBSTRATES TO BIOFUELS USING TRANSITION METAL COMPLEXES	Dr. Alemu Getachew Solomon Tadesse

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Prof. Dr. Vladimir Orlov**	1	DEVELOPMENT OF ADVANCED METAL MATRIX COMPOSITES FOR HIGH-TEMPERATURE APPLICATIONS	Prof. Dr. Nasim Kholov Dr. Shirin Sharipova
		2	INVESTIGATION OF NANOSTRUCTURED CERAMICS FOR PHOTOCATALYTIC WATER PURIFICATION	Dr. Mehrangez Davlatova Assoc. Prof. Dr. Rustam Kurbonov
		3	MULTISCALE MODELING OF MECHANICAL BEHAVIOR IN NANOCRYSTALLINE TITANIUM ALLOYS	Prof. Dr. Aarav Patel Dr. Kavita Sharma Assis. Prof. Dr. Rajesh Mehta
		4	EFFECT OF ULTRASONIC CONSOLIDATION ON THE JOINING OF DISSIMILAR METAL SHEETS	Assoc. Prof. Dr. Pranav Reddy Dr. Sunita Iyengar Dr. Maria Sokolova
		5	SYNTHESIS AND ELECTRICAL CHARACTERIZATION OF GRAPHENE-BASED FLEXIBLE ELECTRONICS	Prof. Dr. Vladimir Orlov
		6	ADVANCED COATING STRATEGIES FOR CORROSION RESISTANCE IN POWER PLANT STEELS	Assis. Prof. Dr. Ekaterina Miroshnichenko Dr. Alexey Kuznetsov Assoc. Prof. Dr. Igor Kolosov
		7	BIOCOMPATIBLE POLYMER NANOCOMPOSITES FOR TISSUE ENGINEERING APPLICATIONS	Prof. Dr. Shirin Hosseini Assoc. Prof. Dr. Farzad Abedini Dr. Mehdi Javadi
		8	INVESTIGATION OF FUNCTIONALIZED SILICA NANOPARTICLES FOR DRUG DELIVERY SYSTEMS	Dr. Leyla Kamali Assis. Prof. Dr. Sahar Farhadi Assoc. Prof. Dr. Milad Ghasemi

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Prof. Dr. Noura Bouzid**	1	ENHANCED PROTEIN EXTRACTION FROM KAZAKHSTAN LEGUMES USING NOVEL ENZYMATIC METHODS	Prof. Dr. Ayanbek Akhmetov Dr. Nuraiya Tuleuova Kuralay Zhaksybek
		2	DEVELOPMENT AND CHARACTERIZATION OF SMART BIODEGRADABLE FOOD PACKAGING FILMS BASED ON KAZAKHSTANI STARCH SOURCES	Dr. Dauren Sarsembayev Assis. Prof. Dr. Zhanar Azhimetova
		3	INTEGRATED MICROALGAE CULTIVATION SYSTEMS FOR NUTRIENT-RICH FOOD PRODUCTION IN BANGLADESH	Assoc. Prof. Dr. Imran Hossain Dr. Nusrat Jahan Dr. Tanvir Rahman
		4	POST-HARVEST TECHNOLOGIES FOR REDUCING FRUIT AND VEGETABLE LOSS IN BANGLADESHI MARKETS	Dr. Rehana Parvin Assoc. Prof. Dr. Mahbub Alam Dr. Shamsul Haque
		5	APPLICATION OF 3D PRINTING IN DESIGNING FUNCTIONAL FOODS WITH TAILORED TEXTURE IN SINGAPORE	Prof. Dr. Wei Chun Ng Dr. Fiona Low Assoc. Prof. Dr. Marcus Tan
		6	DATA-DRIVEN OPTIMIZATION IN INDUSTRIAL FERMENTATION FOR SUSTAINABLE FOOD INGREDIENTS	Dr. Adeline Lee Assis. Prof. Dr. Samuel Chua Assoc. Prof. Dr. Joseph Goh
		7	DEVELOPMENT OF NATURAL ANTIOXIDANT SYSTEMS TO PRESERVE QUALITY IN ALGERIAN OLIVE OIL	Prof. Dr. Noura Bouzid Assis. Prof. Dr. Hakim Benali
		8	MODEL-BASED DESIGN OF NOVEL EMULSION SYSTEMS FOR DAIRY ALTERNATIVES IN ALGERIAN FOOD INDUSTRY	Dr. Yacine Khellaf Assoc. Prof. Dr. Houria Touati Dr. Samir Fekhara

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Suresh Chandrasekhar**	1	APPLICATION OF AUTOMORPHISM GROUPS IN GRAPH THEORY AND THEIR IMPLICATIONS FOR NETWORK STRUCTURES	Assis. Prof. Dr. Aram Karapetyan
		2	RECENT ADVANCES IN PARTIAL DIFFERENTIAL EQUATIONS: ANALYSIS AND COMPUTATION	Dr. Narine Melikyan
		3	ASYMPTOTIC ANALYSIS OF NONLINEAR DYNAMICAL SYSTEMS IN PHYSICAL MODELLING	Dr. Lilit Harutyunyan Prof. Dr. Vahan Manukyan
		4	RECENT METHODS IN ALGEBRAIC NUMBER THEORY: APPLICATIONS TO CRYPTOGRAPHY	Prof. Dr. Priya Deshpande Dr. Nikhil Raman Prof. Dr. Anjali R. Mehta
		5	ADVANCES IN MACHINE LEARNING APPROACHES FOR MATHEMATICAL OPTIMIZATION	Dr. Suresh Chandrasekhar
		6	MODELING SPATIOTEMPORAL PHENOMENA WITH PARTIAL DIFFERENTIAL EQUATIONS IN ENVIRONMENTAL SCIENCES	Prof. Dr. Avinash Kumar Dr. Sneha Patil Assis. Prof. Dr. Kartik Sharma Dr. Deepak Joshi
		7	STABILITY AND SPECTRAL ANALYSIS OF NONLINEAR OPERATORS IN FUNCTION SPACES	Dr. Aisha Al-Harthy Assis. Prof. Dr. Ahmed Salim
		8	FUZZY LOGIC SYSTEMS AND THEIR APPLICATION IN UNCERTAIN REAL-WORLD DATA MODELLING	Assoc. Prof. Dr. Waleed Al-Lamki Dr. Sara Al-Rawahi

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Dr. Yasuyuki Konishi,**	1	COMPARISON OF PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES AND FATTY ACID COMPOSTION OF ELATERIOSPERMUM TAPOS (BUAH PERAH), PALM OIL AND SOYBEAN OIL	Siti Hamidah, Lee Nian Yian, Azizi Mohd
		2	PHYSICAL PROPERTIES AND STABILITY OF EMULSIONS AS AFFECTED BY NATIVE AND MODIFIED YAM STARCHES	Nor Hayati Ibrahim, Shamini Nair Achudan
		3	OPTIMIZATION OF EXTRACTION OF PHENOLIC COMPOUNDS FROM AVICENNIA MARINA (FORSSK.)VIERH USING RESPONSE SURFACE METHODOLOGY	V.Bharathi, Jamila Patterson, R.Rajendiran
		4	CHEMICAL AND BIOLOGICAL PROPERTIES OF LOCAL COWPEA SEED PROTEIN GROWN IN GIZAN REGION	Assoc. Prof. Abdelatief S. H. El-Jasser
		5	INTERACTION EFFECT OF DGAT1 AND COMPOSITE GENOTYPE OF BETA-KAPPA CASEIN ON ECONOMIC MILK PRODUCTION TRAITS IN CROSSBRED HOLSTEIN	A. Molee, N. Duanghaklang, P. Mernkrathoke
		6	REVEA LING CASEIN MICELLE DISPERSION UNDER VARIOUS RANGES OF NACL: EVOLUTION OF PARTICLES SIZE AND STRUCTURE	Raza Hussain, Claire Gaiani, Joël Scher
		7	PROCESS DEVELOPMENT OF SAFE AND READY-TO-EAT RAW OYSTER MEAT BY IRRADIATION TECHNOLOGY	Pattama Ratana-Arporn, Pongtep Wilaipun
		8	SHED SNAKE SKINS: A NATURAL RESOURCE FOR BIOMIMETIC MEMBRANES – ADVANCING PERMEATION STUDIES AND DRUG DELIVERY APPLICATIONS	Emma Grigoryan, Ashot Khachatryan, Karapet Flora Avjyan Savchenko,
		9	PRECISION DRUG DELIVERY OF GLIBENCLAMIDE: EXPLORING THE IMPACT OF POLYVINYL PYRROLIDONE AND ETHYL CELLULOSE CONCENTRATION ON RELEASE PROFILES AND KINETICS	Dr. Stepan Arakelova, Assis. Prof. Dr. Lilia Arsenyan

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Öğr. Gör. Dr., Sercan BENLİ**	1	THE IMPACT OF GEOPOLITICAL RISKS ON BIST STOCK RETURNS: AN EVENT STUDY OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR	Asst. Accounting Mgr. Meltem ATABAY Assoc. Prof. Batuhan MEDETOĞLU
		2	SÜRDÜRÜLEBİLİR YEŞİL LOJİSTİKTE YAPAY ZEKA KULLANIMI: GÜNCEL LİTERATÜRÜN BÜTÜNCÜL BİR DEĞERLENDİRMESİ	Beyza Nur Çulcu Dr.Öğr.Üye. Bilge Meydan
		3	Following the Crowd: Herding Behavior in Restaurant Crowdfunding Success	Dr. Sema Nur Ünlübulduk
		4	KANLIDİVANE ÖREN YERİ'NDE ZİYARETÇİ DENEYİMİ: GOOGLE MAPS YORUMLARI ÜZERİNDEN BİR İÇERİK ANALİZİ	Öğr. Gör. Dr., Sercan BENLİ
		5	KÜLTÜREL MİRAS, OTANTİKLİK VE DENEYİM ARAYIŞINDA SOKAK YEMEKLERİ: GASTRONOMİ TURİZMİ PERSPEKTİFİNDEN GÜNCEL YAKLAŞIMLAR	Öğretim Görevlisi MERYEM SET
		6	GASTRONOMİ TURİZMİNDE SURF AND TURF KONSEPTİNİN FİNE DİNİNG RESTORANLAR KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğretim Görevlisi MERYEM SET
		7	QUALITATIVE ANALYSIS OF ONLINE CONSUMER COMPLAINTS IN THE SERVICE SECTOR: CONSUMER EXPERIENCE DIMENSIONS AND REVISIT INTENTION	Doç. Dr. Fatma Gül Bilginer Özsaatcı Merve Burcu Sevinç
		8	OPERATIONAL RELIABILITY AND PASSENGER-FACING OPERATIONAL SERVICE DISRUPTIONS IN U.S. DOMESTIC FLIGHTS: EXPLAINABLE MACHINE LEARNING AND PANEL DATA ANALYSIS	Assist. Prof. Dr. Mustafa ALTINTAŞ

No: 2

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Dr. Öğr. Üyesi, Parla Onuk**	1	JEOPOLİTİK RİSK ŞOKLARININ TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE DÖVİZ KURU ÜZERİNDEKİ ZAMANLA DEĞİŞEN ETKİLERİ	Dr. Öğr. Üyesi, Parla Onuk
		2	ORTADOĞU'DAKİ JEOPOLİTİK GELİŞMELERİN ÇEVRE ÜLKELER ÜZERİNDEKİ EKONOMİK ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	SMMM Erhan YAŞAR
		3	SANAYİ SEKTÖRÜNDE MALİYET ENFLASYONU VE FİNANSAL KISITLAR: TÜRKİYE EKONOMİSİNDE REEL SEKTÖR DİNAMİKLERİ ÜZERİNE ANALİTİK BİR İNCELEME	SMMM Erhan YAŞAR
		4	OECD ÜYESİ ÜLKELERDE YEREL YÖNETİM HARCAMALARININ İNSANİ KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Dr., Yakup TAŞDEMİR
		5	İNSANİ GELİŞME VE VERGİ SİSTEMİNE UYUM MALİYETİ İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ	Dr., Yakup TAŞDEMİR
		6	İZMİR İKTİSAT KONGRESİ'NDEN DEVLETÇİLİĞE: CUMHURİYET'İN İLK ON YILINDA "MİLLİ BURJUVAZİ" OLUŞTURMA ARAYIŞI VE SINIRLARI	Dr. Öğretim Üyesi Zeynep GÜNAY
		7	TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 2001 KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASI DEVLETİN İKTİSADİ ROLÜNÜN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ	Dr. Öğretim Üyesi Zeynep GÜNAY
		8	BIST TURİZM ENDEKSİ'NDE YER ALAN KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: CRITIC TEMELLİ COCOSO VE COPRAS YAKLAŞIMI	Dr., Cemile ÖCEK BENLİ
		9	TÜRKİYE'DE DIŞ ETKİLERLE YÜKSELTİLEN BÜROKRATLAR, AYDINLAR VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (1923-1980): AMERİKAN ETKİSİNİN KURUMSAL VE TOPLUMSAL YANSIMALARI	Zeynep Ertürk

No 1

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Dr. Öğr. Üyesi Leyla Ayverdi**	1	Examining Special Education Teachers' Views on Technology Use Based on the Literature	Doç. Dr. Yavuz KÜÇÜKALKAN Sevilay ÇELİK
		2	PRE-SERVICE TEACHERS' EXPERIENCES IN THE FROM CANVAS TO NOTES: A JOURNEY THROUGH TIME PROJECT	Dr. Öğr. Üyesi Raziye Nil Aksoy
		3	KIRSALDA GÖREV YAPAN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 2024 ORTAOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINI UYGULAMADA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, HÜMEYRA KOÇ Prof. Dr., KÜRŞAT YENİLMEZ
		4	AN INVESTIGATION INTO THE VIEWS OF PRESERVICE PRESCHOOL TEACHERS REGARDING SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS CONDUCTED AT THE KOP ENERGY AND SUSTAINABILITY EDUCATION CENTER (THE CASE OF BOZOK UNIVERSITY)	Prof. Dr. Güneş SALI
		5	WHY IS EARLY ATTACHMENT IMPORTANT?	Prof. Dr. Güneş SALI
		6	AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS' PERCEPTIONS AND COGNITIVE STRUCTURES REGARDING INTERDISCIPLINARY TEACHİNG	Dr. Öğr. Üyesi Leyla Ayverdi
		7	AN INVESTIGATION OF ENVIRONMENTAL ATTITUDES OF GIFTED AND TYPICALLY DEVELOPING MIDDLE SCHOOL STUDENTS	Dr. Öğr. Üyesi Leyla Ayverdi Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Avcu
		8	ANTRENÖR-SPORCU İLETİŞİMİ LİTERATÜRÜNÜN HARİTALANDIRILMASI: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE PRISMA TEMELLİ BİR İNCELEME	Ayşegül Çimentepe Doç. Dr., Pero Duygu Dumangöz
		9	SPOR ETİĞİ BAĞLAMINDA FAİR PLAY'İN KÜLTÜREL, EĞİTSEL VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ	Belkıs KAHRAMAN Doç. Dr., Pero Duygu DUMANGÖZ

No: 5

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assis. Prof. Dr. Erkan SOLMAZ**	1	GENÇ YETİŞKİN BİREYLERİN YAŞAM DOYUMU PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK VE ÖZ-YETERLİLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Songül BOZKURT Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY
		2	ÖĞRENCİLERİ ETKİLEYEN MAKRO DÜZEYDEKİ RİSKLERİN OKUL SOSYAL HİZMETİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Songül BOZKURT Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY
		3	DİKKAT KONTROLÜ ÖLÇEĞİ KISA FORMU'NUN TÜRKÇE VERSİYONUNUN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Tuba Bağatarhan Yüksek Lisans Öğrencisi Beyza Özen
		4	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI: DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER VE KULLANIM DAVRANIŞLARININ ROLÜ	Doç. Dr. Tuba Bağatarhan Dr. Rukiye Aydoğan
		5	EPİSTEMİC APORİA: AN INTEGRATED MODEL ON COGNİTİVE DİSSONANCE AND EPİSTEMİC DİSCOMFORT İN SOCİAL MEDİA	Assistant Professor Dr. Erkan SOLMAZ
		6	LEGAL GAMBLİNG AND BETTİNG ADVERTİSEMENTS İN THE CONTEXT OF GAMBLİNG JOURNALİSM: AN ASSESSMENT OF MEDİA PROFESSİONALS' VİEWS	Master's Student in Social Work, İlayda AKDAL Assistant Professor, Hakan KARAMAN
		7	THE EFFECTS OF NATURE-BASED RECREATIONAL ACTIVITIES ON MENTAL HEALTH	Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hilal YAĞIN
		8	SILENT BURNOUT IN SPORTS CLUBS: A CONCEPTUAL STUDY IN THE CONTEXT OF ORGANIZATIONAL STRESSORS, EMOTIONAL LABOR, AND ORGANIZATIONAL SUPPORT	Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hilal YAĞIN

No: 4

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Asst. Prof. Mesut YILMAZ**	1	THE PUBLIC INTEREST AND THE FREEDOM OF WORK AND THE RIGHT TO PROPERTY IN THE REVOCATION OF BUSINESS OPERATING AND WORKING LICENCES IN THE LIGHT OF COUNCIL OF STATE DECISIONS	Avukat İlknur Turan Lale
		2	SOCIAL SERVICE POLICIES OF LOCAL GOVERNMENTS TOWARDS FOREIGN-NATIONAL WOMEN: A CONTENT ANALYSIS	Öğr. Gör. Hülya Karakartal Ar. Gör. Gökçe Ceylan
		3	AID DELIVERED TO DIASTER-AFFECTED PLACES AFTER EARTHQUAKES: EXAMPLE FROM THE 2023 KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKES	Yüksek Lisans Öğrencisi Amrah SHUKURLU Dr. Öğr. Üyesi Erdem GÜNDOĞDU
		4	GAMIFICATION OF WAR: THE WHITE HOUSE'S X POSTS DURING THE U.S.- IRAN CONFLICT	Asst. Prof. Mesut YILMAZ
		5	A DIVIDE THAT RUNS THROUGH COMMUNITIES, NOT BETWEEN THEM: MILITARY INTEGRATION AND THE RECONSTRUCTION OF A UNIFIED SYRIAN ARMY	Mahmoud Al Basha Prof. Dr. Cenker Korhan Demir
		6	MIGRATION DYNAMICS IN THE MENA REGION AND ITS IMPACTS ON THE REGION	Graduate Student, Havva Dokur Assoc. Prof. Dr. Mesut Şöhret
		7	THE RELATIONSHIP BETWEEN POLITICIDE AND FORCED MIGRATION IN THE SYRIAN CIVIL WAR: THE IMPACT OF POLITICAL REPRESSION ON PROCESSES OF DISPLACEMENT	Doç. Dr. Pınar Akarçay Perihan Gündoğdu
		8	LATİN AMERİKA'DA KARTEL ŞİDDETİ: DEMOCİDE KAVRAMI AÇIKLAYICI MI?	Doç. Dr. Pınar Akarçay Şeyma ÇOLAK
		9	EVRENSEL VE BÖLGESEL İNSAN HAKLARI SİSTEMLERİNDE İNSAN ONURUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ	İpek MELEK OCAK Doç. Dr. Abdulvahap DARENDELİ

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Doç. Dr., Serdar SAYGILI**	1	TÜRK ROMANINDA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK (1920-1980)	Dr. Öğr. Üyesi Bilginç Eyan Prof. Dr. Gökay Durmuş
		2	TRACES OF THE CONCEPT OF GENDER IN SERAY ŞAHİNER'S SHORT STORIES	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ Aleyna KAYIŞ
		3	THE PROVINCES AND SOLITUDE IN FERIT EDGU'S SHORT STORIES	Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ Aleyna KAYIŞ
		4	THE GARDEN AND FLORAL AESTHETICS IN REZMÎ'S QASIDAS	Doç. Dr. Murat Keklik
		5	FRANCIS BACON AND THE PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF MODERN SCIENTIFIC THOUGHT	Doç. Dr., Serdar SAYGILI
		6	THE ROYAL SOCIETY OF LONDON AND THE INSTITUTIONAL CONSTRUCTION OF THE NEW UNDERSTANDING OF SCIENCE	Doç. Dr., Serdar SAYGILI

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Behice ERCİ**	1	PSYCHOMETRIC EVALUATION OF THE BREAST CANCER STRESS SCALE IN WOMEN WITH NEWLY DIAGNOSED BREAST CANCER	Prof. Dr. Behice ERCİ
		2	SMARTPHONE ADDICTION AMONG UNIVERSITY STUDENTS	Prof. Dr. Behice ERCİ
		3	TOTAL ABDOMİNAL HİSTEREKTOMİ SONRASI TABURCULUK DÖNEMİNDE ÖZ BAKIM, BEDEN ALGISI VE HEMŞİRELİK DANIŞMANLIĞI GEREKSİNİMLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Parisa MANAATI Yüksek Lisans Öğrencisi, Bahar ALABAY Yüksek Lisans Öğrencisi, Rumeysa ÇELİK
		4	A CULTURAL PERSPECTIVE ON THE PROFESSIONALIZATION PROCESS OF NURSING	Prof. Dr., Gülbu Tanrıverdi
		5	YUMUŞAK DOKU MÜHENDİSLİĞİ İÇİN YÜKSEK POROZİTELİ KİTOSAN/ALJİNAT İSKELELERİN TASARIMI VE KARAKTERİZASYONU	Fazilet Mısra ÖZDEMİR Doç. Dr. Aydan GÜLSU

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	**Assoc. Prof. Dr. Noor Al Harthy**	1	THE FOUNDATIONS OF ARMENIAN LOGIC: HISTORICAL ROOTS AND MODERN APPLICATIONS	Prof. Dr. Aram Petrosyan
		2	EXPLORING ETHICAL DIMENSIONS IN CONTEMPORARY ARMENIAN POLITICAL PHILOSOPHY	Dr. Lilit Grigoryan Assoc. Prof. Dr. Tigran Hakobyan
		3	DEBATES ON MINDFULNESS AND CONSCIOUSNESS: INDIAN PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES	Prof. Dr. Ravi Kumar Dr. Sneha Narayan
		4	INTERPRETING ADVAITA VEDANTA IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENCE	Dr. Priya Nair Assoc. Prof. Dr. Anil Joshi
		5	RETHINKING MORAL REALISM THROUGH INDIAN BUDDHIST PHILOSOPHY	Dr. Subhasis Bandyopadhyay Satyam Verma Prof. Dr. Ahmed Al Balushi
		6	SOCIAL JUSTICE AND ETHICAL FRAMEWORKS IN CONTEMPORARY OMANI THOUGHT	Assoc. Prof. Dr. Noor Al Harthy
		7	PERSPECTIVES ON ISLAMIC PHILOSOPHY: REASON, FAITH, AND MODERNITY	Dr. Waleed Al Shamsi Prof. Dr. Layla Al Mamari
		8	CONSTRUCTING IDENTITY: PHILOSOPHY, RELIGION, AND EDUCATION IN OMAN	Dr. Amal Al Hinai Assoc. Prof. Dr. Hassan Al Farsi

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	**Assis. Prof. Dr. Dauren Tulepov**	1	SOCIAL INTEGRATION OF INTERNAL MIGRANTS IN URBAN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES	Prof. Dr. Nurzhan Akhmetov Dr. Aigerim Sadykova Assis. Prof. Dr. Dauren Tulepov
		2	GENDER ROLES AND FAMILY TRANSFORMATION AMONG YOUNG ADULTS IN KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Aliya Zhaparova Dr. Yerbolat Kassenov
		3	YOUTH ASPIRATIONS AND EDUCATIONAL MOBILITY IN ERITREA: SOCIOLOGICAL INSIGHTS	Dr. Selam Habtemariam Samuel Berhane
		4	THE IMPACT OF TRADITIONAL STRUCTURES ON COMMUNITY DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY ERITREA	Prof. Dr. Amanuel Tesfay Kibrom Menghisteab
		5	SOCIAL CAPITAL AND HEALTH OUTCOMES AMONG OLDER ADULTS IN CAIRO NEIGHBORHOODS	Dr. Noura Fathy Prof. Dr. Hatem Abdelrahman
		6	CHANGING MARRIAGE PRACTICES AND THEIR IMPACT ON FAMILY DYNAMICS IN EGYPT	Assoc. Prof. Dr. Ahmed Sorour Dr. Mona Gaber
		7	NATIONAL IDENTITY CONSTRUCTION AMONG YOUTH IN POST-SOVIET AZERBAIJAN	Prof. Dr. Elchin Gasimov Dr. Zaur Mammadli
		8	MEDIA CONSUMPTION AND VALUES SHIFT IN URBAN AZERBAIJANI SOCIETY	Assoc. Prof. Dr. Leyla Guliyeva Aysel Jafarova
		9	AGING AND SOCIAL EXCLUSION: EXPERIENCES OF ELDERLY GREEKS IN ATHENS	Dr. Theodoros Papadopoulos Dr. Maria Giannakopoulou

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	**Prof. Dr. Roya Emami**	1	IMPACT OF MONETARY POLICIES ON ECONOMIC GROWTH IN POST-SANCTION IRAN	Prof. Dr. Mehrdad Tavakoli Assis. Prof. Dr. Sara Khosravi Dr. Navid Ghafari
		2	TECHNOLOGICAL INNOVATION AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN IRANIAN SMES	Prof. Dr. Roya Emami Dr. Parviz Mohammadi Assis. Prof. Dr. Laleh Farhadi
		3	GLOBALIZATION AND LABOR MARKET TRANSFORMATION IN SINGAPORE	Prof. Dr. Wei Hoon Tan Assoc. Prof. Dr. Samuel Ong Dr. Jing Li
		4	FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES AND HOUSEHOLD WELFARE IN SINGAPORE	Assoc. Prof. Dr. Priya Menon Prof. Dr. Adrian Chan Dr. Mei Lin Chia
		5	GREEN ECONOMY INITIATIVES AND INDUSTRIAL SUSTAINABILITY IN INDIA	Prof. Dr. Ashish Joshi Dr. Priya Singh
		6	SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE PROGRAMS IN RURAL INDIA	Dr. Ramesh Kumar Prof. Dr. Meera Desai Assis. Prof. Dr. Saumya Gupta
		7	OIL PRICE FLUCTUATIONS AND MACROECONOMIC STABILITY IN ALGERIA	Prof. Dr. Nabil Rahmani Assis. Prof. Dr. Amel Toumi Dr. Farouk Benmoussa
		8	DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL EXPORT MARKETS AND RURAL INCOME IN EASTERN ALGERIA	Dr. Yasmina Cherif Prof. Dr. Mohamed Belaid

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	**Assoc. Prof. Dr. Ji-Young Choi**	1	APPROACHES IN CONTEMPORARY IRANIAN CALLIGRAPHY: TRADITIONAL HERITAGE AND NEW EXPRESSIONS	Prof. Dr. Morteza Farhadi Dr. Parisa Jahanbakhsh Somayeh Shams Assoc. Prof. Dr. Ali Rezaei
		2	THE EVOLUTION OF SERBIAN SCULPTURE: MONUMENTALISM AND NATIONAL IDENTITY	Prof. Dr. Marko Milenković Dr. Ivana Stojanović Dragana Ristić
		3	DEVELOPING PUBLIC ART INITIATIVES IN THE URBAN LANDSCAPE OF DOHA	Dr. Muna Al-Kuwari Assoc. Prof. Dr. Yusuf Rahman Latifa Al-Jaber
		4	CONTEMPORARY CALLIGRAPHIC ART IN QATAR: INTERSECTIONS OF TRADITION AND MODERNITY	Prof. Dr. Ghada Al-Thani Sara Al-Sayed
		5	RUSSIAN AVANT-GARDE INFLUENCE ON 21ST CENTURY RUSSIAN PAINTING	Prof. Dr. Vladimir Sokolov Svetlana Volkova Dr. Ekaterina Petrova
		6	POST-SOVIET CONTEMPORARY ART MOVEMENTS IN RUSSIA: TRENDS, CHALLENGES, AND GLOBAL DIALOGUE	Dr. Anna Ivanova Assoc. Prof. Dr. Pavel Morozov Nikita Baranov Tatiana Makarova
		7	NEW MEDIA INSTALLATION ART AND VIRTUALITY IN SOUTH KOREAN GALLERIES	Prof. Dr. Hyun-Jin Kim Jae-Won Lee

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	**Dr. Satoshi Watanabe**	1	EQUITABLE ACCESS TO HIGHER EDUCATION IN IRAN: STRATEGIES FOR REDUCING REGIONAL DISPARITIES	Prof. Dr. Yasmin Dastgheib Assis. Prof. Dr. Mohammad Reza Farhadi Fahimeh Bakhshi
		2	IMPACT OF DIGITAL LEARNING TOOLS ON STUDENT ENGAGEMENT IN IRANIAN SECONDARY SCHOOLS	Dr. Leila Modarresi Assis. Prof. Dr. Hamed Vaziri
		3	INCLUSION POLICIES IN PRIMARY EDUCATION: A CASE STUDY FROM SERBIAN PUBLIC SCHOOLS	Prof. Dr. Luka Stanković Jovana Nikolić Assis. Prof. Dr. Marko Rajković
		4	THE EFFECT OF TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS ON LEARNING OUTCOMES IN SERBIA	Assis. Prof. Dr. Ana Petrović Dragan Ilić Zorica Stevanović
		5	INNOVATIVE APPROACHES TO CURRICULUM DESIGN IN IRAQI UNIVERSITIES: CHALLENGES AND PROGRESS	Assoc. Prof. Dr. Ahmad Al-Jubouri Assis. Prof. Dr. Sana Hameed Dr. Ali Kareem
		6	EDUCATIONAL TECHNOLOGY INTEGRATION IN TEACHER TRAINING COLLEGES IN IRAQ	Prof. Dr. Samir Mahmoud Assis. Prof. Dr. Rana Al-Taie
		7	NEW METHODOLOGICAL TRENDS IN ONLINE LEARNING ACROSS RUSSIAN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Sergey Ivanov Dr. Ekaterina Sokolova Assis. Prof. Dr. Pavel Kuznetsov
		8	STUDENT MOTIVATION AND SELF-REGULATED LEARNING IN HYBRID HIGHER EDUCATION MODELS IN RUSSIA	Assoc. Prof. Dr. Olga Morozova Natalia Fedorova
		9	ADVANCEMENTS IN STEM CURRICULA AND PROJECT-BASED LEARNING IN JAPANESE HIGH SCHOOLS	Prof. Dr. Akira Tanaka Takashi Suzuki Yumi Matsumoto Martina Kobayashi

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	**Dr. Mohammed Al-Rashid**	1	INNOVATIVE TEACHING STRATEGIES IN HIGHER EDUCATION	Dr. Ahmed Al-Mutairi Dr. Sara Al-Fahad
		2	DIGITAL LEARNING PLATFORMS AND STUDENT ENGAGEMENT	Dr. Leila Mansouri Prof. Dr. Reza Khatami Neda Farhadi
		3	CURRICULUM DEVELOPMENT FOR MULTILINGUAL CLASSROOMS	Dr. Rasha Al-Haddad Omar Al-Masri
		4	THE ROLE OF TEACHER TRAINING IN IMPROVING EDUCATIONAL OUTCOMES	Dr. Fadi Khalil Dr. Lina Youssef Dr. Samir Nassar
		5	EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Dr. Fatemeh Rahimi Dr. Ali Karimi
		6	BLENDED LEARNING APPROACHES IN UNIVERSITY SETTINGS	Amal Hassan Dr. Yasser Ibrahim Prof. Dr. Huda Mahmoud
		7	STUDENT-CENTERED LEARNING AND ACADEMIC ACHIEVEMENT	Dr. Mohammed Al-Rashid Dr. Aisha Al-Salem
		8	TECHNOLOGY INTEGRATION IN MODERN CLASSROOMS	Dr. Hassan Jafar Dr. Mariam Abbas Dr. Ali Hussein Prof. Dr. Zainab Karim

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	**Prof. Dr. Bassam Darwish**	1	LANGUAGE AND IDENTITY IN CONTEMPORARY ARABIC NOVELS	Ahmed Al-Farouqi Layla Hassan
		2	POETIC TRADITIONS AND SYMBOLISM IN PERSIAN LITERATURE	Dr. Reza Mahdavi Niloofar Azimi Farhad Ghanbari
		3	THE INFLUENCE OF CLASSICAL TURKISH POETRY ON MODERN PROSE	Prof. Dr. Mehmet Erdem Zeynep Kaya
		4	ORAL STORYTELLING AND CULTURAL MEMORY IN IRAQI LITERATURE	Samira Al-Khalidi Ali Hussein Dr. Fadwa Salman
		5	THEMES OF EXILE AND BELONGING IN PALESTINIAN POETRY	Dr. Rami Barakat Aisha Khalil
		6	WOMEN'S VOICES IN CONTEMPORARY SYRIAN FICTION	Nour Haddad Rana Al-Shami Prof. Dr. Bassam Darwish
		7	LINGUISTIC HERITAGE AND IDENTITY FORMATION IN LEBANESE DRAMA	Karim Mansour Dr. Leila Choueiri

TRAKYA 1ST INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES July 10 – 12, 2026 EDIRNE Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224				
10 Temmuz / July 10, 2026 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	**Assoc. Prof. Dr. Cristian Petrescu**	1	SPATIAL ANALYSIS OF FOOTBALL PERFORMANCE USING DIGITAL TRACKING TECHNOLOGIES	Prof. Dr. Kamran Mammadov Assoc. Prof. Dr. Leyla Aliyeva Rashad Huseynli
		2	THE ROLE OF SPORTS NUTRITION IN ENHANCING ATHLETIC ENDURANCE: A CASE STUDY IN YOUTH TEAMS	Assoc. Prof. Dr. Aygun Taghizada Nijat Safarov
		3	PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE SUCCESS OF ELITE WRESTLERS	Prof. Dr. Elchin Abbasov Samira Karimova Assis. Prof. Dr. Rauf Mehdiyev
		4	KINEMATIC APPROACHES TO OPTIMIZE GYMNASTIC TRAINING ROUTINES	Prof. Dr. Andrei Popescu Maria Ionescu Assoc. Prof. Dr. Elena Dobre
		5	EFFECTIVENESS OF RECOVERY STRATEGIES IN PROFESSIONAL HANDBALL TEAMS	Assoc. Prof. Dr. Cristian Petrescu Ioana Marinescu
		6	MOTIVATIONAL DYNAMICS IN YOUTH SPORTS DEVELOPMENT PROGRAMS Prof. Dr. Sorin Vasilescu	Anca Radu Dr. Mihai Florescu
		7	THE IMPACT OF CLIMATE CONDITIONS ON MARATHON PERFORMANCE IN EAST AFRICA	Assoc. Prof. Dr. John Mwangi Peter Otieno Samuel Njoroge
		8	ANALYSIS OF INJURY PATTERNS IN PROFESSIONAL FOOTBALL LEAGUES OF WEST AFRICA	Dr. Kofi Mensah Assoc. Prof. Dr. Ama Boateng

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Contents

KÜLTÜRLERİN BULUŞTUĞU YERDE HALI: KAĞIZMAN 1

RESİM SANATINDA AĞAÇ VE HAYVAN İMGELERİNİN SEMBOLİK VE BİÇİMSEL KULLANIMI 24

İSLÂM VE BATI SANATINDA ESTETİK OLGUNUN KARŞIT YÖNLERİ 25

TÜRKİYE'NİN SANAL GÜNDEMİ; X PLATFORMUNDA TREND OLAN KONULAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA34

SOSYAL MEDYANIN GÜNLÜK YAŞAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ÖĞRENCİ VE ÇALIŞAN DENEYİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 51

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE KORUNMASINA YÖNELİK DİJİTAL KAMU İLETİŞİMİNİN NÖROBİLİMSEL ANALİZİ 71

DİJİTAL İLETİŞİMDE YAPAY ZEKA OKURYAZARLIĞININ PLATFORMLAŞMASI: "HERKES İÇİN YAPAY ZEKA" PLATFORMUNDA HEDEF KİTLE TEMELLİ BİR BECERİ EKOSİSTEMİ ANALİZİ 72

DIGITAL MEDIA USE AND RELIGIOSITY: A REVIEW OF THE LITERATURE 86

JEOPOLİTİK RİSKLERİN BIST HİSSE SENEDİ GETİRİLERİNE ETKİSİ: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI ÜZERİNE BİR OLAY ÇALIŞMASI 87

SÜRDÜRÜLEBİLİR YEŞİL LOJİSTİKTE YAPAY ZEKA KULLANIMI: GÜNCEL LİTERATÜRÜN BÜTÜNCÜL BİR DEĞERLENDİRMESİ 109

KALABALIĞI TAKİP ETMEK: RESTORANLARIN KİTLE FONLAMA BAŞARISINDA SÜRÜ DAVRANIŞI 128

KANLIDİVANE ÖREN YERİ'NDE ZİYARETÇİ DENEYİMİ: GOOGLE MAPS YORUMLARI ÜZERİNDEN BİR İÇERİK ANALİZİ 144

GASTRONOMİ TURİZMİNDE SURF AND TURF KONSEPTİNİN FİNE DİNİNG RESTORANLAR KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 162

KÜLTÜREL MİRAS, OTANTİKLİK VE DENEYİM ARAYIŞINDA SOKAK YEMEKLERİ: GASTRONOMİ TURİZMİ PERSPEKTİFİNDEN GÜNCEL YAKLAŞIMLAR 171

OPERATIONAL RELIABILITY AND PASSENGER-FACING OPERATIONAL SERVICE DISRUPTIONS IN U.S. DOMESTIC FLIGHTS: EXPLAINABLE MACHINE LEARNING AND PANEL DATA ANALYSIS 181

JEOPOLİTİK RİSK ŞOKLARININ TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE DÖVİZ KURU ÜZERİNDEKİ ZAMANLA DEĞİŞEN ETKİLERİ 208

OECD ÜYESİ ÜLKELERDE YEREL VE MERKEZİ YÖNETİM HARCAMALARININ İNSANİ GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ 209

İNSANİ GELİŞME VE VERGİ SİSTEMİNE UYUM MALİYETİ İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ 220

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 2001 KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASI DEVLETİN İKTİSADİ ROLÜNÜN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ 231

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ'NDEN DEVLETÇİLİĞE: CUMHURİYET'İN İLK ON YILINDA "MİLLİ BURJUVAZİ" YARATMA ARAYIŞI VE SINIRLARI 241

BIST TURİZM ENDEKSİ'NDE YER ALAN KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: CRITIC TEMELLİ COCOSO VE COPRAS YAKLAŞIMI 247

TÜRKİYE'DE DIŞ ETKİLERLE YÜKSELTİLEN BÜROKRATLAR, AYDINLAR VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (1923-1980): AMERİKAN ETKİSİNİN KURUMSAL VE TOPLUMSAL YANSIMALARI 270

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN TEKNOLOJİ KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN ALANYAZIN TEMELİNDE İNCELENMESİ 271

TUVALDEN NOTALARA: BİR ZAMAN YOLCULUĞU PROJESİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ DENEYİMLERİ 295

KIRSALDA GÖREV YAPAN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 2024 ORTAOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINI UYGULAMADA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN İNCELENMESİ 297

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ KOP ENERJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EĞİTİM MERKEZİNDE YÜRÜTTÜKLERİ SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ (BOZOK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ) 311

ERKEN DÖNEM BAĞLANMA NEDEN ÖNEMLİDİR? 332

AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS' PERCEPTIONS AND COGNITIVE STRUCTURES REGARDING INTERDISCIPLINARY TEACHİNG 348

AN INVESTIGATION OF ENVIRONMENTAL ATTITUDES OF GIFTED AND TYPICALLY DEVELOPING MIDDLE SCHOOL STUDENTS 362

SPOR ETİĞİ BAĞLAMINDA FAİR PLAY'İN KÜLTÜREL, EĞİTSEL VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ 376

ANTRENÖR-SPORCU İLETİŞİMİ LİTERATÜRÜNÜN HARİTALANDIRILMASI: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE PRISMA TEMELLİ BİR İNCELEME 389

GENÇ YETİŞKİN BİREYLERİN YAŞAM DOYUMU PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK VE ÖZ-YETERLİLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ 405

ÖĞRENCİLERİ ETKİLEYEN MAKRO DÜZEYDEKİ RİSKLERİN OKUL SOSYAL HİZMETİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ 421

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI: DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER VE KULLANIM DAVRANIŞLARININ ROLÜ 440

DİKKAT KONTROLÜ ÖLÇEĞİ KISA FORMU'NUN TÜRKÇE VERSİYONUNUN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ 452

EPİSTEMİK APORİA: SOSYAL MEDYADA BİLİŞSEL ÇELİŞKİ VE EPİSTEMİK RAHATSIZLIK ÜZERİNE BÜTÜNLEŞİK BİR MODEL 454

EPİSTEMİC APORİA: AN INTEGRATED MODEL ON COGNİTİVE DİSSONANCE AND EPİSTEMİC DİSCOMFORT İN SOCİAL MEDİA 455

KUMAR HABERCİLİĞİ BAĞLAMINDA YASAL KUMAR VE BAHİS REKLAMLARI: MEDYA ÇALIŞANLARI GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME 467

LEGAL GAMBLİNG AND BETTİNG ADVERTİSEMENTS İN THE CONTEXT OF GAMBLİNG JOURNALİSM: AN ASSESSMENT OF MEDİA PROFESSİONALS' VİEWS 468

SPOR KULÜPLERİNDE SESSİZ TÜKENMİŞLİK: ÖRGÜTSEL STRESÖRLER, DUYGUSAL EMEK VE ÖRGÜTSEL DESTEK BAĞLAMINDA KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA 469

DOĞA TEMELLİ REKREASYONEL AKTİVİTELERİN PSİKOLOJİK SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ 476

DANIŞTAY KARARLARI IŞIĞINDA İŞYERİ AÇMA VE ÇALIŞMA RUHSATININ İPTALİNDE KAMU YARARI İLE ÇALIŞMA HÜRRİYETİ VE MÜLKİYET HAKKI ARASINDAKİ DENGE 482

GAMIFICATION OF WAR: THE WHITE HOUSE'S X POSTS DURING THE U.S.-IRAN CONFLICT 486

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TOPLULUKLARIN ARASINDAKİ DEĞİL, İÇİNDEKİ AYRIM: ASKERÎ ENTEGRASYON VE BİRLEŞİK SURİYE ORDUSUNUN YENİDEN İNŞASI 497
MENA BÖLGESİNDE GÖÇ DİNAMİKLERİ VE BÖLGE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 506
MIGRATION DYNAMICS IN THE MENA REGION AND ITS IMPACTS ON THE REGION 507
LATİN AMERİKA'DA KARTEL ŞİDDETİ: DEMOCİDE KAVRAMI AÇIKLAYICI MI? 524
CARTEL VIOLENCE IN LATIN AMERICA: IS THE CONCEPT OF DEMOCIDE EXPLANATORY? 525
SURİYE İÇ SAVAŞI'NDA POLITICIDE VE ZORUNLU GÖÇ İLİŞKİSİ: SİYASAL BASKININ YERİNDEN ETME SÜREÇLERİNE ETKİSİ 532
EVRENSEL VE BÖLGESEL İNSAN HAKLARI SİSTEMLERİNDE İNSAN ONURUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ 540
TÜRK ROMANINDA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK (1920-1980) 541
FERİT EDGÜ ÖYKÜLERİNDE TAŞRA VE YALNIZLIK 561
SERAY ŞAHİNER ÖYKÜLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMININ İZLERİ 569
REZMÎ'NİN KASİDELERİNDE BAHÇE VE ÇİÇEK ESTETİĞİ 579
FRANCIS BACON VE MODERN BİLİM DÜŞÜNCESİNİN FELSEFİ TEMELLERİ 597
LONDRA KRALİYET CEMİYETİ VE YENİ BİLİM ANLAYIŞININ KURUMSAL İNŞASI 603
İŞ YAŞAMINDA ETİK İKLİM ALGISI VE KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 609
ÖRGÜTSEL ETİK İKLİM İLE İŞ DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 620
LİSANS ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ÖZYETERLİK VE AKADEMİK SAHTEKÂRLIK EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ 628
ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİLİMSEL ARAŞTIRMAYA YÖNELİK OBJEKTİF TUTUMLARI İLE ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ 635
LİSE ÖĞRENCİLERİNDE AHLAKİ KAYITSIZLIK İLE BİLİMSEL ETİK DUYARLILIĞI 642
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE BİLİMSEL ARAŞTIRMA YETKİNLİĞİ İLE AKADEMİK SAHTEKÂRLIK EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ 651
THE FOUNDATIONS OF ARMENIAN LOGIC: HISTORICAL ROOTS AND MODERN APPLICATIONS 658
EXPLORING ETHICAL DIMENSIONS IN CONTEMPORARY ARMENIAN POLITICAL PHILOSOPHY 659
DEBATES ON MINDFULNESS AND CONSCIOUSNESS: INDIAN PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES 660
INTERPRETING ADVAITA VEDANTA IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENCE 661
RETHINKING MORAL REALISM THROUGH INDIAN BUDDHIST PHILOSOPHY 662
SOCIAL JUSTICE AND ETHICAL FRAMEWORKS IN CONTEMPORARY OMANI THOUGHT 663
PERSPECTIVES ON ISLAMIC PHILOSOPHY: REASON, FAITH, AND MODERNITY 664
CONSTRUCTING IDENTITY: PHILOSOPHY, RELIGION, AND EDUCATION IN OMAN 665
SOCIAL INTEGRATION OF INTERNAL MIGRANTS IN URBAN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES 666
GENDER ROLES AND FAMILY TRANSFORMATION AMONG YOUNG ADULTS IN KAZAKHSTAN 667
YOUTH ASPIRATIONS AND EDUCATIONAL MOBILITY IN ERITREA: SOCIOLOGICAL INSIGHTS 668

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE IMPACT OF TRADITIONAL STRUCTURES ON COMMUNITY DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY ERITREA 669
SOCIAL CAPITAL AND HEALTH OUTCOMES AMONG OLDER ADULTS IN CAIRO NEIGHBORHOODS 670
CHANGING MARRIAGE PRACTICES AND THEIR IMPACT ON FAMILY DYNAMICS IN EGYPT 671
NATIONAL IDENTITY CONSTRUCTION AMONG YOUTH IN POST-SOVIET AZERBAIJAN 672
MEDIA CONSUMPTION AND VALUES SHIFT IN URBAN AZERBAIJANI SOCIETY 673
IMPACT OF MONETARY POLICIES ON ECONOMIC GROWTH IN POST-SANCTION IRAN 674
TECHNOLOGICAL INNOVATION AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN IRANIAN SMES 675
GLOBALIZATION AND LABOR MARKET TRANSFORMATION IN SINGAPORE 676
FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES AND HOUSEHOLD WELFARE IN SINGAPORE 677
GREEN ECONOMY INITIATIVES AND INDUSTRIAL SUSTAINABILITY IN INDIA 678
SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE PROGRAMS IN RURAL INDIA 679
OIL PRICE FLUCTUATIONS AND MACROECONOMIC STABILITY IN ALGERIA 680
APPROACHES IN CONTEMPORARY IRANIAN CALLIGRAPHY: TRADITIONAL HERITAGE AND NEW EXPRESSIONS 681
THE EVOLUTION OF SERBIAN SCULPTURE: MONUMENTALISM AND NATIONAL IDENTITY 682
DEVELOPING PUBLIC ART INITIATIVES IN THE URBAN LANDSCAPE OF DOHA 683
CONTEMPORARY CALLIGRAPHIC ART IN QATAR: INTERSECTIONS OF TRADITION AND MODERNITY 684
RUSSIAN AVANT-GARDE INFLUENCE ON 21ST CENTURY RUSSIAN PAINTING 685
POST-SOVIET CONTEMPORARY ART MOVEMENTS IN RUSSIA: TRENDS, CHALLENGES, AND GLOBAL DIALOGUE 686
NEW MEDIA INSTALLATION ART AND VIRTUALITY IN SOUTH KOREAN GALLERIES 688
IMPACT OF DIGITAL LEARNING TOOLS ON STUDENT ENGAGEMENT IN IRANIAN SECONDARY SCHOOLS 689
INCLUSION POLICIES IN PRIMARY EDUCATION: A CASE STUDY FROM SERBIAN PUBLIC SCHOOLS 690
THE EFFECT OF TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS ON LEARNING OUTCOMES IN SERBIA 691
INNOVATIVE APPROACHES TO CURRICULUM DESIGN IN IRAQI UNIVERSITIES: CHALLENGES AND PROGRESS 692
EDUCATIONAL TECHNOLOGY INTEGRATION IN TEACHER TRAINING COLLEGES IN IRAQ 693
NEW METHODOLOGICAL TRENDS IN ONLINE LEARNING ACROSS RUSSIAN UNIVERSITIES 694
STUDENT MOTIVATION AND SELF-REGULATED LEARNING IN HYBRID HIGHER EDUCATION MODELS IN RUSSIA 695
INNOVATIVE TEACHING STRATEGIES IN HIGHER EDUCATION 696
DIGITAL LEARNING PLATFORMS AND STUDENT ENGAGEMENT 697
CURRICULUM DEVELOPMENT FOR MULTILINGUAL CLASSROOMS 698
THE ROLE OF TEACHER TRAINING IN IMPROVING EDUCATIONAL OUTCOMES 699

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES 700
BLENDED LEARNING APPROACHES IN UNIVERSITY SETTINGS 701
STUDENT-CENTERED LEARNING AND ACADEMIC ACHIEVEMENT 702
TECHNOLOGY INTEGRATION IN MODERN CLASSROOMS..... 703
LANGUAGE AND IDENTITY IN CONTEMPORARY ARABIC NOVELS 704
POETIC TRADITIONS AND SYMBOLISM IN PERSIAN LITERATURE 705
ORAL STORYTELLING AND CULTURAL MEMORY IN IRAQI LITERATURE 706
THEMES OF EXILE AND BELONGING IN PALESTINIAN POETRY 707
WOMEN'S VOICES IN CONTEMPORARY SYRIAN FICTION..... 708
LINGUISTIC HERITAGE AND IDENTITY FORMATION IN LEBANESE DRAMA 709
SPATIAL ANALYSIS OF FOOTBALL PERFORMANCE USING DIGITAL TRACKING TECHNOLOGIES..... 710
THE ROLE OF SPORTS NUTRITION IN ENHANCING ATHLETIC ENDURANCE: A CASE STUDY IN YOUTH TEAMS..... 711
PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE SUCCESS OF ELITE WRESTLERS..... 712
KINEMATIC APPROACHES TO OPTIMIZE GYMNASTIC TRAINING ROUTINES..... 713
EFFECTIVENESS OF RECOVERY STRATEGIES IN PROFESSIONAL HANDBALL TEAMS..... 714
MOTIVATIONAL DYNAMICS IN YOUTH SPORTS DEVELOPMENT PROGRAMS 715
DEPREMLERDEN SONRA, AFETTEN ETKİLENEN YERLERE ULAŞTIRILAN YARDIMLAR: 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNDEN ÖRNEKLER 717

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KÜLTÜRLERİN BULUŞTUĞU YERDE HALI: KAĞIZMAN

Kağızman Halılarının Teknik ve Estetik Özellikleri Üzerine Bir İnceleme

Dr. Öğr. Üyesi Esen BAYDEMİR[1]

Öğr. Gör. Esra KOCAMAN DİVANOĞLU[2]

Öz

Türk halıcılığı, bozkır yaşamının biçimlendirdiği geleneksel bir dokuma sanatı olarak kültür tarihine özgün katkılar sunmuştur. Dokuma geleneği zamanla kültürel mirasın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Modernleşme süreciyle birlikte pek çok bölgede geleneksel desen ve teknikler kaybolmaya yüz tutmuş olsa da Kars iline bağlı Kağızman ilçesi özgün halı dokuma geleneğini yansıtan önemli merkezlerden birisi konumunu korumuştur.

Kağızman ilçesinin tarihi ticaret yolları üzerindeki kavşak konumunun beraberinde getirdiği kültürel çeşitlilik, yörede dokunan halılara Anadolu, Kafkas ve İran dokuma geleneklerini bünyesinde barındıran çok yönlü bir kimlik kazandırmıştır. Bu çalışmada Kağızman halıları dokuma tekniği, renkleri, malzemesi ve genel desen kompozisyonu açısından incelenmektedir.

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 10 adet Kağızman halısı incelenmiş ve katalog halinde düzenlenmiştir. Veriler gözlem ve alan uzmanlarıyla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmış, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir.

Elde edilen veriler doğrultusunda Kağızman halılarının Azerbaycan halılarıyla bazı motif ve kompozisyon özellikleri bakımından benzerlikler taşıdığı belirlenmiştir. Kağızman halıları, Kars ili sınırları içinde dokunmalarına karşın Kars halılarından ayrışan özellikler sergilemektedir. Bu çalışma, son dönemde yörede dokunan halıların geleneksel Kağızman özelliklerini giderek yitirdiğini, pazarlama altyapısındaki yetersizlikler nedeniyle üretimin de zayıfladığını ortaya koymakta ve bu geleneğin yaşatılabilmesi için bölgesel düzeyde sistematik belgeleme çalışmalarının önemine dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kağızman, Türk halıcılığı, geleneksel dokuma, motif analizi, kültürel miras*

Abstract

[1] Dr. Öğr. Üyesi Esen BAYDEMİR, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, esen.baydemir@msgsu.edu.tr
[2] Öğr. Gör. Esra KOCAMAN DİVANOĞLU, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ladik Meslek Yüksekokulu, esra.kocamandivanoglu@omu.edu.tr

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Turkish carpet weaving, a traditional art shaped by life on the steppe, has made unique contributions to cultural history. Over time, the weaving tradition has become an integral part of the cultural heritage. Although traditional patterns and techniques are on the verge of disappearing in many regions due to modernization, the Kağızman district of Kars province stands as one of the key centers of this unique carpet-weaving tradition. The cultural diversity resulting from Kağızman District's location at a crossroads along historic trade routes has endowed the carpets woven in the region with a multifaceted identity that incorporates Anatolian, Caucasian, and Iranian weaving traditions. This study examines Kağızman carpets in terms of weaving technique, materials, and overall pattern composition.

A case study design, a qualitative research method, was used in this study. As part of the study, 10 Kağızman carpets were examined and cataloged. Data were collected through observation and semi-structured interviews with field experts and analyzed using descriptive analysis methods.

Based on the data obtained, the study discusses similarities between Kağızman carpets and Azerbaijani carpets in specific motifs and compositional features. Although Kağızman carpets are woven within the borders of Kars Province, they exhibit characteristics that distinguish them from Kars carpets.

This study reveals that carpets woven in the region in recent years have gradually lost their traditional Kağızman characteristics and that production has also declined due to inadequacies in the marketing infrastructure; it highlights the importance of systematic documentation efforts at the regional level to ensure the survival of this tradition.

Keywords: *Kağızman, Turkish carpet weaving, traditional weaving, motif analysis, cultural heritage*

1. GİRİŞ

Türk halıcılığı, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan uzun bir tarihsel yolculukta toplumların kültürel kimliğini, inanç dünyasını ve estetik anlayışını kuşaktan kuşağa aktaran köklü bir sanat geleneğidir. Selçuklularla birlikte Anadolu'nun her bölgesine yayılan bu gelenek, kendine özgü bir üslup kazanmıştır. Çağdaşlaşma sürecinin geleneksel dokuma kültürüne yönelik baskılarına karşın bu geleneği yaşatmayı başaran ender merkezlerden biri de Kars ilinin Kağızman ilçesidir. Yörede dokunan halıların Kağızman adıyla anılması da bu geleneğin bir yansımasıdır.

Kağızman, kuzeyinde Karadeniz havzası, güneyinde Mezopotamya, doğusunda Kafkasya ve batısında İç Anadolu'nun kesiştiği bir coğrafi kavşakta yer almaktadır. Tarihin her döneminde ticaret yolları üzerinde yer alan bu konum, bölgeye farklı toplulukların yerleşmesine ve çok katmanlı bir kültürel birikimin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Söz konusu kültürel çeşitlilik, Kağızman halılarına Anadolu, Kafkas ve İran dokuma geleneklerini bünyesinde barındıran çok yönlü bir kimlik kazandırmıştır. Bu nedenle Kağızman halıları, Kars ili sınırları

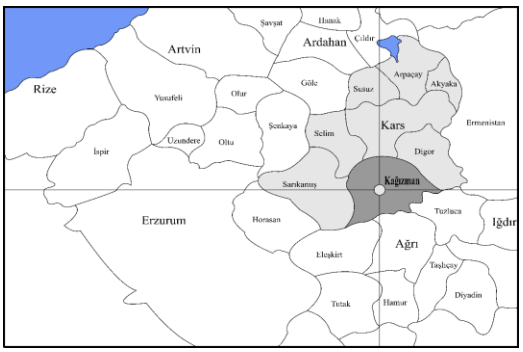
ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

içinde dokunmalarına karşın Kars halılarından ayrışan özellikler sergilemekte; benzer coğrafyalarda üretilen halılarla hem teknik hem de estetik düzeyde çeşitli benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir.

Günümüzde halıcılık sanatının bozulmadan korunabilmesi için mevcut geleneğin bölgesel düzeyde ayrıntılı biçimde belgelenmesi ve kayıt altına alınması zorunlu bir gereklilik haline gelmiştir. Modernleşme sürecinin Türk halılarına verebileceği zararların önüne ancak bu yolla geçilebilir (Türkmen, 2020, s. 15). Bu doğrultuda hazırlanan çalışma, Kağızman halılarına ilişkin mevcut kaynak sayısını artırmak ve bu özgün geleneği belgelemek amacıyla yürütülmüştür. Bu amaç çerçevesinde yöreye ait 10 adet halı örneği teknik ve estetik açıdan incelenmiş; desen kompozisyonu, rengi, malzemesi ve motif yapısı bakımından ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Araştırmanın temel amacı, Kağızman halılarını teknik ve estetik açıdan Kars halılarından ayıran özellikleri ve bu halıların komşu dokuma gelenekleriyle ilişkisini belirlemektir.

2. KARS İLİ KAĞIZMAN İLÇESİNİN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

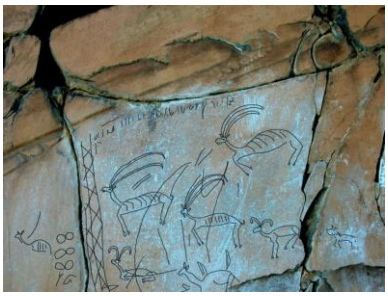
Kars ilinin Kağızman ilçesi, Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars bölümünde yer almaktadır. İlçe, kuzeydoğuda Kars'ın Digor, kuzeyde Kars Merkez ve Selim, batıda Sarıkamış, doğuda Iğdır'ın Tuzluca, güneyde Ağrı Merkez ve güneybatıda Eleşkirt ilçeleriyle komşudur (Demir, 2019, s. 422).

Şekil 1: Kağızman'ın konumunu gösteren mülki idare haritası (Toptaş, 2023, s. 39).

Kağızman ilçesinin yüzölçümü 1.792 km² olup Aras Nehri, ilçeyi doğu-batı doğrultusunda ikiye ayırmaktadır. Aras Nehri, Bingöl Dağları'ndan doğarak Türkiye, Ermenistan, Nahcivan, İran ve Azerbaycan sınırlarını çizmekte; Azerbaycan topraklarında Kura Nehri ile birleşerek Hazar Denizi'ne ulaşmaktadır. Kağızman ilçesindeki köylerde hayvan ve insan figürlerinin tasvir edildiği kaya resimleri tespit edilmiştir (Budak, 2014, s. 68). Bu veriler doğrultusunda ve ilçede yapılan kazılar sonucunda tarihin en eski çağlarından itibaren bölgede yerleşim olduğu görülmüştür (Ceylan, 2008, s. 71).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Fotoğraf 1-2: Saban Köyü- Geyikli Tepe Kaya Panoları (Ceylan, 2008, s. 71).

M.Ö. 4000'li yıllarda Türkistan'dan Azerbaycan ve Doğu Anadolu bölgesine gelerek Aras boylarına ve Kars geneline yayılan Hurriler, Kağızman'da yaşadığı bilinen ilk topluluktur. Zamanla Hurrilerden ayrılan bazı boylar, kendi hâkimiyet bölgelerinde Mitanni adıyla bir krallık kurmuş ve M.Ö. 1500'lere kadar tüm Hurri coğrafyasının vârisi olmuştur. Mitanni Krallığı M.Ö. 1300 yılında Asurlular tarafından yıkılarak bölgedeki hâkimiyetine son verilmiş; ancak Aras boylarında kalan Hurri boyları varlıklarını küçük beylikler hâlinde sürdürmeye devam etmiştir (Kırzıoğlu, 1953, s. 27-31).

Kağızman bölgesi, Iğdır ovası ve Kars yaylasını kapsayan geniş coğrafyayla birlikte M.Ö. 9. yüzyılda Urartular tarafından ele geçirilmiştir. Urartuların bölgede bıraktığı kitabeler, Kağızman yöresinin tarih çağına girmesini ve tarihinin aydınlatılmaya başlanmasını sağlamıştır (Kırzıoğlu, 1953, s. 41). M.Ö. 713-680 yılları arasında Urartu Kralı II. Argişti döneminde bölgede hâkimiyet kurmak isteyen Kimmerler, Aras boylarını ele geçirmiş; ancak tutunamayarak Kapadokya'ya çekilmeleri üzerine bölge yeniden Urartular'ın kontrolüne girmiştir. M.Ö. 680'de Kimmerlerin başlattığı yeni saldırıların yarattığı kargaşadan yararlanan Sakalar, Kars ve Kağızman çevresini ele geçirmiş; Kağızman yöresi ise Sakaların Phasian boyu tarafından sahiplenilmiştir. Bölgede uzun süre tutunamayan Sakaların varlığına M.Ö. 626'da Medler son vermiş; Ahameniş sülalesinden II. Keyhüsrev'in İran'daki Medleri yenmesiyle birlikte M.Ö. 550'de yörenin yeni hâkimi Persler olmuştur (Kırzıoğlu, 1953, s. 86-102). Perslerin M.Ö. 331'de Büyük İskender tarafından yenilmesiyle Aras boylarında yeni bir dönem başlamış ve bölge serbest bir statü kazanmıştır. Ardından yörede sırasıyla Arsaklılar, Roma, Sasaniler, Bizans, Emevîler, Abbasiler ve yeniden Bizans hâkimiyet kurmuştur (Turan, 1988, s. 16).

Sultan Alparslan, 1064 yılında ilk Anadolu seferiyle Serhat Çukuru olarak adlandırılan Kars, Kağızman, Tuzluca ve Iğdır bölgelerini Büyük Selçuklu hâkimiyetine katmıştır (Budak, 2015, s. 30). Selçuklu yönetiminin ardından bölge çok sayıda devletin hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Bölgede egemenlik kuran devletler sırasıyla Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve 1534'ten 19. yüzyılda başlayan Rus işgallerine kadar süren dönemde Osmanlı Devleti olmuştur (Turan, 1988, s. 16).

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından Kağızman Ruslara bırakılmış ve Kars'a bağlanmıştır. Rus işgali döneminde bölgeye Hristiyan köylüler yerleştirilmiş; mimari başta olmak üzere pek çok alanda kısa sürede Rus etkileri belirginleşmiştir. Kağızman'ın Kars'a bağlı statüsü bu dönemde değişmiş ve 1918'e kadar yaklaşık kırk yıl boyunca bölge Rus hâkimiyeti altında kalmıştır (Sediroğlu, 2021, s. 354-355). Türk ordu birliklerinin 1 Ekim 1920'de

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kağızman'ı kurtarması sayesinde Doğu Cephesi'ndeki harekât olumlu yönde etkilenmiş; 30 Ekim 1920'de Kars'ın kurtuluşuna giden süreçte önemli bir adım olmuştur (Sediroğlu, 2021, s. 375).

3. KAĞIZMAN HALILARI

Türk halıları, halı sanatı içinde özel bir yere sahiptir. Yapılan araştırmalar, düğümlü halı sanatının Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıktığını ve Türklerle birlikte dünyaya yayıldığını göstermektedir. Bu sanatı geliştiren ve evrensel bir kimliğe kavuşturan topluluk Türkler olmuştur. Halıların tarihi, Türk tarihiyle doğrudan bağlantılı olarak ve yüzyıllar boyunca belirli bir dokuma tekniğine bağlı kalınarak gelişmiştir. Bu nedenle halı sanatına ilişkin genel incelemelerin Türk halılarından başlatılması hem tarihsel hem de teknik açıdan tutarlı sonuçlara ulaşmayı mümkün kılmaktadır (Yetkin, 1991, s. 1).

Halı sanatı, yaklaşık 2500 yıl önceye uzanan tarihsel süreçte Mısır, Anadolu, Ege ve Karadeniz kıyıları, İran, Kafkasya, Hindistan ve Balkanlar'da yaygınlık kazanmıştır. Bu bölgelerin tamamı, Türklerin yaşadığı, fethettiği veya egemenlik kurduğu coğrafyalardır. Türklerin uğramadığı bölgelerde ise halıcılık geleneğine hemen hemen hiç rastlanmaz. Batı Türkistan'dan Ön Asya'ya yayılan halı geleneği, Selçuklu Türklerinin bu topraklara hâkim olduğu 11. yüzyılda görünür hâle gelmiştir. Türk halıcılığının en parlak dönemleri ise 13-14. ve 17. yüzyıllar olarak kabul edilmektedir (Görgünay, 1984, s. 13).

Kurt Erdmann, 15. yüzyılın başına ait halıları ev halıları, Holbein halıları, Uşak halıları ve Osmanlı saray halıları olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Ev halıları, köylerde yaşayan ailelerin kendi ihtiyaçları için dokudukları halılardır. 12. ve 13. yüzyıllarda dokunan bu halılar bizzat dokuyanlar tarafından kullanıldığından eski tarihlere ait örnekler günümüze ulaşamamıştır. Halk sanatı olarak nitelendirilen bu halıların mevcut örnekleri 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başından daha eski tarihlere uzanmamaktadır (Görgünay, 1984, s. 15). Bu çalışma kapsamında incelenen Kağızman halıları, yörede ailelerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda üretim yapmaları, halıların işlevleri ve yaşları bakımından söz konusu sınıflamanın en halıları grubuna girmektedir.

Türk halı sanatında her yöre renk ve desen bakımından kendine özgü bir kimlik ortaya koymaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan incelemelerde halı desenlerinde temel motifin Türkmenlerdekine benzer biçimde madalyonlar olduğu ve bu motiflere göl ya da sofra adı verildiği saptanmıştır. Sofra adının motifin sofra şekline olan benzerliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Görgünay, 1984, s. 18-19). Doğu Anadolu köylerinde dokunan tüm halılarda Türk düğümü kullanılmıştır. Bölgenin bu ortak dokuma geleneği içinde Kars ili yöresel özellikleri yansıtan halılarıyla ayrı bir yere sahiptir. Doğu Anadolu Bölgesi halılarının zemin ve bordürlerinde geometrik ve bitkisel motifler yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu motifler arasında hem insan ve hayvan figürlerine hem de sembolik süslemelere yer verilmektedir. Motifler genellikle benzetildikleri nesneye ya da ilk görüldükleri yöreye göre adlandırılır. Örneğin Bingöl'de görülüp Tunceli'de kullanılan bir desen Bingöl örneği, örümcek kafasına benzetilen motif örümcekli, kurbağaya benzetilen model ise kurbağacık adıyla anılmaktadır (Görgünay, 1984, s. 21-22).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kars ilinin İpek Yolu üzerindeki coğrafi konumu, farklı kültürlerin bir arada var olmasına zemin hazırlamıştır. Hayvancılığa dayalı yaşam süren Türk boylarının bu coğrafyaya gelişiyle yerel hammadde kaynakları dokuma geleneğiyle bütünleşmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan halı, kilim, cicim gibi dokumaların yanı sıra Kafkaslardan gelen sumak ve palas/kilimler de Türk dokuma sanatının zenginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kars merkez, çevre ilçe ve köylerinde dokunan halılarda tarihsel süreç içinde iç içe geçen Kafkas, Selçuklu ve Osmanlı etkilerinin izleri görülmektedir. Kars halılarında semboller geometrik motiflere dönüştürülerek işlenmiştir. Kırmızının egemen olduğu halılarda yıldız, koçboynuzu, ejder, bereket ve çengelli/kancalı motiflerin yanı sıra Osmanlı dönemi bitkisel bezemeli seccade halılarından esinlenen kompozisyonlara da rastlanmaktadır (Hamidova, 2020, s. 94).

Kağızman'ın verimli toprakları ve elverişli iklimi yörenin göç alması ve bu sayede yörede zengin bir dokuma kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Böylelikle, yörede kültürel birikimi yansıtan zengin bir dokuma kültürü oluşmuştur (Toptaş, 2023, s. 399). Kağızman halılarının dokuma tekniğinde Türk (Gördes) düğümü kullanılmıştır. Yörede doğal boyar maddelerle renklendirilmiş yün ipliklerin yanı sıra doğal renkli (boyanmamış) yün iplikler de kullanılmıştır. Kağızman halılarının hav yüksekliği Kars halılarına kıyasla daha fazladır. Kağızman yöresinde koyun yetiştiricilerinin ağırlıklı olarak Morkaraman sürüleri beslemesi nedeniyle, halılarda kahverengi tonları, siyah ve gri gibi koyu renkler ve krem rengi hâkimdir. Bunun yanı sıra, yörenin bitki örtüsünün sağladığı bir zenginlik olarak değerlendirilen bordo, çok sayıda halının zemin rengini oluşturmaktadır (Toptaş, 2023, s. 419).

3.1. Yöre Halıları Örnekleri

Örnek 1

Fotoğraf 3: Ön Yüz (Esen BAYDEMİR Arşivi)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Fotoğraf 4: Arka Yüz

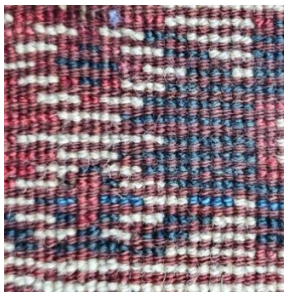

Fotoğraf 5: Hav yüksekliği detayı

Fotoğraf 6: Saçak detayı

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Hüseyin ARISOY Koleksiyonu
İnceleme Tarihi: 31.03.2026
Dokunduğu Tarih: Yaklaşık 150 yıllık
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 113 x 264 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Örnek 2

Fotoğraf 7: Ön Yüz (Hüseyin ARISOY Arşivi)

Fotoğraf 8: Arka Yüz

Fotoğraf 9: Hav yüksekliği detayı

Fotoğraf 10: Saçak detayı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Hüseyin ARISOY Koleksiyonu
İnceleme Tarihi: 31.03.2026
Dokunduğu Tarih: 200 yıl üzeri
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 110 x 120 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Örnek 3

Fotoğraf 11: Ön Yüz (Esen BAYDEMİR Arşivi)

Fotoğraf 12: Arka Yüz

Fotoğraf 13: Hav yüksekliği detayı

Fotoğraf 14: Saçak detayı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Hüseyin ARISOY Koleksiyonu
İnceleme Tarihi: 31.03.2026
Dokunduğu Tarih: 200 yıl üzeri
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 100 x 118 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir

Örnek 4

Fotoğraf 15: Ön Yüz (Esen BAYDEMİR Arşivi)

Fotoğraf 16: Arka Yüz

Fotoğraf 17 : Hav yüksekliği detayı

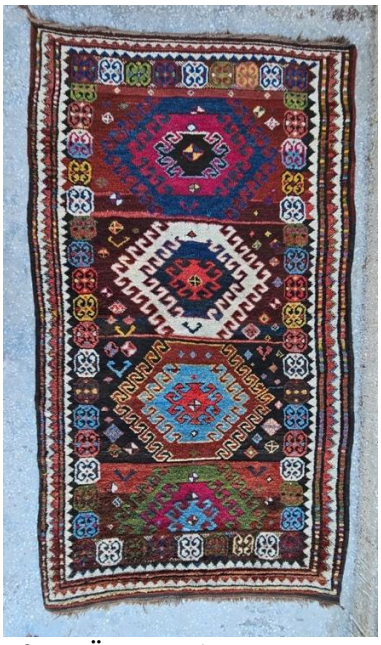

Fotoğraf 18: Saçak detayı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Hüseyin ARISOY Koleksiyonu
İnceleme Tarihi: 31.03.2026
Dokunduğu Tarih: 250 yıl üzeri
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 130 x 345 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.
Kompozisyon: Bütün Kağızman renklerinin bir arada kullanıldığı model

Örnek 5

Fotoğraf 19: Ön Yüz (Esen BAYDEMİR Arşivi)

Fotoğraf 20: Arka Yüz

Fotoğraf 21: Hav yüksekliği detay

Fotoğraf 22: Saçak detayı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Hüseyin ARISOY Koleksiyonu
İnceleme Tarihi: 31.03.2026
Dokunduğu Tarih: Yaklaşık 200 yıl
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 125 x 225 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Halının her iki kısa kenarı da onarım geçirmiş olup özgün uzunluğunun 350 cm civarında olduğu düşünülmektedir.

Örnek 6

Fotoğraf 23: Ön Yüz (Esen BAYDEMİR Arşivi)

Fotoğraf 24: Arka Yüz

Fotoğraf 25: Saçak detayı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Hüseyin ARISOY Koleksiyonu
İnceleme Tarihi: 31.03.2026
Dokunduğu Tarih: 200 yıllık
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 93 x 306 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Örnek 7

Fotoğraf 26: Ön Yüz
(https://www.rugtracker.com/search?updated-max=2013-01-01T11:11:00-08:00&max-results=7&start=8&by-date=false&m=0 Erişim: 05.04.2026)

Fotoğraf 27: Arka Yüz

Fotoğraf 28: Ön yüz detay

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Bilinmiyor
İnceleme Tarihi: 05.04.2026
Dokunduğu Tarih: Yaklaşık 200 yıllık
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 125 x 280 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Örnek 8

Fotoğraf 29: Ön Yüz
(https://www.rugrabbit.com/Item/east-anatolian-runner-kagizman-106-x-37-ft-320x113-cm-sec-half-19th-century-good-condition-lust Erişim: 05.04.2026)

Fotoğraf 30: Arka Yüz

Fotoğraf 31: Ön yüz detay

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı / Yolluk
Bulunduğu Yer: Bilinmiyor
İnceleme Tarihi: 05.04.2026
Dokunduğu Tarih: Yaklaşık 200 yıllık
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 113 x 320 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Örnek 9

Fotoğraf 32: Ön Yüz
(https://rugrabbit.com/node/155743 Erişim: 06.04.2026)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Bilinmiyor
İnceleme Tarihi: 06.04.2026
Dokunduğu Tarih: Yaklaşık 200 yıllık
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 135 x 206 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

Örnek 10

Fotoğraf 33: Ön Yüz
(https://rugrabbit.com/node/51298 Erişim: 10.04.2026)

Fotoğraf 34: Ön yüz detay

Fotoğraf 35: Arka Yüz

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dokuma Çeşidi ve Dokumanın Yöresel Adı: Taban halısı
Bulunduğu Yer: Bilinmiyor
İnceleme Tarihi: 06.04.2026
Dokunduğu Tarih: Yaklaşık 200 yıllık
Çözgü-Atkı İpliği: Yün
Yüz İpliği (İlme): Yün
Ebat (En/Boy): 130 x 267 cm
Dokuma Tekniği: Halı, Türk (Gördes) düğümü
Kullanım Alanı: Yer yaygısı
Onarım Durumu: Onarım görmemiştir.

4. AZERBAYCAN HALILARI İLE BENZERLİKLER

4.1. Azerbaycan Halı Grupları

Azerbaycan halı sanatı, teknik, desen ve renk ölçütlerine göre dört ana üretim grubuna ayrılmaktadır: Kuba-Şirvan, Gence-Kazak, Karabağ ve Tebriz. Bu ana gruplar, dokundukları yerleşimlere göre alt gruplar oluşturmaktadır (Deniz, 2010, s. 22-23). Kağızman halılarıyla ilişkilendirilen örnekler Gence-Kazak ve Karabağ gruplarına bağlı olduğundan, bu iki grup ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.

Gence-Kazak grubuna bağlı halılar üretildikleri bölge ve köylerin adlarıyla anılmakta olup grup içinde Gence, Kasım İsmailli, Kadabey, Kazak ve Borçalı halıları öne çıkmaktadır. Gence'de dokunan örnekler kalite bakımından grubun diğer üyelerinden üstün kabul edilmekte ve kaynaklarda Kazak halıları adıyla tanınmaktadır. Gence üretimi Kazak halılarında geometrik karakterli bitki desenleri görülürken, Kazak çevresinde dokunan halılar aynı şematik kompozisyon düzenini sürdürmekle birlikte göl desenlerinin hâkimiyeti ve göl içlerini dolduran bezemeleriyle Gence halılarından ayrılmaktadır (Deniz, 2010, s. 22-23). Bu çalışmada karşılaştırması yapılan Zeyvenişan kompozisyonu grubun Kazak- Borçalı koluna bağlı halılarda görülmektedir.

Azerbaycan Karabağ halıları Karabağ, Şuşa ve Cebrail olmak üzere üç üretim bölgesini kapsamaktadır. Karabağ grubunda Berde ve Akçabedi halıları öne çıkar. Şuşa'da Malıbeyli, Lempe, Bahçedegüller, At, Saksıda Güller, Gülyaylık, Muncuk ve Zermehmer halıları dokunurken, Cebrail yöresine Hanlık, Karakoyunlu, Kubadlı, Kurd, Kasımuşağı, Behmenli, Mugan ve Talış halıları dahildir. Bu üç bölgenin dokumaları teknik ve estetik özellikleri bakımından birbirine yakındır. Karabağ halıları kompozisyon çeşitliliği ve geometrik süslemeleriyle diğer gruplardan ayrılır (Yıldırım: 2003, s. 143-144).

Anadolu ve Azerbaycan halılarında görülen motif ve kompozisyon benzerlikleri, iki toplumun paylaştığı ortak geçmiş, dil ve yaşam biçimiyle açıklanmaktadır. Kars yöresinde, Azerbaycan halılarının desen ve kompozisyon şemalarını neredeyse birebir yansıtan örnekler görülmekte olup bu dokumalar Kafkas halısı olarak adlandırılabilir (Baydemir & Gündüz, 2022, s. 93).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4.2. Kazak- Borçalı Halıları ile Benzerlikler

Kağızman halıları içinde köken olarak Azerbaycan'ın Kazak-Borçalı bölgesi halılarının "Zeyvenişan" grubuna dayanan bir halı grubu bulunmaktadır. İncelenen örneklerden üçü bu kompozisyona bağlanmaktadır (Bkz. Fotoğraf 36). Kompozisyonun ana öğesi, grubun ayırt edici işareti sayılan haç biçimli Zeyvenişan motifidir.

Şekil II: III. Varyasyon “Post” Motifi, “Borçalı” “Zeyvenişan” Halı Madalyonu, Latif Kerimov’dan (Hamidova, 2020, s. 104)

Birinci Kağızman örneği (Bkz. Fotoğraf 36) günümüze eksik olarak ulaşmıştır; halının büyük bir bölümü kayıptır. Mevcut bölümden hareketle özgün hâlinde Zeyvenişan motifinin üst üste üç kez sıralandığı, halının eni dar ve boyu uzun yolluk formunda dokunduğu anlaşılmaktadır. Zemin kırmızı renkli olup zemin ve bordürde geometrik motifler sık aralıklarla yerleştirilmiş, boş alan bırakılmamıştır. Karşılaştırmaya esas alınan Borçalı halısında (Bkz. Fotoğraf 37) zemin kırmızı ve motif yoğunluğu Kağızman örneğiyle aynı düzeydedir; bordür iç zemini ise açık krem renklidir. Zeyvenişan motifi bu halıda zeminde tek olarak yer almaktadır.

Fotoğraf 36: Kağızman halısı (Örnek 3)
Fotoğraf 37: Azerbaycan-Kazak, Borçalı Halıları III. Tip (Zeyvenişan)
https://rugsonnet.com/antique-red-square-caucasian-sewan-kazak-rug-mid-19th-century/ (Erişim: 05.04.2026)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İkinci Kağızman örneğinde (Bkz. Fotoğraf 38) motif, dar ve uzun yolluk ebadındaki halıda üst üste üç kez tekrar edilerek uygulanmıştır. Zemin kırmızı renklidir, motifler geometrik karakterli olup zemin ve bordür yoğun biçimde bezeli ve boş alan bırakılmamıştır. Karşılaştırmaya esas alınan Borçalı halısında (Bkz. Fotoğraf 39) haç biçimli Zeyvenişan motifi zeminde tek olarak yer almaktadır.

Fotoğraf 38: Kağızman halısı (Örnek 8)
Fotoğraf 39: Azerbaycan, Hamamlı, Pembek Halı, 1862 (Baydemir & Gündüz, 2022, s. 108)

Üçüncü Kağızman örneği (Bkz. Fotoğraf 40) günümüze eksik olarak ulaşmış olup halının yarısı kesiktir. Mevcut bölümden hareketle halının özgün hâlinde Zeyvenişan motifinin yine üç kez tekrar edildiği, eni dar ve boyu uzun bir formda dokunduğu anlaşılmaktadır. Kırmızı renkli zeminde ve koyu lacivert bordürde geometrik motifler sık aralıklarla kullanılmıştır. Karşılaştırmaya esas alınan Zeyvenişan halısında (Bkz. Fotoğraf 41) motif zeminde tek olarak bulunmakta, kırmızı zemin ve boş alan bırakmayan yoğun geometrik bezeme anlayışı Kağızman örneğiyle örtüşmektedir.

Fotoğraf 40: Kağızman Halısı (Örnek 9)
Fotoğraf 41: Azerbaycan-Kazak, Borçalı Halıları III. Tip (Zeyvenişan) (Toptaş: 2023, 405)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İncelenen üç Kağızman örneğinin tamamında zemin kırmızı renklidir; karşılaştırmaya esas alınan Borçalı halılarında da aynı tercih görülmektedir. Geometrik motif karakteri ve boş alan bırakmayan yoğun bezeme anlayışı bakımından da her üç karşılaştırmada belirgin benzerlikler bulunmaktadır. Buna karşılık Zeyvenişan motifinin kullanım sıklığı, Kağızman örneklerini Kazak-Borçalı halı kompozisyonundan ayıran temel özelliktir. Haç biçimli Zeyvenişan motifi, Borçalı halılarının yanı sıra Kars halılarında ve Ermenistan'ın Sevan yöresinde dokunan halılarda da tek olarak kullanılırken Kağızman halılarında üç kez tekrarlanmaktadır. Bu eğilim, halıların eni dar ve boyu uzun bir formda dokunmasıyla doğrudan ilişkilidir; zeminin dar ve uzun formda olması motiflerin raportlu biçimde tekrar edilmesini gerektirmiştir. Söz konusu halılar, ihracat firmalarının yanlış yönlendirmeleri nedeniyle halk arasında "kilise halısı" adıyla tanınmıştır (Toptaş, 2023, s. 183).

4.3. Cebrail- Behmenli Halıları ile Benzerlikler

İncelenen örneklerden biri, köken olarak Azerbaycan'ın Karabağ bölgesine bağlı Cebrail yöresi Behmenli halılarının kompozisyon şemasına dayanmaktadır (Bkz. Fotoğraf 42). Bu halıda zemin koyu renklidir.

Karşılaştırmaya esas alınan Behmenli halısı (Bkz. Fotoğraf 43) ile söz konusu Kağızman örneği arasındaki benzerlik kompozisyon şeması, motifler ve renk düzeni olmak üzere üç açıdan belirgindir. Her iki halıda da dikey sıralı geometrik bölümlenme, geometrik motif anlayışı ve birbirine oldukça yakın bir renk paleti görülmektedir. Behmenli şemasının bu örnekte büyük ölçüde değiştirilmeden aktarıldığı görülmektedir.

Fotoğraf 42: Kağızman Halısı (Örnek 10)
Fotoğraf 43: Azerbaycan, Karabağ Bölgesi Cebrail Rayonu Behmanlı Halısı, 19. Yüzyıl, Azerbaycan Milli Halı Müzesi Koleksiyonu (Esen BAYDEMİR Arşivi)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

5. YÖRE DOKUMA GELENEĞİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Kağızman halılarına ilişkin araştırmalar oldukça sınırlıdır. Yörenin dokuma geleneğini ele alan güncel çalışma, Toptaş'ın (2023) yüksek lisans tezidir. Söz konusu çalışmada incelenen elli halının tamamı 20. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Toptaş, 2023). Adı geçen yüksek lisans tez çalışmasındaki halılar ile bu araştırmadaki 150-250 yıllık örnekler karşılaştırıldığında, yöre halılarının pek çok karakteristik özelliğini yitirdiği görülmektedir.

Halılardaki karakteristik özelliklerin kaybı iki açıdan değerlendirilebilir. Desen özellikleri açısından değerlendirildiğinde, eski örneklerdeki yoğun motif kullanımı ve boş alan bırakılmayan kompozisyon düzeni azalmış; motif çeşitliliği daralmıştır. Malzeme açısından yapılacak olan değerlendirme ise, doğal boyar maddelerle renklendirilmiş, elde eğirilmiş yün ipliklerin yerini zaman zaman sentetik boyalarla renklendirilmiş ipliklerin aldığı görülmektedir. Bu iki değişim birlikte değerlendirildiğinde, 20. yüzyıla ait örneklerin eski halılarla aynı teknik ve estetik kaliteyi taşımadığı söylenebilir.

Alan uzmanlarıyla yapılan görüşmelerde, Kağızman halılarının kendine özgü nitelikleri nedeniyle yüksek bir değer taşıdığı belirtilmiştir. Bir halının koleksiyon değeri kazanmasında az sayıda üretilmiş olması, malzemesi, ipliğinin doğal boyar maddelerle boyanması ve elde eğrilmesi, yaşı ve günümüze ulaşan durumu gibi etkenler rol oynamaktadır. Bu ölçütler birlikte değerlendirildiğinde, iki yüzyıllık Kağızman halılarının neden değerli kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Görüşmelerde elde edilen bir diğer bulgu, yöre adının ticari amaçla kullanılmasıdır. Kağızman halılarının taşıdığı bu değer nedeniyle bazı satıcıların ellerindeki Kars halılarını daha yüksek fiyata ve daha kolay satabilmek için Kağızman halısı adıyla piyasaya sunduğu ifade edilmiştir. Söz konusu uygulama, yöre halılarının tanımlayıcı özelliklerinin belirsizleşmesine ve literatürdeki karışıklığın derinleşmesine yol açmaktadır. Bu durum, Kağızman halılarını Kars halılarından ayıran özelliklerin sistematik biçimde belgelenmesini yalnızca kültürel değil, aynı zamanda ticari açıdan da gerekli kılmaktadır.

Fotoğraf 44: Kağızman Halısı (Toptaş, 2023, s. 318)
Fotoğraf 45: (Toptaş, 2023, s. 337)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Kars iline bağlı Kağızman ilçesinde dokunan halılar teknik ve estetik özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu kapsamda yöreye ait 10 halı örneği katalog düzeninde belgelenmiştir. Elde edilen veriler ile Kağızman halılarını Kars halılarından ayıran özellikler ile komşu dokuma gelenekleriyle ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Teknik özellikler bakımından incelenen örneklerin tamamı yün malzemeyle ve Türk (Gördes) düğümüyle dokunmuştur. Halıların sırt yapısı oluksuz ve düzdür. Çözgü iplikleri 2S eğirme, Z büküm özelliği taşımaktadır. Çözgüler genellikle beyaz olmakla birlikte, bazı örneklerde doğal renkte ipliklere de rastlanmaktadır. Bazı halılarda iki farklı renkteki ipliğin birlikte bükülmesiyle kırçıllı bir renk etkisi elde edildiği tespit edilmiştir. Diğer örneklerde ise beyaz ve doğal renkli çözgüler aynı halıda bölüm bölüm yan yana kullanılmıştır. Atkı düzeni açısından genellikle ikiden fazla ve oldukça ince atkı kullanılmıştır. Bu uygulama, halı oluksuz olsa da dokumanın sağlamlığını güvence altına almaktadır. Atkı iplikleri çoğunlukla siyah renkte olup az sayıda örnekte kırmızı atkıya da rastlanmaktadır. İpliklerin doğal boyar maddelerle renklendirildiği, bazı örneklerde ise boyanmamış doğal renkli ipliklerin tercih edildiği tespit edilmiştir. Türk düğümünün dayanıklılığı neticesinde, yaşları 150-250 yıl arasında değişen bu halılar günümüze sağlam biçimde ulaşmıştır.

Estetik açıdan Kağızman halılarında geometrik motiflerin hâkim olduğu görülmüştür. İncelenen örneklerden iüçünün Gence-Kazak grubuna bağlı Borçalı halılarının Zeyvenişan kompozisyonuna, birinin ise Karabağ grubuna bağlı Cebrail- Behmenli şemasına dayandığı belirlenmiştir. Zeyvenişan kompozisyonunda görülen haç biçimli motif, Borçalı halılarının yanı sıra Kars halılarında ve Ermenistan'ın Sevan yöresinde dokunan halılarda tek olarak kullanılırken Kağızman örneklerinde üç kez tekrarlanmıştır. Bu tekrar, yöre halılarının en ayırt edici kompozisyon özelliğidir.

Yöre halıları boyut ve kullanım açısından değerlendirildiğinde, Kağızman halılarının genellikle uzun ebatlarda dokunduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu halıların divan örtüsü ya da yer minderi olarak, üzerine oturmak amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca halıların hav yüksekliği Kars halılarına kıyasla daha fazladır. Bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Kağızman halılarının Kars ili sınırları içinde dokunmalarına karşın hav yüksekliği, kompozisyon düzeni ve motif tekrarı bakımından Kars halılarından ayrıştığı; buna karşılık Azerbaycan dokuma gelenekleriyle belirgin benzerlikler taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, ilçenin coğrafi kavşak konumunun ve çok katmanlı kültürel birikimin dokuma sanatına yansıması olarak yorumlanabilir.

Araştırma, günümüzde yörede dokunan halıların Kağızman'a ait geleneksel değerlerden uzaklaştığını ve yöreye özgü nitelikleri bütünüyle yansıtan güncel örneklere ulaşmanın çok zor olduğunu da ortaya koymuştur. Söz konusu geleneksel dokuma kültürünün korunabilmesi için, eski örneklerin sistematik biçimde belgelenmesi, kataloglanması ve tanıtılmasının zaruri olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca yörede sürdürülen dokuma çalışmalarının desteklenmesi, geleneksel dokumacılara gerekli teşviklerin sağlanması ve tanıtım-pazarlama konusunda daha etkili yöntemlerin geliştirilmesi önerilmektedir. Bu adımlar, Anadolu ve Kafkas dokuma geleneklerini bünyesinde barındıran bu özgün mirasın gelecek kuşaklara aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KAYNAKÇA

BAYDEMİR, E., & GÜNDÜZ, L. G. (2022). Kars-Iğdır Yöresinde Bulunan Geometrik Motifli Halılar ile Azerbaycan Halılarının Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 9, 85-113. https://izlik.org/JA67UY27NZ

BUDAK, M. E. (2014). *Doğu Anadolu'nun Kayaüstü Resimleri (Kars-Kağızman).* KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 16, Karaman, (Özel Sayı 11), 68-71.

BUDAK, M. E. (2015).*Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalarla Eski Çağ'dan Günümüze Kağızman.* Akıl Fikir Yayınları.

CEYLAN, A. (2008). *Kağızman'da Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalar.* Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (1), 73-92.

DEMİR, M. (2019). *Kağızman İlçe Merkezinde Yerleşimin Yatay Yönlü Gelişimi ve Fonksiyonel Arazi Kullanımı.* Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kars (24), 419-450.

DENİZ, B. (2010). *Azerbaycan ve Anadolu-Türk Halılarının Benzer Özellikleri.* Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 18, 17- 61.
https://izlik.org/JA92GU53BT

GÖRGÜNAY, N. (1984). *Doğu Anadolu Köy Halıları'nın Kalite ve Desenleri.* Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü.

HAMİDOVA, Ü. (2020). *Kars ve Azerbaycan'ın Gence-Kazah Grubu İçinde Yer Alan Karapapak Halıları.* Arış Halı Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi, Haziran, S. 16, ss. 90-111.

KIRZIOĞLU, M. F. (1953). *Kars Tarihi.* İstanbul: Işıl Matbaası.

NACAROĞLU, O. ve BEKTAŞ, O. (2023). Durum çalışması. O. Bektaş ve T. G. Şahin (Ed.), *Nitel araştırma süreci ve uygulamaları* içinde (s. 53-69). Asos Yayınları.
https://rugrabbit.com/node/155743 adresinden 6 Nisan 2026 tarihinde erişilmiştir.

RANCE, H. (t.y.). *East Anatolian large Kazak shield rug fragment from Kars* [Fotoğraf]. Rugrabbit. https://rugrabbit.com/node/155743 adresinden 6 Nisan 2026 tarihinde erişilmiştir.

Rugs On Net. (t.y.). *Antique red square Caucasian Sewan Kazak rug – Mid 19th century tribal* [Görsel]. https://rugsonnet.com/antique-red-square-caucasian-sewan-kazak-rug-mid-19th-century/ adresinden 5 Nisan 2026 tarihinde erişilmiştir.

SEDİROĞLU, S. C. (2021). *Jeopolitik Açıdan Kağızman ve Doğu Cephesi Harekatı'nda Kağızman'ın Kurtuluşu (1919-1920).* C. Atlı & H. Kara (Ed.). Kağızman Coğrafya, Tarih, Kültür. Kitabı içinde (347-381). İstanbul: Hiper Yayın.

TAYLOR, J. A. (2012). *[Kafkasya veya Doğu Anadolu halısı, yaklaşık 1800]* [Görsel]. Rugtracker. https://www.rugtracker.com/ adresinden 5 Nisan 2026 tarihinde erişilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TEKİN, İ. (t.y.). *East Anatolian runner (Kagizman)* [Fotoğraf]. Rugrabbit. https://www.rugrabbit.com/Item/east-anatolian-runner-kagizman-106-x-37-ft-320x113-cm-sec-half-19th-century-good-condition-lust adresinden 5 Nisan 2026 tarihinde erişilmiştir.

TOPTAŞ, G. (2023). *Kağızman Yöresi Halıları.* Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi.

TÜRKMEN, N. F. (2020). Anadolu Türk Halılarının Tarihi Gelişimi. A. Soysaldı (Ed.). Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı (1) içinde (s. 1-36). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

TURAN, M. (1988). *Kağızman ve Aşık Hıfzı.* İstanbul: MEB Basım Evi.

YETKİN, Ş. (1991). *Türk Halı Sanatı.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

YILDIRIM, M. (2003). *Azerbaycan Halı Sanatında Bölgesel Özellikler.* İstem Dergisi, S.1, ss. 139-150. https://isamveri.org/pdfdrg/D02535/2003_I_1/2003_I_1_YILDIRIMM.pdf

Uzman Görüşmeleri

Deniz COŞKUN- Araştırmacı, Doğal Boya Uzmanı
Hüseyin ARISOY- Halı Koleksiyoneri ve uzmanı
Medeni DİNÇ- Halı Restorasyonu Uzmanı, Öğretim Görevlisi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

RESİM SANATINDA AĞAÇ VE HAYVAN İMGELERİNİN SEMBOLİK VE BİÇİMSEL KULLANIMI[1]

Yüksek Lisans Öğrencisi, Merve Nur Durusoy
Kırıkkale Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesi
melibe.nuf@gmail.com - 0009-0004-0552-9314

ÖZET

Doğa, sanat tarihinde sanatçıların en önemli ilham kaynaklarından biri olmuştur. Bu bağlamda ağaç ve hayvan imgeleri, resim sanatında hem estetik hem de sembolik anlamlar taşıyan önemli görsel unsurlar arasında yer almaktadır. Ağaç figürü çoğu zaman yaşam, süreklilik ve doğanın döngüsü ile ilişkilendirilirken; hayvan figürleri güç, özgürlük, sadakat ve içgüdü gibi kavramları temsil eden semboller olarak yorumlanmaktadır. Bu çalışmada, resim sanatında ağaç ve hayvan imgelerinin biçimsel özellikleri ile sembolik anlamları incelenmiştir. Ayrıca farklı dönemlerden seçilen sanatçıların eserleri üzerinden bu imgelerin sanatsal anlatımda nasıl kullanıldığı ve farklı yorum biçimleri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, ağaç ve hayvan imgelerinin yalnızca estetik bir unsur olarak değil, aynı zamanda kültürel, toplumsal ve simgesel anlamlar taşıyan güçlü ifade araçları olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma, doğa imgelerinin resim sanatındaki yeri ve önemine dikkat çekmeyi amaçlamakta olup, alanda yapılacak yeni araştırmalara katkı sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler : Resim sanatı, doğa imgesi, sembolizm, ağaç, hayvan figürü

[1] Bu çalışma, Doç. Dr. Şuayyip Yücel danışmanlığında, Kırıkkale Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Resim Anasanat Dalında yürütülmekte olan Ağaç ve Hayvan İmgelerinin Resim Sanatında Biçim ve Anlam Yönünden Değerlendirilmesi başlıklı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İSLÂM VE BATI SANATINDA ESTETİK OLGUNUN KARŞIT YÖNLERİ

Doktora Öğrencisi, Alime UYAR

Necmettin Erbakan Üniversitesi

alimeuyar41@gmail.com – ORCID ID 0000-0001-6150-6839

ÖZET

Estetik, güzeli güzelin sanat eseri ve dolayısıyla insandaki yansımalarını inceleyen bilim dalıdır. Dönem, şahıs ve dini boyutta farklı yorum ve algılar çerçevesinde tartışılmış olan estetik, Doğu-Batı dünyasında farklı çizgilerde gelişme göstermiştir. Aristo'dan Baumgarten'e ve Kant'a uzanan süreçte Batı estetiği felsefî düşünce dünyası etrafında şekillenmiştir.

İslâm dünyasında sanat ve estetik konusu çoğunlukla dini bakış açısı ile birlikte verilmiş, gerçeğin ve hakikatin özüne ulaşmak için araç görevi görmüştür. Fârâbî, İbn Sina, Gazali, İbn Rüşd gibi filozofların konu ile ilgili müstakil eserleri bulunmadığından Batı kaynaklarından elde ettikleri bilgileri sentezleyip dini çerçevede açıklama yoluna gitmişlerdir.

İslâm ve Batı sanatı arasında estetik olgunun hangi ontolojik, yapısal ve kültürel temellere dayandığını ortaya koymayı amaçlayan çalışmada, soyutlama-temsil, manevilik-görünürlük gibi karşıt estetik unsurlar üzerinden çözümleme yoluna gidilerek iki farklı estetik anlayışın temel özelliklerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda sanat yaratımlarında araç niteliğinde olan estetik unsurların dinî inanç ve felsefî görüşle doğrudan ilişkili olduğu savunulmaktadır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemi ekseninde, karşılaştırmalı ve hermenötik yaklaşım çerçevesinde ele alınmıştır. İslam ve Batı sanatına ilişkin estetik ve felsefî kuramlar literatür taraması yoluyla incelenmiş, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle her iki sanat geleneğinin estetik kültür algısının hangi inanç ve düşünce zemininde şekillendiği ortaya konulmuştur.

Bulgular neticesinde; İslâm estetiğinin metafizik ve geleneksel değerler ekseninde şekillendiğini; Batı estetiğinin ise görünür gerçeklik, bireysellik ve yenilik arayışı doğrultusunda geliştiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Estetiği, Batı Estetiği, Sanat

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

CONTRASTING ASPECTS OF THE AESTHETIC PHENOMENON IN ISLAMIC AND WESTERN ART

ABSTRACT

Aesthetics is the branch of science that studies beauty, the beautiful as a work of art, and consequently, its reflections in human beings. Aesthetics, which has been discussed within the framework of different interpretations and perceptions across time, space, and religious dimensions, has developed along distinct lines in the Eastern and Western worlds. In the process extending from Aristotle to Baumgarten and Kant, Western aesthetics took shape around the philosophical world of thought.

In the Islamic world, the subject of art and aesthetics has mostly been given together with a religious perspective and has served as a means to reach the essence of truth and truth. Since philosophers such as Farabi, Ibn Sina, Ghazali, Ibn Rushd did not have separate works on the subject, they synthesized the information they obtained from Western sources and explained it in a religious framework.

The study, which aims to reveal which ontological, structural and cultural foundations the aesthetic phenomenon between Islamic and Western art is based on, aims to Decipher the basic characteristics of two different aesthetic concepts by going through opposing aesthetic elements such as abstraction-representation, spirituality-visibility. In this regard, it is argued that aesthetic elements, which serve as tools in artistic creations, are directly related to religious beliefs and philosophical views.

The study was conducted within the framework of qualitative research methods, using a comparative and hermeneutic approach. Aesthetic and philosophical theories related to Islamic and Western art have been examined through literature search, and with the comparative analysis method, it has been revealed which aesthetic culture perception of both art traditions is shaped on the basis of belief and thought.

As a result of the findings, it reveals that Islamic aesthetics has been shaped on the axis of metaphysical and traditional values, while Western aesthetics has developed in line with the search for visible reality, individuality and innovation.

Key Words: Islamic Aesthetics, Western Aesthetics, Art

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GİRİŞ

Estetik kelimesi, Grekçe ‘aisthesis’ ve ‘aishanesthai’ kelimelerinden gelmektedir. Bu kelimeler; duyum, duyulur algı, duyu ile algılamak anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda estetik, duyulur algının bilimi olarak tanımlanabilmektedir (Çalışkan, 1998, s. 325).

Estetik biliminin oluşmasını sağlayan ve üzerinde ilk kez çalışan isim A. G. Baumgarten’dir. Baumgarten 1750-58 yıllarında yayımladığı “Aesthetica” adlı eseriyle estetik biliminin konusunu ve sınırlarını belirlemektedir.

Aristo, Pluton ve Plutonus’un yapmış oldukları çalışmalar baz alınarak temellendirmeye çalışılan estetik kavramı zaman içinde farklı düşünür ve filozofların görüş çemberinden geçmiştir. Bunlar arasında; Kant, Hegel, Marx gibi isimler bulunmaktadır.

Batı dünyasında sanat ve estetiğe dair yaklaşım ve çalışmalar bu seyirde ilerlerken, Doğu ve İslâm dünyasında felsefi temele dayanan ilk çalışma kapsamında değerlendirilebilecek ürünler bulunmamaktadır.

İslâm sanat ve estetik anlayışının temelini ilk olarak Kur’ân-ı Kerîm’de ifade edilen güzellik anlayışı çerçevesinde temellendirmek zaruridir. İslâm sanatı dini temelli olduğundan dolayı ilahî kaynağa gitmek ve sanatın amacını, işlevini bu kaynakta aramak gerekmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’in ardından İslâm dininin inanç sisteminin kâideleri ve ilk dönem müslüman sanatkârların çalışmaları gelmektedir.

İslâmi sanat ve estetik anlayışında sünnet ile Hz. Peygamber’in belirlemiş olduğu kural ve gösterdiği yol, İslâm âlimlerinin Kur’ân-ı Kerîm ve Hadis-i Şerifler’den yola çıkarak oluşturdukları kanaatleri, âlimlerce verilen bilgiler bu konudaki hükümleri oluşturmaktadır.

İslâmi sanat ve estetik anlayışının kaynakları dışında, konu üzerine çalışma yapmış olan önemli isimler arasında; Gazalî, Fârâbî, İbn Sinâ, İbn Rüşd bulunmaktadır.

İSLÂM ESTETİĞİ

Hz. Peygamber’e tebliğ edilmeye başlandığı dönemden itibaren, İslâm dini kendi kaide, kural ve kültürü çerçevesinde günümüze dek sanat ve estetik algısını oluşturmuş ve oluşturmaya da devam etmektedir. Sanatın her alanında etkin olan bu dinî bakış, dünya ve ahiret hayatını kapsayıcı, görülen ve inanılan ilkeler üzerinde inşa etmiştir.

İslâm sanatının temel amacı, insan hayatını tüm yönleriyle yüceltmektir. İslâmi sanat eserlerinde estetik olgusu da bu amaca hizmet etmektedir. İslâm sanatı çerçevesinde üretilen sanat eserleri, insana gerçek ve ilâhî kaynağı hatırlatıcı ve onu maddî manevî yönden geliştirip kâmil insan mertebesine ulaştıracak estetik algıyı bünyesinde barındırmaktır. Bu bağlamda İslâm sanatında estetik, metafizik alana hizmet eden bir olgu konumundadır.

İslâm sanatında din her zaman belirleyici faktör olduğundan dolayı, sanat ve estetiğe dair meselelerde felsefî yaklaşım önemini kaybetmiş durumdadır. Estetik olgu için dikkate alınması gereken unsurlar, güzelliğin ilâhî kaynağı, estetik tecrübe ve bu tecrübenin insan algısında ve hayatında yer ediş biçimidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İslâmi estetik anlayışı temelde tevhit ve tenzih unsurlarına dayanmaktadır. Tevhit, çokluktan birliğe ulaşma fikri, tenzih ise yaratıcının kusursuz olduğu inancıdır. Tevhit, estetik bir olgu olarak iman boyutunda çokluktan birliğe yani yaratılmış bütün varlıkların yegâne sahibi ilâhi kaynağa ulaşabilmek olarak alınmaktadır. Başka bir ifade ile çoklukta vahdeti bularak olarak da ele alınmaktadır. Kesretten vahdete ulaşarak gerçekleştirilen estetik algıda esasen mananın surete bürünmesi meselesi yatmaktadır.

İslâm sanatının tevhit ve tenzih ilkelerini metafizik boyutu ile anlama ve algılaması çerçevesinde, soyut bir yapılanma ortaya çıkmıştır. Şöyle ki; İslâmî çerçevede sanatını icra eden sanatçı yaratımını gerçekleştirirken, asıl yaratıcının vücuda getirilmiş olduğu varlığın basit bir taklidini yapmakta, elde ettiği ürünle ilâhî yaratıcının yaratma gücüne atıfta bulunmaktadır.

Sanat eserini temaşa eden insan, gördüğü güzellik karşısında ilâhî kaynağın güzelliğin sahibi ve kendisi olduğunu tecrübe ederek, taklit olan sanat eserinin özünde bulunan vahdete ulaşmış olmaktadır. Bu durum İslâm sanatındaki estetik anlayışının soyutlaştırma biçimidir. Soyutlaştırma yoluyla, görünenin arkasındaki görünmeyen, bilinenin arkasındaki bilinmeyene ulaşmak hedeflenmektedir. İslâm sanatı bu soyutlama anlayışı dolayısıyla doğayı olduğu gibi kullanmamıştır.

İslâm Felsefesinde güzelin metafiziksel ya da duyularla algılanamayan güzellik olarak ele alınması güzel kavramının Tanrı ile bağlantılı olarak tartışılmasını gerektirmektedir (Taşkent, 2008, s. 6).

İslam sanatçılarında doğayı olduğu gibi taklit etmemek, natüralizmden kaçınmanın da temel ilkesini oluşturmaktadır. Soyut bir biçimde sanatını icra eden İslâm sanatçıları, tevhit ve tenzih ilkeleri doğrultusunda estetik olguyu meydana getirebilmek için sembolik bir dil kullanmışlardır.

İslâm sanatında yer edinen bir diğer önemli kavram ihsandır. İhsan, iyi ve güzel davranış olarak tanımlanmaktadır. İslâm düşünce dünyasında güzel kavramı, yalnızca bir nesne veya varlığın hoşa giden görüntüsünden ziyade, güzelin ötesinde güzelliğin asıl yaratıcısını görebilmek, güzeli iyi, hoş ve yararlı bir biçimde ele alabilmek bağlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle İslâm sanatkârı estetik algısında yalnızca nesneler veya nesneleri tecrübe edip güzelin hissine erişen değil, güzel bir fikir, iş, davranış sergilemesi de bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Kur'an-ı Kerîm'de güzel kavramının karşılığı olarak; Bedî, cemâl, ihsan ve hüsn, zînet gibi kelimeler kullanılmaktadır. Çeşitli ayetlerde geçen bu kelimeler, genel olarak güzel ve güzellik sıfatının karşılığına tekabül etmektedir. Kur'an-ı Kerîm'deki güzellik formları yalnızca nesnelere değil tüm yapıp etme ve duyguları da kapsamaktadır.

Kur'an'da yaratılmış olan varlıklarla ilgili ayetlerde her anlamda ölçü, uyum ve güzelliğin bulunduğu, ibret alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Allah her şeyi en güzel şekliyle yaratmıştır. Bu güzellik unsuruna da belli bir nizam ve ölçü koymuştur.

> *"Kur'an'daki güzellik anlayışı anlayışı Tanrı'nın yaratmış olduğu her varlığın yaratılışında estetik bir durumun mevcut olduğu, varlığın estetik durumundan ibret alınması gerektiği, estetikten etiğe doğru yol alındığında en güzel ve en mükemmel varlık olan Tanrı'ya ulaşılacağı şeklindedir"* (Bozyiğit, 2020, s. 73).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sanat ve estetik konularını ele almış olan İslâm filozoflarının, konuyla ilgili müstakil eserleri bulunmamaktadır. Fakat yazmış oldukları mevcut eserlerinde dağınık şekilde bilgilere rastlanmaktadır.

Batı dünyasında incelenmiş olan sanat ve estetik konuları ontolojik, metafizik ve ahlaki boyutları ile ele alındığı görülmektedir. İslâm sanatında da aynı unsurlar üzerinden konuya yaklaşılmıştır. Zira, Fârâbî, İbn Sina, İbn Rüşd gibi düşünürler konuya yaklaşırken, Antik Yunan felsefesinden etkilenmişlerdir. Plotinus'la başlayan, tüm güzelliklerin kaynağının ve sahibinin O (Tanrı) olduğu düşüncesi İslâm filozofları üzerinde etkili olmuş ve bu düşünce tarzı devam ettirilmiştir.

Fârâbî, güzel kavramı ile Tanrı'nın güzelliğine atıfta bulunmaktadır. Tanrı'nın güzelliği bütün nesne ve sanatsal yaratımların temelini teşkil etmektedir. Fârâbî'ye göre, sanat eserleri hangi türde olursa olsun yaratımlarındaki güzellik ile eğitici olmanın yanı sıra insan ruhunu da beslemektedir. Bu ruhi etkilenme bedene de yansımaktadır. Böylelikle Fârâbî ruh-beden ilişkisini güzellik kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir.

Güzelliği ikiye ayıran Fârâbî, varlıkları bizatihi ve bizatihi olmayan şekilde sistematize etmektedir. Varlığı bizatihi olan Allah olup, güzelliğin kaynağıdır. Varlığı bizatihi olmayanın güzelliği de bu kaynaktan Allah'tan gelmektedir (Bozyiğit, 2020, s. 75).

> *"Fârâbî'nin estetik anlayışının kaynağında Platon, Aristo ve Potinus'un sudur ve İlk sebep gübü düşüncelerin izlerini bulmak çok da zor değildir. Aynı izleri sonraki filozoflarda da görmek mümkündür"* (Bozyiğit, 2020, s. 75).

İbn Sînâ'da Fârâbî gibi Tanrı'nın güzelliğinin bizatihi olduğu görüşündedir. İbn Sina zorunlu varlık olarak tanımladığı Tanrı'ya insanın, ruhun bedenden ayrılması ile ulaşabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Tanrı ve insan güzelliği farklı olup, Tanrı insandaki güzelliğin kaynağıdır.

İç ve dış güzellik olarak iki çıkarıma ulaşan İbn Sînâ, iç güzelliği dış güzellikten üstün görmektedir. İnsandaki iç güzellik, ruh yani nefisteki güzelliktir ve bu da dolaylı olarak ahlaki güzelliği ortaya çıkarmaktadır (Bozyiğit, 2020, s. 75).

Gazâlî estetiği, yüce, güzel ve iyi kavramları çerçevesinde incelemektedir. Güzel insanı cezbeder, güzel olan aynı zamanda iyiyi de bünyesinde barındırmaktadır. Bu bakımdan Gazâlî iyiyi üç kısma ayırır; yararlı, leziz ve cemil (Bozyiğit, 2020, s. 76).

Gazâlî'ye göre asıl güzel olan ve güzelliğin kaynağı Allah'tır. Diğer nesne ve sanatsal yaratımlar geçici güzelliklerdir.

İbn Rüşd, sanat ve estetik kavramlarını, Fârâbî ve İbn Sina'dan farklı olarak, gaye ve nizam olguları çerçevesinde incelemektedir. İbn Rüşd'e göre güzellik, belirli formu olan bir kavramdır. Evrenin yaratılışı da belirli bir nizam doğrultusunda olmuş, bütünde var olan güzellik esasında parçalardan oluşmuştur. Bu parçalarda güzelliğin ve nizamın asıl yaratıcısı Allah'a ulaşmak için bir araçtır. Bu bağlamda estetik düşüncesinde sebep, düzen, tutarlılık gibi unsurlara değinen İbn Rüşd'ün Gazâlî ile paralel düşüncelere sahip olduğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

> *"İslâm sanatının epistemolojik gayesi, yani bize bildirmeye çalıştığı şey, görünenin arkasındaki görünmeyene ulaşmak; pratikteki gayesi ise dünyayı ve hayatı güzelleştirmektir. İslam'da din ve dünya diye iki ayrı alan telakkisi olmadığından, İslam Sanatları da, olanca metafiziksel boyutlarıyla, hayatın her köşesini, her mekânı ve her türlü malzemeyi sürekli göz önünde bulundurduğu ilkelere sadakatle güzelleştirme yoluna gitmiştir* (Koç, 2010, s. 38).

BATI ESTETİĞİ

Antik dönemde estetik olgusunun üzerinde duran ilk filozof Platon'dur. Sanatı mimesis etrafında şekillendiren Platon, kavramı da ilk defa ortaya koyan isim olmuştur. Platon, estetik üzerine dönemsel olarak farklı görüşleri savunmaktadır. Filozof, ilk dönemde güzelliğin kendisini aradığı savını ortaya koyarken, sonrasında güzelliği bir töz olarak ele almaktadır. Platon yaşlılık evresinde güzelliği kavramak için Eros (sevgi) kavramını ön plana çıkarmaktadır.

İlk dönem güzellik algısında Platon, güzelliği doğru ve iyi kavramları çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu doğrultuda güzel olmayanın iyi, iyi olmayanında güzel olamayacağının vurgulamaktadır.

Platon güzel kavramını ele aldığı ikinci döneminde, Eros'u güzele ulaşmanın aracı olarak görmektedir. Filozof, Pythagoras etkisinde kaldığı dönemde ise, güzeli matematiksel çerçevede ele alarak, oran ve uyum aramaktadır.

> *"Büyük Hippias diyaloğunda ilk defa "güzel"i, başlı başına bir araştırma projesi olarak ele alıp işleyen Platon, "kendiliğinden güzel (kala kath auta)" ile "tek tek güzel şeylerin (pros ti kalon)" gösterdiği düaliteye dikkat çekmiştir. Eserde dikkat çeken bir diğer konuda Platon'un "güzel" ile "iyi" kavramları arasında tespit ettiği özdeşliktir"* (Taşkent, 2018, s. 26).

Güzele ilişkin görüşlerine *Büyük Hippias'*un dışında *İon*, *Şölen* ve *Devlet*, *Phaidros* ve *Phaidon* eserlerinde de yer veren Platon'da varlık mertebesine ulaşan güzellik, sonrasında Tanrı ile ilişkilendirilip dini boyut kazanmıştır. Platon, güzellik farklı boyutları ile ilgilenirken, asıl ve hakiki güzelin varlığına odaklanır.

> *"Dünyadaki güzellikler mutlak güzele ulaşmaya kılavuzluk eden değerli basamak taşlarıdır. Mutlak güzel bütün güzellere güzelliğini verir ve bu merdivenin en sonunda yer alır"* (Taşkent, 2018, s. 27).

Güzeli anlamak için öncelikle güzelin kaynağına giden Platon, bu noktada mutlak güzeli anlatmaktadır. Güzelliğin sadece ideası gerçek olup, diğer yaratılmışlar bu güzellik kavramının dışında kalmaktadır. Mutlak güzel sabit ve etkilenmeyen bir konumdadır. İnsanın her türlü üretim ve yaratımına olanak tanımaktadır. Diğer varlıklar ise daima değişim geçirmektedir (Taşkent, 2018, s. 28).,

> *"Platon'un olgunluk döneminde güzellik kavramıyla birlikte sevgi kavramını kullanması çok önemlidir. Dilimizde gül denilince sevginin zihinde teşekkül etmesi gibi Platon düşüncesinde de güzel ile sevgi iç içedir. Çünkü güzel ile sevgi arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur"* (Tekingür, 2023, s. 15).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Platon'un "iyi" algısı etik- estetik doğruluk ve adalet gibi konuların bütününün kaynağıdır. Bundan dolayı "iyi" kavramı ilahi kaynağa bağlıdır (Taşkent, 2018, s. 28).

Estetiğe dair yaklaşımını *Poeitika* isimli eserinde ele almış olan Aristoteles, Platon'da olduğu gibi sanatı mimesis kavramı etrafında değerlendirmektedir. Metafizik boyutlarıyla ele aldığı estetik kavramı dolayısıyla sanatsal etkinliği de mimesis yoluyla asıl yaratıcıya ulaşmanın bir yolu olarak görmektedir. Aristoteles güzeli açıklarken erdem kavramı çerçevesinde değerlendirmektedir. Ona göre güzelin temel özelliği, bünyesinde barındırdığı orantısal unsurlardır.

> *"Aristoteles'in tragedya çerçevesinde kurguladığı mimesis kavramı estetik ve ahlakî bağlamda bir başka kavram ile tamamlanmaktadır: katarsis. Mimesis, sanatçının gerçekleştirdiği bir taklit etkinliği iken, katarsis "sanat eserinin izleyicisi"nde meydana gelen bir etkinliktir. Sanat eserleri estetik bir "hoşlanma / haz" değil; "ahlâkî / moral bir değer" yaratmak amacını güder. Bu moral değer katarsis sürecinde ortaya çıkar"* (Taşkent, 2018, s. 33).

Estetik bağlamında sanatın gayesini ahlâk ile açıklayan Aristoteles, bu gaye ile halkın ve izleyicinin aşağı seviyedeki ahlâkını geliştirmeyi amaçlamaktadır.

> *"Aristoteles, hocası Platon'un aksine güzeli ideal bir kavram olarak almamasıyla ve güzeli tabiî ve canlı bir şey gibi görmesiyle ondan ayrılır. O'na göre maddeye göre güzellik kazandıran şey, yine bizzat o maddenin içindedir. Biz bu maddedeki güzelliği fark edebildiğimiz ölçüde ona güzel deriz. Dolayısıyla Aristoteles'in genel felsefî anlayışı estetik ve güzellik anlayışına da yansımış ve sanatı genel düşüncesi içerisinde değerlendirmiştir"* (Tekingür, 2023, s. 19).

Plotinus, estetiğe dair konuları metafizik, epistemolojik ve psikolojik açılardan ele almaktadır. Filozofa göre sanatın amacı, duyusal alanın arkasındaki gerçek kaynağa ulaşmakla ilgilidir. Estetik tecrübe ise Bir ve İyi olana ulaşmak için bir araçtır (Taşkent, 2018, s. 35).

Plotinus, sanat ve estetiğe dair düşüncelerini oluşturduğu soyut / kozmik evren çerçevesinde açıklamaktadır. Yeni – Platoncu anlayış olarak da değerlendirilen bu görüşte güzellik, sanatsal etkinlikte ve davranışlarda kendisini göstermektedir. Plotinus, nesne veya sanat eserlerinde var olan güzelliğin ötesinde ve ondan önce asıl güzelin var olduğuna inanmaktadır. Bu güzelliği ruh güzelliği olarak tanımlayan Plotinus, maddeden sıyrılmış olan bu güzellik biçiminin Bir'e daha yakın olduğu görüşündedir. Bundan dolayı maddi güzellikten daha üstün bir biçimde konumlandırmaktadır.

Plotinus'un kozmik evrenine göre insan, kendisini sürekli olarak geliştirerek Bir'e ulaşabilir. Bu gelişim aşamalarını beden, ruh, akıl ve Tanrı (Bir) güzelliğine ulaşmak biçiminde sistematize etmektedir.

> *"Plotinus'un felsefesi ile Bir ile başlar ve nous, bireysel ruhlar, tabiat ve madde dünyalarını geçtikten sonra Bir'e dönüş ile Bir'de son bulur. Filozofun üç hipostaz olarak tanımlanan öğretisinde; her biri tinsel bir gerçeklik olan varlıkların, meydana gelme düzeni hiyerarşik bir görünüm arzeder. Plotinus bu tinsel varlıklar hiyerarşisinin zirvesine, kendisinin bir varlık olduğunu bile söyleyemeyeceğimiz aşkın ilk hipostazı,*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

> *Saf Bir'i yerleştirir. Bir'den türeyen ilk varlık bir-çok yani Bir'in farklılık içindeki birliği "akılsal ilke", "nous"tur. Noustan akılsal ve duyusal dünyalar arasındaki aracı varlık, "ruh" meydana gelir"* (Taşkent, 2018, s. 35).

Kant estetiği ahlâk ve doğa kavramlarından ayrıştırarak özerk bir alan olarak ele almaktadır. Bu çerçevede, güzel artık iyi ve doğru kavramlarıyla açıklanmamaktadır. Kant'a göre güzel kavramı, haz uyandıran her türlü olgu ile ilişkilendirilmektedir. Beğeni öznel bir tutumdur. İyi olanı kavramak için onun kavramsal bilgisine vâkıf olunmasını gerektiğini düşünen Kant, güzel için kavramsal bilgiye gerek olmadığını, onun kendiliğinden var olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda estetik yargı herkes için öznel bir tecrübedir.

Kant, Baumgarten'in ortaya atmış olduğu estetik olgusunun, duygulara olan bağlılığını redderek; "estetik deneyim" kavramına dikkati çekmiştir. Böylelikle kavram, gerçek anlamına ulaşmıştır. Çünkü Kant, estetik deneyim ve güzel kavramını öznel temellere dayandıran ve estetik kavramına bakışı değiştiren ilk filozof olmuştur (Söylemez, 2017, s. 231).

Kant, güzelliğin biçimle olan ilişkisini savunurken, güzelliğin nesnel bir ölçütünün olmadığını ileri sürmektedir. Doğada bulunan nesnelerin düzgün formları bu düzenin var olması için bir ereğin olduğu düşüncesini zorunlu kılmaktadır. Bu ereklik nesneleri algılayanlarda estetik bir haz oluşmasına vesile olmaktadır. Erekliğin görevi, nesneleri seyredenin bilme yetisini harekete geçirerek bahsedilen estetik hazzı oluşturmak şeklindedir. Böylelikle Kant'ın savunduğu yargı gücü yani estetik yargı gücü oluşmuş olmaktadır. Kant'a göre güzel, estetik yargının çözümlenmesiyle açığa çıkarılabilir (Tekingür, 2023, s. 19).

> *"Güzel kavramını iyi ve doğru kavramlarından ayıran Kant, estetik beğeninin evrensel ve zorunlu olması gerektiğini ifade ettiği için birçok düşünür tarafından tenkit edilmiştir. Çünkü beğeni üzerine inşa olunan estetik yargılar sübjektif bir alanı temsil etmekte dolayısıyla öznel değerlendirmelere tabi olmaktadırlar"* (Tekingür, 2023, s. 21).

Kant estetik teoriyi, temsil metafiziği biçiminde ele almaktadır. Bunun sonucu olarak estetik deneyim bir tefekkür süreci niteliğindedir. Kant'ın estetik deneyiminde hayal gücü önemli bir kavramdır. Hayal gücü ile ilk olarak güzelliği algılayıp öznel olan deneyim alanına yönelim gerçekleştirilmektedir. Öznel olan estetik deneyim, tefekküre dayandığı için bilişsel ve mantıksal perspektif ile değerlendirilmemelidir (Kargın, 2024, s. 44).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SONUÇ

Antik Çağ'dan günümüze dek tartışılan sanat ve estetik meseleleri metafizik, ontolojik ve etik kavramları çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Baumgarten'den bu estetik Aristoteles, Platon, Plotuinus, Kant gibi filozoflar tarafından çeşitli bakış açıları dikkate alınarak incelenmiştir. Estetik genel olarak Batı dünyası ve Batılı düşünürler tarafından sanat olarak kabul edilmiş ve kuramlar bu bağlamda geliştirilmiştir. Estetiğin geliştirildiği bu bağlam çoğunlukla kozmik bir evren tasavvuru şeklinde olup gerçek yaşamdan uzak bir anlayışı yansıtmaktadır. Kozmik bir evren içerisinde değerlendirilen estetik çoğunlukla güzel, iyi, ahlak gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir.

İslâm sanatı ve estetiği özellikle Kur'an-ı Kerîm esas alınarak oluşturulmuştur. Fârâbî, İbn Sînâ, Gazâlî, İbn Rüşd gibi filozofların estetik ve sanatla ilgili müstakil bir eserleri olmaması, Antik Çağ'a ait düşünce ve düşünürlerden etkilenmelerine zemin hazırlamıştır. Bu etki İslâmî görüş ve ilkelerle bağdaştırılarak temeli İslâm anlayışına dayalı bir estetik algısı oluşturulmuştur.

İslâm estetiği, özünde metafizik unsurlara bağlı kalmış, derinliği ve hacmini aynı zamanda Batı ve modern estetik düşünceden farkını da bu özelliği oluşturmaktadır.

İslâm sanatı, eski kültür ve yaratımları kendine ait değerlerle yeniden harmanlayıp üretmeyi esas alırken, Hıristiyan Batı dünyasında sanat anlayışı, eskiden ayrışan yeni bir sanat anlayışı ve biçimi geliştirme şeklinde kendini göstermektedir. Böylelikle İslâm sanatı ve estetiği miras aldığı deneyimlerle, kendi iç dinamiklerini birleştirerek kendine has bir sentez, sanat anlayışı oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

Bozyiğit, A., İslâm Felsefesinde Estetik, Bitlis İslamiyat Dergisi, Aralık, 2,2, 2020.

Çalışkan, A., İslâm Estetiği Üzerine Bir Deneme, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şubat, 10,10, 1998.

Kargın, H. H., Kant'ta Estetik Deneyim, Anasay, Mayıs, 8,28, 2024.

Koç, T., İslâm Sanat Geleneği ve Estetik, Eskiyeni, Şubat, 16, 2010.

Söylemez, M., Estetik Metadolojisinde İlk Dönüşümler ve Kant, Hegel, Marx'ın Etkisi, Art-Sanat Dergisi, Aralık, 7, 2017.

Taşkent, A., *Fârâbî, İbn Sînâ, ve İbn Rüşd'de Estetik,* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Taşkent, A., *Güzelin Peşinde,* Klasik Yayınları, İstanbul, 2018.

Tekingür, S., *İslâm Düşüncesinde Estetik Anlayışı,* İksad Yayınevi, Adıyaman, 2023.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TÜRKİYE'NİN SANAL GÜNDEMİ; X PLATFORMUNDA TREND OLAN KONULAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Mustafa İNCE

Karabük Üniversitesi, mustafaince@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8058-1076

Gülnida EKMEKCİ

Karabük Üniversitesi, nekmekci672@gmail.com-ORCID ID: 0009-0001-6330-2060

Özet

Sanal medya bireylerin günlük yaşantılarında giderek daha fazla yer işgal etmeye başlamıştır. Sanal medya mecraları sadece bireysel bir etkileşim alanı olmanın ötesinde, tepki gösterme, örgütlenme, gündem oluşturma, protesto, eylem, tartışma gibi pek çok farklı maksada aracılık etmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de X (eski Twitter) platformunda trend olan konular üzerinden sanal gündemin oluşum dinamiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Sosyal medya, geleneksel medyadan farklı olarak kullanıcıların anlık katılımıyla şekillenen bir gündem alanı sunmakta, özellikle X platformu "trend topic" özelliği sayesinde bireylerin, kurumların ve toplulukların gündem oluşturma pratiklerinde merkezi bir rol oynamaktadır. Çalışmanın temel sorusu, Türkiye'de X platformunda hangi temaların ön plana çıktığı, bu temaların kimler tarafından ve nasıl dolaşıma sokulduğu, ayrıca sanal gündem ile toplumsal ve politik gelişmeler arasındaki ilişkinin ne şekilde kurulduğudur.

Araştırmada karma yöntem yaklaşımı benimsenmiştir. Belirli bir dönemde Türkiye trend listelerinde yer alan ilk 10 konu sistematik biçimde derlenecek, içerik analizi ve söylem analizi yoluyla tematik sınıflandırmalar yapılacaktır. Ayrıca, trendlerin yayılımını hızlandıran kullanıcı grupları ve etkileşim biçimleri ağ analizi yöntemleriyle incelenecektir. Çalışma, dijital gündem ile toplumsal gerçeklik arasındaki çift yönlü etkileşime ışık tutmayı hedeflemektedir.

Çalışmadan elde edilen bulgular arasında, Türkiye'nin sanal gündeminin spor ve siyasal içerikler etrafında yoğunlaşması, popüler kültür ve toplumsal olayların da dikkate değer bir görünürlük kazanması, ayrıca bot hesaplar ve örgütlü dijital kampanyaların gündem mühendisliğinde etkili rol oynaması yer almaktadır. Bu araştırma, sosyal medya-siyaset-toplum ilişkisine yönelik kuramsal tartışmalara katkı sağlayacak ve dijital çağda kamuoyu oluşum süreçlerine dair yeni bir perspektif sunacaktır.

Anahtar kelimeler: X platformu, sosyal medya, sanal gündem, trend topic, dijital aktivizm

Abstract

Social media has increasingly become an integral part of individuals' daily lives. Beyond serving as a space for personal interaction, social media platforms function as channels for response, organization, agenda setting, protest, collective action, and public debate. This study aims to examine the dynamics of online agenda formation through trending topics on X (formerly Twitter) in Turkey. Unlike traditional media, social media offers an agenda space shaped by real-time user participation, and especially the "trending topics" feature of the X platform plays a central role in how individuals, institutions, and communities construct public

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

agendas. The main research question of the study concerns which themes become prominent on X in Turkey, how and by whom these themes are circulated, and how the relationship between the online agenda and socio-political developments is established.

A mixed-methods approach is adopted in this research. The top 10 trending topics in Turkey within a specific period will be systematically collected, and thematic classifications will be conducted through content analysis and discourse analysis. In addition, the user groups and interaction patterns that accelerate the spread of trends will be examined through social network analysis. The study aims to shed light on the bidirectional relationship between digital agenda formation and social reality.

Findings indicate that Turkey's online agenda is predominantly concentrated around sports and political content, while popular culture and social events also achieve significant visibility. It is further observed that bot accounts and organized digital campaigns play an effective role in agenda engineering. This research is expected to contribute to theoretical discussions on the relationship between social media, politics, and society, offering a new perspective on public opinion formation in the digital age.

Keywords: X platform, social media, online agenda, trending topics, digital activism

Giriş

Günümüzde sosyal medya, toplumsal iletişimin en dinamik ve etkili mecralarından biri haline gelmiştir. Özellikle X (eski Twitter) platformu, kullanıcıların anlık olarak fikirlerini paylaşabildiği, gündemi tartışabildiği ve yeni gündemler yaratabildiği bir kamusal alan işlevi görmektedir. Platformun "trend topic" özelliği, milyonlarca kullanıcının ilgi odağını belirleyerek, toplumsal olayların görünürlüğünü artırmakta ve dijital çağın sanal gündemini şekillendirmektedir. Bu bağlamda, X gündemi yalnızca bireysel kullanıcıların etkileşimleriyle değil; aynı zamanda siyasetçiler, kanaat önderleri, medya kuruluşları, influencer'lar ve çeşitli toplumsal grupların müdahaleleriyle de oluşmaktadır.

Türkiye özelinde bakıldığında X platformu, spor olaylarının gündem yapıldığı, siyasal tartışmaların yoğunlaştığı, toplumsal olayların hızla yayıldığı ve popüler kültür unsurlarının geniş kitlelere ulaştığı bir mecra olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel medyanın sınırlarını aşan bu dijital alan, aynı zamanda kamuoyu oluşturma süreçlerini etkileyen bir gündem belirleme işlevi üstlenmektedir. Dolayısıyla, X'te gündeme giren konular, sadece çevrimiçi dünyanın bir yansıması olmaktan öte, toplumsal algı ve siyasal iletişim açısından da önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma, Türkiye'nin sanal gündemini anlamak amacıyla X platformunda trend olan konuları incelemeyi hedeflemektedir. Trend başlıkların içerik, söylem ve etkileşim düzeyinde analiz edilmesiyle sanal gündemin hangi temalar etrafında şekillendiği, hangi aktörler tarafından yönlendirildiği ve toplumsal gerçeklik ile nasıl ilişkilendiği ortaya konulacaktır. Böylece, dijital çağda gündem oluşum süreçlerine dair daha kapsamlı bir bakış açısı geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Kamuoyu ve Gündem Belirleme Kuramı

Kamuoyu ve gündem kavramları, iletişim araştırmalarında toplumun dikkatinin hangi alanlara yöneldiğini açıklamak için temel bir çerçeve oluşturmaktadır. Ancak bu kavramlar yalnızca görünür içeriklerin sıralanması olarak ele alınmamalıdır. Daha çok hangi konuların

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

toplumsal bilinçte büyütüldüğünü, hangilerinin ise geri planda bırakıldığını belirleyen seçici bir mekanizmaya işaret etmektedir. Bu açıdan medya, dışarıdan bakan bir gözlemci değil, bu seçiciliğin doğrudan üretim alanı olarak konumlanmaktadır (Özdemir, 2025, ss. 433-434).

Gündem belirleme kuramı bu seçicilik yapısını açıklamaya odaklanmaktadır. Medyanın tüm olayları eşit biçimde aktarmadığı, bazı konuları sürekli görünür kılarak toplumsal önem algısını yeniden ürettiği kabul edilmektedir. Burada belirleyici olan yalnızca içerik üretimi değil, aynı içeriğin tekrar edilme yoğunluğu ve kamusal alanda dolaşım süresidir. Bu tekrar düzeni, zaman içinde "önem" algısının doğal bir gerçeklik gibi kabul edilmesine yol açmaktadır (Güdekli, 2016, s. 152).

Kuramın tarihsel gelişimi medya teknolojilerindeki dönüşümle paralel ilerlemektedir. Özellikle 1960'ların sonu, televizyonun kitlesel etkisinin belirginleştiği ve kamusal bilginin daha merkezsiz görünmeye başladığı bir dönemdir. 1968 seçimleri üzerine yapılan çalışmalar, medya gündeminde öne çıkan konular ile seçmenlerin önem atfettiği konular arasında güçlü bir örtüşme olduğunu göstermektedir. Bu durum medya etkisinin yalnızca kısa vadeli ikna değil, uzun vadeli bilişsel öncelik üretimi olduğunu ortaya koymaktadır (Güngör, 2021, s. 77).

Kuramın iki düzeyli yapısı gündemin yalnızca konu seçimi üzerinden açıklanamayacağını göstermektedir. Birinci düzeyde hangi konuların görünür olduğu tartışılırken, ikinci düzeyde bu konuların hangi anlam çerçeveleriyle sunulduğu incelenmektedir. Aynı olayın farklı çerçevelerle aktarılması, kamu algısında farklı gerçekliklerin oluşmasına yol açmaktadır (McCombs ve Valenzuela, 2007, ss. 46-47).

Bu durum kuramı çerçeveleme yaklaşımına yaklaştırmaktadır. Çünkü medya artık yalnızca "ne önemli" sorusunu değil, "hangi anlam üzerinden önemli" sorusunu da belirlemektedir. Böylece gündem belirleme yaklaşımı yalnızca içerik sıralaması olmaktan çıkmakta, anlam üretim sürecinin bir parçası haline gelmektedir.

Daha sonraki çalışmalar bu etkinin her zaman sabit olmadığını göstermektedir. Medya, siyaset ve kamu arasındaki ilişki doğrusal bir yapıdan ziyade karşılıklı etkileşim içeren bir düzlemde ele alınmaktadır. Etkinin gücü ise bireyin konuya aşinalığı, ilgisi ve belirsizlik düzeyi gibi değişkenlere bağlı olarak farklılaşmaktadır (Güngör, 2021, s. 78).

Son aşamada kamuoyu oluşumu bireysel görüşlerin toplamı olarak değil, medya tarafından sürekli yeniden üretilen bir algı düzeni olarak değerlendirilmektedir. Bu düzen içinde görünürlük kadar anlamlandırma biçimi de belirleyici olmakta ve toplumsal öncelikler bu iki katmanın birleşimi üzerinden şekillenmektedir (Akar, 2023, s. 1).

Habermas ve Castells Perspektifinden Dijital Kamusallığın Dönüşümü

Sosyal medya ve kamusal alan ilişkisi, klasik kamusallık düşüncesinin sınırlarının zorlandığı bir dönüşüm üzerinden okunmaktadır. Habermas'ın kamusal alan tasarımı tarihsel olarak rasyonel tartışmaya ve eşit yurttaş katılımına dayalı bir yapı olarak ortaya konmaktadır. Antik Yunan polis düzeninde görünürlük ve ortak tartışma zemini üzerinden şekillenen bu yapı, modern dönemde burjuva kamusallığı ile kurumsallaşmaktadır. Bu çerçevede kamusal alan, devlet ile toplum arasında aracılık eden bir müzakere zemini olarak ele alınmaktadır (Dursun ve Yıldız, 2022, ss. 6-7).

Bu modelde kamuoyu, ortak meseleler üzerine yürütülen tartışmaların sonucu olarak düşünülmektedir. Basın ve eleştirel tartışma ortamları bu yapının taşıyıcı unsurlarıdır. Fakat bu

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ideal yapı tarihsel olarak sabit kalmamaktadır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte tartışma alanı genişlemiş, buna karşılık medya merkezli bir görünürlük düzenine daha fazla bağımlı hale gelinmiştir. Bu durum kamusal alanın aynı anda hem genişlediğini hem de farklı biçimde yeniden kurulduğunu düşündürmektedir (Habermas, 2004, ss. 97-98).

Dijital medya bu yapıyı daha görünür bir şekilde kırmaktadır. Dursun ve Yıldız'ın işaret ettiği gibi sosyal medya, tek yönlü iletişim modelini zayıflatmakta ve kullanıcıyı aynı anda hem içerik üreticisi hem alıcısı haline getirmektedir (Dursun ve Yıldız, 2022, ss. 10-11). Bu değişim kamusal tartışmayı merkezsizleştirmektedir. Ancak aynı anda daha dağınık, sürekliliği zayıf bir tartışma zemini üretmektedir. Burada bir genişleme kadar bir çözülme de söz konusu olmaktadır.

Gündem belirleme yaklaşımı bu noktada devreye girmektedir. Dijital ortamda neyin konuşulacağı artık tek bir merkezden belirlenmemektedir. Platformlar, kullanıcı etkileşimleri ve algoritmik sıralamalar arasında dağılan bir yapı ortaya çıkmaktadır (Güngör, 2021, s. 79; Oral, 2026, s. 218). Bu durum kamuoyu oluşumunu doğrusal bir süreç olmaktan çıkararak daha ağ temelli bir etkileşim alanına taşımaktadır.

Bu dönüşümün daha sistematik karşılığı Manuel Castells'in ağ toplumu yaklaşımında görülmektedir. Anttiroiko'nun Castells okumasında ağ kavramı, bilgi akışları üzerinden kurulan yeni toplumsal örgütlenmenin temel biçimi olarak ele alınmaktadır (Anttiroiko, 2015, s.1). Bu yapıda güç tek bir merkezde toplanmamaktadır. Ağın farklı noktalarına yayılmakta ve sürekli yeniden üretilmektedir. Sosyal medya bu yapının en yoğun göründüğü alanlardan biridir. Aynı zamanda bu yoğunluk, kamusal tartışmanın hızını artırırken tutarlılığını da zayıflatmaktadır (Castells, 2009, s.1).

Habermas modeline yönelik eleştiriler bu dönüşümü farklı yönlerden açmaktadır. Karataş, sosyal medyayı kamusal alanın basit bir uzantısı değil, onu yeniden biçimlendiren bir iletişim rejimi olarak değerlendirmektedir (Karataş, 2025, ss. 738-749). Topbaş ve Doğan ise sosyal medyanın katılımı artırırken aynı zamanda ticarileşme ve içerik kontrolü gibi yeni sınırlılıklar ürettiğini belirtmektedir (Topbaş ve Doğan, 2016).

Gümüş'e göre sosyal medya kamusal alanı büyütmekten çok görünürlük temelli bir rekabet alanına dönüştürmektedir. Tartışma yerini dikkat çekme mücadelesine bırakmaktadır (Gümüş, 2023, s. 21). Tunç ise bu yapının eşit katılım varsayımını zayıflattığını, dijital ortamda yeni tür dışlanma biçimlerini görünür hale getirdiğini ifade etmektedir (Tunç, 2023, ss. 415-416). Bu noktada kamusal alan fikri tamamen ortadan kalkmamakta, ancak biçim değiştirmektedir.

Genel olarak bakıldığında kamusal alan, Habermas'ın normatif çerçevesinden Castells'in ağ temelli yapısına doğru kaymaktadır. Bu yalnızca teknolojik bir değişim değildir. Aynı zamanda kamusal iletişimin nasıl kurulduğuna dair yapısal bir dönüşümdür. Sosyal medya bu dönüşümün hem taşıyıcısı hem de sürekli yeniden üreten alanı haline gelmektedir.

Gündem Sarmalı ve Sessizlik Sarmalı

Kitle iletişim araçları modern toplumlarda yalnızca bilgi taşıyan yapılar değildir. Hangi konuların konuşulacağını da fiilen belirlemektedir. Görünürlük üretmekte, bazı konuları büyütmekte, bazılarını ise sessizleştirmektedir. Bu yönüyle medya, kamusal tartışmanın dışında değil, doğrudan içinde yer almakta ve onu sürekli yeniden kurmaktadır (Sarı ve Kandemir, 2006, s. 80).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Akarcalı ve Uslu'nun çerçevesinde bu yapı daha net görülmektedir. Medya gündem oluşturmakta, olaylar arasında seçim yapmakta, bazı görüşleri öne çıkarmakta, bazılarını ise geri bırakmaktadır. Bu seçicilik basit bir yayıncılık meselesi değildir. Ne konuşulacağına dair dolaylı bir sınır çizmektedir. Bu sınır zamanla toplumsal algıya karışmakta, sürekli görünen fikirler daha "normal" kabul edilmekte, görünmeyenler ise zayıflamakta, hatta zamanla unutulmaktadır. Kehya'nın vurguladığı gibi bu durum çoğunluk algısını güçlendirmekte ve bireyleri görünür olana doğru itmektedir (Kehya, 2018, ss. 49–50). Burada bir tür yönlendirme vardır ama açık değildir, daha çok tekrar üzerinden işlemektedir.

Tarihsel arka plan da bu süreci açıklamaktadır. Matbaa, sanayi devrimi ve iletişim teknolojileri kitle iletişimini sürekli genişletmektedir. 19. ve 20. yüzyılda bu genişleme kuramsal bir zemine oturmaktadır. Propaganda, bilişsel uyum, gündem belirleme ve suskunluk sarmalı gibi yaklaşımlar bu dönemin ürünleri olmaktadır (Zorlu, 2023, s. 173). Her biri aslında aynı soruya farklı bir yerden bakmaktadır: medya insanı nasıl etkilemektedir.

Gündem belirleme kuramı bu tartışmanın merkezinde yer almaktadır. McCombs ve Shaw'ın çalışmalarıyla birlikte medya ile kamuoyu arasındaki ilişki daha sistematik biçimde ele alınmaktadır. Temel fikir açıktır: medya neyin önemli olduğunu söylemekte, insanlar da çoğu zaman bunu takip etmektedir. Ne düşüneceğinden çok, ne hakkında düşüneceğini belirlemektedir (Salman vd., 2016, s. 404). Bu etki her zaman doğrudan olmamakta ancak kalıcı bir yapı üretmektedir.

Dijital medya ile birlikte bu yapı değişmektedir. Sosyal medya tek merkezli yapıyı kırmaktadır. Kullanıcı aynı anda üretici ve dağıtıcı olmaktadır. Bu durum gündemi parçalamaktadır. Tek bir merkez bulunmamaktadır, birden fazla küçük merkez ortaya çıkmaktadır (Demirsoy ve Karakoç, 2016, ss. 142–143). Bu değişim özgürleştirici görünmekte ancak aynı anda karmaşayı da büyütmektedir.

Bu noktada gündem belirleme tamamen kaybolmamaktadır. Sadece biçim değiştirmektedir. Almakaty'nin işaret ettiği gibi algoritmalar, platformlar ve etkileşim ağları yeni belirleyici yapılar haline gelmektedir (Almakaty, 2025, ss. 51–60). Gündem artık insanlar arasında dolaşmakta ancak tamamen serbest kalmamaktadır. Bir yerlerde yine seçilmektedir.

Suskunluk sarmalı bu tabloyu tamamlamaktadır. Noelle-Neumann'ın yaklaşımında birey, çoğunluğun ne düşündüğünü sürekli tartmaktadır. Dışlanma korkusu burada belirleyici olmaktadır (Kutlu, 2019, ss. 50–51). İnsan her fikrini açıkça söylememekte, ortamı yoklamaktadır. Sessizlik bazen bir tercih değil, bir sonuç olmaktadır.

Medya bu algıyı güçlendirmektedir. Hangi görüşün baskın olduğu sürekli yeniden üretilmektedir. Bu da bazı seslerin geri çekilmesine yol açmaktadır. Noelle-Neumann'ın ifadesiyle bu süreç, konuşmayı artırmaktan çok susmayı çoğaltmaktadır. Burada ilginç bir terslik bulunmaktadır. Görünürlük arttıkça sessizlik de artabilmektedir (İplikçi, 2015, s. 21).

Sonuç olarak iki kuram birlikte düşünüldüğünde medya yalnızca bilgi aktaran bir araç olarak kalmamaktadır. Aynı zamanda görünürlük ve sessizlik arasında bir denge kurmaktadır. Gündem belirleme neyin konuşulacağını etkilemektedir. Suskunluk sarmalı ise kimlerin konuşabileceğini sınırlamaktadır. Dijital ortam bu iki süreci daha da iç içe geçirmektedir. Net bir merkez bulunmamaktadır. Ancak kontrol tamamen ortadan kalkmış da değildir.

Sosyal Ağ Analizi ve Dijital Aktivizm

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sosyal ağ analizi (SNA), sosyal bilimler içinde sıkı anlamda bir teori gibi değil, daha çok ilişkiler üzerinden düşünmeyi mümkün kılan bir analiz biçimi olarak ele alınmaktadır. Yani mesele bireyleri tek tek açıklamak değildir. Daha çok aralarındaki bağlara bakılmaktadır. Bu yüzden literatürde yapısal analiz ifadesi de sık kullanılmaktadır. Temel ayrım burada ortaya çıkmaktadır: klasik yaklaşımlar bireyi merkez alırken SNA, ilişkisel örüntüyü öne çıkarmaktadır. Sosyal yapı da zaten bu örüntü üzerinden kurulmaktadır. Sosyal ağ dediğimiz şey aslında oldukça yalın bir yapıdır. Aktörler vardır ve bu aktörler arasında bağlar bulunmaktadır. Aktör birey de olabilir, kurum da, grup da. Hatta daha geniş yapılar da dahil edilebilmektedir. Bağlar ise etkileşim, iş birliği ya da rekabet şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu yapı grafik mantığıyla düşünülmektedir. Düğümler ve onları birbirine bağlayan çizgiler gibi. Basit görünmekte ama oldukça güçlü bir temsil biçimi oluşturmaktadır (Zhang, 2010, s. 3).

Bu bakış açısı birey merkezli açıklamaların sınırını zorlamaktadır. Çünkü bazı durumlarda bireyin kim olduğu kadar, kiminle bağlı olduğu da belirleyici olmaktadır. Ekonomik ve örgütsel çalışmalarda bu durum açıkça görülmektedir. Güç, çoğu zaman özellikten değil konumdan gelmektedir (Gençer, 2017, ss. 20-21). Burada küçük ama kritik bir kayma bulunmaktadır. Birey geri çekilmekte, ilişki öne çıkmaktadır.

Castells'in "ağ toplumu" yaklaşımı bu tartışmayı daha geniş bir düzleme taşımaktadır. Toplum artık ağlar üzerinden işlemektedir. Bilgi akışı merkezde değil, dağınık bir yapıda akmaktadır. Güç ilişkileri de buna göre yeniden şekillenmektedir. Anttiroiko'nun yorumunda bu ağ kavramı daha çok bir açıklama çerçevesi olarak görülmektedir; doğrudan bir yöntem değildir (Anttiroiko, 2015, s. 1). Yani Castells bize araçtan çok bir düşünme biçimi sunmaktadır. Belki de en önemli tarafı budur.

Dijitalleşme ile birlikte ağlar sadece analiz edilen yapılar olmaktan çıkmaktadır. Aynı zamanda eylemin üretildiği alanlara dönüşmektedir. Sosyal medya burada belirleyici olmaktadır. İnsanlar sadece izleyen değildir artık. Aynı zamanda organize eden, paylaşan, yönlendiren aktörlere dönüşmektedir. Dijital aktivizm bu dönüşümün en görünür alanı olmaktadır (Gray-Hawkins, 2018, s. 64). Protesto, kampanya, bağış ya da basit bir paylaşım bile bu yapının parçası haline gelmektedir. Burada sınırlar net değildir. Zaten biraz da bu yüzden etkisi büyüktür.

Fakat bu genişleme her zaman derinleşme anlamına gelmemektedir. Hızlı katılım, hızlı sonuç üretir gibi görünmektedir. Ama çoğu zaman bu hareketler kısa ömürlü olmaktadır. Bir konu yükselmekte, sonra hızla düşmektedir. Bu dalgalanma yapısı aslında dijital ağların doğasında bulunmaktadır (Matsubara vd., 2017, ss. 15-16). Bir şeyin yayılması kadar kaybolması da hızlı olmaktadır. Bu biraz da çağın ritmi gibi işlemektedir.

Bir başka mesele de algıdır. Ağın içinde nerede durulduğu her zaman doğru okunmamaktadır. Bazen merkezde olan kendini merkezde görmemekte, bazen de tam tersi olmaktadır. Popülerlik ve merkezilik gibi kavramlar çoğu zaman yanlış algılanmaktadır (Kovářík vd., 2025, s. 1). Burada ilginç bir kırılma vardır: yapı nesnel, algı öznel olmaktadır. İkisi her zaman örtüşmemektedir.

Genel çerçeveye bakıldığında SNA, dijital çağda sosyal etkileşimi anlamak için oldukça işlevsel bir zemin sunmaktadır. Dijital aktivizm ise bu ağların eyleme dönüşmüş hali olmaktadır. Castells bu yapıyı üst düzeyde açıklamaktadır, SNA ise daha mikro düzeyde nasıl

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

işlediğini göstermektedir. İkisi birlikte okunduğunda tablo daha netleşmektedir ama yine de tam kapanmamaktadır. Çünkü ağ dediğimiz şey zaten kapanan bir yapı değildir.

Araştırma

Bu araştırma Türkiye'de X platformunda öne çıkan trend başlıkların nasıl oluştuğunu, hangi konuların gündeme geldiğini ve bu gündem akışının toplumsal gerçeklikle ilişkisini incelemeye odaklanmaktadır. Amaç, dijital gündemin hangi içerik türleri etrafında yoğunlaştığını ve bu yoğunlaşmanın nasıl bir örüntü izlediğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın problemi X platformunda hangi konuların görünür hale geldiğini ve bu görünürlüğün nasıl oluştuğu ve dijital gündem ile toplumsal gündem arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğunu anlamaktır.

Araştırma Soruları

Türkiye'de X platformunda trend olan konular hangi temalarda yoğunlaşmaktadır?

Trend konuların gündeme taşınmasında kullanıcı grupları (siyasetçiler, kanaat önderleri, influencer'lar, medya hesapları, bot hesaplar vb.) nasıl bir rol oynamaktadır?

Yöntem

Çalışmada karma yöntem (mixed methods) yaklaşımı kullanılmıştır. Karma yöntem, nitel ve nicel araştırma tekniklerinin aynı çalışma içinde birlikte kullanıldığı ve verilerin birbirini tamamlayacak şekilde analiz edildiği bir araştırma tasarımıdır (Creswell, 2017, ss. 3-5; Toraman, 2021, s. 6). Bu yaklaşım, hem sayısal eğilimleri hem de bu eğilimlerin arkasındaki bağlamsal yapıyı birlikte değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Nitel araştırmalar, incelenen olguların anlamını ve bağlamını daha derin biçimde ortaya koymayı amaçlayan çalışmalarda tercih edilmektedir. Bu yaklaşımda araştırmacı, elde ettiği verileri yorumlayarak olguya ilişkin daha ayrıntılı bir anlayış geliştirmeye çalışmaktadır. Nitel veri analizinde verilerin düzenlenmesi, kategorilere ayrılması, yorumlanması ve anlamlandırılması temel aşamalar arasında yer almaktadır (Çelik, Baykal ve Memur, 2020, ss. 380-385).

Nicel araştırmalar ise verilerin ölçülmesi, sınıflandırılması ve sayısal olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır. Sayısal veriler üzerinden eğilimlerin, dağılımların ve örüntülerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Nitel ve nicel verilerin birlikte kullanılması, araştırma konusunun farklı yönlerden incelenmesine olanak sağlamaktadır (Polat, 2022, s. 482).

Araştırmada veri toplama süreci iki haftalık bir dönemi kapsamaktadır. Bu süreçte X platformunda yer alan Türkiye gündemi ve yabancı gündem düzenli olarak takip edilmiştir. Veriler gün içerisinde sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki farklı zaman diliminde kaydedilmiştir. Elde edilen trend başlıklar siyaset, spor, ekonomi, eğitim, teknoloji, magazin, dini-sosyal ve toplumsal-güncel gibi kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Araştırmanın nicel boyutunu bu kategoriler altında elde edilen verilerin dağılımlarının incelenmesi oluştururken, nitel boyutunda gündeme giren başlıkların içerikleri değerlendirilmiş ve öne çıkan temalar yorumlanmıştır.

Veri Analizi

İçerik analizi kapsamında X platformunda öne çıkan gündemler tematik olarak sınıflandırılmıştır. Veriler gün bazında tekrar eden başlıklar dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu süreçte siyaset, spor, magazin, ekonomi, teknoloji, eğitim, dini-sosyal ve toplumsal-güncel kategorileri temel çerçeveyi oluşturmuştur. Analiz, gündem içeriklerinin hangi temalar etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaya odaklanmıştır.

Bulgular ve Değerlendirme

Bu bölümde X platformunda belirlenen tarih aralığında elde edilen veriler içerik analizi kapsamında sunulmaktadır. Bulgular tematik kategoriler üzerinden tablolaştırılmış ve gündem dağılımındaki eğilimler gün bazında incelenmiştir. Değerlendirme, kategorik yoğunlukların genel görünümünü ortaya koymaya yöneliktir.

Tablo 1. 08.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem	Yurtiçi		Yurtdışı	
08.08.2025	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**8**	**4**	-	-
Ekonomi	-	-	-	-
Magazin	-	**1**	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**1**	-	-	-
Dini-Sosyal	**3**	**2**	-	-
Toplumsal- Güncel	**7**	**13**	-	-
Eğitim	**1**	**1**	-	-
Teknoloji	**2**	**2**	-	-
Diğer	-	-	-	-
Eğlence	-	-	-	-

08.08.2025 verilerinde gündem ağırlıklı olarak spor ve toplumsal-güncel içerikler etrafında toplanmıştır. Spor her iki zaman diliminde de en görünür kategori olmuştur. Toplumsal-güncel başlıklar özellikle öğleden sonra belirgin bir artış göstermiştir.

Dini-sosyal içerikler orta düzeyde kalırken siyaset, ekonomi ve magazin sınırlı görünürlük üretmiştir. Teknoloji ve eğitim düşük ama kesintisiz bir akış göstermiştir. Yurtdışı gündem ise belirgin bir yoğunlaşma oluşturmamıştır.

Tablo 2. 09.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem	Yurtiçi		Yurtdışı	
09.08.2025	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**14**	**11**	**1**	-
Ekonomi	**1**	-	-	-
Magazin	**1**	-	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**6**	**5**	-	-
Dini-Sosyal	**1**	-	-	-
Toplumsal- Güncel	**6**	**10**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**1**	**1**	-	-
Eğlence	**1**	-	-	-

09.08.2025 verilerinde gündem dağılımı yine spor ve toplumsal-güncel içerikler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Spor kategorisi günün her iki zaman diliminde de yüksek görünürlük üretmiştir. Toplumsal-güncel başlıklar özellikle öğleden sonra belirgin biçimde artış göstermiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Siyaset kategorisi orta düzeyde bir seyir izlemiştir. Ekonomi, magazin, eğlence ve diğer başlıklar sınırlı görünürlük göstermiştir. Dini-sosyal ve eğlence içerikleri düşük düzeyde kalmıştır.

Yurtdışı gündem yalnızca spor ve kısmi siyaset başlıklarıyla sınırlı bir görünüm sunmuş, genel olarak düşük yoğunluklu ve dağınık bir yapı sergilemiştir.

Tablo 3. 10.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 10.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**8**	**10**	-	-
Ekonomi	-	-	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**6**	**1**	-	**1**
Dini-Sosyal	-	-	-	-
Toplumsal- Güncel	**6**	**15**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**1**	**1**	-	-
Eğlence	-	-	-	-

10.08.2025 verilerinde gündem belirgin biçimde spor ve toplumsal-güncel içeriklerde yoğunlaşmaktadır. Spor iki zaman diliminde de güçlü bir görünürlük göstermiştir. Toplumsal-güncel başlıklar özellikle öğleden sonra keskin bir artış sergilemiştir.

Siyaset sınırlı ve dalgalı bir dağılım göstermiştir. Ekonomi, magazin ve teknoloji kategorileri görünürlük üretmemiştir. Diğer başlığı düşük düzeyde kalmıştır.

Yurtdışı gündem oldukça sınırlıdır ve yalnızca siyaset üzerinden kısmi bir hareketlilik göstermektedir.

Tablo 4. 11.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 11.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**5**	**9**	-	-
Ekonomi	-	-	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**5**	**2**	**2**	**1**
Dini-Sosyal	-	-	-	-
Toplumsal- Güncel	**12**	**14**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**4**	**1**	-	-
Eğlence	-	-	-	-

11.08.2025 verilerinde gündem yoğunluğu spor ve toplumsal-güncel içeriklerde toplanmaktadır. Spor kategorisi gün içinde artan bir görünürlük göstermiştir. Toplumsal-güncel başlıklar ise her iki zaman diliminde de yüksek seviyede kalmıştır.

Siyaset kategorisi hem yurtiçinde hem yurtdışında düşük-orta düzeyde bir dağılım göstermiştir. Diğer başlığı sınırlı ama süreklilik içeren bir görünürlük alanı üretmiştir. Ekonomi, magazin ve teknoloji kategorileri görünürlük açısından belirgin bir katkı sunmamıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yurtdışı gündem sınırlı kalmakla birlikte siyaset ve spor üzerinden kısmi bir hareketlilik göstermiştir. Genel yapı yerel gündemin baskınlığını sürdürmektedir.

Tablo 5. 12.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 12.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**8**	**10**	-	-
Ekonomi	-	-	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	-	**1**	-	-
Siyaset	**3**	**2**	-	-
Dini-Sosyal	-	-	-	-
Toplumsal- Güncel	**15**	**9**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**4**	**6**	-	-
Eğlence	-	-	-	-

12.08.2025 verilerinde gündem spor ve toplumsal-güncel içerikler etrafında yoğunlaşmıştır. Spor iki zaman diliminde de güçlü bir görünürlük göstermiştir. Toplumsal-güncel başlıklar sabah daha yüksek, öğleden sonra ise kısmen gerileyen bir seyir izlemiştir.

Siyaset düşük ve sınırlı bir görünürlük üretmiştir. Diğer kategorisi gün içinde kısmi bir artış göstermiştir. Ekonomi, magazin, eğitim ve teknoloji başlıkları belirgin bir görünürlük oluşturmamıştır. Yurtdışı gündem neredeyse hiç oluşmamıştır.

Tablo 6. 13.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 13.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**10**	**9**	**1**	**4**
Ekonomi	-	**1**	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**4**	**8**	**2**	-
Dini-Sosyal	-	-	-	-
Toplumsal- Güncel	**4**	**2**	-	-
Eğitim	**1**	**1**	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**7**	**4**	-	-
Eğlence	-	-	-	-

13.08.2025 verilerinde spor ve siyaset gündemin ana taşıyıcılarıdır. Spor iki zaman diliminde de yüksek görünürlük üretmiş, yurtdışı verilerde de kısmi bir karşılık bulmuştur. Siyaset özellikle öğleden sonra belirgin biçimde artmıştır.

Toplumsal-güncel içerikler önceki günlere kıyasla daha düşük bir yoğunluk göstermiştir. Diğer kategorisi dalgalı ama görünür bir seyir izlemiştir. Ekonomi ve eğitim sınırlı düzeyde kalmıştır.

Yurtdışı gündem spor ve siyaset ekseninde kısmen hareketlidir ancak genel hacim düşüktür. Yerel gündem yine belirleyici konumdadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 7. 14.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem	Yurtiçi		Yurtdışı	
14.08.2025	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**9**	**3**	-	-
Ekonomi	**1**	**1**	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**11**	**13**	-	**1**
Dini-Sosyal	-	-	-	-
Toplumsal- Güncel	**1**	**7**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**3**	**2**	-	-
Eğlence	-	-	-	-

14.08.2025 verilerinde siyaset gündemi belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Günün özellikle öğleden sonraki bölümünde siyasal içeriklerde artış görülmektedir. Spor önceki günlere kıyasla gerilemiş bir görünürlük sergilemektedir.

Toplumsal-güncel içerikler sabah düşük, öğleden sonra daha yüksek bir seviyeye çıkmıştır. Ekonomi ve diğer başlıklar sınırlı düzeyde kalmıştır. Magazin, eğitim ve teknoloji kategorileri belirgin bir görünürlük üretmemiştir.

Yurtdışı gündem oldukça sınırlıdır ve yalnızca siyaset üzerinden düşük düzeyli bir karşılık üretmektedir. Genel yapı yerel gündemin baskınlığını sürdürmektedir.

Tablo 8. 15.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem	Yurtiçi		Yurtdışı	
15.08.2025	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**7**	**4**	**2**	-
Ekonomi	**2**	-	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	**3**	**1**	-	-
Siyaset	**11**	**9**	-	-
Dini-Sosyal	**3**	**4**	-	-
Toplumsal- Güncel	**5**	**6**	-	-
Eğitim	**2**	-	-	-
Teknoloji	**1**	-	-	-
Diğer	**3**	**1**	-	-
Eğlence	-	**2**	-	-

15.08.2025 verilerinde gündem dağılımı spor ve siyaset ekseninde yoğunlaşmaktadır. Spor hem yurtiçinde hem yurtdışı kaynaklı içeriklerle görünürlük üretmektedir. Siyaset kategorisi gün boyunca istikrarlı ve yüksek bir seyir izlemektedir.

Toplumsal-güncel içerikler orta düzeyde ve dengeli bir dağılım göstermektedir. Dini-sosyal ve sosyokültürel başlıklar önceki günlere kıyasla daha belirgin hale gelmiştir. Ekonomi, eğitim ve teknoloji sınırlı görünürlük alanında kalmıştır.

Yurtdışı gündem spor üzerinden kısmi bir hareketlilik göstermekte, diğer kategorilerde ise belirgin bir yoğunluk oluşmamaktadır. Genel yapı yerel gündemin baskınlığını sürdürmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 9. 16.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 16.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**14**	**12**	**3**	**1**
Ekonomi	-	-	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	**2**	**1**	-	-
Siyaset	**3**	**3**	-	-
Dini-Sosyal	**3**	**2**	-	-
Toplumsal- Güncel	**2**	**1**	-	-
Eğitim	**1**	**1**	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	-	**1**	-	-
Eğlence	**1**	-	-	-

16.08.2025 verilerinde spor gündemi açık biçimde baskın konumdadır. Günün her iki zaman diliminde de yüksek görünürlük üretmektedir. Yurtdışı verilerde de spor temelli sınırlı bir yansıma görülmektedir.

Siyaset, dini-sosyal ve sosyokültürel başlıklar orta düzeyde ve dengeli bir dağılım göstermektedir. Toplumsal-güncel içerikler önceki günlere göre daha düşük yoğunluktadır. Eğitim ve diğer kategoriler sınırlı bir görünürlük alanında kalmaktadır.

Genel tablo, gündemin tek bir tema etrafında yoğunlaşmadığını ancak sporun belirleyici ağırlığını koruduğunu göstermektedir. Yurtdışı gündem ise düşük seviyede ve parçalı bir yapı sergilemektedir.

Tablo 10. 17.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 17.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**23**	**11**	**5**	**4**
Ekonomi	-	-	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	**1**	**1**	-	-
Siyaset	**3**	**4**	-	-
Dini-Sosyal	**3**	**4**	-	-
Toplumsal- Güncel	**3**	**3**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**1**	**1**	-	-
Eğlence	**1**	-	-	-

17.08.2025 verilerinde spor gündemi belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Özellikle sabah saatlerinde yoğunluk oldukça yüksektir ve bu durum günün genel eğilimini belirlemektedir. Öğleden sonra düşüş görülse de spor kategorisi baskınlığını korumaktadır.

Siyaset ve dini-sosyal içerikler orta düzeyde ve dengeli bir dağılım göstermektedir. Toplumsal-güncel başlıklar gün boyunca sabit bir seyir izlemektedir. Sosyokültürel ve diğer kategoriler düşük yoğunlukta kalmaktadır.

Yurtdışı gündem spor ekseninde sınırlı bir görünürlük üretmektedir. Genel yapı yerel gündemin belirleyici olduğu bir dağılıma işaret etmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 11. 18.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 18.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**12**	**14**	**2**	**1**
Ekonomi	**2**	**3**	-	-
Magazin	**3**	**1**	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**2**	**2**	-	-
Dini-Sosyal	**2**	-	-	-
Toplumsal- Güncel	**8**	**7**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	-	-	-	-
Eğlence	**2**	**1**	-	-

18.08.2025 verilerinde spor gündemi yine en yüksek kategori olarak öne çıkmaktadır. Günün iki zaman diliminde de istikrarlı bir yoğunluk vardır. Bu durum spor başlığının dönemsel değil süreklilik gösteren bir gündem alanı olduğunu göstermektedir.

Toplumsal-güncel içerikler ikinci belirgin alanı oluşturmaktadır. Ekonomi ve magazin daha düşük fakat görünür bir dağılım sergilemektedir. Siyaset sabit ve orta düzeyde ilerlemektedir. Dini-sosyal içerikler sınırlı düzeydedir.

Yurtdışı veriler düşük hacimli ve dar bir çerçevede kalmaktadır. Genel yapı yerel gündemin baskınlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Tablo 12. 19.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 19.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**12**	**10**	**4**	**2**
Ekonomi	**2**	**1**	-	-
Magazin	**2**	**4**	-	-
Sosyokültürel	**2**	**1**	-	-
Siyaset	**7**	**6**	**1**	-
Dini-Sosyal	**1**	**1**	-	-
Toplumsal- Güncel	**7**	**4**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**1**	**1**	-	-
Eğlence	-	-	-	-

19.08.2025 verileri spor ve siyaset ekseninde yoğunlaşmaktadır. Spor başlığı gün içinde dalgalı ama güçlü bir görünürlük sergilemektedir. Siyaset ise hem sabah hem öğleden sonra istikrarlı bir şekilde devam etmektedir. Bu iki alan birlikte gündemin ana taşıyıcıları konumundadır.

Toplumsal-güncel içerikler önceki günlere göre hafif bir gerileme göstermektedir. Ekonomi ve magazin düşük ama tamamen kaybolmayan bir görünürlük üretmektedir. Sosyokültürel ve dini-sosyal içerikler sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Yurtdışı gündem verisi yine dar bir yoğunlukla temsil edilmektedir. Yerel gündemin belirleyiciliği bu tarihte de açık biçimde sürmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 13. 20.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 20.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**6**	**8**	-	-
Ekonomi	**5**	**3**	-	-
Magazin	**1**	**3**	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**8**	**4**	-	-
Dini-Sosyal	**1**	**2**	-	-
Toplumsal- Güncel	**5**	**8**	-	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**2**	**3**	-	-
Eğlence	-	-	-	-

20.08.2025 verisi gündemin yerel içerik etrafında yoğunlaştığını göstermektedir. Spor ve toplumsal-güncel başlıklar açık biçimde baskındır. Spor düzenli bir görünürlük üretmektirken toplumsal-güncel kategori gün içinde artış göstermektedir.

Siyaset sınırlı düzeydedir. Ekonomi ve eğlence neredeyse yoktur. Magazin tekil bir görünürlük üretmektedir. Teknoloji ve dini-sosyal başlıklar düşük ama tamamen dışarıda değildir.

Yurtdışı gündemi bu tarihte belirgin değildir. Neredeyse boş bir yapı vardır. Gündem ağırlığı tamamen yurtiçine kaymıştır.

Genel olarak tablo, dar ama yoğun bir gündem dağılımı göstermektedir. İki ana kategori dışında görünürlük zayıftır.

Tablo 14. 21.08.2025 Gündem Kategorilerinin Dağılımı

Gündem 21.08.2025	Yurtiçi		Yurtdışı	
	Saat: 10:00	Saat: 16:00	Saat: 10:00	Saat: 16:00
Spor	**10**	**8**	**4**	-
Ekonomi	-	-	-	-
Magazin	-	-	-	-
Sosyokültürel	-	-	-	-
Siyaset	**5**	**3**	-	-
Dini-Sosyal	**1**	-	-	-
Toplumsal- Güncel	**5**	-	**2**	-
Eğitim	-	-	-	-
Teknoloji	-	-	-	-
Diğer	**1**	-	-	-
Eğlence	**1**	-	-	-

21.08.2025 verisi daha sade bir gündem yapısına işaret etmektedir. Spor yine ana kategori konumundadır ve öğleden sonra hafif bir gerileme göstermektedir. Buna rağmen görünürlük merkezi olma özelliğini korumaktadır.

Siyaset ikinci belirgin alan olarak devam etmektedir fakat önceki günlere göre daha düşük yoğunluktadır. Toplumsal-güncel kategori sınırlı ve parçalı bir görünüm üretmektedir. Diğer başlıklar neredeyse yok denecek düzeydedir.

Dini-sosyal, sosyokültürel ve ekonomi gibi alanlar bu tarihte belirgin bir karşılık üretmemektedir. Eğlence ve diğer kategoriler ise tekil düzeyde kalmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yurtdışı verisi oldukça zayıftır ve yalnızca spor ve toplumsal-güncel üzerinden küçük bir hareketlilik göstermektedir. Genel yapı yerel gündemin belirleyici olduğu, fakat toplam yoğunluğun düştüğü bir gün görünümü vermektedir.

Sonuç

Bu çalışma X platformunda gündem üretiminin nasıl oluştuğunu ve hangi aktörler üzerinden yayıldığını incelemeye odaklanmaktadır. Genel tablo, gündemin tek bir merkezden çıkmadığını ama tamamen dağınık da olmadığını göstermektedir. Daha çok katmanlı ve dalgalı bir yapı vardır.

Veriler içinde siyaset ve spor belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Bu iki alan neredeyse tüm süreç boyunca görünür kalmıştır. Toplumsal-güncel içerikler ise zaman zaman yükselmiş, zaman zaman geri çekilmiştir. Ama tamamen kaybolmamıştır. Bu dalgalanma aslında gündemin en karakteristik özelliği gibi görünmektedir.

Diğer temalar daha düşük yoğunlukta kalmıştır. Ekonomi, magazin, teknoloji gibi alanlar dönemsel olarak görünürlük kazanmış ama süreklilik üretmemiştir. Yurtdışı gündemi ise genel olarak zayıf bir hat izlemiş ve çoğu zaman yurtiçi gündemin gerisinde kalmıştır. Bu da gündemin yerel bir merkez üzerinden kurulduğunu düşündürmektedir.

Şunu açık söylemek gerekir: X platformunda gündem sabit değildir. Ama tamamen serbest de değildir. Belirli temalar sürekli geri dönmektedir. Bu tekrar hali, gündemin rastlantısal değil, örüntüsel bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Bazen aynı başlık farklı günlerde yeniden belirir. Bazen hızla yükselir ve sonra düşer. Bir tür ritim var burada.

Literatürle birlikte düşünüldüğünde bu yapı gündem belirleme yaklaşımıyla örtüşmektedir. Görünürlük üretimi bazı konuları sürekli öne taşırken bazılarını geri plana iter. Suskunluk sarmalı açısından bakıldığında ise görünürlüğün yoğunlaştığı alanlar diğer temaları doğal olarak daraltmaktadır. Bu iki süreç birbirini tamamlayan bir etki üretmektedir.

Ağ perspektifiyle bakıldığında ise tablo daha netleşir. Gündem tek bir aktör tarafından kurulmaz. Ama bazı aktörler daha etkili hale gelir. Bu aktörler bazen siyasal hesaplar, bazen medya hesapları, bazen de etkileşim gücü yüksek kullanıcılar olabilir. Etki sabit değildir, sürekli yer değiştirir. Burada küçük ama önemli bir nokta var: merkez sürekli yeniden üretilmek zorundadır.

Sonuç olarak X platformundaki sanal gündem, sabit bir yapıdan çok akışkan ama tekrar eden bir sistem olarak çalışmaktadır. Ne tamamen merkezsizdir ne de tamamen merkezlidir. İki durum aynı anda vardır. Bu ikili yapı, dijital kamusal alanın en temel gerilimini oluşturmaktadır.

Kaynakça

Akar, F. (2023). Gündem belirleme (Agenda setting). https://doi.org/10.5281/zenodo.7907993

Almakaty, SS. (2025). Dijital medya çağında gündem belirleme teorisi: kapsamlı ve eleştirel bir literatür incelemesi. Future Technology , 4 (2), 51–60.

Anttiroiko, A. V. (2015). Networks in Manuel Castells' theory of the network society.

Creswell, JW ve Sözbilir, M. (2017). Karma yöntem araştırmalarına giriş.

Çelik, H., Baykal, NB ve Memur, HNK (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi , 8 (1), 379-406. https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.8c.1s.16m

Demir, Y., & Ayhan, B. (2020). Sosyal medyanın gündem belirleyicileri: Twitter'da gündem belirleme süreci üzerine bir sosyal ağ analizi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2020(51), 1-19.

Demirsoy, A., & Karakoç, E. (2016). Contribution of social media to agenda setting approach. Atatürk İletişim Dergisi, (10), 137-147. ss.142-143

Dursun, O., & YILDIZ, F. (2022). Yeni medya ve kamusal alan: iletişim akademisyenlerinin perspektifi. Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences, (62).

Duygu, H. H. (2023). Kahramanmaraş Depremlerinin Ana Haber Bültenlerinde Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında İncelenmesi: Atv–Fox Tv Örneği. İletişim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 3(2), 249-263.

Gençer, M. (2017). Review of Methods of Social Network Analysis. Yildiz Social Science Review, 3(2), 19–34.

Gray-Hawkins, M. (2018). Kolektif hareketler, dijital aktivizm ve protesto etkinlikleri: Büyük ölçekli siyasi katılımın örgütlenmesi konusunda sosyal medyanın etkinliği. Jeopolitik, Tarih ve Uluslararası İlişkiler, 10(2), 64–69.

Güdekli, A. (2016). GÜNDEM BELİRLEME KURAMI BAĞLAMINDA YAZILI BASIN İLE TWİTTER GÜNDEMİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (35), 151-163.

Güngör, A. (2021). GÜNDEM BELİRLEME KURAMI BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYA İLE SİYASET GÜNDEMİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi), 6(2), 75-91.

İplikçi, H. G. (2015). İletişimde temel modeller ve kitle iletişim modelleri. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 7(2), 15-25.

Kehya, R. Ö. (2018). Çevrimiçi medya ve suskunluk sarmalı. Sdü İfade, 1(1), 42-61. ss. 49-50

Kılıç, Ç. (2015). Gündem belirleme kuramı çerçevesinde siyasal karar verme sürecine sosyal medya etkisinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi).

Kovářík, J., Ozaita, J., Sánchez, A., & Brañas-Garza, P. (2025). Sosyal ağlarda kendi merkeziliğinin algılanması. Proceedings of the National Academy of Sciences, 122(47), e2420334122.

Kutlu, A. (2019). Suskunluk sarmali 2.0: türkiye'de facebook kullanimi üzerine bir araştirma. TESAM Akademi Dergisi, 6(1), 43-75.

Martin S , Grüb B (2016), "Sosyal medya tarafından yönlendirilen bir gündem belirleme doğru". Uluslararası Enerji Sektörü Yönetimi Dergisi , Cilt 10, Sayı 1, ss. 38–55

Matsubara, Y., Sakurai, Y., Prakash, B. A., Li, L., & Faloutsos, C. (2017). Sosyal ağlarda bilgi yayılımının doğrusal olmayan dinamikleri. ACM Transactions on the Web, 11(2), 1–40.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

McCombs, M. E., Shaw, D. L., & Weaver, D. H. (Eds.). (2009). Communication and democracy: Exploring the intellectual frontiers in agenda-setting theory. Routledge.

McCombs, M., & Valenzuela, S. (2007). The agenda-setting theory. Cuadernos de información, (20), 44-50.

McCombs, ME, Shaw, DL ve Weaver, DH (2018). Gündem belirleme teorisi ve araştırmasında yeni yönler. Temel kitle iletişim teorilerindeki gelişmeler içinde (s. 131-152). Routledge.

Oral, R. (2026). Yeni Medyada "Yenidoğan Çetesi" Haberlerinin Gündem Belirleme Kuramı Bağlamında İncelenmesi. Selçuk İletişim, 19(1), 214-238.

Özdemir, Ö. C. (2025). GÜNDEM BELİRLEME KURAMI BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SİYASAL İLETİŞİMDEKİ ROLÜ. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 27(48), 431-446.

Salman, A., Mustaffa, N., Mohd Salleh, M. A., & Ali, M. N. S. (2016). Social media and agenda setting: Implications on political agenda. Malaysian Journal of Communication, 32(1), 607-623.

Toraman, S. (2021). Karma yöntemler araştırması: Kısa tarihi, tanımı, bakış açıları ve temel kavramlar/Mixed methods research: A brief history, definitions, perspectives, and key elements. Nitel Sosyal Bilimler, 3(1), 1-29.

Zhang, M. (2010). Sosyal ağ analizi: Tarihçe, kavramlar ve araştırma. In B. Furht (Ed.), Social Network Technologies and Applications Handbook. Springer.

Zorlu, M. F. (2023). Suskunluk Sarmalı Kuramının Bazı Kur'an Ayetleri Bağlamında Örneklendirilmesi. Journal of Analytic Divinity, 7(1), 170-184.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SOSYAL MEDYANIN GÜNLÜK YAŞAM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: ÖĞRENCİ VE ÇALIŞAN DENEYİMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Prof. Dr. Mustafa İNCE

Karabük Üniversitesi, mustafaince@karabuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8058-1076

Gülnida EKMEKCİ

Karabük Üniversitesi, nekmekci672@gmail.com-ORCID ID: 0009-0001-6330-2060

Öz

Günümüzde sosyal medya, bireylerin gündelik yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. İletişimden öğrenmeye, iş yaşamından sosyal ilişkilere kadar birçok alan bu ortamlar üzerinden şekillenmektedir. Bu çalışma, sosyal medyanın bireylerin eğitim, iş ve sosyal yaşamları üzerindeki etkilerini katılımcı deneyimleri üzerinden anlamayı amaçlamaktadır. Araştırma nitel bir yaklaşımla yürütülmüş, veriler yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Çalışma grubunu 10 öğrenci ve 10 çalışan olmak üzere toplam 20 kişi oluşturmaktadır. Elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiş ve benzer ifadeler belirli temalar altında toplanmıştır. Amaç, bireysel ifadelerden çok ortak eğilimleri ortaya koymaktır.

Bulgular, sosyal medyanın hem olumlu hem de olumsuz yönler taşıdığını göstermektedir. Dikkat dağınıklığı, zaman yönetiminde zorlanma ve erteleme davranışı öne çıkan olumsuzluklar arasında yer almaktadır. Buna karşılık bilgiye hızlı erişim, öğrenmeye katkı ve iletişim kolaylığı önemli avantajlar olarak görülmektedir. Sosyal ilişkilerde iletişim artarken yüz yüze etkileşimin zayıfladığı, psikolojik açıdan ise özellikle gençlerde kıyaslama eğiliminin daha belirgin olduğu görülmektedir. Çalışmada Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı ile Sosyal Karşılaştırma Kuramı birlikte ele alınmıştır. İlk yaklaşım kullanım amaçlarını, ikinci yaklaşım ise psikolojik etkileri açıklamada kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, sosyal medyanın birey yaşamında farklı yönleriyle etkili olduğunu ve bu nedenle daha bilinçli kullanımın oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, içerik analizi, Sosyal medya ve toplum, Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı, Sosyal Karşılaştırma Kuramı.

Abstract

Today, social media holds an important place in individuals' daily lives. Many areas, from communication to learning, from work life to social relationships, are shaped through

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

these platforms. This study aims to understand the effects of social media on individuals' educational, professional, and social lives through participant experiences. The research was conducted using a qualitative approach, and the data were collected through semi-structured interviews. The study group consisted of a total of 20 participants, including 10 students and 10 employees. The obtained data were analyzed using content analysis, and similar statements were grouped under specific themes. The aim was to reveal common patterns rather than focusing on individual statements.

The findings show that social media has both positive and negative aspects. Distraction, difficulties in time management, and procrastination are among the prominent negative effects. On the other hand, quick access to information, support for learning, and ease of communication are seen as important advantages. In terms of social relationships, while communication increases, face-to-face interaction weakens. Psychologically, social comparison is more noticeable, especially among younger users. In the study, the Uses and Gratifications Theory and Social Comparison Theory were addressed together. The first theory was used to explain usage purposes, while the second was used to explain psychological effects. The results indicate that social media affects individuals' lives in different ways, highlighting the importance of more conscious use.

Keywords: Social media, content analysis, social media and society, Uses and Gratifications Approach, Social Comparison Theory.

Giriş

Teknolojik gelişmeler uzun süredir medya alanını ve buna bağlı olarak toplumsal yapıyı değiştirmeye devam etmektedir. Özellikle iletişim araçlarında yaşanan dönüşümler, insanların gündelik yaşamlarını doğrudan etkileyen bir noktaya gelmiştir. Bu çerçevede sosyal medya yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bireylerin düşünme biçimlerini, alışkanlıklarını ve ilişkilerini etkileyen güçlü bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya fenomenleri ve içerik üreticileri de bu süreçte daha görünür hâle gelmiş, bireylerin neyi nasıl algıladığı üzerinde etkili olmaya başlamıştır (Sönmez, 2023, s.92).

İletişim biçimleri tarih boyunca değişim göstermiştir. İlk dönemlerde sözlü olarak gerçekleşen iletişim, yazının bulunmasıyla birlikte farklı bir boyuta taşınmış, daha sonra basılı materyallerle yaygınlaşmıştır. Zamanla görsel unsurların da sürece dahil olmasıyla medya daha karmaşık bir yapı kazanmıştır. Sanayi toplumuna geçişle birlikte teknolojiye dayalı iletişim araçları yaygınlaşmış, günümüzde ise dijital ortamlar iletişimin temel alanı hâline gelmiştir

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

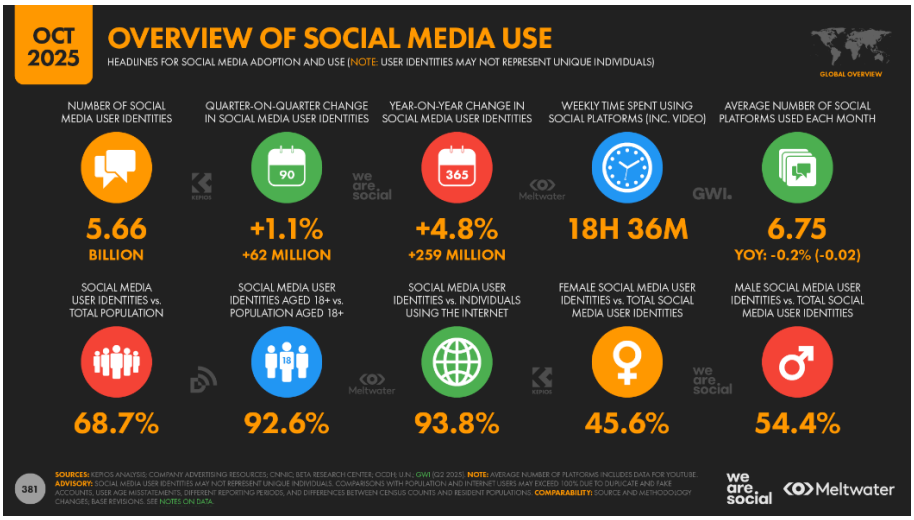
(Vardarlıer ve Zafer, 2019, s. 356). Bu değişim sadece araçları değil, insanların günlük hayatını da doğrudan etkilemektedir.

İnternetin yaygınlaşması ve mobil teknolojilerin gelişmesiyle birlikte iletişimde ciddi bir kırılma yaşanmıştır. Artık insanlar zaman ve mekân sınırı olmadan iletişim kurabilmektedir. Bilgi çok hızlı yayılmakta, insanlar istedikleri içeriğe kolayca ulaşabilmektedir. Aynı zamanda bireyler sadece içerik tüketen değil, içerik üreten kişiler hâline de gelmiştir (Uluç ve Yarcı, 2017, s. 89). Sosyal medya da bu sürecin en belirgin parçalarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Bugün gelinen noktada sosyal medya, eğitimden işe, aile ilişkilerinden arkadaşlıklara kadar birçok alanı etkilemektedir. Türkiye'de de kullanım oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. İnsanlar günün önemli bir kısmını internet ortamında geçirmekte, bu sürenin büyük bölümü de sosyal medya ile bağlantılı olmaktadır (Gülenberg, 2025; We Are Social, 2025). Kısaca sosyal medyanın artık gündelik hayatın sıradan bir parçası hâline geldiğini söyleyebiliriz.

Sosyal medya kullanımının günümüzde geldiği noktayı ve yaygınlığını destekleyen güncel veriler de durumu somutlaştırmaktadır. DataReportal ve Kepios tarafından yapılan analizlere göre 2025 yılı sonunda internet kullanan kişi sayısı 77,5 milyona ulaşmıştır. Bu, nüfusun %88,3'üne karşılık gelmektedir. Aynı verilere göre sosyal medya kullanan kişi sayısı 62,3 milyon civarındadır ve bu da nüfusun yaklaşık %70,9'unu oluşturmaktadır. 2024 ile 2025 arasında sosyal medya kullanıcı sayısının %8,3 artması, insanların dijital platformları giderek daha fazla kullandığını göstermektedir.

Şekil 1. Sosyal Medya Kullanımına Genel Bakış

Kaynak: DataReportal, 2026

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular da bu genel tabloyu destekler niteliktedir. Özellikle öğrencilerde sosyal medya kullanımının daha yoğun olduğu dikkat çekmektedir. Bu kullanım çoğu zaman eğlence ve zaman geçirme amacıyla gerçekleşmektedir. Her ne kadar bazı katılımcılar eğitim amaçlı kullanımdan bahsetse de çoğu kişi zaman kaybı yaşadığını ve ders çalışma sürecinin bölündüğünü ifade etmiştir. Çalışan bireylerde ise kullanım biraz daha farklıdır. Daha çok haber takibi, gündem ve iş ile ilgili içerikler öne çıkmaktadır. Ama burada da tamamen sorunsuz bir kullanım yoktur; gündelik işlerin aksatılması ve zamanın nasıl geçtiğinin fark edilmemesi gibi durumlar sıkça dile getirilmiştir.

Sosyal ilişkiler açısından bakıldığında sosyal medyanın iletişimi kolaylaştırdığı açıkça görülmektedir. Özellikle uzak mesafedeki kişilerle iletişim kurmak daha pratik hâle gelmiştir. Ancak buna rağmen yüz yüze iletişimde bir azalma olduğu da ifade edilmektedir. Aynı ortamda bulunulsa bile bireylerin telefona yönelmesi, iletişimin bölünmesine neden olmaktadır. Bu durum gençlerde daha normal karşılanırken, diğer katılımcılar tarafından daha eleştirel bir şekilde değerlendirilmektedir.

Psikolojik açıdan da benzer bir ikili yapı söz konusudur. Bazı katılımcılar sosyal medyayı rahatlama aracı olarak görmektedir. Ancak bazıları için bu durum tam tersine kıyaslama, yetersizlik hissi ve baskı yaratmaktadır. Özellikle sürekli karşılaşılan “daha iyi yaşam” görüntüleri bireylerin kendilerini sorgulamasına neden olabilmektedir. Buna rağmen daha kontrollü kullanımda bu etkilerin azaldığı da görülmektedir.

Literatüre bakıldığında sosyal medya üzerine yapılan çalışmaların genelde tek bir alana odaklandığı görülmektedir. Eğitim, iş ya da psikolojik etkiler çoğu zaman ayrı ayrı ele alınmaktadır. Oysa gerçek hayatta bu alanlar birbirinden kopuk değildir, aksine iç içe geçmiş durumdadır. Bu nedenle sosyal medyanın etkilerini daha bütüncül ele almak gerekmektedir.

Bu çalışma da tam olarak bu noktadan hareket etmektedir. Sosyal medyanın eğitim, iş, aile ve sosyal ilişkiler üzerindeki etkilerini birlikte ele almayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, bu etkileri katılımcıların kendi deneyimleri üzerinden ortaya koymaktır. Bu doğrultuda sosyal medyanın dikkat ve öğrenme süreçlerine etkisi, iş ve akademik verimlilik üzerindeki rolü, aile ve sosyal ilişkilerdeki yeri ile olumlu ve olumsuz yönleri incelenmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Sosyal Medyanın Tanımı ve Özellikleri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sosyal medya, insanların internet üzerinden içerik üretip paylaştığı ve birbirleriyle iletişim kurduğu alanlar olarak düşünülmektedir (Öke, 2018, s. 54). Bu platformlarda insanlar sadece izleyen konumda kalmamakta, aynı zamanda içerik de üretmektedir. Yani tek yönlü bir iletişim bulunmamakta, karşılıklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Bir kişi paylaşım yapmakta, diğerleri yorumlamakta, beğenmekte ya da yeniden yaymaktadır.

Bu mecraların önemli bir tarafı da erişimin kolay olmasıdır. Herkesin katılabilmesi, girişin büyük ölçüde açık olması ve insanların ortak ilgi alanlarında bir araya gelmesi sosyal medyayı yaygın hale getirmektedir. Bir de "bağlantısallık" denilen bir özellik bulunmaktadır, bu sayede bilgi çok hızlı yayılmaktadır. Eskiden günler sürecek haberler şimdi dakikalar içinde çok geniş kitlelere ulaşabilmektedir (Gürsakal, 2009, akt. Güneş, 2016, s. 199).

Sosyal medya sadece konuşma ya da paylaşım yeri değil, aynı zamanda günlük hayatın bir parçası haline gelmiş bulunmaktadır. İnsanlar haber almak için, vakit geçirmek için, kendini anlatmak için bu platformları kullanmaktadır (Çalışkan ve Mencik, 2015, ss. 254-255). Hatta bazı durumlarda toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında da etkili olabilmektedir. Örneğin Arap Baharı sürecinde sosyal medya, insanların hızlı şekilde örgütlenmesinde ve bilgi yaymasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu olaylarda insanlar sosyal medya üzerinden haberleşmiş, sokak hareketleri daha geniş kitlelere ulaşmıştır (Kırık, 2012, s. 87).

Ama sosyal medya tamamen özgür bir alan gibi de düşünülmemelidir. Görünen içerikler çoğu zaman algoritmalarla belirlenmektedir. Yani neyin öne çıkacağı, neyin daha çok gösterileceği sistem tarafından şekillendirilmektedir. Beğeni sayısı, paylaşım oranı, trend listeleri gibi unsurlar burada önemli hale gelmektedir. Bu da kullanıcıların ne göreceğini dolaylı şekilde etkilemektedir (Uluç ve Yarcı, 2017, ss. 91-92). Bu yüzden sosyal medya hem özgürlük alanı gibi hem de belli sınırları olan bir yapı gibi çalışmaktadır.

Kuramsal Yaklaşımlar

Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımı Katz, Blumler ve Gurevitch tarafından geliştirilmiş bir iletişim yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre bireyler medya karşısında pasif bir konumda bulunmamakta, tam tersine ihtiyaçlarına göre seçim yapan aktif kişiler olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, medya kullanımını bireylerin psikolojik ve sosyal ihtiyaçları üzerinden açıklamaktadır. İnsanlar medyayı rastgele değil, belirli amaçlarla kullanmaktadır. Bu amaçlar arasında bilgi edinme, eğlenme, başkalarıyla iletişim kurma ve günlük yaşamdan uzaklaşma gibi unsurlar yer almaktadır (Katz, Blumler ve Gurevitch, 1973, s. 509).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bireyin bu ihtiyaçlarının karşılanması durumunda doyum elde edilmekte ve bu durum aynı medya aracının tekrar kullanımını artırmaktadır. Böylece medya kullanımı ihtiyaç–beklenti–doyum döngüsü üzerinden açıklanmaktadır. Sosyal medya bu süreci daha görünür hale getirmektedir. Çünkü kullanıcıya yalnızca içerik tüketme değil aynı zamanda içerik üretme ve etkileşim kurma imkânı da sunulmaktadır (Ayhan ve Çavuş, 2014, ss. 34-36). Bununla birlikte bu yaklaşım bazı yönlerden eleştirilmektedir. Medya kullanımını büyük ölçüde bireysel tercihlere dayandırmakta, yapısal etkileri ikinci planda bırakmaktadır. Oysa günümüzde algoritmalar, platform yapıları ve görünürlük sistemleri kullanıcıların ne göreceğini önemli ölçüde belirlemektedir. Bu nedenle kullanıcıların tamamen özgür seçim yaptığı her zaman söylenememektedir. Buna rağmen bu yaklaşım, sosyal medya kullanımını açıklamada temel kuramsal çerçevelerden biri olma özelliğini sürdürmektedir (Bekiroğlu, 2011, ss. 45-47; Cevher ve Ustakara, 2019, ss. 812-813).

Sosyal medya etkilerini açıklamada kullanılan bir diğer önemli yaklaşım Sosyal Karşılaştırma Kuramı olarak bilinmektedir. Bu kuram Festinger tarafından geliştirilmiştir. Temel olarak bireylerin kendilerini değerlendirmek amacıyla başkalarıyla kıyaslama eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Yani bireyler kendi düşünce ve yeteneklerini anlamak için çevrelerindeki kişilerle karşılaştırma yapmaktadır (Festinger, 1954, s. 117). Bu karşılaştırmalar genellikle bireye benzer kişiler üzerinden yapılmaktadır. Çünkü aşırı farklı gruplarla yapılan kıyaslamalar daha az anlamlı kabul edilmektedir. Ancak sosyal medya ortamlarında bu durum değişmektedir. Kullanıcılar sürekli olarak farklı yaşam biçimlerine maruz kalmakta, özellikle daha başarılı, daha mutlu ya da daha ideal görünen yaşam örnekleri dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yukarı yönlü karşılaştırma eğilimini artırmaktadır.

Yukarı yönlü karşılaştırma bazı durumlarda bireyi motive edebilmekte ve gelişim isteği oluşturabilmektedir. Ancak sosyal medyada sunulan içeriklerin büyük bir kısmı seçilmiş ve idealize edilmiş görüntülerden oluşmaktadır. Bu nedenle bazı bireylerde yetersizlik hissi, memnuniyetsizlik ve psikolojik baskı oluşabilmektedir (Karakaş, 2017). Bunun yanında bireyler genellikle kendilerinden çok uzak olan kişilerle kıyaslama yapmaktan kaçınmaktadır. Daha çok kendilerine yakın gördükleri kişilerle karşılaştırma yapılmaktadır. Bu sonuç sosyal çevrenin ve grup normlarının birey üzerindeki etkisini göstermektedir (Ürkmez, 2023, s.1).

Sosyal Karşılaştırma Kuramı bireyin kendini değerlendirme sürecini ve sosyal çevrenin etkisini açıklayan önemli bir çerçeve sunmaktadır. Sosyal medya ise bu karşılaştırma sürecini sürekli hale getirmekte ve bireylerin başkalarının yaşamlarını kendi yaşamlarıyla kıyaslamasına

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

zemin oluşturmaktadır. Bu kıyaslama bireyin psikolojik iyi oluşu üzerinde belirleyici etkiler oluşturabilmektedir (Koçak, 2012, ss. 5-7).

Sosyal Medyanın Eğitim, İş, Aile ve Sosyal İlişkiler Üzerindeki Etkileri

Sosyal medya, insanların hayatının farklı alanlarında çeşitli etkiler oluşturmaktadır. Eğitim açısından bakıldığında sosyal medya, bilgiye hızlı ulaşım sağlamaktadır ve farklı kaynaklara erişim imkânı sunmaktadır (Güneş, 2016, s. 196). Öğrenciler bu platformları hem dersle ilgili bilgi almak hem iletişim kurmak hem de boş zaman geçirmek için kullanmaktadır. Bazı durumlarda ise birlikte öğrenme süreçlerine katkı sağlamaktadır (Birinci ve Terkan, 2023, ss. 183–184). Fakat fazla kullanım dikkat dağınıklığına yol açabilmektedir ve zamanın iyi yönetilememesi gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca öğrenmenin daha yüzeysel hale gelmesi de görülebilmektedir.

İş hayatı açısından sosyal medya, mesleki bağlantı kurma ve yeni fırsatları takip etme açısından önemli bir araç olmaktadır (Zhang, Wang ve Chen, 2023). İnsanlar bu platformlar üzerinden sektörel gelişmeleri izlemekte ve iş ağlarını genişletmektedir. Ancak sürekli çevrimiçi olma durumu dikkat bölünmesine, zamanın yönetilememesine neden olabilmektedir. İş ile özel hayat arasındaki sınırların bulanıklaşması da sık görülen bir durum olmaktadır (Çelik, 2019, ss. 2–10). Ayrıca kimi çalışanlarda verim düşüklüğüne neden olmaktadır.

Aile ve sosyal ilişkiler tarafında sosyal medya iletişimi kolaylaştırmaktadır ve insanların birbirine daha hızlı ulaşmasını sağlamaktadır. Buna rağmen yüz yüze görüşmelerin azalması ilişkilerin yapısını değiştirebilmektedir. Aile içinde kuşaklar arası iletişim sorunları da zaman zaman ortaya çıkabilmektedir ve mahremiyet algısında değişmeler yaşanabilmektedir (Erol, 2022, ss. 1134–1136). Sosyal ilişkilerde daha yüzeysel bağlar kurulması ve yalnızlık hissinin artması da bu süreçte görülebilmektedir (Eren ve Aydın, 2014, ss. 202–204).

Genel olarak sosyal medya, eğitim, iş, aile ve sosyal yaşam alanlarını aynı anda etkileyen bir yapı oluşturmaktadır. Bu nedenle tek bir alan üzerinden değerlendirilmesi yeterli olmamaktadır ve daha geniş bir bakış açısı gerekmektedir. Bu nedenle eğitim, iş ya da sosyal ilişkiler ayrı ayrı ele alınmalıdır. Birçok alanı aynı anda etkileyen bir durum olduğu için çalışmada bu alanları birlikte ele alarak daha bütüncül bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır.

Yöntem

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Araştırmanın yöntemi nitel araştırma yaklaşımına dayanmaktadır. Çalışma, sosyal medyanın bireylerin günlük yaşam deneyimleri üzerindeki etkilerini katılımcı anlatıları üzerinden incelemeye odaklanmaktadır. Toplanan veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmektedir. İçerik analizi, görüşme metinlerinin sistemli biçimde sınıflandırılmasına ve anlamlandırılmasına imkân veren bir nitel veri analiz tekniği olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem, metinlerde yer alan tekrar eden anlamların ve ortak örüntülerin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır (Bilgin, 2006, s. 2).

İçerik analizinin tarihsel gelişimi oldukça uzun bir sürece dayanmaktadır. İlk uygulamalar 16. yüzyılda bazı metinlerin incelenmesiyle başlamıştır. Daha sonra gazeteler üzerinden yapılan çalışmalarla gelişmiş, 20. yüzyılda Lasswell ve çalışma arkadaşlarının propaganda ve iletişim araştırmalarıyla daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte de büyük veri setlerine uygulanabilir hale gelmiş ve günümüzde birçok disiplin tarafından kullanılan bir yöntem olmuştur (Metin ve Ünal, 2022, s. 275).

Bu çalışmada içerik analizi yalnızca yüzeysel inceleme amacıyla değil, aynı zamanda katılımcı ifadeleri içindeki örtük anlamların ve tekrar eden düşünce kalıplarının ortaya çıkarılması amacıyla kullanılmaktadır. Veriler belirli temalar altında toplanmakta ve düzenli bir yapı içinde analiz edilmektedir. Bu süreçte araştırmacı yorumundan ziyade sistematik bir sınıflandırma yaklaşımı esas alınmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubu 10 öğrenci ve 10 çalışan olmak üzere toplam 20 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılara ulaşım kartopu örnekleme yöntemi ile sağlanmaktadır. Bu yöntemde başlangıçta ulaşılan katılımcıların yönlendirmeleri ile yeni katılımcılara erişilmektedir (Baltacı, 2018, s. 253).

Veri toplama sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmaktadır. Katılımcıların sosyal medya kullanım deneyimleri ayrıntılı biçimde ele alınmakta, görüşmeler esnek bir yapı içerisinde yürütülmektedir. Amaç, katılımcıların kendi deneyimlerini mümkün olduğunca doğal biçimde aktarmalarını sağlamaktır.

Elde edilen veriler kodlama sürecine tabi tutulmaktadır. Benzer ifadeler bir araya getirilmekte, daha sonra bu gruplar üzerinden temalar oluşturulmaktadır. Bu temalar aracılığıyla farklı katılımcıların deneyimleri karşılaştırmalı biçimde analiz edilmektedir. Böylece sosyal medyanın farklı kullanıcı grupları üzerindeki etkileri daha sistematik biçimde ortaya konulmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bulgular

Çalışma kapsamında sosyal medya kullanımına dair veriler 10 öğrenci ve 10 çalışan olmak üzere toplam 20 katılımcı ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşme kayıtları içerik analizi yöntemi ile incelenmiş ve katılımcıların söyledikleri anlam olarak benzerliklerine göre bir araya getirilmiştir. Bu süreçte amaç her katılımcının cevabını tek tek vermekten çok, genel olarak tekrar eden düşünceleri ve ortak noktaları ortaya çıkarmaktır.

Bulgular sosyal medya kullanımında öne çıkan bazı temel alanlar üzerinden düzenlenmekte ve beş ana tema altında toplanmaktadır. Bunlar kullanım amaçları, zaman ve dikkat yönetimi, akademik ve iş yaşamına etkiler, sosyal ilişkiler ve psikolojik etkiler şeklinde belirlenmektedir. Bu temalar sosyal medyanın insanların günlük yaşamı üzerindeki etkilerini daha geniş bir çerçevede görmeyi mümkün kılmaktadır.

Katılımcıların demografik özellikleri var mı?

Tablo 1. Sosyal medyanın kullanım amaçları

Tema	Öğrenciler	Çalışanlar
Eğlence / boş zaman	Çok yüksek	Orta
Kısa video / akış içerikleri	Çok yüksek	Orta
Eğitim / öğrenme	Orta	Düşük
Mesleki kullanım	Yok	Çok yüksek
Haber / gündem takibi	Orta	Yüksek
Sosyal iletişim	Yüksek	Yüksek
Kaçış / rahatlama	Yüksek	Orta

Tablo 1'e bakıldığında, sosyal medya kullanımının iki grup arasında farklı yoğunluklarda şekillendiği görülmektedir. Öğrencilerde sosyal medya kullanımı daha çok boş zaman geçirme ve eğlence ile kısa video içerikleri belirgin biçimde öne çıkmaktadır. Katılımcı ifadelerinde sosyal medya, zihinsel rahatlama ve gündelik baskıdan uzaklaşma aracı olarak tanımlanmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Eğitim ve öğrenme amaçlı kullanım öğrencilerde sıklıkla görülse de bu kullanım süreklilik göstermemektedir. Platforma bilgi edinme amacıyla girildiğinde bile dikkatin kısa sürede farklı içeriklere kaydığı belirtilmektedir.

Çalışan katılımcılarda kullanım daha işlevsel bir çerçevede ilerlemektedir. Mesleki kullanım belirgin düzeydedir ve sosyal medya doğrudan iş süreçleriyle bağlantılıdır. Haber takibi ve iletişim de bu grupta önemli bir yer tutmaktadır. Buna karşılık eğlence ve kısa video içerikleri daha sınırlı bir yoğunlukta yer almaktadır.

İki grup birlikte değerlendirildiğinde, kullanım amacının yaşam sorumlulukları ve günlük düzenle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Öğrencilerde daha serbest ve anlık kullanım baskınken, çalışanlarda daha planlı ve hedefe yönelik kullanım öne çıkmaktadır. Buna rağmen her iki grupta da kullanımın başlangıç niyeti ile gerçek kullanım süresi arasında fark oluşmaktadır.

Tablo 2. Sosyal medyanın zaman yönetimine etkisi

Tema	Öğrenci	Çalışan
Zaman kaybı / kontrol kaybı	Çok yüksek	Orta
Planlanan sürenin aşılması	Çok yüksek	Orta
Erteleme davranışı	Yüksek	Düşük
Kontrollü kullanım	Düşük	Yüksek
İş sonrası aşırı kullanım	Orta	Orta
Zaman farkındalığı kaybı	Yüksek	Orta

Tablo 2'de, öğrencilerde sosyal medyanın zaman yönetimi üzerinde daha belirgin bir etki oluşturduğu görülmektedir. Kullanım çoğu zaman kısa süreli başlamakta, ancak içerik akışı nedeniyle süre uzamaktadır. Katılımcıların bu konu hakkındaki ifadelerinde ortak düşünce "zamanın fark etmeden geçip gidiyor olması" şeklinde yakınmalar görülmektedir.

Öğrenci grubunda sosyal medya ders çalışma ve günlük sorumlulukları da kesintiye uğratmaktadır. Çalışma sırasında telefona yönelme davranışı tekrar etmekte, erteleme eğilimini artırmaktadır. Planlanan işlerin tamamlanması çoğu zaman gecikmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çalışan katılımcılarda kullanım daha kontrollü ilerlemektedir. İş sırasında sınırlı, iş dışında ise daha çok dinlenme amaçlı kullanım görülmektedir. Buna rağmen özellikle akşam saatlerinde kullanım süresi uzayabilmektedir.

Öğrencilerde kontrol kaybı ve erteleme daha belirginken, çalışanlarda daha dengeli bir kullanım yapısı görülmektedir. Kullanım süresinin planlanandan uzun sürmesi ise her iki grupta ortak bir durumdur.

Tablo 3. Dikkat, odaklanma ve akademik/iş verimliliği

Tema	Öğrenci	Çalışan
Dikkat dağınıklığı	Çok yüksek	Orta
Odaklanma süresinde düşüş	Çok yüksek	Düşük
Akademik/iş verim kaybı	Çok yüksek	Düşük
Bildirim etkisi	Yüksek	Orta
Kısa video etkisi	Çok yüksek	Orta
Mesleki verim artışı	Yok	Yüksek

Tablo 3, dikkat ve odaklanma sorunlarının özellikle öğrenci grubunda daha yoğun olduğunu göstermektedir. Öğrencilerde sosyal medya kullanımı sırasında bildirimler ve sürekli içerik kontrol etme isteği, dikkat sürecini sık sık kesintiye uğratmaktadır. Bundan dolayı odaklanma süresinin kısalmasına ve ders çalışma sürecinin bölünmesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Öğrenci katılımcılar kısa video içeriklerinin dikkat sürelerini azalttığını ve uzun metinlere odaklanmayı zorlaştırdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla akademik performans üzerinde düşüş oluşmaktadır. Çalışma sürecinin sık bölünmesi verim kaybını artırmaktadır.

Çalışan katılımcılarda dikkat ve odaklanma daha dengeli bir yapı göstermektedir. Sosyal medya bazı katılımcılar için mesleki bir araç olarak kullanıldığında verim artışı sağladığı ifade edilmiştir. Diğer çalışanlarda ise dikkat kaybı daha çok iş dışı zamanlarda ortaya çıkmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu bulgular neticesinde, sosyal medyanın dikkat süresini böldüğü ve uzun süreli odaklanmayı zorlaştırdığı görülmektedir. Etkinin düzeyi ise kullanım amacına göre değişmektedir.

Tablo 4. Sosyal ilişkiler ve iletişim

Tema	Öğrenci	Çalışan
Aile iletişimi	Orta	Yüksek
Arkadaş iletişimi	Çok yüksek	Yüksek
Yüz yüze iletişim azalması	Çok yüksek	Orta
Dijital iletişim bağımlılığı	Yüksek	Orta
Sosyal bağları sürdürme	Yüksek	Yüksek
İletişim yüzeyselleşmesi	Orta	Orta

Tablo 4'te ise, sosyal medyanın iletişim biçimlerini hem artırdığını hem de dönüştürdüğü görülmektedir. Öğrencilerde arkadaş iletişimi oldukça yüksek düzeydedir ve sosyal medya özellikle sosyal bağların korunmasında temel bir araç olarak kullanılmaktadır. Aile iletişimi ise daha orta düzeyde kalmaktadır.

Öğrenci grubunda yüz yüze iletişimin belirgin şekilde azaldığı görülmektedir. Aynı ortamda bulunulmasına rağmen telefon kullanımının devam etmesi iletişimin bölünmesine neden olmaktadır. Bu süreçte dijital iletişimin günlük etkileşimlerin önüne geçebildiğini göstermektedir.

Çalışan katılımcılarda aile iletişimi daha güçlü bir yapı göstermektedir. Sosyal medya ve mesajlaşma araçları sayesinde uzak mesafedeki aile bireyleriyle iletişim sürekli hale gelmektedir. Buna karşılık yüz yüze iletişimde kısmi bir azalma görülmektedir.

Tüm gruplarda sosyal bağların sürdürülmesinde sosyal medyanın önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Buna rağmen iletişim çoğu zaman kısa ve hızlı etkileşimler üzerinden ilerlemektedir. Dolayısıyla iletişimin niteliğinde değişim olduğunu gözlemlenmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 5. Psikolojik etkiler ve kıyaslama

Tema	Öğrenci	Çalışan
Sosyal kıyaslama	Çok yüksek	Orta
Yetersizlik hissi	Yüksek	Düşük
Psikolojik baskı	Orta	Düşük
Olumsuz duygu etkisi	Yüksek	Orta
Profesyonel mesafe (Etkilenmeme)	Düşük	Yüksek
Farkındalık düzeyi	Orta	Yüksek

Tablo 5'e bakıldığında, sosyal medyanın psikolojik etkilerinin öğrenci grubunda daha yoğun yaşandığını göstermektedir. Öğrencilerde sosyal karşılaştırma davranışı belirgin şekilde öne çıkmakta ve yetersizlik hissini artırmaktadır. Sosyal medyada sunulan yaşamların gerçek hayata göre daha düzenli ve başarılı algılanması bu süreci güçlendirmektedir.

Öğrencilerde olumsuz duygu etkisi daha yüksek düzeydedir. Katılımcılar, özellikle sürekli karşılaşılan "ideal yaşam" içeriklerinin kendi yaşamlarını daha olumsuz değerlendirmelerine neden olduğunu ifade etmektedir. Bu etki farkındalık olsa bile tamamen ortadan kalkmamaktadır.

Çalışan katılımcılarda psikolojik etki daha sınırlı kalmaktadır. Özellikle mesleki amaçla sosyal medya kullanan bireylerde duygusal etkilenme düşüktür. Buna karşılık gündelik kullanımda zaman zaman kıyaslama ve kısa süreli olumsuz duygu ortaya çıkabilmektedir.

Tüm gruplarda farkındalık düzeyinin artması, etkilerin tamamen ortadan kalkmasını sağlamamaktadır. Ancak kullanım amacı ve yoğunluğu psikolojik etkinin düzeyini belirleyen temel faktör olarak öne çıkmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 6. Sosyal medyanın olumlu yönleri

Tema	Öğrenci	Çalışan
Bilgiye erişim	Yüksek	Yüksek
Eğitim desteği	Yüksek	Orta
Mesleki gelişim	Orta	Çok yüksek
İletişim kolaylığı	Çok yüksek	Çok yüksek
Eğlence / rahatlama	Çok yüksek	Orta
Güncel bilgi takibi	Orta	Yüksek

Tablo 6, sosyal medyanın olumlu yönlerinin her iki grupta da farklı ağırlıklarla ortaya çıktığını göstermektedir. İletişim kolaylığı her iki grupta da en güçlü ortak alan olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, sosyal medyanın özellikle uzak mesafedeki kişilerle iletişimi sürdürmede belirleyici bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Öğrencilerde eğlence ve rahatlama ile eğitim desteği daha belirgin bir yer tutmaktadır. Bilgiye hızlı erişim ve ders içeriklerine ulaşma da önemli bir avantaj olarak görülmektedir. Çalışan katılımcılarda ise mesleki gelişim ve güncel bilgi takibi daha baskın bir yapı göstermektedir.

Bulgular neticesinde, sosyal medyanın bilgiye erişimi kolaylaştırdığı görülmektedir. Bununla birlikte kullanımın etkisi, amaca ve kullanım biçimine göre değişmektedir. Kontrollü kullanımda olumlu yönler daha belirgin hale gelmektedir.

Tablo 7. Sosyal medyanın olumsuz yönleri

Tema	Öğrenci	Çalışan
Zaman kaybı	Çok yüksek	Orta
Bağımlılık hissi	Yüksek	Orta
Dikkat bölünmesi	Çok yüksek	Orta
Bilgi kirliliği	Orta	Orta
Mahremiyet kaybı	Orta	Orta
Sosyal yüzeyselleşme	Yüksek	Orta
Psikolojik baskı	Orta	Düşük

Tablo 7 incelendiğinde, sosyal medyanın olumsuz etkilerinin özellikle öğrenci grubunda daha yoğun hissedildiği görülmektedir. Zaman kaybı ve dikkat bölünmesi en belirgin sorun alanları olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, sosyal medya kullanımının çoğu zaman fark edilmeden uzadığını ve günlük planları aksattığını ifade etmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Öğrenci grubunda bağımlılık hissi ve sosyal ilişkilerin yüzeyselleşmesi de dikkat çeken diğer alanlardır. Özellikle sürekli içerik akışı ve kısa video kullanımı, kontrol hissinin zayıflamasına neden olmakta ve günlük yaşam düzeninde bozulma algısını güçlendirmektedir.

Çalışan katılımcılarda olumsuz etkiler daha düşük düzeyde seyretmektedir. Zaman kaybı ve dikkat bölünmesi daha sınırlı olmakla birlikte tamamen ortadan kalkmamaktadır. Bilgi kirliliği ve mahremiyet kaybı ise her iki grupta benzer düzeyde ifade edilmektedir.

Sosyal medyanın hem avantaj hem de risk üreten bir kullanım alanı olduğunu görülmektedir. Doğru ve etkili kullanıldığında olumlu yönleri de oldukça fazla olmasına rağmen yanlış kullanımlar sonucunda olumsuz etkilerinin insanların yaşamını oldukça etkileyen bir dereceye geldiği görülmektedir.

Tartışma

Elde edilen bulgular, sosyal medya kullanımının herkes için aynı anlama gelmediğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Aynı platform kullanılmasına rağmen öğrenciler ve çalışanlar arasında ciddi farklar oluşmaktadır. Bu çerçevede, literatürde sosyal medyanın etkilerinin bireyin yaşam koşullarına göre değiştiğini vurgulayan çalışmalarla uyum göstermektedir (Güneş, 2016, s. 191; Çalışkan ve Mencik, 2015, s. 254). Bu çalışmada da benzer şekilde sosyal medya, bazı katılımcılar için zaman geçirme aracı olurken, bazıları için doğrudan işin bir parçası haline gelmektedir.

Kullanım amaçları açısından bakıldığında, öğrencilerin sosyal medyayı daha serbest ve anlık şekilde kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Kullanımlar ve Doyumlar yaklaşımının temel varsayımıyla örtüşmektedir; bireyler ihtiyaçlarına göre medya seçmektedir (Katz, Blumler ve Gurevitch, 1973, s. 509). Ancak bu çalışmada görülen tablo biraz daha farklıdır. Öğrenciler çoğu zaman belirli bir amaçla uygulamaya girse bile kısa sürede başka içeriklere yönelmektedir. Yani seçim başlangıçta kullanıcıya ait gibi görünse de süreç içinde kontrol zayıflamaktadır. Bu doğrultuda, platformların yapısal özelliklerinin kullanıcı davranışını yönlendirdiğini düşündürmektedir. Çalışanlarda ise bu kayma daha sınırlı kalmaktadır. Bu fark, günlük sorumlulukların kullanım biçimini doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Zaman yönetimiyle ilgili bulgular daha belirgin bir ayrım ortaya koymaktadır. Öğrencilerde zamanın nasıl geçtiğinin fark edilmemesi sık tekrar eden bir durumdur. Bu sonuç, sosyal medyanın zaman algısını değiştirdiğini ortaya koyan çalışmalarla paraleldir (Çelik,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

2019, s. 2). Özellikle sürekli yenilenen içerik akışı ve kısa videoların arka arkaya gelmesi, kullanıcıyı platformda tutan bir yapı oluşturmaktadır. Literatürde bu durum "sürükleyici akış" olarak açıklanmakta ve bireyin planladığı süreden daha uzun süre çevrimiçi kalmasına neden olduğu belirtilmektedir. Çalışanlarda ise bu etki tamamen ortadan kalkmamaktadır fakat daha sınırlı düzeyde kalmaktadır. Bu da zaman kontrolünün bireysel disiplinle ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

Dikkat ve odaklanma konusunda elde edilen bulgular, özellikle öğrencilerde parçalanmış bir dikkat yapısına işaret etmektedir. Eren ve Aydın, yoğun sosyal medya kullanımının bireylerin dikkat sürelerini kısalttığını ve odaklanmayı zorlaştırdığını belirtmektedir (Eren ve Aydın, 2014, s. 204). Bu çalışmada da öğrencilerin sık sık telefona yönelmesi ve uzun süre aynı işe odaklanamaması bu durumu desteklenmektedir. Özellikle kısa video içeriklerine alışma konusu önemli görünmektedir. Literatürde bu tür içeriklerin hızlı tüketim alışkanlığı oluşturduğu ve bireyin uzun metinlere karşı sabrını azalttığı ifade edilmektedir. Bu çalışmada katılımcıların "uzun şeylere odaklanamıyorum" şeklindeki ifadeleri bu açıklamalarla örtüşmektedir. Çalışan grubunda ise dikkat kaybının daha sınırlı olması, sosyal medyanın etkisinin kullanım yoğunluğuna bağlı olduğunu göstermektedir.

Sosyal ilişkiler açısından elde edilen sonuçlar, literatürde sıkça vurgulanan iki yönlü yapıyı desteklemektedir. Sosyal medya bir yandan iletişimi kolaylaştırmakta, diğer yandan iletişimin biçimini değiştirmektedir (Erol, 2022, s. 1127). Katılımcıların çoğu uzak kişilerle daha rahat iletişim kurabildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda sosyal medyanın bağlantı kurma işlevi açıkça görülmektedir. Ancak aynı zamanda yüz yüze iletişimin bölünmesi ve konuşmaların sık sık kesilmesi de dikkat çekmektedir. Literatürde bu durum, iletişimin yüzeysel hale gelmesi şeklinde açıklanmaktadır. Bu çalışmada da benzer bir durum görülmektedir. İletişim kopmamakta fakat daha kısa ve daha hızlı ilerlemektedir.

Psikolojik etkiler açısından bulgular, Sosyal Karşılaştırma Kuramı ile doğrudan ilişkilidir (Festinger, 1954, s.117). Özellikle öğrencilerde başkalarının hayatıyla kendini kıyaslama eğilimi daha belirgin durumdadır. Literatürde sosyal medyada paylaşılan içeriklerin çoğunlukla seçilmiş ve idealize edilmiş olduğu, bu nedenle bireylerde yukarı yönlü karşılaştırmayı artırdığı belirtilmektedir. Çalışmada da öğrencilerin bu tür içeriklerden etkilenmesi somut bir örnek niteliği taşımaktadır. Dikkat çeken nokta, katılımcıların bu içeriklerin gerçek olmadığını bilmesine rağmen etkilenmeye devam etmesidir. Bu durum, sosyal medyanın etkisinin sadece düşünce düzeyinde kalmadığını, aynı zamanda duygusal bir

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

etki yarattığını göstermektedir. Çalışanlarda ise bu etkinin daha zayıf olması, deneyim ve kullanım amacıyla ilişkili görünmektedir.

Olumlu ve olumsuz yönler birlikte değerlendirildiğinde, sosyal medyanın dengeli bir yapıdan çok, değişken bir etki alanı oluşturduğu görülmektedir. İletişim kurmayı kolaylaştırması ve bilgiye hızlı erişim sağlaması önemli avantajlar sunmaktadır. Bu bulgu, literatürde sosyal medyanın öğrenme ve etkileşim açısından fırsatlar sunduğunu belirten çalışmalarla uyumludur. Ancak aynı zamanda zaman kaybı, dikkat dağınıklığı ve psikolojik etkiler de göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Bu nedenle sosyal medyanın etkisini tek bir başlık altında toplamak mümkün görünmemektedir.

Bu çalışma, sosyal medyanın etkilerinin kullanıcı grubuna göre değiştiğini açık biçimde göstermektedir. Öğrencilerde daha dağınık ve kontrolü zor bir kullanım öne çıkarken, çalışanlarda daha sınırlı ve amaçlı bir kullanım görülmektedir. Bu çerçevede, sosyal medyanın kendisinden çok kullanım biçiminin belirleyici olduğunu düşünülmektedir.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında elde edilen veriler birlikte ele alındığında, sosyal medya kullanımının bireylerin günlük yaşamında sabit ve tek tip bir etki oluşturmadığı görülmektedir. Aynı ortam içinde yer alan bireylerin bile sosyal medyayı farklı şekillerde deneyimlediği dikkat çekmektedir. Öğrencilerde daha serbest ve akışa bırakılmış bir kullanım öne çıkarken, çalışanlarda daha sınırlı ama tamamen kontrol altında olmayan bir kullanım biçimi görülmektedir.

Çalışma sürecinde dikkat çeken noktalardan biri, katılımcıların büyük bir kısmının sosyal medyanın hayatlarındaki yerini açıkça tanımlayabilmesidir. Ancak bu tanımlama çoğu zaman davranışı değiştirmeye yetmemektedir. Özellikle zamanın nasıl geçtiğinin fark edilmemesi, birçok katılımcının ortak bir sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Bazı katılımcılar bunu bilerek yaptığını söylerken, bazıları da istemeden bu sürecin içine girdiğini ifade etmiştir.

Araştırma boyunca elde edilen veriler, sosyal medyanın yalnızca bir eğlence aracı ya da yalnızca bir iş aracı olarak görülmesinin yeterli olmadığını düşündürmektedir. Günlük yaşamın içine karışmış, bazen fayda sağlayan bazen de zorlayan bir yapı söz konusudur. Bu nedenle kullanımın tamamen ortadan kaldırılması gibi bir yaklaşım gerçekçi görünmemektedir. Daha çok nasıl kullanıldığı meselesi öne çıkmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu çalışma sınırlı sayıda katılımcı ile yürütülmüştür ve belirli bir zaman diliminde yapılmıştır. Bu yüzden elde edilen sonuçlar geniş kitleleri temsil etmez, daha çok belirli bir grubun deneyimlerini yansıtır. Ayrıca veriler katılımcıların kendi anlatımlarına dayanmaktadır, bu da bazı noktaların eksik ya da farklı aktarılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Bununla birlikte, çalışma sosyal medya kullanımına dair gündelik hayatta sıkça karşılaşılan bazı durumları açık şekilde ortaya koymaktadır. Farklı yaşam düzenine sahip bireylerin benzer sorunlar yaşayabilmesi dikkat çekici bir noktadır. Bu durum, konunun daha geniş örneklemlerle tekrar ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Son olarak, sosyal medyanın hayatın dışında kalan bir araç olmadığı, doğrudan günlük yaşamın bir parçası haline geldiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle tamamen uzak durmak yerine, daha dengeli ve kontrollü bir kullanımın nasıl mümkün olabileceği üzerine düşünmek daha anlamlı görünmektedir.

Kaynakça

Ayhan, B. ve Çavuş, S. (2014). İzleyici Araştırmalarında Değişim: Kullanımlar Ve Doyumlardan Bağımlılığa. Selçuk İletişim, 8 (2), 32-60.

Bekiroğlu, E. (2011). Sosyal medya kullanımına dair bir analiz. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 12(1), 45-67.

Bilgin, N. (2006). Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Birinci, C. M., & Terkan, R. (2023). İletişim Aracı Olan Sosyal Medya'nın Sosyal Değişime Kazandırdığı Boyut. Journal of Management Theory and Practices Research, 4(2), 180-195.

Cevher, R., & Ustakara, F. (2019). Sosyal medya kullanım motivasyonları ve doyumlar üzerine bir araştırma. Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 5(19), 812–831.

Çalışkan, M., & Mencik, Y. (2015). Değişen dünyanin yeni yüzü: Sosyal medya. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (50), 254-277.

Çelik, K. D. (2019). Sosyal medya kullanımının iş sözleşmesine etkisi. Marmara Üniversitesi (Turkey).

DataReportal. (2026). Digital 2026: Turkey. Erişim tarihi: 4 Nisan 2026, https://datareportal.com/reports/digital-2026-turkey

Eren, V., & Aydın, A. (2014). Sosyal medyanın kamuoyu oluşturmadaki rolü ve muhtemel riskler. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2014(3), 197-205.

Erol, V. (2022). Sosyal medyanın Türk aile yapısına etkisi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 24(43), 1127-1139.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. Human Relations, 7(2), 117–140.

Gülenberg, H. (2025). Türkiye ve küresel sosyal medya kullanımı (Teknik rapor). ResearchGate.https://www.researchgate.net/publication/389731132_Turkiye_ve_Kuresel_Sosyal_Medya_Kullanimi (Erişim tarihi: 2 Nisan 2026)

Güneş, E. P. U. (2016). Toplumsal değişim, teknoloji ve eğitim ilişkisinde sosyal ağların yeri. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 2(2), 191-206.

Karakaş, S. (2017). Sosyal karşılaştırma. Psikoloji sözlüğü. Erişim tarihi: 11 Nisan 2026

Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1973). Uses and gratifications research. The Public Opinion Quarterly, 37(4), 509–523.

Kırık, A. M. (2012). Arap Baharı Bağlamı'nda Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 1(3), 87-98.

Koçak, N. G. (2012). Bireylerin sosyal medya kullanım davranışlarının ve motivasyonlarının kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında incelenmesi: Eskişehir'de bir uygulama (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).

Konuk, N., & Güntaş, S. (2019). Sosyal medya kullanımı eğitimi ve bir eğitim aracı olarak sosyal medya kullanımı. International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries, 3(4), 1-25.

Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(Özel Sayı 2), 273-294.

Öke, Y. Ç. (2018). Alternatif Bir Medya Olarak Sosyal Medyanın Yeni Toplumsal Hareketler Üzerindeki Etkisi. Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi, 1(1), 52-61.

Sönmez, İ. C. (2023). Medya tarihindeki toplumsal değişimin farklı bir kaynağı: Sosyal medya fenomenleri. Yeni Medya Araştırmaları'nda Dil, İmaj, Fenomenler, Teknoloji, Dezenformasyon (s. 91-110). Özgür Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Şeker, C., Kaya, A. ve Karadayı, D. (2024). Dijitalleşme ve sosyal medyanın toplum üzerindeki etkileri. C. Şeker, A. Kaya ve D. Karadayı (Ed.), Sosyal psikoloji alanında uluslararası araştırmalar I içinde (ss. 65-79). Ankara: Eğitim Yayınevi.

Uluç, G., & Yarcı, A. (2017). Sosyal medya kültürü. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (52), 88-102.

Ürkmez, S. (2023). Sosyal karşılaştırma ve Beden Imajı Değerlendirmelerinin Kişilerarası Iletişim Bağlamında Incelenmesi (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey)).

We Are Social. (2025). Digital 2025: Turkey. https://www.sigortagundem.com/we-are-social-2025-raporu-turkiye-dijitalde-gunde-7-saati-asti (Erişim tarihi: 2 Nisan 2026)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Zafer, C. ve Vardarlıer, P. (2019). Medya ve toplum. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2), 355-361.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE KORUNMASINA YÖNELİK DİJİTAL KAMU İLETİŞİMİNİN NÖROBİLİMSEL ANALİZİ

Dr. Öğretim Üyesi Caner YAZICIOĞLU
İstanbul Topkapı Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü
caneryazicioglu@topkapi.edu.tr - 0000-0001-8067-4563

ÖZET

Çevresel koşulların iyileştirilmesi, sürdürülebilir çevre eylemleri konusunda yürütülen kamu faaliyetlerinin hedeflerine ulaşabilmesi ve kamuoyu üzerinde sağlanması muhtemel teşvik edici çaba ve motivasyon açısından, iletişim en önemli araçlardandır. Bu konulara ilişkin yürütülen çalışmaların neredeyse tamamı, bireylerden elde edilen verileri geleneksel modellerle işlemekte; böylece öz bildirim unsurlarını taşıyan sonuçları yansıtmaktadır. Yani, dikkat, duygu ve bilişsel süreçlerde gömülü olan örtük mekanizmaları görünür kılamamaktadır. Kısacası sonuçlar, ulaşılması hedeflenen çıktıları sağlama konusunda yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle, sürdürülebilir çevresel korunmaya yönelik dijital kamu iletişim içeriklerinin değerlendirilmesi hususunda, nörobilim temelli araştırmalardan elde edilecek verilerin bu yetersizliği ortadan kaldırabilmektedir. Son yıllarda sosyal bilimlerde nörobilim temelli araştırmalar artmaktadır. Gerçekleştirilmesi önerilen araştırma kapsamında; çevresel ekosistemi, biyo-çeşitlilik, denizlerin kirliliği ve sürdürülebilirlik temalı dijital kamu spot ve içeriklerinin, EEG (Elektroensefalografi), Göz İzleme (Eye Tracking) ve Galvanik Deri Tepkisi (GSR) tekniklerinin birlikte kullanıldığı deneysel bir tasarım çerçevesinde incelenmesi planlanmaktadır. Bu yöntemsel yaklaşım sayesinde katılımcıların dikkat düzeyi, bilişsel dinamikleri, duygusal uyarılma ve görsel dikkat örüntülerinin öz bildirim temelli ve geleneksel analizlerin ötesinde, nesnel göstergeler aracılığıyla değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca farklı görsel ve anlamsal mesaj bileşenlerinin hedef kitle üzerindeki olası etkilerinin çoklu veri kaynaklarıyla bütüncül biçimde analiz edilmesine yönelik bir çerçeve sunulmaktadır. Çalışmanın temel katkısı, çevre iletişimi araştırmalarında nörobilim temelli yöntemlerin kullanımına ilişkin metodolojik bir model önermesidir. EEG, Göz İzleme ve GSR tekniklerinin bütünleşik kullanımına dayalı bu yaklaşımın, dijital kamu iletişiminin etkililiğinin daha nesnel biçimde değerlendirilmesine katkı sağlaması ve iletişim araştırmalarında biyometrik veri kullanımına ilişkin disiplinlerarası literatüre örnek oluşturması beklenmektedir. Bu yönüyle çalışma, çevresel korunmaya yönelik iletişim stratejilerinin bilimsel temeller doğrultusunda geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Çevresel İletişim; Nörobilim Metodu; Dijital Kamu İletişimi; Sosyal Bilimlerde Nörobilim.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DİJİTAL İLETİŞİMDE YAPAY ZEKA OKURYAZARLIĞININ PLATFORMLAŞMASI: "HERKES İÇİN YAPAY ZEKA" PLATFORMUNDA HEDEF KİTLE TEMELLİ BİR BECERİ EKOSİSTEMİ ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr. Erdi ÇELEBİ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,

erdi.celebi@hbv.edu.tr - 0009-0001-9454-8792

ÖZET

Yapay zeka, genel kitlelerin kullanımına açılmasının ardından kısa sürede dijital iletişim, eğitim, iş yaşamı, kamu hizmetleri, medya üretimi ve yazılım geliştirme süreçlerinde sıkça faydalanılan işlevsel araçlar arasında yerini almıştır. Dolayısıyla, yapay zeka eğitimleri mühendisler, yazılımcılar ve veri uzmanlarıyla sınırlı tutulamaz. Çünkü söz konusu eğitimler, iş ve kamu hizmeti alanlarında yer alan geniş kullanıcı grupları için temel bir gereklilik konumuna yükselmiştir. Yapay zeka okuryazarlığının çoğunlukla kavram bilgisi, kullanım becerisi, değerlendirme yeterliği ve etik farkındalık çerçevesinde tartışıldığı literatürde, büyük teknoloji şirketlerinin bu yeterlikleri platform mimarisi içinde hangi sınıflandırma mantığıyla sunduğu daha sınırlı biçimde ele alınmaktadır. Etkili iletişim açısından yapay zeka okuryazarlığı; mesajı açık kurma, hedef kitleye uygun içerik üretme, kaynak ve çıktı güvenilirliğini değerlendirme, iletişim kanallarının teknik özelliklerini anlama ve sorumlu kullanım ilkelerini gözetme gibi iletişimsel yeterlikleri de kapsamaktadır. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Google Türkiye'nin iş birliğiyle hayata geçirilen "Herkes İçin Yapay Zeka" platformunda, temel eğitimlerden işletmeler, öğrenciler, geliştiriciler ve kamu çalışanlarına yönelik uzmanlaşmış programlara uzanan 7.000 dakikadan fazla ücretsiz içerik bulunmaktadır. Bu çalışma, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Google Türkiye iş birliğiyle kullanıma sunulan "Herkes İçin Yapay Zeka" platformunu dijital iletişimde etkili yapay zeka kullanımı ve hedef kitle temelli beceri mimarisi açısından incelemektedir. Nitel içerik analizi yaklaşımından yararlanan betimsel platform analizinde bulgular, platformun yapay zeka okuryazarlığını kitleselleştirme, rol temelli ayrıştırma ve Google araç ekosistemi içinde somutlaştırma mantıklarıyla kurduğunu ortaya çıkarmaktadır. Platformda temel okuryazarlık, istem ve çıktı yönetimi, gündelik/mesleki üretkenlik, akademik ve kariyer destek, teknik uzmanlaşma, sorumlu ve güvenli kullanım katmanları birlikte işlemektedir. Çalışma, yapay zeka okuryazarlığını dijital iletişim literatürü içinde hedef kitleye duyarlı, platform temelli ve etkili iletişimi destekleyen çok katmanlı bir yetkinlik olarak kavramsallaştırarak literatüre katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Yapay Zeka Okuryazarlığı, Dijital İletişim, Etkili İletişim, Platformlaşma, Hedef Kitle

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE PLATFORMIZATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE LITERACY IN DIGITAL COMMUNICATION: A TARGET-AUDIENCE-BASED SKILL ECOSYSTEM ANALYSIS OF THE "AI FOR EVERYONE" PLATFORM

Lect. PhD Erdi ÇELEBİ

Ankara Hacı Bayram Veli University,

erdi.celebi@hbv.edu.tr - 0009-0001-9454-8792

ABSTRACT

The rapid integration of generative artificial intelligence into digital communication, education, work, public services, media production, and software development has moved artificial intelligence literacy beyond a narrowly technical skill domain. From the perspective of effective communication, AI literacy involves the ability to construct clear messages, produce audience-appropriate content, evaluate the credibility of sources and outputs, understand the technical characteristics of communication channels, and use AI responsibly. This study examines the "AI for Everyone" platform, launched in Türkiye in cooperation with the Ministry of Industry and Technology and Google Türkiye, in terms of effective AI use in digital communication and target-audience-based skill architecture. Designed as a descriptive platform analysis informed by qualitative content analysis and document analysis, the study relies on screenshots archived on 4 July 2026. The units of analysis include category headings, educational cards, card descriptions, Google Skills module titles, YouTube playlist titles, and explanatory texts on the public-sector employees page. The findings indicate that the platform organizes AI literacy through three interrelated platform logics: massification, role-based differentiation, and concretization within Google's tool ecosystem. The platform combines basic literacy, prompt and output management, everyday/professional productivity, academic and career support, technical specialization, and responsible and safe use. The study contributes to the literature by conceptualizing AI literacy as a multi-layered competence field within digital communication that is audience-sensitive, platform-based, and supportive of effective communication.

Keywords: Artificial Intelligence Literacy, Digital Communication, Effective Communication, Platformization, Target Audience

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. GİRİŞ

Üretken yapay zeka sıradan kullanıcının hayatına girmesinin ardından, kısa sürede dijital iletişim pratiklerinin olağan bileşenlerinden biri olarak gündelik yaşamda kabul görmüştür. Metin yazma, özetleme, görsel üretme, veri yorumlama, sunum hazırlama, kod geliştirme, haber takibi, müşteri desteği, eğitim materyali oluşturma ve kamu hizmetlerinde verimlilik sağlama gibi çok farklı alanlarda yapay zeka araçlarından yararlanılmaktadır. Stanford İnsan Merkezli Yapay Zeka Enstitüsü'nün 2026 AI Index Report'unda örgütsel yapay zeka benimsemesinin %88 düzeyine ulaştığı ve üniversite öğrencilerinin beşte dördünün üretken yapay zeka kullandığı raporlanmaktadır (Stanford HAI, 2026). Yapay zeka okuryazarlığının yalnızca yazılımcıların, mühendislerin veya veri uzmanlarının ihtiyaç duyduğu teknik bir yeterlik olmadığını gözler önüne seren bu oranlar yapay zekanın farklı toplumsal ve mesleki rollere yayılan genel bir dijital iletişim yetkinliği haline geldiğini düşündürmektedir.

İletişim çalışmaları açısından yapay zeka teknolojilerinin önemi, onun yalnızca içerik üretimini hızlandırmasından kaynaklanmamaktadır. Yapay zeka aynı zamanda mesajın nasıl kurulacağı, hangi hedef kitleye hangi dil ve araçla aktarılacağı, üretilen çıktının nasıl değerlendirileceği, kaynağın ve içeriğin nasıl güvenilir kılınacağı, iletişimde hata ve belirsizliklerin nasıl yönetileceği sorularına da çözüm getirebilecek nitelikler barındırmaktadır. Etkili iletişim, en yalın biçimiyle kaynak, mesaj, kanal, alıcı, geri bildirim ve gürültü unsurları arasında anlamın olabildiğince açık, uygun ve güvenilir biçimde paylaşılmasını gerektirmektedir (Berlo, 1960; Shannon & Weaver, 1949). Dijital ortamlarda bu süreç, platform arayüzleri, algoritmik sıralamalar, otomatik öneriler, üretken yapay zeka çıktıları ve sosyal onay göstergeleri nedeniyle her geçen gün daha da karmaşıklaşmaktadır. Bu yüzden yapay zeka okuryazarlığı, teknik araç kullanımının ötesinde, etkili dijital iletişime olanak sağlayan iletişimsel bir yetkinlik olarak düşünülmelidir.

Etkili iletişim çerçevesi bu çalışmanın disipliner konumunu belirlemektedir. İletişim literatüründe mesajın ikna edici, anlaşılır ve güvenilir olması; kaynak güvenilirliği, mesaj açıklığı, hedef kitleye uygunluk ve geri bildirim mekanizmalarıyla yakından ilişkilidir (Hovland, Janis, & Kelley, 1953). Yapay zeka destekli dijital ortamlarda kullanıcı, yalnızca mesaj üretmekle kalmamaktadır. Aynı zamanda ürettiği içeriğin kapsama uygunluğunu, çıktı kalitesini, kaynak belirtilerini, etik sınırlarını ve alıcı üzerindeki muhtemel etkilerini de değerlendirmek durumundadır. Haliyle yapay zeka okuryazarlığı kavramı, dijital iletişimde etkili mesaj üretimi, sorumlu araç kullanımı ve güvenilir içerik dolaşımı açısından kritik bir yeterlik problemine parmak basmaktadır.

Türkiye açısından yapay zeka okuryazarlığı olgusu, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile Google Türkiye iş birliğiyle hayata geçirilen "Herkes İçin Yapay Zeka" platformu üzerinden somut bir vaka olarak gözlemlenebilmektedir. Google Türkiye'nin 15 Haziran 2026 tarihli duyurusunda, platformda temel eğitimlerden işletmeler, öğrenciler, geliştiriciler ve kamu çalışanlarına yönelik uzmanlaşmış programlara uzanan 7.000 dakikadan fazla ücretsiz içerik bulunduğu belirtilmektedir (Keteloğlu, 2026). Platformun ana sayfası da eğitimleri "Yapay Zekaya Giriş", "İşletmeler ve Çalışanlar", "Öğrenciler", "Geliştiriciler" ve "Kamu Çalışanları" başlıkları altında toplamaktadır (Google, 2026a). Yapay zeka okuryazarlığının tek tip bir eğitim paketinden ibaret olmadığını gözler önüne seren bu durum, söz konusu platformun farklı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kullanıcı rolleri ve iletişim ihtiyaçları etrafında düzenlenmiş bir beceri ekosistemi olarak sunulduğunu düşündürmektedir.

Bu çalışmanın temel problemi, "herkes için" söylemiyle sunulan bir yapay zeka eğitim platformunun yapay zeka okuryazarlığını hangi iletişimsel mantıkla sınıflandırdığıdır. Platform gerçekten herkese aynı temel eğitimi mi sunmaktadır, yoksa farklı hedef kitlelerin iletişim, üretkenlik, öğrenme, kariyer, teknik uzmanlaşma ve kamu hizmeti ihtiyaçlarına göre ayrışan öğrenme yolları mı kurmaktadır? Bu doğrultuda araştırma sorusu şöyle belirlenmiştir: Google'ın "Herkes İçin Yapay Zeka" platformu, yapay zeka eğitimlerini hangi hedef kitleler, eğitim başlıkları ve beceri katmanları üzerinden yapılandırmaktadır? Bu soru, iletişim çalışmaları açısından daha geniş bir soruyla ilişkilidir: Platform temelli yapay zeka eğitimleri, etkili dijital iletişim için hangi beceri alanlarını öne çıkarmaktadır?

Çalışmanın amacı, "Herkes İçin Yapay Zeka" platformunun görünen içerik mimarisini hedef kitle, eğitim başlığı ve beceri yönelimi bakımından inceleyerek bu mimarinin yapay zeka okuryazarlığını dijital iletişimde etkili kullanım, hedef kitle uyumu ve platform araçlarıyla nasıl ilişkilendirdiğini açıklamaktır. Kullanıcıların eğitimlerden ne kadar yararlandığını ölçmemesi, pedagojik etkililik testi yapmaması ve platformdaki tüm video içeriklerini ayrıntılı biçimde çözümlememesi bu çalışmanın temel sınırlılıkları olarak kabul edilmektedir. Bunun yerine bu çalışma platform arayüzünde sunulan kategori, kart, modül ve video başlıklarından hareketle, yapay zeka okuryazarlığının nasıl sınıflandırıldığını ve hangi iletişimsel beceri katmanlarına bağlandığını tartışmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Etkili Dijital İletişim ve Yapay Zeka Okuryazarlığı

Retoriğin olmazsa olmaz yapı taşlarından biri olarak kabul edilen etkili iletişim yalnızca kaynak tarafından gönderilen mesajın anlamının alıcı tarafından doğru, uygun ve güvenilir biçimde kurulabilmesiyle mümkündür. Shannon ve Weaver'ın (1949) iletişim modelinde gürültü, mesajın iletimini bozan unsurlara işaret ederken; Berlo'nun (1960) kaynak-mesaj-kanal-alıcı modeli, iletişim sürecinin kaynağın becerileri, mesajın yapısı, kanalın özellikleri ve alıcının nitelikleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. İkna ve kaynak güvenilirliği literatürü de mesajın etkisinin yalnızca içerikten değil, kaynağın güvenilirliği, uzmanlığı ve iyi niyet algısından beslendiğini ortaya koymaktadır (Hovland vd., 1953). Dijital iletişim ortamlarında bu klasik unsurların varlığını sürdürmeye devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda; söz konusu unsurların platformlar, algoritmalar, yapay zeka araçları ve kullanıcı etkileşimleriyle yeniden düzenlendiği görülecektir.

Yapay zeka okuryazarlığı etkili iletişim unsurlarını yeniden düzenleyen dijital iletişim ortamında temel bir yeterlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Long ve Magerko'ya (2020) göre yapay zeka okuryazarlığı, bireylerin yapay zeka teknolojilerini tanımasına, kullanmasına, değerlendirmesine ve bu teknolojilerle eleştirel biçimde etkileşim kurmasına imkan veren bir yeterliktir. Ng ve ark. (2021) yapay zeka okuryazarlığını kavramsal bilgi, teknik kullanım, değerlendirme ve etik farkındalık boyutlarıyla ele almaktadır. UNESCO'nun öğrenciler için yapay zeka yeterlik çerçevesi de yapay zekanın yalnızca araç kullanımı üzerinden değil, insan

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

merkezlilik, etik farkındalık, çıktı değerlendirme ve sorumlu kullanım ilkeleriyle birlikte düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Miao vd., 2024).

Bu literatür iletişim çalışmalarıyla birlikte okunduğunda yapay zeka okuryazarlığı dört iletişimsel işlev üstlenmektedir. Birincisi, kullanıcıya yapay zeka sistemlerinin neyi yapıp neyi yapamayacağını anlama zemini sunarak iletişimsel belirsizliği azaltır. İkincisi, istem yazma ve çıktı değerlendirme becerileri aracılığıyla mesajın daha açık, amaca uygun ve hedef kitleyle uyumlu kurulmasına yardımcı olur. Üçüncüsü, yapay zeka çıktılarının doğruluğunu, konuya uygunluğunu ve kaynak değerini sorgulama becerisi kazandırır. Dördüncüsü, gizlilik, güvenlik, etik ve sorumlu kullanım ilkeleriyle dijital iletişimin güvenilirliğini destekler. Böylece yapay zeka okuryazarlığı, teknik bir beceri olmanın yanı sıra etkili dijital iletişim için gerekli bir iletişimsel yetkinlik olarak değerlendirilebilir.

2.2. Hedef Kitle, Dijital Beceriler ve Platform Temelli Öğrenme

Dijital beceriler literatürü, çevrimiçi bilgiye erişim, dijital içerik üretimi, iş birliği, problem çözme, güvenlik, mahremiyet ve teknolojik değişime uyum gibi farklı yeterlikleri içermektedir (Vuorikari, Kluzer, & Punie, 2022). Yapay zekanın eğitim ve iş dünyasındaki etkileri düşünüldüğünde bu becerilerin farklı kullanıcı grupları için aynı biçimde işlemediği görülmektedir. Öğrencinin yapay zekaya ihtiyaç duyduğu alan ile kamu çalışanının, işletme yöneticisinin veya geliştiricinin ihtiyaç duyduğu alan aynı değildir. Bu durum, dijital beceri eğitimlerinde hedef kitleye duyarlı öğrenme yollarının önemini artırmaktadır.

Hedef kitleye duyarlılık, iletişim literatürünün de temel kavramlarından biridir. Etkili iletişimde mesajın alıcıya, konuya, amaçlanan etkiye ve kanalın özelliklerine göre düzenlenmesi gerekmektedir. Bu ilke platform temelli öğrenme ortamlarına taşındığında, eğitim içeriklerinin yalnızca bilgi aktaran materyaller değil, kullanıcıyı belirli beceri yollarına yönlendiren iletişimsel tasarımlar olduğu söylenebilir. Platform temelli öğrenme, kullanıcıyı belirli kategorilere ayırmakta, öğrenme yollarını belirli araçlara bağlamakta ve dijital beceri edinimini belirli teknoloji ekosistemleri içinde somutlaştırmaktadır (Selwyn, 2016; Williamson, 2017).

Van Dijck, Poell ve de Waal'ın (2018) platform toplumu yaklaşımı, platformların yalnızca teknik arayüzler olmadığını ve kamusal değerleri, kullanıcı davranışlarını ve toplumsal pratikleri belirli kurumsal mantıklar içinde düzenlediğini savunmaktadır. Bu açıdan yapay zeka eğitim platformları da yalnızca eğitim içeriği sunan pasif depolar değildir. Söz konusu platformlar hangi kullanıcıların hangi becerilere ihtiyaç duyduğunu sınıflandırmalı, öğrenmeyi belirli araç ve hizmetlere bağlamalaı, kullanıcılara belirli bir teknoloji okuryazarlığı anlayışı kazandırmalıdır. Buradan çıkarımla "Herkes İçin Yapay Zeka" platformu bu çalışmada yalnızca eğitim teknolojisi örneği olmanın ötesinde, dijital iletişimde yapay zeka okuryazarlığının hedef kitlelere göre nasıl kurulduğunu gösteren bir platform iletişimi vakası olarak ele alınmaktadır.

Yukarıda vurgulanan kavramsal zemin doğrultusunda çalışmada yapay zeka okuryazarlığı, platformdaki kategori ve eğitim başlıklarının yalnızca "hangi içerikler var?" sorusuyla değil, "hangi kullanıcıya hangi iletişimsel beceri yolu sunuluyor?" sorusuyla incelenmesine olanak sağlayan, etkili dijital iletişimle ilişkili beş ölçüt üzerinden değerlendirilmektedir: mesajı açık kurma, hedef kitleye uyarlama, çıktıyı değerlendirme, araç ekosistemini kullanma ve sorumlu iletişim ilkelerini gözetme.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 1. Etkili dijital iletişim çerçevesi ve platform analizindeki karşılıkları

Etkili iletişim boyutu	Platform analizindeki karşılığı	Yapay zeka okuryazarlığı açısından anlamı
Kaynak ve güvenilirlik	Eğitimin hangi aktöre, araca ve kullanım alanına bağlandığı	Kullanıcının yapay zeka çıktısının kaynağını, sınırını ve güvenilirliğini değerlendirmesi
Mesaj açıklığı	İstem yazma, çıktı iyileştirme ve model sınırlarını anlama başlıkları	Yapay zekayla üretilen mesajın amaca, konuya ve alıcıya uygun kurulması
Hedef kitle uyumu	Öğrenci, çalışan, işletme, geliştirici ve kamu çalışanı kategorileri	Aynı okuryazarlığın farklı rol ve ihtiyaçlara göre ayrıştırılması
Kanal ve araç yeterliği	Gemini, NotebookLM, Google Skills, YouTube, Google Cloud, Vertex AI yönlendirmeleri	İletişimsel üretimin belirli araç ekosistemleri içinde uygulanabilir hale gelmesi
Geri bildirim ve değerlendirme	Çıktı değerlendirme, test, modül, görev ve uygulama başlıkları	Kullanıcının yapay zeka çıktısını sorgulaması, düzeltmesi ve geliştirmesi
Sorumlu iletişim	Etik, güvenlik, gizlilik, önyargı, açıklanabilirlik ve kamu hizmeti temaları	Dijital iletişimde güvenilir, etik ve insan merkezli yapay zeka kullanımının desteklenmesi

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın temel problematiği, Google "Herkes İçin Yapay Zeka" platformunun yapay zeka okuryazarlığını hangi hedef kitlelere, eğitim başlıklarına, araç ekosistemlerine ve iletişimsel beceri katmanlarına göre yapılandırdığını anlamaktır. Platformun kullanıcılar üzerindeki öğrenme etkisini ölçmeyi veya eğitimlerin pedagojik başarısını test etmeyi amaçlamayan çalışma daha sınırlı bir soruya odaklanmaktadır: Platform, yapay zeka okuryazarlığını dijital iletişimde etkili kullanım için hangi hedef kitle yolları ve beceri katmanları üzerinden sunmaktadır?

3.1. Araştırma Tasarımı ve Veri Kaynağı

Araştırma, nitel içerik analizi ve doküman analizi yaklaşımından yararlanan betimsel platform analizi olarak tasarlanmıştır. İçerik analizi, anlam taşıyan iletişim materyallerinin belirli kurallar çerçevesinde sınıflandırılmasına ve yorumlanmasına imkan tanıyan bir yöntemdir (Krippendorff, 2019). Doküman analizi ise basılı veya elektronik belgelerin sistematik biçimde incelenmesi, değerlendirilmesi ve sentezlenmesi yoluyla anlam çıkarma sürecidir (Bowen, 2009). Bu çalışmada platform arayüzü, eğitim kartları, Google Skills sayfaları ve YouTube

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

oynatma listesi başlıkları, araştırmacı müdahalesi olmaksızın kaydedilmiş dijital dokümanlar olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmanın ana veri kaynağı, Google "Herkes İçin Yapay Zeka" platformunun 4 Temmuz 2026 tarihinde arşivlenen ekran kayıtlarıdır. Bu kayıtlar platform ana sayfasını, ana kategori başlıklarını, eğitim kartlarını, tıklanan kartların yönlendirdiği Google Skills sayfalarını, YouTube oynatma listesi başlıklarını ve kamu çalışanları sayfasındaki açıklama metinlerini kapsamaktadır. Platformun resmi web sayfası ve Google Türkiye duyurusu ise bağlamsal ve kaynakça destekleyici doküman olarak kullanılmıştır (Google, 2026a; Keteloğlu, 2026).

Eğitim videolarının tamamı izlenmemiş, ders içerikleri ayrıntılı pedagojik çözümlemeye tabi tutulmamıştır. Bu tercih, araştırma amacının sınırıyla ilişkilidir. Çalışma tek tek videoların öğretim tasarımını değil, platformun hedef kitle ve beceri mimarisini incelemektedir. Bu nedenle analiz, platformda görünen başlıklar, açıklamalar ve yönlendirme yapıları üzerinden yürütülmüştür.

3.2. Analiz Birimi, Kodlama Süreci ve Sınırlılıklar

Analiz birimi kategori adı, eğitim kartı başlığı, kart açıklaması, Google Skills modül başlığı, YouTube video başlığı ve kamu çalışanları sayfasındaki açıklama ifadeleri gibi platform arayüzünde sunulan içerik bileşenleridir. Analiz üç aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada platformun ana kategori yapısı çıkarılmıştır. İkinci aşamada her kategori altındaki eğitim başlıkları hedef kitle, içerik türü ve beceri yönelimi açısından kodlanmıştır. Üçüncü aşamada bu kodlar etkili dijital iletişim çerçevesiyle birlikte yorumlanarak üst beceri katmanlarına dönüştürülmüştür.

Araştırmanın temel sınırlılığı, platformun 4 Temmuz 2026 tarihindeki arşivlenmiş görünümüne dayanmasıdır. Dijital platformlar güncellenebileceği için bulgular erişim tarihindeki durumu yansıtmaktadır. İkinci sınırlılık, eğitimlerin kullanıcılar üzerindeki etkisinin ölçülmemiş olmasıdır. Çalışma öğrenme başarısı, memnuniyet, davranış değişimi veya beceri kazanımı hakkında ampirik iddiada bulunmamaktadır. Üçüncü sınırlılık, platformun Google araç ekosistemiyle bütünleşik yapısından kaynaklanmaktadır. Bulgular, bu ekosistemin sunduğu beceri mimarisini açıklamakta; farklı teknoloji şirketlerinin eğitim platformlarıyla doğrudan karşılaştırma yapmamaktadır.

Çizelge 2. Analiz kapsamı ve veri kaynakları

Veri türü	Analiz birimi	Kullanım amacı
Platform ana sayfası	Ana kategori başlıkları	Hedef kitle mimarisini belirleme
Eğitim kartları	Kart başlığı ve açıklaması	Hedef kitle ve beceri yönelimini saptama
Google Skills sayfaları	Kurs ve modül başlıkları	Teknik, güvenli ve sorumlu kullanım temalarını çıkarma

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

YouTube oynatma listeleri	Video başlıkları	Üretkenlik, akademik destek, kariyer ve iş akışı temalarını belirleme
Kamu çalışanları sayfası	Açıklama metni	Kamu hizmeti ve dijital kapasite yönelimini değerlendirme

4. BULGULAR

4.1. Hedef Kitle Mimarisi: "Herkes" Söyleminin Rol Temelli Açılması

Analiz edilen platform, ilk düzeyde kapsayıcı bir "herkes için" söylemi kurmaktadır. Bu söylem, yapay zeka eğitimini belirli bir meslek grubunun uzmanlığına kapatmayan, geniş kullanıcı gruplarına açılan bir öğrenme alanı olarak sunmaktadır. Ana kategori yapısı ise platformun "herkes"i tekil kullanıcı kitlesi olarak değil, farklı toplumsal ve mesleki rollere sahip hedef kitleler olarak düşündüğünü ortaya koymaktadır. "Yapay Zekaya Giriş" genel kullanıcıya ortak başlangıç eşiği sunarken; "İşletmeler ve Çalışanlar", "Öğrenciler", "Geliştiriciler" ve "Kamu Çalışanları" kategorileri yapay zeka okuryazarlığını farklı iletişimsel ihtiyaçlara göre ayrıştırmaktadır.

Bu yapı, yapay zeka okuryazarlığının iki düzeyli bir mimariyle kurulduğunu açıklığa kavuşturmaktadır. Birinci düzeyde ortak başlangıç zemini vardır: yapay zeka kavramlarını tanıma, üretken yapay zekayı anlama, sorumlu kullanım ve temel üretkenlik. İkinci düzeyde rol temelli ayrışma devreye girmekte; öğrenci, çalışan, işletme, geliştirici ve kamu çalışanı farklı öğrenme ihtiyaçlarına sahip kullanıcı figürleri olarak konumlandırılmaktadır.

Çizelge 3. Platformun hedef kitle haritası ve içerik durumu

Ana kategori	Hedef kitle	İçerik türü	Öne çıkan beceri yönelimi	İçerik durumu
Yapay Zekaya Giriş	Genel kullanıcılar	Eğitim kartları, YouTube listeleri, Google Skills yolları	Temel kavramlar, üretken yapay zeka, sorumlu kullanım, verimlilik	Aktif içerik güçlü
İşletmeler ve Çalışanlar	Profesyoneller, işletmeler, liderler, çalışanlar, pazarlama birimleri	YouTube listeleri ve Google Skills içerikleri	İş akışı, üretkenlik, pazarlama, liderlik, kurumsal kapasite	Aktif içerik güçlü
Öğrenciler	11-14 yaş grubu, öğrenciler, akademik kullanıcılar	AI Quests yönlendirmesi, YouTube listeleri, Gemini Akademi	Akademik üretkenlik, kişiselleştirilmiş öğrenme, kariyer	Aktif içerik orta düzey-güçlü

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

			hazırlığı, etik kullanım	
Geliştiriciler	Yazılımcılar, mühendisler, teknik kullanıcılar	Google Skills teknik eğitim yolları ve YouTube programlama listeleri	Model mimarisi, RAG, Vertex AI, vektör arama, MLOps, gizlilik, güvenlik	Aktif içerik çok güçlü
Kamu Çalışanları	Kamu liderleri ve kamu çalışanları	Duyuru/çerçeve metni	Kamu hizmetlerinde verimlilik, sorumlu uygulama, stratejik araçlar	Kampüs duyuru aşamasında

4.2. Beceri Katmanları: Temel Bilgiden Etkili Kullanıma ve Teknik Uzmanlaşmaya

"Yapay Zekaya Giriş" kategorisi platformun ortak okuryazarlık tabanını oluşturmaktadır. Bu bölümde üretken yapay zekaya giriş, yapay zeka ile ilgili temel bilgiler, yapay zekayı anlama ve yapay zekayı verimli kullanma başlıkları yer almaktadır. Kart açıklamaları, temel kavramlardan büyük dil modellerine, istem tekniklerinden sorumlu kullanıma uzanan bir içerik yönelimi sunmaktadır. Etkili iletişim açısından bu kategori, kullanıcının yapay zekayı mesaj üretiminde kullanmadan önce sistemin mantığını, sınırlarını ve olası hata kaynaklarını anlamasına hizmet etmektedir. Halüsinasyon, veri önyargısı, model sınırı ve sorumlu kullanım gibi başlıklar, yapay zeka destekli iletişimde gürültü ve güvenilirlik sorunlarını yönetmeye dönük temel farkındalık üretmektedir.

"İşletmeler ve Çalışanlar" kategorisi yapay zeka okuryazarlığını iş akışı, verimlilik ve kurumsal iletişimle ilişkilendirmektedir. Profesyoneller, işletmeler, çalışanlar, liderler ve pazarlama birimleri için hazırlanan başlıklar; yapay zekayı iş yükünü azaltma, toplantı takibi, müşteri desteği, pazarlama materyali üretme, finansal senaryo analizi, iç iletişim stratejisi, e-posta kampanyası, ihracat planı ve kurumsal performans analizi gibi somut görevlerle birleştirmektedir. Bu kategori, yapay zekayı soyut bir teknoloji bilgisinden çıkararak gündelik iş iletişiminin görev ortağı olarak konumlandırmaktadır. Platformun bu hattı, etkili iletişim açısından mesaj üretimi, zaman yönetimi, hedef kitleye uygun içerik hazırlama ve kurumsal koordinasyon becerilerini öne çıkarmaktadır.

"Öğrenciler" kategorisi akademik üretkenlik ile kariyer hazırlığını birlikte işlemektedir. Ders çalışma, araştırma desteği, yazma geri bildirimi, çalışma materyali üretme, pratik test hazırlama, görsel bilgileri anlama ve öğrenmeyi kişiselleştirme akademik hattı oluştururken; özgeçmiş güncelleme, mülakat pratiği, kariyer keşfi, çevrimiçi varlık yönetimi ve iş arama dayanıklılığı kariyer hattını oluşturmaktadır. Bu kategori, öğrenciye yalnızca yapay zeka kullanmayı öğretmemekte; öğrenme, kendini ifade etme, akademik yazma, kariyer iletişimi ve

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

dijital öz-yönetim becerilerini de desteklemektedir. Öğrenciler için Gemini Akademi hattında akademik başarı, etkili istem yazma ve etik kullanımın birlikte sunulması, yapay zeka okuryazarlığının öğrenci iletişimi açısından sorumlu ve hedefe yönelik bir beceri olarak kurulduğunu göstermektedir.

"Geliştiriciler" kategorisi platformun en derin teknik uzmanlaşma katmanıdır. Bu bölümde üretken yapay zekayı projelere entegre etme, model mimarisi, Vertex AI Studio, vektör arama ve yerleştirmeler, çoklu format destekli Gemini, bilgi getirme destekli üretim (RAG), açıklanabilirlik, adalet ve önyargı, gizlilik, güvenlik ve makine öğrenimi operasyonları gibi ileri düzey başlıklar öne çıkmaktadır. Programlamaya Giriş Eğitimi doğrudan yapay zeka kursu kapsamına girmese de geliştirici hattında temel programlama okuryazarlığını yapay zeka uzmanlaşmasının ön koşulu olarak kurmaktadır. "Kamu Çalışanları" kategorisi bu metne son halinin verildiği 10 Temmuz 2026 tarihi itibarıyla aktif kurs seti barındırmamakta ve bu sayfada yalnızca çok yakında açılacağı belirtilen bir duyuru bulunmaktadır. Bu yüzden kamu çalışanları kategorisi aktif içerik yoğunluğu bakımından sınırlı olarak değerlendirilmiştir.

4.3. Platformun Üst Beceri Katmanları

Eğitim başlıkları birlikte değerlendirildiğinde platformun içerik mimarisi altı üst beceri katmanında özetlenebilir: temel okuryazarlık, istem ve çıktı yönetimi, gündelik/mesleki üretkenlik, akademik ve kariyer destek, teknik uzmanlaşma, sorumlu ve güvenli kullanım. Bu katmanlar, platformun yapay zeka eğitimini yalnızca araç kullanma becerisi olarak kurmadığını; iletişimsel üretim, hedef kitle uyumu, çıktı değerlendirme, güvenilirlik, teknik altyapı ve sorumluluk düzeylerinde genişleyen bir beceri mimarisi olarak sunduğunu göstermektedir.

Çizelge 4. Platformun üst beceri katmanları ve etkili iletişimle ilişkisi

Üst beceri katmanı	Yoğunlaştığı kategori	Örnek içerik yönelimi	Etkili iletişim açısından anlamı
Temel okuryazarlık	Yapay Zekaya Giriş	Büyük dil modelleri, üretken yapay zeka, halüsinasyon, veri önyargısı, sorumlu kullanım	Kullanıcının sistem sınırlarını anlayarak iletişimsel belirsizliği azaltması
İstem ve çıktı yönetimi	Giriş, Öğrenciler, İşletmeler	Etkili istem yazma, çıktı iyileştirme, model sınırlarını anlama, çıktı değerlendirme	Mesajın açık, hedefe uygun ve düzeltilebilir biçimde kurulması
Gündelik ve mesleki üretkenlik	İşletmeler ve Çalışanlar	Toplantı takibi, pazarlama, müşteri desteği, finans yönetimi, içerik üretimi	İş iletişiminde zaman, koordinasyon ve içerik üretimi verimliliğinin artması

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Akademik ve kariyer destek	Öğrenciler	Ders çalışma, araştırma, yazma geri bildirimi, özgeçmiş, mülakat, çevrimiçi varlık	Akademik ve profesyonel kendini ifade etme becerilerinin desteklenmesi
Teknik uzmanlaşma	Geliştiriciler	Model mimarisi, RAG, Vertex AI, vektör arama, MLOps, programlama	Yapay zeka sistemlerinin güvenilir ve uygulanabilir iletişim altyapısına dönüştürülmesi
Sorumlu ve güvenli kullanım	Giriş, Öğrenciler, Geliştiriciler, Kamu	Etik, gizlilik, güvenlik, önyargı, açıklanabilirlik, kamu hizmeti	Dijital iletişimde güven, mahremiyet ve hesap verebilirlik ilkelerinin desteklenmesi

5. TARTIŞMA: KİTLESELLEŞTİRME, ROL TEMELLİ AYRIŞTIRMA, EKOSİSTEMLEŞTİRME VE ETKİLİ İLETİŞİM

Bulgular, Google "Herkes İçin Yapay Zeka" platformunun yapay zeka okuryazarlığını üç platform mantığı üzerinden kurduğunu ortaya koymaktadır: kitleselleştirme, rol temelli ayrıştırma ve ekosistemleştirme. Bu üç mantık birlikte ele alındığında, platform basit bir içerik deposu olmanın ötesine geçmekte; yapay zeka eğitimini hedef kitleye uyarlanmış dijital iletişim becerileri, görev senaryoları ve araç ekosistemleri içinde düzenlemektedir. Bu durum etkili iletişimin alıcıya uygunluk, mesaj açıklığı, kanal seçimi, geri bildirim ve sorumluluk ilkeleriyle örtüşmektedir.

Kitleselleştirme mantığı, yapay zeka eğitimini uzmanlık alanı dışına taşıyarak geniş kullanıcı gruplarına açmaktadır. Temel kavramlar, büyük dil modelleri, istem yazma, halüsinasyon, veri önyargısı, model sınırları ve sorumlu kullanım gibi başlıklar, farklı kullanıcıların ihtiyaç duyabileceği ortak bir iletişimsel farkındalık zemini üretmektedir. Bu zemin, yapay zekayla mesaj üretirken yanlış, kapsam dışı veya güvenilirliği düşük çıktılarla karşılaşma ihtimalini azaltmaya hizmet etmektedir. Bu açıdan platformun başlangıç katmanı, dijital iletişimde gürültüyü ve belirsizliği yönetmeye dönük temel bir okuryazarlık eşiği oluşturmaktadır.

Rol temelli ayrıştırma mantığı, "herkes" ifadesinin platform içinde farklı öğrenme yollarına ayrıldığını belirginleştirmektedir. Öğrenci için yapay zeka araştırma, yazma, sınav hazırlığı ve kariyer desteğiyle; çalışan için iş akışı ve üretkenlikle; işletme için büyüme ve pazarlamayla; geliştirici için teknik sistem tasarımıyla; kamu çalışanı için hizmet verimliliği ve sorumlu uygulamayla ilişkilendirilmektedir. Bu durum, etkili iletişimin temel ilkelerinden biri olan hedef kitleye uyarlama mantığıyla doğrudan örtüşmektedir. Platform, yapay zeka okuryazarlığını herkes için ortak bir gereklilik olarak sunarken, öğrenme içeriğini kullanıcıların rol, görev ve iletişim amaçlarına göre farklılaştırmaktadır.

Ekosistemleştirme mantığı, yapay zeka okuryazarlığını soyut kavramlar düzeyinde bırakmamakta; Gemini, NotebookLM, Google Sheets, Google Cloud, Vertex AI, Google Skills ve YouTube gibi araçlarla somut kullanım senaryolarına dayandırmaktadır. Bu durum

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kullanıcının "yapay zeka nedir?" sorusundan "hangi araçla hangi görevi nasıl yerine getirebilirim?" sorusuna geçmesini kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte platform temelli yapay zeka eğitimlerinin belirli teknoloji ekosistemleri içinde kurulduğu da dikkate alınmalıdır. Google araçlarıyla bütünleşik yapı, öğrenmeyi uygulanabilir kılarken okuryazarlığın belirli arayüzler, ürünler ve hizmetler üzerinden kazanılması anlamına da gelmektedir.

Sorumlu, etik ve güvenli kullanım ise platformda ayrı bir kategoriye hapsedilmemekte; hedef kitlelere göre farklı derinliklerde dağılan yatay bir ilke olarak çalışmaktadır. Giriş düzeyinde bu ilke model sınırları, halüsinasyon ve veri önyargısı farkındalığıyla; öğrenci hattında etik kullanım ve etkili istem yazmayla; geliştirici hattında gizlilik, güvenlik, açıklanabilirlik, adalet, zarar önleme ve güvenli model geliştirmeyle; kamu çalışanları hattında kamu hizmeti verimliliği ve sorumlu uygulama vurgusuyla karşılık bulmaktadır. Bu dağılım, sorumlu yapay zeka okuryazarlığının tek içerik seti üzerinden kurulmadığını; role göre değişen sorumluluk düzeyleriyle şekillendiğini düşündürmektedir.

Bu çalışmanın iletişim çalışmaları açısından temel çıkarımı şudur: Yapay zeka okuryazarlığı, yalnızca yapay zekanın nasıl çalıştığını bilmek ya da belirli araçları kullanmak değildir. Dijital iletişimde mesajı kurma, hedef kitleye uyarlama, çıktı kalitesini değerlendirme, kaynak ve araç güvenilirliğini sorgulama, etik sınırları gözetme ve farklı platform araçları içinde anlamlı iletişim üretme becerisidir. "Herkes İçin Yapay Zeka" platformu, bu beceriyi farklı hedef kitlelere göre katmanlandırarak yapay zeka eğitimini etkili dijital iletişimin bir parçası haline getirmektedir.

Bununla birlikte ekosistemleştirme mantığı dengeli biçimde değerlendirilmelidir. Platformun Google araçlarıyla bütünleşik olması kullanıcıya uygulanabilir ve somut öğrenme deneyimi sunmaktadır. Ancak bu, yapay zeka okuryazarlığının belirli araçlar, arayüzler ve platform hizmetleri içinde öğrenilmesi anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla platform temelli yapay zeka eğitimleri yalnızca içerik çeşitliliğiyle değil, okuryazarlığın hangi teknoloji ekosistemi içinde ve hangi iletişimsel kullanım senaryolarıyla beceriye dönüştürüldüğüyle birlikte değerlendirilmelidir.

6. SONUÇ

Bu çalışma, Google "Herkes İçin Yapay Zeka" platformunu hedef kitle, eğitim başlığı, beceri yönelimi ve etkili dijital iletişim çerçevesi bakımından incelemiştir. Analiz, platformun yapay zeka okuryazarlığını başlangıç eğitimi sınırını aşan; farklı hedef kitlelere göre ayrışan, çok katmanlı ve uygulama yönelimli bir beceri ekosistemi olarak kurguladığını ortaya koymuştur. Platform, "herkes için" söylemiyle yapay zeka eğitimini kitleselleştirirken, içerik mimarisi içinde bu herkesi öğrenci, çalışan, işletme, geliştirici ve kamu çalışanı gibi farklı rollere ayırmaktadır.

Çalışmanın betimsel katkısı, platformun hedef kitle mimarisini ve eğitim başlıklarını sistematik biçimde haritalamasıdır. Kavramsal katkısı ise yapay zeka okuryazarlığını hedef kitle temelli katmanlandırılmış bir beceri ekosistemi olarak yorumlamasıdır. Bu yaklaşım, yapay zeka eğitimlerinin kavram öğretimi veya araç tanıtımıyla sınırlı olmadığını; etkili dijital iletişim, hedef kitle uyumu, mesaj üretimi, çıktı değerlendirme, araç ekosistemi kullanımı ve sorumlu iletişim ilkeleriyle birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bulgular, platformun altı üst beceri katmanını birlikte kurduğunu göstermektedir: temel okuryazarlık, istem ve çıktı yönetimi, gündelik/mesleki üretkenlik, akademik ve kariyer destek, teknik uzmanlaşma, sorumlu ve güvenli kullanım. Bu katmanlar, yapay zeka okuryazarlığının tekil araç kullanma becerisinden rol, görev, risk, sorumluluk ve iletişim amacı düzeylerinde ayrışan bir beceri mimarisine genişlediğini göstermektedir. Böylece yapay zeka okuryazarlığı, dijital iletişimde etkili, güvenilir ve hedef kitleye uygun mesaj üretimi için gerekli temel yetkinliklerden biri haline gelmektedir.

Çalışmanın sınırlılıkları dikkate alınmalıdır. Analiz, platformun 4 Temmuz 2026 tarihinde arşivlenen ekran kayıtlarına dayanmaktadır. Platform içerikleri zamanla değişebilir. Ayrıca çalışma eğitimlerin kullanıcılar üzerindeki öğrenme etkisini, davranış değişimini veya memnuniyet düzeyini ölçmemiştir. Gelecek çalışmalar farklı yapay zeka eğitim platformlarını karşılaştırabilir; video ve modül içeriklerini ayrıntılı pedagojik ve iletişimsel analize tabi tutabilir; kullanıcı deneyimini anket, görüşme veya karma yöntem tasarımlarıyla inceleyebilir. Kamu çalışanları için duyurulan Yapay Zeka Kampüsü aktif kullanıma açıldığında, bu kategorinin kamu iletişimi, dijital kamu hizmeti ve sorumlu yapay zeka uygulamaları açısından ayrıca değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

Sonuç olarak platform temelli yapay zeka eğitimleri yalnızca içerik miktarıyla değil, hangi kullanıcı rolüne hangi beceri yolunu sunduğuyla ve bu becerileri hangi iletişimsel amaçlara bağladığıyla değerlendirilmelidir. “Herkes İçin Yapay Zeka” platformu, yapay zeka okuryazarlığını dijital iletişimde etkili kullanım için hedef kitleye duyarlı, uygulama yönelimli ve araç ekosistemine gömülü bir beceri alanı olarak sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, yapay zeka okuryazarlığı tartışmasını iletişim çalışmaları, dijital kültür ve platformlaşma literatürüyle ilişkilendiren bir çerçeve önermektedir.

KAYNAKÇA

Berlo, D. K. (1960). The process of communication: An introduction to theory and practice. Holt, Rinehart and Winston.

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. Qualitative Research Journal, 9(2), 27-40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027

Dignum, V. (2019). Responsible artificial intelligence: How to develop and use AI in a responsible way. Springer.

Google. (2026a). Yapay zeka eğitimleri: Yapay zeka becerilerinizi geliştirin. Grow with Google. Erişim tarihi: 4 Temmuz 2026, https://grow.google/intl/tr/ai-for-all/

Hovland, C. I., Janis, I. L., & Kelley, H. H. (1953). Communication and persuasion: Psychological studies of opinion change. Yale University Press.

Keteloğlu, M. (2026, 15 Haziran). “Herkes için Yapay Zeka”: Google ve T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye’de yapay zeka okuryazarlığını geliştirmek için güçlerini birleştiriyor. Google Türkiye Blog. https://blog.google/intl/tr-tr/sirket-haberleri/googledan-haberler/herkes-icin-yapay-zeka-google-ve-tc-sanayi-ve-teknoloji-bakanligi-turkiyede-yapay-zeka-okuryazarligini-gelistirmek-icin-guclerini-birlestiriyor/

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Krippendorff, K. (2019). Content analysis: An introduction to its methodology (4. baskı). Sage.

Long, D., & Magerko, B. (2020). What is AI literacy? Competencies and design considerations. Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, 1-16. https://doi.org/10.1145/3313831.3376727

Miao, F., Shiohira, K., & Lao, N. (2024). AI competency framework for students. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/

Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Chu, S. K. W., & Qiao, M. S. (2021). Conceptualizing AI literacy: An exploratory review. Computers and Education: Artificial Intelligence, 2, 100041. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100041

OECD. (2023). AI and the future of skills, volume 2: Methods for evaluating AI capabilities. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/a9fe53cb-en

Selwyn, N. (2016). Education and technology: Key issues and debates (2. baskı). Bloomsbury Academic.

Shannon, C. E., & Weaver, W. (1949). The mathematical theory of communication. University of Illinois Press.

Stanford Institute for Human-Centered Artificial Intelligence. (2026). The 2026 AI Index Report. Stanford University. https://hai.stanford.edu/ai-index/2026-ai-index-report

van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2018). The platform society: Public values in a connective world. Oxford University Press.

Vuorikari, R., Kluzer, S., & Punie, Y. (2022). DigComp 2.2: The digital competence framework for citizens. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/115376

Williamson, B. (2017). Big data in education: The digital future of learning, policy and practice. SAGE.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DIGITAL MEDIA USE AND RELIGIOSITY: A REVIEW OF THE LITERATURE[1]

Arş. Gör. Dr. Muhammet Emin Çifçi
Selçuk University
muhammet.cifci@selcuk.edu.tr - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2696-2569

Prof. Dr. Bünyamin Ayhan
Selçuk University
bayhan@selcuk.edu.tr - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0476-8394

ABSTRACT

Digital technologies, encompassing tools such as the Internet and Internet-based technologies, computers, smartphones and tablets, wearable technologies, algorithmic systems, and artificial intelligence applications, have brought about profound transformations in individual and social life. Digital media, which constitute an important dimension of digital technologies, have become integral to everyday life worldwide and in Türkiye. According to the Digital 2026 report, Internet users aged 16 and over spend an average of 33 hours and 27 minutes per week on digital media globally and 41 hours and 37 minutes per week in Türkiye.

Given the extent to which digital media have become embedded in everyday life, they can be expected to affect individuals' religious beliefs and practices, as they do in many other areas. This study examines the relationship between digital media use and religiosity through a review of the existing literature. The findings of the studies reviewed reveal two main patterns concerning the relationship between digital media use and religiosity. The first is an inverse relationship between digital media use and religiosity. Accordingly, increased digital media use is associated with lower levels of religiosity. The second pattern is related to the pluralistic, multicultural, and interactive nature of digital media. The findings suggest that these characteristics of digital media may be associated with the declining significance of the rigid boundaries of traditional religions, individuals' incorporation of selected elements from different belief systems into their own beliefs and practices, and increased tolerance among individuals belonging to different religions, belief systems, and worldviews.

Anahtar Kelimeler : Digital technologies, Digital media, Religiosity

[1] This study is derived from Muhammet Emin Çifçi's doctoral dissertation entitled "The Relationship Between Digital Media Use and Secularity: A Study Among University Students," completed in 2026 under the supervision of Prof. Bünyamin Ayhan at the Institute of Social Sciences, Selçuk University.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

JEOPOLİTİK RİSKLERİN BIST HİSSE SENEDİ GETİRİLERİNE ETKİSİ: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI ÜZERİNE BİR OLAY ÇALIŞMASI

Muh. Müd. Yrd. Meltem ATABAY

Policap Plastik A.Ş

meltemataby@gmail.com - 0009-0000-3322-0729

Doç. Dr. Batuhan MEDETOĞLU

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

bmedetoglu@mehmetakif.edu.tr - 0000-0002-8400-1232

ÖZET

Rusya–Ukrayna savaşı gibi jeopolitik risk unsurları, finansal piyasalarda belirsizliği artırarak hisse senedi getirileri üzerinde önemli etkilere yol açabilmektedir. Bu çalışma, Rusya–Ukrayna Savaşı'nın Borsa İstanbul'da yer alan seçilmiş hisse senetlerinin getirileri üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda 24.02.2022 tarihi olay günü olarak alınmış ve ENKAI, EREGL, AEFES, SISE, TUPRS, THYAO, PGSUS, ULKER, ARCLK ve TKFEN hisseleri için olay öncesi ve sonrası 10'ar günlük olay penceresi kullanılmıştır. Çalışmada Olay Çalışması yöntemi uygulanmıştır. Analize dâhil edilen 10 işletmenin seçilme gerekçesi, bu şirketlerin Borsa İstanbul içerisinde yüksek işlem hacmi ile piyasa değerine sahip olmaları, yüksek likiditeleri ve yatırımcılar tarafından yakından takip edilen hisseler olmaları şeklindedir. Analiz sonuçlarına göre incelenen hisse senetlerinde olay günü ve olay penceresi boyunca anormal getirilerin oluştuğu tespit edilmiştir. Ancak bu etkinin tüm hisselerde aynı yönde ve büyüklükte olmadığı görülmüştür. Havacılık sektöründe faaliyet gösteren THYAO ve PGSUS hisselerinde negatif yönlü anormal getiriler gözlemlenirken, enerji sektöründe yer alan TUPRS ve EREGL hisse senetlerinde pozitif yönlü anormal getiriler tespit edilmiştir. AEFES ve TKFEN hisselerinde ise özellikle negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı anormal getiriler olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Rusya–Ukrayna Savaşı'nın BIST kapsamında yer alan seçilmiş hisse senetlerinin getirileri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkiler oluşturduğunu ve bu etkinin sektörler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonuçları, jeopolitik risklerin finansal piyasalar üzerindeki etkilerinin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik Risk, Rusya–Ukrayna Savaşı, BIST 100, Olay Çalışması

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE IMPACT OF GEOPOLITICAL RISKS ON BIST STOCK RETURNS: AN EVENT STUDY OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

ABSTRACT

Geopolitical risk factors, such as the Russia–Ukraine war, can increase uncertainty in financial markets and have a significant impact on stock returns. This study examines the effect of the Russia–Ukraine War on the returns of selected stocks listed on Borsa Istanbul. In this context, February 24, 2022, was taken as the event day, and a 10-day event window before and after the event was used for ENKAI, EREGL, AEFES, SISE, TUPRS, THYAO, PGSUS, ULKER, ARCLK, and TKFEN stocks. The Event Study methodology was applied in this research. These 10 companies were selected because they have high trading volume and market capitalization within Borsa Istanbul, possess high liquidity, and are closely followed by investors. According to the analysis results, abnormal returns were detected in the examined stocks on the event day and during the event window. However, this effect did not occur in the same direction or magnitude for all stocks. While negative abnormal returns were observed for THYAO and PGSUS from the aviation sector, positive abnormal returns were detected for TUPRS and EREGL from the energy sector. In AEFES and TKFEN, negative and statistically significant abnormal returns were identified for AEFES and TKFEN. The findings reveal that the Russia–Ukraine War had statistically significant effects on the returns of selected stocks within BIST and that this impact varied across sectors. The results contribute to understanding the effects of geopolitical risks on financial markets.

Keywords: Geopolitical Risk, Russia–Ukraine War, BIST 100, Event Study

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. GİRİŞ

Rusya ile Ukrayna arasındaki jeopolitik gerilim, 2022 yılının başlarında ortaya çıkmıştır. Bu süreçte 21 Şubat 2022 tarihinde Rusya Federasyonu, Ukrayna'ya bağlı Donetsk ve Luhansk bölgelerinin bağımsızlığını tanımıştır. Ardından 24 Şubat 2022'de Rusya, Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı bir askeri operasyon başlatmıştır (Wikipedia, 2026). Bu gelişmelere karşılık olarak Batılı devletler Rusya'ya yönelik ekonomik ve finansal yaptırımlar uygulamaya başlamışlardır. Söz konusu yaptırımların etkisiyle finansal piyasalarda ciddi dalgalanmalar yaşanmış, Rus rublesi 28 Şubat 2022 tarihinde ABD doları karşısında tek işlem gününde yaklaşık %20,7 oranında değer kaybetmiştir (Santorsola vd., 2022).

Savaş dönemlerinde ortaya çıkan belirsizlik, yalnızca finansal piyasaları değil aynı zamanda mal ve hizmet piyasalarını da doğrudan etkilemektedir. Rutin dönemlerde fiyat artışları talep daralmasına yol açarken, savaş gibi yüksek belirsizlik ortamlarında bu ilişki tersine dönebilmektedir. Artan fiyatlar ve geleceğe yönelik daha yüksek fiyat beklentisi, tüketicilerin panik alımlara yönelmesine neden olmakta ve talebi artırabilmektedir. Bu durum, üretici ve satıcıların piyasada güç kazanmasına, bazı durumlarda ise tekelci eğilimlerin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Böyle bir ortamda devletin piyasa üzerindeki kontrolü de zayıflayabilmektedir (Karamızrak & Karaca, 2018, s. 162).

Bu bağlamda, jeopolitik risklerin finansal piyasalar üzerindeki etkisinin incelenmesi literatürde önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar, savaş ve benzeri küresel şokların hisse senedi piyasalarında genellikle negatif yönlü anormal getiriler ve artan volatilite ile sonuçlandığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu etkinin tüm sektörlerde aynı şekilde gerçekleşmediği, özellikle enerji ve emtia ile ilişkili sektörlerde farklı yönlü fiyat hareketliliğinin gözlemlenebildiği ifade edilmektedir (Irmak, 2025).

Bu çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; giriş, literatür taraması, yöntem, analiz ve bulgular ile sonuç şeklindedir. Analize dâhil edilen 10 firmanın seçilmesinde, bu şirketlerin Borsa İstanbul endeksi içerisinde yüksek işlem hacmine ve piyasa değerine sahip, likiditesi yüksek ve yatırımcılar tarafından yakından takip edilen hisseler olmaları etkili olmuştur. Olay çalışması yönteminde, fiyatların yeni bilgilere hızlı tepki verdiği ve anormal getirilerin daha sağlıklı ölçülebildiği likit hisselerin tercih edilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca seçilen firmaların enerji, havacılık, sanayi, tüketim ve imalat gibi farklı sektörleri temsil etmesi, jeopolitik şokların sektör bazlı etkilerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesine imkân sağlamaktadır. Örneklemin 10 firma ile sınırlandırılması ise analizin yönetilebilirliğini artırmak, sonuçların daha net yorumlanmasını sağlamak ve olay penceresi boyunca anormal getirilerin daha açık biçimde gözlemlenmesini mümkün kılmak amacıyla tercih edilmiştir.

Bu çalışmanın özgün değeri, Rusya–Ukrayna Savaşı gibi yakın dönemli ve yüksek etkili bir jeopolitik şokun Borsa İstanbul'da yer alan seçilmiş hisse senetleri üzerindeki kısa vadeli etkilerini olay çalışması yöntemiyle incelemesidir. Bu kapsamda, Rusya–Ukrayna Savaşı'nın Borsa İstanbul endeksinde yer alan seçilmiş hisse senetleri üzerindeki etkisi olay çalışması yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analizde ENKAI, EREGL, AEFES, SISE, TUPRS, THYAO, PGSUS, ULKER, ARCLK ve TKFEN şirketleri ele alınmış; 24.02.2022 tarihi olay günü olarak belirlenmiş ve olay öncesi ile sonrası 10'ar günlük dönem incelenmiştir. Elde

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

edilen bulgular, söz konusu savaşın incelenen hisse senetleri üzerinde kısa vadede anlamlı piyasa tepkilerine yol açtığını göstermektedir. Bununla birlikte, bu tepkilerin yönü ve büyüklüğü sektörler arasında farklılık göstermekte; havacılık, tüketim ve bazı sanayi hisselerinde daha belirgin negatif etkiler görülürken, enerji ve demir–çelik sektörlerinde daha sınırlı ve dönemsel olarak pozitif yönlü tepkiler ortaya çıkabilmektedir.

Çalışma, yalnızca endeks düzeyinde değil, farklı sektörleri temsil eden 10 likit hisse üzerinden mikro düzeyde analiz yaparak literatürdeki makro endeks odaklı çalışmalardan ayrışmaktadır. Ayrıca enerji, havacılık, tüketim ve sanayi gibi sektörlerin aynı olay penceresi içinde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, jeopolitik risklerin sektör bazlı heterojen etkilerinin daha net şekilde ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, Rusya–Ukrayna Savaşı gibi yüksek etkili bir jeopolitik şokun Borsa İstanbul üzerindeki etkilerini sektör bazında inceleyerek literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Markowitz (1952) tarafından literatüre kazandırılan portföy çeşitlendirme kapsamında yatırımcılara çeşitlendirme yapılması önerisi yönüyle de katkı sunulmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Jeopolitik risklerin hisse senedi getirilerine etkisinin belirlenmesi, yatırımcıların ve piyasa aktörlerinin risk yönetimi ile stratejik karar alma süreçleri açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, literatürde yer alan çeşitli çalışmalar, jeopolitik şokların finansal piyasalar üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve yönetilmesi konusunda önemli veriler ile yöntemler sunmaktadır. Aşağıda, çalışma konusuna en yakın olan güncel araştırmalar incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu incelemeler, jeopolitik risklerin finansal piyasalar üzerindeki farklı boyutlarını ele alan ve mevcut yöntemleri analiz eden araştırmaları içermektedir.

Yousaf vd. (2022) çalışmalarında, Rusya-Ukrayna çatışmasının G20 ve seçilmiş ülke borsaları üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Bu çatışmanın küresel hisse senedi piyasalarında genel olarak anlamlı ve negatif getiri etkisi oluşturduğu ifade edilmiştir. Savaşın piyasalardaki yansımalarının homojen olmadığı, özellikle Rusya piyasasının en güçlü olumsuz tepkiyi verdiği, Avrupa ve Asya piyasalarının ise savaş sonrası dönemde negatif etkilendiği de ifade edilmiştir. Macaristan, Polonya ve Slovakya gibi ülkelerin savaş öncesi dönemde de negatif tepki gösterdiğinin tespit edilmesi ile jeopolitik risklerin piyasa üzerindeki sarsıcı etkisi olduğu öne sürülmüştür.

Boungou ve Yatié (2022), Rusya-Ukrayna savaşının küresel hisse senedi piyasalarına olan etkileri üzerine çalışma gerçekleştirmiştir. Çatışma ortamının dünya genelindeki borsa getirileri üzerinde doğrudan negatif bir etki oluşturduğu ifade edilmiştir. Küresel finansal sistemin ve uluslararası ticaret ağlarının savaş atmosferinden hızlı bir şekilde etkilendiği, bu durumun küresel ölçekte yatırımcı paniklerine yol açarak dünya borsalarında genel bir düşüş trendini beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Boubaker vd. (2022) çalışmalarında, Rusya-Ukrayna savaşının MSCI sınıflamasına göre 23 gelişmiş ve 24 gelişmekte olan piyasa üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Bu askeri işgalin, küresel ölçekte genel olarak negatif anormal getiriler oluşturduğu ifade edilmiştir. Savaşın getirdiği şok dalgasının ülkelerin coğrafi yakınlıklarına, enerji bağımlılıklarına ve

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ekonomik yapılarına göre değiştiği, bu nedenle negatif etkilerin piyasalar arasında homojen bir dağılım göstermediği ve her ülkenin kırılganlık düzeyine göre farklı tepkiler verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Yürük (2022), Rusya-Ukrayna savaşının ve SWIFT yaptırımı duyurusunun Borsa İstanbul BIST 100 Endeksi üzerindeki etkisi üzerine çalışma gerçekleştirmiştir. Bu iki büyük jeopolitik ve ekonomik gelişmenin, endeks üzerinde özellikle olay gününe yakın dönemlerde anlamlı anormal getiriler oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Savaş sonrası dönemlerde anormal birikimli ortalama getirilerin (CAAR) daha belirgin hale geldiği, Rusya-Ukrayna savaşı ve ilgili yaptırımların BIST üzerinde kısa vadeli fakat son derece güçlü piyasa tepkilerine yol açtığını ifade edilmiştir.

Medetoğlu ve Saldanlı (2023), BIST endeks değişimlerinin hisse senedi getirileri ve piyasa risk algısı üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Çalışma sonucunda, endeksten çıkarılan paylarda anormal getirilerin daha belirgin riskten kaçınma tepkileri oluşturduğu, endekse dahil edilen paylardaki fiyat hareketlerinin ise daha zayıf kaldığı ifade edilmiştir.

Aksoy Erzurumlu ve Akçakanat (2025), jeopolitik risk endeksinin Türkiye'de BIST Banka Endeksi üzerindeki etkisi üzerine çalışma gerçekleştirmiştir. Jeopolitik risklerde meydana gelen artışların makroekonomik dengeler üzerinden bankacılık sektörü üzerinde doğrudan olumsuz etkiler oluşturduğu ifade edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre jeopolitik risk endeksinden BIST Banka Endeksi'ne doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğu, jeopolitik belirsizliklerin bankacılık sektörü performansı üzerinde temel bir belirleyici olduğunu belirtilmiştir.

Yıldırım ve Yıldırım (2025), Rusya-Ukrayna savaşının Borsa İstanbul endeksleri üzerindeki yansımaları üzerine çalışma gerçekleştirmiştir. Bu savaşın BIST endekslerinde genel olarak volatiliteyi artırdığı ve birçok endekste özellikle olay günü itibarıyla negatif normalüstü getiriler oluşturduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Sektörel bazda XTRZM, XILTM ve XUTEK endekslerinin savaştan daha güçlü etkilendiği, XGIDA ve XELKT gibi endekslerde ise hem negatif hem de pozitif normalüstü getirilerin gözlendiği belirtilmiştir. Savaşın Borsa İstanbul'da risk algısını artırarak piyasa dengesizliğine yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır.

Özer (2026) çalışmasında, Türkiye'deki ekonomik, politik, jeopolitik ve sosyal olayların yatırımcı risk iştahı üzerindeki etkilerinden bahsetmiştir. Bu yerel ve küresel gelişmelerin, piyasa aktörlerinin risk algısını doğrudan şekillendirdiği ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda, özellikle küresel sistemik şokların BIST-100 ve risk iştahı göstergelerinde daha güçlü ve kalıcı riskten kaçınma tepkileri oluşturduğu, yurtiçi belirsizliklerin kısa vadede risk iştahını azalttığı, seçim süreçleri gibi belirsizliğin çözüldüğü durumlarda ise tepkilerin daha zayıf kaldığı belirtilmiştir.

Literatür incelendiğinde, jeopolitik risklerin finansal piyasalar üzerinde genellikle anormal getiriler ve artan oynaklık oluşturduğu, bu etkinin çoğunlukla negatif yönlü olduğu ancak sektör ve piyasa yapısına göre farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca mevcut çalışmaların daha çok ülke veya endeks bazında yoğunlaştığı, hisse bazlı ve sektörel ayrışmayı birlikte ele alan çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın gerçekleştirilme gerekçesi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

de literatürde sınırlı olan alana yönelik hem sektör hem de hisse bazlı analiz gerçekleştirilmesidir. Böylelikle hem yatırımcılar hem de politika yapıcılara yönelik öneriler sunulmuş olacaktır. Çalışma, ele aldığı örneklem, dönem ve olay yönüyle özgünlük göstermektedir.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, Rusya–Ukrayna Savaşı'nın Borsa İstanbul kapsamında yer alan seçilmiş hisse senetleri üzerindeki etkisi olay çalışması yöntemi ile analiz edilmiştir. Olay günü olarak askeri operasyonun başladığı 24.02.2022 tarihi esas alınmıştır. Söz konusu tarih, uluslararası finansal piyasalarda önemli dalgalanmalara yol açan jeopolitik bir şok olarak değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda, BIST endeksinde işlem gören ve Tablo 1'de yer alan, piyasa değeri ve işlem hacmi açısından öne çıkan 10 şirketin hisse senedi getirileri incelenmiştir. İlgili hisse senetlerine ait veriler, olay öncesi ve sonrası dönemler dikkate alınarak analiz edilmiş ve anormal getiriler hesaplanmıştır.

Olay çalışması yöntemi, belirli bir olayın finansal piyasalar üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla olay öncesi ve sonrası dönemlerde oluşan getirilerin incelenmesine dayanmaktadır. Bu yöntemde, gerçekleşen getiriler ile beklenen getiriler arasındaki fark anormal getiri (AR) olarak tanımlanmakta; olayın piyasa üzerindeki etkisi ise ortalama anormal getiri (AAR) ve kümülatif anormal getiri (CAR) aracılığıyla ölçülmektedir (Büyükipekçi vd., 2024; MacKinlay, 1997). İlgili süreç Şekil 1 yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil 1. Olay Çalışması Yöntemi

Tahmin Penceresi Başlangıç Tarihi	Tahmin Penceresi Bitiş Tarihi	Olay Penceresi Başlangıç Tarihi	Olay Tarihi	Olay Penceresi Bitiş Tarihi	Olay Sonrası Penceresi Başlangıç Tarihi	Olay Sonrası Penceresi Bitiş Tarihi
T0	T1	T1+1	0	T2	T2+1	T3

Olay çalışması kapsamında ilk olarak, finansal varlıkların beklenen getirilerinden sapmalarını ifade eden anormal getiriler hesaplanmaktadır. Anormal getiri, ilgili varlığın gerçekleşen getirisi ile piyasa getirisi arasındaki fark olarak tanımlanmakta olup Denklem 1'deki şekilde formüle edilmektedir (Kothari ve Warner, 2007).

$$AR_{it} = R_{it} - R_{mt} \quad (1)$$

Anormal getiri, ilgili finansal varlığın belirli bir dönemde elde ettiği gerçekleşen getiri ile aynı döneme ait piyasa getirisi arasındaki farkı ifade etmektedir. Gerçekleşen getiri varlığın piyasa performansını, piyasa getirisi ise genel piyasa hareketlerini temsil etmektedir (MacKinlay, 1997). Olayın örneklem genelindeki ortalama etkisini ölçmek amacıyla, her bir

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

döneme ait anormal getirilerin aritmetik ortalaması alınarak ortalama anormal getiri (AAR) elde edilmektedir. İlgili gösterim Denklem 2'de mevcuttur.

$$AAR_t = \frac{1}{N}\sum_{i=1}^{N} AR_{it} \quad (2)$$

Denklem 2'de yer alan N, analizde yer alan finansal varlık sayısını ifade etmektedir. Olayın belirli bir zaman aralığındaki toplam etkisini değerlendirmek amacıyla kümülatif anormal getiri (CAR) hesaplanmaktadır. CAR, olay penceresi boyunca anormal getirilerin kümülatif toplamı olup Denklem 3'teki gibi tanımlanmaktadır.

$$CAR_{(t_1,t_2)} = \sum_{t=t_1}^{t_2} AAR_t \quad (3)$$

Elde edilen CAR değeri, olayın finansal piyasalar üzerindeki toplam etkisini ortaya koymakta ve yatırımcı tepkisinin yönü ile büyüklüğünün değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır (Kothari ve Warner, 2007). Çalışmada analiz edilen işletmeler Tablo 1 aralığıyla gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Yer Alan BIST Şirketleri

Hisse Kodu	Şirket Unvanı
ENKAI	Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş.
EREGL	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş.
AEFES	Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayii A.Ş.
SISE	Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.
TUPRS	Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.
THYAO	Türk Hava Yolları A.O.
PGSUS	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.
ULKER	Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.
ARCLK	Arçelik A.Ş.
TKFEN	Tekfen Holding A.Ş.

4. ANALİZ VE BULGULAR

Bu çalışma kapsamında Rusya–Ukrayna Savaşı'nın Borsa İstanbul kapsamında yer alan seçilmiş hisse senetlerinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada iki hipotez oluşturulmuş ve test edilmiştir. Bu hipotezler aşağıda mevcuttur.

H_0=Rusya–Ukrayna Savaşı'nın BIST endeksinde yer alan seçilmiş şirketlerin hisse senedi getirileri üzerinde etkisi yoktur.

H_1=Rusya–Ukrayna Savaşı'nın BIST endeksinde yer alan seçilmiş şirketlerin hisse senedi getirileri üzerinde etkisi vardır.

Çalışmada olay günü 24.02.2022 tarihi esas alınmış olup, olay gününün 10 gün öncesi ve 10 gün sonrasını kapsayan olay penceresi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, BIST 100 endeksinde işlem gören ve Tablo 1'de yer alan 10 şirketin hisse senedi fiyat verileri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kullanılarak logaritmik getiriler hesaplanmış ve anormal getiriler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. ENKAI işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. ENKAI Olay Çalışması Analizi

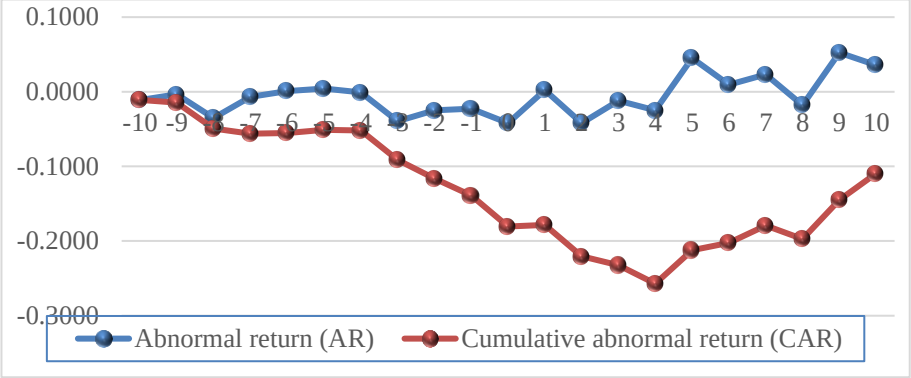
GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	-0,0109	-0,0109	-0,4996
-9	-0,0034	-0,0143	-0,1571
-8	-0,0351	-0,0494	-1,6109
-7	-0,0068	-0,0562	-0,3123
-6	0,0008	-0,0554	0,0357
-5	0,0044	-0,0510	0,2012
-4	-0,0010	-0,0520	-0,0457
-3	-0,0392	-0,0912	-1,7986***
-2	-0,0249	-0,1161	-1,1420
-1	-0,0226	-0,1387	-1,0375
0	-0,0419	-0,1806	-1,9241***
1	0,0023	-0,1784	0,1037
2	-0,0420	-0,2203	-1,9258***
3	-0,0121	-0,2324	-0,5541
4	-0,0247	-0,2571	-1,1314
5	0,0450	-0,2121	2,0648**
6	0,0095	-0,2026	0,4372
7	0,0232	-0,1793	1,0656
8	-0,0180	-0,1974	-0,8279
9	0,0524	-0,1450	2,4034**
10	0,0356	-0,1094	1,6360

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 2'de, ENKAI işletmesi olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getiriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 3 gün önce, olay günü ve olay gününden 2 gün sonra negatif yönlü anormal getirilerin olduğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiriler %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca, olay gününden 5 ve 9 gün sonra pozitif yönlü anormal getiriler tespit edilmiş olup bu getiriler %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ENKAI işletmesine ait AR ve CAR değerleri, Grafik 1'de mevcuttur.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Grafik 1. ENKAI AR ve CAR Değerleri

EREGL işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3. EREGL Olay Çalışması Analizi

GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	-0,0042	-0,0042	-0,2425
-9	-0,0223	-0,0265	-1,3028
-8	-0,0122	-0,0387	-0,7116
-7	-0,0019	-0,0406	-0,1105
-6	-0,0173	-0,0578	-1,0086
-5	0,0122	-0,0457	0,7116
-4	-0,0049	-0,0505	-0,2840
-3	0,0129	-0,0377	0,7512
-2	-0,0055	-0,0431	-0,3204
-1	0,0676	0,0245	3,9479*
0	0,0574	0,0819	3,3508*
1	0,0021	0,0841	0,1248
2	-0,0006	0,0835	-0,0344
3	0,0486	0,1321	2,8384****
4	0,0265	0,1586	1,5457
5	0,0000	0,1586	0,0013
6	-0,0207	0,1379	-1,2085
7	0,0110	0,1489	0,6430
8	-0,0145	0,1344	-0,8490
9	-0,0378	0,0966	-2,2064**
10	0,0207	0,1173	1,2074

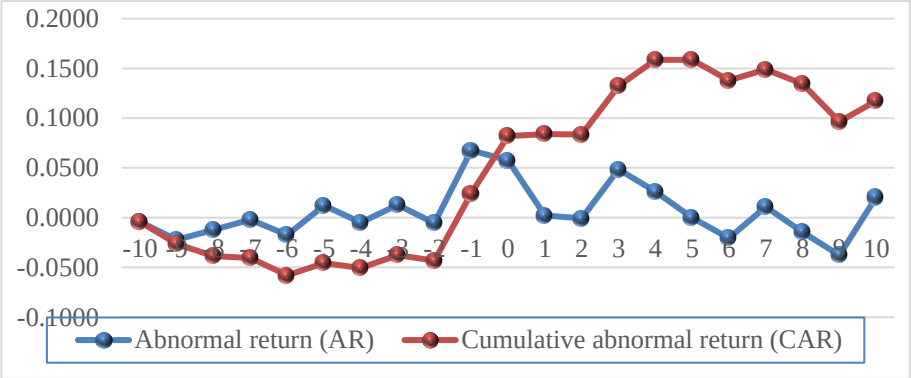
Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 3'te, EREGL işletmesi olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getiriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 1 gün önce, olay günü ve olay gününden 3 gün sonra pozitif yönlü anormal getirilerin olduğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiriler %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca, olay

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gününden 9 gün sonra negatif yönlü anormal getiri tespit edilmiş olup bu getiri de %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. EREGL işletmesine ait AR ve CAR değerleri, Grafik 2'de mevcuttur.

Grafik 2. EREGL AR ve CAR Değerleri

AEFES işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. AEFES Olay Çalışması Analizi

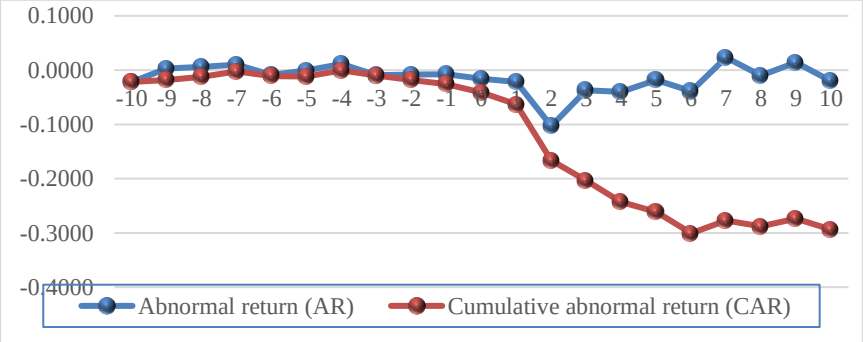
GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	-0,0216	-0,0216	-1,3393
-9	0,0033	-0,0183	0,2043
-8	0,0059	-0,0124	0,3644
-7	0,0101	-0,0023	0,6246
-6	-0,0088	-0,0112	-0,5495
-5	-0,0004	-0,0116	-0,0242
-4	0,0111	-0,0005	0,6899
-3	-0,0097	-0,0102	-0,6015
-2	-0,0082	-0,0183	-0,5063
-1	-0,0074	-0,0257	-0,4568
0	-0,0159	-0,0415	-0,9856
1	-0,0217	-0,0632	-1,3460
2	-0,1031	-0,1663	-6,4043*
3	-0,0370	-0,2033	-2,2973**
4	-0,0399	-0,2432	-2,4765**
5	-0,0184	-0,2616	-1,1437
6	-0,0391	-0,3007	-2,4286**
7	0,0233	-0,2774	1,4452
8	-0,0102	-0,2876	-0,6337
9	0,0140	-0,2737	0,8665
10	-0,0199	-0,2936	-1,2367

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 4'te AEFES işletmesinin işletmesi olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getiriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 2, 3, 4 ve 6 gün sonra negatif yönlü anormal getirilerin oluştuğu görülmektedir. Özellikle olay gününden 2 gün sonra gerçekleşen –6,4043 düzeyindeki anormal getiri dikkat çekmektedir. Söz konusu negatif anormal getiri %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunurken, olay gününden 3, 4 ve 6 gün sonraki negatif anormal getiriler %5 düzeyinde istatistiksel anlamlılık göstermektedir. AEFES işletmesine ait AR ve CAR değerleri Grafik 3'te sunulmuştur.

Grafik 3. AEFES AR ve CAR Değerleri

SISE işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. SISE Olay Çalışması Analizi

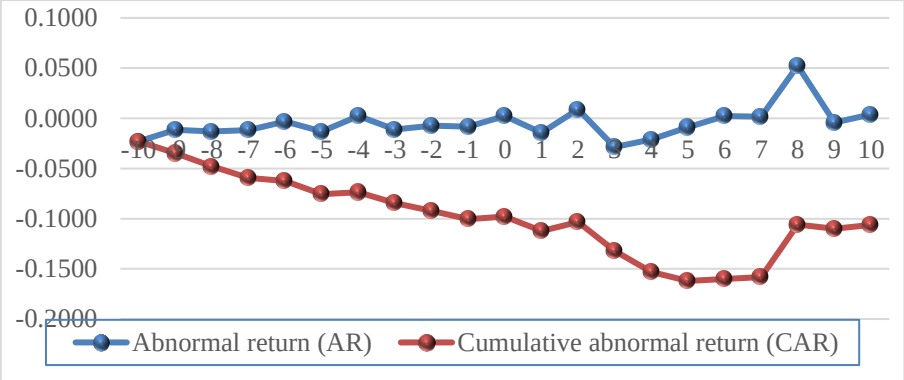
GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	-0,0231	-0,0231	-1,6992***
-9	-0,0116	-0,0347	-0,8556
-8	-0,0130	-0,0477	-0,9582
-7	-0,0117	-0,0594	-0,8607
-6	-0,0031	-0,0625	-0,2249
-5	-0,0132	-0,0757	-0,9725
-4	0,0022	-0,0736	0,1595
-3	-0,0111	-0,0846	-0,8157
-2	-0,0075	-0,0921	-0,5485
-1	-0,0082	-0,1003	-0,6067
0	0,0024	-0,0980	0,1754
1	-0,0143	-0,1122	-1,0486
2	0,0089	-0,1033	0,6523
3	-0,0287	-0,1320	-2,1094**
4	-0,0212	-0,1532	-1,5587
5	-0,0089	-0,1621	-0,6514
6	0,0021	-0,1600	0,1528
7	0,0016	-0,1583	0,1205
8	0,0524	-0,1059	3,8560*
9	-0,0040	-0,1099	-0,2954
10	0,0037	-0,1062	0,2721

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 5'te, SISE işletmesinin olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getirileri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 10 gün önce negatif yönlü anormal getiri olduğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiri %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca, olay gününden 3 gün sonra negatif yönlü ve olay gününden 8 gün sonra pozitif yönlü anormal getiriler tespit edilmiştir. Olay gününden 3 gün sonraki negatif yönlü anormal getiri %5 düzeyinde, olay gününden 8 gün sonraki pozitif yönlü anormal getiri ise %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. SISE işletmesine ait AR ve CAR değerleri Grafik 4'te mevcuttur.

Grafik 4. SISE AR ve CAR Değerleri

TUPRS işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. TUPRS Olay Çalışması Analizi

GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	0,0199	0,0199	1,1632
-9	0,0316	0,0515	1,8447***
-8	0,0066	0,0581	0,3875
-7	-0,0169	0,0412	-0,9879
-6	0,0017	0,0429	0,0974
-5	-0,0073	0,0356	-0,4254
-4	-0,0072	0,0284	-0,4200
-3	-0,0194	0,0090	-1,1348
-2	-0,0181	-0,0091	-1,0574
-1	-0,0013	-0,0104	-0,0764
0	-0,0010	-0,0114	-0,0563
1	0,0134	0,0020	0,7817
2	0,0723	0,0742	4,2234*
3	-0,0140	0,0603	-0,8177
4	-0,0147	0,0456	-0,8570

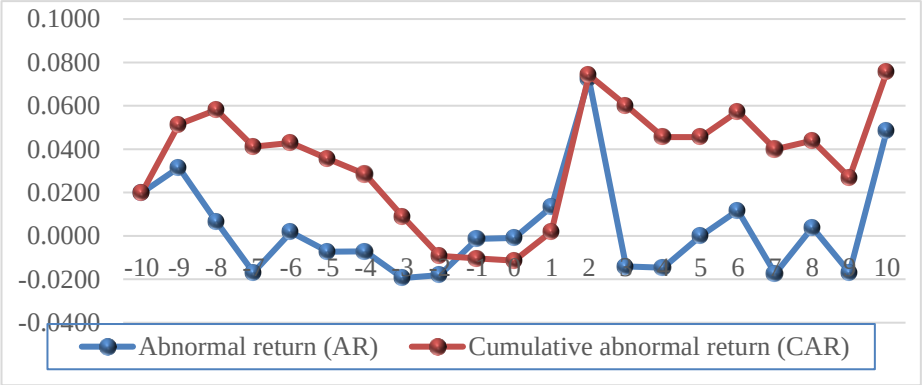
ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

5	0,0000	0,0456	0,0014
6	0,0118	0,0574	0,6898
7	-0,0174	0,0400	-1,0190
8	0,0039	0,0439	0,2284
9	-0,0169	0,0270	-0,9877
10	0,0487	0,0757	2,8452*

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 6'da TUPRS işletmesi olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getiriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 9 gün önce, pozitif yönlü anormal getirinin olduğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiriler %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca, 2 ve 10 gün sonra pozitif yönlü anormal getirilerin olduğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiriler %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. TUPRS işletmesine ait AR ve CAR değerleri, Grafik 5'te mevcuttur.

Grafik 5. TUPRS AR ve CAR Değerleri

THYAO işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 7'de yer almaktadır.

Tablo 7. THYAO Olay Çalışması Analizi

GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	-0,0011	-0,0011	-0,0571
-9	-0,0154	-0,0165	-0,7639
-8	-0,0088	-0,0254	-0,4393
-7	0,0232	-0,0021	1,1545
-6	-0,0162	-0,0183	-0,8042
-5	-0,0135	-0,0318	-0,6709
-4	0,0075	-0,0243	0,3715
-3	-0,0041	-0,0284	-0,2032
-2	-0,0095	-0,0379	-0,4724
-1	-0,0295	-0,0674	-1,4650

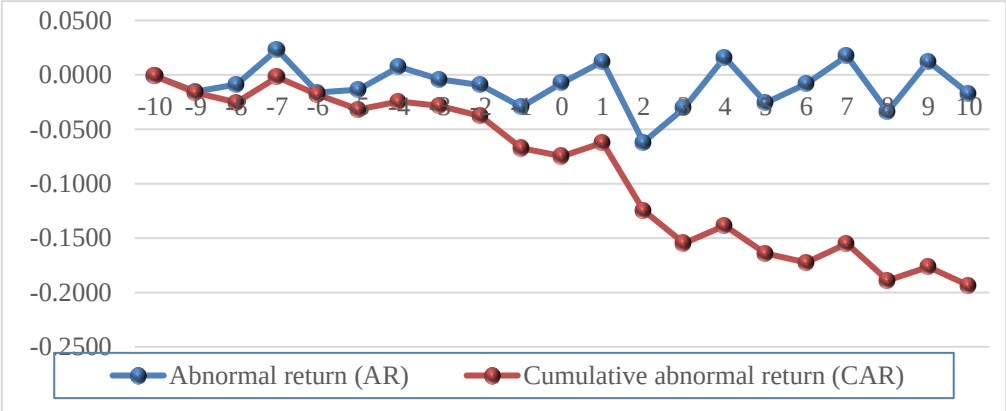
ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

0	-0,0074	-0,0747	-0,3658
1	0,0124	-0,0624	0,6151
2	-0,0620	-0,1244	-3,0815*
3	-0,0306	-0,1549	-1,5194
4	0,0163	-0,1386	0,8106
5	-0,0255	-0,1641	-1,2680
6	-0,0082	-0,1723	-0,4067
7	0,0174	-0,1549	0,8631
8	-0,0338	-0,1888	-1,6827***
9	0,0123	-0,1765	0,6124
10	-0,0172	-0,1937	-0,8567

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 7'de, THYAO işletmesi olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getiriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 2 ve 8 gün sonra negatif yönlü anormal getirilerin olduğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiriler sırasıyla %1 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. THYAO işletmesine ait AR ve CAR değerleri, Grafik 6'da mevcuttur.

Grafik 6. THYAO AR ve CAR Değerleri

PGSUS işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8. PGSUS Olay Çalışması Analizi

GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	-0,0082	-0,0082	-0,3377
-9	0,0005	-0,0077	0,0224
-8	-0,0085	-0,0162	-0,3481
-7	0,0187	0,0025	0,7657

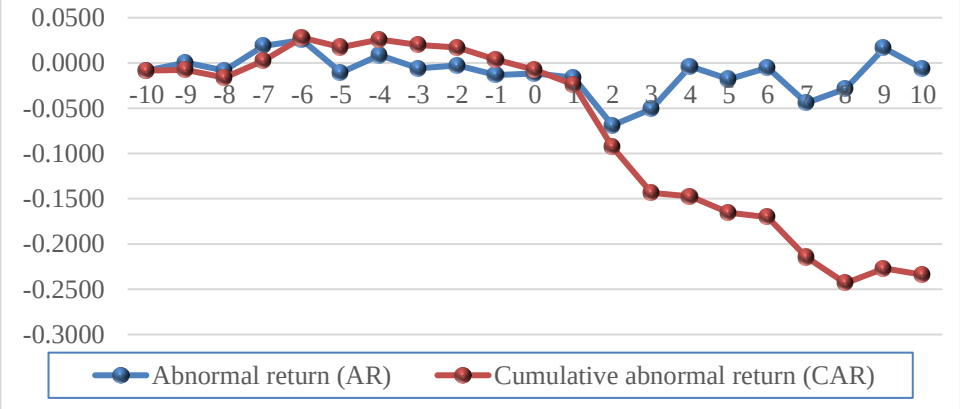
ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

-6	0,0253	0,0278	1,0397
-5	-0,0105	0,0174	-0,4299
-4	0,0085	0,0259	0,3502
-3	-0,0060	0,0199	-0,2463
-2	-0,0028	0,0171	-0,1136
-1	-0,0134	0,0037	-0,5494
0	-0,0115	-0,0078	-0,4736
1	-0,0162	-0,0240	-0,6656
2	-0,0689	-0,0930	-2,8273*
3	-0,0507	-0,1436	-2,0792**
4	-0,0037	-0,1474	-0,1521
5	-0,0180	-0,1653	-0,7379
6	-0,0052	-0,1705	-0,2135
7	-0,0441	-0,2146	-1,8091***
8	-0,0287	-0,2433	-1,1773
9	0,0162	-0,2271	0,6652
10	-0,0068	-0,2339	-0,2790

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 8'de, PGSUS işletmesi olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getiriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 2, 3 ve 7 gün sonra negatif yönlü anormal getirilerin olduğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiriler sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. PGSUS işletmesine ait AR ve CAR değerleri, Grafik 7'de mevcuttur.

Grafik 7. PGSUS AR ve CAR Değerleri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ULKER işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. ULKER Olay Çalışması Analizi

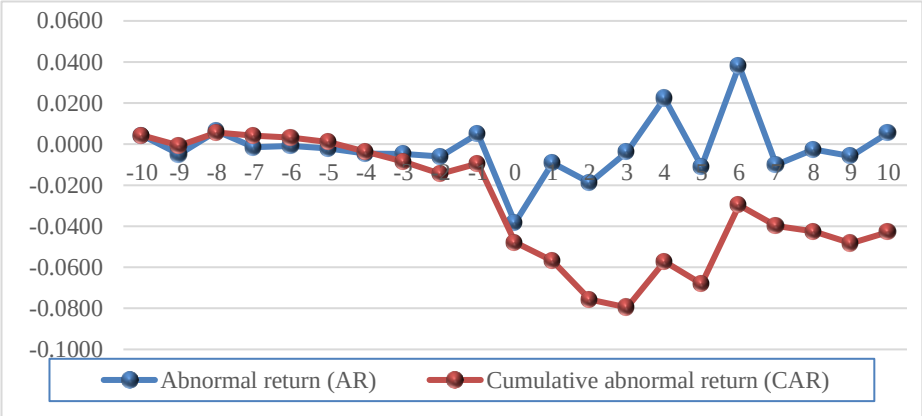
GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	0,0042	0,0042	0,3071
-9	-0,0049	-0,0007	-0,3593
-8	0,0063	0,0056	0,4643
-7	-0,0016	0,0041	-0,1138
-6	-0,0009	0,0031	-0,0689
-5	-0,0022	0,0010	-0,1596
-4	-0,0046	-0,0037	-0,3382
-3	-0,0049	-0,0085	-0,3554
-2	-0,0060	-0,0145	-0,4368
-1	0,0050	-0,0095	0,3682
0	-0,0383	-0,0478	-2,8052*
1	-0,0091	-0,0569	-0,6650
2	-0,0188	-0,0757	-1,3767
3	-0,0038	-0,0795	-0,2800
4	0,0223	-0,0572	1,6318
5	-0,0108	-0,0680	-0,7898
6	0,0383	-0,0298	2,8005*
7	-0,0101	-0,0398	-0,7370
8	-0,0026	-0,0425	-0,1932
9	-0,0059	-0,0484	-0,4312
10	0,0055	-0,0429	0,4028

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 9'da ULKER işletmesi olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getiriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününde negatif yönlü ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı anormal getiri oluştuğu görülmektedir. Ayrıca olay gününden 6 gün sonra pozitif yönlü ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı anormal getiri tespit edilmiştir. ULKER işletmesine ait AR ve CAR değerleri, Grafik 8'de mevcuttur.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Grafik 8. ULKER AR ve CAR Değerleri

ARCLK işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10. ARCLK Olay Çalışması Analizi

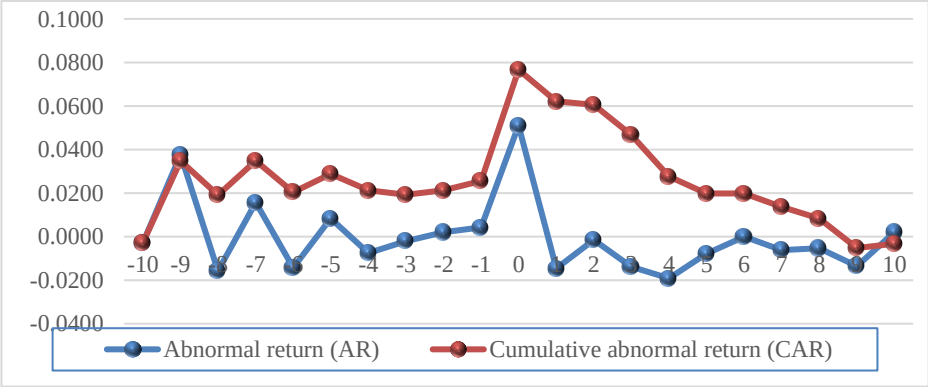
GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	-0,0028	-0,0028	-0,1766
-9	0,0376	0,0348	2,4014**
-8	-0,0158	0,0191	-1,0060
-7	0,0157	0,0348	1,0025
-6	-0,0143	0,0205	-0,9147
-5	0,0083	0,0288	0,5324
-4	-0,0075	0,0213	-0,4807
-3	-0,0020	0,0193	-0,1291
-2	0,0020	0,0213	0,1298
-1	0,0043	0,0256	0,2737
0	0,0511	0,0766	3,2604*
1	-0,0145	0,0621	-0,9278
2	-0,0015	0,0606	-0,0971
3	-0,0138	0,0468	-0,8820
4	-0,0191	0,0276	-1,2225
5	-0,0078	0,0198	-0,4976
6	-0,0001	0,0198	-0,0046
7	-0,0062	0,0136	-0,3933
8	-0,0053	0,0083	-0,3368
9	-0,0136	-0,0052	-0,8658
10	0,0020	-0,0032	0,1302

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 10'da ARCLK işletmesi olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getiriler yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 9 gün önce ve olay gününde pozitif yönlü anormal getirilerin olduğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiriler sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. ARCLK işletmesine ait AR ve CAR değerleri, Grafik 9'da mevcuttur.

Grafik 9. ARCLK AR ve CAR Değerleri

TKFEN işletmesi olay çalışması analiz sonucu Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11. TKFEN Olay Çalışması Analizi

GÜN	AR	CAR	AR t-test
-10	-0,0110	-0,0110	-0,7365
-9	0,0062	-0,0048	0,4127
-8	0,0041	-0,0007	0,2768
-7	-0,0196	-0,0203	-1,3114
-6	-0,0125	-0,0328	-0,8333
-5	-0,0171	-0,0498	-1,1414
-4	-0,0100	-0,0598	-0,6660
-3	-0,0162	-0,0760	-1,0852
-2	-0,0005	-0,0765	-0,0326
-1	-0,0263	-0,1029	-1,7611***
0	-0,0032	-0,1061	-0,2168
1	-0,0780	-0,1841	-5,2159*
2	-0,0754	-0,2595	-5,0431*
3	-0,0182	-0,2777	-1,2143
4	-0,0166	-0,2943	-1,1071
5	-0,0142	-0,3085	-0,9491
6	-0,0061	-0,3145	-0,4071
7	-0,0090	-0,3235	-0,6020
8	-0,0077	-0,3313	-0,5182

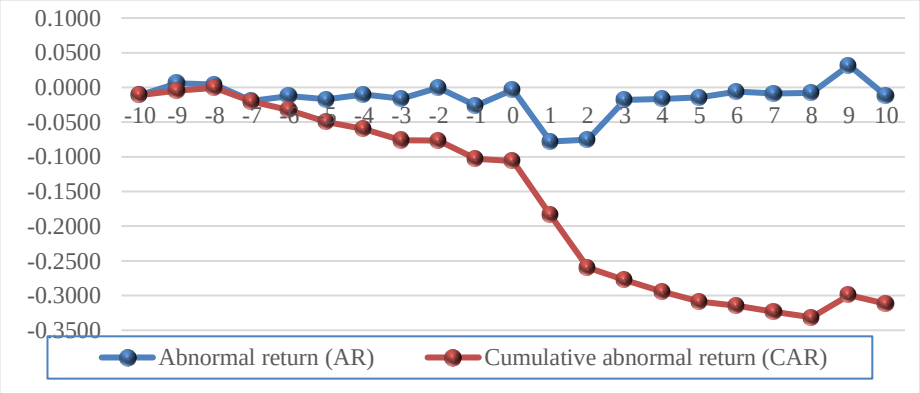
ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

9	0,0319	-0,2994	2,1341**
10	-0,0123	-0,3117	-0,8222

Not: *, ** ve *** sembolleri sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Tablo 11'de, TKFEN işletmesinin olay günü, olay gününün 10 gün öncesi ve olay gününden 10 gün sonrasına ait getirileri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde, olay gününden 1 ve 2 gün sonra yüksek düzeyde negatif yönlü anormal getirilerin oluştuğu görülmektedir. Söz konusu anormal getiriler %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca, olay gününden 1 gün önce negatif yönlü ve olay gününden 9 gün sonra pozitif yönlü anormal getiriler tespit edilmiş olup, bu getiriler sırasıyla %10 ve %5 düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. TKFEN işletmesine ait AR ve CAR değerleri Grafik 10'da mevcuttur.

Grafik 10. TKFEN AR ve CAR Değerleri

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında Rusya–Ukrayna Savaşı'nın Borsa İstanbul endeksinde işlem gören seçilmiş hisse senetlerinin getirileri üzerindeki etkisi olay çalışması yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Olay tarihi olarak 24.02.2022 tarihi esas alınmış, olay öncesi ve sonrası dönem için 10'ar günlük olay penceresi belirlenmiştir. Analize dahil edilen ENKAI, EREGL, AEFES, SISE, TUPRS, THYAO, PGSUS, ULKER, ARCLK ve TKFEN hisselerine ilişkin logaritmik getiriler kullanılarak anormal getiriler (AR) ve kümülatif anormal getiriler (CAR) hesaplanmıştır. Beklenen getirilerin tahmininde piyasa modeli kullanılmış ve BIST endeksi referans piyasa portföyü olarak alınmıştır.

Analize dâhil edilen 10 firmanın seçilmesinde, bu şirketlerin Borsa İstanbul endeksi içerisinde yüksek işlem hacmine ve piyasa değerine sahip, likiditesi yüksek ve yatırımcılar tarafından yakından takip edilen hisseler olmaları etkili olmuştur. Olay çalışması yönteminde, fiyatların yeni bilgilere hızlı tepki verdiği ve anormal getirilerin daha sağlıklı ölçülebildiği likit hisselerin tercih edilmesi önem taşımaktadır. Ayrıca seçilen firmaların enerji, havacılık, sanayi, tüketim ve imalat gibi farklı sektörleri temsil etmesi, jeopolitik şokların sektör bazlı etkilerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesine imkân sağlamaktadır.

Elde edilen bulgular, incelenen hisse senetlerinde olay günü ve olay penceresi boyunca hem pozitif hem negatif yönlü anormal getirilerin ortaya çıktığını göstermektedir. Bununla

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

birlikte piyasa tepkilerinin tüm hisse senetlerinde benzer yön ve büyüklükte gerçekleşmediği, etkinin firma özellikleri ve sektör dinamiklerine bağlı olarak önemli ölçüde farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu durum, piyasa katılımcılarının jeopolitik riskleri homojen biçimde fiyatlamadığını ve bilgiye verilen tepkilerin varlık bazında değişkenlik gösterebildiğini ortaya koymaktadır.

Sektörel bazda değerlendirildiğinde, havacılık sektöründe yer alan THYAO ve PGSUS hisselerinde olay sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı ve kalıcı negatif anormal getiriler gözlemlenmiştir. Bu sonuç, savaş gibi jeopolitik şokların özellikle ulaşım ve turizmle ilişkili sektörlerde artan maliyetler, talep daralması ve belirsizlik kanalları üzerinden daha etkili olumsuz fiyatlamalara yol açtığını göstermektedir. Bu bulgular, tüketim ve sanayi sektörlerinin küresel belirsizlik dönemlerinde artan risk algısına daha duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşılık enerji ve demir–çelik sektörlerinde yer alan TUPRS ve EREGL hisse senetlerinde olay günü ve takip eden günlerde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı anormal getiriler elde edilmiştir. Bu durum, savaşın küresel enerji arzı ve emtia fiyatları üzerindeki etkileri nedeniyle söz konusu sektörde olumlu fiyatlama beklentileri oluşturduğunu gösterebilmektedir. ARCLK, SISE ve ENKA hisse senetlerinde olay günü pozitif ve anlamlı bir anormal getiri saptanmış, ancak bu etki sonraki günlerde kalıcı olmayarak yerini düşüşe ve fiyat dengelenmesine bırakmıştır. TKFEN ve AEFES hisse senetlerinde ise olay sonrası özellikle ilk iki gün içerisinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı negatif anormal getiriler tespit edilmiştir. Bu bulgu, piyasanın söz konusu hisseye gecikmeli ve yoğun bir şekilde tepki verdiğini göstermekte olup, kümülatif anormal getirilerin olay penceresi boyunca negatif olduğunu göstermektedir.

Analiz sonucunda, çalışmada test edilen hipotezlerden "H_0 *=Rusya–Ukrayna Savaşı'nın BIST endeksinde yer alan seçilmiş şirketlerin hisse senedi getirileri üzerinde etkisi yoktur."* hipotezi reddedilerek, *"H_1 =Rusya–Ukrayna Savaşı'nın BIST endeksinde yer alan seçilmiş şirketlerin hisse senedi getirileri üzerinde etkisi vardır."* hipotezi kabul edilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Rusya–Ukrayna Savaşı'nın incelenen hisse senetleri üzerinde kısa vadede istatistiksel olarak anlamlı piyasa tepkilerine yol açtığı görülmektedir. Bununla birlikte bu etkinin tüm sektörlerde homojen olmadığı, özellikle havacılık, tüketim ve bazı sanayi şirketlerinde daha belirgin negatif yönlü fiyatlamalar şeklinde ortaya çıktığı; enerji ve demir–çelik sektörlerinde ise daha sınırlı ve yer yer pozitif tepkilerin gözlemlendiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, jeopolitik şokların finansal piyasalarda kısa vadeli fiyatlama davranışlarını etkilediğini ve piyasa tepkilerinin firma ve sektör bazında heterojen bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, kriz ve belirsizlik dönemlerinde finansal piyasaların farklı duyarlılık düzeylerine sahip olduğunu vurgulayan literatürle uyumlu bir görünüm sunmaktadır.

Çalışmanın temel sınırlılığı, örneklemin 10 firma ile sınırlandırılmış olmasıdır. Gelecek çalışmalarda daha geniş örneklemler, farklı olay pencereleri ve farklı ülke piyasalarının analize dahil edilmesi, bulguların genellenebilirliğini artırabilir. Ayrıca savaş dönemi öncesi ve sonrası gerçekleştirilecek analizler ile elde edilecek sonuçların bu çalışmayla karşılaştırılması da öneri olarak değerli araştırmacılara sunulmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu çalışmanın özgün değeri, Rusya–Ukrayna Savaşı gibi yakın dönemli ve yüksek etkili bir jeopolitik şokun Borsa İstanbul'da yer alan seçilmiş hisse senetleri üzerindeki kısa vadeli etkilerini olay çalışması yöntemiyle incelemesidir. Bu kapsamda ilgili jeopolitik şokun her bir hisse üzerinde farklı etkiye sahip olduğu, sadece negatif ya da pozitif getirilere neden olmadığı tespit edilmiştir. Çalışma bu yönüyle literatüre katkı sunmaktadır. Piyasaların sadece işletme hareketlerinden değil gerçekleşen savaş, pandemi ve kriz yönüyle de etkilenebileceği de bir diğer katkıdır. Bunun yanında sonuçlar, etkinin yön ve şiddetinin de farklı olduğunu göstermektedir.

Çalışma, yatırımcılar açısından da nicel sonuçlar içermektedir. Yatırımcılar açısından, hisse senedi yatırımlarında yalnızca finansal göstergelerin değil, aynı zamanda jeopolitik risklerin de dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir. Bu durum, özellikle kriz dönemlerinde portföy yönetimi ve risk çeşitlendirme stratejilerinin önemini artırmaktadır. Davranışsal finans kapsamında anomali ve hevristikler yanında sistematik-sistematik olmayan risklerin yönetimi de yatırımlar açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aksoy Erzurumlu, E. & Akçakanat, Ö. (2025). Jeopolitik risk endeksinin Türkiye'de BIST banka endeksi üzerine etkisi. *Fiscaoeconomia, 9*(4), 2155–2168. https://doi.org/10.25295/fsecon.1687064
2. Bağcı, H. (2020). Kaos teorisi kapsamında Covid-19'un finansal piyasalar üzerindeki kelebek etkisinin incelenmesi. *Turkish Studies, 15*(7), 2795–2810. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.46280
3. Boubaker, S., Goodell, J. W., Pandey, D. K. & Kumari, V. (2022). Heterogeneous impacts of wars on global equity markets: Evidence from the invasion of Ukraine. *Finance Research Letters, 48*, 102934. https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.102934
4. Boungou, W. & Yatié, A. (2022). The impact of the Ukraine–Russia war on world stock market returns. *Economics Letters, 215*, 110516. https://doi.org/10.1016/j.econlet.2022.110516
5. Büyükipekçi, S., Akgöz, E. & Uçdu, S. (2024). 2016–2023 yılları arasında Türkiye'deki kriz dönemlerinin BIST Turizm şirketlerine etkileri: Olay çalışması yöntemi. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 16*(4), 2631–2646.
6. Irmak, F. (2025). Jeopolitik risk endeksi ile sektörel endeks getirileri arasındaki ilişki. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(2), 1005–1028. https://doi.org/10.11616/asbi.1658368
7. Irmak, F., Şahin, E. & Aknar, A. (2025). Rusya Ukrayna savaşının Borsa İstanbul sektörüne etkileri: Olay çalışması analizi. *Adam Academy Journal of Social Sciences, 15*(1), 33–58. https://doi.org/10.31679/adamakademi.1440468
8. Karamızrak, B. vd Karaca, D. C. (2018). Savaşların ekonomi üzerindeki etkiler. *1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*.
9. Kothari, S. P. & Warner, J. B. (2007). Econometrics of event studies. In B. E. Eckbo (Ed.), *Handbook of corporate finance: Empirical corporate finance*. Elsevier.
10. MacKinlay, A. C. (1997). Event studies in economics and finance. *Journal of Economic Literature, 35*(1), 13–39. https://doi.org/10.1257/jel.35.1.13
11. Markowitz, H (1952). Portfolio Selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77-91.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

12. Medetoğlu, B. & Saldanlı, A. (2023). Olay çalışması yöntemiyle BIST 100 endeksine dahil olacak ve çıkarılacak hisse getirilerinin endekse etkisinin analizi. *Mali Çözüm, 33*(177), 689–716.
13. Wikipedia (2026, 8 Haziran). 2022 *Russian invasion of Ukraine*. https://en.wikipedia.org/wiki/2022_Russian_invasion_of_Ukraine (Erişim tarihi: 09.06.2026)
14. Yıldırım, H. H. & Yıldırım, C. Y. (2025). Rusya'nın Ukrayna işgalinin BİST endeksleri üzerindeki etkisi. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 1–21. https://doi.org/10.52736/ubeyad.1791489
15. Yousaf, I., Patel, R. & Yarovaya, L. (2022). The reaction of G20 stock markets to the Russia–Ukraine conflict "Black-Swan" event: Evidence from event study approach. *Journal of Behavioral and Experimental Finance, 35*, 100723. https://doi.org/10.1016/j.jbef.2022.100723
16. Yürük, M. F. (2022). Rusya-Ukrayna savaşının Borsa İstanbul BİST 100 endeksine etkisinin olay çalışması ile analizi. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics, 17*(3), 869–881. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.61234

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SÜRDÜRÜLEBİLİR YEŞİL LOJİSTİKTE YAPAY ZEKA KULLANIMI: GÜNCEL LİTERATÜRÜN BÜTÜNCÜL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Beyza Nur Çulcu

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

beyzanurculcu3@gmail.com

ORCID: 0009-0006-4620-6778

Dr.Öğr.Üye. Bilge Meydan

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

bilge.meydan@dpu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1478-5999

ÖZET

Lojistik sektörünün küresel karbon emisyonlarındaki yüksek payı, sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda çevresel etkilerin azaltılmasını stratejik bir gereklilik haline getirmiştir. Bu kapsamda yapay zeka teknolojileri; rota optimizasyonu, talep tahmini, depo otomasyonu, stok yönetimi ve gerçek zamanlı karar destek sistemleri gibi uygulamalarla yeşil lojistik süreçlerinin daha verimli, çevre dostu ve sürdürülebilir biçimde yönetilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir yeşil lojistikte yapay zeka kullanımını güncel literatür çerçevesinde çevresel, ekonomik ve operasyonel boyutlarıyla bütüncül olarak değerlendirmek ve alandaki güncel eğilimleri ortaya koymaktır. Bu doğrultuda ulusal ve uluslararası literatürde yer alan güncel çalışmalar incelenmiş; yapay zeka uygulamalarının sürdürülebilir lojistik performansına etkileri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. İnceleme sonucunda yapay zeka destekli uygulamaların yakıt tüketimi ve karbon emisyonlarının azaltılması, kaynak kullanımının optimize edilmesi, operasyonel maliyetlerin düşürülmesi, teslimat performansının artırılması ve tedarik zinciri dayanıklılığının güçlendirilmesi açısından önemli avantajlar sağladığı belirlenmiştir. Bununla birlikte veri güvenliği, yüksek yatırım maliyetleri, teknik altyapı eksiklikleri ve nitelikli insan kaynağı yetersizliği gibi faktörlerin teknolojinin yaygınlaşmasının önündeki temel engeller olduğu görülmüştür. Ayrıca son yıllarda Yeşil YZ yaklaşımı ile sürdürülebilir lojistik uygulamalarını bütünleştiren çalışmaların giderek arttığı ve bu eğilimin gelecekteki araştırmalar açısından önemli fırsatlar sunduğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak çalışma, yapay zekanın sürdürülebilir yeşil lojistik dönüşümünde yalnızca operasyonel verimliliği artıran bir teknoloji değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılmasını destekleyen stratejik bir araç olduğunu ortaya koymakta; gelecekte gerçekleştirilecek ampirik çalışmalar, Yeşil YZ uygulamaları ve sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi araştırmaları için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zeka, yeşil lojistik, sürdürülebilir lojistik, sürdürülebilir tedarik zinciri, dijital dönüşüm.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ABSTRACT

The significant contribution of the logistics sector to global carbon emissions has made the reduction of environmental impacts a strategic priority within the framework of sustainability goals. In this context, artificial intelligence (AI) technologies contribute substantially to the development of greener and more sustainable logistics systems through applications such as route optimization, demand forecasting, warehouse automation, inventory management, and real-time decision support. This study aims to provide a comprehensive evaluation of the use of AI in sustainable green logistics by examining its environmental, economic, and operational dimensions while identifying current trends in the literature. To this end, recent national and international studies were reviewed and comparatively analyzed to assess the impact of AI applications on sustainable logistics performance. The findings indicate that AI-supported systems contribute significantly to reducing fuel consumption and carbon emissions, optimizing resource utilization, lowering operational costs, improving delivery performance, and enhancing supply chain resilience. However, challenges including data security concerns, high investment costs, inadequate technical infrastructure, and shortages of qualified human resources continue to hinder the widespread adoption of these technologies. Overall, the study demonstrates that AI is not only a tool for improving operational efficiency but also a strategic enabler of sustainable transformation in green logistics. Furthermore, it provides a conceptual basis for future research on sustainable supply chain management and empirical investigations into AI-driven sustainable logistics practices.

Keywords: Artificial Intelligence, Green Logistics, Sustainable Logistics, Sustainable Supply Chain, Digital Transformation.

1. Giriş

Küreselleşme, uluslararası ticaret hacmindeki artış ve tedarik zincirlerinin giderek daha karmaşık hâle gelmesi, lojistik sektörünü ekonomik faaliyetlerin en kritik bileşenlerinden biri konumuna taşımıştır. Lojistik faaliyetler; üretim, dağıtım, depolama, taşıma ve teslimat süreçlerinin etkin biçimde yürütülmesini sağlayarak işletmelerin rekabet gücünü doğrudan etkilemektedir. Bununla birlikte lojistik sektörünün yoğun enerji tüketimi, fosil yakıtlara bağımlılığı ve karbon emisyonlarına olan katkısı, sektörün yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda çevresel açıdan da yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle iklim krizi, çevresel bozulma, kaynak kıtlığı ve karbon nötr hedefleri, lojistik faaliyetlerde sürdürülebilirlik odaklı dönüşümü kaçınılmaz hâle getirmiştir.

Bu dönüşüm sürecinde yeşil lojistik kavramı, çevresel etkileri azaltmayı ve lojistik süreçleri sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırmayı amaçlayan temel bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Yeşil lojistik; taşıma, depolama, paketleme, dağıtım, tersine lojistik ve atık yönetimi gibi süreçlerin çevreye duyarlı biçimde planlanmasını ifade etmektedir. Bu yaklaşım yalnızca karbon emisyonlarının azaltılmasını değil, aynı zamanda enerji verimliliğinin artırılmasını, kaynak kullanımının optimize edilmesini, operasyonel maliyetlerin düşürülmesini ve sosyal sorumluluk ilkeleriyle uyumlu bir lojistik yapının geliştirilmesini de

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kapsamaktadır. Bu nedenle yeşil lojistik, çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik performans arasında denge kurmayı hedefleyen stratejik bir yönetim anlayışı olarak değerlendirilmektedir.

Son yıllarda dijital dönüşümün hız kazanması, lojistik sektöründe geleneksel yöntemlerden akıllı ve veri odaklı sistemlere geçişi hızlandırmıştır. Lojistik 4.0, akıllı lojistik, nesnelerin interneti, büyük veri analitiği, robotik sistemler ve yapay zekâ destekli karar mekanizmaları, sektörün dönüşümünde belirleyici teknolojiler hâline gelmiştir. Bu teknolojiler arasında yapay zekâ, sahip olduğu öğrenme, tahminleme, optimizasyon ve karar destek yetenekleri sayesinde sürdürülebilir lojistik uygulamalarında önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Yapay zekâ sistemleri; büyük veri setlerini analiz ederek daha etkin rota planlaması yapılmasına, yakıt tüketiminin azaltılmasına, teslimat sürelerinin iyileştirilmesine, depo operasyonlarının otomatikleştirilmesine ve talep tahminlerinin daha doğru biçimde gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Yapay zekânın lojistik sektöründeki kullanımı, yalnızca operasyonel verimliliği artıran teknik bir gelişme olarak değerlendirilmemelidir. Bu teknolojiler aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada da önemli bir potansiyel sunmaktadır. Rota optimizasyonu sayesinde araçların daha kısa ve verimli güzergâhlar kullanması sağlanmakta, bu durum yakıt tüketimini ve karbon emisyonlarını azaltmaktadır. Talep tahmini ve stok yönetimi uygulamaları, gereksiz üretim ve taşıma faaliyetlerini sınırlandırarak kaynak israfını önlemektedir. Akıllı depo sistemleri ve robotik uygulamalar ise operasyonel hataları azaltmakta, enerji kullanımını daha verimli hâle getirmekte ve lojistik süreçlerin hızını artırmaktadır. Bu yönüyle yapay zekâ, yeşil lojistik uygulamalarının çevresel, ekonomik ve operasyonel boyutlarını aynı anda destekleyen çok yönlü bir teknoloji olarak değerlendirilebilir.

Avrupa Yeşil Mutabakatı, karbon nötr ekonomi hedefleri ve sürdürülebilir kalkınma politikaları, lojistik sektöründe çevreci uygulamaların yaygınlaştırılmasını daha da önemli hâle getirmiştir. Özellikle Türkiye gibi Avrupa Birliği ile yoğun ticari ilişkileri bulunan ülkelerde, yeşil lojistik uygulamaları yalnızca çevresel bir tercih olmaktan çıkmış, uluslararası rekabet gücü ve dış ticaret uyumu açısından stratejik bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu bağlamda işletmelerin düşük emisyonlu taşıma sistemlerine yönelmesi, yenilenebilir enerji kullanımını artırması, dijital teknolojilerden yararlanması ve yapay zekâ destekli sürdürülebilir lojistik modellerini benimsemesi giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

Literatür incelendiğinde yapay zekâ ve yeşil lojistik konularının çoğu çalışmada ayrı başlıklar altında ele alındığı görülmektedir. Bir grup çalışma yapay zekânın lojistikte verimlilik, maliyet azaltma ve otomasyon üzerindeki etkilerine odaklanırken, diğer çalışmalar yeşil lojistik uygulamalarını karbon emisyonu, tersine lojistik, döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir tedarik zinciri bağlamında değerlendirmektedir. Ancak yapay zekâ uygulamalarının yeşil lojistik süreçlerine entegrasyonunu sürdürülebilirlik çerçevesinde bütüncül biçimde inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir. Bu durum, yapay zekâ destekli yeşil lojistik uygulamalarının çevresel, ekonomik ve operasyonel etkilerini birlikte değerlendiren kavramsal çalışmalara duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu çalışmanın amacı, sürdürülebilir yeşil lojistikte yapay zekâ kullanımını güncel literatür doğrultusunda bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada yapay zekânın lojistik sektöründeki temel kullanım alanları, yeşil lojistik uygulamalarına sağladığı katkılar, sürdürülebilirlik performansı üzerindeki etkileri ve uygulama sürecinde karşılaşılan temel güçlükler ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında özellikle rota optimizasyonu, talep tahmini, stok yönetimi, depo otomasyonu, tersine lojistik, döngüsel ekonomi ve sürdürülebilir tedarik zinciri uygulamaları üzerinde durulmaktadır. Böylece yapay zekâ destekli sistemlerin yeşil lojistik dönüşümünde nasıl bir rol üstlendiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın temel katkısı, yapay zekâ ve yeşil lojistik literatürünü sürdürülebilirlik perspektifinde bir araya getirerek kavramsal bir değerlendirme sunmasıdır. Bu kapsamda çalışma, yalnızca mevcut literatürdeki bulguları özetlemekle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda alandaki araştırma eğilimlerini, uygulama güçlüklerini ve gelecek araştırmalar için potansiyel çalışma alanlarını da tartışmaktadır. Bu yönüyle çalışma, araştırmacılar için kavramsal bir temel oluştururken, lojistik sektöründe faaliyet gösteren işletmeler ve politika yapıcılar açısından da sürdürülebilir dönüşüm stratejilerinin geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın devam eden bölümlerinde öncelikle yeşil lojistik, yapay zekâ ve sürdürülebilirlik ilişkisine yönelik kavramsal çerçeve sunulmaktadır. Ardından mevcut literatürde yer alan çalışmalar karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmekte ve yapay zekânın yeşil lojistikteki kullanım alanları ele alınmaktadır. Daha sonra yapay zekâ uygulamalarının çevresel, ekonomik ve operasyonel katkıları tartışılmakta; veri güvenliği, teknik altyapı, yatırım maliyetleri ve nitelikli iş gücü eksikliği gibi uygulama güçlükleri değerlendirilmektedir. Son olarak araştırma boşlukları, gelecek çalışmalar için öneriler ve çalışmanın genel sonuçları ortaya konulmaktadır.

2. Literatür Taraması ve Kavramsal Çerçeve

2.1. Yeşil Lojistik ve Sürdürülebilirlik Yaklaşımı

Küresel iklim değişikliği, doğal kaynakların hızla tükenmesi ve çevresel sürdürülebilirliğe yönelik uluslararası düzenlemelerin artması, işletmeleri lojistik faaliyetlerini yeniden yapılandırmaya yöneltmiştir. Özellikle ulaştırma sektörünün küresel sera gazı emisyonları içerisindeki önemli payı, lojistik süreçlerin yalnızca ekonomik performans açısından değil, aynı zamanda çevresel etkileri bakımından da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen yeşil lojistik (Green Logistics) yaklaşımı, lojistik faaliyetlerin çevresel etkilerini en aza indirirken ekonomik ve operasyonel performansı korumayı amaçlayan sürdürülebilir bir yönetim anlayışı olarak tanımlanmaktadır.

Yeşil lojistik; taşıma, depolama, paketleme, dağıtım ve tersine lojistik süreçlerinde enerji tüketiminin azaltılması, karbon emisyonlarının düşürülmesi, doğal kaynakların verimli kullanılması ve atık yönetiminin iyileştirilmesini hedeflemektedir. Geleneksel lojistik anlayışında temel performans göstergeleri hız ve maliyet iken, günümüzde sürdürülebilirlik yaklaşımıyla birlikte karbon ayak izi, enerji verimliliği ve çevresel performans gibi göstergeler de stratejik önem kazanmıştır. Bu nedenle yeşil lojistik yalnızca çevresel bir uygulama alanı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

değil, işletmelerin uzun dönemli rekabet avantajını destekleyen bütünleşik bir yönetim yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir (United Nations, 2015).

Son yıllarda yeşil lojistik uygulamalarının yaygınlaşmasında uluslararası çevre politikalarının önemli etkisi bulunmaktadır. Özellikle Avrupa Yeşil Mutabakatı, karbon nötr ekonomi hedefleri doğrultusunda ulaştırma ve lojistik sektöründe düşük karbonlu sistemlere geçişi hızlandırmıştır. Avrupa Birliği ile yoğun ticari ilişkilere sahip ülkeler açısından bu dönüşüm yalnızca çevresel sorumluluk değil, aynı zamanda dış ticaret açısından stratejik bir gereklilik hâline gelmiştir. Türkiye'nin ihracat yapısının önemli ölçüde Avrupa pazarına bağlı olması, yeşil lojistik uygulamalarının benimsenmesini rekabet gücü açısından daha da önemli hâle getirmektedir (Yolcu, 2023; Aydın, Nalbant ve Altuntaş, 2023).

Yeşil lojistik yaklaşımı, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunun yanı sıra ekonomik ve sosyal boyutlarını da kapsamaktadır. Çevresel boyutta karbon emisyonlarının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması ve doğal kaynakların korunması hedeflenirken; ekonomik boyutta maliyet optimizasyonu, kaynak kullanımının iyileştirilmesi ve operasyonel verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır. Sosyal boyutta ise çalışan güvenliği, yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve sürdürülebilir üretim–tüketim alışkanlıklarının desteklenmesi ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla yeşil lojistik, sürdürülebilir kalkınmanın üç temel bileşenini bütünleştiren çok boyutlu bir yaklaşım sunmaktadır.

Yeşil lojistiğin temel bileşenlerinden biri olan tersine lojistik, ürünlerin kullanım sonrasında geri kazanılması, yeniden kullanılması, geri dönüştürülmesi veya yeniden üretilmesini kapsayan süreçleri ifade etmektedir. Döngüsel ekonomi anlayışının gelişmesiyle birlikte tersine lojistik uygulamaları yalnızca çevresel fayda sağlayan faaliyetler olmaktan çıkmış, aynı zamanda işletmelere ekonomik değer kazandıran stratejik süreçlere dönüşmüştür. Bu kapsamda ürün yaşam döngüsünün uzatılması, atık miktarının azaltılması ve kaynak verimliliğinin artırılması sürdürülebilir lojistik sistemlerinin temel hedefleri arasında yer almaktadır (Wilson, Paschen ve Pitt, 2022).

Literatürde gerçekleştirilen çalışmalar, yeşil lojistik uygulamalarının çevresel performans üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaktadır. Mete (2020), lojistik performansındaki gelişmenin sera gazı emisyonlarının azaltılmasına katkı sağladığını belirtirken, Yolcu (2023) Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın Türkiye'deki lojistik faaliyetlerinde sürdürülebilir uygulamaların yaygınlaşmasını hızlandırdığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde Akçacı ve Karaoğlan (2025), sürdürülebilirlik ilkelerinin insani yardım lojistiğine entegrasyonunun kaynak verimliliğini artırdığını ve çevresel etkileri azalttığını ifade etmektedir. Bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, sürdürülebilir lojistiğin yalnızca çevre koruma odaklı bir yaklaşım olmadığı; aynı zamanda operasyonel performansı geliştiren ve işletmelere rekabet avantajı sağlayan stratejik bir yönetim anlayışı olduğu görülmektedir.

Son yıllarda dijital dönüşüm teknolojileri ile yeşil lojistik arasındaki ilişkinin güçlenmesi, sürdürülebilir lojistik sistemlerinin geliştirilmesinde yeni bir araştırma alanı oluşturmuştur. Büyük veri analitiği, nesnelerin interneti, akıllı ulaşım sistemleri ve özellikle yapay zekâ

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

destekli karar mekanizmaları sayesinde lojistik süreçlerin çevresel etkilerinin azaltılması mümkün hâle gelmektedir. Böylece yeşil lojistik yalnızca çevresel sürdürülebilirliği destekleyen bir yaklaşım olmaktan çıkmakta, aynı zamanda dijital dönüşümün en önemli uygulama alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle günümüzde sürdürülebilir lojistik çalışmaları, yapay zekâ teknolojileri ile birlikte ele alınmaya başlanmış ve iki araştırma alanı arasında güçlü bir bütünleşme ortaya çıkmıştır.

Tablo 1 Yeşil Lojistiğin Sürdürülebilirlik Boyutları

Boyut	Temel Amaç	Lojistik Uygulamaları	Beklenen Çıktılar
Çevresel	Karbon emisyonlarının azaltılması	Düşük emisyonlu taşımacılık, enerji verimliliği, atık yönetimi	Karbon ayak izinin azaltılması
Ekonomik	Kaynakların etkin kullanılması	Yakıt tasarrufu, maliyet optimizasyonu, verimli rota planlaması	Operasyonel maliyetlerin düşürülmesi
Operasyonel	Süreç performansının iyileştirilmesi	Akıllı depolama, taşıma planlaması, tersine lojistik	Hizmet kalitesi ve verimlilik artışı
Sosyal	Sürdürülebilir yaşam ve iş güvenliği	Güvenli çalışma ortamı, çevresel farkındalık	Sosyal sürdürülebilirliğin desteklenmesi

Tablo 1 incelendiğinde yeşil lojistik uygulamalarının yalnızca karbon emisyonlarının azaltılmasına odaklanmadığı, aynı zamanda ekonomik verimlilik, operasyonel etkinlik ve sosyal sürdürülebilirlik boyutlarını da kapsayan bütüncül bir yaklaşım sunduğu görülmektedir. Bu durum, sürdürülebilir lojistik uygulamalarının günümüzde dijital teknolojiler ve yapay zekâ destekli sistemlerle birlikte değerlendirilmesini zorunlu hâle getirmektedir. Nitekim sonraki bölümde ele alınacağı üzere yapay zekâ teknolojileri, yeşil lojistiğin çevresel ve operasyonel hedeflerine ulaşılmasını destekleyen temel teknolojik araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

2.2. Lojistikte Yapay Zeka Uygulamaları

Lojistik sektöründe dijital dönüşümün hız kazanmasıyla birlikte yapay zekâ teknolojileri, operasyonel süreçlerin daha etkin, hızlı ve sürdürülebilir biçimde yönetilmesini sağlayan temel teknolojilerden biri hâline gelmiştir. Geleneksel lojistik sistemleri çoğunlukla geçmiş deneyimlere ve insan kararlarına dayanırken, günümüzde büyük veri analitiği, nesnelerin interneti (IoT), bulut bilişim ve yapay zekâ tabanlı karar destek sistemleri sayesinde daha esnek, dinamik ve öngörülebilir lojistik yapıları geliştirilmektedir. Bu dönüşüm, Lojistik 4.0 anlayışının temelini oluşturmakta ve tedarik zinciri süreçlerinin dijitalleşmesini hızlandırmaktadır (Karlı ve Tanyaş, 2020).

Yapay zekâ, büyük miktardaki veriyi analiz ederek öğrenme, tahmin yapma ve karar verme yeteneğine sahip algoritmalar bütünüdür. Lojistik sektöründe yapay zekâ uygulamaları; makine öğrenmesi, derin öğrenme, üretken yapay zekâ ve büyük veri analitiği gibi farklı teknolojiler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu teknolojiler sayesinde işletmeler yalnızca mevcut

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

operasyonları daha verimli yönetmekle kalmamakta, aynı zamanda gelecekte ortaya çıkabilecek talep değişimlerini, tedarik zinciri risklerini ve operasyonel aksaklıkları önceden tahmin ederek proaktif kararlar alabilmektedir (Aylak, Oral ve Yazıcı, 2021).

Makine öğrenmesi, lojistik sektöründe en yaygın kullanılan yapay zekâ tekniklerinden biridir. Geçmiş verilerden öğrenen algoritmalar sayesinde müşteri talebinin tahmin edilmesi, stok seviyelerinin optimize edilmesi, araç bakım ihtiyaçlarının öngörülmesi ve teslimat sürelerinin tahmin edilmesi mümkün hâle gelmektedir. Bu durum hem operasyonel maliyetlerin azaltılmasına hem de kaynak kullanımının daha verimli planlanmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle talep tahminindeki doğruluğun artması, stok fazlası ve stok yetersizliği gibi problemlerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Carvalho vd., 2019; Castaneda vd., 2021).

Derin öğrenme algoritmaları ise özellikle büyük veri kümelerinin analiz edilmesinde ve karmaşık lojistik problemlerinin çözümünde önemli avantajlar sunmaktadır. Trafik yoğunluğunun tahmin edilmesi, teslimat sürelerinin optimize edilmesi, görüntü işleme tabanlı depo otomasyonu ve otonom araç sistemleri derin öğrenmenin lojistikte öne çıkan uygulama alanları arasında yer almaktadır. Görüntü işleme teknolojileri sayesinde depo operasyonlarında ürün tanıma ve sipariş doğrulama süreçleri daha hızlı ve daha düşük hata oranıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bunun sonucunda hem operasyonel verimlilik artmakta hem de enerji ve zaman kayıpları azaltılmaktadır (Sahraoui, Aitouche ve Aksa, 2024).

Son yıllarda dikkat çeken bir diğer gelişme ise üretken yapay zekâ teknolojilerinin lojistik süreçlerine entegre edilmeye başlanmasıdır. Üretken yapay zekâ; senaryo analizi, operasyon planlaması, karar destek sistemleri ve sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi gibi alanlarda önemli bir potansiyel sunmaktadır. Özellikle büyük hacimli operasyonel verilerin yorumlanması, alternatif taşıma senaryolarının oluşturulması ve yöneticilere stratejik öneriler sunulması açısından üretken yapay zekâ uygulamalarının gelecekte daha yaygın kullanılacağı öngörülmektedir. Son dönemde yayımlanan çalışmalar, üretken yapay zekânın yeşil lojistik uygulamalarına entegrasyonunun araştırılması gereken yeni ve önemli bir çalışma alanı olduğunu ortaya koymaktadır (El Jaouhari, Samadhiya, Kumar ve Luthra, 2025).

Lojistik sektöründe yapay zekânın en önemli uygulama alanlarından biri rota optimizasyonudur. Yapay zekâ destekli sistemler; trafik yoğunluğu, hava koşulları, araç kapasitesi ve müşteri taleplerini eş zamanlı olarak analiz ederek en uygun teslimat rotalarını belirleyebilmektedir. Böylece taşıma süreleri kısalmakta, yakıt tüketimi azalmakta ve karbon emisyonları önemli ölçüde düşmektedir. Hussain (2025) tarafından gerçekleştirilen çalışmada yapay zekâ destekli rota optimizasyonu uygulamalarının teslimat performansını iyileştirdiği, araç kapasite kullanımını artırdığı ve yakıt tüketimi ile karbon emisyonlarını azalttığı ortaya konulmuştur.

Depo yönetimi de yapay zekânın yoğun olarak kullanıldığı alanlardan biridir. Robotik sistemler, sensör teknolojileri ve bilgisayarlı görü uygulamaları sayesinde sipariş toplama, ürün yerleştirme ve paketleme süreçleri büyük ölçüde otomatikleştirilmektedir. Akıllı depo sistemleri, insan kaynaklı hataları azaltırken operasyon hızını artırmakta ve enerji kullanımını

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

daha verimli hâle getirmektedir. Amazon gibi küresel lojistik işletmelerinde kullanılan robotik sistemler, yapay zekâ destekli depo otomasyonunun başarılı örnekleri arasında gösterilmektedir (Nalbantoğlu, 2025).

Literatürdeki çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde yapay zekâ uygulamalarının lojistik süreçlerde üç temel katkı sağladığı görülmektedir. Bunlardan ilki operasyonel verimliliğin artırılması, ikincisi karar verme süreçlerinin veri temelli hâle getirilmesi, üçüncüsü ise sürdürülebilirlik performansının geliştirilmesidir. Özellikle rota optimizasyonu, talep tahmini ve depo otomasyonu gibi uygulamalar sayesinde işletmeler hem maliyet avantajı elde etmekte hem de çevresel etkilerini azaltabilmektedir. Bu nedenle yapay zekâ teknolojileri, günümüzde yalnızca dijital dönüşümün değil, aynı zamanda sürdürülebilir lojistik sistemlerinin de temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir

Tablo 2 Lojistikte Yapay Zekâ Teknikleri ve Başlıca Uygulama Alanları

Yapay Zeka Tekniği	Başlıca Lojistik Uygulamaları	Operasyonel Katkı	Sürdürülebilirlik Katkısı
Makine Öğrenmesi	Talep tahmini, envanter yönetimi	Doğru stok planlaması	Kaynak israfının azaltılması
Derin Öğrenme	Trafik analizi, görüntü işleme, otonom sistemler	Teslimat performansının artırılması	Yakıt tüketiminin azaltılması
Büyük Veri Analitiği	Gerçek zamanlı karar destek	Süreç optimizasyonu	Enerji verimliliği
Robotik Sistemler	Depo otomasyonu, sipariş toplama	İş gücü verimliliği	Daha düşük enerji ve zaman kaybı
Üretken Yapay Zekâ	Operasyon planlama, senaryo analizi, karar desteği	Stratejik karar kalitesinin artırılması	Sürdürülebilir lojistik planlamasının desteklenmesi

Tablo 2 incelendiğinde, farklı yapay zekâ tekniklerinin lojistik süreçlerinde birbirini tamamlayıcı roller üstlendiği görülmektedir. Makine öğrenmesi ve derin öğrenme daha çok operasyonel optimizasyonu desteklerken, üretken yapay zekâ stratejik planlama ve karar destek süreçlerinde ön plana çıkmaktadır. Bu teknolojilerin ortak amacı ise lojistik faaliyetleri daha verimli, daha esnek ve çevresel açıdan daha sürdürülebilir hâle getirmektir. Bu nedenle günümüzde yapay zekâ uygulamalarının yalnızca operasyonel performansı artıran araçlar olarak değil, sürdürülebilir yeşil lojistik dönüşümünü destekleyen temel teknolojiler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.3. Yapay Zeka ve Yeşil Lojistik Literatürünün Sentezi

Yapay zeka ve yeşil lojistik alanındaki çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, araştırmaların son yıllarda önemli ölçüde arttığı ve konuya ilişkin akademik ilginin özellikle dijital dönüşüm ile sürdürülebilirlik kavramlarının kesişiminde yoğunlaştığı görülmektedir. İlk dönem çalışmaları ağırlıklı olarak robotik sistemler, otomasyon teknolojileri ve Lojistik 4.0

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

uygulamalarına odaklanırken, daha güncel araştırmalar yapay zekâ teknolojilerinin karbon emisyonlarının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması, döngüsel ekonomi uygulamalarının geliştirilmesi ve sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimine sağladığı katkıları incelemektedir. Bu değişim, lojistik sektöründe operasyonel performans odaklı yaklaşımdan sürdürülebilir performans odaklı bir araştırma eğilimine geçildiğini göstermektedir.

Literatürdeki kronolojik gelişim incelendiğinde, Görçün (2018) ve Pandian (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmaların daha çok robotik sistemler, akıllı depolama ve otomasyon teknolojilerinin lojistik süreçlere entegrasyonu üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemde yapay zekâ, operasyonel verimliliği artıran yardımcı bir teknoloji olarak değerlendirilmiştir. Takip eden yıllarda Karlı ve Tanyaş (2020), Aylak, Oral ve Yazıcı (2021) ile Turgut (2023) tarafından gerçekleştirilen araştırmalar, yapay zekânın yalnızca otomasyon sağlamadığını; aynı zamanda talep tahmini, envanter yönetimi, sevkiyat planlaması ve karar destek sistemleri aracılığıyla lojistik süreçlerin bütüncül biçimde yönetilmesine katkı sunduğunu ortaya koymuştur. Böylece yapay zekâ uygulamalarının stratejik yönetim süreçlerinde de önemli bir araç hâline geldiği anlaşılmaktadır.

Sürdürülebilirlik perspektifinden değerlendirildiğinde ise literatürde belirgin bir paradigma değişimi olduğu görülmektedir. Mete (2020), Yolcu (2023), Aydın, Nalbant ve Altuntaş (2023) ile Kale (2025) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, lojistik performansının yalnızca ekonomik göstergeler üzerinden değerlendirilmemesi gerektiğini; karbon emisyonları, enerji verimliliği ve çevresel performans göstergelerinin de lojistik başarının temel bileşenleri hâline geldiğini vurgulamaktadır. Özellikle Avrupa Yeşil Mutabakatı sonrasında sürdürülebilir lojistik uygulamalarına yönelik ilginin belirgin biçimde arttığı ve işletmelerin çevresel performanslarını iyileştirmeye yönelik teknolojilere yatırım yapmaya başladıkları görülmektedir.

İncelenen çalışmaların önemli bir bölümü yapay zekânın çevresel sürdürülebilirliğe dolaylı katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Özellikle rota optimizasyonu, gerçek zamanlı trafik analizi, talep tahmini ve depo otomasyonu gibi uygulamalar sayesinde yakıt tüketiminin azaltılması, araç kapasitesinin daha etkin kullanılması ve karbon emisyonlarının düşürülmesi mümkün olmaktadır. Hussain (2025) tarafından gerçekleştirilen uygulamalı çalışma, yapay zekâ destekli rota optimizasyonunun teslimat performansını artırırken yakıt tüketimi ve karbon emisyonlarında anlamlı düzeyde iyileşme sağladığını göstermektedir. Benzer biçimde Nalbantoğlu (2025), yapay zekâ destekli lojistik uygulamalarının operasyonel maliyetleri azaltırken tedarik zinciri dayanıklılığını da güçlendirdiğini belirtmektedir.

Bununla birlikte literatürde yalnızca olumlu yönlerin değil, uygulama sürecinde karşılaşılan güçlüklerin de tartışıldığı görülmektedir. Özellikle veri güvenliği, yüksek yatırım maliyetleri, teknik altyapı eksiklikleri ve yapay zekâ alanında uzman insan kaynağının sınırlı olması, teknolojinin yaygın kullanımının önündeki temel engeller olarak gösterilmektedir. Ayrıca küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından yapay zekâ yatırımlarının finansal yük oluşturması, sürdürülebilir lojistik uygulamalarının yaygınlaşmasını sınırlayan önemli faktörlerden biri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla teknolojik gelişmeler kadar kurumsal kapasite, dijital altyapı ve kamu politikalarının da sürdürülebilir dönüşüm sürecinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma yöntemleri açısından incelendiğinde ise literatürde belirgin bir dengesizlik göze çarpmaktadır. Çalışmaların büyük bölümü literatür taraması, bibliyometrik analiz, kavramsal inceleme veya doküman analizi niteliğindedir. Gerçek işletme verileriyle gerçekleştirilen ampirik araştırmaların, deneysel çalışmaların ve sektör uygulamalarını karşılaştırmalı olarak inceleyen araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu durum, yapay zekâ uygulamalarının sürdürülebilir lojistik performansı üzerindeki etkilerinin nicel yöntemlerle daha fazla test edilmesi gerektiğini göstermektedir. Özellikle farklı sektörlerde faaliyet gösteren lojistik işletmelerinin karşılaştırıldığı vaka analizleri, gelecekteki araştırmalar açısından önemli katkılar sağlayacaktır.

Son yıllarda literatürde dikkat çeken bir diğer gelişme ise üretken yapay zekâ teknolojilerinin sürdürülebilir lojistik süreçlerine entegrasyonuna yönelik çalışmaların artmasıdır. El Jaouhari ve arkadaşları (2025), üretken yapay zekânın yeşil lojistik uygulamalarında yalnızca operasyonel süreçleri değil, aynı zamanda stratejik karar verme mekanizmalarını da destekleyebileceğini belirtmektedir. Bununla birlikte bu alandaki araştırmalar henüz başlangıç aşamasındadır ve özellikle yapay zekâ modellerinin enerji tüketimi, karbon ayak izi ve sürdürülebilirlik performansı üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durum, gelecekte Green AI yaklaşımının lojistik literatüründe daha fazla araştırılması gereken önemli konular arasında yer aldığını göstermektedir.

Tablo 3 Yapay Zekâ ve Yeşil Lojistik Literatüründeki Araştırma Eğilimleri

Dönem	Baskın Araştırma Konuları	Yaygın Araştırma Yöntemleri	Genel Eğilim
2018–2020	Robotik sistemler, Lojistik 4.0, otomasyon	Literatür taraması, kavramsal çalışmalar	Dijital dönüşüm odaklı
2021–2023	Makine öğrenmesi, talep tahmini, depo otomasyonu	Derleme, bibliyometrik analiz	Operasyonel verimlilik odaklı
2024–2025	Sürdürülebilir lojistik, karbon emisyonu, üretken yapay zekâ, Green AI	Sistematik derleme, uygulamalı araştırmalar	Dijital ve yeşil dönüşümün bütünleşmesi

Tablo 3, araştırma eğilimlerinin yıllar içerisinde önemli ölçüde değiştiğini göstermektedir. İlk dönem araştırmaları daha çok dijitalleşme ve otomasyona odaklanırken, son yıllarda sürdürülebilirlik, karbon emisyonlarının azaltılması ve yapay zekâ destekli çevresel performans yönetimi ön plana çıkmaktadır. Bu değişim, yapay zekânın yalnızca operasyonel süreçleri geliştiren bir teknoloji olmaktan çıkarak sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyen stratejik bir dönüşüm aracı hâline geldiğini göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 4 Literatürde Belirlenen Araştırma Boşlukları ve Gelecek Araştırma Alanları

Literatürde Belirlenen Boşluk	Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler
Gerçek işletme verilerine dayalı ampirik çalışmaların sınırlı olması	Farklı sektörlerde vaka analizleri ve nicel performans değerlendirmeleri
Yapay zekâ uygulamalarının uzun dönem sürdürülebilirlik etkilerinin yeterince incelenmemesi	Boylamsal araştırmalar ve performans izleme modelleri
Türkiye odaklı uygulamalı araştırmaların sınırlı olması	Türkiye'deki lojistik işletmeleri üzerinde saha araştırmaları
Üretken yapay zekâ uygulamalarına yönelik araştırmaların yeni başlaması	Üretken yapay zekâ destekli karar sistemlerinin geliştirilmesi
Yapay zekâ modellerinin enerji tüketimine ilişkin çalışmaların sınırlı olması	Green AI ve enerji verimli yapay zekâ modellerine yönelik araştırmalar

Genel olarak değerlendirildiğinde literatür, yapay zekânın sürdürülebilir yeşil lojistik uygulamalarına önemli katkılar sunduğu konusunda ortak bir görüşe sahiptir. Bununla birlikte mevcut araştırmaların büyük ölçüde kavramsal düzeyde kaldığı ve uygulama odaklı ampirik çalışmaların henüz yeterli olgunluğa ulaşmadığı görülmektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmaların, gerçek sektör verilerine dayalı analizlere, sürdürülebilir performans ölçümlerine ve yapay zekâ teknolojilerinin çevresel etkilerinin nicel olarak değerlendirilmesine odaklanması, hem akademik literatürün gelişimine hem de lojistik sektörünün sürdürülebilir dönüşümüne önemli katkılar sağlayacaktır.

3. Yapay Zekânın Sürdürülebilir Green Lojistiğe Katkıları

Yapay zekâ teknolojilerinin lojistik sektörüne entegrasyonu, yalnızca operasyonel süreçlerin dijitalleşmesini sağlayan teknolojik bir dönüşüm olarak değerlendirilmemektedir. Günümüzde yapay zekâ, sürdürülebilir lojistik sistemlerinin geliştirilmesini destekleyen stratejik bir araç olarak görülmektedir. Büyük veri analitiği, makine öğrenmesi, derin öğrenme ve gerçek zamanlı karar destek sistemleri sayesinde lojistik süreçler daha verimli planlanabilmekte, kaynak kullanımı optimize edilmekte ve çevresel etkiler azaltılabilmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar, yapay zekânın sürdürülebilir green lojistik üzerindeki etkilerinin çevresel, ekonomik ve operasyonel olmak üzere üç temel boyutta yoğunlaştığını göstermektedir.

3.1. Çevresel Katkılar

Sürdürülebilir lojistiğin temel hedeflerinden biri, taşımacılık faaliyetlerinden kaynaklanan karbon emisyonlarının azaltılmasıdır. Yapay zekâ destekli karar sistemleri, trafik yoğunluğu, hava koşulları, araç kapasitesi ve teslimat noktalarına ilişkin gerçek zamanlı verileri analiz ederek en uygun taşıma rotalarını belirleyebilmektedir. Böylece gereksiz araç hareketleri önlenmekte, yakıt tüketimi azaltılmakta ve karbon ayak izi önemli ölçüde düşmektedir. Özellikle rota optimizasyonu uygulamalarının, lojistik sektörünün çevresel sürdürülebilirlik

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

performansını artıran en önemli yapay zekâ uygulamalarından biri olduğu belirtilmektedir (Sarioguz, 2025; Hussain, 2025).

Yapay zekâ yalnızca taşıma süreçlerinde değil, enerji yönetimi ve depo operasyonlarında da çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir. Akıllı depo sistemleri, enerji tüketimini anlık olarak analiz ederek gereksiz enerji kullanımını azaltmakta; otomatik aydınlatma, robotik depolama sistemleri ve sensör destekli operasyonlar sayesinde enerji verimliliği artırılmaktadır. Bunun yanında talep tahmini algoritmaları, stok fazlalığını azaltarak gereksiz üretim, depolama ve taşıma faaliyetlerinin önüne geçmektedir. Böylece hem doğal kaynakların daha etkin kullanılması hem de atık miktarının azaltılması mümkün olmaktadır.

Döngüsel ekonomi ve tersine lojistik uygulamalarında da yapay zekâ önemli katkılar sağlamaktadır. Kullanım ömrünü tamamlamış ürünlerin sınıflandırılması, geri dönüşüm süreçlerinin planlanması ve yeniden kullanım senaryolarının oluşturulması yapay zekâ destekli sistemler sayesinde daha hızlı ve daha doğru biçimde gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum, kaynak verimliliğini artırırken sürdürülebilir üretim ve tüketim hedeflerine de katkı sunmaktadır.

Tablo 5 Yapay Zekânın Çevresel Katkıları

Yapay Zekâ Uygulaması	Çevresel Etki	Beklenen Sonuç
Rota optimizasyonu	Yakıt tüketiminin azaltılması	CO_2 emisyonlarının düşürülmesi
Talep tahmini	Gereksiz üretimin azaltılması	Kaynak verimliliği
Akıllı depo sistemleri	Enerji tüketiminin azaltılması	Enerji tasarrufu
Tersine lojistik	Atık yönetiminin iyileştirilmesi	Döngüsel ekonominin desteklenmesi

3.2. Ekonomik Katkılar

Literatürde yapay zekânın işletmelere sağladığı en önemli katkılardan biri operasyonel maliyetlerin azaltılmasıdır. Talep tahmini, rota planlaması ve araç kapasite optimizasyonu sayesinde taşıma maliyetleri düşmekte, stok yönetimi daha etkin yürütülmekte ve gereksiz kaynak kullanımı önlenmektedir. Özellikle büyük veri analitiği ile desteklenen yapay zekâ sistemleri, işletmelerin belirsizlik ortamında daha doğru kararlar almasına olanak sağlayarak finansal performanslarını olumlu yönde etkilemektedir. Öngörücü bakım uygulamaları da ekonomik sürdürülebilirlik açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Araçlarda meydana gelebilecek arızaların önceden tahmin edilmesi, plansız bakım maliyetlerini azaltırken operasyonel sürekliliğin korunmasına katkı sağlamaktadır. Böylece işletmeler yalnızca bakım giderlerini azaltmakla kalmamakta, aynı zamanda müşteri memnuniyetini artıran daha güvenilir hizmet sunabilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3.3. Operasyonel Katkılar

Yapay zekâ teknolojileri lojistik operasyonlarının hızını, doğruluğunu ve esnekliğini önemli ölçüde artırmaktadır. Özellikle depo otomasyonu, sipariş toplama sistemleri, envanter yönetimi ve teslimat planlaması gibi süreçlerde kullanılan yapay zekâ uygulamaları insan kaynaklı hataları azaltmakta ve süreçlerin standartlaşmasını sağlamaktadır. Bu durum, teslimat performansını artırırken müşteri beklentilerine daha hızlı yanıt verilmesine de katkıda bulunmaktadır.

Gerçek zamanlı veri analizi sayesinde lojistik yöneticileri yalnızca mevcut durumu izlemekle kalmamakta, aynı zamanda olası gecikmeleri, talep değişimlerini ve tedarik zinciri risklerini önceden tahmin edebilmektedir. Böylece karar verme süreçleri daha proaktif hâle gelmekte ve tedarik zincirinin dayanıklılığı güçlenmektedir. COVID-19 sonrasında yaşanan küresel tedarik zinciri kırılmaları, yapay zekâ destekli karar sistemlerinin kriz yönetimindeki önemini daha görünür hâle getirmiştir.

Tablo 6 Yapay Zekânın Sürdürülebilir Green Lojistiğe Sağladığı Temel Katkılar

Boyut	Başlıca Katkılar	İşletmelere Sağladığı Fayda
Çevresel	Emisyon azaltımı, enerji verimliliği, atık yönetimi	Sürdürülebilir çevresel performans
Ekonomik	Maliyet optimizasyonu, yakıt tasarrufu, öngörücü bakım	Rekabet avantajı ve maliyet kontrolü
Operasyonel	Depo otomasyonu, rota planlaması, karar desteği	Verimlilik ve hizmet kalitesinde artış

Genel olarak değerlendirildiğinde yapay zekâ teknolojileri, sürdürülebilir green lojistik sistemlerinin çevresel, ekonomik ve operasyonel performansını aynı anda geliştirebilen çok boyutlu bir dönüşüm aracı olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte bu teknolojilerin başarılı biçimde uygulanabilmesi; güçlü dijital altyapının oluşturulmasına, veri güvenliğinin sağlanmasına ve nitelikli insan kaynağının geliştirilmesine bağlıdır. Bu nedenle yapay zekânın sunduğu potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilebilmesi için teknolojik yatırımların kurumsal dönüşüm stratejileriyle birlikte ele alınması gerekmektedir.

4. Yapay Zekâ Destekli Green Lojistikte Karşılaşılan Güçlükler ve Uygulama Engelleri

Yapay zekâ teknolojileri sürdürülebilir green lojistik uygulamalarında önemli avantajlar sağlamasına rağmen, bu teknolojilerin başarılı biçimde uygulanabilmesi yalnızca teknik altyapının varlığına bağlı değildir. Dijital dönüşüm süreci; teknolojik, ekonomik, yönetsel ve hukuki birçok faktörün birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, yapay zekâ destekli lojistik sistemlerinin yaygınlaşmasını sınırlandıran temel engellerin veri yönetimi, yatırım maliyetleri, insan kaynağı, etik sorunlar ve yasal düzenlemeler etrafında yoğunlaştığı görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4.1. Veri Güvenliği ve Siber Riskler

Yapay zekâ sistemlerinin etkin biçimde çalışabilmesi büyük miktarda verinin toplanmasına, analiz edilmesine ve işlenmesine bağlıdır. Lojistik işletmeleri; müşteri bilgileri, teslimat süreçleri, araç hareketleri, tedarik zinciri verileri ve operasyonel performans göstergeleri gibi yüksek hacimli verileri sürekli olarak işlemektedir. Bu durum, veri güvenliği ve siber saldırılar açısından önemli riskler oluşturmaktadır.

Bulut tabanlı sistemlerin ve nesnelerin interneti teknolojilerinin yaygınlaşması, lojistik ağlarının dijitalleşmesini hızlandırırken aynı zamanda siber güvenlik tehditlerini de artırmaktadır. Yetkisiz veri erişimi, veri manipülasyonu, fidye yazılımları ve sistem kesintileri gibi riskler, yalnızca operasyonel süreçleri değil, işletmelerin kurumsal itibarını ve müşteri güvenini de olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaştırılabilmesi için güçlü siber güvenlik altyapılarının oluşturulması ve veri gizliliğine ilişkin ulusal ve uluslararası düzenlemelere uyum sağlanması kritik önem taşımaktadır (Kalpande, Katr ve Madav, 2025).

4.2. Yüksek Yatırım Maliyetleri ve Teknolojik Altyapı

Yapay zekâ destekli sistemlerin kurulumu önemli düzeyde finansal yatırım gerektirmektedir. Akıllı depo sistemleri, sensör teknolojileri, yüksek işlem kapasitesine sahip sunucular, büyük veri altyapısı ve yazılım yatırımları özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından önemli maliyetler oluşturmaktadır. Bunun yanında mevcut bilgi sistemlerinin yapay zekâ uygulamalarıyla entegre edilmesi de ilave yatırım gereksinimleri doğurmaktadır.

Büyük ölçekli uluslararası lojistik işletmeleri bu dönüşümü daha kolay gerçekleştirebilirken, KOBİ'ler finansal ve teknik kısıtlar nedeniyle dijital dönüşüm sürecinde geride kalabilmektedir. Bu durum sektörde dijitalleşme düzeyinin homojen biçimde gelişmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ yatırımlarının sürdürülebilir biçimde yaygınlaştırılabilmesi için kamu destekleri, sektörel teşvik mekanizmaları ve ortak dijital altyapı yatırımları önem kazanmaktadır.

4.3. Nitelikli İnsan Kaynağı ve Organizasyonel Dönüşüm

Yapay zekâ uygulamalarının başarısı yalnızca teknolojik altyapıya değil, bu sistemleri geliştirebilecek ve yönetebilecek nitelikli insan kaynağına da bağlıdır. Veri bilimi, makine öğrenmesi, yapay zekâ algoritmaları ve büyük veri analitiği alanlarında uzman personel ihtiyacının giderek artmasına rağmen, birçok işletmede bu alanlarda yeterli insan kaynağı bulunmamaktadır (World Bank, 2019).

Bunun yanında yapay zekâ uygulamalarının işletmelerde organizasyonel değişimi de beraberinde getirdiği görülmektedir. Geleneksel iş süreçlerinin dijital sistemlerle yeniden yapılandırılması, çalışanların yeni teknolojilere uyum sağlamasını gerektirmektedir. Değişime direnç, teknolojiye yönelik bilgi eksikliği ve dijital yetkinliklerin sınırlı olması, yapay zekâ projelerinin başarısını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle sürekli eğitim programları ve

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

dijital yetkinliklerin geliştirilmesine yönelik insan kaynakları politikaları sürdürülebilir dönüşümün temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

4.4. Etik ve Hukuki Boyut

Yapay zekâ sistemlerinin karar alma süreçlerinde giderek daha fazla kullanılmaya başlanması, etik ve hukuki tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Algoritmaların hangi verilere dayanarak karar verdiğinin tam olarak açıklanamaması, algoritmik önyargılar, şeffaflık eksikliği ve hesap verebilirlik gibi konular hem akademik literatürde hem de uygulamada önemli tartışma alanları oluşturmaktadır.

Lojistik sektöründe yapay zekâ destekli karar sistemlerinin taşıma planlaması, müşteri hizmetleri ve tedarik zinciri yönetiminde yaygınlaşması, kişisel verilerin korunması ve yapay zekâ uygulamalarının etik kullanımına ilişkin yeni düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği tarafından geliştirilen yapay zekâ düzenlemeleri ve veri koruma politikalarının gelecekte lojistik sektöründeki uygulamaları da önemli ölçüde etkileyeceği öngörülmektedir.

4.5. Sürdürülebilir Yapay Zekâ Yaklaşımı

Son yıllarda literatürde öne çıkan tartışmalardan biri de yapay zekâ sistemlerinin kendi enerji tüketimi ve çevresel etkileridir. Büyük ölçekli yapay zekâ modellerinin eğitimi ve çalıştırılması yüksek işlem gücü gerektirdiğinden önemli miktarda enerji tüketmektedir. Bu durum, sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla kullanılan teknolojilerin kendi çevresel etkilerinin de dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu kapsamda geliştirilen **Green AI** yaklaşımı, yalnızca yapay zekânın sürdürülebilirliğe katkısını değil; aynı zamanda yapay zekâ modellerinin daha düşük enerji tüketimiyle çalışmasını, karbon ayak izinin azaltılmasını ve hesaplama kaynaklarının verimli kullanılmasını hedeflemektedir. Dolayısıyla gelecekte sürdürülebilir lojistik sistemlerinin başarısı, yalnızca yapay zekâ teknolojilerinin kullanımına değil, bu teknolojilerin çevresel açıdan da sürdürülebilir biçimde geliştirilmesine bağlı olacaktır.

Tablo 7 Yapay Zekâ Destekli Green Lojistikte Karşılaşılan Temel Güçlükler

Güçlük Alanı	Başlıca Sorunlar	Olası Çözüm Yaklaşımları
Veri güvenliği	Siber saldırılar, veri gizliliği	Güçlü siber güvenlik altyapısı, veri yönetim politikaları
Teknolojik altyapı	Yüksek yatırım maliyetleri	Kamu teşvikleri, dijital dönüşüm yatırımları
İnsan kaynağı	Uzman personel eksikliği	Eğitim programları, dijital yetkinliklerin geliştirilmesi
Etik ve hukuki konular	Algoritmik önyargılar, şeffaflık eksikliği	Etik ilkeler ve yasal düzenlemeler

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Güçlük Alanı	Başlıca Sorunlar	Olası Çözüm Yaklaşımları
Yapay zekânın enerji tüketimi	Yüksek hesaplama maliyetleri	Green AI yaklaşımı ve enerji verimli modeller

Genel olarak değerlendirildiğinde, yapay zekâ destekli green lojistik uygulamalarının başarısı yalnızca teknolojik yeniliklere değil, aynı zamanda kurumsal dönüşüm, veri yönetimi, insan kaynağı, etik ilkeler ve kamu politikalarının birlikte ele alınmasına bağlıdır. Literatür, bu engellerin aşılması durumunda yapay zekâ teknolojilerinin sürdürülebilir lojistik sistemlerinin geliştirilmesinde çok daha etkin rol üstleneceği konusunda ortak bir görüş ortaya koymaktadır.

5. Tartışma

Bu çalışmada incelenen literatür, yapay zekâ teknolojilerinin sürdürülebilir green lojistik uygulamalarında giderek daha stratejik bir rol üstlendiğini göstermektedir. İlk dönem araştırmaları ağırlıklı olarak operasyonel verimlilik, otomasyon ve maliyet azaltımına odaklanırken, son yıllarda sürdürülebilirlik boyutunun ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle karbon emisyonlarının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması, tersine lojistik uygulamalarının geliştirilmesi ve döngüsel ekonominin desteklenmesi gibi konular, yapay zekâ uygulamalarının temel araştırma alanları hâline gelmiştir. Bu durum, lojistik sektöründe dijital dönüşüm ile çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin birbirini tamamlayan iki temel unsur olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Literatürdeki çalışmalar genel olarak yapay zekânın rota optimizasyonu, talep tahmini, depo otomasyonu ve karar destek sistemleri aracılığıyla lojistik performansını iyileştirdiği konusunda ortak bir görüş ortaya koymaktadır. Bununla birlikte veri güvenliği, yüksek yatırım maliyetleri, teknik altyapı eksiklikleri ve nitelikli insan kaynağı yetersizliği gibi faktörlerin teknolojinin yaygın kullanımını sınırlandırdığı da görülmektedir. Ayrıca araştırmaların önemli bir bölümünün kavramsal veya derleme niteliğinde olması, yapay zekâ uygulamalarının sürdürülebilir lojistik performansı üzerindeki etkilerinin gerçek sektör verileriyle daha fazla test edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmaların ampirik uygulamalara, sektör bazlı karşılaştırmalara ve sürdürülebilir performans göstergelerinin nicel olarak değerlendirilmesine odaklanmasının literatüre önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

6. Sonuç ve Gelecek Araştırmalar

Bu çalışma, sürdürülebilir green lojistik kapsamında yapay zekâ teknolojilerinin kullanımını güncel literatür doğrultusunda çevresel, ekonomik ve operasyonel boyutlarıyla değerlendirmiştir. İncelenen çalışmalar, yapay zekâ destekli uygulamaların yakıt tüketiminin azaltılması, karbon emisyonlarının düşürülmesi, kaynak kullanımının optimize edilmesi, operasyonel maliyetlerin azaltılması ve tedarik zinciri dayanıklılığının artırılması açısından önemli katkılar sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte veri güvenliği, yüksek yatırım

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

maliyetleri ve dijital altyapı eksiklikleri gibi sorunların yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşmasının önündeki temel engeller olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın literatüre temel katkısı, yapay zekâ ve yeşil lojistik alanındaki güncel araştırmaları bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek ortak eğilimleri, araştırma boşluklarını ve gelecekte öne çıkması beklenen çalışma alanlarını ortaya koymasıdır. Uygulayıcılar açısından ise çalışma, yapay zekâ teknolojilerinin sürdürülebilir lojistik stratejilerinin geliştirilmesinde karar vericilere yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır. Gelecek araştırmalarda farklı sektörlerde faaliyet gösteren lojistik işletmeleri üzerinde ampirik çalışmaların yürütülmesi, üretken yapay zekâ uygulamalarının sürdürülebilir lojistik performansına etkisinin incelenmesi ve enerji verimli yapay zekâ yaklaşımlarının lojistik süreçlerine entegrasyonunun değerlendirilmesi önerilmektedir. Bu doğrultuda yapay zekâ teknolojilerinin, sürdürülebilir lojistik sistemlerinin geliştirilmesinde geleceğin en önemli dönüşüm araçlarından biri olmaya devam edeceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Akpınar, A., & Başkan, T. D. (2024). İŞLETMELERDE YAPAY ZEKÂ UYGULAMALARININ MUHASEBE SÜRECINE VE SÜRDÜRÜLEBILIRLIK AMAÇLARINA KATKILARININ İNCELENMESI: SÜRDÜRÜLEBILIRLIK ENDEKSINDEKI İŞLETMELERDE BIR ARAŞTIRMA. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 107-116.

Aydın, G. T., & Öztürk, Z. (2019). AKILLI KENT LOJİSTİĞİNİN MEKANSAL İLİŞKİLENDİRİLMESİ. *İşletme Bilimi Dergisi*, 237-261.

Aydın, S., Nalbant, K. G., & Altuntaş, C. (2023). DİJİTAL DÖNÜŞÜMDE YAPAY ZEKA VE AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI SÜRECİNDE SÜRDÜRÜLEBİLRİ YEŞİL PAZARLAMA STRATEJİLERİ. *İMGELEM*, 467-492.

Aylak, B. L., Oral, O., & Yazıcı, K. (2021). Yapay Zeka ve Makine Öğrenmesi Tekniklerinin Lojistik Sektöründe Kullanımı. *El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi*, 74-93.

Carvalho, T., Soares, F., Vita , R., Francisco , R., Basto, J., & Alcalá , S. (2019). A systematic literature review of machine learning methods applied to predictive maintenance. *Computers & Industrial Engineering*, makale no:103524.

Castaneda , J., Cardona, J., Martins a, L., & Juan , A. (2021). Supervised Machine Learning Algorithms for Measuring and Promoting Sustainable Transportation and Green Logistics. *Materials Today: Proceedings*, 5030–5034.

Çavdar, E. (2021). Yeşil Lojistik: WoS Verilerine Dayalı Bibliyometrik bir Analiz (2000. *International Academic Journal*, 359-374 .

Eker, F., & Engin, O. (2025). Yeşil Lojistik Stratejileri: Bibliyometrik Analiz. *HARRAN ÜNİVERSİTESİ MÜHENDİSLİK DERGİSİ*, 115-137.

El jaouhari , A., Samadhiya, A., Kumar, A., & Luthra, S. (2025). Integrating generative artificial intelligence into green logistics: A systematic review and policy-oriented research agenda. *Journal of Cleaner Production*, makale no: 146018.

El jaouhari, A., Samadhiya, A., & Kumar, A. (2025). Yeşil lojistiğe üretken yapay zekanın entegrasyonu: Sistematik bir inceleme ve politika odaklı araştırma gündemi. *Journal of Cleaner Production*, makale no: 146018.

Ellen MacArthur Foundation. (tarih yok). *Circular economy overview*. ellenmacarthurfoundation.org: https://www.ellenmacarthurfoundation.org/topics/circular-economy-introduction/overview adresinden alındı

Genç, E., & Genç, H. (2025). E-Ticarette Dijital Dönüşüm: Yapay Zekâ Destekli Lojistik Modellerinin Geleceği. *İzmir Yönetim Dergisi*, 88-107.

Güven, H., & Ayvaz Güven, E. T. (2023). Yapay Zekâ Uygulamalarının E-Ticarette Kullanımı. *Derleme Makalesi / Review Article* , 69-94.

IEA. (2017). *Dijitalleşme ve Enerji*. IEA: https://www.iea.org/reports/digitalisation-and-energy adresinden alındı

Kalpande, P., Katr, P., & Madav, C. (2025). A Review of Privacy and Security in AI-Driven Big Data Systems:. *International Journal of Research Publication and Reviews*, 1083-1096.

Karlı, H., & Tanyaş, M. (2020). Lojistik Yönetiminin Dijital Dönüşümü: Akıllı Lojistik Üzerine Sistematik Literatür Haritalaması. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* , 613-632.

Kavlakoglu, E., & Stryke, C. (2026). *What Is Artificial Intelligence (AI)?* IBM Think (IBM resmi web sitesi): https://www.ibm.com/think/topics/artificial-intelligence adresinden alındı

Kohlscheen, E., Moessner, R., & Takáts, E. (2024). Effects of Carbon Pricing and Other Climate Policies on CO2 Emissions. *National Institute Economic Review*, R64–R82.

Kutluay Tutar, F., & Tutar, N. F. (2024). Lojistik Sektöründe Yenilenebilir Enerji, Karbon Emisyon Miktarı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği . *HİTİT SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 259-270.

Mete, E. (2020). Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Yeşil Lojistik: Sürdürülebilir Kalkınma Kapsamında Yeşil Lojistik: Avrupa Birliği ve Türkiye Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 383-396.

Modgil , S., Singh , R. K., & Hannibal , C. (2022). Artificial intelligence for supply chain resilience: learning from Covid-19. *The International Journal of Logistics Management*, 1246-1268.

Nalbantoğlu, C. B. (2025). Lojistik Sektöründe Yapay Zeka: Verimlilik, Otomasyon ve Günümüz Trendleri. *Journal of Economic Research Foundation*, 160-175.

Ojadi, J., Odionu, C., Onukwulu, E., & Owula, O. (2024). Big Data Analytics and AI for Optimizing Supply Chain Sustainability and Reducing Greenhouse Gas Emissions in

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Logistics and Transportation . *International Journal of Multidisciplinary Research and Growth Evaluation*, 1536-1548 .

Sahraoui, K., Aitouche, S., & Aksa, K. (2024). Deep learning in logistics: a systematic review. *International Journal of Logistics Systems and Management*, 246-266.

Sarioguz, O. (2025). Artificial Intelligence for sustainable logistics: Reducing carbon emissions and fuel consumption through route optimization. *International Journal of Science and Research Archive*, 1527-1537.

Tabbakh, A., Al Amin, L., Islam, M., Mahmud, G., Chowdhury, I. K., & Mukta, M. H. (2024). Towards Sustainable AI: A Comprehensive Framework for Green AI. *Discover Sustainibility*, makale no:408.

Turgut, A. (2023). Lojistik ve Tedarik Zincirinde Yapay Zekâ Çalışmaları: Bibliyometrik Bir Analiz. *Alanya Akademik Bakış Dergisi* , 461-480 .

Turgut, A. (2023). Lojistik ve Tedarik Zincirinde Yapay Zekâ Çalışmaları: Bibliyometrik Bir Analiz. *Alanya Akademik Bakış Dergisi* , 461-480.

Tutam, M. (2023). Minimization of metabolic energy expenditure in collaborative order picking. *Journal of Scientific Reports-A*, 132-145.

United Nations . (tarih yok). *Net Zero Coalition*. United Nations Climate Change: https://www.un.org/en/climatechange/net-zero-coalition adresinden alındı

United Nations. (2015). *The 17 Goals – Sustainable Development Goals*. United Nations Sustainable Development Goals: https://sdgs.un.org/goals adresinden alındı

Wilson, M., Paschen, J., & Pitt, L. (2022). The Circular Economy Meets Artificial Intelligence (AI): Understanding the Opportunities of AI for Reverse Logistics. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 9-25.

World Bank. (2019). *World Development Report 2019: The Changing Nature of Work*. World Bank: https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2019 adresinden alındı

Yapay Zekâ ve Yeşil Ulaşım Birlikteliğinin Kente Etkileri . (2025). *Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi* , 67-89.

Yolcu, M. B. (2023). Avrupa Yeşil Mutabakatı ve Türkiye'deki Yeşil Lojistik Uygulamaları. *International Academic Journal*, 136/ 151.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KALABALIĞI TAKİP ETMEK: RESTORANLARIN KİTLE FONLAMA BAŞARISINDA SÜRÜ DAVRANIŞI

Dr. Sema Nur Ünlübulduk

unlubulduksemanur@hotmail.com

0000-0002-8973-8305

Özet

Bu araştırma, Kickstarter platformunda yürütülen kitlesel fonlama kampanyalarında sürü davranışı eğiliminin fonlama performansına etkisini incelemektedir. Karma yöntem tasarımının kullanıldığı çalışmanın ilk aşamasında, restoran projelerine ait kullanıcı yorumları içerik analiziyle incelenerek sürü davranışına işaret eden metinsel göstergeler saptanmıştır. Sürü davranışı eğilimini yansıtan yorumların bulunduğu projeler ile bu eğilimi yansıtan yorumların tespit edilmediği projelerin fonlama oranları, Mann-Whitney U testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Test sonucunda her iki grup arasında fonlanma oranları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır. Sürü davranışı göstergesi bulunan işletmelerin fonlama oranlarının, bu göstergenin bulunmadığı işletmelere kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kitlesel Fonlama, Sürü Davranışı, Restoran İşletmeleri

FOLLOWING THE CROWD: HERDING BEHAVIOR IN RESTAURANT CROWDFUNDING SUCCESS

Abstract

This study examines the effect of herding tendency on funding performance in crowdfunding campaigns conducted on the Kickstarter platform. In the first stage of the study, which employed a mixed-methods research design, user comments related to restaurant projects were analyzed through content analysis, and textual indicators of herding behavior were identified. The funding rates of projects containing comments that reflected herding tendency were compared with those of projects in which no such comments were identified using the Mann–Whitney U test. The results revealed a statistically significant difference between the two groups in terms of funding rates. Projects with indicators of herding behavior were found to have higher funding rates than projects without such indicators.

Keywords: Crowdfunding, Herding Behavior, Restaurant companies

GİRİŞ

Kitle fonlaması, girişimcilere yenilikçi fikirlerini hayata geçirecek finansmanı doğrudan kamuoyuna başvurarak sağlama imkânı sunan güncel bir finansman aracıdır (Kuppuswamy ve Bayus, 2018, s. 151). Mollick (2014, s. 2) bu kavramı proje sahipleri ile fon sağlayıcı kitleleri internet platformları aracılığıyla buluşturan alternatif bir finansman modeli olarak tanımlamaktadır. Bu sistemde girişimciler, açık çağrı yoluyla destek talep etmektedir. Potansiyel yatırımcılar ise projeleri dijital ortamda inceleyip uygun bulduklarına maddi katkı sağlar. Bankacılık hizmetlerine kıyasla daha esnek olan bu model, taraflar arasındaki iletişimi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

merkeze alarak işletmelerin özgün gereksinimlerine kolayca uyarlanabilmektedir (Kuti ve Madarasz, 2014, s. 355).

Kitle fonlaması, 1990'ların sonlarından itibaren internet topluluklarının dinamikleriyle ivme kazanarak özellikle müzik, sinema, bağımsız yayıncılık ve sahne sanatları gibi kültürel faaliyet kollarında giderek yaygınlaşmıştır. Başlangıçta sınırlı bir uygulama niteliği taşıyan bu finansman biçimi zamanla sağlık hizmetleri, gelişmekte olan ülkelere yardım, yoksulluğun azaltılması gibi sosyal proje alanlarında daha görünür hâle gelmiştir. Projelerin internet toplulukları aracılığıyla toplanan küçük bağışlar ve sponsorluklarla finanse edildiği süreç, Kiva, Kickstarter, IndieGoGo ve Spot-us gibi platformların yükselişiyle genel kamuoyu tarafından daha geniş çapta benimsenmiştir (Hemer, 2011, s. 2).

Kitle fonlaması sürecinde kurucular, fon sağlayıcılar ve platformlar olmak üzere üç temel aktör bulunmaktadır. Kurucular açısından bu model düşük maliyetli sermayeye erişim, projenin erken aşamada test edilmesi, potansiyel kullanıcılarla ilişki kurulması, ürün tanıtımı ve pazar bilgisi edinme gibi avantajlar sunmaktadır. Bununla birlikte bilgi ifşası, fikri mülkiyet riski ve çok sayıda yatırımcıyla iletişim kurmanın yarattığı yönetim yükü önemli sınırlılıklar arasında yer almaktadır. Fon sağlayıcılar ise yeni ürünlere ve yatırım fırsatlarına erken erişim sağlarken, aynı zamanda belirli bir fikri veya projeyi destekleme imkânı elde etmektedir. Ancak kurucunun yetersizliği, dolandırıcılık, proje riski ve bilgi asimetrisi bu grup açısından temel dezavantajlardır. Platformlar için ise başarılı projeler gelir kaynağı oluşturmakta, buna karşılık itibar kaybı önemli bir risk unsuru olarak öne çıkmaktadır (Agrawal vd., 2014, s.10-20).

Kitle fonlaması çatı bir kavram olmakla birlikte, işleyiş bakımından sistemi dört ana modelde sınıflandırır. Bunlar; bireylerin projeye herhangi bir karşılık beklemeden para verdiği bağış temelli model, katkıda bulunanlara ürünün ön siparişi gibi finansal olmayan faydaların sunulduğu ödül temelli model, girişimcilerin borç alan ve fon sağlayanların borç veren konumunda olduğu borç verme temelli (kredi) model ve son olarak katkı sağlayanların elde edilen kârdan ya da hisselerden pay aldığı, öz sermaye kitle fonlaması olarak adlandırılan kâr paylaşımı modelidir (Belleflamme ve Lambert, 2014, s. 2).

Kitle fonlamasının doğası gereği çok sayıda fon sağlayıcının katılımına dayanması, araştırmacıların bu platformlardaki yatırımcı kararlarını anlamlandırmak için sürü davranışlarına odaklanmasını beraberinde getirmiştir (Chen vd., 2018, s. 6). Temel bir yaklaşımla sürü davranışı "bireyin sahip olduğu özel bilgi tamamen farklı bir eyleme işaret etse dahi, herkesin yaptığını yapması" durumunu ifade etmektedir (Banerjee, 1992, s. 798).

Bu kavram, kitle fonlaması piyasasında temelde bilgi asimetrisinin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Platformlardaki sürü davranışı, fon sağlayıcıların diğer fon sağlayıcıların kararlarına dayanarak proje kalitesi hakkında toplu olarak çıkarımlar yapmasıyla ortaya çıkmaktadır. Kitle, hâlihazırda güçlü destek alan projelerin daha yüksek kaliteli olduğunu algıladığı için, yeni fon sağlayıcılar da kendi bağımsız değerlendirmelerinden ziyade çoğunluğun eğilimini takip ederek doğrudan bu projelere yönelebilmektedir (Renwick ve Mossialos, 2017, s. 49).

Yatırımcıların kendi özel bilgilerini göz ardı ederek kitleye uyum sağladığı bu durum, platformlardaki yatırım ivmesini de doğrudan şekillendirir. Nitekim bir projede toplanan fon miktarı arttıkça, insanların o projeye yatırım yapma isteği de doğru orantılı olarak

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yükselebilmekte ve sürü psikolojisi daha da tetiklenmektedir. Çevrimiçi finansman platformlarında sıklıkla gözlemlenen bu süreç, özellikle fon toplama döneminin sonuna yaklaşıldığında yatırım hızına ciddi bir ivme kazandırmaktadır (Agrawal vd., 2014, s. 66).

Sürü davranışının psikolojik temelleri incelendiğinde, bireylerin belirsizlik veya sosyal baskı koşullarında kendi bilgilerini geri plana iterek, çoğunluğun davranışlarını karar verme sürecinde bir referans noktası olarak kabul edebildikleri görülmektedir. (Kameda ve Hastie, 2015, ss. 6-7) Bu bağlamda sürü davranışı belirsizlik, güven arayışı, sosyal kabul ve öz yargıya duyulan şüphenin etkileşimiyle şekillenen çok boyutlu bir psikolojik olgudur. Söz konusu olgunun ortaya çıkmasında çeşitli dinamikler rol oynamaktadır. Bunlardan sosyal kanıt ve kalabalığı takip etme eğilimi bu dinamikler arasında öne çıkmaktadır. Sosyal kanıt, diğer bireylerin tercih ve eylemlerinin kişi tarafından güvenilirlik, doğruluk ve normatif uygunluk göstergesi olarak algılanmasını ifade etmektedir. Kalabalığı takip etme eğilimi ise bireyin gruptan sapma, hatalı karar verme veya sosyal dışlanma risklerini azaltmak amacıyla çoğunluğun yöneldiği davranışa uyum göstermesi şeklinde açıklanabilir (Cycleback, 2026, s. 8). Ayrıca literatürde riskten kaçınma güdüsünün bireyleri sürü davranışına sevk eden temel faktörlerden biri olduğu vurgulanmaktadır (Rejikumar vd., 2021, s. 27). Öte yandan, bireyin sosyal bağlamdan kopma ve diğerlerinin eylemlerinden geri kalma endişesi olarak tanımlanan fırsatı kaçırma korkusu (fear of missing out-FOMO) bireylerin sürü davranışı sergileme eğilimini artırabilmektedir (Kang vd., 2019, ss. 3-4). Buna ek olarak, popülerlik algısı bağlamında bir ürünün geniş kitlelerce tercih edildiğinin bilinmesi, bireylerde çoğunluğun daha bilgili olduğu inancını tetiklemektedir. Bu algı, özellikle belirsizlik düzeyinin yüksek olduğu durumlarda, bireyin kendi bilgi birikimini ve değerlendirmelerini göz ardı ederek çevresindekilerin davranışlarını kopyalamasına, bir diğer ifadeyle sürü davranışına yönelmesine zemin hazırlamaktadır (Vedadi ve Warkentin, 2020, ss. 429-430). Sürü davranışını şekillendiren bu dinamiklerin, riskin ve belirsizliğin yüksek olduğu restoran alanına yatırım yapacak bireylerde görülmesi ve fonlama kararlarında etkili olması olasıdır. Bu durum, kitle fonlamasının giderek daha fazla kullanılmaya başlandığı turizm ve alt sektörleri açısından da dikkate değer bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

Finansal kurumlarca riskli bulunarak sermaye sorunu yaşayan yeni restoranlar için alternatif finansman yöntemleri, kuruluş ve sürdürülebilirlik açısından giderek önem kazanmaktadır (Honisch, 2016, s. 1). Kitle fonlaması, girişimcilere restoran projelerini çevrimiçi platformlarda tanıtarak çok sayıda destekçiden küçük miktarlarda finansal katkı toplama olanağı sunmaktadır. Bu model, özellikle küçük ve orta ölçekli restoranların kuruluş aşamasındaki finansman gereksinimlerinin karşılanmasında işlevsel bir alternatif oluşturmaktadır. Böylece restoran girişimcilerinin projelerini hayata geçirme imkânı artmaktadır (Altın ve Singh, 2020, s. 24).

Bu doğrultuda mevcut çalışma, restoranların kitle fonlaması kampanyalarında yatırımcı yorumlarıyla şekillenen sürü davranışı eğiliminin fonlama performansı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda izleyen bölümde araştırma konusuna ilişkin mevcut literatür ele alınmıştır. Üçüncü bölümde araştırmanın veri seti ve analiz süreci açıklanmış, dördüncü bölümde ise elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç kısmında araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak sektörel ve akademik öneriler sunulmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Literatür

Geniş kapsamlı kitle fonlama literatürü, bu çalışmanın amacına uygun olarak beş odak noktasında incelenmiştir. Fon sağlayıcı davranışını merkeze alan çalışmalarda kitle fonlama süreci ikna edici iletişim, güven, risk algısı, motivasyon ve davranışsal finans eğilimleri çerçevesinde ele alınmıştır. Kim ve Petrick (2021), Güney Kore'den 417 katılımcıyla yaptıkları çalışmada turizm kitle fonlamasında merkezi ve çevresel ikna yollarının etkisini incelemiş ve argüman kalitesi ile kaynak güvenilirliğinin fonlama avantajları ve bağlılık üzerinde olumlu etkileri olduğunu; ayrıca sürü davranışının bu ilişkilerin çoğunda düzenleyici bir rol oynadığını ortaya koymuştur. Kim vd., (2020) ise turizm odaklı kitle fonlama girişimlerine katılmış bireyler üzerinde yaptıkları çalışmada, algılanan güvenin kitle fonlamasına katılımı güçlü bir şekilde desteklediğini, ancak algılanan riskin katılım üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit etmiştir. San Martin vd. (2021), ödül tabanlı turizm kitle fonlamasını sosyal sorumluluk yatırımı bağlamında ele alarak sosyal bilinç ve algılanan riskin kitle fonlamasına yönelik tutum üzerinde etkili olduğunu; fonlama niyetinin ise hem projeye yönelik özel tutumdan hem de genel kitle fonlama tutumundan beslendiğini göstermiştir. Tiryakioğlu ve Koy (2023) ise davranışsal finans eğilimleri ile kitle fonlama yatırım kararları arasındaki ilişkiyi incelemiş, aşırı güven, aşina olanı tercih etme ve kendini doğrulatma eğilimlerinin tekrar yatırım yapma niyeti üzerinde olumlu etkileri olduğunu, ancak sürü davranışı ile tekrar yatırım yapma niyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını tespit etmiştir.

Bununla birlikte literatürde turizm ve alt sektörlerindeki kitle fonlama uygulamalarını kriz dönemleri bağlamında ele alan çalışmalar da mevcuttur. COVID-19 pandemisi ve kriz koşulları, restoran ve konaklama işletmeleri için kitle fonlamanın alternatif bir destek ve toparlanma aracı olarak ele alınmasına neden olmuştur. Roe ve Smith (2021), pandemi döneminde New York ve Kaliforniya'daki restoranlar tarafından GoFundMe platformunda başlatılan 921 bağış temelli kampanyayı inceleyerek, restoran sahipleri veya çalışanları tarafından oluşturulan ve fon kullanım amacını açık biçimde ifade eden kampanyaların daha fazla bağış topladığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Yang ve Koh (2022), ABD'de Kickstarter'da yayımlanan 2.686 restoran projesini analiz etmiş ve pandemi dönemindeki restoran kampanyalarının pandemi öncesine kıyasla daha başarılı fonlandığını, bu dönemde girişimcilerin daha gerçekçi hedefler belirleyip güncelleme ve yorumlar aracılığıyla daha aktif iletişim kurduklarını belirlemiştir. Baber vd. (2022) ise konaklama sektöründe ödül tabanlı kitle fonlamayı kriz dönemlerinde bir kurtarma stratejisi olarak ele almıştır. Araştırma sonucunda otel müşterilerinin olumlu bakış açılarının, platformu kullanma becerilerine olan güvenlerinin ve çevrelerinden gördükleri sosyal onayın kitle fonlamaya para yatırma davranışlarını doğrudan artırdığı, ayrıca Asyalı müşterilerin MENA bölgesindekilere kıyasla bu kampanyalara çok daha yüksek katılım gösterdiği bulunmuştur.

Turizm alt sektörlerinde yapılan kitle fonlama çalışmalarında kampanya başarısı çoğunlukla proje özellikleri, bilgi kalitesi, sosyal ağ etkisi, destekçi sayısı ve sinyal unsurları üzerinden açıklanmıştır. Li vd., (2016), Trevolta platformunda yayımlanan 1701 turizm projesini inceleyerek video ve görsel kullanımının, hayırseverlik yöneliminin, sponsor ve destekçi sayısının fonlama performansını olumlu etkilediğini ve daha düşük fonlama hedeflerine sahip projelerin daha başarılı olduğunu belirlemiştir. Benzer şekilde Wang vd., (2017), küresel bir

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

platformdan elde edilen 1807 turizm odaklı projeyi analiz etmiş ve yardım odaklı tema, kaliteli görsel kullanımı, düşük finansman hedefi, destekçi sayısı ve sosyal ağlardaki paylaşım hacminin proje performansını artırdığını ortaya koymuştur. Konaklama sektörüne odaklanan La ve Jang (2024) ise Çin'deki 512 öz sermaye tabanlı otel kitle fonlama projesini inceleyerek, otel fiyatı, ekip büyüklüğü ve mesaj cazibesi gibi sinyallerin birlikte değerlendirilmesinin fonlama başarısını anlamlı biçimde etkilediğini göstermiştir. Belavina (2020) ise konaklama girişimlerinde kitle fonlamasının yalnızca finansman sağlama aracı olmadığını, aynı zamanda piyasa talebini test eden ve girişimci ile destekçi arasındaki güveni güçlendiren stratejik bir seçim mekanizması olarak kullanılabileceğini ileri sürmüştür. Turizm sektöründe kitle fonlamayı kavramsal çerçevede ele alan çalışmalarda mevcuttur. Kuhzady vd. (2024), 782 çalışma içinden turizmle ilişkili 27 makale üzerinden turizm sektörü ile kitle fonlama literatürünü sistematik olarak incelemiştir. Mevcut çalışmaların büyük ölçüde restoranlar ve ödül temelli kitle fonlama üzerine yoğunlaştığını, oteller, seyahat teknolojileri, platform özellikleri ve farklı fonlama türlerinin ise yeterince ele alınmadığını belirlemiştir. Bagheri vd. (2020), İran'daki turizm işletmesi kurucuları, finans müdürleri ve sektör uzmanlarından oluşan 22 kişilik grupla gerçekleştirdikleri nitel çalışmada, kitle fonlamanın benimsenmesini engelleyen unsurların başarısızlık korkusu, bilgi eksikliği, güven sorunu, sosyal normlar, algılanan kontrol eksikliği ve ekonomik istikrarsızlık gibi kişisel, sosyal ve bağlamsal faktörlerden kaynaklandığını ortaya koymuştur. Chaboud ve Caseau (2018) ise Magdas Hotel örneği üzerinden kitle fonlamanın yalnızca fon toplama amacıyla değil, kurumların sosyal imajını güçlendiren, geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan ve projenin meşruiyetini destekleyen stratejik bir iletişim inovasyonu olarak da kullanılabileceğini göstermiştir.

Doğrudan restoran işletmelerine yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda kitle fonlama kampanyalarında başarıyı etkileyen unsurlar, literatürde çoğunlukla kampanya içeriği, iletişim biçimi, görsel sunum, dilsel özellikler ve ödül yapısı çerçevesinde ele alınmıştır. De Larrea vd., (2019), Kickstarter'ın restoran alt kategorisinde yer alan ve ABD'de bulunan 1567 projeyi inceleyerek görsel kullanımının, topluluk yönelimli mesajların, yerel fon sağlayıcı oranının, güncelleme ve yorum sayısının kampanya başarısını artırdığını, buna karşılık kelime sayısı, video sayısı ve ödül yapısına ilişkin bazı özelliklerin anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Salvi vd., (2022), 2014-2021 yılları arasında Kickstarter platformunda başlatılan Avrupa'daki 442 restoran kitle fonlama projesi üzerinde gerçekleştirdikleri analizde proje açıklamasındaki görsel ve video sayısı, okunabilirlik, topluluk odaklılık, yorum ve güncelleme sayısı gibi iletişim unsurlarının başarı üzerinde olumlu etkileri olduğunu belirlemiştir. Aynı doğrultuda bulgular elde eden Honisch vd., (2017) ise Almanya'daki restoran projeleri üzerinden yaptıkları incelemede profesyonel video sunumu, kısa metinler, uygun fonlama hedefleri ve projeye özgü ödüllerin başarı açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Kickstarter platformunda yer alan restoran kampanyalarında kullanılan dilin etkisini inceleyen Koh vd. (2020), somut anlatıma sahip ve birinci tekil şahıs zamirlerinin daha az kullanıldığı proje açıklamalarının başarı olasılığını artırdığını, etkileşimli üslubun ise olumsuz etki gösterdiğini tespit etmiştir. Kedas ve Sarkar (2023) ise Kickstarter platformundaki 3.134 restoran kampanyası incelenerek, destekçilere sunulan ödül türlerinin fon toplama başarısını nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, destekçileri sürece dâhil eden

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

çeşitli ve uygun fiyatlı ödüllerin başarıyı artırırken k aşırı maddi fayda sunan veya sadece duygusal içerikli olan ödüllerin başarıya katkı sağlamadığı bulunmuştur.

Kitle fonlama literatüründe sürü davranışı, sosyal etkileşimler, önceki destekçi davranışları, popülerlik göstergeleri ve sinyalleme mekanizmalarıyla birlikte ele alınmaktadır. Chen vd., (2020) Çin'de JingDong platformundaki 243 ödül temelli projeyi inceleyerek kitle fonlaması sürecinin yaşam döngüsü özellikleri sergilediğini ve girişimcilerin fon toplama sürecinin farklı aşamalarında odak noktalarını değiştirmeleri gerektiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Clauss vd., (2017) Alman kitle fonlaması platformu Visionbakery platformundaki 430 ödül temelli projede destekçilerden gelen yorumların ve proje sahipleri tarafından yapılan güncellemelerin fonlama başarısını artırdığını belirlemiş, sosyal etkileşimin sürü etkisine niteliksel bir boyut kazandırdığını vurgulamıştır. Chen vd. (2022) ise Çin'de borç tabanlı kitle fonlama piyasasında yatırımcı uzmanlığının sürü davranışı üzerindeki rolünü inceleyerek deneyimli yatırımcılardan gelen kümülatif yatırım tutarının yeni yatırımcılar için güçlü bir piyasa sinyali oluşturduğunu göstermiştir. Gang vd. (2024), Kickstarter'daki 28 proje üzerinden yaptıkları çalışmada zaman baskısı ve mevcut fonlama oranı gibi unsurların destekçilerin kararlarını değiştirme olasılığını anlamlı biçimde etkilediğini ortaya koymuştur. Rodriguez-Garnica vd. (2025) ise Kickstarter'daki 3.500 proje üzerinde sinyalleme ve sürü psikolojisinin birlikte işleyerek bilgi çağlayanları oluşturduğunu, erken destekçilerin kalite sinyallerini değerlendirirken geç destekçilerin bu davranışları takip etme eğilimi gösterdiğini belirtmiştir.

Veri ve Yöntem

Çalışmanın amacı restoranların kitle fonlaması kampanyalarında yatırımcı yorumlarıyla şekillenen sürü davranışının fonlama performansı üzerindeki etkisini incelemektir. Bu doğrultuda öncelikle Kickstarter platformunun restoran kategorisinde yer alan kitle fonlama projelerine ilişkin fon sağlayıcı yorumları incelenmiştir. 2009 yılında faaliyete geçen Kickstarter, girişimcilerin projeleri için internet üzerinden sermaye arayışında bulunduğu, New York merkezli ve yaratıcılık odaklı küresel bir kitle fonlama platformudur. Nisan 2025 itibarıyla platformda 24,1 milyon destekçi tarafından 277.302 proje için toplam 8,71 milyar ABD doları fon sağlanmıştır. Ayrıca 8 milyondan fazla destekçinin platformda tekrar fonlama yaptığı belirtilmiştir (Kickstarter, 2026).

Veri toplama sürecinde Kickstarter platformunun "yiyecek" ana kategorisi altında yer alan "restoran" alt kategorisindeki tamamlanmış projeler incelenmiş ve yorum sayısı 5-50 aralığında bulunan ilk 100 işletme ön değerlendirme kapsamına alınmıştır. Ancak içerik analizi sürecinde sadece fon sağlayıcı tarafından yapılan yorumlar dikkate alınarak proje sahibi ve iş birlikçi kullanıcılar tarafından yapılan yorumlar analiz dışında bırakılmıştır. Bu eleme sonrasında bazı işletmelerin analiz edilebilir fon sağlayıcı yorumu bulunmadığı ve analiz için gerekli ölçütleri karşılamadığı görülmüştür. Bu nedenle nihai analiz 43 işletme üzerinden gerçekleştirilmiştir. İşletmelerin fonlanma oranlarına Kickstarter platformu üzerinden erişilmiştir.

Söz konusu işletmelere yapılan yorumlar içerik analizi yöntemiyle analiz edilerek sürü davranışı eğilimine yönelik metinsel göstergeler belirlenmiştir. İçerik analizi yazılı dokümanlar ya da farklı kitle iletişim araçlarındaki mesajları, bilgileri ve sembolik ögeleri inceleyen bir araştırma yöntemidir. Bu yöntemi uygulamak için ilk olarak incelenecek bir veri seçilir ve

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

sonrasında bu materyalin belirli boyutlarını verileştirmek adına bir kodlama sistemi geliştirilir. Söz konusu sistem, temaların metinde ne kadar sıklıkla tekrarlandığını ölçmeyi kapsayabilir. Elde edilen veriler düzenli bir biçimde kayıt altına alındıktan sonra, çoğunlukla şemalar ya da tablolar yardımıyla çözümlenir (Neuman, 2014, s. 49).

İçerik analizi sonucunda projeler, kullanıcı yorumlarında sürü davranışı göstergesi bulunan ve bulunmayan projeler olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın ardından, söz konusu iki proje grubunun fonlama oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını ortaya koymak amacıyla nicel analiz aşamasına geçilmiştir.

Verilerin genel yapısını ortaya koymak amacıyla tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış, frekans ve yüzde dağılımlarından faydalanılmıştır. İstatistiksel analizlerde kullanılacak testlerin belirlenebilmesi için öncelikle verilerin normal dağılıma uygunluğu incelenmiştir. Örneklem büyüklüğünün 50'nin üzerinde olduğu durumlarda Kolmogorov-Smirnov testi, 50'nin altında olduğu durumlarda ise Shapiro-Wilk testi tercih edilmektedir (Mooi ve Sarstedt, 2011, s. 120). Bu doğrultuda, çalışmada grup büyüklükleri 50'nin altında olduğu için normallik varsayımı Shapiro-Wilk testi ile değerlendirilmiştir. Test sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği belirlendiğinden, iki grup arasındaki farklılığın incelenmesinde parametrik olmayan Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde lisanslı SPSS 23.0 istatistik paket programından yararlanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde öncelikle araştırmanın ilk amacı doğrultusunda, restoran işletmelerine yönelik kitlesel fonlama kampanyalarında paylaşılan yatırımcı yorumları içerik analiziyle incelenmiş ve sürü davranışına işaret eden temalar belirlenmiştir. Devam eden süreçte ise sürü davranışı göstergesi bulunan ve bulunmayan işletmelerin fonlama performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı farklılık testleri aracılığıyla analiz edilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

İçerik analizi kapsamında gerçekleştirilen kodlama sürecinde yorumlarda sürü davranışına işaret eden metinsel göstergeler altı tema üzerinden değerlendirilmiştir. İlk tema olan sosyal kanıt, yorumlarda başka destekçilerin varlığına veya kampanyanın başkaları tarafından desteklenmesine açık biçimde referans verilmesi durumunda kodlanmıştır. Bir yorumun sosyal kanıt kapsamında sürü davranışı göstergesi sayılabilmesi için destekçinin kendi değerlendirmesini diğer destekçilerin varlığıyla ilişkilendirmesi gerekmektedir. Örneğin, "Bu kadar kişinin desteklemesi güzel" veya "Projeye bu kadar ilgi gösterilmesi beni etkiledi" gibi ifadeler sosyal kanıt göstergesi olarak kabul edilmiştir.

İkinci tema olan FOMO, yani kaçırma korkusu, destekçinin kampanyayı, fırsatı ya da projeye katılım imkânını kaçırmama isteğini vurguladığı yorumlarda kodlanmıştır. Bu temanın sürü davranışı kapsamında değerlendirilebilmesi için yorumda geç kalmama, kampanya bitmeden destekleme ya da fırsatı kaçırmama yönünde açık bir ifade bulunması gerekmektedir. Örneğin, "Bitmeden desteklemek istedim" veya "Bu fırsatı kaçırmak istemedim" gibi ifadeler FOMO göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Üçüncü tema olan çoğunluğa uyum, destekçinin kararını başkalarının destekleme davranışına bağladığı durumlarda kullanılmıştır. Bu kodun uygulanabilmesi için yorumda kişinin projeyi destekleme kararında çoğunluğun, kalabalığın ya da diğer destekçilerin davranışının etkili olduğuna dair bir anlam bulunmalıdır. Örneğin, "Herkes destekliyor, ben de katıldım" veya "Bu kadar kişi destek verince ben de dahil olmak istedim" gibi ifadeler çoğunluğa uyum göstergesi olarak kabul edilmiştir.

Dördüncü tema olan güven algısı, kalabalık destekçi varlığının projeye yönelik güven duygusu oluşturduğu yorumlarda kodlanmıştır. Bu temanın sürü davranışı göstergesi sayılabilmesi için yorumda destekçi sayısı, yoğun ilgi ya da başkalarının katılımının güven oluşturduğuna dair açık bir bağlantı kurulması gerekmektedir. Örneğin, "Bu kadar destekçi varsa güvenilirdir" veya "Projeye gösterilen ilgiyi görünce güvenim arttı" gibi ifadeler güven algısı kapsamında değerlendirilmiştir.

Beşinci tema olan popülerlik algısı, projenin popüler, trend, çok konuşulan veya dikkat çeken bir kampanya olarak tanımlandığı yorumlarda kullanılmıştır. Bu kodun uygulanabilmesi için yorumda projenin bireysel beğeninin ötesinde geniş bir ilgi gördüğüne, öne çıktığına ya da sosyal olarak görünür hâle geldiğine dair bir ifade bulunmalıdır. Örneğin, "Bu proje çok ses getirdi" veya "Herkesin konuştuğu bir kampanya oldu" gibi ifadeler popülerlik algısı göstergesi olarak kodlanmıştır.

Altıncı tema olan belirsizlik azaltma, kalabalık destek veya başkalarının katılımı nedeniyle destekçinin risk, tereddüt ya da güvensizlik algısının azaldığını ifade ettiği yorumlarda kullanılmıştır. Bu temanın sürü davranışı kapsamında değerlendirilebilmesi için yorumda başkalarının desteğinin kampanyaya ilişkin belirsizliği azalttığına veya destekçiyi rahatlattığına dair bir anlam bulunmalıdır. Örneğin, "Destekçileri görünce içim rahatladı" veya "Bu kadar kişinin destek vermesi projeye dair endişemi azalttı" gibi ifadeler riski azaltma göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda, yorumlarda bu altı temadan en az birine karşılık gelen açık bir ifade bulunması durumunda ilgili kampanya "yorumlarında sürü davranışı göstergesi bulunan kampanya" olarak kodlanmıştır. Buna karşılık, yorumlarda sosyal kanıt, FOMO, çoğunluğa uyum, güven sinyali, popülerlik algısı veya belirsizlik azaltma temalarından herhangi birine rastlanmayan kampanyalar "yorumlarında sürü davranışı göstergesi bulunmayan kampanya" olarak sınıflandırılmıştır. Kodlama sürecinde genel destek, beğeni, tebrik, bilgi talebi veya teknik soru niteliğindeki yorumlar sürü davranışı kapsamında değerlendirilmemiştir. Örneğin "Başarılar!", "Harika fikir!", "Tebrikler!" gibi ifadeler olumlu tutum bildirmekle birlikte, başkalarının davranışına ya da çoğunluk etkisine doğrudan bir gönderme içermediği için sürü davranışı göstergesi olarak kodlanmamıştır. Benzer şekilde "Yemeklerinizi çok seviyorum." gibi marka veya ürün beğenisi içeren yorumlar ile "Ne zaman gönderilecek?" ve "Ödülümü değiştirebilir miyim?" gibi bilgi ya da işlem odaklı sorular analizde sürü davranışı göstergesi sayılmamıştır.

Yapılan analiz sonucunda, 20 işletmede sürü davranışı eğilimine ilişkin göstergeler tespit edilememiş, 23 işletmede ise bu tür göstergelere rastlanmıştır. Aşağıdaki çizelge , kullanıcı yorumlarında sürü davranışı eğilimine ilişkin göstergeler bulunan 23 işletmeye ait içerik analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Çizelge her bir harf, analiz kapsamındaki bir restoran işletmesini

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ifade etmektedir. İşletmelere ait sütunlarda yer alan sayılar, söz konusu işletmenin ilgili tema altında kodlanan yorum sayısını göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 1. Sürü Eğilimi Göstergesi İçeren Yorumlara İlişkin Analiz Bulguları

Tema	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	R	S	T	U	V	Y	Z	Toplam
SK	1	3	1	2	1	3	1	0	0	1	0	1	1	2	2	3	1	3	3	1	1	0	2	33
FO	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	1	1	1	3	1	0	0	0	0	10
ÇU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	5
GA	0	1	1	0	1	2	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	2	1	1	0	0	1	13
PO	0	0	1	0	1	1	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	4	0	11
RA	1	0	0	0	2	0	2	4	2	0	1	0	0	0	0	2	0	0	1	4	1	0	0	20
Toplam	2	4	3	2	5	6	3	4	2	3	4	2	4	3	3	8	2	9	6	6	3	4	4	92

SK: Sosyal Kanıt, FO: FOMO, ÇU: Çoğunluğa Uyum, GA: Güven Algısı, PO: Popülerlik, RA: Riski Azaltma.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 1 incelendiğinde içerik analizi sonucunda en çok görülen temanın sosyal kanıt olduğu görülmektedir. Sosyal kanıt teması toplam 33 kez kodlanmıştır. Bu durum, işletmelere ilişkin yorumlarda destekçilerin ya da kullanıcıların başkalarının desteğine, kalabalık ilgisine veya diğer kişilerin projeye yönelmesine sıkça referans verdiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, sürü davranışı bağlamında en belirgin unsurun "diğerlerinin desteğini görme" ve bunu bir değerlendirme ölçütü olarak kullanma olduğu söylenebilir.

İkinci sırada riski azaltma teması yer almaktadır. Bu tema toplam 20 kez görülmüştür. Bu bulgu, yorumlarda kalabalık desteğin veya diğer kişilerin projeye katılımının belirsizliği azaltan, güven veren ya da destek kararını kolaylaştıran bir unsur olarak algılandığını düşündürmektedir. Özellikle kitle fonlama bağlamında bu sonuç önemlidir; çünkü destekçiler çoğu zaman projenin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda belirsizlik yaşar. Başkalarının desteği bu belirsizliği azaltan bir işaret olarak işlev görebilir.

Üçüncü sırada güven algısı teması bulunmaktadır. Güven algısı toplam 13 kez kodlanmıştır. Bu tema, destekçilerin projeye veya işletmeye yönelik güven duygusunun başkalarının desteğiyle güçlenebildiğini göstermektedir. Sosyal kanıt ve riski azaltma temalarının yüksek çıkmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, yorumlarda kalabalık desteğin yalnızca popülerlik değil, aynı zamanda güven ve güvence üretici bir işlev gördüğü söylenebilir.

Popülerlik teması toplam 11 kez, FOMO teması ise toplam 10 kez görülmüştür. Bu iki tema orta düzeyde temsil edilmektedir. Popülerlik temasının varlığı, bazı yorumlarda projelerin dikkat çekici, trend veya çok konuşulan bir girişim olarak algılandığını göstermektedir. FOMO temasının görece daha sınırlı kalması ise destekçilerin kaçırma korkusunu açık biçimde ifade etme eğilimlerinin çok güçlü olmadığını düşündürmektedir.

Çizelgede çoğunluğa uyum temasının 5 kez kodlandığı görülmektedir. Bu sonuç, yorumlarda "herkes desteklediği için ben de destekledim" şeklindeki doğrudan çoğunluğu takip etme ifadelerinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla sürü davranışı bu veride doğrudan "çoğunluğa uyma" biçiminde değil, daha çok sosyal kanıt, riskin azalması ve güven oluşumu üzerinden görünür hâle gelmektedir.

İçerik analizi tamamlandıktan sonra, işletmeler kullanıcı yorumlarında sürü davranışı eğilimine ilişkin göstergelerin varlığı ya da yokluğu açısından sınıflandırılmıştır. Ardından, bu sınıflandırmaya göre işletmelerin fonlama oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını incelemek amacıyla nicel analiz aşamasına geçilmiştir.

Çizelge 2. Özet İstatistik Çizelgesi

	Sürü Davranışı Göstergesi	Min.	Mak.	Ort.	St. Sapma
Fonlama Oranı	yok	1,003	1,341	1,076	0,089
	var	1,015	2,158	1,267	0,272

Yorumlarda sürü davranışı göstergesi bulunan işletmelerin fonlama oranı ortalama değerinin, sürü davranışı göstergesi bulunmayan işletmelerin fonlama oranı ortalama değerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, sürü davranışı göstergesi bulunan işletmelerin fonlama oranı medyan değerinin de sürü davranışı göstergesi bulunmayan işletmelere kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Minimum değerler açısından değerlendirildiğinde, sürü

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

davranışı göstergesi bulunan işletmelerin fonlama oranı minimum değerinin, sürü davranışı göstergesi bulunmayan işletmelerin minimum değerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Maksimum değerler incelendiğinde ise sürü davranışı göstergesi bulunan işletmelerin fonlama oranı maksimum değerinin, sürü davranışı göstergesi bulunmayan işletmelerin maksimum değerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Verilerin normal dağılıma uygunluğunu test etmek amacıyla örneklem büyüklüğüne bağlı olarak farklı normallik testleri tercih edilmiştir. Örneklem sayısının 50'nin altında olduğu durumlarda Shapiro-Wilk testi dikkate alınmıştır (Shapiro ve Wilk, 1965). Bu kapsamda fonlama oranı değişkeninin normal dağılıma uygunluğu, sürü davranışı göstergesi bulunan ve bulunmayan gruplar için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Çizelge 3. Shapiro-Wilk Normallik Testi Sonuçları

	Sürü davranışı göstergesi	N	Aritmetik Ortalama ($\bar{x}$)	Standart Sapma (Ss)	Çarpıklık	Basıklık	Shapiro-Wilk
Fonlama Oranı	YOK	20	1,076	0,089	2,128	4,163	0,707 (0,000)
	VAR	23	1,267	0,272	1,939	4,163	0,783 (0,000)

Yukarıda fonlama oranı değişkenine ait normal dağılım analizi sonuçları sunulmuştur. Sürü davranışı göstergesi bulunmayan grupta fonlama oranı ortalaması 1,076; sürü davranışı göstergesi bulunan grupta ise 1,267 olarak hesaplanmıştır. Her iki grupta da çarpıklık ve basıklık değerlerinin yüksek olması, dağılımın normal dağılımdan uzaklaştığını göstermektedir. Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre sürü davranışı göstergesi bulunmayan grupta ($p=0,000<0,050$), sürü davranışı göstergesi bulunan grupta ise ($p=0,000<0,050$) olarak bulunmuştur. Her iki grupta da anlamlılık değerinin 0,05'in altında olması nedeniyle fonlama oranı değişkeninin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Bu doğrultuda iki grup arasındaki farkın incelenmesinde parametrik olmayan Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Çizelge 4. Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Fonlama Oranı	**Gruplar**	**Örneklem Sayısı**	**Ortalama Sıra**	**Mann Whitney U Değeri**	**Z Değeri**	**p Değeri**
	Sürü davranışı göstergesi yok	**20**	**14,20**	**74,000**	**-3,798**	**0,000**
	Sürü davranışı göstergesi var	**23**	**28,78**			

Mann-Whitney U testi sonucuna göre ($p=0,000$) bu değer %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır (Sekeran ve Bougie, 2016, ss. 303-305). Bu sonuca göre, kullanıcı yorumlarında sürü davranışı göstergesi bulunan işletmeler ile sürü davranışı göstergesi bulunmayan işletmelerin fonlama oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Çizelge 4 incelendiğinde, sürü davranışı göstergesi bulunmayan işletmelerin sıra ortalaması 14,20 iken sürü davranışı göstergesi bulunan işletmelerin sıra ortalaması ise 28,78 olarak görülmektedir. Sürü davranışı göstergesi bulunan işletmelerin sıra ortalamasının daha yüksek

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

olması, bu gruptaki işletmelerin fonlama oranlarının görece daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Günümüz ekonomisinde yiyecek-içecek sektöründe faaliyet gösteren küçük ve orta büyüklükteki işletme girişimleri sermaye temin etmede çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Yüksek maliyetler, yoğun rekabet ve gelir belirsizliği bu işletmelerin dış finansman sağlayıcılarını ikna etmesini zorlaştırmaktadır (Vasquez, 2019, s. 106). Dolayısıyla kitle fonlama yiyecek-içecek işletmeleri için geleneksel finansman kaynaklarına alternatif ve giderek yaygınlaşan bir finansman yöntemi olarak dikkat çekmektedir.

Kitle fonlama platformları, düşük maliyetli finansman imkânı sunarken, projelerin sosyal medya aracılığıyla görünürlük kazanmasına, hızlı biçimde farkındalık oluşmasına ve geniş kitlelerden destek görmesine olanak sağlamaktadır (Kuhzady, 2024, s. 400). Bununla birlikte kitle fonlama platformlarının sağladığı geniş kitlelere ulaşma olanağını, finansal kaynakları genişletmenin ötesinde bir etkiye sahiptir. Bu durum fon sağlayıcıların karar süreçlerinde sosyal etki, çoğunluk tercihi ve riskten kaçınma gibi davranışsal unsurların belirleyici hâle gelmesine zemin hazırlayarak sürü davranışı eğilimini güçlendirebilmektedir.

Bu bağlamda araştırmada Kickstarter platformunda yürütülen kitle fonlama kampanyalarında sürü davranışı eğiliminin fonlama performansına etkisini incelemektedir. Amaç doğrultusunda gerçekleştirilen analiz sonucunda yorumlarında sürü davranışı göstergesi bulunan işletmelerin fonlama oranlarının görece daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın bulguları, Clauss vd. (2017) ve Garnica vd. (2025) tarafından ortaya konulan sonuçlarla genel olarak örtüşmektedir. Clauss vd. (2017), destekçi yorumları ile proje güncellemelerinin fonlama başarısını artırdığını belirleyerek, kitle fonlama sürecinde sosyal etkileşimin önemini vurgulamıştır. Garnica vd. (2025) ise Kickstarter projelerinde sinyalleme mekanizmaları ile sürü psikolojisinin birlikte işlediğini ve erken destekçilerin davranışlarının sonraki destekçiler üzerinde etkili olabildiğini ifade etmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları, kitle fonlama ekosisteminde yer alan restoran işletmeleri için stratejik iletişimin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Sürü davranışı eğiliminin yatırım kararlarındaki belirleyici rolü göz önünde bulundurulduğunda, girişimcilerin sadece projelerini sergilemekle kalmayıp, kitle psikolojisini yönetecek adımlar atması gerekliliği öne çıkmaktadır. Özellikle kampanyanın ilk günlerinde, proje destekçileriyle kurulacak etkileşimli ve şeffaf diyaloğun, sonraki potansiyel yatırımcılar için bir güven sinyali işlevi göreceği öngörülmektedir. Bu bağlamda, katılımcı yorumlarının titizlikle izlenmesi ve bu yorumlara yönelik geliştirilecek yapıcı iletişim stratejilerinin, hedeflenen fonlama başarısına ulaşmayı kolaylaştıracağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın temel sınırlılığı, verilerin yalnızca Kickstarter platformunda yer alan 43 restoran projesiyle sınırlı olmasıdır. Ayrıca sürü davranışı doğrudan test edilmemiş, yalnızca kullanıcı yorumlarının metin analiziyle değerlendirilmiştir. Gelecek çalışmalarda, bulguların genellenebilirliğini artırmak amacıyla farklı kitle fonlaması platformları ve diğer sektörler karşılaştırmalı olarak incelenebilir. Ayrıca analize destekçi sayısı, sosyal medya etkileşimi ve kampanya süreci gibi yeni değişkenler eklenebilir. Yatırımcıları sürü davranışına iten temel

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

motivasyonları anlamak için ise anket veya deneysel yöntemlerden faydalanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Altın, M., & Singh, D. (2020). Success Factors in Restaurant Crowdfunding. Rosen Research Review, 2(1), 7.

Agrawal, A., Catalini, C., & Goldfarb, A. (2014). Some simple economics of crowdfunding. Innovation policy and the economy, 14(1), 63-97.

Baber, H., Ramkissoon, H., Salem, I. E., Ghasemi, V., & Munim, Z. H. (2022). Hospitality enterprises' revival through crowdfunding: a cross-country study. Consumer Behavior in Tourism and Hospitality, 17(4), 396-412.

Bagheri, A., Chitsazan, H., & Koolaji, S. (2020). Deterrents of tourism business crowdfunding: Aversion decision and aversion behavior. International Journal of Hospitality Management, 88, 102517.

Banerjee, A. V. (1992). A simple model of herd behavior. The quarterly journal of economics, 107(3), 797-817.

Belavina, E. (2020). Crowdfunding for Hospitality Ventures.

Belleflamme, P., & Lambert, T. (2014). Crowdfunding: Some empirical findings and microeconomic underpinnings. Available at SSRN 2437786.

Chaboud, M. C., & Caseau, C. (2018). Instrumental crowdfunding as a communication innovation: When a bank, a non-profit organization and a hotel project meet the crowd. Journal of Innovation Economics & Management, 26(2), 89-111.

Chen, Y., Zhang, W., Xiangbin, Y., & Jin, J. (2020). The life-cycle influence mechanism of the determinants of financing performance: an empirical study of a Chinese crowdfunding platform. Review of Managerial Science, 14(1), 287-309.

Chen, D., Huang, C., Liu, D., & Lai, F. (2022). The role of expertise in herding behaviors: evidence from a crowdfunding market: D. Chen et al. Electronic Commerce Research, 24(1), 155-203.

Clauss, T., Breitenecker, R. J., Kraus, S., Brem, A., & Richter, C. (2017). Directing the wisdom of the crowd: the importance of social interaction among founders and the crowd during crowdfunding campaigns. Economics of Innovation and New Technology, 27(8), 709-729.

Cycleback, D. (2026). The Power of the Crowd: How Group Psychology Influences Beliefs and Behavior.

De Larrea, G. L., Altin, M., & Singh, D. (2019). Determinants of success of restaurant crowdfunding. International Journal of Hospitality Management, 78, 150-158.

Gang, K., Cha, H. S., & Hong, I. B. (2024). Incomplete Decisions on Reward-Based Crowdfunding Platforms: Exploring Motivations from Temporal and Social Perspectives. Asia Marketing Journal, 26(1), 1-10.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Hemer, J. (2011). A snapshot on crowdfunding (No. R2/2011). Working papers firms and region.

Honisch, E., & Ottenbacher, M. (2016). Crowdfunding in restaurants: Setting the stage. Journal of Culinary Science & Technology, 15(3), 223-238.

Honisch, E., Harrington, R. J., & Ottenbacher, M. C. (2017). Crowdfunding: Preparation considerations and success factors for the German restaurant sector. International Journal of Hospitality & Tourism Administration, 20(2), 182-205.

Kang, I., Cui, H., & Son, J. (2019). Conformity consumption behavior and FoMO. *Sustainability*, *11*(17), 4734.

Kameda, T., & Hastie, R. (2015). Herd behavior. Emerging trends in the social and behavioral sciences: An interdisciplinary, searchable, and linkable resource, 1-14.

Kedas, S., & Sarkar, S. (2023). Putting your money where your mouth is–the role of rewards in a value-based understanding of restaurant crowdfunding. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 35(1), 92-114.

Kickstarter (2026). https://www.kickstarter.com/about?ref=global-footer

Kim, M. J., Bonn, M., & Lee, C. K. (2020). The effects of motivation, deterrents, trust, and risk on tourism crowdfunding behavior. Asia Pacific Journal of Tourism Research, 25(3), 244-260.

Kim, M. J., & Petrick, J. F. (2021). The effect of herding behaviors on dual-route processing of communications aimed at tourism crowdfunding ventures. Journal of Travel Research, 60(5), 947-964.

Kuhzady, S. Aeeni, Z., Mohajer, B., Ghasemi, V., (2024). Crowdfunding in tourism and hospitality: A review and research agenda. In R. Hallak & C. Lee (Eds.), Handbook of tourism entrepreneurship (pp. 399–411). Edward Elgar Publishing

Kuppuswamy, V., & Bayus, B. L. (2018). Crowdfunding creative ideas: The dynamics of project backers. In The economics of crowdfunding: Startups, portals and investor behavior (pp. 151-182). Cham: Springer International Publishing.

Kuti, M., & Madarász, G. (2014). Crowdfunding. Public Finance Quarterly= Pénzügyi Szemle, 59(3), 355-366.

La, L., & Jang, S. S. (2024). How signal portfolios affect success in equity-based crowdfunding: Evidence from the Chinese hotel industry. International Journal of Hospitality Management, 123, 103938.

Li, H., Wang, Z., Fang, B., & Liu, Y. S. (2016). Factors affecting the performance of tourism crowdfunding projects: An empirical study. Cham: Springer International Publishing.

Mollick, E. (2014). The dynamics of crowdfunding: An exploratory study. Journal of business venturing, 29(1), 1-16.

Mooi, E., Sarstedt, M. (2011), A Concise Guide to Market Research the Process, Data,and Methods Using IBM SPSS Statistics, Springer, Berlin.

Neuman, W. L. (2014). Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches, USA: Pearson Education Limited

Renwick, M. J., & Mossialos, E. (2017). Crowdfunding our health: economic risks and benefits. Social Science & Medicine, 191, 48-56.

Rejikumar, G., Asokan-Ajitha, A., Dinesh, S., & Jose, A. (2022). The role of cognitive complexity and risk aversion in online herd behavior: G. Rejikumar. Electronic Commerce Research, 22(2), 585-621.

Rodríguez-Garnica, G., Gutiérrez-Urtiaga, M., & Tribo, J. A. (2025). Signaling and herding in reward-based crowdfunding. *Small Business Economics*, *64*(3), 889-916.

Roe, S. J., & Smith, R. P. (2021). Asking for help: Restaurant crowdfunding during COVID-19. Journal of Foodservice Business Research, 26(2), 164-185.

Salvi, A., Raimo, N., Petruzzella, F., & Vitolla, F. (2022). The role of communication in restaurant crowdfunding success. British Food Journal, 124(12), 4323-4338.

San Martín, H., Hernández, B., & Herrero, Á. (2021). Social consciousness and perceived risk as drivers of crowdfunding as a socially responsible investment in tourism. Journal of Travel Research, 60(1), 16-30.

Sekaran, U. ve Bougie, R. (2016), Research Methods for Business: A Skill Building Approach, 7th Ed., John Wiley & Sons, United Kingdom.

Shapiro, S. S., & Wilk, M. B. (1965). An analysis of variance test for normality (complete samples). Biometrika, 52(3-4), 591-611.

Tiryakioğlu, M. A., & Koy, A. (2023). Davranışsal finans eğilimleri ile kitle fonlama yatırım kararları ve tekrar yatırım yapma niyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi: Ampirik bir uygulama. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 15(28), 86-106.

Vasquez, C. T. (2019). Small business restaurant owners' financing strategies for sustainability (Doctoral dissertation, Walden University).

Vedadi, A., & Warkentin, M. (2020). Can secure behaviors be contagious? A two-stage investigation of the influence of herd behavior on security decisions. Journal of the Association for Information Systems, 21(2), 3.

Yang, Y., & Koh, Y. (2022). Is restaurant crowdfunding immune to the COVID-19 pandemic?. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 34(4), 1353-1373.

Wang, Z., Li, H., & Law, R. (2017). Determinants of tourism crowdfunding performance: An empirical study. Tourism analysis, 22(3), 323-336.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KANLIDİVANE ÖREN YERİ'NDE ZİYARETÇİ DENEYİMİ: GOOGLE MAPS YORUMLARI ÜZERİNDEN BİR İÇERİK ANALİZİ

Öğr. Gör. Dr., Sercan BENLİ
Mersin Üniversitesi
sercanbenli@mersin.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5903-1122

ÖZET

Araştırmanın amacı, Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin Google Maps yorumlarını içerik analizi yöntemiyle inceleyerek ziyaretçi deneyimini oluşturan temel temaları, memnuniyet kaynaklarını ve sorun alanlarını belirlemektir. Nitel araştırma yaklaşımıyla tasarlanan çalışmada, Google Maps platformunda son bir yıllık dönemde yer alan kamuya açık ziyaretçi değerlendirmeleri ve yazılı yorumlar ikincil veri olarak kullanılmıştır. Veri setinde toplam 455 puan kaydı yer almakta olup kullanılabilir 253 yazılı yorum bulunduğu belirlenmiştir. Yorumlar duygu durumu, ana tema kodları ve sorun alanı kodları bakımından araştırmacı tarafından kodlanmış; frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Bulgular, Kanlıdivane Ören Yeri'nin ziyaretçiler tarafından yüksek memnuniyet düzeyiyle değerlendirildiğini göstermektedir. Tüm puan kayıtlarında ortalama yıldız puanı 4,70; analiz edilen yazılı yorumlarda ise 4,69 olarak hesaplanmıştır. Yorumların %83,8'i olumlu, %11,1'i karma, %4,0'ü olumsuz ve %1,2'si nötr olarak kodlanmıştır. En sık tekrar eden temalar arkeolojik ve tarihsel değer, atmosfer ve duygusal etkilenme, tavsiye etme ve tekrar ziyaret niyeti ile fiyat/değer algısıdır. Sorun alanları arasında sıcaklık ve fiziksel yoruculuk, giriş ücreti/Müzekart/fiyat algısı, sosyal donatı eksikliği, bakımsızlık ve bilgilendirme-tabela eksikliği öne çıkmaktadır. Araştırma sonuçları, Kanlıdivane'nin güçlü bir arkeoturizm çekiciliğine sahip olduğunu; ziyaretçi deneyiminin geliştirilmesi için bilgilendirme, yönlendirme, bakım, sosyal donatı ve ziyaretçi konforu odaklı düzenlemelere ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Arkeoturizm, Kanlıdivane Ören Yeri, ziyaretçi deneyimi, çevrim içi yorumlar, içerik analizi.

VISITOR EXPERIENCE AT KANLIDİVANE ARCHAEOLOGICAL SITE: A CONTENT ANALYSIS BASED ON GOOGLE MAPS REVIEWS

ÖZET

The aim of this study is to examine Google Maps reviews of Kanlıdivane Archaeological Site through content analysis and to identify the main themes, sources of satisfaction, and problem areas that shape visitor experience. Designed with a qualitative research approach, the study used publicly available visitor ratings and written reviews on Google Maps from the last one-year period as secondary data. The dataset consisted of 455 rating records, including 253 usable written reviews. The reviews were coded by the researcher in terms of sentiment, main theme codes, and problem area codes; subsequently, frequency and percentage distributions were calculated. The findings indicate that Kanlıdivane Archaeological Site is evaluated by visitors with a high level of satisfaction. The average star rating was calculated as 4.70 for all rating

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

records and 4.69 for the written reviews included in the analysis. Of the reviews, 83.8% were coded as positive, 11.1% as mixed, 4.0% as negative, and 1.2% as neutral. The most frequently recurring themes were archaeological and historical value, atmosphere and emotional impression, recommendation and revisit intention, and price/value perception. The main problem areas included heat and physical fatigue, entrance fee/Museum Card/price perception, lack of visitor facilities, poor maintenance, and insufficient information-signage. The results show that Kanlıdivane has a strong archaeological tourism appeal; however, improvements are needed in interpretation, signage, maintenance, visitor facilities, and visitor comfort to enhance the visitor experience.

Keywords: Archaeological tourism, Kanlıdivane Archaeological Site, visitor experience, online reviews, content analysis.

1. GİRİŞ

Arkeolojik miras alanları, geçmiş toplumların maddi kültür izlerini günümüze taşıyan tarihsel mekânlar olmanın yanında, kültür turizmi ve arkeoturizm açısından önemli ziyaretçi çekicilikleri arasında yer almaktadır. Antik kentler, ören yerleri, nekropol alanları, kutsal yapılar, üretim mekânları ve anıtsal kalıntılar, ziyaretçilere geçmişle temas kurma, kültürel mirası yerinde deneyimleme ve tarihsel çevreyi anlamlandırma olanağı sunmaktadır. Arkeoturizm, arkeolojik alanların turizm bağlamında değerlendirilmesini mümkün kılmakta; kültürel mirasın korunması, tanıtılması, sürdürülebilir biçimde kullanılması ve ziyaretçi bilincinin geliştirilmesi bakımından önemli bir işlev üstlenmektedir (Öztor ve Şengel, 2024; Tuncer ve Bulut, 2019; Yiğin ve Akay, 2023).

Arkeolojik miras alanlarında ziyaretçi deneyimi, alanın yalnızca tarihsel veya arkeolojik değeriyle sınırlı biçimde oluşmamaktadır. Ziyaretçiler, bu alanları tarihsel anlam, özgünlük, atmosfer, görsel etkileyicilik, doğal peyzaj, bilgilendirme, yönlendirme, ulaşılabilirlik, bakım, temizlik, sosyal donatı ve fiyat/değer algısı gibi çok boyutlu unsurlar üzerinden değerlendirmektedir. Kültürel miras destinasyonlarında fiziksel özellikler, tarihsel-kültürel bağ, atmosfer ve alan özelliklerinin müşteri memnuniyeti üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Riswanto, Kim ve Kim, 2023). Benzer biçimde arkeolojik ve kültürel miras alanlarında ziyaretçi memnuniyeti, alanın sürdürülebilir turizm potansiyeli, tavsiye edilme eğilimi ve alan yönetimi açısından dikkate alınması gereken temel göstergeler arasında değerlendirilmektedir (Mancı ve Tengilimoğlu, 2021; Sezgin ve Arıcan, 2023; Yiğin ve Akay, 2025).

Dijitalleşme ile birlikte ziyaretçiler, turistik deneyimlerini Google Maps, TripAdvisor ve benzeri çevrim içi platformlarda yıldız puanı, yorum metni, fotoğraf, video ve öneriler aracılığıyla paylaşmaktadır. Kullanıcı üretimli içerik niteliği taşıyan bu yorumlar, turizm araştırmalarında ziyaretçi deneyimini anlamak için giderek daha fazla kullanılan veri kaynakları arasında yer almaktadır. Turizm ürünlerinin soyut ve deneyimsel yapısı, ziyaretçilerin karar verme süreçlerinde diğer kullanıcı yorumlarına daha fazla önem vermesine neden olmaktadır (Mancı ve Tengilimoğlu, 2021). Google Maps yorumları ise ziyaretçilerin deneyimlerini doğal, gönüllü ve çoğu zaman yönlendirilmemiş biçimde ifade etmeleri nedeniyle, destinasyonların güçlü yönlerini ve geliştirilmesi gereken alanlarını belirlemede işlevsel bir veri kaynağı sunmaktadır (Akkaya, Özçevik ve Tepe, 2024; Borrego ve Comalat Navarra, 2021; Chen ve Chang, 2024; Kurt, Daries ve Marine-Roig, 2025).

Literatürde çevrim içi yorumlardan yararlanarak müze, ören yeri, kültürel miras, doğal çekicilik ve destinasyon deneyimini inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Göbeklitepe, Çatalhöyük, Hattuşa, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı ve

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kapadokya'daki az bilinen dini yapılar üzerine yapılan araştırmalar, çevrim içi yorumların ziyaretçi deneyimi, memnuniyet, tarihsel atmosfer, bilgilendirme, fiyat algısı, erişilebilirlik ve alan yönetimi sorunlarını ortaya koymada kullanılabilmektedir (Akpınar, 2026; Aydın, 2024; Halaç, Ulaş ve Karaçor, 2020; Keskin ve Özaltaş Serçek, 2026; Kızıltaş, 2026; Mancı ve Tengilimoğlu, 2021; Sezgin ve Arıcan, 2023). Ancak Kanlıdivane Ören Yeri özelinde, Google Maps yorumlarını ziyaretçi deneyimi, memnuniyet kaynakları ve sorun alanları açısından ele alan bir içerik analizi çalışmasına rastlanmamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin Google Maps yorumlarını içerik analizi yöntemiyle inceleyerek ziyaretçi deneyimini oluşturan temel unsurları, memnuniyet kaynaklarını ve sorun alanlarını ortaya koymaktır. Araştırma, Kanlıdivane'nin ziyaretçiler tarafından nasıl algılandığını belirlemeyi; arkeolojik, tarihsel, doğal, atmosferik ve yönetsel unsurların deneyim içindeki yerini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bakımdan çalışmanın, arkeoturizm ve kültürel miras yönetimi literatürüne çevrim içi kullanıcı yorumları üzerinden alan odaklı bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Arkeoturizm ve Arkeolojik Miras Alanları

Arkeoturizm; arkeolojik alanlar, antik kentler, ören yerleri, müzeler, kazı alanları ve tarihsel kalıntılar üzerinden şekillenen özel ilgi turizmi türlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Arkeolojik miras alanları, geçmiş toplumların üretim biçimlerini, inanç sistemlerini, mimari anlayışlarını, gündelik yaşamlarını ve mekân kullanım pratiklerini somutlaştıran kültürel kaynaklardır. Bu nedenle söz konusu alanlar, bilimsel araştırmaların konusu olmanın ötesinde, ziyaretçi deneyimi üreten kültürel turizm çekicilikleri olarak da önem taşımaktadır (Tuncer ve Bulut, 2019; Yiğin ve Akay, 2023).

Türkiye, farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış tarihsel bir coğrafya olması nedeniyle arkeolojik miras açısından zengin bir potansiyele sahiptir. Arkeolojik alanların turizm bağlamında değerlendirilmesi, kültürel mirasın tanıtılması, yerel ekonominin desteklenmesi ve ziyaretçilerde tarihsel farkındalık oluşması bakımından önemlidir. Bununla birlikte arkeoturizmin sürdürülebilirliği, koruma-kullanma dengesinin gözetilmesine, ziyaretçi akışının yönetilmesine, alanın anlamının doğru biçimde yorumlanmasına ve ziyaret sürecini kolaylaştıran hizmetlerin geliştirilmesine bağlıdır (Öztor ve Şengel, 2024; Yiğin ve Akay, 2025).

Arkeolojik miras alanlarının ziyaretçi deneyimi açısından değerlendirilmesi, bu alanların yalnızca fiziksel kalıntılar üzerinden değil, ziyaretçide oluşturduğu duygusal, bilişsel ve davranışsal etkiler üzerinden de anlaşılmasını sağlamaktadır. Ziyaretçiler tarihsel bilgi edinme, geçmişle bağ kurma, estetik ve görsel etkilenme, atmosferi deneyimleme, doğa ile kültürel mirası birlikte algılama ve alanı başkalarına önerme gibi çeşitli deneyim boyutları geliştirmektedir. Bu nedenle arkeoturizm çalışmalarında ziyaretçi görüşlerinin sistematik biçimde incelenmesi, alanların güçlü yönlerini ve geliştirilmesi gereken noktalarını görünür kılmaktadır.

2.2. Kanlıdivane (Kanytellis) Ören Yeri

Kanlıdivane Ören Yeri, antik adıyla Kanytellis, Mersin ili Erdemli ilçesi sınırlarında, Ayaş yerleşiminin yaklaşık 2 km kuzeyinde yer almaktadır. Yerleşim, "Kanlıdivane Obruğu" olarak bilinen jeolojik oluşum çevresinde gelişmiş olup arkeolojik kalıntılar ile doğal peyzajı bir araya getiren özgün bir miras alanı niteliği taşımaktadır. Alanda Hellenistik, Roma, Geç Antik, Bizans ve Ortaçağ dönemlerine ait kalıntılar bulunmaktadır. Hellenistik kule, kilise yapıları, sarnıçlar,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

lahitler, mezar yapıları ve tapınak planlı anıt mezarlar, yerleşimin tarihsel ve mimari çeşitliliğini ortaya koymaktadır (Naycı, 2020).

Kanytellis, Dağlık Kilikya'daki geç antik dönem kırsal yerleşimleri içinde önemli bir örnektir. Ceylan'a (2009) göre Kanytellis, bölgede incelenen en büyük kırsal yerleşimlerden biridir ve korunmuş kalıntıları geç antik dönem köy dokusu, mimarisi, sosyal yapısı ve ekonomik koşulları hakkında önemli veriler sunmaktadır. Yerleşim dokusu; topoğrafyaya bağlı dar sokaklar, teraslar, küçük açıklıklar, sarnıçlar, kiliseler, konut kalıntıları, pazar yapısı ve zeytinyağı ya da şarap üretimine yönelik işliklerle karakterize edilmektedir.

Kanlıdivane'nin ziyaretçi deneyimi açısından ayırt edici yönü, arkeolojik kalıntılar ile doğal peyzajın aynı mekânsal deneyim içinde birleşmesidir. Obruk çevresinde gelişen yerleşim dokusu, anıtsal yapılar, kiliseler, nekropol alanları ve farklı dönemlere ait mimari kalıntılar, alanın tarihsel derinliğini ve görsel etkileyiciliğini güçlendirmektedir. Bu yönüyle Kanlıdivane, arkeolojik değerinin yanı sıra atmosferi, peyzaj bütünlüğü ve doğal-kültürel miras birlikteliğiyle özgün bir ziyaretçi deneyimi sunmaktadır.

Alanla ilgili koruma ve yapı durumu değerlendirmeleri, ziyaretçi deneyiminin alan yönetimiyle ilişkisini anlamak bakımından önem taşımaktadır. Naycı (2020), Kanlıdivane'deki tarihî yığma yapıların korunması için sistematik envanter, yapı durumu değerlendirmesi, hasar sınıflandırması ve izleme çalışmalarına ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Malzeme bozulmaları, yapısal deformasyonlar, jeolojik süreksizlikler, bitki örtüsü ve ziyaretçi etkisi gibi unsurların alan ölçeğinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Kanlıdivane'de ziyaretçi deneyiminin güçlendirilmesi, arkeolojik kalıntıların korunmasıyla birlikte ziyaret rotaları, bilgilendirme, yönlendirme, güvenlik, bakım ve sosyal donatı düzenlemelerinin bütüncül biçimde ele alınmasını gerektirmektedir.

2.3. Kültürel Miras Alanlarında Ziyaretçi Deneyimi

Kültürel miras alanlarında ziyaretçi deneyimi; alanın fiziksel özellikleri, tarihsel anlamı, atmosferi, anlatı kapasitesi ve ziyaretçi hizmetleriyle birlikte oluşan çok boyutlu bir yapıdır. Ziyaretçiler kültürel miras alanlarını yalnızca görsel veya tarihsel özellikler üzerinden değil, öğrenme, etkilenme, estetik değerlendirme, duygusal bağ kurma, tavsiye etme ve tekrar ziyaret etme eğilimi gibi deneyimsel unsurlar üzerinden de anlamlandırmaktadır. Bu nedenle ziyaretçi deneyimi, arkeolojik miras alanlarının sürdürülebilir turizm potansiyelinin anlaşılmasında önemli bir gösterge olarak değerlendirilmektedir.

Kültürel miras destinasyonlarında çevrim içi yorumlar üzerinden yapılan çalışmalar, ziyaretçi deneyiminin genellikle tarihsel değer, mimari ve estetik özellikler, atmosfer, doğal çevre, ulaşım, altyapı, rehberlik, bilgilendirme ve hizmet olanakları üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı üzerine yapılan tematik analizde, tarihsel doku, estetik-mimari nitelikler, çevre temizliği, ulaşım-altyapı ve rehberlik hizmetleri ziyaretçi deneyimini belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır (Keskin ve Özaltaş Serçek, 2026). Hattuşa Antik Kenti üzerine yapılan çalışmada ise ziyaretçi deneyimlerinin duygusal, bilişsel, ilişkisel ve davranışsal boyutlar taşıdığı; altyapı, tanıtım, rehberlik ve bilgilendirme sistemlerinin geliştirilmesi gereken yönler olarak öne çıktığı belirtilmektedir (Aydın, 2024).

Çatalhöyük ve Göbeklitepe üzerine gerçekleştirilen araştırmalar da arkeolojik alanlarda ziyaretçi deneyiminin tarihsel anlam, çevre-bakım, görünüş, ulaşım ve hizmet unsurlarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Sezgin ve Arıcan, 2023). Göbeklitepe'ye ilişkin TripAdvisor yorumlarını inceleyen Mancı ve Tengilimoğlu (2021), olumlu yorumlarda etkileyicilik, görkemlilik ve olağanüstü tarihsel ortam gibi ifadelerin öne çıktığını; olumsuz yorumlarda ise ücret politikası, otopark yetersizliği, rehberlik eksikliği ve temel ihtiyaçların karşılanamaması

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gibi konuların dile getirildiğini belirlemiştir. Elde edilen bulgular, arkeolojik alanlarda ziyaretçi deneyiminin tarihsel çekicilik ve atmosfer ile hizmet altyapısı arasındaki etkileşimle oluştuğunu göstermektedir.

Duygusal ve atmosferik boyutlar, kültürel miras deneyiminin önemli bileşenleri arasında yer almaktadır. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'na ilişkin Google Maps yorumlarını derin öğrenme tabanlı yöntemlerle analiz eden Kızıltaş (2026), yorumların büyük ölçüde mimari unsurlar etrafında şekillendiğini; ışık, gölge ve manevi atmosferi çağrıştıran ifadelerin yapının duygusal ve deneyimsel bir mekân olarak algılandığını gösterdiğini belirtmektedir. Söz konusu çerçevede Kanlıdivane gibi arkeolojik ve doğal peyzaj özelliklerini bir arada barındıran alanlarda atmosfer, görsel etkileyicilik ve duygusal etkilenme, ziyaretçi deneyimini açıklamada temel değişkenler arasında değerlendirilebilir.

2.4. Çevrim İçi Yorumlar ve Çevrim İçi Yorumlara Yönelik İçerik Analizi Çalışmaları

Turizm sektöründe dijital platformların yaygınlaşması, ziyaretçilerin deneyimlerini çevrim içi ortamlarda paylaşmalarını kolaylaştırmaktadır. Google Maps, TripAdvisor ve benzeri platformlarda yer alan kullanıcı yorumları; ziyaretçilerin memnuniyetlerini, şikâyetlerini, önerilerini, tavsiye etme eğilimlerini ve destinasyona ilişkin algılarını doğrudan yansıtan kullanıcı üretimli içerikler arasında yer almaktadır. Turizm ürünlerinin soyut ve deneyimsel yapısı, potansiyel ziyaretçilerin karar verme sürecinde diğer kullanıcıların çevrim içi değerlendirmelerine daha fazla önem vermesine yol açmaktadır. Bu nedenle çevrim içi yorumlar, elektronik ağızdan ağıza iletişim kapsamında değerlendirilmekte ve ziyaretçi davranışlarını etkileyen önemli bir bilgi kaynağı olarak ele alınmaktadır (Aksoy, 2025; Kurt vd., 2025; Mancı ve Tengilimoğlu, 2021).

Çevrim içi yorumlar, araştırmacılara doğal, gönüllü ve kullanıcı merkezli veriler sunmaktadır. Borrego ve Comalat Navarra (2021), Google Maps yorumlarının kullanıcı görüşlerini toplamada müdahalesiz ve düşük maliyetli bir geri bildirim aracı olarak kullanılabileceğini belirtmektedir. Chen ve Chang (2024) ise Google Maps yorumlarının hizmet kalitesi, kullanıcı memnuniyeti ve kamusal hizmet deneyimi açısından gerçek zamanlı ve kullanıcı merkezli veri sağladığını ortaya koymaktadır. Turizm bağlamında Kurt ve arkadaşları (2025), Google Maps içeriklerinin güncellik, güvenilirlik ve anlaşılabilirlik özelliklerinin platform kullanımından alınan keyfi ve davranışsal niyetleri etkilediğini belirtmektedir. Dolayısıyla Google Maps gibi platformlar, yalnızca bilgi arama ve yön bulma aracı değil, ziyaretçi deneyimi ve destinasyon algısını şekillendiren dijital temas noktaları olarak değerlendirilmektedir.

Çevrim içi yorumlara yönelik içerik analizi çalışmaları, ziyaretçilerin memnuniyet kaynaklarını, sorun alanlarını ve destinasyonlara ilişkin algılarını belirlemede yaygın biçimde kullanılmaktadır. Göbeklitepe örneğinde TripAdvisor yorumlarını inceleyen Mancı ve Tengilimoğlu (2021), olumlu yorumlarda etkileyicilik, görkemlilik ve olağanüstü tarihsel ortam gibi unsurların öne çıktığını; olumsuz yorumlarda ise ücret politikası, otopark yetersizliği, rehberlik eksikliği ve temel ihtiyaçların karşılanamaması gibi konuların dile getirildiğini belirlemiştir. Halaç ve arkadaşları (2020) ise Çatalhöyük Neolitik Kenti üzerine yaptıkları çalışmada, Google Maps platformunda yer alan ziyaretçi değerlendirmelerini ve yazılı yorumları içerik analizi yöntemiyle incelemiş; yüksek yıldızlı değerlendirmelerde dahi eleştiri ve önerilerin bulunabileceğini ortaya koymuştur. Bu bulgu, yıldız puanlarının tek başına yeterli olmadığını ve yazılı yorumların ayrıca analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kültürel miras ve arkeolojik alanlara ilişkin çevrim içi yorum çalışmalarında benzer temaların öne çıktığı görülmektedir. Hattuşa Antik Kenti üzerine yapılan araştırmada ziyaretçi deneyimlerinin duygusal, bilişsel, ilişkisel ve davranışsal boyutlar taşıdığı; altyapı, tanıtım, rehberlik ve bilgilendirme sistemlerinin geliştirilmesi gereken yönler arasında yer aldığı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

belirtilmektedir (Aydın, 2024). Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı üzerine gerçekleştirilen tematik analizde ise tarihsel doku, estetik ve mimari nitelikler, çevre temizliği, ulaşım-altyapı ve rehberlik hizmetleri ziyaretçi deneyimini belirleyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir (Keskin ve Özaltaş Serçek, 2026). Kapadokya'daki az bilinen Hıristiyan dini yapıları üzerine yapılan çalışmada da Google Maps yorumlarının kültürel mirasın dijital görünürlüğünü artırdığı ve ziyaretçilerin algı, deneyim ve önerilerini ortaya koymada işlevsel olduğu belirtilmektedir (Akpınar, 2026).

Google Maps yorumlarının doğal, kültürel ve rekreatif alanlarda da ziyaretçi deneyimini analiz etmek için kullanıldığı görülmektedir. Ayder Yaylası üzerine yapılan çalışmada çevrim içi yorumlar sekiz kategori altında değerlendirilmiş ve Google Maps'in ziyaretçi algılarını analiz etmede kullanılabilir bir platform olduğu ifade edilmiştir (Aydoğdu, 2025). Ohtamış ve Çiseli şelaleleri üzerine yapılan araştırmada ise Google Maps yorumları aracılığıyla memnuniyet, tavsiye etme eğilimi, erişilebilirlik, rekreasyonel olanaklar, tanıtım ve fiziksel altyapı gibi unsurlar belirlenmiştir (Bektaş, Şentürk ve Yeşil, 2025). Bu çalışmalar, doğal peyzaj ve kültürel mirasın birlikte deneyimlendiği alanlarda çevrim içi yorumların çok boyutlu ziyaretçi deneyimini anlamaya katkı sunduğunu göstermektedir.

Son yıllarda çevrim içi yorumların analizinde içerik analizinin yanında duygu analizi, metin madenciliği, makine öğrenmesi, sosyal ağ analizi ve derin öğrenme tabanlı yöntemler de kullanılmaktadır. Bali'de yer alan önemli bir dini ve kültürel miras alanı olan Pura Besakih'e ilişkin Google Maps yorumlarını inceleyen Sudiatmika, Saputra, Rahardian ve Dewi (2025), olumlu yorumların manevi atmosfer, mimari ve iyileştirilmiş olanaklar üzerinde yoğunlaştığını; olumsuz yorumların ise yetkisiz rehberler, yanıltıcı ücretlendirme ve erişim kısıtlarıyla ilişkili olduğunu belirlemiştir. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası üzerine yapılan çalışmada, çevrim içi yorumların mimari unsurlar, manevi atmosfer, duygusal etkilenme, ulaşım ve altyapı gibi temaları görünür kıldığı ifade edilmektedir (Kızıltaş, 2026). Sumba Adası'ndaki doğal ve kültürel çekiciliklere ilişkin Google yorumlarını inceleyen Korry ve Awang (2026), olumsuz yorumların daha çok belirsiz fiyatlandırma, ek ücretler, bilgi eksikliği ve hizmet sağlayıcılarla yaşanan olumsuz etkileşimler üzerinde yoğunlaştığını belirtmektedir.

Erişilebilirlik, bakım, fiyat algısı ve ziyaretçi altyapısı da çevrim içi yorum analizlerinde sıkça belirlenen konular arasındadır. Yogyakarta'daki müzeler üzerine yapılan kullanıcı üretimli içerik analizinde engelli erişimi ve otopark gibi erişilebilirlik bileşenlerinin turist memnuniyetiyle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Hardiana, Permadi, Purnamasari ve Hastuti, 2025). Bandung ve çevresindeki turizm destinasyonlarına ilişkin büyük veri analizinde ise atmosfer, doğal çekicilikler, altyapı, sosyal çevre ve fiyat-değer algısı gibi bilişsel unsurların ziyaretçi algısını etkilediği ortaya konulmaktadır (Khalisa ve Ramadhani, 2025). Dolayısıyla çevrim içi yorumlara yönelik içerik analizi çalışmaları, ziyaretçilerin yalnızca genel memnuniyet düzeylerini değil, aynı zamanda deneyimi güçlendiren ve sınırlandıran unsurları da ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin Google Maps yorumlarının içerik analiziyle incelenmesi, alanın ziyaretçiler tarafından nasıl algılandığını belirlemek açısından önem taşımaktadır. Kanlıdivane'nin arkeolojik-tarihsel değeri, obruk çevresinde gelişen doğal peyzajı, atmosferi ve görsel etkileyiciliği olumlu deneyim unsurları olarak değerlendirilebilirken; bakım, bilgilendirme, yönlendirme, sosyal donatı, fiyat algısı ve ziyaretçi konforuna ilişkin unsurlar deneyimi sınırlandıran alanlar olarak incelenebilmektedir. Dolayısıyla çalışma, çevrim içi yorumların arkeolojik miras alanlarında ziyaretçi deneyimi, memnuniyet kaynakları ve sorun alanlarını belirlemede kullanılabileceğini gösteren literatürle uyumlu bir yaklaşım benimsemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Deseni

Araştırmanın amacı, Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin Google Maps yorumlarını içerik analizi yöntemiyle inceleyerek ziyaretçi deneyimini oluşturan temel temaları, memnuniyet kaynaklarını ve sorun alanlarını belirlemektir. Araştırmada yıldız puanları, ziyaretçilerin genel memnuniyet düzeyini değerlendirmek amacıyla kullanılmış; yazılı yorumlar ise ziyaretçi deneyiminin içeriksel boyutlarını ortaya koymak üzere analiz edilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, Kanlıdivane Ören Yeri'nin ziyaretçiler tarafından nasıl algılandığını, hangi unsurların olumlu deneyim oluşturduğunu ve hangi sorunların ziyaretçi deneyimini sınırlandırdığını belirlemeye odaklanmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve veriler içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. İçerik analizi, nitel verilerin sistematik biçimde kodlanmasına, benzer anlam taşıyan kodların kategori ve temalar altında birleştirilmesine, elde edilen temaların düzenlenerek yorumlanmasına olanak sağlayan bir analiz tekniği olarak değerlendirilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021; Yüksel ve Yüksel, 2004). Bu doğrultuda çalışmada Google Maps yorumları önce kodlanmış, ardından benzer içerikler ana tema ve sorun alanı kategorileri altında birleştirilmiş; elde edilen bulgular frekans ve yüzde dağılımlarıyla desteklenerek yorumlanmıştır. Çalışmada Google Maps platformunda kamuya açık biçimde yer alan ziyaretçi değerlendirmeleri ve yazılı yorumlar ikincil veri olarak kullanılmıştır. Araştırma bu yönüyle, kullanıcı üretimli içeriklere dayalı nitel ve betimleyici bir içerik analizi çalışması niteliği taşımaktadır. Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin Google Maps değerlendirmelerinde genel memnuniyet düzeyi nasıldır?
2. Yazılı yorumlarda ziyaretçi deneyimini oluşturan temel temalar nelerdir?
3. Ziyaretçilerin olumlu, karma, nötr ve olumsuz duygu durumları nasıl dağılmaktadır?
4. Kanlıdivane Ören Yeri'nde ziyaretçi deneyimini sınırlayan başlıca sorun alanları nelerdir?
5. Yıldız puanı grupları açısından tema ve sorun alanları nasıl bir dağılım göstermektedir?

3.2. Evren, Örneklem, Veri Seti ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın genel evrenini Kanlıdivane Ören Yeri'ni ziyaret eden ve deneyimlerini çevrim içi platformlarda paylaşan ziyaretçiler oluşturmaktadır. Araştırmanın erişilebilir evrenini ise veri toplama tarihinde Google Maps platformunda Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin son bir yıllık dönemde yer alan ziyaretçi değerlendirmeleri ve yazılı yorumlar oluşturmaktadır. Araştırmada örnekleme gidilmemiş; erişilebilir evrende yer alan son bir yıllık tüm kayıtlar dikkate alınmıştır. Çalışma bu yönüyle, Google Maps platformunda belirlenen dönem içinde erişilebilen kayıtların tamamını değerlendirmeye alan bir yaklaşım benimsemektedir.

Araştırma verileri, Google Maps platformunda Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin kamuya açık biçimde görülebilen ziyaretçi değerlendirmeleri ve yazılı yorumlardan elde edilmiştir. Veri toplama sürecinde yalnızca araştırma amacıyla ilişkili bilgiler dikkate alınmış; yıldız puanı, yorum tarihi/yılı, yorum metni, dil bilgisi, yorum türü ve analiz uygunluğu gibi alanlar kodlama formuna aktarılmıştır. Kullanıcı adı, profil bağlantısı, fotoğraf, kişisel bilgi ya da kullanıcıyı tanımlayabilecek herhangi bir veri kaydedilmemiştir.

Veri setinde toplam 455 puan kaydı yer almakta olup bu kayıtların 254'ünde yazılı yorum bulunduğu belirlenmiştir. İçerik analizi açısından anlamlı veri sunmayan bir yazılı kayıt analiz dışında bırakılmış ve nihai içerik analizi 253 yazılı ziyaretçi yorumu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Sadece yıldız puanı içeren değerlendirmeler genel memnuniyet düzeyinin hesaplanmasında kullanılmış; yazılı yorum içermeyen kayıtlar içerik analizine dâhil edilmemiştir. Bu kapsamda yıldız puanları genel memnuniyet düzeyinin değerlendirilmesinde; yazılı yorumlar ise ziyaretçi deneyimi, memnuniyet kaynakları ve sorun alanlarının

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

belirlenmesinde kullanılmıştır. Böylece araştırmada nicel nitelikli yıldız puanı verileri ile nitel nitelikli yazılı yorumlar birlikte değerlendirilmiş; Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin ziyaretçi deneyimi daha bütüncül biçimde analiz edilmiştir.

3.3. Kodlama Süreci ve İçerik Analizi

Araştırma verileri Microsoft Excel ortamında düzenlenmiş ve Google Maps'ten elde edilen yazılı ziyaretçi yorumları, araştırma amacı doğrultusunda oluşturulan kodlama formuna aktarılmıştır. Her yorum; duygu durumu, ana tema kodları ve sorun alanı kodları bakımından araştırmacı tarafından tek tek incelenerek kodlanmıştır. Kodlama sonrasında frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmış; benzer kodlar üst kategoriler altında birleştirilerek içerik analizi bulguları elde edilmiştir.

Duygu kodlamasında yorumlar olumlu, olumsuz, nötr ve karma olmak üzere dört grupta değerlendirilmiştir. Memnuniyet, beğeni, tavsiye, etkilenme ve yüksek deneyim değeri içeren yorumlar olumlu; memnuniyetsizlik, şikâyet ve deneyimi sınırlayan unsurları içeren yorumlar olumsuz olarak kodlanmıştır. Aynı yorum içinde olumlu değerlendirme ile birlikte eleştiri veya sorun bildirimi yer alan ifadeler karma; belirgin bir olumlu ya da olumsuz duygu taşımayan açıklayıcı yorumlar ise nötr olarak değerlendirilmiştir.

Tema kodlamasında yorumlar, içerdiği temel deneyim unsurlarına göre değerlendirilmiştir. Bir yorum birden fazla temaya işaret ettiğinde, yorumda öne çıkan temel deneyim unsurları dikkate alınarak birden fazla tema kodu atanmıştır. Ana temalar, ziyaretçilerin Kanlıdivane Ören Yeri'ni hangi unsurlar üzerinden anlamlandırdığını belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Sorun alanı kodlamasında ise özellikle olumsuz ve karma yorumlarda dile getirilen somut eksiklikler dikkate alınmıştır. Bilgilendirme ve tabela eksikliği, rehberlik eksikliği, bakımsızlık, temizlik, ulaşım, sosyal donatı, fiyat algısı, güvenlik-denetim ve sıcaklık/yoruculuk gibi deneyimsel güçlükler sorun alanı kodları altında sınıflandırılmıştır.

Excel çalışma dosyasının yapılandırılması, kodlama alanlarının düzenlenmesi ve ön analiz tablolarının oluşturulmasında yapay zekâ destekli bir araçtan teknik destek alınmıştır. Nihai kodlama kararları, verilerin kontrolü ve bulguların yorumlanması araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.4. Sınırlılıklar

Araştırmanın veri kaynağı yalnızca Google Maps platformunda yer alan son bir yıllık değerlendirme ve yazılı yorumlarla sınırlıdır. Bu nedenle bulgular, Kanlıdivane Ören Yeri'ni ziyaret eden tüm ziyaretçilerin deneyimlerini temsil etme iddiası taşımamaktadır. Google Maps kullanıcılarının yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, ziyaret amacı, milliyet ve sosyo-ekonomik durum gibi demografik bilgilerine erişilememesi, yorumların farklı ziyaretçi gruplarına göre karşılaştırmalı biçimde analiz edilmesini sınırlandırmaktadır. Benzer sınırlılıklar, Google Maps yorumlarına dayalı araştırmalarda da vurgulanmaktadır (Akpınar, 2026; Aydoğdu, 2025; Borrego ve Comalat Navarra, 2021).

Çevrim içi yorumlar gönüllü kullanıcı ifadelerine dayanmaktadır. Dolayısıyla yorum yapan ziyaretçiler, alanı ziyaret eden tüm kullanıcılar içinde belirli bir eğilime sahip olabilir. Ayrıca çevrim içi yorumlar öznel deneyimlere dayandığı için aynı alan farklı ziyaretçiler tarafından farklı biçimlerde değerlendirilebilmektedir. Çalışmada kodlama araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiş, kodlama kararları araştırmacı kontrolünde değerlendirilmiştir. Bu durum yorumların bağlamsal biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamakla birlikte, bağımsız kodlayıcılar arası güvenilirlik hesaplaması yapılmamış olması araştırmanın yöntemsel sınırlılıklarından biri olarak kabul edilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında Kanlıdivane Ören Yeri'ni ziyaret edenlerin Google Maps'teki yorumları son bir yıllık dönem esas alınarak incelenmiştir. Veri setinde toplam 455 puan kaydı yer almakta olup bu kayıtların 254'ünde yazılı yorum bulunduğu belirlenmiştir. İçerik analizi açısından anlamlı veri sunmayan bir yorum analiz dışında bırakılmış ve nihai analiz 253 yazılı ziyaretçi yorumu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Araştırma bu yönüyle araştırma yıldız puanlarının yanı sıra ziyaretçilerin deneyimlerine ilişkin metinsel ifadeleri de dikkate alan bir içerik analizi niteliğindedir.

Çizelge 1. Veri Setinin Yapısı

Gösterge	Değer	Açıklama
Puanı girilmiş toplam kayıt	455	Google Maps'te son bir yıl kapsamında kaydedilen tüm puanlar
Yorum metni bulunan kayıt	254	Yazılı metin içeren kayıtlar
Analize dâhil edilen yazılı yorum	253	İçerik analizine alınan anlamlı yorumlar
Analiz dışı bırakılan kayıt	202	Sadece puan veya deneyim içermeyen kayıtlar
Ortalama yıldız puanı (tüm kayıtlar)	4,70	455 puan kaydı üzerinden
Ortalama yıldız puanı (analize dâhil yorumlar)	4,69	253 yazılı yorum üzerinden
Toplam kelime sayısı	6808	Analize dâhil edilen yorumlarda

Ziyaretçilerin genel değerlendirme puanlarına bakıldığında, Kanlıdivane Ören Yeri'nin ziyaretçiler tarafından oldukça olumlu değerlendirildiği görülmektedir (Çizelge 2). Tüm puan kayıtları üzerinden hesaplanan ortalama yıldız puanı 4,70 düzeyindedir. Bu değer, alanın genel memnuniyet düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Yazılı yorumlara dayalı analizde de benzer bir görünüm ortaya çıkmış; içerik analizine dâhil edilen yorumlarda ortalama yıldız puanı 4,69 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, yalnızca puan veren kullanıcılarla yazılı yorum bırakan kullanıcıların genel değerlendirmeleri arasında belirgin bir farklılık olmadığını göstermektedir.

Çizelge 2. Tüm Puan Kayıtlarına Göre Yıldız Dağılımı

Yıldız Puanı	Frekans	Oran
1	9	%2,0
2	1	%0,2
3	19	%4,2
4	59	%13,0
5	367	%80,7

Yazılı yorumların yıldız puanlarına göre dağılımı incelendiğinde, yorumların büyük çoğunluğunun 5 yıldızlı değerlendirmelerden oluştuğu görülmektedir (Çizelge 3). Analize dâhil edilen 253 yazılı yorumun 208'i 5 yıldızlıdır. Bu oran toplam yazılı yorumların %82,2'sine karşılık gelmektedir. Dört yıldızlı yorumların oranı %9,9, üç yıldızlı yorumların oranı %5,1 ve bir yıldızlı yorumların oranı %2,8'dir. İki yıldızlı herhangi bir yazılı yorum bulunmamaktadır. Bu dağılım, Kanlıdivane Ören Yeri'nin ziyaretçiler tarafından ağırlıklı olarak yüksek memnuniyetle değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Çizelge 3. Yorumlardaki Yıldız Dağılımı

Yıldız Puanı	Frekans	Oran
1	7	%2,8
2	0	%0,0
3	13	%5,1
4	25	%9,9

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

5	208	%82,2

Yorumların duygu durumu, metinlerde yer alan memnuniyet, beğeni, tavsiye ve olumlu deneyim ifadeleri dikkate alınarak "olumlu"; memnuniyetsizlik, şikâyet ve olumsuz deneyim ifadeleri dikkate alınarak "olumsuz" biçiminde kodlanmıştır. Aynı yorum içinde olumlu değerlendirme ile birlikte eleştiri veya sorun bildirimi yer alan ifadeler "karma", belirgin bir olumlu ya da olumsuz duygu taşımayan açıklayıcı ifadeler ise "nötr" olarak değerlendirilmiştir. Çizelge 4 incelendiğinde, yorumların duygu durumuna göre dağılımının yıldız puanlarıyla uyumlu bir görünüm sergilediği görülmektedir. İçerik analizine dahil edilen yorumların 212'si olumlu, 28'i karma, 3'ü nötr ve 10'u olumsuz olarak kodlanmıştır. Buna göre olumlu yorumların oranı %83,8'dir. Karma yorumların %11,1 oranında olması ise ziyaretçilerin önemli bir bölümünün alandan genel olarak memnun kalmakla birlikte bazı eksikliklere veya geliştirilmesi gereken yönlere de dikkat çektiğini göstermektedir. Olumsuz yorumların oranının %4,0 düzeyinde kalması, olumsuz deneyimlerin sınırlı fakat dikkate değer olduğunu göstermektedir.

Çizelge 4. Yorumların Duygu Dağılımı

Duygu	Frekans	Oran
Olumlu	212	%83,8
Karma	28	%11,1
Nötr	3	%1,2
Olumsuz	10	%4,0

Ziyaretçilerin yorumları analiz edilirken metinlerden temalar oluşturulmuş ve bunlara birer kod verilmiştir. Bu doğrultuda 11 adet tema belirlenmiş ve bunlar T1-T11 arasında kodlanmıştır. Ana tema kodlarının dağılımı incelendiğinde en sık tekrar eden temanın "arkeolojik ve tarihsel değer" olduğu görülmektedir. Bu tema 148 yorumda yer almakta ve toplam yorumların %58,5'ine karşılık gelmektedir. İkinci sırada 138 tekrar ve %54,5 oranıyla "atmosfer ve duygusal etkilenme" teması bulunmaktadır. Bu iki tema, ziyaretçilerin Kanlıdivane'yi yalnızca gezilen bir ören yeri olarak değil, tarihsel derinliği ve etkileyici atmosferi olan bir miras alanı olarak algıladığını göstermektedir. "Tavsiye etme ve tekrar ziyaret niyeti" temasının 81 yorumda yer alması, ziyaretçilerin önemli bir bölümünün alanı başkalarına önermeye değer bulduğunu ortaya koymaktadır. "Fiyat/değer algısı" ve "memnuniyetsizlik/sorun bildirimi" temalarının da dikkat çekici düzeyde tekrar etmesi, olumlu genel algının yanında bazı yönetimsel ve deneyimsel sorunların da ziyaretçiler tarafından ifade edildiğini göstermektedir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Ana Tema Kodlarının Dağılımı

Kod	Tema	Frekans	Yorumlara oranı
T1	Arkeolojik ve tarihsel değer	148	%58,5
T4	Atmosfer ve duygusal etkilenme	138	%54,5
T10	Tavsiye etme ve tekrar ziyaret niyeti	81	%32,0
T9	Fiyat/değer algısı	69	%27,3
T11	Memnuniyetsizlik ve sorun bildirimi	58	%22,9
T2	Obruk ve doğal peyzaj çekiciliği	46	%18,2
T5	Korunmuşluk ve bakım	26	%10,3
T7	Ulaşım ve erişilebilirlik	17	%6,7
T8	Ziyaretçi altyapısı	15	%5,9
T3	Görsel etkileyicilik ve fotoğraf değeri	12	%4,7
T6	Bilgilendirme, tabela ve yönlendirme	9	%3,6

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İçerik analizinde ziyaretçi deneyimini oluşturan temalar ana unsurlar bakımından beş üst kategori altında toplanmış ve Çizelge 6'da sunulmuştur. Tema tekrarları açısından en yoğun kategori "deneyimsel miras çekiciliği"dir. Bu kategori altında arkeolojik ve tarihsel değer, obruk ve doğal peyzaj çekiciliği, görsel etkileyicilik ile atmosfer ve duygusal etkilenme kodları yer almaktadır. Bu bulgu, Kanlıdivane ziyaretçi deneyiminin temelinde alanın tarihsel, arkeolojik, doğal ve atmosferik özelliklerinin bulunduğunu göstermektedir.

Çizelge 6. Temaların Üst Kategori Yapısı

Üst kategori	Kapsadığı temalar	Tema tekrarı	Pay	Analitik anlamı
Deneyimsel miras çekiciliği	T1, T2, T3, T4	344	%55,6	Ziyaretçilerin alanı tarihsel, arkeolojik, doğal ve atmosferik çekicilikler üzerinden anlamlandırdığını gösterir.
Davranışsal niyet	T10	81	%13,1	Ziyaretçilerin alanı tavsiye etme veya tekrar ziyaret etme eğilimlerini gösterir.
Ekonomik değer algısı	T9	69	%11,1	Giriş ücreti, Müzekart ve deneyimin fiyat karşılığına ilişkin değerlendirmeleri gösterir.
Alan yönetimi ve ziyaret kolaylığı	T5, T6, T7, T8	67	%10,8	Korunmuşluk, bakım, bilgilendirme, ulaşım ve altyapı gibi ziyaret deneyimini kolaylaştıran unsurları kapsar.
Eleştirel değerlendirme ve sorun alanları	T11	58	%9,4	Memnuniyetin yanında dile getirilen eksiklikleri ve iyileştirme gerektiren yönleri kapsar.

Çizelgede büyük paya sahip olan deneyimsel miras çekiciliği kategorisi detaylı incelenmek istenmiştir. Bu nedenle ilgili kategorinin hangi temalardan oluştuğu ve bunların operasyonel anlamda nasıl tanımlandığı üzerinde durulmuştur (Çizelge 7).

Çizelge 7. Deneyimsel Miras Çekiciliği Kategorisine Ait Temalar

Kod	Tema	Operasyonel tanım	Frekans	Yorum oranı
T1	Arkeolojik ve tarihsel değer	Alanı tarih, antik kent, kilise, mezar, zeytinyağı üretimi, Aba veya arkeolojik kalıntılar üzerinden anlamlandıran ifadeler.	148	%58,5
T4	Atmosfer ve duygusal etkilenme	Alan atmosferinin ziyaretçide hayranlık, etkilenme, keyif, merak veya şaşkınlık üretmesi.	138	%54,5
T2	Obruk ve doğal peyzaj çekiciliği	Obruk, doğal yapı, kızıl toprak, ağaçlık alan, peyzaj ve doğa ile ilgili deneyim vurguları.	46	%18,2
T3	Görsel etkileyicilik ve fotoğraf değeri	Alanı görsel olarak etkileyici, fotoğraflık veya manzara değeri yüksek olarak tanımlayan ifadeler.	12	%4,7

Kanlıdivane'ye ilişkin yorumlarda "arkeolojik ve tarihsel değer" temasının güçlü biçimde öne çıkması, ziyaretçilerin alandaki kalıntıları ve tarihsel geçmişi deneyimin merkezinde konumlandırdığını göstermektedir. Bununla birlikte "atmosfer ve duygusal etkilenme" temasının yüksek frekansa sahip olması, ziyaretçi deneyiminin yalnızca bilgi edinme veya tarihsel farkındalıkla sınırlı kalmadığını; aynı zamanda hayranlık, etkilenme, merak ve duygusal bağ kurma gibi deneyimsel boyutlar içerdiğini göstermektedir. "Obruk ve doğal peyzaj çekiciliği" temasının da belirgin biçimde yer alması, Kanlıdivane'nin arkeolojik miras ile doğal peyzajı bir araya getiren özgün karakterini desteklemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Araştırma kapsamında analiz edilen bir diğer konu ziyaretçilerin ören yerindeki sorun alanlarına ilişkin belirtmiş olduğu ifadelere yöneliktir. Bu doğrultuda dokuz adet kod oluşturulmuştur. Kodlar incelendiğinde en sık tekrar eden unsurun sıcak hava, fiziksel yoruculuk, çocukla gezme zorluğu ve benzeri diğer deneyimsel güçlüklerin olduğu görülmektedir. Aslında ziyaretçilerin kişisel durumları ile ilgili olan bu sorun alanı 43 kez belirtilmiştir. Bunu giriş ücreti/Müzekart/fiyat algısı, tuvalet-otopark-sosyal donatı eksikliği, bakımsızlık ve tabela/bilgi panosu eksikliği izlemektedir. Elde edilen bu bulgular, Kanlıdivane'de ziyaretçilerin genel olarak memnun olmalarına rağmen deneyimi zorlaştıran bazı fiziksel, yönetsel ve bilgilendirici eksikliklere dikkat çektiklerini göstermektedir. Özellikle sıcaklık ve fiziksel yoruculuk gibi unsurlar alanın doğal ve mekânsal özellikleriyle ilişkiliyken; bilgilendirme, sosyal donatı ve bakım gibi konular doğrudan ziyaretçi yönetimiyle ilişkilidir (Çizelge 8).

Çizelge 8. Sorun Alanı Kodlarının Dağılımı

Kod	Sorun alanı	Frekans	Yorumlara oranı
S9	Diğer sorunlar: sıcak, yoruculuk, çocukla gezme zorluğu vb.	43	%17,0
S7	Giriş ücreti / Müzekart / fiyat algısı	17	%6,7
S6	Tuvalet / otopark / sosyal donatı eksikliği	13	%5,1
S3	Bakımsızlık	12	%4,7
S1	Tabela / bilgi panosu eksikliği	9	%3,6
S4	Temizlik sorunu	6	%2,4
S8	Güvenlik / denetim eksikliği	3	%1,2
S5	Yol / ulaşım sorunu	1	%0,4
S2	Rehberlik eksikliği	1	%0,4

Puan grupları ile temalar birlikte değerlendirildiğinde, yüksek puanlı yorumlarda arkeolojik ve tarihsel değer, atmosfer, tavsiye etme niyeti ve genel memnuniyet unsurlarının öne çıktığı görülmektedir (Çizelge 9). Bu durum, yüksek memnuniyetin temelinde alanın tarihsel değeri ve ziyaretçide bıraktığı etkileyici atmosferin bulunduğunu göstermektedir. Buna karşılık düşük puanlı veya karma yorumlarda daha çok fiyat algısı, bakım, yönlendirme, sosyal donatı ve fiziksel yoruculuk gibi sorun alanlarının vurgulandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kanlıdivane'de memnuniyeti artıran temel unsurlar alanın miras değeri ve atmosferi iken, memnuniyeti sınırlayan unsurlar daha çok ziyaretçi hizmetleri ve alan yönetimiyle ilişkilidir.

Çizelge 9. Puan Gruplarına Göre Öne Çıkan Temalar

Puan grubu	Yorum sayısı	Öne çıkan temalar
5 yıldızlı yorumlar	208	Arkeolojik ve tarihsel değer (%60,1); atmosfer (%55,8); tavsiye etme (%35,6); fiyat/değer (%29,3); obruk/doğal peyzaj (%20,2)
4 yıldızlı yorumlar	25	Atmosfer (%68,0); arkeolojik ve tarihsel değer (%56,0); memnuniyetsizlik/sorun bildirimi (%32,0); fiyat/değer (%16,0); korunmuşluk/bakım (%16,0)
1-3 yıldızlı yorumlar	20	Memnuniyetsizlik/sorun bildirimi (%80,0); arkeolojik ve tarihsel değer (%45,0); korunmuşluk/bakım (%30,0); atmosfer (%25,0); fiyat/değer (%20,0)

Puan gruplarına göre sorun alanları incelendiğinde, düşük puanlı yorumlarda yönetimsel eksikliklerin ve ziyaret sürecini zorlaştıran unsurların daha görünür hâle geldiği görülmektedir. Özellikle giriş ücreti/Müzekart algısı, sosyal donatı eksikliği, bakım sorunları ve bilgilendirme-yönlendirme yetersizliği düşük ya da karma değerlendirmelerde öne çıkan başlıca sorunlardır. Buna karşılık yüksek puanlı yorumlarda da zaman zaman sıcak hava, yoruculuk veya bazı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

hizmet eksiklikleri dile getirilmekte; ancak bu tür sorunlar genel memnuniyeti ortadan kaldırmaktan çok ziyaret deneyimine ilişkin geliştirme alanları olarak ortaya çıkmaktadır (Çizelge 10).

Çizelge 10. Puan Gruplarına Göre Öne Çıkan Sorun Alanları

Puan grubu	Yorum sayısı	Öne çıkan sorun alanları
5 yıldızlı yorumlar	208	Diğer sorunlar (%14,9); giriş ücreti/fiyat algısı (%5,8); sosyal donatı eksikliği (%3,8); bakımsızlık (%2,9)
4 yıldızlı yorumlar	25	Diğer sorunlar (%8,0); giriş ücreti/fiyat algısı (%4,0); temizlik sorunu (%4,0)
1-3 yıldızlı yorumlar	20	Diğer sorunlar (%50,0); bakımsızlık (%30,0); tabela/bilgi panosu eksikliği (%25,0); sosyal donatı eksikliği (%25,0); fiyat algısı (%20,0)

Genel olarak bulgular, Kanlıdivane Ören Yeri'nin ziyaretçiler tarafından yüksek düzeyde memnuniyet ile değerlendirildiğini göstermektedir. Ziyaretçi deneyiminin merkezinde arkeolojik ve tarihsel değer ile atmosfer, doğal peyzaj ve tavsiye edilebilirlik yer almaktadır. Bununla birlikte bulgular, alanın ziyaretçi deneyimini güçlendirmek için bilgilendirme ve yönlendirme olanaklarının geliştirilmesi, sosyal donatıların iyileştirilmesi, bakım ve çevre düzenine yönelik uygulamaların güçlendirilmesi ve fiyat/değer algısına ilişkin ziyaretçi beklentilerinin dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kanlıdivane, güçlü kültürel miras çekiciliğine sahip bir arkeoturizm alanı olmakla birlikte ziyaretçi odaklı yönetim ve yorumlama olanakları bakımından geliştirilebilir potansiyel taşımaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Araştırmada Kanlıdivane Ören Yeri'ne ilişkin Google Maps yorumları içerik analizi yöntemiyle incelenmiş; ziyaretçi deneyimini oluşturan temel temalar, memnuniyet kaynakları ve sorun alanları değerlendirilmiştir. Kanlıdivane'ye ilişkin ziyaretçi deneyiminin merkezinde arkeolojik ve tarihsel değer ile atmosfer ve duygusal etkilenme temaları yer almaktadır. Arkeolojik ve tarihsel değer temasının %58,5; atmosfer ve duygusal etkilenme temasının ise %54,5 oranında belirlenmesi, ziyaretçilerin alanı öncelikle tarihsel derinlik, arkeolojik kalıntılar, özgün atmosfer ve duygusal etkilenme üzerinden anlamlandırdığını göstermektedir. Söz konusu bulgu, kültürel miras destinasyonlarında fiziksel özellikler, tarihsel-kültürel bağ, atmosfer ve alan özelliklerinin memnuniyet üzerinde etkili olduğunu belirten Riswanto ve arkadaşları (2023) ile uyumludur. Benzer biçimde Göbeklitepe'ye ilişkin çalışmada olumlu yorumlarda etkileyicilik, görkemlilik ve olağanüstü tarihsel ortamın öne çıkması (Mancı ve Tengilimoğlu, 2021), Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası'nda mimari unsurlar ve manevi atmosferin ziyaretçi algısını şekillendirmesi (Kızıltaş, 2026) ve Hattuşa Antik Kenti'nde ziyaretçi deneyiminin duygusal, bilişsel, ilişkisel ve davranışsal boyutlar taşıması (Aydın, 2024), Kanlıdivane bulgularıyla benzer bir çerçeve oluşturmaktadır.

Kanlıdivane bulgularının literatürle örtüşen bir diğer yönü, ziyaretçi deneyiminin tarihsel çekicilikle sınırlı kalmaması ve alan yönetimi, bilgilendirme, bakım, sosyal donatı, fiyat algısı ve ziyaret kolaylığı gibi unsurlarla birlikte şekillenmesidir. Mancı ve Tengilimoğlu'nun (2021) Göbeklitepe çalışmasında ücret politikası, otopark yetersizliği, rehberlik eksikliği ve temel ihtiyaçların karşılanamaması olumsuz yorumlarda öne çıkmaktadır. Aydın (2024), Hattuşa Antik Kenti'nde altyapı, tanıtım, rehberlik ve bilgilendirme sistemlerinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Keskin ve Özaltaş Serçek (2026) ise Ahlat Selçuklu Meydan Mezarlığı'nda ulaşım-altyapı, çevre temizliği ve rehberlik hizmetlerinin ziyaretçi deneyimini belirleyen unsurlar arasında yer aldığını ifade etmektedir. Kanlıdivane'de de bilgilendirme ve tabela eksikliği, sosyal donatı yetersizliği, bakımsızlık, temizlik, fiyat algısı ve güvenlik-denetim gibi sorunların dile getirilmesi, arkeolojik miras alanlarında ziyaretçi memnuniyetinin

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

alanın tarihsel değerinin yanında ziyaret yönetimiyle de ilişkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Kanlıdivane bulguları bazı yönlerden literatürdeki örneklerden farklılaşmaktadır. Öncelikle Kanlıdivane'de en sık dile getirilen sorun alanı, sıcak hava, fiziksel yoruculuk ve çocukla gezme zorluğu gibi deneyimsel güçlüklerden oluşmaktadır. Bu sorun alanının %17,0 oranında belirlenmesi, alanın açık hava niteliği, topoğrafik yapısı, obruk çevresindeki mekânsal örgütlenmesi ve iklim koşullarıyla yakından ilişkilidir. Buna karşılık literatürdeki bazı çalışmalarda fiyatlandırma, erişim, rehberlik, park yeri, yetkisiz rehberler veya hizmet sağlayıcılarla yaşanan olumsuz etkileşimler daha belirgin sorun alanları olarak öne çıkmaktadır (Hardiana vd., 2025; Korry ve Awang, 2026; Mancı ve Tengilimoğlu, 2021; Sudiatmika vd., 2025). Kanlıdivane'de rehberlik eksikliği ve yol/ulaşım sorununun düşük oranda ifade edilmesi, alanın sorun yapısının diğer miras destinasyonlarıyla tamamen aynı olmadığını; ziyaretçi konforu, gölgelendirme, dinlenme alanları ve fiziksel gezi koşullarının daha belirgin bir yönetim konusu olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın dikkat çeken bir diğer bulgusu, yüksek yıldızlı yorumlarda dahi bazı eleştiri ve önerilerin yer almasıdır. Beş yıldızlı yorumlarda sıcaklık, yoruculuk, giriş ücreti/fiyat algısı, sosyal donatı eksikliği ve bakımsızlık gibi unsurların belirli oranlarda dile getirilmesi, yüksek memnuniyetin sorun algısını tamamen ortadan kaldırmadığını göstermektedir. Söz konusu sonuç, Çatalhöyük Neolitik Kenti üzerine yapılan çalışmada yüksek yıldızlı değerlendirmelerde de eleştiri ve önerilerin bulunabileceğini ortaya koyan Halaç ve arkadaşlarının (2020) çalışması ile örtüşmektedir. Dolayısıyla yıldız puanları genel memnuniyet düzeyini göstermekte; yazılı yorumlar ise memnuniyetin hangi unsurlardan kaynaklandığını ve hangi alanlarda iyileştirme beklentisi bulunduğunu daha ayrıntılı biçimde ortaya koymaktadır.

Kanlıdivane'nin literatürdeki birçok miras alanından ayrılan özgün yönü, arkeolojik kalıntılar ile doğal peyzajın aynı deneyim içinde birleşmesidir. Obruk ve doğal peyzaj çekiciliği temasının %18,2 oranında belirlenmesi, Kanlıdivane'nin yalnızca tarihsel ve arkeolojik bir alan olarak değil, doğal çevreyle bütünleşen bir deneyim mekânı olarak algılandığını göstermektedir. Bandung ve çevresindeki turizm destinasyonlarına ilişkin büyük veri analizinde atmosfer, doğal çekicilikler, altyapı, sosyal çevre ve fiyat-değer algısı gibi unsurların ziyaretçi algısını etkilediği belirtilmektedir (Khalisa ve Ramadhani, 2025). Ayder Yaylası ile Ohtamış ve Çiseli şelaleleri üzerine yapılan çalışmalar da doğal peyzaj, erişilebilirlik, rekreasyonel olanaklar ve fiziksel altyapının ziyaretçi deneyiminde önemli olduğunu göstermektedir (Aydoğdu, 2025; Bektaş vd., 2025). Kanlıdivane örneği, arkeolojik miras ile doğal peyzajın birleştiği alanlarda ziyaretçi deneyiminin daha karma ve çok boyutlu bir yapı kazandığını ortaya koymaktadır.

Genel olarak araştırma, Kanlıdivane Ören Yeri'nin güçlü bir kültürel miras çekiciliğine sahip olduğunu, ziyaretçilerin alandan yüksek düzeyde memnun kaldığını ve alanı tavsiye etmeye değer bulduğunu göstermektedir. Deneyimsel miras çekiciliği kategorisinin tema tekrarları içinde %55,6 paya sahip olması, alanın temel çekicilik değerinin tarihsel, arkeolojik, doğal ve atmosferik unsurlardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Buna karşın alan yönetimi ve ziyaret kolaylığına ilişkin temaların ve sorun alanlarının varlığı, ziyaretçi deneyiminin güçlendirilmesi için yorumlama, yönlendirme, bakım, sosyal donatı ve ziyaretçi konforu odaklı düzenlemelere ihtiyaç bulunduğunu göstermektedir.

5.1. Teorik Çıktılar

Araştırma, arkeoturizm ve kültürel miras alanlarında ziyaretçi deneyiminin çok boyutlu yapısını Google Maps yorumları üzerinden açıklaması bakımından teorik bir katkı sunmaktadır. Bulgular, arkeolojik miras alanlarında ziyaretçi deneyiminin tarihsel bilgi edinme veya kalıntıları görme eylemiyle sınırlı olmadığını; atmosfer, duygusal etkilenme, doğal peyzaj,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

fiyat/değer algısı, tavsiye etme eğilimi ve alan yönetimi unsurlarıyla birlikte oluştuğunu göstermektedir. Söz konusu sonuç, kültürel miras deneyimini duygusal, bilişsel ve davranışsal boyutlar üzerinden değerlendiren çalışmalarla uyumludur (Aydın, 2024; Keskin ve Özaltaş Serçek, 2026; Riswanto vd., 2023).

Araştırmanın ikinci teorik çıktısı, kullanıcı üretimli içeriklerin arkeolojik miras alanlarında ziyaretçi deneyimini anlamak için işlevsel bir veri kaynağı olduğunu göstermesidir. Google Maps yorumları, ziyaretçilerin alana ilişkin memnuniyetlerini, eleştirilerini, tavsiye etme eğilimlerini ve sorun algılarını doğal biçimde yansıtmaktadır. Bu durum, Google Maps yorumlarının düşük maliyetli, müdahalesiz ve kullanıcı merkezli bir geri bildirim kaynağı olarak kullanılabileceğini belirten çalışmalarla örtüşmektedir (Akkaya vd., 2024; Borrego ve Comalat Navarra, 2021; Chen ve Chang, 2024).

Araştırmanın üçüncü teorik çıktısı, yıldız puanı ile yazılı yorumların birlikte analiz edilmesinin daha bütüncül sonuçlar ürettiğini göstermesidir. Yıldız puanları Kanlıdivane'ye ilişkin genel memnuniyet düzeyinin yüksek olduğunu ortaya koyarken, yazılı yorumlar bu memnuniyetin arkeolojik değer, atmosfer ve doğal peyzajdan kaynaklandığını; aynı zamanda sıcaklık, yoruculuk, sosyal donatı, bakım, bilgilendirme ve fiyat algısı gibi sorun alanlarının bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çevrim içi yorum analizlerinde nicel puan verileri ile nitel metin içeriklerinin birlikte değerlendirilmesi, ziyaretçi deneyiminin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

5.2. Pratik Çıktılar

Araştırma bulguları, Kanlıdivane Ören Yeri'nin alan yönetimi açısından güçlü ve geliştirilmesi gereken yönlerini görünür kılmaktadır. Arkeolojik ve tarihsel değer ile atmosferin yüksek düzeyde vurgulanması, alanın tanıtımında bu iki unsurun merkezî biçimde kullanılabileceğini göstermektedir. Tanıtım materyallerinde Kanlıdivane'nin obruk çevresinde gelişen yerleşim dokusu, kiliseleri, nekropol alanları, zeytinyağı ve şarap üretimine ilişkin izler ve doğal-kültürel miras birlikteliği daha görünür hâle getirilebilir.

Ziyaretçi deneyimini güçlendirmek için bilgilendirme ve yönlendirme olanaklarının geliştirilmesi gerekmektedir. Alanda tarihsel yapıların işlevlerini, dönemsel özelliklerini ve ziyaret rotasını açıklayan bilgi panoları artırılabilir. QR kodlu dijital rehberlik, kısa sesli anlatımlar, mobil uyumlu harita ve tematik gezi rotaları, ziyaretçilerin alanı daha bilinçli ve anlamlı biçimde deneyimlemesine katkı sağlayabilir. Naycı'nın (2020) Kanlıdivane'de yapı durumu, izleme, ziyaretçi etkisi ve koruma gerekliliğine ilişkin vurguları dikkate alındığında, bilgilendirme ve yönlendirme düzenlemelerinin koruma-kullanma dengesiyle birlikte planlanması önem taşımaktadır.

Sıcaklık, fiziksel yoruculuk ve çocukla gezme zorluğu gibi sorunların en sık dile getirilen alan olması, ziyaretçi konforuna yönelik uygulamaların öncelikli olduğunu göstermektedir. Gölgelikli dinlenme noktaları, oturma alanları, içme suyu erişimi, rota üzerinde kısa mola alanları ve çocuklu ziyaretçileri dikkate alan yönlendirmeler, ziyaret deneyimini olumlu yönde etkileyebilir. Sosyal donatı eksikliğine ilişkin yorumlar dikkate alındığında tuvalet, otopark, dinlenme alanı ve temel ziyaretçi hizmetlerinin iyileştirilmesi de pratik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Fiyat/değer algısının dikkat çekici bir tema olması, giriş ücreti, Müzekart kullanımı ve alanda sunulan hizmetler arasındaki ilişkinin ziyaretçiler tarafından değerlendirildiğini göstermektedir. Bu nedenle girişte ücretlendirme, Müzekart geçerliliği ve ziyaretçinin alanda hangi hizmetlerden yararlanabileceği açık biçimde belirtilmelidir. Ziyaretçiler ücret karşılığında bilgilendirme, yönlendirme, bakım, temizlik ve temel donatı hizmetlerinin yeterli

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

düzeyde olmasını beklemektedir. Alan yönetimi açısından fiyat/değer algısı, yalnızca ücret düzeyiyle değil, sunulan ziyaret deneyiminin niteliğiyle birlikte ele alınmalıdır.

Bakım, temizlik ve güvenlik-denetim konularında düşük oranlı fakat dikkate değer ifadeler yer almaktadır. Koruma hassasiyeti yüksek arkeolojik alanlarda küçük ölçekli bakım sorunları dahi ziyaretçi algısını etkileyebilmektedir. Bu nedenle düzenli bakım, çevre temizliği, ziyaretçi rotalarının kontrolü, riskli alanların işaretlenmesi ve denetim uygulamaları ziyaretçi memnuniyetini artırmanın yanında kültürel mirasın korunmasına da katkı sağlayacaktır.

5.3. İleride Yapılacak Çalışmalar için Öneriler

İleride yapılacak çalışmalarda Kanlıdivane Ören Yeri farklı veri kaynakları üzerinden yeniden incelenebilir. Google Maps yorumlarına ek olarak TripAdvisor, sosyal medya paylaşımları, blog yazıları ve ziyaretçi anketleri birlikte değerlendirilebilir. Böylece farklı platformlarda oluşan ziyaretçi algıları karşılaştırmalı biçimde analiz edilebilir.

Gelecek araştırmalarda çevrim içi yorumlara dayalı içerik analizi, sahada yapılacak gözlem, yarı yapılandırılmış görüşme ve anket çalışmaları yapılabilir. Bu tür karma yöntemli çalışmalar, çevrim içi yorumlarda görülen memnuniyet ve sorun alanlarının sahadaki gerçek ziyaretçi davranışlarıyla nasıl ilişkili olduğunu daha ayrıntılı biçimde ortaya koyabilir.

Kanlıdivane'nin Mersin'deki diğer arkeolojik miras alanlarıyla karşılaştırmalı biçimde incelenmesi de literatüre katkı sağlayabilir. Elaiussa Sebaste, Kızkalesi, Soli Pompeiopolis, Uzuncaburç ve benzeri alanlar ile yapılacak karşılaştırmalar, bölgesel arkeoturizm rotalarının geliştirilmesi ve Mersin'in kültürel miras turizmi potansiyelinin bütüncül biçimde değerlendirilmesi açısından yararlı olacaktır.

Sonraki çalışmalarda yorumların zamansal değişimi de incelenebilir. Farklı yıllara ait Google Maps yorumlarının karşılaştırılması, bakım, fiyat algısı, tanıtım, ziyaretçi yoğunluğu ve alan düzenlemelerinin ziyaretçi deneyimine etkisini ortaya koyabilir. Ayrıca makine öğrenmesi, duygu analizi ve metin madenciliği gibi yöntemlerle daha geniş veri setleri analiz edilerek Kanlıdivane ve benzeri arkeolojik alanlara ilişkin dijital ziyaretçi algısı daha kapsamlı biçimde değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Kanlıdivane Ören Yeri, arkeolojik değer, tarihsel derinlik, doğal peyzaj ve güçlü atmosferiyle ziyaretçiler üzerinde yüksek memnuniyet oluşturan bir arkeoturizm alanıdır. Araştırma bulguları, alanın ziyaretçiler tarafından olumlu algılandığını; ancak bilgilendirme, yönlendirme, sosyal donatı, bakım, ziyaretçi konforu ve fiyat/değer algısı bakımından geliştirilmesi gereken yönler bulunduğunu göstermektedir. Kanlıdivane'nin sürdürülebilir biçimde yönetilmesi, arkeolojik mirasın korunması ile ziyaretçi deneyiminin niteliğinin artırılmasını birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşımı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Akkaya, M., Özçevik, Ö. and Tepe, E. (2024). A machine learning application to Google Maps reviews as a participatory planning tool. *International Journal of Urban Sciences, 28*(3), 379–402. https://doi.org/10.1080/12265934.2024.2320916

Akpınar, A. (2026). Kapadokya'da az bilinen Hıristiyan mekanlarına yönelik ziyaretçi algıları: Netnografik bir çalışma. *Tourism and Recreation, 8*(1), 75–88. https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1759644

Aksoy, Z. (2025). Examining the memorable tour experiences of tourists using Google Maps reviews. *Geographies, Planning & Tourism, 5*(1), 47–58. https://doi.org/10.5505/gpts.2025.92486

Aydın, Ç. (2024). Hattuşa Antik Kenti ziyaretçi deneyimlerinin analizi: Google yorumları üzerine nitel bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 12*(4), 2572–2593. https://doi.org/10.21325/jotags.2024.1500

Aydoğdu, M. (2025). Ayder Yaylasına yapılan çevrimiçi yorumların coğrafi açıdan irdelenmesi. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 11*(24), 211–226. https://doi.org/10.31765/karen.1639557

Bektaş, M. U., Şentürk, E. ve Yeşil, P. (2025). Google Haritalar platformunda Ohtamış ve Çiseli Şelalesine yönelik ziyaretçi yorumlarının içerik analizi. *Ordu Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 15*(2), 200–214. https://doi.org/10.54370/ordubtd.1648758

Borrego, A. and Comalat Navarra, M. (2021). What users say about public libraries: An analysis of Google Maps reviews. *Online Information Review, 45*(1), 84–98. https://doi.org/10.1108/OIR-09-2019-0291

Ceylan, B. (2009). Kilikya'da Geç Antik Dönem kırsal yerleşimleri: Kanytellis örneği. *OLBA, 17*, 45–62.

Chen, C.-C. and Chang, C.-C. (2024). Evaluating public library services in Taiwan through user-generated content: Analyzing Google Maps reviews. *Electronics, 13*(12), 2393. https://doi.org/10.3390/electronics13122393

Halaç, H. H., Ulaş, E. ve Karaçor, F. (2020). Çevrimiçi ziyaretçi yorumlarında Çatalhöyük Neolitik Kenti. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11*(3), 1506–1520. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.895902

Hardiana, S. R., Permadi, V. A., Purnamasari, D. I. and Hastuti, S. (2025). Accessibility and tourist satisfaction in Yogyakarta's museums: A user-generated content analysis. *SHS Web of Conferences, 212*, 04028. https://doi.org/10.1051/shsconf/202521204028

Keskin, O. and Özaltaş Serçek, G. (2026). A thematic analysis of visitor experience at the Ahlat Seljuk Cemetery based on online reviews. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 25*(2), 366–379. https://doi.org/10.17755/esosder.1864549

Khalisa, T. N. and Ramadhani, D. P. (2025). Exploring tourist perceptions of Greater Bandung tourism destinations: An IndoBERT-based big data analytics study on Google Maps reviews. In *2025 International Conference on Computer Sciences, Engineering, and Technology Innovation (ICoCSETI)* (pp. 658–663). IEEE. https://doi.org/10.1109/ICoCSETI63724.2025.11020554

Kızıltaş, M. Ç. (2026). Çevrim içi ziyaretçi yorumlarının derin öğrenme tabanlı yöntem ile analizi: Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası örneği. *Journal of New Tourism Trends, 7*(1), 44–57. https://doi.org/10.58768/joinntt.1886960

Korry, P. D. P. and Awang, G. A. (2026). Exploration of tourist sentiment regarding Sumba's attractions: A study based on Google reviews. *Journal of Hospitality Accommodation Management, 5*(1), 97–104. https://doi.org/10.52352/jham.v5i1.2321

Kurt, A., Daries, N. and Marine-Roig, E. (2025). Driving tourist behaviour: Evidence from Google Maps usage among tourists. *Quality & Quantity*. https://doi.org/10.1007/s11135-025-02475-2

Mancı, A. R. ve Tengilimoğlu, E. (2021). TripAdvisor ziyaretçi yorumlarının içerik analizi: Göbeklitepe örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 1525–1545. https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.779

Naycı, N. (2020). Architectural inventory and building condition assessment research on masonry structures of Kanlıdivane Archaeological Site, Mersin. *Cultural Heritage and Science, 1*(1), 32–38.

Öztor, Z. ve Şengel, Ü. (2024). Kültürel mirasın ana vatana dönüşünde arkeo-turizmin rolü. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 7*(3), 897–909. https://doi.org/10.33083/joghat.2024.444

Riswanto, A. L., Kim, S. and Kim, H.-S. (2023). Analyzing online reviews to uncover customer satisfaction factors in Indian cultural tourism destinations. *Behavioral Sciences, 13*(11), 923. https://doi.org/10.3390/bs13110923

Sezgin, M. ve Arıcan, B. (2023). Çevrim içi yorumların destinasyon deneyimine etkisi, turistik deneyim kalitesi ve memnuniyetinin araştırılması: Çatalhöyük ile Göbeklitepe kıyaslaması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 11*(1), 484–511. https://doi.org/10.21325/jotags.2023.1203

Sudiatmika, I. P. G. A., Saputra, P. S., Rahardian, R. L. and Dewi, K. H. S. (2025). Sentiment analysis of tourist reviews on Google Maps for Pura Besakih using machine learning algorithms. *Jurnal Mandiri IT, 14*(1), 149–158.

Tuncer, B. ve Bulut, İ. (2019). Arkeo-turizm potansiyeli açısından Çatalhöyük. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12*(64), 278–292. http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3351

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yiğin, A. ve Akay, B. (2023). Burdur ili arkeoloji turizmi (arkeo-turizm) potansiyeli üzerine bir inceleme. *Turizm ve Araştırma Dergisi, 12*(1).

Yiğin, A. ve Akay, B. (2025). Burdur ilindeki arkeo turizm alanlarında turist memnuniyeti, destinasyon memnuniyetinin ölçülmesi ve turist rehberliği hizmetlerinin önem-performans analizi. *Tourism and Recreation, 7*(1), 90–103. https://doi.org/10.53601/tourismandrecreation.1522251

Yüksel, A. ve Yüksel, F. (2004). *Turizmde bilimsel araştırma yöntemleri*. Turhan Kitabevi.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GASTRONOMİ TURİZMİNDE SURF AND TURF KONSEPTİNİN FİNE DİNİNG RESTORANLAR KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğretim Görevlisi MERYEM SET

Ordu Üniversitesi, SBMYO,

ogrtsetmrym@gmail.com- ORCID ID: 0000-0001-7662-5240

ÖZET

Gastronomi turizmi, destinasyonların rekabet gücünü artıran ve turistlerin seyahat motivasyonlarını etkileyen önemli turizm türlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda gastronomik yenilikler ve deneyim odaklı yeme içme uygulamaları, özellikle fine dining restoranlarda önemli bir farklılaşma unsuru haline gelmiştir. Surf and turf konsepti ise deniz ürünleri ile kırmızı etin aynı tabakta bir araya getirildiği, yüksek kaliteli malzeme kullanımı, yaratıcı sunum anlayışı ve özgün lezzet kombinasyonlarıyla dikkat çeken gastronomik bir uygulamadır. Bu çalışmanın amacı, Surf and turf konseptini gastronomi turizmi perspektifinde ele alarak fine dining restoranlar kapsamında değerlendirmek ve konseptin gastronomik deneyim, menü çeşitliliği, destinasyon çekiciliği ve işletmelere sağladığı rekabet avantajı açısından önemini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmış; ulusal ve uluslararası literatür, akademik çalışmalar, sektör raporları ve ilgili kaynaklar taranarak elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Literatür incelemesi sonucunda surf and turf konseptinin fine dining restoranlarda yenilikçi menü tasarımlarını desteklediği, müşteri memnuniyetini artırdığı, gastronomik deneyimi zenginleştirdiği ve destinasyonların gastronomik marka değerine katkı sağladığı belirlenmiştir. Bununla birlikte konseptin başarılı şekilde uygulanabilmesi için kaliteli hammadde tedariki, sürdürülebilir deniz ürünleri kullanımı, nitelikli mutfak personeli ve etkin maliyet yönetiminin önemli olduğu görülmüştür. Çalışmanın, gastronomi turizmi ve restoran işletmeciliği alanındaki literatüre katkı sağlaması ve gelecekte gerçekleştirilecek uygulamalı araştırmalara kaynak oluşturması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Surf and Turf, gastronomi turizmi, fine dining restoran.

1.GİRİŞ

Gastronomi turizmi, bireylerin seyahat kararlarını etkileyen en önemli özel ilgi turizmi türlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Turistlerin yalnızca destinasyonları ziyaret etmekle kalmayıp o destinasyonun mutfak kültürünü deneyimleme isteği, gastronomiyi turizm sektörünün önemli bileşenlerinden biri haline getirmiştir. Günümüzde gastronomik deneyim; yemeğin hazırlanışı, sunumu, hizmet kalitesi, restoran atmosferi ve özgün menü içerikleri gibi unsurların bütüncül olarak değerlendirilmesiyle oluşmaktadır (Uyar ve Zengin, 2015). Bu nedenle özellikle fine dining restoranlar, gastronomi turizminin gelişmesinde önemli rol oynayan işletmeler arasında yer almaktadır. Fine dining restoranlar, yüksek hizmet standartları,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

nitelikli ürün kullanımı, estetik sunum anlayışı ve yenilikçi mutfak uygulamalarıyla gastronomi turistlerine unutulmaz deneyimler sunmayı amaçlamaktadır (Akoğlu ve Öztürk, 2018). Bu deneyimi zenginleştiren uygulamalardan biri de deniz ürünleri ile kırmızı et veya kümes hayvanlarının aynı tabakta bir araya getirildiği surf and turf konseptidir. Surf and turf, farklı lezzet profillerini bir araya getirerek tüketicilere hem görsel hem de duyusal açıdan ayrıcalıklı bir gastronomik deneyim sunmaktadır (Yaşin, 2015).

Küresel gastronomi eğilimleri incelendiğinde, tüketicilerin özgün, yenilikçi ve deneyim odaklı menülere yönelik ilgisinin arttığı görülmektedir. Fine dining restoranlar da bu beklentilere cevap verebilmek amacıyla farklı mutfak tekniklerini ve ürün kombinasyonlarını menülerine dahil etmektedir. Surf and turf konsepti, hem kara hem de deniz ürünlerini aynı tabakta buluşturarak gastronomik çeşitlilik sunması bakımından dikkat çekmektedir (Arora ve Singer, 2006). Buna karşın Türkçe literatürde surf and turf uygulamalarının gastronomi turizmi perspektifinden ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışma, söz konusu boşluğun giderilmesine katkı sağlamayı ve gastronomi turizmi alanındaki literatüre farklı bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Gastronomi turizmi alanında destinasyon mutfakları, yerel yiyecekler, sokak lezzetleri ve yöresel gastronomi üzerine çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen, fine dining restoranlarda uygulanan uluslararası gastronomik konseptlerin turizm açısından değerlendirilmesine yönelik çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Özellikle surf and turf konseptinin gastronomik deneyim, menü farklılaştırması, müşteri memnuniyeti ve destinasyon çekiciliği üzerindeki rolü konusunda kapsamlı değerlendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, gastronomi turizmi ile fine dining restoran uygulamaları arasındaki ilişkinin daha ayrıntılı incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, surf and turf konseptinin gastronomi turizmi açısından önemini fine dining restoranlar kapsamında değerlendirmektir. Bu doğrultuda çalışmada; surf and turf konseptinin gastronomik deneyime katkısı, fine dining restoranlarda uygulanma biçimleri, menü farklılaştırmadaki rolü ve gastronomi turistlerinin beklentileri çerçevesindeki yeri literatür temelinde incelenmektedir. Ayrıca restoran işletmeleri açısından bu konseptin sağlayabileceği rekabet avantajlarının ortaya konulması hedeflenmektedir. Çalışma, doğrudan bir saha araştırması veya ampirik veri analizini içermemekte; literatür taraması yoluyla elde edilen bilgiler doğrultusunda değerlendirmeler sunmaktadır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar, incelenen literatür ile sınırlıdır ve tüm restoran işletmelerine genellenemez. Ayrıca çalışmada yalnızca fine dining restoranlar ele alınmış; gündelik restoranlar, hızlı servis restoranları ve diğer yiyecek-içecek işletmeleri kapsam dışında bırakılmıştır. Gelecekte gerçekleştirilecek ampirik çalışmaların, farklı destinasyonlarda faaliyet gösteren fine dining restoranları ve gastronomi turistlerini kapsayacak şekilde tasarlanması, literatüre daha kapsamlı katkılar sağlayacaktır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Gastronomi Turizmi

Gastronomi turizmi, bireylerin seyahatleri sırasında yerel mutfak kültürünü tanımak, yöresel yiyecek ve içecekleri deneyimlemek ve gastronomik etkinliklere katılmak amacıyla

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gerçekleştirdikleri turizm faaliyetlerini ifade etmektedir. Bu turizm türü, yalnızca beslenme ihtiyacını karşılamanın ötesinde, destinasyonun kültürel mirasını, yaşam biçimini ve kimliğini deneyimleme fırsatı sunmaktadır. Bu yönüyle gastronomi turizmi, deneyim odaklı turizm anlayışının önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir (Lin vd., 2011). Son yıllarda değişen tüketici beklentileri ve deneyim odaklı seyahat eğilimlerinin artmasıyla birlikte gastronomi turizmi önemli bir gelişim göstermiştir. Televizyon programları, sosyal medya platformları, gastronomi festivalleri ve ünlü şeflerin etkisi, destinasyonların gastronomik değerlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda yiyecek ve içecek deneyimleri, turistlerin destinasyon seçiminde etkili unsurlardan biri haline gelmiştir. Gastronomi, destinasyonların rekabet avantajı elde etmesinde önemli bir pazarlama aracı olarak kullanılmaktadır. Yerel mutfak kültürü, özgün lezzetler ve nitelikli restoranlar, destinasyonların marka değerini artırmakta ve turistlerin ziyaret motivasyonlarını güçlendirmektedir. Özellikle fine dining restoranlarda sunulan yenilikçi gastronomik uygulamalar, destinasyon imajını destekleyerek yüksek gelir grubuna hitap eden gastronomi turistlerinin ilgisini çekmektedir. Bu nedenle gastronomi turizmi, destinasyonların sürdürülebilir turizm stratejilerinde önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Okumuş vd., 2007).

2.2. Fine Dining Restoran Kavramı

Fine dining restoranlar, yüksek kalite standartlarına sahip yiyecek ve içecek sunumu, profesyonel hizmet anlayışı ve estetik atmosferiyle öne çıkan lüks yiyecek-içecek işletmeleridir. Bu restoranlarda kaliteli hammaddeler kullanılmakta, yaratıcı pişirme teknikleri uygulanmakta ve yemekler sanatsal sunumlarla servis edilmektedir. Menü planlamasında özgünlük, mevsimsellik ve sürdürülebilirlik gibi unsurlar da önemli yer tutmaktadır. Fine dining deneyimi yalnızca sunulan yemeğin kalitesinden ibaret değildir. Restoranın ambiyansı, masa düzeni, servis personelinin bilgi ve iletişim becerisi, sunum estetiği, şefin yaratıcılığı ve misafire sunulan kişiselleştirilmiş hizmet, deneyimin temel bileşenlerini oluşturmaktadır (Tsaur ve Yen, 2019). Bu unsurlar bir araya gelerek misafirlerin unutulmaz ve yüksek memnuniyet sağlayan gastronomik deneyimler yaşamasına katkıda bulunmaktadır. Lüks restoran işletmeciliğinde hizmet kalitesi, müşteri memnuniyetini ve işletmenin rekabet gücünü belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Hizmetin güvenilir, hızlı, nazik ve profesyonel şekilde sunulması, müşterilerin restoranı yeniden tercih etme eğilimini artırmaktadır. Ayrıca yenilikçi menüler, özgün gastronomik konseptler ve yüksek hizmet standartları, fine dining restoranların marka değerini güçlendirerek gastronomi turizmine önemli katkılar sağlamaktadır (Ha ve Jang, 2013).

2.3. Surf and Turf Konsepti

Surf and turf, deniz ürünleri (surf) ile kırmızı et veya kümes hayvanı gibi kara ürünlerinin (turf) aynı tabakta birlikte sunulduğu bir gastronomi konseptidir (Yaşin, 2015). Bu yaklaşım, farklı lezzet ve dokuları bir araya getirerek tüketicilere zengin bir yemek deneyimi sunmayı amaçlamaktadır (Okada ve Hoch, 2004). Konseptin ilk örnekleri 1960'lı yıllarda Kuzey Amerika'daki lüks restoranlarda görülmüş, zamanla dünya genelinde fine dining mutfağının dikkat çeken uygulamalarından biri haline gelmiştir. Günümüzde surf and turf menüleri, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve Avrupa'daki fine dining

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

restoranlarda yaygın olarak uygulanmaktadır. En sık kullanılan kombinasyonlar örnekler; 1-Istakoz ve dana bonfile: Konseptin en klasik örneğidir. Izgara dana bonfile, tereyağlı veya ızgara ıstakoz kuyruğu ile servis edilir. 2-Karides ve biftek: Izgara antrikot veya bonfilenin jumbo karideslerle birlikte sunulması, birçok steakhouse restoranının standart menü uygulamalarından biridir. 3-Yengeç ve dana madalyon: Dana madalyonlarının kral yengeç bacağı veya yengeç eti ile eşleştirilmesi. 4-Somon ve kuzu pirzola: Özellikle çağdaş restoranlarda görülen, yağlı balık ile kuzu etinin dengeli şekilde bir araya getirildiği uygulama. 5-Deniz tarağı ve dana bonfile: Fine dining mutfaklarında sıkça tercih edilen, farklı doku ve aromaları birleştiren bir sunum. 6-Ahtapot ve dana kaburga: Modern gastronomide kullanılan yaratıcı Surf and Turf örneklerinden biridir. 8-Karidesli dana şiş veya et şiş: Akdeniz ve Asya füzyon mutfaklarında uygulanan daha gündelik bir Surf and Turf örneğidir. 9-Sushi ve Wagyu sığırı: Japon füzyon mutfağında görülen, çiğ deniz ürünleri ile yüksek kaliteli sığır etinin aynı menü veya tabakta sunulduğu uygulamalar. 10-Burger ve karides: Gurme burger restoranlarında dana burger köftesinin kızarmış veya ızgara karides ile birlikte servis edilmesi. Son yıllarda şefler, yerel ürünleri kullanarak bu konsepti farklı mutfak kültürlerine uyarlamakta ve özgün yorumlarla zenginleştirmektedir. Menü planlamasında surf and turf yaklaşımı, restoranların ürün çeşitliliğini artırarak farklı müşteri beklentilerine aynı tabakta cevap vermesine olanak sağlamaktadır (Radjoneviç, 2014). Bu konsept, yüksek kaliteli hammaddelerin dengeli şekilde bir araya getirilmesini, pişirme tekniklerinin uyumunu ve estetik sunumu gerektirmektedir. Fine dining restoranlarda surf and turf uygulamaları, menü farklılaştırması, yenilikçilik ve marka imajının güçlendirilmesi açısından önemli bir stratejik unsur olarak değerlendirilmektedir (Sulek ve Hensley, 2004).

2.4. Gastronomi Turizmi Açısından Surf and Turf Konseptinin Değerlendirilmesi

Günümüz turizm anlayışında tüketiciler yalnızca bir ürün veya hizmet satın almak yerine unutulmaz deneyimler yaşamayı hedeflemektedir. Deneyim ekonomisi yaklaşımı, tüketicilerin duygusal, estetik ve sosyal beklentilerini karşılayan hizmetlerin daha fazla değer oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Özgen, 2013). Gastronomi turizminde de yiyeceklerin lezzetinin yanı sıra sunumu, hazırlanış süreci, restoran atmosferi ve hizmet kalitesi, turistlerin genel deneyimini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Gastronomi turistleri, özgün tatlar, yaratıcı sunumlar ve yüksek hizmet standartları sunan restoranları tercih etmektedir (Guzman ve Canizares, 2011). Fine dining restoranlarda sunulan surf and turf menüleri, deniz ürünleri ile kara ürünlerini aynı tabakta buluşturarak farklı lezzetlerin bir arada deneyimlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu yaklaşım, misafirlere hem duyusal hem de estetik açıdan zengin bir gastronomik deneyim sunarak müşteri memnuniyetini artırabilmektedir.

Fine dining restoranlar yoğun rekabet ortamında farklılaşabilmek için özgün menü içeriklerine yönelmektedir (Akyüz, 2020). Surf and turf konsepti, klasik et veya deniz ürünü menülerinin ötesine geçerek restoranlara yenilikçi ve dikkat çekici bir alternatif sunmaktadır. Böylece işletmeler farklı müşteri gruplarına hitap edebilmekte ve menülerini çeşitlendirebilmektedir. Surf and turf uygulamaları, şeflerin farklı pişirme teknikleri, ürün kombinasyonları ve yaratıcı sunumlar geliştirmesine olanak tanımaktadır (Bratec, 2008). Yerel deniz ürünleri ile bölgesel et çeşitlerinin birlikte kullanılması, restoranların hem özgün hem de sürdürülebilir gastronomik ürünler geliştirmesine katkı sağlamaktadır.Yüksek kaliteli malzeme kullanımı ve estetik sunum

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

anlayışı, surf and turf konseptini fine dining restoranların prestijini artıran önemli bir unsur hâline getirmektedir. Bu tür menüler, restoranın yenilikçi ve kaliteli hizmet anlayışını yansıtarak marka algısının güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Surf and turf konsepti, restoranların rakiplerinden farklılaşmasına ve gastronomi turistlerinin dikkatini çekmesine yardımcı olmaktadır. Özellikle uluslararası gastronomi trendlerini takip eden işletmeler açısından bu konsept, müşteri sadakatini artıran ve destinasyonun gastronomik çekiciliğini destekleyen önemli bir rekabet unsuru olarak değerlendirilmektedir.

2.5. Gastronomi Turistlerinin Surf and Turf Tercihleri

Gastronomi turistleri, kaliteli malzemelerle hazırlanan, estetik sunulan ve özgün tatlar sunan yemek deneyimlerine ilgi göstermektedir (Doğdubay ve Giritoğlu 2008). Surf and turf menüleri, farklı protein kaynaklarını aynı tabakta bir araya getirerek bu beklentilere cevap vermekte ve gastronomik çeşitlilik sunmaktadır. Gelir düzeyi yüksek ve deneyim odaklı tüketiciler, özel hazırlanmış menüler ve kişiselleştirilmiş hizmet anlayışı sunan fine dining restoranları tercih etmektedir. Surf and turf konsepti, premium ürünlerin birlikte sunulması nedeniyle lüks tüketim eğilimleriyle uyum göstermekte ve restoranların hedef pazarına değer katmaktadır. Surf and turf konsepti, uluslararası mutfak anlayışını yerel gastronomik ürünlerle birleştirme potansiyeline sahiptir. Yerel deniz ürünleri ile bölgesel et çeşitlerinin aynı tabakta sunulması, destinasyonun gastronomik kimliğinin korunmasına katkı sağlarken küresel gastronomi trendlerine de uyum sağlamaktadır (Golani vd., 2017). Bu durum hem yerel mutfak kültürünün tanıtılmasına hem de gastronomi turizminin sürdürülebilir gelişimine destek olmaktadır.

3.SONUÇLAR VEDEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, gastronomi turizmi kapsamında Surf and Turf konsepti fine dining restoranlar perspektifinden değerlendirilmiş; konseptin gastronomik deneyime, menü tasarımına ve destinasyon çekiciliğine olan katkıları incelenmiştir. Araştırma sonucunda Surf and Turf uygulamalarının yalnızca deniz ürünleri ile kırmızı etin aynı tabakta sunulmasına dayanan bir servis anlayışı olmadığı, aynı zamanda gastronomik yenilikçiliği, lüks tüketim algısını ve deneyim odaklı yeme-içme kültürünü yansıtan önemli bir menü stratejisi olduğu belirlenmiştir.

Fine dining restoranlarda uygulanan Surf and Turf menülerinin, farklı protein kaynaklarını bir araya getirerek duyusal çeşitlilik sağladığı, misafirlere özgün ve yüksek katma değerli bir gastronomik deneyim sunduğu görülmektedir. Özellikle premium et çeşitleri ile yüksek kaliteli deniz ürünlerinin birlikte sunulması, işletmelerin marka imajını güçlendirmekte ve üst gelir grubuna hitap eden tüketicilerin beklentilerini karşılamaktadır. Bu yönüyle Surf and Turf konsepti, restoranların rekabet avantajı elde etmesine katkı sağlayan önemli bir farklılaşma unsuru olarak değerlendirilebilir.

Gastronomi turizmi açısından değerlendirildiğinde ise turistlerin seyahat motivasyonları arasında yer alan otantik, yenilikçi ve unutulabilir gastronomik deneyim arayışının Surf and Turf konseptiyle büyük ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Fine dining restoranlarda sunulan yaratıcı Surf and Turf yorumları, destinasyonların gastronomik kimliğinin güçlenmesine katkı sağlamakta ve uluslararası gastronomi turizmi pazarında rekabet edebilirliğini artırmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bununla birlikte konseptin yerel ürünler ve coğrafi işaretli gıdalarla bütünleştirilmesi hem sürdürülebilir gastronomi anlayışını desteklemekte hem de destinasyonların kültürel değerlerinin tanıtılmasına katkıda bulunmaktadır.

Bununla birlikte Surf and Turf konseptinin uygulanmasında bazı sınırlılıkların bulunduğu da görülmektedir. Yüksek kaliteli et ve deniz ürünlerinin tedarik maliyetleri, ürünlerin tazeliğinin korunması, soğuk zincirin etkin yönetimi ve nitelikli mutfak personeli ihtiyacı işletmeler açısından önemli operasyonel gereklilikler oluşturmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir balıkçılık uygulamaları, çevresel etkiler ve sorumlu tedarik politikaları, konseptin gelecekteki başarısını doğrudan etkileyen temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise zengin deniz ürünleri çeşitliliği ile kaliteli büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık potansiyelinin Surf and Turf konseptinin geliştirilmesi için önemli fırsatlar sunduğu görülmektedir. Özellikle gastronomi destinasyonu niteliği taşıyan kıyı kentlerinde faaliyet gösteren fine dining restoranların yerel deniz ürünlerini bölgesel et çeşitleriyle birleştiren özgün menüler geliştirmesi hem gastronomi turizmine hem de yerel ekonomiye önemli katkılar sağlayabilir.

Sonuç olarak Surf and Turf konsepti, fine dining restoranlarda gastronomik inovasyonu destekleyen, müşteri memnuniyetini artıran ve destinasyonların gastronomik marka değerini güçlendiren önemli bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda tüketicilerin Surf and Turf menülerine yönelik algılarının, satın alma niyetlerinin ve deneyim memnuniyetlerinin nicel yöntemlerle incelenmesi; ayrıca farklı ülkelerdeki fine dining restoranlarının menü uygulamalarının karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

4.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Gastronomi turizmi, günümüzde turistlerin destinasyon seçimlerini etkileyen önemli unsurlardan biri hâline gelmiş; yerel mutfak kültürlerinin yanı sıra yenilikçi gastronomik uygulamalar da destinasyonların rekabet gücünü artıran temel bileşenler arasında yer almaya başlamıştır. Bu kapsamda değerlendirilen Surf and Turf konsepti, kara ve deniz ürünlerini aynı tabakta buluşturan yapısıyla yalnızca bir menü uygulaması olmanın ötesinde, deneyim odaklı gastronominin önemli temsilcilerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Fine dining restoranlarda yaygın olarak kullanılan bu konsept, yüksek kaliteli hammaddelerin yaratıcı pişirme teknikleri ve estetik sunum anlayışıyla birleştirilmesi sayesinde misafirlere çok boyutlu bir gastronomi deneyimi sunmaktadır.

Bu çalışmada yapılan literatür incelemesi sonucunda, Surf and Turf konseptinin fine dining restoranların menü çeşitliliğini artırdığı, işletmelere rekabet avantajı sağladığı ve müşteri memnuniyetini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Özellikle premium et ürünleri ile deniz ürünlerinin dengeli biçimde bir araya getirilmesi; lezzet, doku ve aroma açısından zengin bir gastronomik deneyim oluştururken, restoranların yenilikçi ve prestijli marka kimliği geliştirmelerine de katkı sağlamaktadır. Günümüz tüketicilerinin yalnızca beslenme ihtiyacını karşılamaya değil, aynı zamanda unutulabilir deneyimler yaşamaya yönelik beklentileri dikkate alındığında, Surf and Turf uygulamalarının deneyim ekonomisi yaklaşımıyla örtüştüğü söylenebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular, gastronomi turizmi açısından değerlendirildiğinde Surf and Turf konseptinin destinasyonların gastronomik çekiciliğini artırabilecek önemli bir ürün olduğunu göstermektedir. Özellikle gastronomi turizminin geliştiği destinasyonlarda faaliyet gösteren fine dining restoranlar, yerel deniz ürünleri ile bölgesel et çeşitlerini özgün reçeteler doğrultusunda bir araya getirerek hem destinasyonun gastronomik kimliğini güçlendirebilmekte hem de turistlere farklı ve hatırlanabilir deneyimler sunabilmektedir. Bu durum, gastronomik ürün çeşitliliğinin artırılmasıyla birlikte destinasyonların ulusal ve uluslararası pazarda rekabet edebilirliğini desteklemektedir.

Bununla birlikte Surf and Turf konseptinin başarılı biçimde uygulanabilmesi; kaliteli hammadde tedariki, sürdürülebilir deniz ürünleri kullanımı, etkin maliyet yönetimi ve alanında uzman mutfak personelinin varlığı gibi birçok faktöre bağlıdır. Fine dining restoranlarda kullanılan premium et ve deniz ürünlerinin yüksek maliyetli olması, konseptin daha çok üst gelir grubuna hitap eden işletmelerde uygulanmasına neden olmaktadır. Ayrıca deniz ürünlerinin sürdürülebilir kaynaklardan temin edilmesi, mevsimsellik ilkesine uygun ürün seçimi ve yerel üreticilerin desteklenmesi hem çevresel sürdürülebilirlik hem de gastronomi turizminin uzun vadeli gelişimi açısından önem taşımaktadır.

Türkiye, üç tarafının denizlerle çevrili olması, zengin su ürünleri çeşitliliği ve farklı bölgelerde yetiştirilen kaliteli büyükbaş ve küçükbaş hayvan varlığı sayesinde Surf and Turf konseptinin uygulanması açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Özellikle İstanbul, İzmir, Muğla, Antalya ve Bodrum gibi gastronomi turizmi açısından öne çıkan destinasyonlarda faaliyet gösteren fine dining restoranların yerel deniz ürünlerini coğrafi işaretli et ürünleriyle bütünleştiren özgün menüler geliştirmesi hem yerel gastronomik mirasın korunmasına hem de gastronomi turizminin çeşitlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Böylece uluslararası mutfak anlayışı ile yerel gastronomik değerler bütünleştirilerek destinasyonların marka değeri güçlendirilebilecektir.

Sonuç olarak Surf and Turf konsepti, gastronomi turizmi kapsamında fine dining restoranların yenilikçi menü stratejileri arasında önemli bir yere sahiptir. Konsept; müşteri deneyimini zenginleştirmesi, gastronomik farklılaşmayı desteklemesi, restoranların prestijini artırması ve destinasyonların gastronomik çekiciliğine katkı sağlaması bakımından önemli avantajlar sunmaktadır. Ancak bu avantajların sürdürülebilir biçimde devam ettirilebilmesi için yerel ürün kullanımının teşvik edilmesi, sürdürülebilir tedarik zincirlerinin oluşturulması, nitelikli insan kaynağının geliştirilmesi ve gastronomik inovasyonun desteklenmesi gerekmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda, Surf and Turf konseptine yönelik tüketici algılarının, satın alma davranışlarının ve deneyim memnuniyetinin nicel araştırma yöntemleriyle incelenmesi; ayrıca farklı ülkelerdeki fine dining restoranlarının menü uygulamalarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi literatüre önemli katkılar sağlayacaktır. Bunun yanında Türkiye'deki fine dining restoranlarda Surf and Turf konseptinin uygulanma düzeyinin saha araştırmalarıyla ortaya konulması ve işletme yöneticileri ile şeflerin görüşlerinin değerlendirilmesi hem akademik literatüre hem de gastronomi sektörüne yol gösterici nitelikte olacaktır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KAYNAKÇA

Akoğlu, A., Öztürk, E., Türkiye'de Fine Dining Restoranlara Bakış: Mutfak Yöneticileri Üzerine Bir Araştırma. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(1), 430– 443, 2018.

Akyüz, H., Fine Dining, İçinde Sarıışık, M., Özbay, G. ve Ceylan, V. (Ed.), Gastronomi Sözlüğü A dan Z ye (ss. 1–20). Detay Yayıncılık, Ankara, 2020.

Arora, R., Singer, J., Customer Satisfaction and Value as Drivers of Business Success for Fine Dining Restaurants, Services Marketing Quarterly, 28(1), 89–102, 2006.

Bratec, M., *Aiming Towards Sustainable (tourism) Development: The Case of the Slow Food Movement and its Impacts in Slovenia*, Assignment for the course of Sustainable Tourism Development, University of Southern Denmark, 2008.

Golani, N., Manglik, A., Pawar, S., Factors Influencing customer satisfaction & customer delight in fine-dining restaurants. International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology, 2, 629–638, 2017.

Guzman, L.T., Canizares, S.S. (2011). Gastronomy Tourism and Destination Differentiation: A Case Study in Spain. Review of Economics & Finance. September, 2011.

Ha, J., Jang, S. S., Variety seeking in restaurant choice and its drivers. International Journal of Hospitality Management, 32, 155–168, 2013.

Lin, Y., Pearson, T., E., Cai, L., A., Food As a Form of Destination Identitiy: A Tourism Destination Brand Perspective, Tourism and Hospitality Research, 11,1, ss. 30-48, 2011.

Okada, E. M., Hoch, S.J., Spending time versus spending money. Journal of consumer research, 31(2), 313–323, 2004.

Okumuş, B., Okumuş, F., McKrecher, B., Incorporating Local and International Cuisines in the Marketing of Tourism Destinations: The Cases of Hong Kong and Turkey, Tourism Management, *28*, 253-261, 2007.

Özgen, I. (2013). *Uluslararası Gastronomi, Temel Özellikler-Örnek Menüler ve Reçeteler*, İçerisinde Sarıışık, M. (Ed.), *Uluslararası Gastronomiye Genel Bakış*, s.1-26, Detay Yayıncılık, Ankara, 2013.

Radjenović, M., Development Model of The Fine Dining Restaurant. Tourism and Hospitality Industry, 631-642, 2014.

Sulek, J. M., Hensley, R.L., The relative importance of food, atmosphere, and fairness of wait the case of a full-service restaurant. Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly, 45(3), 235–247, 2004.

Tsaur, S. H., Yen, C. H., Service redundancy in fine-dining: evidence from Taiwan. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 31(2), 830– 854, 2019.

Uyar, H., Zengin, B., Gastronomi Turizminin Alternatif Turizm Çeşidi Olarak Değerlendirilmesi Bağlamında Gastronomi Turizm İndeksinin Oluşturulması, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, 17, ss. 355-376, 2015.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yaşin, M., Hedonist Bir Yemek Deneyimi, Surf&Turf, Beef & Fish Dergisi,6,28-33, 2015.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KÜLTÜREL MİRAS, OTANTİKLİK VE DENEYİM ARAYIŞINDA SOKAK YEMEKLERİ: GASTRONOMİ TURİZMİ PERSPEKTİFİNDEN GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Öğretim Görevlisi MERYEM SET

Ordu Üniversitesi, SBMYO,

ogrtsetmrym@gmail.com- ORCID ID: 0000-0001-7662-5240

ÖZET

Günümüzde turizm faaliyetlerinin yalnızca destinasyon ziyaretiyle sınırlı kalmayıp deneyim odaklı bir yapıya dönüşmesi, gastronominin turistik çekicilik unsuru olarak önemini artırmıştır. Bu çerçevede sokak yemekleri, yerel kültürü yansıtan, somut olmayan kültürel miras niteliği taşıyan ve turistlere otantik deneyimler sunan önemli gastronomik unsurlar arasında yer almaktadır. Çalışmada sokak yemeklerinin tarihsel gelişimi, kültürel miras boyutu, otantiklik algısı ve deneyim ekonomisi ile ilişkisi kavramsal bir çerçevede ele alınmıştır. Ayrıca gastronomi turizmi kapsamında sokak yemeklerinin destinasyon pazarlaması, şehir markalaşması ve turist memnuniyeti üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Küreselleşme ve dijitalleşme süreçlerinin sokak yemekleri üzerindeki dönüştürücü etkileri de çalışmanın önemli tartışma alanları arasında yer almaktadır. Elde edilen değerlendirmeler, sokak yemeklerinin hem ekonomik hem de kültürel açıdan destinasyonların sürdürülebilir turizm gelişimine katkı sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte hijyen, standartlaşma ve kültürel özgünlüğün korunması gibi konuların önemine dikkat çekilmektedir. Sonuç olarak sokak yemekleri, gastronomi turizmi kapsamında yalnızca bir tüketim ürünü değil, aynı zamanda kültürel kimliği yansıtan ve turist deneyimini derinleştiren stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, sokak yemeklerini kültürel miras, otantiklik ve deneyim arayışı bağlamında gastronomi turizmi perspektifinden inceleyerek, gelecekteki uygulamalar ve araştırmalar için değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, sokak yemekleri, kültürel miras, otantiklik, deneyim.

1.GİRİŞ

Turizm olgusu, son yıllarda yalnızca dinlenme ve eğlenme amaçlı seyahatlerin ötesine geçerek kültürel deneyimlerin, yerel yaşam pratiklerinin ve özgün tüketim biçimlerinin keşfedildiği çok boyutlu bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşüm içerisinde gastronomi, destinasyonların çekiciliğini artıran önemli bir unsur olarak öne çıkmakta; yiyecek ve içecek deneyimleri turistlerin seyahat motivasyonları, destinasyon tercihleri ve seyahat memnuniyetleri üzerinde belirleyici rol oynamaktadır (Kraik ve Sen, 2013). Özellikle küreselleşmenin etkisiyle standartlaşan tüketim kültürüne karşı gelişen özgünlük ve farklılık arayışı, turistlerin yerel mutfaklara ve gündelik yaşamın bir parçası olan gastronomik deneyimlere yönelmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda sokak yemekleri, yerel kültürün doğrudan gözlemlenebildiği ve deneyimlenebildiği önemli gastronomik unsurlar arasında yer almaktadır (Kargiglioğlu ve Aksoy, 2019).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sokak yemekleri, belirli bir bölgenin tarihsel birikimini, kültürel değerlerini, üretim-tüketim alışkanlıklarını ve toplumsal yaşam pratiklerini yansıtan somut olmayan kültürel miras unsurları olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel tariflerin kuşaktan kuşağa aktarılması, yerel malzemelerin kullanımı ve özgün hazırlama yöntemleri sayesinde sokak yemekleri, destinasyonların kültürel kimliğinin korunmasına ve tanıtılmasına katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda bu ürünler, turistlere yerel halkla etkileşim kurma ve gündelik yaşamı deneyimleme fırsatı sunarak kültürel yakınlaşmayı desteklemektedir. Bu nedenle sokak yemekleri yalnızca ekonomik bir faaliyet alanı değil, aynı zamanda kültürel mirasın yaşatılması ve aktarılmasında önemli bir araç olarak görülmektedir (Simopoulos ve Bhat, 2000).

Günümüzde deneyim ekonomisinin yükselişiyle birlikte turistler, pasif tüketiciler olmaktan ziyade aktif katılımcılar olarak seyahat deneyimlerine anlam yüklemektedir. Bu eğilim, gastronomi turizmi kapsamında otantik deneyim arayışını daha da önemli hale getirmiştir. Otantiklik kavramı, turizm literatüründe uzun süredir tartışılan bir konu olmakla birlikte, özellikle yerel mutfak deneyimlerinin değerlendirilmesinde merkezi bir konuma sahiptir. Turistler, destinasyonlarda yalnızca yemek tüketmeyi değil, aynı zamanda yemeğin üretim sürecini gözlemlemeyi, yerel hikayeleri öğrenmeyi ve kültürel bağlamı deneyimlemeyi istemektedir (Hyde ve Lawson, 2003). Sokak yemekleri ise resmi ve standartlaşmış restoran ortamlarından farklı olarak spontane, erişilebilir ve yerel yaşamla iç içe geçmiş yapıları sayesinde otantiklik algısını güçlendiren gastronomik deneyimler sunmaktadır.

Bununla birlikte sokak yemeklerinin turizm açısından artan önemi, kültürel mirasın korunması ile ticarileşme arasındaki dengeyi de gündeme getirmektedir. Turistik talebin artmasıyla birlikte bazı sokak yemeklerinin özgün özelliklerini kaybetme riski ortaya çıkarken, diğer yandan bu ürünlerin ekonomik değer kazanması yerel üreticilerin gelir elde etmesine ve geleneksel gastronomik uygulamaların sürdürülebilirliğine katkı sağlayabilmektedir. Bu durum, gastronomi turizmi kapsamında sokak yemeklerinin nasıl yönetileceği, pazarlanacağı ve kültürel özgünlüğünün nasıl korunacağına ilişkin güncel tartışmaları beraberinde getirmektedir (Yayla, 2021).

Literatürde gastronomi turizmi, kültürel miras ve otantiklik kavramları üzerine çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, sokak yemeklerinin bu üç unsurun kesişim noktasındaki rolünü bütüncül bir bakış açısıyla ele alan araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle deneyim odaklı turizm anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte sokak yemeklerinin turist deneyimleri üzerindeki etkilerinin, kültürel mirasın temsili açısından işlevlerinin ve otantiklik algısının oluşumundaki rollerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmasının amacı, sokak yemeklerini gastronomi turizmi perspektifinden ele alarak kültürel miras, otantiklik ve deneyim arayışı kavramları çerçevesinde güncel yaklaşımları incelemektir. Çalışmada sokak yemeklerinin kültürel kimliğin temsilindeki rolü, turistlerin otantik deneyim beklentileriyle ilişkisi ve gastronomi turizmine sağladığı katkılar değerlendirilerek konuya ilişkin kavramsal bir çerçeve ortaya konulması hedeflenmektedir. Böylece hem gastronomi turizmi literatürüne katkı sağlanması hem de destinasyon yöneticileri ve turizm paydaşları için yol gösterici öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sokak yemekleri, kamusal alanlarda satılan ve genellikle hızlı tüketim amacıyla hazırlanan yiyecek ve içecekleri ifade etmektedir. Tarihsel olarak Antik Yunan, Roma ve Çin gibi medeniyetlerde görülen sokak yemekleri, kent yaşamının önemli bir parçası olarak gelişmiştir. Günümüzde ise yerel kültürü yansıtan gastronomik ürünler olarak hem yerel halkın hem de turistlerin ilgisini çekmektedir. Gastronomi turizmi, bireylerin yerel yiyecek ve içecekleri deneyimlemek amacıyla gerçekleştirdikleri seyahat faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu turizm türünde gastronomik unsurlar, destinasyonun kültürel kimliğini tanıtan ve turist deneyimini zenginleştiren önemli çekicilikler arasında yer almaktadır. Son yıllarda gastronomi, destinasyon pazarlamasında stratejik bir unsur haline gelmiştir. Gastronomi, toplumların tarihsel birikimini, geleneklerini ve yaşam biçimlerini yansıtan önemli bir kültürel miras unsurudur. Geleneksel yemekler, yerel ürünler ve pişirme teknikleri kültürel kimliğin korunmasına katkı sağlamaktadır (Çöker ve Sünnetçioğlu, 2019). Bu nedenle sokak yemekleri, kültürel mirasın günlük yaşam içerisindeki görünür temsilcileri olarak değerlendirilmektedir. Otantiklik, özgünlük ve gerçeklik kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Turizm bağlamında ise ziyaretçilerin yerel kültürü doğal ve özgün haliyle deneyimleme isteğini ifade etmektedir. Sokak yemekleri, geleneksel tarifleri, yerel malzemeleri ve doğal tüketim ortamları sayesinde turistlere otantik deneyimler sunan önemli gastronomik unsurlar arasında yer almaktadır. Deneyim ekonomisi yaklaşımı, tüketicilerin ürünlerden çok yaşadıkları deneyimlere önem verdiğini vurgulamaktadır. Gastronomik deneyim; yemeğin tadı, hazırlanışı, sunumu ve tüketildiği kültürel ortamın bir bütün olarak algılanmasını içermektedir. Bu nedenle sokak yemekleri, turistlere yerel yaşamı yakından tanıma ve unutulmaz deneyimler yaşama fırsatı sunarak gastronomi turizminin önemli bileşenlerinden biri haline gelmektedir (Thapa, Gartaula ve Thakuri, 2024).

2.1. Sokak Yemekleri Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Sokak yemekleri, kamusal alanlarda bulunan seyyar satıcılar, tezgahlar veya küçük ölçekli işletmeler aracılığıyla hazırlanan ve tüketicilere sunulan yiyecek ve içecekler olarak tanımlanmaktadır (FAO,1986). Bu yiyecekler genellikle hızlı hazırlanabilen, kolay erişilebilir ve ekonomik ürünlerden oluşmaktadır. Sokak yemekleri yalnızca beslenme ihtiyacını karşılayan bir unsur değil, aynı zamanda toplumların kültürel kimliğini, yaşam tarzını ve geleneksel mutfak uygulamalarını yansıtan önemli bir gastronomik değer olarak kabul edilmektedir. Özellikle yerel malzemelerin kullanılması, geleneksel tariflerin korunması ve üretim süreçlerinin doğrudan gözlemlenebilmesi, sokak yemeklerini kültürel açıdan önemli hale getirmektedir (Kurt, 2018).

Sokak yemeklerinin geçmişi oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Tarihsel kaynaklar, Antik Yunan ve Antik Roma dönemlerinde şehirlerde yaşayan insanların hazır yiyecek ihtiyaçlarının sokak satıcıları tarafından karşılandığını göstermektedir. Özellikle evlerinde yemek hazırlama imkanı bulunmayan düşük gelirli kesimler için sokak yemekleri önemli bir beslenme kaynağı olmuştur. Benzer şekilde Çin, Hindistan ve Orta Doğu coğrafyalarında da yüzyıllar boyunca sokak satıcılığı yaygın bir uygulama olarak varlığını sürdürmüştür. Ticaret yollarının gelişmesi ve kentleşmenin artmasıyla birlikte sokak yemekleri farklı kültürlerin etkileşiminden beslenerek çeşitlenmiş ve zenginleşmiştir. Sanayi Devrimi sonrasında hızlanan kentleşme süreci, sokak yemeklerinin yaygınlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Şehirlerde çalışan

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

nüfusun artması, hızlı ve düşük maliyetli yiyeceklere olan talebi artırmış, bu durum sokak satıcılarının sayısının çoğalmasına neden olmuştur. Özellikle Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde sokak yemekleri hem ekonomik yaşamın hem de yerel mutfak kültürünün ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Tayland, Singapur, Meksika ve Türkiye gibi ülkelerde sokak lezzetleri zamanla destinasyonların gastronomik kimliğini temsil eden unsurlar arasında yer almıştır (Kargiglioğlu, 2019).

Günümüzde sokak yemekleri, gastronomi turizminin önemli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Turistler, yerel halkın günlük yaşamına tanıklık etmek ve özgün tatları deneyimlemek amacıyla sokak yemeklerine yoğun ilgi göstermektedir. Bu durum, sokak yemeklerini yalnızca ekonomik bir faaliyet olmaktan çıkararak kültürel mirasın korunmasına, tanıtılmasına ve sürdürülebilir turizm gelişimine katkı sağlayan bir unsur haline getirmiştir. Özellikle deneyim odaklı turizm anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte sokak yemekleri, otantik gastronomik deneyimlerin önemli temsilcileri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu yönüyle sokak yemekleri, geçmişten günümüze uzanan tarihsel gelişim süreci içerisinde hem kültürel hem de turistik açıdan değer kazanan bir gastronomi unsuru olarak önemini sürdürmektedir (Özden, 2015).

2.2. Sokak Yemeklerinin Kültürel Miras Boyutu

Sokak yemekleri, toplumların geleneksel bilgi birikimini, üretim tekniklerini ve mutfak kültürünü kuşaktan kuşağa aktaran somut olmayan kültürel miras unsurları arasında değerlendirilmektedir. Geleneksel tarifler, yerel malzemeler ve hazırlama yöntemleri, kültürel değerlerin korunmasına ve yaşatılmasına katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle sokak yemekleri, bir toplumun kültürel kimliğinin önemli taşıyıcılarıdır. Sokak yemekleri, ait oldukları bölgenin tarihini, yaşam biçimini ve kültürel özelliklerini yansıtarak yerel kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda geçmişten gelen mutfak geleneklerinin sürdürülmesini sağlayarak toplumsal belleğin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle sokak lezzetleri, yerel kültürün görünür ve günlük yaşamda deneyimlenebilir unsurları olarak öne çıkmaktadır. Sokak yemeklerinin en önemli özelliklerinden biri, geleneksel üretim ve tüketim alışkanlıklarını yaşatmasıdır. El emeğine dayalı hazırlama yöntemleri, yerel hammaddelerin kullanımı ve belirli kültürel ritüeller doğrultusunda gerçekleştirilen tüketim biçimleri, bu ürünlerin özgünlüğünü korumasına yardımcı olmaktadır. Böylece geleneksel gastronomik bilgi ve becerilerin sürdürülebilirliği desteklenmektedir. Küreselleşme, sokak yemeklerinin hem yaygınlaşmasına hem de dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Turizm hareketlerinin artması ve uluslararası gastronomi trendlerinin etkisiyle bazı geleneksel sokak yemekleri farklı kültürlere uyarlanırken, bazıları da ticari kaygılar nedeniyle özgün özelliklerini kısmen kaybetmektedir. Buna karşın küresel ilginin artması, yerel sokak lezzetlerinin tanıtılmasına ve ekonomik değer kazanmasına da katkı sağlamaktadır (Bhowmik, 2005). Bu durum, kültürel özgünlüğün korunması ile ticarileşme arasındaki dengenin önemini ortaya koymaktadır.

2.3. Gastronomi Turizminde Otantiklik Arayışı

Günümüzde turistler yalnızca yeni yerler görmek için değil, aynı zamanda farklı kültürleri deneyimlemek amacıyla da seyahat etmektedir. Yerel lezzetleri tatmak, bölgenin yaşam biçimini ve kültürel değerlerini yakından tanıma fırsatı sunduğu için önemli bir seyahat

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

motivasyonu olarak öne çıkmaktadır. Bu durum gastronomik deneyimlerin destinasyon tercihleri üzerindeki etkisini artırmaktadır. Otantik gıda tüketimi, turistlerin yerel kültürü özgün haliyle deneyimleme isteğinin bir yansımasıdır. Geleneksel yöntemlerle hazırlanan ve yerel malzemeler içeren yiyecekler, destinasyon deneyiminin daha anlamlı ve unutulmaz hale gelmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle gastronomik ürünler, destinasyonun kültürel kimliğini yansıtan önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Sokak yemekleri, yerel halkın günlük yaşamı ile doğrudan bağlantılı olmaları nedeniyle turistler tarafından otantik gastronomik deneyimlerin önemli temsilcileri olarak görülmektedir. Geleneksel tariflerin kullanılması, üretim sürecinin gözlemlenebilmesi ve yerel satıcılarla kurulan etkileşim, turistlerin otantiklik algısını güçlendirmektedir. Bu özellikler sokak yemeklerini gastronomi turizminin cazip unsurlarından biri haline getirmektedir. Sosyal medya platformları, gastronomik deneyimlerin paylaşılmasında ve tanıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Steinmetz, 2010). Turistler, deneyimledikleri sokak yemeklerini fotoğraf ve videolar aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırırken, destinasyonların gastronomik imajının oluşumuna da katkı sağlamaktadır. Ancak sosyal medya üzerinden sunulan içerikler bazen otantikliğin ticarileşmesine ve yeniden şekillendirilmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle sosyal medya, otantik deneyimlerin tanıtımında hem fırsatlar hem de bazı riskler barındırmaktadır.

2.4. Sokak Yemekleri ve Deneyimsel Gastronomi Turizmi

Deneyimsel turizm yaklaşımı, turistlerin yalnızca destinasyonları ziyaret etmekle kalmayıp yerel kültürü aktif olarak deneyimlemelerine odaklanmaktadır. Bu anlayışta bireyler, özgün ve anlamlı deneyimler aracılığıyla seyahatlerine değer katmaktadır. Gastronomi, deneyimsel turizmin önemli unsurlarından biri olarak turistlere yerel yaşamı ve kültürel değerleri keşfetme fırsatı sunmaktadır. Sokak yemekleri, tat, koku, görünüm ve doku gibi duyusal unsurların bir araya geldiği zengin gastronomik deneyimler sunmaktadır. Bunun yanında, turistlerin yerel halkla iletişim kurmasına ve bölgenin sosyal yaşamını gözlemlemesine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle sokak yemekleri hem duyusal hem de sosyal açıdan unutulmaz deneyimlerin oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Ballı, 2016). Birçok destinasyonda düzenlenen sokak yemekleri turları ve gastronomik rotalar, turistlerin yerel mutfak kültürünü sistemli bir şekilde keşfetmelerine olanak tanımaktadır. Bu etkinlikler, farklı lezzetlerin deneyimlenmesini sağlarken aynı zamanda destinasyonun kültürel ve tarihi özelliklerinin tanıtımına da katkı sunmaktadır. Böylece sokak yemekleri, turistik ürün çeşitliliğini artıran önemli bir çekicilik unsuru haline gelmektedir. Sokak yemeklerinden elde edilen olumlu gastronomik deneyimler, turist memnuniyetini artıran önemli faktörler arasında yer almaktadır. Otantik lezzetler, kültürel etkileşim ve özgün deneyimler, turistlerin destinasyona yönelik olumlu algılar geliştirmesine katkı sağlamaktadır (Demir vd., 2018). Bu durum, destinasyonu tekrar ziyaret etme, başkalarına tavsiye etme ve olumlu değerlendirmelerde bulunma gibi davranışsal niyetleri güçlendirmektedir. Bu nedenle sokak yemekleri, destinasyon sadakatinin oluşumunda etkili bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

2.5. Destinasyon Pazarlaması ve Sokak Yemekleri

Sokak yemekleri, destinasyonların gastronomik kimliğini yansıtan ve turistlerin ilgisini çeken önemli çekicilik unsurlarından biridir. Yerel kültürü, geleneksel üretim yöntemlerini ve bölgeye

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

özgü tatları deneyimleme fırsatı sunmaları nedeniyle turistlerin seyahat kararlarını etkileyebilmektedir. Özellikle otantik deneyim arayışındaki ziyaretçiler için sokak lezzetleri, destinasyonun kültürel dokusunu doğrudan yansıtan gastronomik ürünler olarak öne çıkmaktadır (Richards, 2015). Bu nedenle birçok destinasyon, sokak yemeklerini turizm pazarlamasının önemli bir bileşeni olarak değerlendirmektedir.

Şehir markalaşması sürecinde yerel lezzetler ve gastronomik değerler önemli bir rol oynamaktadır. Kendine özgü sokak yemeklerine sahip şehirler, bu ürünleri kullanarak rakip destinasyonlardan farklılaşabilmekte ve güçlü bir destinasyon imajı oluşturabilmektedir. Yerel yemeklerin tanıtılması, gastronomik festivallerin düzenlenmesi ve geleneksel lezzetlerin ön plana çıkarılması, şehirlerin marka değerini artıran uygulamalar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda sokak yemekleri, şehirlerin kültürel kimliğini güçlendiren ve turistik çekiciliğini artıran stratejik bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Eryılmaz ve Şengül, 2016).

Dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte sosyal medya platformları, gastronomi turizminin tanıtımında etkili araçlar haline gelmiştir. Turistler, deneyimledikleri sokak yemeklerini fotoğraf, video ve yorumlar aracılığıyla paylaşarak destinasyonların görünürlüğünü artırmaktadır. Özellikle görsel içeriklerin yoğun olarak kullanıldığı platformlar, sokak lezzetlerinin tanıtımında önemli bir rol üstlenmektedir. Destinasyon yönetim örgütleri ve yerel işletmeler de sosyal medya kampanyaları, dijital içerik üretimi ve influencer iş birlikleri aracılığıyla sokak yemeklerini ulusal ve uluslararası pazarlarda tanıtmaktadır (Amoro, Duarte ve Henriques, 2016).

Dünyada birçok destinasyon, sokak yemeklerini turizm ürününün önemli bir parçası haline getirerek başarılı uygulamalar geliştirmiştir. Örneğin, Bangkok, sokak yemekleri kültürüyle uluslararası gastronomi turizminde öne çıkan destinasyonlardan biridir. Benzer şekilde Singapore'daki hawker merkezleri ve Mexico City'nin geleneksel sokak lezzetleri, turistler için önemli çekim unsurları oluşturmaktadır. Türkiye'de ise Gaziantep, İstanbul ve İzmir gibi şehirler; kebap, simit, midye dolma, boyoz ve çeşitli yöresel sokak lezzetleriyle gastronomi turizmi açısından dikkat çekmektedir. Bu örnekler, sokak yemeklerinin destinasyon markalaşmasına, turist çekiciliğine ve yerel ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlayabildiğini göstermektedir (Kargiglioğlu, 2019).

2.6. Güncel Eğilimler ve Dönüşümler

Son yıllarda sürdürülebilirlik yaklaşımı, gastronomi turizminin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Sokak yemekleri, yerel ürünlerin kullanılması, kısa tedarik zincirleri ve düşük maliyetli üretim yapıları sayesinde sürdürülebilir gastronomi anlayışına katkı sağlayabilmektedir. Yerel üreticilerin desteklenmesi, geleneksel tariflerin korunması ve gıda israfının azaltılması, sokak yemeklerinin sürdürülebilir turizm hedefleriyle uyumlu yönleri arasında yer almaktadır. Bu nedenle sokak lezzetleri, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin desteklenmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir (Kurt, 2018).

Sokak yemeklerinin yaygınlaşmasıyla birlikte hijyen ve gıda güvenliği konuları daha fazla önem kazanmıştır. Turistlerin sağlıklı ve güvenilir gıda tüketme beklentileri, sokak satıcılarının belirli kalite standartlarına uygun hizmet sunmalarını gerekli kılmaktadır (Bhowmik, 2005). Yerel yönetimlerin denetim mekanizmaları, satıcılara yönelik eğitim programları ve standart

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

uygulamalar hem tüketici güvenini artırmakta hem de gastronomi turizminin sürdürülebilir gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle hijyen ve kalite standartları, sokak yemeklerinin turistik değerinin korunmasında kritik bir unsur olarak görülmektedir.

Gastronomi festivalleri ve sokak lezzetleri etkinlikleri, yerel mutfak kültürünün tanıtılmasında önemli organizasyonlar arasında yer almaktadır. Bu etkinlikler, turistlerin farklı lezzetleri bir arada deneyimlemelerine olanak sağlarken, destinasyonların gastronomik çekiciliğini de artırmaktadır. Aynı zamanda yerel üreticiler ve küçük işletmeler için ekonomik fırsatlar yaratmakta, kültürel mirasın görünürlüğünü güçlendirmektedir (Solunoğlu ve Nazik, 2018). Bu yönüyle festivaller, gastronomi turizminin gelişimini destekleyen etkili pazarlama araçları olarak değerlendirilmektedir.

Dijital teknolojiler ve mobil uygulamalar, gastronomi deneyimlerinin planlanması ve paylaşılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Günümüz turistleri, seyahat öncesinde çevrim içi değerlendirmeler, sosyal medya içerikleri ve mobil uygulamalar aracılığıyla sokak yemekleri hakkında bilgi edinmektedir. Ayrıca dijital haritalar, konum tabanlı uygulamalar ve çevrim içi öneri platformları, turistlerin yerel lezzetlere daha kolay ulaşmasını sağlamaktadır (Eryılmaz & Şengül, 2016). Bu durum, teknolojiye hâkim, deneyim odaklı ve bilgiye hızlı erişim sağlayan yeni bir tüketici profilinin ortaya çıkmasına katkıda bulunmaktadır.

Küreselleşmenin ve değişen tüketici beklentilerinin etkisiyle sokak yemeklerinde yenilikçi uygulamalar ve füzyon mutfak yaklaşımları yaygınlaşmaktadır. Geleneksel tariflerin farklı kültürlerden gelen malzemeler veya pişirme teknikleriyle birleştirilmesi, yeni gastronomik ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu yenilikçi uygulamalar, özellikle genç turistlerin ilgisini çekerek gastronomik deneyim çeşitliliğini artırmaktadır. Ancak bu süreçte, geleneksel lezzetlerin özgün kimliğinin korunması ve kültürel miras değerlerinin sürdürülebilir şekilde aktarılması büyük önem taşımaktadır. Böylece sokak yemekleri hem geleneksel hem de modern gastronomi anlayışını bir araya getiren dinamik bir yapıya dönüşmektedir.

2.7. Türkiye'de Sokak Yemekleri ve Gastronomi Turizmi

Türkiye, zengin mutfak kültürü ve köklü gastronomi geleneği ile dünyanın önemli gastronomi destinasyonları arasında yer almaktadır. Bu zenginliğin önemli bir bölümünü sokak yemekleri oluşturmaktadır. Tarih boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyası, çeşitli kültürlerin mutfak mirasını bir araya getirerek özgün bir sokak yemekleri kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Simit, döner, kokoreç, midye dolma, tantuni, çiğ köfte, boyoz ve ıslak hamburger gibi birçok ürün hem yerel halkın günlük yaşamında hem de turistlerin gastronomik deneyimlerinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye'de sokak yemekleri, yalnızca hızlı tüketilen yiyecekler değil, aynı zamanda kültürel kimliğin ve toplumsal yaşamın bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin farklı bölgeleri kendilerine özgü sokak lezzetleriyle dikkat çekmektedir. Karadeniz Bölgesi'nde hamsili ürünler ve mısır ekmeği, Ege Bölgesi'nde boyoz ve kumru, Akdeniz Bölgesi'nde tantuni ve sıkma, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ise kebap çeşitleri ve çiğ köfte öne çıkmaktadır. Bu bölgesel çeşitlilik, gastronomi turizmi açısından önemli bir çekicilik oluşturmaktadır. Turistler, farklı destinasyonları ziyaret ederek yalnızca doğal ve tarihi güzellikleri değil, aynı zamanda bölgeye özgü sokak lezzetlerini de deneyimleme fırsatı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

bulmaktadır. Bu durum, yerel ekonomilerin canlanmasına ve gastronomik mirasın tanıtılmasına katkı sağlamaktadır.

Türkiye'de gastronomi turizmi açısından öne çıkan şehirler arasında İstanbul, Gaziantep, İzmir ve Hatay önemli bir yere sahiptir. İstanbul, simit, balık-ekmek, kokoreç ve midye dolma gibi sokak lezzetleriyle yerli ve yabancı turistlerin ilgisini çekmektedir. Gaziantep ise kebapları, beyranı, katmeri ve baklavasıyla güçlü bir gastronomik kimlik oluşturmuştur. İzmir, boyoz, kumru ve gevrek gibi ürünlerle Ege mutfağının sokak yemekleri kültürünü yansıtmaktadır. Hatay ise künefe, tepsi kebabı ve humus gibi lezzetleriyle çok kültürlü mutfak mirasının önemli temsilcilerinden biridir. Bu şehirler, gastronomik değerlerini turizm ürünü olarak kullanarak destinasyon çekiciliğini artırmaktadır (Kaya ve Uyanık, 2022).

Türkiye'nin zengin mutfak kültürü, sokak yemeklerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Artan gastronomi turizmi talebi, yerel ürünlerin tanıtımı, istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve kültürel mirasın korunması açısından önemli avantajlar sağlamaktadır. Bununla birlikte hijyen standartlarının yetersizliği, kayıt dışı faaliyetler, kalite kontrol eksiklikleri ve bazı geleneksel ürünlerin ticarileşme nedeniyle özgün özelliklerini kaybetme riski önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu nedenle sokak yemeklerinin sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde korunması, standartlarının geliştirilmesi ve etkili tanıtım stratejileriyle desteklenmesi gerekmektedir. Böylece Türkiye'nin gastronomik zenginlikleri ulusal ve uluslararası düzeyde daha güçlü bir turistik değer haline gelebilecektir.

3.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sokak yemekleri, gastronomi turizmi açısından destinasyonların çekiciliğini artıran önemli unsurlardan biridir. Yerel mutfak kültürünü doğrudan yansıtmaları, turistlere otantik deneyimler sunmaları ve düşük maliyetli erişim imkânı sağlamaları nedeniyle seyahat motivasyonlarını güçlendirmektedir. Aynı zamanda sokak yemekleri, yerel ekonomilere katkı sağlamakta, küçük işletmelerin ve yerel üreticilerin gelir elde etmesine olanak tanımaktadır. Bu yönüyle sokak yemekleri hem ekonomik hem de kültürel açıdan destinasyonların sürdürülebilir turizm gelişimine katkı sunmaktadır.

Sokak yemeklerinin kültürel miras değeri taşıması, bu alanın korunması ve sürdürülebilirliği açısından çeşitli politika ve uygulamaları gerekli kılmaktadır. Yerel yönetimlerin denetim mekanizmaları, hijyen standartlarının geliştirilmesi ve geleneksel tariflerin korunmasına yönelik destekleyici politikalar bu süreçte önemli rol oynamaktadır. Ayrıca gastronomik mirasın kayıt altına alınması, eğitim programları ve yerel üreticilerin desteklenmesi, kültürel sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sunmaktadır. Bu bağlamda sokak yemeklerinin yalnızca ekonomik bir faaliyet değil, aynı zamanda korunması gereken bir kültürel değer olarak ele alınması gerekmektedir.

Gelecekteki araştırmaların, sokak yemeklerinin turizm deneyimi üzerindeki etkisini daha derinlemesine incelemesi önem taşımaktadır. Özellikle otantiklik algısının farklı turist profilleri üzerindeki etkisi, dijitalleşmenin gastronomi deneyimlerine katkısı ve sürdürülebilirlik uygulamalarının etkinliği önemli araştırma alanları arasında yer almaktadır. Bunun yanında sokak yemeklerinin küresel pazarlama stratejileri, kültürel kimlik üzerindeki dönüşüm etkileri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ve yerel topluluklar üzerindeki sosyoekonomik sonuçları da daha kapsamlı şekilde ele alınmalıdır. Bu tür çalışmalar, gastronomi turizmi literatürüne önemli katkılar sağlayacaktır.

4.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu bildiri çalışmasında sokak yemekleri, kültürel miras, otantiklik ve deneyim arayışı ekseninde gastronomi turizmi perspektifinden ele alınmıştır. Yapılan kavramsal inceleme, sokak yemeklerinin yalnızca beslenme amacıyla tüketilen ürünler olmadığını; aynı zamanda bir destinasyonun kültürel kimliğini, toplumsal belleğini ve yaşam biçimini yansıtan önemli bir kültürel miras unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda sokak yemekleri, somut olmayan kültürel mirasın günlük yaşam içindeki en görünür ve erişilebilir temsilcilerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular, gastronomi turizmi bağlamında otantiklik arayışının turist davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. Turistler, standartlaşmış tüketim deneyimlerinden ziyade yerel, özgün ve kültürel bağlamı güçlü gastronomik deneyimlere yönelmektedir. Sokak yemekleri, üretim ve tüketim süreçlerinin doğrudan gözlemlenebilmesi, yerel halkla etkileşim imkânı sunması ve geleneksel tarifleri koruması nedeniyle güçlü bir otantiklik algısı yaratmaktadır. Bu durum, sokak yemeklerini deneyimsel turizmin önemli bileşenlerinden biri haline getirmektedir.

Ayrıca sokak yemeklerinin destinasyon pazarlaması ve şehir markalaşması açısından stratejik bir araç olduğu görülmektedir. Birçok destinasyon, yerel sokak lezzetlerini tanıtım unsuru olarak kullanarak turistik çekiciliğini artırmakta ve rekabet avantajı elde etmektedir. Bununla birlikte küreselleşme, dijitalleşme ve değişen tüketici beklentileri sokak yemeklerinin hem dönüşümünü hem de yeniden yorumlanmasını beraberinde getirmektedir. Bu süreç, bir yandan gastronomik çeşitliliği artırırken diğer yandan kültürel özgünlüğün korunması gerekliliğini gündeme getirmektedir.

Sonuç olarak sokak yemekleri, gastronomi turizmi içerisinde kültürel mirasın korunması, otantiklik algısının güçlendirilmesi ve deneyimsel değer yaratılması açısından kritik bir role sahiptir. Ancak bu potansiyelin sürdürülebilir şekilde değerlendirilebilmesi için hijyen standartlarının geliştirilmesi, yerel üreticilerin desteklenmesi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik bütüncül politikaların uygulanması gerekmektedir. Gelecekte sokak yemeklerinin hem akademik hem de uygulamalı turizm çalışmalarında daha fazla ele alınması, gastronomi turizminin gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Amaro, S., Duarte, P., Henriques, C., Travelers' Use of Social Media: A Clustering Approach, Annals of Tourism Research, 59, 1–15, 2016.

Ballı, E., Gastronomi Turizmi Açısından Adana Sokak Lezzetleri, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4(1), 3-17, 2016.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bhowmik, S. K., Street Vendors in Asia: A Review, Economic and Political Weekly, s.2256-2264, 2005.

Çöker, Ö., Sünnetçioğlu, S., Restoranda Yeme İçme Tercihinde Grup Etkisi, Türk Turizm Araştırmaları Dergisi, 3(4), 1608-1630, 2019.

Demir, Ş., Akdağ, G., Sormaz, Ü., Özata, E., Sokak Lezzetlerinin Gastronomik Değeri: İstanbul Sokak Lezzetleri, Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2(1), 589-601, 2018.

Eryılmaz, B., Şengül, S., Sosyal Medyada Paylaşılan Yöresel Yemek Fotoğraflarının Turistlerin Seyahat Tercihleri Üzerindeki Etkisi, Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 1(1), 32-42, 2016.

FAO, (1986). *Regional Workshop on Street Foods in Asia.* Jakarta, Indonesia. https://www.fao.org/partnerships/fao-un-system/en/ (Erişim Tarihi: 26.06.2026).

Hyde, K. F., Lawson, R., The Nature of İndependent Travel. Journal of Travel Research, 42(1), 13-23, 2003.

Kargiglioğlu, Ş., Aksoy, M., Sokak Lezzetlerini Tatma Amacıyla İstanbul'u Ziyaret EdenTuristlerin İstanbul Seyahatlerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 7 (3): 1821-1835, 2019.

Kargiglioğlu, Ş., *Planlı Davranış Teorisi Bağlamında Sokak Lezzetlerinin Destinasyon Seçimi ve Tekrar Ziyaret Etme Niyetine Etkisi: İstanbul İli Örneği,* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara, 2019.

Kaya, Ü. C., ve Uyanık, B., Gastronomi Şehri Gaziantep: Yerel Yiyecek-İçecek İşletmelerinin UNESCO Kriterleri Kapsamında Değerlendirilmesi, Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 5(1), 269–287, 2022.

Kraik, B. ve Sen, C. T., *Street Food Around the World: An Encyclopedia of Food and Culture.* USA: Bloomsbury Publishing, 2013.

Kurt, C. O., *Bağımsız Seyahat Eden Turistlerin Sokak Yiyeceklerini Tüketme Niyetinin PlanlıDavranış Teorisi Çerçevesinde İncelenmesi: İstanbul'da Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 2018.

Örneği, Journ, al of Tourism and Gastronomy Studies, 6(3): 40-59, 2018.

Özden, B., *İstanbul Sokak Satıcılarının Kullandıkları Seyyar Araçlar*, Food in Life, 2015.

Richards, G., The New Global Nomads: Youth Travel in A Globalizing World, Tourism Recreation Research, 40(3), 340-352, 2015.

Simopoulos, A. P. ve Bhat, R. V., *Sreet Foods.* Basel: Karger Publishing, 2000.

Solunoğlu, A.Nazik, M. H., Sokak Lezzetlerine İlişkin Tüketici Tercihleri: Gaziantep

Steinmetz, R., Food, Tourism and Destination Differentiation, The Case of Rotorua. Degree of Master of Philosophy, 1-263, 2010.

Thapa, N., Gartaula, P., Thakuri, P. C., Knowledge of hygienic foodhandling Practices among street Food vendors in Dhading Besi, District Dhading, Nepal, Dinkum Journal of Medical Innovations, 3(1), 35-51, 2024.

Yayla, Ö., Sosyal Medya'da Türk Sokak Lezzetleri: Youtube Örneği, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 9(2), 1379-1400, 2021.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

OPERATIONAL RELIABILITY AND PASSENGER-FACING OPERATIONAL SERVICE DISRUPTIONS IN U.S. DOMESTIC FLIGHTS: EXPLAINABLE MACHINE LEARNING AND PANEL DATA ANALYSIS

Assist. Prof. Dr. Mustafa ALTINTAŞ

Alanya Alaaddin Keykubat University, Gazipaşa Faculty of Aviation and Space Sciences, Department of Aviation Management

mustafa.altintas@alanya.edu.tr - ORCID: 0000-0002-8843-2128

ABSTRACT

This study examines airline operational reliability in BTS-reported U.S. domestic nonstop flight operations by jointly considering flight delay, cancellation, diversion, upper-tail delay risk, within-day delay propagation, and passenger-facing operational service disruptions. It uses a quantitative explanatory-predictive design based on secondary data from the Bureau of Transportation Statistics Reporting Carrier On-Time Performance and Mishandled Baggage Form 234.6 datasets. The main analysis covers 2025, and January-May 2026 serves as an external validation period. At the flight level, logistic regression, random forest, and XGBoost models are compared in two settings: a planning scenario that uses only variables known before flight execution and a dynamic operational scenario that adds within-day propagation indicators observed by the scheduled departure time. The best-performing model is interpreted using SHAP values. Quantile regression is used to examine upper-tail delay risk, and the association between first-wave departures and subsequent delay chains is tested at the airport-day level. At the carrier-month level, fixed-effects panel models assess conditional relationships between operational reliability and mishandling rates for baggage and wheelchairs/scooters. The 2025 arrival delay rate was 22.31%, while the operational reliability rate was 72.35%. In the December 2025 test period, planning XGBoost produced a ROC-AUC of 0.611, whereas operational XGBoost reached 0.788; the same pattern was retained in the 2026 external-validation period. SHAP results identify previous-flight arrival delay as the strongest early-warning variable. Panel results indicate negative conditional associations between service disruption rates and operational reliability. The study offers a dynamic, explainable, and service-disruption-aware framework for managing airline operational reliability.

Keywords: Flight delay; operational reliability; passenger-facing operational service disruptions; airline performance; explainable machine learning; SHAP.

1. INTRODUCTION

In air transportation, operational reliability is not limited to whether flights depart or arrive on time. Operational deviations such as delays, cancellations, and diversions simultaneously affect fleet utilization, crew planning, connecting flights, airport capacity, and the passenger experience. Barnhart et al. (2003) emphasize that air transport operations are conducted under strong resource interdependence and time pressure. Even a minor disruption can therefore trigger cascading effects through aircraft rotations, gate use, crew assignments, and connecting passenger flows. In densely connected airline systems, operational reliability is critical not only

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

for cost control but also for reducing passenger-facing service disruptions and maintaining competitiveness (AhmadBeygi et al., 2008).

Flight delays have been studied for many years, but recent research treats delay as a dynamic process that spreads through a network rather than as an isolated event. Pyrgiotis et al. (2013) show that delays in airport networks arise not only from local capacity constraints but also from previous flights and connected operations. Brueckner et al. (2022) argue that delay propagation cannot be adequately explained without considering carrier network structure and operational links. Erdem and Bilgiç (2024) further show that measuring delay propagation in daily operations helps airlines explain past performance and generate early warnings. From this perspective, delay should not be viewed solely as an outcome defined by an arrival deviation of 15 minutes or more. It is also a system-level indicator that makes accumulated operational pressure visible over the course of the day.

The growing use of machine learning and data science has made flight-delay prediction a more established research field. Carvalho et al. (2021) show that data science methods are increasingly common in delay research, while studies still differ substantially in data coverage, prediction horizon, performance metrics, and model interpretability. Random forest can capture nonlinear relationships (Breiman, 2001), and XGBoost can provide strong predictive performance on large and complex datasets through regularized boosting (Chen & Guestrin, 2016). Yet models that focus only on high accuracy are not sufficient for operational decision-making. In problems with imbalanced classes, such as flight delay, ROC-AUC should be assessed alongside PR-AUC, F1, balanced accuracy, and calibration measures (Fawcett, 2006; Saito & Rehmsmeier, 2015). Early irregular-operations models showed that delay should be analyzed together with planning and network conditions (Abdelghany et al., 2004). Scalable data-mining applications later improved the feasibility of delay prediction on large flight datasets (Belcastro et al., 2016). More recently, deep-learning architectures such as temporal fusion transformers have enabled more detailed modeling of temporal patterns in airport delays (Liu et al., 2024).

One of the main methodological problems in this field is the accidental inclusion of information that would not be known at the time of prediction. Kaufman et al. (2012) note that data leakage can produce unrealistically high performance in machine-learning models. This risk is especially pronounced in flight-delay research. When delay-cause minutes, realized arrival delay, outcome information generated during the target flight's own hour, or operational fields recorded after the event are used as predictors, the model is not making a genuine forecast; it is reconstructing an outcome that became known later. Variables known at the planning stage must therefore be separated from operational variables that are actually observable at the prediction time during the day.

A second important problem is the limited explanation of how delay-prediction models reach their decisions. Complex tree-based models often perform well, but their decision logic is not directly observable, which can restrict managerial interpretation. Lundberg and Lee (2017) show that the SHAP approach can explain the contribution of each variable to model predictions at both local and global levels. SHAP values, however, should be interpreted as predictive

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

explanations of the information used by the model, not as causal effects (Molnar, 2025). Rudin (2019) argues that interpretability in high-impact decision domains is not merely a technical preference but also a matter of reliability and accountability. This point is particularly important in airline operations, where safety, cost, and passenger impacts are closely intertwined.

Another gap in the literature is that operational reliability and passenger-facing operational service disruptions are often studied in separate research streams. Service-quality research has traditionally focused on passenger perceptions, satisfaction, and gaps between expectations and performance (Parasuraman et al., 1988). Airline-operations research, by contrast, has mainly addressed technical dimensions such as delay, cancellation, capacity, network propagation, and resource planning. From the passenger's perspective, however, operational reliability and service experience are not independent. A delayed or cancelled flight may lead to missed connections, delayed baggage, interruptions in mobility assistance, and a broader deterioration in the service experience. The baggage and WCHR/SCTR indicators used in this study do not represent service quality in its entirety. They capture specific passenger-facing operational service disruptions.

To address these gaps, this study combines flight-level machine-learning models with carrier-month indicators of passenger-facing operational service disruptions and a panel-data approach. Shmueli (2010) stresses that explanatory and predictive objectives should be clearly distinguished in research design. Accordingly, this study does not claim direct causal effects. Instead, it examines operational reliability within an explanatory-predictive framework. Arrival-delay and cancellation risks are predicted at the flight level. At the carrier-month level, fixed-effects panel models assess conditional relationships between operational reliability and disruption rates in baggage and mobility-assistance services (Wooldridge, 2010).

The study's main contribution lies in bringing together several methods that are usually examined separately in the flight-delay prediction literature, while applying a common leakage-sensitive research logic. First, a prediction scenario based only on flight schedule, route, carrier, airport, calendar, and scheduled-volume variables is compared with a dynamic scenario that includes within-day operational variables such as previous-flight delay and the previous-hour airport delay rate. Second, the best-performing model is explained with SHAP values. Its outputs are interpreted not only through technical metrics but also through managerially meaningful early-warning indicators (Lundberg & Lee, 2017). Third, operational reliability is not reduced to flight delay. It is assessed together with cancellations, diversions, departure and arrival deviations, baggage mishandling, and wheelchair/scooter service disruptions. The study thus connects delay prediction, explainability, upper-tail risk, and passenger-facing service disruptions within a single multilevel framework of operational reliability.

The primary aim of this study is therefore to examine airline operational reliability in reported U.S. domestic operations through flight-level indicators of delay, cancellation, diversion, and on-time performance, together with carrier-month indicators of passenger-facing operational service disruptions. To this end, arrival-delay prediction performance is compared across planning and operational scenarios. The contribution of within-day delay propagation is tested, and panel-data methods are used to assess conditional relationships between operational

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

reliability and mishandling rates for baggage and wheelchairs/scooters. The study also analyzes whether delays in first-wave flights are associated with the delay chain observed later in the day.

2. METHOD

2.1. Research Design and Research Questions

This quantitative study uses secondary data and an explanatory-predictive design to examine airline operational reliability in reported U.S. domestic operations. Flight-level measures include delay, cancellation, diversion, and on-time performance, while carrier-month measures capture passenger-facing operational service disruptions. The study's main contribution is a multilevel analytical framework that treats delay not only as an outcome of an individual flight but also as a process linked to within-day network propagation, carrier operations, airport traffic, and passenger-facing service disruptions.

The research design is organized around four questions. RQ1: To what extent can arrival delay be predicted using only flight schedule, carrier, route, airport, calendar, and scheduled-volume variables known at the planning stage? RQ2: Does predictive performance improve in statistically and practically meaningful terms when previous-flight delay, the previous-hour airport delay rate, and within-day propagation indicators are added? RQ3: After controlling for carrier and month fixed effects, how are operational service disruption rates in baggage and mobility-assistance processes associated with operational reliability? RQ4: Are first-wave departure delays associated with the delay chain observed later in the day at the same airport?

These questions connect the study's three methodological components to a single argument. The machine-learning component predicts delay risk. The panel-data component examines the conditional carrier-month relationship between passenger-facing operational service disruptions and operational reliability. Quantile regression and the first-wave analysis address the upper-tail and within-day propagation dimensions of delay. The findings are interpreted not as evidence of causal effects but as empirical patterns that can support operational early warning and managerial diagnosis (Fawcett, 2006; Lundberg & Lee, 2017; Molnar, 2025; Wooldridge, 2010).

2.2. Data Sources and Scope of the Study

The main data source is the Reporting Carrier On-Time Performance dataset published by the Bureau of Transportation Statistics. It contains scheduled and actual departure and arrival times, cancellations, diversions, taxi-in and taxi-out times, carrier and airport identifiers, routes, distance, and delay-cause fields for domestic nonstop flights operated by carriers that report to the U.S. Department of Transportation (Bureau of Transportation Statistics [BTS], 2026a, 2026c). The empirical scope is therefore limited to U.S. domestic operations reported in the BTS system rather than global airline operations. The main study period is 2025, for which 7,001,619 raw flight records were examined. External validation uses 2,880,796 flight records from January-May 2026. Passenger-facing operational service disruptions are measured with BTS Mishandled Baggage Form 234.6 data. Baggage and wheelchair/scooter indicators were merged with operational performance data at the carrier-month level (BTS, 2026b).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

The final panel is restricted to service-disruption variables that are directly reported with the findings and have a clearly defined transaction base. This choice reduces the risk of ecological bias and prevents indicators that do not exist at the individual-flight level from being incorrectly assigned to flights. Baggage and WCHR/SCTR variables are interpreted only at the carrier-month level and are not used as predictors in the flight-level delay models.

Table 1. Data Sources and Scope of Analysis

Source	Period	Level of analysis	Purpose	Methodological control
BTS Reporting Carrier On-Time Performance	2025; January-May 2026	Flight	Arrival delay, cancellation, operational reliability, and external validation	Chronological split, leakage control, and out-of-period test
BTS Mishandled Baggage Form 234.6	2025; January-May 2026	Carrier-month	Baggage and WCHR/SCTR mishandling rates; panel analysis	FORM-1 main analysis, FORM-1 + FORM-2 robustness check, and low-denominator sensitivity
Derived airport-day indicators	2025	Airport-day	First-wave delays and the within-day delay chain	Airport fixed effects and sensitivity to within-day traffic intensity

Note. WCHR/SCTR = wheelchair/scooter. The 2026 data are used to test out-of-period validity and to check the direction of the main findings. BTS data are limited to the U.S. domestic reporting scope; the results should therefore not be generalized directly to other countries or regulatory settings.

2.3. Units of Analysis and Operationalization of Variables

The study uses two levels of analysis. At the flight level, each observation represents a single flight scheduled on a specific date, by a specific carrier, between a specific origin-destination airport pair. The primary outcome at this level is ArrDel15. In line with the BTS definition, non-cancelled and non-diverted flights that arrived 15 minutes or more after their scheduled arrival time are coded as delayed (BTS, 2026a, 2026c). The second outcome is cancellation status. The third is operational reliability. Using all scheduled flight records as the denominator, operational reliability is defined as $OR_i = 1[Cancelled_i = 0, Diverted_i = 0, DepDel15_i = 0,$ and $ArrDel15_i = 0]$. If any of these conditions is not met, OR_i is coded as 0. The indicator therefore combines delay, cancellation, and diversion in a single composite performance measure.

ArrDelay and DepDelay are measured in minutes in the continuous-delay analyses. CarrierDelay, WeatherDelay, NASDelay, SecurityDelay, and LateAircraftDelay are reported only after a delay occurs, so they are not used as predictors in the ex-ante delay models. Excluding these fields is necessary to prevent information derived from the target outcome from leaking into the model. Delay-cause fields are used only for descriptive decomposition, carrier profiling, and a cautious assessment of the contemporaneous operational context in the panel model (Molnar, 2025).

The predictors are organized into four groups. The first contains calendar variables: month, day of week, day of month, scheduled departure and arrival time, and a weekend indicator. The second contains flight characteristics such as carrier, route, origin and destination airports, flight distance, and scheduled block time. The third contains scheduled-volume measures, including hourly scheduled traffic at the origin and destination airports and the carrier-airport daily flight volume. The fourth contains within-day delay-propagation indicators, such as previous-flight

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

arrival delay, the previous-hour airport delay rate, and the previous-hour mean departure delay. These variables are consistent with the literature on delay propagation and inbound aircraft delay (Brueckner et al., 2022; Erdem & Bilgiç, 2024).

To reduce the risk of data leakage, operational variables were constructed according to the information available at prediction time. Previous-flight delay was created by chronologically matching flights through the TailNum field. It was used only when the previous flight's actual or adjusted arrival time occurred before the target flight's scheduled departure. In 2025, this rule excluded 416,200 potentially leaky matches from 6,872,425 raw previous-flight matches and retained valid previous-flight information for 6,456,225 observations. The previous-hour airport delay rate and previous-hour mean departure delay were also calculated from the immediately preceding local hour rather than from the target flight's own hour. The operational scenario should therefore be interpreted as a dynamic within-day risk model that uses information observed by the scheduled departure time. It is not presented as a planning model for use days or weeks before flight execution.

Passenger-facing operational service-disruption variables were calculated at the carrier-month level. The baggage mishandling rate equals the number of mishandled bags divided by the number of checked bags. The wheelchair/scooter mishandling rate equals the number of mishandled wheelchairs/scooters divided by the number of enplaned wheelchairs/scooters. Both measures were converted to rates per 1,000 transactions. The main panel uses FORM-1 records for operating carriers. The sum of FORM-1 and FORM-2 was used as a robustness check to determine whether codeshare reporting changed the direction of the findings (BTS, 2026b; Wooldridge, 2010).

2.4. Data Cleaning and Preprocessing

Data cleaning was conducted in four stages. First, the monthly BTS files were combined, variable names were standardized, and carrier and airport codes were checked. Duplicate records were assessed jointly by year, month, flight date, carrier, flight number, origin airport, destination airport, and scheduled departure time. Second, cancelled and diverted flights were separated according to the research objective. Arrival-delay classification was performed only for flights with an observed arrival outcome that were neither cancelled nor diverted. All scheduled flights, both cancelled and non-cancelled, were included in the cancellation model.

Third, time variables were transformed. Hour and minute components were extracted from CRSDepTime and CRSArrTime, and four time windows were created: overnight, morning first wave, midday, and late evening/night. In the main analysis, first-wave flights were defined as departures scheduled between 05:00 and 08:59. As a sensitivity check, the earliest scheduled 20% of departures for each airport-day was used as an alternative definition of the first wave.

Fourth, model inputs were prepared. Because delay data naturally have a long-tailed distribution, no mechanical outlier deletion was applied. Extreme delays were instead monitored through additional sensitivity checks in the continuous-delay models. Missing values were examined for systematic patterns related to the outcome. When needed, numeric variables were imputed with medians calculated from the training set only, and the same transformations were applied to the validation, test, and external-validation sets. Carrier, origin and destination

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

airport, route, and calendar fields were converted into indicator variables based on categories defined in the training set. Categories not seen during training were coded as separate or unknown categories in the validation, test, and external-validation periods. This procedure prevented preprocessing-related data leakage (Kaufman et al., 2012; Molnar, 2025).

2.5. Machine-Learning Modeling Strategy

Three models were compared for arrival-delay and cancellation prediction: logistic regression, random forest, and XGBoost. Logistic regression served as an interpretable baseline. Random forest is an ensemble method that can capture nonlinear relationships and interactions among variables (Breiman, 2001). XGBoost can deliver strong performance on large operational datasets through regularization, sequential error correction, and scalable learning (Chen & Guestrin, 2016).

Modeling was conducted under two scenarios. The planning scenario used only flight schedule, carrier, airport, route, calendar, scheduled time, distance, scheduled block time, and scheduled-volume information. It represents static risk information available before flight execution. The operational scenario added previous-flight delay, the previous-hour airport delay rate, the previous-hour mean departure delay, and other within-day propagation indicators. This scenario uses the operational state observed by the scheduled departure time and is intended for within-day operational control and early warning. The distinction prevents pre-execution planning risk from being conflated with dynamic within-day risk.

The training and testing structure was chronological. January-September 2025 was used for training, October-November 2025 for validation, and December 2025 for testing. January-May 2026 served as the external-validation period. This time-based split provides a more realistic test of whether a model can learn from past patterns and predict a later period. Performance was evaluated using ROC-AUC, PR-AUC, F1 score, balanced accuracy, and Brier score. Because accuracy alone can be misleading in imbalanced outcomes such as delay and cancellation, PR-AUC and balanced accuracy were included as additional metrics (Fawcett, 2006; Saito & Rehmsmeier, 2015). Calibration was monitored with the Brier score and probability-bin calibration checks constructed from the validation set.

Hyperparameter tuning, decision-threshold selection, and class-imbalance management were confined to the training and validation periods. Logistic regression used an L2 penalty and class_weight=balanced, with C searched over {0.1, 1, 10}. For random forest, combinations of n_estimators {300, 500}, max_depth {16, 24, None}, and min_samples_leaf {20, 50} were tested, with class_weight=balanced_subsample. For XGBoost, the search space included n_estimators {300, 500}, max_depth {4, 6}, learning_rate {0.05, 0.10}, subsample {0.80, 1.00}, colsample_bytree {0.80, 1.00}, min_child_weight {1, 5}, and reg_lambda {1, 2}. Synthetic sampling and methods such as SMOTE that could disrupt the temporal structure were not used. Class imbalance was instead addressed through threshold selection and monitored with PR-AUC and balanced accuracy. The final operational XGBoost model used n_estimators=500, max_depth=6, learning_rate=0.05, subsample=0.80, colsample_bytree=0.80, min_child_weight=5, and reg_lambda=2. The decision threshold was set to 0.57 because it provided the best balance between F1 and balanced accuracy on the

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

validation set. This threshold was then applied unchanged to the test and external-validation sets.

Differences in model performance were evaluated in the test and external-validation periods using percentile confidence intervals based on 1,000 bootstrap replications. Observations were resampled from the same test period, and model scores were recalculated in each replication. This procedure was used mainly to assess the practical meaning of the small AUC differences between XGBoost and random forest. The bootstrap results are reported as a sensitivity assessment of model comparisons rather than as a formal claim of superiority. A fixed random seed was used throughout the analyses.

Table 2. Modeling Scenarios and Reporting Framework

Scenario	Variable set	Use context	Reporting focus
Planning	Calendar, carrier, route, airport, scheduled time, distance, and scheduled traffic	Static risk prediction before flight execution	ROC-AUC, PR-AUC, F1, balanced accuracy, Brier score, threshold, and calibration
Operational	Planning variables + previous-flight delay + previous-hour airport delay rate + within-day propagation indicators	Within-day operational control and early warning up to the scheduled departure time	Leakage control, TailNum validation, performance confidence intervals, SHAP, and calibration
Cancellation	Planning variables; operational-context variables in a separate model	Rare-event prediction	PR-AUC, rare-event approach, threshold sensitivity, and discussion of missing information

2.6. Explainability, Distributional Analysis, and the First-Wave Model

The best-performing operational XGBoost model was interpreted with SHAP values. SHAP calculates each variable's marginal contribution to a prediction using the logic of Shapley values, which allows complex models to be interpreted at both global and local levels (Lundberg & Lee, 2017; Molnar, 2025). In this study, SHAP results are treated as predictive explanations of how strongly the model relies on each variable, not as causal effects.

Mean delay can conceal extreme outcomes in the upper tail, so quantile regression was applied to continuous arrival delay at Q50, Q75, and Q90. The analysis used a sample of 60,000 flights drawn from valid arrival observations for which both the previous TailNum flight and previous-hour airport information were available. Sampling preserved the distributions of month and carrier. A fixed random seed was used, and alternative random samples were checked to determine whether coefficient signs and the increasing pattern from Q50 to Q90 were retained. The quantile-regression results are therefore interpreted as supplementary evidence of conditional relationships at different points of the distribution, not as causal effects generalized to the full sample. This method shows how the association of each predictor changes across the delay distribution and separates upper-tail risk from average effects (Koenker, 2005). The relationship between first-wave flights and the within-day delay chain was tested in an additional regression at the airport-day level. In the main model, mean first-wave departure delay at an airport was related to mean arrival delay later in the same day, with controls for month and day of week. Restricting the main analysis to airport-days with at least 17 flights was a sampling decision intended to reduce volatility in rates and mean delays on low-volume days.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

2.7. Panel-Data Model and Robustness Checks

The relationship between passenger-facing operational service disruptions and operational reliability was examined at the carrier-month level using a fixed-effects panel model. The baseline specification was:

$$Yct = \beta 0 + \beta 1SQct + \beta 2OPSct + \alpha c + \lambda t + \varepsilon ct$$

In this equation, Yct denotes the operational reliability rate of carrier c in month t; SQct denotes passenger-facing operational service-disruption indicators; OPSct denotes variables describing operational intensity and the delay context; αc denotes carrier fixed effects; and λt denotes month fixed effects. Carrier fixed effects control for relatively stable differences over time, including business model, fleet structure, network strategy, and operational culture. Month fixed effects capture seasonal demand and common calendar shocks. Model 1 includes ln(number of flights) as a volume control. Model 2 also considers mean taxi-out time and indicators of the delay context. Because mean taxi-out time is a contemporaneous measure of operational pressure that may be mechanically related to operational reliability, it is interpreted as a contextual indicator rather than as a causal control variable.

Standard errors in the main model were clustered at the carrier level. Because the number of carrier clusters is limited, p values were interpreted cautiously. The main coefficients were also tested with HC3 robust standard errors, wild cluster bootstrap p values, low-denominator exclusions, denominator-weighted estimation, winsorized rates, and the alternative FORM-1 + FORM-2 reporting definition (Cameron & Miller, 2015; Wooldridge, 2010). The R^2 values in Table 8 are overall model R^2 values that include the fixed effects. High values may therefore be driven largely by carrier and month fixed effects. Panel results are interpreted mainly through coefficient direction, magnitude, and sensitivity to robustness checks. To reduce concerns about simultaneity, lagged panel models tested whether service-disruption rates in month t predicted operational reliability in month t+1. Reverse-lag models also tested whether operational reliability in month t predicted service-disruption rates in month t+1.

2.8. Ethics, Data Access, and Reproducibility

The study is based on publicly available institutional secondary datasets. These data contain no passenger identities, employee identities, or other personal information, and the research does not collect data directly from human participants. It therefore constitutes low-risk secondary-data research. To strengthen reproducibility, the steps for data cleaning, variable construction, chronological splitting, model training, and performance evaluation were documented in code files. A fixed random seed was used in algorithms involving randomness, and all preprocessing steps were learned from the training set only.

For reproducibility, the analysis records include the data-access date, BTS filenames, analytical environment, core package versions, random-seed value, categorical-coding approach, model hyperparameters, and decision threshold. If the large raw files cannot be shared directly because of their size, the supplementary materials may provide data-download links, variable-construction code, scripts that reproduce the output tables, and calibration and robustness-check results.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3. RESULTS

3.1. Data Coverage and Operational Overview

The main dataset contains 7,001,619 U.S. domestic flight records from 2025. After cancelled and diverted flights were separated, 6,879,484 valid observations remained for arrival-delay classification. The January-May 2026 external-validation period contains 2,880,796 flight records and 2,807,426 valid arrival-delay observations. In line with the BTS definition, arrival delay was coded as a deviation of 15 minutes or more from the scheduled arrival time (BTS, 2026a, 2026c).

In 2025, 22.31% of valid arrival observations were delayed. The departure-delay rate was 21.69%. Mean arrival delay was 8.50 minutes, whereas median arrival delay was -6 minutes. This difference indicates that a large share of flights arrived on time or ahead of schedule, while severe delays in the upper tail pulled the mean upward. The 90th percentile of arrival delay was 48 minutes, and the 95th percentile was 91 minutes. Operational performance should therefore be evaluated not only through mean delay but also with measures that capture the upper tail of the distribution (Koenker, 2005).

Table 3. Overall Operational Performance Indicators

Indicator	2025	January-May 2026
Total flight records	7,001,619	2,880,796
Valid arrival-delay observations	6,879,484	2,807,426
Arrival-delay rate	22.31%	21.36%
Departure-delay rate	21.69%	21.65%
Cancellation rate	1.47%	2.29%
Diversion rate	0.28%	0.25%
Mean arrival delay	8.50 min	6.52 min
Median arrival delay	-6 min	-7 min
90th-percentile arrival delay	48 min	44 min
95th-percentile arrival delay	91 min	84 min
Operational reliability rate	72.35%	72.01%

During the external-validation period, the arrival-delay rate was slightly below the 2025 average, while the cancellation rate rose from 1.47% to 2.29%. This divergence shows that on-time performance and cancellation management do not represent the same performance dimension. Operational reliability should therefore be monitored jointly with delay, cancellation, and diversion indicators (BTS, 2026a, 2026c). The operational reliability rate reported here is based on a composite indicator that jointly considers cancellation, diversion, DepDel15, and ArrDel15 across all scheduled flight records.

3.2. Monthly Delay Patterns and Delay Causes

Delay rates varied markedly across months in 2025. The arrival-delay rate was lowest in September at 16.63% and highest in July at 28.89%. The values for June (28.26%) and December (26.77%) also show that operational pressure was concentrated in particular periods. This pattern suggests that seasonality, demand intensity, air-traffic capacity, and network delay propagation should be considered together (Brueckner et al., 2022; Erdem & Bilgiç, 2024).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Table 4. Monthly Operational Performance in 2025

Month	Flights	Arrival delay	Departure delay	Cancellation	Mean arrival delay
January	539,747	18.79%	18.20%	3.02%	3.76 min
February	504,884	20.77%	19.59%	1.47%	5.72 min
March	600,872	19.59%	19.11%	1.15%	5.45 min
April	583,950	19.66%	18.68%	0.84%	5.66 min
May	605,648	23.60%	22.45%	1.05%	10.19 min
June	611,575	28.26%	27.39%	1.59%	15.59 min
July	631,428	28.89%	28.50%	2.45%	17.35 min
August	602,378	22.56%	22.30%	1.08%	9.24 min
September	562,439	16.63%	16.47%	0.51%	2.32 min
October	605,844	20.32%	19.57%	0.53%	5.59 min
November	570,550	20.56%	19.87%	2.49%	6.37 min
December	582,304	26.77%	26.84%	1.55%	13.04 min

Late aircraft delay accounted for the largest share of reported delay-cause minutes. In 2025, late aircraft delay represented 39.19% of all delay-cause minutes, carrier delay 32.45%, and NAS delay 21.87%. The same pattern persisted in January-May 2026. The high share of late aircraft delay suggests that delays are linked less to independent isolated events than to accumulated operational disruptions carried through the network (Brueckner et al., 2022; Erdem & Bilgiç, 2024).

Table 5. Shares of Delay-Cause Minutes

Delay cause	2025	January-May 2026
Late aircraft delay	39.19%	38.56%
Carrier delay	32.45%	34.88%
NAS delay	21.87%	19.94%
Weather delay	6.35%	6.46%
Security delay	0.14%	0.16%

3.3. Carrier-Level Heterogeneity

Airlines differed substantially in delay rates, mean delay, and cancellation performance. Southwest Airlines had the largest flight volume in 2025 and an arrival-delay rate of 21.40%. The corresponding rates were 19.79% for Delta Air Lines, 21.47% for United Airlines, 25.71% for American Airlines, and 20.72% for SkyWest Airlines. Frontier Airlines (27.91%), PSA Airlines (27.53%), JetBlue Airways (26.15%), and American Airlines (25.71%) stood out with higher delay rates.

Table 6. Operational Performance of Selected Airlines in 2025

Carrier	Valid flights	Arrival delay	Departure delay	Mean arrival delay	Cancellation
WN	1,376,837	21.40%	24.58%	6.05 min	0.85%
DL	1,012,427	19.79%	19.36%	5.69 min	1.08%
AA	952,841	25.71%	25.07%	13.69 min	1.82%
OO	825,202	20.72%	18.40%	9.15 min	1.41%
UA	786,377	21.47%	19.05%	7.31 min	0.82%
YX	334,043	21.51%	17.98%	6.39 min	3.26%
MQ	291,835	21.04%	18.42%	6.24 min	2.24%
AS	241,927	23.10%	20.82%	4.80 min	1.21%
OH	236,682	27.53%	25.61%	17.32 min	4.58%
B6	226,703	26.15%	25.15%	10.95 min	1.65%
F9	194,192	27.91%	26.93%	14.84 min	1.77%
NK	191,191	21.41%	21.44%	6.60 min	1.50%
G4	129,892	24.97%	23.35%	13.01 min	0.47%
HA	79,335	17.28%	15.21%	6.78 min	0.82%

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

These results show that performance differences should not be assessed through delay rates alone. Some carriers may have a moderate delay rate but a higher mean delay duration or cancellation rate. The binary delay indicator was therefore considered together with delay magnitude and upper-tail metrics (Koenker, 2005).

3.4. Passenger-Facing Operational Service-Disruption Indicators and Panel Results

The service-disruption panel for 2025 contains 168 operating carrier-month observations covering 14 carriers and 12 months. The January-May 2026 out-of-period data contain 65 carrier-month observations for 13 carriers. In 2025, the weighted aggregate baggage mishandling rate was 5.12 per 1,000 checked bags, and the wheelchair/scooter mishandling rate was 11.10 per 1,000 enplaned wheelchairs/scooters. The corresponding rates for January-May 2026 were 4.94 and 10.65, respectively (BTS, 2026b). These indicators do not represent every perceptual dimension of service quality; they capture specific operational disruptions experienced by passengers.

Table 7. Descriptive Summary of Passenger-Facing Operational Service-Disruption Indicators

Period	Obs.	Carriers	Baggage rate*	Baggage mean	WCHR/SCTR rate*	WCHR/SCTR mean
2025 FORM-1	168	14	5.12	4.79	11.10	11.49
January-May 2026 FORM-1	65	13	4.94	4.84	10.65	11.28

Note. *The weighted aggregate rate is calculated by dividing the total number of mishandled units by the total number of recorded units. The mean is the arithmetic average of carrier-month rates. WCHR/SCTR = wheelchair/scooter. All rates are reported per 1,000 recorded units.

Initial panel-level relationships indicate negative associations of different magnitudes between passenger-facing operational service-disruption rates and operational reliability. In the 2025 operating carrier-month panel, the correlation between operational reliability and the baggage mishandling rate was -0.139, while the correlation between operational reliability and the wheelchair/scooter mishandling rate was -0.317. The cancellation rate correlated at 0.331 with the baggage mishandling rate and at 0.268 with the wheelchair/scooter mishandling rate. These values show that operational disruption and passenger-facing service disruption may move together within the same period, but the correlations do not establish causal direction (Wooldridge, 2010).

Table 8. Passenger-Facing Service Disruptions and Operational Reliability: Fixed-Effects Panel Model

Model	Variable	b	SE	p	95% CI	Model R^2
Model 1: FE + volume	Baggage/1,000	-0.900	0.495	0.092	[-1.969, 0.169]	0.800
	WCHR/SCTR/1,000	-0.058	0.118	0.631	[-0.313, 0.196]	0.800
	ln(Flight count)	0.449	5.865	0.940	[-12.220, 13.119]	0.800
Model 2: FE + controls	Baggage/1,000	-0.576	0.285	0.064	[-1.193, 0.040]	0.842
	WCHR/SCTR/1,000	-0.166	0.108	0.148	[-0.400, 0.068]	0.842
	ln(Flight count)	0.424	5.504	0.940	[-11.467, 12.315]	0.842
	Mean taxi-out	-2.664	0.842	0.007	[-4.482, -0.845]	0.842

Note. The dependent variable is the operational reliability rate, modeled in percentage points. SE = carrier-clustered robust standard error. All models include carrier and month fixed effects. Model 2 adds mean taxi-out

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

time as a contemporaneous indicator of the operational context. The reported R^2 values are overall model R^2 values that include the fixed effects and should not be interpreted as within R^2. The sample contains 168 carrier-month observations.

In the fixed-effects model, the coefficient on the baggage mishandling rate is negative. After the operational-context indicator is added, one additional mishandling per 1,000 checked bags is associated with an approximately 0.576-percentage-point reduction in operational reliability. With carrier-clustered standard errors, however, this association remains just above the conventional significance threshold ($p = 0.064$). The baggage result is therefore consistent in direction but limited in statistical precision.

The coefficient on the wheelchair/scooter mishandling rate is also negative, but it is not statistically significant with carrier-clustered standard errors ($b = -0.166$, $p = 0.148$). Mean taxi-out time, by contrast, is strongly and negatively associated with operational reliability ($b = -2.664$, $p = 0.007$). Taxi-out time is a contemporaneous indicator of operational pressure that is closely linked to the delay processes embedded in the reliability measure. It is therefore not interpreted as a causal control variable. These findings suggest that passenger-facing service disruptions may move in the same direction as operational disruptions. The WCHR/SCTR result nevertheless requires caution because of its small denominators and the limited number of carrier clusters (Cameron & Miller, 2015; Wooldridge, 2010).

Table 9. Additional Robustness Checks for the Service-Disruption Panel

Check	Purpose	Baggage coefficient/p	WCHR/SCTR coefficient/p	Interpretation
HC3 robust SE	Sensitivity to few clusters and a small sample	b=-0.576; p=0.130	b=-0.166; p=0.095	Direction retained; WCHR/SCTR is only marginal.
Wild cluster bootstrap	Sensitivity of p values with 14 carrier clusters	p=0.029	p=0.145	Baggage p value is sensitive; WCHR/SCTR is not significant.
FORM-1 + FORM-2	Sensitivity to codeshare reporting	b=-0.497; p=0.088	b=-0.190; p=0.116	Direction retained; significance is weak.
Low-denominator exclusion	Control for WCHR/SCTR denominator volatility	b=-0.499; p=0.100	b=-0.113; p=0.228	13 observations (7.74%) excluded; direction retained.
Denominator-weighted FE	Give more weight to higher-volume observations	b=-0.787; p=0.024	b=-0.022; p=0.876	Baggage result strengthens; WCHR/SCTR is sensitive.
Lagged SQ(t) → Reliability(t+1)	Reduce simultaneity concerns	b=-0.274; p=0.534	b=-0.020; p=0.873	No significant forward relationship; causal interpretation remains limited.
Reverse-lag model	Test the reverse direction	Reliability(t)→Baggage(t+1): b=0.010; p=0.741	Reliability(t)→WCHR(t+1): b=0.004; p=0.966	No significant evidence of a reverse-direction relationship.

3.5. Arrival-Delay Prediction with Machine-Learning Models

Arrival-delay prediction was compared under two scenarios. The planning scenario includes only the flight schedule and variables known at the planning stage. The operational scenario adds previous-flight delay, previous-hour airport delay intensity, and within-day propagation indicators. The planning scenario therefore represents static risk before flight execution,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

whereas the operational scenario represents the current operational state observed by the scheduled departure time. Because of potential class imbalance, performance was evaluated with PR-AUC, F1, balanced accuracy, and Brier score in addition to ROC-AUC (Fawcett, 2006; Saito & Rehmsmeier, 2015).

Table 10. Performance of Arrival-Delay Prediction Models

Scenario	Model	Test period	ROC-AUC	PR-AUC	F1	Balanced acc.	Brier
Planning	Logistic regression	December 2025	0.592	0.323	0.437	0.568	0.195
Planning	Random forest	December 2025	0.604	0.335	0.433	0.576	0.194
Planning	XGBoost	December 2025	0.611	0.339	0.431	0.581	0.195
Operational	Logistic regression	December 2025	0.756	0.587	0.563	0.703	0.154
Operational	Random forest	December 2025	0.785	0.652	0.584	0.718	0.143
Operational	XGBoost	December 2025	0.788	0.655	0.588	0.721	0.143
Planning	XGBoost	2026 external validation	0.617	0.280	0.377	0.583	0.161
Operational	XGBoost	2026 external validation	0.777	0.590	0.539	0.711	0.124

Prediction based on planning information provided limited but meaningful discrimination. In the planning scenario, XGBoost achieved a ROC-AUC of 0.611 and a PR-AUC of 0.339 in the December 2025 test period. In the operational scenario, the XGBoost ROC-AUC rose to 0.788 and the PR-AUC to 0.655. This difference shows that within-day variables, especially previous-flight delay and previous-hour airport delay intensity, contain critical information for delay prediction. The capacity of tree-based models to capture nonlinear relationships and interactions may also have contributed to this result (Breiman, 2001; Chen & Guestrin, 2016).

The external-validation results retained the same pattern. In the January-May 2026 sample, planning XGBoost produced a ROC-AUC of 0.617, while operational XGBoost reached 0.777. The contribution of operational variables was therefore not specific to the December 2025 test month. The modest decline in external-validation performance nevertheless suggests that regular retraining and calibration checks are needed because of temporal change (Molnar, 2025).

The model comparison showed that the practical difference between XGBoost and random forest was very small. The 0.57 decision threshold selected for operational XGBoost on the validation set was applied unchanged to the December 2025 test period and the 2026 external-validation period. At this threshold, the December 2025 test set produced 89,338 true positives, 359,582 true negatives, 59,229 false positives, and 63,775 false negatives. In the 2026 external-validation period, the same threshold produced 331,334 true positives, 1,940,324 true negatives, 267,417 false positives, and 268,351 false negatives. Performance differences were evaluated with percentile confidence intervals based on 1,000 bootstrap replications. These tests show that model selection should not rest solely on small AUC differences.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Table 11. Additional Model Comparisons and Threshold-Sensitivity Results

Model comparison	ROC-AUC difference	PR-AUC difference	Difference test / bootstrap CI	Practical interpretation
Operational XGBoost - Operational RF	0.003	0.003	Bootstrap CI approximately [-0.002, 0.008]; p > 0.10	The difference is very small; model choice should not rely on AUC alone.
Operational XGBoost - Operational logistic	0.032	0.068	Bootstrap CI: ROC [0.027, 0.037], PR [0.060, 0.076]; p < 0.001	Nonlinearity and interaction effects may contribute.
Operational XGBoost - Planning XGBoost	0.177	0.316	Bootstrap CI: ROC [0.172, 0.182], PR [0.307, 0.325]; p < 0.001	Within-day operational information adds substantial value.
External validation: operational - planning	0.160	0.310	Bootstrap CI: ROC [0.156, 0.164], PR [0.302, 0.318]; p < 0.001	The pattern persists out of period.

3.6. Model Explainability

The SHAP contribution values for the operational XGBoost model show that previous-flight arrival delay provides the largest contribution to the prediction. The leading variables by mean absolute SHAP value are previous-flight arrival delay, the previous-hour airport delay rate, the previous-hour mean departure delay, scheduled departure and arrival minute, destination-airport hourly traffic, and month. This pattern indicates that delays are driven not only by static planning characteristics but also by operational disruptions that accumulate during the day. Because SHAP values measure contributions to model predictions rather than causal effects, they should be interpreted as predictive explanations (Lundberg & Lee, 2017; Molnar, 2025).

Table 12. Most Important Variables in the Operational XGBoost Model

Variable	Mean absolute SHAP contribution
Previous-flight arrival delay	0.715
Previous-hour airport delay rate	0.165
Previous-hour mean departure delay	0.153
Scheduled departure minute	0.117
Scheduled arrival minute	0.110
Destination-airport hourly traffic	0.103
Month	0.096
Carrier-airport daily flight volume	0.061
Scheduled block time	0.054
Carrier	0.049

The importance ranking has two managerial implications. First, previous-flight delay is a strong early-warning indicator. Second, previous-hour delay intensity at the airport is not merely a local performance outcome; it is an operational-context variable that may signal higher risk for subsequent flights. This result is consistent with studies that describe delay propagation as a dynamic process linked to network structure and resource utilization (Brueckner et al., 2022; Erdem & Bilgiç, 2024). SHAP findings explain the model's predictive logic, however, and should not be treated as evidence of a causal mechanism.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

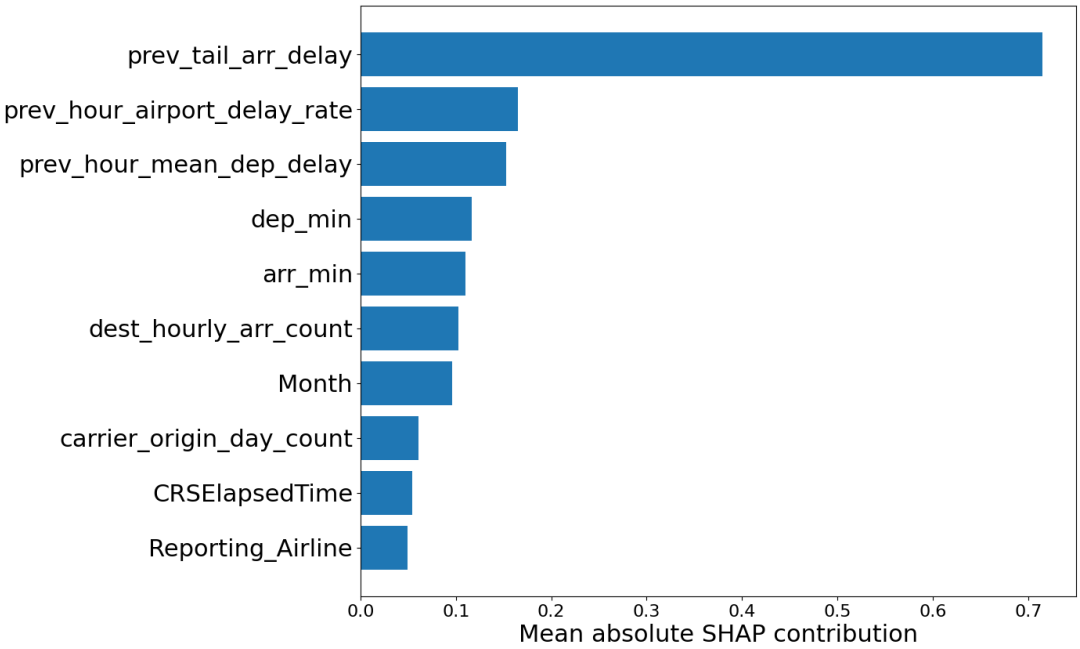

Figure 1. SHAP Summary Plot for the Operational XGBoost Model

Note. Mean absolute SHAP contribution shows each variable's relative contribution to the model prediction; values should not be interpreted as causal effects.

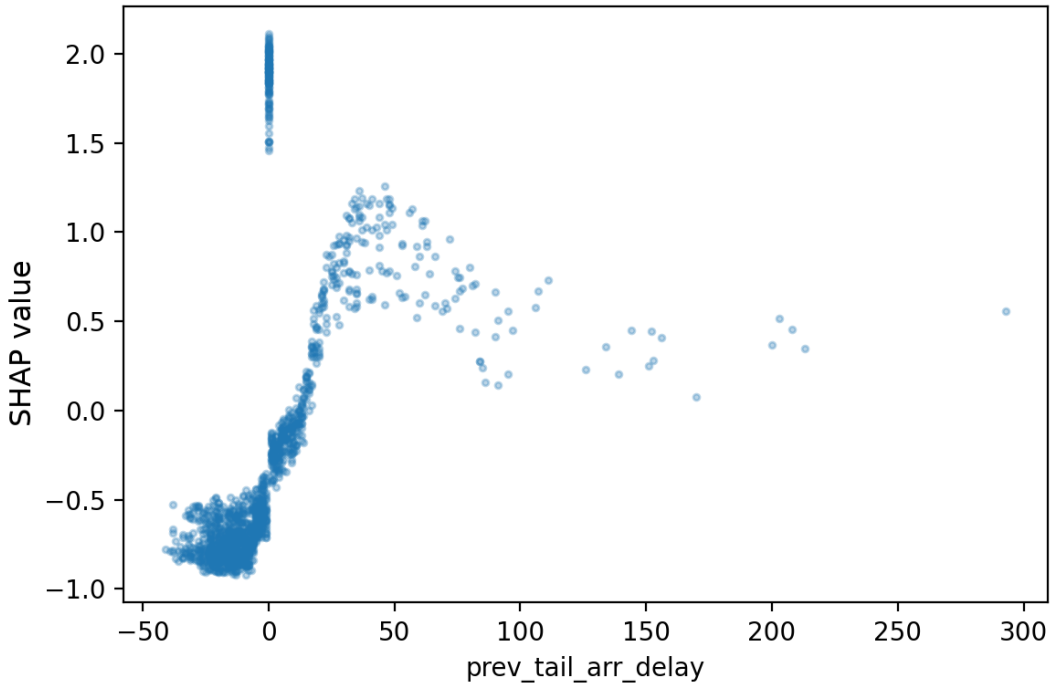

Figure 2. SHAP Dependence Plot for Previous-Flight Arrival Delay

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

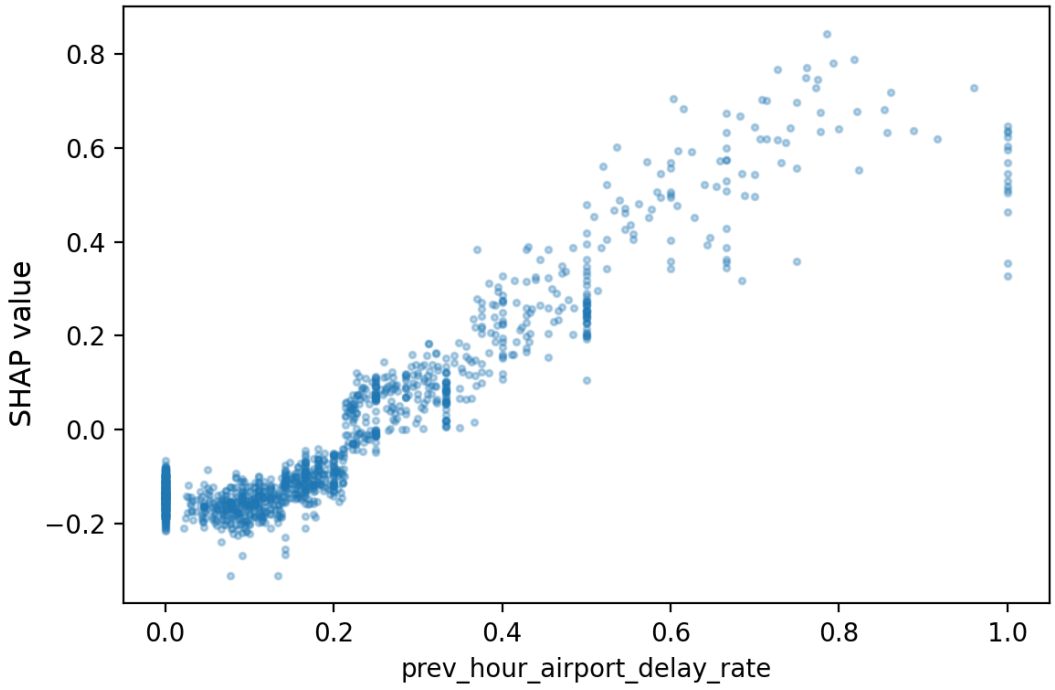

Figure 3. SHAP Dependence Plot for the Previous-Hour Airport Delay Rate

3.7. Delay Distribution and Quantile-Regression Results

To complement the mean-delay findings, quantile regression was estimated at the median, 75th percentile, and 90th percentile of arrival delay. The analysis used a sample of 60,000 flights selected from valid arrival observations with both previous TailNum flight information and previous-hour airport information. The distributions of month and carrier were preserved. The coefficient on previous-flight delay increased from 0.093 at the median to 0.218 at the 75th percentile and 0.285 at the 90th percentile. Previous-flight delay therefore has a stronger association among flights exposed to higher delay risk (Koenker, 2005).

Table 13. Quantile-Regression Results

Variable	Q50	Q75	Q90
Previous-flight arrival delay	b=0.093 SE=0.002 p < 0.001 CI [0.090, 0.096]	b=0.218 SE=0.002 p < 0.001 CI [0.214, 0.222]	b=0.285 SE=0.004 p < 0.001 CI [0.276, 0.294]
Origin-airport hourly traffic	b=0.031 SE=0.004 p < 0.001 CI [0.023, 0.038]	b=0.036 SE=0.006 p < 0.001 CI [0.025, 0.048]	b=0.047 SE=0.014 p < 0.001 CI [0.020, 0.073]
Previous-hour airport delay rate	b=19.040 SE=0.415 p < 0.001 CI [18.227, 19.852]	b=33.031 SE=0.647 p < 0.001 CI [31.763, 34.299]	b=58.866 SE=1.531 p < 0.001 CI [55.865, 61.867]
First-wave flight indicator	b=-2.198 SE=0.200 p < 0.001 CI [-2.590, -1.805]	b=-2.681 SE=0.314 p < 0.001 CI [-3.297, -2.066]	b=-2.647 SE=0.732 p < 0.001 CI [-4.081, -1.213]

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

The coefficient on the previous-hour airport delay rate also increased sharply in the upper tail. A 0.10-point increase in this variable was associated with approximately 1.90 additional minutes of delay at the median, 3.30 minutes at the 75th percentile, and 5.89 minutes at the 90th percentile. This result shows that an accumulated delay environment is especially important for extreme-delay risk. The negative coefficient on the first-wave indicator can be explained by the lower amount of accumulated delay typically present during the first wave. It does not negate the association between first-wave delays and the within-day delay chain.

The standard errors, p values, and 95% confidence intervals from the quantile regressions show that the increase in coefficients is not merely descriptive. For previous-flight delay, the previous-hour airport delay rate, and origin-airport hourly traffic, coefficients rose systematically from Q50 to Q90. Upper-tail delays should therefore be treated as a distinct area of operational risk rather than as an extension of mean delay alone.

3.8. First-Wave Flights and the Within-Day Delay Chain

An additional airport-day analysis with 46,851 observations examined the relationship between first-wave flights and the within-day delay chain. To reduce noise from low-volume airport-days, the main analysis included only observations with at least 17 daily flights. After controlling for month and day of week, each one-minute increase in mean first-wave departure delay was associated with a 0.242-minute increase in mean arrival delay later in the day (SE = 0.013, $p < 0.001$, $R^2 = 0.132$). The coefficient was 0.224 in a sensitivity analysis that removed the airport mean and 0.219 in a model with airport fixed effects and controls for daily volume and traffic intensity. The direction of the result was unchanged. These estimates are interpreted as conditional associations between early-day performance and subsequent operational flow within the same airport-day, not as causal effects.

Although this magnitude may appear modest at the individual-flight level, it can produce meaningful cumulative consequences in high-volume hub operations through connecting flights, crew planning, gate capacity, and passenger-transfer processes. First-wave performance is therefore not causal evidence about operational reliability later in the day, but it is a practically valuable early-warning indicator (Brueckner et al., 2022; Erdem & Bilgiç, 2024).

Table 14. Main and Additional Sensitivity Results for the First-Wave Analysis

Model	Coefficient	SE	p	R^2	Interpretation
Main model: month + day of week	0.242	0.013	<0.001	0.132	First-wave delay is positively associated with delay later in the day.
Airport-mean adjusted	0.224	0.013	<0.001	0.126	Direction and significance are retained.
Airport FE + daily volume/traffic	0.219	0.013	<0.001	0.178	The association persists after airport fixed effects and traffic controls.
Alternative earliest 20% of departures	0.163	0.010	<0.001	0.172	The association weakens but remains when the first-wave definition changes.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3.9. Cancellation Prediction and Synthesis by Research Question

The XGBoost model based on planning variables performed poorly in predicting cancellations. In the December 2025 test sample, ROC-AUC was 0.526, PR-AUC was 0.017, and the F1 score was 0.032. The cancellation rate was only 1.56% in the same period, indicating much stronger class imbalance than in the delay problem. The results suggest that cancellations cannot be adequately explained by variables such as scheduled flight time, route, carrier, and airport traffic alone. Cancellation decisions may depend on factors that are not fully represented in the dataset, including severe weather, ATC constraints, crew and fleet availability, maintenance requirements, and network-wide disruption management. The current cancellation model should therefore not be used as an operational decision-support tool. It should be extended with more detailed weather, ATFM/ATC, and resource-planning data.

Taken together, the findings yield four main conclusions that answer the study's research questions. Planning information predicted delay risk to a limited but meaningful extent. Model performance improved substantially when operational variables were added. Passenger-facing operational service-disruption rates moved inversely with operational reliability, although the statistical precision of the panel results was limited. First-wave delay showed a positive and robust association with the within-day delay chain.

Table 15. Research Questions and Corresponding Main Findings

Research question	Main finding	Level of interpretation
RQ1: Can planning information predict arrival delay?	Planning XGBoost produced ROC-AUC=0.611 in December 2025 and ROC-AUC=0.617 in external validation.	Limited but meaningful predictive capacity
RQ2: Do operational variables improve performance?	Operational XGBoost produced ROC-AUC=0.788 in December 2025 and ROC-AUC=0.777 in external validation.	Within-day operational information adds substantial value; leakage controls must be documented.
RQ3: Are service-disruption rates associated with operational reliability?	The baggage rate is negative and marginal/significant in some robustness checks. The WCHR/SCTR rate is negative, but significance is not robust in clustered and lagged models.	Conditional contemporaneous association, not a causal effect; findings require caution.
RQ4: Is first-wave delay associated with the within-day chain?	A one-minute increase in first-wave departure delay is associated with 0.242 additional minutes of mean arrival delay later in the day; the coefficient is 0.219 in the FE + traffic model.	Early-warning and operational-control indicator; the result is robust to alternative definitions.

4. DISCUSSION

This study shows that airline operational reliability in U.S. domestic operations cannot be explained by on-time departure or arrival rates alone. Delay, cancellation, diversion, upper-tail delay, within-day propagation, and passenger-facing operational service disruptions need to be considered together. Barnhart et al. (2003) note that airline operations depend on tightly interconnected resources, including aircraft, crews, gates, connections, and passenger flows. The present findings support this view with a recent large-scale dataset. In 2025, the arrival-delay rate was 22.31% and the operational reliability rate was 72.35%. During the 2026 external-validation period, the arrival-delay rate declined slightly while the cancellation rate increased. These results confirm that operational performance cannot be reduced to a single indicator.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Delay causes and monthly patterns suggest that airline disruptions should be understood as systemic processes that emerge through seasonal pressure and network propagation, rather than as random isolated events. Brueckner et al. (2022) emphasize that delay propagation cannot be adequately explained without accounting for airline networks and operational links. In this study, late aircraft delay had the largest share of total delay-cause minutes in 2025, at 39.19%, which supports that argument. Erdem and Bilgiç (2024) likewise show that delay propagation in daily operations depends not only on the characteristics of the flight itself but also on the preceding operational state. The present study contributes to the literature by integrating descriptive cause decomposition, machine-learning performance differences, SHAP variable contributions, quantile regression, and first-wave analysis within the same argument about delay propagation. Recent evidence from other national networks also indicates that propagation patterns depend on carrier and network structure (Sugishita et al., 2024).

The performance gap between the planning and operational scenarios is one of the study's strongest methodological findings. Carvalho et al. (2021) argue that data scope, prediction horizon, and modeling strategy should be clearly distinguished in the flight-delay prediction literature. Here, planning XGBoost achieved a ROC-AUC of 0.611 in the December 2025 test period, showing that static schedule information provides only limited discrimination of delay risk. When previous-flight delay, the previous-hour airport delay rate, and within-day propagation indicators were added, the ROC-AUC increased to 0.788. Most of the predictive information therefore came from the current within-day operational state. This result is consistent with Rebollo and Balakrishnan's (2014) emphasis on time, airport, and system-state variables in air-traffic delay prediction.

This finding highlights an important distinction for airline management. Delay prediction at the planning stage primarily measures structural risk, whereas prediction during operations measures dynamic risk. Shmueli (2010) cautions against conflating explanatory and predictive aims within the same study. In the present design, the planning scenario represents risk assessment before flight execution, while the operational scenario represents within-day situational awareness. The higher performance of the operational model does not mean that planning variables are unimportant. Rather, planning information establishes the baseline risk environment, while disruption signals observed during the day add the information that makes a model more useful for decision support.

The model comparison raises another important point. XGBoost produced the highest performance, but its practical advantage over random forest was very small. Chen and Guestrin (2016) show that XGBoost can perform well on large and complex datasets, while Breiman's (2001) random forest is also effective at capturing nonlinear relationships and interactions. The similar performance of the two tree-based models suggests that the quality of the information set matters more than the choice between these model families. Algorithmic sophistication alone is not enough. More complex models provide limited gains when they do not include operationally meaningful variables such as previous-flight delay, airport delay intensity, and within-day propagation.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

The SHAP results strengthen the explainability component of the study. Lundberg and Lee (2017) show that SHAP values make local and global variable contributions interpretable in complex models. The largest mean absolute SHAP contribution in this study came from previous-flight arrival delay. This finding suggests that delay risk contains an operational memory carried through aircraft rotations. Molnar (2025) stresses that explainable machine-learning outputs should be interpreted as tools that reveal a model's predictive logic, not as causal effects. The SHAP results should therefore not be read as proof that previous-flight delay causes the target delay. They show that the model treats previous-flight delay as a central early-warning signal when assessing risk.

The broader contribution of the explainability analysis is to translate machine learning into the language of operational decision support. Rudin (2019) argues that black-box performance alone is insufficient in high-impact settings and that models should be understandable and auditable. The NIST AI Risk Management Framework likewise states that artificial-intelligence systems should be assessed in terms of reliability, explainability, accountability, and traceability (National Institute of Standards and Technology [NIST], 2023). In airline operations, where safety, cost, and customer impact are all high, SHAP analysis is therefore more than a technical add-on. The prominence of previous-flight delay, the previous-hour airport delay rate, and the previous-hour mean departure delay creates a set of early-warning indicators that operations managers can monitor, interpret, and potentially act upon. Longo et al. (2024) similarly emphasize the importance of contextual explanations for real-world XAI applications.

The quantile-regression results show that analyses of mean delay may understate operational risk. Koenker's (2005) approach makes it possible to observe how associations change across the distribution. The coefficient on previous-flight delay rose from 0.093 at Q50 to 0.285 at Q90, indicating that the same variable is a much stronger signal for flights exposed to severe-delay risk. The association of the previous-hour airport delay rate likewise became much stronger in the upper tail. These results show that an average-improvement strategy is not sufficient for delay management. An airline may reduce mean delay modestly and still face serious problems in passenger experience, crew planning, and connection reliability if extreme delays in the upper tail remain unchanged.

The first-wave results show that the within-day operational chain becomes visible early in the day. AhmadBeygi et al. (2008) explain that delay-propagation potential in airline networks arises through aircraft and passenger connections. In this study, each one-minute increase in first-wave departure delay was associated with a 0.242-minute increase in mean arrival delay later in the day. Morning operations therefore function as an important early indicator for the rest of the day. The coefficient may seem small for a single flight, but its cumulative consequences can become meaningful across hundreds of flights, crew rotations, gate assignments, maintenance windows, and connecting passenger flows at a high-volume hub. Pyrgiotis et al. (2013) show that local disruptions in airport networks can spread to broader network performance. The first-wave result should therefore be interpreted as a useful early-warning relationship for operational monitoring, not as a causal effect.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

The panel of passenger-facing operational service disruptions is an original contribution of the study, but it requires careful interpretation. Parasuraman et al. (1988) draw attention to the relationship between customer perceptions and service performance in the service-quality literature. In the airline context, operational reliability and passenger-facing service disruptions are often examined in separate research streams. Here, the negative coefficient between the baggage mishandling rate and operational reliability suggests that operational disruptions may move together with service-process failures experienced by passengers. The p value for this relationship, however, is sensitive to the standard-error specification, denominator weighting, and lagged models. The finding should therefore be treated as a conditional contemporaneous association rather than a causal effect (Wooldridge, 2010).

A distinctive feature of this study is that baggage and WCHR/SCTR indicators are not transferred directly into the flight-level prediction model. This choice may initially appear to be a limitation, but methodologically it is a strength. The baggage and WCHR/SCTR indicators exist at the carrier-month level. Assigning them to individual flights could create ecological bias. Kaufman et al. (2012) note that data leakage and the transfer of information at the wrong level can artificially inflate predictive performance. In this study, service-disruption variables are interpreted only in the carrier-month panel, which is their appropriate level of analysis. The multilevel data structure is therefore used without conflating analytical levels.

The WCHR/SCTR findings also deserve separate attention. Although the coefficient is negative, its statistical precision is limited. This does not imply that mobility-assistance services are unrelated to operational reliability. Small denominators, volatility at the carrier-month level, and the limited number of carrier clusters make this indicator more difficult to measure precisely. Cameron and Miller (2015) caution that clustered standard errors require careful interpretation when the number of clusters is small. The WCHR/SCTR indicator is therefore not presented as a strong causal finding. Instead, it shows the need for more detailed data on the relationship between operational reliability and accessibility services.

The cancellation-prediction results should be viewed as a valuable negative finding. The weak performance of the planning-based XGBoost cancellation model reflects the limits of the available data more than a failure of modeling. King and Zeng (2001) describe the serious challenges of predicting rare events with standard methods. Saito and Rehmsmeier (2015) further argue that ROC-AUC can be misleading for imbalanced outcomes and that metrics such as PR-AUC are more informative. In the present study, the low cancellation rate and weak PR-AUC show that cancellation decisions cannot be explained by scheduled flight time, carrier, route, and airport traffic alone.

The study's theoretical contribution is to recast airline operational reliability at three levels. The first is flight-level delay and cancellation risk. The second is within-day operational propagation and the first-wave relationship. The third is the carrier-month relationship between passenger-facing operational service disruptions and operational reliability. This structure brings together the technical delay-prediction stream in the operational-performance literature and the passenger-experience stream in the service-quality literature, while preserving the conceptual differences between levels. The study therefore incorporates specific passenger-facing

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

disruption indicators into the operational-reliability discussion without claiming to measure every perceptual dimension of service quality.

The methodological contribution is evident in three areas. First, the chronological training-validation-test split and the 2026 external-validation period provide a more realistic assessment of temporal generalizability. Second, excluding variables that would be unknown at prediction time and constructing previous-flight information through TailNum with explicit leakage controls establish an important transparency standard for delay-prediction research. Third, reporting PR-AUC, F1, balanced accuracy, and Brier score alongside ROC-AUC provides a more balanced evaluation of operational problems with imbalanced outcomes.

From a managerial perspective, the findings suggest that airlines should manage delays earlier, more dynamically, and more selectively. Previous-flight delay and the previous-hour airport delay rate are high-value early-warning indicators for operations control centers. First-wave performance is another critical monitoring point for reliability during the rest of the day. Airlines should therefore move beyond reactive systems that respond only after a flight is delayed. Proactive systems should identify risky aircraft rotations, congested airport hours, and flights exposed to upper-tail risk before a delay chain develops. Because these models have not been field-tested as real-time decision-support systems, the practical recommendations should remain at the level of diagnosis and early warning.

The findings should be interpreted in light of several limitations. First, the study relies on publicly available BTS data and is limited to the U.S. domestic reporting scope. The results should not be generalized directly to other countries, carrier networks, or regulatory settings. Second, weather, ATC constraints, crew availability, maintenance records, gate changes, passenger connections, and real-time airport-capacity information are only partially represented. Third, the passenger-facing service-disruption panel is constructed at the carrier-month level, so its results should not be interpreted at the level of individual flights or passenger experiences. Fourth, SHAP values explain the model's predictive logic but do not establish causal mechanisms. Future research could add METAR/TAF weather data, ATFM/ATC constraints, real-time aircraft-rotation data, crew-planning records, and passenger-connection structures. Natural experiments, difference-in-differences designs, or instrumental-variable approaches could also provide stronger evidence on the causal effects of operational disruptions on passenger-facing service indicators.

5. CONCLUSION

This study presents an integrated analytical framework for airline operational reliability in U.S. domestic operations. The framework jointly considers delay, cancellation, diversion, upper-tail delay, within-day propagation, and passenger-facing operational service disruptions. The findings show that flight delays can be explained only to a limited extent by schedule, route, carrier, and airport characteristics. Within-day operational variables, especially previous-flight delay and previous-hour airport delay intensity, improve predictive performance substantially. This result highlights the importance of moving from static planning information to dynamic operational situational awareness in airline delay management.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

The second main conclusion is that average performance measures do not adequately describe delay risk. Quantile-regression results show that previous-flight delay and the previous-hour airport delay rate have stronger associations in the upper tail of the delay distribution. The central managerial risk in airline operations is therefore concentrated not only in mean delay but also in the probability of extreme delay. Performance management should extend beyond reducing the mean and focus on detecting and limiting upper-tail delays at an early stage.

The third conclusion is that first-wave flights provide a meaningful early-warning indicator for the within-day operational chain. The positive association between first-wave departure delay and mean arrival delay later in the day shows that morning performance is not merely an opening-period outcome. It is a critical indicator of the reliability conditions that may shape the entire day. First-wave performance should therefore be monitored strategically in relation to aircraft rotations, crew planning, gate use, connecting-passenger management, and operations-control-center decisions.

The fourth conclusion is that passenger-facing operational service disruptions are related to operational reliability, but the relationship requires cautious interpretation. Baggage and WCHR/SCTR mishandling rates moved inversely with operational reliability. Their statistical precision, however, varied with the standard-error specification, sensitivity to low denominators, and lagged modeling. These service-disruption measures should therefore be treated not as evidence of a strong causal mechanism but as conditional diagnostic indicators to be monitored alongside operational disruptions.

Finally, the cancellation-prediction results show that publicly available planning variables may be insufficient for some operational problems. Arrival delay can be predicted relatively well with within-day operational signals, but cancellation appears to be a rarer, more complex, and more context-dependent event. Effective cancellation prediction requires the integration of weather, ATC, crew, fleet, maintenance, and network-disruption data. By showing clearly where the model performs well and where it remains limited, this result adds realism to the study's contribution.

Overall, the study makes three main contributions to the literature on airline operational reliability. Theoretically, it reframes delay as a multilevel operational risk that propagates through the network, intensifies in the upper tail, and can be monitored together with passenger-facing service disruptions. Methodologically, it integrates data-leakage controls, chronological external validation, multiple performance metrics, SHAP explainability, quantile regression, and panel-data analysis within a common research logic. In practical terms, it identifies manageable early-warning indicators for airlines, including previous-flight delay, previous-hour airport delay intensity, and first-wave performance. The study thus shifts airline performance management from a system that merely reports past delays toward a more proactive decision-support approach that diagnoses operational reliability early and evaluates it together with passenger-facing service disruptions.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

REFERENCES

Abdelghany, K. F., Shah, S. S., Raina, S., & Abdelghany, A. F. (2004). A model for projecting flight delays during irregular operation conditions. *Journal of Air Transport Management, 10*(6), 385-394. https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2004.06.008

AhmadBeygi, S., Cohn, A., Guan, Y., & Belobaba, P. (2008). Analysis of the potential for delay propagation in passenger airline networks. *Journal of Air Transport Management, 14*(5), 221-236. https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2008.04.010

Barnhart, C., Belobaba, P., & Odoni, A. R. (2003). Applications of operations research in the air transport industry. *Transportation Science, 37*(4), 368-391. https://doi.org/10.1287/trsc.37.4.368.23276

Belcastro, L., Marozzo, F., Talia, D., & Trunfio, P. (2016). Using scalable data mining for predicting flight delays. *ACM Transactions on Intelligent Systems and Technology, 8*(1), Article 5. https://doi.org/10.1145/2888402

Breiman, L. (2001). Random forests. *Machine Learning, 45*(1), 5-32. https://doi.org/10.1023/A:1010933404324

Brueckner, J. K., Czerny, A. I., & Gaggero, A. A. (2022). Airline delay propagation: A simple method for measuring its extent and determinants. *Transportation Research Part B: Methodological, 162*, 55-71. https://doi.org/10.1016/j.trb.2022.05.003

Bureau of Transportation Statistics. (2026a). *Airline on-time performance data*. U.S. Department of Transportation, TranStats. Retrieved July 6, 2026, from https://transtats.bts.gov/DatabaseInfo.asp?DB_URL=&QO_VQ=EFD

Bureau of Transportation Statistics. (2026b). *Mishandled baggage Form 234.6*. U.S. Department of Transportation, TranStats. Retrieved July 6, 2026, from https://transtats.bts.gov/DL_SelectFields.aspx?QO_fu146_anzr=Zv5un0qyrq+Onttntr&gnoyr_VQ=GGD

Bureau of Transportation Statistics. (2026c). *Reporting carrier on-time performance (1987-present): Field descriptions*. U.S. Department of Transportation, TranStats. Retrieved July 6, 2026, from https://www.transtats.bts.gov/Fields.asp?gnoyr_VQ=FGJ

Cameron, A. C., & Miller, D. L. (2015). A practitioner's guide to cluster-robust inference. *Journal of Human Resources, 50*(2), 317-372. https://doi.org/10.3368/jhr.50.2.317

Carvalho, L., Sternberg, A., Maia Gonçalves, L., Cruz, A. B., Soares, J. A., Brandão, D., Carvalho, D., & Ogasawara, E. (2021). On the relevance of data science for flight delay research: A systematic review. *Transport Reviews, 41*(4), 499-528. https://doi.org/10.1080/01441647.2020.1861123

Chen, T., & Guestrin, C. (2016). XGBoost: A scalable tree boosting system. In *Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining* (pp. 785-794). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/2939672.2939785

Erdem, F., & Bilgiç, T. (2024). Airline delay propagation: Estimation and modeling in daily operations. *Journal of Air Transport Management, 115*, Article 102548. https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2024.102548

Fawcett, T. (2006). An introduction to ROC analysis. *Pattern Recognition Letters, 27*(8), 861-874. https://doi.org/10.1016/j.patrec.2005.10.010

Kaufman, S., Rosset, S., Perlich, C., & Stitelman, O. (2012). Leakage in data mining: Formulation, detection, and avoidance. *ACM Transactions on Knowledge Discovery from Data, 6*(4), Article 15. https://doi.org/10.1145/2382577.2382579

King, G., & Zeng, L. (2001). Logistic regression in rare events data. *Political Analysis, 9*(2), 137-163. https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.pan.a004868

Koenker, R. (2005). *Quantile regression*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511754098

Liu, K., Ding, K., Cheng, X., Xu, G., Hu, X., Liu, T., Feng, S., Cai, B., Chen, J., Lin, H., Song, J., & Zhu, C. (2024). *Airport delay prediction with temporal fusion transformers* [Preprint]. arXiv. https://doi.org/10.48550/arXiv.2405.08293

Longo, L., Brcic, M., Cabitza, F., Choi, J., Confalonieri, R., Del Ser, J., Guidotti, R., Hayashi, Y., Herrera, F., Holzinger, A., Jiang, R., Khosravi, H., Lecue, F., Malgieri, G., Páez, A., Samek, W., Schneider, J., Speith, T., & Stumpf, S. (2024). Explainable artificial intelligence (XAI) 2.0: A manifesto of open challenges and interdisciplinary research directions. *Information Fusion, 106*, Article 102301. https://doi.org/10.1016/j.inffus.2024.102301

Lundberg, S. M., & Lee, S.-I. (2017). A unified approach to interpreting model predictions. In I. Guyon, U. von Luxburg, S. Bengio, H. Wallach, R. Fergus, S. Vishwanathan, & R. Garnett (Eds.), *Advances in Neural Information Processing Systems 30* (pp. 4765-4774). Curran Associates,Inc. https://proceedings.neurips.cc/paper_files/paper/2017/hash/8a20a8621978632d76c43dfd28b67767-Abstract.html

Molnar, C. (2025). *Interpretable machine learning: A guide for making black box models explainable* (3rd ed.). https://christophm.github.io/interpretable-ml-book/

National Institute of Standards and Technology. (2023). *Artificial intelligence risk management framework (AI RMF 1.0)* (NIST AI 100-1). U.S. Department of Commerce. https://doi.org/10.6028/NIST.AI.100-1

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality. *Journal of Retailing, 64*(1), 12-40.

Pyrgiotis, N., Malone, K. M., & Odoni, A. (2013). Modelling delay propagation within an airport network. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies, 27*, 60-75. https://doi.org/10.1016/j.trc.2011.05.017

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Rebollo, J. J., & Balakrishnan, H. (2014). Characterization and prediction of air traffic delays. *Transportation Research Part C: Emerging Technologies, 44*, 231-241. https://doi.org/10.1016/j.trc.2014.04.007

Rudin, C. (2019). Stop explaining black box machine learning models for high stakes decisions and use interpretable models instead. *Nature Machine Intelligence, 1*(5), 206-215. https://doi.org/10.1038/s42256-019-0048-x

Saito, T., & Rehmsmeier, M. (2015). The precision-recall plot is more informative than the ROC plot when evaluating binary classifiers on imbalanced datasets. *PLOS ONE, 10*(3), Article e0118432. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0118432

Shmueli, G. (2010). To explain or to predict? *Statistical Science, 25*(3), 289-310. https://doi.org/10.1214/10-STS330

Sugishita, K., Arisawa, K., & Hanaoka, S. (2024). Delay propagation patterns in Japan's domestic air transport network. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives, 27*, Article 101235. https://doi.org/10.1016/j.trip.2024.101235

Wooldridge, J. M. (2010). *Econometric analysis of cross section and panel data* (2nd ed.). MIT Press.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

JEOPOLİTİK RİSK ŞOKLARININ TÜRKİYE'DE ENFLASYON VE DÖVİZ KURU ÜZERİNDEKİ ZAMANLA DEĞİŞEN ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Parla Onuk
İstanbul Nişantaşı Üniversitesi
parla.onuk@nisantasi.edu.tr - ORCID: 0000-0003-0475-8284

ÖZET

Bu çalışma, son dönemde yeniden küresel gündemin merkezine yerleşen jeopolitik risk şoklarının Türkiye ekonomisi üzerindeki zamanla değişen etkilerini analiz etmektedir. Söz konusu etkilerin özellikle döviz kuru kanalı üzerinden enflasyon dinamiklerine yansımasını inceleyebilmek amacıyla, 2008M1–2025M12 dönemine ait aylık veriler kullanılmıştır. Öncelikle temel VAR modeli uygulanmıştır. Sonuçlar, jeopolitik risk şoklarının kısa vadede CDS primini artırarak döviz kuru üzerinde değer kaybı baskısı oluşturduğunu göstermektedir. Granger nedensellik sonuçları CDS priminden döviz kuruna, döviz kurundan ise enflasyona doğru güçlü bir aktarım mekanizmasına işaret etmektedir. Etki-tepki fonksiyonları ise jeopolitik risklerin enflasyon üzerindeki etkisinin daha çok dolaylı ve gecikmeli gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Değişkenler arasındaki dinamik ilişkinin zaman içerisindeki değişimini yakalayabilmek için ise Rolling Window VAR analizi yapılmıştır. Söz konusu analize göre özellikle 2013 sonrası dönemde jeopolitik risk şokunun döviz kuru üzerindeki etkisinin güçlenmeye başladığı, 2018 kur krizi ve 2021 sonrası heterodoks para politikası döneminde ise belirgin biçimde arttığı tespit edilmiştir. Buna karşılık, jeopolitik riskin enflasyon üzerindeki etkisinin dönemsel olarak farklılaştığı; 2013–2019 döneminde daha zayıf ve negatif seyrederken, pandemi sonrası dönemde oynaklaşarak 2024–2025 dönemine doğru pozitif hale geldiği görülmektedir. İlaveten modelin sağlamlık analizlerinde Brent petrol fiyatları ve Fed faiz oranı modele dahil edildiğinde de temel bulguların korunduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak çalışma, Türkiye ekonomisinde jeopolitik risk şoklarının finansal kırılganlıkları artırarak CDS primi ve döviz kuru kanalı üzerinden enflasyonist baskılar oluşturduğunu; bu etkinin özellikle para politikası güvenilirliğinin zayıfladığı ve makro-finansal kırılganlıkların derinleştiği dönemlerde belirgin biçimde güçlendiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle fiyat istikrarını önceleyen öngörülebilir para politikaları ve finansal kırılganlıkları azaltıcı yapısal reformlar, jeopolitik risklerin makroekonomik etkilerini sınırlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Rolling Window VAR Yaklaşımı, Jeopolitik Riskler, Döviz Kuru

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

OECD ÜYESİ ÜLKELERDE YEREL VE MERKEZİ YÖNETİM HARCAMALARININ İNSANİ GELİŞME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yazar Dr. Yakup TAŞDEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye, E-yakuptasdemir@comu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-6364-3829

ÖZET

Bu çalışma, 21 OECD üyesi ülkede yerel ve merkezi yönetim kamu harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkisini 2006–2022 dönemi için Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (System GMM) ile incelemektedir. İnsani gelişmenin dinamik yapısını dikkate almak amacıyla gecikmeli bağımlı değişken modele dâhil edilmiş; çevresel performans, kurumsal kalite ve vergi uyum maliyeti kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Bulgular, yerel yönetim harcamalarının insani gelişmeyi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı biçimde artırdığını, merkezi yönetim harcamalarının ise anlamlı bir etki göstermediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kurumsal kalite her iki modelde de güçlü ve pozitif bir belirleyici olarak öne çıkarken, çevresel performans ve vergi uyum maliyeti sınırlı düzeyde pozitif etki göstermektedir. Tanısal testler modellerin geçerliliğini doğrulamaktadır. Sonuçlar, insani gelişmenin artırılmasında yerel yönetimlerin kaynak tahsisindeki etkinliğinin ve güçlü kurumsal yapının kritik politika araçları olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsani gelişme, Yerel Yönetim Kamu Harcamaları, Merkezi Yönetim Kamu Harcamaları, Dinamik Panel Veri Analizi

1. GİRİŞ

Kalkınma kavramı uzun yıllar boyunca ekonomik büyüme ve kişi başına gelir artışı ile açıklanmış olsa da zamanla bu yaklaşımın toplumsal refahı ve bireylerin yaşam kalitesini tam olarak yansıtmadığı anlaşılmıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporu ile kalkınma anlayışı, bireylerin yaşam süresi, eğitim düzeyi ve insana yakışır yaşam standartlarına erişimini kapsayan daha geniş bir çerçeveye taşınmıştır (United Nations Development Programme (UNDP), 1990). Bu yaklaşımın temelinde, kalkınmanın yalnızca gelir artışı değil, insanların seçeneklerini genişletme ve yaşam kalitelerini yükseltme süreci olduğu görüşü yer almaktadır (Sen, 1999).

İnsani gelişmenin artırılmasında kamu kesimi önemli bir işleve sahiptir. Eğitim, sağlık, sosyal koruma, çevre yönetimi ve altyapı gibi temel kamu hizmetleri doğrudan veya dolaylı olarak bireylerin yaşam kalitesini etkilemektedir. Bu nedenle kamu harcamalarının düzeyi kadar, hangi yönetim kademesi tarafından gerçekleştirildiği de önem taşımaktadır. Kamu maliyesi literatüründe merkezi ve yerel yönetimler arasındaki görev ve kaynak paylaşımını inceleyen mali federalizm yaklaşımı, yerel yönetimlerin vatandaşların tercihlerini merkezi yönetime kıyasla daha iyi gözlemleyebileceğini ve bu nedenle bazı kamusal hizmetlerin yerel düzeyde daha etkin sunulabileceğini ileri sürmektedir (Tiebout, 1956; Oates, 1972). Buna karşılık gelir

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

dağılımı, makroekonomik istikrar ve yeniden dağıtım politikaları gibi alanlarda merkezi yönetimlerin daha etkin olduğu kabul edilmektedir (Musgrave, 1959).

Son yıllarda birçok ülkede mali yerelleşme uygulamalarının yaygınlaşması, kamu hizmetlerinin farklı yönetim düzeylerinde sunulmasının toplumsal refah üzerindeki etkilerine yönelik ilgiyi artırmıştır. Mali yerelleşme, karar alma süreçlerinin vatandaşlara yakınlaştırılması yoluyla kaynak tahsis etkinliğinin yükseltilmesini ve yerel ihtiyaçlara daha uygun hizmet sunulmasını amaçlamaktadır (Oates, 1999). Oates (2005), yerel yönetimlerin yerel halka yakınlıkları nedeniyle yerel önceliklerin, ihtiyaçların ve taleplerin belirlenmesi ve bunların etkin bir şekilde karşılanması konusunda bir bilgi üstünlüğüne sahip olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle eğitim, sağlık, çevre ve sosyal hizmetler gibi bireylerle doğrudan ilişkili alanlarda yerel yönetimlerin sahip olduğu bilgi avantajının hizmet kalitesini artırabileceği ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, yerel yönetimlerin mali kapasite farklılıkları, ölçek ekonomilerinden yeterince yararlanamama ve bölgeler arası eşitsizlikleri artırma riski gibi çeşitli sınırlılıkları da bulunmaktadır (Rodríguez-Pose & Ezcurra, 2011). Bu nedenle yerel ve merkezi yönetim harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkisinin ampirik olarak değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

İnsani gelişme yalnızca kamu harcamalarından etkilenmemektedir. Kurumsal yapıların kalitesi, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik faaliyetlerin düzenleyici maliyetleri de bireylerin refah düzeyini belirleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır. Etkin ve hesap verebilir kurumlar, kamu kaynaklarının daha verimli kullanılmasına katkı sağlamakta ve ekonomik-sosyal kalkınmayı desteklemektedir (Acemoglu vd., 2005). Benzer şekilde çevresel kalitenin korunması, insan sağlığı ve yaşam kalitesi üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır (Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 2012). Vergi sisteminin karmaşıklığı ve uyum maliyetleri ise ekonomik kaynakların kullanımını etkileyerek bireysel ve toplumsal refah üzerinde dolaylı sonuçlar doğurabilmektedir (Evans, 2008).

Bu çalışma, OECD ülkelerinde yerel ve merkezi yönetim kamu harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkilerini 2006–2022 dönemi için incelemektedir. Analizde, insani gelişmenin zaman içerisinde süreklilik göstermesi nedeniyle bağımlı değişkenin gecikmeli değeri modele dâhil edilmiş ve dinamik panel veri yaklaşımı benimsenmiştir. Ayrıca kamu harcamaları ile insani gelişme arasındaki ilişkinin çift yönlü olabilmesi nedeniyle ortaya çıkabilecek içsellik sorunlarını ve gözlemlenemeyen ülke etkilerini kontrol etmek amacıyla Arellano ve Bover (1995) ile Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilen Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi kullanılmıştır. Modelde yerel yönetim harcamaları ve merkezi yönetim harcamalarının yanı sıra çevresel performans endeksi, kurumsal kalite göstergesi ve vergi uyum maliyeti değişkenlerine de yer verilmektedir.

Çalışma, OECD ülkelerinde farklı yönetim düzeylerinde gerçekleştirilen kamu harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkilerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek mali yerelleşme ve insani gelişme literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulguların, kamu kaynaklarının hangi yönetim düzeyinde daha etkin kullanılabileceğine ilişkin politika tartışmalarına ışık tutması beklenmektedir.

2. Literatür

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Literatür, kamu ve sosyal harcamaların insani gelişmeyi desteklediğine yönelik güçlü kanıtlar sunmaktadır. Çalışkan ve Eğmir (2020), eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının insani gelişmeyi pozitif yönde etkilediğini ortaya koyarken, Yalçın ve Çakmak (2016) kamu sağlık harcamalarının insani gelişmeyi artırdığını göstermektedir. Benzer şekilde Kapıcıoğlu (2023), sosyal harcamalar ile insani gelişme arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Wiratmoko ve Purwanti (2023) ise eğitim ve sosyal koruma harcamalarının insani gelişmeyi olumlu etkilediğini belirtmektedir.

Yerel yönetim harcamalarına odaklanan çalışmalar da benzer sonuçlara ulaşmaktadır. Mulyono vd., (2025), eğitim, sağlık ve altyapıya yönelik yerel kamu harcamalarının gelir oluşturma, istihdamı destekleme ve insani gelişmeyi iyileştirme potansiyeline sahip olduğunu, ancak mevcut bütçe tahsislerinin insani gelişme öncelikleriyle tam uyumlu olmadığını göstermiştir. Nurvita vd. (2022), yerel yönetimlerin eğitim ve sağlık harcamalarının İnsani Gelişme Endeksi üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Imantria ve Kurnia (2024), eğitim, sağlık, ekonomik faaliyetler ile personel ve mal-hizmet harcamalarının insani gelişmeyi olumlu etkilediğini, buna karşın sermaye harcamalarının negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğunu belirlemiştir.

Bununla birlikte, kamu harcamalarının bileşimi ve harcama yapısının insani gelişme üzerindeki etkisinin farklılaşabileceğini gösteren bulgular da bulunmaktadır. Orshi ve Peter (2025), Nijerya örneğinde cari kamu harcamalarının kısa dönemde negatif, uzun dönemde ise pozitif ve anlamlı etkiler yarattığını, sermaye harcamalarının ise insani gelişme üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur. Tümay (2021) ise harcamanın yerelleşmesinin insani gelişme üzerindeki etkisinin pozitif ancak istatistiksel olarak anlamsız olduğunu, ayrıca harcama yerelleşmesi belirli bir eşiği aştığında bu etkinin negatife döndüğünü tespit etmiştir.

Genel olarak literatür, eğitim, sağlık ve sosyal koruma odaklı kamu harcamalarının insani gelişmeyi desteklediği konusunda güçlü bir uzlaşı sergilerken; sermaye harcamaları ve harcamaların yerelleşmesine ilişkin bulguların ise harcamaların niteliği, etkinliği ve bütçe kompozisyonuna bağlı olarak farklılaştığını göstermektedir.

3. YÖNTEM, VERİ SETİ VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmada, insani gelişme düzeyi üzerinde yerel ve merkezi yönetim kamu harcamalarının etkisi dinamik panel veri yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Çevresel performans, vergi sistemine uyum maliyeti, kurumsal kalite ise kontrol değişken ve yerel yönetim harcamalarının etkisi İnsani gelişme göstergelerinin geçmiş dönem değerlerinden etkilenmesi ve belirli bir süreklilik göstermesi nedeniyle modele bağımlı değişkenin bir dönem gecikmeli değeri analize dâhil edilmiştir. Dinamik panel veri modellerinde gecikmeli bağımlı değişkenin açıklayıcı değişkenler arasında yer alması, gecikmeli bağımlı değişken ile hata terimi arasında korelasyon oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sabit etkiler tahmincisi, özellikle zaman boyutunun sınırlı olduğu panellerde sapmalı ve tutarsız sonuçlar üretebilmektedir. Bu problem literatürde Nickell yanlılığı (Nickell bias) olarak ifade edilmektedir (Nickell, 1981).

Bu sorunun giderilmesi amacıyla Arellano ve Bond (1991), dinamik panel modelleri için Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi'ne (Generalized Method of Moments-GMM) dayalı bir tahmin yöntemi geliştirmiştir. Bununla birlikte, fark GMM yaklaşımında kullanılan gecikmeli

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

seviyedeki araç değişkenlerin zayıf kalabildiği durumlarda tahmin etkinliği azalabilmektedir. Bu nedenle Arellano ve Bover (1995) tarafından önerilen ilave moment koşulları, Blundell ve Bond (1998) tarafından geliştirilerek fark ve seviye denklemlerinin birlikte tahmin edildiği Sistem GMM (System Generalized Method of Moments) yaklaşımı oluşturulmuştur.

Bu çalışmada Sistem GMM yaklaşımı tercih edilmiştir. Bunun temel nedenleri; insani gelişme göstergesinin dinamik bir yapıya sahip olması, geçmiş dönem insani gelişme düzeyinin cari dönemi etkileyebilmesi, gecikmeli bağımlı değişkenden kaynaklanan içsellik sorununun giderilmesi ve gözlenemeyen ülkeye özgü etkilerin kontrol edilmesidir (Blundell & Bond, 1998).

Sistem GMM tahmininde araç değişken seti oluşturulurken, bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri içsel (endogenous) değişken olarak kabul edilmiş ve GMM tipi araç değişkenler olarak modele dâhil edilmiştir. Sistem GMM yaklaşımında, fark denklemi için bağımlı değişkenin gecikmeli seviye değerleri, seviye denklemi için ise bağımlı değişkenin gecikmeli fark değerleri araç değişken olarak kullanılmıştır (Arellano & Bover, 1995; Blundell & Bond, 1998). GMM tipi araç değişkenler, bağımlı değişkenin uygun gecikmeli değerlerinden oluşturulurken, diğer açıklayıcı değişkenler (çevresel performans, vergi uyum maliyeti, kurumsal kalite ve kamu harcamaları) dışsal (exogenous) varsayılarak standart araç değişken olarak modele dâhil edilmiştir.

Çalışmada iki farklı model tahmin edilmiştir. İlk modelde yerel yönetim harcamalarının (TOTALLOCALEXP), ikinci modelde ise merkezi yönetim harcamalarının (TOTALCENTRALEXP) insani gelişme (IGEYDY) üzerindeki etkisi tahmin edilmiştir. Tahmin edilen dinamik panel modelleri aşağıdaki gibidir:

Model 1: Yerel yönetim kamu harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkisi

$$GEYDY_{it} = \alpha + \beta_1 IGEYDY_{it-1} + \beta_2 EPI_{it} + \beta_3 TAXCD_{it} + \beta_4 ICRG_{it} + \beta_5 TOTALLOCALAEXP_{it} + \mu_i + \lambda_t + \varepsilon_{it}$$

Model 2: Merkezi yönetim kamu harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkisi

$$IGEYDY_{it} = \alpha + \beta_1 IGEYDY_{it-1} + \beta_2 EPI_{it} + \beta_3 TAXCD_{it} + \beta_4 ICRG_{it} + \beta_5 TOTALCENTRALEXP_{it} + \mu_i + \lambda_t + \varepsilon_{it}$$

Modellerde;

- $IGEYDY_{it}$: i ülkesinin t dönemindeki insani gelişme göstergesini,
- $IGEYDY_{it-1}$: insani gelişme göstergesinin bir dönem gecikmeli değerini,
- EPI_{it}: çevresel performans endeksini,
- $TAXCD_{it}$: vergi sistemine uyum maliyetini,
- Uluslararası Ülke Risk Bileşenleri Rehberinden ($ICRG_{it}$): kurumsal kalite göstergesini,
- $TOTALLOCALEXP_{it}$: yerel yönetim harcamalarını,
- $TOTALCENTRALEXP_{it}$: alternatif harcama göstergesini,
- μ_i: ülkeye özgü gözlenemeyen etkileri,
- λ_t: zaman etkilerini,
- ε_{it}: hata terimini ifade etmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sistem GMM tahmininde iki aşamalı (two-step) yöntem uygulanmış ve küçük örneklem yanlılığını azaltmak amacıyla Windmeijer (2005) tarafından önerilen dirençli (robust) standart hatalar kullanılmıştır. İki aşamalı System GMM tahmincisinde standart hataların düzeltilmesi, özellikle küçük örneklemlerde daha güvenilir istatistiksel çıkarımlar yapılmasını sağlamaktadır (Windmeijer, 2005).

Tahmin edilen modellerin geçerliliği Arellano-Bond otokorelasyon testleri ile Hansen (1982) testi sonuçlarına bakılarak karar verilmiştir. Arellano ve Bond (1991), dinamik panel GMM modellerinde birinci dereceden otokorelasyonun beklenebilir olduğunu, ancak ikinci dereceden otokorelasyonun bulunmaması gerektiğini belirtmektedir. Araç değişkenlerin genel geçerliliği Hansen aşırı tanımlama testi ile, Sistem GMM modelinde kullanılan ilave moment koşullarının ve araç değişken alt kümelerinin geçerliliği ise Difference-in-Hansen testleri ile değerlendirilmiştir.

Çalışmada bağımlı değişkeni temsil eden IGEYDY, değişkeni UNDP (2026) tarafından yayınlanan "İnsani Gelişme Endeksinden", TOTALLOCALEXP ve TOTALCENTRALEXP verileri OECD (2026) veri tabanından, ICRG verisi, PRS (2023) grup tarafından yayınlanan "*Uluslararası Ülke Risk Bileşenleri Rehberinden (ICRG),* EPI, değişkeni Yale Üniversitesi tarafından yayınlanan "*Çevresel Performans İndeksi*" veri setinden (Block vd., 2024), TAXCD verisi ise Fraser Institute tarafından yayınlanan "*Ekonomik Özgürlük İndeksinden*" elde edilmiştir.

Çalışmanın örneklemini tüm değişkenler itibariyle verilerine ulaşılabilen 21 OECD üyesi ülke oluşturmaktadır. Bu ülkeler; Avustralya, Avusturya, Belçika, Çekya (Çek Cumhuriyeti), Danimarka, Estonya, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İsrail, İtalya, Litvanya, Hollanda, Norveç, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'dir.

4. BULGULAR

Dinamik panel veri yaklaşımı kapsamında tahmin edilen iki aşamalı Sistem GMM sonuçları Tablo 1 ve Tablo 2'de sunulmaktadır. Çalışmada kamu harcamalarının yönetim düzeyine göre insani gelişme üzerindeki etkisini karşılaştırmak amacıyla iki farklı model tahmin edilmiştir. Birinci modelde yerel yönetim harcamaları (TOTALLOCALEXP), ikinci modelde ise merkezi yönetim harcamaları (TOTALCENTRALEXP) temel açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Modellerde bağımlı değişkenin gecikmeli değeri kullanılarak insani gelişmenin dinamik yapısı dikkate alınmış, olası içsellik sorunlarının giderilmesi amacıyla Sistem GMM tahmincisi uygulanmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 1: İki Aşamalı GMM Tahmin Sonuçları (Bağımsız Değişken TOTALLOCALEXP Bağımlı Değişken: HDI)

		Hansen Test	[0.615]
IGEYDY (T-1)	0.9025* (0.0345) [0.000]	Difference-in-Hansen tests	[0.417]
		AR 1	-3.25 [0.001]
EPI	0.0201*** (0.0114) [0.077]	AR 2	-0.46 [0.646]
	0.0217***	Araç Değişken	8
TAXCD	(0.0118) [0.066]		
	0.8241*	Wald chi2	[0.000]
ICRG	(0.2402) [0.001]		
	0.9485*	Gözlem Sayısı	320
TOTALLOCALEXP	(0.3338) [0.004]	N	20

Not: *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. () standart hataları, [ ] ise olasılık değerini göstermektedir.

Tablo 1'de yer alan sonuçlara göre, insani gelişme göstergesinin bir dönem gecikmeli değeri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (β=0.9025, p<0.01). Bu sonuç, insani gelişmenin dinamik bir yapıya sahip olduğunu ve geçmiş dönem insani gelişme düzeyinin mevcut dönem performansı üzerinde güçlü bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Katsayının yüksek olması, insani gelişme göstergesinde belirli bir süreklilik bulunduğuna işaret etmektedir.

Çevresel performans endeksi (EPI) katsayısı pozitif olmakla birlikte %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur (β=0.0201, p<0.10). Bu sonuç, çevresel koşullardaki iyileşmelerin insani gelişme üzerinde destekleyici bir etkisinin olabileceğini göstermektedir. Benzer şekilde vergi uyum maliyeti değişkeni (TACXD) pozitif ve %10 düzeyinde anlamlıdır (β=0.0217, p<0.10). Bu bulgu, vergi sisteminin etkin işleyişinin kamu kaynaklarının oluşturulması ve sosyal hizmetlerin finansmanı yoluyla insani gelişmeyi destekleyebileceğine işaret etmektedir.

Kurumsal kalite göstergesi (ICRG) pozitif ve güçlü biçimde anlamlı bulunmuştur (β=0.8241, p<0.01). Bu sonuç, kurumsal kapasitenin ve yönetişim kalitesinin insani gelişme üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kamu kaynaklarının etkin kullanımı, politika uygulamalarının başarısı ve hizmet sunumunun kalitesi açısından kurumsal yapının belirleyici olduğu görülmektedir. Çalışmanın temel değişkeni olan yerel yönetim harcamaları (TOTALLOCALEXP) ise pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahiptir (β=0.9485, p<0.01). Buna göre yerel yönetim harcamalarındaki artış, insani gelişme düzeyini artırmaktadır. Bu sonuç, yerel yönetimlerin eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve yerel altyapı alanlarındaki harcama kapasitesinin insani gelişmenin iyileştirilmesinde önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

Model geçerliliğine ilişkin test sonuçları incelendiğinde, Hansen testi olasılık değerinin (p=0.615) araç değişkenlerin geçerliliğini desteklediği görülmektedir. Difference-in-Hansen testi sonucu da (p=0.417) kullanılan araç değişkenlerin dışsallık varsayımıyla uyumlu olduğunu göstermektedir. Arellano-Bond otokorelasyon testinde AR(1) sonucu anlamlı iken (p=0.001),

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

AR(2) testi anlamsızdır (p=0.646). Bu durum, modelde ikinci dereceden seri korelasyon bulunmadığını ve Sistem GMM tahmin sonuçlarının güvenilir olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. İki Aşamalı GMM Tahmin Sonuçları (Bağımsız Değişken TOTALCENTRALEXP Bağımlı Değişken: HDI)

		Hansen Test	[0.420]
IGEYDY (T-1)	0.9078* (0.0348) [0.000]	Difference-in-Hansen tests	[0.505]
EPI	0.17 (0.0107) [0.106]	AR 1	-3.29 [0.001]
		AR 2	-0.68 [0.496]
TACXD	0.210*** (0.0114) [0.067]	Araç Değişken	8
ICRG	0.818* (0.249) [0.001]	Wald chi2	[0.000]
TOTALCENTRALEXP	0.495 (0.686) [0.470]	Gözlem Sayısı	320
		N	20

Not: *,**,*** sırasıyla %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. () standart hataları, [ ] ise olasılık değerini göstermektedir.

Tablo 2'de merkezi yönetim harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkisini gösteren Sistem GMM tahmin sonuçları sunulmaktadır. Öncelikle gecikmeli insani gelişme değişkeninin katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (β=0.9078, p<0.01). Bu sonuç, ikinci modelde de insani gelişmenin güçlü bir süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Çevresel performans endeksi (EPI) pozitif katsayıya sahip olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir (β=0.017, p>0.10). Bu durum, merkezi yönetim harcamalarının kontrol edildiği modelde çevresel performansın insani gelişme üzerindeki doğrudan etkisinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Vergi uyum maliyeti değişkeni (TACXD) ise pozitif ancak %10 düzeyinde anlamlıdır (β=0.210, p<0.10). Bu sonuç, mali sistemin etkinliğinin insani gelişme üzerinde dolaylı bir rol oynayabileceğini göstermektedir.

Kurumsal kalite göstergesi (ICRG), ikinci modelde de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (β=0.818, p<0.01). Bu bulgu, kamu harcamalarının yönetim düzeyinden bağımsız olarak kurumsal kalitenin insani gelişmenin temel belirleyicilerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşılık merkezi yönetim harcamalarını temsil eden TOTALCENTRALEXP değişkeninin katsayısı pozitif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı değildir (β=0.495, p>0.10). Bu sonuç, merkezi yönetim harcamalarının tek başına insani gelişme üzerinde belirleyici bir etki oluşturmadığını göstermektedir. Merkezi düzeyde gerçekleştirilen harcamaların insani gelişmeye katkısının, harcamaların miktarından çok dağılımı, etkinliği ve hedeflenen alanlara yönlendirilme biçimiyle ilişkili olduğu değerlendirilebilir.

Model tanısal testleri incelendiğinde, Hansen testi (p=0.420) ve Difference-in-Hansen testi (p=0.505) araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. Ayrıca AR(1) testi anlamlı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

(p=0.001), AR(2) testi ise anlamsızdır (p=0.496). Dolayısıyla modelde ikinci dereceden otokorelasyon problemi bulunmamaktadır.

Genel olarak iki model birlikte değerlendirildiğinde, yerel yönetim harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkisinin merkezi yönetim harcamalarına kıyasla daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu sonuç, yerel yönetimlerin ihtiyaçlara daha yakın olması ve kaynakları bölgesel önceliklere göre yönlendirebilmesi nedeniyle insani gelişme politikalarında önemli bir aktör olduğunu göstermektedir. Buna karşılık merkezi yönetim harcamalarının etkisinin anlamlı olmaması, kamu harcamalarında yalnızca kaynak miktarının değil, harcamaların etkinliği, hedefleme kapasitesi ve uygulama mekanizmalarının belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, OECD üyesi ülkelerde yerel ve merkezi yönetim kamu harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkileri 2006–2022 dönemi için dinamik panel veri yaklaşımı kapsamında Sistem Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (System GMM) kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada insani gelişmenin dinamik yapısı dikkate alınmış; çevresel performans, kurumsal kalite ve vergi uyum maliyeti kontrol değişkenleri olarak modele dâhil edilmiştir. Kamu harcamalarının yönetim düzeyine göre etkilerini karşılaştırabilmek amacıyla yerel yönetim ve merkezi yönetim harcamaları ayrı modellerde incelenmiştir.

Analiz sonuçları, insani gelişmenin güçlü bir süreklilik özelliğine sahip olduğunu göstermektedir. Her iki modelde de bağımlı değişkenin gecikmeli değerinin pozitif ve yüksek düzeyde anlamlı bulunması, ülkelerin geçmiş dönem insani gelişme performansının mevcut dönemi önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, insani gelişmenin kısa dönemde kolay değişmeyen, uzun dönemli politika uygulamalarının birikimli etkileriyle şekillenen dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın temel bulgusu, yerel yönetim kamu harcamalarının insani gelişme üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmasıdır. Bu sonuç, mali yerelleşme yaklaşımının öngörüleriyle uyumlu olup, yerel yönetimlerin vatandaşların ihtiyaçlarını daha yakından takip edebilmesi ve eğitim, sağlık, çevre, sosyal yardım ile yerel altyapı gibi hizmetleri daha etkin sunabilmesi sayesinde insani gelişmeye daha fazla katkı sağlayabildiğini göstermektedir. Buna karşılık merkezi yönetim kamu harcamalarının katsayısı pozitif olmakla birlikte istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu durum, merkezi yönetim harcamalarının insani gelişme üzerindeki etkisinin yalnızca harcama büyüklüğüne değil, harcamaların bileşimine, etkinliğine ve kaynakların hangi alanlara yönlendirildiğine bağlı olduğunu düşündürmektedir.

Kontrol değişkenlerine ilişkin bulgular da önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Kurumsal kalite göstergesi her iki modelde de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, etkin kurumların, hesap verebilir yönetim anlayışının ve güçlü yönetişim yapısının harcama yapan idari birimden bağımsız olarak insani gelişmenin artırılmasında temel belirleyicilerden biri olduğunu göstermektedir. Vergi uyum maliyeti değişkeni her iki modelde de pozitif ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunurken, çevresel performans endeksi yalnızca yerel yönetim harcamalarının yer aldığı modelde %10 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Model geçerliliğine ilişkin tanısal testler Sistem GMM tahminlerinin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Hansen ve Difference-in-Hansen testleri kullanılan araç değişkenlerin geçerliliğini desteklerken, Arellano-Bond AR(1) ve AR(2) test sonuçları modellerde ikinci dereceden otokorelasyon bulunmadığını göstermektedir.

Elde edilen bulgular politika açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. OECD ülkelerinde insani gelişmenin artırılmasına yönelik politikaların yalnızca kamu harcamalarının toplam büyüklüğüne odaklanması yeterli görünmemektedir. Özellikle eğitim, sağlık, çevre ve sosyal hizmetler gibi bireylere doğrudan ulaşan hizmetlerin yerel yönetimler aracılığıyla sunulmasının insani gelişmeye daha güçlü katkılar sağlayabileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle yerel yönetimlerin mali kapasitelerinin güçlendirilmesi, mali özerkliklerinin artırılması ve kaynak tahsis süreçlerinde etkinliklerinin geliştirilmesi sürdürülebilir insani gelişme politikalarının önemli bileşenleri arasında değerlendirilmelidir. Bununla birlikte merkezi yönetimlerin de kaynak dağılımında etkinliği artıracak, performans odaklı bütçeleme ve sonuç esaslı kamu yönetimi uygulamalarını güçlendirecek reformlara ağırlık vermesi yararlı olacaktır.

Çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Analiz 21 OECD ülkesini ve 2006–2022 dönemi ile sınırlıdır. Ayrıca kamu harcamaları yalnızca yönetim düzeyine göre ele alınmış, eğitim, sağlık, sosyal koruma veya çevre gibi fonksiyonel harcama bileşenleri ayrı ayrı incelenmemiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırması dikkate alınarak farklı harcama türlerinin insani gelişme üzerindeki etkileri araştırılabilir. Ayrıca mali yerelleşme göstergeleri, gelir yerelleşmesi, mali özerklik düzeyi veya yönetişim göstergeleri gibi değişkenlerin modele dâhil edilmesi, kamu harcamaları ile insani gelişme arasındaki ilişkinin daha kapsamlı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). *Institutions as a fundamental cause of long-run growth*. In P. Aghion & S. N. Durlauf (Eds.), *Handbook of Economic Growth* (Vol. 1A, pp. 385–472). Amsterdam: Elsevier.

Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies, 58*(2), 277–297.

Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics, 68*(1), 29–51.

Block, S., Emerson, J. W., Esty, D. C., de Sherbinin, A., & Wendling, Z. A. (2024). 2024 Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. http://epi.yale.edu/downloads/2024-epi-report-20250106.pdf Erişim Tarihi: 22.02.2025.

Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics, 87*(1), 115–143.

Çalışkan, A., & Eğmir, R. T. (2020). The relationship between public expenditure and human development: The case of European countries (2009-2018). *Sosyal Güvenlik Dergisi, 10*(2), 217-226.

Evans, C. (2008). Taxation compliance and administrative costs: An overview. In M. Lang, J. Schuch, & C. Staringer (Eds.), *Tax Compliance Costs for Companies in an Enlarged European Community* (pp. 447–468). Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International.

Fraser Institute (2026). Economic Freedom. efotw.org/economic-freedom/dataset?geozone=world&year=2023&page=dataset&min-year=2&max-year=0&filter=0. Erişim Tarihi: 14.07.2026.

Hansen, L. P. (1982). Large sample properties of generalized method of moments estimators. *Econometrica, 50*(4), 1029–1054. https://doi.org/10.2307/1912775.

Imantria, B., & Kurnia, A. S. (2024). Does local government expenditure lead to human development in Indonesia?. *Economics Development Analysis Journal*, *13*(2), 235-247.

Kapıcıoğlu, R. (2023). Sosyal harcamalar ve insani gelişmişlik arasındaki ilişki: Türkiye örneği. İçinde A. İncekara & S. Ateş Oktar (Ed.), *Cumhuriyetin 100. yılında Türkiye ekonomisi* (ss. 463–470). İstanbul Üniversitesi Yayınevi. https://doi.org/10.26650/B/SS10.2023.016.26.

Mulyono, H. I., Marlissa, E. R., Titalessy, P. B., & Ratang, S. A. (2025). The impact of government expenditure on improving the quality of human development in Papua Province. *Society*, *13*(2), 1158-1173.

Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*. New York, NY: McGraw-Hill.

Nickell, S. (1981). Biases in dynamic models with fixed effects. *Econometrica, 49*(6), 1417–1426.

Nurvita, D., Rohima, S., Bashir, A., & Mardalena, M. (2022). The role of public spending on education, health, and economic growth toward human development index in the local economy. *Sriwijaya International Journal of Dynamic Economics and Business*, 197-210.

Oates, W. E. (1972). *Fiscal Federalism*. New York, NY: Harcourt Brace Jovanovich.

Oates, W. E. (1999). An essay on fiscal federalism. *Journal of Economic Literature, 37*(3), 1120–1149. https://doi.org/10.1257/jel.37.3.1120.

Oates, W. E. (2005). Toward a second-generation theory of fiscal federalism. *International tax and public finance, 12*(4), 349-373.

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2012). *OECD environmental outlook to 2050: The consequences of inaction*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264122246-en

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2026). OECD *fiscal decentralisation database: consolidated cofog expenditure using the "spent by" approach (% of gdp), Table 22 (2000–2022)* [Data set]. https://www.oecd.org/en/data/datasets/oecd-fiscal-decentralisation-database.html

Orshi, T. R., & Peter, G. D. (2025). Impact of public expenditure on human development in Nigeria (2003-2024). *Journal of Public Administration Frontiers*, *1*(1), 33-43.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

PRS (2023). The International Country Risk Guide (ICRG). https://www.prsgroup.com/explore-our-products/icrg/ (Erişim Tarihi: 25.05.2023).

Rodríguez-Pose, A., & Ezcurra, R. (2011). Is fiscal decentralization harmful for economic growth? Evidence from the OECD countries. *Journal of Economic Geography, 11*(4), 619–643. https://doi.org/10.1093/jeg/lbq025

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York, NY: Alfred A. Knopf.

Tiebout, C. M. (1956). A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy, 64*(5), 416-424.

Tümay, M. (2021). The effect of fiscal decentralization on the human development index and its components: a panel data study. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi, 7*(2), 357-373.

United Nations Development Programme (UNDP). (1990). *Human Development Report 1990*. New York, NY: Oxford University Press.

UNDP (United Nations Development Programme) (2026). Human Development Index. https://hdr.undp.org/datacenter/human-development-index#/indicies/HDI, Erişim Tarihi: 11.06.2026.

Windmeijer, F. (2005). A finite sample correction for the robust variance estimator of any two-step GMM estimator. *Journal of Econometrics, 126*(1), 25–51.

Wiratmoko, A. O. T., & Purwanti, L. (2023). Impact of government expenditure on human development ındex in ındonesia by functions. *The EUrASEANs: Journal on Global Socio-Economic Dynamics, 6*(43), 45-58.

Yalçın, A. Z., & Çakmak, F. (2016). Türkiye'de kamu sağlık harcamalarının insani gelişim üzerindeki etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 30*(4), 705-723

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İNSANİ GELİŞME VE VERGİ SİSTEMİNE UYUM MALİYETİ İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ

Yazar Dr. Yakup TAŞDEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye, E-yakuptasdemir@comu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-6364-3829

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, OECD üyesi ülkelerde insani gelişme ile vergi sistemine uyumun maliyeti arasındaki nedensellik ilişkisini 2000–2023 dönemi için ampirik olarak incelemektir. Analizde, insani gelişme göstergesi olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Endeksi (HDI), vergi sistemine uyum maliyetini temsil eden gösterge olarak ise Fraser Institute tarafından yayınlanan vergi uyumu verisi kullanılmıştır. Söz konusu endekste yüksek değerler, vergi sistemine uyum maliyetinin düşük olduğunu ifade etmektedir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz bulguları, insani gelişme ile vergi sistemine uyum maliyeti arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, vergi sistemine uyum maliyetindeki azalışın insani gelişmeyi desteklediğini, aynı zamanda insani gelişme düzeyindeki artışın da vergi sisteminin etkinliğini ve uyum maliyetlerini etkileyebildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, vergi sisteminin sadeleştirilmesi, uyum maliyetlerinin azaltılması ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesine yönelik politikaların insani gelişmenin desteklenmesinde önemli rol oynayabileceğini göstermektedir. Çalışma, OECD üyesi ülkeler örnekleminde insani gelişme ile vergi sistemine uyum maliyeti arasındaki karşılıklı etkileşimi panel nedensellik yaklaşımıyla ortaya koyarak literatüre ampirik katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsani Gelişme, Vergi Sistemine Uyum Maliyeti, Panel Granger Nedensellik Testi

1. GİRİŞ

Kamu maliyesinin temel amaçlarından biri, ekonomik büyümeyi desteklemenin yanı sıra bireylerin yaşam kalitesini artıracak sürdürülebilir bir kalkınma sürecini sağlamaktır. Bu doğrultuda hükümetlerin başvurduğu politika araçlarından bir tanesi vergilerdir. Bir ülkedeki vergi sistemi yalnızca kamu gelirlerinin finansmanını sağlayan bir araç olmayıp aynı zamanda eğitim, sağlık, sosyal koruma, ulaşım, iletişim ve altyapı gibi insan refahını doğrudan etkileyen ve aynı zamanda insani gelişmenin (İGE) temel bileşenlerinden kabul edilen bu alanlara yönelik yatırımların finanse edilmesinde kritik bir rol üstlenmektedir. Etkin işleyen bir vergi sistemi, devletin kamu hizmetlerini sürdürülebilir biçimde sunmasına olanak tanırken, ekonomik aktörler üzerindeki aşırı idari yüklerin azaltılması da kaynakların daha verimli kullanılmasını desteklemektedir. Bu nedenle günümüzde vergi sistemlerinin başarısı yalnızca tahsil edilen vergi miktarıyla değil, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerine getirirken katlandıkları uyum maliyetlerinin düzeyiyle de değerlendirilmektedir (OECD, 2013). Başka bir ifadeyle

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

vergilendirme maliyetleri, mükelleflerin vergi uyumunu, yatırım kararlarını, ekonomik büyümeyi ve kamu hizmetlerinin etkin sunumunu doğrudan etkilemektedir (Everest-Phillips & Sandall 2009; Kochanova vd., 2016), Bu nedenle analize geçmeden önce vergi sistemine uyum maliyetinin tanımlanması, bu maliyetleri arttıran ve azaltan faktörlerin neler olduğunun açıklanması önem taşımaktadır.

Vergi sistemine uyum maliyeti; mükelleflerin vergi mevzuatına uyabilmek amacıyla katlandıkları zaman, finansal kaynak, muhasebe hizmeti, kayıt tutma ve raporlama gibi doğrudan ve dolaylı maliyetleri ifade etmektedir. Özellikle karmaşık vergi sistemleri, işletmeler ve bireyler üzerinde önemli idari yükler oluşturarak üretken faaliyetlere ayrılabilecek kaynakların azalmasına neden olabilmektedir. Bu durum yatırım kararlarını, kayıtlı ekonomik faaliyetleri ve vergiye gönüllü uyumu olumsuz etkileyebildiği gibi kamu gelirlerinin sürdürülebilirliğini de zayıflatabilmektedir (Tran-Nam vd., 2000).

Vergi uyum maliyetlerinin artması, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu zayıflatarak vergi kaçınması ve vergi kaçırma davranışlarını teşvik edebilmektedir (Alm, 1996). Bunun sonucunda kamu gelirlerinde meydana gelen azalma, bütçe dengesini ve kamu hizmetlerinin sunumunu olumsuz etkileyebilmektedir. Aynı zamanda kaynak tahsisinde ortaya çıkan etkinlik kayıpları hem ekonomik performansı hem de toplumsal refahı sınırlamaktadır. Dolayısıyla vergi uyum maliyetleri, ekonomik ve mali sonuçları bakımından politika yapıcılar açısından önemli bir belirleyici olarak değerlendirilmektedir (Eichfelder & Schorn, 2009; Eichfelder & Hechtner, 2018). Bu nedenle bir ülkede vergi uyum maliyetlerinin düşürülmesinin ve vergi uyumunun arttırılmasının yalnızca vergi tahsilatını yükseltmekle kalmadığı, aynı zamanda kamu yönetiminin etkinliğini güçlendirdiği, İGE'yi teşvik ettiği ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasını kolaylaştırdığı söylenebilir. Vergiye gönüllü uyumun güçlenmesi, kamu gelirlerinin daha istikrarlı hâle gelmesine, kamu hizmetlerinin kalitesinin artmasına ve devlet ile vatandaş arasındaki güven ilişkisinin güçlenmesine katkı sağlayabilir. Bu bağlamda vergi sisteminin sadeleştirilmesi ve uyum maliyetlerinin azaltılması, maliye politikalarının temel öncelikleri arasında değerlendirilebilir (OECD, 2019; OECD, 2021; OECD, 2026). Vergi uyum maliyetlerinin kamu gelirleri, kamu hizmetlerinin etkinliği ve ekonomik performans üzerindeki etkileri, bu maliyetlerin İGE açısından da değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu noktada, vergi sisteminin nihai toplumsal sonuçlarını analiz edebilmek için İGE yaklaşımı önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

İnsani gelişme yaklaşımı, ekonomik büyümenin tek başına toplumsal refahı açıklamakta yetersiz kaldığını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre kalkınmanın temel amacı bireylerin daha uzun, sağlıklı ve nitelikli bir yaşam sürdürebilmelerine olanak sağlayacak fırsatların genişletilmesidir (Vijesandiran & Selvaras, 2018). Bu nedenle eğitim, sağlık ve yaşam standardını birlikte değerlendiren İnsani Gelişme Endeksi (İGE), ülkelerin kalkınma performansının en yaygın göstergelerinden biri olarak kullanılmaktadır. İGE'nin yükselmesi, büyük ölçüde kamu kaynaklarının etkin biçimde toplanmasına ve eğitim ile sağlık gibi temel kamu hizmetlerine yönlendirilmesine bağlıdır. Dolayısıyla vergi sisteminin etkinliği ile İGE arasında dolaylı fakat güçlü bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Literatürde gerçekleştirilen çalışmalarda araştırmacılar daha çok kamu harcamalarının İGE üzerindeki etkilerine odaklanmışlardır. Bazı çalışmalarda ise vergi gelirleri, vergi kapasitesi ve vergi uyumu gibi faktörlerin İGE üzerindeki etkisi incelenmiş ve vergileme maliyetlerinin bu süreçteki rolü göz ardı edilmiştir. Oysa yüksek uyum maliyetleri hem ekonomik etkinliği azaltabilmekte hem de kamu gelirlerinin sürdürülebilirliği üzerinde dolaylı etkiler oluşturarak İGE performansını etkileyebilmektedir. Bu yönüyle vergi sistemine uyum maliyeti, kamu maliyesi ve kalkınma literatürünün kesişim noktasında yer alan ancak yeterince araştırılmamış bir değişken olarak dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, 2000–2023 döneminde 31 OECD ülkesinde vergi sistemine uyum maliyeti ile İGE arasındaki ilişkiyi ampirik olarak incelemektir. Çalışmada öncelikle panel veri setinin yapısal özellikleri ikinci nesil panel veri testleriyle değerlendirilmiş, ardından değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. OECD ülkelerinin uzun dönemli ve karşılaştırmalı verilerini kapsayan çalışma, vergi sistemine uyum maliyetinin İGE üzerindeki rolünü ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı ve politika yapıcılara vergi sistemlerinin sadeleştirilmesine yönelik öneriler sunmayı amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR

Vergi sistemine uyum maliyetlerinin İGE üzerindeki etkisini doğrudan inceleyen ampirik çalışmalar literatürde oldukça sınırlıdır. Bu nedenle konuya ilişkin mevcut bilgi birikimi büyük ölçüde vergi gelirleri, vergi yükü ve maliye politikalarının İGE üzerindeki etkilerini analiz eden araştırmalara dayanmaktadır. Bu çalışmalar, vergi uyum maliyetlerinin kamu gelirleri ve mali kapasite üzerindeki dolaylı etkileri dikkate alındığında, araştırmanın kuramsal temelini oluşturmaktadır. Nitekim vergi uyum maliyetlerinin artması vergiye gönüllü uyumu azaltarak vergi gelirlerini olumsuz etkileyebilmekte; azalan kamu gelirleri ise eğitim, sağlık ve sosyal koruma gibi İGE'nin temel bileşenlerine ayrılabilecek kaynakları sınırlandırabilmektedir. Bu çerçevede, vergi gelirleri ile İGE arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, vergi uyum maliyetlerinin İGE üzerindeki olası etkilerinin değerlendirilmesinde dolaylı fakat önemli kanıtlar sunmaktadır.

Bu kapsamda yapılan ampirik çalışmaların bulguları farklılık göstermektedir. Saragih (2018), yerel vergi gelirlerinin İGE'yi pozitif ve anlamlı biçimde desteklediğini ortaya koymuştur. Kızılkaya vd., (2015), 14 OECD ülkesini kapsayan analizlerinde Panel FMOLS tahminlerine göre vergi yükünün İGE'yi negatif etkilediğini, Panel DOLS sonuçlarında ise bu ilişkinin anlamlı olmadığını belirlemiştir. Bununla birlikte, panel VECM analizi vergilerden İGE'ye doğru uzun dönemli tek yönlü bir nedensellik ilişkisine işaret etmektedir. Shettigar vd. (2022), etkin vergi sistemlerinin eğitim ve sağlık harcamalarının finansmanını güçlendirerek İGE'yi desteklediğini vurgulamaktadır. Buna karşılık, Asawasakulkrai (2022), 75 ülkeyi kapsayan çalışmasında toplam vergi gelirleri ile gelir ve tüketim vergilerinin İGE üzerinde negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ibadin ve Oluwatuyi (2021) ise Nijerya örneğinde katma değer vergisi gelirlerinin İnsani Gelişme Endeksi üzerinde pozitif ve anlamlı, gümrük ve tüketim vergilerinin ise negatif ve anlamlı etkiye sahip olduğunu belirlemiştir. Bu bulgular,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

vergi gelirlerinin İGE üzerindeki etkisinin vergi sisteminin yapısı, vergi bileşimi ve kamu kaynaklarının etkin kullanımına bağlı olarak değişebildiğini göstermektedir.

İnsani gelişmenin vergi sistemi üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, bireylerin eğitim düzeyi, gelir seviyesi, yaşam standartları ve kurumsal farkındalıklarının vergiye yönelik davranışları şekillendiren önemli unsurlar olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda Dronca (2016), 28 Avrupa Birliği ülkesini kapsayan ve 1999–2010 dönemini inceleyen çalışmasında, En Küçük Kareler (OLS), sabit etkiler ve rassal etkiler modellerini kullanarak İGE'nin vergi kaçakçılığı üzerindeki etkisini analiz etmiş ve tüm tahmin yöntemlerinde İGE ile vergi kaçakçılığı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit etmiştir. Bu bulgu, İGE düzeyindeki artışların bireylerin vergi bilincini ve kamu kurumlarına yönelik güvenini artırarak vergi uyumunu güçlendirebileceğine işaret etmektedir. Benzer şekilde, Taşdemir (2023), gelişmekte olan 24 ülkeyi kapsayan çalışmasında İGE'nin vergi uyumu üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Singoro (2021), Kenya örneğinde 2003–2018 dönemini ele aldığı çalışmasında İGE ile vergi gelirleri arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğunu belirlemiş ve sosyoekonomik gelişmişliğin vergi kapasitesini artırabileceğini göstermiştir. Ayrıca Bello (2025), vergi uyumu ile İGE arasında negatif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymaktadır.

3. YÖNTEM, VERİS SETİ VE ÖRNEKLEM

Bu çalışmada insani kalkınma ile vergi sistemine uyum maliyeti arasındaki ilişki panel veri analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Analizde öncelikle paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığı Breusch-Pagan LM, Düzeltilmiş LM (LM Adj.) ve Pesaran CD testleri aracılığıyla araştırılmıştır. Yatay kesit bağımlılığının belirlenmesi, sonraki aşamalarda kullanılacak ekonometrik testlerin seçiminde yol gösterici olmuştur.

Panel veri modelinde eğim katsayılarının homojen olup olmadığını tespit etmek amacıyla Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta Homojenlik Testi uygulanmıştır. Bu test sayesinde ülkeler arasında katsayıların farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir.

Değişkenlerin durağanlık özelliklerinin belirlenmesi amacıyla, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil panel birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS (Cross-sectionally Augmented IPS) testi kullanılmıştır. CIPS testi yardımıyla serilerin seviyelerinde ve gerekli durumlarda farkları alınarak durağan olup olmadıkları incelenmiştir.

Son olarak, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünü ve varlığını belirlemek amacıyla Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi uygulanmıştır. Bu test, paneli oluşturan birimler arasında heterojenliğe izin vermesi ve yatay kesit boyutunun zaman boyutundan farklı olduğu durumlarda etkin sonuçlar sunması nedeniyle tercih edilmiştir. Testin temel modeli (1) denklemde gösterilmektedir.

$$TSC_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^{K} \gamma_i^{(k)} TSC_{i,t-k} + \sum_{k=1}^{K} \delta_i^{(k)} IGE_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$TSC_{i,t}$: i ülkesinin t dönemindeki vergi sistemine uyum maliyetini göstermektedir (bağımlı değişken).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

$IGE_{i,t-k}$: i ülkesinin t-k dönemindeki İGE endeksi değerini ifade etmektedir.

i: Paneli oluşturan kesit birimlerini (ülkeleri) göstermektedir ($i = 1,2,\dots,N$).

t: Zaman boyutunu göstermektedir ($t = 1,2,\dots,T$).

k: Modelde kullanılan gecikme uzunluğunu ifade etmektedir ($k = 1,\dots,K$).

α_i: Her ülkeye özgü sabit terimi ifade etmektedir. Ülkeler arasındaki gözlemlenemeyen yapısal farklılıkları temsil etmektedir.

$\gamma_i^{(k)}$: TSC'nin kendi gecikmeli değerlerine ait katsayıları göstermektedir. Vergi sistemine uyum maliyetinin geçmiş dönem değerlerinin mevcut dönem üzerindeki etkisini ölçmektedir.

$\delta_i^{(k)}$: İGE'nin gecikmeli değerlerine ait katsayıları göstermektedir. İnsani gelişme düzeyinin vergi sistemine uyum maliyeti üzerindeki etkisini ölçmektedir.

$\varepsilon_{i,t}$: Hata terimini ifade etmektedir. Modelde yer almayan diğer faktörlerin etkilerini kapsamaktadır.

Vergi Sistemine Uyumun Maliyeti(TSC) → İGE nedenselliğinin test edilmesi için:

$$IGE_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^{K} \gamma_i^{(k)} IGE_{i,t-k} + \sum_{k=1}^{K} \beta_i^{(k)} TSC_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Burada temel hipotezler:

$$H_0: \beta_i^{(k)} = 0$$

Tüm *i*birimleri ve tüm gecikmeler için geçerlidir. Bu durumda TSC, İGE'nin Granger nedeni değildir.

$$H_1: \beta_i^{(k)} \neq 0$$

En az bir ülke için geçerlidir. Bu durumda TSC, İGE'nin Granger nedenidir.

İGE → TSC nedenselliğinin test edilmesi için:

$$TSC_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^{K} \gamma_i^{(k)} TSC_{i,t-k} + \sum_{k=1}^{K} \delta_i^{(k)} IGE_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Temel hipotezler:

$$H_0: \delta_i^{(k)} = 0$$

Tüm *i*birimleri ve tüm gecikmeler için geçerlidir. Bu durumda İGE, TSC'nin Granger nedeni değildir.

$$H_1: \delta_i^{(k)} \neq 0$$

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

En az bir ülke için geçerlidir. Bu durumda İGE, TSC'nin Granger nedenidir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin belirlenmesinde Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılmıştır. Test kapsamında İnsani Gelişme Endeksi (İGE) ile Vergi Sistemine Uyum Maliyeti (TSC) arasındaki nedensellik ilişkisi çift yönlü olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda İGE'nin TSC üzerindeki ve TSC'nin İGE üzerindeki etkileri yukarıdaki panel Granger nedensellik modelleri aracılığıyla test edilmiştir. Test sonuçları Zbar-istatistiği ve buna karşılık gelen olasılık değerleri kullanılarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada kullanılan değişkenler uluslararası veri setlerinden elde edilmiştir. İGE, verisi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayınlanan, İnsani Gelişme Endeksi veri setinden, vergi sistemine uyum maliyeti verisi ise Fraser Institute tarafından yayınlanan Ekonomik Özgürlük veri setinden elde edilmiştir.

Çalışmada analizler verilerine ulaşılabilen 31 OECD ülkesi için gerçekleştirilmiştir. Bu ülkeler; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Letonya, Litvanya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, Meksika ve İspanya şeklindedir.

4. BULGULAR

Bu bölümde, İGE ile vergi sistemine uyum maliyeti arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik ampirik analiz sonuçları sunulmaktadır. Öncelikle panel veri setinin yapısal özelliklerini ortaya koymak amacıyla yatay kesit bağımlılığı ve eğim katsayılarının homojenliği test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, ülkeler arasında önemli ölçüde yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik bulunduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, nedensellik testi sonuçlarının güvenilir olabilmesi için ülkeler arasındaki farklılıkları ve ortak şokları dikkate alan uygun yöntemin tercih edilmesi önem arz etmektedir. Değişkenlerin durağanlık özellikleri CIPS testi aracılığıyla incelenmiş, ardından değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 1: Yatay Kesit Bağımlılık Testi Sonuçları

Test	İstatistik	P-Değeri
LM	2902.000	0.0000*
LM adj*	194.200	0.0000*
LM CD*	43.710	0.0000*

Tablo 1'de yatay kesit bağımlılığını test etmek amacıyla uygulanan LM (Breusch ve Pagan, 1980), Düzeltilmiş LM (Pesaran vd. 2008) ve Pesaran CD test sonuçları yer almaktadır. Testlerin sıfır hipotezi (H_0), yatay kesit birimleri arasında bağımsızlık olduğunu ifade etmektedir. Elde edilen sonuçlar, tüm test istatistiklerinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Buna göre yatay kesit bağımsızlığı varsayımını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Başka bir ifadeyle, incelenen ülkeler arasında ortak ekonomik, kurumsal veya küresel faktörlerden kaynaklanan karşılıklı etkileşim bulunmaktadır. Bu bulgu, ülkelerin birbirinden tamamen bağımsız hareket etmediğini ve analizlerde yatay kesit bağımlılığını dikkate alan yöntemlerin tercih edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 2: Pesaran Yamagata Homojenlik Testi Sonuçları

Yöntem	Delta Değeri	P-Değeri
Delta (Δ)	42.196	0.000*
Düzeltilmiş Delta (adj. Δ)	45.110	0.000*

Tablo 2'de değişkenler arasındaki eğim katsayılarının homojen olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanan Pesaran ve Yamagata (2008) homojenlik testi sonuçları sunulmaktadır. Testin sıfır hipotezi (H_0), panelde yer alan yatay kesit birimleri arasında eğim katsayılarının homojen olduğunu, alternatif hipotez (H_1) ise katsayıların heterojen olduğunu ifade etmektedir. Elde edilen sonuçlara göre hem Delta (Δ) hem de düzeltilmiş Delta (Adj. Δ) istatistikleri %1 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0,01$). Buna göre homojenlik varsayımını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuç, paneli oluşturan ülkeler arasında İGE ve vergi uyum maliyeti arasındaki ilişkinin katsayılarının farklılaştığını göstermektedir. Dolayısıyla analiz sürecinde ülkeler arası yapısal farklılıkları dikkate alan ikinci nesil panel veri yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir.

Tablo 3. Gecikme Uzunluğu Sonuçları

Gecikme (Lag)	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-4369.244	NA	53209.38	16.55774	16.57391	16.56407
1	-2181.374	4350.879	13.59570	8.285508	8.334020*	8.304499*
2	-2178.892	4.917373	13.67411	8.291257	8.372111	8.322910
3	-2171.992	13.61662*	13.52476*	8.280273*	8.393469	8.324587
4	-2169.520	4.859655	13.60331	8.286061	8.431598	8.343036
5	-2167.615	3.730407	13.71177	8.293997	8.471876	8.363633
6	-2164.175	6.710055	13.74101	8.296119	8.506340	8.378416
7	-2163.181	1.932035	13.89850	8.307505	8.550067	8.402463
8	-2159.110	7.880027	13.89495	8.307235	8.582139	8.414855

Tablo 3'te değişkenler arasındaki dinamik ilişkinin belirlenmesi amacıyla kullanılan optimal gecikme uzunluğu sonuçları sunulmaktadır. VAR/VECM tabanlı analizlerde uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi, modelin doğru tahmin edilmesi ve sonuçların güvenilirliği açısından önem taşımaktadır. Elde edilen sonuçlara göre farklı bilgi kriterleri farklı gecikme uzunluklarını önermektedir. Schwarz (SC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriterleri birinci gecikme uzunluğunu tercih ederken, Olabilirlik Oranı (LR), Nihai Tahmin Hatası (FPE) ve Akaike Bilgi Kriteri (AIC) üçüncü gecikme uzunluğunu işaret etmektedir. Bilgi kriterleri arasındaki farklılık dikkate alınarak, modelin açıklama gücü ve tahmin performansı açısından uygun gecikme uzunluğu 3 dönem olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda nedensellik analizinde üç gecikmeli model yapısı kullanılmıştır.

Tablo 4 Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Test İstatistiği	%10 Kritik Değer	%5 Kritik Değer	%1 Kritik Değer
IGE	-2.663	-2.04	-2.11	-2.23
TSC	-2.157	-2.04	-2.11	-2.23

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 4'te değişkenlerin durağanlık özelliklerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına göre hem İnsani Gelişme Endeksi (IGE) hem de Vergi Sistemine Uyum Maliyeti (TSC) değişkenlerine ait test istatistikleri, ilgili kritik değerlerden daha küçüktür. Buna göre her iki değişkenin de düzey değerlerinde durağan olduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, değişkenler birinci fark alınmasına gerek kalmadan seviyesinde durağandır ve I(0) süreç özelliği göstermektedir. Bu sonuç, değişkenler arasındaki kısa dönemli dinamik ilişkilerin araştırılmasına olanak sağlamaktadır.

Tablo 5. Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi (H_0)	**W-bar istatistiği**	**Z-bar istatistiği**	**Z-bar tilde istatistiği**	**Karar/Sonuç**
TSC, IGE'nin Granger nedeni değildir.	18.4955	20.7215 (p=0.0000)	2.8176 (p=0.0048)	H0 Red (Nedensellik Var)
IGE, TSC'nin Granger nedeni değildir.	24.8028	31.1809 (p=0.0000)	4.9095 (p=0.0000)	H0 Red (Nedensellik Var)

Tablo 5'te Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testi sonuçları sunulmaktadır. Bu test, panel veri yapısında yatay kesitler arasındaki heterojenliği dikkate alarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemektedir. Testin sıfır hipotezi, ilgili değişkenler arasında Granger nedensellik ilişkisinin bulunmadığını ifade etmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre, TSC'den İGE'ye doğru nedensellik ilişkisini ifade eden sıfır hipotezi reddedilmiştir (Z-bar tilde=2,8176; p=0,0048). Bu sonuç, TSC'deki değişimlerin İGE göstergeleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, İGE'den TSC'ye doğru nedensellik ilişkisini ifade eden hipotez de reddedilmiştir (Z-bar tilde=4,9095; p=0,0000). Dolayısıyla İGE düzeyindeki değişimlerin de vergi uyum maliyetlerini etkilediği görülmektedir.

Bu bulgular, değişkenler arasında çift yönlü (bidirectional) bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle, daha yüksek İGE düzeyi bireylerin vergi sistemini daha etkin kullanabilmesine ve uyum maliyetlerinin azalmasına katkı sağlayabilirken; TSC'deki değişimler de kamu gelirleri, kamu hizmetlerinin finansmanı ve dolayısıyla İGE süreçleri üzerinde etkili olabilmektedir. Elde edilen sonuçlar, vergi sistemi ile İGE arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığını ve karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, OECD üyesi ülkelerde 2000–2023 dönemi için İGE ile vergi sistemine uyum maliyeti arasındaki nedensellik ilişkisi ampirik olarak incelenmiştir. Çalışmada İGE göstergesi olarak Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE), TSC'yi temsil eden değişken olarak ise Fraser Institute tarafından sunulan vergi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

uyumu göstergesi kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün belirlenmesinde Dumitrescu-Hurlin (2012) panel nedensellik testinden yararlanılmıştır.

Analiz sonuçları, OECD ülkelerinde İGE ile TSC arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuç, vergileme sürecinin yalnızca kamu gelirlerinin artırılmasına yönelik teknik bir süreç olmadığını, aynı zamanda toplumsal refah ve kalkınma dinamikleriyle karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu göstermektedir.

TSC' azaltılması; mükelleflerin zaman, bilgi ve finansal kaynak bakımından karşılaştıkları yüklerin hafiflemesine, vergiye gönüllü uyumun artmasına ve kayıtlı ekonomik faaliyetlerin güçlenmesine katkı sağlayabilir. Bu durum, kamu gelirlerinin daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlayarak eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi İGE'nin temel unsurlarına yönelik kamu harcamalarının finansmanını destekleyebilir. Dolayısıyla daha basit, anlaşılır ve dijitalleşme yoluyla etkinleştirilmiş vergi sistemleri, yalnızca mali etkinliği artıran araçlar değil, aynı zamanda İGE'yi destekleyen politika unsurları olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, İGE düzeyindeki artışların da vergi sisteminin etkinliği üzerinde olumlu etkiler oluşturabileceği görülmektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesi, bireylerin kamu hizmetleri ve vergi yükümlülükleri konusundaki farkındalığını artırarak vergiye uyumu güçlendirebilir. Bunun yanında gelişmiş kurumsal yapıların ve yüksek toplumsal güven düzeyinin, vergi süreçlerinin daha etkin işlemesine ve uyum maliyetlerinin azalmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın bulguları, literatürde ağırlıklı olarak incelenen vergi gelirleri, vergi yükü ve kamu harcamaları ile İGE arasındaki ilişkiye farklı bir perspektif sunmaktadır. TSC'nin de kalkınma sürecinde dikkate alınması gereken önemli bir unsur olduğu ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışma, vergi sisteminin tasarımı ile İGE arasındaki karşılıklı ilişkiyi OECD ülkeleri örnekleminde ortaya koyarak literatüre katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak, politika yapıcılar açısından yalnızca vergi gelirlerinin artırılması değil, aynı zamanda mükelleflerin vergi sistemine uyum sağlama süreçlerinde karşılaştıkları maliyetlerin azaltılması da önemli bir hedef olmalıdır. Vergi mevzuatının sadeleştirilmesi, dijital vergi uygulamalarının yaygınlaştırılması, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve mükelleflerin bilinç düzeyinin artırılması hem vergi sisteminin etkinliğini hem de uzun vadeli İGE performansını destekleyebilecek temel politika araçları arasında değerlendirilebilir

KAYNAKÇA

Alm, J. (1996). What is an "Optimal" Tax System?. *National Tax Journal, 49*(1), 117-133.

Asawasakulkrai, A. (2022). Tax Revenue and its Redistributive Effects on Inequality and Human Develepment. *Asian Administration & Management Review, 5*(2).

Bello, U. (2025). Tax compliance, governance quality and human development ındex in Nigeria. *IKR Journal of Economics, Business and Management (IKRJEBM), 1*(1), 17-26

Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies, 47*(1), 239- 253.

Dronca, A. T. (2016). The influence of fiscal freedom, government effectiveness and human development index on tax evasion in the European Union. *Theoretical and Applied Economics, 23*(4(609)), 5–18.

Dumitrescu, E.-I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling, 29*(4), 1450–1460. https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014

Everest-Phillips, M., & Sandall, R. (2009). Linking business tax reform with governance: How to measure success (IN PRACTICE No. 2). World Bank Group, Investment Climate Department. https://documents.worldbank.org/curated/en/483141468314929092/pdf/483140BRI0IN0P10Box338915B01PUBLIC1.pdf

Eichfelder, S. & Hechtner, F. (2018). Tax Compliance Costs: Cost Burden and Cost Reliability. *Public Finance Review, 46*(5), 764-792.

Eichfelder, S. & Schorn, M. (2009). *Tax Compliance Costs: A Business-Administration Perspective*. FinanzArchiv/Public Finance Analysis, Diskussionsbeiträge des Fachbereichs Wirtschaftswissenschaft der Freien Universität Berlin Betriebswirtschaftliche Reihe 2009/03. 1-35.

Fraser Institute (2026). Economic Freedom. efotw.org/economic-freedom/dataset?geozone=world&year=2023&page=dataset&min-year=2&max-year=0&filter=0. Erişim Tarihi: 14.07.2026.

Ibadin, P. O., & Oluwatuyi, B. T. (2021). Tax revenue, economic growth and human development index in Nigeria. *Journal of Taxation and Economic Development, 20*(2), 52-76.

Kızılkaya, O., Koçak, E., & Sofuoğlu, E. (2015). The Role Of Fiscal Policies On Human Development : An Empirical Approach. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 13*(1), 335–351.

Kochanova, A., Hasnain, Z. & Larson, B. (2016). Does e-Government Improve Government Capacity? Evidence from Tax Administration and Public Procurement. *Evidence from Tax Administration and Public Procurement.*

OECD. (2013). *Tax and development: Aid modalities for strengthening tax systems*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264177581-en

OECD. (2019). *Tax morale: What drives people and businesses to pay tax?* OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/f3d8ea10-en

OECD. (2021). *Building tax culture, compliance and citizenship: A global source book on taxpayer education* (2nd ed.). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/18585eb1-en

OECD (2026). Tax and development. https://www.oecd.org/en/topics/tax-and-development.html?utm_source=chatgpt.com Erişim Tarihi: 14.07.2026.

Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. (No. 1240), Institute for the Study of Labor (IZA).

Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics, 22*(2), 265–312. https://doi.org/10.1002/jae.951

Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics, 142(1),* 50–93. https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010

Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal, 11*(1), 105–127. https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2007.00227.x.

Taşdemir, Y. (2023). *Kurumsal kalitenin vergi uyumu üzerindeki etkisi: Panel veri analizi*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Tran-Nam, B., Evans, C., Walpole, M., & Ritchie, K. (2000). Tax compliance costs: Research methodology and empirical evidence from Australia. *National Tax Journal, 53*(2), 229–252. https://doi.org/10.17310/ntj.2000.2.04

Saragih, J. P. (2018). An analysis of local taxes revenues effect on human development in Indonesia. *International Conference on Administrative Science (ICAS 2018)*, 191, 197–201.https://doi.org/10.21831/economia.v14i2.

Shettigar, J., Misra, P., Sanyal, P. K., & Kawinga, A. (2024). The impact of tax reforms on human development index: Literature review approach. *International Journal of Social Welfare*, *33*(3), 757-776.

Singoro, B. W. (2021). Effects of human development capital on tax revenue performance in Kenya. *International Journal of Business Management and Economic Research, 12*(1), 1884-1892.

UNDP (United Nations Development Programme) (2026). Human Development Index. https://hdr.undp.org/datacenter/human-development-index#/indicies/HDI, Erişim Tarihi: 11.06.2026.

Vijesandiran, S. & Selvarasa, P. (2018). Effects of fiscal policy on human development in Sri lanka: an empirical analysis. *Journal of Smart Economic Growth, 3*(3), 1-36.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE 2001 KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASI DEVLETİN İKTİSADİ ROLÜNÜN YAPISAL DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Öğretim Üyesi Zeynep GÜNAY
Balıkesir Üniversitesi-İİBF-İktisat Bölümü-İktisat Tarihi ABD
gnyzeyneb@gmail.com - ORCID: 0000-0003-0290-5949

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye ekonomisinde devletin iktisadi rolünün 2001 krizi öncesi ve sonrasında geçirdiği yapısal dönüşümü incelemektedir. 1960-1980 döneminde planlı kalkınma anlayışı ve ithal ikameci sanayileşme stratejisi çerçevesinde üretici ve yönlendirici bir aktör olarak konumlanan devlet, 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan dışa açılma sürecinde bu rolünü kısmen terk etmiş, ancak yerine tutarlı bir düzenleyici-denetleyici kurumsal çerçeve koyamamıştır. Bu kurumsal boşluk, 1980-2001 döneminde kamu bankalarının görev zararları ve bütçe dışı fonlar aracılığıyla sürdürülen şeffaf olmayan müdahaleciliğin devamına yol açmış, bu durum Kasım 2000 ve Şubat 2001'de yaşanan finansal krizlerin yapısal nedenlerinden birini oluşturmuştur. Tarihsel-betimsel yönteme ve ikincil kaynaklara dayanan bu çalışmada, kriz sonrasında uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın; Merkez Bankası özerkliği, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun etkinleştirilmesi, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, özelleştirmenin hızlandırılması ve kural bazlı kamu maliyesi yönetimi gibi bileşenleriyle, devletin ekonomideki rolünü üretici-müdahaleci konumdan düzenleyici-denetleyici konuma taşıdığı ortaya konulmaktadır. Çalışma, bu dönüşümün devletin ekonomiden çekilmesi değil, rolünün niteliğinin değişmesi anlamına geldiğini; ancak düzenleyici kurumların siyasi bağımsızlığının zaman zaman tartışmalı kaldığını ve modelin geri dönüşsüz bir kurumsal denge oluşturmadığını sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 2001 Krizi, Devletin İktisadi Rolü, Düzenleyici Devlet, Yapısal Dönüşüm, Kamu Bankaları.

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinin son kırk yıllık dönüşüm hikâyesi, büyük ölçüde devletin ekonomideki konumunun yeniden tanımlanması ekseninde okunabilir. Cumhuriyetin kuruluşundan 1980'e kadar üretici, yönlendirici ve koruyucu bir aktör olarak tasarlanan devlet, 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayan dışa açılma sürecinde giderek düzenleyici bir konuma çekilmeye çalışılmış, ancak bu geçiş 2001 yılına kadar eksik ve tutarsız kalmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001'de art arda yaşanan finansal krizler, hem bu tutarsızlığın faturasını hem de devletin ekonomideki rolünün yeniden inşasının zeminini oluşturmuştur. Bu çalışmanın temel iddiası, 2001 krizinin Türkiye'de devletin iktisadi rolünü ortadan kaldırmadığı, tersine onu "üretici-koruyucu devlet"ten "düzenleyici-denetleyici devlet"e dönüştürdüğüdür.

Çalışmanın amacı, 2001 krizi öncesi ve sonrası dönemde devletin ekonomideki rolünün nasıl bir yapısal dönüşüm geçirdiğini, bu dönüşümün hangi kurumsal araçlarla gerçekleştirildiğini

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ve bu dönüşümün sınırlarını ortaya koymaktır. Çalışma, tarihsel-betimsel bir yöntemle, ikincil kaynaklara (akademik literatür, kamu kurumu raporları ve resmi belgeler) dayalı olarak yürütülmüştür. Çalışmanın kapsamı, 1960'lı yıllardan başlayarak 2000'li yılların ortasına kadar uzanan dönemi, özellikle de 2001 krizi ile bu krizin ardından uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nı (GEGP) merkeze almaktadır.

Çalışmanın literatüre katkısı, devletin ekonomideki rolündeki dönüşümü tek bir kesitte (yalnızca kriz anında) değil, dört farklı dönem (planlı kalkınma, 24 Ocak sonrası liberalizasyon, 1990'ların kurumsal zaafları ve 2001 sonrası düzenleyici inşa) arasındaki süreklilik ve kopuşları bir arada ele alarak incelemesidir. Bu bütüncül bakış açısı, 2001 krizinin bir "sıfır noktası" değil, önceki otuz yıllık birikimin sonucu ve aynı zamanda yeni bir kurumsal rejimin başlangıcı olarak okunmasına imkân tanımaktadır.

Çalışma yedi ana bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde 2001 krizi öncesinde devletin iktisadi rolünün tarihsel seyri; planlı kalkınma döneminden 24 Ocak 1980 Kararları'na ve oradan 1990'ların kurumsal zaaflarına uzanan çizgi ile ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde 2001 krizinin nedenleri ve bu kriz sürecinde devletin, özellikle kamu bankaları aracılığıyla, ekonomideki kırılganlığa nasıl katkıda bulunduğu incelenmektedir. Dördüncü bölümde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın bileşenleri ve bu program çerçevesinde kurulan düzenleyici kurumlar tartışılmaktadır. Beşinci bölümde kriz sonrası dönemde devletin yeni rolünün kurumsal görünümleri; bağımsız idari otoriteler, özelleştirme ve mali kural rejimi başlıkları altında değerlendirilmektedir. Altıncı bölümde ise düzenleyici devlet modelinin sınırlarına ilişkin karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmakta, yedinci bölümde çalışma sonuç ve değerlendirmeyle tamamlanmaktadır.

1.1. Kavramsal Çerçeve: Müdahaleci Devletten Düzenleyici Devlete

İktisat ve siyaset bilimi literatüründe devletin ekonomideki rolü, genel olarak üç ideal-tipik biçim üzerinden tartışılmaktadır: doğrudan üretici ve mülk sahibi devlet, talep yönetimi ve gelir dağılımı aracılığıyla ekonomiye müdahale eden Keynesyen refah devleti ve piyasanın işleyiş kurallarını belirleyip bunlara uyumu denetleyen düzenleyici devlet. Düzenleyici devlet kavramı, devletin mülkiyet ve üretim işlevlerinden çekilirken, bağımsız idari otoriteler aracılığıyla piyasa aksaklıklarını (tekelleşme, asimetrik bilgi, sistemik risk gibi) gidermeye odaklanan bir devlet biçimini ifade etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu geçiş, çoğunlukla dışsal bir kriz anını takiben, uluslararası finans kuruluşlarının da yönlendirmesiyle hızlanmaktadır (Öniş, 2009).

Türkiye örneğinde bu üç ideal-tip arasındaki geçiş doğrusal bir seyir izlememiştir. 1960-1980 arası dönem, doğrudan üretici devlet biçimine yakın bir görünüm sergilerken, 1980-2001 arası dönem, resmî söylemde piyasa ekonomisine geçişi öne çıkarmasına rağmen, fiilî uygulamada müdahaleci unsurları önemli ölçüde koruyan melez bir yapıya işaret etmektedir. Bu çalışmada, 2001 krizinin bu melez yapıyı çözerek Türkiye'yi düzenleyici devlet biçimine daha belirgin biçimde yaklaştıran bir dönüm noktası olduğu savunulmaktadır.

1.2. Yöntem ve Kaynaklar

Çalışmada nitel bir araştırma deseni benimsenmiş; tarihsel-betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, incelenen dönemin (1960-2007) siyasi ve iktisadi olaylarını,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kurumsal düzenlemeleri ve makroekonomik göstergeleri kronolojik bir çerçevede bir araya getirerek, devletin ekonomideki rolündeki değişimi süreklilik ve kopuş noktaları üzerinden yorumlamayı amaçlamaktadır. Veri kaynakları üç grupta toplanmaktadır: (i) konuyla ilgili hakemli akademik makaleler ve kitaplar, (ii) T.C. Hazine Müsteşarlığı, BDDK ve Merkez Bankası gibi resmî kurumların yayımladığı program metinleri ve raporlar, (iii) alanın önde gelen araştırmacılarının (Kazgan, Yeldan, Öniş gibi) bu döneme ilişkin değerlendirmeleri. Çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme vb.) içermemekte; mevcut literatür ve resmî belgelerin sistematik bir okumasına dayanmaktadır. Bu tercih, çalışmanın amacının -bireysel aktörlerin davranışlarını değil, kurumsal ve yapısal dönüşümü analiz etmek olması- ile tutarlıdır.

2. 2001 KRIZI ÖNCESINDE TÜRKIYE'DE DEVLETIN İKTISADI ROLÜ

2.1. Planlı Kalkınma Döneminden İthal İkameci Sanayileşmeye

Türkiye'de devletin ekonomideki rolü, 1960 sonrasında kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştur. 27 Mayıs 1960 sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası ile devletçilik ilkesi güncellenmiş, aynı yıl kurulan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) planlı kalkınmanın kurumsal merkezi hâline gelmiştir. Bu dönemde devlet, özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda yatırım yapan, fiyatları ve kaynak tahsisini yönlendiren bir aktör olarak konumlanmıştır. İthal ikameci sanayileşme stratejisi, yerli sanayiyi gümrük duvarları ve kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT'ler) aracılığıyla koruyan bir model olarak 1980'e kadar sürdürülmüştür (Kazgan, 1985). Bu modelde devlet yalnızca düzenleyici değil, doğrudan üretici bir aktördü; enerjiden demir-çelik üretimine, bankacılıktan gübre sanayisine kadar geniş bir alanda kamu iktisadi teşebbüsleri belirleyici konumdaydı.

Bu dönemde kamu iktisadi teşebbüslerinin finansmanı büyük ölçüde Merkez Bankası kaynaklarına ve kamu bankalarının kısa vadeli kredilerine dayanmıştır. KİT'lerin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlandırılması, serbest piyasa koşullarından bağımsız olarak, sanayileşme hedefleri ve zaman zaman siyasi kaygılarla belirlenmiştir. Bu durum, KİT'lerin verimlilik baskısından büyük ölçüde uzak kalmasına ve kronik zarar üretmesine yol açmış; bu zararlar ise kamu bütçesi ve Merkez Bankası kaynakları üzerinden finanse edilmiştir. Bu yapı, devletin ekonomideki rolünü yalnızca yatırım yapan değil, aynı zamanda fiyat ve kaynak tahsisinde nihai karar verici bir aktör olarak konumlandırmıştır.

1970'lerin sonunda petrol krizleri, artan dış borç yükü ve döviz darboğazı, ithal ikameci modelin sürdürülebilirliğini ortadan kaldırmıştır. Bu tıkanma, 24 Ocak 1980 Kararları ile yapısal bir kırılmaya dönüşmüştür.

2.2. 24 Ocak 1980 Kararları ve Devletçi Modelin Aşınması

24 Ocak 1980 Kararları, Türkiye ekonomisinin ithal ikameci büyüme stratejisinden ihracata dayalı, dışa açık bir büyüme stratejisine geçişini simgelemektedir. Kararlarla birlikte döviz kurunda devalüasyona gidilmiş, sübvansiyonlar büyük ölçüde kaldırılmış ve devletin ekonomideki payını küçültmeyi amaçlayan bir dizi düzenleme yürürlüğe konmuştur. Bu süreçte devletçilik politikası sınırlandırılmış, özel sektörün ve yabancı sermayenin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Ancak bu dönüşüm, devletin ekonomideki ağırlığını azaltmakla birlikte, devletin niteliğini tam anlamıyla "düzenleyici devlet" standartlarına taşıyamamıştır;

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kamu bankaları, KİT'ler ve bütçe dışı fonlar aracılığıyla devlet, 1980 sonrasında da ekonomiye doğrudan müdahale eden bir aktör olmaya devam etmiştir.

2.3. 1980-2001 Döneminde Devletin Düzenleyici Kapasitesindeki Zaaflar

1980 sonrası liberalizasyon, 1989'da sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle derinleşmiş, ancak bu serbestleşmeye denk düşen bir düzenleyici-denetleyici kurumsal altyapı oluşturulamamıştır. Kamu bankaları (Ziraat Bankası, Halk Bankası, Emlak Bankası), siyasi iktidarlar tarafından düşük faizli tarımsal ve esnaf kredileri gibi görevlendirmelerle kullanılmış; bu "görev zararları" bütçeleştirilmeden kamu bankalarının bilançolarında biriktirilmiştir. Aynı dönemde çok sayıda bütçe dışı fon kurulmuş, kamu maliyesi şeffaflıktan uzaklaşmıştır. Sonuç olarak, 1990'lı yıllar, yüksek kamu açıkları, kronik enflasyon, kısa vadeli sıcak para girişine bağımlı bir büyüme modeli ve tekrarlayan istikrar programlarıyla (1994 Krizi ve ardından gelen 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri) geçmiştir. Bu dönemde devlet, resmî söylemde piyasa ekonomisine geçişi savunurken, fiilî olarak kamu bankaları ve KİT'ler üzerinden ekonomiye doğrudan ve çoğu zaman şeffaf olmayan biçimde müdahale eden bir aktör olmaya devam etmiştir.

1994 Krizi, kamu açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesinin sürdürülemez hale geldiği bir noktada patlak vermiş; Türk Lirası büyük değer kaybına uğramış, enflasyon üç haneli rakamlara yaklaşmıştır. 5 Nisan 1994 İstikrar Tedbirleri ile kamu harcamalarının kısılması, KİT ürünlerine zam yapılması ve döviz kurunun serbest bırakılması gibi kısa vadeli önlemlere başvurulmuş, ancak devletin kamu bankaları ve bütçe dışı fonlar üzerindeki yapısal ilişkisi köklü biçimde değiştirilmemiştir. Bu nedenle, 1994 sonrası dönemde de ekonomi, benzer kırılganlıkları taşımaya devam etmiş; 1997 Güneydoğu Asya Krizi ve 1998 Rusya Krizi'nin dalga etkileri, zaten kırılgan olan Türkiye ekonomisini dış şoklara karşı daha da hassas hale getirmiştir. Bu tablo, 1980-2001 arasındaki dönemin, devletin ekonomideki rolünün küçültülmesi yönünde bir söylem üretirken, fiilî olarak düzenleyici kapasitenin inşasında geri kaldığı bir "eksik liberalizasyon" dönemi olarak nitelendirilmesine imkân vermektedir.

2.4. Kriz Öncesi Dönemin Genel Görünümü

1960'tan 2001'e uzanan kırk yıllık dönem bir bütün olarak değerlendirildiğinde, devletin ekonomideki rolünün doğrusal biçimde küçülmediği, tersine biçim değiştirerek sürdüğü görülmektedir. "Görünmez müdahalecilik" olarak adlandırılabilecek bu örüntü, 1980-2001 arası dönemin literatürde zaman zaman "eksik reform" ya da "yarım kalmış liberalizasyon" dönemi olarak nitelendirilmesine yol açmıştır. 2001 krizi, bu yarım kalmışlığın sürdürülemez hale geldiği noktayı işaret etmesi bakımından tarihsel bir eşik oluşturmaktadır.

3. 2001 KRIZI: NEDENLERI VE DEVLETIN EKONOMIDEKI ROLÜNÜN SORGULANMASI

3.1. Kriz Öncesi Makroekonomik Kırılganlıklar

Aralık 1999'da IMF ile imzalanan stand-by anlaşması çerçevesinde uygulanan döviz kuruna dayalı istikrar programı, enflasyonu düşürmede kısmen başarılı olmuş, ancak reel kurun aşırı değerlenmesine ve cari açığın büyümesine yol açmıştır. Programın sürdürülebilirliği, büyük ölçüde kısa vadeli sermaye girişine bağımlı hale gelmiştir. Bankacılık sektöründeki yapısal zaaflar -özellikle kamu bankalarının biriken görev zararları ve bazı özel bankaların açık

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

pozisyonları- bu kırılganlığı derinleştirmiştir (Yiğitoğlu, 2005). Kasım 2000'de yaşanan likidite sıkışıklığı, sistemin ilk ciddi sınavı olmuş; IMF'den sağlanan ek kaynakla kriz geçici olarak yönetilmiştir.

Krizin büyüklüğü, makroekonomik göstergelerdeki keskin bozulmadan da izlenebilir. Kriz öncesinde 201,9 milyar dolar düzeyinde olan gayri safi millî hasıla, 2001 yılında 170,7 milyar dolara gerilemiş; kişi başına millî gelir 3.092 dolardan 2.576 dolara düşmüştür. Rezerv kaybı yaklaşık 5,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, gecelik faizler kısa süreliğine yüzde 7.500 gibi görülmemiş düzeylere sıçramıştır (Uygur, 2001). Bu tablo, devletin sabit kur taahhüdünü sürdürme çabasının, altında yatan yapısal sorunlar çözülmeden sürdürülemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur.

3.2. Şubat 2001 Krizi ve Kamu Bankalarının Rolü

19-21 Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan siyasi gerilim, güven bunalımını tetikleyen kıvılcım olmuş; gecelik faizlerin fahiş düzeylere çıkması ve Merkez Bankası rezervlerinin hızla erimesi üzerine dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Kriz, yalnızca siyasi bir tetikleyiciyle açıklanamayacak ölçüde derin yapısal nedenlere dayanmaktaydı: kamu bankalarının görev zararları toplamı, bankacılık sisteminin kırılganlığının en görünür göstergelerinden biri hâline gelmiş; bu bankalar kısa vadeli piyasa borçlanmasına aşırı bağımlı hale gelerek sistemik risk üretmiştir (Cizre ve Yeldan, 2005). Bu tablo, devletin geleneksel müdahaleci rolünün -düzenleyici bir çerçeveden yoksun biçimde sürdürülmesinin- bizzat krizin nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir. Kriz sonrasında bankacılık sektöründe banka sayısı, şube ve personel sayısında ciddi bir daralma yaşanmış; sektör 2000-2005 arasında önemli ölçüde konsolide olmuştur (Arabacı, 2018; Sümer, 2016).

Çizelge 1. 2001 Krizi Sonrası Bankacılık Sektöründe Konsolidasyon (Arabacı, 2018)

Gösterge	2000	2005
Banka sayısı	85	51
Şube sayısı	7.983	6.568
Personel sayısı	174.730	138.724

3.3. Krizin Kurumsal Sonuçları: Güven Bunalımı ve Reform Talebi

2001 krizinin Türkiye siyasi ve iktisadi tarihindeki ayırt edici yönü, krizin yalnızca bir döviz-faiz krizi olarak değil, aynı zamanda devletin ekonomiyi yönetme kapasitesine duyulan güvenin sarsıldığı bir kurumsal güven bunalımı olarak yaşanmasıdır. Kamuoyunda ve iş dünyasında, kriz öncesi dönemde biriken kamu bankası zararlarının, şeffaf olmayan ihalelerin ve siyasi atamalara dayalı düzenleyici boşlukların krizin zeminini hazırladığı yönünde geniş bir mutabakat oluşmuştur. Bu güven bunalımı, GEGP'nin yalnızca teknik bir istikrar programı olarak değil, aynı zamanda devlet-piyasa ilişkisini yeniden kuran bir siyasi proje olarak kamuoyunda meşruiyet kazanmasını kolaylaştırmıştır. Bir başka deyişle, krizin derinliği, reform karşıtı toplumsal ve siyasi direnci -en azından programın ilk uygulama yıllarında- zayıflatan bir işlev görmüştür.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. GÜÇLÜ EKONOMIYE GEÇIŞ PROGRAMI VE DÜZENLEYICI DEVLETE GEÇIŞ

4.1. Programın Temel Bileşenleri

Mart 2001'de dönemin Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş tarafından açıklanan Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP), kamu maliyesi, bankacılık, para politikası, özelleştirme ve yapısal reformları kapsayan çok bileşenli bir program olarak tasarlanmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2001). Program üç aşamalı bir mantıkla kurgulanmıştır: öncelikle bankacılık sistemindeki tahribatın giderilmesi ve Merkez Bankasının yeni bir görev tanımına kavuşturulması; ikinci aşamada faiz ve kur istikrarının sağlanarak ekonomik aktörlere orta vadeli bir öngörülebilirlik sunulması; üçüncü aşamada ise istikrarlı büyümeye geçilmesi hedeflenmiştir (Taşar, 2010). Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu'nun (2001) döneme ilişkin değerlendirmesi, programın toplumsal maliyetinin büyük ölçüde ücretli kesimler ve tarım üreticileri üzerinde yoğunlaştığına dikkat çekmiştir; bu da programın yeniden bölüşüm boyutunun tartışmalı olduğunu göstermektedir.

Programın yasal alt yapısı, kısa sürede çıkarılan çok sayıda düzenlemeyle tamamlanmıştır. Bu çerçevede Merkez Bankası Kanunu'nda değişiklik, Bankalar Kanunu'nda revizyon, İş Güvencesi Yasası, Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası, Telekomünikasyon Yasası, Şeker Kanunu, Tütün Kanunu, Doğalgaz Piyasası Kanunu, borçlanma ve kamu ihale mevzuatındaki değişiklikler ile bütçe dışı fonların tasfiyesine ilişkin düzenlemeler kısa bir zaman diliminde yürürlüğe konmuştur (Hazine Müsteşarlığı, 2001). Bu yoğun mevzuat üretimi, devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlanmasının yalnızca söylemsel değil, aynı zamanda somut bir hukuki-kurumsal inşa süreci olduğunu göstermektedir.

4.2. Merkez Bankası Özerkliği ve BDDK'nın Etkinleştirilmesi

GEGP'nin en kalıcı kurumsal sonuçlarından biri, 2001 yılında Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan değişiklikle Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na araç bağımsızlığı tanınması ve fiyat istikrarını temel amaç olarak belirleyen bir yasal çerçevenin oluşturulmasıdır. Bununla eşzamanlı olarak, 1999 yılında kurulmuş ancak faaliyete büyük ölçüde 2000'li yılların başında geçen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), bankacılık sektörünün denetimini siyasi otoriteden bağımsız bir idari otoriteye devretmiştir. BDDK öncülüğünde hazırlanan Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı, sermaye yeterliliği, risk yönetimi ve şeffaflık standartlarını Türk bankacılık sistemine kazandırmayı hedeflemiştir (BDDK, 2002). Bu adım, devletin ekonomideki rolünün doğrudan üretim ve fiyatlandırmadan, kural koyma ve denetleme işlevine kaydığının en somut göstergesidir.

BDDK'nın güçlendirilmesiyle birlikte, bankaların sermaye yeterliliği, karşılık ayırma ve iç denetim standartları uluslararası normlara (Basel ilkelerine) yaklaştırılmış; zayıf sermaye yapısına sahip ya da yönetim zafiyeti gösteren bankalar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) bünyesine alınarak tasfiye ya da satış yoluyla sistemden çıkarılmıştır. Bu süreç, devletin bankacılık sistemindeki rolünü, doğrudan sahiplik ilişkisinden bağımsız bir denetim ilişkisine dönüştürmüş; böylece finansal istikrar, siyasi karar alma süreçlerinden görece yalıtılmış bir teknik otoritenin sorumluluğuna bırakılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4.3. Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

GEGP kapsamında kamu bankalarına yönelik olarak, bu bankalara zarar oluşturacak görevler verilemeyeceği ilkesi benimsenmiş, kamu bankalarının profesyonel yönetime kavuşturulması ve kredilendirmede kaynak maliyetinin esas alınması öngörülmüştür (Yiğitoğlu, 2005). Görev zararlarının nakde çevrilerek tasfiye edilmesi, kamu bankalarının bilançolarını şeffaflaştırmış; ancak bu bankaların mülkiyet yapısı korunarak, siyasi görevlendirme mekanizmasının kural bazlı sınırlanması tercih edilmiştir. Bu bakımdan Türkiye örneği, devletin mülkiyet hakkını tamamen terk etmeden düzenleyici bir çerçeve içinde yeniden konumlandığı bir model sunmaktadır.

4.4. Programın Sosyal Maliyeti ve Sınırları

GEGP'nin makroekonomik istikrarı sağlama konusundaki görece başarısı, önemli bir sosyal maliyet pahasına gerçekleşmiştir. 2001 yılında ekonomi yaklaşık yüzde 5,7 oranında küçülmüş, işsizlik oranı hızla yükselmiş, reel ücretlerde belirgin bir gerileme yaşanmıştır. Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu'nun (2001) altını çizdiği gibi, programın kamu maliyesini disipline etme ve enflasyonu düşürme hedefleri, büyük ölçüde ücretli kesimlerin ve küçük üreticilerin gelir kaybı üzerinden finanse edilmiştir. Bu gözlem, Yeldan'ın (2001) bölüşüm-birikim ekseninde ortaya koyduğu genel bulgularla da örtüşmektedir: devletin ekonomideki rolünün düzenleyici bir çerçeveye taşınması, bölüşüm ilişkileri açısından nötr bir süreç değildir; tersine, belirli toplumsal kesimlerin lehine ve aleyhine sonuçlar doğuran siyasi bir tercihtir (Yeldan, 2001).

5. KRIZ SONRASI DÖNEMDE DEVLETIN YENI İKTISADI ROLÜNÜN KURUMSAL GÖRÜNÜMLERI

5.1. Bağımsız İdari Otoriteler ve Düzenleyici Kurumsallaşma

2001 sonrası dönemde BDDK'nın yanı sıra Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Rekabet Kurumu ve Sermaye Piyasası Kurulu gibi bağımsız idari otoritelerin yetkileri genişletilmiş ya da bu kurumlar etkinleştirilmiştir. Bu kurumsallaşma, devletin doğrudan fiyat belirleyici ve üretici konumundan, piyasanın kurallarını belirleyen ve ihlalleri yaptırıma bağlayan bir "hakem" konumuna geçişini temsil etmektedir. Şeker Kanunu ve Tütün Kanunu gibi düzenlemelerle devletin destekleme alımları ve fiyat belirleme yetkisi sınırlandırılmış, bu alanlar kurul denetimine bırakılmıştır (Hazine Müsteşarlığı, 2001).

Bu dönemde kurulan ya da yetkileri genişletilen kurulların ortak özelliği, üyelerinin belirli bir süre için atanması, bütçelerinin genel bütçeden bağımsız kaynaklardan (harç ve katkı payları) karşılanması ve kararlarının yargı denetimine tabi olmakla birlikte günlük siyasi müdahaleden görece yalıtılmış olmasıdır. Bu kurumsal tasarım, devletin ekonomik karar alma sürecini teknik ve hukuki bir zemine oturtma çabasını yansıtmaktadır. Ancak bu kurulların üye atama süreçlerinin yürütme organının doğrudan yetkisinde kalması, düzenleyici bağımsızlığın sınırlarına ilişkin tartışmaların da kaynağını oluşturmuştur.

5.2. Özelleştirme Sürecinin Hızlanması

2001 krizi sonrasında özelleştirme, devletin ekonomideki doğrudan üretici rolünü küçültmenin başlıca aracı hâline gelmiştir. 1985-2002 döneminde toplam 8 milyar dolar düzeyinde kalan

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

özelleştirme geliri, 2003-2012 döneminde 51,8 milyar dolara ulaşmıştır (Özelleştirme İdaresi Başkanlığı verileri). Telekomünikasyon, çimento, petrokimya ve bankacılık gibi alanlarda kamu payının satışı, devletin sermaye stokundaki ağırlığını azaltırken, düzenleyici kurumların bu alanlardaki denetim işlevini öne çıkarmıştır. Bu süreç, devletin "sahip" konumundan "denetleyici" konumuna geçişinin somut bir göstergesi olarak okunabilir.

Özelleştirme sürecinin hızlanmasında, GEGP'nin Türk Telekom ve Türk Hava Yolları gibi büyük ölçekli kamu iktisadi teşebbüslerinin hisselerinin satışına ilişkin taahhütleri belirleyici olmuştur. Bu taahhütler, kısa vadede kamu finansmanına döviz girişi sağlamanın yanı sıra, orta ve uzun vadede devletin bu sektörlerdeki doğrudan işletmecilik faaliyetinden çekilerek yerini düzenleyici kurullara (örneğin Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu ile Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü) bırakmasını amaçlamıştır. Böylece özelleştirme, yalnızca bir gelir kaynağı olmanın ötesinde, devletin ekonomik rolünün yeniden yapılandırılmasında bütünleyici bir araç işlevi görmüştür.

5.3. Mali Disiplin ve Kural Bazlı Kamu Maliyesi Yönetimi

GEGP ile birlikte, kamu kesimi faiz dışı fazlasının gayri safi millî hasılaya oranının kademeli olarak yükseltilmesi hedeflenmiş, bütçe dışı fonların büyük bölümü kapatılmış, borçlanma ve kamu ihale mevzuatında şeffaflığı ve hesap verebilirliği artıran düzenlemelere gidilmiştir (Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu, 2001). 2003 yılında yürürlüğe giren Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, bu kural bazlı yaklaşımın yasal çerçevesini tamamlamıştır. Bu düzenlemeler, devletin kaynak kullanımında takdir yetkisini daraltan, buna karşılık öngörülebilirliği ve denetlenebilirliği artıran bir maliye politikası rejimine işaret etmektedir.

5.4. Kurumsal Dönüşümün Kısa ve Orta Vadeli Performansı

2002-2007 döneminde Türkiye ekonomisi, GEGP sonrası kurulan düzenleyici çerçevenin de katkısıyla, yüksek ve istikrarlı bir büyüme performansı sergilemiştir. Enflasyon, 2001 öncesinde kronik biçimde yüksek seyrederken, bu dönemde tek haneli rakamlara kadar gerilemiştir. Bankacılık sektörü, sermaye yeterliliği ve aktif kalitesi bakımından belirgin biçimde güçlenmiş; 2008 küresel finansal krizinin Türk bankacılık sistemi üzerindeki doğrudan etkisinin, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyle karşılaştırıldığında sınırlı kalması, 2001 sonrası kurumsal reformların dayanıklılık kazandırdığı yönünde yorumlanmıştır (Sümer, 2016). Bununla birlikte, bu performansın sürdürülebilirliği, büyük ölçüde kısa vadeli sermaye girişlerine ve düşük küresel faiz ortamına bağlı kalmış; yapısal reformların, cari açık ve dış finansman bağımlılığı gibi Türkiye ekonomisinin kronik sorunlarını tümüyle ortadan kaldıramadığı da vurgulanmalıdır.

6. TÜRKIYE VE KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTIF: DÜZENLEYICI DEVLET MODELININ SINIRLARI

Türkiye'nin 2001 krizi sonrası izlediği patika, benzer krizler yaşayan diğer gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında farklılaşmaktadır. Örneğin, 2001-2002 döneminde derin bir krizden geçen Arjantin, devletin ekonomideki rolünü daha müdahaleci bir çizgide - kamulaştırmalar ve döviz kontrolleri yoluyla- yeniden tanımlarken, Türkiye "düzenleyici devlet" modeline yönelmiştir. Bu karşılaştırma, krizlerin devlet-piyasa ilişkilerini dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu, ancak bu dönüşümün yönünün ülkelerin siyasi ve kurumsal

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

koşullarına göre farklılaştığını göstermektedir. Türkiye'de düzenleyici devlete geçiş, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası aktörlerin de yönlendirmesiyle, dışa bağımlı bir sermaye birikim rejiminin sürdürülmesini önceleyen bir çerçevede gerçekleşmiştir (Öniş, 2009).

Arjantin'in 2001-2002 krizinde izlediği patikanın Türkiye'den ayrıştığı temel nokta, döviz kuru rejimine ilişkin tercihte ortaya çıkmaktadır. Arjantin, konvertibilite planının çöküşünün ardından dış borçlarında temerrüde düşmüş ve devletin ekonomideki rolünü fiyat kontrolleri, döviz kısıtlamaları ve bazı sektörlerin yeniden kamulaştırılması yoluyla genişletmiştir. Türkiye ise benzer bir dışsal şoku, IMF destekli bir program çerçevesinde, devletin mülkiyetini genişletmek yerine düzenleyici kapasitesini güçlendirerek yönetmeyi tercih etmiştir. Bu farklılaşma, her iki ülkede de siyasi koalisyonların krize verdiği yanıtın, yalnızca ekonomik zorunluluklarla değil, iç siyasi denge ve dış borç yapılarıyla da şekillendiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, düzenleyici devlet modelinin kendi sınırları da bulunmaktadır. Düzenleyici kurumların siyasi iktidar karşısındaki fiilî bağımsızlığı zaman içinde tartışma konusu olmuş, kamu bankalarının kredi politikaları belirli dönemlerde yeniden konjonktürel araçlar olarak kullanılmıştır. Bu gözlem, 2001 sonrası kurulan düzenleyici çerçevenin, devletin ekonomideki rolünü kalıcı ve geri dönüşsüz biçimde sınırlandırmadığını, dönemsel siyasi tercihlere bağlı olarak yeniden müzakereye açık bir denge olduğunu ortaya koymaktadır.

6.1. Düzenleyici Devlet Modelinin Kalıcılığı Sorunu

Düzenleyici devlet kavramı, esas olarak devletin doğrudan mülkiyet ve üretim yerine kural koyma ve denetleme işlevine yoğunlaştığı bir devlet biçimini ifade etmektedir. Türkiye örneğinde bu modelin 2001-2007 döneminde nispeten güçlü bir kurumsal zeminde işlediği söylenebilir; büyümenin istikrar kazanması, enflasyonun tek haneli rakamlara gerilemesi ve bankacılık sektörünün sağlamlaşması, bu dönemin göreli başarısının göstergeleridir (Cizre ve Yeldan, 2005). Ancak 2008 küresel finansal krizi ve sonrasında yaşanan gelişmeler, düzenleyici kurumların bağımsızlığının siyasi konjonktüre göre değişkenlik gösterebildiğini ortaya koymuştur. Bu durum, düzenleyici devlet modelinin Türkiye'de tamamlanmış bir kurumsal dönüşümden çok, sürekli müzakereye açık bir ara rejim olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

7. SONUÇLAR VE DEĞERLENDIRME

Bu çalışmanın bulguları, 2001 krizinin devletin iktisadi rolünü ortadan kaldırmadığını, tersine bu rolün niteliğini üretici-müdahaleci konumdan düzenleyici-denetleyici konuma dönüştürdüğünü göstermektedir. Ancak dört dönemlik (1960-1980, 1980-2001, 2001 krizi, 2001 sonrası) karşılaştırmalı okuma, bu dönüşümün ne kadar kesintisiz olduğu konusunda temkinli olmayı gerektirir: kurumsal boşluk (1980-2001) ile kurumsal inşa (2001 sonrası) arasındaki fark, büyük ölçüde dışsal bir kriz şokunun disipline edici etkisinden kaynaklanmış görünmektedir; içsel bir siyasi tercihten çok, krizin dayattığı bir zorunluluktan söz etmek daha isabetli olabilir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer bulgu, düzenleyici kurumların bağımsızlığının kalıcı olmadığıdır: kamu bankaları ve düzenleyici otoritelerin zaman zaman yeniden siyasi araçlara dönüşebildiği gözlemi, modelin geri dönüşsüz bir kurumsal denge oluşturmadığını göstermektedir. Bu bulgu, gelecekteki çalışmalar için, düzenleyici kurumların bağımsızlığını

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

etkileyen siyasi ve makroekonomik koşulların daha ayrıntılı biçimde incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Son olarak, GEGP'nin makroekonomik istikrarı sağlama başarısı, işsizlik artışı ve reel ücret kayıpları gibi toplumsal maliyetlerden bağımsız değerlendirilemez; bu nedenle, devletin iktisadi rolüne ilişkin yapısal dönüşüm analizlerinin, yalnızca kurumsal mimariyi değil, bu mimarinin bölüşüm sonuçlarını da kapsayacak biçimde genişletilmesi önerilmektedir. Çalışma, ikincil kaynaklara dayalı tarihsel-betimsel bir yöntemle sınırlıdır; nicel bir etki analizi içermemektedir. Devletin ekonomideki rolündeki dönüşümün büyüme, gelir dağılımı ve yatırım kararları üzerindeki etkilerinin ekonometrik yöntemlerle sınanması, konunun daha kapsamlı biçimde aydınlatılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Arabacı, H. (2018). Türkiye'de bankacılık sektörünün gelişimi. Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, 2(3), 25-42.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK]. (2002). Bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programı (Temmuz 2002). Ankara: BDDK.

Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu. (2001). Güçlü ekonomiye geçiş programı üzerine değerlendirmeler. Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Yayını.

Cizre, Ü. ve Yeldan, E. (2005). The Turkish encounter with neo-liberalism: Economics and politics in the 2000/2001 crises. Review of International Political Economy, 12(3), 387-408.

Hazine Müsteşarlığı. (2001). Türkiye'nin güçlü ekonomiye geçiş programı. Ankara: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı.

Kazgan, G. (1985). Ekonomide dışa açık büyüme. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı [ÖİB]. (t.y.). Özelleştirme uygulamaları raporları. Ankara: ÖİB.

Sümer, G. (2016). Türk bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi ve AB bankacılık sektörü ile karşılaştırılması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 485-508.

Taşar, M. O. (2010). "Türkiye'nin güçlü ekonomiye geçiş programı" ve makro ekonomik etkilerinin analizi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(1), 76-97.

Uygur, E. (2001). Krizden krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri (Tartışma Metni No: 2001/1). Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.

Yeldan, E. (2001). Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: Bölüşüm, birikim ve büyüme. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yiğitoğlu, A. İ. (2005). 2001 krizi sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin ve bankacılık sektörünün değerlendirilmesi. Sosyoekonomi, 2005-1, 115-125.

Öniş, Z. (2009). Beyond the 2001 financial crisis: The political economy of the new phase of neo-liberal restructuring in Turkey. Review of International Political Economy, 16(3), 409-432.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ'NDEN DEVLETÇİLİĞE: CUMHURİYET'İN İLK ON YILINDA "MİLLİ BURJUVAZİ" YARATMA ARAYIŞI VE SINIRLARI

Dr. Öğretim Üyesi Zeynep GÜNAY
Balıkesir Üniversitesi-İİBF-İktisat Bölümü-İktisat Tarihi ABD
gnyzeyneb@gmail.com - ORCID: 0000-0003-0290-5949

ÖZET

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden aylar önce, yeni devletin izleyeceği iktisat politikasının çerçevesini tartışmaya açmış ve "milli iktisat" düşüncesinin kurumsal bir zemine oturmasını sağlamıştır. Kongrede belirlenen ilkeler, Müslüman-Türk tüccar ve sanayicilerden oluşan bir "milli burjuvazi"nin devlet desteğiyle yaratılmasını, özel teşebbüsün korunmasını ve yabancı sermayeye karşı temkinli fakat dışlayıcı olmayan bir tutumu öngörmekteydi. Bu çalışma, 1923-1932 arasındaki dönemde İş Bankası'nın kuruluşu, Teşvik-i Sanayi Kanunu ve gümrük tarife özerkliği gibi araçlarla sürdürülen milli burjuvazi yaratma girişimini incelemekte; bu girişimin toplumsal taban zayıflığı, sermaye birikim yetersizliği ve teknik bilgi eksikliği gibi yapısal sınırlarını tartışmaktadır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın bu kırılgan yapıyı derinden sarsması, 1930'ların başında devletçilik ilkesinin benimsenmesinde belirleyici bir eşik oluşturmuştur. Çalışmanın temel savı, devletçiliğin milli burjuvazi projesinden bir kopuş değil, bu projenin araçlarının değiştiği bir süreklilik evresi olduğudur: Devlet, 1930'lu yıllarda bizzat sanayi kurarak hem altyapıyı oluşturmuş hem de özel sermaye için yeni birikim alanları açmıştır. Çalışma, dönemin ikincil literatürüne dayanan tarihsel-analitik bir yöntemle, süreklilik ve kopuş tartışmasını Cumhuriyet'in ilk on yılı özelinde yeniden değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İzmir İktisat Kongresi, Milli Burjuvazi, Devletçilik, Milli İktisat, İktisat Tarihi.

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında iktisat politikasının en temel meselelerinden biri, siyasi bağımsızlığın iktisadi bir karşılığının bulunup bulunmadığı sorusuydu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ticaret ve sanayi sermayesinin büyük ölçüde gayrimüslim tebaanın ve yabancı sermayenin elinde yoğunlaşmış olması (Keyder, 2007; Toprak, 1995), yeni kurulan devletin siyasi kurucularını, Müslüman-Türk unsurdan oluşan bir "milli burjuvazi" yaratma arayışına yöneltmiştir. Bu arayış, ilk olarak 1923 yılının Şubat-Mart aylarında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde kurumsal bir ifade bulmuş, izleyen on yıl boyunca çeşitli yasal ve kurumsal araçlarla sürdürülmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nden 1930'ların başında benimsenen devletçilik ilkesine uzanan süreçte, milli burjuvazi yaratma girişiminin hangi araçlarla sürdürüldüğünü ve bu girişimin hangi yapısal sınırlarla karşılaştığını incelemektir. Çalışma, devletçiliğin bu arayıştan bir kopuş mu, yoksa aynı hedefin farklı araçlarla sürdürüldüğü bir

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

süreklilik evresi mi olduğu sorusuna, dönemin iktisat tarihi literatürüne dayanarak bir yanıt aramaktadır.

Konunun önemi, yalnızca iktisat tarihi yazınının klasik bir tartışma başlığı olmasından değil, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinde iktisadi bağımsızlığın siyasi bağımsızlıkla eşdeğer görülmesinden de kaynaklanmaktadır. Yeni devletin kurucu kadroları, Osmanlı'nın son yüzyılında yaşanan dışa bağımlılığın, kapitülasyonların ve gayrimüslim-yabancı sermaye egemenliğinin tekrarlanmaması gerektiğini açıkça ifade etmiş; bu hedefe ulaşmanın yolunu ise büyük ölçüde yerli bir girişimci sınıfın devlet desteğiyle yaratılmasında görmüşlerdir. Çalışma, bu tarihsel arka planı, önceki araştırmaların bulgularını sentezleyen tarihsel-analitik bir yöntemle, kronolojik bir çerçevede ele almaktadır. Bu doğrultuda ikinci bölümde İzmir İktisat Kongresi'nin toplanma koşulları ve kararları, üçüncü bölümde 1923-1929 döneminde kullanılan kurumsal araçlar ve bunların toplumsal sınırları, dördüncü bölümde 1929 Bunalımı'nın etkisi ve devletçiliğe geçiş süreci, beşinci bölümde ise devletçiliğin süreklilik-kopuş ekseninde değerlendirilmesi tartışılmakta; altıncı bölümde genel bir değerlendirmeyle çalışma sonuçlandırılmaktadır. Metnin ikincil literatüre dayanması ve birincil kaynak (kongre zabıtları, dönemin süreli yayınları, arşiv belgeleri) kullanımının sınırlı olması, çalışmanın bilinen bir yöntemsel sınırlılığıdır.

2. İZMIR İKTISAT KONGRESI: MILLI İKTISADIN İLK ÇERÇEVESI

2.1. Kongrenin Toplanma Koşulları ve Katılımcı Yapısı

İzmir İktisat Kongresi, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı ve barışın henüz kesinleşmediği bir dönemde, 17 Şubat 1923'te toplanmıştır (Ökçün, 1981). Kongrenin bu erken tarihte ve simgesel önemi büyük olan İzmir'de yapılması, askeri zaferin iktisadi bir zaferle taçlandırılması gerektiği düşüncesiyle açıklanmaktadır; nitekim açılış konuşmasında Mustafa Kemal, siyasi ve askeri zaferlerin iktisadi zaferlerle desteklenmediği sürece kalıcı olamayacağını vurgulamıştır (Karabekir, 2001). Kongreye tüccar, sanayici, çiftçi ve işçi kesimlerini temsilen seçilen delegelerin katılması, yeni rejimin iktisat politikasına toplumsal kesimlerin ortak katılımıyla meşruiyet kazandırma çabasının bir göstergesidir (Toprak, 1995).

2.2. Kongre Kararlarında Milli Burjuvazi Vurgusu

Kongrede kabul edilen ilkeler, özel teşebbüsün esas alınacağı, yabancı sermayeye Türkiye'nin kanunlarına uyması koşuluyla kapı kapatılmayacağı, buna karşılık demiryolu, liman ve maden gibi stratejik alanlarda millileştirmeye gidilebileceği yönünde bir çerçeve çizmiştir (Boratav, 2018; Tezel, 2002). Kararların ortak paydası, tüccar ve sanayi burjuvazisinin Müslüman-Türk nüfus içinden yetiştirilmesi gerektiği düşüncesiydi; zira nüfus mübadelesi ve savaş yıllarında gayrimüslim ticaret ve sanayi burjuvazisinin büyük ölçüde tasfiye olması, ülkede ciddi bir sermaye ve girişimcilik boşluğu doğurmuştu (Keyder, 2007). Kongre, bu boşluğun kendiliğinden değil, devletin doğrudan desteğiyle doldurulabileceğini kabul etmesi bakımından, izleyen on yılın iktisat politikasının ilk çerçevesini oluşturmuştur. Kongrede benimsenen "Misak-ı İktisadi" ilkeleri, yerli üretimin tüketiminin özendirilmesi, yerli malı kullanımının bir vatanseverlik ödevi olarak sunulması ve yabancı sermayenin ancak Türk kanunlarına tabi olması koşuluyla kabul edilmesi gibi maddeleriyle, iktisadi milliyetçiliğin ilk kurumsal metni niteliğini taşımaktadır (Toprak, 1995; Kayıran ve Saygın, 2019). Bu bakımdan

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kongre, yalnızca dönemin acil iktisadi sorunlarına çözüm arayan teknik bir toplantı değil, aynı zamanda kurulmakta olan yeni devletin kimlik inşasının iktisadi boyutunu da belirleyen sembolik bir eşik olarak okunmalıdır.

3. 1923-1929: MILLI BURJUVAZI YARATMA ARAÇLARI VE SINIRLILIKLARI

3.1. Kurumsal Araçlar: İş Bankası, Teşvik-i Sanayi Kanunu ve Gümrük Politikası

Kongrenin ardından benimsenen politikaların ilk somut adımı, 1924 yılında Türkiye İş Bankası'nın kurulması olmuştur. Banka, yerli girişimcilere kredi sağlayarak milli sermaye birikimini hızlandırmayı amaçlamış ve devletin bu alandaki dolaylı fakat belirleyici rolünün ilk örneğini oluşturmuştur (Tezel, 2002). 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ise sanayi yatırımlarına gümrük muafiyeti, arazi tahsisi ve vergi kolaylıkları gibi imtiyazlar tanıyarak özel sermayenin sanayie yönelmesini teşvik etmeyi hedeflemiştir (Boratav, 2018). Ne var ki Lozan Antlaşması'nın 1929 yılına kadar Türkiye'nin gümrük tarifelerinde serbest hareket etmesini sınırlayan hükümleri, yerli sanayinin ucuz ithal mallarına karşı korunmasını fiilen engellemiş; gümrük özerkliğinin ancak 1929'da kazanılabilmesi, milli sanayileşme çabasının ilk altı yılını yapısal olarak kısıtlamıştır (Tekeli ve İlkin, 1977). Bu dönemde uygulanan görece liberal dış ticaret rejimi, kapitülasyonların 1923'te hukuken kaldırılmasına rağmen, Türkiye'yi fiilen dış rekabete açık bırakmış; yerli üreticiler aynı dönemde Avrupa sanayi ürünleriyle eşit koşullarda rekabet etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla milli burjuvazi yaratma girişiminin ilk evresi, siyasi bağımsızlığın kazanılmasından sonra bile iktisadi araçların tam anlamıyla ulusal egemenliğe geçmediği bir geçiş dönemine denk düşmektedir.

3.2. Milli Burjuvazinin Toplumsal Tabanı ve Sınırları

Dönemin kaynakları, yaratılmak istenen milli burjuvazinin toplumsal tabanının oldukça dar olduğunu göstermektedir. Anadolu'nun ticaret ve zanaat geleneğinden gelen Müslüman-Türk tüccar kesimi, sermaye birikimi, teknik bilgi ve uluslararası ticaret deneyimi bakımından, tasfiye edilen gayrimüslim burjuvazinin yerini kısa sürede dolduracak donanıma sahip değildi (Keyder, 2007). Bu nedenle devletin sağladığı imtiyazlardan yararlanan girişimciler çoğunlukla bürokrasiyle yakın ilişkili, sınırlı sayıda aile ve şirket çevresinde yoğunlaşmış; geniş tabanlı, bağımsız bir sanayi burjuvazisi ortaya çıkmamıştır (Ahmad, 2016). Pamuk'un (2014) vurguladığı üzere, 1920'li yılların sonunda Türkiye ekonomisi hâlâ büyük ölçüde tarıma dayalı, sanayi üretiminin milli gelir içindeki payı düşük bir yapı arz etmekteydi; bu da milli burjuvazi projesinin niceliksel olarak da sınırlı kaldığını göstermektedir. Ayrıca, yaratılmak istenen girişimci kesimin devletle kurduğu ilişki, bağımsız bir sınıf oluşumundan çok, imtiyaz ve teşvik dağıtımına dayalı, büyük ölçüde siyasi iktidara bağımlı bir ilişki biçimini almıştır. Bu durum, milli burjuvazinin zamanla kendi çıkarlarını devlet politikalarına karşı bağımsızca savunabilecek bir siyasi ve iktisadi özerklik kazanmasını da geciktirmiştir (Ahmad, 2016). Dönemin sanayi sayımları, kurulan işletmelerin büyük çoğunluğunun küçük ölçekli, aile işletmesi niteliğinde ve teknolojik olarak geri kaldığını ortaya koymakta; bu da 1920'li yılların sonunda milli burjuvazinin, uluslararası rekabete dayanıklı, kendi kendini yeniden üretebilen bir sınıf olmaktan uzak kaldığını göstermektedir (Pamuk, 2014).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. 1929 DÜNYA BUHRANI VE DEVLETÇILIĞE GEÇIŞ

4.1. Küresel Bunalımın Türkiye Ekonomisine Etkileri

1929'da patlak veren Dünya Ekonomik Bunalımı, tarımsal ürün fiyatlarının çökmesi ve dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi yoluyla Türkiye ekonomisini ağır biçimde etkilemiştir. Yeni kazanılan gümrük özerkliğinin sunduğu olanaklar, bunalımın yarattığı daralma ortamında beklenen sonucu verememiş; kırılgan yapıdaki özel sanayi teşebbüsleri finansman ve pazar sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır (Tekeli ve İlkin, 1977). Bunalım, milli burjuvazinin kendi iç dinamikleriyle sermaye biriktirme ve sanayileşmeyi sürdürme kapasitesinin sınırlı olduğunu açıkça ortaya koymuş, siyasi kadroları alternatif bir model arayışına yöneltmiştir (Boratav, 1974). Tarım gelirlerinin çökmesi, kırsal nüfusun satın alma gücünü ciddi biçimde azaltmış, bu da iç pazara dönük üretim yapan sınırlı sayıdaki sanayi kuruluşunun talep daralmasıyla karşılaşmasına yol açmıştır. Aynı dönemde dış borç yükümlülükleri ve dövize erişim güçlüğü, hem kamu hem özel kesimin yeni yatırım yapma kapasitesini kısıtlamış; bu koşullar altında serbest piyasa mekanizmalarının kendiliğinden bir toparlanma sağlayamayacağı kanaati, siyasi kadrolar arasında giderek güç kazanmıştır (Tekeli ve İlkin, 1977).

4.2. 1931 Programından Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 yılındaki programında devletçilik ilkesinin resmi olarak benimsenmesi, bu arayışın somut sonucu olmuştur. Devletçilik, özel mülkiyeti ve özel teşebbüsü tamamen dışlayan bir model olarak değil, devletin ekonomiye stratejik alanlarda doğrudan girişimci olarak katıldığı, karma bir yapı olarak tasarlanmıştır (Boratav, 1974). 1933'te Sümerbank'ın kurulması ve 1934'te yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, devletin dokuma, şeker, çimento gibi sektörlerde doğrudan üretici konumuna geçmesini sağlamış; bu adımlar, özel sermayenin tek başına gerçekleştiremediği büyük ölçekli sanayi yatırımlarının devlet eliyle hayata geçirilmesi anlamına gelmiştir; sanayileşmenin öncü sektörleri bu dönemde büyük ölçüde kamu eliyle kurulmuştur (Boratav, 2018). Etibank'ın 1935'te kurulması ve maden işletmeciliğinin devlet tekeline alınması da aynı stratejinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir; devlet, hem sermaye hem teknik bilgi açığının en derin olduğu ağır sanayi ve madencilik alanlarında doğrudan üretici konumuna geçerek, özel teşebbüsün eli değmeyen alanları doldurmuştur (Tekeli ve İlkin, 1977).

5. DEVLETÇILIK: KOPUŞ MU SÜREKLILIK MI?

Literatürde devletçiliğin milli burjuvazi projesinden bir kopuş mu yoksa bu projenin devamı mı olduğu tartışmalıdır. Keyder'e (2007) göre devletçilik, siyasal iktidar ile emekleme aşamasındaki burjuvazinin çıkarlarını birleştiren, ikisinin de güçlerini birleştirerek hızlı bir birikim sağlamayı amaçlayan pragmatik bir düzenlemedir; bu bakımdan 1923 Kongresi'nin hedeflediği milli burjuvaziyi tasfiye etmemiş, aksine ona yeni bir birikim zemini sunmuştur. Devletin kurduğu sanayi tesisleri zamanla özel sektöre; devletin sağladığı ucuz girdi, enerji ve ulaştırma altyapısı ise özel teşebbüse dolaylı bir destek sunmuştur. Bu çerçevede devletçilik, milli burjuvazi yaratma arayışının bir inkârı değil, 1920'lerin liberal-teşvikçi araçlarının yetersiz kaldığı bir konjonktürde bu arayışın araçlarının değiştiği bir süreklilik evresi olarak okunabilir. Ancak bu süreklilik, on yılın başında hayal edilen bağımsız, geniş tabanlı bir sanayi burjuvazisi yerine, büyük ölçüde devlete bağımlı, onun yarattığı pazarlar ve sağladığı imtiyazlar üzerinden

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

varlığını sürdüren dar kapsamlı bir sermaye kesiminin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Keyder, 2007; Tezel, 2002). Nitekim 1930'lu yılların ortasında sanayi üretiminde kamu payının hızla artmasına rağmen, dokuma, gıda ve inşaat malzemeleri gibi tüketim mallarına dönük hafif sanayi alanlarında özel teşebbüsün varlığını sürdürmesi ve hatta devletin sağladığı ucuz elektrik, ulaştırma ve kredi olanaklarından yararlanarak büyümesi, iki kesim arasındaki ilişkinin çatışmadan çok tamamlayıcılık ekseninde geliştiğini göstermektedir (Boratav, 2018). Bu bakımdan devletçilik dönemi, milli burjuvazinin tasfiyesi değil, onun devlete daha bağımlı fakat aynı zamanda daha korunaklı bir zeminde yeniden konumlanması olarak da okunabilir. Bu okumanın karşısında, devletçiliğin milli burjuvaziyi zamanla siyasi iktidara karşı bağımlı ve edilgen bir konuma iterek özerk bir sınıf olarak gelişimini sınırladığı yönündeki eleştirel yorum da literatürde bir arada değerlendirilmelidir; iki okuma da aynı olgusal gözlemlerden farklı sonuçlar çıkarmaktadır.

6. SONUÇ

Cumhuriyet'in ilk on yılı, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde formüle edilen milli burjuvazi yaratma hedefinin, farklı araçlarla fakat aynı temel amaç etrafında sürdürüldüğü bir dönem olarak değerlendirilebilir. 1920'li yıllarda İş Bankası ve Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi dolaylı destek mekanizmalarıyla sürdürülen bu arayış, gümrük özerkliğinin gecikmesi, sermaye ve teknik bilgi yetersizliği gibi yapısal sınırlarla karşılaşmış; 1929 Bunalımı bu sınırları görünür kılarak devletin doğrudan üretici olarak sürece dahil olduğu devletçilik modelinin benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Bu bakımdan devletçilik, milli burjuvazi projesinin terk edilmesinden çok, bu projenin 1920'lerdeki liberal araçlarla ulaşamadığı hedeflere devletin doğrudan müdahalesiyle ulaşılmaya çalışıldığı yeni bir evre olarak okunmalıdır. Cumhuriyet'in ilk on yılının bu deneyimi, iktisadi bağımsızlık ile toplumsal sınıf yaratma hedefinin, gelişmekte olan bir ülkede devlet eliyle ne ölçüde ve hangi sınırlar içinde gerçekleştirilebileceğine dair önemli bir tarihsel örnek sunmaktadır. Nitekim bu deneyimin izleyen on yıllardaki sanayi politikası ve özel-kamu sermayesi ilişkisi üzerindeki etkisi, dönemin literatüründe tartışılan bir konudur; 1950 sonrasında özel sektörün göreli olarak güçlenmesinin, büyük ölçüde 1930'lu yıllarda devletin kurduğu altyapı, enerji ve ara malı üretim kapasitesi üzerinde yükseldiği öne sürülmektedir (Pamuk, 2014). Bu iddia, mevcut çalışmanın kapsadığı dönemin (1923-1932) ötesine uzandığından, kesin bir bulgu olarak değil, izleyen araştırmalar için bir gündem maddesi olarak sunulmaktadır. Bu bakımdan İzmir İktisat Kongresi'nden devletçiliğe uzanan on yıllık dönem, Cumhuriyet'in izleyen sanayileşme politikalarının tarihsel temellerinden birini oluşturmuş; bu yönüyle Türkiye iktisat tarihi yazınında incelenmeye devam etmesi gereken bir konu olarak durmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2016). Modern Türkiye'nin Oluşumu. (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Boratav, K. (1974). 100 Soruda Türkiye'de Devletçilik. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Boratav, K. (2018). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009. Ankara: İmge Kitabevi.

Karabekir, K. (2001). İktisat Esaslarımız - Hatıra ve Zabıtlarıyla 1923 İzmir İktisat Kongresi (O. Hülagü ve Ö. H. Özalp, Haz.). İstanbul: Emre Yayınları.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kayıran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi, 2(5), 27-70.

Keyder, Ç. (2007). Türkiye'de Devlet ve Sınıflar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ökçün, G. (1981). Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Pamuk, Ş. (2014). Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1977). 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları. Ankara: ODTÜ Yayınları.

Tezel, Y. S. (2002). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Z. (1995). Türkiye'de Milli İktisat-Milli Burjuvazi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Toprak, Z. (2012). Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918). İstanbul: Doğan Kitap.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

BIST TURİZM ENDEKSİ'NDE YER ALAN KONAKLAMA İŞLETMELERİNİN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ: CRITIC TEMELLİ COCOSO VE COPRAS YAKLAŞIMI

Dr. Cemile ÖCEK BENLİ

Bağımsız Araştırmacı,

cemile_ocek@hotmail.com - 0000-0001-6376-3820

ÖZET

Çalışmanın amacı, BIST Turizm Endeksi'nde işlem gören konaklama işletmelerinin finansal performanslarını çok kriterli karar verme yöntemleriyle değerlendirmektir. Araştırmada, 2021-2025 dönemine ait finansal verilerine eksiksiz biçimde ulaşılabilen konaklama işletmeleri incelenmektedir. Veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu'ndan elde edilmektedir. Finansal performansın ölçülmesinde likidite, faaliyet etkinliği, kârlılık ve finansal yapı boyutlarını temsil eden sekiz finansal oran kullanılmaktadır. Kriter ağırlıkları CRITIC yöntemiyle belirlenmekte, performans sıralamaları CoCoSo ve COPRAS yöntemleriyle oluşturulmaktadır. Bulgular, dönen varlık devir hızının 2021, 2023, 2024 ve 2025 yıllarında en yüksek ağırlığa sahip kriter olduğunu, 2022 yılında ise nakit oranının öne çıktığını göstermektedir. CoCoSo sonuçlarında KSTUR tüm yıllarda birinci, PKENT ikinci sırada yer almaktadır. COPRAS yönteminde KSTUR 2021-2023 döneminde birinci, 2024 ve 2025 yıllarında ikinci sırada bulunurken, MERIT son iki yılda birinci sıraya yükselmektedir. TEKTU ve MARTI genel olarak alt sıralarda yer almaktadır. İki yöntem, bazı sıralama farklılıklarına karşın güçlü ve zayıf performans gösteren işletmelerin belirlenmesinde büyük ölçüde benzer sonuçlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Performans, BIST Turizm Endeksi, CRITIC, CoCoSo, COPRAS.

FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS OF LODGING COMPANIES LISTED IN THE BIST TOURISM INDEX: A CRITIC-BASED COCOSO AND COPRAS APPROACH

ABSTRACT

The purpose of this study is to evaluate the financial performance of lodging companies listed on the BIST Tourism Index using multi-criteria decision-making methods. The research examines lodging companies with complete financial data for the 2021–2025 period. The data were obtained from the Public Disclosure Platform. Eight financial ratios representing liquidity, operating efficiency, profitability, and financial structure were used to measure financial performance. Criterion weights were determined using the CRITIC method, while performance rankings were generated through the CoCoSo and COPRAS methods. The findings indicate that the current asset turnover ratio had the highest weight in 2021, 2023, 2024, and 2025, whereas the cash ratio emerged as the most important criterion in 2022. According to the CoCoSo results, KSTUR ranked first and PKENT second in all years examined. Under the COPRAS method, KSTUR ranked first from 2021 to 2023 and second in 2024 and 2025, while

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

MERIT rose to first place in the final two years. TEKTU and MARTI generally occupied the lower positions. Despite some ranking differences, the two methods yielded largely consistent results in identifying lodging companies with strong and weak financial performance.

Keywords: Financial Performance, BIST Tourism Index, CRITIC, CoCoSo, COPRAS.

1. GİRİŞ

Turizm, farklı sektörler arasında oluşturduğu ekonomik bağlantılar ve ülke ekonomisine sağladığı çok yönlü katkılar nedeniyle stratejik bir faaliyet alanı olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası ziyaretçi harcamaları döviz girdisi sağlayarak dış ticaret ve ödemeler dengesini desteklemekte; ulaştırma, konaklama, yiyecek-içecek ve perakende gibi ilişkili sektörlerde üretim ve gelir artışı yaratmaktadır. Emek yoğun yapısı sayesinde farklı nitelik düzeylerinde istihdam olanakları oluşturan turizm sektörü, işsizliğin azaltılmasına ve millî gelirin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Turizm yatırımlarının daha az gelişmiş bölgelere yönelmesi ise altyapının geliştirilmesini, girişimcilik faaliyetlerinin yaygınlaşmasını ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesini mümkün kılmaktadır (Tutar vd., 2025, ss. 37-38).

Turizmin ekonomik katkılarına karşın sektör, salgınlar ve benzeri dışsal şoklara karşı oldukça kırılgan bir yapı sergilemektedir. 2019 yılının sonunda ortaya çıkan COVID-19'un kısa sürede küresel bir salgına dönüşmesi üzerine uygulanan karantina, sosyal mesafe ve seyahat kısıtlamaları, turizm hareketlerini büyük ölçüde durma noktasına getirmiştir. Ulusal ve uluslararası ölçekte alınan tedbirler; konaklama işletmelerinden yiyecek-içecek işletmelerine, ulaştırmadan etkinlik turizmine kadar sektörün farklı alanlarında faaliyetlerin kesintiye uğramasına neden olmuştur. Salgının oluşturduğu belirsizlik ve seyahat endişesi turizm talebini azaltırken, birçok konaklama işletmesinin faaliyetlerine geç başlaması veya dönem boyunca kapalı kalması gelir kayıplarını artırmıştır. Yaşanan gelişmeler, turizm işletmelerinin finansal yapıları ve faaliyet sonuçları üzerinde belirgin etkiler oluşturmuş; işletmelerin mevcut durumlarının, dayanıklılıklarının ve faaliyetlerini sürdürebilme kapasitelerinin belirlenmesi açısından finansal performans değerlendirmesinin önemini daha görünür hâle getirmiştir (Soy Temür, 2022, s. 428).

Finansal analiz, işletmelerin finansal tablolarında yer alan bilgilerden yararlanılarak likidite, faaliyet etkinliği, kârlılık ve finansal yapı bakımından mevcut durumlarının değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, işletmelerin dönemsel gelişiminin izlenmesi, aynı sektörde faaliyet gösteren işletmelerle karşılaştırılması ve geleceğe yönelik kararların daha sağlam bir bilgi temeline dayandırılması açısından önem taşımaktadır. Finansal performans değerlendirmeleri; yöneticilerin planlama ve kontrol faaliyetlerine, yatırımcıların yatırım kararlarına ve kredi kuruluşlarının risk analizlerine katkı sunmaktadır (Kılıç ve Buğan, 2023, ss. 1-2). Finansal performansın birden fazla boyuttan oluşması, farklı yön ve önem düzeylerine sahip finansal göstergelerin birlikte değerlendirilmesini gerekli hâle getirmektedir. Çok kriterli karar verme yöntemleri, söz konusu göstergelerin ortak bir değerlendirme çerçevesinde bir araya getirilmesine ve işletmelerin göreli performansları doğrultusunda sıralanmasına imkân sağlamaktadır (Karaoğlan ve Şahin, 2018, ss. 63-64).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Finansal performansın çok boyutlu niteliğinden hareketle çalışmada, Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde işlem gören konaklama işletmelerinin finansal performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında, 2021-2025 dönemine ait finansal verilerine düzenli ve eksiksiz biçimde ulaşılabilen işletmeler analiz edilmektedir. Finansal performansın ölçülmesinde likidite, faaliyet etkinliği, kârlılık ve finansal yapı boyutlarını temsil eden sekiz finansal oran kullanılmaktadır. Kriter ağırlıklarının belirlenmesinde CRITIC yönteminden yararlanılmıştır. İşletmelerin finansal performans sıralamalarının belirlenmesinde CoCoSo ve COPRAS yöntemleri uygulanmaktadır. CoCoSo yöntemi, farklı uzlaşık çözüm yaklaşımlarını bütünleştirerek alternatiflerin göreli performanslarının belirlenmesine olanak sağlamakta; COPRAS yöntemi ise fayda ve maliyet yönlü kriterleri ayrı biçimde değerlendirerek işletmelerin göreli önem ve performans düzeylerini ortaya koymaktadır. İki yöntemin birlikte kullanılması, elde edilen sıralamaların karşılaştırılmasına ve sonuçların yöntem duyarlılığı açısından incelenmesine katkı sağlamaktadır.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmanın amacı, önemi ve kapsamı açıklanmakta; ikinci bölümde turizm işletmelerinin finansal performansını çok kriterli karar verme yöntemleriyle inceleyen çalışmalar değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde araştırmanın veri seti, kullanılan finansal oranlar ile CRITIC, CoCoSo ve COPRAS yöntemlerinin uygulama aşamaları açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde kriter ağırlıklarına ve işletmelerin finansal performans sıralamalarına ilişkin bulgular sunulmakta ve yöntemlerden elde edilen sonuçlar karşılaştırılmaktadır. Son bölümde araştırmanın genel sonuçları değerlendirilmekte, ilgili paydaşlara yönelik çıkarımlar ile gelecek araştırmalara ilişkin önerilere yer verilmektedir.

2. LİTERATÜR

Turizm alanında faaliyet gösteren işletmelerin finansal performansına ilişkin literatürde, finansal performansın farklı yöntemler, göstergeler ve analiz yaklaşımları aracılığıyla ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında ise literatür taraması, turizme yönelik işletmeler ve turizmin alt sektörleri bağlamında çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen finansal performans değerlendirme çalışmalarıyla sınırlandırılmaktadır. Söz konusu çalışmalar, işletmelerin finansal performansının birden fazla finansal kriterin birlikte değerlendirildiği bütüncül bir çerçevede incelenmesine olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle ilgili literatür, turizm işletmelerinde finansal performansın çok boyutlu yapısını ortaya koymakta ve farklı finansal göstergelerin performans değerlendirme sürecine nasıl dâhil edildiğini göstermektedir.

Erken dönem çalışmalardan biri olan Wu vd. (2008), Tayvan'daki uluslararası turizm otellerinin performansını GM(1,1) modeli ve Gri İlişkisel Analiz yöntemiyle incelemektedir. Çalışmada 56 otelin 2002 yılı performans verileri ile 1992-2005 dönemine ait sektör verilerinden yararlanılması, işletme düzeyindeki performansın ve sektörün genel çıktı değerinin birlikte değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Elde edilen bulgular, dört gözlem değerine dayalı GM(1,1) modelinin sektör çıktı değerini tahmin etmede başarılı olduğunu göstermektedir. Ayrıca yüksek performanslı otellerin uygun konum, yüksek fiyatlama gücü ve yüksek doluluk oranı gibi avantajlara sahip olduğu belirlenmektedir. Bulgular, konaklama

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

işletmelerinde finansal ve operasyonel başarının maliyet yapısı, gelir yaratma kapasitesi, konum avantajı, talep çekiciliği ve fiyatlama gücü gibi unsurlarla ilişkili olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Benzer şekilde Chen vd. (2011), Tayvan'daki kaplıca otellerinin performansını Dengeli Skor Kartı yaklaşımı temelinde DEMATEL ve ANP yöntemlerinin bütünleştirildiği hibrit çok kriterli karar verme modeliyle değerlendirmektedir. Çalışmada uzman görüşleri ve otel yöneticilerinden elde edilen anket verileri kullanılarak performans kriterleri belirlenmekte; kriterler arasındaki nedensel ilişkiler ve önem düzeyleri analiz edilmektedir. Bulgular, öğrenme ve gelişme, iç süreçler ve müşteri boyutlarının finansal performansı destekleyen temel unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuç, konaklama işletmelerinde finansal sonuçların doğrudan ortaya çıkan göstergeler olmaktan ziyade, işletmenin hizmet kalitesi, çalışan yetkinliği, süreç yönetimi ve müşteri ilişkileri gibi finansal olmayan performans alanları tarafından desteklendiğini göstermektedir. Dolayısıyla Wu vd. (2008) ile Chen vd. (2011) birlikte değerlendirildiğinde, konaklama işletmelerinde performansın ölçülebilir finansal çıktılar ile stratejik ve yönetsel kapasite unsurlarıyla ilişkili çok boyutlu bir yapı sergilediği ifade edilmektedir.

Türkiye bağlamında yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, Borsa İstanbul'da işlem gören turizm işletmelerinin finansal performanslarını çok kriterli karar verme yöntemleriyle değerlendirmeye odaklanmaktadır. Ergül (2014), BİST Turizm sektöründe işlem gören işletmelerin 2005-2012 dönemindeki finansal performanslarını ELECTRE ve TOPSIS yöntemleriyle karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Çalışmada işletmelere ait finansal tablolardan yararlanılmakta ve finansal performans düzeyleri çok kriterli karar verme yaklaşımıyla değerlendirilmektedir. Araştırma sonucunda, ELECTRE ve TOPSIS yöntemlerinin BİST Turizm sektöründe finansal performansı yüksek işletmelerin belirlenmesinde karar verme sürecini destekleyen etkili yöntemler olduğu ortaya konmaktadır. Çalışma, turizm işletmelerinin finansal performanslarının tek bir orana indirgenemeyeceğini ve farklı finansal göstergelerin birlikte değerlendirilmesinin daha bütüncül sonuçlar sunduğunu göstermektedir. Özçelik ve Kandemir (2015) Borsa İstanbul'da işlem gören yedi turizm işletmesinin finansal performansını TOPSIS yöntemiyle değerlendirmektedir. Çalışmada 2010-2014 dönemine ait finansal tablolar kullanılmakta; işletmeler likidite, kaldıraç, kârlılık ve faaliyet göstergeleri kapsamında yer alan sekiz finansal oran doğrultusunda analiz edilmektedir. Bulgular, TOPSIS yönteminin turizm işletmelerinin finansal performanslarının karşılaştırılmasında kullanılabilir sonuçlar sunduğunu göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, Ergül'ün (2014) bulgularını desteklemekte ve çok kriterli karar verme yöntemlerinin turizm işletmeleri arasında performans karşılaştırması yapmak için uygun bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

Erdoğan ve Yamaltdınova (2018), Borsa İstanbul'da işlem gören on üç turizm işletmesinin 2011-2015 dönemi finansal performansını TOPSIS yöntemiyle incelemektedir. Çalışmada finansal oranlar hesaplandıktan sonra TOPSIS yöntemiyle işletmelerin performans skorları belirlenmekte ve yıllar bazında sıralamalar yapılmaktadır. Bulgular, turizm işletmelerinin finansal performanslarının yıllara göre değişkenlik gösterdiğini; incelenen dönemde Net Turizm ve Marmaris Altınyunus'un genel olarak güçlü performans sergilediğini, Metemtur'un ise en fazla dalgalanma gösteren işletme olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, turizm

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

işletmelerinde finansal performansın dönemsel ekonomik koşullara, işletme bazlı stratejilere ve sektörel dalgalanmalara duyarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca işletmelerin belirli bir dönemde yüksek performans göstermesinin, tüm dönem boyunca sürdürülebilir bir üstünlüğe işaret etmeyebileceği anlaşılmaktadır. Ayaydın vd. (2019), Borsa İstanbul'da işlem gören turizm işletmelerinin 2015 yılı finansal performanslarını AHS ve VIKOR yöntemleriyle değerlendirmektedir. Çalışmada kriter ağırlıkları AHS yöntemiyle belirlenmekte, işletmeler ise VIKOR yöntemiyle finansal performanslarına göre sıralanmaktadır. Bulgulara göre en önemli kriter satılan malın maliyeti/net satışlar oranı, en düşük ağırlığa sahip kriter ise özsermaye karlılığı olarak belirlenmektedir. VIKOR sonuçları, en yüksek performansa sahip işletmenin Metemtur Otelcilik ve Turizm İşletmeleri A.Ş. olduğunu, Merit Turizm ve Yatırım İşletmeleri A.Ş.'nin ikinci sırada, Kuştur Kuşadası Turistik Tesisler A.Ş.'nin ise son sırada yer aldığını göstermektedir. Çalışma, kullanılan kriter ağırlıklandırma yönteminin performans sıralamaları üzerinde belirleyici olabileceğini ve maliyet yapısının turizm işletmeleri açısından kritik bir performans unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Arsu ve Ayçin (2020), BİST Lokantalar ve Oteller sektöründe yer alan on bir turizm işletmesinin 2018 yılı finansal performansını MACBETH ve EDAS yöntemleriyle değerlendirmektedir. Çalışmada sekiz finansal oran kullanılmakta, kriter ağırlıkları MACBETH yöntemiyle belirlenmekte ve işletmelerin finansal performans sıralamaları EDAS yöntemiyle yapılmaktadır. Bulgulara göre en önemli kriterler sırasıyla net kâr marjı, nakit oranı ve özsermaye kârlılığı olarak belirlenmektedir. EDAS sonuçlarına göre finansal performansı en yüksek işletmelerin MAALT, KSTUR ve PKENT olduğu tespit edilmektedir. Bu sonuçlar, turizm işletmelerinin performansında kârlılığın yanı sıra nakit pozisyonunun da önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Özellikle nakit oranının yüksek önem düzeyine sahip olması, turizm sektörünün mevsimsellik, talep dalgalanmaları ve krizlere açıklık gibi özellikleri dikkate alındığında anlamlı görülmektedir. Nakit akış temelli performans değerlendirmesi bakımından Günay ve Ecer'in (2020) çalışması literatürde ayrı bir öneme sahip bulunmaktadır. Yazarlar, Borsa İstanbul'da işlem gören on turizm işletmesinin finansal performansını nakit akış bazlı oranlar aracılığıyla Entropi-MAIRCA hibrit modeliyle değerlendirmektedir. Çalışmada likidite, etkinlik, kârlılık ve ödeme gücü kapsamında on bir nakit akış oranı kullanılmakta; kriter ağırlıkları Entropi yöntemiyle, işletme sıralamaları ise MAIRCA yöntemiyle belirlenmektedir. Bulgulara göre en önemli kriterler nakit oranı, satışlara nakit oranı ve uzun vadeli borçlara nakit oranı olarak tespit edilmektedir. Sonuç, turizm işletmelerinin finansal performans analizinde nakit akışlarının önemli bir bilgi kaynağı olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, finansal oranlara dayalı geleneksel performans değerlendirme yaklaşımını nakit akışı odaklı bir çerçeveyle genişletmektedir.

COVID-19 pandemisi sonrasında yapılan çalışmalar ise turizm ve konaklama işletmelerinin finansal kırılganlıklarını ve kriz dönemlerindeki performans farklılaşmalarını daha görünür hale getirmektedir. Ghosh ve Bhattacharya (2022), COVID-19 pandemisinin Hindistan'daki konaklama ve turizm işletmelerinin finansal performansı üzerindeki etkisini bütünleşik MEREC-CoCoSo yaklaşımıyla incelemektedir. Çalışmada 22 otel ve 9 seyahat acentesi, 2019 ve 2021 finansal yıllarına ait 14 finansal gösterge üzerinden değerlendirilmektedir. Bulgular, pandeminin bazı otel ve seyahat işletmelerinin performansını belirgin biçimde zayıflattığını,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

buna karşılık bazı işletmelerin görece daha güçlü performans sergilediğini göstermektedir. Bu durum, kriz dönemlerinde aynı sektörde yer alan işletmelerin finansal dayanıklılık düzeylerinin farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır. Türkiye bağlamında Yılmaz ve Yakut (2023), COVID-19 pandemisinin BİST Turizm Endeksi'nde yer alan işletmelerin 2018-2021 dönemi finansal performansı üzerindeki etkisini CRITIC tabanlı COPRAS ve PROMETHEE yöntemleriyle incelemektedir. Çalışmada finansal veriler kullanılarak işletmelerin performans sıralamaları oluşturulmakta; sıralamalar Spearman korelasyon analiziyle, değişkenlerin anlamlılığı ise Wilcoxon işaretli sıralar testiyle değerlendirilmektedir. Bulgulara göre COPRAS yöntemi sonucunda PKENT, MAALT ve ULAS en yüksek performanslı işletmeler olarak belirlenirken, PROMETHEE sonucunda en yüksek performansın MAALT'a ait olduğu tespit edilmektedir. Çilek (2022) ise COVID-19 salgınının Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde işlem gören işletmelerin finansal performansı üzerindeki etkisini entegre CRITIC-COPRAS yaklaşımıyla incelemekte; 2019 ve 2020 yılı bilanço ve gelir tablosu verileri üzerinden sekiz turizm işletmesinin performans sıralamalarını oluşturmaktadır. Bulgulara göre 2019 ve 2020 yıllarında en yüksek performansa sahip işletmeler PKENT, MERIT ve MARTI olarak belirlenmektedir. Her iki çalışma da pandemi sürecinde turizm işletmeleri arasında performans farklılıklarının belirginleştiğini ve kullanılan çok kriterli karar verme yöntemlerinin kriz dönemlerindeki karşılaştırmalı performans analizlerinde işlevsel olduğunu göstermektedir.

Soy Temür (2022a), BİST Turizm Endeksi'nde işlem gören işletmelerin 2016-2020 dönemi finansal performanslarını Entropi, ARAS, COPRAS ve TOPSIS yöntemleriyle değerlendirmektedir. Çalışmada finansal oranlar kullanılarak karar matrisi oluşturulmakta, kriter ağırlıkları Entropi yöntemiyle hesaplanmakta ve işletmelerin performans sıralamaları farklı yöntemlerle karşılaştırılmaktadır. Bulgular, 2020 yılı TOPSIS sonucu dışında analiz döneminde en başarılı finansal performansa sahip işletmenin MAALT olduğunu göstermektedir. Ayrıca farklı yöntemlerden elde edilen sıralamaların genel olarak benzer sonuçlar verdiği ve kullanılan tekniklerin finansal performans analizinde kullanılabilir olduğu ortaya konmaktadır. Çalışma, yöntemler arası karşılaştırmanın önemini vurgulamakta ve aynı veri seti üzerinde farklı çok kriterli karar verme yöntemleri kullanıldığında sonuçların büyük ölçüde tutarlı olmakla birlikte bazı farklılıklar gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Medetoğlu vd. (2023) de Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren konaklama işletmelerinin 2017-2021 dönemi finansal performanslarını COPRAS ve WASPAS yöntemleriyle değerlendirmektedir. Çalışmada işletmelerin finansal tablolarından elde edilen finansal oranlar analiz edilmekte ve işletmelerin performans sıralamaları iki farklı çok kriterli karar verme yöntemiyle karşılaştırılmaktadır. Bulgulara göre WASPAS yöntemi kapsamında finansal performansı en yüksek işletmeler 2017-2020 döneminde TEKTU, 2021 yılında ise AYCES olarak belirlenmektedir. COPRAS yönteminde ise en yüksek performansa sahip işletmelerin yıllara göre değişkenlik gösterdiği ifade edilmektedir. Çalışma sonucunda, COPRAS ve WASPAS yöntemlerinden elde edilen sıralamaların tamamen aynı olmamakla birlikte genel olarak benzer sonuçlar verdiği ve yöntem farklılıklarının işletmelerin finansal performans sıralamalarını etkileyebildiği ortaya konmaktadır. Söz konusu bulgu, literatürde sıklıkla vurgulanan yöntem duyarlılığını desteklemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Literatürde, turizm performansını ülke düzeyinde değerlendiren çalışmalar da önemli bir yer tutmaktadır. Cömert ve Karaatlı (2018), Türkiye'nin de aralarında bulunduğu on beş Akdeniz ülkesinin turizm performansını çok kriterli karar verme yöntemleriyle değerlendirmektedir. Çalışmada Dünya Ekonomik Forumu'nun 2017 Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Raporu verileri kullanılmakta; kriter ağırlıkları CRITIC ve Entropi yöntemleriyle belirlenmektedir. Ülkelerin performans sıralaması ARAS, COPRAS, TOPSIS ve WASPAS yöntemleriyle yapılmakta, elde edilen sıralamalar BORDA sayım yöntemiyle bütünleştirilmektedir. Bulgulara göre en yüksek turizm performansına sahip ülke İspanya olurken, onu Fransa, İtalya, Yunanistan, Malta ve Türkiye izlemektedir. Bu çalışma, turizm performansının makro düzeyde rekabetçilik göstergeleriyle de değerlendirilebileceğini ve ülke performanslarının çok boyutlu kriter setleri üzerinden karşılaştırılabileceğini göstermektedir.

Sürdürülebilirlik odaklı performans değerlendirmesi bakımından Weerathunga vd. (2020), Colombo Borsası'nda işlem gören yirmi beş Sri Lanka otelinin sürdürülebilirlik performansını Entropi tabanlı TOPSIS yöntemiyle incelemektedir. Çalışmada ekonomik, çevresel, sosyal ve yönetişim boyutlarını kapsayan on sekiz gösterge kullanılmaktadır. Bulgular, otellerin sürdürülebilirlik performansının genel olarak orta-yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Çalışma, konaklama işletmelerinde performans değerlendirmesinin finansal, çevresel, sosyal ve yönetişim temelli göstergeleri kapsayan çok boyutlu bir yapı içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Özellikle günümüzde sürdürülebilirlik raporlaması, kurumsal itibar ve yatırımcı algısı gibi unsurların önem kazanması, bu tür çalışmaların literatürdeki yerini güçlendirmektedir. Literatürdeki bazı çalışmalar ise doğrudan turizm sektörü dışında yer almakla birlikte, çok kriterli finansal performans değerlendirme yöntemlerinin farklı sektörlerdeki uygulanabilirliğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Uygurtürk ve Abdullayev (2025), Rusya gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2019-2023 dönemi finansal performanslarını CRITIC, CoCoSo ve COPRAS yöntemleriyle incelemektedir. Çalışmada kriter ağırlıkları CRITIC yöntemiyle hesaplanmakta, işletmelerin finansal performans sıralamaları ise CoCoSo ve COPRAS yöntemleriyle belirlenmektedir. Bulgular, işletmelerin performans sıralamalarının kullanılan analiz yöntemine göre farklılık gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar çalışma turizm sektörü dışında gerçekleştirilmiş olsa da, yöntemsel açıdan çok kriterli karar verme yaklaşımlarının finansal performans analizlerinde farklı sektörlere uyarlanabilir olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen çalışmaların finansal performansı farklı oranlar ve kriterler aracılığıyla sıralama ve karşılaştırma temelli bir yaklaşımla ele aldığı görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda yöntem, dönem, örneklem ve kriter seti farklılaştıkça performans sıralamalarının da değişebildiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle finansal performans değerlendirmelerinde yalnızca kullanılan göstergeler değil, kriterlerin ağırlıklandırılma biçimi ve tercih edilen yöntemin hesaplama yapısı da önem taşımaktadır. CoCoSo yönteminin turizm işletmelerinin finansal performansının değerlendirilmesindeki kullanımının sınırlı olduğu görülmektedir. Ghosh ve Bhattacharya (2022), Hindistan'daki otel ve seyahat işletmelerini MEREC-CoCoSo yaklaşımıyla incelemekle birlikte, ulaşılabilen literatür kapsamında BIST Turizm Endeksi'nde yer alan konaklama işletmelerinin 2021–2025 dönemi finansal performansını CRITIC temelli CoCoSo ve COPRAS yöntemleriyle karşılaştırmalı olarak

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

değerlendiren bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmanın farklı hesaplama yapılarına sahip CoCoSo ve COPRAS yöntemlerinden elde edilen sıralamaları aynı veri seti üzerinde karşılaştırması, çalışmanın yöntemsel katkısını oluşturmaktadır.

3. VERİ ve YÖNTEM

Araştırma kapsamında, Borsa İstanbul Turizm Endeksi'nde (XTRZM) işlem gören ve temel faaliyet alanı konaklama hizmetleri olan işletmeler incelenmektedir. Analiz dönemi 2021-2025 yılları ile sınırlandırılmaktadır. Belirlenen dönem içinde finansal verilerine düzenli ve eksiksiz biçimde ulaşılabilen sekiz konaklama işletmesi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan finansal veriler, Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) kaynağından elde edilmektedir. İnceleme kapsamındaki işletmelere ait borsa kodları ile ticari unvanlar Görsel 1'de sunulmaktadır.

BIST Turizm Endeksi'nde (XTRZM) Faaliyet Gösteren Konaklama İşletmeleri	**AVTUR** Avrasya Petrol ve Turistik Tesisler Yatırımlar A.Ş.
	AYCES Altınyunus Çeşme Turistik Tesisler A.Ş.
	KSTUR Kuştur Kuşadası Turizm Endüstri A.Ş.
	MAALT Marmaris Altınyunus Turistik Tesisler A.Ş.
	MARTI Martı Otel İşletmeleri A.Ş.
	MERIT Merit Turizm Yatırım ve İşletme A.Ş.
	PKENT Petrokent Turizm A.Ş.
	TEKTU Tek-Art İnşaat Ticaret Turizm Sanayi ve Yatırımlar A.Ş.

Görsel 1. BIST Turizm Endeksi'nde (XTRZM) Yer Alan ve Analize Dâhil Edilen Konaklama İşletmeleri

İşletmelerin finansal durumlarını çok kriterli karar verme yaklaşımı çerçevesinde değerlendirmek amacıyla analizde, alan yazında yaygın biçimde kullanılan finansal oranlardan yararlanılmaktadır. Araştırma kapsamında likidite, faaliyet etkinliği, kârlılık ve finansal yapı boyutlarını temsil eden sekiz finansal oran kriter olarak belirlenmektedir. Likidite boyutu cari oran ve nakit oran aracılığıyla; faaliyet etkinliği aktif devir hızı ve dönen varlık devir hızı ile; kârlılık boyutu faaliyetlerin aktif kârlılığı ve faaliyet kâr marjı üzerinden; finansal yapı boyutu ise finansal kaldıraç oranı ve uzun vadeli borç oranı yardımıyla değerlendirilmektedir. Analizde kullanılan finansal oranlara, hesaplama biçimlerine ve kriter yönlerine ilişkin bilgiler Çizelge 1'de gösterilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 1. Analizde Kullanılan Finansal Oranlar, Hesaplama Formülleri ve Kriter Yönleri

Finansal Oran	Formül	Kriter Yönü
Cari Oran (CO)	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Fayda
Nakit Oran (NO)	(Nakit ve Nakit Benzerleri + Finansal Yatırımlar) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar	Fayda
Aktif Devir Hızı (ADH)	Net Satışlar / Toplam Aktifler	Fayda
Dönen Varlık Devir Hızı (DVDH)	Net Satışlar / Dönen Varlıklar	Fayda
Faaliyetlerin Aktif Kârlılığı (FAK)	Faaliyet Kârı / Toplam Aktifler	Fayda
Faaliyet Kâr Marjı (FKM)	Faaliyet Kârı / Net Satışlar	Fayda
Finansal Kaldıraç Oranı (FKO)	Toplam Borçlar / Toplam Aktifler	Maliyet
Uzun Vadeli Borç Oranı (UVBO)	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar / Toplam Aktifler	Maliyet

3.1. CRITIC Yöntemi

Çok kriterli karar verme (ÇKKV) problemlerinde kriter ağırlıkları, karar sürecinde dikkate alınan kriterlerin göreli önem düzeylerini ortaya koyması bakımından önemli bir işleve sahiptir. Bu kapsamda kriter ağırlıkları, karar vericilerin yargılarına dayalı sübjektif yöntemlerle ya da karar matrisindeki verilerden hareketle hesaplanan objektif yöntemlerle belirlenebilmektedir. CRITIC yöntemi, Diakoulaki vd. (1995) tarafından geliştirilmiş objektif ağırlıklandırma yöntemlerinden biridir. Yöntem, kriterlerin önem ağırlıklarını belirlerken karar matrisinde yer alan bilgileri analitik olarak değerlendirmekte; kriterlerin sahip olduğu bilgi miktarını kriter içi değişkenlik ve kriterler arası çatışma düzeyi üzerinden hesaplamaktadır. Bu doğrultuda kriterlerin yoğunluk ya da kontrast düzeyi standart sapma ile, kriterler arasındaki çatışma ise korelasyon katsayıları aracılığıyla belirlenmektedir. Böylece CRITIC yöntemi, uzman görüşüne dayalı öznel değerlendirmelere ihtiyaç duymadan, karar matrisindeki verilerden yararlanarak kriterlerin nesnel önem ağırlıklarının hesaplanmasına olanak sağlamaktadır (Diakoulaki vd., 1995; Jahan vd., 2012; Peng ve Huang, 2020). CRITIC yönteminin uygulama aşamaları aşağıda sıralanmaktadır (Akçakanat vd., 2018; Diakoulaki vd., 1995, 764-765; Jahan vd., 2012, s. 413):

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması ve normalize edilmesi

X_j^{max}

= j. kriter bakımından alternatifler içinde ulaşılan en büyük değeri göstermektedir.

X_j^{min}

i=1,2,3.., m alternatifler j=1,2,3.., n kriterler ise;

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{min}}{x_j^{max} - x_j^{min}}$$

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

$$r_{ij} = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}}$$

Fayda yönlü kriterlerde Eşitlik ilk formül, maliyet yönlü kriterlerde ise ikinci formül esas alınmaktadır. Bu işlem sonucunda karar matrisinde yer alan x_{ij} değerleri standartlaştırılarak r_{ij} değerlerine dönüştürülmektedir.

Adım 2: Kriterler arasındaki ilişki düzeyinin hesaplanması

Normalizasyon işlemi sonucunda elde edilen r_{ij} değerleri esas alınarak kriterler arasındaki ilişki düzeyi belirlenmektedir. İlgili hesaplamada, (j). kriter ile (k). kriter arasındaki korelasyon katsayısı aşağıda yer alan formül yardımıyla hesaplanmakta ve p_{jk} değeri elde edilmektedir.

$$P_{jk} = \frac{\sum_{i=i}^{m}(r_{ij} - \overline{r_j})(r_{ik} - \overline{r_k})}{\sqrt{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij} - r_j)^2 \sum_{i=1}^{m}(r_{ik} - r_k)^2}} \qquad \text{j, k= 1,2,3…n}$$

Adım 3: C_j değerlerinin hesaplanması

σj, j. kritere ilişkin değerlerin standart sapmasını ifade etmektedir.

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{m}(r_{ij} - \overline{r_j})^2}{m}}$$

$$C_j = \sigma_j \sum_{k=1}^{n}(1 - P_{jk}) \qquad \text{j=1,2,3…..n}$$

σj, j kriterin standart sapma değerini ifade etmektedir. Kriterler arasındaki korelasyon katsayıları belirlendikten sonra, her bir kriterin içerdiği bilgi miktarını gösteren C_j değeri hesaplanmaktadır. İlgili hesaplama, (j). kriterin standart sapma değeri ile diğer kriterlerle arasındaki çatışma düzeyinin birlikte değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Adım 4: Kriter ağırlıklarının hesaplanması

Son aşamada, her bir kritere ait C_j değeri dikkate alınarak kriter ağırlıkları belirlenmektedir. İlgili hesaplamada, (j). kritere ilişkin C_j değeri, tüm kriterlere ait C_j değerlerinin toplamına bölünmekte ve W_j ağırlık değeri elde edilmektedir. Böylece karar probleminde yer alan her bir kriterin göreli önem düzeyi hesaplanmaktadır.

$$W_j \frac{C_j}{\sum_{k=1}^{n}(C_k)} \qquad \text{j, k=1,2,…..n}$$

3.2. COPRAS Yöntemi

COPRAS yöntemi, Zavadskas ve Kaklauskas tarafından 1996 yılında geliştirilen çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olarak kullanılmaktadır. Yöntem, fayda ve maliyet yönlü kriterlerin etkilerini ayrı biçimde değerlendirerek alternatiflerin göreli performans düzeylerini belirlemektedir. Fayda kriterlerinde yüksek değerler, maliyet kriterlerinde ise düşük değerler tercih edilmektedir. COPRAS yöntemi; karar matrisinin normalize edilmesi, ağırlıklandırılması, fayda ve maliyet toplamlarının hesaplanması ve alternatiflerin sıralanması aşamalarından oluşmaktadır (Kızılkaya, 2024; Kildienė vd., 2011, ss. 427-428; Podvezko, 2011, s. 137):

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Adım 1: Alternatiflerin ve kriterlerin belirlenmesi

COPRAS yönteminin ilk aşamasında, karar probleminde yer alan (n) adet alternatif ve (m) adet değerlendirme kriteri belirlenmektedir.

Adım 2: X_{n*m} Karar matrisinin oluşturulması

Adım 3: w_j Kriter ağırlıklarının belirlenmesi

Adım 4: x_{n*m} Karar matrisinin normalleştirilmesi

$\bar{x_{ij}} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^{m} x_{ij}}$ i= 1, 2, … … . , m ve j = 1, 2, … … , n

Adım 5: Ağırlıklı normalleştirilmiş karar matrisinin oluşturulması

$\widehat{x_{ij}} = \overline{x_{ij}} * wi,$ i = 1, 2, … … . , m ve j = 1, 2, … … , n

$\overline{X} = \left[\widehat{x_{ij}}\right]_{m*n}$

Adım 6: Fayda yönlü kriter değerlerinin toplanması

Her bir alternatif için fayda, diğer bir ifadeyle maksimizasyon yönlü (k) adet kritere ait ağırlıklı normalleştirilmiş değerler toplanmaktadır. İşlem sonucunda P_i değeri elde edilmektedir.

P_i=$\sum_{j=1}^{m} \widehat{x_{ij}}$

Adım 7: Maliyet yönlü kriter değerlerinin toplanması

Her bir alternatif için maliyet, diğer bir ifadeyle minimizasyon yönlü (m-k) adet kritere ait ağırlıklı normalleştirilmiş değerler toplanmaktadır. İşlem sonucunda R_i değeri hesaplanmaktadır.

R_i=$\sum_{j=k+1}^{m} \widehat{x_{ij}}$

Adım 8: En küçük R_i değerinin belirlenmesi

Maliyet yönlü kriterler için hesaplanan R_i değerleri arasından en küçük değer belirlenmektedir. Elde edilen değer R_i olarak ifade edilmektedir.

$R_{min} = min_i R_i;$ i = 1, 2 … . , n

Adım 9: Q_i Göreli önem değerinin hesaplanması

Her bir alternatif için P_i, R_i ve R_{min} değerleri dikkate alınarak Q_i göreli önem değeri hesaplanmaktadır. (Q_i değeri, alternatiflerin karar problemi içerisindeki göreli performans düzeyini göstermektedir.

$$Q_i = P_i + \frac{R_{min} \sum_{i=1}^{n} R_i}{R_i \sum_{i=1}^{n} \frac{R_{min}}{R_i}}$$

Adım 10: Optimallik derecesinin belirlenmesi

Son aşamada, alternatiflere ait Q_i değerleri esas alınarak optimallik derecesi hesaplanmaktadır. Her bir alternatifin $Q_i$değeri, en yüksek $Q_i$değerine oranlanmakta ve yüzde biçiminde ifade

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

edilmektedir. Optimallik derecesi en yüksek olan alternatif, karar problemi kapsamında en başarılı alternatif olarak kabul edilmektedir.

$Q_{max}= \max_i Q_i;\quad i=1, 2…., n$

Adım 11: Alternatiflerin Öncelik Sıralamasının Belirlenmesi

Alternatiflere ait Q_i değerleri dikkate alınarak öncelik sıralaması yapılmaktadır. En yüksek Q_i değerine sahip alternatif, en yüksek önceliğe sahip alternatif olarak değerlendirilmektedir. Faydanın en yüksek düzeye ulaştığı değer Q_{max} olarak ifade edilmektedir.

Adım 12: Fayda derecelerinin hesaplanması

Her bir alternatif için fayda derecesi N_i hesaplanmaktadır. İlgili hesaplamada, alternatifin Q_i değeri en yüksek Q_i değeri olan Q_{max} değerine oranlanmakta ve sonuç yüzde olarak ifade edilmektedir.

$$N_i = \frac{Q_i}{Q\max} * 100\%$$

Eşitlikte yer alan Q_{max}, alternatifler için hesaplanan Q_i değerleri arasındaki en yüksek değeri göstermektedir. N_i değerinin yüksek olması, ilgili alternatifin karar problemi kapsamında daha yüksek fayda derecesine sahip olduğunu ifade etmektedir.

3.3. CoCoSo Yöntemi

CoCoSo yöntemi, Yazdani vd. tarafından 2018 yılında literatüre kazandırılan güncel çok kriterli karar verme yöntemlerinden biridir. Yöntem, karar alternatiflerinin birden fazla kriter doğrultusunda değerlendirilerek uzlaşık bir performans skoruna göre sıralanmasına dayanmaktadır. CoCoSo yaklaşımında Basit Katkı Ağırlıklandırma yöntemi ile üssel ağırlıklı çarpım modeli bütünleşik biçimde kullanılmakta; böylece alternatiflerin göreli performansları daha kapsamlı bir hesaplama süreciyle belirlenmektedir. Karar probleminin yapısına bağlı olarak her bir alternatifin kriterler karşısındaki değerleri karar matrisinde gösterilmekte, ardından normalizasyon, ağırlıklandırma ve nihai performans skorlarının hesaplanması aşamaları gerçekleştirilmektedir. CoCoSo yöntemi, farklı değerlendirme mantıklarını bir araya getirmesi nedeniyle finansal performans analizi, sürdürülebilirlik değerlendirmesi, tedarikçi seçimi ve benzeri çok kriterli karar problemlerinde uygulanabilir bir yöntem olarak değerlendirilmektedir (Yazdani vd., 2018; Topal, 2021, ss. 532-546):

Adım 1: Karar matrisinin oluşturulması

İlk aşamada karar problemine ait alternatifler ve değerlendirme kriterleri belirlenerek karar matrisi oluşturulmaktadır. Karar matrisinde satırlar alternatifleri, sütunlar kriterleri göstermekte; x_{ij} değeri ise i alternatifin, j kritere ilişkin performans değerini ifade etmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

$$D = X_{ij} = \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1j} \\ X_{21} & X_{12} & \dots & X_{2j} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ X_{1i} & X_{2i} & \dots & X_{ij} \end{bmatrix}$$

Adım 2: Karar matrisinin normalize edilmesi

Kriter değerlerinin karşılaştırılabilir hâle getirilmesi amacıyla fayda ve maliyet yönlü kriterler ayrı ayrı normalize edilmekte ve normalize karar matrisi elde edilmektedir.

$r_{ij} = \frac{makx_{ij} - x_{ij}}{makx_{ij} - minx_{ij}}$ →fayda kriterleri için

$r_{ij} = \frac{x_{ij} - minx_{ij}}{makx_{ij} - minx_{ij}}$ →maliyet kriterleri için

Adım 3: Ağırlıklı karşılaştırılabilirlik toplamlarının hesaplanması

Her alternatif için ağırlıklı karşılaştırılabilirlik toplamı S_i ve karşılaştırılabilirlik dizilerinin güç ağırlığı toplamı P_i hesaplanmaktadır.

$$S_i = \sum_{j=1}^{n} (w_j x\ r_{ij})$$

$$P_i = \sum_{j=1}^{n} (r_{ij})^{w_j}$$

Adım 4: Alternatiflerin göreceli ağırlıklarının hesaplanması

$$k_{ia} = \frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^{m} (P_i + S_i)}$$

$$k_{ib} = \frac{S_i}{\min S_i} + \frac{P_i}{\min P_i}$$

$$k_{ic} = \frac{\lambda(S_i) + (1-\lambda)P_i}{\lambda(\mathrm{mak}S_i) + (1-\lambda)\mathrm{mak}P_i}$$

$0 \leq \lambda \leq 1$

Denklemlerde yer alan $\min S_i$ ve $\min P_i$ ifadeleri ilgili değerlerin en düşük düzeyini, ($\mathrm{mak}S_i$ ve ($\mathrm{mak}P_i$ ifadeleri ise en yüksek düzeyini göstermektedir. Karar verici tarafından belirlenen λ parametresi 0 ile 1 arasında değer almakta ve uygulamalarda çoğunlukla 0,5 olarak kullanılmaktadır.

Adım 5: Alternatiflerin sıralanması

$$k_i = (k_{ia} k_{ib} k_{ic})^{1/3} + \frac{1}{3}(k_{ia} + k_{ib} + k_{ic})$$

Her alternatif için nihai değerlendirme skoru k_i hesaplanmakta ve elde edilen değerler büyükten küçüğe doğru sıralanmaktadır. En yüksek skora sahip alternatif en iyi seçenek olarak belirlenmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. BULGULAR

BİST Turizm Endeksi'nde yer alan konaklama işletmelerinin finansal performansı, sekiz finansal oran çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bulgular bölümünde öncelikle CRITIC yöntemiyle elde edilen kriter ağırlıkları ele alınmakta; ardından COPRAS ve CoCoSo yöntemleriyle ulaşılan finansal performans sıralamaları değerlendirilmektedir.

4.1. CRITIC Yöntemi Bulguları

Konaklama işletmelerinin finansal performans değerlendirmesi kapsamında, 2021-2025 dönemine ilişkin yıllık karar matrisleri oluşturulmuştur. CRITIC yöntemiyle yapılacak ağırlıklandırma işlemine temel oluşturan karar matrisleri Çizelge 2'de sunulmaktadır.

Çizelge 2. 2021-2025 Dönemi Karar Matrisleri

İşletme	Yıl	Kriterler							
		CO	NO	ADH	DVDH	FAK	FKM	FKO	UVBO
Kİ1	2025	3.005	2.310	0.019	0.088	0.006	0.303	0.141	0.071
	2024	6.829	4.389	0.014	0.654	-0.007	-0.483	0.154	0.151
	2023	11.411	7.480	0.017	0.604	-0.008	-0.488	0.142	0.140
	2022	5.767	4.646	0.020	0.570	-0.013	-0.646	0.097	0.091
	2021	6.234	5.008	0.025	0.281	0.002	0.063	0.099	0.084
Kİ2	2025	0.563	0.270	0.062	9.374	-0.016	-0.263	0.220	0.208
	2024	0.996	0.728	0.066	8.076	-0.009	-0.140	0.209	0.201
	2023	1.288	0.986	0.076	4.207	-0.004	-0.054	0.183	0.168
	2022	1.265	0.862	0.066	2.724	-0.001	-0.018	0.144	0.125
	2021	1.117	0.592	0.096	2.833	0.027	0.279	0.166	0.136
Kİ3	2025	7.252	6.226	0.506	1.390	0.159	0.315	0.061	0.011
	2024	10.660	9.322	0.548	1.499	0.221	0.402	0.041	0.007
	2023	9.228	8.364	0.576	1.734	0.269	0.468	0.042	0.006
	2022	3.673	2.758	0.455	1.214	0.203	0.446	0.200	0.098
	2021	16.613	15.437	0.296	0.498	0.088	0.296	0.046	0.010
Kİ4	2025	4.345	4.225	0.009	0.038	-0.001	-0.147	0.125	0.071
	2024	5.671	5.418	0.014	0.084	-0.004	-0.327	0.146	0.117
	2023	13.307	13.295	0.012	0.022	-0.003	-0.282	0.164	0.123
	2022	1.922	1.881	0.013	0.057	-0.023	-1.779	0.523	0.403
	2021	10.910	10.461	0.022	0.032	-0.004	-0.172	0.333	0.270
Kİ5	2025	0.541	0.431	0.056	1.349	-0.006	-0.105	0.401	0.324
	2024	0.218	0.009	0.060	4.484	0.005	0.090	0.439	0.377
	2023	0.357	0.012	0.048	2.883	0.003	0.064	0.323	0.277
	2022	0.957	0.494	0.054	0.903	0.027	0.505	0.386	0.324
	2021	0.300	0.089	0.041	1.024	-0.004	-0.097	0.658	0.524
Kİ6	2025	3.145	0.123	0.019	1.951	0.012	0.619	0.004	0.001
	2024	3.049	0.066	0.015	2.692	0.009	0.606	0.002	0.000
	2023	1.671	0.055	0.024	1.833	0.013	0.567	0.053	0.045
	2022	2.882	0.160	0.042	2.748	0.019	0.438	0.058	0.053
	2021	1.651	0.009	0.012	1.422	0.006	0.487	0.042	0.037
Kİ7	2025	2.904	1.922	0.641	1.881	0.102	0.159	0.142	0.024
	2024	1.668	1.110	0.630	2.518	0.150	0.238	0.177	0.027

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

	2023	1.121	0.702	0.638	3.648	0.214	0.335	0.182	0.026
	2022	1.330	0.835	0.513	2.032	0.168	0.328	0.218	0.029
	2021	2.133	0.622	0.680	1.740	0.207	0.304	0.245	0.062
Kİ8	2025	0.809	0.116	0.018	0.983	-0.016	-0.888	0.195	0.172
	2024	0.214	0.072	0.015	0.911	-0.021	-1.382	0.249	0.172
	2023	0.316	0.035	0.018	0.768	-0.014	-0.753	0.248	0.172
	2022	1.794	1.157	0.017	0.136	-0.012	-0.712	0.307	0.237
	2021	0.435	0.005	0.011	0.230	-0.014	-1.238	0.404	0.290

Analiz sürecinin gösterilmesi amacıyla izleyen hesaplama adımlarında yalnızca 2025 yılı verileri esas alınmıştır. Negatif değer içeren kârlılık kriterleri, yöntemlerin hesaplama yapısına uygunluk sağlamak amacıyla doğrusal dönüşümle pozitif değerlere dönüştürülmüş; kriter yönleri dikkate alınarak normalizasyon işlemi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen normalize karar matrisi Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. 2025 Yılına Ait Normalize Karar Matrisi

Yıl	İşletme	Kriterler							
		CO	NO	ADH	DVDH	FAK	FKM	FKO	UVBO
2025	Kİ1	0.367	0.359	0.015	0.005	0.125	0.791	0.654	0.783
	Kİ2	0.003	0.025	0.084	1.000	0.000	0.415	0.456	0.359
	Kİ3	1.000	1.000	0.786	0.145	1.000	0.798	0.855	0.968
	Kİ4	0.567	0.672	0.000	0.000	0.086	0.492	0.694	0.783
	Kİ5	0.000	0.052	0.075	0.140	0.059	0.520	0.000	0.000
	Kİ6	0.388	0.001	0.016	0.205	0.159	1.000	1.000	1.000
	Kİ7	0.352	0.296	1.000	0.197	0.674	0.695	0.653	0.926
	Kİ8	0.040	0.000	0.015	0.101	0.000	0.000	0.519	0.471

Normalizasyon işleminin ardından kriterler arasındaki ilişki düzeyini belirlemek amacıyla korelasyon matrisi oluşturulmuş ve Çizelge 4'te sunulmaktadır.

Çizelge 4. 2025 Yılına Ait Korelasyon Matrisi

	CO	NO	ADH	DVDH	FAK	FKM	FKO	UVBO
CO	1	0.914	0.495	-0.399	0.773	0.551	0.685	0.757
NO	0.914	1	0.477	-0.363	0.707	0.305	0.402	0.515
ADH	0.495	0.477	1	-0.040	0.909	0.292	0.231	0.437
DVDH	-0.399	-0.363	-0.040	1	-0.182	-0.154	-0.168	-0.310
FAK	0.773	0.707	0.909	-0.182	1	0.454	0.421	0.576
FKM	0.551	0.305	0.292	-0.154	0.454	1	0.529	0.600
FKO	0.685	0.402	0.231	-0.168	0.421	0.529	1	0.948
UVBO	0.757	0.515	0.437	-0.310	0.576	0.600	0.948	1

Korelasyon matrisi oluşturulduktan sonra, CRITIC yöntemi kapsamında her bir kriterin bilgi miktarı ve ağırlık değeri hesaplanmıştır. Elde edilen kriter ağırlıkları Çizelge 5'te verilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 5. 2025 Yılına Ait CRITIC Bilgi Miktarı ve Kriter Ağırlıkları

	Kriter Kodları	CO	NO	ADH	DVDH	FAK	FKM	FKO	UVBO
2025	C_j	1.096	1.488	1.692	2.781	1.233	1.354	1.183	1.228
	W_j	0.091	0.123	0.140	0.231	0.102	0.112	0.098	0.102
2024	C_j	1.522	1.645	1.774	2.816	1.352	1.433	1.319	1.372
	W_j	0.115	0.124	0.134	0.213	0.102	0.108	0.100	0.104
2023	C_j	2.601	2.352	1.743	2.656	1.528	1.634	1.412	1.248
	W_j	0.171	0.155	0.115	0.175	0.101	0.108	0.093	0.082
2022	C_j	1.888	2.212	1.940	2.072	1.752	1.627	1.305	1.204
	W_j	0.135	0.158	0.139	0.148	0.125	0.116	0.093	0.086
2021	C_j	1.922	2.129	1.617	2.210	1.475	1.334	1.429	1.270
	W_j	0.144	0.159	0.121	0.165	0.110	0.100	0.107	0.095

CRITIC yöntemi sonuçlarına göre 2021-2025 döneminde kriter ağırlıkları yıllara göre değişiklik göstermiştir. İncelenen dönemde özellikle DVDH kriterinin öne çıktığı görülmektedir. DVDH, 2021, 2023, 2024 ve 2025 yıllarında en yüksek ağırlığa sahip kriter olmuştur. 2022 yılında ise en yüksek ağırlık NO kriterinde hesaplanmıştır. Bu durum, finansal performans değerlendirmesinde faaliyet etkinliği ve likidite göstergelerinin daha ayırt edici olduğunu göstermektedir. Finansal yapı kriterleri olan FKO ve UVBO ise genel olarak daha düşük ağırlık değerlerine sahiptir.

4.2. COPRAS Yöntemi Bulguları

CRITIC yöntemi sonucunda belirlenen kriter ağırlıkları, COPRAS yönteminde işletmelerin finansal performans sıralamalarının elde edilmesinde kullanılmıştır. COPRAS analizinde fayda ve maliyet yönlü kriterler ayrı biçimde değerlendirilmiş ve öncelikle ağırlıklı karar matrisi oluşturulmuştur. Hesaplama adımlarının gösterilmesi amacıyla 2025 yılına ait COPRAS ağırlıklı karar matrisi Çizelge 6'da gösterilmektedir.

Çizelge 6. 2025 Yılına Ait COPRAS Ağırlıklı Karar Matrisi

Yıl	İşletme	Kriterler							
		CO	NO	ADH	DVDH	FAK	FKM	FKO	UVBO
2025	Kİ1	0.012	0.018	0.002	0.001	0.006	0.019	0.011	0.008
	Kİ2	0.002	0.002	0.007	0.127	0.000	0.010	0.017	0.024
	Kİ3	0.029	0.049	0.053	0.019	0.049	0.019	0.005	0.001
	Kİ4	0.018	0.033	0.001	0.001	0.004	0.012	0.010	0.008
	Kİ5	0.002	0.003	0.006	0.018	0.003	0.012	0.031	0.037
	Kİ6	0.013	0.001	0.002	0.026	0.008	0.024	0.000	0.000
	Kİ7	0.012	0.015	0.068	0.025	0.033	0.017	0.011	0.003
	Kİ8	0.003	0.001	0.002	0.013	0.000	0.000	0.015	0.020

COPRAS ağırlıklı karar matrisi oluşturulduktan sonra, fayda yönlü kriterlere ait ağırlıklı değerler toplanarak S+ değerleri, maliyet yönlü kriterlere ait ağırlıklı değerler toplanarak S- değerleri elde edilmiştir. 2025 yılına ilişkin fayda ve maliyet kriter toplamları Çizelge 7'de yer almaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 7. 2025 Yılı COPRAS Fayda-Maliyet Toplamları ve Göreli Önem Değerleri

İşletme	S_{i+}	S_{i-}	Q_i
Kİ1	0.058	0.019	0.062
Kİ2	0.148	0.041	0.149
Kİ3	0.218	0.006	0.229
Kİ4	0.068	0.018	0.072
Kİ5	0.045	0.068	0.046
Kİ6	0.074	0.000	0.248
Kİ7	0.169	0.014	0.174
Kİ8	0.019	0.035	0.021

Çizelge incelendiğinde, 2025 yılında en yüksek Qi değerinin Kİ6 alternatifinde hesaplandığı görülmektedir. Kİ3 ve Kİ7 alternatifleri de yüksek göreli önem değerleriyle öne çıkarken, Kİ5 ve Kİ8 daha düşük performans düzeyine sahip alternatifler olarak belirlenmiştir. Fayda ve maliyet kriter toplamları üzerinden hesaplanan performans indeksi değerleri ile işletmelerin COPRAS yöntemi sonucunda elde edilen sıralamaları Çizelge 8'de yer almaktadır.

Çizelge 8. 2025 Yılı COPRAS Performans İndeksi Değerleri ve Sıralamaları

	2025		2024		2023		2022		2021	
İşletme	P_j	Sıra	P_j	Sıra	P_j	Sıra	P_j	Sıra	P_j	Sıra
Kİ1	24.895	6	29.484	5	38.315	4	68.198	3	32.091	6
Kİ2	60.184	4	44.902	4	29.561	6	49.091	5	38.411	3
Kİ3	92.248	2	96.440	2	100.000	1	100.000	1	100.000	1
Kİ4	28.930	5	28.728	7	50.163	3	20.384	8	38.342	4
Kİ5	18.542	7	29.289	6	20.587	7	32.619	6	14.868	7
Kİ6	100.000	1	100.000	1	31.415	5	67.027	4	37.454	5
Kİ7	70.150	3	61.223	3	59.959	2	89.016	2	68.156	2
Kİ8	8.548	8	5.177	8	6.645	8	24.225	7	4.554	8

COPRAS yöntemi sonuçlarına göre 2021-2025 döneminde Kİ3 en güçlü ve istikrarlı finansal performansa sahip alternatif olarak öne çıkmaktadır. Kİ3, 2021, 2022 ve 2023 yıllarında birinci sırada yer almış, 2024 ve 2025 yıllarında ise ikinci sıradaki konumunu korumuştur. Kİ7 de tüm dönem boyunca üst sıralarda yer alarak istikrarlı bir performans sergilemiştir. Buna karşılık Kİ6 özellikle 2024 ve 2025 yıllarında birinci sıraya yükselerek son yıllarda belirgin bir performans artışı göstermiştir. Kİ8 ise incelenen yılların büyük bölümünde son sırada yer almış ve dönem boyunca en düşük finansal performansa sahip alternatif olarak belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, COPRAS sonuçları Kİ3 ve Kİ7'nin güçlü ve istikrarlı, Kİ6'nın son yıllarda yükselen, Kİ8'in ise zayıf bir finansal performans görünümü sergilediğini göstermektedir.

4.3. CoCoSo Yöntemi Bulguları

CoCoSo analizinde, CRITIC yöntemi kapsamında elde edilen normalize karar matrisi ve kriter ağırlıkları esas alınmıştır. Bu aşamada her bir işletme için ağırlıklı toplam değerini ifade eden S_i ve üssel toplam değerini ifade eden P_i değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen S_i ve P_i değerleri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kullanılarak işletmelere ait göreceli alternatif ağırlıkları belirlenmiş ve sonuçlar Çizelge 9'da sunulmaktadır.

Çizelge 9. CoCoSo Yöntemi Kapsamında İşletmelere Ait S_i, P_i, K_a, K_b ve K_c Değerleri

İşletme	S_i	P_i	K_a	K_b	K_c
Kİ1	0.327	6.368	0.134	4.591	0.807
Kİ2	0.374	6.113	0.130	4.938	0.782
Kİ3	0.733	7.564	0.167	8.484	1.000
Kİ4	0.346	5.543	0.118	4.543	0.710
Kİ5	0.114	3.703	0.077	2.000	0.460
Kİ6	0.413	6.431	0.137	5.372	0.825
Kİ7	0.560	7.329	0.158	6.901	0.951
Kİ8	0.128	3.754	0.078	2.139	0.468

CoCoSo analizinin ilgili aşamasında, işletmelere ait ağırlıklı toplam değerleri (Si) ve üssel toplam değerleri (Pi) hesaplanmış; söz konusu değerlerden hareketle alternatif ağırlıkları elde edilmiştir. Analizin devamında, CoCoSo yöntemi kapsamında işletmelerin nihai performans skorları hesaplanmış ve 2021-2025 dönemine ilişkin finansal performans sıralamaları Çizelge 10'da yer almaktadır.

Çizelge 10. 2021-2025 Dönemi CoCoSo Performans Skorları ve Finansal Performans Sıralamaları

İşletme	2025		2024		2023		2022		2021	
	K_j	Sıra	K_j	Sıra	K_j	Sıra	K_j	Sıra	K_j	Sıra
Kİ1	2.637	5	2.587	5	3.269	4	4.890	3	3.250	4
Kİ2	2.745	4	2.971	3	3.124	6	4.399	5	3.579	3
Kİ3	4.339	1	4.389	1	5.199	1	5.959	1	4.803	1
Kİ4	2.516	6	2.407	6	3.375	3	0.989	8	3.040	6
Kİ5	1.259	8	1.614	7	1.772	7	3.246	6	1.480	7
Kİ6	2.959	3	2.936	4	3.168	5	4.585	4	3.151	5
Kİ7	3.683	2	3.516	2	4.244	2	5.473	2	4.235	2
Kİ8	1.322	7	1.224	8	1.226	8	3.131	7	1.170	8

CoCoSo yöntemi sonuçlarına göre, incelenen dönemde Kİ3 tüm yıllarda birinci sırada yer alarak en güçlü ve istikrarlı finansal performansı sergileyen işletme olmuştur. Kİ7 de 2021-2025 döneminin tamamında ikinci sırada yer almış ve yüksek performansını korumuştur. Kİ6, 2025 yılında üçüncü sıraya yükselerek üst sıralarda yer alan işletmelerden biri olurken, Kİ2 ve Kİ1 orta düzeyde bir performans görünümü sergilemiştir. Kİ5 ve Kİ8 ise genel olarak alt sıralarda yer almış; özellikle Kİ8, 2023, 2024 ve 2021 yıllarında son sırada bulunarak dönem boyunca zayıf finansal performans gösteren işletmeler arasında değerlendirilmiştir.

5. SONUÇ

Turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmeleri, mevsimsel talep dalgalanmaları ve yüksek sabit yatırım gereksinimi nedeniyle diğer sektörlerden farklı bir faaliyet ve maliyet

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yapısına sahip bulunmaktadır. Hizmetlerin stoklanamaması, faaliyetlerin kesintisiz sürdürülmesi zorunluluğu ve ekonomik, siyasal ya da sağlık temelli krizlere karşı yüksek duyarlılık gösterilmesi, söz konusu farklılığı daha da belirginleştirmektedir. Talebin dönemsel olarak değişmesi gelirlerin istikrarsızlaşmasına yol açarken; personel, bakım, enerji ve tesis giderleri gibi maliyetlerin önemli bir bölümünün sabit nitelik taşıması işletmelerin likidite, kârlılık ve borç ödeme kapasiteleri üzerinde baskı oluşturmaktadır. Söz konusu yapısal özellikler, konaklama işletmelerinin finansal durumlarının farklı performans boyutlarını kapsayan sistematik ve karşılaştırmalı yöntemlerle ölçülmesini yönetsel ve akademik açıdan önemli bir gereklilik hâline getirmektedir.

Turizm işletmelerinin finansal performansını konu alan çalışmaların önemli bir bölümü, birden fazla finansal göstergenin birlikte değerlendirilmesine olanak sağlayan çok kriterli karar verme yöntemlerine dayanmaktadır. İlgili çalışmalarda TOPSIS, COPRAS, VIKOR, EDAS, WASPAS, PROMETHEE ve MAIRCA gibi yöntemlerin kullanıldığı; kriter ağırlıklarının ise AHS, Entropi, CRITIC ve MACBETH gibi yaklaşımlarla belirlendiği görülmektedir. Elde edilen bulgular, işletmelerin performans sıralamalarının incelenen döneme, kullanılan finansal kriterlere, kriter ağırlıklarına ve tercih edilen yöntemin hesaplama yapısına göre değişebildiğini göstermektedir. Özellikle farklı sıralama yöntemlerini karşılaştıran araştırmalar, yöntemler arasında genel bir uyum bulunabilmekle birlikte işletmelerin sıralamadaki konumlarının farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır. CoCoSo yönteminin finansal performans değerlendirmelerinde kullanımının ise diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine göre oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Ulaşılabilen çalışmalar kapsamında, turizm işletmelerinin finansal performansını CoCoSo yöntemiyle değerlendiren bir araştırmaya rastlanmamıştır. Söz konusu eksiklik, konaklama işletmelerinin finansal performansının CRITIC temelli CoCoSo ve COPRAS yöntemleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmesinin alan yazına sağlayacağı yöntemsel katkıyı güçlendirmektedir.

CRITIC yöntemi sonuçları, 2021–2025 döneminde kriter ağırlıklarının yıllara göre farklılaştığını göstermektedir. Dönen varlık devir hızı 2021, 2023, 2024 ve 2025 yıllarında en yüksek ağırlığa sahip kriter olurken, 2022 yılında nakit oranı öne çıkmaktadır. Bulgular, konaklama işletmelerinin finansal performansının ayırt edilmesinde faaliyet etkinliği ve likidite göstergelerinin daha belirleyici olduğunu, finansal kaldıraç oranı ile uzun vadeli borç oranının ise görece daha düşük bilgi düzeyi taşıdığını ortaya koymaktadır.

CoCoSo ve COPRAS yöntemlerinden elde edilen sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, KSTUR ve PKENT'in 2021–2025 döneminde güçlü ve istikrarlı bir finansal performans sergilediği görülmektedir. CoCoSo sonuçlarında KSTUR tüm yıllarda birinci, PKENT ise ikinci sırada yer alırken; COPRAS sonuçlarında KSTUR 2021–2023 yıllarında birinci, 2024 ve 2025 yıllarında ikinci sırada bulunmaktadır. MERIT, COPRAS yöntemine göre 2024 ve 2025 yıllarında birinci sıraya yükselerek son yıllarda belirgin bir performans artışı göstermekte, CoCoSo yönteminde ise 2025 yılında üçüncü sırada yer almaktadır. Buna karşılık MARTI ve özellikle TEKTU, iki yöntemde de çoğunlukla alt sıralarda bulunarak görece zayıf bir finansal performans sergilemektedir. Bulgular, yöntemlerin bazı sıralama farklılıkları üretmesine rağmen finansal performansı güçlü ve zayıf işletmelerin belirlenmesinde büyük ölçüde benzer sonuçlara ulaştığını göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Genel bulgular, pandemi sonrasında konaklama işletmelerinin finansal performansında faaliyet etkinliği, likidite gücü ve kaynakların verimli kullanımı gibi unsurların belirleyici olduğunu göstermektedir. Mevsimsel talep yapısı, hizmetlerin stoklanamaması, yüksek sabit maliyetler ve krizlere karşı duyarlılık, işletmelerin dönen varlıklarını satış gelirine dönüştürme ve kısa vadeli yükümlülüklerini karşılayabilme kapasitesini öne çıkarmaktadır. KSTUR ve PKENT'in dönem boyunca üst sıralarda yer alması, güçlü likidite yapısı, faaliyet etkinliği ve kârlılık göstergelerinin sürdürülebilir finansal performans açısından önem taşıdığını ortaya koymaktadır. MERIT'in özellikle son yıllarda performansını artırması, pandemi sonrası toparlanma sürecinde finansal esnekliğini güçlendirdiğine işaret etmektedir. MARTI ve TEKTU'nun çoğunlukla alt sıralarda bulunması ise düşük faaliyet etkinliği, zayıf kârlılık ve daha sınırlı finansal dayanıklılığın işletmelerin genel performansını olumsuz etkilediğini göstermektedir.

Teorik açıdan araştırma, konaklama işletmelerinin finansal performansını likidite, faaliyet etkinliği, kârlılık ve finansal yapı boyutlarının birlikte değerlendirildiği çok kriterli bir çerçevede ele almaktadır. CRITIC yöntemiyle belirlenen nesnel ağırlıkların CoCoSo ve COPRAS yöntemlerine aktarılması, kriterlerin taşıdığı bilgi miktarı ile sıralama yöntemlerinin hesaplama yapısı arasındaki ilişkinin aynı veri seti üzerinde incelenmesine olanak sağlamaktadır. Dönen varlık devir hızının dört yılda, nakit oranının ise 2022 yılında en yüksek ağırlığa ulaşması, konaklama işletmelerini birbirinden ayıran finansal göstergelerin dönemsel koşullara göre değişebildiğini ortaya koymaktadır. CoCoSo ve COPRAS sıralamalarının genel olarak benzer, bazı işletmeler bakımından farklı sonuçlar üretmesi ise finansal performansın çok boyutlu ve yönteme duyarlı bir karar problemi olduğu yönündeki literatürü desteklemektedir. Araştırmanın pandemi sonrası dönemde BIST Turizm Endeksi'nde yer alan konaklama işletmelerine odaklanması, turizm alanındaki ÇKKV temelli finansal performans literatürüne yöntemsel ve sektörel bir katkı sunmaktadır.

Pratik açıdan elde edilen sonuçlar, konaklama işletmesi yöneticilerinin finansal durumlarını rakip işletmelerle ve yıllar itibarıyla karşılaştırmalarına imkân veren bir karar destek çerçevesi sunmaktadır. Dönen varlık devir hızı ile nakit oranının belirli yıllarda yüksek ayırt edicilik göstermesi, satış yaratma kapasitesi, işletme sermayesi yönetimi ve kısa vadeli yükümlülüklerin karşılanmasına ilişkin göstergelerin yakından izlenmesinin önemini ortaya koymaktadır. KSTUR ve PKENT'in dönem boyunca üst sıralarda yer alması istikrarlı finansal performansa, MERIT'in son yıllardaki yükselişi ise performans göstergelerinde meydana gelen iyileşmeye ilişkin karşılaştırmalı bilgiler sağlamaktadır. Yatırımcılar ve kredi kuruluşları, oluşturulan sıralamalardan işletmelerin finansal tabloları, nakit akışları ve piyasa göstergeleriyle birlikte tamamlayıcı bir değerlendirme aracı olarak yararlanabilecektir. Kamu kurumları ve sektör kuruluşları açısından sonuçların, finansal açıdan görece kırılgan işletmelerin izlenmesi ve sektörel destek mekanizmalarının geliştirilmesi sürecine katkı sunabileceği düşünülmektedir.

Araştırma, BIST Turizm Endeksi'nde işlem gören ve 2021–2025 dönemine ait verilerine eksiksiz biçimde ulaşılabilen sekiz konaklama işletmesiyle sınırlı bulunmaktadır. Gelecek araştırmalarda kullanılan finansal oran setinin nakit akış oranları, piyasa temelli göstergeler, doluluk oranı, ortalama günlük oda fiyatı ve oda başına gelir gibi sektöre özgü göstergelerle genişletilmesinin daha kapsamlı bulgular sunabileceği düşünülmektedir. Analiz döneminin

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

pandemi öncesi yılları da kapsayacak biçimde uzatılması ve farklı ülke ya da işletme gruplarının karşılaştırılmasının dönemsel ve yapısal farklılıkların daha ayrıntılı biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir. Farklı ağırlıklandırma ve sıralama yöntemlerinin uygulanmasının ise elde edilen finansal performans sonuçlarının yöntemsel açıdan karşılaştırılmasına olanak sunabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Akçakanat, Ö., Aksoy, E., & Teker, T. (2018). CRITIC ve MDL temelli EDAS yöntemi ile TR-61 bölgesi bankalarının performans değerlendirmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(32), 1-24.

Arsu, T., & Ayçin, E. (2020). BIST lokanta ve oteller sektöründeki turizm işletmelerinin finansal performanslarının MACBETH ve EDAS yöntemleri ile incelenmesi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 156-178. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahbvuibfd/article/698379

Ayaydın, H., Pala, F., & Sarı, Ş. (2019). Borsa İstanbul'da işlem gören turizm firmalarının finansal performanslarının değerlendirmesi: AHS ve VIKOR yöntemleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 10*(2), 311-320.

Chen, F. H., Hsu, T. S., & Tzeng, G. H. (2011). A balanced scorecard approach to establish a performance evaluation and relationship model for hot spring hotels based on a hybrid MCDM model combining DEMATEL and ANP. *International Journal of Hospitality Management, 30*(4), 908-932. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2011.02.001

Cömert, H. G., & Karaatlı, M. (2018). Akdeniz ülkelerinin turizm performansının çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilmesi. İçinde *19. Uluslararası EYİ Sempozyumu tam metin bildiri kitabı* (ss. 488-512).

Diakoulaki, D., Mavrotas, G., & Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The CRITIC method. *Computers & Operations Research, 22*(7), 763–770. https://doi.org/10.1016/0305-0548(94)00059-H

Erdoğan, M., & Yamaltdınova, A. (2018). Borsa İstanbul'a kayıtlı turizm şirketlerinin 2011-2015 dönemi finansal performanslarının TOPSIS ile analizi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 5*(1), 19-36. https://doi.org/10.17541/optimum.335722

Ergül, N. (2014). BİST-Turizm sektöründeki şirketlerin finansal performans analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4*(1), 325-340.

Ghosh, S., & Bhattacharya, M. (2022). Analyzing the impact of COVID-19 on the financial performance of the hospitality and tourism industries: An ensemble MCDM approach in the Indian context. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 34*(8), 3113-3142. https://doi.org/10.1108/IJCHM-11-2021-1328

Günay, F., & Ecer, F. (2020). Cash flow based financial performance of Borsa İstanbul tourism companies by Entropy-MAIRCA integrated model. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism, 5*(1), 29-37. https://doi.org/10.31822/jomat.742022

Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S. M., Ismail, M. Y., & Bahraminasab, M. (2012). A framework for weighting of criteria in ranking stage of material selection process. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology, 58*, 411–420. https://doi.org/10.1007/s00170-011-3366-7

Karaoğlan, S., & Şahin, S. (2018). BİST XKMYA işletmelerinin finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile ölçümü ve yöntemlerin karşılaştırılması. *Ege Akademik Bakış, 18*(1), 63-80. https://doi.org/10.21121/eab.2018135912

Kamuyu Aydınlatma Platformu. (t.y.). *Finansal raporlar ve finansal tablo kalemleri* [Veri tabanı]. Erişim tarihi 14 Temmuz 2026, https://www.kap.org.tr/tr/bildirim-sorgu

Kılıç, Y., & Buğan, M. F. (2023). Finansal analiz. İçinde Y. Kılıç, M. F. Buğan ve A. Bayrakdaroğlu (Ed.), *Borsa İstanbul'da finansal analiz uygulamaları: Sektörler bazında incelemeler I* (ss. 1-13). Özgür Yayınları. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub140.c1132

Kızılkaya, Y. M. (2024). ENTROPI destekli COPRAS yönteminin elektrikli otomobil seçiminde uygulanması. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 59*(3), 1939–1951. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.24.09.2406

Kildienė, S., Kaklauskas, A., & Zavadskas, E. K. (2011). COPRAS based comparative analysis of the European country management capabilities within the construction sector in the time of crisis. *Journal of Business Economics and Management, 12*(2), 417–434. https://doi.org/10.3846/16111699.2011.575190

Medetoğlu, B., Kavas, Y. B., Öztürk, M., & Türkay, K. (2023). BIST konaklama sektöründeki işletmelerin finansal performanslarının COPRAS ve WASPAS yöntemleriyle ölçümü. *Akademik Hassasiyetler, 10*(22), 357–376. https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1276572

Özçelik, H., & Kandemir, B. (2015). BİST'de işlem gören turizm işletmelerinin TOPSIS yöntemi ile finansal performanslarının değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(33), 97-114. https://doi.org/10.31795/baunsobed.645449

Peng, X., & Huang, H. (2020). Fuzzy decision making method based on CoCoSo with CRITIC for financial risk evaluation. *Technological and Economic Development of Economy, 26*(4), 695–724. https://doi.org/10.3846/tede.2020.11920

Podvezko, V. (2011). The comparative analysis of MCDA methods SAW and COPRAS. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics, 22*(2), 134–146. https://doi.org/10.5755/j01.ee.22.2.310

Soy Temür, A. (2022a). Borsa İstanbul Turizm Endeksi (XTRZM) firmalarının Entropi temelli ARAS, COPRAS ve TOPSIS yöntemleri ile finansal performans analizi. *Verimlilik Dergisi*, (2), 183–212. https://doi.org/10.51551/verimlilik.907897

Soy Temür, A. (2022b). Turizm işletmelerinin COVID-19 öncesi ve COVID-19 sürecindeki finansal performanslarının Entropi temelli EDAS, TOPSIS ve WASPAS yöntemleri ile değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(1), 427-461. https://doi.org/10.55179/dusbed.1024694

Topal, A. (2021). Çok kriterli karar verme analizi ile elektrik üretim şirketlerinin finansal performans analizi: Entropi tabanlı CoCoSo yöntemi. *Business & Management Studies: An International Journal, 9*(2), 532–546. https://doi.org/10.15295/bmij.v9i2.1794

Tutar, H., Ay, G., & Şahin, M. (2025). Financial performance analysis of companies in the Stock Exchange Istanbul Tourism Index. *Journal of Tourism, Sustainability and Well-being, 13*(1), 36-54. https://doi.org/10.34623/78wh-ax35

Uygurtürk, H., & Abdullayev, M. (2025). Rusya gıda sektörü işletmelerinin bütünleşik CRITIC, CoCoSo ve COPRAS yöntemleri ile performans değerlendirmesi. İçinde H.

Uygurtürk (Ed.), *Finans alanında uygulamalı araştırmalar* (ss. 85-107). Özgür Yayınları. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub902.c3732

Weerathunga, P. R., Xiaofang, C., Samarathunga, W. H. M. S., & Kulathunga, K. M. M. C. B. (2020). Application of entropy based TOPSIS in analysis of sustainability performance of Sri Lanka hotels. *RISUS – Journal on Innovation and Sustainability, 11*(3), 100-108. https://doi.org/10.23925/2179-3565.2020v11i3p100-108

Wu, W.-Y., Hsiao, S.-W., & Tsai, C.-H. (2008). Forecasting and evaluating the tourist hotel industry performance in Taiwan based on grey theory. *Tourism and Hospitality Research, 8*(2), 137-152. https://doi.org/10.1057/thr.2008.17

Yazdani, M., Zarate, P., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2019). A combined compromise solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems. *Management Decision, 57*(9), 2501–2519. https://doi.org/10.1108/MD-05-2017-0458

Yılmaz, H., & Yakut, E. (2023). COVID-19 pandemisinin BİST Turizm Endeksi işletmelerinin finansal performanslarına etkisinin CRITIC tabanlı COPRAS ve PROMETHEE yöntemleri ile incelenmesi. *Sosyoekonomi, 31*(58), 249-276. https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2023.04.13

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TÜRKİYE'DE DIŞ ETKİLERLE YÜKSELTİLEN BÜROKRATLAR, AYDINLAR VE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (1923-1980): AMERİKAN ETKİSİNİN KURUMSAL VE TOPLUMSAL YANSIMALARI

Zeynep Ertürk

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı

zynperturk35@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-1797-1247

ÖZET

Bu çalışma, 1923-1980 yılları arasında Türkiye'de dış etkilerle öne çıkan bürokratlar, aydınlar ve sivil toplum kuruluşları üzerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisini incelemektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında sınırlı düzeyde seyreden Türk-Amerikan ilişkileri, II. Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş koşullarının etkisiyle askerî, ekonomik, kültürel ve toplumsal alanlarda daha belirgin hale gelmiştir. Bu süreçte Truman Doktrini, Marshall Planı, NATO üyeliği, Fulbright Programı, Ford ve Rockefeller Vakıfları ile Barış Gönüllüleri gibi uygulamalar, Türkiye'deki kurumsal ve toplumsal dönüşüm üzerinde etkili olmuştur.

Araştırmada tarihsel analiz, literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemleri kullanılmıştır. Amerikan yardım programları, eğitim faaliyetleri ve kültürel diplomasi araçları aracılığıyla oluşan etkileşim ağlarının bürokrasi, aydın çevreleri ve sivil toplum kuruluşları üzerindeki yansımaları değerlendirilmiştir. Çalışmada dış etkilerin tek yönlü bir yönlendirme mekanizması olmadığı; Türkiye'nin güvenlik ihtiyaçları, kalkınma hedefleri ve iç siyasi dinamikleriyle birlikte şekillendiği ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak Amerikan etkisinin Türkiye'de özellikle bürokrasi, eğitim ve sivil toplum alanlarında hissedildiği; ancak bu etkinin yerel aktörlerin tercihleri ve ulusal koşullarla birlikte değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Çalışma, Türk modernleşme sürecini dış etkiler ve yerel dinamikler arasındaki etkileşim çerçevesinde ele alarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Amerikan İlişkileri, Soğuk Savaş, Bürokrasi, Aydınlar, Sivil Toplum Kuruluşları.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ÖZEL EĞİTİM ÖĞRETMENLERİNİN TEKNOLOJİ KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN ALANYAZIN TEMELİNDE İNCELENMESİ

Doç. Dr. Yavuz KÜÇÜKALKAN[1]

[1]Yalova Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, yavuz.kucukalkan@yalova.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3178-3602

Sevilay ÇELİK[2]

[2]Yalova Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, 238134006@ogrenci.yalova.edu.tr - ORCID ID: 0009-0005-6023-8824

Özet

Bu çalışma, özel eğitim öğretmenlerinin eğitim-öğretim süreçlerinde teknoloji ve yardımcı teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerini, deneyimlerini, yeterlik algılarını ve karşılaştıkları zorlukları sistematik bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Alanyazında konuyla ilgili yapılmış yüksek lisans tezleri temel alınarak, özel eğitimde teknoloji kullanımının mevcut durumu, öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri, yardımcı teknolojilere yönelik tutumları, karşılaşılan temel sorunlar ve çözüm önerileri tartışılmıştır. Araştırma bulguları, özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımına yönelik genel olarak olumlu tutumlara sahip olduğunu, ancak yeterlik algılarının ve uygulama düzeylerinin farklılaştığını göstermektedir. Teknolojik ekipman eksikliği, hizmet içi eğitim yetersizliği ve zaman kısıtlılığı en sık karşılaşılan engeller arasındadır. Ayrıca, öğretmenlerin teknoloji bilgisi ile uygulama arasında önemli bir boşluk bulunmakta, özellikle yapay zekâ gibi yeni teknolojilerin entegrasyonunda bu boşluk daha belirgin hale gelmektedir. Makale, özel eğitimde teknoloji kullanımının etkinliğinin artırılmasına yönelik uygulayıcılar ve araştırmacılar için kapsamlı öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, yardımcı teknoloji, öğretmen görüşleri, teknoloji entegrasyonu, dijital okuryazarlık, öz-yeterlik.

Examining Special Education Teachers' Views on Technology Use Based on the Literature

Abstract

This study aims to systematically examine special education teachers' views, experiences, perceived competencies, and the challenges they encounter regarding the use of technology and assistive technology in teaching and learning processes. Based on master's theses and

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

international studies conducted on the subject in the literature, the current state of technology integration in special education, teachers' digital literacy levels, their attitudes toward assistive technologies, the main problems encountered, and proposed solutions are discussed. The research findings indicate that special education teachers generally hold positive attitudes toward technology use; however, their perceived competence and levels of implementation vary. Lack of technological equipment, insufficient in-service training, and time constraints are among the most frequently encountered barriers. Furthermore, there is a significant gap between teachers' technological knowledge and their actual practice, and this gap becomes more pronounced particularly in the integration of emerging technologies such as artificial intelligence. The article offers comprehensive recommendations for practitioners and researchers aimed at enhancing the effectiveness of technology use in special education.

Keywords: Special education, assistive technology, teacher views, technology integration, digital literacy, self-efficacy

GİRİŞ

Teknolojinin hızla gelişmesi ve hayatın her alanına entegre olması, eğitim sistemlerini de derinden etkilemiştir. 21. yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki (BİT) gelişmeler, eğitim-öğretim süreçlerinin yeniden şekillenmesine yol açmış, öğrenme-öğretme yaklaşımlarında köklü değişimlere neden olmuştur. Özel eğitim alanı, bireysel farklılıkların en belirgin olduğu ve öğrenme süreçlerinin yoğun şekilde desteklenmesi gereken bir disiplin olarak, teknolojinin sunduğu olanaklardan en üst düzeyde yararlanma potansiyeline sahiptir. Yardımcı teknolojiler , özel gereksinimli bireylerin bağımsızlıklarını artırma, iletişim becerilerini geliştirme, akademik başarılarını destekleme ve yaşam kalitelerini yükseltmede kritik bir rol oynamaktadır (Blackhurst, 2005, s. 3-31; Reed & Bowser, 2005, s. 61-77; Lancioni vd., 2013, s. 1-11).

Özel eğitim öğretmenleri, özel gereksinimli öğrencilerin eğitim süreçlerinin en önemli uygulayıcılarıdır. Bu nedenle, öğretmenlerin teknoloji kullanımına ilişkin görüşleri, tutumları ve yeterlikleri, teknoloji entegrasyonunun başarısı açısından belirleyici bir faktördür. Öğretmenlerin teknolojiye yönelik olumlu tutumları, sınıf içi uygulamalarda teknoloji kullanım sıklığını ve etkililiğini doğrudan etkilemektedir (Garcia & Seevers, 2005, s. 1-19; Hew & Brush, 2007, s. 223-252; Kim vd., 2003, s. 35-48). Ayrıca, öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyleri ile yardımcı teknolojilere yönelik tutumları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır (Arslan, 2023, s. 129-130).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Uluslararası alanyazın incelendiğinde, özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ilişkin çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Alobiedat (2005, s. 385), hizmet öncesi öğretmenlerin teknoloji becerileri ve standartlarını karşılaştırdığı araştırmasında, öğretmen adaylarının yardımcı teknolojilerden ders planlama sürecinde yararlanabildiklerini ve bu teknolojileri kullanma konusunda büyük ölçüde başarılı olduklarını belirlemiştir. Van Laarhoven ve Conderman (2011, s. 473-497), özel eğitim alanında öğretmen hazırlama programında yardımcı teknolojilerin uyum sürecini inceledikleri çalışmalarında, özel eğitim öğretmen adaylarının yardımcı teknolojiler ile ilgili hazırlanan programdan memnun kaldıklarını ve kendilerini bu programdan sonra öğrenciler ile yardımcı teknoloji kullanımına daha hazır hissettiklerini ortaya koymuştur.

Ancak, alanyazın özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımı konusunda çeşitli yeterlik eksiklikleri ve uygulama zorlukları yaşadığını da ortaya koymaktadır (Yıkmış & Tekinarslan, 2005, s. 211-220; Kutlu vd., 2018, s. 1540-1569; Coleman vd., 2015, s. 637-660). Bu ikilem, teknolojinin potansiyelinin gerçekleştirilmesi önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Örneğin, Kuveyt'te özel eğitim öğretmenleriyle yapılan bir çalışmada, yapay zekâ uygulamalarının önemine yönelik algı yüksek (Ort.=3.99) iken, bu uygulamaların sınıfta fiili kullanımının "çok düşük" (Ort.=1.10) düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Almarzouq vd., 2025, s. 45-58). Bu çarpıcı bulgu, farkındalık ile uygulama arasındaki boşluğa işaret etmektedir. Benzer şekilde, Naraian ve Surabian (2014, s. 1-15), öğretmenleri yardımcı teknoloji kullanımına hazırlamak için alternatif bir çerçeveleme yapmayı içeren yeni okur-yazarlık çalışmalarını ele almış ve öğretmenlerin bu alanda yeterli donanıma sahip olmadıklarını vurgulamıştır.

Bu derleme makalenin amacı, özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji ve yardımcı teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerini bütüncül bir perspektiften ele alarak, mevcut durumu, karşılaşılan sorunları ve çözüm önerilerini sistematik bir şekilde sunmaktır. Makale, bu alanda yapılmış tez çalışmalarının bulgularını sentezleyerek, hem akademisyenlere hem de uygulamacılara yol gösterici bir kaynak olmayı hedeflemektedir. Türkiye'de özel eğitim sınıf öğretmenlerinin yardımcı teknoloji ile ilgili görüşlerinin doğrudan belirlendiği sınırlı sayıda çalışma bulunması (Özdamar, 2016, s. 23), bu derlemenin alanyazına katkısını daha da önemli kılmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Özel Eğitimde Teknoloji ve Önemi

Özel eğitimde teknoloji, genel eğitimde kullanılan teknolojilerden farklı olarak, Özel Gereksinimli Bireylerin bireysel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış ve onların yetersizliklerini telafi etmeye, güçlü yönlerini desteklemeye odaklanan bir yaklaşımı ifade eder. Blackhurst (2005, s. 3-31), özel eğitimde kullanılan teknolojileri altı kategoriye ayırmıştır: (a) tıbbi teknoloji, (b) yardımcı teknoloji, (c) öğretim teknolojisi, (d) üretim teknolojisi, (e) bilişim teknolojileri ve (f) öğretme teknolojileri. Bu kategorilerden özellikle yardımcı teknoloji, özel eğitimde en sık başvurulan ve bireyin işlevselliğini doğrudan artırmayı hedefleyen teknoloji türüdür (Aslan, 2018, s. 102-120; Sola-Özgüç, 2015, s. 6).

Özel eğitimde teknoloji kullanımı yalnızca yardımcı araçlarla sınırlı değildir. Bilgisayar destekli öğretim (BDÖ) yazılımları, okuma güçlüğü çeken öğrenciler için hızlı geri bildirim ve tekrar olanağı sunarken (Lyytinen vd., 2009, s. 668-675), yapay zekâ destekli uyarlanabilir sistemler öğrencilere kişiselleştirilmiş öğrenme yolları sağlayabilmektedir (Hopcan vd., 2022, s. 345-367). Eğitim robotiği ve sosyal robotlar, özel eğitimde öğrencilerin öğrenme görevlerini ve sosyal ilişkilerini yönetmelerine yardımcı olma potansiyeli taşımaktadır (Papakostas vd., 2021, Madde No. 1398). Bu çeşitlilik, özel eğitim öğretmenlerinin farklı teknolojik araçlar hakkında bilgi sahibi olmasını ve bunları öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına uygun şekilde seçip kullanabilmesini gerektirmektedir.

Teknolojinin özel eğitimdeki önemi, öğrencilerin bireysel farklılıklarına uygun öğrenme fırsatları sunması, soyut kavramları somutlaştırması, çoklu duyuya hitap ederek öğrenmeyi kalıcı hale getirmesi, öğrencilerin bağımsızlığını ve özgüvenini artırması, iletişim becerilerini geliştirmesi ve sosyal etkileşim fırsatları sağlaması gibi birçok açıdan ortaya çıkmaktadır (Sani-Bozkurt, 2017, s. 37-60; Çay vd., 2020, s. 629-648). Öğretim sürecinde birden fazla duyu organına hitap eden uyarıcıların sunulması ve yaparak-yaşayarak öğrenmenin merkeze alınması, özel gereksinimli öğrencilerin derse karşı ilgilerinin artmasına ve öğrenme sürecinin kolaylaşmasına katkı sağlamaktadır (Özkılıç vd., 2007, s. 4).

1.2. Yardımcı Teknoloji ve Sınıflandırılması

Yardımcı teknoloji (YT), "Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitim Yasası (IDEA, 2004)" kapsamında, bireyin işlevsel kapasitesini artıran, geliştiren veya sürdüren herhangi bir ekipman, ürün sistemi veya hizmet olarak tanımlanmaktadır (Sadao & Robinson, 2010, s. 3;

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dell vd., 2012, s. 95-105). YT, düşük, orta ve yüksek teknoloji olmak üzere üç düzeyde sınıflandırılmaktadır (Sani-Bozkurt, 2017, s. 39; Johnston vd., 2007):

1.2.1. Düşük teknoloji araçları

Kalem aparatları, resimli çizelgeler, yapışkanlı not kağıtları, uyarlanmış makas, fosforlu kalemler gibi elektronik işlevi olmayan basit araçlardır. Bu araçlar genellikle maliyetsizdir ve kolayca temin edilebilir.

1.2.2. Orta teknoloji araçları

Sesli kitaplar, hesap makineleri, okuma kalemleri, zamanlayıcılar, ses kayıt cihazları gibi basit elektronik işlevlere sahip araçlardır. Genellikle pil ile çalışırlar ve düşük düzeyde elektronik akım içerirler.

1.2.3. Yüksek teknoloji araçları

Tablet bilgisayarlar, akıllı telefonlar, konuşma üreten cihazlar (VOCA), artırılmış gerçeklik uygulamaları, akıllı tahta, bilgisayar yazılımları, mobil uygulamalar gibi karmaşık elektronik sistemlerdir. Bu araçlar genellikle maliyetlidir ve teknik destek gerektirir.

Yardımcı Telnoloji'nin amacı, Özel Gereksinimli Bireyin eğitim, iletişim, hareket ve günlük yaşam gibi temel alanlardaki bağımsızlığını desteklemektir. Özel gereksinimli bir öğrenci için doğru Yardımcı Teknoloji aracının seçilmesi, bireysel ihtiyaçların doğru analiz edilmesine ve öğretmenin bu araçlar hakkındaki bilgi düzeyine bağlıdır. Yardımcı Teknoloji kullanım süreci; ihtiyaçların belirlenmesi, çevrenin analiz edilmesi, daha önce kullanılan Yardımcı Teknoloji yöntemlerinin listelenmesi, izleme ve geliştirme planı yapılması ve ihtiyaç duyulduğunda uzman kişilere başvurulması aşamalarından oluşmaktadır (McCulloch, 2004).

Yardımcı teknolojiler, özel gereksinimli bireylerin yetersizlik türüne göre birçok beceri alanında gelişimlerini ve bağımsızlıklarını desteklemektedir. Farklı yetersizlik gruplarına göre bakıldığında; OSB, zihin yetersizliği ve öğrenme güçlüğü olan bireyler için alternatif iletişim araçları, etkinlik çizelgeleri, görsel çizelgeler, dijital asistanlar, hatırlatıcılar ve sözlük denetleyiciler kullanılmaktadır. Görme engelli bireyler için akıllı gözlükler, braille klavye ve yazıcılar, ekran büyüteçleri ve okuyucuları kullanılırken; işitme yetersizliği olan bireyler için konuşma cihazları, ses tanıma cihazları ve işitme cihazları tercih edilmektedir (Sani-Bozkurt, 2017, s. 37-60).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1.3. Öğretmen Görüşlerinin Önemi ve Teorik Çerçeve

Eğitim reformlarının ve teknoloji entegrasyonunun başarısı, büyük ölçüde öğretmenlerin bu süreçlere olan inançları, tutumları ve uygulama yeterlikleri ile ilişkilidir. Özel eğitim öğretmenlerinin Yardımcı Teknoloji'ye yönelik görüşleri, bu teknolojileri sınıflarında ne sıklıkta ve ne kadar etkili kullanacaklarının en önemli belirleyicilerinden biridir (Campbell, 2000; Lee vd., 2019, s. 15-23). Olumlu tutum, öğretmenin yeni teknolojileri öğrenme ve uygulama motivasyonunu artırırken; olumsuz tutum veya kaygı, teknoloji kullanımını engelleyen önemli bir faktör olabilir. Örneğin, yapay zekâya yönelik kaygı düzeyi yüksek olan öğretmenlerin, bu teknolojilere yönelik tutumlarının olumsuz etkilenebileceği belirtilmektedir (Sümer-Dodur, 2025, s. 89-103). Tutumun bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç bileşeni bulunmaktadır ve bu bileşenler birbirleriyle etkileşim halindedir (Semerci & Ergeneli, 2019, s. 155-174).

Öğretmenlerin teknoloji entegrasyonuna yönelik görüş ve davranışlarını anlamak için çeşitli teorik modeller geliştirilmiştir:

1.3.1. Ertmer'in Engeller Modeli

Ertmer (1999, s. 47-61; 2005, s. 25-39), teknoloji entegrasyonunun önündeki engelleri birinci ve ikinci düzey engeller olarak sınıflandırmıştır:

Birinci düzey engeller: Öğretmenin kontrolü dışındaki dışsal faktörlerdir. Kaynak eksikliği, zaman kısıtlılığı, destek eksikliği, teknolojik altyapı yetersizliği bu grupta yer alır.

İkinci düzey engeller: Öğretmenin kendi inanç, tutum ve bilgi düzeyi gibi içsel faktörleridir. Teknolojiye karşı olumsuz tutum, değişime direnç, pedagojik bilgi eksikliği bu grupta değerlendirilir.

1.3.2. Teknoloji Kabul Modeli (TAM)

Davis (1993, s. 475-487) tarafından geliştirilen TAM, algılanan kullanışlılık ve algılanan kullanım kolaylığının teknoloji kabulünü nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Bir teknolojinin kullanışlı ve kolay olduğu algısı, kullanıcının o teknolojiyi benimseme eğilimini artırmaktadır.

1.3.3. Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi (UTAUT)

Venkatesh vd. (2003, s. 425-478) tarafından geliştirilen UTAUT, TAM'daki faktörlere sosyal etki ve kolaylaştırıcı koşulları eklemektedir. Bu teoriye göre, performans beklentisi, çaba

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

beklentisi, sosyal etki ve kolaylaştırıcı koşullar, teknoloji kullanım niyetini ve fiili kullanımı etkilemektedir.

1.3.4. Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi (TPACK)

Mishra ve Koehler (2006, s. 1017-1054) tarafından geliştirilen TPACK çerçevesi, öğretmenlerin teknoloji entegrasyonu için teknolojik, pedagojik ve içerik bilgisini bütünleştirmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Bu üç bilgi alanının kesişimi, etkili teknoloji entegrasyonu için gerekli olan bilgi türünü oluşturur. Bu teorik modeller, özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerinin çok boyutlu olarak incelenmesine olanak sağlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, özel eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin öğretmen görüşlerini inceleyen mevcut araştırmaları sistematik olarak gözden geçiren bir derleme makalesidir. Makalenin hazırlanmasında, konuyla ilgili ulusal alanyazında yer alan yüksek lisans tezleri temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

2.1. Veri Kaynakları ve Tarama Stratejisi

Araştırmaların belirlenmesinde YÖKTEZ, Google Akademik, EBSCO, ERIC ve Web of Science veri tabanları taranmıştır. Taramada “özel eğitim”, “yardımcı teknoloji”, “öğretmen görüşleri”, “teknoloji entegrasyonu”, “dijital okuryazarlık”, “video modelle öğretim”, “alternatif ve destekleyici iletişim” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Tarama, 2016-2025 yılları arasını kapsamaktadır.

2.2. Dahil Etme ve Hariç Tutma Kriterleri

Derlemeye dahil edilen çalışmaların:

• Özel eğitim öğretmenleri veya öğretmen adayları ile yürütülmüş olması,

• Teknoloji veya yardımcı teknoloji kullanımına ilişkin görüş, tutum, yeterlik veya deneyimleri incelemesi,

• Nicel, nitel veya karma yöntem desenlerinden biriyle yürütülmüş olması,

• Yüksek lisans/doktora tezi olması kriterleri aranmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Araştırmalar, öğretmen görüşleri (anket ve görüşmeler), belirli teknolojilere yönelik tutum, dijital okuryazarlık ve öz-yeterlik algıları başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmaların temel özellikleri, kullanılan yöntemler ve ulaşılan sonuçlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde, incelenen araştırmalardan elde edilen bulgular tematik olarak sunulmuştur.

3.1. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Teknoloji Kullanımına Yönelik Tutum ve Yeterlikleri

Özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji ve yardımcı teknolojilere (YT) yönelik tutumlarını inceleyen çalışmalar, genel olarak olumlu bir tablo çizmektedir. Aslan (2018, s. 102-120), özel eğitim öğretmenlerinin YT'ye yönelik tutumlarının yüksek olduğunu, özellikle YT ile ilgili eğitim alan veya bu konuda ders gören öğretmenlerin tutum puanlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğunu bulmuştur. Sertkaya (2021, s. 52-53) da benzer şekilde, özel eğitim öğretmenlerinin eğitim teknolojileri öz-yeterliklerinin ve YT'ye yönelik tutumlarının yüksek ve olumlu olduğunu rapor etmiştir. Bahçeci (2019), Türkiye genelinde 550 özel eğitim öğretmeni ile yaptığı çalışmada, öğretmenlerin YT'ye yönelik tutumlarının yüksek düzeyde olduğunu belirlemiştir.

Uluslararası çalışmalar da bu bulguyu desteklemektedir. Ogirima, Emilia ve Juliana (2017, s. 21-32), Nijerya'daki özel eğitim okullarında görev yapan öğretmenlerin YT kullanımına karşı olumlu tutum sergilediklerini ancak bu teknolojileri kullanmada yeterli olmadıklarını tespit etmiştir. Finlandiya'da yapılan bir araştırmada, özel eğitim öğretmen adaylarının teknolojiyi çeşitli eğitim amaçları için kullanmaya yönelik algılarının 2017'den 2022'ye (COVID-19 sonrası) daha olumlu hale geldiği görülmüştür (Vellonen vd., 2025, s. 78-94). Yunanistan'da özel eğitim öğretmenleriyle yapılan bir başka çalışmada da öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu, bunu eğitim sürecinin yürütülmesinde yararlı bir araç olarak gördükleri tespit edilmiştir (Kiagia, 2025, s. 112-128). Flanagan, Bouck ve Richardson (2013, s. 24-30) ise ortaokul özel eğitim öğretmenlerinin YT'yi okuryazarlık için etkili bir araç olarak algıladığını, ancak bunu asgari düzeyde kullandığını belirlemiştir.

Ancak, olumlu tutumun her zaman etkin bir uygulama anlamına gelmediği de görülmektedir. Özdamar (2016, s. 75), öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun YT kullanımında kendilerini yeterli hissetmediklerini, özellikle YT'ye erişim konusunda sorunlar yaşadıklarını ve teknik destek alamadıklarını belirtmiştir. Sakallı Demirok, Haksız ve Nuri (2019, s. 5-12), Kuzey

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kıbrıs'taki özel eğitim öğretmenlerinin YT'ye yönelik tutumlarının "kararsızım" düzeyinde olduğunu, öğretmenlerin teknolojiyi takip etseler de sınıflarında yeterince kullanmadıklarını ve öğrenmeye istekli olmadıklarını ortaya koymuştur. Bu çelişkili durum, öğretmenlerin teknolojinin potansiyeline inandığını, ancak çeşitli engeller (yeterlik eksikliği, zaman, kaynak) nedeniyle bu potansiyeli tam olarak hayata geçiremediklerini düşündürmektedir. Kuveyt'te yapılan çalışmada, özel eğitim öğretmenlerinin yapay zekâ uygulamalarının önemini yüksek düzeyde algılamalarına rağmen, fiili kullanım düzeylerinin "çok düşük" olması da bu algı-uygulama boşluğunun güncel ve çarpıcı bir örneğidir (Almarzouq vd., 2025, s. 45-58).

Dijital okuryazarlık düzeyleri de YT'ye yönelik tutumla ilişkilidir. Arslan (2023, s. 129-130), özel eğitim öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğunu ve bu düzeyin YT'ye yönelik tutumlarını anlamlı bir şekilde yordadığını (%53) belirlemiştir. Öğretmenlerin Web 2.0 araçlarını kullanma düzeylerinin ise yetersiz olduğu görülmüştür. Aydoğan (2022, s. 42) ise öğretmenlerin STEM özyeterliklerinin orta, eğitim teknolojileri yeterliklerinin ise iyi düzeyde olduğunu ve bu iki değişken arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu tespit etmiştir.

Tablo 1. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Teknoloji Tutum ve Yeterliklerine İlişkin Araştırma Bulguları

Araştırma	Katılımcı	Bulgu
Aslan (2018, s. 102-120)	251 özel eğitim öğretmeni	YT tutumları yüksek; YT eğitimi alanlar lehine anlamlı fark
Sertkaya (2021, s. 52-53)	309 özel eğitim öğretmeni	Eğitim teknolojileri öz-yeterlik ve YT tutumları yüksek
Özdamar (2016, s. 75)	414 özel eğitim öğretmeni	YT kullanımında yetersizlik, erişim ve teknik destek sorunları
Sakallı Demirok vd. (2019, s. 5-12)	40 özel eğitim öğretmeni	YT tutumları "kararsızım" düzeyinde; kullanım ve öğrenme isteksizliği
Arslan (2023, s. 129-130)	225 özel eğitim öğretmeni	Dijital okuryazarlık yüksek; YT tutumunu anlamlı şekilde yorduyor
Almarzouq vd. (2025, s. 45-58)	Özel eğitim öğretmenleri	Yapay zekâ algısı yüksek, kullanımı çok düşük; algı-uygulama boşluğu

3.2. Özel Eğitimde Kullanılan Teknolojiler ve Uygulama Alanları

Özel eğitim öğretmenlerinin en çok kullandıkları teknolojik cihazlar arasında akıllı telefon, dizüstü bilgisayar, akıllı tahta ve tablet bilgisayar ilk sıralarda yer almaktadır (Özdamar, 2016, s. 50; Arslan, 2023, s. 87; Çay vd., 2020, s. 629-648). Bu cihazların kullanım amaçları ise genellikle öğretim materyallerini zenginleştirme, öğrenci motivasyonunu artırma, becerileri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

daha eğlenceli hale getirme ve derslere dikkat çekme olarak sıralanmaktadır. Çay, Yıkmış ve Özgüç (2020, s. 629-648), özel eğitim öğretmenlerinin en çok bilgisayar ve cep telefonu kullandıklarını, bu araç-gereçleri çalışılan konuyu somutlaştırmak, öğrencilere daha iyi aktarabilmek, görselliği zenginleştirmek ve pekiştireç olarak kullandıklarını belirlemiştir.

Tablo 2. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Kullandıkları Yardımcı Teknolojiler

Teknoloji Türü	Kullanım Oranı	Araştırma
Akıllı telefon	%65,7	Özdamar (2016, s. 50)
Dizüstü bilgisayar	%47,6	Özdamar (2016, s. 50)
Akıllı tahta	%42,8	Özdamar (2016, s. 50)
Tablet bilgisayar	%31,2	Özdamar (2016, s. 50)
Bilgisayar	Yüksek	Çay vd. (2020, s. 629-648)
Cep telefonu	Yüksek	Çay vd. (2020, s. 629-648)

Belirli bir uygulama alanı olan video modelle öğretim (VMU) özel eğitimde sıklıkla tercih edilen bir yöntemdir. Karabacak (2023, s. 49), özel eğitim öğretmenlerinin %66,5'inin derslerinde VMU kullandığını, en çok otizm spektrum bozukluğu (OSB) ve zihin yetersizliği olan öğrencilerle ve sosyal beceriler, dil-iletişim ve günlük yaşam becerileri alanlarında bu yöntemi tercih ettiklerini bulmuştur. Öğretmenler, VMU videolarını çoğunlukla internetten temin etmekte (%66,47) ve sıklıkla akran modeli (%28,90) kullanmaktadır. VMU'yu kullanmama nedenleri arasında ise teknolojik ekipman eksikliği (%28), video oluşturmak için zaman eksikliği (%22,6), eğitim eksikliği (%12,64), bilgi eksikliği (%8,04) ve uygulama için zaman eksikliği (%6,89) başta gelmektedir (Karabacak, 2023, s. 56).

Alternatif ve destekleyici iletişim (ADİ) sistemleri de özel eğitimde önemli bir teknoloji alanıdır. Ancak Şen (2023, s. 55-65), özel eğitim öğretmenlerinin ADİ sistemleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve bu konuda eğitim gereksinimlerinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Öğretmenler, konuşamayan öğrencilerle iletişim kurmak için daha çok jest-mimik ve işaret dili gibi araçsız yöntemleri veya resimli kartlar gibi düşük teknolojili araçları kullanırken, yüksek teknolojili konuşma üreten cihazları nadiren kullanmaktadırlar. Bu durum, öğretmenlerin ileri düzey YT araçlarına erişim ve bu araçların kullanımı konusunda bilgi ve deneyim eksikliğine işaret etmektedir. ADİ sistemlerinin kullanımında öğretmenlerin karşılaştığı en önemli zorluklar arasında materyal eksikliği, ortamın uygun olmaması ve sınıflardaki öğrenci dağılımının homojen olmaması yer almaktadır (Şen, 2023, s. 35-38).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanım amaçları incelendiğinde, beceri ya da davranışı daha kolay ve eğlenceli gerçekleştirme (%89,2), motivasyon sağlama (%85,3), daha etkili öğrenme stratejileri sağlama (%67,6), öğrenciyi bağımsız uygulamaya teşvik etme (%42,0) ve öğrencinin öğrenme düzeyi hakkında veri ve bilgi toplamayı kolaylaştırma (%40,1) gibi amaçlar öne çıkmaktadır (Özdamar, 2016, s. 50). Öğretmenlerin yardımcı teknolojilere ait bilgileri elde etmek için kullandıkları kaynaklar incelendiğinde ise internet siteleri (%84,8), sosyal çevre (%53,9) ve sosyal medya (%37,2) ilk sıralarda yer almaktadır (Özdamar, 2016, s. 50).

Tablo 3. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Teknoloji Kullanım Amaçları

Kullanım Amacı	Oran	Araştırma
Beceri/davranışı kolay ve eğlenceli gerçekleştirme	%89,2	Özdamar (2016, s. 50)
Motivasyon sağlama	%85,3	Özdamar (2016, s. 50)
Daha etkili öğrenme stratejileri sağlama	%67,6	Özdamar (2016, s. 50)
Bağımsız uygulamaya teşvik etme	%42,0	Özdamar (2016, s. 50)
Veri ve bilgi toplamayı kolaylaştırma	%40,1	Özdamar (2016, s. 50)

3.3. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Karşılaştığı Zorluklar ve Engeller

Özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımında karşılaştığı zorluklar, çeşitli araştırmalarda kapsamlı olarak incelenmiştir. Özdamar (2016, s. 50), öğretmenlerin yardımcı teknoloji kullanımı sırasında yaşadıkları ilk üç sıkıntıyı sırasıyla; ulaşma konusunda sıkıntı yaşamak (%49,5), teknik destek alamamak (%32,4) ve yeterli bilgi sahibi olmamak (%25,8) olarak belirlemiştir. Bu bulgular, öğretmenlerin hem donanımsal hem de bilgi düzeyi açısından desteklenmeye ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Kutlu, Schreglmann ve Cinisli (2018, s. 1540-1569), özel eğitim öğretmenlerinin YT kullanımındaki en önemli engellerin maliyet ve karmaşıklık, okullarda yeterince araç-gereç olmaması ve YT'ye yönelik bilgi eksikliği olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde, Yıkmış ve Tekinarslan (2005, s. 211-220), özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji ve özel eğitimde teknoloji kullanımı konusunda yetersiz olduklarını, yeterli bilgi ve becerilere sahip olmadıklarını belirlemiştir. Çay, Yıkmış ve Özgüç (2020, s. 629-648) ise öğretmenlerin teknolojik araç-gereçleri kendilerinin temin ettiklerini, özel eğitimde teknoloji kullanımına

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yönelik içeriklerin yetersiz olması ve internet konusunda yaşanan aksaklıkları karşılaştıkları zorluklar olarak belirtmişlerdir.

Uluslararası alanyazında da benzer engeller rapor edilmektedir. Alhossein ve Aldawood (2017, s. 355-377), Suudi Arabistan'da dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan öğrencilerin öğretmenlerinin YT kullanımında karşılaştığı başlıca sorunları; YT alanında eğitim kurslarının eksikliği, YT hakkında bilgi eksikliği, okullarda YT uzmanlarının eksikliği ve idari ve mali desteğin olmaması olarak belirlemiştir. Maich, Rhijn, Woods ve Brochu (2017, s. 1-26), Newfoundland ve Labrador kırsalındaki öğretmenlerin YT kullanımına yönelik olumlu tutumlara sahip olduklarını, fakat çeşitli engeller sebebiyle YT'yi öğrencileriyle tam olarak uygulamadıklarını tespit etmiştir. Bu engeller arasında yeterli eğitim almama, teknik destek eksikliği ve sınıf içi uygulama zorlukları yer almaktadır.

Wong ve Cohen (2015, s. 138-154), Singapur'daki görme engelli öğrencilerle çalışan öğretmenlerin YT kullanırken karşılaştıkları zorlukları inceledikleri çalışmalarında, öğretmenlerin çoğunun düşük veya orta teknoloji donanımına sahip araçları kullandıklarını, ileri teknoloji araçlarını kullanamayıp işlevini bilmediklerini belirlemiştir. Bu bulgu, öğretmenlerin teknoloji kullanım düzeylerinin genellikle daha basit araçlarla sınırlı kaldığını ve ileri teknolojiler konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmadıklarını göstermektedir.

Tablo 4. Özel Eğitim Öğretmenlerinin Teknoloji Kullanımında Karşılaştığı Zorluklar

Zorluk Türü	Oran	Araştırma
Ulaşma konusunda sıkıntı	%49,5	Özdamar (2016, s. 50)
Teknik destek alamama	%32,4	Özdamar (2016, s. 50)
Yeterli bilgi sahibi olmama	%25,8	Özdamar (2016, s. 50)
Maliyet ve karmaşıklık	Yüksek	Kutlu vd. (2018, s. 1540-1569)
Okulda yeterli araç-gereç olmaması	Yüksek	Kutlu vd. (2018, s. 1540-1569)
YT bilgi eksikliği	Yüksek	Kutlu vd. (2018, s. 1540-1569)
Eğitim kurslarının eksikliği	Yüksek	Alhossein & Aldawood (2017, s. 355-377)
YT uzmanlarının eksikliği	Yüksek	Alhossein & Aldawood (2017, s. 355-377)

3.4. Demografik Değişkenlere Göre Farklılıklar

Özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerinde çeşitli demografik değişkenlere göre farklılıklar incelenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre yapılan analizlerde,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

erkek öğretmenlerin bazı teknoloji yeterlik alanlarında kadın öğretmenlere göre daha yüksek puana sahip olduğu görülmektedir. Arslan (2023, s. 63), özel eğitim öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin teknik alt boyutunda erkekler lehine anlamlı bir fark olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde, Aydoğan (2022, s. 37), özel eğitim öğretmenlerinin eğitim teknolojileri yeterliklerinin teknoloji okuryazarlığı, derse teknolojinin entegrasyonu ve iletişim alt boyutlarında erkekler lehine anlamlı farklılık gösterdiğini belirlemiştir. Ancak, Özdamar (2016, s. 56-57) cinsiyet değişkenine göre YT kullanım görüşlerinde anlamlı bir farklılık bulamamıştır.

Yaş ve mesleki kıdem değişkenleri incelendiğinde, genç öğretmenlerin ve daha az kıdeme sahip öğretmenlerin teknoloji kullanımında daha yüksek yeterlik algısına sahip olduğu görülmektedir. Arslan (2023, s. 64-66), dijital okuryazarlık düzeylerinin yaş ve mesleki kıdem değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermediğini, ancak Aydoğan (2022, s. 37-38) eğitim teknolojileri yeterliklerinde 7-13 yıl ve 14-20 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin 20+ yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre teknoloji okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Karabacak (2023, s. 59-60) ise VMU kullanımına ilişkin görüşlerde yaş ve öğretmenlik süresi değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulamamıştır.

Eğitim durumu değişkenine göre yapılan analizlerde, lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin teknoloji yeterliklerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Aslan (2018, s. 102-120), YT ile ilgili ders alan öğretmenlerin tutum puanlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğunu bulmuştur. Arslan (2023, s. 65), eğitim durumu değişkenine göre dijital okuryazarlık düzeylerinde anlamlı bir fark bulamamış olsa da, lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin puan ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Karabacak (2023, s. 61), VMU ile ilgili eğitim alan öğretmenlerin VMU kullanımı alt boyutunda anlamlı farklılık gösterdiğini, bilimsel dayanaklı uygulamalar ile ilgili eğitim alan öğretmenlerin ise VMU farkındalığı alt boyutunda anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.

Okul türü değişkenine göre yapılan analizlerde, özel eğitim sınıflarında çalışan öğretmenlerin YT kullanımına yönelik daha olumlu görüşlere sahip olduğu görülmektedir. Bausch, Ault ve Hasselbring (2015, s. 13-50), YT'nin en fazla yapılandırılmış özel eğitim sınıflarında (%43), ardından genel eğitim sınıflarında (%39) ve en az kaynak odada (%22) kullanıldığını bulmuştur. Özdamar (2016, s. 60-61), özel eğitim sınıflarında hizmet veren öğretmenlerin YT kullanılması yönünde daha çok olumlu görüş bildirdiklerini tespit etmiştir. Sertkaya (2021, s.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

66-68) ise öğretmenlerin görev yaptıkları okul türüne göre eğitim teknolojileri öz-yeterlik ve YT tutumlarında anlamlı bir farklılık bulamamıştır.

Tablo 5. Demografik Değişkenlere Göre Farklılıklar

Değişken	Anlamlı Fark	Yön	Araştırma
Cinsiyet	Evet (dijital okuryazarlık-teknik)	Erkek lehine	Arslan (2023, s. 63)
Cinsiyet	Evet (eğitim teknolojileri)	Erkek lehine	Aydoğan (2022, s. 37)
Cinsiyet	Hayır (YT görüşleri)	-	Özdamar (2016, s. 56-57)
Yaş	Hayır (dijital okuryazarlık)	-	Arslan (2023, s. 64-65)
Kıdem	Evet (teknoloji okuryazarlığı)	7-20 yıl lehine	Aydoğan (2022, s. 37-38)
Kıdem	Hayır (VMU görüşleri)	-	Karabacak (2023, s. 59-60)
Eğitim durumu	Evet (YT tutumu)	YT dersi alan lehine	Aslan (2018, s. 102-120)
Eğitim durumu	Evet (VMU kullanımı)	Eğitim alan lehine	Karabacak (2023, s. 63)
Okul türü	Evet (YT kullanım görüşü)	Özel eğitim sınıfı lehine	Özdamar (2016, s. 60-61)

4. TARTIŞMA

Araştırma bulguları, özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji ve YT kullanımı konusunda bir ikilem yaşadığını göstermektedir. Bir yandan, teknolojinin öğrenciler için yararlı olduğuna dair güçlü bir inanç ve olumlu tutum sergilerken, diğer yandan bu teknolojileri sınıf ortamında etkin bir şekilde uygulama konusunda çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu durum, Ertmer'in (1999, s. 47-61; 2005, s. 25-39) tanımladığı birinci ve ikinci düzey engellerin özel eğitim bağlamında da geçerli olduğunu göstermektedir.

4.1. Algı-Uygulama Boşluğu

Araştırmalar, özel eğitim öğretmenlerinin teknolojinin potansiyelini yüksek düzeyde algıladıklarını ancak bu teknolojileri sınıflarında yeterince kullanmadıklarını ortaya koymaktadır. Bu algı-uygulama boşluğu, Kuveyt'teki özel eğitim öğretmenlerinin yapay zekâ algısı (yüksek) ile kullanımı (çok düşük) arasındaki uçurumda en çarpıcı biçimde görülmektedir (Almarzouq vd., 2025, s. 45-58). Finlandiya'da özel eğitim öğretmen adaylarının teknoloji algılarının COVID-19 sonrası daha olumlu hale gelmesi, pandemi sürecinde uzaktan eğitim zorunluluğunun teknoloji farkındalığını artırmış olabileceğini düşündürmektedir (Vellonen vd., 2025, s. 78-94). Ancak bu artan farkındalığın sürdürülebilir uygulamalara

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

dönüşüp dönüşmediği ayrı bir araştırma konusudur. Bu bulgu, TAM modelindeki algılanan kullanışlılık ile fiili kullanım arasındaki ilişkinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Davis, 1993, s. 475-487).

Bu boşluğun temel nedenleri arasında, öğretmenlerin teknolojik pedagojik içerik bilgisi (TPACK) eksikliği yer almaktadır (Mishra & Koehler, 2006, s. 1017-1054). Öğretmenler bir teknolojinin ne olduğunu bilseler dahi, bu teknolojiyi belirli bir öğretim yöntemiyle ve belirli bir içerik alanında nasıl kullanacaklarını bilemediklerinde, teknoloji entegrasyonu gerçekleşememektedir. Bu durum, özellikle ADİ sistemleri ve video modelle öğretim gibi sistematik bilgi gerektiren uygulamalarda daha belirgindir (Şen, 2023, s. 55-65; Karabacak, 2023, s. 49-56).

4.2. Karşılaşılan Engeller

4.2.1. Birinci Düzey Engeller (Dışsal Faktörler)

Eğitim ve Bilgi Eksikliği: Özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştığı en önemli engellerden biri, lisans eğitimleri sırasında YT'ye ilişkin yeterli ve uygulamalı dersler almamış olmalarıdır. Almarzouq vd. (2025, s. 45-58), öğretmenlerin yapay zekâ kullanımındaki en büyük engelin "yetersiz eğitim" (Ort.=4.86) olduğunu belirlemiştir. Bu durum, öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissetmelerine ve yeni teknolojileri sınıflarına entegre etmekten kaçınmalarına neden olmaktadır (Özdamar, 2016, s. 75; Şen, 2023, s. 55-65). Kiagia (2025, s. 112-128), iş deneyimi ve eğitimin, öğretmenlerin BİT'e yönelik tutumlarını değiştirmede ilişkili faktörler olduğunu vurgulamaktadır. Yıkmış ve Tekinarslan (2005, s. 211-220) da özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji ve özel eğitimde teknoloji kullanımı konusunda yetersiz olduklarını, yeterli bilgi ve becerilere sahip olmadıklarını tespit etmiştir.

Teknolojik Altyapı ve Kaynak Eksikliği: Okullarda yeterli sayıda ve işlevsel teknolojik ekipmanın (tablet, bilgisayar, uygun yazılım) bulunmaması, öğretmenlerin YT'yi sınıflarında kullanmalarını doğrudan kısıtlamaktadır (Kutlu vd., 2018, s. 1540-1569; Karabacak, 2023, s. 56). Almarzouq vd. (2025, s. 45-58), teknolojik altyapı eksikliğini en kritik engel olarak (Ort.=4.96) rapor etmiştir. Teknik destek eksikliği de bu ekipmanların etkin kullanımını ve sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. Öğretmenler, genellikle kendi kişisel cihazlarını (akıllı telefon, dizüstü bilgisayar) derslerinde kullanarak bu eksikliği gidermeye çalışmaktadır (Çay vd., 2020, s. 629-648).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Zaman Kısıtlılığı: Özel eğitim öğretmenleri, bireyselleştirilmiş eğitim planları (BEP) hazırlama, uygulama ve değerlendirme gibi yoğun bir iş yüküne sahiptir. Bu yoğun tempo içerisinde, yeni bir teknolojiyi öğrenmek, uygulamaya hazırlamak (ör. video çekmek, düzenlemek) ve sınıfa entegre etmek için yeterli zaman bulamadıklarını belirtmektedirler (Karabacak, 2023, s. 56; Özdamar, 2016, s. 50). Zaman, öğretmenlerin teknoloji entegrasyonu kararlarını etkileyen kritik bir faktördür. Özellikle video modelle öğretim gibi uygulamalarda, video oluşturma (%22,6) ve planlama (%12,64) için zaman eksikliği önemli bir engel olarak ortaya çıkmaktadır (Karabacak, 2023, s. 56).

4.2.2. İkinci Düzey Engeller (İçsel Faktörler)

Tutum ve İnançlar: Özel eğitim öğretmenlerinin YT'ye yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olmasına rağmen, bazı öğretmenler teknoloji kullanımına karşı direnç gösterebilmektedir. Sakallı Demirok, Haksız ve Nuri (2019, s. 5-12), öğretmenlerin YT'ye yönelik tutumlarının "kararsızım" düzeyinde olduğunu ve öğrenmeye istekli olmadıklarını tespit etmiştir. Bu durum, ikinci düzey engellerin (Ertmer, 1999, s. 47-61) özel eğitim bağlamında da geçerli olduğunu göstermektedir.

Öz-Yeterlik Algısı: Öğretmenlerin teknoloji kullanımına ilişkin öz-yeterlik algıları, teknoloji entegrasyonunu etkileyen önemli bir faktördür. Arslan (2023, s. 129-130), dijital okuryazarlık düzeyinin YT tutumunu anlamlı şekilde yordadığını belirlemiştir. Aydoğan (2022, s. 42), STEM özyeterlik ile eğitim teknolojileri yeterlikleri arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Düşük öz-yeterlik algısı, öğretmenlerin yeni teknolojileri denemelerini ve uygulamalarını sınırlamaktadır (Bandura, 1997).

Kaygı: Yeni teknolojilere yönelik kaygı, özellikle yapay zekâ gibi karmaşık teknolojilerin entegrasyonunda önemli bir engel oluşturmaktadır. Sümer-Dodur (2025, s. 89-103), özel eğitim öğretmen adaylarının yapay zekâya yönelik tutumlarını incelediği çalışmasında, sorumluluk bilinci ile yapay zekâ tutumu arasındaki ilişkide yapay zekâ okuryazarlığı ve kaygısının aracı rol oynadığını göstermiştir. Bu bulgu, öğretmenlerin yeni teknolojilere yönelik kaygılarının, bu teknolojileri benimsemelerinde önemli bir engel olabileceğini ve teknoloji okuryazarlığının artırılmasının kaygıyı azaltmada etkili olabileceğini düşündürmektedir. Özel eğitim öğretmenlerinin yapay zekâ okuryazarlık düzeylerinin artırılması, bu teknolojileri öğretim süreçlerine entegre etmeleri için kritik önem taşımaktadır (Sümer-Dodur, 2025, s. 89-103; Almarzouq vd., 2025, s. 45-58).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4.3. Yeni Teknolojilerle İlgili Eğitim Gereksinimleri

Araştırma bulguları, özel eğitim öğretmenlerinin yeni teknolojiler konusunda önemli eğitim gereksinimlerinin olduğunu göstermektedir. Özellikle yapay zekâ uygulamaları, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve robotik gibi yeni teknolojilerin özel eğitimde kullanımına ilişkin öğretmenlerin bilgi ve becerilerinin sınırlı olduğu görülmektedir (Almarzouq vd., 2025, s. 45-58; Sümer-Dodur, 2025, s. 89-103).

Özel eğitim öğretmenlerinin ADİ sistemleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması (Şen, 2023, s. 55-65), video modelle öğretim gibi bilimsel dayanaklı uygulamaları yeterince kullanmamaları (Karabacak, 2023, s. 49-56) ve Web 2.0 araçlarını kullanma düzeylerinin düşük olması (Arslan, 2023, s. 95-96), öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle desteklenmeleri gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu derleme, özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımına yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğunu, ancak bu olumlu tutumun uygulamaya yeterince yansımadığını göstermektedir. Öğretmenler, teknolojinin öğrencileri için faydalı olduğuna inanmakta, ancak eğitim, kaynak, zaman ve destek eksiklikleri nedeniyle bu teknolojileri etkin ve yaygın bir şekilde kullanamamaktadır. Özellikle yapay zekâ gibi yeni teknolojilerde algı-uygulama boşluğu oldukça belirgindir.

Araştırma bulguları, özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımı konusunda hem birinci düzey (dışsal) hem de ikinci düzey (içsel) engellerle karşılaştığını göstermektedir. Birinci düzey engeller arasında teknolojik altyapı eksikliği, eğitim ve bilgi eksikliği, zaman kısıtlılığı ve teknik destek yetersizliği öne çıkarken; ikinci düzey engeller arasında düşük öz-yeterlik algısı, teknoloji kaygısı ve değişime direnç yer almaktadır.

Öğretmenlerin mevcut teknoloji kullanımları genellikle düşük ve orta düzey teknoloji araçlarıyla sınırlı kalmakta, ADİ sistemleri ve video modelle öğretim gibi bilimsel dayanaklı uygulamalar, yeterli bilgi ve deneyim olmaması nedeniyle yeterince kullanılmamaktadır (Şen, 2023, s. 55-65; Karabacak, 2023, s. 49-56). Öğretmenlerin teknolojiyi daha çok kişisel cihazları üzerinden ve sınırlı amaçlarla kullanmaları, kurumsal düzeyde teknoloji entegrasyonunun henüz istenen seviyeye ulaşmadığını düşündürmektedir (Çay vd., 2020, s. 629-648).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu sonuçlar, özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji entegrasyonu konusunda sistematik ve bütüncül bir yaklaşımla desteklenmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Sadece teknolojik ekipman sağlamak yeterli olmayıp, öğretmenlerin pedagojik teknoloji entegrasyonu bilgilerinin (TPACK) geliştirilmesi, teknoloji kaygılarının azaltılması ve öz-yeterlik algılarının güçlendirilmesi gerekmektedir (Mishra & Koehler, 2006, s. 1017-1054; Bandura, 1997).

5.1. Uygulamaya Yönelik Öneriler

Lisans Programlarının Gözden Geçirilmesi: Özel eğitim lisans programlarında Yardımcı Teknoloji, ADİ sistemleri, Video Modelle Öğretim ve yapay zekâ uygulamaları gibi uygulamalı derslere yer verilmeli ve bu derslerin kapsamı zenginleştirilmelidir. Öğretmen adaylarına farklı teknolojilerle otantik öğrenme deneyimleri sunulmalı ve bu dersler teorik bilginin yanı sıra uygulama ağırlıklı olarak yapılandırılmalıdır (Vellonen vd., 2025, s. 78-94). Özellikle, öğretmen adaylarının sınıf ortamında teknoloji kullanımını deneyimleyebilecekleri staj ve uygulama saatleri artırılmalıdır. Aslan (2018, s. 102-120), YT ile ilgili ders alan öğretmenlerin tutum puanlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğunu belirlemiştir.

Hizmet İçi Eğitim Programları: Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, özel eğitim öğretmenlerine yönelik teknoloji entegrasyonu ve yardımcı teknolojilerin kullanımı konusunda uygulama ağırlıklı hizmet içi eğitim programları düzenlenmelidir. Bu programlar, öğretmenlerin teknoloji okuryazarlığını artırmaya ve teknoloji kaygısını azaltmaya yönelik olmalıdır (Sümer-Dodur, 2025, s. 89-103; Almarzouq vd., 2025, s. 45-58). Hizmet içi eğitimlerin sürekliliği sağlanmalı ve öğretmenlerin teknolojideki güncel gelişmeleri takip edebilmeleri için düzenli güncellemeler yapılmalıdır. Van Laarhoven ve Conderman (2011, s. 473-497), özel eğitim öğretmen adaylarının bu tür programlardan sonra kendilerini daha hazır hissettiklerini ortaya koymuştur.

Teknolojik Altyapının Güçlendirilmesi: Özel eğitim sınıfları ve okulları, ihtiyaç duyulan teknolojik ekipmanlarla (tablet, bilgisayar, konuşma üreten cihazlar, uygun yazılımlar) donatılmalı ve bu ekipmanların bakım ve teknik desteği sağlanmalıdır. Öğretmenlerin kendi kişisel cihazlarını kullanmak zorunda kalmamaları için kurumsal düzeyde teknoloji sağlanmalıdır (Çay vd., 2020, s. 629-648). Okullarda teknoloji koordinatörleri veya yardımcı teknoloji uzmanları istihdam edilmeli ve öğretmenlere sürekli teknik destek sunulmalıdır (Alhossein & Aldawood, 2017, s. 355-377).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Dijital Kaynak Havuzu Oluşturulması: Öğretmenlerin VMU, ADİ gibi uygulamalar için hazır video ve materyal havuzlarına erişebileceği bir dijital kütüphane veya platform oluşturulmalıdır. Bu platform, öğretmenlerin hazır kaynaklara ulaşmasını kolaylaştıracak ve zaman yönetimine katkı sağlayacaktır (Karabacak, 2023, s. 52). Öğretmenlerin video kayıtlarına internetten ulaşma oranının %66,47 olması (Karabacak, 2023, s. 52), bu tür bir platformun ne kadar işlevsel olabileceğini göstermektedir.

Mesleki Öğrenme Topluluklarının Teşvik Edilmesi: Özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji entegrasyonu konusunda deneyimlerini paylaşabilecekleri, işbirlikçi çalışabilecekleri mesleki öğrenme toplulukları oluşturulmalıdır. Bu topluluklar, öğretmenlerin birbirlerinden öğrenmelerini ve teknoloji kullanımı konusunda motive olmalarını sağlayacaktır. Maich, Rhijn, Woods ve Brochu (2017, s. 1-26), öğretmenlerin bu tür işbirlikçi ortamlara ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır.

5.2. Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Geniş Katılımlı Nicel Çalışmalar: Farklı illerde ve farklı kademelerde (okul öncesi, ilkokul, ortaokul, lise) görev yapan özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanımına yönelik görüşlerini karşılaştıran daha geniş katılımlı nicel çalışmalar yapılabilir. Özellikle, yapay zekâ gibi yeni teknolojilere yönelik tutum ve kullanım düzeylerini ölçen ölçekler geliştirilebilir (Almarzouq vd., 2025, s. 45-58; Sümer-Dodur, 2025, s. 89-103).

Deneysel Çalışmalar: Özel eğitim öğretmenlerine yönelik ADİ, VMU veya diğer teknoloji temelli uygulamaların öğretimine yönelik bir hizmet içi eğitim programı geliştirilip, bu programın öğretmenlerin bilgi, beceri ve tutumlarına etkisi deneysel olarak test edilebilir. Ayrıca, farklı teknoloji entegrasyon modellerinin öğrenci çıktıları üzerindeki etkileri karşılaştırmalı olarak incelenebilir.

Nitel Araştırmalar: Özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanım kararlarını ve süreçlerini daha derinlemesine anlamak için nitel araştırma yöntemleri (gözlem, odak grup görüşmeleri, vaka çalışmaları) kullanılarak, sınıf içi uygulama pratikleri detaylı bir şekilde incelenebilir (Şen, 2023; Karabacak, 2023). Öğretmenlerin teknoloji kullanımını etkileyen faktörlerin (kişisel, kurumsal, pedagojik) derinlemesine anlaşılması, daha etkili müdahale programlarının geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Boylamsal Çalışmalar: Özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanım düzeylerinin ve tutumlarının zaman içindeki değişimini izleyen boylamsal çalışmalar yapılabilir. Bu tür çalışmalar, teknoloji entegrasyonunun uzun vadeli etkilerini ve öğretmenlerin teknoloji kullanım alışkanlıklarındaki değişimleri ortaya koyabilir (Vellonen vd., 2025, s. 78-94).

Paydaş Görüşlerinin İncelenmesi: Özel eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin olarak sadece öğretmen görüşleri değil, aynı zamanda öğrenci, veli, okul yöneticisi ve diğer paydaşların görüşlerini inceleyen çalışmalar yapılabilir. Bu sayede teknoloji entegrasyonu sürecinin tüm yönleriyle ele alınması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Alhossein, A., & Aldawood, H. A. (2017). Challenges faced by teachers of students with ADHD in integrating assistive technology, and teachers' attitudes about it. *Journal of Educational Sciences*, 29(3), 355-377.

Almarzouq, A., Al-Sulaiti, A., & Al-Hail, M. (2025). Special education teachers' perceptions and use of artificial intelligence applications in Kuwait. *Journal of Special Education Technology*, 40(1), 45-58.

Alobiedat, A. (2005). Comparing pre-service technology standards with technology skills of special educators in Southwestern Michigan. *International Journal of Instructional Media*, 32(4), 385-396.

Arslan, C. (2023). *Özel eğitim öğretmenlerinin dijital okuryazarlık düzeyleri ile yardımcı teknolojilere yönelik tutumlarının incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.

Aslan, C. (2018). Özel eğitim öğretmenlerinin yardımcı teknolojilere yönelik tutumları. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 8(1), 102-120.

Aydoğan, H. (2022). *Özel eğitim öğretmenlerinin teknoloji kullanım düzeyleri ve STEM özyeterlik inançları* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Isparta.

Bahçeci, B. (2019). *Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin yardımcı teknolojilere yönelik tutumlarının ve bireysel yenilikçilik düzeylerinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. Freeman.

Bausch, M. E., Ault, M. J., & Hasselbring, T. S. (2015). Assistive technology in schools: Lessons learned from the National Assistive Technology Research Institute. In *Efficacy of Assistive Technology Interventions* (pp. 13-50). Emerald Group Publishing Limited.

Blackhurst, A. E. (2005). Historical perspectives about technology applications for people with disabilities. In D. Edyburn, K. Higgins & R. Boone (Eds.), *Handbook of special education technology research and practice* (pp. 3-31). Knowledge by Design.

Campbell, D. M. (2000). *Views on assistive technology* (Doctoral dissertation). University of Massachusetts, Amherst.

Coleman, M. B., Cramer, E. S., Park, Y., & Bell, S. M. (2015). Art educators' use of adaptations, assistive technology, and special education supports for students with physical, visual, severe and multiple disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 27(5), 637-660.

Çay, E., Yıkmış, A., & Özgüç, C. S. (2020). Özel eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin özel eğitim öğretmenlerinin deneyim ve görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 629-648.

Davis, F. D. (1993). User acceptance of information technology: System characteristics, user perceptions and behavioral impacts. *International Journal of Man-Machine Studies*, 38(3), 475-487.

Dell, A. G., Newton, D., & Petroff, J. G. (2012). *Assistive technology in the classroom: Enhancing the school experiences of students with disabilities* (2nd ed.). Pearson Higher Ed.

Ertmer, P. A. (1999). Addressing first- and second-order barriers to change: Strategies for technology integration. *Educational Technology Research and Development*, 47(4), 47-61.

Ertmer, P. A. (2005). Teacher pedagogical beliefs: The final frontier in our quest for technology integration? *Educational Technology Research and Development*, 53(4), 25-39.

Flanagan, S., Bouck, E. C., & Richardson, J. (2013). Middle school special education teachers' perceptions and use of assistive technology in literacy instruction. *Assistive Technology*, 25(1), 24-30.

Garcia, K. D., & Seevers, R. L. (2005). General education teachers' attitude regarding the use in their classes of assistive technology by students with learning disabilities. *Electronic Journal for Inclusive Education*, 1(9), 1-19.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Hew, K. F., & Brush, T. (2007). Integrating technology into K-12 teaching and learning: Current knowledge gaps and recommendations for future research. *Educational Technology Research and Development*, 55(3), 223-252.

Hopcan, S., Polat, E., & Ozturk, M. (2022). Artificial intelligence in special education: A systematic review. *Education and Information Technologies*, 27(3), 345-367.

Johnston, L. B., Beard, L. A., & Carpenter, L. B. (2007). *Assistive technology: Access for all students*. Pearson Education.

Karabacak, N. (2023). *Özel eğitim öğretmenlerinin video model uygulamalarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Kiagia, M. (2025). Greek special education teachers' attitudes towards ICT integration. *International Journal of Special Education*, 40(2), 112-128.

Kim, Y. W., Kim, Y. G., Kim, N. J., & Woo, Y. G. (2003). A study on the Korea teacher's perception in using assistive technology. *Journal of Asia-Pacific Special Education*, 3(1), 35-48.

Kutlu, M., Schreglmann, S., & Cinisli, N. A. (2018). Özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin özel eğitimde yardımcı teknolojilerin kullanımına ilişkin görüşleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1540-1569.

Lancioni, G. E., Sigafoos, J., O'Reilly, M. F., & Singh, N. N. (2013). *Assistive technology: Interventions for individuals with severe/profound and multiple disabilities*. Springer.

Lee, M. H., Hsu, C. Y., & Chang, C. Y. (2019). Identifying Taiwanese teachers' perceived self-efficacy for Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) knowledge. *The Asia-Pacific Education Researcher*, 28, 15-23.

Lyytinen, H., Erskine, J., Kujala, J., Ojanen, E., & Richardson, U. (2009). In search of a science-based application: A learning tool for reading acquisition. *Scandinavian Journal of Psychology*, 50(6), 668-675.

Maich, K., Rhijn, T. V., Woods, H., & Brochu, K. (2017). Teachers' perceptions of the need for assistive technology training in Newfoundland and Labrador's rural schools. *Canadian Journal of Learning and Technology*, 43(2), 1-26.

McCulloch, L. (2004). *A special education guide to assistive technology*. Montana Office of Public Instruction, Division of Special Education.

Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Naraian, S., & Surabian, M. (2014). New Literacy Studies: An alternative frame for preparing teachers to use assistive technology. *Teacher Education and Special Education*, 37(4), 1-15.

Ogirima, O. A., Emilia, O. O., & Juliana, O. B. (2017). Teachers' attitude and competence in the use of assistive technologies in special needs schools. *Acta Didactica Napocensia*, 10(4), 21-32.

Özdamar, O. (2016). *Öğretmenlerin özel eğitim sınıflarında yardımcı teknoloji kullanımına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Özkılıç, R., Sarıtaş, M., Şentürk, A., Avcı, U., Çalışkan, N., & Karadağ, E. (2007). Temel kavramlar. In M. Sarıtaş (Ed.), *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* (pp. 1-13). Pegem A Yayıncılık.

Papakostas, G. A., Sgouropoulos, K., & Gasteratos, A. (2021). Social robots in special education: A systematic review. *Electronics*, 10(12), Madde No. 1398.

Reed, P., & Bowser, G. (2005). Assistive technology and the IEP. In D. Edyburn, K. Higgins, & R. Boone (Eds.), *Handbook of special education technology research and practice* (pp. 61-77). Knowledge by Design.

Sadao, K. C., & Robinson, N. B. (2010). *Assistive technology for young children: Creating inclusive learning environments*. Paul Brookes.

Sakallı Demirok, M., Haksız, M., & Nuri, C. (2019). Özel eğitim öğretmenlerinin yardımcı teknoloji kullanımlarına yönelik tutumlarının incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 3(5), 5-12.

Sani-Bozkurt, S. (2017). Özel eğitimde dijital destek: yardımcı teknolojiler. *AUAd*, 3(2), 37-60.

Semerci, A. B., & Ergeneli, A. (2019). Tutumlar ve kalıp yargılar. In A. B. Semerci, A. Ergeneli, L. Bilgin, & A. Cengiz (Eds.), *Davranış Bilimleri II* (pp. 155-174). Anadolu Üniversitesi.

Sertkaya, M. F. (2021). *Özel eğitim öğretmenlerinin sınıflarında teknoloji ve yardımcı teknoloji kullanımına yönelik öz-yeterlik ve tutumlarının belirlenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Sola-Özgüç, C. (2015). *Zihin yetersizliği olan ortaokul öğrencilerinin bulunduğu bir sınıfta öğretim etkinliklerinin teknoloji desteği ile geliştirilmesi: Bir eylem araştırması* (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sümer-Dodur, H. (2025). Special education teacher candidates' artificial intelligence attitudes: The mediating role of AI literacy and anxiety. *Journal of Educational Technology & Society*, 28(1), 89-103.

Şen, K. (2023). *Özel eğitim öğretmenlerinin alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerine ilişkin görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Van Laarhoven, T., & Conderman, G. (2011). Integrating assistive technology into special education teacher preparation programs. *Journal of Technology and Teacher Education*, 19(4), 473-497.

Vellonen, V., Kärnä, E., & Virnes, M. (2025). Finnish special education teacher candidates' perceptions of technology use before and after COVID-19. *European Journal of Special Needs Education*, 40(1), 78-94.

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27(3), 425-478.

Wong, M. E., & Cohen, L. G. (2015). Access and challenges of assistive technology application: Experience of teachers of students with visual impairments in Singapore. *Disability, CBR & Inclusive Development*, 26(4), 138-154.

Yıkmış, A., & Tekinarslan, E. (2005). Özel eğitim kurumlarında çalışan öğretmenlerin teknoloji kullanımına yönelik görüşleri ve beklentileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(11), 211-220.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TUVALDEN NOTALARA: BİR ZAMAN YOLCULUĞU PROJESİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ DENEYİMLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Raziye Nil Aksoy
Aksaray Üniversitesi,
nilaksoy@aksaray.edu.tr - 0000-0001-9191-0381

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, müzik ve resim öğretmenliği öğrencilerinin birlikte yürüttükleri "*Tuvalden Notalara: Bir Zaman Yolculuğu*" adlı disiplinlerarası Topluma Hizmet Uygulamaları projesine ilişkin deneyimlerini incelemektir. Araştırma, 2024–2025 eğitim-öğretim yılında bir eğitim fakültesinde yürütülen projeyi inceleyen nitel bir durum çalışması olarak desenlenmiştir. Proje kapsamında öğretmen adayları, Rönesans, Barok, Klasik, Romantik ve Çağdaş dönemleri temel alarak müzik ve resim sanatını disiplinlerarası bir yaklaşımla bütünleştiren posterler hazırlamış, dönemlere ilişkin görsel-işitsel sunumlar oluşturmuş, enstrümantal müzik performansları gerçekleştirmiş ve eserleri QR kodlar aracılığıyla erişilebilir hâle getirmiştir. Çalışma grubunu, Topluma Hizmet Uygulamaları dersine kayıtlı son sınıf müzik öğretmenliği (n = 6) ve resim öğretmenliği (n = 10) öğrencileri oluşturmaktadır. Veriler, katılımcıların proje sürecine ilişkin deneyimlerini, kazanımlarını ve karşılaştıkları güçlükleri ortaya koymayı amaçlayan altı açık uçlu sorudan oluşan yapılandırılmış değerlendirme formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler, Braun ve Clarke'ın (2022) tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda analiz edilmiştir. Araştırma bulguları, öğretmen adaylarının deneyimlerinin disiplinlerarası öğrenme deneyimi, mesleki gelişime katkıları, iş birliği ve iletişim becerilerinin gelişimi ile uygulama sürecine ilişkin değerlendirmeler olmak üzere dört tema altında toplandığını göstermektedir. Katılımcılar, projenin disiplinlerarası öğrenme, mesleki gelişim ve iş birliği becerilerine katkı sağladığını belirtirken; teknik altyapı, görev dağılımı ve zaman yönetimine ilişkin çeşitli güçlükler yaşandığını ifade etmiştir. Sonuç olarak, disiplinlerarası topluma hizmet uygulamalarının öğretmen adaylarının mesleki, sosyal ve disiplinlerarası öğrenme süreçlerine katkı sunan etkili öğrenme ortamları oluşturma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, öğretmen yetiştirme programlarında disiplinlerarası topluma hizmet uygulamalarına yer verilmesi, farklı öğretmenlik programları arasında ortak projelerin teşvik edilmesi ve benzer uygulamaların farklı eğitim bağlamlarında yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Topluma Hizmet Uygulamaları, disiplinlerarası proje, müzik eğitimi, resim eğitimi, öğretmen adayları.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

PRE-SERVICE TEACHERS' EXPERIENCES IN THE FROM CANVAS TO NOTES: A JOURNEY THROUGH TIME PROJECT

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the experiences of music and art teacher candidates who collaboratively participated in the interdisciplinary service-learning project entitled *"From Canvas to Notes: A Journey Through Time."* The study was designed as a qualitative case study investigating a project conducted at a faculty of education during the 2024-2025 academic year. Within the scope of the project, teacher candidates prepared posters integrating music and visual arts through an interdisciplinary approach based on the Renaissance, Baroque, Classical, Romantic, and Contemporary periods; created audiovisual presentations related to these periods; performed instrumental music pieces; and made the artworks accessible through QR codes. The study group consisted of senior students enrolled in the Service-Learning course, including music teacher candidates (n = 6) and art teacher candidates (n = 10). Data were collected through a structured evaluation form consisting of six open-ended questions designed to reveal participants' experiences, achievements, and challenges encountered throughout the project. The data were analyzed using Braun and Clarke's (2022) thematic analysis approach. The findings indicated that the experiences of the teacher candidates were organized under four themes: interdisciplinary learning experiences, contributions to professional development, the development of collaboration and communication skills, and evaluations of the implementation process. Participants reported that the project contributed to their interdisciplinary learning, professional development, and collaboration skills, while also highlighting various challenges related to technical infrastructure, task distribution, and time management. In conclusion, interdisciplinary service-learning practices can be considered to have the potential to create effective learning environments that contribute to teacher candidates' professional, social, and interdisciplinary learning processes. Accordingly, it is recommended that interdisciplinary service-learning practices be incorporated into teacher education programs, that collaborative projects among different teacher education programs be encouraged, and that similar practices be expanded to diverse educational contexts.

Keywords: Service-Learning, interdisciplinary project, music education, visual arts education, pre-service teachers.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KIRSALDA GÖREV YAPAN MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN 2024 ORTAOKUL MATEMATİK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINI UYGULAMADA KARŞILAŞTIKLARI ZORLUKLARIN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, HÜMEYRA KOÇ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Humeyrakoc.math@gmail.com – 0009-0003-6769-7367

Prof. Dr., KÜRŞAT YENİLMEZ

kyenilmez@ogu.edu.tr – 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu çalışmada 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında kırsalda görev yapan matematik öğretmenlerinin 5.sınıf düzeyinde beceri kazandırma, materyallerin kullanımı, öğrenme çıktılarının kazandırılması ve ölçme-değerlendirme açısından yaşadıkları zorlukların belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubu Türkiye'nin çeşitli illerinden olmak üzere 9 ilköğretim matematik öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırmanın veri toplama aracı araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu olup, 4 ana soru, 2 alt soru olmak üzere toplam 12 sorudan oluşmaktadır. Verilerin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre; beceri kazandırma kapsamında öğretmenlerin öğrencilerde muhakeme ve problem çözme becerilerinde ve pergel, gönye, açıölçer gibi materyalleri kullanma becerilerinde zorluk yaşadıkları, materyal kullanma kapsamında, kırsalda bulunan okullarda zayıf internet altyapısı yüzünden dijital materyallerin kullanımının zor olduğu, somut materyallerin ise temininde zorlandıkları, öğrenme çıktılarını kazandırma kapsamında çemberler kullanılarak çeşitli üçgenlerin öğretiminde zorluk yaşandığı, ölçme-değerlendirme kapsamında ise öğretmenlerin yeni becerileri de kapsayan süreç değerlendirmesi yapmaları gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 2024 Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı, kırsalda eğitim, ilköğretim matematik öğretmenleri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GİRİŞ

Günümüz şartlarının değişmesi, teknoloji, sanayi, tıp ve diğer alanlarda farklı ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla birlikte eğitim alanında da değişimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitimin amacını ve misyonunu oluşturan yapıtaşlarından biri olan öğretim programlarının açığa çıkan gereksinimlere cevap vermesi gerekir. Bu sebeple öğretim programları zaman zaman yenilenmekte ve güncellenmektedir. Matematik dersi kapsamında da zaman içerisinde güncellemeler yapılmıştır. Türkiye'de yapılandırmacı yaklaşım temel alınarak ve ''Her çocuk matematik öğrenebilir'' ilkesi benimsenerek oluşturulmuş olan 2005 matematik öğretim programı en köklü değişimler arasında tanımlanır. Ülkemizin mevcut eğitim özelliklerinin belirlenmesini, başarı ve başarısızlıkların değerlendirilmesini ve ortaya çıkan sonuçları da referans olarak kabul ederek, süreci değerlendiren bir program halini almıştır. Program, Matematik Öğretmenleri Ulusal Konseyi (NCTM) standartları göz önüne alınarak hazırlanmıştır. 2005 sonrasında oluşturulan matematik öğretim programlarında da bu ilkeler devam ettirilmiştir. Bu değişim neticesinde 2005' ten 2018' e kadar (2005, 2006, 2009, 2013, 2015, 2017 ve 2018) yayınlanan ortaokul matematik dersi öğretim programları amaçları, içeriği, kazanımları, becerileri ve programın uygulama basamakları köklü değişikliklere uğramıştır (İlhan ve Aslaner, 2019). En son yapılan değişim 2024 yılında yapılmış ve bu program Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli olarak adlandırılmıştır. Maarif Modeli'nde öğretim programını tanımlayan bazı kavramlar değişmiş, eğitimin amaçları güncellenmiştir. Çağın gerekliliklerileyle birlikte, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli; bireyin bütüncül gelişimini amaçlayan, köklü bir geçmişe sahip Türk Milli Eğitim Sistemi'nin dijital çağa ve teknolojik gelişmelere duyarlılığını, yeri geldiğinde bu gelişmelere öncülük edebilme istek ve potansiyelini yansıtan bir anlayışla geliştirilmiştir (MEB,2024). 2018 yılında yapılan yenilikler "Türkiye Yeterlikler Çerçevesi" temel alınarak yapılırken, 2024 matematik dersi öğretim programları birçok bileşenle birlikte beceri temelli olarak yenilenmiştir (Kuzu vd., 2024). Özellikle matematik öğretim programında kavramsal beceriler ile matematik alan becerilerini temel alan Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nın geliştirmeyi amaçladığı 5 alan becerisi şunlardır:

- Matematiksel muhakeme,
- Matematiksel problem çözme,
- Matematiksel temsil,
- Veri ile çalışma ve veriye dayalı karar verme,
- Matematiksel araç ve teknoloji ile çalışma (MEB, 2024).

Maarif Modeli'nin eğitimde kullanılmasıyla birlikte uygulama sırasında çeşitli sorunların açığa çıktığı gözlenmiştir. Çeşitli bölgelerdeki öğretmen, öğrenci ve velilerden alınan dönütler (değerlendirme) sayesinde bu sorunların öğretmen kaynaklı olabileceği gibi altyapı ve kaynak eksikliğinden (öğretmen sayısı, teknolojik araçlar, materyaller…) de ortaya

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

çıkabileceği düşünülmektedir. Özellikle bu sorunların kırsal kesimde daha fazla ortaya çıkabileceği aşikârdır. Çünkü kırsalda bulunan okul donanımı kırsalı dezavantajlı konuma düşürmektedir. Kırsalı dezavantajlı duruma düşüren yalnızca bunlar değildir; kullanılacak eğitsel materyaller, okula ulaşım imkânları, yeterli internet alt yapısı ve teknolojik araçların yetersizliği, aile gelir durumları da eğitimi etkileyen olumsuz durumlar içinde sayılabilir. Bu durumların varlığı programların eğitime katılması açısından olumsuz durumlar açığa çıkarmaktadır. Bu durumları çeşitli çalışmalar da desteklemektedir. Gönülal ve Susam'ın (2024) yaptığı çalışmada kırsal bölgelerdeki ilkokul öğrencilerinin matematik becerilerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri alınmıştır. Özellikle kırsal yerleşimin öğrencilere yaşantı zenginliği sağlayamaması ve ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik durumu, imkânlara ulaşabilirlik vb. yetersiz çevre unsurlarından kaynaklı hazırbulunuşluklarda yetersizliğe sebep olması çevresel unsurların öğrencilerin Matematiksel becerilerine etkisinin negatif yönde olduğu sonucuna varılmıştır. Akbayır ve Ece'nin (2016) yaptığı çalışmada kırsal kesimde çalışan sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunlar ele alınmıştır. Kırsal kesimde bulunan okulların fiziki olarak yetersiz olması, eğitim araç gereçlerinin, teknolojik araçların ve internet alt yapısının yetersiz olması, hizmet öncesi matematik eğitiminin kırsal kesimdeki matematik eğitimi açısından yetersiz olması, oluşturulan eğitim programlarının kırsal kesimlere uygulamak için uygun olmadığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Temli-Durmuş ve Yusufoğlu'nun (2016) yaptığı çalışmada kırsalda çalışan öğretmenlerin ilkokul 4. sınıf matematik öğretim programına yönelik görüşleri alınmıştır. Öğrenme-öğretme alt başlığında bulunan sonuçlara göre okuldaki materyal ve araç-gereç eksikliği, YÖK-MEB kurumları arasındaki işbirliği sınırlılığı, etkinliklerin sınırlı olması ve dil iletişim sorunları sebebiyle programın etkili şekilde öğretime katılamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çeşitli çalışmaların sonuçları incelendiğinde, kırsal bölgede eğitim faaliyetlerini sürdüren öğretmenlerin benzer problemlerle karşı karşıya kaldıkları gözlenmektedir. Bu çalışmanın amacı 2024 yılında oluşturulan Matematik Dersi Öğretim Programı'nın kırsalda çalışan öğretmenlerin karşılaştığı zorlulukları ortaya koymaktır. Araştırma ''Kırsalda görev yapan matematik öğretmenlerinin 2024 Matematik Dersi Öğretim Programı uygulaması sonucu karşılaştıkları zorluklar nelerdir?'' sorusuna yanıt aramaktadır.

Bu araştırmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninde tasarlanmıştır. Durum çalışması, durum ya da durumların içindeki olayları betimleyen ve açıklayan, araştırmacının duruma dair ayrıntılı bilgi topladığı araştırma desenidir (Yin, 2011; Creswell, 2013). Araştırmada, araştırmanın çalışma grubunu oluşturan ilköğretim matematik öğretmenlerinin 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanmış olan Matematik Dersi Öğretim Programı'nın uygulanması sırasında açığa çıkan zorlukların ortaya çıkarılması

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

hedeflenmiştir. Durum çalışması, araştırmacının amacına yönelik sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu, ortamı veya bir sistemi derinlemesine incelemekte, analizini yapmakta ve tanımlamaktadır (Creswell, 2007; Stake, 1995). Karmaşık bir durumu anlama çabası olarak, neden ve nasıl sorularıyla zengin veri toplama ve bütüncül olarak değerlendirme imkânı sağlamaktadır; yaşamın içerisinde güncel olarak var olan bir durumun, ortamında araştırılmasına ve incelenmesine de imkân tanımaktadır (Akar, 2016; Yin, 2003).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu amaçlı örnekleme çeşitlerinden ölçüt örneklemeden yararlanılmıştır. Ölçüt örnekleme, araştırmacı tarafından belirlenmiş veya oluşturulmuş ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu bağlamda, örneklem seçiminde temelde katılımcıların kolay ulaşılabilir olması, gönüllülük ilkesi, kırsal kesimde görev yapıyor olması, 5.sınıf düzeyinde derse girmesi ve ilköğretim matematik öğretmeni olması temel ölçüt olarak alınmıştır.

Bu araştırmanın çalışma grubu araştırmanın amacı dahilinde 2024-2025 eğitim öğretim yılında kırsalda görev yapan ve 5.sınıf düzeyinde derse giren 9 ilköğretim matematik öğretmenini kapsamaktadır.

İlköğretim Matematik Öğretmenleri		n	%
Cinsiyet	Kadın Erkek	6 3	66,33 33,33
Mesleki Kıdem Yılı	0-10 yıl 10-20 yıl 20 ve üzeri	8 0 1	88,88 0 11,12
Eğitim Düzeyleri	Lisans Yüksek Lisans Doktora	8 1 0	88,88 11,12 0

Çalışmada etik kurallar gereği öğretmenlerin gerçek isimleri kullanılmamış, öğretmenler Ö1, Ö2,… şeklinde adlandırılmıştır. Aşağıda her bir öğretmen detaylı olarak tanıtılmıştır.

Ö1: Hakkâri ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 3 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi lisanstır.

Ö2: Şırnak ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 1 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi lisanstır.

Ö3: Şırnak ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 3 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi lisanstır.

Ö4: Mardin ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 5 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi lisanstır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Ö5: Bursa ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 9 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi lisanstır.

Ö6: Giresun ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 2 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi yüksek lisanstır.

Ö7: Konya ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 21 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi lisanstır.

Ö8: Adana ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 4 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi lisanstır.

Ö9: Adıyaman ilinin kırsal kesiminde görev yapan ve 2 yıl kıdeme sahip olan ilköğretim matematik öğretmendir. Eğitim düzeyi lisanstır.

Verilerin Toplaması

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda 4 adet ana soru ve her bir ana soru altında 2 adet alt soru bulunup toplamda 12 soru ile yanıtlar toplanmıştır. Görüşme formundaki sorular hazırlanırken alan yazından yararlanılmış, kapsam geçerliği ve güvenirliği için matematik eğitim bölümündeki bir akademisyen uzmanın görüşü alınmıştır.

Araştırmada kullanılan görüşme soruları aşağıda verilmiştir:

1. 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında öğrencilere **beceri kazandırma** konusunda zorluk yaşadınız mı? Özellikle hangi becerileri kazandırmada zorluk yaşadınız?
   1.1. Yaşadığınız zorluğu kolaylaştırmak için ne gibi değişiklik yapmayı seçerdiniz?
   1.2. Öğrencilere beceri kazandırma konusunda kırsalda olmanızın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

2. 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında programda bulunan **materyallerin uygulanması** konusunda zorluk yaşadınız mı? Özellikle hangi materyallerin uygulanmasında zorluk yaşadınız?
   2.1. Yaşadığınız zorluğu kolaylaştırmak için ne gibi değişiklik yapmayı seçerdiniz?
   2.2. Materyallerin uygulanması konusunda kırsalda olmanızın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

3. 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında programda bulunan **öğrenme çıktılarını** kazandırma konusunda zorluk yaşadınız mı? Özellikle hangi öğrenme çıktılarını kazandırmada zorluk yaşadınız?
   3.1. Yaşadığınız zorluğu kolaylaştırmak için ne gibi değişiklik yapmayı seçerdiniz?
   3.2. Öğrenme çıktılarının kazandırılması konusunda kırsalda olmanızın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında **ölçme-değerlendirme** konusunda karşılaşılan zorluk nelerdir? Özellikle hangi ölçme-değerlendirme açısından zorluk yaşadınız?
   4.1. Yaşadığınız zorluğu kolaylaştırmak için ne gibi değişiklik yapmayı seçerdiniz?
   4.2. Ölçme-değerlendirme konusunda kırsalda olmanızın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

Verilerin Analizi

Araştırmada verileri analizi betimsel analiz yolu ile yapılmıştır. Betimsel analiz çeşitli görüşme teknikleri aracılığıyla toplanan verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Yıldırım & Şimsek, 2016). Toplanan veriler beceri kazandırma, materyallerin uygulanması, öğrenme çıktılarının kazandırılması ve ölçme-değerlendirme alt başlıkları çerçeve olarak kullanılmış, verilerin analizi gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Bu kısımda 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında beceri kazandırma, materyallerin uygulanması, öğrenme çıktılarının kazandırılması ve ölçme-değerlendirme konularındaki yaşanılan zorluklar hakkındaki cevaplar yer almaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki her bir soru ayrı ayrı ele alınarak detaylı olarak açıklanmıştır.

2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında öğrencilere beceri kazandırma konusundaki sorular:

Soru 1: 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında öğrencilere **beceri kazandırma** konusunda zorluk yaşadınız mı? Özellikle hangi becerileri kazandırmada zorluk yaşadınız?

Öğretmenlerden alınan cevaplar incelendiğinde 9 öğretmenin de çeşitli becerileri kazandırma konusunda zorluk yaşadığı ortaya çıkmıştır.

Ö1, Ö3, Ö4 ve Ö8, matematiksel muhakeme ve problem çözme becerilerinin kazandırılmasında zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu duruma sebep etkenlerin ise öğrencilerin okuryazarlık durumlarının zayıf olması ve önyargının olması sebebiyle matematik sorularını anlayıp yorumlayamadıklarını beyan etmişlerdir.

Ö3: ‘’Öğrencilerin, okuma becerileri yetersiz olduğundan matematiksel muhakeme ve matematiksel problem çözme becerileri konusunda zorlandım. Öğrenciler, verilenleri anlayıp sonrasında istenilene ulaşması konusunda zorluk yaşadılar.’’

Ö2, Ö6, Ö7 ve Ö9, geometri alanında özellikle pergel, gönye, açıölçer gibi materyalleri kullandırma konusunda zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu duruma sebep etkenlerin ise

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

öğretmen ve öğrencilerin bu materyalleri kullanma konusunda daha önce yeterince deneyimlerinin olmaması ve öğrencilerin motor becerilerinin yeni yeni gelişmesi olduğunu belirtmişlerdir.

Ö2: ''Özellikle geometri kısmında pergel, gönye gibi materyalleri kullanarak açı, çember gibi yapıları oluştururken zorluk yaşadım. Öğrencilerin daha önce deneyimlerinin olmaması bu durumu zorlaştırdı.''

Soru 1.1: Yaşadığınız zorluğu kolaylaştırmak için ne gibi değişiklik yapmayı seçerdiniz?

Ö2, Ö4, Ö6, Ö7 ve Ö9, soyut kavramların somutlaştırılması ve pergel, gönye, açıölçer gibi materyallerin kullanımını kolaylaştırmak için teknolojik araçlardan (GeoGebra, Youtube vb.) yararlandıklarını/yararlanabileceklerini belirtmişlerdir.

Ö7: ''Soyut olan kavramları somutlaştırmak için dinamik geometri yazılımından (geogebra) ve çeşitli öğretim videolarından yararlandım. Öğrencilerin kavramları anlamlandırma sürecine yardımcı oldu.''

Ö1, Ö3 ve Ö8, öğrencilerin okuryazarlık durumlarının zayıf olması sebebiyle öğrencilere kitap okuma alışkanlığı kazandırmayı amaçlamışlardır. Bu sayede okuduğunu anlayacak ve matematiksel muhakeme ve problem çözme becerilerinde yaşanılan zorluğu gidereceklerini belirtmişlerdir.

Ö1: ''Türkçe öğretmenleri ile iletişime geçip kitap okuma üzerine program oluşturduk. Ayrıca matematik dersi proje ödevi kapsamında öğrencilere matematikle ilgili kitap okuma ve özet çıkarma tarzında ödevlendirmeler yaptım.''

Ö5 ise konuları yetiştirmede sorun yaşadığı için zaman yönetimini düzenleyeceğini belirtmiştir.

Ö5: '' Zaman yönetimi kısmını iyi ayarlama konusunda değişiklik yapabilirim.''

Soru 1.2: Öğrencilere beceri kazandırma konusunda kırsalda olmanızın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

Elde edilen cevaplar sonucunda öğretmenlerin beceri kazandırma konusunda kırsalda olmanın avantajlarının öğrenci azlığı sebebiyle öğrencilere ayrılan sürenin daha fazla olduğu, bu sayede öğrencilere kazandırmak istedikleri becerileri daha etkili ve kolay kazandırabildikleri ortak sonucuna ulaşılmıştır.

Beceri kazandırma konusunda kırsalda olmanın dezavantajlarının ise teknolojik materyal ve internet altyapısının yetersiz olması, bu sebeple de kitaplardaki birçok etkinliği yapmakta/ulaşmakta zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Ö9: ''Avantaj olarak sınıf mevcudu sayısının 20'lerde olmasından dolayı çocuklara ders içinde bireysel ayrılan sürenin biraz daha fazla olmasını söyleyebilirim. Bu sayede pergel, gönye gibi materyallerin kullanım becerisi için daha fazla zaman ayırabildim. Dezavantaj olaraksa

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

teknolojik materyal ve internet altyapısından dolayı derslere entegre ederken zorlanmış olmamı sayabilirim.''

2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında öğrencilere materyallerin uygulanması konusundaki sorular:

Soru 2: 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında programda bulunan **materyallerin uygulanması** konusunda zorluk yaşadınız mı? Özellikle hangi materyallerin uygulanmasında zorluk yaşadınız?

Elde edilen cevaplar sonucunda bazı öğretmenlerin somut ve dijital materyallere kolay ulaşımı olduğu ve bunu derslerine entegre edebildiğinden dolayı zorluk yaşamadığı, bazı öğretmenlerin ise somut ve dijital materyallere ulaşamadığı veya elde olan materyalleri derslerine entegre edip kullanmakta zorluk yaşadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ö2, Ö5, Ö7 ve Ö8 kolaylıkla somut ve dijital materyallere ulaştığı ve bu materyalleri genel olarak derslerinde kullanabildiğini ifade etmiştir.

Ö5: ''Materyal kullanımı konusunda zorluk çekmedim. Okulun matematik materyalleri konusunda sıkıntısı yoktu. Ders kitabında verilen etkinlikler doğrultusunda temin etme ve kullanma kısmında herhangi bir sorunla karşılaşmadım. Ancak ders kitabında kullanılması önerilen matematiksel araç ve teknolojileri dersime entegre etmekte zorlandım, bu sebeple konuları yetiştirmede zorluk yaşadım''

Ö1, Ö3, Ö4, Ö6 ve Ö9 ise kitaplardaki somut ve dijital materyal kullanımının fazla olduğu, özellikle kesir çubukları ve açıölçer, pergel gibi materyallerin kullanımının ders saati azlığı sebebiyle zor olduğu cevaplarını vermişlerdir.

Ö6: ''Haftalık 5 saat olan matematik dersinde materyal kullanımı için gerekli zamanın olmayışı beni zorladı.''

Soru 2.1: Yaşadığınız zorluğu kolaylaştırmak için ne gibi değişiklik yapmayı seçerdiniz?

Somut ve dijital materyalleri kullanmada zorluk yaşadığını belirten öğretmenlerin çoğunluğu derse gelmeden önce somut ve dijital materyali deneyimlemesi gerektiğini, ulaşılamayan materyallerin benzerlerini kendilerinin oluşturabileceği ve gerçekçi bir ders planı oluşturması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Ö2: *''Öğretmenler olarak bence özellikle dijital materyalleri deneyimlemeliyiz. Çünkü deneyimlemediğim zamanlarda bu materyalleri derse entegre etmede ve öğrencilere konuyu anlatırken kullanmakta zorluk yaşadığımı fark ediyorum.''*

Soru 2.2: Materyallerin uygulanması konusunda kırsalda olmanızın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kırsalda görev yapan öğretmenlerin materyallerin uygulanması konusunda kırsalda olmanın dezavantajı olarak çoğunlukla materyallerin temininin zor olduğu, internet altyapısı gibi imkân kısıtlılığı sebebiyle dijital materyalleri kullanmada yaşanan zorlukların olduğu cevabını vermişlerdir. Cevaplar arasında materyallerin uygulanması konusunda kırsalda olmanın avantajları hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Ö3: *''Kırsalda olmanın tabi ki de zorluğu var. Özellikle materyallerin temin etmede zorluk yaşıyoruz. Şuan görev yaptığım okul merkeze uzak. Bu yüzden materyallerin gecikme durumu yaşanabiliyor. İnternet sıkıntısı da mevcut. Bu sebeple dijital materyalleri derslerime entegre edemiyorum.''*

2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında öğrencilere öğrenme çıktılarını kazandırma konusundaki sorular:

Soru 3: 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında programda bulunan **öğrenme çıktılarını** kazandırma konusunda zorluk yaşadınız mı? Özellikle hangi öğrenme çıktılarını kazandırmada zorluk yaşadınız?

Ö1, Ö2, Ö4 ve Ö5, 2024 Matematik Öğretim Programında bulunan *''MAT.5.3.7. Matematiksel araç ve teknoloji yardımıyla düzlemde iki noktada kesişen çember çiftinin merkezleri ve kesişim noktalarından biri ile inşa edilen üçgenlerin kenar özelliklerine yönelik muhakeme yapabilme''* öğrenme çıktısında zorlandığını belirtmiştir. Ö4 özellikle doğru, doğru parçası, ışın gibi soyut kavramların kazandırılmasının zor olduğunu belirtmiştir.

Ö5: *''Çemberlerden yararlanarak üçgen çeşitlerini kavratma kısmında zorluk yaşadım.''*

Ö4: *''Öğrenme çıktılarını kazandırma konusunda zorluklar yaşadım. Özellikle doğru, doğru parçası, ışın gibi soyut kavramları öğretme konusunda ezberden öteye gidemedim.''*

Ö3, Ö7 ve Ö8, programda bulunan Cebir ve İstatistik konularında öğrencilerin sorgulama ve yorumlama becerilerinin oldukça zayıf olduğundan matematiksel muhakeme ve matematiksel temsilinde zorlandıklarını ve bu durumun problem çözme ve akıl yürütme becerilerini de etkilediğini belirtmişlerdir.

Ö6, herhangi bir öğrenme çıktısının zorluğu hakkında bilgi vermemiştir. Öğrenme çıktıları kazandırmada yaşadığı genel zorluğun kırsalda eğitim gören öğrencilerin genel bir isteksizlik içinde olduklarını, ''okuma'' kavramına sıcak bakmadıkları için oluştuğunu vurgulamıştır.

Ö6: *''Görev yaptığım bölgede öğrenciler okumaya/eğitime sıcak bakmıyor. Bu durum öğrencilerin derslerine ve davranışlarına da yansıyor. Öğrencilere bir şeyleri öğretmenin bu sebeple zor olduğunu düşünüyorum.''*

Ö9 ise programda bulunan öğrenme çıktılarını kazandırmada zorluk yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

Soru 3.1: Öğrenme çıktılarını kazandırma konusunda yaşadığınız zorluğu kolaylaştırmak için ne gibi değişiklik yapmayı seçerdiniz?

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Ö1, Ö2, Ö4 ve Ö8, yaşanan zorluğu kolaylaştırmak için dinamik geometri yazılımları kullanarak teknolojiden faydalandıklarını ve somut materyallerden yardım aldıklarını belirtmiştir.

Ö4: *''... Öğrenme çıktılarını kazandırırken teknolojiden ve somut materyallerden destek aldım. Ders planlarıma her ikisini de eklemeye çalıştım. Konu anlatımı sonrası öğrencilerle konuya özgü oyunlar oynadık. Bu sayede birçok kazanımı kazandırdığımı düşünüyorum.''*

Ö3, istatistik konusunda yaşadığı zorluğu öğrencilerine araştırma sorularının çeşitlerinden daha fazla örnek göstererek aştığını, cebir ve istatistik konularında zorluk yaşayan Ö7 ise daha kısa çok sorulu ek kaynak kullanarak geleneksel yaklaşımla öğretimine devam ettiğini belirtmiştir.

Ö3: *''Öğrencilerimi farklı araştırma sorularıyla karşı karşıya getirerek onların daha iyi öğrenmesini amaçladım. Aynı zamanda onlardan benim verdiğim örneğe yakın bir örnek vermelerini istedim. Bu sayede kolayca öğrendiklerini düşünüyorum.''*

Ö7: *''Öğrencilerin konularla ilgili daha fazla soru çözmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu yüzden çok sorulu ek kaynak kullanmaya karar verdim.''*

Ö5, Ö6 ve Ö9 ise fikir beyan etmemiştir.

Soru 3.2: Öğrenme çıktılarını kazandırma konusunda kırsalda olmanızın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

Ö1, Ö2 ve Ö3, öğrencilerin okuduğunu anlamada zayıf olduklarını, kırsalda yaşamanın onların hayata bakışını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Avantaj olarak ise az öğrencinin bulunması sebebiyle her öğrenciye daha fazla zaman ayırdıklarını ve etkinlik yapacak vakti bulabildiklerini belirtmişlerdir.

Ö1: *''... Öğrencilerimizin ilkokulda giderilmesi gereken bazı temel eksikliklerini maalesef ki derslerimde hissediyorum. Bazı öğrencilerimin okuması o kadar zayıf ki… Çoğu zaman okuduklarını ve soruları anlamıyorlar… Kırsalda yapılması gereken çok iş var ve bazen veliler çocuklarla ilgilenemiyor. Bu durumun buradaki öğrencileri olumsuz etkilediğini düşünüyorum.''*

Ö2: *''Sınıflardaki öğrencilerin az olması kesinlikle avantaj. Çünkü her bir öğrenciyle ilgilenme şansımız oluyor. Hatta ciddi anlamda eksik olan öğrencilerle birebir ilgilenerek onların matematiğe karşı olumlu tutum hissetmeleri için de çaba gösteriyorum.''*

Ö6 ve Ö8, kırsalda yaşayan öğrencelerin eğitim ve sınav konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları için yanlış ve yetersiz çalışma gösterdiklerini belirtmişlerdir. Kırsalda 1 (belki 2) okulun bulunması ve öğrencilerin kendisiyle karşılaştırma yapabilecek veya onlara örnek olabilecek kimsenin olmaması sebebiyle bu durumun ortaya çıktığını söylemişlerdir.

Ö6: *''Öğrencilerin lise ve üniversiteye dair bilgilerinin olmadığını gözlemliyorum. Haliyle lise giriş sınavı (LGS) ile ilgili de bilgileri yok. Onların bu konularda bilgilenmesi için diğer öğretmenler ile birlikte çeşitli seminerler veriyor, farkındalıklarının artması için çabalıyoruz.''*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Ö4, Ö5, Ö7 ve Ö9 ise fikir beyan etmemiştir.

2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında öğretmenlere ölçme-değerlendirme kapsamındaki sorulan sorular:

Soru 4: 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı kapsamında **ölçme-değerlendirme** konusunda karşılaşılan zorluk nelerdir? Özellikle hangi ölçme-değerlendirme açısından zorluk yaşadınız?

Öğretmenlerin verdiği cevaplar incelendiğinde ölçme-değerlendirme konusunda ortak olarak pek çok açıdan öğrenci değerlendirmesi yani süreç değerlendirmesi yapmaları gerektiğini fark etmeleri, eski alışkanlıklardan vazgeçip yeni becerileri ders planlarına ve değerlendirme rubriklerine eklemeleri gerektiğini fark ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Ö7: *''Yeni model, süreç değerlendirmesi istiyor. Öğretmenlerin eski alışkanlıklarını bırakarak değerlendirme süreçlerini değiştirmesi gerekiyor.''*

Soru 4.1: Yaşadığınız zorluğu kolaylaştırmak için ne gibi değişiklik yapmayı seçerdiniz?

Öğretmenlerin verdiği cevaplar incelendiğinde, ölçme-değerlendirmede yaşanan zorluğu öğretmenler görev yaptıkları okuldaki öğretmenler ile fikir alışverişi yaparak ortak değerlendirme yaptıklarını, hatta diğer okullardaki veya şehirlerdeki meslektaşları ile iletişime geçerek süreci yönettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler, ortaya çıkan bu zorluğun programların pilot uygulama yapılmadan uygulamaya konmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Ö7: *''Bence birçok öğretmen yeni müfredatla birlikte neyi nasıl yapacağını şaşırdı. Yeni müfredatta hem kavramsal hem de konu bazındaki sıralamalarda birçok değişiklik oldu. Birçok arkadaşım, ki ben de dâhil, ders planlarımızı güncellemek durumunda kaldık. Birbirimizi arayıp durum hakkında fikir alışverişi yaptık. Özellikle programın pilot uygulama yapılmadan hayatımıza girmesi bence bu durumu zorlaştırdı.''*

Soru 4.2: Ölçme-değerlendirme konusunda kırsalda olmanızın avantaj ve dezavantajları nelerdir?

Öğretmenlerin verdiği cevaplar incelendiğinde avantaj olarak sınıf mevcudunun azlığı sebebiyle öğrencilere ölçme-değerlendirme açısından daha fazla zaman ayırabildikleri ve her bir öğrenciye detaylı geri dönütler sağlayarak verimliliğin arttığını belirtmişlerdir. Öğretmenler olumsuz bir görüş belirtmemişlerdir.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, 2024 Ortaokul Matematik Öğretim Programı'nın kırsalda görev yapan öğretmenler tarafından 5.sınıf düzeyinde uygulanması sonucu beceri kazandırma, materyallerin uygulanması, öğrenme çıktılarının kazandırılması ve ölçme-değerlendirme açısından incelenmiştir. Öğretmenlerden alınan yanıtlar incelendiğinde, öğretmenlerin öğrencilere beceri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kazandırma kapsamında matematiksel muhakeme ve problem çözme becerilerinin kazandırılmasında ve geometri alanında özellikle pergel, gönye, açıölçer gibi materyalleri kullandırma becerisinde zorlandıkları görülmüştür. Öğretmenler; matematiksel muhakeme ve problem çözme becerilerinin kazandırılmasındaki zorluğu öğrencilerde mevcut olan ‘’okuma zayıflığı, okuduğunu anlamama’’ olduğunu belirtirken; pergel, gönye, açıölçer gibi materyalleri kullandırma becerisindeki zorluğu öğretmenlerin ve öğrencilerin bu materyalleri daha önce yeterince deneyimlememiş oldukları ve öğrencilerin motor becerilerinin henüz gelişmediğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Öğretmenlerin yaşadıkları zorluğu kolaylaştırmak için teknolojik ve somut materyallerden faydalandıkları/faydalanmayı düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Becerilerin kazandırılması konusunda kırsalda olmanın avantajının öğrenci mevcudiyetinin az olmasından kaynaklı öğrenciye daha fazla zaman ayırmak olduğunu belirtirken, dezavantajının ise teknolojik materyal ve internet altyapısının yetersiz olması sebebiyle kitaplardaki birçok etkinliği yapamadıklarını sonucuna ulaşılmıştır.

Materyallerin uygulanması kapsamında yaşanılan zorlukların bir kısmı kırsal kesimde yaşanılması ve materyallere ulaşımın zor olmasıyken, bir kısmının mevcut materyalleri derse entegre etmede zorlandıkları ya da materyal uygulaması yapıldığında zaman yönetiminde zorluk yaşadıkları ve mevcut ders saatinin (haftalık 5 saat) kitaplarda bulunan materyallerin kullanımı için az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşanılan zorlukları kolaylaştırmak için öğretmenlerin ders öncesi somut ve dijital materyalleri deneyimlemesi gerektiği ve materyalleri entegre ederken gerçekçi ders planları hazırlamaları gerektiğini vurgulamışlardır. Materyallerin uygulanması konusunda kırsalda olmanın dezavantajlarının yetersiz internet altyapısı sebebiyle dijital materyallerin kullanımının zor olduğu ve materyal temininde aksaklıklar oluşabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Avantajları hakkında veri elde edilmemiştir.

Öğrenme çıktılarını kazandırma kapsamında öğretmenler; *’’MAT.5.3.7.’’* öğrenme çıktısında bulunan çemberler kullanılarak çeşitli üçgenlerin öğretiminde zorluk yaşadıkları, kırsalda bulunan öğrencilerin sorgulama ve yorumlama becerilerinin oldukça zayıf olmasından kaynaklı Cebir ve İstatistik konularında zorlandıkları, kırsalda öğrenim gören öğrencilerin eğitime olan mesafeli tavırları sebebiyle öğrenme çıktılarını edindirmede zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yaşanılan zorlukları kolaylaştırmak için öğretmenler somut ve dijital materyallerden yaralanabileceklerini, öğrencilere daha fazla örnek göstererek kolaylaştırabileceklerini beyan etmişlerdir. Öğrenme çıktılarının kazandırılması konusunda kırsalda olmanın dezavantajlarının kırsalda yaşayan öğrencilerin eğitim ve sınav hakkında yeterince bilgisinin olmadığı, kırsalda yaşamanın öğrencilerin hayata bakış açısını olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Avantaj olarak ise az öğrencinin bulunması sebebiyle her öğrenci ile ilgilenme süresinin arttığı, her bir öğrencinin gelişiminin takip edilmesinin kolay olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ölçme-değerlendirme kapsamında öğretmenler; yeni öğretim programının birçok beceriyi kapsadığını ve bu yüzden değerlendirme yaparken öğrencileri birçok açıdan ele almaları gerektiğini yani süreç değerlendirmesi yapmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenler önceden kullandıkları değerlendirme rubriklerine yeni becerileri entegre etmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmenler, öğretim programlarının pilot uygulama yapılmadan

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

hayata geçtiğini, bu sebeple kafa karışıklığı yaşadıklarını, bu kafa karışıklığını gidermek için de birbirlerine yardım ederek süreci yönettiklerini belirtmişlerdir. Ölçme-değerlendirme konusunda kırsalda olmanın avantajlarının öğrenci azlığı sebebiyle öğretmenlerin öğrencilere detaylı dönütler verdikleri ve öğrencilere daha fazla zaman ayırarak verimliliğin arttığını belirtmişlerdir.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin 2024 ortaöğretim matematik programını uygularken pek çok konuda zorlandıkları görülmüştür. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular çerçevesinde yeni araştırma yapacak olan araştırmacılar için;

- 2024 ortaöğretim matematik programının uygulanması sonucu kırsalda görev yapan öğretmenler tarafından yaşanılan bu zorlukların sonraki yıllarda yaşanılıp yaşanılmadığı araştırılarak aynı çalışma tekrarlanabilir.
- 2024 ortaöğretim matematik programının uygulanması sonucu hem şehir merkezinde hem de kırsalda görev yapan öğretmenler ile görüşülerek çıkan sonuçlar karşılaştırılabilir.
- 2024 ortaöğretim matematik programının uygulanması sonucu öğrenciler tarafından yaşanılan zorluklar araştırılabilir.
- Bu araştırmada kullanılan kavramsal çerçeve değiştirilerek aynı çalışmanın farklı boyutları ele alınabilir.
- Ortaokul düzeyinde gerçekleştirilen bu çalışma ilkokul düzeyinde gerçekleştirilerek kırsalda ve şehir merkezlerinde yaşanılan zorluklar araştırılabilir.

Önerileri verilebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KAYNAKÇA

Akar, H. (2016). Durum çalışması. (Editör: A. Saban ve A. Ersoy), Eğitimde nitel araştırma desenleri içinde (s. 111-149). Ankara: Anı Yayıncılık.

Akbayır, K., & Ece, İ. (2016). Kırsal kesimde çalışan sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunlar. *Kesit Akademi Dergisi*(*4*), 140-158.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). Bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara. Pegem Akademi.

Creswell, J. (2007). Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage.

Creswell, J. (2013). Nicel, nitel ve karma yöntem yaklaşımları, araştırma deseni. (Çeviri Editörü: S.Beşir Demir), Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.

İlhan, A. ve Aslaner, R. (2019). 2005'ten 2018'e Ortaokul Matematik Dersi Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 46, 394-415. doi:10.9779/pauefd.452646.

Kuzu, O., Toptaş, V., & Göçer, V. (2025). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli perspektifinde 2018 ve 2024 ilkokul matematik dersi öğretim programlarının karşılaştırılması. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(1), 114-140. https://doi.org/10.29299/kefad.1545275

Stake, R.E. (1995). The art of case study research. Sage Publications.

Susam, E., & Gönülal, H. (2024). Kırsal Bölgelerdeki İlkokul Öğrencilerinin Matematik Becerilerine İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri. Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 8(2), 100-123.

Şimşek, K., & Yıldırım, N. (2016). Constraints to open innovation in science and technology parks. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 235, 719-728.

Temli-Durmuş, Y. & Yusufoğlu, S. (2016). "İlkokul 4. sınıf Matematik Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri (Siirt-Kurtalan İlçesi örneği) / 4th Grade Classroom Teachers' Views Towards 4th Grade Mathematics Curriculum (Case Study: Example of Siirt-Kurtalan)", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu Armağanı) Volume 11/14 Summer 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9855, p. 685-704.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara. Seçkin Yayıncılık.

Yin, R.K. (2003). Case study research design and methods (3. baskı). London: Sage Publications.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ KOP ENERJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK EĞİTİM MERKEZİNDE YÜRÜTTÜKLERİ SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ (BOZOK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)

Prof. Dr. Güneş SALI

Yozgat Bozok Üniversitesi

gunes.sali@bozok.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5719-8618

ÖZET

21. yüzyılda hızlı değişim sürecini yakalayabilmek, ona uyum sağlayabilmek ve başarıya ulaşabilmek için proje tasarlamak ve yürütebilmek kritik bir beceri haline gelmiştir. Bu doğrultuda gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de öğretmen adaylarının proje tasarlayabilmesi ve yürütebilmesi kapsamında çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmada, okul öncesi öğretmen adaylarının KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde yürüttükleri Sosyal Sorumluluk Projelerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi, motivasyon kaynakların, süreçte yaşadıkları zorlukların ve önerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Nitel bir şekilde yürütülen bu araştırmada 38 okul öncesi öğretmen adayı ile görüşülmüştür. Görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formuyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, amaçlı rastgele örnekleme kullanılmıştır. Veriler içerik analiziyle incelenip temalar oluşturulmuştur. Öğrenci görüşleri, proje yapmanın katkıları, motivasyon kaynakları, süreçteki zorluklar ve öneriler olarak dört tema altında incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre proje yapmanın bireysel katkısının yüksek olduğu saptanmıştır. Katılımcılar; danışman desteğinin, proje sonunda ürün sunmanın ve akademik katkının kendilerini motive ettiğini ifade etmiştir.

Anahtar Kelimeler : Okul öncesi eğitim, öğretmen adayı, proje

AN INVESTIGATION INTO THE VIEWS OF PRESERVICE PRESCHOOL TEACHERS REGARDING SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS CONDUCTED AT THE KOP ENERGY AND SUSTAINABILITY EDUCATION CENTER (THE CASE OF BOZOK UNIVERSITY)

ABSTRACT

In the 21st century, the ability to design and execute projects has become a critical skill for keeping pace with rapid change, adapting to it, and achieving success. Accordingly, efforts are being made in Türkiye—as in other developing countries—to enable pre-service teachers to design and carry out projects. This study aimed to examine the views of pre-service preschool teachers regarding the social responsibility projects they conducted at the KOP Energy and Sustainability Education Center, and to identify their sources of motivation, the challenges they faced during the process, and their suggestions. This qualitative study involved interviews with 38 pre-service preschool teachers, conducted using a semi-structured interview form. Purposive sampling was employed in the research. The data were analyzed using content analysis, and themes were established. Student views were examined under four themes: the contributions of conducting projects, sources of motivation, challenges encountered during the process, and suggestions. The results indicated that conducting projects yielded significant individual

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

benefits. Participants stated that advisor support, presenting a final product, and academic contributions served as sources of motivation.

Keywords: Preschool education, pre-service teacher, project

1. GİRİŞ

Gelişen bilişim teknolojileri, küresel süreçlerin hızı ve karmaşıklığı yaşama ve çalışma düzenini değiştirmektedir. İş ve yaşam koşulları, daha karmaşık ve rekabetçi olmakta ve analitik düşünme, uyum sağlayabilme, çözüm bulabilme ve uygulayabilme becerilerine duyulan gereksinimi artırmaktadır (Malhi, 2009). Öğretmen adaylarının bu becerileri kazanması, yaşamları boyunca değişen koşullara başarılı bir şekilde uyum sağlamaları açısından oldukça önemlidir. Bu anlamda onların kazanması gereken önemli becerilerden biri de proje süreci ile ilişkilidir.

Proje geliştirme ve yürütme, mevcut sorunları tespit edebilme, altta yatan nedenleri analiz etme, etkili çözümler geliştirme ve bunları uygulayabilme basamaklarını kapsayan geniş kapsamlı bir süreçtir. Günümüzde öğretmen adaylarının eğitim dönemlerinde proje süreciyle ilgili bilgi kazanması ve bizzat uygulayıcı olmaları, onları geleceğe hazırlamanın en etkili yollarından biridir. Çünkü çağdaş eğitim yaklaşımı; yaparak yaşayarak öğrenmenin önemi vurgulamakta, ezber bilginin yerine problem çözme odaklı eğitimlerle bilginin kazandırılmasını amaçlamaktadır (Atalmış vd., 2018).

Proje becerileri; planlama, zaman ve kaynak yönetimi, problem çözme, ekip çalışması ve etkili iletişim dahil olmak üzere çeşitli yeterlilikleri kapsamaktadır. Sürecin başarıyla yürütülmesi için bireyin her aşamada aktif olması, disiplinle çalışması gerekmektedir. Sorumluluk gerektiren bu sürecin, bireylere hem bireysel hem de akademik anlamda katkıları çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Dugan ve Komives (2007), proje sürecinin bireye eleştirel düşünebilme becerisi kazandırdığını ifade etmiştir. Benzer şekilde Musa ve arkadaşları (2011), var olan bir problemi tespit ederek ona ilişkin çözüm yolları bulmanın, öğrencilere sorgulama, araştırma ve eleştirel düşünme becerileri geliştirme fırsatı oluşturduğunu belirtmektedir.

Projeler, öğrencilerin eğitimde kazandıkları becerileri gerçek yaşama taşımalarını sağlamaktadır. Gerçek bir problem çözme süreci içinde aktif olan öğrenciler; sorumluluk alma, özerklik ve özdenetim becerileri kazanmaktadır (Du Toit-Brits, 2019). Ayrıca, proje süreci öğrencilerin pek çok öğrenci ve paydaş ile iletişim içerisinde olmasını gerekli kılmaktadır (Hussein, 2021). Farklı geçmişlere sahip öğrenciler bir araya gelerek iş birliği yapmalarını, farklı bakış açılarını paylaşmalarını, etkili iletişim ve ekip çalışması becerilerinin gelişmesini sağlamaktadır (Hussein, 2021). Böylece öğrenciler, çeşitli ekiplerle iş birliği yapma ve fikirlerini açık ve ikna edici bir şekilde iletme becerisi kazanmaktadır (Bringle ve Hatcher, 1995).

Proje becerilerine sahip genç bireyler, öngörülemeyen durumlara daha kolay uyum sağlayabilir. Sürecin zorluklarını analiz edebilir, yönetilebilir, görevlere bölebilir, gerçekçi hedefler belirleyebilir ve tamamlanana kadar takip edebilirler. Bu tür beceriler güven ve bağımsızlığı teşvik ederek onların sorunlara her alanda değerli olan yapılandırılmış bir zihniyetle

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yaklaşmasını sağlayabilir. Projeleri yönetebilen bireyler, riskleri öngörme ve kararlarının etkilerini anlama konusunda deneyim kazanmaktadır. Etkili iletişim, eleştirel düşünme, sorumluluk duygusunda artış, öz denetim gibi mekanizmaların olumlu yönde etkilenmesi, onların akademik performanslarına da yansımaktadır. Ökmen vd (2022), projelerin öğrencilerin derslere ilişkin istendik tutumlar geliştirmesine olanak sağladığını ortaya koymuştur.

Öte yandan öğretmen adaylarının sürdürülebilirlik uygulamalarına ilişkin deneyimleri yeterince bilinmemektedir. Üniversitelerde yürütülen sosyal sorumluluk projelerinin öğretmen yetiştirmeye katkısı sınırlı sayıda araştırılmıştır. Literatürde sürdürülebilirlik eğitimi üzerine çalışmalar bulunsa da uygulamaya dayalı sosyal sorumluluk projelerinin öğretmen adayları üzerindeki etkisini inceleyen araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Alanyazınında öğretmen adaylarının görüşlerinin derinlemesine incelendiği nitel araştırmalar sınırlı düzeydedir. Öner ve Koçak'ın (2023) çalışması, öğretmen adaylarının TÜBİTAK ve lisans projelerine ilişkin bilgi ve farkındalıklarının ortaya çıkarılması amacıyla nicel olarak yürütülmüştür. Okul öncesi öğretmen adaylarının yürüttüğü sosyal sorumluluk projelerinde görüşlerinin derinlemesine incelendiği nitel bir araştırmaya alanyazınında rastlanmamıştır. Bu nedenle okul öncesi öğretmen adaylarının KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde yürüttükleri sosyal sorumluluk projelerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi gerekli görülmüştür. Literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi, T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı KOP (Konya Ovası Projesi) Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından desteklenen, Yozgat İl Millî Eğitim Müdürlüğü yürütücülüğünde hayata geçirilmiş bir eğitim ve farkındalık merkezidir. Merkez, yenilenebilir enerji kaynaklarının verimli kullanımı ve sürdürülebilirlik bilincinin toplumun tüm kesimlerine yayılması amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Dünyanın karşı karşıya kaldığı iklim krizi ve enerji sorunlarına yerel düzeyde çözümler üretmek KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nin temel hedefidir (https://kopenerjimerkezi.blogspot.com).

Yozgat İl Millî Eğitim Müdürlüğü bünyesinde planlanan eğitim programları, toplumun farklı beklenti ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geniş bir yelpazede tasarlanmaktadır. Merkezde yürütülen faaliyetler genel olarak şu alanları kapsamaktadır:

Farkındalık Eğitimleri: Erken çocukluk döneminden itibaren çocuklarda çevre bilinci, sıfır atık yönetimi ve doğa sevgisi oluşturmaya yönelik programlar.

Akademik ve Teknik Eğitimler: İlk, orta ve lise düzeyindeki öğrencilere yenilenebilir enerji teknolojilerini ve sürdürülebilirlik ilkelerini aktaran dersler.

Meslek Edindirme Kursları: Yetişkinlere ve sektöre yönelik, yenilenebilir enerji alanında istihdam edilebilirliği artıracak nitelikli mesleki eğitimler.

Merkezin Eğitim süreçlerinin bilimsel ve güncel temellere dayanması en büyük önceliktir. Bu doğrultuda merkezde, Yozgat İl Millî Eğitim Müdürlüğü kadrosundaki uzman öğretmenlerin

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yanı sıra Yozgat Bozok Üniversitesi (YOBÜ) öğretim üyeleri de aktif olarak görev almaktadır. Üniversitenin akademik birikimi ile müdürlüğün saha tecrübesini bir araya getiren bu iş birliği, merkezin eğitimlerinin kalitesini ve niteliğini en üst düzeye çıkarmaktadır. KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi, yeşil bir gelecek ve sürdürülebilir bir kalkınma için her yaşta eğitimin gücüne inanmaktadır, geleceğin enerji dönüşümüne Yozgat'tan öncülük etmek için çalışmaktadır (https://kopenerjimerkezi.blogspot.com).

İlk kez 2025-2026 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında hizmet vermeye başlayan KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde Eğitim Fakültesi öğrencileri Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi kapsamında akademik danışman eşliğinde Sosyal Sorumluluk Projeleri yürütmektedir. Bu projelerde öğrenciler projenin planlama, yazma ve yürütme süreçlerindeki sorumlulukları üstlenmektedir. Bu bağlamda 2025-2026 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında Okul öncesi öğretmen adayları "Küçük Kaşifler Enerji Yolunda", "Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Materyallerle Matematik Farkındalığı Yaratmak" "Enerjinin Üç Gücü: Güneş, Su, Rüzgar", Enerjiyi Çocuklarla Yeniden Düşünmek", "Sürdürülebilir Enerji İçin Okul Öncesi Etkinlikler" başlıklı Sosyal Sorumluluk Projeleri yürütmüşlerdir. Bu araştırmada bu projeleri yürüten katılımcıların KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde yürüttükleri Sosyal Sorumluluk Projelerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi, motivasyon kaynakların, süreçte yaşadıkları zorlukların ve önerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırma soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

1. KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürüttüğünüz sosyal sorumluluk projenin sizlere katkısı nasıldır?
2. Yürüttüğünüz projelere ilişkin motivasyon kaynaklarınız nelerdir? Kimdir?
3. Proje yürütme sürecinde yaşadığınız zorluklar nelerdir?
4. KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'ne ve yürüttüğünüz projelere ilişkin önerileriniz nelerdir?

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Geleceğin mimarı olacak öğretmen adaylarının, proje yürütme becerisi kazanmaları kritik öneme sahiptir. Özellikle 21. yüzyıl becerileri bağlamında ele alınan karmaşık problem çözme, eleştirel düşünme ve iş birliği içerisinde çalışma yetkinlikleri, bireylerin akademik başarılarının ötesinde küresel iş gücü piyasasına adaptasyonlarını kolaylaştırmaktadır (Trilling ve Fadel, 2009). Bu süreçte projeler, öğretmen adaylarının teorik bilgiyi pratikle sentezleyerek öz-yönetim ve yaratıcılık gibi üst düzey bilişsel becerilerini geliştirmelerine olanak sağlayan en etkili araçlardan biri olarak kabul edilmektedir (Bell, 2010). Bu farkındalığın kazanılması ve daha fazla öğretmen adayının proje süreci içerisinde olması için mevcut durumun betimleyecek gerçekçi bir tablonun sunulması faydalı olacaktır. Proje sürecinden kaçınan öğrencilerin, kaçınma nedenlerinin tespit edilebilmesi, proje yürüten öğrencilerin süreçte deneyimledikleri zorluklar ve süreci tamamlamalarındaki motivasyon kaynaklarının belirlenmesi, gelecekte projelere ilişkin oluşturulacak politikaların şekillenmesinde başvurulabilecek bir bilgi kaynağı olacaktır. Ayrıca bulguların, projelere rehberlik eden akademik danışmanlar için de yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni

Okul öncesi öğretmen adaylarının KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürütmüş oldukları Sosyal Sorumluluk Projelerine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesini amaçlayan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninde gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması; tek bir durum ya da olayın derinlemesine boylamsal olarak incelendiği, verilerin sistematik bir şekilde toplandığı ve gerçek ortamda neler olduğuna bakıldığı bir yöntemdir (Subaşı ve Okumuş, 2017).

2.2. Çalışma Grubu

Mevcut araştırmanın çalışma grubu, Yozgat Bozok Üniversitesi (YOBU) öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken amaçlı rastgele örnekleme tercih edilmiştir. Amaçlı rastgele örnekleme; önyargıyı azaltmak, inanırlık ve güvenirliği arttırmak amacıyla sistematik ve rastgele seçilen durum örneklerinin araştırmanın amacı doğrultusunda amaçlı bir şekilde tasnif edilmesidir (Baltacı, 2018). Araştırma kapsamında Yozgat Bozok Üniversitesi (YOBU) Eğitim Fakültesi'nde 2025-2026 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalında okutulan Topluma Hizmet Uygulamaları Dersi Kapsamında Sosyal Sorumluluk Projelerini KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürüten 38 okul öncesi öğretmen adayı ile görüşülmüştür. Katılımcılara ilişkin bilgiler Çizelge 2.1'de sunulmuştur.

Çizelge 2.1. Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

Değişken	Kategori	f
Cinsiyet	Kadın	27
	Erkek	11
Yaş	19	8
	20	11
	21	14
	22	1
	23	2
	24	2
Daha Önce Herhangi Bir Projeye Katılımı	Katıldı	-
	Katılmadı	38
Sınıf Düzeyi	2. sınıf	38
Toplam		38

2.3. Veri Toplama Aracı

Okul öncesi öğretmen adaylarının KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde yürüttükleri Sosyal Sorumluluk Projelerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amacıyla yürütülen mevcut çalışma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Taslak form soruları hazırlanırken Sosyal Sorumluluk projesinin kabul süresinden sonuç raporu yazım sürecine kadar tüm sürecin değerlendirilmesine olanak tanıyan soruların yer almasına dikkat

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

edilmiştir. Taslak formda yer alan görüşme soruları, üç alan uzmanının görüşüne sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

2.4. Veri Analizi

Araştırma kapsamında hazırlanan yarı yapılandırılmış formdaki sorulara katılımcıların yanıtları, katılımcıların izni alınarak kaydedilmiş ve metne dönüştürülmüştür. Veriler, içerik analizi ile incelenmiştir. Sosyal Sorumluluk projesi yapma sürecinin; *katkıları, motivasyon kaynakları, zorlukları ve önerileri* olmak üzere temalar oluşturulmuştur. Temalar, frekansları ve kodları ile birlikte tablo olarak sunulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde katılımcıların **KOP** Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde yürüttükleri Sosyal Sorumluluk Projelerine ilişkin görüşlerinin içerik analizi ile incelenmesi sonucunda ortaya çıkan bulgular yer almaktadır. *Katkılar, motivasyon kaynakları, zorluklar* ve *öneriler* olmak üzere dört ana temadan oluşan bulgular; araştırma sorularının sırasına uygun olarak aşağıda verilmiştir.

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Sosyal Sorumluluk projelerinin katkısına ilişkin görüşleri

Birinci araştırma sorusu kapsamında, projelerinin okul öncesi öğretmen adaylarına katkılarına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Katkı teması, altı alt temadan oluşmuştur. Bu alt temalar; *deneyim, akademik, özgüven, bakış açısı, ekip çalışması, bütüncül gelişimdir.* Katılımcı görüşlerinden elde edilen bulgulara Çizelge 3.1'de yer verilmiştir.

Çizelge 3.1. Projenin Katkısına İlişkin İçerik Analizi Sonuçları

Ana Tema	Frekans	Katılımcı Kodları
Deneyim	25	K1 K2 K3 K4 K5 K7 K9 **K10** K11 K12 K18 K19 K20 K22 K24 K25 K26 K29 K30 K32 K34 K35 K36 K37 K38
Akademik	5	**K10** K14 K16 K17 K21 K31
Özgüven	3	K6 K23 **K27**
Bakış Açısı	2	K8 K15
Ekip Çalışması	2	K13 K33
Bütüncül Gelişim	1	**K27** K28

Projeler, katılımcılara katkıları açısından değerlendirildiğinde en yüksek frekansa deneyim sahiptir (f=25). Katılımcılar ağırlıklı olarak proje sürecinin 4. Sınıfta yürütecekleri öğretmenlik uygulamalarına ve gelecekteki mesleklerine etkilerini ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin K1, K2, K3, K4, K5, K10, K12, K18, K20, K22, K24, K25 ve K26 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"Bir sosyal sorumluluk projesini KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürütmek; çocuklarla birliktelik sağladı. Çocuklarla birlikte olmak benim için güzel bir deneyim oldu ….(K1)."*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürüttüğüm proje gelecekte birlikte çalışacağım yaş grubu çocuklarla iletişim kurma fırsatı sağladı. Okul öncesi dönemi çocukları ile çeşitli etkinlikler uygulama ve gözlemleme fırsatım oldu. Onları yakından tanıdım….(K2)."

"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürüttüğüm proje okul öncesi dönemi çocuklarla buluşmamı sağladı. Staj benzeri bir uygulama deneyimi kazandırdı….(K3)."

KOP projesi bana çok katkı sağladı. Okul öncesi dönemi çocukları için etkinlik planlama, etkinliği çocuklara uygulama deneyimi kazandırdı… Öğretmenlik Uygulaması dersi için de hazırlık oldu….(K4).

"KOP merkezinde yürüttüğüm proje çocuklarla toplu bir şekilde iletişime geçmek açısında güzel bir deneyim oldu. Çocuklarla birlikte biz de orada bir şeyler öğrendik. Çocuklara enerji kaynaklarını öğretmek için güzel etkili bir eğitim merkezi….(K5)."

"Her ne kadar yorucu bir süreç olsa da süreç ve uygulama kendinizi geliştirmenizi sağlıyor. Ayrıca uygulama sonucunda çocukların hayatına dokunabilmek, uygulamadaki başarı kişiye doyum sağlıyor. Kendimi geliştirmemi, teoride öğrendiklerimi pratiğe dökmemi sağladı….(K10)."

"Mesleğimi orada yansıtma fırsatı buldum. Merkezdeki araç gereçler projemizi uygulamak için gayet yeterliydi….(K12)."

"Çocuklarla birlikte bir süre etkinlik yapmak, onlarla vakit geçirmek çok güzeldi. Kontrolü sağlamak onlarla etkinlik yapmak eğlenceliydi….(K18)."

"Çocuklarla etkinlik yaptığımız için staj niyetinde olduğu için büyük deneyim oldu….(K19)."

"Çocuklarla ilk kez bir araya geldim. Pratikte nasıl olduğunu ilk kez gördüm….(K20)."

"Bir sosyal sorumluluk projesini KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürütmek; çocuklarla bir araya gelme, onlarla etkinlik yapma imkanı sundu. Öğretmenliğin nasıl bir şey olduğunu anlayabildim….(K22)."

"Bir sosyal sorumluluk projesini KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürütmek; merkeze gelen çocuklarla bir araya gelerek onlara hazırladığımız etkinlikleri uygulamak, henüz 2. Sınıf öğretmen adayları olarak bizlere önemli deneyimler kazanmamızı sağladı……(K24)."

"İleride 4. Sınıfta yapacağımız öğretmenlik uygulaması için ısınma, ortamı görme açısından olumlu katkı sağladı……(K25)."

"Mesleğime staja hazırlık anlamında katkı sağladı. Direkt pratik …. edindim (K26)."

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Deneyimi akademik katkı teması izlemiştir (f=5). Katılımcılar proje sürecinin araştırma becerilerine, akademik kariyer hedeflerine, mesleki kariyerlerine, mesleki donanımlarına etkilerini ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin K14, K16, K17, K21 ve K33 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> *STEAM deneylerini fen derslerinde işlemiştik. Sosyal sorumluluk projesi kapsamında KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde fen deneylerini çocuklarla birlikte uygulamak benim için çok değerli oldu. Mesleğimin önemini bir kez daha anladım…..(K14)*

> *"Kendimi stajyer öğretmen gibi hissettim. Etkinlikler hazırlayıp uygulayarak kendimi geliştirme fırsatı buldum…..(K16)."*

> *"Çocuklarla daha yakından iletişim kurma fırsatı sunarak, deneyim kazanmamızda yardımcı oldu. Orada gördüğümüz enerji kaynakları bilgilerimizi daha üst düzeylere taşıdı…..(K17)."*

> *"Çocuklarla ilk defa iç içe oldum. Okuduğum bölümü sevmeme sebep oldu. Ayrıca iletişim becerilerimi geliştiren bir proje oldu diyebilirim…..(K21)."*

> *"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde enerji kaynaklarını görmek, bu kaynaklarda enerjinin nasıl oluştuğunu görmek, anlamak benim için önemli bir kazançtır diye düşünüyorum…. (K33)."*

Akademik katkı temasını özgüven teması izlemiştir (f=3). Bu konuya ilişkin K6, K23 ve K27 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"Okul öncesi çocuklarına yönelik fen deneyleri hazırlayıp uygulamayı öğrendim. Teorik bilgimi pratiğe dökmemi sağladı. Bu mesleki güvenimi arttırdı….(K6)."*

> *"Deneyim kazandırdı. Korkularımı yendim. Daha iyisini yapabileceğime inanıyorum…..(K23)."*

> *"Gelecekteki mesleğimiz için bir similasyon olması benim için motivasyon kaynağı idi. İlk heyecanlarımı yaşayıp, çocuklara bir şeyler katabileceğime dair potansiyelimi fark etmem de bir motivasyon kaynağı oldu. Hem de yapabileceğime dair özgüvenim gelişti….(K27)."*

Özgüven temasını bakış açısı teması izlemektedir. Bu konuya ilişkin K8 ve K15, görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"Mesleğime dair farklı bir bakış açısı kazandırdığını düşünüyorum….(K8.)."*

> *"Proje, çocuklarla buluşma olanağı sağladı. Çocuklarla buluşmam ilerisi için genel bir bakış açısı sağladı. ve beni motive etti….(K15)."*

Bakış açısı temasını ekip çalışması teması izlemiştir. Proje sürecinde, bireylerin farklı kişilerle etkileşim içinde olması ve birlikte iş birliği içerisinde süreci yürütmesi gerekmektedir. Bu

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

durum bireylerin ekip çalışması becerilerini geliştirecektir. Bu konuya ilişkin K13 ve K33, görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürüttüğüm projenin bana katkısını birliktelik, beraber bir şeyler yapma, ekip çalışması şeklinde özetleyebilirim .....(K13)."*

> *"KOP merkezinde yürüttüğüm proje benim için küçük bir staj gibi oldu. Bireysel olarak katkısı çoktur ama grup olarak yapılanın katkısı daha büyüktür Ekip ile çalışma becerisi kazandırdı.....(33)."*

Son olarak bütüncül gelişim teması yer almaktadır. Bütüncül gelişim, proje süreci sadece akademik becerileri öğretmekle kalmadığını, aynı zamanda kişinin genel gelişimine de katkıda bulunarak daha etkili ve çok yönlü bireyler olmasına yardımcı olduğunu ifade etmektedir. Bu temada ele alınan görüşlerden bazıları aşağıda sunulmuştur:

> *"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürütülen Sosyal sorumluluk projelerinin öğretmen adayları için oldukça faydalı olduğunu düşünüyorum. Projelerin getirdiği yararların yanında, süreç boyunca öğretmen adaylarının yaşayarak öğrenmesini sağlayan etkili bir ders niteliğinde olduğunu düşünüyorum. Bu süreç boyunca öğretmen adayı, bireysel olarak güçlü ve zayıf yönlerini öğrenirken aksi durumlarda ne yapacağını nasıl bir strateji izleyeceğini ve geliştireceğini uygulamalı bir şekilde öğrenmiş oluyor. Ortaya çıkan bir proje gibi görünse de sonuçta, arka planında öğretmen adaylarını sosyal, akademik anlamda geliştirmiş, katkılar sağlamış oluyor… (K27)."*

> *"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde yürüttüğüm proje sayesinde Öğrencilik hayatımda İlk defa çocuklarla bir araya geldim. Önemli bir deneyim oldu. Sınıf ortamında çocuklarla bir arada olmak önemliydi. Sınıf ortamını, kritik anlarda neler yapmam gerektiğini hangi etkinliği nerede ve nasıl uygulayacağımı öğrendim. Bütün bunlar mesleki anlamda önemli kazanımlardır diye düşünüyorum. Bu proje bana mesleki deneyim kazandırmasının yanı sıra ayrıca ileriye yönelik motivasyonumu da arttırdı. Proje deneyimi kazanmama katkısı oldu. Çünkü ben gelecek yıl 2209 A projesi yapmayı düşünüyorum. Bu proje ilk basamak oldu. Bu doğrultuda bana çok yarar sağladı. Ayrıca yüksek lisan yapmayı da düşünmeye başladım….. Özetle çok yönlü bütüncül bir gelişimden söz edebilirim…. (K28)."*

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Sosyal Sorumluluk projelerindeki motivasyon kaynaklarına ilişkin görüşleri

İkinci araştırma sorusu kapsamında, *Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Sosyal Sorumluluk projelerindeki motivasyon kaynaklarına ilişkin görüşleri* incelenmiştir. Katılımcılara *Sosyal Sorumluluk* projesi sürecinde sizi motive eden şey nedir, kimdir sorusu yöneltilmiştir. Motivasyon kaynakları ana tema olarak belirlenmiş, katılımcıların verdiği cevapların içerik analizi ile değerlendirilmesi sonucu iki alt tema oluşturulmuş, temalardan biri de kendi içinde iki alt temaya ayrılmıştır. Bu alt temalar; *süreç motivasyonu* ve *sonuç motivasyonudur*. Süreç

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

motivasyonu temasının alt teması *okul öncesi dönem çocukları* ve *danışman desteği* iken sonuç motivasyonu temasının alt temaları; *akademik katkı* ve *ürün sunmadır.* Katılımcı görüşlerinden elde edilen bulgulara, Çizelge 3.2'de yer verilmiştir.

Çizelge 3.2. Motivasyon Kaynağına İlişkin İçerik Analizi Sonuçları

Ana Tema	Alt Kod / Açıklama	Frekans	Katılımcı Kodları
Süreç Motivasyonu	Okul Öncesi Dönem Çocukları	25	K1 K2 K11 K12 **K13** K14 K15 K16 K17 K19 21K 22K 23K K24 K25 **K26** K27 K28 K29 K30 K31 K32 **K34** K35 K36
	Danışman Desteği	3	K9 K18 K35
Sonuç Motivasyonu	Ürün Sunma	10	K3 K4 K5 K6 K7 K12 **K13** K20 K33 **K34**
	Akademik Katkı	4	K8 K9 K10 **K26** K31
	Not kaygısı	1	**K13**

Projeler, katılımcıların süreç motivasyon kaynakları açısından değerlendirildiğinde en yüksek frekansa okul öncesi dönem çocukları sahiptir (f=25). Katılımcılar ağırlıklı olarak proje sürecinin başından sonuna kadar okul öncesi dönem çocukları ile birlikte olma fikrinin en önemli süreç motivasyon kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin K1, K2, K11, K14 K15, K16, K17, K19, K21, 32 ve K34 K36 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde bir sosyal sorumluluk projesini yürütmemde en büyük motivasyon kaynağım, çocuklardır, çocuklarla birlikte olacak olmamdı …. (K1)."

"Okul öncesi dönemi çocukları ile yüz yüze etkinlik yapabilme….(K2)."

"Çocukların varlığı, ilgi ve samimiyeti….(K11)."

"En büyük motivasyonum, KOP da öğretmen rolünde olacak olmamdı. Bunun heyecanı benim isteğimi arttırıyordu….(K14)."

"Çocuklarla buluşacak olmam en büyük motivasyon kaynağım oldu….(K15)."

Çocukların KOP merkezine istekli gelişleri meraklı oluşu, motivasyon kaynağım oldu….(K16)

"Çocukların her zaman mutlu ve istekli olması beni motive etti….(K17)."

Öğrenciler, onların heyecanı ve ilgileri….(K19)."

"Motivasyon kaynağım çocuklardı…..(K21)."

Okuduğum bölüm ile ilgili bir proje olması motivasyon kaynağım oldu…. (K32)."

"Oradaki çocuklarla iç içe olmak, onların hayatlarına dokunabilmek ve onları yakından tanımak beni motive etti. Çocuklar…. (K34)."

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

"Okuduğum Bölüm. Çocuklarla olmanın eğlenceli olması …. (K36)."

Süreç motivasyon kaynakları açısından ikinci sırada danışman desteğinin (f=3) yer aldığı görülmektedir. Katılımcılar, proje kabul sürecinden, sürecin sonuna kadar danışmanlarının kendilerine olan desteklerinden bahsetmiştir. Projelerinin kabulü öncesinde heyecanlarını ve mutluluklarını danışmanlarıyla paylaştıklarına değinmiş, proje sürecinde zorlandıkları durumlarda proje danışmanlarından yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Bu konuya ilişkin K9 K18 K33 görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

"Motivasyon kaynağım hocamdır. Oradaki çocukların öğretmenidir. Onlar destek oldu bana. Onların yönlendirmesi ile cesaretlendim. Arkadaşlarımın da çok desteği oldu. Birlikte çalıştık, etkinlikleri önceden planladık…. (K9)."

"Hocalarımızın bizi çok motive etmiş, yapabileceğimize inandırmış olması sayesinde daha profesyonelce tamamladık….(K18)."
"Hocam ve çocuklarla bir arada olmaktan dolayı duyduğum heves …. (K35)."

Projeler, katılımcıların sonuç motivasyon kaynakları açısından değerlendirildiğinde en yüksek frekansa ürün sunma (f=10) sahiptir. Bu temada ele alınan görüşlerden bazıları aşağıda sunulmuştur:

"Okul öncesi dönemi çocuklarına proje konum olan enerji kaynaklarını tanıtmak, ayırt etmelerini sağlamak, onlara bir şeyler öğretmek motivasyon kaynağım oldu….(K3)."

"Etkinliği çocuklara uygulamadaki başarım…. (4)."

"Çocukların mutlu eğlenceli ve bir şeyleri öğrenmeye hevesli olması beni motive etti. ….(5).

Kop Merkezine gelen çocukların deneyleri yaparken duyduğu heyecan, merak ve öğrenme istekleri benim için en büyük motivasyon kaynağı idi…. (K6)."

"Öğrencilerin etkinliklere katılımı ve mutlulukları beni motive etti….(K7)."

"Motivasyonumun kaynağım, branşımdaki öğrenci grubuyla bir projede çalışmak, çeşitli etkinlikler hazırlayarak okul öncesi çocuklarına uygulamak….(K12)."

"Not kaygısı. İlk defa bir sınıf ortamında çocuklarla bir arada oldum. İlk defa bir çocuk bana "öğretmenim" dedi. Bu anı hiç unutmayacağım….(K13)."

"Çocuklar için bir şeyler yapıyor olmak oldukça keyifliydi. Öğrendiklerimi uygulayabilmek beni mutlu etti…..(K20,)

"Çocuklarla vakit geçirmek, yaptığımız projenin uygulamalarının çocuklar üzerindeki etkisini görmek, tepkilerini gözlemlemek …. (K33)."

"Oradaki çocuklarla iç içe olmak, onların hayatlarına dokunabilmek ve onları yakından tanımak beni motive etti…. (K34)."

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Projeler, katılımcıların motivasyon kaynakları açısından değerlendirildiğinde ikinci sırada akademik katkı (f=4) yer almaktadır. Bu konuya ilişkin K8, K10 ve K26 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"Proje kapsamında yaptığımız etkinlikleri okul öncesi çocuklarıyla bir araya gelerek uygulamamız sayesinde kendimdeki ve KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'ndeki eksiklikleri fark ettiğimi söyleyebilirim….(K8)."*

> *"Çocuklar ve çocuklara yeni şeyler göstermem, öğretmem, böylece kendimi geliştiriyor olmam motivasyon kaynağımdı… (K10)."*

> *"Elimden gelenin en iyisini yaparak, çocuklara katkı sağlayabileceğimi bilmek motivasyon kaynağım oldu.…..(K26)."*

> *"Motivasyon kaynağım yeni bilgiler edinmek, farklı uygulamaları yerinde görmek, bir projede yer almak, ileride başka projelere zemin hazırlamak fikri…. (K31)."*

Son olarak katılımcıların motivasyon kaynakları açısından değerlendirildiğinde son sırada not kaygısı (f=1) yer almaktadır. Bu temada ele alınan görüş aşağıda sunulmuştur:

> *"Başlangıçta benim motivasyon kaynağım not kaygısı idi, not almak, dersten geçmek idi. Ama ilk defa bir sınıf ortamında çocuklarla bir arada oldum. İlk defa bir çocuk bana "öğretmenim" dedi. Bu anı hiç unutmayacağım. Bu beni daha çok motive etti….(K13)."*

4. Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Sosyal Sorumluluk projelerinin zorluklarına ilişkin görüşleri

Üçüncü araştırma sorusu kapsamında, *Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Sosyal Sorumluluk projelerindeki* zorluklarına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Zorluklar ana tema olarak belirlenmiş, katılımcıların verdiği cevapların içerik analizi ile değerlendirilmesi sonucu, üç alt tema oluşturulmuştur. Bu alt temalar; *süreç*, *maddi* ve *teknik* temalarıdır. Katılımcı görüşlerinden elde edilen bulgulara Tablo 3.3'de yer verilmiştir.

Çizelge 3.3. Projenin Zorluklarına İlişkin İçerik Analizi Sonuçları

Ana Tema	Frekans	Katılımcı Kodları
Süreç	28	K2 K3 K4 K5 K6 K8 K9 K10 K12 K13 K14 K16 K17 K18 K19 K21 K22 K24 K25 K27 K28 K30 K31 K32 K33 K34 K35 K36
Maddi	5	K1 K23 K26 K37 K38
Teknik	5	K7 K11 K15 K20 K29

Projeler, zorlukları açısından değerlendirildiğinde en yüksek frekansa süreç zorluğu sahiptir (f=28). Katılımcılar, proje hazırlama ve uygulama sürecinin disiplin ve deneyim gerektiren bir süreç olduğuna değinmiş, bu süreci nasıl ilerletmeleri gerektiği konusunda yaşadıkları zorluklardan bahsetmişlerdir. Bu konuya ilişkin K10, K19, K25 ve K27 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

"İlk kez bir proje hazırlama ve uygulama deneyim son derece disiplinli çalışmayı gerektiren bir süreçtir, diyebilirim. Proje başvuru formunu hazırlarken bir hayli zorlandım. Proje kapsamında okul öncesi dönem çocuklarına uygulayabileceğim yeni deneyler araştırırken zorlandım. Belirlediğim deneyleri okul öncesi eğitim programına uygun şekilde etkinlik planına dönüştürme konusunda zorlandım. Uygulama esnasında öğrenci velilerinin aynı ortamda olması gerginlik yaşamama neden oldu…. (K10)."

"Çocukların dikkatini odaklamak zordu. Her şeyi merak ettikleri için sürekli bir şeyleri almak, uzanmak, kurcalamak istiyorlar. Bu nedenle etkinliği yürütmenin yanı sıra onların güvenliğini korumaya ayrıca dikkat etmek gerekiyor…. (K19)."

"İlk defa böyle bir ortama olmak stres verici oldu. Kalabalık ve karma yaş grubunda uygulama yapmak strese yol açtı…(K25)."

"Projeyi uygulama aşamasında, yani proje kapsamında okul öncesi dönem çocuklarına yönelik etkinlikleri uygularken kullandığım her bir kelimenin önemli sonuçlar doğurabileceğinin farkında olmak, çocukların seviyesine uygun kelime seçme konusunda, onların seviyesine inme konusunda zorlandım… (K27)."

Katılımcılar, uygulama sürecinde en çok yaşanan sorunlardan bir olarak sınıf yönetiminde zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin K21 ve K30 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"Sınıf yönetiminin ne denli zor olduğunu anladım. Biraz gürültülüydü, baş ağrısı hissettim…. (K21)."

"Sınıf çok kalabalık olduğu için sınıf yönetiminde zorlandım… (K30)."

Proje sürecinin zorluklarına ilişkin izleyen diğer tema maddi teması (f=5) olmuştur. Bu tema kapsamında katılımcılar, proje kapsamında hazırlayıp sundukları etkinlikler için hazırlamış oldukları materyallere hatırı sayılır harcama yaptıklarını, bu harcamalar için herhangi bir maddi destek verilmemiş olasından dolayı maddi olarak zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'ne gidiş geliş yol masrafının da karşılanmamış olmasının ek bir yük getirdiğini ifade etmişlerdir. Bu konuya ilişkin K1, K23, K26 ve K37 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"Her şeyi tek başımıza yaptık. Masraflarımızı karşılayacak bir yapı yoktu. Bu da öğrenci olarak bütçemizi bir hayli zorladı (K1)."

"Beni zorlayan şeyler Etkinlik planlama, materyal hazırlama ve bunlar için yaptığım harcamalar masraflar (K23)."

"Ulaşım ve diğer harcamalar için bütçe sağlanmadı, öğrenci olarak 2800 TL ile geçiniyoruz (K26)."

"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nin yeri çok uzaktı. Ulaşım ve daha bir çok yönden proje oldukça masraflı oldu (K37)."

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Proje sürecinin zorluklarına ilişkin izleyen diğer bir tema teknik teması (f=5) olmuştur. Bu tema kapsamında katılımcılar, KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde uygulama sırasında karşılaştıkları teknik zorlukları dile getirmişlerdir. Bu konuya ilişkin K15 ve K29 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi gayet güzeldi. Fakat bazı eksiklikler vardı, mesela akıllı tahta yoktu. Bu gibi durumlar uygulamada zorluklara yol açtı (K15)."*

> *"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi birçok yönden iyi tasarlanmış olmakla birlikte, bazı yetersizlikler de vardı. Örneğin Okul öncesi dönem çocukları için düzenlenmiş olan uygulama sınıfının biraz küçük olması, çocuklar da kalabalık olunca etkinlikleri uygulamayı ve sınıfı yönetmeyi zorlaştırdı (K29)."*

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezine ve *Sosyal Sorumluluk projelerine ilişkin önerileri*

Dördüncü araştırma sorusu kapsamında, okul öncesi öğretmen adaylarının KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezine ve Sosyal Sorumluluk projelerine ilişkin önerileri incelenmiştir. Öneri teması, üç alt temadan oluşmuştur. Bu alt temalar; *teknik alt yapı, projeler ve maddi olarak belirlenmiştir.* Dördüncü araştırma sorusu kapsamında, K2 ve K9 hariç diğer katılımcıların alt temalara ilişkin bir veya iki öneride bulundukları belirlenmiştir. Katılımcı görüşlerinden elde edilen bulgulara Çizelge 3.4'de yer verilmiştir.

Çizelge 3.4. Katılımcıları Önerilerine ilişkin İçerik Analizi Sonuçları

Ana Tema	Frekans	Katılımcı Kodları
KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinin Teknik Alt Yapıya ilişkin Öneriler	25	K3 K5 K6 K7 K8 K11 K12 K13 K14 K15 K16 K17 K18 **K20** K22 K24 K28 K29 K33 K34 K35 **K37 K38**
KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde Yürütülen Projelere İlişkin Öneriler	11	K1 K4 K10 **K20** K21 K25 K27 K30 K31 K32 K36
KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde Proje Yürüten Katılımcıların Maddi Konulara İlişkin Önerileri	4	K23 K26 **K37 K38**

Projeler, katılımcıların önerileri açısından değerlendirildiğinde en yüksek frekansa teknik alt yapıya ilişkin öneriler sahiptir (f=25). Bu konuya ilişkin K3, K5, K6, K8 ve K38 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

> *"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinin tanıtımının yapılması, daha geniş kitlelere ulaştırılması gerekir…. (K3)."*

> *"Merkezin Kütüphanesi okul öncesi dönem çocuklarına uygun şekilde zenginleştirilebilir… (K5)."*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezindeki materyal çeşitliliği arttırılabilir ve uygulama yapılan ortam okul öncesi dönem çocuklarına daha da uygun olacak şekilde geliştirilebilir….(K6)."

"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde etkinliği uygularken projeksiyonu kullanmamız gereken bir durumda, kurum bilgisayarını internete bağlayamadığımız için etkinliğimizi gerçekleştirmede sıkıntı yaşadık. Merkezde henüz donatımı tamamlanmamış odalar mevcuttu. Belki o odalar tamamlanmış olsaydı, uyguladığımız etkinlikler için kullanabilirdik…(K8)."

"KOP merkezinde okul öncesi dönem çocuklarına yönelik materyallerin arttırılması, bizim materyallerimize ek materyallerin olması, süreci daha eğlenceli hale getirebilir…(K38)."

İkinci sırada yürütülen projelere ilişkin öneriler teması (f=11) yer almaktadır. Bu konuya ilişkin K4, K10, K14, K25 ve K36 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"KOP projesi bana çok katkı sağladı. Her yıl olursa daha iyi olur (K4)."

"KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde yürütülecek proje kapsamında çocuklarla yapılacak deneyler yaratıcı ve ilgi çekici olmalı. Deneyi yapacak kişiler iyice araştırma yapmalı. Hazırlıklarını iyi yapmalı. Uygulama öncesinde prova yapmalıdır. Baştan savma şekilde planlanmamalı ve uygulanmamalı… (K10)."

"Bence KOP merkezinde çocuklarla daha fazla bir araya gelmeliyiz. Fakültemizde seçmeli ders olarak EKONOMİ dersinden ziyade KOP da STEM öğretimine yönelik seçmeli dersler açılabilir…(K14)."

"Bu projeler daha sık yapılırsa örneğin her yıl yaparsak bu projede yaşadığımız zorlukları kolaylıkla aşabiliriz. Daha sık giderek, deneyimlerimizi arttırabiliriz. Başlangıçta çocuk sayısı daha az olabilir, Daha sonra sayı arttırılabilir…(K25)."

"Proje içeriğindeki etkinliklere iyi hazırlanılmalı, uygulamaya gitmeden önce İyi hazırlık yapılmalı, prova yapılmalı…(K36)."

Öneriler başlığı altında son olarak maddi teması (f=4) yer almaktadır. Bu konuya ilişkin K23 ve K26 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Sosyal sorumluluk projelerinin bir bütçesinin olması gerektiğini düşünüyorum. Masraflarımızın karşılanmasını öneriyorum (K23).

"Ulaşım ve diğer harcamalar için bütçe sağlanmalı, öğrenci olarak 2800 TL ile geçiniyoruz. Lütfen göz önünde bulundurulsun…(K26)."

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinde yürüttükleri Sosyal Sorumluluk projelerine ilişkin görüşlerine odaklanılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Nitel bir çalışma olan bu çalışmada, 38 Okul Öncesi Öğretmen Adayı ile görüşülmüştür. Katılımcı görüşleri; proje yapmanın katkıları, proje sürecindeki motivasyon kaynakları, proje sürecinin zorlukları ve KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi ile burada yürütülen sosyal sorumluluk projelerine ilişkin katılımcıların önerileri olarak dört aşamada incelenmiştir.

Katılımcıların, proje yapmanın katkılarını; deneyim, akademik, özgüven, bakış açısı, ekip çalışması, bütüncül gelişim alt temaları çerçevesinde değerlendirdiği görülmüştür. En sık ifade edilen katkı deneyim olmuştur. Katılımcılar, proje sürecinin aday öğretmene mesleki deneyim kazandırdığını vurgulamışlardır. Alanyazında da proje yapmanın bireye olan katkıları konusunda çalışmalar bulunmaktadır (Çolakoğlu, 2018; Orhan, 2022). Katılımcıların mesleki deneyimden sonra en çok vurguladığı katkı akademik katkı olmuştur. Bu katkıları sırayla özgüven, bakış açısı ve ekip çalışması takip etmektedir. Proje süreci, bireyin pek çok unsuru aynı anda kontrol etmesini gerekli kılmaktadır. Maddi kaynakların etkili kullanılması, zamanın değerlendirilmesi için disiplinli ve planlı bir süreç gerekmektedir. Katılımcılar bu kapsamda projenin, kendilerine bütüncül bir gelişim sağladığını, kendilerini düzenleme becerilerinin geliştiğini, özgüvenlerinin arttığını ve farklı kişilerle daha uyumlu çalışmayı öğrettiğini belirtmişlerdir.

Araştırmanın sonucunu destekler nitelikte Altan ve Yıldırım (2022) bireylerin bütüncül gelişiminde, içinde bulundukları makro ve mikro sistemin etkisinden söz etmiş, eğitim sürecinde gerçek hayat problemlerini çözmeyi ve eleştirel düşünmeyi öğreten projelerden yararlanılabileceğini ifade etmiştir. Benzer şekilde Aksoy ve Bozpolat (2023) öğrencilerin TÜBİTAK 2204-A lise öğrencileri araştırma projeleri yarışmasına ilişkin görüşlerini incelediği araştırmasında, öğrencilerin projelere katılım amaçlarını da incelemiştir. Bu incelemeler sonucunda öğrencilerin katılım amaçlarından; "kendini geliştirmek" bulgusu araştırmamızın "bütüncül gelişime" olan katkısı ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca çalışmada ulaşılan "üniversitede yapacağı araştırmalara katkı sağlamak" bulgusu mevcut araştırmanın "akademik" katkısıyla benzerlik göstermektedir. Deveci ve Daşçı'nın (2020) TÜBİTAK projelerinde danışman olan öğretmenlerle yaptığı araştırmaya göre, araştırmaya katılan öğretmenlerin tamamı lisansüstü eğitime başladığını ya da başlamak için hazırlandığını ifade etmiştir. Bu bulgu proje yapmanın "akademik" katkısını destekler niteliktedir. Benzer şekilde, Benzer ve Evrensel'in (2019) araştırmasında, proje hazırlamanın akademik katkılarına ilişkin birçok tema yer almıştır. Bu temalar şöyle sıralanabilir: "proje hazırlama sürecini öğrendim", "deneyimlerimi sonraki yıllara aktarma bakımından önemliydi", "bilmediğim ve öğrenmem gereken birçok konuyu öğrendim", "laboratuvar çalışmalarına ilgim arttı", "öğrenme isteğimde artış oldu".

Sözer (2017) tarafından yapılan öğrencilerin proje sürecinde edindikleri kazanımlarla ilgili araştırmada, öğrencilerin "özgüven artışı" yaşadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Aksoy ve Bozpolat (2023) ise öğrencilerin projelere katılmadan önceki ve sonraki duygu ve düşüncelerine yer vermiştir. Öğrencilerin, projelere katıldıktan sonraki "özgüveni artırma" bulgusuna ulaşmıştır. Bu bulgular, araştırmamızın proje yapmanın katkılarından biri olarak saptadığımız "özgüven" başlığıyla eşleşmektedir. Benzer ve Evrensel'in (2019) yaptığı çalışmadan elde ettiği "özgüven gelişimime katkı sağladı" bulgusu araştırmamızın "özgüven" bulgusunu destekler niteliktedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Proje yapmanın özgüvene katkısı olduğunu destekleyen birçok araştırma da bulgularımızı desteklemektedir (Avcı vd., 2016; Çetin ve Şengezer, 2013; Güven, 2013; Sülün vd., 2009).

Sözer (2017) proje çalışmalarının öncesine göre öğrencilerin bilime bakışlarının ne yönde değiştiği incelenmiş ve öğrenciler, proje yaptıktan sonra "ufuk/bakış açılarının genişlediğini" ifade etmiştir. Projelerin bilime olan "bakış açısını genişletmesi" bulgusu araştırmamızın katkılara ilişkin bulgularından "bakış açısı" teması ile eşleşmektedir. Bakış açısına katkısını vurgulayan birçok çalışma bulunmaktadır (Çetin ve Şengezer, 2013; Oğuz Ünver vd., 2015).

Sözer (2017) çalışmasında öğretmenlere, öğrenciler açısından proje deneyimlerinin geleneksel sınıf etkinliklerine göre farkını sormuş ve öğretmenlerden aldığı cevapları temalar haline getirmiştir. Bu temalardan biri de "ekip çalışmasının öneminin anlaşılması" temasıdır. Öğretmenlerin, proje yapma sürecinde öğrencilerin ekip çalışmasının önemini anladığını ifade ettiği bu bulgu, araştırmamızın proje yapmanın katkılarından olan "ekip çalışması" temasını desteklemektedir. Çetin ve Şengezer'in (2013) yaptığı çalışmasında proje yapmaya ilişkin öğrenci görüşlerine yer verilmiş ve bu kapsamda öğrencilere projelerin neden ilgi çekici olduğu sorulmuştur. Öğrenciler, "grup çalışmasını artırdığı" için projeleri ilgi çekici bulduklarını ifade etmiştir. Öğrencilerin bu görüşü araştırmamızın "ekip çalışması" temasına benzerlik göstermektedir. Proje yapmanın ekip çalışmasını geliştirdiğine ilişkin birçok çalışmada araştırmamızı desteklemektedir (Avcı vd., 2016; Sülün vd., 2009).

Proje sürecindeki motivasyon kaynakları alt temasında, katılımcıların motivasyon kaynaklarının süreç ve sonuç motivasyon kaynakları olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmüştür. Süreç motivasyonu kendi içinde "çocuklar" (f=25), "danışman desteği" (f=3) olarak ayrılmaktadır. Süreç motivasyonu olarak çocuklar (okul öncesi dönem çocukları) ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların çoğu (f=25), proje yürütme sürecinin hazırlık aşamasından sonuna kadar geçen sürede okul öncesi dönem çocuklarının önemli motivasyon kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Süreç motivasyonunun ikinci alt teması olarak proje danışmanın desteği önem kazanmaktadır (f=3). Katılımcılar proje yürütme sürecinin hazırlık aşamasından sonuna kadar geçen sürede danışmanlarının desteğini vurgulamışlardır. Danışmanlar, aday öğretmenlere sürece başlama konusunda rehberlik etmiş, süreç içerisinde de sürecin nasıl yürütüleceğine ilişkin katılımcılara destek olmuşlardır. Aksoy ve Bozpolat'ın (2023) öğrenci ve öğretmen görüşlerine yer verdiği çalışmasında, öğrencilerin proje başvuru sürecinde ve proje hazırlama sürecinde kimlerden, nelerden destek aldığı sorulmuştur. Öğrenciler iki süreçte de "danışman öğretmenlerinden" destek aldığını vurgulamıştır. Bu bulgu araştırmamızın proje yapma sürecinin motivasyon kaynaklarından olan "danışman desteği" temasını destekler niteliktedir. Sonuç motivasyonu da kendi içinde "ürün sunma" (f=10), "akademik katkı" (f=4) ve "not kaygısı" (f=1) olarak ayrılmaktadır. Bu bulgu Aksoy ve Bozpolat'ın (2023) araştırmasında, "ürün ortaya koyma" bulgusu ile benzerlik göstermektedir.

Projelerin zorluklarına ilişkin tema; süreç, maddi ve teknik alt temaları altında toplanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu süreç zorluklarından bahsetmiştir (f=28). Süreç temasında katılımcılar; proje hazırlama sürecinin disiplin gerektirdiğine, sürecin nasıl ilerletileceği konusunda kaygı yaşadıklarına değinmişlerdir. Süreç temasını maddi (f=5) ve teknik (f=5)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

zorluklar temaları izlemiştir. Aksoy ve Bozpolat (2023) öğrencilerin projelere katılmadan önceki ve sonraki duygu ve düşüncelerine yer vermiştir. Öğrencilerin, projelere katılmadan önce "stresli bir süreç olacağını düşünme" ve "belirsiz bir süreç olduğunu düşünme" bulguları araştırmamızın "süreç" zorlukları bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Öğrencilerin proje hazırladıktan sonraki duygu ve düşüncelerinden "yorucu olduğunu düşünme" bulgusu da araştırmamızın "süreç" zorlukları bulgusuna paralellik göstermektedir. Deveci ve Daşçı (2020) TÜBİTAK projesi yapan ortaokul öğrencilerinin danışmanlarıyla yaptığı bir çalışmada karşılaşılan güçlüklere ilişkin "proje hazırlama sürecinin zor olduğu" bulgusuna ulaşmıştır. Bu bulgu "süreç" zorluğu temasını desteklemektedir. Benzer ve Evrensel'in (2019) TÜBİTAK bilim fuarları ile ilgili öğrenci görüşlerine yer verdiği araştırmasında, konu belirlerken yaşanan zorluklar kapsamında "proje süreci ile ilgili sorunlar yaşadık" alt temasına ulaşılmıştır. Bu bulgu araştırmamızın "süreç" zorluğuna benzer niteliktedir.

Maddi alt teması kapsamında katılımcılar, projeye bütçe ayrılmadığı için maddi sıkıntılar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özel ve Akyol (2016) "bu benim eserim" isimli projelerin hazırlık süreçleri ve karşılaşılan zorluklara ilişkin araştırmasında, öğretmenlerin görüşlerine başvurmuştur. Öğretmenler, bu benim eserim projelerinin maddi yönden destek verilmediği için maddi sıkıntılar yaşadığını belirtmiştir. Bu bulguyu "maddi imkanlar" teması altında toplamıştır. Bu bulgu araştırmamızın proje yapmanın zorlukları temalarından "maddi" temasını destekler niteliktedir. Maddi temasını destekleyen başka araştırmalar da mevcuttur (Avcı vd., 2016; Benzer ve Evrensel, 2019; Güven, 2013; Oğuz Ünver vd., 2015; Sülün vd., 2009).

Teknik alt teması kapsamında katılımcılar KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde proje sürecinde karşılaşılan teknik güçlüklere değinmişlerdir. Bir katılımcı akıllı tahta olmadığını, bir başka katılımcı uygulama ana sınıfının yeterli büyüklükte olmadığını belirtmiş, bu gibi durumların uygulamada zorluklara yol açtığını ifade etmiştir. Özel ve Akyol (2016) araştırmasında, maddi imkanlar teması kapsamında öğretmen görüşlerine yer vermiştir. Öğretmenler maddi imkanlar temasında; öğrencilerin internete erişimi olmadığından bahsetmiş, laboratuvarları olmadığı için veya çeşitli sebeplerden ötürü laboratuvarları kullanamadıkları için teknik sıkıntı yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgu araştırmamızın proje yapmanın zorluklarına ilişkin "teknik" zorluklar temasını desteklemektedir. Benzer ve Evrensel'in (2019) 4006 bilim fuarlarına ilişkin öğrenci görüşlerini incelediği araştırmasında, öğrencilerin yaşadıkları zorluklardan biri de "proje araç ve gerecinin temini sırasında sorun yaşadım" bulgusudur. Bu bulgu araştırmamızın "teknik" zorluğuna paralellik göstermektedir. Teknik sıkıntılardan bahseden birçok araştırma vardır (Çetin ve Şengezer, 2013; Oğuz Ünver vd., 2015).

4.1. Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre; KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi'nde sosyal sorumluluk projelerine katılan öğretmen adaylarının proje yapmanın kişiye katkısı olduğundan bahsettiği görülmüştür. Katılımcılar, proje yapmanın büyük ölçüde deneyim kazandıracağını, özgüvenlerini geliştireceğini, kişinin bakış açısına katkı sunacağını ifade etmişlerdir. Proje yapmanın katkılarına ait diğer alt temalarından tüm katılımcılar bahsetmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Proje yürütme sürecinin zorlukları hakkında en yüksek frekansa sahip tema süreç zorluğu olmuştur. Katılımcılar; proje önerisi hazırlama, proje kapsamında hazırlayacakları etkinlikler için tarama, yapma, etkinliklere uygun materyal tasarlama gibi sürecin çeşitli aşamalarında zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra katılımcılar proje hazırlamanın teknik ve maddi zorluklarına da değinmişlerdir.

Katılımcılar ayrıca KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinin teknik alt yapısının, yönetimsel süreçlerinin, daha da geliştirilmesine yönelik önerilerinin yanı sıra, bu tür sosyal sorumluluk projelerinin her yıl yapılması halinde 4. Sınıfta öğretmenlik uygulamasına daha donanımlı olarak başlayabileceklerini ifade etmişlerdir.

Buradan hareketle sosyal sorumluluk projelerinin yazma süreçlerinde öğretmen adaylarına danışmanların verdiği destek miktarını artırması, proje yazma sürecinde gereken teknik desteği danışmanlar aracılığıyla öğrencilere vermesi, proje kabul sürecinden proje sonuçlandırma sürecine kadar izlenilmesi gereken adımları kolaylaştırması önerilebilir. Araştırma sonuçlarına da dayanarak öğretmen adaylarının proje yapmaya istekli olması için danışmanların, proje yapmanın bütüncül katkılarına dair öğrencilerini bilgilendirmesi ve süreçte onları yönlendirmesi önerilebilir. Daha önce bir projede yer almayan öğrenciler, proje sürecinin yürütülmesi konusunda proje yapmış akranlarından süreci dinleyebilir. Proje danışmanları ve KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezi yetkilileri aday öğretmenleri bilgilendirme toplantılarına proje yapmış öğretmenleri davet edebilir. Yine KOP Enerji ve Sürdürülebilirlik Eğitim Merkezinin teknik alt yapısında okul öncesi dönem çocuklarına daha da uygun düzenlemeler yapılabilir. Araştırmanın örneklem grubu genişletilerek, diğer öğretmenlik programlarını da kapsayacak şekil çeşitlendirerek, soru sayısı artırılarak ve nicel olarak yürütülerek daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Aynı zamanda bu araştırma öğretmen adaylarını, kazandırdığı özgüven ve bakış açısı sayesinde TÜBİTAK projelerine yönelterek alanyazınına katkı sunabilecektir.

KAYNAKÇA

[1] Aksoy, N., & Bozpolat, E. (2023). TÜBİTAK 2204-A Lise Öğrencileri Araştırma Projesi Yarışması'na ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(4), 1720–1756. https://doi.org/10.17240/aibuefd.2023.-1330918

[2] Altan, M. Z., & Yıldırım, T. (2022). Bütüncül eğitim, bütüncül gelişim, bütüncül insan. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, *5*(1), 68–77.

[3] Atalmış, E. H., Ataç, A., & Selçuk, G. (2018). TÜBİTAK 4006 projelerine ilişkin yönetici, yürütücü ve öğrenci görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(3), 1999– 2020. https://doi.org/10.29299/kefad.2018.19.03.006

[4] Avcı, E., Su Özenir, Ö., & Yücel, E. (2016). TÜBİTAK ortaöğretim öğrencileri araştırma projeleri yarışmasına katılan öğrencilerin yarışma sonrası kazanımlarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *9*(27/3), 1–21.

[5] Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(1), 231–274.

[6] Bell, S. (2010). Project-based learning for the 21st century: Skills for the future. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, *83*(2), 39–43.

[7] Benzer, S., & Evrensel, E. (2019). TÜBİTAK 4006 bilim fuarı hakkında öğrenci görüşleri. *Journal of STEAM Education*, *2*(2), 28–38.

[8] Bringle, R. G., & Hatcher, J. A. (1995). A service-learning curriculum for faculty. *Michigan Journal of Community Service Learning*, *2*, 112–122.

[9] Çetin, O., & Şengezer, B. (2013). Ortaokul öğrencilerinin proje çalışmalarına ilişkin görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, *14*(1), 24–49.

[10] Çolakoğlu, M. H. (2018). TÜBİTAK 4006 bilim fuarları desteğinin eğitim ve öğretime katkısı. *Journal of STEAM Education, 1*(1), 48–63.

[11] Deveci, İ., & Daşçı, H. (2020). Ortaokul seviyesi TÜBİTAK araştırma projeleri yarışmasına katılan danışman öğretmenlerin proje deneyimleri. *Journal of Individual Differences in Education*, *2*(2), 75–97. https://doi.org/10.47156/jide.847861

[12] Du Toit-Brits, C. (2019). A focus on self-directed learning: The role that educators' expectations play in the enhancement of students' self-directedness. *South African Journal of Education*, *39*(2), 1–11. https://doi.org/10.15700/saje.v39n2a1645

[13] Dugan, J.P., & Komives, S. R. (2007). *Developing leadership capacity in college students: Findings from a national study. A report from the Multi-Institutional Study of Leadership*. National Clearinghouse for Leadership Programs.

[14] Güven, İ. (2013). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının proje yönetimi deneyimlerinin değerlendirilmesi. *Hacettepe University Journal of Education, Özel Sayı*(1), 204–218.

[15] Hussein, B. (2021). Addressing collaboration challenges in project-based learning: The student's perspective. *Education Sciences*, *11*(8), 434. https://doi.org/10.3390/educsci11080434

[16] Malhi, R. S. (2009). The hard truth about graduate employability and soft skills. *AKEPT Higher Education Leadership Research Bulletin*, 1–8.

[17] Musa, F., Mufti, N., Latiff, R.A., & Amin, M.M. (2011). Project-based learning: Promoting meaningful language learning for workplace skills. *Procedia – Social and Behavioral Sciences, 18*, 187–195. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.05.027

[18] Oğuz Ünver, A., Arabacıoğlu, S., & Okulu, H. (2015). Öğretmenlerin bu benim eserim proje yarışması rehberlik sürecine ilişkin görüşleri. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *2*(2), 12–35. https://doi.org/10.21666/mskuefd.87781

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

[19] Ökmen, B., Şahin, Ş., & Kılıç, A. (2022). Proje tabanlı karakter ve değerler eğitimi dersinin

öğrencilerin bilgi, beceri, değer ve tutumlarına etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, *51*(236), 2947–2968. https://doi.org/10.37669/milliegitim.942450

[20] Öner, G., & Koçak, F. (2023). TÜBİTAK ve lisans projelerine yönelik öğretmen adaylarının bilgi ve farkındalıklarının incelenmesi. *Sivas Cumhuriyet University Educational Sciences Institute Journal*, *2*(1), 23–34.

[21] Orhan, M. (2022). TÜBİTAK 4004 doğa eğitimi ve bilim okulu projelerinin bilimin, bilimsel çalışmaların, popüler bilimin çocuklar arasında sevilmesine, yaygınlaşmasına katkı. *Sürekli Mesleki Eğitim ve Öğretim Dergisi*, *5*(1), 17–31.

[22] Özel, M., & Akyol, C. (2016). Bu benim eserim projeleri hazırlamada karşılaşılan sorunlar, nedenleri ve çözüm önerileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *36*(1), 141–173.

[23] Sözer, Y. (2017). TÜBİTAK ortaöğretim öğrencileri araştırma projeleri yarışmasına katılan öğrencilerin edindikleri kazanımların değerlendirilmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, *6*(11), 49–77.

[24] Subaşı, M., & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *21*(2), 419–426.

[25] Sülün, Y., Ekiz, S.O., & Sülün, A. (2009). Proje yarışmasının öğrencilerin fen ve teknoloji dersine olan tutumlarına etkisi ve öğretmen görüşleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(1), 75–94.

[26] Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. John Wiley & Sons.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ERKEN DÖNEM BAĞLANMA NEDEN ÖNEMLİDİR?

Prof. Dr. Güneş SALI
Yozgat Bozok Üniversitesi

gunes.sali@bozok.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5719-8618

ÖZET

Bebekler, hayatta kalmalarını sağlayacak bir dizi davranışla donanmış olarak doğarlar. Bağlanma davranışı, bebeğin ihtiyaç veya sıkıntı anlarında başkalarını kendine çekmesini sağlar. Güvenli bir bağlanma ilişkisi yaşayan bebekler, korunma ve güvenlik duygusuna dair sağlam bir beklenti geliştirirler. İlk yılın ikinci yarısında bebeğin kendisinin ihtiyaçlarına yanıt veren kişiye bağlanmaya başladığı gözlemlenir. Bakım veren kişiyle kurulan sıcak ve sürekli bir ilişki, insan türünün uyum gereklilikleriyle örtüşecek şekilde yaşam boyu psikolojik sağlığı ve esenliği destekler. Çeşitli nedenlerle güvensiz veya düzensiz bağlanmalar geliştiren bir çocuğun, bu alanlarda daha fazla zorluk çekmesi ve duygusal ve davranışsal sorunlar yaşaması daha olasıdır. Çocukluk ve ergenlik döneminde ortaya çıkan birçok psikopatolojinin kaynağı, bebeğin birincil bakıcısı ile olan ilişkisinin niteliği ile yakından ilişkilidir. Bebeklik döneminde yaşanan patolojik bağlanma örüntülerinin gelecekteki ilişkiler üzerindeki etkisi günümüzde önemini koruyan bir konudur. Bu nedenle, bebek ile birincil bakıcısı arasındaki ilişki örüntülerinin netleştirilmesi ve dinamiklerin saptanması önem kazanmaktadır. Bu çalışmada, Bowlby'nin bağlanma kuramı çerçevesinde ilgili literatür incelenmiştir. Bağlanma konusunda yapılan hayvan ve insan çalışmaları, bağlanmanın değerlendirilmesi, bağlanma türleri ve bağlanma oluşumunda etkili olan süreçler tartışılmıştır.

Anahtar sözcük: Bağlanma, Bağlılık, Bağlanma kuramı

WHY IS EARLY ATTACHMENT IMPORTANT?

ABSTRACT

Infants are born equipped with a set of behaviors that ensure their survival. Attachment behavior enables the infant to draw others close during times of need or distress. Infants who experience a secure attachment relationship develop a robust expectation of protection and safety. It is observed that, during the second half of the first year, the infant begins to form an attachment to the person who responds to their needs. A warm and consistent relationship with the caregiver supports lifelong psychological health and well-being, aligning with the adaptive requirements of the human species. A child who develops insecure or disorganized attachment—due to various reasons—is more likely to face greater difficulties in these areas and experience emotional and behavioral problems. The origins of many forms of psychopathology emerging during childhood and adolescence are closely linked to the quality of the infant's relationship with their primary caregiver. The impact of pathological attachment patterns experienced in infancy on future relationships remains a significant topic of study today. Consequently, clarifying the relationship patterns between the infant and the primary caregiver and identifying the underlying dynamics is of great importance. In this study, the relevant literature is reviewed within the framework of Bowlby's attachment theory. Animal and human studies on attachment, the assessment of attachment, attachment styles, and the processes influencing attachment formation are discussed.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Keywords: Attachment, Commitment, Attachment theory

1. GİRİŞ

İnsan yavrusu, ebeveynlerine büyük ölçüde bağımlı bir şekilde dünyaya gelir. Yaşamının ilk iki yılında yoğun bir beyin gelişimi, büyüme ve nöron budanması süreci geçirir. Bebeğin beyin gelişimi (ve bunun yanı sıra sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimleri), genellikle ebeveyn olan birincil bakım verenler ile kurulan sevgi dolu bir bağlanma ilişkisine dayanır. Gelişim psikolojisi, nörobiyoloji ve hayvanlar üzerindeki epigenetik çalışmaları alanlarından elde edilen ve giderek artan bulgular; ihmal, ebeveyn tutarsızlığı ve sevgi eksikliğinin, uzun vadeli ruh sağlığı sorunlarının yanı sıra genel potansiyelin ve mutluluk düzeyinin azalmasına yol açabileceğini göstermektedir (Winston, ve Chicot, 2016).

İnsan beyni, her biri 7.000'den fazla başka beyin hücresiyle bağlantı kuran 100 milyarı aşkın beyin hücresinden oluşan olağanüstü bir organdır (Hawrylycz, Lein, ve Guillozet-Bongaarts, 2012). Bir bilgisayardan çok daha karmaşıktır; aslına bakılırsa, bilinen evrendeki en karmaşık nesnedir. Beyin gelişimi açısından en önemli evre, anne karnında başlayıp yaşamın ilk yılını da kapsayan hayatın başlangıç dönemidir. Çocuk üç yaşına geldiğinde, beyni yetişkinlikteki boyutunun neredeyse %90'ına ulaşmış olur (Perry, 2000). Bu dönemde gerçekleşen hızlı beyin büyümesi ve sinir ağı oluşumu sürecinde, saniyede 700 ila 1000 arasında sinaps bağlantısının kurulduğu tahmin edilmektedir (Shonkoff, ve Fisher, 2013). Bebeğin bakım verenleriyle yaşadığı deneyimler, bu erken dönemdeki sinir ağı kurulumu ve budanma süreçleri açısından hayati önem taşır; ayrıca beyinde milyonlarca yeni bağlantının kurulmasını sağlar. Tekrarlanan etkileşimler ve iletişim; anıların ve ilişkilerin oluşmasına, öğrenme ve mantık yürütme becerilerinin gelişmesine yardımcı olan sinirsel yolların meydana gelmesini sağlar (Shore, 1997). Bu durum, insan yavrusunun beyninin hem karmaşık hem de hassas bir yapıya sahip olduğu anlamına gelir. Olumlu deneyimler yaşanmadığında, normal insan deneyimleri için gerekli olan sinirsel yollar kaybolabilir (Greenough, Black, ve Wallace, 1987).

Asgari düzeyde insan temasıyla hayatta kalabilmiş "vahşi" çocuklara dair trajik vaka çalışmaları; sevgi, dil ve ilginin yokluğunda dil ve duygu gelişiminde yaşanan ciddi eksiklikleri gözler önüne sermektedir. Benzer şekilde, bebekler sevgi dolu bir ebeveynle bağ kurmaya yönelik güçlü bir genetik yatkınlığa sahip olsalar da, ebeveynlerin veya bakım verenlerin ihmalkâr ve tutarsız davranması durumunda bu süreç sekteye uğrayabilir. Nitekim uzun süreli (boylamsal) çalışmalar, birincil bakım verenle kurulan güvensiz bağlanmanın, çocuğun yaşamı boyunca sağlıklı ilişkiler kurma ve sürdürme becerisini önemli ölçüde zayıflatabileceğini ortaya koymuştur (Perry, 2002).

Teicher (2000) erken yaşlarda ihmale (güvensiz bağlanmanın aşırı bir biçimi) maruz kalan çocuklarda şu patolojik durumların görüldüğünü bildirmiştir:
• Beynin sol yarım küresinde artan depresyon riskine yol açabilecek büyüme geriliği.
• Anksiyete bozukluklarına yol açabilen, limbik sistemdeki artmış hassasiyet.
• Öğrenme ve hafıza bozukluklarına neden olabilecek hipokampus büyüme geriliği (Teicher, 2000).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu bulgular, aşırı ihmal vakaları ve Romanya'daki yetimhanelerde büyüyen çocukların durumları ile desteklenmiştir. Rutter (1985) Romanya'daki yetimhanelerden alınıp farklı yaşlarda sevgi dolu ailelerin yanına evlatlık verilen çocukların gelişimini incelemiştir. Araştırmacı, çocuklar 6 yaşına geldiklerinde, evlat edinilen bu çocukların ne kadarının "normal" bir işlevsellik sergilediğini değerlendirmiştir. Sonuçta; 6 aydan küçükken evlat edinilen çocukların %69'unun, 7 ay ile 2 yaş arasındayken evlat edinilenlerin %43'ünün ve 2 yaş ile 3,5 yaş arasındayken evlat edinilenlerin ise yalnızca %22'sinin normal işlevsellik gösterdiği saptanmıştır (Rutter, 1985).

Bu durum, ebeveynleri ve bebekleri, gelişimleri açısından kritik öneme sahip olan o ilk yıllarda desteklemenin önemini ortaya koymaktadır. Oysa ebeveynler; çocuklarına ayrı bir oda tahsis etmek, oyuncaklar almak veya onları pahalı tatillere götürmek gibi, aslında çocuklarının beyin gelişimi ve esenliği açısından pek de önem taşımayan konulara kafa yorabilirler. Oysa bir çocuğun alabileceği en değerli hediye ücretsizdir; bu hediye, yalnızca ebeveynin sevgisi, zamanı ve desteğidir. Bilim artık bebek beyinlerinin neden her şeyden çok sevgiye ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır (Winston ve Chicot, 2016).

Yeni bir bilim dalı olan epigenetik, genlerimizin ve beyinlerimizin sürdürdüğümüz yaşam tarzından nasıl etkilendiğini giderek daha fazla açığa çıkarmaktadır. Örneğin Champagne ve arkadaşları şevkatli (yavrularıyla yakından ilgilenen ve onları sevgiyle yalayan) annelerin bakımına bırakılan farelerin (hem biyolojik hem de biyolojik olmayan yavruların), ileride kendileri de anne olduklarında daha iyi birer anne olarak yetiştiklerini göstermişlerdir (Champagne, Francis, Mar, ve Meaney, 2003).

Bu etki o denli güçlüdür ki iki nesil sonrasına bile uzanabilir; ninenin anneye iyi bakması sayesinde, torun konumundaki fareler daha iyi anneler olur ve stresle daha iyi başa çıkabilirler. Farelerdeki iyi ebeveynliğin bu uzun vadeli faydaları, farelerin DNA'sındaki kimyasal değişimlere dayanmaktadır. Farelerin beyinlerinde gözlemlenen bu şaşırtıcı etkilerin (bunlara "metilasyon değişiklikleri" adı verilir) aynısına artık insanlarda da rastlanmaktadır. İntihar eden ve çocukluklarında istismara uğramış kişilerin beyinleri üzerinde yapılan çalışmalar, ihmal edilmiş farelerdekine benzer kimyasal örüntüler ortaya koymaktadır (Labonté, ve Turecki, 2012).

Bağlanma teorisi, her gelişim döneminde gerçekleşen uyumun, önceki dönemdeki işleyişi temel aldığını ve dönüştürdüğünü savunur. Bağlanma teorisine göre çocuğun çevre ile sonraki işlemlerine temel oluşturduğu için erken dönemdeki yaşam ve deneyimlerin özel bir önemi vardır. Bebeklik ve çocukluk döneminde en yakın ilişkilerde duygusal yakınlık deneyimlerine dayanılarak yeni deneyimler yorumlanır ve oluşturulur. Hassas oldukları, bilinçli olarak hatırlanamadıkları ve daha sonraki deneyimlerle daha az kolayca değiştirilebildikleri için bağlanma gibi ilk deneyimler oldukça önemlidir. Bağlanma kalitesindeki erken dönemden itibaren meydana gelen değişiklikler diğer insanlara güven ve kendi kendine değer verme duyguları ve özgüvenin temelini oluşturur (Egeland ve Carlson, 2004).

Bağlanma, sadece bebeklik dönemini değil, erken çocukluk, geç çocukluk, ergenlik ve erişkinlik dönemlerini de etkilemektedir. Bağlanma; şiddete eğilim (Schimmenti vd., 2014),

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kendine zarar verme (Wright vd., 2005; Shuk-Ching, 2006), madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı (Davidson ve Ireland ,2009), ihmal ve istismar etme (Morton ve Browne, 1998) ya da edilme (Beeghly ve Cicchetti, 1994) gibi psikopatolojilerle ilişkili olabilmektedir (Soysal vd., 2005).

2. BAĞLANMANIN TANIMI

Bağlanma, çocuğun birincil bakıcılarına karşı geliştirdiği bağlılık ilişkisini tanımlamada kullanılan, yaşamın ilk yılının ikinci yarısında gözlemlenebilen ve aşamalı olarak gelişen bir süreçtir (Pearce, 2009). Bebeklik döneminde gerçekleşen sosyal gelişimin en önemli yanı, bağlanmanın gerçekleşmesidir. Bir çocuk ile özel bir birey arasında gelişen pozitif duygusal bağ (Feldman, 2017) olan bağlanma, çocuğun başkalarıyla (ebeveynleriyle veya bakıcılarıyla) anlamlı duygusal ilişkiler kurabilme yetisidir (Budak, 2003). Bowlby'ye göre bağlanma, kişileri birbirine bağlayan güçlü bir sevgidir. Bağlanma aynı zamanda insanların tehdit altındayken duygusal sıkıntılarını düzenledikleri ve başkalarına yakınlık arayarak güvenlik sağladıkları davranışsal bir sistemdir. Çoğumuz için, oluşturduğumuz ilk bağlanma ilişkimiz yaklaşık 6 veya 7 aylıkken ebeveynimizle kurduğumuz ilişkidir (Sigelman ve Rider, 2017).

Bowlby'e göre bebeklerde bağlanma ilişkisi kurma eğilimi annelerinin kendilerine bakım vererek ve onları koruyarak hayatta kalmalarına yardımcı olduğu için inşa edilmektedir (Krull, 2014). Bowlby bağlanmayı, bebekler ve ebeveynlerin (veya diğer bakım verenlerin) birbirleri ile duygusal bağ kurmalarına yol açan iki yönlü bir süreç olarak tanımlamıştır. Bebekler yetişkinlerin dikkatini cezbeden, şefkat ve ilgi duyma gibi güçlü duyguları ortaya çıkaran sosyal davranışlar -gülümseme, göz teması kurma- sergilerler. Yetişkinler bu davranışlara içtenlikle ve onlarla sosyal temas kurarak karşılık verirler. Böylece bebekler ve onların hayatlarındaki önemli kişiler birbirlerine bağlanırlar (Trawick-Smith, 2014). Bağlanma ilişkisi, annelerin baktığı bebeklerde genellikle annedir. Bebekler önce annelerine bağlansalar bile sonra baba, büyük anne, büyük baba, abla ve ağabeylerine de bağlılık geliştirebilirler. Bu dönem 2-3 yaşa kadar sürer (San-Bayhan ve Artan, 2011).

Bağlanma bireylerin yaşamında çok önemli bir ilişkidir. Bebek hayatta kalmak için korunmaya, gözetilmeye ihtiyaç duyar. Bu koruma normalde biyolojik ebeveynleri tarafından sağlanır, çünkü ebeveynler yavrularının hayatta kalmasını isterler. Evrimsel bakış açısına göre bağlanma ebeveynler için önemlidir çünkü çocuklarıyla genlerini gelecek nesillere taşıyabilirler (van Rosmalen vd., 2014). Bağlanma kuramcılarına göre bir kişinin gelecekte sergileyeceği tüm sosyal duygusal davranışlar bebeklik döneminde annesiyle ya da bakım figürüyle kuracağı bağlanma ilişkisi ile şekillenir. Anne ya da baba figürü ve bebek arasındaki olumlu duygular, özellikle korku ve gerginlik anlarında birbirlerine sağladıkları rahatlık ve destek bağlanmayı oluşturur. Bağlanmanın oluşmasında bebeklerin bir takım davranış özellikleri etkili olur. Emme, sokulma, bakış, gülümseme, ağlama bebeğin bağlanma davranışları olup, özellikle ilk aylarda bağlanmada oldukça etkilidir (Küçükturan ve Keleş, 2017). Bowlby'e (1969) göre bebekler ayrıca, bağlanma ilişkilerine dayalı içsel çalışma modeli olarak adlandırılan bir tür "*zihinsel çerçeve*" geliştirmektedir. Bu içsel çalışma modelinin gelecekte kurulacak akran ilişkileri ve romantik ilişkilere temel oluşturduğu düşünülmektedir (Krull, 2014).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bağlanma ilişkisi insanlarda olduğu gibi hayvanlarda da görülmektedir. Harlow, maymunların bağlanma süreçlerini incelemek için bir dizi deney gerçekleştirmiştir. Bu deneylerde maymunlar doğumlarından hemen sonra annelerinden ayrılmış ve yapay anneleriyle büyütülmüşlerdir. Yavru maymunların kafesine biri telden yapılmış ve üzerinde süt şişesi bulunan, diğeri yalnızca yumuşak kumaştan yapılmış ve ısıtılmış iki "*anne*" konulmuştur. Araştırmacılar yavru maymunların süt vermeyen ama sıcak ve yumuşak "*anne*"yi tercih ettiklerini, korktuklarında ona sarıldıklarını görmüşlerdir (Hortaçsu, 1997).

Bowlby'e göre bebeğin ebeveynleri ile ilişkisi bebeğin yetişkini yanına çağırmada kullandığı doğuştan getirilen bir dizi sinyalle başlar. Zamanla hem yeni bilişsel ve duygusal kapasitenin hem de sıcak ve duyarlı bir bakım geçmişinin yardımı ile gerçek bir duygusal bağ oluşur (Berk, 2015). Bağlanma dört aşamada gerçekleşir:

1. Bağlanma Öncesi Aşama (Doğumdan 6 aya kadar): İlk aşama, aralarında ayrım yapmadan insanlara yönelme, bebeğin insan kokusu, insan sesi ve insan yüzünün kaba hatları hakkındaki tercihi ile başlar (van Rosmalen vd., 2014).

2. Bağlanmanın Oluşum Aşaması (6 hafta-6-8 aya kadar): İkinci aşamada, bebeğin ortamındaki belirli insanlara yönelik yönelim, bebeği düzenli olarak gördüğü ve tanıdığı insanlara odaklanmasını sağlar (van Rosmalen vd., 2014). Bebekler bu dönemde birincil bakıcılar ve diğerleri arasında ayrım yapmaya başlar. Gülüşler tanınmaya dayanır ve bebek bakıcıların yüzünü heyecanla tarar. Bebek bakıcılar odadan çıktıklarında stres belirtileri gösterir ve kısa ayrılıkların ardından karşılaştıklarında gülümser (Perace, 2009). Bebekler bu aşamada birincil bağlanma figürlerinden ayrıldıklarında protesto tepkisi vermezler (McCartney ve O'Connor, 2006).

3. Bağlılık Aşaması (6-8 aydan 18-24 aya kadar): Birincil bağlanmanın aktif olarak geliştiği bu aşamada bebek, çevresini keşfederken motor gelişimi çerçevesinde emekleyebilip yürümeye başlar. Bakıcılarından uzaklaşmaya başladıklarında geri dönerek veya kafasını bakıcıya çevirerek görsel temasa girerek sık sık bakıcılarını kontrol ederler. Bakıcısının yakınında olduğunu bilmek endişe duymadan araştırmasına katkı sağlar. Çocuğun çevresini araştırma esnasında bakıcılarıyla geçici olarak bir araya gelmesi 'duygusal yakıt ikmali' olarak adlandırılır (Pearce, 2009).

*4. Karşılıklı İlişki Oluşturma Aşaması (*18 ay- 2 yaş ve sonrası): Bu dönemde dil ve temsildeki hızlı gelişmeler, bebeklerin, ebeveynin geliş ve gidişini etkileyen faktörlerin bazılarını anlamalarını ve onların geri döneceğini tahmin etmelerini sağlar. Bu dönemde ayrılığa daha az tepki verirler (Berk, 2015).

0-6 yaş döneminin bağlanma için kritik bir dönem olduğu belirtilmektedir. Her şeyden önce, bir çocuğun bağlanma sürecini gerçekleştirememesi neredeyse imkânsızdır. Çocuklar, sıkıntılı ve travmatik yaşam olaylarının ardından bile çabuk toparlanabilme yeteneğine sahiptirler. Bu nedenle pratikte her zaman bağlanmayı gerçekleştirirler. Kötü muameleye maruz kalmış veya ihmal edilmiş çocuklarda genellikle güvensiz veya düzensiz bağlanma olmasına rağmen

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

bağlanma gözlenmektedir. Otizmli çocukların sosyal engellerine rağmen ebeveynlerine bağlandıkları bilinmektedir (van Rosmalen vd., 2014).

Bebeklerin kendileriyle ilgilenen, kendilerine bakım sağlayan bakıcılarla (anne, baba, bakıcı, büyükanne/baba) olan bağları, her biriyle olan deneyimlerine dayanarak kendilerini önemseyen diğer insanlarla ilişkilerinin güvenliğinden bağımsız olarak güvenli veya güvensiz olabilir. Örneğin bir bebek, annesine güvenli bir şekilde bağlanırken babasına veya bakıcısına güvenli bir şekilde bağlanmayabilir (Thompson vd., 2003).

Bağlanmanın erken sosyal duygusal gelişim için önemli etkileri bulunmaktadır. Bağlanma ile birlikte çocuklar, sosyal birleşme-ayrılma, duygusal anlayış ve güvenli bağlanma gibi süreçlerle özgüveni geliştiren ilişkileri deneyimler. Bebeğin veya çocuğun kendisine bakım veren her bir bireyle güvenli ilişkiler kurması istendik bir durumdur. Birine güvenli bir şekilde bağlanmak, başkalarıyla kurduğu ilişkileri güvensiz olsa bile sağlıklı psikososyal büyümeyi destekleyebilir (Thompson vd., 2003).

3. BAĞLANMANIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çoğu çocuk birincil bakım veren bakıcılarıyla bağlanma ilişkisi geliştirir ancak, bağlanma ilişkisi her çocukta aynı nitelikte gelişmez. Ainsworth ve arkadaşları bağlanma ilişkilerindeki farklılıkları incelemek için **"Yabancı Durum Testi"ni** geliştirmişlerdir (McCartney ve O'Connor, 2006).

Bu deneyde, anne ve bebeğin iki kez ayrıldığı 8 aşama oluşturularak bebeğin her bir aşamada verdiği tepkiler incelenmiştir. Bu aşamalar sırasıyla;
1. Bebek ve anne, oyuncakları keşfetmek için gözlem odasında kalır.
2. Yabancı kişi odaya girer.
3. Yabancı kişiyle bir süre konuşan anne odadan ayrılır.
4. Yabancı da bir süre sonra odadan ayrılır ve bebek yalnız kalır.
5. Anne bebeği rahatlatmak için geri döner.
6. Anne tekrar ayrılır.
7. Yabancı geri döner ve bebeği rahatlatmaya çalışır.
8. Anne geri döner ve bebeği rahatlatmaya çalışır (Wilmshurst, 2009).

Çizelge 1'de görüldüğü üzere, Ainsworth vd., "*Yabancı Durum Testi*" sonucu, "*Güvenli, Kaygılı/Kaçınan ve Kaygılı Kararsız/Dirençli*" olmak üzere üç tür bağlanma ilişkisinin olduğunu belirtmiştir. Main ve Solomon (1990), çalışmaları sonucunda belirtilen bu üç tür bağlanmanın yanı sıra "*Dağınık/Dezorganize Bağlanma*"yı tanımlamışlardır (Levine ve Munsch, 2011; Adler-Tapia, 2012).

Güvenli Bağlanma: Ainsworth, bebeklerin genellikle anne olan birincil bakıcıyı, yaşamın ilk yılında dünyayı keşfetmek için güvenli bir üs olarak kullandığına ve yaşamın sonraki dönemlerinde psikolojik gelişim için önemli bir temel oluşturduğuna inanmaktadır (Adler-Tapia, 2012). Güvenli bağlanma, keşif ve bağımsızlık ile ilişkilidir. Güvenli bağlanma

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ilişkisinde bebekle kurulan iletişimde bebeği engellemek yerine özerklik teşvik edilir. Bakım veren kişi uygun, hassas, öngörülebilir ve ilişkileri tamir edebilir şekilde yaklaşır. İlişki, dünyayı keşfetmek için güvenli bir temel oluşturur. Güvenli bir bağlanma geliştiren çocuk, esneklik, bağımsızlık, uyma, empati, duygularını kontrol etme, sosyal yeterlik, olumlu duygular ve sağlıklı özgüven açısından daha avantajlıdır (Taylor, 2010).

Kaygılı Kaçınan Bağlanma: Kaygılı kaçınan bağlanma ilişkisi gösteren bebekler, annelerinden ayrılıp yeniden bir araya gelme aşamasında anneleriyle temastan kaçınırlar veya etkileşim çabasını görmezden gelirler. Bebeklerin davranışlarından, annelerinin ihtiyaç duyduğunda orada olmayacağını bekledikleri düşünülür. Yalnız kaldıklarında diğer bebeklere göre daha az stresli tepkiler gösterir. Bebeğiyle kaygılı kaçınan bağlanma ilişkisi gerçekleştiren annelerin bebeklerini reddetmiş hatta bebeklerine karşı kızgınlık duygusu hissediyor olduğu düşünülür. Bebeklerini tutmak ve kucaklamak için diğer annelerden daha az zaman harcarlar ve etkileşimlerinin çoğu tatsız ve hatta acı vericidir (Newman ve Newman, 2012).

Kaygılı Kararsız/Dirençli Bağlanma: Bu bağlanma ilişkisini gerçekleştiren bebekler ayrılıktan önce ebeveyni ile yakınlık kurmak ister ve sıklıkla etrafını keşfetmeye çalışmaz. Ebeveyn ayrıldığında çoğu kez streslidirler ve geri döndüklerinde yapışma ile karışık öfkeli ve dirençli davranışlar sergilerler. Kucağa alındıklarında mücadele ederler ve bazen vurma ve itme davranışları gösterirler. Çoğu bebek kucaklandıktan sonra da ağlamaya devam eder ve kolay kolay avutulamaz (Berk, 2015).

Dağınık/Dezorganize Bağlanma: Bağlanma davranışlarının tahmin edilemez olduğu ve Ainsworth'ün belirttiği bağlanma çeşitlerine uymayan bağlanma özelliklerinin görüldüğü bağlanmadır (Levine ve Munsch, 2011). Çok rahatsız edici bakım modellerine cevap olarak, dağınık/dezorganize bağlanma ilişkisi geliştiren çocuklar ihtiyaçlarını ve duygularını anlama veya ifade etme konusunda tutarlı yöntemler geliştiremezler (Cummings vd., 2003).

Çizelge 1. Yabancı Durum Testinde Gözlenen Bağlanma Çeşitleri

Bağlanma Türü	**Annenin Tepkileri**	**Çocuğun Tepkileri**
Güvenli Bağlanma	Anneler bebeklerin ihtiyaçlarına cevap verir. Ebeveyn-çocuk bağı tutarlı ve sağlıklıdır.	Çocuk güvenli görünür ve bakıcıyı çevreyi keşfetmek için güvenli bir üs olarak kullanır.
Kaygılı Kaçınan Bağlanma	Anneler bebeğin ihtiyaçlarını çok az karşılar ve tek başına olması için bebeği cesaretlendirir. Anneler ağlamayı kabul etmez ve çocuğun yetenekleri hakkında mantıklı olmayan beklentilere girer.	Çocuk çekingen görünür ve anne odaya döndüğünde anneden kaçınarak güvensizlik gösterir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kaygılı Kararsız/ Dirençli Bağlanma	Anne, bebeğin ağlaması karşısında yavaş veya tutarsız tepki verir. Bebeğin ihtiyaçları tutarlı karşılanmaz ve annenin tepkileri önceden kestirilemez.	Çocuk annesine yapışarak, onu tekmeleyerek, direnç gösterir ve mücadele ederek güvensizlik davranışları sergiler. Çocuk, annenin geri dönüşünde ya kararsızlık sergiler ya da dirençli davranır.
Dağınık/ Dezorganize Bağlanma	Ebeveyn ihmal veya istismarı ve yönetilemez korkularla davranılır.	Çocuk, korktuğunda güven duyacağı kişileri ararken, yine korku yaratan kişilere sığınmak zorunda kalır. Çocuk ne yapacağını veya nereye yöneleceğini bilemez. Öngörülemez bir çevrede yaşadığı için çevreden ne bekleyeceğini ve kendisinden ne beklenildiğini bilemez.

Bağlanma sadece çocukluk döneminde değil yetişkinlik döneminde özellikle romantik ilişkiler açısından oldukça önemlidir. Hazan ve Shaver (1990), yetişkinlikte aşk ve iş hayatındaki kişilerle bağlanmanın işlevsel olarak bebeklik ve erken çocukluk döneminde meydana gelen bağlanma süreci ile benzerliğe sahip olup olmadığını incelemişlerdir. Çalışmalarında, Bowlby ve Ainsworth'ün bağlanma teorisinin temel bileşenlerini üç faktör halinde (kaçınan, kaygılı ve kararsız ile güvenli) araştırmalarına katılan yetişkinlere uygun olup olmadığını sormuşlardır. Yaptıkları çalışma sonucunda, yetişkin bağlanma sürecinin bebeklik/erken çocukluktaki bağlanma dinamikleriyle benzer olduğunu belirtmişlerdir. Bartholomew ve Horowitz, yetişkin bağlanma yönelimlerin deki bireysel farklılıkları değerlendirmek için iki boyutlu yetişkin bağlanma modelinde Bowlby'nin içsel çalışma modelini sistematikleştirmiştir. Bartholomew (1990), benlik ve başkaları modellerinin olumlu ya da olumsuz olmasına göre dört temel bağlanma örüntüsü tanımlamıştır. Olumlu benlik modeli, başkalarının onayından bağımsız olarak gelişmiş yüksek özsaygı ve kuşku duyulmadan kabul edilen içselleştirilmiş bir "*sevilebilirlik*" duygusu olarak tanımlanabilir. Olumsuz benlik modeli ise düşük özsaygı ve başkalarından onay alma gereksinimi olarak tanımlanabilir. Olumlu başkaları modeli, başta bağlanma kişisi olmak üzere kişi için önemli olan başkalarının "*güvenilir*" ve gerektiğinde "*ulaşılabilir*" olduğuna ilişkin olumlu beklenti ve inançları içerir. Olumsuz başkaları modeli ise başkalarının "*güvenilmez*" olduğuna ilişkin kronik inanç ve ön kabulden beslenen yakınlık kurmaktan kaçınma, sosyal destek alma ve verme konusunda kayıtsız kalma ve yakın ilişkilerden olumsuz beklentiler taşıma gibi tutum ve davranışları barındırır (akt. Sümer, 2006). Bağlanma örüntüleri aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

Güvenli bağlanma (kendine ve başkalarına olumlu bakış açısı), yüksek özgüven ve başkalarıyla yakın bağları kurma ve sürdürme yeteneği ile karakterize edilir.

Saplantılı bağlanma (kendine olumsuz, diğerlerine olumlu bakış açısı), benlik değerinin düşük olması, başkalarının yakın ilişkilerde sevgisine ve onayına aşırı bağımlılık ve aşırı talepkâr kişilerarası bir tarz ile karakterizedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kayıtsız bağlanma (kendine olumlu, diğerlerine olumsuz bakış açısı), zorlayıcı bir özgüven ve yakın ilişkilere önem vermeme ile karakterize edilir.

Korkulu bağlanma (kendine ve başkalarına olumsuz bakış açısı), düşük öz saygı ve reddedilme korkusundan dolayı aktif yakınlıktan kaçınma ile karakterizedir. Bununla birlikte, bu korku, sosyal temas ve onaylanma isteğiyle birleşmekte, bu da yakınlık ve mesafenin çelişkili ihtiyaçlarıyla sonuçlanmaktadır (akt. Henderson vd., 2005).

Bartholomew ve arkadaşlarının çalışmalarını izleyen diğer çalışmalarda da genellikle bağlanma boyutlarının kategorilerden daha betimleyici olacağı öne sürülmüş ve temel boyutlar düzeyinde bağlanma stillerinin tanımlanması yaygın olarak kabul görmüştür (Brennan vd., 1998 akt. Sümer, 2006).

4. BAĞLANMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Erken dönemden itibaren oluşmaya ve gelişmeye devam eden bağlanmada kültürel özellikler, aile stresi, bakımın niteliği ve bebeğin mizacı, anne-baba (bakım verenin) kendi bağlanma tarzı, bakım verenin duygusal durumu gibi faktörler önemli rol oynamaktadır:

4.1.Bakımın Niteliği

Bağlanma ilişkisinde bakımın niteliği daha çok bakım veren kişi/kişilerin davranışları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bir bebeğin birincil bakım veren kişiye olan bağlılığının kalitesinin, büyük ölçüde, aldığı ilgi türüne bağlı olduğuna inanılmaktadır. Güvenli bir şekilde bağlanmış bebeklerin annelerinin en başından itibaren hassas ve duyarlı bakıcı oldukları düşünülmektedir. Bakım veren kişi bebeğine karşı olumlu bir tutuma sahipse, ihtiyaçlarına karşı duyarlıysa, kendisiyle etkileşimli bir senkronizasyon oluşturmuşsa ve geniş bir uyaran ve duygusal destek sağlamışsa, bebek genellikle etkileşimlerinden rahatlık ve zevk alır ve bakım veren kişiyle güvenli bir şekilde bağlanmaları muhtemeldir. Güvenli bir bağlanma biçiminden ziyade dirençli olan bebekler genellikle bakımlarında tutarsız olan ebeveynlere sahiptir. Bebek, duygusal destek ve rahatlık elde etmek için sarılmak, ağlamak ve diğer bağlanma davranışlarını çaresizce deneyerek bu tutarsız bakımla baş edebilir ve bu çabalar genellikle başarısız olduğunda kızar ve kederlenir (Shafffer ve Kipp, 2007).

Annenin duyarlığı (maternal sensitivity) ve bebeklerdeki bağlanmanın güvenli olması arasındaki ilişkileri inceleyen geniş araştırma literatürü duyarlığın güvenilir ve tutarlı bir biçimde güvenli bağlanmayı yordadığını ortaya koymuştur. Duyarlılık genellikle bebekten gelen sinyallere karşı bakıcının dikkatli olması, bunları doğru yorumlaması ve duruma uygun ve hızlı tepkileri vermesi şeklinde ölçülmektedir. Bakıcının duyarlığının bebekteki duygusal güven üzerinde en azından şu iki nedenle katkısı vardır:

Birincisi, duyarlı biçimde karşılık verme stresi yönetir. Çocuklar ve diğer bazı türler üzerine yapılan çalışmalar bakımın niteliğinin çocuktaki stres yönetimi kapasitesinin gelişmesi ve düzenlenmesinde önemli rol oynadığını göstermektedir.

İkincisi, duyarlı biçimde karşılık verme, öz-yeterliği arttırır. Bu konudaki önemli kanıtlar şunu göstermektedir: Bebeğin, davranışları ve çevreden gelen tepkiler arasındaki izlerliği algılaması,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

benlik farkındalığının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bebeğin gereksinimlerine duyarlı bir biçimde tepki veren bakıcı, bebeğe öz-yeterliğin düzenli olarak deneyimlenmesini sağlamaktadır. Bu sayede bebek de başkasından pozitif bir tepki almak için ne yapması gerektiğini anlamakta ve bu da ilişkilerindeki duygusal güvene katkı sağlamaktadır. Duyarlılık, bebekle her an yakın fiziksel temas içinde olmak, asla ağlamamasını sağlamak ya da her seferinde çocuğun taleplerini karşılamak demek değildir. Bu davranışlar, çeşitli bakım örüntülerini yansıtır ve çocuğun gereksinimlerine duyarlı ya da duyarsız olabilir. Bowlby, duyarlık kavramını "çocuğa saygı" olarak tanımlamaktadır ve bu tanımlama belki bazı ebeveynlerin çocuklarına karşı yasaklayıcı olsalar da ilişkilerinde güveni nasıl oluşturabildiklerini açıklayabilir. Bakıcının dünyayı çocuğun gözünden algılayabilmesi, çocuğun amaçlarına ilgi duyduğunu belirtmesi, çocuğun duygularını, güdülerini, isteklerini ve davranışlarını etkileyen kişilik özelliklerini algılayabilmesi Bowlby'nin zihnindeki saygının birer parçasını oluşturmaktadır (Thompson, 2006).

Güvenli ilişkiler oluşturulmasının ve sürdürülmesinin daha geniş anlamda çocuklar için önemi nedir? Bulgulardan bazıları şöyle ifade edilmiştir:

- Güvenli bağlanmış çocuklar, öğretmenleri ve arkadaşlarıyla yakın ilişkiler kurma ve sürdürmede daha başarılıdırlar.
- Güvenli bağlanma, psikolojik iyilik ve duygusal sağlık, kendine güven ve sağlamlık (resiliency) gibi ruh sağlığı göstergeleriyle olumlu yönde ilişkilidir.
- **Dışsallaştırma** (duygusal tepkisellik, saldırgan davranışlar ve dikkat problemleri) ve **içselleştirme** (kaygılı/depresif ve içe kapanıklık gibi) bozukluğu açısından en az risk altında olan çocuklar, güvenli bağlanma geçmişi olan çocuklardır.
- Güvenli bağlanma duyguları anlama, sosyal problem çözme becerileri, vicdan gelişimi ve olumlu kendilik kavramıyla pozitif ilişkiler gösterir (Thompson, 2006).

4.2. Bebeğin Mizacı

Mizaç, çocuğun kişi ve olaylara cevap verme biçimini etkileyen biyolojik kökenli bireysel farklılıklardır. Kişiliğin gelişimini oldukça etkileyen mizacın bireylerin davranışlarını çok çeşitli ortamlarda etkilediği bilinmektedir (Taylor, 2010). Bağlanma araştırmacıları geleneksel olarak bağlanma ilişkisinde bakıcıların tutumlarına odaklanmış olsa da, bebekler de ebeveyn çocuk etkileşimi kalıplarının oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır (Roth-Hanania ve Davidov, 2004). Bağlanma, bakım veren kişi/kişilerle bebek arasında oluşan etkileşim bağlamında meydana geldiği için bebeğin bir iletişim ortağı olarak kendi tarzının duygusal bağın büyüme-sine önemli ölçüde katkıda bulunduğu kabul edilmektedir (Bukatko ve Daehler, 2004). Mizaç, örneğin bebeğin sıkıntıya yatkınlığı (zorluk, duygusallık, olumsuz tepkisellik) ve sıkıntıyı etkili bir şekilde düzenleme yeteneğiyle ilgilidir. Bu nedenle, bu geçici özelliklerin bağlanma güvenliğinin geliştirilmesi üzerindeki potansiyel etkisi çok fazla araştırmanın konusu olmuştur (Roth-Hanania ve Davidov, 2004). Bu konuda yapılan çalışmalarda bebeğin huzursuzluk, sinirlilik ve sıkıntıya eğilimli olmasının güvensiz bağlanma ile ilişkili olduğu belirtilmiştir (van den Boom, 1994, akt. Bukatko ve Daehler, 2004). Bağlanma ilişkisinde bebeğin mizacı önemlidir ancak, bağlanmanın nasıl gerçekleştireceğini tek başına belirlememektedir (Bukatko ve Daehler, 2004).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4.3. Aile Stresi

Ebeveyn depresyonu bağlanma açısından bir risk faktörüdür. Depresyondaki bir ebeveyn bebeğin işaretlerine hızlı ve sıcak bir şekilde karşılık vermede zorlanabilir. Normal gelişen çocukları olan ciddi depresyondaki veya kaygılı olan annelerin bebeklerinin bağlanma problemi yaşadıkları belirtilmektedir (Lyons-Ruth vd., 1990 akt. Trawick-Smith, 2014). Bağlanmanın güvenli olmasını etkileyen bir diğer faktör yoksulluktur. Yoksulluk bebek hastalıklarına neden olabilir. Sürekli ev değiştirmek, çocuk bakımında ani değişiklikler, ebeveyn stresi, ebeveyn depresyonu ve bebeğin ihtiyaçlarına duyarsızlık gibi nedenlere yol açan yoksulluk ebeveyn-bebek bağlanmasını engelleyebilir (Trawick-Smith, 2014).

4.4. Kültürel Faktörler

Kültürler arası araştırmalar bağlanma örüntülerinin kültürden kültüre farklı biçimde yorumlanabileceğini göstermektedir (Berk, 2015). Bağlanma teorisi, insanların başka bir kişiyle yakınlaşma arayışı içinde psikolojik bir eğilime sahip olduklarını ve kişi bulunduğunda kendilerini güvende hissettiklerini ve kişi yokken endişeli olduklarını iddia eder. Bağlanma teorisinin temel ilkeleri arasında, bir bakıcının bebeğe karşı duyarlılığının güvenli bir bağlanmaya; bebeklik döneminde ve erken çocuklukta güvenli bir şekilde bağlanmanın da sosyal yetkinliğe yol açtığı ve güvenli bir şekilde bağlanan çocukların dış dünyayı keşfetmede bakıcıyı güvenli bir üs olarak kullandıkları belirtilmektedir (Rothbaum vd., 2000). Bağlanma konusunda farklı ülkelerde yapılan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda örneğin, Alman bebeklerin Amerikan bebeklerden belirgin biçimde daha fazla kaçınan bağlanma gösterdiği görülmektedir (Grossman vd.,1985 akt. Berk, 2015). Buna karşın Afrika Mali'de Dogon topluluğu bebekleriyle yapılmış bir çalışma bebeklerin hiçbirinin annesine kaçınan bağlanma göstermediğini ortaya koymuştur (True vd., 2001 akt. Berk, 2015). Japon anneler bebekleri ile sürekli yakınlık içindedirler. Bebeklerin çevredeki insanları ve nesneleri değerlendirmek için annelerinin tepkilerini izlemeleri beklenir. Japon anneler, bebeklerin oyun davranışını, mimiklerle ve yüz ifadeleriyle ustaca yönlendirir (Newman ve Newman 2012). Rothbaum, Weisz, Pott, Miyake ve Morelli (2000), Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'daki kültürel değerleri karşılaştırmış ve bağlanma kuramının ilkelerinin, güvenli bağlanma ve sosyal yetkinlik inşası gibi Batı kültürünün değerlerini ve anlamını yansıttığını iddia etmiştir. Bir çocuğun özerkliğinin kültürel değerinin, ebeveynler tarafından verilen duyarlı bakımın anlamını etkilediğini savunmaktadırlar. Ayrıca, bakım veren duyarlılığın değeri bir kültürden diğerine farklılık gösterir. İki kültürdeki anneler çocuklarıyla farklı iletişim kurarlar. Japonya'da erken etkileşimler daha fazla duyguya dayalıdır; ABD'de ise daha fazla bilgi temellidir.

Batı dışındaki kültürlerin çoğunda, örneğin, grup hedeflerine karşılıklı bağımlılığın ve bağımsızlığın ve öz hedeflerin öncelikli olduğu Çin, Mısır, Kore ve Türkiye toplumlarında, psikolojik kontrol, karşılıklı bağımlılığı aşılamak için normal olarak kullanılır. Çocukta itaat (Kağıtçıbaşı, 1970; Shek, 1998; Rudy ve Grusec, 2001) ve genellikle sıcak ebeveynlik bağlamında ortaya çıkar (Kağıtçıbaşı, 1970; Güngör, 2008). Chao'ya (1994) göre, Çin'deki psikolojik kontrol, yetişkin merkezli cezadan ziyade çocuk merkezli eğitim ile ilgilidir ve çocuğu başkalarıyla ilişkisel uyum ve gömülülük (çocuğun toplumsal ağın akrabalar, komşular

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

vb. ayrılmaz bir parçası haline gelerek sosyal sisteme ve aidiyet duygusuna entegre edilmesi) içinde sosyalleştirmeyi amaçlamaktadır. Aynı şekilde, ebeveyn, özellikle babalık, kontrol ve otorite, Türk ailelerinde hedefe yöneliktir ve çocuğun sosyal olarak uygun görgü ve karşılıklı bağımlılık edinmesine ilişkin olarak özellikle vurgulanır (Kağıtçıbaşı, 2007). Başka bir ifadeyle, Türk ebeveynler kısıtlama ve kontrol uygulamalarında, bağlanmadan kaçınma özelliğini belirleyen mesafeden ziyade, kişilerarası yakınlığa yönelik sosyal uyum ve beklentileri vurgulamaktadır (Güngör ve Borstein, 2010).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bağlanma gebelik, doğum ve doğum sonu dönemi kapsayan, bebek ile ebeveyn arasında aynı zamanda gelişen ve devamlılık gösteren bir süreçtir. Bebeklerin sevgi dolu bir aile ortamından mahrum bırakılması, onların duygusal esenliğine, zekasına ve tam kapasiteyle gelişme yeteneğine kalıcı zararlar verebilmektedir. Bağlanma; şiddete eğilim, kendine zarar verme, madde kötüye kullanımı ve bağımlılığı, ihmal ve istismar etme ya da edilme gibi psikopatolojilerle ilişkili olabilmektedir. Bu anlamda erken dönem anne-bebek ve çevre-bebek ilişkisinin değerlendirilmesi, danışmanlık ve destek verilmesi, ilişkisel sorunların erken belirlenmesi ve ele alınması koruyucu ruh sağlığı açısından önemlidir.

Bu bağlamda özellikle birinci basamak sağlık kuruluşlarında hizmet sunan sağlık çalışanları ebeveyn-bebek bağlanmasını erken dönemde sağlamak ve süreci devam ettirmek için eğitim ve danışmanlık rolünü üslenebilir. Ebeveynlere gebelikte, doğumda ve doğum sonu dönemde ebeveynlik davranışları, bebeğin davranışları, ebeveyn-bebek bağlanması, bağlanmayı etkileyen faktörler, bebek bakımı, ebeveynlik rolü kazanma gibi konularda bilgi verilebilir. Evde bakım hizmetleri kapsamında ev ziyaretleri gerçekleştirilebilir, bu ziyaretler kapsamında annelerin, anne adaylarının ihtiyaç duyduğu konularda eğitim verilebilir. Bu eğitimler bebek bakımı, anne bebek etkileşimi, ebeveynlik rolü, hijyen, yenidoğan beslenmesi ve emzirme gibi konuları içerebilir. Verilen eğitimlere ilişkin kitapçıklar, broşürler, metaryaller verilmesi eğitimin etkinliğini arttırılmasına yarar sağlayabilir.

Annelerin henüz doğmamış bebekleriyle bağ kurmalarına yardımcı olacak pratik beceriler kazanmaları için eğitimler düzenlenebilir, anne ve anne adaylarının erişebileceği bebek bakımı videoları hazırlanabilir. Doğumdan sonra ise bu öğrenme süreci; ten tene temas, erken emzirme, kucaklama ve bebeği taşıma gibi deneyimler yoluyla sürdürülebilirler. Bebekle sözsüz iletişimi ve karşılıklı etkileşimi (sohbeti) desteklemek adına, yüz yüze temas halinde bolca vakit geçirmeleri önerilebilir.

Depresyon yaşayan ebeveynler, bebeklerinin kendilerinden "nefret ettiğini" veya kendilerini kötü birer ebeveyn olarak gördüğünü düşünebilirler. Sağlık uzmanları bu süreçte, “bebeklerin ebeveynlerini yargılama kapasitesine sahip olmadığını, başkalarınınkine kıyasla öncelikle kendi ebeveynlerinin seslerini ve tenlerini tercih ettiğini, aslında bebeklerin yalnızca basit etkileşimlere (kucaklanmaya, ihtiyaçlarına yanıt verilmesine, gülümsemeye ve sohbet edilmesine) ihtiyaç duyduklarını hatırlatarak”, ebeveynleri rahatlatabilirler. Böylece ebeveynler içleri rahatlamış ve kendilerine güvenleri artmış bir şekilde daha iyi hissedebilirler.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KAYNAKLAR

[1] Adler-Tapia, R. (2012). *Child Psychotherapy: Integrating Developmental Theory into Clinical Practice*. New York.

[2] Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships* 7, 147-178.

[3] Beeghly, M. & Cicchetti, D. (1994). Child maltreatment, attachment, and the self system: Emergence of an ınternal state lexicon in toddlers at high social risk. *Development and Psychopathology* 6, 5-30.

[4] Berk, L. (2015). *Bebekler ve çocuklar. Doğum öncesinden orta çocukluğa.* Çev. N. Işıkoğlu-Erdoğan. Ankara.

[5] Brennan, K.A., Clark, C.L., & Shaver, P.R. (1998). Self-report measurement of adult attachment: An ıntegrative overview. Eds. J.A. Simpson & W.S. Rholes, *Attachment Theory and Close Relationships*, 46-76. New York.

[6] Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü.* Ankara 2003.

[7] Bukatko, D., & Daehler, M.W. (2004). *Child Development: A Thematic Approach.* Boston

[8] Champagne, F.A. Francis, D.D. Mar, A. & Meaney, M.J. (2003). Variations in maternal care in the rat as a mediating influence for the effects of environment on development. *Physiol. Behav.* 79, 359–371.

[9] Chao, R. (1994). Beyond parental control and authoritarian parenting Style: Understanding chinese parenting through the cultural notion of training. *Child Development* 65, 1111-1119.

[10] Cummings, E.M., Braungart-Rieker, J.M., & Rocher-Schudlich, T.D. (2003). Emotion and personality development in childhood. Eds. R. M. Lerner, M. A. Easterbrooks & J. Mistry, *Handbook of Psychology: Developmental Psychology*. 211-239. Hoboken.

[11] Davidson, S., & Ireland, C.A. (2009). Substance misuse: The relationship between attachment styles, personality traits and coping in drug and non-drug users. *Drugs and Alcohol Today 9*(3) 22-27.

[12] Feldman, R.S. (2017). *Development Across the Life Span.* UK 20178.

[13] Greenough, W.T. Black, J.E., & Wallace, C.S. (1987). Experience and brain development. *Child Dev.* 58, 539–559.

[14] Grossmann, K., Grossmann, K.E., Spangler, G., Suess, G., & Unzner, L. (1985). Maternal sensitivity and newborns' orientation responses as related to quality of attachment in Northern Germany. Eds. I. Bretherton & E. Waters, *Monographs of the society for research in child development* 50 *(1-2, Serial No. 209). Growing Points of Attachment Theory and Research*, 233-256.

[15] Güngör, D., & Bornstein, M.H. (2010). Culture-general and specific associations of attachment avoidance and anxiety with perceived parental warmth and psychological control among turk and belgian adolescents. *Journal of Adolescence.* 33, 593-602.

[16] Güngör, D. (2008). The meaning of parental control in migrant, sending and host communities. *Applied Psychology: An International Review* 57(3), 397-416.

[17] Hazan, C., & Shaver, P.R. (1990). Love and work: An attachment-theoretical perspective. *Journal of Personality and Social Psychology 59*(2) 270-280. Doi: 10.1037/0022-3514.59.2.270

[18] Hawrylycz, M.J., Lein, E.S., Guillozet-Bongaarts, A.L., et al. (2012). An anatomically comprehensive atlas of the adult human brain transcriptome. *Nature*. 489, 391–399.

[19] Henderson, A.J.Z., Bartholomew, K., Trinke, S.J., & Kwong, M.J. (2005). When loving means hurting: An exploration of attachment and ıntimate abuse in a community sample. *Journal of Family Violence.* 20, 219-230

[20] Hortaçsu, N. (1997). *İnsan ilişkileri.* Ankara 1997.

[21] Kağıtçıbaşı Ç. (1970). Social norms and authoritarianism: A turkish-american comparison. *Journal of Personality and Social Psychology* 16/39 (1970) 444-451.

[22] Kağıtçıbaşı, Ç. (2007). *Family, self, and human development: Theory and Application*. Mahwah 2007.

[23] Krull, D.S. (2014). *Introduction to pychology*. Charlotte 2014.

[24] Küçükturan, A.G., & Keleş, S. (2017). Sosyal duygusal gelişim. Ed. A. Köksal-Akyol, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* I Ankara.

[25] Levine, L.E., & Munsch, J. (2011). *Child development: An active learning approach.* Thousand Oaks.

[26] Labonté, B., & Turecki, G. (2012). Epigenetic effects of childhood adversity in the brain and suicide risk. In: Dwivedi Y, editor. *The neurobiological basis of suicide*. Boca Raton (FL): *CRC Press/Taylor & Francis*. p. 275–290.

[27] Lyons-Ruth, K., Connell, D.B., & Grunebaum, H.U. (1990). Infants at social risk: Maternal depression and family support services as mediators of ınfant development and security of attachment. *Child Development* 61, 85-98.

[28] Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for ıdentifying ınfants as disorganized/disoriented during the ainsworth strange situation. Eds. M. T. Greenberg, D. Cicchetti & E. M. Cummings, *Attachment in the Preschool Years*, 121-160. Chicago.

[29] McCartney, K., & O'Connor, E. (2006). Psychosocial development: Attachment in young children. Eds. K. M Thies & J. Travers, *Handbook of Human Development for Health Care Professionals*, 95-112. Sudbury.

[30] Morton, N., & Browne, K.D. (1998). Theory and observation of attachment and its relationship to child maltreatment: A review. *Child Abuse and Neglect.* 22, 1093-1105.

[31] Newman, B.M., & Newman, P.R. (2012). *Development Through Life: A Psychosocial Approach.* Belmont 2012.

[32] Pearce, C.A. (2009). *A Short Introduction to Attachment and Attachment Disorder*. London 2009.

[33] Perry, B.D. (2000). Traumatized children: How childhood trauma influences brain development. *J. California Alliance Mentally* Ill. 11, 48–51.

[34] Perry, B.D. (2002). Childhood experience and the expression of genetic potential: what childhood neglect tells us about nature and nurture. *Brain and mind*, 3,79–100.

[35] Rothbaum F., Weisz J., Pott M., Miyake K., & Morelli G. (2000). Attachment and Culture. *The American Psychologist.* 55, 1093-1104.

[36] Roth-Hanania, R., & Davidov, M. (2004). Attachment. Ed. C.D. Spielberger, *Encyclopedia of Applied Psychology,* 191-202. Amsterdam.

[37] Rudy, D., & Grusec, J.E. (2001). Correlates of authoritarian parenting in ındividualist and collectivist cultures and ımplications for understanding the transmission of values. *Journal of Cross-Cultural Psychology* (32), 202-212.

[38] Rutter, M. (1985). Resilience in the face of adversity. Protective factors and resistance to psychiatric disorder. *The British Journal of Psychiatry*. 147, 598–611.

[39] Schimmenti, A., Passanisi, A., Pace, U., Manzella, S., di Carlo, G., & Caretti, V. (2014). The relationship between attachment and psychopathy: A study with a sample of violent offenders. *Current Psychology* 33, 256-270.

[40] Shafffer, D. & Kipp, K. (2007). *Developmental psychology: Childhood & Adolescence*. Belmont.

[41] Shek, D.T.L. (1998). A longitudinal study of the relations of family functioning to adolescent psychological well-being. *Journal of Youth Studies*, (1) 195-209.

[42] Shonkoff, J.P., & Fisher, P.A. (2013). Rethinking evidence-based practice and two-generation programs to create the future of early childhood policy. *Dev. Psychopathology*. 25, 1635–1653.

[43] Shore, R. (1997). *Rethinking the brain.* New York, NY: Families and Work Institute.

[44] Shuk-Ching, C. (2006). *A case control study of attachment style in deliberate self harm patients: A systemic perspective*. Unpublished Doctoral Dissertation. University of Hong Kong, Hong Kong 2006.

[45] Sigelman, C.K., & Rider, E.A. (2017). *Human development across the life span*. Canada

[46] Soysal, A.Ş., Bodur, Ş., İşeri, E., & Şenol, S. (2005). Bebeklik dönemindeki bağlanma sürecine genel bir bakış. *Klinik Psikiyatri Dergisi 8*(2) 88-99.

[47] Sümer, N. (2006). Yetişkin bağlanma ölçeklerinin kategoriler ve boyutlar düzeyinde karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi,* (21) 1-22.

[48] Taylor, C. (2010). *A Practical Guide to caring for children and teenagers with attachment difficulties.* London.

[49] Teicher, M.D. (2000). Wounds that time won't heal: the neurobiology of child abuse. *Cerebrum: The Dana Forum on brain science*. 2, 50–67

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

[50] Thompson, R.A., Easterbrooks, M.A., & Padilla-Walker, L.M. (2003). Social and emotional development in ınfancy. Eds. R. M. Lerner, M. A. Easterbrooks & J. Mistry, *Handbook of Psychology: Developmental Psychology,* 91-112. Hoboken.

[51] Thompson, R.A. (2006.) Erken dönemde bağlanma ve sonraki gelişim üzerindeki etkileri (Konferans Metni). (Çev. Melike Sayıl ve Gözde Özdikmenli Demir) *Türk Psikoloji Bülteni, Temmuz 12*(38), 113-120.

[52] Trawick-Smith, J. (2014). *Erken çocukluk döneminde gelişim (Çok kültürlü bakış açısı).* Çev. Ed. B. Akman. Ankara 2014.

[53] True, M., Pisani, L., & Oumar, F. (2001). Infant–mother attachment among the dogon in mali. *Child Development 75*(5) 1451-1466.

[54] van den Boom, D.C. (1994). The ınfluence of temperament and mothering on attachment and exploration: An experimental manipulation of sensitive responsiveness among lower-class mothers with ırritable ınfants. *Child Development* 65, 1457-1477.

[55] van Rosmalen, L., van IJzendoorn, M.H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). ABC + D of Attachment theory: The strange situation procedure as the gold standard of attachment Assessments. Eds. P. Holmes & S. Farnfield, *The Routledge Handbook of Attachment: Theory.* New York.

[56] Wilmshurst L. (2009). *Abnormal child psychology: A developmental perspective*. New York

[57] Winston, R., & Chicot, R. (2016). The importance of early bonding on the long-term mental health and resilience of children *London Journal of Primary Care, 8*(1), 12–14 http://dx.doi.org/10.1080/17571472.2015.1133012

[58] Wright, J., Briggs, S., & Behringer, J. (2005). Attachment and the body in suicidal adolescents: A pilot study. *Clinical Child Psychology & Psychiatry 10*(4) 477-491.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

AN INVESTIGATION OF PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS' PERCEPTIONS AND COGNITIVE STRUCTURES REGARDING INTERDISCIPLINARY TEACHİNG

Assist. Prof. Dr. Leyla AYVERDİ

Çanakkale Onsekiz Mart University

leyla.ayverdi@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2142-0330

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the perceptions of pre-service science teachers regarding interdisciplinary teaching and to examine their cognitive structures through word association. The study group consisted of 25 senior pre-service science teachers who voluntarily participated in the research. As data collection tools, the Perception Scale for Interdisciplinary Teaching and a Word Association Test (WAT) including eight concepts related to interdisciplinary teaching were employed. While the perceptions of the pre-service teachers toward interdisciplinary teaching were analyzed quantitatively, the data obtained from the Word Association Test were examined through descriptive qualitative analysis. The findings revealed that the participants' perceptions of interdisciplinary teaching were at a moderate-to-high level (M = 62.56). This result indicates that pre-service teachers have positive perceptions of interdisciplinary teaching. The findings from the Word Association Test showed that interdisciplinary teaching was mostly associated with concepts such as STEM/STEAM and application. However, the conceptual relationships established by the participants were found to be superficial and limited. Based on the results, it may be suggested that the Interdisciplinary Science Teaching course in teacher education programs should be structured to include practices that promote conceptual integration.

Keywords: Interdisciplinary teaching, Pre-service science teachers, Perception, Cognitive structure.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DİSİPLİNLERARASI ÖĞRETİME YÖNELİK ALGILARI VE BİLİŞSEL YAPILARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Leyla Ayverdi

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

leyla.ayverdi@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2142-0330

ÖZET

Bu çalışmanın amacı fen bilgisi öğretmen adaylarının disiplinlerarası öğretime yönelik algılarının belirlenmesi ve kelime çağrışımları yoluyla bilişsel yapılarının incelenmesidir. Çalışma grubunu araştırmaya katılmaya gönüllü olan son sınıfta eğitim alan 25 fen bilgisi öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Disiplinlerarası Öğretime Yönelik Algı Ölçeği ve disiplinlerarası öğretimle ilgili 8 kavramı içeren bir kelime ilişkilendirme testi (KİT) kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının disiplinlerarası öğretime ilişkin algıları nicel olarak analiz edilirken, kelime ilişkilendirme testi verileri ise nitel betimsel analizle incelenmiştir. Araştırmanın bulguları öğretmen adaylarının disiplinlerarası öğretime yönelik algılarının orta-yüksek ($\bar{X}$ = 62.56) düzeyde olduğunu göstermiştir. Bu durum öğretmen adaylarının disiplinlerarası öğretime yönelik olumlu bir algıya sahip olduklarını göstermektedir. KİT sonuçları incelendiğinde ise disiplinlerarası öğretimin STEM/STEAM ve uygulama gibi kavramlarla ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının oluşturdukları kavramsal ilişkilerin yüzeysel ve sınırlı olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmen yetiştirme programlarındaki Disiplinlerarası Fen Öğretimi Dersi'nin kavramsal bütünleştirmeye yönelik uygulamalara yer verecek şekilde yapılandırılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler : Disiplinlerarası öğretim, fen bilgisi öğretmen adayları, algı, bilişsel yapı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. INTRODUCTION

Rapid developments in science and technology have caused the problems faced by individuals today to become increasingly complex. Global problems such as poverty, nutritional problems, climate change, energy security, and environmental degradation constitute only some of the issues awaiting solutions (Grinin & Grinin, 2021; Lähde et al., 2023; Somogyi & Nagy, 2022). Knowledge and skills belonging to a single discipline remain limited in addressing these problems. Solving such problems requires the integration of the knowledge, methods, and perspectives of different disciplines. For this purpose, interdisciplinary approaches, international collaboration, and transformative skills such as creativity, analysis, and practical problem-solving are needed (Celik et al., 2024; Vaverková et al., 2025). Therefore, the importance of interdisciplinary teaching approaches has increased in education systems, and efforts have been undertaken to restructure curricula. Interdisciplinary teaching is defined as an approach that provides students with holistic learning experiences by meaningfully integrating the knowledge and skills of different disciplines, such as critical thinking, creativity, teamwork, and problem-solving, in addressing complex problems and real-life issues that extend beyond the boundaries of a single discipline (Bassachs et al., 2020; Chamo & Broza, 2025). This approach is not limited to students' acquisition of discipline-specific knowledge. It is also important to support students in using this knowledge in different contexts and in developing skills such as critical thinking, problem-solving, and generating creative solutions.

To understand interdisciplinary teaching more clearly, it is important to determine the position of this approach among different forms of disciplinary integration. Although there is no complete consensus in the literature regarding the boundaries of these concepts, disciplinary, multidisciplinary, cross-disciplinary, interdisciplinary, and transdisciplinary approaches are generally used to represent different levels of integration. The disciplinary approach refers to an approach in which the knowledge, principles, and skills of a field with its own subject-specific terminology, teaching methods, and practices are taught within a specified period. Areas such as mathematics, physics, history, and English are taught separately within their own disciplinary boundaries. In the multidisciplinary approach, connections are established between disciplines such as physics and chemistry that share common features in terms of terminology, subject matter, teaching methods, and learning outcomes. However, this relationship often remains at a limited level of integration. The cross-disciplinary approach refers to examining one discipline from the perspective of another, as in the example of the history of mathematics. In the interdisciplinary approach, knowledge and skills from different fields are effectively integrated when addressing a concept or problem. STEM (science, technology, engineering, and mathematics) integration is one of the important examples of this approach in science education because it requires students to use their knowledge of science, technology, engineering, and mathematics together in the context of real-life problems. In the transdisciplinary approach, disciplinary boundaries are crossed to a greater extent, and social, environmental, economic, and political dimensions, as well as academic disciplines, are incorporated into the learning process when addressing complex societal problems such as global climate change (Hamalosmanoğlu, 2022). From this perspective, interdisciplinary teaching may be regarded as an approach that requires the knowledge and skills of different

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

fields to be incorporated into the learning process by establishing meaningful connections among them, rather than merely placing these fields side by side.

The importance of interdisciplinary teaching in science education stems from the fact that science topics are naturally related to daily life and other disciplines. Topics such as energy transformations, environmental pollution, climate change, sustainable agriculture, and health cannot be explained through science knowledge alone. Making sense of such topics requires the combined use of mathematical thinking, technological literacy, engineering design, and environmental awareness. Therefore, integrated STEM practices address real-world problems, contextual integration, content integration, STEM practices, twenty-first-century skills, and informing students about STEM careers in a coordinated manner (Dare et al., 2021; Roehrig et al., 2021). Teachers and preservice teachers are the individuals who will bring both integrated STEM practices and other interdisciplinary practices into classroom environments. This situation makes it important to examine not only preservice science teachers' perceptions of interdisciplinary teaching but also their conceptual associations and cognitive structures related to this approach.

Preservice teachers' perceptions of interdisciplinary teaching constitute one of the important variables that may influence their tendency to use this approach in their professional lives. This is because teachers' and preservice teachers' beliefs, attitudes, and perceptions regarding an instructional approach may be reflected in their decisions concerning lesson planning, method selection, classroom implementation, and the establishment of connections across disciplines. Indeed, studies conducted in the context of integrated STEM teaching have shown that teachers' beliefs, attitudes, self-efficacy, and the school context in which they work influence their instructional practices (Shahali & Halim, 2024). Similarly, research involving preservice teachers has indicated that attitudes toward STEM may differ according to department, grade level, and whether individuals have received information or training about STEM. In particular, preservice teachers who possess knowledge or experience related to STEM have been reported to hold more positive attitudes (Kartal & Taşdemir, 2021). However, having a positive perception of or attitude toward interdisciplinary teaching may not necessarily mean that this approach has been conceptually structured in depth. An important dimension that needs to be examined concerns the concepts with which preservice teachers associate interdisciplinary teaching, how they establish connections among different disciplines, and the extent to which they are able to integrate these connections.

Cognitive structure refers to the hierarchical organization that individuals construct in their minds regarding various concepts, terms, processes, and related elements. One of the methods used to identify cognitive structures is the Word Association Test (WAT) (Baptista & Martins, 2023). Concept networks created through the WAT reveal the concepts among which individuals establish strong or weak relationships and provide important insights into the conceptual dimension of learning. Therefore, the WAT is widely used in science education research to identify conceptual structures. However, no study was encountered in the literature that examined preservice teachers' perceptions of interdisciplinary teaching together with their cognitive structures. Yet, preservice teachers' positive perceptions of an approach may not necessarily indicate that they have structured that approach conceptually in an accurate and in-

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

depth manner. Examining perceptions and cognitive structures together may enable more comprehensive implications to be drawn for the development of teacher education programs. In this context, the present study aims to determine preservice science teachers' perceptions of interdisciplinary teaching and to examine their cognitive structures through word associations. The research questions are formulated as follows:

- What is the level of preservice science teachers' perceptions of interdisciplinary teaching?
- What are the cognitive structures of preservice science teachers as revealed through the Word Association Test?

2. METHOD

2.1. Research Design

The study was conducted in accordance with the convergent parallel design, one of the mixed-methods research designs. In a convergent parallel design, qualitative and quantitative data are collected simultaneously, analyzed separately, and integrated during the interpretation phase (Creswell, 2003). In the present study, preservice teachers' perceptions of interdisciplinary teaching and their cognitive structures were also determined simultaneously. The data obtained were analyzed separately and subsequently integrated during the interpretation phase.

2.2. Study Group

The study group consisted of 25 senior preservice science teachers who volunteered to participate in the research. Of the participants, 21 were female and four were male. Convenience sampling was used to determine the study group. In this sampling method, participants who are accessible and suitable for the researcher are included in the study (Golzar et al., 2022).

2.3. Data Collection Instruments

2.3.1. Perception Scale for Interdisciplinary Teaching

The Perception Scale for Interdisciplinary Teaching, developed by Bayer (2009) and adapted into Turkish by Karahan et al. (2017), was used to determine preservice science teachers' perceptions of interdisciplinary teaching. The scale is a five-point Likert-type, unidimensional measurement instrument. The adaptation study reported that the scale consisted of 16 items. Its construct validity was examined through confirmatory factor analysis using data obtained from 211 teachers. To determine the reliability of the scale, the Cronbach's alpha coefficient was calculated and found to be .71.

2.3.2. Word Association Test (WAT)

The Word Association Test (WAT) was developed by the researcher. A total of eight stimulus words were included in the WAT: discipline, disciplinary approach, multidisciplinary approach, cross-disciplinary approach, interdisciplinary approach, transdisciplinary approach, interdisciplinary teaching, and interdisciplinary science teaching. The stimulus words were identified through an examination of textbooks on interdisciplinary science teaching. The prepared WAT was reviewed in terms of content and face validity by three academics who taught the interdisciplinary science teaching course. The WAT was presented to the preservice teachers as a nine-page document. The first page contained the instructions. Each subsequent

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

page included one stimulus word. The relevant stimulus word was repeated ten times on each page. The preservice teachers were given 30 seconds for each stimulus word.

2.4. Data Analysis

The data obtained from the Perception Scale for Interdisciplinary Teaching were analyzed using SPSS 24. Descriptive statistics, including the arithmetic mean and standard deviation, were calculated for the data obtained from the scale. The responses obtained from the WAT were examined through descriptive analysis, and a table was created to present the frequency distribution. Subsequently, a concept network was constructed based on the responses provided by the preservice teachers. However, to avoid presenting an excessively long map that would occupy considerable space and to provide the data in a more comprehensible manner, only responses with frequencies greater than 4 were included in the concept network. The cutoff point technique was taken into consideration in the analysis of the data obtained from the WAT. In this technique, a cutoff point is determined by reducing the frequency of the most frequently given response by 3 to 5 points, and the responses are mapped according to the resulting frequency intervals. However, because the present study was limited to 25 preservice teachers, the response frequencies were relatively low, and the frequency of the most frequently repeated concept was 12. Therefore, it was considered appropriate to begin with the most frequently repeated concept (f = 12) and then proceed using intervals of f = 2 when applying the cutoff point technique (Ürek & Dolu, 2020). The concept network drawn according to these intervals was used to reveal the students' cognitive structures.

3. FINDINGS

3.1. Findings on Preservice Science Teachers' Perceptions of Interdisciplinary Teaching

Preservice science teachers' perceptions of interdisciplinary teaching were measured using the Perception Scale for Interdisciplinary Teaching, and the descriptive statistics obtained are presented in Table 1.

Table 1. Descriptive Statistics on Preservice Science Teachers' Perceptions of Interdisciplinary Teaching

N	Minimum	Maximum	Mean	SD
25	54	74	62.56	4.83

As shown in Table 1, the interdisciplinary teaching perception scores of the 25 preservice science teachers participating in the study ranged from 54 to 74. The mean score of the participants was calculated as 62.56 (SD = 4.83). Considering that the total possible score on the scale ranges from 16 to 80, this mean corresponds to an average item score of 3.91. This result indicates that preservice science teachers' perceptions of interdisciplinary teaching were positive and at a moderate-to-high level. In addition, the relatively low standard deviation (SD = 4.83) indicates that the participants' scores were clustered around the mean and that their perceptions were similar to one another.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3.2. Findings on Preservice Science Teachers' Cognitive Structures Revealed Through the Word Association Test

First, the associations generated by the preservice teachers for each stimulus word were examined without applying a frequency threshold and are presented in Table 2.

Tablo 2. Number of Different Associations Generated by Preservice Science Teachers for Each Stimulus Word in the WAT

Stimulus word	Discipline	Disciplinary approach	Multidisciplinary approach	Cross-disciplinary approach	Interdisciplinary approach	Transdisciplinary approach	Interdisciplinary teaching	Interdisciplinary science teaching
Number of associations	97	81	90	97	111	108	88	86

As shown in Table 2, the preservice science teachers generated different numbers of associations for each stimulus word included in the WAT. In the analysis conducted without applying a frequency threshold, the mean number of associations generated per stimulus word was approximately 95 (94.75). The highest number of associations was generated for the stimulus word interdisciplinary approach (111), followed by transdisciplinary approach (108). This finding indicates that the preservice teachers had broader and more diverse fields of association in their minds, particularly regarding interdisciplinary and transdisciplinary approaches. In other words, these concepts may be said to have produced greater conceptual diversity among the preservice teachers.

The numbers of associations generated for the stimulus words discipline and cross-disciplinary approach were equal (97). In contrast, the lowest number of associations was obtained for the stimulus word disciplinary approach (81). This finding suggests that the diversity of the preservice teachers' associations concerning the disciplinary approach was more limited than that associated with the other stimulus words. Similarly, the numbers of associations generated for interdisciplinary science teaching (86), interdisciplinary teaching (88), and multidisciplinary approach (90) were lower than those generated for some of the other concepts.

Overall, it may be stated that the preservice science teachers generated a variety of associations related to the concepts of interdisciplinary teaching. However, the variation in the number of associations across concepts indicates that some concepts had more distinct and extensive networks of meaning in the preservice teachers' minds, whereas others were structured at a more limited level. Nevertheless, this table presents only the diversity of associations. The nature of the associations generated and the structure of the relationships among the concepts were evaluated through the concept network analyses presented in Figure 1.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

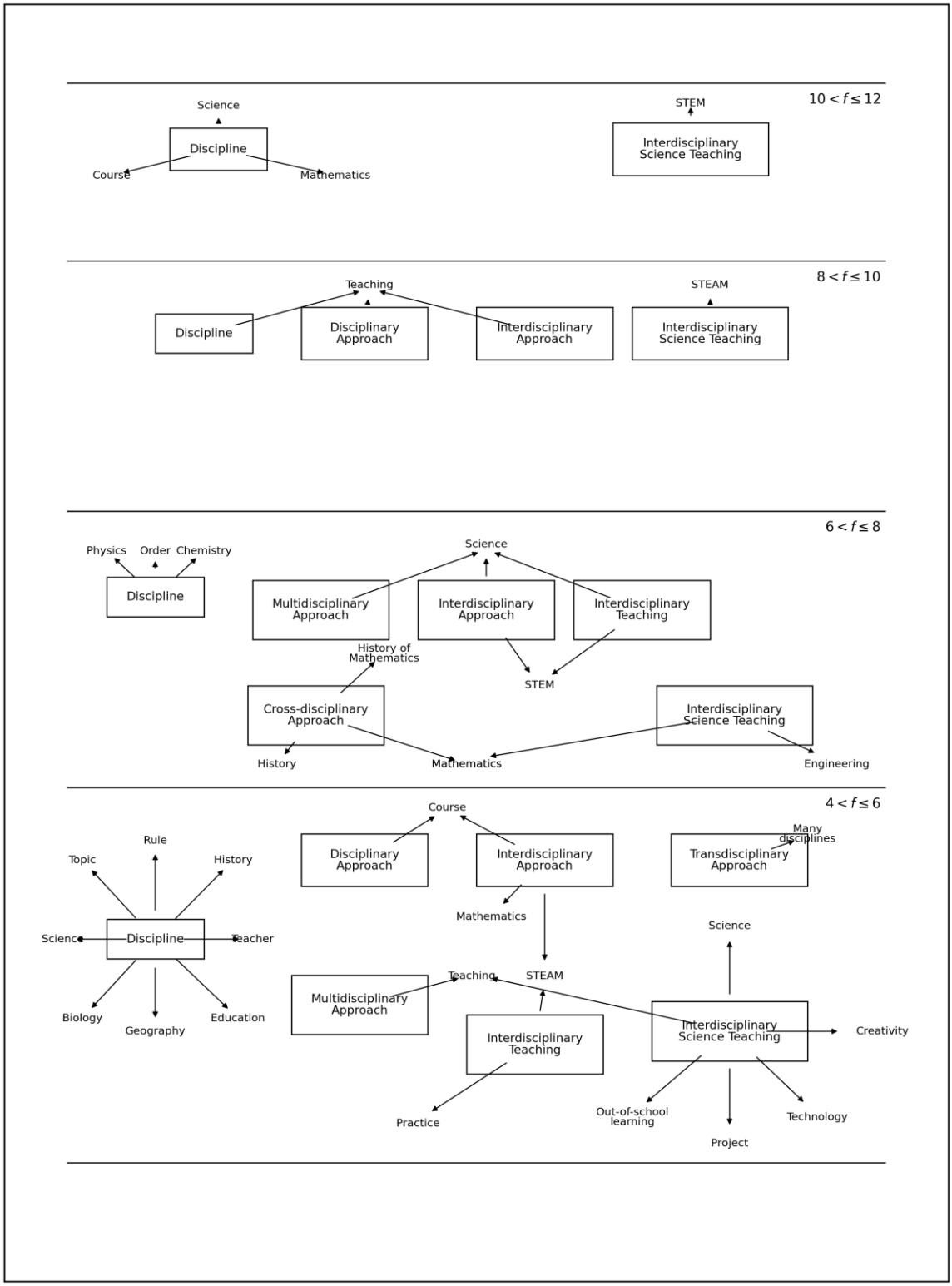

Figure 1. Concept Network Obtained from the WAT

As shown in Figure 1, the cognitive structures of the preservice science teachers regarding the stimulus words differed across frequency intervals. In the highest frequency interval, 10<f≤12, associations related to only two stimulus words were identified. Within this interval, the concept

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

of discipline was associated with the concepts of "science," "course," and "mathematics," whereas interdisciplinary science teaching was associated with the concept of "STEM." This finding suggests that the preservice teachers understood the concept of discipline primarily through school subjects and basic fields of science, while they strongly associated interdisciplinary science teaching with the STEM approach.

In the $8<f\leq10$ interval, the preservice teachers associated the concept of "teaching" with the stimulus words discipline, disciplinary approach, and interdisciplinary approach. This finding suggests that the preservice teachers considered these approaches in relation to the teaching process. Within the same interval, the association of interdisciplinary science teaching with "STEAM" indicates that the preservice teachers related interdisciplinary science teaching not only to STEM but also to the STEAM approach, which incorporates the dimension of art.

In the $6<f\leq8$ interval, the relationships among the concepts became more evident. Within this interval, the concept of discipline was associated with "physics," "chemistry," and "order." This finding may be interpreted as indicating that the preservice teachers explained the concept of discipline through both subfields of science and the idea of order and system. In addition, the concepts of multidisciplinary approach, interdisciplinary approach, and interdisciplinary teaching were associated through "science." This result may be regarded as indicating that science constituted a common point of connection among different discipline-based approaches in the preservice teachers' cognitive structures. Within the same frequency interval, it is noteworthy that the concept of cross-disciplinary approach was associated with "mathematics," "history," and "history of mathematics." This finding may provide an indication that the preservice teachers understood the cross-disciplinary approach as addressing one discipline within the context of another discipline. In particular, the association with "history of mathematics" demonstrates that the connection established between the fields of mathematics and history was related to this concept. Furthermore, the association of interdisciplinary science teaching with "engineering" and "mathematics" may suggest that the preservice teachers evaluated this concept through the integration of science, mathematics, and engineering.

In the lowest frequency interval, $4 < f \leq 6$, the diversity of associations was found to increase. Within this interval, the concept of discipline was associated with numerous concepts, including "topic," "rule," "history," "science," "biology," "geography," "education," and "teacher." This finding indicates that the concept of discipline had a relatively broad field of association in the preservice teachers' cognitive structures. However, the fact that these associations appeared within a lower frequency interval suggests that these relationships were not as strong as the higher-frequency associations. Within this interval, the concept of interdisciplinary approach was associated with "course," "mathematics," and "STEAM," whereas interdisciplinary teaching was associated with "STEAM" and "practice." This finding may be interpreted as indicating that the preservice teachers viewed interdisciplinary teaching not only as a theoretical approach but also as a practice-oriented instructional process. The association of interdisciplinary science teaching with "science," "out-of-school learning," "teaching," "project," "technology," and "creativity" is particularly noteworthy. This result indicates that the preservice teachers associated interdisciplinary science teaching with practical, production-oriented, technology-supported, and creative learning processes. However, the fact that the

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

concept of transdisciplinary approach appeared only through the association "many disciplines" and within a low-frequency interval suggests that the preservice teachers' cognitive structures regarding this concept were more limited than those related to the other concepts. The multidisciplinary approach, on the other hand, was associated with the concept of "teaching" within this interval.

Overall, it may be stated that the preservice teachers' understanding of interdisciplinary teaching, as reflected in the concept network, extended beyond a traditional subject-based perspective toward a broader structure. However, the distinctions among multidisciplinary, cross-disciplinary, interdisciplinary, and transdisciplinary approaches did not appear to be fully clear at certain points. Therefore, it may be concluded that the preservice teachers generally possessed a variety of associations related to interdisciplinary teaching, but that the conceptual relationships they established were relatively superficial and limited. They may therefore require further support in conceptually distinguishing among certain types of discipline-based approaches.

4. DISCUSSION, CONCLUSION, AND RECOMMENDATIONS

This study found that preservice science teachers' perceptions of interdisciplinary teaching were positive and at a moderate-to-high level. The mean total score of 62.56 obtained from the Perception Scale for Interdisciplinary Teaching and the mean item score of 3.91 indicate that the preservice teachers generally had a positive orientation toward interdisciplinary teaching. However, the findings obtained from the WAT revealed that this positive perception was not always supported by a deep and integrated conceptual structure. In other words, although the preservice teachers viewed interdisciplinary teaching positively, they demonstrated limitations in establishing strong and systematic relationships among the concepts constituting this approach, the different types of approaches, and the levels of integration across disciplines.

The results of the study are consistent with the current literature on integrated STEM and interdisciplinary teaching. Integrated STEM education does not merely involve placing the fields of science, technology, engineering, and mathematics side by side. Rather, it is regarded as an approach that requires the meaningful integration of components such as real-life problems, context–content coherence, engineering design, interdisciplinary conceptual connections, twenty-first-century skills, and career awareness (Dare et al., 2021; Roehrig et al., 2021). From this perspective, the strong associations established by the preservice teachers between interdisciplinary science teaching and the concepts of STEM and STEAM may be considered a positive finding. However, the fact that this relationship was established primarily through the "STEM/STEAM" label suggests that the conceptual depth of interdisciplinary teaching and the underlying logic of integration had not yet been fully structured.

The association of the concept of *discipline* with concepts such as "science," "course," "mathematics," "physics," "chemistry," and "order" in the WAT findings may be interpreted as indicating that the preservice teachers understood the concept of discipline largely through school subjects and the subfields of science. Although this is an expected result, addressing the concept of discipline only at the level of a course or subject area indicates that the broader epistemological and pedagogical dimensions of interdisciplinary teaching remained in the

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

background. Similarly, the association of interdisciplinary science teaching with concepts such as "STEM," "STEAM," "engineering," "mathematics," "technology," "project," "creativity," and "out-of-school learning" reveals that the preservice teachers considered this approach within the framework of practice, production, and problem solving. This finding is consistent with the results of the study conducted by Khwaengmek and Faikhamta (2023). In their study, Khwaengmek and Faikhamta (2023) found that preservice teachers studying at a university in Vietnam held positive perceptions of STEM education despite having limited experience with it. The preservice teachers viewed STEM education as a way of making the classroom an exciting and challenging environment to motivate students and as a method that enables students to develop twenty-first-century skills, particularly problem-solving skills. Similarly, Keçeci (2023) found that preservice teachers embraced STEM education and believed that it would contribute positively to students.

The findings of the present study indicate that the preservice teachers had difficulty establishing clear distinctions among multidisciplinary, cross-disciplinary, interdisciplinary, and transdisciplinary approaches. In particular, the representation of the transdisciplinary approach solely through the association "many disciplines" demonstrates that this concept had not been sufficiently developed in the preservice teachers' cognitive structures. However, a transdisciplinary approach does not merely involve the coexistence of numerous disciplines; rather, it represents a broader level of integration that requires real-life problems to be addressed together with their social, environmental, economic, and ethical dimensions. Therefore, the findings of the present study indicate that although the preservice teachers had developed positive perceptions of interdisciplinary teaching, they still needed support in conceptually distinguishing among different forms of disciplinary integration.

This situation is also consistent with recent studies showing that preservice teachers may hold superficial or fragmented understandings of STEM and STEAM. Wieselmann et al. (2025) found that preservice teachers generally conceptualized integrated STEM either through the STEM acronym or as a superficial form of integration within and across STEM disciplines; however, their understanding of interdisciplinary integration improved following methods courses. He et al. (2022) reported that preservice teachers in China and the United Kingdom had a limited general understanding of STEAM education and held differing and, at times, unclear perceptions regarding the role of the arts dimension. These findings suggest that the preservice teachers' association of STEAM with interdisciplinary science teaching in the present study is important; however, this relationship should be further developed by emphasizing the functions of the arts in creativity, design, expression, aesthetic decision-making, and multiple forms of representation.

Another important finding of the study is that although the preservice teachers generated a large number of associations in the WAT, the concept network remained superficial and limited at certain points. This result is consistent with studies demonstrating that the WAT is a functional tool for revealing strong, weak, and missing connections within individuals' conceptual structures. Tiryaki (2022) stated that changes in preservice teachers' cognitive structures could be monitored through concept networks and cutoff points created using the WAT. Similarly, Youkap et al. (2025) revealed that although preservice teachers demonstrated a basic familiarity

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

with certain concepts, considerable gaps could remain in the logical and conceptual dimensions of these concepts. In this context, the WAT findings of the present study may be considered valuable because they reveal not only which concepts the preservice teachers knew but also the extent to which they associated these concepts with one another.

At this point, when the quantitative and qualitative findings of the present study are considered together, an important conclusion emerges: Preservice science teachers have positive and moderate-to-high perceptions of interdisciplinary teaching. However, the WAT findings revealed that although the preservice teachers generated numerous associations related to the concepts of interdisciplinary teaching, these associations were limited in terms of forming an integrated and in-depth conceptual structure.

In line with these results, it is recommended that the Interdisciplinary Science Teaching course included in teacher education programs should not be limited to theoretical explanations but should be structured to include processes of conceptual differentiation, instructional design, practical experience, and reflective evaluation. Preservice teachers may be asked to prepare lesson plans for the same science topic in accordance with different levels of disciplinary integration. In this way, they may be supported not only in recognizing the concepts but also in transforming these concepts into instructional designs.

It is also recommended that greater emphasis be placed in interdisciplinary science teaching courses on real-life problems, socioscientific issues, sustainability, engineering design, STEAM-based creativity practices, out-of-school learning environments, and project-based learning activities. Such practices may help preservice teachers understand interdisciplinary teaching not merely as a STEM/STEAM label, but as a pedagogical approach that integrates knowledge, skills, and perspectives from different disciplines within the context of a specific problem.

This study was limited to 25 preservice science teachers. Therefore, future studies may be conducted with larger samples, with the participation of preservice teachers from different universities, and through longitudinal designs. In addition, examining the relationship between preservice teachers' cognitive structures regarding interdisciplinary teaching and their actual classroom implementation performance may make important contributions to the development of teacher education programs.

5. REFERENCES

Baptista, M., & Martins, I. (2023). Effect of a STEM approach on students' cognitive structures about electrical circuits. *International Journal of STEM Education, 10*(1), 15. https://doi.org/10.1186/s40594-022-00393-5

Bassachs, M., Cañabate, D., Serra, T., & Colomer, J. (2020). Interdisciplinary cooperative educational approaches to foster knowledge and competences for sustainable development. *Sustainability, 12*(20), 8624. https://doi.org/10.3390/su12208624

Bayer, J. A. B. (2009). *Perceptions of science, mathematics, and technology education teachers on implementing an interdisiplinary curriculum at blaine senior high* [Unpublished Master's Thesis]. University of Wisconsin.

Celik, I., Gedrimiene, E., Siklander, S., & Muukkonen, H. (2024). The affordances of artificial intelligence-based tools for supporting 21st-century skills: A systematic review of empirical research in higher education. *Australasian Journal of Educational Technology*, *40*(3), 19-38. https://doi.org/10.14742/ajet.9069

Chamo, N., & Broza, O. (2025). Bridging disciplines: Exploring interdisciplinary curriculum development in STEM teacher education. *Education Sciences*, *15*(8), 1064. https://doi.org/10.3390/educsci15081064

Creswell, J. W. (2003). A framework for design. In J. W. Cresswell (Ed.), *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (pp. 3–26). Sage.

Dare, E. A., Keratithamkul, K., Hiwatig, B. M., & Li, F. (2021). Beyond content: The role of STEM disciplines, real-world problems, 21st century skills, and STEM careers within science teachers' conceptions of integrated STEM education. *Education Sciences, 11*(11), Article 737. https://doi.org/10.3390/educsci11110737

Golzar, J., Noor, S., & Tajik, O. (2022). Convenience sampling. *International Journal of Education & Language Studies, 1*(2), 72-77. https://doi.org/10.22034/ijels.2022.162981

Grinin, A. L., & Grinin, L. E. (2021). Analyzing the global problems of the twenty-first century. A review and forecast based on the report to the Club of Rome 'Come On!'. *Journal of Globalization Studies, 12*(2), 181-195. https://doi.org/10.30884/jogs/2021.02.10

Hamalosmanoğlu, M. (2022). Eğitimde disiplinlerarası yaklaşım [Interdisciplinary approach in education]. In E. Kızılay and M. Çevik (Eds.), *Disiplinlerarası fen öğretimi [Interdisciplinary science teaching]* (pp. 1–28). Eğiten Kitap [Eğiten Book].

He, J., Simon, S., & Chiang, F. K. (2022). A comparative study of pre-service teachers' perceptions on STEAM education in UK and China. *STEM Education*, *2*(4), 318-344. https://doi.org/10.3934/steme.2022020

Karahan, E., Albayrak Sarı, A., & Canbazoğlu Bilici, S. (2017, May). *Disiplinlerarası öğretime yönelik algı ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması [Adaptation of the perception scale for interdisciplinary teaching into Turkish: validity and reliability study]* [Conference presentation abstract]. International Eurasian Educational Research Congress (EJER), Türkiye.

Kartal, B., & Tasdemir, A. (2021). Pre-service teachers' attitudes towards STEM: Differences based on multiple variables and the relationship with academic achievement. *International Journal of Technology in Education, 4*(2), 200–228. https://doi.org/10.46328/ijte.58

Keçeci, G. (2023). Determining pre-service science teachers' understanding about STEM education. *Journal of Baltic Science Education*, *22*(5), 833-850. https://doi.org/10.33225/jbse/19.18.06

Khwaengmek, V., & Faikhamta, C. (2023). Perceptions of pre-service science teachers toward teaching STEM from suburb University in Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, *44*(1), 223-230. https://doi.org/10.34044/j.kjss.2023.44.1.25

Lähde, V., Vadén, T., Toivanen, T. T., Järvensivu, P., & Eronen, J. T. (2023). The crises inherent in the success of the global food system. Ecology and Society, 28(4), 16. https://doi.org/10.5751/ES-14624-280416

Roehrig, G. H., Dare, E. A., Ellis, J. A., & Ring-Whalen, E. (2021). Beyond the basics: A detailed conceptual framework of integrated STEM. *Disciplinary and Interdisciplinary Science Education Research, 3*, Article 11. https://doi.org/10.1186/s43031-021-00041-y

Shahali, E. H. M., & Halim, L. (2024). The influence of science teachers' beliefs, attitudes, self-efficacy and school context on integrated STEM teaching practices. *International Journal of Science and Mathematics Education, 22*, 787–807. https://doi.org/10.1007/s10763-023-10403-9

Somogyi, T., Nagy, R. 2022. Some impacts of global warming on critical infrastructure protection - heat waves and the European financial sector. Insights into Regional Development, 4(4), 11-20. https://doi.org/10.9770/IRD.2022.4.4(1)

Tiryaki, E. N. (2022). Determination of Cognitive Structures in Concepts Related to Writing Education with the Word Association Test. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, *17*(1), 278-294. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1335911.pdf

Ürek, H., & Dolu, G. (2020). A case study utilizing the cognitive structures of exceptionally talented students regarding chemical change via word association. *Gifted Education International*, *36*(1), 50-70. https://doi.org/10.1177/0261429419888895

Wieselmann, J. R., Menon, D., Price, B. C., Johnson, A., Asim, S., Haines, S., & Morison, G. (2025). What is STEM? Preservice elementary teachers' conceptions of integrated STEM education. *Teaching and Teacher Education, 165*, Article 105108. https://doi.org/10.1016/j.tate.2025.105108

Vaverková, M. D., Polak, J., Kurcjusz, M., Jena, M. K., Murali, A. P., Nair, S. S., ... & Franc-Dąbrowska, J. (2025). Enhancing sustainable development through interdisciplinary collaboration: Insights from diverse fields. *Sustainable development*, *33*(3), 3427-3454. https://doi.org/10.1002/sd.3302

Youkap, P. T., Nguala, J. B., & Baidoo, S. (2025). Cognitive structure of pre-service teachers on theorem and proof in Mayotte through the free word association test. *European Journal of Science and Mathematics Education*, *13*(3), 207-224. https://doi.org/10.30935/scimath/16597

Note: In this study, ChatGPT was used for language corrections and concept network visualization.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

AN INVESTIGATION OF ENVIRONMENTAL ATTITUDES OF GIFTED AND TYPICALLY DEVELOPING MIDDLE SCHOOL STUDENTS

Dr. Leyla Ayverdi
Çanakkale Onsekiz Mart University
leyla.ayverdi@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2142-0330

Dr. Yunus Emre Avcu
Balıkesir University
yunusemre.avcu@balikesir.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-8286-0837

ABSTRACT

Today, the increasing environmental problems and the search for a sustainable world have made it essential for individuals to develop environmental awareness and environmentally friendly behaviors. In this context, determining children's attitudes toward the environment is particularly important for maintaining a sustainable world. The aim of this study is to determine the environmental attitudes of gifted and typically developing students and to compare these attitudes in terms of gender, grade level, and giftedness status. The study was conducted using a causal-comparative research design. The sample consisted of 265 middle school students (123 females and 142 males) selected through convenience sampling. The Environmental Attitude Scale was used as the data collection instrument. The data were analyzed using independent samples t-tests and ANOVA. The findings revealed a significant difference in environmental attitude scores in favor of female students. Comparisons between gifted and typically developing students also indicated a significant difference in favor of gifted students. In terms of grade level, no significant differences were found among the groups. The results suggest that gifted students have more positive attitudes toward the environment and are more sensitive to environmental issues. Future studies may focus on investigating the underlying reasons for the differences between groups in greater detail and conducting qualitative research aimed at reducing gender-based differences.

Keywords: Environmental attitude, giftedness, middle school students.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ÖZEL YETENEKLİ VE TİPİK GELİŞİM GÖSTEREN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVREYE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Leyla Ayverdi
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
leyla.ayverdi@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2142-0330

Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre Avcu
Balıkesir Üniversitesi
yunusemre.avcu@balikesir.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2142-0330

ÖZET

Günümüzde artan çevre sorunları ve bu sorunlarla birlikte ortaya çıkan sürdürülebilir bir dünya arayışı, bireylerin çevreye duyarlılık kazanmalarını ve çevre dostu davranışlar geliştirmelerini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda özellikle sürdürülebilir bir dünyayı devam ettirmek için çocukların çevreye yönelik tutumlarının belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı özel yetenekli ve tipik gelişim gösteren öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarını belirleyerek bu tutumları cinsiyet, sınıf ve özel yeteneklilik durumu açısından karşılaştırmaktır. Çalışma nedensel karşılaştırma modeline uygun olarak yürütülmüştür. Çalışmanın örneklem grubu kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle belirlenen 265 (123 kız, 142 erkek) ortaokul öğrencisidir. Veri toplama aracı olarak Çevre Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Analizler t-testi ve ANOVA ile yapılmıştır. Çalışmanın bulguları, çevre tutum puanlarında cinsiyet açısından kız öğrenciler lehine anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur. Özel yetenekli ve tipik gelişim düzeyindeki öğrenciler arasında yapılan karşılaştırmalar özel yetenekli öğrenciler lehine anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Sınıf düzeyi açısından da gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları özel yetenekli öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının daha yüksek olduğunu, yani çevre sorunlarına yönelik daha hassas olduklarını göstermektedir. Bundan sonra yapılacak araştırmalarda gruplar arasındaki farkların nedenlerinin detaylı olarak incelenmesine ve özellikle cinsiyet farklarının azaltılmasına yönelik nitel çalışmaların yapılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler : Çevre tutumu, özel yetenek, ortaokul öğrencileri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. INTRODUCTION

Giftedness is a broad and multidimensional construct that cannot be explained by a single IQ score. Gifted individuals differ from their peers in terms of cognitive characteristics, creativity, motivation and learning, personality and emotional development, social characteristics, and behaviors displayed in learning environments (Joli et al., 2026; Kuznetsova et al., 2024). Moreover, giftedness is not limited to individual characteristics but is influenced by the context in which individuals develop and is regarded as a dynamic potential that can evolve over time (Johnsen, 2021; Kuznetsova et al., 2024).

The cognitive characteristics of gifted individuals include high intellectual capacity, rapid learning, abstract thinking, the ability to recognize complex relationships, advanced reasoning, and high-level problem-solving skills. Their working memory and executive functions may also be more developed than those of their peers (Davis et al., 2017; Johnsen, 2021; Kuznetsova et al., 2024). However, the characteristics that distinguish gifted individuals from their peers are not confined to the cognitive domain. Social, emotional, and moral characteristics also represent important dimensions of giftedness. Silverman (1994) argued that the capacity to evaluate events from multiple perspectives and at abstract and in-depth levels may be accompanied by a high degree of moral sensitivity in gifted individuals. Similarly, Lovecky (1997) stated that gifted children demonstrate an advanced capacity from an early age to care about others, wish to alleviate pain and suffering, and reflect on abstract concepts such as justice and equality.

In addition to these characteristics, the cognitive development of some gifted individuals may progress more rapidly than their emotional, social, and physical development. This condition is referred to in the literature as asynchronous development (Silverman, 2017). Gifted students may also display above-average responsiveness to psychomotor, sensory, intellectual, imaginational, and emotional stimuli, a characteristic commonly described as overexcitability (Olszewski-Kubilius et al., 2026). Therefore, the developmental characteristics of gifted individuals may influence both how they perceive the world and how they respond to social and environmental problems.

The coexistence of the capacity to evaluate events in multidimensional, abstract, and in-depth ways with emotional and moral sensitivity provides a possible basis for understanding why gifted individuals may be particularly responsive to environmental problems. Environmental problems are cognitively complex phenomena that require abstract and systems thinking. Understanding the causes of climate change, the relationships among these causes, and their long-term consequences is one example of such complexity. Environmental problems also involve a moral responsibility toward nature, other living beings, and future generations. Therefore, the cognitive capacities and emotional and moral characteristics of gifted individuals may jointly contribute to the development of strong sensitivity toward environmental issues.

The sensory characteristics of gifted students may also influence their environmental sensitivity. Studies have identified a relationship between sensory processing sensitivity and connectedness to nature (Setti et al., 2022). Dunne et al. (2024) showed that heightened sensitivity first influences feelings of awe, then connectedness to nature, and ultimately pro-environmental behavior. A similar process may also occur among children (Galli et al., 2026).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

These findings suggest that the sensory processing sensitivity of gifted students may be associated with their environmental attitudes and behaviors. When their social, emotional, and moral characteristics are considered together with their areas of overexcitability, their attitudes toward the environment may be expected to differ from those of their peers.

Findings in the literature support this expectation. Gifted students have been shown to display considerable interest in environmental issues and in matters concerning the societies in which they live (Schroth & Helfer, 2017). Their awareness of environmental education has also been found to be higher than that of their peers (Bakar et al., 2018; Mutlu et al., 2021; Sarıçam & Şahin, 2015). At the same time, gifted students' environmental attitudes may vary according to factors such as gender and grade level (Aydın et al., 2011). This indicates that their environmental attitudes should be examined not only in relation to giftedness but also alongside individual and developmental variables.

Gifted students' awareness of environmental problems and their positive environmental attitudes can be further strengthened through appropriate educational interventions (Avcu & Yaman, 2025; Demirci & Şan, 2026). Nevertheless, it may be questioned why the environmental knowledge, awareness, and attitudes of students who already possess relatively high levels of environmental sensitivity should continue to be developed. Ayverdi et al. (2025) explain this issue through the concept of transformational giftedness. Transformational giftedness involves using one's cognitive abilities and socioemotional skills for the benefit of society, contributing to the common good, and transforming the thoughts and behaviors of others in areas such as climate change awareness (Ayık et al., 2026; Demirhan & Kahveci, 2026). However, before individuals can transform others, they must first develop their own knowledge, attitudes, and awareness. Akhan et al. (2022) found that gifted middle school students were able to generate creative solutions to global climate change. This finding demonstrates that gifted students can transform their environmental sensitivity into concrete and creative solutions.

Accordingly, identifying gifted students' environmental attitudes from an early age and examining the influence of giftedness on these attitudes are important. Such an investigation may contribute to understanding the existing situation and developing educational interventions that are responsive to students' needs. The findings may also inform the design of educational programs for gifted students and the planning of instructional processes.

Previous studies have shown that gender may influence environmental attitudes (Gökmen, 2021; Tozdan & Keleş, 2022; Uluçınar Sağır et al., 2008). Therefore, the environmental attitudes of both gifted students and their typically developing peers should be examined in relation to gender. In addition, the growing emphasis on environmental problems, climate change, and sustainability in recent curricula may have influenced students' environmental attitudes over time. For this reason, comparing environmental attitudes across grade levels is also important. The present study therefore aims to compare the environmental attitudes of gifted and typically developing middle school students in relation to giftedness status, gender, and grade level.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1.1. Research Question

Do middle school students' environmental attitude scores differ significantly according to gender, grade level, and giftedness status?

1.2. Sub-Research Questions

1. Do middle school students' environmental attitude scores differ significantly according to gender?
2. Do middle school students' environmental attitude scores differ significantly according to giftedness status (gifted or typically developing)?
3. Do middle school students' environmental attitude scores differ significantly according to grade level (Grades 5, 6, 7, and 8)?

2. METHOD

2.1. Research Design

This study was conducted using a causal-comparative design within the quantitative research approach. A causal-comparative design is a nonexperimental research design in which the researcher does not manipulate the variables but comparatively examines whether pre-existing group differences, such as gender, grade level, and giftedness status, cause differences in the dependent variable, namely environmental attitudes (Büyüköztürk et al., 2025; Fraenkel et al., 2012). In the present study, the researcher did not manipulate students' gender, grade level, or giftedness status. Instead, the study examined whether environmental attitude scores differed significantly among groups that naturally varied in terms of these characteristics.

2.2.Participants

The participants consisted of 265 middle school students selected through convenience sampling. Of the participants, 123 (46.4%) were female and 142 (53.6%) were male. Based on giftedness status, the participants were divided into two groups: 153 gifted students (57.7%) and 112 typically developing students (42.3%). The gifted students were enrolled in Science and Art Centers (BİLSEM) and had been formally identified as gifted through the official identification process. The typically developing participants consisted of peers who had not received any formal identification of giftedness.

The participants were also distributed across different grade levels. The sample included 69 fifth-grade students (26.0%), 66 sixth-grade students (24.9%), 66 seventh-grade students (24.9%), and 64 eighth-grade students (24.2%). Participation in the study was voluntary, and the data were collected without any missing observations, resulting in a complete dataset of 265 participants.

Table 1. Distribution of Participants by Gender, Giftedness Status, and Grade Level

Grade Level	Female (n)	Male (n)	Gifted (n)	Typically Developing (n)	Total (n)	Total (%)
Grade 5	35	34	37	32	69	26.0
Grade 6	26	40	43	23	66	24.9
Grade 7	27	39	44	22	66	24.9
Grade 8	35	29	29	35	64	24.2
Total (n)	123	142	153	112	265	100.0
Total (%)	46.4	53.6	57.7	42.3	100.0	—

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

2.3.Data Collection Instrument

The Environmental Attitude Scale was used as the data collection instrument in this study. The scale was originally developed by Leeming et al. (1995) and was translated into Turkish and adapted for primary and middle school students by Uluçınar Sağır et al. (2008). During the adaptation process, expert opinions were obtained to establish content validity. The revised scale consisted of 24 items rated on a five-point Likert-type format and was designed to measure general environmental attitudes as a single dimension. Total scores on the scale range from 24 to 120. Higher scores indicate more positive attitudes toward the environment, whereas lower scores reflect more negative or indifferent environmental attitudes.

As part of the reliability and validity analyses, the Cronbach's alpha coefficient for the entire scale was reported as .860 in the Turkish adaptation study (Uluçınar Sağır et al., 2008). Since this value is well above the commonly accepted threshold of .70 in the social sciences, it indicates a high level of internal consistency (Nunnally, 1978). In the present study, Cronbach's alpha was also calculated using the data obtained from the current sample (N = 265) and was found to be .86, confirming that the scale demonstrated high reliability in this sample as well. To examine construct validity, factor analysis was conducted. The Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy was .874, and Bartlett's test of sphericity was statistically significant, $\chi^2 = 2279.979$, $p < .001$. These findings indicated that the data were suitable for factor analysis and that the items were sufficiently intercorrelated (Büyüköztürk, 2025). The communalities of the items ranged from .333 to .717. Although seven factors with eigenvalues greater than 1 were identified, the variance explained by the first factor (24.08%) was substantially higher than that explained by the remaining factors. Therefore, the scale was considered to have a unidimensional structure.

2.4.Data Collection and Analysis

The research data were collected using the Environmental Attitude Scale after the necessary permissions had been obtained from the relevant school administrations and the students' parents. Participation was voluntary. The scale was administered by the researchers during regular class hours in classroom settings using a paper-and-pencil format. Students' responses to each item were scored, and a single total environmental attitude score was calculated for each participant.

The data were entered into the SPSS statistical software package, and the dataset was checked for missing or erroneous observations before analysis. This screening indicated that the dataset was complete, with no missing data (N = 265). The assumptions required for the use of parametric tests were then examined. First, the normality of the total scores was assessed through skewness and kurtosis coefficients. The skewness (−0.526) and kurtosis (−0.500) values fell within the ±1 range recommended by George and Mallery (2019), indicating that the data were normally distributed. In addition, the homogeneity of variances across the comparison groups was tested using Levene's test, and the assumption was met for all comparisons.

Accordingly, independent-samples t-tests were used to compare students' environmental attitude scores by gender and giftedness status. A one-way analysis of variance (ANOVA) was

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

conducted to compare scores across grade levels. The significance level was set at .05 for all statistical analyses. For statistically significant t-test results, effect sizes were reported using Cohen's d (Cohen, 2013).

3. FINDINGS

This section presents the findings related to the sub-research questions. First, descriptive statistics for the sample are provided, followed by the inferential analysis results for each sub-research question.

Table 2. Descriptive Statistics

Variable	Group	n	%	M	SD
Overall	Total sample	265	100.0	105.11	9.77
Gender	Female	123	46.4	106.48	9.35
	Male	142	53.6	103.92	9.99
Giftedness Status	Gifted	153	57.7	106.71	10.01
	Typically developing	112	42.3	102.92	9.02
Grade Level	Grade 5	69	26.0	106.52	8.57
	Grade 6	66	24.9	105.78	10.17
	Grade 7	66	24.9	103.69	10.73
	Grade 8	64	24.2	104.35	9.46

As shown in Table 2, the students' total environmental attitude scores were concentrated in the upper range of the possible score interval of 24 to 120, with a mean of 105.11 (SD = 9.77). Female students had a higher mean score (M = 106.48) than male students (M = 103.92), while gifted students had a higher mean score (M = 106.71) than typically developing students (M = 102.92). Mean scores across grade levels were relatively similar. The highest mean score was observed among Grade 5 students (M = 106.52), whereas the lowest was found among Grade 7 students (M = 103.69).

3.1.Findings Related to the First Sub-Research Question

An independent-samples *t*-test was conducted to answer the first sub-research question: "Do middle school students' environmental attitude scores differ significantly according to gender?"

Table 3. Independent-Samples t-Test Results for the Comparison of Environmental Attitude Scores by Gender

Group	n	M	SD	Levene's F	Levene's p	t	df	p	Cohen's d
Female	123	106.48	9.35	0.985	.322	2.15	263	.033	0.26
Male	142	103.92	9.99						

As shown in Table 3, female students had a higher mean environmental attitude score (M = 106.48, SD = 9.35) than male students (M = 103.92, SD = 9.99), and the difference was statistically significant, $t(263) = 2.15$, $p = .033$. The effect size was small (Cohen's $d = 0.26$). The result of Levene's test, $F = 0.985$, $p = .322$, indicated that the assumption of homogeneity of variances was met. Accordingly, middle school students' environmental attitudes differed significantly by gender in favor of female students.

3.2.Findings Related to the Second Sub-Research Question

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

An independent-samples *t*-test was conducted to answer the second sub-research question: "Do middle school students' environmental attitude scores differ significantly according to giftedness status?"

Table 4. Independent-Samples t-Test Results for the Comparison of Environmental Attitude Scores by Giftedness Sta

Group	n	M	SD	Levene's F	Levene's p	t	df	p	Cohen's d
Gifted students	153	106.71	10.01	0.506	.478	3.17	263	.0017	0.39
Typically developing students	112	102.92	9.02						

As shown in Table 4, gifted students had a higher mean environmental attitude score (M = 106.71, SD = 10.01) than typically developing students (M = 102.92, SD = 9.02), and the difference was statistically significant, $t_{(263)} = 3.17$, $p = .0017$. The effect size was moderate (Cohen's $d = 0.39$) and larger than the effect size obtained for the gender comparison ($d = 0.26$). The result of Levene's test, $F = 0.506$, $p = .478$, indicated that the assumption of homogeneity of variances was met. Accordingly, middle school students' environmental attitudes differed significantly by giftedness status in favor of gifted students.

3.3.Findings Related to the Third Sub-Research Question

A one-way analysis of variance (ANOVA) was conducted to answer the third sub-research question: "Do middle school students' environmental attitude scores differ significantly according to grade level?"

Table 5. One-Way ANOVA Results for the Comparison of Environmental Attitude Scores by Grade Level

Source of Variance	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p
Between groups	340.20	3	113.40	1.18	.317
Within groups	25164.80	261	96.42		
Total	25505.00	264			

Table 6. Descriptive Statistics by Grade Level and Levene's Test Results

Grade Level	n	M	SD	Levene's F	Levene's p
Grade 5	69	106.52	8.57	0.860	.463
Grade 6	66	105.78	10.17		
Grade 7	66	103.69	10.73		
Grade 8	64	104.35	9.46		

As shown in Tables 5 and 6, the differences in mean environmental attitude scores across grade levels were not statistically significant, $F_{(3, 261)} = 1.18$, $p = .317$. The result of Levene's test, $F = 0.860$, $p = .463$, indicated that the assumption of homogeneity of variances was met. Since the overall difference between the groups was not statistically significant, no post hoc test, such as Tukey's or Scheffé's test, was conducted. Accordingly, middle school students' environmental attitudes did not differ significantly according to grade level.

4. DISCUSSION

This study examined the environmental attitudes of gifted and typically developing middle school students in relation to gender, giftedness status, and grade level. The findings showed

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

significant differences in environmental attitude scores by both gender and giftedness status, whereas no significant difference was found across grade levels.

Female students had significantly higher environmental attitude scores (M = 106.48) than male students (M = 103.92), t = 2.15, p = .033, d = 0.26. This finding closely corresponds to the effect size of d = .28 reported in Gökmen's (2021) meta-analysis of 53 studies involving 22,103 participants. The meta-analytic findings indicated that gender had a small effect on environmental attitudes in favor of female students and that this difference was particularly pronounced at the primary education level. The close correspondence between the effect size obtained in the present middle school sample (d = 0.26) and the meta-analytic estimate supports the consistency and reliability of the finding.

Similarly, Tozdan and Keleş (2022) reported a significant difference in favor of female students in their study of 723 middle school students. Aydın et al. (2011) and Tanık Önal (2020) also reported differences in the same direction among gifted students. This consistency supports the widely held view that female students tend to demonstrate greater environmental sensitivity, empathy, and perceived responsibility than male students. Nevertheless, some studies have reported no gender difference (Oktan et al., 2021), whereas others have found differences in favor of male students (Durkan, 2017). These contrasting findings suggest that the relationship between gender and environmental attitudes is complex and may be influenced by cultural context, the measurement instrument used, and sample characteristics.

Another important finding was that gifted students had significantly higher environmental attitude scores (M = 106.71) than their typically developing peers (M = 102.92). The effect size of this difference (d = 0.39) was also larger than the effect associated with gender (d = 0.26). This result directly aligns with the findings of Sarıçam and Şahin (2015), whose study of 311 students showed that gifted students had significantly higher levels of environmental awareness, environmental attitudes, curiosity, and exploration than their typically developing peers. Similarly, Bakar et al. (2018) found that gifted students differed from their typically developing peers in their attitudes toward recycling and environmental impacts.

The concept of moral sensitivity in the giftedness literature may help explain this finding theoretically. Silverman (1994) argued that the cognitive complexity of gifted individuals may contribute to heightened moral sensitivity. This characteristic may explain why gifted students develop earlier and stronger sensitivity toward abstract, multilayered issues with a strong ethical dimension, such as environmental problems. Consistent with this interpretation, Mutlu et al. (2021) found that gifted students' awareness of environmental education was significantly higher than that of their typically developing peers. Schroth and Helfer's (2017) conceptual discussion of gifted students' sensitivity to the world around them also supports the present findings.

Furthermore, Ayverdi et al. (2025) showed that gifted students may assume the role of a "change agent" by raising environmental awareness among their peers and younger students. This suggests that the higher environmental attitude scores identified in the present study may reflect not only passive sensitivity but also the potential to initiate action and influence others.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Students' environmental attitude scores did not differ significantly across Grades 5, 6, 7, and 8, $F = 1.18$, $p = .317$. This finding is consistent with Tozdan and Keleş (2022), who reported no significant difference between seventh- and eighth-grade students according to grade level. However, Aydın et al. (2011) found significant grade-level differences in a sample of gifted students, suggesting that findings in this area may vary depending on the sample and context.

The relative stability of environmental attitudes across grade levels may indicate that these attitudes are shaped from early childhood by influences outside school, such as family, media, and the broader social environment, and subsequently remain relatively stable throughout the middle school years.

When the findings are considered as a whole, giftedness status ($d = 0.39$) appears to have a stronger distinguishing effect on environmental attitudes than gender ($d = 0.26$). This suggests that positioning gifted students both as a target group and as peer educators or change agents in environmental education programs may offer a strategic opportunity for interventions aimed at promoting broader environmental awareness (Ayverdi et al., 2025).

5. CONCLUSION

This study examined the environmental attitudes of 265 gifted and typically developing middle school students according to gender, giftedness status, and grade level. The following conclusions were drawn:

1. Female students had significantly higher environmental attitude scores than male students, $p = .033$, $d = 0.26$. This finding is consistent with the meta-analytic evidence reported by Gökmen (2021) and confirms that the effect of gender on environmental attitudes is small but consistently favors female students.
2. Gifted students had significantly higher environmental attitude scores than their typically developing peers, $p = .0017$, $d = 0.39$.
3. Students' environmental attitude scores did not differ significantly across Grades 5, 6, 7, and 8, $p = .317$. This finding suggests that environmental attitudes remain relatively stable throughout the middle school years.

Overall, the findings indicate that gifted students hold more positive environmental attitudes and may therefore be more sensitive to environmental problems. This result suggests that gifted students possess notable potential not only in academic domains but also in matters with strong social and ethical dimensions. Accordingly, they may be positioned both as a target group and as agents of change in environmental education programs.

6. LIMITATIONS AND RECOMMENDATIONS FOR FUTURE RESEARCH

This study should be interpreted considering several limitations. First, the participants were selected through convenience sampling and were drawn from a single province. This limits the generalizability of the findings. Second, data were collected solely through a self-report scale, and students' actual environmental behaviors were not supported by observational or behavioral measures. The possibility of an attitude–behavior gap should therefore be considered.

Third, the total scores showed a slight deviation from normality in terms of skewness and tended to cluster near the upper limit of the scale range of 120. This pattern may indicate a possible

ceiling effect. Future studies may therefore benefit from using measurement instruments containing more discriminating items. Fourth, giftedness status was operationalized only on the basis of the type of educational setting attended, namely BİLSEM or a regular middle school. Individual IQ scores, detailed information about the identification process, and specific areas of giftedness were not examined.

In light of these limitations, the following recommendations are offered:

1. Future studies may improve the generalizability of the findings by collecting data from larger, stratified samples across different provinces.
2. Environmental attitudes may be examined together with environmental knowledge, environmental behavior, and environmental literacy to provide a more comprehensive understanding of the relationship between attitudes and behavior.
3. Qualitative or mixed-methods studies may be conducted to explore the underlying reasons for differences associated with gender and giftedness status. In particular, research aimed at reducing gender differences is recommended.
4. Experimental studies may investigate whether gifted students' heightened environmental sensitivity can be transformed into change agency and peer education within the framework of the "transformational giftedness" model proposed by Ayverdi et al. (2025).
5. Longitudinal studies may examine how environmental attitudes change from middle school through high school and into adulthood.

6. REFERENCES

Akhan, N. E., Cicek, S., & Kocaağa, G. (2022). Critical and creative perspectives of gifted students on global problems: Global climate change. *Thinking Skills and Creativity*, *46*, 101131. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2022.101131

Avcu, Y., & Yaman, Y. (2025). The effect of virtual reality (VR) settings on nature relatedness and attitudes towards environment in gifted students. *Journal of Science Education and Technology*, *34*, 327–345. https://doi.org/10.1007/s10956-024-10194-w

Aydin, F., Coskun, M., Kaya, H., & Erdonmez, I. (2011). Gifted students' attitudes towards environment: A case study from Turkey. *African Journal of Agricultural Research*, *6*(7), 1876-1883.

Ayık, Z., Gül, M. D., & Usta, M. E. (2026). Transformational giftedness and sustainability: the role of critical thinking and self-regulation in sustainable-living awareness. *Frontiers in Psychology*, *17*, 1829418. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2026.1829418

Ayverdi, L., Kozan, E. E., & Gevenesli, B. T. (2025). Empowering gifted students as environmental change agents: A transformational education model. *REIDOCREA*, *14*(24), 337–350. https://digibug.ugr.es/handle/10481/107621

Bakar, F., Avan, Ç., & Aydınlı, B. (2018). The attitude comparison of gifted students and normal peers on the recycling and environmental effects. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 26*(3), 935–944. https://doi.org/10.24106/kefdergi.413389

Büyüköztürk, Ş. (2025). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı istatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum* (32. Baskı). Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2025). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (37. baskı). Pegem Akademi.

Cohen, J. (2013). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Routledge.

Davis, G. A., Rimm, S. B., & Siegle, D. (2017). *Education of the gifted and talented* (7th ed.). Pearson.

Demirci, N., & Şan, S. (2026). The effect of socioscientific issue-based digital comics design on gifted students' attitudes towards the environment. *Journal of Educational Computing Research*, https://doi.org/10.1177/07356331261431182

Demirhan, E., & Kahveci, N. G. (2026). Exploring the dimensions of deployment of intelligence: Development and validation of transformational giftedness scale. *Intelligence*, *117*, 102023. https://doi.org/10.1016/j.intell.2026.102023

Dunne, H., Lionetti, F., Pluess, M., & Setti, A. (2024). Individual traits are associated with pro-environmental behaviour: Environmental sensitivity, nature connectedness and consideration for future consequences. *People and Nature*, 6, 586–597. https://doi.org/10.1002/pan3.10581

Durkan, N. (2017). Examining the Behavior and Thinking Levels of Secondary School Students (6th-8th Grades) towards the Environment According to Gender. *Educational Research and Reviews*, *12*(22), 1080-1085.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). How to design and evaluate research in education (8th ed.). McGraw-Hill.

Galli, E., Dellagiulia, A., Sperati, A., Fasolo, M., Spinelli, M., Setti, A., & Lionetti, F. (2026). Highly sensitive children and pro-environmental behaviours: the mediating role of connectedness to nature. *European Journal of Developmental Psychology*, *23*(3), 356-375. https://doi.org/10.1080/17405629.2026.2659024

George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16th ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429056765

Gökmen, A. (2021). The effect of gender on environmental attitude: A meta-analysis study. *Journal of Pedagogical Research*, *5*(1), 243-257. https://doi.org/10.33902/JPR.2021167799

Johnsen, S. K. (2021). Definitions, models, and characteristics of gifted students. In S. K. Johnsen (Ed.), *Identifying gifted students* (pp. 1–32). Routledge.

Joli, N. S., Hutagalung, F. D., & Zulnaidi, H. (2026). Defining psychological giftedness: A reflexive thematic analysis of experts' and counsellors' perspectives. *BMC Psychology*, *14*, Article 793. https://doi.org/10.1186/s40359-026-04482-w

Kuznetsova, E., Liashenko, A., Zhozhikashvili, N., & Arsalidou, M. (2024). Giftedness identification and cognitive, physiological and psychological characteristics of gifted children: a systematic review. *Frontiers in Psychology*, *15*, 1411981. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1411981

Leeming, F. C., Dwyer, W. O., & Bracken, B. A. (1995). Children's environmental attitude and knowledge scale: Construction and validation. *The Journal of Environmental Education*, *26*(3), 22-31. https://doi.org/10.1080/00958964.1995.9941442

Lovecky, D. V. (1997). Identity development in gifted children: Moral sensitivity. *Roeper Review*, *20*(2), 90-94. https://doi.org/10.1080/02783199709553862

Mutlu, F., Nacaroglu, O., & Dogan, M. (2021). Awareness of the gifted students and their normally developing peers about environmental education concepts. *Acta Didactica Napocensia*, *14*(1), 2-16. https://doi.org/10.24193/adn.14.1.1

Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric theory* (2nd ed.). McGraw-Hill.

Oktan, S., Demet, U., & Hacieminoglu, E. (2021). Environmentally friendly behaviors and environmental attitudes of 6th grade middle-school students. *International Journal of Scientific and Technological Research, 7*(4), 87–95. https://doi.org/10.7176/JSTR/7-04-09

Olszewski-Kubilius, P., Steenbergen-Hu, S., Calvert, E., Richert Corwith, S., & Bright, S. (2026). A meta-analysis of research on the relationship between overexcitabilities and giftedness. *Gifted Child Quarterly*, *70*(2), 111-138. https://doi.org/10.1177/00169862251370377

Sarıçam, H., & Şahin, S. H. (2015). The relationship between the environmental awareness, environmental attitude, curiosity and exploration in highly gifted students: Structural equation modelling. *Educational Process: International Journal*, *4*(1–2), 7–17. https://doi.org/10.12973/edupij.2015.412.1

Setti, A., Lionetti, F., Kagari, R. L., Motherway, L., & Pluess, M. (2022). The temperament trait of environmental sensitivity is associated with connectedness to nature and affinity to animals. *Heliyon*, *8*(7), Article e09861. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09861

Schroth, S. T., & Helfer, J. A. (2017). Gifted & green: Sustainability/environmental science investigations that promote gifted children's learning. *Gifted Child Today*, *40*(1), 14-28. https://doi.org/10.1177/1076217516675903

Silverman, L. K. (1994). The moral sensitivity of gifted children and the evolution of society. *Roeper Review*, *17*(2), 110-116.

Silverman, L. K. (2017). The construct of asynchronous development. In *Charting a new course in gifted education* (pp. 36-58). Routledge.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tanık Önal, N. (2020). Investigation of gifted students' environmental awareness. *International Journal of Curriculum and Instruction, 12*(2), 95-107. https://www.ijci.net/index.php/IJCI/article/view/500/221

Tozdan, N., & Keles, Ö. (2022). Investigation of 7th and 8th grade middle school students' environmental ethics attitude levels in relation to different variables. *Science Insights Education Frontiers, 13*(1), 1763-1775. https://doi.org/10.15354/sief.22.or064

Uluçınar Sağır, Ş., Aslan, O., & Cansaran, A. (2008). The examination of elementary school students' environmental knowledge and environmental attitudes with respect to the different variables. *İlköğretim Online, 7*(2), 496–511.

Note: ChatGPT was used for language corrections in this study.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SPOR ETİĞİ BAĞLAMINDA FAİR PLAY'İN KÜLTÜREL, EĞİTSEL VE DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ

Belkıs KAHRAMAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,

belkiskahraman@gmail.com - 0009-0002-7847-7936

Doç. Dr., Pero Duygu DUMANGÖZ

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
pero.dumangoz@adu.edu.tr - 0000-0002-2827-5538

ÖZET

Fair play kavramı, spor etiğinin temel bileşenlerinden biri olarak tarihsel süreç içerisinde önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Başlangıçta "foul play" kavramına karşılık olarak ortaya çıkan fair play, günümüzde dürüstlük, adalet, saygı ve sorumluluk gibi evrensel etik değerleri kapsayan bütüncül bir davranış sistemi olarak ele alınmaktadır. Bu çalışma, fair play kavramının spor, eğitim ve dijitalleşme bağlamında geçirdiği dönüşümü çok boyutlu olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanan bu çalışma, literatür taramasına dayalı kavramsal bir derleme niteliğindedir. Araştırma kapsamında ulusal ve uluslararası akademik kaynaklar incelenmiş, elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle spor etiği, geleneksel spor kültürü, eğitim süreçleri ve dijitalleşme ekseninde sınıflandırılmıştır. Bulgular, geleneksel Türk spor kültüründe fair play anlayışının "mertlik", "pehlivanlık" ve "edep" gibi değerler üzerinden güçlü bir etik temele sahip olduğunu, modern sporun endüstriyelleşmesiyle birlikte ise daha çok kurallara uyum odaklı dar bir çerçeveye evrildiğini göstermektedir. Ayrıca eğitim süreçlerinin ve beden eğitimi derslerinin fair play değerlerinin aktarımında kritik bir rol oynadığı, dijitalleşme sürecinin ise hem fırsatlar hem de riskler barındırarak etik değerlerin deneyimlenme biçimini dönüştürdüğü ortaya konulmuştur. Sonuç olarak fair play anlayışının sürdürülebilirliği, erken yaşlardan itibaren değer eğitimi ile desteklenmesine ve dijital çağın koşullarına uygun biçimde yeniden yapılandırılmasına bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Fair play, spor etiği, değerler eğitimi, spor kültürü, dijitalleşme, beden eğitimi.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1.GİRİŞ

Fair play kavramı, tarihsel olarak sportmenlik dışı davranışları ifade eden "foul play" kavramına karşılık olarak ortaya çıkmış ve zamanla spor etiğinin temel bileşenlerinden biri hâline gelmiştir (Yıldıran, 2004; Loland, 2002). Günümüzde ise kurallara uyumanın yanında dürüstlük, adalet, saygı ve sorumluluk gibi evrensel etik değerleri kapsayan bütüncül bir davranış sistemi olarak değerlendirilmektedir (Loland, 2002; Shields & Bredemeier, 2007).

Bu bağlamda fair play, sportif alanın ötesine geçerek toplumsal yaşamda bireyler arası ilişkileri düzenleyen bir değerler bütünü ve kültürel bir olgu niteliği taşımaktadır (Tel, 2014). Nitekim literatürde fair play, formal ve informal olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Formal fair play, yazılı kurallara uyum ve otoriteye saygıyı ifade ederken, informal fair play, rakibe saygı, empati ve haksız avantajlardan kaçınma gibi yazılı olmayan etik normları kapsamaktadır (Yıldıran, 2004). Bu ayrım, spor ortamında sergilenen davranışların değerlendirilmesinde önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Bu nedenle fair play kavramı, teorik yaklaşımlardan ziyade, dönüşen bir yapıya sahip olması nedeniyle farklı bağlamlarda ele alınmayı gerektirmektedir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, spor, eğitim ve dijitalleşme bağlamında fair play kavramının geçirdiği dönüşümü çok boyutlu olarak incelemek ve etik değerler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Bu kapsamda çalışma, geleneksel Türk spor kültüründen modern performans sporuna uzanan süreçte fair play anlayışının nasıl değiştiğini analiz etmeyi, ayrıca dijitalleşme ve eğitim süreçlerinin bu dönüşüm üzerindeki rolünü değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1.2.Araştırma Soruları

1. Fair play kavramı tarihsel süreç içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirmiştir?
2. Geleneksel Türk spor kültüründe fair play anlayışı nasıl şekillenmiştir?
3. Modern sporun endüstriyelleşmesi, fair play anlayışını nasıl etkilemiştir?
4. Eğitim süreçleri (özellikle beden eğitimi ve oyun kültürü) fair play değerlerinin aktarımında nasıl bir rol oynamaktadır?
5. Dijitalleşme süreci, bireylerin etik değer algısı ve fair play anlayışı üzerinde nasıl bir etki yaratmaktadır?

1.3.Yöntem

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde hazırlanan kavramsal bir derleme (literatür taraması) niteliğindedir. Araştırma kapsamında fair play, spor etiği, oyun kuramları, geleneksel oyunlar ve eğitim bağlamına ilişkin ulusal ve uluslararası literatür incelenmiştir. Literatür tarama sürecinde Google Scholar, Web of Science ve Scopus veri tabanlarından yararlanılmış, "fair play", "spor etiği", "oyun kuramı", "geleneksel oyunlar" ve "kültürel süreklilik" anahtar kelimeleri kullanılarak ilgili çalışmalara ulaşılmıştır.

Kaynakların seçiminde konu ile doğrudan ilişkili olması, akademik yayın niteliği taşıması ve tam metnine erişilebilir olması kriterleri dikkate alınmıştır. Kitaplar, hakemli dergi makaleleri ve kuramsal çalışmalar analiz kapsamına alınmıştır.

Elde edilen literatür, tematik bir yaklaşımla değerlendirilmiş ve fair play kavramı spor etiği, kültürel süreklilik, eğitim ve oyun bağlamları çerçevesinde sınıflandırılarak yorumlanmıştır. Bu doğrultuda çalışma, mevcut literatürün bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiği kavramsal bir derleme olarak yapılandırılmıştır.

2.FAİR PLAY VE SPOR ETİĞİ

Spor etiği, spor ortamında bireylerin davranışlarını yönlendiren doğruluk, adalet ve sorumluluk ilkelerine dayalı normatif bir çerçeve sunarken, fair play bu etik ilkelerin uygulamadaki somut karşılığı olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle fair play, sporun performans ve sonuç odaklı bir faaliyet değil, aynı zamanda etik bir süreç olarak sürdürülmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir.

Bununla birlikte, modern spor ortamında fair play anlayışının yapısında önemli bir dönüşüm gözlenmektedir. Literatürde, geleneksel olarak daha çok empati, saygı ve ahlaki sorumluluk temelli olan informal fair play anlayışından, yalnızca kurallara uyumu yeterli gören dar bir formal anlayışa doğru bir kayma olduğu ifade edilmektedir (Lenk & Pilz, 1989). Heinilä bu durumu "teknokratik ahlak" kavramı ile açıklamakta ve bu bağlamda fair play'in, kazanma odaklı performans anlayışı içerisinde araçsallaşma riski taşıdığını vurgulamaktadır (1974).

Öte yandan, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi tarafından verilen fair play ödüllerinin büyük ölçüde informal davranışlara dayanması, Türk spor kültüründe etik boyutun hâlen güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (Sezen Balçıkanlı & Çar, 2021). Ancak bu ikili yapı, spor ortamında fair play davranışlarının hangi yönelimler doğrultusunda şekillendiği sorusunu gündeme getirmekte ve bu davranışların farklı değişkenler bağlamında incelenmesini gerekli kılmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3.TÜRK SPOR KÜLTÜRÜNDE FAİR PLAY'İN TARİHSEL GELİŞİMİ

3.1. Geleneksel Dönem:

Türk kültüründe fair play anlayışı, Batı literatürüne bir kavram olarak girmesinden çok daha önce, "mertlik", "pehlivanlık" ve "insan-ı kâmil" gibi köklü değerler üzerinden toplumsal yaşamın ve spor pratiklerinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir (Tel, 2014; Yıldıran, 2004). Bu yönüyle fair play, Türk toplumunda bireyler arası ilişkileri şekillendiren ahlaki bir yaşam disiplini olarak anlam kazanmaktadır.

Geleneksel spor uygulamaları bu anlayışın somut yansımalarını açık biçimde ortaya koymaktadır. Özellikle yağlı güreş geleneğinde pehlivanlara, hem sosyal yaşamda hem de müsabaka sürecinde yüksek düzeyde ahlaki sorumluluklar yüklenmiş, dürüstlük, saygı ve ölçülülük, galibiyetin önünde konumlandırılmıştır (Yıldıran, 2004). Benzer şekilde okçuluk tekkeleri, sporcuların yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda ahlaki ve karakter gelişimini hedefleyen kurumsal yapılar olarak işlev görmüş, hile ve etik dışı davranışlar spor kültürü içerisinde açık biçimde dışlanmıştır (Yücel, 1999; Türkmen, 2017).

Türk toplumunda fair play anlayışı, "hak gözetme", "kul hakkı" ve "hoşgörü" gibi değerler üzerinden derinleşmekte, cirit oyunları ve güreş ritüellerinde görülen rakibi koruma, helallik alma ve saygı gösterme gibi uygulamalar bu anlayışın somut göstergeleri olarak öne çıkmaktadır (And, 2003; Pulur, 2017). Bu bağlamda Türk spor kültüründe fair play'in özellikle informal boyutunun güçlü olduğu ve etik davranışların yazılı kuralların ötesinde içselleştirilmiş değerler aracılığıyla sürdürüldüğü söylenebilir.

Ancak modern sporun artan rekabet ve performans baskısı, bu geleneksel değerler sisteminin günümüz spor ortamında ne ölçüde sürdürülebildiği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu durum, sporcuların fair play davranışlarının kültürel temellerle ne ölçüde örtüştüğünün incelenmesinin önemine işaret etmektedir.

Türk kültüründe pehlivanlık, toplumun idealize ettiği "insan-ı kâmil" tipini temsil eden ahlaki bir mertebeyi ifade etmektedir. Bu anlayışta pehlivan, fiziksel gücünü dürüstlük, tevazu ve adalet gibi değerlerle bütünleştiren, sportif başarıyı ahlaki olgunlukla birlikte değerlendiren bir kimlik olarak öne çıkmaktadır (Tel, 2014; Yıldıran, 2004).

Tarihsel süreçte "Alp" kavramından "Pehlivan" kavramına geçişle birlikte, yiğitlik ve ahlaki üstünlüğe dayalı ideal insan anlayışı korunmuş, bu yaklaşım modern dönemde de sporcu profilinin etik temellerini şekillendirmeye devam etmiştir (Türkmen, 2017; Tamer, 2017). Bu

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

bağlamda pehlivanlık, rakibi bir rakipten öte, müsabakanın gerçekleşmesini sağlayan bir paydaş olarak görmeyi gerektiren güçlü bir etik sorumluluk anlayışı içermektedir.

Geleneksel spor kurumları olan pehlivan ve okçuluk tekkeleri, sporcuların fiziksel gelişimlerini hedeflemenin ötesinde, ahlaki ve karakter gelişimini hedefleyen yapılar olarak da işlev görmüştür. Bu yapılarda "edep" kavramı temel belirleyici olmuş, hile, saygısızlık ve etik dışı davranışlar spor kültürü içerisinde açık biçimde dışlanmıştır (Yücel, 1999; Yıldıran, 2004; Türkmen, 2017).

Güreşin icra edildiği "Er Meydanı", dürüstlük ve saygı gibi değerlerin sınandığı bir alan olarak kabul edilmektedir. Müsabaka öncesi ve sonrası gerçekleştirilen ritüeller (el sıkışma, helallik alma, rakibi onurlandırma) rekabetin düşmanlık değil, karşılıklı saygıya dayalı bir etkileşim olduğunu göstermektedir (Pulur, 2017; Tel, 2014).

Bu yönüyle pehlivanlık kültürü, fair play'in özellikle informal boyutunun tarihsel ve kültürel olarak güçlü biçimde içselleştirildiği bir örnek sunmaktadır. Ancak modern spor ortamında artan rekabet ve performans baskısı, bu geleneksel etik değerlerin günümüzde ne ölçüde sürdürülebildiği sorusunu gündeme getirmektedir.

3.2. Cumhuriyet Dönemi:

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte sporu ahlaklı ve çağdaş bireyler yetiştirmenin temel unsurlarından biri olarak konumlandırmıştır. Atatürk'ün Türk sporcuları için ortaya koyduğu "zeki, çevik ve ahlaklı" olma ilkesi, geleneksel Türk kültüründeki "Alp" ve "insan-ı kâmil" anlayışının modern bir yorumu olarak değerlendirilebilir (Tamer, 2017). Bu yaklaşım, sportif başarının ancak etik değerlerle birlikte anlam kazandığını vurgulayan bütüncül bir spor anlayışına işaret etmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında spor politikaları, performans odaklı bir yapıdan ziyade, bireyin karakter gelişimini önceleyen bir anlayış doğrultusunda şekillenmiştir. Spor organizasyonları ve kurumsal yapılanmalar aracılığıyla centilmenlik, dürüstlük ve toplumsal sorumluluk gibi değerlerin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (Pulur, 2017; Evcin, 2014). Bu süreçte spor, bireysel başarıdan öte, toplumsal birlik ve ahlaki gelişim aracı olarak değerlendirilmiştir.

Kurumsallaşma sürecinde Halkevleri ve spor kulüpleri gibi yapılar, geleneksel spor kültüründen beslenen etik değerlerin yeni nesillere aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Şimşek, 2002; Atabeyoğlu, 2000). Bu bağlamda Atatürk dönemi spor anlayışı, geleneksel değerlerle modern spor sistemini bütünleştiren bir yapı ortaya koymuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Atatürk'ün spor vizyonu, modern Türk sporunda fair play anlayışının etik temellerini açıklayan önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Türk eğitim tarihinde spora bakış, Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren geleneksel ve değer temelli bir yapıdan, Cumhuriyet ile birlikte daha sistematik ve kurumsal bir modele doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm, bireyin ahlaki ve toplumsal yönlerini geliştiren bir araç olarak yeniden yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir (Tel, 2014; Evcin, 2014).

19. yüzyılda Tanzimat ile başlayan dönüşüm süreci, Cumhuriyet döneminde spor kulüpleri, federasyonlar ve eğitim kurumları aracılığıyla kurumsal bir yapıya kavuşmuştur (Atabeyoğlu, 2000). Bu süreçte geleneksel spor anlayışının barındırdığı etik değerler, beden eğitimi dersleri ve eğitim programları aracılığıyla yeni nesillere aktarılmaya çalışılmıştır (Yıldıran, 2005).

Bu dönüşümün önemli bir ayağını oluşturan Halkevleri, geleneksel oyunlar ve sporlar aracılığıyla saygı, dürüstlük ve paylaşım gibi fair play değerlerinin toplumsal düzeyde yeniden üretilmesinde kritik bir rol üstlenmiştir (Şimşek, 2002). Bu bağlamda, mahalle kültüründe doğal olarak gelişen informal fair play anlayışının, Cumhuriyet dönemiyle birlikte daha sistematik ve kurumsal bir yapıya taşındığı söylenebilir (Parlebas, 2001).

Bu tarihsel dönüşüm, günümüz spor ortamında fair play davranışlarının hem kültürel hem de kurumsal temeller üzerinden şekillendiğini göstermekte ve bu davranışların farklı değişkenler bağlamında incelenmesini gerekli kılmaktadır.

3.3. Sahadaki Örnekler:

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Türk sporunda fair play anlayışı, sporun centilmenlik ve etik değerler temelinde yapılandırılmasıyla şekillenmiştir. Bu dönemde spor sahası rekabetin yaşandığı bir alan olmaktan çıkıp, bireyin karakterinin ve ahlaki tutumunun görünür hâle geldiği bir toplumsal temsil alanı olarak değerlendirilmiştir (Tel, 2014).

Türk spor tarihinde yer alan çeşitli örnekler, sportif başarının tek başına yeterli görülmediğini ve ahlaki değerlerle birlikte anlam kazandığını göstermektedir. Örneğin, Beşiktaşlı futbolcu Şükrü Erkuş'un attığı golün elle olduğunu itiraf ederek iptal ettirmesi, dürüstlüğün galibiyetin önüne geçtiği bir fair play anlayışının somut bir yansımasıdır (Tel, 2014). Benzer şekilde, kulüp yöneticisi düzeyinde sergilenen etik davranışlar da bu kültürel yapının sürekliliğini ortaya koymaktadır. Galatasaray Başkanı Özhan Canaydın'ın rakip takımın gollerini alkışlaması, sporun rekabetten öte saygı ve centilmenlik temelinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan önemli bir örnek olarak öne çıkmaktadır (Şebin, 2012).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu tür davranışların yalnızca profesyonel düzeyde değil, altyapı sporlarında da gözlemlenmesi, fair play anlayışının kültürel olarak içselleştirildiğini göstermektedir. Nitekim altyapı müsabakalarında sergilenen eşitlik ve adalet temelli davranışlar, spor eğitiminin etik boyutunun erken yaşlardan itibaren aktarıldığını ortaya koymaktadır (Shields & Bredemeier, 1995; Hellison, 2011).

Bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, Türk spor kültüründe fair play anlayışının teorik bir idealden öte, sporun farklı düzeylerinde pratik olarak yaşatılan bir değer olduğu söylenebilir.

4.GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARI VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Geleneksel çocuk oyunları, bireylerin toplumsal değerleri ve etik davranış kalıplarını doğal bir etkileşim ortamı içerisinde deneyimleyerek öğrendikleri önemli kültürel öğrenme alanlarıdır (Hellison, 2011). Bu oyunlar, yazılı kurallardan ziyade katılımcıların karşılıklı güvenine ve sözlü uzlaşısına dayandığı için dürüstlük ve adalet, oyunun sürdürülebilirliği açısından temel bir gereklilik hâline gelmektedir (And, 2003).

Örneğin saklambaç oyununda ebenin gözlerini kapatma kuralı, çocuğun kendi davranışını denetlemesini gerektiren bir özdenetim mekanizmasıdır. Bu bağlamda hile yapmak yalnızca kuralları ihlal etmek anlamına gelmez, aynı zamanda oyunun sosyal yapısını bozarak bireyin akran grubu içerisindeki konumunu olumsuz etkiler. Bu süreç, doğruluk ve dürüstlük gibi değerlerin teorik bilgi olmaktan çıkıp deneyim yoluyla içselleştirilmesini sağlamaktadır (Huizinga, 1955; Parlebas, 2001).

Oyun ortamı, çocukların hakkaniyet, sorumluluk ve sosyal uyum becerilerini geliştirdiği bir "sosyal laboratuvar" işlevi görmektedir. Lev Vygotsky'nin de vurguladığı üzere, sosyal etkileşim yoluyla öğrenme süreçleri, bireyin bilişsel ve ahlaki gelişiminde belirleyici rol oynamaktadır (Vygotsky, 1978). Bu bağlamda mahalle kültürü içerisinde oynanan oyunlar, sırasını bekleme, rakibin hakkına saygı gösterme ve adil karar verebilme gibi davranışların erken yaşlarda kazanılmasına katkı sağlamaktadır (Zosh et al., 2017; Tel, 2014).

Ancak günümüzde kentleşme ve dijitalleşme süreçleri, çocukların bu doğal öğrenme ortamlarından uzaklaşmasına neden olmakta ve geleneksel oyunların sunduğu değerler eğitimi imkânlarını sınırlandırmaktadır (Vatandaş, 2020; Uysal, 2026). Bu durum, fair play davranışlarının erken yaşta kazanılma sürecinin zayıflamasına yol açabileceği gibi, spor ortamında sergilenen etik tutumların da yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmektedir.

4.1.Beden Eğitimi Derslerinde Değerler ve Fair Play

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Beden eğitimi dersleri, fair play bilincinin öğrenciler tarafından doğrudan deneyimlendiği önemli bir eğitim ortamı sunmaktadır. Bu dersler, rekabet, iş birliği ve kurallara uyum gibi davranışların kontrollü bir ortamda gözlemlenmesine ve geliştirilmesine imkân tanıdığı için "etik bir öğrenme alanı" olarak değerlendirilmektedir (Yıldıran, 2005).

Fair play değerlerinin kazandırılmasında en etkili yaklaşımlardan biri yaşantı yoluyla öğrenmedir. Öğrencilerin oyun kurallarını birlikte belirlemesi, hakemlik gibi sorumluluklar üstlenmesi ve karşılaştıkları etik problemleri kendi aralarında çözmeye çalışmaları, dışsal denetimden bağımsız bir özdenetim mekanizmasının gelişmesine katkı sağlamaktadır (Yıldıran, 2005).

Bu noktada beden eğitimi öğretmeninin rolü belirleyici bir önem taşımaktadır. Albert Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, öğrenciler öğretmenlerinin davranışlarını model alarak öğrenmektedir (Bandura, 1986). Bu nedenle öğretmenin fair play ilkelerine uygun tutarlı davranışlar sergilemesi, öğrencilerin etik tutumlarının gelişiminde doğrudan etkili olmaktadır.

Beden eğitimi derslerinde bu şekilde yapılandırılan değer odaklı öğrenme süreçleri, öğrencilerin yalnızca sportif davranışlarını değil, aynı zamanda sosyal ve ahlaki gelişimlerini de desteklemektedir (Hellison, 2011). Bu durum, fair play anlayışının erken yaşlardan itibaren kazanılmasının önemini ortaya koymakta ve spor ortamında sergilenen etik davranışların eğitim süreçleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

5.MODERN SPOR VE DİJİTALLEŞME BAĞLAMINDA ETİK DÖNÜŞÜM

Geleneksel mahalle kültürüne dayalı oyun alanlarının daralması, değerlerin öğrenilme biçiminde önemli bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Dijitalleşen dünyada çocuk, oyun kurallarını akranlarıyla birlikte şekillendiren aktif bir katılımcı olmaktan ziyade, önceden tasarlanmış dijital ortamların kullanıcısı hâline gelmektedir. Bu durum, sosyal etkileşimin niteliğini değiştirerek etik değerlerin deneyimlenme süreçlerini farklılaştırmaktadır (Vatandaş, 2020).

Bu dönüşüm, spor ve oyun kültüründe de etkisini göstermektedir. Heinilä'nın "teknokratik ahlak" kavramıyla ifade ettiği üzere, süreçten çok sonuca odaklanan yaklaşımlar, etik değerlerin geri planda kalmasına neden olabilmektedir (Heinilä, 1974). Dijital oyun ortamlarında rekabetin algoritmalar aracılığıyla yapılandırılması, rakip algısının da dönüşmesine yol

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

açmakta, birlikte oyun kurulan bir paydaş anlayışından, kazanılması gereken bir engel anlayışına doğru bir kayma gözlenmektedir (Kaya & Tuncel, 2022).

Kentleşme ve dijitalleşmenin etkisiyle yüz yüze sosyal etkileşimlerin azalması, çocukların geleneksel oyunlar aracılığıyla kazandıkları dürüstlük, paylaşım ve hakkaniyet gibi değerleri deneyimleme fırsatlarını sınırlamaktadır (Vatandaş, 2020). Bu durum, fair play bilincinin doğal sosyal ortamlar yerine daha çok kurumsal eğitim süreçleri aracılığıyla kazandırılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Öte yandan dijitalleşme, etik değerlerin aktarımı açısından yalnızca sınırlayıcı bir unsur olarak değerlendirilmemelidir. Medya ve dijital platformlar, doğru kullanıldığında fair play kültürünün yaygınlaştırılması için önemli fırsatlar sunmaktadır. Sporun küresel ölçekte görünürlüğünün artmasıyla birlikte, olumlu fair play örneklerinin geniş kitlelere ulaştırılması, etik davranışların teşvik edilmesinde etkili bir araç hâline gelmiştir (Rowe, 2004).

Bu bağlamda önemli olan, geleneksel kültürel değerlerin dijital çağın imkânlarıyla yeniden yorumlanabilmesidir. Fair play anlayışının sürdürülebilirliği, geçmişin değerlerini korumanın yanında, bu değerleri günümüzün değişen sosyal ve teknolojik koşulları içerisinde yeniden üretmekle mümkün olacaktır.

Günümüz spor dünyasında karşılaşılan temel sorunlardan biri, sporun özünde yer alan etik değerlerin, artan rekabet baskısı ve ticarileşme süreçleriyle birlikte aşınmaya uğramasıdır. Modern performans sporunda başarı ve sonuç odaklı yaklaşımların ön plana çıkması, fair play anlayışının yalnızca kurallara uyum düzeyinde değerlendirilmesine yol açmakta, etik davranışların ikinci plana itilmesine neden olabilmektedir (Yıldıran, 2005; Kaya & Tuncel, 2022).

Bu dönüşüm profesyonel sporla sınırlı kalmayıp, kültürel ve eğitsel alanlara da yansımaktadır. Geleneksel değerlerin zayıflaması, çocukların ve gençlerin fair play davranışlarını doğal sosyal ortamlar yerine daha sınırlı ve kontrollü alanlarda öğrenmesine neden olmaktadır. Özellikle dijitalleşme süreci, sosyal etkileşim biçimlerini değiştirerek etik değerlerin deneyimlenme ve içselleştirilme süreçlerini farklılaştırmaktadır (Vatandaş, 2020).

Bununla birlikte, dijital teknolojilerin ve yapay zekâ temelli sistemlerin eğitim süreçlerinde yaygınlaşması, etik değerler açısından yeni tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu sistemlerin doğruluk, güvenilirlik ve tarafsızlık gibi konularda çeşitli sınırlılıklar içermesi,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

bireylerin doğru bilgiye erişim ve etik karar verme süreçlerini dolaylı olarak etkileyebilmektedir (Ji et al., 2023; Bender et al., 2021).

Tüm bu gelişmeler birlikte değerlendirildiğinde, spor, eğitim ve dijitalleşme ekseninde etik değerlerin nasıl şekillendiği ve fair play anlayışının bireyler tarafından nasıl algılandığı önemli bir araştırma problemi olarak ortaya çıkmaktadır.

Sporcular üzerinde artan performans baskısı da bu süreci derinleştiren önemli bir faktördür. Medya, taraftar ve sponsor beklentileri doğrultusunda oluşan yoğun rekabet ortamı, bireyleri sonuç odaklı düşünmeye yöneltmekte, bu durum etik karar verme süreçlerini olumsuz etkileyebilmektedir (Coakley, 2017).

Kurumsal düzeyde ise sporun giderek endüstriyel bir yapıya dönüşmesi, etik değerlerin ikinci plana itilmesine zemin hazırlamaktadır. Sponsorluk, medya ve ekonomik çıkar ilişkilerinin belirleyici olduğu bu yapı, başarıyı mutlak bir hedef haline getirerek doping, şike ve benzeri etik dışı davranışların ortaya çıkma riskini artırmaktadır (Giulianotti, 2005; Coakley, 2017).

Bu çok boyutlu yapı içerisinde etik değerlerin korunması ve geliştirilmesi, tek başına profesyonel spor ortamına bırakılabilecek bir süreç değildir. Fair play anlayışının sürdürülebilirliği, bireylerin erken yaşlardan itibaren etik değerlerle donatılmasına bağlıdır. Bu durum, spor, eğitim ve toplumsal değerler arasındaki ilişkinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmakta ve fair play davranışlarının farklı değişkenler bağlamında incelenmesini önemli bir araştırma problemi olarak ortaya koymaktadır.

6.SONUÇ

Bu çalışma kapsamında fair play kavramının tarihsel süreç içerisinde kültürel, eğitsel ve teknolojik bağlamlarda önemli bir dönüşüm geçirdiği görülmektedir. Geleneksel Türk spor kültüründe güçlü bir etik temele dayanan fair play anlayışının, modern sporun artan rekabet ve performans baskısıyla birlikte daha dar bir çerçevede değerlendirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte eğitim süreçleri ve dijitalleşme, fair play değerlerinin aktarımında hem riskler hem de fırsatlar barındırmaktadır. Bu bağlamda fair play anlayışının sürdürülebilirliği, etik değerlerin erken yaşlardan itibaren eğitim yoluyla kazandırılmasına ve dijital çağın koşullarına uygun biçimde yeniden yapılandırılmasına bağlıdır.

KAYNAKÇA

And, M. (2003). *Oyun ve Bügü: Türk Kültüründe Oyun Kavramı*. Yapı Kredi Yayınları.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Atabeyoğlu, C. (2000). *Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: An Grafik Basın Sanayi ve Tic. A.Ş.

Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action*. Prentice-Hall.

Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (FAccT), 610–623.

Coakley, J. (2017). *Sports in Society: Issues and Controversies* (12th ed.). McGraw-Hill Education.

Evcin, E. (2014). Atatürk'ün spora ve sporculara bakışı. *Tarih Araştırmaları Dergisi, 33*(55), 303–378. Doi: 10.1501/Tarar_0000000573

Giulianotti, R. (2005). *Sport: A Critical Sociology.* Polity Press.

Heinilä, K. (1974). The game and its ethical implications in sport. In J. P. J. (Ed.), Sport and Society (pp. 77–90). International Council of Sport and Physical Education.

Hellison, D. R. (2011). *Teaching Personal and Social Responsibility Through Physical Activity.* Human Kinetics.

Huizinga, J. (1955). *Homo Ludens: A Study of The Play-Element in Culture*. Beacon Press.

Ji, Z., Lee, N., Frieske, R., Yu, T., Su, D., Xu, Y., Ishii, E., Bang, Y. J., Madotto, A., & Fung, P. (2023). Survey of hallucination in natural language generation. *ACM Computing Surveys, 55*(12), 1–38.

Kaya, B., & Tuncel, S. (2022). Performans sporlarının fair-play ruhu, ahlaksal amacı ve sosyalleşmeye etkisi. *World Journal of Multidisciplinary Research, 5*(1), 51–70.

Lenk, H., & Pilz, G. A. (1989). *Das Prinzip Fairness*. Frommann-Holzboog.

Loland, S. (2002). *Fair Play in Sport: A Moral Norm System*. Routledge.

Parlebas, P. (2001). *Jeux, Sports et Sociétés*. INSEP.

Pulur, A. (2017). *Sporda Etik Değerler ve Fair Play Davranışı*. Ankara: Pegem Akademi.

Rowe, D. (2004). *Sport, Culture and The Media: The Unruly Trinity*. Open University Press.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sezen Balçıkanlı, G., & Çar, B. (2021). Türkiye fair play ödüllerinin formal ve informal fair play davranışları çerçevesinde incelenmesi. SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 19(3), 116–135.

Shields, D. L., & Bredemeier, B. (2007). Can sports build character? In Essential Readings in Sport and Exercise Psychology.

Shields, D. L., & Bredemeier, B. L. (1995). *Character Development and Physical Activity*. Human Kinetics.

Şebin, K. (2012). *Türkiye'de Spor Kültürü ve Fair Play Anlayışı*. Gazi Kitabevi.

Şimşek, S. (2002). *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932–1951*. İletişim Yayınları.

Tamer, K. (2017). *Atatürk ve Spor*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tel, M. (2014). Türk toplum yaşantısında fair play. *International Journal of Sport Culture and Science, 2*(Special Issue 1), 694–704.

Türkmen, M. (2017). *Osmanlı'da Spor Kültürü ve Geleneksel Spor Kurumları*. Gazi Kitabevi.

Uysal, Y. (2026). Geleneksel Yörük oyunlarının kültürel işlevleri: Alanya örneği. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(2), 277–296.

Vatandaş, S. (2020). Oyun ve oyuncak: Teknolojik ve toplumsal dönüşüm sürecinde oyun ve oyuncağın anlamsal ve işlevsel değişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11*(28), 913–930.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes* (M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman, Eds.). Harvard University Press.

Yıldıran, İ. (2004). Fair play: Kapsamı, Türkiye'deki görünümü ve geliştirme perspektifleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 9*(4), 3–16.

Yıldıran, İ. (2005). Sporda etik, fair play ve profesyonelleşme süreci. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 10*(3), 1–12.

Yücel, Ü. (1999). *Türk Okçuluğu*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Zosh, J. M., Hopkins, E. J., Jensen, H., Liu, C., Neale, D., Hirsh-Pasek, K., Solis, S. L., & Whitebread, D. (2017). Learning Through Play: A Review of The Evidence. LEGO Foundation

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ANTRENÖR-SPORCU İLETİŞİMİ LİTERATÜRÜNÜN HARİTALANDIRILMASI: LİSANSÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE PRISMA TEMELLİ BİR İNCELEME

Ayşegül Çimentepe
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
cimentpeaysegul@gmail.com - 0009-0007-5834-7401

Doç. Dr., Pero Duygu Dumangöz
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
pero.dumangoz@adu.edu.tr - 0000-0002-2827-5538

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, spor bilimleri alanında antrenör-sporcu iletişimi konulu lisansüstü tezlerin güncel durumunu ortaya koymaktır. Çalışma betimsel nitelikte olup sistematik derleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanı taranmış, "antrenör", "sporcu" ve "iletişim" anahtar kelimeleri farklı kombinasyonlarla kullanılarak 2015 Ocak–2026 Mart tarihleri arasında yayımlanan tezlere ulaşılmıştır. PRISMA bildirimi doğrultusunda yürütülen tarama sürecinde toplam 968 tez incelenmiş, dahil etme ve hariç tutma kriterleri sonucunda 12 lisansüstü tez araştırma kapsamına alınmıştır.

Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Bulgulara göre incelenen tezlerin %67'si yüksek lisans, %33'ü doktora düzeyindedir. Çalışmaların büyük çoğunluğunun devlet üniversitelerinde (%83) gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Yıllara göre dağılım incelendiğinde 2018 yılının en yoğun dönem olduğu, 2026 yılına ait çalışmaya ise rastlanmadığı görülmüştür. Örneklem gruplarının %67'sinin sporculardan, %33'ünün antrenörlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaların tamamının nicel yöntemle gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Elde edilen bulgular, antrenör-sporcu iletişimi alanında yapılan lisansüstü çalışmaların sınırlı sayıda olduğunu ve özellikle yöntemsel çeşitlilik açısından gelişime açık bir alan olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, gelecekte yapılacak araştırmalarda nitel ve karma yöntemlerin tercih edilmesi, farklı örneklem gruplarının dahil edilmesi ve konunun daha kapsamlı ele alınması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Antrenör, sporcu, iletişim, sistematik derleme, PRISMA

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1.GİRİŞ

İletişim, insanın varoluşundan itibaren diğer bireyler ve çevresiyle kurduğu etkileşim sürecini ifade etmektedir. Bireylerin duygu, düşünce ve deneyimlerini ifade edebilmeleri, kendilerini gerçekleştirebilmeleri için toplum açısından önemli bir rol üstlenmektedir.

İletişim, birçok alanda farklı yaklaşımlarla tanımlanmaya çalışılmıştır. İletişimin odağında insan vardır; insanın bulunduğu ortama uyum sağlaması ve insanlığın sürekliliği, iletişim sayesinde mümkün olmaktadır (Dumangöz, 2019). İnsanları bir araya getiren önemli bir diğer unsur ise spordur. Spor, bireysel ve toplumsal değerleri yansıtan; toplumun aynası gibi görülebilecek önemli bir olgudur. Bireye kurallara uymayı, yardımlaşmayı ve paylaşmayı, adil ve eşit olmayı, kazananı tebrik etmeyi; ayrıca disiplinli çalışmayı ve özgüven kazanmayı öğretir (Uslu ve ark., 2021).

Spor ortamında bu değerlerin aktarılmasında en kritik aktörlerden biri antrenördür.

Antrenörlük, fizyoloji, psikoloji, beden eğitimi, spor yönetimi gibi spor alanlarının birçok farklı alanından faydalanarak kendi içinde oluşmuş olan özel bir yapıya sahiptir. Bir diğer taraftan da antrenörlük ‘doğru karar verme’ veya ‘en iyisini seçme’ olayıdır (Taylor, 2006). İlerleyen zaman dilimlerinde antrenör sporcuların farklı spor dallarıyla ilişkilerini ve iletişimlerini geliştirerek potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olan, onları eğiten ve antrene eden kişidir (Coutu ve ark., 2009).

Antrenörler, antrenman ve müsabaka süreçlerinde sporcularıyla kurdukları iletişim ve verdikleri geri bildirimler aracılığıyla aktif rol oynamakta, bu durum mesleki yeterliliklerinin önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Bayrak & Nacar, 2015; Reinboth ve ark., 2004). Sonuç olarak antrenör ve sporcu arasında bir ilişki söz konusudur. Her iki taraf da aynı çalışmayı ortak yürütmek zorunda olduğu için sporcu antrenörün deneyim ve bilgilerinden yararlanmaya çalışmaktadır (Selağzı & Çepikkurt, 2014).

Bu karşılıklı etkileşim sürecinde antrenörün iletişim tarzı, sporcunun içsel motivasyonunu, performans algısını ve psikolojik dayanıklılığını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu nedenle antrenör-sporcu iletişiminin niteliği, spor ortamında hem performans hem de psikososyal gelişim açısından belirleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Antrenör sporcuların bedensel, zihinsel ve duygusal kapasitelerini arttırmak için çalışan ve bir amaç için yapılan antrenmanların temel görevlerini yerine getiren kişidir (Konter, 1996).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bir antrenör, sporcularına güven veren, tutarlı ve profesyonel bir tutum sergilemelidir. Antrenörler kesinlikle eşitsizlik, haksızlık gibi davranışlarda bulunmamalı, istikrarsızlık yaratan hareketler yapmamalıdır. Çevresine güven veren, istikrarlı davranışlarda yer alması için belirli özelliklere sahip olmalıdır.

Sporcu, spor branşının antrenmanlarına düzenli olarak katılan ve bu süreçte fiziksel, zihinsel ve bedensel olarak da düzenli bir şekilde güçlenen kişidir (Tekin vd., 2016).

Spor ortamında antrenör-sporcu, sporcu-sporcu, antrenör-antrenör birbiri ile iletişim halindedir (Ahmad, 2014). Bunlardan en önemlisi ise antrenör- sporcu ilişkisidir (Jowett ve Cockerill, 2003; Cross ve Lyle, 1999). Antrenörün sporcu ile kurduğu iletişim seviyesi o sporcunun sportif başarısını, psikolojik durumunu etkilemektedir (Cranmer & Myers, 2015). Antrenör ile pozitif iletişim kuran sporcular daha olumlu sonuçlar elde etmişlerdir (West 2016). Buna karşılık antrenör ile negatif iletişim kuran sporcular ise olumsuz sonuçlar elde etmişlerdir (Bekiari ve Syrmpas, 2015). Bir antrenör sporcusu ile ne kadar iyi bir iletişim kurarsa başarıya o kadar yakın olmaktadır (Martens, 1998; Konter, 1996). Bunun yanı sıra antrenörlerin ve sporcuların iyi birer performans yakalamaları için davranışlarının birbirleriyle eşdeğer olması gerekmektedir (Çalışkan & Göral).

Sporcuların spor ortamlarında yaşadıkları herhangi bir durumda verdikleri tepki iletişim seviyelerini belirler (Biçer, 2006). Sporcuların büyük veya küçük çapta sorunları çıkması mümkündür ve problemler antrenör tarafından her zaman fark edilemeyebilir. Çünkü problem var olana kadar antrenör sporcuları ile detaylı bir şekilde ilgilenmez. Yarışma veya antrenman sırasında bu problemler çözümlenmediği için yarışma esnasında stres ve kaygı antrenman sırasında da kötü bir iletişime yol açmaktadır (Çalışkan & Göral, 2015).

Bu çalışma kapsamında, Ulusal Tez Merkezi'nde antrenör-sporcu iletişimi konusunda gerçekleştirilen lisansüstü tezler, PRISMA bildirimi doğrultusunda belirlenen anahtar kelimeler aracılığıyla sistematik olarak taranmış ve elde edilen tezler çeşitli değişkenler açısından analiz edilmiştir.

Bu amaç doğrultusunda, antrenör-sporcu iletişimi ile yürütülen lisansüstü tezlere ilişkin aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

S1. Tezlerin türüne (yüksek lisans/doktora) göre dağılımı nasıldır?

S2. Tezlerin yayınlandığı yıla göre dağılımı nasıldır?

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

S3. Tezlerin üniversite türüne (devlet/vakıf) göre dağılımı nasıldır?

S4. Tezlerin örneklem gruplarına göre dağılımları nasıldır?

S5. Tezlerde kullanılan yönteme göre dağılımları nasıldır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, spor bilimleri alanında antrenör-sporcu iletişimi konulu tezlerin güncel durumunu ortaya koymayı amaçlayan, sistematik bir derleme niteliğindedir. Çalışma kapsamında, 2015 yılı Ocak ayı ile 2026 yılı Mart ayı arasında yayımlanan lisansüstü tezler literatür taraması yoluyla incelenmiştir.

2.2. Tez Seçimi

Kullanılan anahtar kelimeler "antrenör", "sporcu", "iletişim" idi. "Antrenör VE sporcu VE iletişim", "antrenör VEYA sporcu VE iletişim", "antrenör-sporcu VE iletişim" anahtar kelimeleriyle birleşik aramalar yapılmıştır.

2.3. Referans Zaman Aralığı

Yapılan araştırmaya zaman kısıtlaması uygulanmıştır; bu kısıtla sadece 2015 yılı ve sonrasında yayınlanan tezler dikkate alınmıştır: 2015/Ocak- 2026/Mart

2.4. Dahil Etme Kriterleri

Araştırmaya dahil edilme kriterleri şunlardır: Yayın dilinin Türkçe olması, 2015 -2026 (ilk üç ay) tarihleri arasında yayınlanmış olması, Ulusal Tez Merkezi'nde erişime açık ve tam metnine ulaşılan lisansüstü tezler olması ve içeriğinde antrenör-sporcu iletişimi ile ilgili belirlenen anahtar kelimelere uygun araştırma girişiminin yer alması. Tarama sürecinde, veri tabanının gelişmiş arama bölümüne önceden belirlenen anahtar kelimeler girilmiş ve bu şekilde ulaşılan tezler değerlendirmeye alınmıştır.

2.5. Hariç Tutma Kriterleri

Yayın dili Türkçe olmayan tezler, tam metnine erişilemeyen lisansüstü tezler, antrenör-sporcu iletişimi konusunu ana odak noktası olarak ele almayan tezler, lisansüstü tez dışında kalan makale, rapor, kitap bölümü veya kitap gibi yayınlar, konuyla ilgisiz ya da yetersiz veri içeren tezler, belirlenen 2015/Ocak- 2026/Mart tarih aralığı dışında yayımlanan tezler.

2.6. Veri Çıkarma ve Kalite Değerlendirmesi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Araştırmayı tamamladıktan sonra, iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak incelenmiş, görüş ayrılıkları tartışılarak uzlaşı sağlanmıştır.

2.7. Veri Toplama Aracı ve Yöntemi

Araştırmada, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında gelişmiş tarama seçeneği kullanılarak antrenör-sporcu iletişimi konusuna yönelik anahtar kelimeler aracılığıyla tarama gerçekleştirilmiştir. Tarama sürecinde arama tipi "içinde geçsin" olarak belirlenmiş ve erişim izni bulunan, tam metnine ulaşılabilen lisansüstü tezler incelemeye dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında, 2015/Ocak- 2026/Mart tarihleri arasında yayımlanan tezler değerlendirmeye alınmıştır.

Gerçekleştirilen tarama sonucunda ulaşılan toplam 968 tez araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Araştırmanın amacına uygun olarak PRISMA bildirimi kapsamında uygulanan tanımlama, tarama, uygunluk ve belirlenen dahil etme ve dışlama kriterleri doğrultusunda seçilen 12 tez ise araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Elde edilen verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerden yararlanılmış olup, çalışma yöntemi PRISMA Bildirimi (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) doğrultusunda düzenlenmiştir.

PRISMA Bildirimi, 27 maddelik bir kontrol listesinden ve 4 aşamalı bir akış diyagramından oluşmaktadır. Her bir madde için yanıt seçenekleri "evet", "hayır" ve "uygun değil" şeklindedir. Araştırmaya dâhil edilen her tez ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu yöntem farklı araştırma türlerinin de sistematik derlemelerini raporlamak için bir temel oluşturmaktır.

Araştırma, sırasıyla şu şekilde yapılandırılmıştır:

PRISMA yönteminin ilk aşaması olan tanımlama (identification) aşamasında, literatür taramasında kullanılacak anahtar kelimeler ile dahil etme ve hariç tutma kriterleri belirlenmiştir. Bu kapsamda, antrenör-sporcu iletişimi alanındaki lisansüstü tezleri belirlemek amacıyla "antrenör", "sporcu" ve "iletişim" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Tarama sürecinde bu anahtar kelimeler "antrenör VE sporcu VE iletişim", "antrenör VEYA sporcu VE iletişim" ve "antrenör-sporcu VE iletişim" şeklinde farklı kombinasyonlarla aranmıştır. Çalışmaya yalnızca Türkçe dilinde yazılmış, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında erişime açık ve tam metnine ulaşılabilen lisansüstü tezler dahil edilmiştir. Ayrıca araştırma kapsamında 2015/Ocak- 2026/Mart tarihleri arasında yayımlanan tezler dikkate alınmıştır.

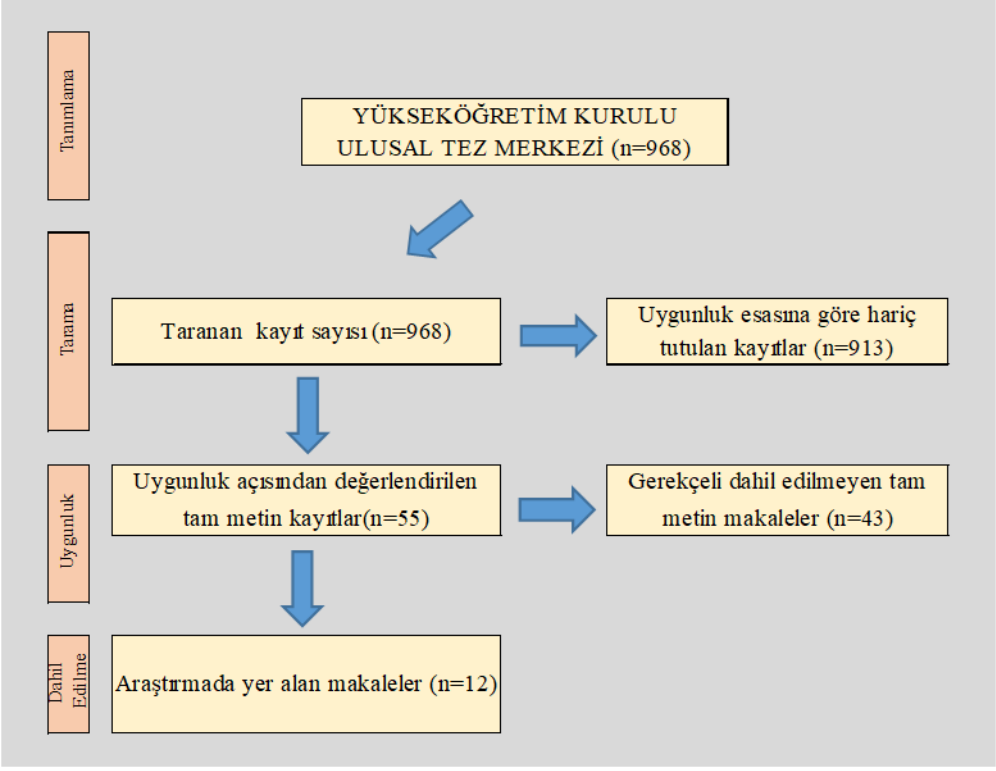
ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

PRISMA yönteminin ikinci aşaması olan tarama sürecinde, belirlenen anahtar kelimeler doğrultusunda ilgili veri tabanında sistematik bir tarama gerçekleştirilmiştir. Yapılan ilk tarama sonucunda toplam 968 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Bu tezler arasından erişim izni bulunan ve tam metnine ulaşılabilen çalışmalar ön değerlendirmeye alınmıştır.

Üçüncü aşama olan uygunluk aşamasında, tarama sonucunda elde edilen tezlerin başlık ve özetleri incelenmiştir. Bu aşamada, antrenör-sporcu iletişimi konusunu doğrudan ele almayan, konu ile dolaylı ilişkili olan ya da yeterli veri içermeyen çalışmalar değerlendirme dışı bırakılmıştır. Ayrıca dahil etme kriterlerini karşılamayan tezler bu aşamada elenmiştir.

Son aşama olan dahil etme sürecinde ise uygunluk kriterlerini karşılayan tezlerin tam metinleri incelenmiş ve araştırma kapsamına dahil edilmiştir. Bu süreç sonunda toplam 12 lisansüstü tez çalışmaya dahil edilerek detaylı analiz gerçekleştirilmiştir.

Bu kapsamda, PRISMA yöntemi kullanılarak yürütülen sistematik literatür taraması ve veri analizi sürecinin aşamaları Şekil 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1. Bu çalışmada kullanılan makale seçim sürecinin PRISMA akış diyagramı.

Araştırmanın amacı kapsamında 2026 Nisan ayı içerisinde internet üzerinden 'Antrenör', 'İletişim', 'Antrenör sporcu iletişimi' olmak üzere 3 anahtar kelime kullanılarak (Ulusal Tez Merkezi) veri tabanında tarama yapılmıştır. Taramalar Türkçe olarak yapılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

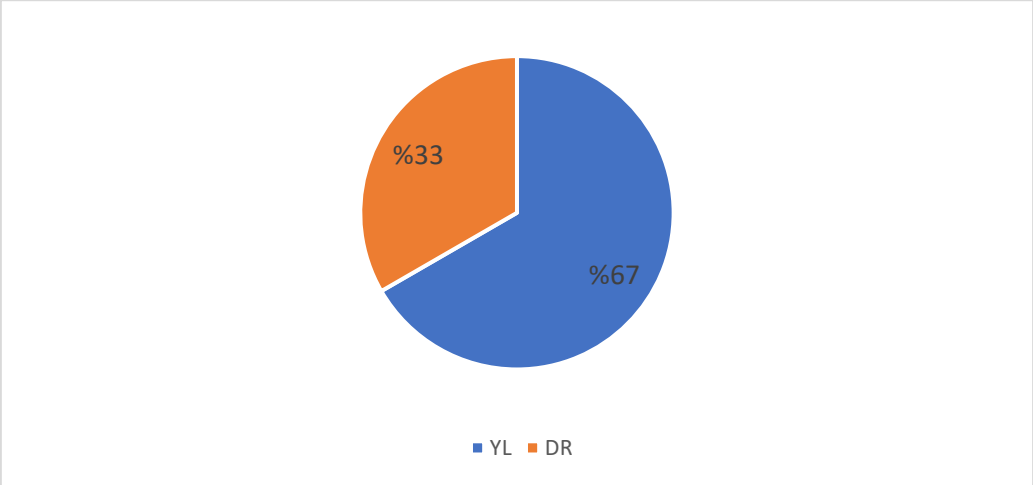
Bu çalışma kapsamında, veri tabanında erişime açık toplam 968 teze ulaşılmıştır. Tanımlama aşamasında elde edilen bu tezler türlerine göre sınıflandırılmış ve 814'ünün yüksek lisans, 154'ünün doktora tezi olduğu belirlenmiştir. Tarama ve uygunluk değerlendirme aşamalarında, önceden belirlenen dâhil edilme kriterleri doğrultusunda yapılan inceleme sonucunda yüksek lisans tezlerinden 8'i, doktora tezlerinden ise 4'ü uygun bulunmuştur. Son aşamada, uygunluk kriterlerini karşılayan tezlerin başlık, anahtar kelimeler, özet ve sonuç bölümleri ayrıntılı olarak incelenmiş; araştırma konusuyla doğrudan ilişkili olduğu belirlenen toplam 12 tez çalışmaya dâhil edilmiştir.

2.8. Araştırmanın Etiği

Bu araştırma sürecinde, "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" doğrultusunda etik ilkelere bağlı kalınmıştır. Çalışma, yalnızca Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan erişime açık tezlerin incelenmesine dayalı bir doküman analizi olduğundan, etik kurul izni gerektirmemektedir. Bununla birlikte, araştırma sürecinin tüm aşamalarında bilimsel dürüstlük, şeffaflık ve tarafsızlık ilkelerine uygun hareket edilmiştir.

3. BULGULAR

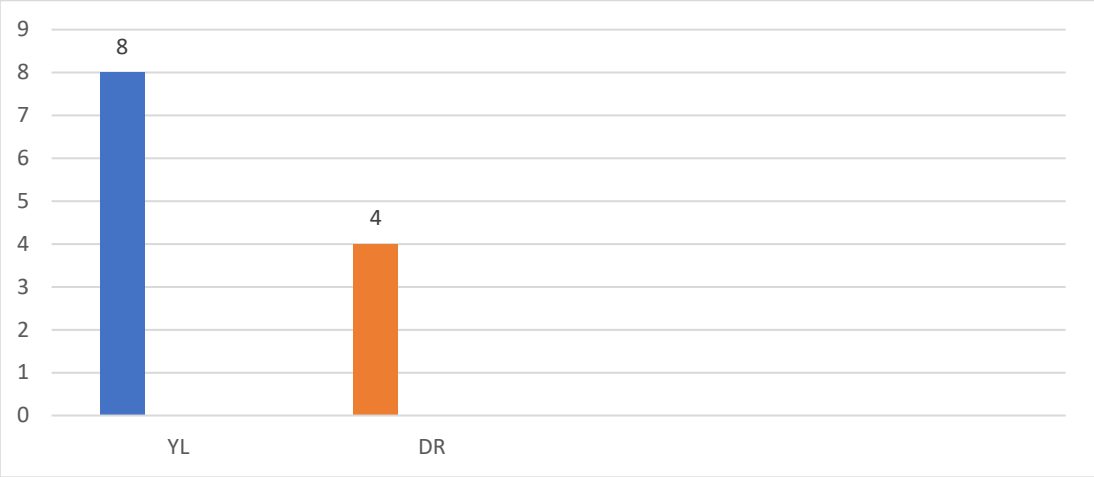
Bu bölümde, antrenör-sporcu iletişimi teması kapsamında incelenen toplam 12 tez çalışmasına ait analiz bulguları, belirlenen araştırma soruları doğrultusunda sistematik bir şekilde ortaya konulmuştur.

Grafik 1. Tez Türüne Göre Yüzde (%) Dağılımları

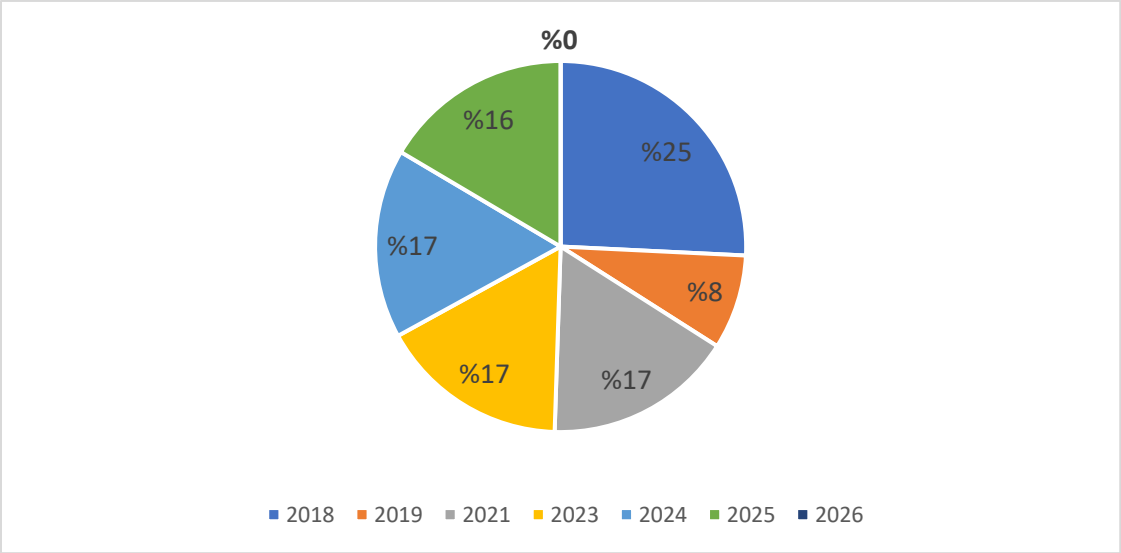
Grafik 1'e göre tez türlerinin yüzde (%) dağılımı incelendiğinde, çalışmaların %67'sinin yüksek lisans, %33'ünün ise doktora tezlerinden oluştuğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Grafik 2. Tez Türüne Göre Frekans (f) Dağılımları

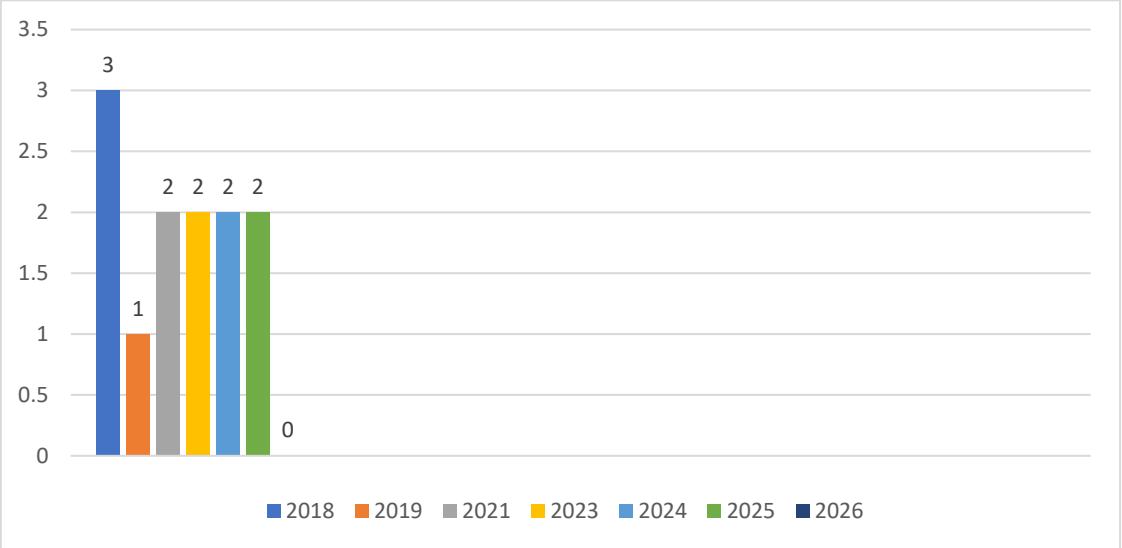
Grafik 2'ye göre tez türlerinin frekans dağılımı incelendiğinde, çalışmaların 8'inin yüksek lisans (n=8), 4'ünün ise doktora (n=4) tezi olduğu görülmektedir.

Grafik 3. Yıllara Göre Yüzdelik (%) Dağılımları

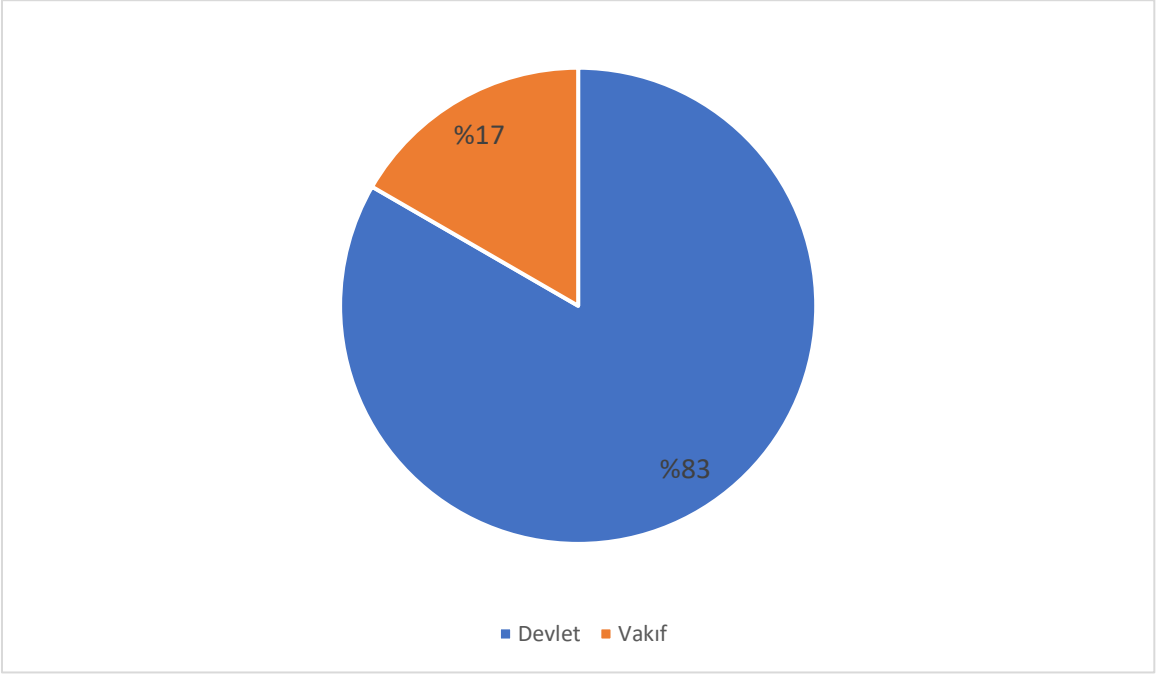
Grafik 3'e göre tezlerin yıllara göre yüzde (%) dağılımı incelendiğinde, çalışmaların 2018 yılında %25, 2019 yılında %8, 2021, 2023 ve 2024 yıllarında %17, 2025 yılında ise %16 oranında olduğu görülmektedir. 2026 yılına ait herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Grafik 4. Yıllara Göre Frekans (f) Dağılımları

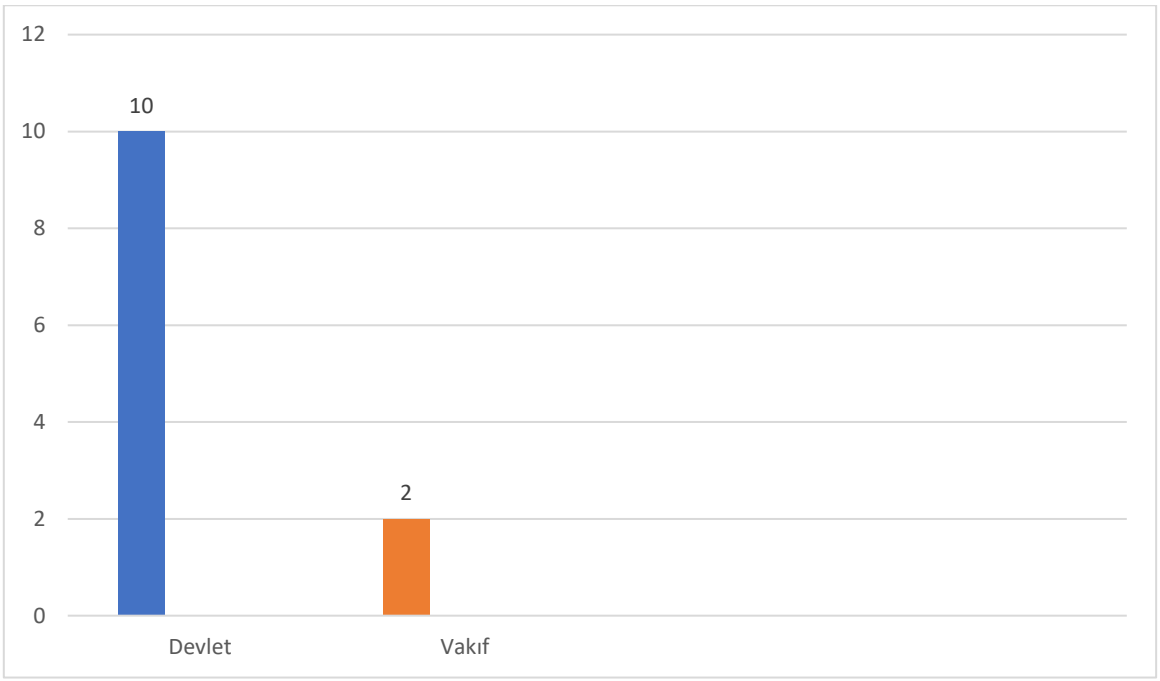
Grafik 4'e göre tezlerin yıllara göre frekans dağılımı incelendiğinde, çalışmaların 2018 yılında 3, 2019 yılında 1, 2021 yılında 2, 2023 yılında 2, 2024 yılında 2 ve 2025 yılında 2 olduğu görülmektedir. 2026 yılına ait veri bulunmamaktadır.

Grafik 5. Üniversite Türüne Göre Yüzdelik (%) Dağılımları

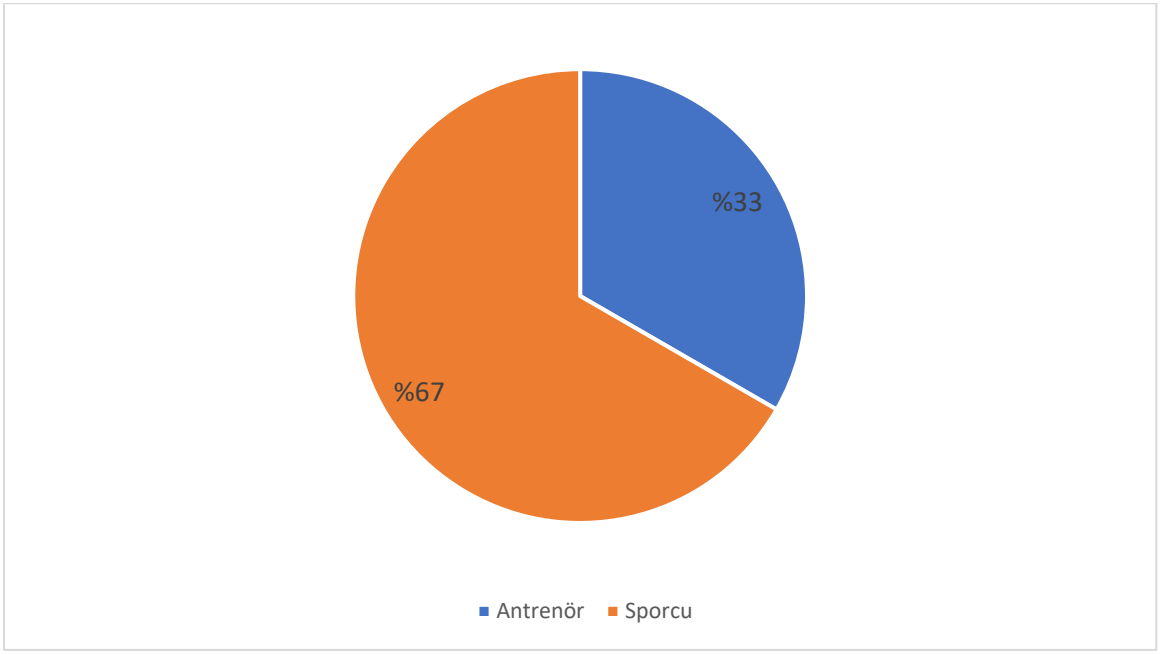
Grafik 5'e göre tezlerin üniversite türüne göre yüzde (%) dağılımı incelendiğinde, çalışmaların %83'ünün devlet üniversitelerinde, %17'sinin ise vakıf üniversitelerinde yapıldığı görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Grafik 6. Üniversite Türüne Göre Frekans (f) Dağılımları

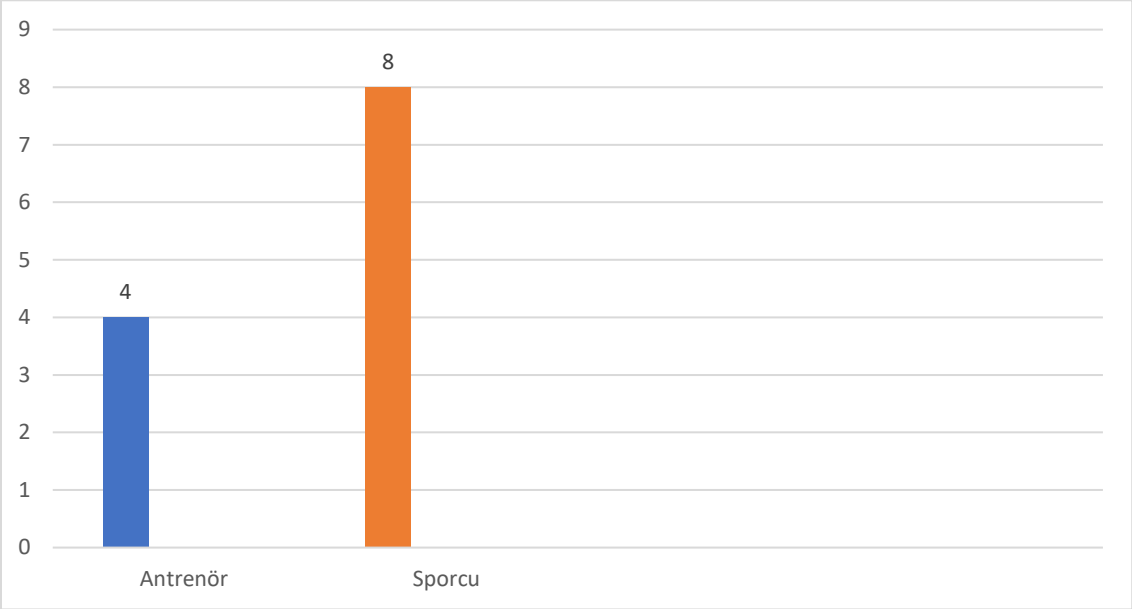
Grafik 6'ya göre tezlerin üniversite türüne göre frekans dağılımı incelendiğinde, çalışmaların 10'unun devlet üniversitelerinde (n=10), 2'sinin ise vakıf üniversitelerinde (n=2) yapıldığı görülmektedir.

Grafik 7. Örneklem Gruplarına Göre Yüzdelik (%) Dağılımları

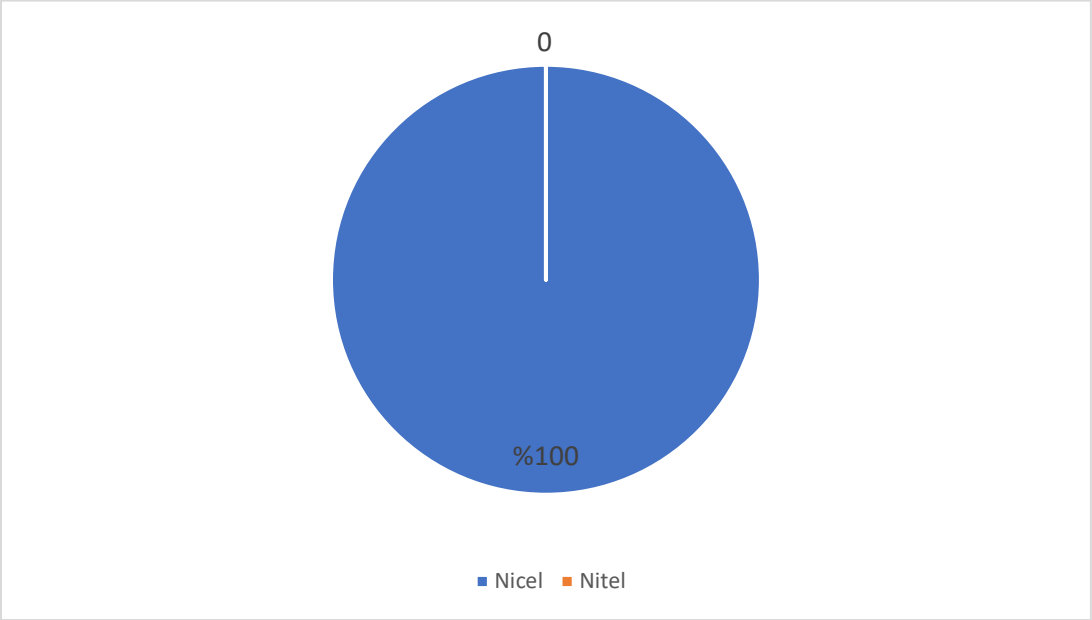
Grafik 7'ye göre tezlerin örneklem gruplarına göre yüzde (%) dağılımı incelendiğinde, verilerin %33'ünün antrenörlerden %67'sinin ise sporculardan elde edildiği görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Grafik 8. Örneklem Gruplarına Göre Frekans (f) Dağılımları

Grafik 8'e göre tezlerin örneklem gruplarına göre frekans dağılımı incelendiğinde, verilerin 4'ünün antrenörlerden (n=4), 8'inin ise sporculardan (n=8) elde edildiği görülmektedir.

Grafik 9. Yönteme Göre Yüzde (%) Dağılımları

Grafik 9'a göre tezlerin yöntem türüne göre yüzde (%) dağılımı incelendiğinde, çalışmaların tamamının (%100) nicel yöntemlerden oluştuğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Grafik 10. Yönteme Göre Frekans (f) Dağılımları

Grafik 10'a göre tezlerin yönteme göre frekans dağılımı incelendiğinde, çalışmaların tamamının nicel yöntemlerden oluştuğu (n=12) görülmektedir.

Çizelge 1. Araştırma Kapsamında İncelenen Tezlere İlişkin Bilgiler

Tez Kodu	Yazar (Yıl)	Tez Türü	Üniversite Türü	Yıl	Örneklem Grubu	Yöntem	Veri Toplama Aracı
T1	Demirel, 2018	YL*	Vakıf	2018	Sporcu	Nicel	Ölçek
T2	İnkaya, 2018	YL	Vakıf	2018	Sporcu	Nicel	Ölçek
T3	Özbey, 2019	YL	Devlet	2019	Sporcu	Nicel	Ölçek
T4	Tirtifilli, 2021	YL	Devlet	2021	Sporcu	Nicel	Ölçek
T5	Köroğlu, 2023	YL	Devlet	2023	Sporcu	Nicel	Ölçek
T6	Yeşiloğlu, 2023	YL	Devlet	2023	Antrenör	Nicel	Ölçek
T7	Akyıldız, 2024	YL	Devlet	2024	Antrenör	Nicel	Ölçek
T8	Kıvanç, 2024	YL	Devlet	2024	Antrenör	Nicel	Ölçek
T9	Buğdaycı, 2018	DR*	Devlet	2018	Antrenör	Nicel	Ölçek
T10	Dumangöz, 2021	DR	Devlet	2021	Sporcu	Nicel	Ölçek
T11	Karaca, 2025	DR	Devlet	2025	Sporcu	Nicel	Ölçek
T12	Zeze, 2025	DR	Devlet	2025	Sporcu	Nicel	Ölçek

*YL: Yüksek Lisans DR: Doktora

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, 2015–2026 yılları arasında Türkiye'de Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanan antrenör-sporcu iletişimi konulu lisansüstü tezler PRISMA rehberi doğrultusunda sistematik olarak incelenmiştir.

Elde edilen bulgular, incelenen tezlerin tamamının nicel yöntemle gerçekleştirildiğini (%100) göstermektedir. Bu durum, alanda nitel ve karma yöntem çalışmalarının oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde de benzer şekilde, antrenör-sporcu iletişiminin çoğunlukla ölçekler ve anketler aracılığıyla incelendiği görülmektedir. Nitekim Yılmaz, Çimen ve Bektaş (2010), Tepeköylü Öztürk ve Soytürk (2019) ile Abakay ve Kuru (2013) tarafından geliştirilen ölçeklerin bu alanda yaygın olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, sporcuların iletişim sürecine ilişkin deneyimlerini, algılarını ve anlamlandırma biçimlerini derinlemesine ortaya koyan nitel çalışmaların sınırlı olması, literatürde önemli bir boşluğa işaret etmektedir.

Antrenör-sporcu iletişiminin sporcular üzerindeki etkisine ilişkin bulgular, mevcut literatürle paralellik göstermektedir. Peláez ve ark. (2013) antrenör ile sporcu arasındaki ilişkinin sürekliliğinin sporcuların antrenörün ahlaki davranışlarını daha olumlu değerlendirmelerine katkı sağladığını belirtirken, Cairney ve ark. (2018) etkili iletişimin yalnızca sportif performansa değil, sporcuların sosyal yaşamlarına da olumlu yansıdığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde Rutten ve ark. (2007), antrenör ile güçlü iletişim kuran sporcuların daha olumlu davranışlar sergilediklerini ifade etmektedir. Bu bulgular, antrenör-sporcu iletişiminin çok boyutlu etkilerini destekler niteliktedir.

Tez türlerine göre dağılım incelendiğinde, yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine kıyasla daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu durum, doktora programlarının daha sınırlı kontenjanlara sahip olması ve daha uzun sürede tamamlanması ile ilişkilendirilebilir.

Yıllara göre dağılım incelendiğinde ise çalışmaların belirli yıllarda yoğunlaştığı ve düzenli bir artış göstermediği görülmektedir. Özellikle 2018 yılında en yüksek sayıya ulaşılmış olması (n=3), ancak sonraki yıllarda düzensiz bir dağılım sergilenmesi, antrenör-sporcu iletişimi konusunun literatürde henüz istikrarlı bir araştırma eğilimi oluşturmadığını düşündürmektedir. Bu bulgu, Dumangöz'ün ortaya koyduğu, alandaki çalışmaların yıllara göre düzensiz dağılım gösterdiği yönündeki sonuçlarla da örtüşmektedir (2021).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Üniversite türüne göre dağılım incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunun devlet üniversitelerinde gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Bu durum, spor bilimleri alanındaki akademik üretimin daha çok devlet üniversitelerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Örneklem grupları açısından değerlendirildiğinde ise araştırmaların ağırlıklı olarak sporcular üzerinde yürütüldüğü, antrenör ve sporcu etkileşimini birlikte ele alan çalışmaların ise sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, antrenör-sporcu iletişiminin iki yönlü yapısının literatürde yeterince bütüncül ele alınmadığını göstermektedir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma yalnızca Türkçe dilinde ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanında erişime açık lisansüstü tezlerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca incelemeye dahil edilen tez sayısının sınırlı olması, elde edilen bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, gelecekte yapılacak araştırmalarda antrenör-sporcu iletişimini daha derinlemesine inceleyen nitel ve karma yöntem çalışmalarına ağırlık verilmesi önerilmektedir. Ayrıca, farklı veri tabanlarının ve uluslararası literatürün de araştırmalara dahil edilmesi, konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Abakay, U., & Kuru, E. (2013). Kadın futbolcularda antrenörle iletişim düzeyi ve başarı motivasyonu ilişkisi. ***Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12***(1), 20–33.

Ahmad, H. (2014). *The coach-athlete relationship in the Middle East: Cultural considerations (Doctoral dissertation, Loughborough University). Loughborough University Institutional Repository, London.*

Bayrak, E. & Nacar, E. (2015). Profesyonel takım sporlarında görev yapan antrenörlerin iletişim beceri düzeylerinin araştırılması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3*(14), 391-405.

Bekiari, A., & Syrmpas, I. (2015). Coaches' verbal aggressiveness and motivational climate as predictors of athletes' satisfaction. *Journal of Education, Society and Behavioural Science, 9*(4), 318–329.

Biçer, T. (2006). *Şampiyonluğun Psikolojisi.* (2. Baskı). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Cairney, J., Clark, H. J., Kwan, M. Y., Bruner, M., & Tamminen, K. (2018). Measuring sport experiences in children and youth to better understand the impact of sport on health and

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

positive youth development: Designing a brief measure for population health surveys. *BMC Public Health, 18*(1), 446.

Coutu, D., Kauffman, C., Charan, R., Peterson, D. B., Maccoby, M. & Scoular, P. A. (2009). *What can coaches do for you. Harvard Business Review, 87*(1), 91-97.

Cranmer, G. A., & Myers, S. A. (2015). Sports teams as organizations: A leader–member exchange perspective of player communication with coaches and teammates. *Communication & Sport, 3*(1), 100–118.

Cross, N., & Lyle, J. (Eds.). (1999). *The coaching process: Principles and practice for sport***. UK: Butterworth-Heinemann.**

Çalışkan, G. & Göral, M. (2015). *Antrenörlüğün Liderliği.* (2. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Dumangöz, P. D. (2019). Spor ve iletişim. Selçuk Bora Çavuşoğlu (Ed.), *Spor Yönetiminde Temel Alanlar* içinde (ss. 1–20). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Dumangöz, P. D. (2021). Spor bilimleri alanında yapılan iletişim araştırmalarına ilişkin bir değerlendirme. *İletişim Çalışmaları Dergisi, 7*(3), 425–452.

Jowett, S., & Cockerill, I. M. (2003). Olympic medallists' perspective of the althlete–coach relationship. *Psychology of Sport and Exercise, 4*(4), 313–331

Konter, E. (1996). *Bir Lider Olarak Antrenör*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.

Konter, E. (2006). "Antrenörlerin ve Sporcuların Takım ve Bireysel Sporlara Katılımlarına Göre Liderlik Gücü Algıları", XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Muğla Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Muğla.

Martens, R. (1998). *Başarılı Antrenörlük* (T. Büyükonat, Çev.). İstanbul: Beyaz Yayınları.

Peláez, S., Aulls, M. W., Rossi, A., & Bacon, S. L. (2013). The coach as a contributor to the socio-moral context: A literature review. *Psychology Research, 3*(3), 113.

Reinboth, M., Duda, J.L. & Ntoumanis, N. (2004). Dimensions of coaching behavior, need satisfaction, and the psychological and physical welfare of young athletes. *Motivation and Emotion, 28*(3), 297–313.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Rutten, E. A., Stams, G. J. J., Biesta, G. J., Schuengel, C., Dirks, E., & Hoeksma, J. B. (2007). The contribution of organized youth sport to antisocial and prosocial behavior in adolescent athletes. *Journal of Youth and Adolescence*, *36*(3), 255-264.

Selağzı, S. & Çepikkurt, F. (2014). Antrenör ve sporcu iletişim beceri düzeylerinin belirlenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 9*(1) 11–18.

Taylor, B. (2012). Coaching. Franco Ferrero (Ed.). In *British Canoe Union, Coaching Handbook* (pp.7-49). Wales: Pesda Press.

Tepeköylü Öztürk, Ö., & Soytürk, M. (2019). Sporcu algılarına göre antrenör iletişim becerileri. ***MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8***(1), 576–583.

Uslu, T., Esen, S., Hacısoftaoğlu Közleme, İ., Ünlü, H., Kayğusuz, Ş., & Tuna, U. (2021). Spor yoluyla gelişim perspektifinden kapsayıcı grassroots spor etkinlikleri: Bir çocuk futbolu araştırması. *Fenerbahçe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 1*(3), 31–60.

West, L. (2016). Coach-athlete communication: Coaching style, leadership characteristics, and psychological outcomes. *Master of Education in Applied Human Development Graduate Projects. 16.* https://scholarworks.bgsu.edu/hmsls_mastersprojects/16

Yılmaz, İ., Çimen, Z., & Bektaş, F. (2009). Sporcu algılamalarına göre bireysel ve takım sporu antrenörlerinin iletişim beceri düzeylerinin karşılaştırılması. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 11*(4), 52–57.

Yılmaz, K. (2021). Sosyal bilimlerde ve eğitim bilimlerinde sistematik derleme, meta değerlendirme ve bibliyometrik analizler. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(2), 1457–1490.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GENÇ YETİŞKİN BİREYLERİN YAŞAM DOYUMU PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK VE ÖZ-YETERLİLİK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Songül BOZKURT

Karabük Üniversitesi 2528240012@ogrenci.karabuk.edu.tr - 0009-0000-4053-3440

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Karabük Üniversitesi alifuatersoy@karabuk.edu.tr - 0000-0001-7665-6741

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, genç yetişkinlerin yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkileri incelemek ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışma örneklemini, 2025 yılında kolayda örnekleme yöntemiyle ulaşılan, yaşları 18-39 arasında değişen 124 genç yetişkin oluşturmaktadır. Araştırma verileri; Kişisel Bilgi Formu, Yaşam Doyumu Ölçeği, Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Genel Öz-Yeterlilik Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, bağımsız örneklemler t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma bulguları, yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlilik arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Regresyon analizi sonucunda psikolojik sağlamlık ve öz-yeterliliğin birlikte yaşam doyumundaki varyansın %14,5'ini açıkladığı, öz-yeterliliğin ise yaşam doyumunun daha güçlü bir yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. Yaşam doyumunun gelir düzeyi algısına göre anlamlı farklılık gösterdiği ve gelir algısı yüksek bireylerde daha yüksek olduğu saptanmıştır. Cinsiyete göre yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık değişmezken, erkeklerin öz-yeterlilik düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca ön lisans mezunlarının psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğu, çalışmayan katılımcıların ise psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlilik düzeylerinin çalışanlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlilik gibi bireysel güç kaynaklarının genç yetişkinlerin yaşam doyumunu artırmada önemli bir role sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık, öz-yeterlilik, genç yetişkinler

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. GİRİŞ

İnsan; yalnızca bedensel değil, biyopsikososyal ve manevi/spiritüel boyutları da bulunan bütüncül bir varlıktır. Bu yapının temelinde, korunma ve sağlık ihtiyacından doğan güvenlik gereksinimi ile arkadaşlık kurma ve iletişim kurma ihtiyacından kaynaklanan sosyal gereksinimler yer alır (Tanhan, 2020). Genç yetişkinlik döneminde bireyler, aileden bağımsızlaşma, karar alma becerisi geliştirme, kendi kişilik yapısını tanıma, kariyer hedeflerine yönelik somut adımlar atma ve aile kurma eğilimi gibi yeni yetişkinlik rollerini üstlenirler; bu süreç hayatlarında önemli değişimleri ve farklı boyutlarda ihtiyaçları beraberinde getirir (Erikson, 1968, akt. Tanhan, 2020).

Psikoloji alanı geçmişte ağırlıklı olarak bireylerin ruhsal ve davranışsal bozukluklarını inceleyen psikopatolojiye odaklanmıştır (Tanhan, 2019). Ancak pozitif psikoloji paradigması, zorlu koşulların ötesinde bireylerin olumlu potansiyeline dikkat çekerek yaşamda anlam ve amaç bulma ile motivasyon artışına vurgu yapmış, bu da bireylerin güçlü yönlerini merkeze alan araştırmalara ilgiyi artırmıştır. Motivasyon, yaşamın anlam ve amacı, psikolojik sağlamlık, öz-yeterlik ve yaşam doyumu gibi kavramlar bu olumlu yapılar arasında öne çıkmaktadır (Seligman, 2002; Tanhan, 2019; Tanhan vd., 2020). Kavram olarak ilk kez Seligman (1998) tarafından ortaya atılan pozitif psikoloji, o günden bu yana mutluluk, özgecilik, psikolojik sağlamlık, öz-yeterlik, yaşam doyumu ve farkındalık gibi bireyin olumlu yönlerini konu alan çeşitli çalışmalara zemin oluşturmuştur. Buna karşın, geleneksel ve modern psikolojinin sorun odaklı yaklaşımlarıyla kıyaslandığında, yapılandırmacı bakış açısına sahip pozitif psikoloji alanındaki çalışmaların sayısı hâlâ sınırlı düzeydedir.

Nitekim literatürde, geleneksel psikolojinin merkezî kavramı olan stres üzerine yapılan araştırmaların, pozitif psikolojinin temel yapılarından biri olan yaşam doyumuna dair araştırmalardan belirgin biçimde daha fazla olduğu görülmektedir (Kim-Prieto vd., 2005; Tanhan, 2019). Bu durum, yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik gibi kavramlara ilişkin araştırma sayısının yetersizliğine ve bu alanın daha fazla çalışmayla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu boşluğu doldurmaya yönelik bulgular, hem kuramsal çerçeveyi güçlendirmek hem de daha kapsayıcı sonuçlara ulaşmak açısından önemli bir gerekçe oluşturmaktadır.

Yaşam doyumu kavramı, ilk kez Neugarten, Havighurst ve Tobin (1961) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bu kavram, bireyin yaşamını genel olarak nasıl değerlendirdiğini ve yaşamından elde ettiği memnuniyet ile tatmin düzeyini ifade etmektedir. (Bradley, Corwyn, 2004). Daha ayrıntılı bir tanımla, yaşam doyumu bireyin yaşamdan elde ettiği genel doyumu bilişsel olarak değerlendirme sürecidir (Chen vd., 2017); bu değerlendirme, kişinin mevcut kazanımlarıyla yaşama dair beklentilerinin ne ölçüde örtüştüğüne odaklanır. Myers ve Diener (1995) ise yaşam doyumunu, bireyin beklentilerinin karşılanması sonucu duyduğu memnuniyet olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle, elde edilen sonuçlar ile yaşamdan beklenenlerin uyuşması, yüksek düzeyde yaşam doyumunun bir göstergesidir; bu durum bireyin ruhsal sağlığını ve sosyal ilişkilerini de olumlu yönde etkiler.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yüksek yaşam doyumu; daha iyi fiziksel sağlık, olumlu psikososyal göstergeler ve sağlıklı davranışlar sergileme gibi çeşitli olumlu sonuçlarla ilişkilendirilmektedir (Özavci vd., 2023; Avçin ve Erkoç, 2021; Kim vd., 2021). Ayrıca yaşam doyumundaki artış, bireyin hayatındaki kritik olayları da etkilemekte; evlilik ve çocuk sahibi olma olasılığını yükseltirken iş kaybı veya boşanma gibi olumsuz yaşam olaylarının riskini azaltmaktadır (Yiğit ve Kıralp, 2025; Eryeşil, 2021; Luhmann, 2013). Yaşam doyumunu etkileyen başlıca faktörler arasında bireyin öznel sağlık algısı (Durand-Sanchez vd., 2023), sosyal destek ve sosyal ağ kalitesi (Khodabakhsh, 2021) ile gelir ve eğitim düzeyi gibi sosyo-demografik değişkenler yer almaktadır (Rajani vd., 2019). Genç yetişkinler üzerine yapılan araştırmalar, yaşam doyumunun tükenmişlik düzeyini azalttığını (Çapri, 2012), akademik başarıyı (Çivitci, 2012) ve öz-yeterlik düzeyini (Aydıner, 2011) olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca yaşam doyumu ile psikolojik sağlamlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu da çeşitli çalışmalarla desteklenmektedir (Ülker-Tümlü ve Recepoğlu, 2013; Şahin-Baltacı ve Karataş, 2015).

Pozitif psikolojinin bir diğer temel yapısı olan psikolojik sağlamlık, özellikle hayatlarında birçok değişimin yaşandığı genç yetişkinlik döneminde daha da önem kazanmaktadır. Kavram literatürde farklı biçimlerde tanımlanmıştır: Stewart vd. (1997), psikolojik sağlamlığı bireyin yaşamındaki önemli değişimlerle, olumsuz veya riskli durumlarla karşılaştığında bunların üstesinden etkili biçimde gelebilme yeterliliği olarak tanımlamıştır. Masten (2001), ciddi olumsuzluklara ve büyük tehlikelere maruz kalmasına rağmen bireyin uyum ve gelişiminde pozitif sonuçlar görülmesi şeklinde ifade etmiştir. Doğan (2015) ise kavramı, bireyin zorluklarla baş etme çabası; ruhsal sorunlardan, olumsuz yaşantılardan, duygusal güçlüklerden ya da kaygı verici durumlardan kurtulup kendini toparlaması ve sorunlarıyla başa çıkması olarak açıklamıştır.

Son olarak öz-yeterlik, bireyin karşılaştığı çeşitli görevleri başarıyla yerine getirebileceğine dair kendisine duyduğu temel inancı ifade eder (Bandura, 1977). Bireyin sahip olduğu potansiyel ile üstesinden gelmesi gereken durumu kıyaslamasından doğan bu inanç; bir faaliyete girişip girişmeyeceğini, ne kadar çaba göstereceğini ve engellerle karşılaştığında ne kadar sebat edeceğini belirlemede kritik rol oynar (Bandura, 1977, 1986). Yüksek öz-yeterlik, bireylerin hedeflerine ulaşmak için ilk adımı atmaları ve gerekli çabayı sürdürmeleriyle doğrudan bağlantılıdır; öz-yeterliği yüksek bireylerin hayattaki hedeflerine ulaşmada daha başarılı olduğu ve bu bağlamda yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Bandura, 1994). Literatür, öz-yeterliğin bireyin psikolojik dayanıklılığını ve yaşam doyumunu (Peker, 2018) olumlu yönde etkilediğini doğrulamaktadır. Nitekim çeşitli araştırmalar öz-yeterliğin yaşam doyumunu artırıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir (Azar vd., 2006; Telef, 2011; Aydıner, 2011). Genel olarak literatür, öz-yeterlik inancının hem bireyin yaşam doyumunu yükselttiğini hem de psikolojik ve sosyal gelişim açısından önemli bir avantaj sağladığını ortaya koymaktadır (Suldo ve Huebner, 2006).

Bu bağlamda araştırmanın amacı; genç yetişkin dönemindeki bireylerin yaşam doyumları ile psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi nicel olarak ortaya koymaktır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, genç yetişkinlerin yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve yönünü belirlemeye odaklanan bir araştırma desenidir. Ayrıca değişkenler arasında birlikte meydana gelen değişimlerin niteliğini ortaya koymaya olanak sağlamaktadır (Karasar, 2016).

2.1.Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni, Türkiye'de yaşayan genç yetişkin bireylerden oluşmaktadır. Örneklem seçiminde zaman, ulaşılabilirlik ve gönüllülük ilkeleri gözetilerek olasılıksız örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme tercih edilmiştir. Buna göre araştırmanın örneklem grubunu, katılıma gönüllü olarak onay veren genç yetişkin bireyler oluşturmuştur. Veriler, Google Form üzerinden hazırlanan çevrim içi bir anket aracılığıyla dijital ortamda katılımcılara ulaştırılarak toplanmıştır. Katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmış; katılımcılara verilerin gizli tutulacağı, kişisel bilgilerin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı ve toplanan verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı yönünde bilgilendirme yapılmıştır.

2.2.Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri; Kişisel Bilgi Formu, Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeği (YYDÖ), Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ) ve Genelleştirilmiş Algılanan Öz Yeterlilik Ölçeği (GAÖY) kullanılarak elde edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, medeni durumu, iş durumu, ekonomik durumu, kronik rahatsızlık öyküsü ve aktif olarak psikolojik destek alıp almadığına ilişkin bilgileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeği (YYDÖ): Araştırmada katılımcıların yaşam doyumu düzeylerini belirlemek amacıyla, İlker Kaba, Murat Erol ve Kadir Güç (2017) tarafından geliştirilen Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik analizleri geliştiricileri tarafından gerçekleştirilmiş olup, analiz sonuçları ölçeğin beş faktörlü bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu faktörlü yapı toplam varyansın %65,98'ini açıklarken, birinci faktör tek başına toplam varyansın %31,57'sini karşılamaktadır. Ölçekte yer alan maddelerin faktör yükleri .40 ile .68 arasında değişmektedir. Varimax döndürme tekniği sonrasında faktörler; genel yaşam doyumu, sosyal çevre doyumu, benlik doyumu, ilişki doyumu, iş doyumu olarak isimlendirilmiştir. Her bir boyutta en az üç madde bulunacak şekilde düzenlenen ölçek, toplam 21 maddeden oluşmakta ve beşli Likert tipi (1 = Hiç uygun değil, 5 = Tamamen uygun) derecelendirme ile uygulanmaktadır. Ölçekte yalnızca 6. madde ters puanlanmaktadır. Elde edilen toplam puanlar 21 ile 105 arasında değişmekte olup, yüksek puanlar bireyin yaşam doyumunun daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

YYDÖ, genç yetişkinlerin yaşam doyumu düzeylerini değerlendirmek amacıyla geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılmıştır.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği: Smith, Dalen, Wiggins, Tooley, Christopher ve Bernard (2008) tarafından geliştirilmiş olan ve Türkçe uyarlaması Doğan (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek, bireylerin olumsuz yaşam olayları sonrasında toparlanma, önceki işlevsellik düzeyine dönebilme, uyum sağlama ve iyileşme kapasitesini değerlendirmeyi hedeflemekte; stresli durumların birey üzerindeki etkisini, bu durumlarla baş etme becerisini ve olumsuz yaşantıların genele yansımasını ele almaktadır. Kendini değerlendirmeye dayalı, beşli Likert tipindeki ölçek 6 maddeden oluşmakta (1 = Hiç uygun değil, 5 = Tamamen uygun); 2., 4. ve 6. maddeler ters puanlanmaktadır. Ters çevrim sonrası toplam puan 6-30 arasında değişmekte, yüksek puan yüksek psikolojik sağlamlığa işaret etmektedir. İç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa) .83 olarak hesaplanmış olup, Türkçe uyarlama bulguları ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu doğrulamaktadır.

Genelleştirilmiş Algılanan Öz Yeterlilik Ölçeği: Schwarzer ve Jerusalem (1995) tarafından geliştirilmiş, Türkçe uyarlaması Aypay (2010) tarafından üç üniversiteden toplanan 693 öğrenciden oluşan örneklemle gerçekleştirilmiştir. Dil uyarlamasında çeviri-geri çeviri tekniği, yapı geçerliği incelemesinde ise Varimax döndürmeli Temel Bileşenler Analizi kullanılmıştır. Türkçe formda iki boyutlu bir yapı elde edilmiş ve bu boyutlar toplam varyansın %47'sini açıklamış olmakla birlikte, ölçeğin diğer dil uyarlamalarının çoğunlukla tek boyutlu çıktığı belirtilmektedir (Aypay, 2010); bu araştırmada da tek boyutlu yapı doğrulanmıştır. 10 maddeden oluşan Likert tipi ölçek, 1 = doğru değil ile 4 = tümüyle doğru arasında derecelendirilmekte ve bireylerin sorun çözme ile başa çıkma konusundaki inançlarını ölçmektedir. Ölçüt geçerliği Rosenberg Öz Saygı Ölçeği ve Stresle Başa Çıkma Ölçeği ile test edilmiş; Cronbach alfa katsayısı alt boyutlarda .79 ve .63, ölçeğin genelinde .83 olarak bulunmuştur. Test-tekrar test güvenirliği yüksek ve anlamlı çıkmıştır ($r = .80$, $p < .001$). Toplam puan 10-40 arasında değişmekte, düşük puan düşük öz-yeterliği, yüksek puan ise yüksek genel öz-yeterlik inancını göstermektedir.

2.3.**Verilerin Analizi**

Elde edilen veriler SPSS 23.00 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecine geçilmeden önce, verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığını sınamak amacıyla normallik testleri uygulanmıştır. Bu testler sonucunda araştırma değişkenlerine ilişkin verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiş, bu doğrultuda analizlerde parametrik istatistiksel yöntemlerden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma bulgularına ait veriler verilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri (N = 124)

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	67	54
	Erkek	57	46
Yaş	≤ 21	48	38,7
	22-25	41	33,1
	≥ 26	35	28,2
Eğitim düzeyi	ilköğretim- lise	37	29,8
	Ön lisans	40	32,3
	Lisans-yüksek lisans	47	37,9
Çalışma durumu	Çalışıyor	57	46
	Çalışmıyor	67	54
Gelir düzeyi	Kötü	12	9,7
	Orta	64	51,6
	İyi	45	36,3
	Çok iyi	3	2,4

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin dağılımlar Çizelge 1'de gösterilmiştir. Araştırma toplam 124 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet dağılımına bakıldığında, örneklemin %54'ünü (n=67) kadın katılımcıların, %46'sını (n=57) ise erkek katılımcıların oluşturduğu görülmektedir. Yaş değişkeni incelendiğinde, katılımcıların büyük bir bölümünün (%38, n=48) 21 yaş ve altı grubunda yer aldığı belirlenmiştir. Eğitim durumuna göre en kalabalık grubu %37,9 ile lisans ve yüksek lisans mezunları oluşturmakta, bunu sırasıyla %32,3 ile ön lisans mezunları ve %29,8 ile ilköğretim-lise mezunları izlemektedir. Çalışma durumu bakımından ise katılımcıların %54'ünün (n=67) herhangi bir işte çalışmadığı, %46'sının (n=57) ise aktif olarak çalıştığı tespit edilmiştir. Gelir düzeyi algısına bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%51,6, n=64) gelir durumunu "orta" düzeyde algıladığı, bunu %36,3 (n=45) ile "iyi" ve %9,7 (n=12) ile "kötü" algılayanların izlediği görülmektedir. "Çok iyi" düzeyde gelire sahip olduğunu belirten katılımcı sayısı ise oldukça sınırlıdır (%2,4, n=3).

Çizelge 2: Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

Değişken	1	2		$\bar{X}$	ss	Çarpıklık	Basıklık	
1.yaşam doyumu	—			75,41	10,13	0,59	0,44	83
2.psikolojik sağlamlık	.284**	—		18,94	3,76	-0,18	1,13	69
3.öz yeterlik	.341**	.368**		27,82	4,63	0,45	0,38	76

$\bar{X}$ = Aritmetik ortalama; SS = Standart sapma; α = Cronbach's alpha. **p < .01.**

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel istatistikler, iç tutarlılık katsayıları ve değişkenler arası ilişkiler Çizelge 2'de sunulmuştur. Buna göre, katılımcıların yaşam doyumu puan ortalamalarının 75,41 (SS = 10,13), psikolojik sağlamlık puan ortalamalarının 18,94 (SS = 3,76) ve öz-yeterlik puan ortalamalarının 27,82 (SS = 4,63) olduğu belirlenmiştir. Kullanılan ölçeklerin Cronbach's alpha iç tutarlılık katsayıları .69 ile .83 arasında değişmekte olup bu değerler ölçeklerin yeterli düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Çarpıklık değerlerinin 0,45 ile 0,59 arasında, basıklık değerlerinin ise -0,18 ile 1,13 arasında yer alması ve tüm değerlerin ±1.5 sınırları içinde kalması, verilerin normal dağılım varsayımını karşıladığına işaret etmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiler incelendiğinde, yaşam doyumunun hem psikolojik sağlamlık ($r = .284$, $p < .01$) hem de öz-yeterlik ($r = .341$, $p < .01$) ile pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Benzer biçimde, psikolojik sağlamlık ile öz-yeterlik arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($r = .368$, $p < .01$) tespit edilmiştir.

Çizelge 3: Cinsiyete Göre Değişkenlerin Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	Group	n	$\bar{X}$	SS	Sd	t	p
Yaşam doyumu	Kadın	67	75,13	11,02	122	,33	,73
	Erkek	57	75,75	9,08			
Psikolojik sağlamlık	Kadın	67	18,57	3,60	122	1,21	,22
	Erkek	57	19,39	3,92			
Öz yeterlik	Kadın	67	26,84	4,89	122	2,63	,010*
	Erkek	57	28,98	4,06			

Katılımcıların yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik puanlarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla bağımsız örneklemler t-testi uygulanmıştır (Çizelge 3). Analiz sonuçları, yaşam doyumu açısından kadın ($\bar{X}$ = 75,13; SS = 11,02) ve erkek ($\bar{X}$ = 75,75; SS = 9,08) katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığını göstermiştir ($t(122) = 0,33$, $p > .05$). Benzer biçimde, psikolojik sağlamlık puanları incelendiğinde kadınların ortalaması 18,57 (SS = 3,60), erkeklerin ortalaması ise 19,39 (SS = 3,92) olarak hesaplanmış ve cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($t(122) = 1,21$, $p > .05$). Buna karşılık, öz-yeterlik puanlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir ($t(122) = 2,63$, $p < .05$). Bulgular, erkek katılımcıların öz-yeterlik puan ortalamasının ($\bar{X}$ = 28,98; SS = 4,06), kadın katılımcıların ortalamasından ($\bar{X}$ = 26,84; SS = 4,89) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 4: Eğitim Durumuna Göre Değişkenlerin Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişken	Grup	n	$\bar{X}$	SS	F	p
Yaşam doyumu	İlköğretim- lise	37	74,78	10,09	0,19	,823
	Ön lisans	40	76,20	8,54		
	Lisans ve yüksek lisans	47	75,26	11,50		
Psikolojik sağlamlık	İlköğretim- lise	37	19,24	3,07	3,37	,038*
	Ön lisans	40	19,90	3,86		
	Lisans ve yüksek lisans	47	17,89	3,97		
Öz yeterlik	İlköğretim- lise	37	27,41	5,09	1,62	,200
	Ön lisans	40	28,90	4,08		
	Lisans ve yüksek lisans	47	27,23	4,64		

Çizelge 5: Tukey Çoklu Karşılaştırma Testi

Grup	n	$\bar{X}$	Homojen Alt Grup ($\alpha = 0,05$)
Lisans ve yüksek lisans	47	17,89	1
İlköğretim- lise	37	19,24	1,2
Ön lisans	40	19,90	2

Katılımcıların eğitim durumlarına göre yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) uygulanmıştır (Çizelge 4). Analiz sonuçlarına göre, yaşam doyumu ($F(2, 121) = 0,195$, $p > .05$) ve öz-yeterlik ($F(2, 121) = 1,629$, $p > .05$) düzeylerinde eğitim grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşın psikolojik

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

sağlamlık puanlarının eğitim düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaştığı tespit edilmiştir ($F(2, 121) = 3,374$, $p < .05$). Farkın hangi gruplar arasından kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi (Çizelge 5) sonuçları, ön lisans mezunu katılımcıların psikolojik sağlamlık puan ortalamalarının ($\bar{X} = 19,90$) lisans ve üzeri mezunların ortalamasına ($\bar{X} = 17,89$) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olduğunu göstermiştir. İlköğretim ve lise mezunu grubunun ortalaması ($\bar{X} = 19,24$) ise diğer iki grupla karşılaştırıldığında anlamlı bir farklılık ortaya koymamıştır.

Çizelge 6: Çalışma Durumuna Göre Yaşam Doyumu, Psikolojik Sağlamlık ve Öz-Yeterlilik Puanlarının Karşılaştırılması Bağımsız Örneklemler t-Testi

Değişken	Grup	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Yaşam doyumu	Çalışıyor	57	74,64	10,68	-0,77	,437
	Çalışmıyor	67	76,07	9,67		
Psikolojik sağlamlık	Çalışıyor	57	18,00	4,09	-2,59	,011*
	Çalışmıyor	67	19,74	3,26		
Öz yeterlik	Çalışıyor	57	26,70	5,08	-2,54	,012*
	Çalışmıyor	67	28,77	4,00		

Katılımcıların çalışma durumlarına göre yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklemler t-testi uygulanmıştır (Çizelge 6). Analiz sonuçlarına göre, çalışan ve çalışmayan katılımcılar arasında yaşam doyumu puanları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$). Buna karşın psikolojik sağlamlık ($p < .05$) ve öz-yeterlik ($p < .05$) puanlarının çalışma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı tespit edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, çalışmayan katılımcıların hem psikolojik sağlamlık ($\bar{X} = 19,74$) hem de öz-yeterlik ($\bar{X} = 28,77$) puanlarının, çalışan katılımcıların ortalamalarına (sırasıyla $\bar{X} = 18,00$ ve $\bar{X} = 26,70$) kıyasla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 7: Gelir Düzeyine Göre Değişkenlerin Karşılaştırılmasına İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişken	Varyansın kaynağı	sd	F	p
Yaşam doyumu	Gruplar arası	3	2,876	,039*
	Gruplar içi	120		
Psikolojik sağlamlık	Gruplar arası	3	2,044	,111

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

	Gruplar içi	120		
Öz yeterlik	Gruplar arası	3	0,886	,450
	Gruplar içi	120		

Katılımcıların gelir düzeyi algısına göre puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır (Çizelge 7). Analiz öncesinde varyansların homojenliği varsayımı Levene testi ile sınanmış ve varyansların eşit dağıldığı doğrulanmıştır ($p > .05$). Analiz sonuçlarına göre, psikolojik sağlamlık ($F = 2,044$, $p > .05$) ve öz-yeterlik ($F = 0,886$, $p > .05$) düzeylerinde gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Buna karşın yaşam doyumu düzeyinin gelir durumuna göre anlamlı biçimde farklılaştığı tespit edilmiştir ($F = 2,876$, $p < .05$). Farkın hangi gruplar arasından kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda, gruplar arasında istatistiksel olarak net bir alt grup ayrımı ortaya çıkmamıştır. Bununla birlikte, ortalamalar incelendiğinde gelir durumunu "iyi/çok iyi" olarak algılayan katılımcıların yaşam doyumu puanlarının ($\bar{X} = 78,02$), gelir durumunu "kötü" olarak algılayan katılımcılara ($\bar{X} = 69,33$) kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, algılanan gelir düzeyi arttıkça yaşam doyumunun da artma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir.

Çizelge 8: Yaşam Doyumunu Yordayan Değişkenlere İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	t	p
Sabit	49,40	5,800	—	8,51	< ,001
Psikolojik sağlamlık	0,49	0,244	,184	2,03	,044*
Öz yeterlik	0,59	0,198	,273	3,02	,003**

$R = .381$, $R^2 = .145$, Düzeltilmiş $R^2 = .131$. *p < .05, **p < .01*.

Psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik değişkenlerinin genç yetişkinlerin yaşam doyumunu ne düzeyde yordadığını belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır (Çizelge 8). Analiz sonuçlarına göre, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik değişkenleri birlikte yaşam doyumundaki toplam varyansın %14,5'ini açıklamaktadır ($R^2 = ,145$). Regresyon katsayıları incelendiğinde, hem öz-yeterliğin ($\beta = ,273$, $p < .01$) hem de psikolojik sağlamlığın ($\beta = ,184$, $p < .05$) yaşam doyumunu pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Standartlaştırılmış beta katsayıları karşılaştırıldığında, öz-yeterliğin yaşam doyumu üzerindeki göreli yordama gücünün psikolojik sağlamlığa kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında, genç yetişkinlik döneminde ki bireylerin yaşam doyumu, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiş, bunun yanı sıra söz konusu değişkenlerin demografik özelliklere bağlı olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği değerlendirilmiştir.

Araştırmanın temel bulgusu, yaşam doyumu ile hem psikolojik sağlamlık hem de öz-yeterlik arasında pozitif yönde anlamlı ilişkilerin bulunmasıdır. Regresyon analizi sonuçları, psikolojik sağlamlık ve öz-yeterliğin birlikte genç yetişkinlerin yaşam doyumundaki varyansın %14,5'ini açıkladığını ortaya koymuş; özellikle öz-yeterliğin (β = ,273) psikolojik sağlamlığa kıyasla daha güçlü bir yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Kurulan regresyon modeli bir bütün olarak istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F(2, 121) = 10,26$, $p < ,001$). Bu sonuç, alanyazındaki bulgularla büyük ölçüde örtüşmektedir. Durak (2021), psikolojik sağlamlık ve öz-yeterliğin yaşam doyumuyla pozitif ilişkili olduğunu ve öz-yeterliğin aracı bir role sahip olduğunu bildirmiştir. Benzer biçimde Cantez (2018) ile Alibekiroğlu vd. (2018) de mutluluk, psikolojik sağlamlık ve yaşam doyumu arasında orta düzeyde pozitif ilişkiler tespit etmiştir. Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, bireylerin zorluklarla baş edebilme kapasitelerinin ve bir işi başarabileceklerine dair inançlarının güçlenmesiyle, yaşamdan aldıkları doyumun da arttığı söylenebilir.

Cinsiyet değişkeni bakımından, kadın ve erkek katılımcılar arasında yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunmazken, öz-yeterlik düzeyinde erkekler lehine anlamlı bir fark saptanmıştır. Yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlıkta cinsiyete dayalı bir farkın çıkmaması, Cantez'in (2018) üniversite öğrencilerinde mutluluğun cinsiyete göre değişmediği bulgusu ile Akdeniz vd.'nin (2021) yaşam doyumunda cinsiyet farkı bulamaması ile tutarlılık göstermektedir. Öte yandan erkeklerin öz-yeterlik puanlarının daha yüksek çıkması, toplumsal cinsiyet rollerinin bireylerde "başarabilme ve yetkinlik" algısına yönelik sosyalleşme süreçleriyle bağlantılı olabilir. Bu bulgu, Sarı ve Sarı'nın (2016) öz-duyarlığın bilinçlilik alt boyutunda erkeklerin daha yüksek puan aldığı bulgusuyla dolaylı olarak örtüşürken, Akdeniz vd.'nin (2021) kadın öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin erkeklerden yüksek çıktığı bulgusuyla çelişmektedir; bu farklılığın örneklem özelliklerinden kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Eğitim düzeyi değişkeni incelendiğinde, ön lisans mezunlarının psikolojik sağlamlık düzeylerinin lisans ve lisansüstü eğitim alan katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Bu beklenmedik bulgu, eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin akademik stres, gelecek kaygısı ve kariyer baskısına daha fazla maruz kalmasıyla açıklanabilir. Nitekim Cantez (2018), mezuniyete yaklaşan (4. sınıf) öğrencilerin psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik düzeylerinin alt sınıflara kıyasla daha düşük olduğunu bulmuştur; lisans ve yüksek lisans sürecinin getirdiği ek sorumluluk ve akademik yük, bu durumu açıklayabilir.

Çalışma durumu açısından, çalışmayan katılımcıların hem psikolojik sağlamlık hem de öz-yeterlik puanlarının çalışan katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Genç yetişkinlik döneminde çalışmak ekonomik özgürlük sağlasa da eğitim ile iş hayatının bir arada yürütülmesinin doğurduğu rol çatışması, zaman baskısı ve iş stresi, çalışan gençlerin psikolojik kaynaklarını tüketiyor olabilir. Literatürde istihdamın genellikle iyi oluşu desteklediği bilinmekle birlikte, bu araştırmanın büyük ölçüde öğrencilerden oluşan örnekleminde iş koşullarının niteliği ve iş-yaşam dengesindeki zorluklar bu sonucu doğurmuş olabilir.

Gelir düzeyi algısı bakımından ise psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlikte anlamlı bir fark görülmezken, yaşam doyumunda anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Gelir durumunu "iyi/çok iyi" olarak algılayanların yaşam doyumunun "kötü" olarak algılayanlara göre daha yüksek çıkması beklenen bir sonuçtur ve temel ihtiyaçların karşılanması ile ekonomik güvencenin genel yaşam kalitesi algısını doğrudan etkilediğini göstermektedir. Buna karşın psikolojik özelliklerin (sağlamlık ve öz-yeterlik) gelirden bağımsız çıkması, bu özelliklerin dışsal koşullardan çok içsel kaynaklarla (kişilik yapısı, yetiştirilme tarzı vb.) ilişkili olabileceğine işaret etmektedir.

Araştırmada Kişisel Bilgi Formu aracılığıyla katılımcıların medeni durumu, kronik rahatsızlık öyküsü ve aktif olarak psikolojik destek alıp almadığına ilişkin veriler de toplanmış, ancak bu değişkenler mevcut çalışmanın kapsamı ve amacı doğrultusunda analizlere dahil edilmemiştir. Özellikle kronik rahatsızlık öyküsü ve psikolojik destek alma durumunun, bireylerin psikolojik sağlamlık ve öz-yeterlik düzeyleriyle ilişkili olabileceği düşünüldüğünde, bu değişkenlerin ileride yapılacak araştırmalarda ayrı birer bağımsız değişken olarak ele alınması, yaşam doyumunu etkileyen faktörlerin daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çalışmada kullanılan Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin bu örneklemdeki iç tutarlılık katsayısı (Cronbach alfa = ,69) olarak hesaplanmış olup, bu değer ölçme aracının Türkçe uyarlama çalışmasında bildirilen katsayının (α = ,83) altında kalmakta ve genel kabul gören ,70 eşik değerine de ulaşmamaktadır. Alfa katsayısındaki bu düşüşün, altı maddelik kısa bir ölçek olması nedeniyle madde sayısının azlığından, örneklem özelliklerinden ya da genç yetişkin grubunun ölçek maddelerini farklı biçimde algılamasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda ölçeğin bu yaş grubundaki psikometrik özelliklerinin yeniden incelenmesi önerilebilir.

Sonuç olarak bu araştırma, genç yetişkinlerde öz-yeterlik ve psikolojik sağlamlığın yaşam doyumunun yordayıcıları olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle lisans/lisansüstü eğitim alan ve aktif olarak çalışan gençlerin psikolojik kaynaklarının (sağlamlık ve öz-yeterlik) diğer gruplara kıyasla daha düşük çıkması dikkat çekici bir bulgu olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma bulguları doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Üniversite ve iş yerlerinde genç yetişkinlere yönelik, öz-yeterlik ve psikolojik sağlamlığı artırmaya odaklanan müdahale ve eğitim programları (stresle başa çıkma, problem çözme, hedef belirleme becerileri gibi) düzenlenebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

- Lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim gören öğrencilerin akademik stres ve kariyer kaygısıyla baş etmelerine destek olacak psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılabilir.
- Ekonomik güvencenin yaşam doyumu üzerindeki etkisi göz önünde bulundurularak, genç yetişkinlere yönelik istihdam ve gelir destek politikalarının güçlendirilmesi önerilebilir.
- Cinsiyete dayalı öz-yeterlik farkının altında yatan toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin sosyalleşme süreçlerini ele alan farkındalık çalışmaları planlanabilir.
- İleride yapılacak araştırmalarda, daha büyük ve farklı bölgelerden oluşan örneklemlerle, boylamsal desenler kullanılarak değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler daha derinlemesine incelenebilir.
- Bu araştırmada ele alınmayan aracı ve düzenleyici değişkenlerin yaşam doyumu üzerindeki rolünü inceleyen çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akdeniz, H., Savtekin, G. ve Köylü, K., Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumlarının, Psikolojik Sağlamlık Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi, Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi, 3, 1, 36-52, 2021.

Alibekiroğlu, P. B., Akbaş, T., Bulut Ateş, F. ve Kırdök, O., Üniversite Öğrencilerinde Yaşam Doyumu ile Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişkide Öz Anlayışın Aracı Etkisi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27, 2, 1-17, 2018.

Avçin, E. ve Erkoç, B., Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlık Anksiyetesi, Yaşam Doyumu ve İlişkili Değişkenler, Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, 17, 1-13, 2021.

Aydıner, B. B., Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçlarının Alt Boyutlarının Genel Öz-Yeterlik, Yaşam Doyumu ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2011.

Aypay, A., Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye Uyarlama Çalışması, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 2, 113-131, 2010.

Azar, I., Vasudeva, P. ve Abdollahimohammad, A., Relationship between Quality of Life, Hardiness, Self-efficacy and Self-esteem amongst Employed and Unemployed Married Women in Zabol, Iranian Journal of Psychiatry, 1, 104-111, 2006.

Bandura, A., Self-efficacy, V. S. Ramachaudran (Ed.), Encyclopedia of Human Behavior içinde (Cilt 4, ss. 71-81), Academic Press/New York, 1994.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bandura, A., Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change, Psychological Review, 84, 2, 191-215, 1977.

Bandura, A., Social Foundations of Thought and Action, Prentice Hall/Englewood Cliffs, NJ, 1986.

Bradley, R. H. ve Corwyn, R. F., Life Satisfaction among European American, African American, Chinese American, Mexican American, and Dominican American Adolescents, International Journal of Behavioral Development, 28, 5, 385-400, 2004.

Cantez, E., Üniversite Öğrencilerinin Mutluluk, Psikolojik Sağlamlık ve Öz Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişki, Aydın İnsan ve Toplum Dergisi, 4, 2, 61-76, 2018.

Chen, C., Tsai, L. T., Lin, C. F., Huang, C. C., Chang, Y. T., Chen, R. Y. ve Lyu, S. Y., Factors Influencing Interest in Recreational Sports Participation and Its Rural-Urban Disparity, Plos One, 12, 5, 2017.

Çapri, B., Özkendir, O. M., Özkurt, B. ve Karakuş, F., General Self-Efficacy Beliefs, Life Satisfaction and Burnout of University Students, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 47, 968-973, 2012.

Çivitçi, D. D. A., Üniversite Öğrencilerinde Genel Yaşam Doyumu ve Psikolojik İhtiyaçlar Arasındaki İlişkiler, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21, 2, 321-336, 2012.

Doğan, T., Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, The Journal of Happiness & Well-Being, 3, 1, 93-102, 2015.

Durak, İ., Psikolojik Sağlamlık ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Öz Yeterliğin Aracı Etkisi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 78, 1175-1190, 2021.

Eryeşil, K., Algılanan İş Güvencesizliğinin Yaşam Doyumu Üzerindeki Etkisinde İşten Ayrılma Niyetinin Aracılık Rolü, İşletme Araştırmaları Dergisi, 13, 1, 639-650, 2021.

Kaba, İ., Erol, M. ve Güç, K., Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeğinin Geliştirilmesi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 1, 1-14, 2018.

Karasar, N., Bilimsel Araştırma Yöntemi (31. Baskı), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016.

Khodabakhsh, S., Factors Affecting Life Satisfaction of Older Adults in Asia: A Systematic Review, Journal of Happiness Studies, 23, 3, 1289-1304, 2021.

Kim, E. S., Delaney, S. W., Tay, L., Chen, Y., Diener, E. D. ve Vanderweele, T. J., Life Satisfaction and Subsequent Physical, Behavioral, and Psychosocial Health in Older Adults, The Milbank Quarterly, 99, 1, 209-239, 2021.

Kim-Prieto, C., Diener, E., Tamir, M., Scollon, C. ve Diener, M., Integrating the Diverse Definitions of Happiness: A Time-Sequential Framework of Subjective Wellbeing, Journal of Happiness Studies, 6, 3, 261-300, 2005.

Luhmann, M., Lucas, R. E., Eid, M. ve Diener, E., The Prospective Effect of Life Satisfaction on Life Events, Social Psychological and Personality Science, 4, 1, 39-45, 2013.

Masten, A. S., Ordinary Magic: Resilience Processes in Development, American Psychologist, 56, 3, 227-238, 2001.

Myers, D. G. ve Diener, E., Who Is Happy?, Psychological Science, 6, 1, 10-19, 1995.

Neugarten, B. L., Havighurst, R. J. ve Tobin, S. S., The Measurement of Life Satisfaction, Journal of Gerontology, 16, 2, 134-143, 1961.

Özavcı, R., Korkutata, A., Gözaydın, G. ve Çakır, Z., Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Stresin Yaşam Doyumu ve Rekreasyonel Sağlık Algısına Etkisi, The Online Journal of Recreation and Sports, 12, 3, 454-461, 2023.

Peker, T., Öz-Yeterlik ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Proaktif Kişiliğin Aracı Rolü, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu, 2018.

Rajani, N., Skianis, V. ve Filippidis, F., Association of Environmental and Sociodemographic Factors with Life Satisfaction in 27 European Countries, BMC Public Health, 19, 6886, 2019.

Sarı, F. D. ve Sarı, T., Üniversite Öğrencilerinde Öz Duyarlılık ve Yaşam Doyumu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16, 1, 292-304, 2016.

Seligman, M. E. P., Positive Psychology, Positive Prevention and Positive Therapy, C. R. Snyder ve S. J. Lopez (Ed.), Handbook of Positive Psychology, Oxford University Press, New York, 2002.

Seligman, M. E. P., Positive Social Science, APA Monitor, 29, 2, 5, 1998.

Stewart, M., Reid, G. ve Mangham, C., Fostering Children's Resilience, Journal of Pediatric Nursing, 12, 1, 21-31, 1997.

Suldo, S. M. ve Huebner, E. S., Is Extremely High Life Satisfaction During Adolescence Advantageous?, Social Indicators Research, 78, 2, 179-203, 2006.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Şahin-Baltacı, H. ve Karataş, Z., Perceived Social Support, Depression and Life Satisfaction as the Predictor of the Resilience of Secondary School Students: The Case of Burdur, Eurasian Journal of Educational Research, 60, 111-130, 2015.

Tanhan, A., Acceptance and Commitment Therapy with Ecological Systems Theory: Addressing Muslim Mental Health Issues and Wellbeing, Journal of Positive Psychology & Wellbeing, 3, 2, 197-219, 2019.

Tanhan, A., COVID-19 Sürecinde Online Seslifoto (OSF) Yöntemiyle Biyopsikososyal Manevi ve Ekonomik Meseleleri ve Genel İyi Oluş Düzeyini Ele Almak: OSF'nin Türkçeye Uyarlanması, Turkish Studies, 15, 4, 1029-1086, 2020.

Telef, B. B., Öğretmenlerin Öz-Yeterlikleri, İş Doyumları, Yaşam Doyumları ve Tükenmişliklerinin İncelenmesi, İlköğretim Online, 10, 1, 167-178, 2011.

Ülker Tümlü, G. ve Recepoğlu, E., Üniversite Akademik Personelinin Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki, Journal of Higher Education & Science / Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 3, 3, 205-211, 2013.

Yiğit, Z. ve Kıralp, F. S. Ş., Boşanma Eğiliminin Yordayıcıları Olarak Yaşam Doyumu ve Evlilik Doyumu, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16, 1, 262-271, 2025.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ÖĞRENCİLERİ ETKİLEYEN MAKRO DÜZEYDEKİ RİSKLERİN OKUL SOSYAL HİZMETİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Songül BOZKURT

Karabük Üniversitesi 2528240012@ogrenci.karabuk.edu.tr - 0009-0000-4053-3440

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Karabük Üniversitesi alifuatersoy@karabuk.edu.tr - 0000-0001-7665-6741

ÖZET

Bu çalışma, öğrencilerin eğitim süreçlerini ve psikososyal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen ailevi ve toplumsal risk faktörlerini okul sosyal hizmeti perspektifi doğrultusunda bütüncül bir yaklaşımla inceleyen bir derlemedir. Araştırmanın kavramsal çerçevesi, öğrencilerin yaşadığı sorunların yalnızca bireysel yetersizliklerden kaynaklanmadığını, birey ile çevresi arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıktığını savunan Ekolojik Yaklaşımın "çevresi içinde birey" paradigmasına dayanmaktadır. Bu kapsamda, aile kaynaklı risk faktörleri arasında yer alan aile parçalanması, boşanma ve ebeveyn hapsi gibi krizlerin çocukların psikososyal iyilik hâli, akran ilişkileri ve akademik başarıları üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Ayrıca çocuk ihmali ve istismarı; fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik boyutlarıyla incelenmekte, çocuk yoksulluğu, çocuk işçiliği, sosyal dışlanma ve çocuk suçluluğu gibi sosyoekonomik dezavantajların eğitim sürecine yansımaları değerlendirilmektedir. Çalışmada, söz konusu ailesel ve toplumsal risk faktörlerinin etkili müdahalelerle ele alınmadığında kronik devamsızlık ve nihayetinde okul terki ile sonuçlanabileceği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda okul devamsızlığı ve okul terki, öğrencilerin karşı karşıya kaldığı önemli eğitimsel ve sosyal riskler olarak ayrıca incelenmektedir. Derleme sonucunda, başta dezavantajlı gruplar olmak üzere tüm öğrencilerin iyilik hâllerini güçlendirmek, eğitimde fırsat eşitliğini desteklemek ve sosyal dışlanma döngüsünü kırmak amacıyla okul ekosisteminde çok boyutlu ve bütünleşik stratejilere ihtiyaç duyulduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda okul sosyal hizmet uzmanlarının; öğrenci, aile, okul ve toplum arasında iş birliğini güçlendiren bir köprü görevi üstlenerek mikro, mezzo ve makro düzeylerde disiplinlerarası koruyucu ve önleyici müdahaleler geliştirmeleri, aynı zamanda kanıta dayalı savunuculuk faaliyetleri yürütmeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul sosyal hizmeti, ailevi risk faktörleri, toplumsal risk faktörleri, ekolojik yaklaşım.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. GİRİŞ

Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği (IASSW) tarafından 2014 yılında geliştirilen küresel tanıma göre sosyal hizmet; sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmelerini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplindir. Temelinde sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini barındıran bu disiplin; sosyal hizmet teorileri, beşeri bilimler, sosyal bilimler ve yerel bilgiden güç alarak yaşam zorluklarıyla mücadele etmek ve toplumsal iyilik halini geliştirmek amacıyla hem bireylerle hem de yapılarla etkileşim kurmaktadır (IFSW, 2014).

Sosyal hizmet, sahip olduğu mesleki ilkeler ve kuramsal temeller ışığında, müracaatçı gruplarının çeşitlenen ihtiyaçlarına yanıt veren oldukça geniş bir uygulama yelpazesine sahiptir. Bu disiplinin temel müdahale alanları arasında aile ve çocuk refahı, tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet, gerontolojik hizmetler, aile hayatı eğitimi ile suçluluk ve ıslah hizmetleri öncelikli bir yer tutmaktadır. Bunlara ek olarak engellilik, sokak çocukları, alkol ve madde bağımlılığı, endüstriyel sosyal hizmet, gençlik refahı ve okul sosyal hizmeti gibi özelleşmiş alanlar; mesleğin uygulama çeşitliliğini, toplumsal işlevselliğini ve bireyden topluma uzanan çok boyutlu yapısını somut bir şekilde ortaya koyan temel çalışma sahalarıdır (Karakaya, 2012).

Özel bir uygulama alanı olarak ise çocuklarla sosyal hizmet; odağına çocuğun ihtiyaçlarını alarak onların güvenliğini, gelişimini ve genel refahını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu disiplin, çocukların fiziksel, duygusal ve sosyal açıdan korunması ile desteklenmesi süreçlerinde yapılandırılmış profesyonel müdahale süreçlerini kapsamaktadır (Boyd Webb, 2017). Uygulamalar; erken çocukluktan ergenliğe kadar uzanan gelişimsel süreçte karşılaşılan risklerin saptanmasını, çocuk ve aile odaklı koruyucu-destekleyici stratejilerin geliştirilmesini ve çocuğun ‘çevresi içinde birey’ paradigmasıyla bütüncül bir biçimde değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır (Buz ve Ayyıldız, 2020).

Çocuklarla sosyal hizmet uygulamasının temel dayanağı; her çocuğun güvenli bir çevrede yaşama, gelişimini sağlıklı sürdürme ve ihtiyaç duyduğu hizmetlere adil erişim hakkına sahip olduğu ilkesidir. Bu vizyon doğrultusunda sosyal hizmet uzmanları, çocuğun yaşadığı güçlükleri yalnızca bireysel temelde değil; aile dinamikleri, okul yaşantısı ve çevresel koşullarla etkileşimli bir düzlemde analiz ederek kapsamlı müdahale planları hazırlar (Buz ve Ayyıldız, 2020). Hem etik sorumluluklar hem de uygulama pratikleri açısından mesleğin en hassas uzmanlık alanlarından biri olan bu saha, aynı zamanda okul sosyal hizmeti gibi özelleşmiş alt alanların kuramsal zeminini teşkil etmektedir. Bu bağlamda, çocuk refahı alanındaki kuramsal bilgi birikimi ve uygulama deneyimi; okul ekosisteminde görev alan sosyal hizmet uzmanlarının müdahale süreçlerini yapılandırırken başvurdukları temel referans çerçevesini sunmaktadır (Boyd Webb, 2017; Buz ve Ayyıldız, 2020). Birçok farklı öğrenci grubuyla dinamik bir değerlendirme ve uygulama sürecini zorunlu kılan bu alan; başta dezavantajlı kesimler olmak üzere, kapsam dahilindeki tüm öğrenci gruplarının iyilik halini artırmaya yönelik profesyonel çalışmalar yürütmektedir (Çalış, 2019; Özbesler ve Duyan, 2009).

Söz konusu uygulamalar, Sistem Kuramı ve Ekolojik Yaklaşım ilkeleri doğrultusunda öğrenciyi; aile, akran grubu, öğretmenler ve toplumsal çevre ile bir bütün olarak ele almayı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gerektirir (Yeşilkayalı, 2016). Bu perspektif, öğrencinin deneyimlediği sorunların salt bireysel yetersizliklerden değil; yoksulluk, aile içi çatışma, ihmal, göç veya okul iklimindeki olumsuzluklar gibi çok boyutlu ve etkileşimli faktörlerden kaynaklandığını görünür kılar. Bu çerçevede okul sosyal hizmet uzmanı, öğrenciyi 'çevresi içinde birey' odağında ele alarak aile ve okul arasında stratejik bir köprü görevi üstlenir (Kılıç ve Özkan, 2015). Bireyi çevresinden izole etmeden; aile, ekonomi ve siyaset gibi pek çok toplumsal sistemin bir parçası olarak değerlendiren Ekolojik Yaklaşım ise çok boyutlu analiz imkanı sunar, sistemler arası etkileşimi görünür kılar ve bireyin baş etme kapasitesini artırarak onu aktif bir özneye dönüştürür (Danış, 2006; Zastrow, 2015). Sonuç olarak, bireyin yaşadığı güçlükler kişisel yetersizliklere indirgenmemeli; müdahale süreci, sosyal sorunların müracaatçıların psikolojik özelliklerinden ziyade birey ile çevresi arasındaki biyopsikososyal etkileşime dayandığı gerçeğiyle yapılandırılmalıdır (Yolcuoğlu, 2014).

Ekolojik yaklaşım temelli bu bütüncül bakış açısı, müdahale programlarının tasarlanmasında okul sınırları içindeki ve dışındaki dezavantajlı durumların tespit edilmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla, öğrencinin iyilik halini tehdit eden unsurların doğru analiz edilebilmesi için öncelikle bu ekosistem içinde ortaya çıkan ve akademik, sosyal ya da gelişimsel krize yol açabilecek yapısal tehditlerin ortaya konması gerekmektedir. Bu kuramsal çerçeve ışığında bu çalışmanın amacı; öğrencilerin okul ekosisteminde maruz kaldıkları makro düzeydeki risk faktörlerini bütüncül bir yaklaşımla incelemek ve eğitim ortamını iyileştirecek disiplinlerarası sosyal hizmet müdahale stratejilerini ortaya koymaktır.

2. OKULLARDA KARŞILAŞILAN RİSKLER

Sosyal hizmetin özelleşmiş bir alt alanı olan okul sosyal hizmeti; eğitim sürecini sekteye uğratan mikro, mezzo ve makro ölçekli öğrenci sorunlarının çözümünde etkin bir rol üstlenmektedir. Öğrenciler gerek okul içi gerekse okul dışı yaşamlarında; bireysel ve psikososyal riskler, kişilerarası ve çevresel riskler, ailesel ve toplumsal risklerle karşılaşabilmektedir (Huxtable, 1998). Öğrencilerin karşı karşıya kaldıkları çok boyutlu bu engeller eğitim sürecini doğrudan etkileyebilmektedir.

Sistem kuramı ve ekolojik yaklaşım ışığında değerlendirildiğinde, öğrencinin deneyimlediği bu sorunlar salt bireysel yetersizliklerden kaynaklanmamakta; aksine aile, okul, akran grubu ve geniş toplumsal çevrenin sürekli etkileşim halinde olduğu dinamik bir sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Yeşilkayalı,2016; Özkan ve Kılıç, 2014). Bu bağlamda, 'çevresi içinde birey' odağıyla ele alınan öğrenciler; duygusal ve davranışsal problemler, başarı kaygısı, engellilik durumu, dijital bağımlılık ve madde kullanımı gibi **bireysel (mikro) risklerle** mücadele ederken; eş zamanlı olarak okul iklimini zedeleyen akran zorbalığı, şiddet, siber zorbalık ve uyum problemleri gibi **kişilerarası (mezzo) krizlerin** ortasında kalabilmektedir (Atmaca ve Sağlam, 2023; Çetiner ve Sucuoğlu, 2019; Gürkan vd., 2022; Tatlı ve Atmaca, 2023; Uğurlu Akbay, 2023). Dahası, çocuğun kontrolü dışında gelişen aile kaynaklı problemler, ihmal ve istismar, yoksulluk, çocuk işçiliği, sosyal dışlanma riski, çocuk suçluluğu gibi **makro düzeydeki sorunlar**, eğitimdeki koruyucu mekanizmaları zayıflatarak nihai

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

aşamada kronik devamsızlık ve okul terki gibi sonuçlara zemin hazırlamaktadır (Huxtable, 1998; Kaçar, 2024; Kart, 2021; Şentürk, 2006).

3. AİLE KAYNAKLI VE TOPLUMSAL (MAKRO DÜZEY) RİSKLER

Ekolojik yaklaşım çerçevesinde, öğrencinin akademik ve psikososyal gelişimini şekillendiren en dinamik ve birincil çevre aile kurumudur. Bireyin dış dünya ve eğitim ortamıyla kurduğu ilişkinin niteliği, büyük ölçüde aile sistemi içindeki dengelerin istikrarına bağlıdır. Bu doğrultuda, okul ekosisteminde somutlaşan risk faktörlerinin kaynağını ve gelişimsel süreçleri analiz ederken odaklanılması gereken ilk yapısal alan aile dinamikleridir.

3.1.Aile Kaynaklı Problemler

Ekolojik sistemin merkezinde yer alan aile, bireyin psikososyal gelişimini, aidiyet duygusunu ve toplumsal uyum süreçlerini inşa eden temel yapıdır. Aile sisteminin kendi içindeki dengesi ve işlevselliği, öğrencinin okul ekosistemindeki başarısını ve uyumunu doğrudan etkilemektedir. Ancak makro ve mikro düzeydeki değişimler, yapısal krizler veya ilişkisel kopukluklar, aile sisteminin bu koruyucu ve destekleyici işlevlerini sekteye uğratabilmektedir. Okul sosyal hizmeti literatüründe, öğrencinin akademik ve sosyal iyilik halini tehdit eden aile kaynaklı risklerin başında; sistemin yapısal ve işlevsel olarak parçalanması ile ebeveynlerin yasal süreçler nedeniyle sistemden geçici ya da kalıcı olarak uzaklaşması gelmektedir.

Aile parçalanması; iç çatışma, boşanma, ayrılık, terk edilme veya ebeveyn kaybı gibi faktörler neticesinde aile sisteminin temel işlevlerini yerine getirmekte güçlük çektiği işlevsel olmayan bir süreci tanımlamaktadır. Bu bağlamda boşanma olgusu, yalnızca evlilik birliğinin hukuki olarak sona ermesi değil; aynı zamanda çocuğun içinde bulunduğu sosyal yapının ve ilişkisel örüntülerin radikal bir biçimde dönüşümü anlamına gelmektedir (Şentürk, 2006). Çocuk perspektifinden bu süreç sıklıkla bir ‘aile krizi’ olarak deneyimlenmekte; bireyin duygusal, sosyal, akademik ve davranışsal alanlarda derin uyum güçlükleri yaşamasına zemin hazırlayabilmektedir (Çakmak Tolan, 2023).

Çocuğun bu geçiş evresine yönelik adaptasyon düzeyi; ebeveyn desteği, sosyo-ekonomik koşullar, ebeveynler arası çatışma yoğunluğu, velayet düzenlemeleri ve yeni aile yapısının niteliği gibi çok boyutlu değişkenler tarafından etkilenebilmektedir (Kiye ve Nazlı, 2022). Literatürdeki çalışmalar; aile parçalanması ve boşanma deneyiminin çocuklarda yalnızlık, düşük benlik saygısı, akademik yetersizlik, davranış bozuklukları ve sosyal entegrasyon sorunları gibi risk faktörlerini tetikleyebildiğini ortaya koymaktadır (Erdim ve Ergün, 2016). Okul ekosisteminde söz konusu riskler ise; derse karşı motivasyon kaybı, devamsızlık eğilimleri, akran ilişkilerinde artan çatışma ve okul otoriteleriyle yaşanan iletişim sorunları şeklinde ifade edilebilmektedir (Otrar ve Demirbilek, 2013). Aile sistemindeki işlev kaybı, öğrencinin baş etme kapasitesini zorlayarak onu okul ortamında kırılgan bir pozisyona itebilmektedir. Dolayısıyla okul sosyal hizmeti bağlamında müdahale; öğrencinin akademik motivasyon kaybını ya da akran çatışmalarını doğrusal bir neden-sonuç ilişkisiyle ele almak yerine, aile krizinin yarattığı sorunların çıktısı olarak anlamlandırmayı gerektirmektedir. Okul sosyal hizmet uzmanı bu noktada, parçalanma sürecinin getirdiği yapısal ve sosyo-ekonomik dezavantajları en aza indirebilmek adına okul ile aile sistemi arasında koruyucu ve destekleyici

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

mekanizmaları harekete geçiren dinamik bir uzman olarak konumlanmaktadır. Nitekim aile yapısının bozulması ve çocuk üzerindeki sarsıcı etkileri yalnızca boşanma veya ayrılık gibi süreçlerle sınırlı kalmamakta; aileyi ve müracaatçıyı benzer silsilelerle etkileyen daha derin yapısal krizlerle de şekillenebilmektedir.

Aile yapısının bozulmasına neden olan bir diğer kritik unsur ise ebeveyn hapsidir. Martin (2017), hapsedilmiş ebeveynlerin çocuklarından 'gizli mağdurlar' olarak bahsetmiştir; çünkü genellikle hapsedilmenin çocuk üzerindeki etkisi yeterince dikkate alınmamaktadır. Çocuklar ebeveynlerinin tutuklanmasına tanık olduklarında, travmatik bir duygusal tepkiyle sonuçlanabilecek yüksek düzeyde stres yaşayabilmekte (Johnson ve Easterling, 2015); bu stres, ebeveyn hapsedildiği sürece ve çoğu durumda ebeveyn eve döndükten sonra da devam edebilmektedir. Çocukların bu olaya verdikleri tepkiler; gelişim dönemine, hangi ebeveynin hapsedildiğine, önceki yaşam düzenlemelerine, ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesine, cezanın niteliğine, alternatif bakım düzenlemelerine ve sosyal çevreyle olan etkileşimlere göre farklılık göstermektedir (Parke ve Clarke-Stewart, 2003; Murray ve Farrington, 2008).

Ebeveyn hapsi sürecinde bakım sorumluluğu önemli bir değişken arz etmektedir. Araştırmalar, babanın cezaevine girmesinin ardından çocuğun bakımını %67 oranında annelerin, %15 oranında bir yakınının, %11 oranında büyük ebeveynlerin ve %5,5 oranında koruyucu ailelerin üstlendiğini göstermiştir (Martin ve Phaneuf, 2018). Bu veriler ışığında, babanın hapsedilmesiyle aile sorunlarıyla yüzleşen asıl kesimin anneler olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye gibi toplulukçu anlayışın hâkim olduğu toplumlarda, Batı'daki bireyci felsefenin aksine, çocuk anne-babadan ayrıldıktan sonra bakım sorumluluğunu genellikle büyükanne, büyükbaba veya akrabalar üstlenmektedir (Kahya ve Ekinci, 2018). Bakım sorumluluğu her kimde olursa olsun; etiketlenme, cezaevi ziyaretleri, mali yüklerin üstlenilmesi ve bu süreçlerin yarattığı stres, bakım veren ile çocuk arasındaki ilişkiye yansımakta; bu da çocuklarda davranış problemleri (Kjellstrand vd., 2018), ebeveyne/bakım verene karşı düşmanlık ve sosyal davranışlarda azalma gibi sonuçlara yol açabilmektedir.

Ebeveyni cezaevinde olan öğrenciler aynı zamanda okul ortamında ciddi bir damgalanma ve dışlanma riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Dallaire vd. (2010), öğretmenlerin ebeveynleri cezaevinde olan öğrencilerden daha düşük beklentilere sahip olduğunu ve bir öğrencinin algılanan yeterlilik düzeyini belirlemede ebeveynin hapsedilmiş olmasının olumsuz bir faktör olarak değerlendirildiğini tespit etmiştir. Çocuklar, bu sosyal damgalanmayla karşılaşmamak adına ebeveynlerinin durumunu gizleyebilmekte ve kendilerini sosyal ilişkilerden izole edebilmektedirler (Saunders, 2018). Bu sosyal izolasyonun bir başka sonucu da diğer ebeveynlerin, kendi çocuklarının ebeveyni cezaevinde olan akranlarıyla oynamasını istememesi şeklinde karşımıza çıkabilmektedir (Easterling ve Feldmeyer, 2017).

Ebeveyn hapsinin okul bağlamında yarattığı akademik zorluklar; okuma-yazma ve kelime edinimi süreçlerinde yavaşlama, matematik becerilerinde aksamalar, genel okul başarısında düşüş, sınıfta kalma ve devamsızlık gibi olumsuz sonuçlar şeklinde somutlaştırılabilmektedir (Allen vd., 2018; Kılıç, 2019). Bu akademik başarısızlığın temel nedenleri arasında ise çocuğun hissettiği yoğun utanç duygusu ve maruz kaldığı olumsuz etiketlenmeler bulunmaktadır. Destekten yoksun kalan çocuklar; saldırgan ve antisosyal

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

davranışlar geliştirebilmekte, öz saygı kaybı, uyku sorunları veya bağlanma bozukluğu gibi problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir (Lopez ve Bhat, 2007). Hapsedilmiş ebeveynlerin çocuklarının stres, şiddet ve istismara maruz kalma açısından daha yüksek risk altında olması, okul yaşantısındaki mücadelelerini daha da zorlaştırmaktadır (Shillingford ve Edwards, 2008).

Okul sosyal hizmet uzmanları, ebeveyni cezaevinde olan çocukları desteklemek amacıyla kanıta dayalı uygulamalar çerçevesinde birçok mesleki çalışma yürütebilir. Bu süreçteki öncelikli adım, hedefe yönelik destek sağlamak adına ebeveynleri cezaevinde olan öğrencilerin tespit edilmesidir. Öğrencilerin güçlü yönlerinin ve risklerinin belirlenmesi müdahalenin temelini oluşturmaktadır. Ebeveynler, büyükanne-büyükbabalar veya diğer bakım verenlerle sağlıklı ilişkiler kurmak ve sürdürmek, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak noktasında merkezi bir öneme sahiptir. Ayrıca, sosyal hizmet uzmanlarının hapsedilmiş ebeveynlerin çocuklarıyla etkileşim içinde olması, onların sorunları doğrultusunda toplumdaki diğer profesyonellerle iş birliği yapması gerekmektedir. Çocuk refahı alanındaki farklı paydaşlarla kurulan bu eş güdüm, çocuğun gereksinimlerinin karşılanmasını kolaylaştıran kritik bilgilerin edinilmesini mümkün kılmaktadır (Brown ve Barrio Minton, 2017).

Sonuç olarak gerek aile parçalanması gerekse ebeveyn hapsi olguları, okul ekosisteminde çocukların dinamiklerini derinden etkileyen yapısal krizlerdir. Ortaya çıkan akademik gerileme, sosyal izolasyon, damgalanma ve uyum sorunları, yalnızca bireysel yetersizliklerin bir çıktısı olarak değil; aile sistemindeki sorunların, okul sisteminde kronikleşen yansımalarıdır. Bu tablo, okul ortamında geleneksel ve tek boyutlu müdahale programlarının ötesine geçilmesini zorunlu kılmaktadır. Okul sosyal hizmeti bağlamında yürütülecek kanıta dayalı çalışmalar; müracaatçıyı çevresi içinde değerlendirerek yapısal krizlerin getirdiği riskleri en aza indirmeli, aile-okul-toplum mekanizmalarını eş güdümlü harekete geçirmeli ve öğrenciyi etiketlenmelerden kurtarmalıdır. Nihayetinde, okul sosyal hizmet uzmanlarının hak temelli müdahaleleri, risk altındaki çocukların hem eğitimsel sürdürülebilirliğini güvence altına alacak hem de toplumsal koruma kalkanını okul sınırları içinde yeniden inşa edecektir.

3.2.Çocuk İhmal ve İstismarı

Çocuk refahı ve okul sosyal hizmeti literatüründe, bireyin sağlıklı gelişimi için çevresi tarafından sunulması gereken güvenli alanın zedelenmesi en kritik risk faktörlerinden biridir. Ekolojik yaklaşım doğrultusunda, çocuğun gelişimini desteklemekle yükümlü olan birincil sistemin bu görevini yerine getirememesi veya varlığına yönelik tehdit oluşturması, telafisi zor sistemik krizlere yol açmaktadır. Bu bağlamda somutlaşan en sarsıcı olgulardan biri olan çocuk ihmali; 18 yaş altındaki bireyin beslenme, barınma, eğitim ve sağlık gibi fiziksel gereksinimleri ile sevgi, şefkat ve rehberlik gibi psikososyal ihtiyaçlarının, ebeveyn veya yasal vasisi tarafından karşılanmaması durumudur. Bu ihmal hali, çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimini doğrudan engelleyen bir unsur olarak tanımlanmaktadır (İnsan Hakları Derneği, 2008: 5). Öte yandan çocuk istismarı; toplumsal normlardan veya yetişkinlerin tutumlarından kaynaklanan, çocuğun bedensel ve psikososyal gelişimi üzerinde kalıcı hasarlar bırakan her türlü olumsuz davranışı kapsamaktadır (Yelboğa, 2019: 206). Literatürde çocuk istismarı, uygulama biçimlerine göre dört temel kategori altında ele alınmaktadır:

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

a) Fiziksel İstismar: Çocuğun bakımından sorumlu olan kişilerin, bireyin fiziksel bütünlüğünü ve sağlığını tehdit edecek şekilde zarar vermesi, yaralanmasına yol açması veya bu tür sonuçlara zemin hazırlayan potansiyel tehlikeler oluşturmasıdır (Acehan vd., 2013: 595).

b) Duygusal İstismar: Çocuğun psikososyal gelişimini olumsuz etkileyen; aşağılama, alay etme, reddedilme, duygusal yalnızlığa itme gibi eylemlerin yanı sıra kapasitesinin üzerinde beklentilere maruz bırakılma ve aile içi ayrımcılık gibi sömürü odaklı yaklaşımları içermektedir (Runyan, Corinne ve Hasan, 2002: 60).

c) Cinsel İstismar: Cinsel gelişimini tamamlamamış bir çocuğun; yetişkin bir kişi tarafından cinsel dürtülerin tatmini amacıyla şiddet, tehdit veya kandırma yoluyla kullanılmasıdır. Bu tür; dokunma, sömürü, taciz ve tecavüz gibi geniş bir saldırı yelpazesini kapsamaktadır (Alpaslan, 2011: 194).

d) Ekonomik İstismar: Çocuğun eğitiminden, sağlığından ve gelişiminden ödün verilerek; ebeveyn veya bakım verenler tarafından düşük ücretli iş gücü ya da maddi kazanç aracı olarak kullanılması ve çalıştırılmasıdır.

Çocuk ihmali ve istismarı; öğrencilerin üzerinde sadece bireysel bir travma yaratmakla kalmayıp, onların tüm yaşam alanlarını etkileyen bir durum olmaktadır. Genelci sosyal hizmet uygulamalarının hak temelli yaklaşımına göre, her türlü ihmal ve istismar girişimi, temelde çocuğun en temel gelişimsel haklarına yönelik doğrudan bir saldırıdır. Okul sosyal hizmeti literatüründe, öğrencilerin bu risklerden arındırılması ve okul ikliminde güvenli bir şekilde var olabilmeleri, mesleki müdahalelerin yasal yaptırımlar ve uluslararası normlar rehberliğinde yürütülmesine bağlıdır. Bu doğrultuda, okul ortamında gerçekleştirilecek önleyici sosyal hizmet mekanizmalarının sınırlarını ve yasal sorumluluklarını anlamak adına, çocuğun üstün yararını gözeten küresel mevzuatın incelenmesi bir zorunluluk arz etmektedir.

İlgili yasal düzenlemeler incelendiğinde ise; Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca her çocuğun yaşama, katılım, korunma ve gelişim olmak üzere dört temel hakkı yer almaktadır. Her çocuk, gelişimini sağlıklı bir biçimde sürdürebilmek için doğumundan itibaren beslenme, uyku, hareket etme ve korunma gibi temel gereksinimlerin karşılanmasına ihtiyaç duymaktadır. Bunun yanı sıra, çocuğun gelişim süreçleri açısından eğitim hakkı, temel bir hak olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu sözleşme doğrultusunda, anlaşmaya bağlı olan ülkelerdeki tüm çocukların bu haklardan eşit biçimde yararlanması zorunluluğu bulunmaktadır (Gencer, 2017). Türkiye'de ise 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, çocuklara yönelik temel hak ve hizmetleri düzenlemektedir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ise elverişsiz koşullardaki çocukların eğitime erişimini güvence altına almak amacıyla, eğitim önlemini koruyucu ve destekleyici uygulamalar arasında saymaktadır. (Keçe, 2018).

Söz konusu yasal güvencelerin varlığına rağmen, çocukların maruz kaldığı hak ihlallerinin ve istismar olgularının niceliksel boyutu, okul ekosisteminde gizli kalmış travmaların teşhis edilmesinde birer gösterge niteliğindedir. Okul sosyal hizmeti bağlamında, mevzuatın getirdiği yükümlülüklerin sahada ne derece karşılık bulduğunu anlamlandırmak ve krizlerin büyüklüğüyle orantılı stratejiler geliştirmek, küresel ve yerel istatistiklerin doğru okunmasına bağlıdır. Bu doğrultuda, Dünya Sağlık Örgütü'nün 2024 yılı verileri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

incelendiğinde; her beş kadından birinin ve her yedi erkekten birinin çocukluk döneminde cinsel kötüye kullanıma maruz kaldığı görülmektedir. Edinburgh Üniversitesi tarafından yayımlanan raporda ise dünya genelinde yaklaşık 302 milyon çocuğun, çevrim içi cinsel içerik ve kötüye kullanım tehlikesi altında olduğu belirtilmektedir. Türkiye'de ise TÜİK verileri uyarınca, güvenlik birimlerine gelen 217.915 çocuk mağdurun %11,8'inin cinsel suçlara maruz kaldığı saptanmıştır. Aynı yıl içerisinde 40.713 cinsel kötüye kullanım olgusu adli birimlere bildirilmiş; bunların 14.299'u dava konusu edilmiş ve 6.656'sı cezalandırma (mahkûmiyet) ile sonuçlanmıştır (Stockholm Center for Freedom, 2024).

Gerek küresel gerekse ulusal düzeydeki bu veriler, çocuk ihmali ve istismarının yalnızca bireysel sınırlar içinde kalan birer travma olmadığını, acil müdahale gerektiren çok boyutlu bir sosyal sorun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yasal mevzuatın sunduğu koruyucu güvencelere rağmen sahadaki rakamların yüksek olması, çocukların günün büyük bir bölümünü geçirdiği okul ortamlarında gizli kalan mağduriyetlerin erkenden fark edilmesi noktasında uzmanlara büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Bu kilit noktada okul sosyal hizmeti, istatistiksel verilerin arkasındaki öğrencileri akran dışlamasından, akademik kayıplardan ve ikincil örselenmelerden koruyacak dinamik bir kalkan görevindedir. Okul sosyal hizmet uzmanları, bu durumun sonuçlarını önlemek adına; aile, öğretmenler, okul yönetimi ve toplum tabanlı diğer profesyoneller arasında bir koruma köprüsü kurmakla yükümlüdür. Sonuç olarak, çocukların üstün yararını güvence altına almak ve hak ihlallerini en aza indirebilmek için; okullarda sadece kriz anında değil, kriz henüz ortaya çıkmadan önce devreye giren, yasal dayanakları olan, hak temelli ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarının kalıcı ve kurumsal bir yapıya kavuşturulması hayati bir zorunluluktur.

3.3.Çocuk Yoksulluğu ve Çalışan Çocuklar

Öğrencilerin eğitim hayatında adil ve eşit koşullarda var olabilmelerinin önündeki en büyük engellerden biri sosyo-ekonomik imkânsızlıklardır. Birleşmiş Milletler (UNICEF), çocuk yoksulluğunu sadece maddi yetersizlik olarak görmez; çocukların büyümesi ve gelişmesi için gereken maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun kalması, bu yüzden de potansiyellerini tam olarak ortaya koyamayarak topluma eşit birer birey olarak katılamamaları şeklinde tanımlar (UNICEF, 2005, s. 18). Yoksulluğun getirdiği bu yoksunluklar, ne yazık ki çocuk işçiliği olgusunu da beraberinde getirmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliğini; çocukları çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını zedeleyen, fiziksel ve zihinsel gelişimlerine zarar veren işlerde çalıştırılmaları olarak ifade etmektedir. Benzer şekilde UNICEF de çocuk işçiliğini, çocuğun yaşına ve işin niteliğine göre belirlenen asgari çalışma saatlerini aşan ve onun gelişimine zarar veren her türlü faaliyet olarak ele almaktadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2024).

Yoksulluğun çocuklar üzerinde yaşam boyu süren fiziksel, zihinsel ve sosyal etkileri bulunmakta olup; bu durum çocukların yapabilirliklerini ve karşılarına çıkacak fırsatları ciddi ölçüde sınırlandırmaktadır. Çocukluk dönemindeki yetersiz bakım, dengesiz beslenme ve hastalıklar gibi olumsuz yaşam koşulları, yetişkinlik döneminde bireylerin öğrenme kapasitesini ve fiziksel gelişimini negatif yönde etkileyebilmektedir (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [UNICEF], 2001, s. 1). Yoksulluk süreci; kronik sağlık sorunlarına, zihinsel ve sosyal gelişim geriliğine, okul motivasyonunun düşmesine ve akranlar tarafından

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ötekileştirilmeye yol açabilmektedir (UNICEF, 2001, s. 2). Ayrıca yoksulluk, çocukların gelişim alanlarındaki gereksinimleri için gerekli olan fırsatlara erişimini engelleyerek sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri pekiştirmekte; çocukları ihmal, istismar, dışlanma ve damgalanma gibi dezavantajlı durumlara açık hale getirmektedir (UNICEF, 2005, s. 15).

Türkiye'deki güncel durum incelendiğinde, 2023 yılı TÜİK Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistiklerine göre 0-17 yaş grubundaki çocukların %39,7'si yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındadır. Bu oran kız çocuklarında %40,2 iken erkek çocuklarında %39,3 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2024).

Ortaya konan bu veriler, çocuk yoksulluğunun sadece ekonomik bir kısıtlılık olmadığını; beslenmeden oda sahipliğine, toplumsal cinsiyet rollerinden hak bilincine kadar uzanan çok boyutlu bir mahrumiyet zinciri yarattığını göstermektedir. Ailedeki bu maddi ve sosyal yetersizlikler, okul ortamında öğrencilerin motivasyon kaybı, uyum sorunları ve fırsat eşitsizliği yaşamasına neden olduğundan, bu katmanlı risk tablosuyla mücadele edebilmek çok yönlü mesleki müdahalelerin devreye sokulmasını zorunlu kılmaktadır. Tam da bu noktada okul sosyal hizmeti, çocuk yoksulluğu sorununun çözümünde çok boyutlu bir müdahale alanı sunmaktadır (Karataş, 2025). Mikro düzeyde uzmanlar; bireysel ve aile danışmanlığı, beceri geliştirme, mali yardım ve psikolojik destek sağlayarak öğrencilerin dayanıklılık oluşturmalarına yardımcı olurlar. Mezzo düzeyde; okul-aile iş birliği, aile destek grupları ve akran eğitimi programları aracılığıyla topluluk ağları kurulur ve liderlik becerileri desteklenir. Makro düzeyde ise okul sosyal hizmet uzmanları; yoksulluğun temel nedenlerini ele almak amacıyla savunuculuk çalışmalarına katılmakta, politika geliştirme süreçlerinde yer almakta ve dezavantajlı toplulukları destekleyen yasal düzenlemeler için politika yapıcılarla etkileşime girmektedirler (Karataş, 2025).

3.4.Sosyal Dışlanma Riski

Sosyal dışlanma; birey veya grupların ekonomik, sosyal, kültürel veya politik sistemlerin sunduğu olanaklardan kısmen ya da tamamen mahrum bırakılması sürecini tanımlayan çok boyutlu bir olgudur (Kart, 2021). Bu bağlamda yoksulluk ve sosyal dışlanma, birbirini tetikleyen ve derinleştiren döngüsel süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı ailelerde yetişen çocuklar, yalnızca maddi imkânsızlıklarla değil; aynı zamanda okul ortamına entegrasyon, sosyal etkinliklere katılım ve kültürel sermaye edinimi noktalarında da çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu kısıtlılıklar; çocuğun akran ilişkilerini, akademik performansını ve psikososyal gelişimini negatif yönde etkileyerek sosyal dışlanma riskini kronik hale getirebilmektedir (Kart, 2021).

Türkiye bağlamında yürütülen ampirik çalışmalar da yoksulluk ve sosyal dışlanmanın eğitim süreçleri üzerindeki bu belirgin ve kalıcı etkilerini doğrular niteliktedir. 'Yoksulluk kültürü'nün öğrencilerin eğitim yaşantılarına yansımalarını odağa alan araştırmalarda; özellikle annelerle gerçekleştirilen nitel görüşmeler, bu kültürün çocukların bilişsel gelişimleri, okul motivasyonları ve sosyal etkileşim biçimleri üzerinde derin izler bıraktığını kanıtlamaktadır (Atmaca ve Sağlam, 2023). Dolayısıyla sosyal dışlanma, yoksulluğun sadece bir sonucu değil, aynı zamanda bireyin toplumsal mekanizmalarla kurduğu bağı zayıflatarak yoksulluğun nesiller arası aktarımını pekiştiren bir süreç olarak değerlendirilebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu noktada okul sosyal hizmeti, bütüncül bakış açısıyla, bu yıkıcı döngüyü kırmak adına stratejik bir koruma alanı sunmaktadır. Okul sosyal hizmet uzmanları, yoksulluk kültürünün ve sosyal dışlanmanın çocuk üzerindeki olumsuz izlerini silmek için; sadece öğrenciye odaklanan kısıtlı yaklaşımların ötesine geçerek aileyi, okul iklimini, akran gruplarını ve yerel topluluk kaynaklarını harekete geçirmekle yükümlüdür. Sonuç olarak, dezavantajlı öğrencilerin eğitim ekosisteminde adil, eşit ve dışlanmadan var olabilmelerini sağlamak, sosyal hizmetin hak temelli ve kapsayıcı müdahalelerinin kurumsallaşmasına bağlıdır. Okullarda yürütülecek koruyucu, önleyici ve güçlendirici sosyal hizmet uygulamaları; çocukların sosyal etkinliklere katılımını artırırken, akran entegrasyonunu güçlendirecek ve böylece yoksulluğun ve yoksullukla beraber sosyal dışlanmanın önüne geçebilecektir.

3.5.Çocuk Suçluluğu

Suç, toplumsal düzeni ihlal etmesi sebebi ile hukuk düzeni tarafından yasaklanan ve icrası durumunda cezai yaptırım veya güvenlik tedbirini gerekli kılan eylemleri ifade etmektedir. Çocuk suçluluğu ise en yalın tanımıyla, yasalarda suç olarak tanımlanan fiillerin on sekiz yaşın altındaki bireyler tarafından gerçekleştirilmesidir. Alanyazında çocuk suçluluğu; biyolojik, psikolojik, sosyal ve yasal gibi farklı disipliner perspektiflerden ele alınmakta olup bu durum, olgunun değerlendirilmesi aşamasında çok boyutlu bir bakış açısının benimsenmesini zorunlu kılmaktadır (Ergündüz, 2010).

Bu bağlamda, çocuğun sosyalleşme sürecini şekillendiren tüm olgular, suç teşkil eden eylemlerin temelindeki nedenlerin kavranması ve açıklanması noktasında kritik birer rehber niteliği taşımaktadır.

Alanyazında suçun kökenlerine dair farklı teorik perspektifler mevcuttur. Bazı yaklaşımlar suç olgusunun ortaya çıkışını bireysel faktörler üzerinden temellendirirken, diğerleri çevresel etmenlerin belirleyici rolüne odaklanmaktadır (Jones, 2008). Sosyolojik temelli teoriler, suçluluğun nedenlerini makro düzeydeki toplumsal koşullar üzerinden açıklamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda hem teorik açıklamalar hem de bu alandaki ampirik bulgular; sanayileşme, kentleşme ve bu süreçlerin bir uzantısı olarak gelişen ekonomik krizler, çarpık yapılaşma, göç, işsizlik ve savaşların suçluluk üzerinde merkezi bir etkisi olduğunu kanıtlamaktadır (Ergündüz, 2010).

Sonuç olarak, çocuk suçluluğuyla mücadelede kalıcı ve etkili bir başarı sağlamak, kriz ortaya çıktıktan sonra devreye giren cezai yaptırımlardan ziyade, okullarda hak temelli ve önleyici sosyal hizmet uygulamalarının kalıcı hale getirilmesine bağlıdır. Okul, aile ve toplumsal paydaşlar arasında kurulacak güçlü iş birlikleri sayesinde, çocukların baş etme kapasiteleri artırılabilecek, eğitim sisteminde tutunmaları sağlanabilecek ve böylece suça sürüklenme riskleri kronik bir geleceğe dönüşmeden engellenebilecektir. Bu bağlamda okul sosyal hizmeti, suça yönelim eğilimlerinin ve çevresel tehditlerin okul sınırları içinde erkenden fark edilmesi noktasında hayati bir koruma mekanizması sunmaktadır.

3.6.Okul Terki ve Devamsızlık Riski

Okul devamsızlığı; öğrencinin geçerli bir mazereti olmaksızın eğitim sürecine düzenli katılım sağlayamaması ve buna bağlı olarak akademik gelişim olanaklarından mahrum kalması durumunu ifade etmektedir. Okul terki ise bireyin eğitim kademesini tamamlamadan sistemin

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

dışına çıkması veya okul ile ilişiğini tamamen kesmesi olarak tanımlanmaktadır (Kaçar, 2024). Literatürde kronik devamsızlık, genellikle bir 'erken uyarı sinyali' olarak nitelendirilmekte ve müdahale edilmediği takdirde okul terkiyle sonuçlanabilecek bir sürecin habercisi kabul edilmektedir. Rumberger (akt., Zammit ve Anderson-Ketchmark, 2011), okulu bırakma olgusunu; bireysel (öğrencinin değer, tutum ve davranışları) ile kurumsal (aile, okul ve toplum) etmenlerin bir bileşimi olarak tanımlamaktadır. Stearns ve Glennie (2006) ise bu sürece katkı sunan çok sayıdaki etmeni; 'çekme' ve 'dışarı itme' kuramları aracılığıyla açıklamaktadır.

Dışarı itme kuramı, öğrencinin okulu terk etme gerekçelerini temele almaktadır. Bu kurama göre öğrenci, okulda kalma kararını bir maliyet-yarar çözümlemesi çerçevesinde değerlendirmektedir. Öğrencinin bu değerlendirmeyi kendi çevresel koşulları içerisinde gerçekleştirmesi nedeniyle, kuramsal çerçevede sistem kuramına da önem verilmektedir. Bu yaklaşım; öğrencileri olumsuz etkileyen ve eğitimlerini sürdürmelerini engelleyen okul temelli etmenlere odaklanmaktadır (Stearns ve Glennie, 2006).

Türkiye bağlamında yürütülen çalışmalar; devamsızlık ve okul terki olgularının bireysel özellikler, akran dinamikleri, okul iklimi, öğretmen tutumları, aile yapısı ve sosyo-çevresel koşullar gibi çok boyutlu faktörlerin etkileşimiyle şekillendiğini ortaya koymaktadır (Kaçar, 2024). Bu süreçte; sosyo-ekonomik dezavantajlar, aile içi destek sistemlerinin yetersizliği, okula aidiyet duygusundaki zayıflık, akademik başarısızlık algısı ve davranışsal güçlükler, öğrencinin eğitim kurumuyla kurduğu bağı zayıflatan temel risk faktörleridir.

Millî Eğitim Bakanlığı (2024) tarafından yayımlanan veriler, devamsızlık ve okul terkinin yalnızca öğrencilerin akademik performansını değil, aynı zamanda psikososyal uyumlarını ve gelecekteki eğitim ile meslek yaşamlarını da olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle okul terki, bireysel bir sorun olmanın ötesinde eğitim sistemi ve toplum açısından önemli sonuçlar doğuran çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

Alan yazında okul terkine yol açan etmenlerin bireysel, ailevi, sosyoekonomik ve okul temelli faktörler etrafında şekillendiği görülmektedir. Lally (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, öğrencilerin okula devam etmeme kararlarının en çok okul kaynaklı nedenlerden (%62) etkilendiği belirlenmiştir. Bunu ekonomik nedenler (%60), ailevi nedenler (%14) ve sağlık sorunları (%5) izlemektedir. Aynı çalışmada, düşük benlik saygısı, öğrenme güçlüğü, madde kullanımı ve motivasyon eksikliği gibi bireysel özelliklerin de okuldan uzaklaşmayı artıran önemli risk faktörleri olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde Amerikan Ulusal Liseler Merkezi'nin (2007) araştırması, okul terki riski taşıyan öğrencilerde devamsızlığın artması, sınıf tekrarı yapma ya da sınıf geçmede zorlanma, düşük akademik başarı, derslere yönelik ilgi kaybı ve davranış problemlerinin ortak özellikler olduğunu göstermektedir (Özkan ve Selcik, 2016).

Öğrencilerin okula devamını olumsuz etkileyen pek çok unsur bulunmasına rağmen, devamsızlık bunlar arasında erken dönemde fark edilip önlenebilecek önemli göstergelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Aktan'a (2016) göre zamanında müdahale edilmeyen devamsızlık, öğrencinin okuldan kaçmasına ve süreç içerisinde okul terki davranışına yönelmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle devamsızlık, okul terkinin habercisi olarak ele alınması gereken kritik bir risk göstergesidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Aile yapısındaki değişimler de okul terki üzerinde etkili olan önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Karhina ve arkadaşlarının (2024) araştırması, anne ve babası ayrılmış öğrencilerin okuldan ayrılma olasılığının, ebeveynleri birlikte yaşayan öğrencilere göre iki katın üzerinde olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada, diğer değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde gruplar arasındaki okul terki farkının yaklaşık üçte birinin (%31) ebeveyn ayrılığı ile açıklandığı belirtilmektedir (Karhina ve ark., 2024).

Okul terkine zemin hazırlayan bir diğer önemli unsur ise çocukluk döneminde yaşanan ihmal ve istismar deneyimleridir. Şiddet, aile içi çatışma, ihmal ve istismar gibi olumsuz yaşantılara maruz kalan öğrencilerin eğitim yaşamlarını sürdürmekte daha fazla güçlük yaşadığı bildirilmektedir. Özellikle erken ergenlik döneminde cinsel istismara uğrama riskinin artması, öğrencilerin eğitim süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Hernandez (2016), cinsel istismar öyküsüne sahip genç kadınların erken yaşta cinsel davranışlarda bulunma olasılıklarının daha yüksek olduğunu, bunun ise erken gebelik ve sosyal dışlanma riskini artırdığını ifade etmektedir. Söz konusu risklerin her biri okul terki ile yakından ilişkilidir.

Türkiye'de okul terki nedenlerini inceleyen Kaçar (2024), bu nedenleri farklı boyutlar altında sınıflandırmaktadır. Bireysel düzeyde düşük akademik başarı, devamsızlık, sağlık sorunları, sınıf tekrarı, sınavlara hazırlık süreci ve sabah okula gitmede yaşanan güçlükler öne çıkmaktadır. Okul kaynaklı etmenler arasında okul ikliminin baskıcı olarak algılanması, ders saatlerinin uzunluğu, ders programlarının yoğunluğu, rehberlik hizmetlerinin yetersizliği, okul değişikliği ve fiziksel koşulların uygun olmaması yer almaktadır. Öğretmenlerin olumsuz tutum ve davranışları da öğrencilerin okula bağlılığını zayıflatan faktörler arasında değerlendirilmektedir. Aile boyutunda ise ekonomik yetersizlikler, çocuk işçiliği, ebeveynlerin eğitime ilgisiz kalması, öğrencinin ev içi sorumluluklar üstlenmesi, parçalanmış aile yapısı, aile içi şiddet ve erken yaşta evlilik gibi etkenler dikkat çekmektedir. Çevresel faktörler kapsamında ise okul ile ev arasındaki ulaşım güçlüğü, öğrencilerin zamanlarını okul dışındaki ortamlarda geçirmeleri ve dershane gibi alternatif eğitim faaliyetlerinin okulun önüne geçmesi okul terki riskini artıran unsurlar olarak belirtilmektedir.

Okul terki yalnızca eğitim sürecinin yarıda bırakılması anlamına gelmemekte; bireyin psikolojik, sosyal ve ekonomik yaşamını uzun yıllar etkileyen önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bayhan ve Dalgıç'a (2012) göre okul terki, öğrencilerin psikososyal gelişimini olumsuz etkileyen ve toplumsal maliyeti yüksek olan önemli bir sosyal sorundur. Aktan (2016) ise okul terk eden bireylerin daha çok düşük ücretli ve nitelik gerektirmeyen işlerde çalışma, yoksulluk riskiyle karşılaşma, sosyal yardım gereksiniminin artması, suça sürüklenme, tutuklanma, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama ve demokratik süreçlere katılım düzeylerinin düşmesi gibi sonuçlarla karşılaşabildiklerini belirtmektedir. Bunun yanında madde kullanımı, erken yaşta gebelik, hırsızlık, aile içi şiddet, cinsel istismar ve diğer suç davranışlarına karışma olasılıklarının da okul terki yaşayan bireylerde daha yüksek olduğu ifade edilmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu derleme çalışmada, öğrencilerin akademik başarılarını, psikososyal gelişimlerini ve okul ekosistemine uyumlarını olumsuz yönde etkileyen makro düzeydeki ailevi ve toplumsal risk faktörleri, okul sosyal hizmeti perspektifiyle ve Ekolojik Yaklaşım bağlamında bütüncül

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

bir biçimde değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar; öğrencilerin okul ortamında sergiledikleri devamsızlık, motivasyon kaybı, akran çatışması veya uyum sorunları gibi mikro düzeydeki krizlerin, aslında aile ve toplum gibi makro sistemlerde yaşanan yapısal bozulmaların birer yansıması olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bireyi çevresinden izole etmeden ele alan bu bütüncül bakış açısı, okul sınırları içindeki ve dışındaki dezavantajlı durumların dinamik ilişkisini görünür kılmış ve geleneksel müdahale programlarının ötesine geçilmesi gerektiğini kanıtlamıştır.

Araştırma kapsamında incelenen makro düzeydeki risklerin niteliği analiz edildiğinde, ilk olarak karşımıza aile yapısındaki krizler ve buna bağlı işlev kayıpları çıkmaktadır. Aile parçalanması, boşanma ve ebeveyn hapsi gibi durumlar, çocukların koruyucu birincil çevrelerini radikal bir biçimde dönüştürerek derin uyum güçlüklerine zemin hazırlamaktadır. Bu süreçte çocukların yoğun stres, yalnızlık, utanç ve düşük benlik saygısı yaşamalarının temel nedenleri arasında; okul ortamında maruz kaldıkları toplumsal damgalanma ve etiketlenmeler yer almaktadır. Türkiye gibi toplulukçu toplumlarda bakım sorumluluğunun genellikle büyükanne, büyükbaba veya akrabalar tarafından üstlenilmesi de bakım veren ile çocuk arasındaki ilişkiye yeni mali ve psikolojik stres faktörleri yüklemektedir.

Çocuğun gelişimsel haklarına yönelik en sarsıcı saldırı olarak beliren çocuk ihmal ve istismarı ise yetişkinlerin sömürü odaklı yaklaşımları, aile içi şiddet ve çocukların maruz kaldığı dijital tehlikelerle beslenmektedir. Küresel ve ulusal düzeydeki güncel istatistiklerin ortaya koyduğu yüksek rakamlar, bu travmaların gizli kalmış boyutunu ve acil müdahale gerektiren sistemik bir kriz olduğunu doğrulamaktadır. Diğer taraftan, "yoksulluk kültürü" ekseninde şekillenen çocuk yoksulluğu, sosyal dışlanma ve çocuk işçiliği olguları; çocukları beslenmeden kültürel sermaye edinimine kadar uzanan çok boyutlu bir mahrumiyet zincirine hapsetmektedir. Kökeninde sanayileşme, kentleşme, göç ve işsizlik gibi makro-ekonomik dalgalanmaların yer aldığı bu sosyo-ekonomik dezavantajlar, dezavantajlı gruplar üzerinde nesiller arası bir sosyal dışlanma döngüsü yaratmaktadır. Tüm bu katmanlı ailesel ve toplumsal risk faktörleri, etkin bir müdahale gerçekleştirilmediğinde kronik devamsızlığı tetiklemekte ve "dışarı itme kuramı" çerçevesinde nihai aşamada okul terki ile sonuçlanmaktadır.

Ekolojik yaklaşım temelinde, söz konusu makro risklerin kronikleşmesini önlemek ve dezavantajlı öğrencilerin eğitim ekosisteminde adil, eşit ve dışlanmadan var olabilmelerini sağlamak amacıyla okul sosyal hizmeti bağlamında çok boyutlu stratejilerin hayata geçirilmesi hayati bir zorunluluktur. Bu doğrultuda mikro düzeyde gerçekleştirilecek öncelikli adım; ebeveyni cezaevinde olan, istismar öyküsüne sahip veya yoksulluk sınırındaki öğrencilerin erkenden tespit edilerek risk haritalarının çıkarılması ve hem öğrencilere hem de bakım verenlere yönelik bireysel danışmanlık, beceri geliştirme ile destek mekanizmalarına ulaştırılmasıdır. Mezzo düzeyde ise sosyal dışlanma döngüsünü kırmak adına okul iklimi kapsayıcı hale getirilmeli; akran eğitimi, aile destek grupları ve dezavantajlı çocukların sosyal-kültürel etkinliklere entegrasyonu güçlendirilmelidir. Aynı zamanda okul sosyal hizmet uzmanları; aile, okul yönetimi, adli birimler ve toplum tabanlı diğer profesyoneller arasında stratejik bir koruma köprüsü kurarak disiplinlerarası bir eş güdüm sağlamalıdır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Makro düzeydeki önleyici müdahalelerin başarısı ise hak temelli bir savunuculuk faaliyetinin yürütülmesine ve kurumsal adımların atılmasına bağlıdır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun getirdiği yasal koruyucu güvencelerin sahada ne derece karşılık bulduğunu izlemek ve yoksulluk ile çocuk suçluluğunun yapısal nedenlerini ele almak amacıyla politika yapıcılarla güçlü etkileşimler kurulmalıdır. Sonuç olarak, yüksek risk altındaki çocukların eğitimsel sürdürülebilirliğini güvence altına almak için, okullarda sadece kriz anında değil, kriz henüz ortaya çıkmadan önce devreye giren koruyucu-önleyici okul sosyal hizmeti modelinin kalıcı ve kurumsal bir yapıya kavuşturulması eğitim sistemi açısından zorunlu bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Acehan, S., Bilen, A., Ay, M. O., Gülen, M., Avcı, A. ve İçme, F., Çocuk İstismarı ve İhmalinin Değerlendirilmesi, Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 22, 4, 591-614, 2013.

Aktan, M. C., Türkiye'de Okul Sosyal Hizmetinin Yapılandırılmasına İlişkin Nitel Bir Araştırma: Sorunlar, Gereksinimler ve Çözüm Önerileri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Allen, K., Kern, M. L., Vella-Brodrick, D., Hattie, J. ve Waters, L. (2018). What Schools Need to Know About Fostering School Belonging: A Meta-Analysis. Educational Psychology Review, 30 (1), 1-34. https://link.springer.com/article/10.1007/s10648-016-9389-8 (Erişim tarihi: 18.04.2026)

Alpaslan, A. H., Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar, Kocatepe Tıp Dergisi, 15, 2, 194-201, 2011.

Amerikan Ulusal Liseler Merkezi (2007). Approaches to Dropout Prevention: Heeding Early Warning Signs with Appropriate Interventions. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED499009.pdf (Erişim tarihi: 13.04.2026)

Atmaca, T. ve Sağlam, D., Yoksulluk Kültürünün Öğrencilerin Eğitim Yaşantılarına ve Gelişim Alanlarına Yansımalarının İncelenmesi (Annelerin Deneyimleri), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22, 47, 764-788, 2023.

Bayhan, G. ve Dalgıç, G., School Dropout According to the Views of High School Leavers, Inonu University Journal of the Faculty of Education, 13, 3, 107-130, 2012.

Boyd Webb, N., Çocuklarla Sosyal Hizmet Uygulaması, Nika Yayınevi/Ankara, 2017.

Brown, E. C. ve Barrio Minton, C. A. (2017). Serving Children of Incarcerated Parents: A Case Study of School Counselors' Experiences. Professional School Counseling, 21 (1). https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2156759X18778811 (Erişim tarihi: 15.03.2026)

Buz, S. ve Ayyıldız, A. A., Çocuk Refahı Çalışanlarının Farklı Sosyal Hizmet Sunum Modellerindeki Deneyimleri, Toplum ve Sosyal Hizmet, 31, 2, 524-553, 2020.

Çakmak Tolan, Ö. (2023). Boşanma ve Etkileri: Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Sonuçları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 50, 321-338. https://doi.org/10.52642/susbed.1221560 (Erişim tarihi: 08.02.2026)

Çalis, N., Ergenlik Döneminde Aile İlişkilerinin Okul Yaşamına Yansımaları, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Çetiner, Ö. ve Sucuoğlu, B., Duygusal ve Davranışsal Bozukluk Açısından Risk Altında Olan İlkokul Öğrencilerinin Belirlenmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 20, 1, 1-28, 2019.

Dallaire, D. H., Ciccone, A. ve Wilson, L. C., Teachers' Experiences with and Expectations of Children with Incarcerated Parents, Journal of Applied Developmental Psychology, 31, 281-290, 2010.

Danış, Z., Ekolojik Sistem Yaklaşımı, Aile ve Toplum Dergisi, 3, 9, 45-54, 2006.

Erdim, L. ve Ergün, A., Boşanmanın Ebeveyn ve Çocuk Üzerindeki Etkileri, Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 3, 1, 78-84, 2016.

Ergündüz, Z. Ş., Çocuk Suçluluğunda Çocuk İstismarı Olgularının Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Gencer, T. E., Göç ve Eğitim İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Suriyeli Çocukların Eğitim Gereksinimi ve Okullaşma Süreçlerinde Karşılaştıkları Güçlükler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10, 54, 838-851, 2017.

Gürkan, H., Atabay, E. ve Gezgin, D. M., Lise Öğrencileri Arasında Dijital Şiddet: Siber Zorbalık, Akıllı Telefon Bağımlılığı ve Medya Okuryazarlık Arasındaki İlişki, Trakya Eğitim Dergisi, 12, 3, 1799-1820, 2022.

Hernandez, E. J., Reducing Bullying and Preventing Dropout Through Student Engagement: A Prevention-Focused Lens for School-Based Family Counselors, International Journal for School-Based Family Counseling, 7, 1-13, 2016.

Huxtable, M., School Social Work: An International Profession, Children & Schools, 20, 2, 95-109, 1998.

International Federation of Social Workers (IFSW) (2014). Global Definition of Social Work. https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work (Erişim tarihi: 20.04.2026)

İnsan Hakları Derneği (2008). Çocuk İhmali ve İstismarını Önleme: Öğretmenler ve Aileler İçin Eğitim Kılavuzu. https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2007/11/cocuk_ihmalini_ve_istismarini_onleme_ogretmenler_ve_aileler_icin_egitim_klavuzu.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2026)

Johnson, E. I. ve Easterling, B. A., Coping with Confinement: Adolescents' Experiences with Parental Incarceration, Journal of Adolescent Research, 30, 244-267, 2015.

Kaçar, T., Türkiye'de ve Fransa'da Öğrencilerin Okul Terki ve Devamsızlık Nedenleri: Sistematik Derleme Çalışması, Eğitimde Kuram ve Uygulama, 20, 2, 136-151, 2024.

Kahya, O. ve Ekinci, C. E., In Their Own Words: School Lives of Children with an Imprisoned Parent, International Journal of Educational Development, 62, 165-173, 2018.

Karakaya, S., İlköğretim Okullarında Ailenin Eğitime Katılımı ve Okul Sosyal Hizmeti, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova, 2012.

Karhina, K., Bøe, T., Hysing, M., Askeland, K. G. ve Nilsen, S. A., Parental Separation and School Dropout in Adolescence, Scandinavian Journal of Public Health, 52, 5, 632-639, 2024.

Kart, E., Yeni Yoksulluk ve Hükümlülük: Dışlanma Halinin Çoklu Görünümleri ve Toplumsal İçermenin İmkanları Üzerine, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 46, 259-288, 2021.

Keçe, H., Çocuk Destek Merkezlerinde Yaşayan Cinsel İstismar Mağduru Kız Çocuklarının Sosyal Kaygı Düzeyleri, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

Kılıç, E. ve Özkan, Y., Okul Temelli Aile Danışmanlığında Sosyal Hizmetin Rolü ve Önemi, TSA, 19, 1, 155-178, 2015.

Kılıç, K. M., Ebeveynleri Cezaevinde Olan Çocukların Yaşadıkları Gelişimsel, Davranışsal ve Sosyal Zorlukların Ekolojik Sistem Yaklaşımı Bağlamında Değerlendirilmesi, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6, 36, 150-159, 2019.

Kiye, S. ve Nazlı, S., Çocukların Boşanmaya Uyumu Ölçeği-Aile Formu'nun Geliştirilmesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 2, 119-133, 2022.

Kjellstrand, J. M., Reinke, W. M. ve Eddy, J. M., Children of Incarcerated Parents: Development of Externalizing Behaviors Across Adolescence, Children and Youth Services Review, 94, 628-635, 2018.

Lally, M., Working with Early School Leavers, National Youth Council of Ireland/Dublin, 2012.

Lopez, C. ve Bhat, C. S., Supporting Students with Incarcerated Parents in Schools: A Group Intervention, Journal for Specialists in Group Work, 32, 2, 139-153, 2007.

Martin, E., Hidden Consequences: The Impact of Incarceration on Dependent Children, National Institute of Justice Journal, 278, 1-7, 2017.

Martin, J. S. ve Phaneuf, S. W. (2018). Family Visitation and Its Relationship to Parental Stress Among Jailed Fathers. The Prison Journal, 98 (6), 738-759. https://doi.org/10.1177/0032885518812107 (Erişim tarihi: 12.04.2026)

Murray, J. ve Farrington, D. P., Parental Imprisonment: Long-Lasting Effects on Boys' Internalizing Problems Through the Life-Course, Development and Psychopathology, 20, 273-290, 2008.

Otrar, M. ve Demirbilek, M., Ebeveynleri Birlikte Olan Ergenler ile Parçalanmış Aileye Sahip Ergenlerin Benlik Saygıları ve Atılganlık Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme, Eğitimde Politika Analizi, 2, 2, 21-40, 2013.

Özbesler, C. ve Duyan, V., Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet, Eğitim ve Bilim, 34, 154, 17-25, 2009.

Özkan, Y. ve Kılıç, E., Okul Sosyal Hizmet Uygulamalarında Ekolojik Yaklaşımın Önemi, V. Işıkhan (Ed.), Doç. Dr. Şener Koçyıldırım'a Armağan: Sosyal Hizmet ve Toplumla Çalışma içinde, 74-81, Nar Yayınevi/İstanbul, 2014.

Özkan, Y. ve Selcik, O., Okul Sosyal Hizmeti'nin Okul Erken Terki Üzerine Potansiyel Etkisi, Journal of International Social Research, 9, 43, 1275-1281, 2016.

Parke, R. ve Clarke-Stewart, K. A., The Effects of Parental Incarceration on Children: Perspectives, Promises, and Policies, J. Travis ve M. Waul (Ed.), Prisoners Once Removed: The Impact of Incarceration and Reentry on Children, Families, and Communities, 189-232, Urban Institute/Washington D.C., 2003.

Runyan, D. K., Corinne, M. C. ve Hasan, F., Child Abuse and Neglect by Parents and Other Caregivers, World Report on Violence and Health, 2002.

Saunders, V., What Does Your Dad Do for a Living? Children of Prisoners and Their Experiences of Stigma, Children and Youth Services Review, 90, 21-27, 2018.

Shillingford, M. A. ve Edwards, O. W., Professional School Counselors Using Choice Theory to Meet the Needs of Children of Prisoners, Professional School Counseling, 12, 62-65, 2008.

Stearns, E. ve Glennie, E., When and Why Dropouts Leave High School, Youth & Society, 38, 29-57, 2006.

Stockholm Center for Freedom (2024). 40,000 Child Sexual Abuse Reports Filed in Turkey in 2023. https://stockholmcf.org/40000-child-sexual-abuse-reports-filed-in-turkey-in-2023/ (Erişim tarihi: 19.03.2026)

Şentürk, Ü., Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması), Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2006.

Tatlı, S. ve Atmaca, T., Ebeveyn Başarı Baskısı ve Akademik Stresin Ortaöğretim Öğrencilerinin Okul Tükenmişliğini Yordama Düzeyi, Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 40, 1328-1349, 2023.

Türkiye İstatistik Kurumu (2024). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2023-53674 (Erişim tarihi: 13.03.2026)

Uğurlu Akbay, H. E., Erken Çocukluk Döneminde Duygusal Davranışsal Bozukluklar: Özel Eğitim Bağlamında Tanım, Sorunlar ve Davranışsal Desteğe Yönelik Etkili Uygulamalar, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 58, 3028-3055, 2023.

UNICEF, Child-Centered Development the Basis for Sustainable Human Development, UNICEF/New York, 2001.

UNICEF, Dünya Çocuklarının Durumu, UNICEF/New York, 2005.

Yelboğa, N., Çocuk Hakları Bağlamında Cinsel İstismarın İncelenmesi, Sosyal Çalışma Dergisi, 3, 2, 202-221, 2019.

Yeşilkayalı, E., Okul Sosyal Hizmeti Uygulamasında Yaklaşım ve Model Örnekleri, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 1, 135-152, 2016.

Yolcuoğlu, İ. G., Bireylerle, Ailelerle, Gruplarla ve Toplumla Sosyal Hizmet, Nar Yayınevi/İstanbul, 2014.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Zammit, K. A. ve Anderson-Ketchmark, C., Understanding Dropout Recovery, Children & Schools, 33, 4, 249-254, 2011.

Zastrow, C., Sosyal Hizmete Giriş (3. Baskı), Nika Yayınevi/Ankara, 2015.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI: DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER VE KULLANIM DAVRANIŞLARININ ROLÜ

SOCIAL MEDIA ADDICTION AMONG UNIVERSITY STUDENTS: THE ROLE OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS AND USAGE BEHAVIORS

Doç. Dr. Tuba BAĞATARHAN

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi/ Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı

tuba.bagatarhan@deu.edu.tr- 0000-0002-7885-6496

Dr. Rukiye AYDOĞAN

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi/ Rekreasyon Anabilim Dalı

rukiye.aydogan@adu.edu.tr- 0000-0002-8967-2684

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık seviyelerini farklı sosyo-demografik faktörler temelinde analiz etmektir. Araştırma, toplam 206 üniversite öğrencisinden toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Veri analizi kapsamında ilişkisiz örneklem için t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniklerinden yararlanılmıştır. Verilerin analizi IBM SPSS 25 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, katılımcıların cinsiyetleri ile öğrenim gördükleri sınıf kademelerinin sosyal medya bağımlılığı puanları üzerinde ayırt edici bir etkisinin olmadığını göstermiştir. Buna karşılık, algılanan sosyoekonomik düzeyin, gün bazında sosyal medyada geçirilen süre ve en çok zaman ayrılan internet etkinliği değişkenleri açısından manidar farklılaşmalara yol açtığı saptanmıştır. Özellikle kendisini alt sosyoekonomik grupta gören öğrencilerin bağımlılık puanlarının, üst gelir grubundaki akranlarına kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca, gün içinde platformlarda harcanan zaman uzadıkça bağımlılık eğiliminin de doğrusal bir artış gösterdiği gözlemlenmiştir. Bunun yanı sıra, sosyal medya bağımlılık düzeylerinin internet ortamında en yoğun yöneldikleri aktivite türüne göre belirgin bir şekilde değiştiği; zamanını ağırlıklı olarak sosyal ağlara ve internette gezintiye ayıran öğrencilerin, özellikle ödev hazırlamaya daha fazla zaman ayıran öğrencilere kıyasla daha yüksek bağımlılık puanlarına ulaştıkları tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, üniversite öğrencilerinde bilinçli sosyal medya kullanımını desteklemeye yönelik farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması ve özellikle uzun süre sosyal medya kullanan öğrencilere yönelik koruyucu ve önleyici eğitim programlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya bağımlılığı, üniversite öğrencileri, internet kullanım alışkanlıkları

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. GİRİŞ

21. yüzyılda iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm, üniversite gençliğinin gündelik yaşamını, bilgiye erişim kanallarını ve sosyalleşme biçimlerini köklü biçimde değiştirmiştir. Günümüzde internet ve sosyal medya platformları, yükseköğretim öğrencileri için yalnızca birer eğlence aracı olmanın ötesine geçerek; kimlik sunumu, akran etkileşimi, iş birliği ve akademik kaynaklara erişim gibi süreçlerin temel altyapısını oluşturmaktadır (Dennen vd., 2024; Bashir ve Bhat, 2021). Sosyal medyanın üniversite yaşamına bu denli entegre olması, öğrencilere gelişimleri için ve akademik açıdan çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Sosyal ağların işlevsel amaçlarla ölçülü düzeyde kullanımı, akademik performansı olumlu yönde etkileyebilmektedir (Astleitner vd., 2024). Bununla birlikte, bu teknolojilerin sağladığı yararlar kullanım süresi ve kullanım amacıyla yakından ilişkilidir. Nitekim literatürde, günlük sosyal medya kullanım süresinin ortalama 88,87 dakikayı aşmasının akademik çıktılar üzerinde olumsuz etkiler yaratmaya başladığı belirtilmektedir (Tafesse, 2022).

Sosyal medya kullanımının belirli bir yoğunluğu aşması, yalnızca kullanım süresindeki niceliksel bir artışı değil, literatürde davranışsal bir bağımlılık biçimi olarak ele alınan sosyal medya bağımlılığı riskini de beraberinde getirmektedir. Sosyal medya bağımlılığı; bireyin sosyal medya platformlarını kontrol edilemeyen bir dürtüyle, aşırı ve sürekli biçimde kullanması ve bu kullanımın yaşamın diğer önemli alanlarında işlev kaybına yol açması olarak tanımlanmaktadır (Pellegrino vd., 2022; Yuste vd., 2025). Üniversite öğrencileri üzerinde yürütülen araştırmalar, problemli sosyal medya kullanımının yaygın bir olgu olduğunu göstermektedir. Çalışmalarda öğrencilerin haftalık ortalama 20 saatlerini sosyal medya platformlarında geçirdiği ve yaklaşık %15,1'inin sosyal medya bağımlılığı ölçütlerini karşıladığı bildirilmektedir (Lerma vd., 2021). Ayrıca meta-analiz bulguları, problemli sosyal medya kullanımının üniversite öğrencilerinde depresyon, anksiyete ve stres belirtileriyle orta düzeyde anlamlı ilişkiler gösterdiğini (Shannon vd., 2021); bunun yanı sıra uykuya dalma süresinin uzaması, akademik dikkat dağınıklığı ve genel iyilik hâlinin bozulmasıyla ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Kolhar vd., 2021; Tafesse, 2022).

Gelişimsel özellikleri açısından üniversite öğrencileri; artan özerklik, kimlik arayışı ve akran onayına duyarlılık gibi nedenlerle dijital risklere karşı özellikle hassas bir grubu oluşturmaktadır (Lerma vd., 2021; Ramdlani vd., 2024). Sosyal medya, gençlere istedikleri gibi bir kimlik sunma fırsatı verirken, aynı zamanda gerçekçi olmayan standartlarla sürekli karşılaşmalarına neden olur. Bu durum, benlik algısında güvensizliğe ve kimlik gelişiminde çeşitli zorluklara yol açabilir (Ramdlani vd., 2024). Öğrencilerin sosyal kabul görme, olumlu değerlendirilme ve dikkat çekme gereksinimleri, problemli sosyal medya kullanımını besleyen temel psikolojik dinamikler arasında yer almaktadır (Lerma vd., 2021). Bununla birlikte, dijital bağımlılık riski yalnızca psikolojik etmenlerle açıklanabilecek bir olgu değildir. Bireyin interneti kullanım amacı, çevrimiçi etkileşim ihtiyacı ve sosyal medyada geçirdiği süre de bu riskin oluşumunda önemli etkilere sahiptir (Abbas vd., 2019; Tafesse, 2022).

Dijital ortamdaki bu farklılaşan risk düzeyleri, platformların varlığından ziyade öğrencilerin bu mecraları nasıl ve hangi amaçlarla kullandıklarıyla ilişkilidir. Literatür; eğlence, kaçış, zaman

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

geçirme ve pasif tüketim (başkalarının paylaşımlarını izleme) odaklı kullanımın sosyal medya bağımlılığı riskini artırdığını, buna karşılık belirli amaçlara yönelik, kontrollü ve sınırlı kullanımın daha olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu göstermektedir (Abbas vd., 2019; Kolhar vd., 2021). Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin sosyoekonomik özellikler, sosyal medya kullanım süresi ve internet kullanım amaçları (ödev hazırlama, sosyal ağ kullanımı vb.) açısından incelenmesi, risk gruplarının belirlenmesi ve koruyucu-önleyici müdahale programlarının geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda mevcut araştırma, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı düzeylerini çeşitli demografik özellikler ve internet kullanım alışkanlıkları açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel problemi ise "Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı düzeyleri, demografik değişkenlere ve internet kullanım özelliklerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?" sorusunu oluşturmaktadır.

Belirlenen bu genel amaç ve ana problem çerçevesinde, araştırmada şu alt problemlere yanıt aranmıştır:

1. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeyleri sınıf düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?
3. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeyleri algılanan sosyoekonomik düzeylerine göre farklılaşmakta mıdır?
4. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeyleri günlük sosyal medya kullanım sürelerine göre farklılaşmakta mıdır?
5. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılık düzeyleri en çok zaman ayırdıkları internet etkinliğine göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin sergilediği sosyal medya bağımlılık seviyelerinin çeşitli sosyo-demografik faktörler açısından değerlendirilmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda tarama modelinden faydalanılmıştır. Araştırma, nicel desenlerden biri olan ilişkisel tarama modeline göre şekillendirilmiştir. Bu model; çoklu değişkenlerin kendi aralarında eş zamanlı bir değişime sahip olup olmadığını, eğer varsa bu değişimin ne ölçüde gerçekleştiğini ortaya koymayı hedefler (Karasar, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmaya katılan çalışma grubunun sosyo-demografik verilerine ait detaylı dağılımlar Çizelge 1'de özetlenmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 1. Çalışma Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	f	%
Cinsiyet	Kadın	133	64.6
	Erkek	73	35.4
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	8	3.9
	2. Sınıf	65	31.6
	3. Sınıf	96	46.6
	4. Sınıf	37	18.0
Algılanan SED	Düşük	21	10.2
	Orta	176	85.4
	Yüksek	9	4.4
En Çok Zaman Ayrılan Etkinlik	Ödev hazırlama	9	4.4
	Film izleme	21	10.2
	İnternette gezinti	44	21.4
	Sohbet etme	16	7.8
	Oyun oynama	4	1.9
	Sosyal medya kullanımı	112	54.4
Sosyal Medya Kullanım Sıklığı	Hiç	1	0.5
	Nadiren	2	1.0
	Ara sıra	38	18.4
	Sık sık	120	58.3
	Her zaman	45	21.8
Sosyal Medya Kullanım Süresi	1–2 saat	29	14.1
	3–4 saat	78	37.9
	5–6 saat	50	24.3
	7 saatten fazla	46	22.3

Araştırmaya toplam 206 üniversite öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların 133'ü (%64.6) kadın, 73'ü (%35.4) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin sınıf düzeyine bakıldığında 8'inin (%3.9) 1. sınıf, 65'inin (%31.6) 2. sınıf, 96'sının (%46.6) 3. sınıf ve 37'sinin (%18.0) 4. sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir.

Algılanan sosyoekonomik düzeye göre katılımcıların 21'i (%10.2) düşük, 176'sı (%85.4) orta ve 9'u (%4.4) yüksek düzeydedir. Katılımcıların en çok zaman ayırdıkları internet etkinlikleri incelendiğinde, 112'sinin (%54.4) sosyal paylaşım ağlarını (Instagram, Twitter vb.) tercih ettiği görülmektedir. Bunu 44 kişi (%21.4) ile internette gezinti, 21 kişi (%10.2) ile film izleme, 16 kişi (%7.8) ile sohbet etme, 9 kişi (%4.4) ile ödev hazırlama ve 4 kişi (%1.9) ile oyun oynama takip etmektedir.

Sosyal medya kullanım sıklığı açısından katılımcıların 1'i (%0.5) hiç, 2'si (%1.0) nadiren, 38'i (%18.4) ara sıra, 120'si (%58.3) sık sık ve 45'i (%21.8) her zaman sosyal medya kullandıklarını belirtmişlerdir. Sosyal medya bağımlılık süresi açısından ise 29'unun (%14.1) 1–2 saat, 78'inin

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

(%37.9) 3–4 saat, 50'sinin (%24.3) 5–6 saat ve 46'sının (%22.3) günde 7 saat ve üzerinde bir sürede sosyal medyada vakit geçirdiği belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama araçları olarak Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

2.3.1. Bergen Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği

Kişilerin sosyal medya kullanımına yönelik bağımlılık eğilimlerini ölçmek amacıyla Andreassen ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilen bu ölçek, toplam 6 maddeden oluşmaktadır. Maddeler, "1: Çok nadir" ile "5: Çok sık" arasında puanlanan 5'li Likert derecelendirmesine sahiptir. Orijinal formun güvenirlik analizi sonucunda Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı .88 olarak belirlenmiş ve aracın yüksek bir güvenirliğe sahip olduğu bildirilmiştir. Ölçeği Türk kültürüne uyarlayan Demirci (2019), üniversite örneklemi üzerinde yürüttüğü açımlayıcı faktör analizi ile yapının tek boyutlu olduğunu saptamıştır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi de uyum indekslerinin standart kriterleri karşıladığını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda ilgili araç Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik standartlarını tam anlamıyla sağladığını göstermektedir (Demirci, 2019).

2.3.2. Kişisel Bilgi Formu

Form, gerekli sosyo-demografik verileri elde etmek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Bu kapsamda katılımcıların cinsiyet durumları, öğrenim gördükleri sınıf seviyeleri ve kendilerinin değerlendirdiği sosyoekonomik düzeyleri sorulmuştur. Ayrıca gün içinde sosyal medyada geçirilen süre, platformları kullanma sıklığı ve internet ortamında en fazla zaman ayırdıkları aktivite türü gibi hem demografik hem de davranışsal nitelikteki değişkenlerin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma verileri, hedef kitleyi oluşturan üniversite öğrencilerine Google Forms tabanlı dijital anketler aracılığıyla online ortamda toplanmıştır. Veri toplama aşamasında etik ilkelere sadık kalınarak gönüllülük prensibi ön planda tutulmuş; öğrencilere çalışmanın içeriği aktarılarak katılıp katılmama kararı tamamen kendilerine bırakılmıştır. Ayrıca elde edilen tüm yanıtların gizli tutulacağı taahhüt edilmiştir ve toplanan verinin sadece bilimsel yayınlarda ve araştırmalarda değerlendirileceği vurgulanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Toplanan verilerin istatistiksel analizine geçilmeden evvel, sosyal medya bağımlılık ölçeğinden alınan toplam puan setinin normallik varsayımlarına uygun olup olmadığı çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları üzerinden test edilmiştir. İlgili katsayıların literatürde yaygın olarak kabul gören sınırlar (çarpıklık ±3, basıklık ±10) dahilinde kaldığı saptanmıştır (Kline, 2016). Elde edilen bu sonuçlar verilerin normal bir dağılım sergilediğine ve analizlerde parametrik tekniklerin uygulanabileceğine işaret etmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Normallik dağılım koşullarının doğrulanmasıyla birlikte, gruplar arası farklılıkları incelemek adına ilişkisiz örneklemler için t-testi ve tek yönlü varyans analizine (ANOVA) başvurulmuştur. Anlamlı çıkan varyans analizlerinde, farkın hangi kaynaklardan ileri geldiğini belirlemek üzere post-hoc çoklu karşılaştırma testleri işletilmiştir. İstatistiki kararlarda manidarlık sınırı $p < .05$ olarak kabul edilmiştir. Bahsi geçen tüm bu nicel analiz süreçleri, bilgisayar ortamında IBM SPSS 25 paket yazılımı vasıtasıyla yürütülmüştür.

3. BULGULAR

3.1. Betimsel İstatistikler

Bağımsız örneklemler t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) gibi parametrik istatistiksel işlemlerden önce, verilerin normallik koşullarını karşılayıp karşılamadığını anlamak üzere basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) katsayıları kontrol edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı puanlarının ortalaması 18.50 (SS = 4.93) olarak belirlenmiştir. Değişkenin dağılım özellikleri incelendiğinde, çarpıklık (.071) ile basıklık (-.101) katsayılarının literatürde referans verilen değerler arasında kaldığı belirlenmiş ve sosyal medya bağımlılığı puanlarının normal dağılım varsayımını sağladığı görülmektedir.

3.2. Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Cinsiyet Değişkeni Açısından İncelenmesi

Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı puanlarının cinsiyet değişkeni açısından t-testi sonuçları Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Öğrencilerin Sosyal Medya Bağımlılık Puanlarının Cinsiyet Değişkeni Açısından t-Testi Analiz Bulguları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	ss	t	sd	p
Kadın	131	18.51	4.86	0.025	202	0.980
Erkek	73	18.49	5.10			

Çizelge 2'deki analiz sonuçları dikkate alındığında, katılımcıların cinsiyet grupları ile sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını saptamak için yapılan t-testi sonucunda, kadın öğrencilerden elde edilen puan ortalaması ($\bar{X}$ = 18.51, SS = 4.86) ile erkek öğrencilere ait puan ortalaması ($\bar{X}$ = 18.49, SS = 5.10) birbirine oldukça yakın bulunmuştur. Bu doğrultuda, iki grubun bağımlılık puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın meydana gelmediği görülmektedir ($t(202) = 0.025$, $p = .980$). Başka bir ifadeyle, mevcut örneklemde cinsiyet faktörünün sosyal medya bağımlılığı üzerinde ayırt edici bir rolü bulunmamaktadır.

3.3. Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Sınıf Düzeyi Değişkeni Açısından İncelenmesi

Üniversite öğrencilerinin ölçekten aldıkları sosyal medya bağımlılık puanlarının, okudukları sınıf düzeylerine bağlı olarak istatistiksel bir değişim gösterip göstermediğini test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniği işletilmiştir. Elde edilen varyans analizi çıktıları Çizelge 3'te yer almıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 3. Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Sosyal Medya Bağımlılık Puanlarının ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	54.088	3	18.029	.737	.531
Gruplar İçi	4892.907	200	24.465		
Toplam	4946.995	203			

Çizelge 3'te sunulan bulgular incelendiğinde, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı puanlarının sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($F(3, 200) = 0.737$, $p = .531$).

3.4. Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Sosyoekonomik Düzey Değişkeni Açısından İncelenmesi

Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı puanlarının algıladıkları sosyoekonomik düzeye göre farklılaşma durumunu incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Analiz öncesinde gerçekleştirilen Levene homojenlik testi verilerine göre, sosyal medya bağımlılığı puanlarına ilişkin varyansların homojen olduğu belirlenmiştir (Levene(2, 201) = 2.963, p = .054). Bu bulgular doğrultusunda, tek yönlü varyans analizinin homojenlik varsayımının sağlandığı kabul edilerek analiz yapılmıştır. Analiz sonuçları Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Öğrencilerin Kendilerini Konumlandırdıkları Sosyoekonomik Düzey Değişkenine Göre Sosyal Medya Bağımlılık Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	168.058	2	84.029	3.534	.031
Gruplar İçi	4778.937	201	23.776		
Toplam	4946.995	203			

Varyans analizi (ANOVA) bulguları incelendiğinde; üniversite öğrencilerinin algıladıkları sosyoekonomik durumlarının, sosyal medya bağımlılık puanları üzerinde istatistiksel açıdan manidar bir farklılaşmaya zemin hazırladığı saptanmıştır ($F(2, 201) = 3.534$, $p = .031$). Söz konusu bu anlamlı farklılaşmanın hangi ekonomik refah gruplarından kaynaklandığını netleştirmek adına çoklu karşılaştırma testlerinden Bonferroni analizi yapılmıştır. Elde edilen post-hoc analiz çıktılarına göre; sosyoekonomik durumunu "düşük" olarak nitelendiren öğrencilerin bağımlılık puan ortalamalarının, ekonomik durumunu "yüksek" olarak gören akranlarına nazaran istatistiksel olarak belirgin düzeyde daha yukarıda olduğu belirlenmiştir (ortalama fark = 5.20, $p = .026$).

3.5. Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Sosyal Medya Kullanım Süresi Değişkeni Açısından İncelenmesi

Katılımcıların gün içinde sosyal medyaya ayırdıkları zaman diliminin bağımlılık düzeylerinde istatistiksel bir değişime yol açıp açmadığını test etmek amacıyla tek yönlü varyans analizi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

(ANOVA) yöntemine başvurulmuştur. Analiz sonuçları Çizelge 5'te sunulmuştur. Varyans analizinin alt varsayımlarını kontrol etmek adına öncelikle Levene homojenlik testi uygulanmış ve ölçek genel puanlarına ait grup varyanslarının istatistiksel olarak dengeli (homojen) bir dağılım sergilediği teyit edilmiştir (Levene(3,197) = 1.853, p = .139)

Çizelge 5. Günlük Sosyal Medya Kullanım Zamanına Göre Öğrencilerin Sosyal Medya Bağımlılık Puanlarına İlişkin Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	724.613	3	241.538	11.608	.000
Gruplar İçi	4099.088	197	20.808		
Toplam	4823.701	200			

Analizi bulguları, üniversite öğrencilerinin gün içinde sosyal medyaya ayırdıkları sürenin, onların sosyal medya bağımlılık seviyeleri üzerinde anlamlı bir farklılaşma meydana getirdiğini ortaya koymaktadır ($F(3,197) = 11.608$, $p < .001$). Belirlenen bu anlamlı farklılığın hangi kullanım sürelerine sahip gruplardan kaynaklandığını netleştirmek adına çoklu karşılaştırma tekniklerinden Bonferroni testi yapılmıştır. İlgili post-hoc analiz çıktıları incelendiğinde; gün bazında 5-6 saatini sosyal medyada geçiren öğrencilerin bağımlılık puanlarının, 1-2 saatlik kısıtlı kullanım sağlayan akranlarına kıyasla istatistiksel açıdan anlamlı ölçüde yüksek olduğu saptanmıştır (ortalama fark = 4.33, $p < .001$). Bununla birlikte, günlük kullanımı 7 saat ve üzerinde olan katılımcıların bağımlılık puanlarının; hem 1-2 saat kullanan gruptan (ortalama fark = 5.86, $p < .001$) hem de 3-4 saat kullanan gruptan (ortalama fark = 3.41, $p = .001$) ileri düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durum, sosyal medyada geçirilen süre arttıkça bağımlılık eğiliminin de belirgin bir tırmanış gösterdiğine işaret etmektedir.

3.6. Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin En Çok Zaman Ayırdıkları İnternet Etkinliği Değişkeni Açısından İncelenmesi

Öğrencilerin internet ortamında en yoğun şekilde yöneldikleri aktivite türünün, sosyal medya bağımlılık puanlarında istatistiksel bir farklılığa yol açıp açmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tekniğine başvurulmuştur. Yapılan analizlerin detayları Çizelge 6 üzerinde paylaşılmıştır. Varyans analizi öncesinde grupların homojenlik ön koşulunu sağlayıp sağlamadığı Levene testi yardımıyla kontrol edilmiş ve grup varyanslarının istatistiksel olarak homojen bir dağılım sergilediği teyit edilmiştir Levene(5,198) = 0.728, p=.603).

Çizelge 6. Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığı Puanlarının En Çok Zaman Ayrılan İnternet Etkinliğine Göre ANOVA Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar Arası	518.031	5	103.606	4.632	.001
Gruplar İçi	4428.964	198	22.369		
Toplam	4946.995	203			

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ANOVA sonuçlarına göre, sosyal medya bağımlılığı puanlarının en çok zaman ayrılan internet etkinliğine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur ($F(5,198) = 4.632$, $p = .001$). Farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Bonferroni çoklu karşılaştırma testi uygulanmıştır.

Bonferroni testi sonuçlarına göre, sosyal paylaşım ağlarına (Instagram, Twitter vb.) en fazla zaman ayıran öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı puanları, ödev hazırlama gibi eğitsel etkinliklere zaman ayıran öğrencilerden (ortalama fark = 6.41, $p = .002$) ve film izlemeye zaman ayıran öğrencilerden (ortalama fark = 3.51, $p = .038$) anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ayrıca internette gezinti yapmaya zaman ayıran öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı puanları, ödev hazırlama etkinliğine zaman ayıran öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur (ortalama fark = 5.77, $p = .015$). Diğer grup karşılaştırmaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p > .05$).

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada, üniversitede eğitim gören öğrencilerin sosyal medya bağımlılık durumlarının sosyo-demografik faktörler ile çevrim içi mecraları ve sosyal ağları kullanma pratikleri doğrultusunda değişime uğrayıp uğramadığı incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlar, bazı geleneksel demografik değişkenlere göre bağımlılık puanlarında anlamlı bir farklılık oluşmadığını; buna karşın kullanım süresi ve kullanım amacı gibi işlevsel değişkenlerin sosyal medya bağımlılığı düzeylerinde anlamlı farklılaşmalara yol açtığını ortaya koymaktadır.

Araştırmanın ilk bulgusu, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığı puanlarının cinsiyet faktörü ile öğrenim görülen sınıf kademesine bağlı olarak manidar biçimde farklılaşmadığına işaret etmiştir. Kadın ve erkek öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı puan ortalamalarının birbirine oldukça yakın olması, sosyal medya platformlarının her iki cinsiyet için de benzer düzeyde kullanılan bir gündelik yaşam unsuru hâline geldiğini düşündürmektedir. Bu bulgu, internetin ve sosyal ağların üniversite öğrencilerinin yaşamına yaygın biçimde entegre olduğunu vurgulayan önceki araştırmalarla uyumludur (Bashir vd., 2021; Dennen vd., 2024). Benzer şekilde, sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılığın bulunmaması, üniversite yaşamının farklı aşamalarında öğrencilerin sosyal medya kullanımına yönelik gereksinim ve eğilimlerinin büyük ölçüde benzer kaldığını göstermektedir. Bu durum, üniversite eğitimi süresince akran etkileşimi ve kimlik sunumu gereksiniminin devam ettiğini ileri süren literatürle de örtüşmektedir (Astleitner vd., 2024). Dolayısıyla sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin sınıf düzeyinden bağımsız olarak benzer bir örüntü sergilediği söylenebilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer önemli bulgu, algılanan sosyoekonomik düzeyi düşük olan öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı puanlarının, algılanan sosyoekonomik düzeyi yüksek olan öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek olmasıdır. Bu bulgu, dijital ortamlardaki risklerin bireylerin sosyoekonomik koşullarına göre farklılaşabileceğini düşündürmektedir. Literatürde, üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı zaman zaman bir kaçış ve baş etme mekanizması olarak kullanabildikleri belirtilmektedir (Lerma vd., 2021; Ramdlani vd., 2024). Bu doğrultuda, sosyoekonomik açıdan kendilerini daha dezavantajlı algılayan öğrencilerin, gerçek yaşamda karşılayamadıkları sosyalleşme, eğlence ve kendini ifade etme

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gereksinimlerini sosyal medya aracılığıyla gidermeye daha fazla yönelebilecekleri düşünülebilir. Sosyal medyanın mekândan bağımsız, düşük maliyetli ve sürekli erişilebilir bir ortam sunması da bu yönelimi destekleyen etmenlerden biri olabilir. Dolayısıyla, sosyoekonomik dezavantajların öğrencilerin sosyal medya platformlarına yönelimini artırarak problemli kullanım ve sosyal medya bağımlılığı açısından bir risk faktörü oluşturabileceği söylenebilir (Ramdlani vd., 2024).

Araştırmanın en belirgin bulgularından biri, günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça sosyal medya bağımlılığı puanlarının da artış göstermesidir. Özellikle günde 5–6 saat ile 7 saat ve üzeri sosyal medya kullanan öğrencilerin bağımlılık puanları, daha kısa süre kullanan öğrencilere kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu, sosyal medya kullanım süresindeki artışın problemli sosyal medya kullanımıyla ilişkili olduğunu ortaya koyan önceki araştırmalarla uyumludur (Lerma vd., 2021). Benzer şekilde, Tafesse (2022) tarafından günlük ortalama 88,87 dakikanın (yaklaşık 1,5 saat) üzerindeki sosyal medya kullanımının akademik ve psikososyal çıktılarla olumsuz ilişkiler göstermeye başladığı yönündeki bulgular da mevcut araştırmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Bu doğrultuda, sosyal medyada geçirilen sürenin artması, bireyin platformları kontrol etmesini güçleştirerek problemli kullanım örüntülerinin gelişmesine katkıda bulunan önemli bir risk göstergesi olarak değerlendirilebilir (Pellegrino vd., 2022; Yuste vd., 2025).

Son olarak, sosyal medya bağımlılığı puanlarının öğrencilerin en fazla zaman ayırdıkları internet etkinliğine göre anlamlı biçimde farklılaştığı belirlenmiştir. Zamanının büyük bölümünü sosyal paylaşım ağlarında vakit geçirmeye ve internette gezintiye ayıran öğrencilerin sosyal medya bağımlılığı puanlarının, interneti ağırlıklı olarak ödev hazırlama ve akademik amaçlarla kullanan öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, dijital risklerin platformların varlığından ziyade bireylerin interneti nasıl ve hangi amaçla kullandıklarıyla ilişkili olduğunu ileri süren kuramsal açıklamalarla uyumludur (Abbas vd., 2019; Kolhar vd., 2021). İnterneti ödev hazırlama ve akademik kaynaklara erişim gibi belirli amaçlar doğrultusunda kullanan öğrencilerin sosyal medya kullanımını daha kontrollü biçimde sürdürebildikleri ve bu nedenle problemli kullanım açısından daha düşük risk taşıdıkları düşünülebilir (Dennen vd., 2024). Buna karşılık, sosyal paylaşım ağlarında pasif içerik tüketimi, eğlence ve zaman geçirme odaklı etkinliklere yönelen öğrencilerin platformlarla daha yoğun etkileşim kurmaları, problemli sosyal medya kullanımı ve sosyal medya bağımlılığı açısından daha yüksek risk oluşturmaktadır (Abbas vd., 2019).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığının cinsiyet ve sınıf düzeyi gibi demografik değişkenlerden ziyade, algılanan sosyoekonomik düzey, kullanım süresi ve kullanım amacı gibi değişkenlerle ilişkili olduğunu göstermiştir. Özellikle sosyal medyayı eğlence ve pasif içerik tüketimi amacıyla yoğun kullanan öğrencilerde bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bu bulgular, sosyal medya bağımlılığında belirleyici faktörlerin daha çok kullanım biçimi ve dijital alışkanlıklar olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda üniversitelerde bilinçli sosyal

medya kullanımı ve zaman yönetimi konusunda eğitimlerin artırılması; risk gruplarına yönelik psikolojik destek hizmetlerinin güçlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abbas, J., Aman, J., Nurunnabi, M. and Bano, S., The impact of social media on learning behavior for sustainable education: Evidence of students from selected universities in Pakistan, *Sustainability*, 11, 6, Article 1683, https://doi.org/10.3390/su11061683 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Astleitner, H. and Schlick, S., The social media use of college students: Exploring identity development, learning support, and parallel use, *Active Learning in Higher Education*, 25, 3, 231–254, https://doi.org/10.1177/14697874241233605 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Bashir, I., Malik, A. and Mahmood, K., Social media use and information-sharing behaviour of university students, *IFLA Journal*, 47, 4, 481–492, https://doi.org/10.1177/0340035221991564 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Dennen, V. and He, D., University students, social media, and purposeful use: Networked knowledge activities across contexts, *Proceedings of the International Conference on Networked Learning 2024*, 14, 1, https://doi.org/10.54337/nlc.v14i1.8089 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Karasar, N., Araştırmalarda Rapor Hazırlama, Nobel Yayın Dağıtım/Ankara, 2011.

Kline, R. B., Principles and Practice of Structural Equation Modeling (4th ed.), Guilford Press/New York, 2016.

Kolhar, M. S., Kazi, R. N. and Alameen, A., Effect of social media use on learning, social interactions, and sleep duration among university students, *Saudi Journal of Biological Sciences*, 28, 4, 2216–2222, https://doi.org/10.1016/j.sjbs.2021.01.010 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Lerma, M., Marquez, C., Sandoval, K. and Cooper, T. V., Psychosocial correlates of excessive social media use in a Hispanic college sample, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 24, 11, 722–728, https://doi.org/10.1089/cyber.2020.0498 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Moreno, M., Riddle, K., Jenkins, M. C., Singh, A., Zhao, Q. and Eickhoff, J., Measuring problematic internet use, internet gaming disorder, and social media addiction in young adults: Cross-sectional survey study, *JMIR Public Health and Surveillance*, 8, 1, e27719, https://doi.org/10.2196/27719 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Pellegrino, A., Stasi, A. and Bhatiasevi, V., Research trends in social media addiction and problematic social media use: A bibliometric analysis, *Frontiers in Psychiatry*, 13, Article 1017506, https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.1017506 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Ramdlani, M. F., Khoiriyah, H. A. and Lawal, U. S., Influence of social media on self-identity formation and the development of interpersonal ability in university students, *Education and Sociedad Journal*, 1, 2, 63–74, https://doi.org/10.61987/edsojou.v1i2.63 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Shannon, H., Bush, K., Villeneuve, P., Hellemans, K. and Guimond, S., Problematic social media use in adolescents and young adults: Systematic review and meta-analysis, *JMIR Mental Health*, 9, 4, e33450, https://doi.org/10.2196/33450 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Tafesse, W., Social networking sites use and college students' academic performance: Testing for an inverted U-shaped relationship using automated mobile app usage data, *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 19, Article 32, https://doi.org/10.1186/s41239-022-00322-0 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

Yuste, R., Baler, R. and Volkow, N. D., Addictive-like dimensions of problematic use of social media, *Journal of Addiction Medicine*, 19, 2, 115–123, https://doi.org/10.1097/adm.0000000000001525 (Erişim tarihi: 29.06.2026).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DİKKAT KONTROLÜ ÖLÇEĞİ KISA FORMU'NUN TÜRKÇE VERSİYONUNUN ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Tuba Bağatarhan
Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi/ Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı
tuba.bagatarhan@deu.edu.tr - 0000-0002-7885-6496

Yüksek Lisans Öğrencisi Beyza Özen
Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Programı
ozen.beyza@ogr.deu.edu.tr - 0009-0003-0493-5073

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Dikkat Kontrolü Ölçeği Kısa Formu'nun Türkçe formunun üniversite öğrencileri örneklemindeki psikometrik özelliklerini incelemektir. Araştırmaya yaş ortalaması 21.06 (SS = 2.03) olan 320 üniversite öğrencisi katılmıştır. Veriler çevrim içi olarak toplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi, ölçüt bağıntılı geçerliğini değerlendirmek amacıyla ise korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik analizleri kapsamında Cronbach alfa, McDonald's omega, Guttman λ6, iki yarı güvenirliği, bileşik güvenirlik ve test-tekrar test analizleri uygulanmıştır. Ayrıca ölçeğin cinsiyete göre ölçme değişmezliği çok gruplu doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları, iki faktörlü yapının kabul edilebilir uyum indekslerine sahip olduğunu göstermiştir (χ^2/sd = 2.54, CFI = .917, GFI = .938, IFI = .918, SRMR = .075, RMSEA = .069). Ölçüt bağıntılı geçerlik analizleri, Dikkat Kontrolü Ölçeği Kısa Formu puanlarının Özdüzenlemenin Dikkat Kontrolü Ölçeği puanları ile pozitif ve anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu göstermiştir. Güvenirlik analizleri, ölçeğin kabul edilebilir düzeyde iç tutarlılığa ve zamana karşı kararlılığa sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ölçme değişmezliği analizleri, ölçeğin cinsiyete göre değişmezliğini desteklemiştir. Elde edilen bulgular, Dikkat Kontrolü Ölçeği Kısa Formu'nun Türkçe formunun üniversite öğrencilerinde dikkat kontrolünü değerlendirmede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Dikkat kontrolü, psikometrik özellikler, geçerlik, güvenirlik, ölçme değişmezliği.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EXAMINATION OF THE PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE TURKISH VERSION OF THE ATTENTIONAL CONTROL SCALE SHORT FORM AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Associate Professor Dr. Tuba Bağatarhan
Dokuz Eylül University, Buca Faculty of Education, Department of Guidance and Psychological Counseling
tuba.bagatarhan@deu.edu.tr - 0000-0002-7885-6496

Master's Student Beyza Özen
Dokuz Eylül University, Institute of Educational Sciences, Master's Program in Guidance and Psychological Counseling
ozen.beyza@ogr.deu.edu.tr - 0009-0003-0493-5073

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the psychometric properties of the Turkish version of the Attentional Control Scale—Short Form in a sample of college students. A total of 320 college students with a mean age of 21.06 (SD = 2.03) participated in the study. Data were collected online. Confirmatory factor analysis was conducted to examine the construct validity of the scale, and correlation analysis was performed to assess its criterion-related validity. As part of the reliability analyses, Cronbach's alpha, McDonald's Omega, Guttman's λ6, split-half reliability, composite reliability, and test-retest analyses were applied. Additionally, the scale's measurement invariance across genders was examined using multigroup confirmatory factor analysis. The results of the confirmatory factor analysis indicated that the two-factor structure had acceptable fit indices ($\chi^2/df = 2.54$, CFI = .917, GFI = .938, IFI = .918, SRMR = .075, RMSEA = .069). Criteria-related validity analyses showed that scores on the Short Form of the Attentional Control Scale were positively and significantly correlated with scores on the Control Dimension of the Self-Regulation Scale. Reliability analyses revealed that the scale possessed acceptable levels of internal consistency and test-retest reliability. Measurement invariance analyses supported the scale's invariance across genders. The findings indicate that the Turkish version of the Attentional Control Scale Short Form is valid and reliable for assessing attention control among university students.

Keywords: Attentional control, psychometric properties, validity, reliability, measurement invariance.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EPİSTEMİK APORİA: SOSYAL MEDYADA BİLİŞSEL ÇELİŞKİ VE EPİSTEMİK RAHATSIZLIK ÜZERİNE BÜTÜNLEŞİK BİR MODEL

Dr.Öğr.Üyesi Erkan SOLMAZ

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Bandırma M.Y.O., Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü

esolmaz@bandirma.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1218-9296

ÖZET

Bu çalışma, sosyal medya platformlarındaki algoritmik bilgi akışının bireylerde yarattığı bilişsel çelişki ve epistemik rahatsızlık deneyimlerini teorik bir çerçevede incelemektedir. Araştırmanın amacı, Festinger'in (1957) Bilişsel Çelişki Kuramını, dijital ortama özgü bir kavram olan epistemik rahatsızlıkla ilişkilendirerek, sosyal medyanın algoritmik yapısının bireylerde nasıl şekillendirdiğini sorgulamaktadır. Bu noktadan hareketle, "Epistemik Aporia Modeli" adı verilen özgün bir kavramsal çerçeve önerilmektedir. Model, sosyal medyadaki bilişsel çelişkiyi anlık ve tetiklenmiş bir 'epistemik kilitlenme' olarak ele alıyor. Epistemik rahatsızlığı ise bu ortamın yapısından doğan, kronik bir çıkışsızlık hali olarak açıklıyor. Felsefi kökenini Antik Yunan'daki aporia (çıkmaz, geçitsizlik) kavramından alan model, filtre balonlarının bu çifte çıkmaz karşısında sahte bir çözüm işlevi gördüğünü, kısa vadede rahatlatırken uzun vadede epistemik krizin temel dinamiğini oluşturduğunu öne sürmektedir. Sunulan model, dijital iyi oluş ve epistemik direnç konularında gelecek ampirik araştırmalara zemin hazırlarken, platform tasarımı ve dijital okuryazarlık politikaları için de pratik çıkarımlar sağlamaktadır. Ayrıca çalışma, dijital okuryazarlık müdahalelerinin ve platform tasarımı politikalarının, bireyleri bu epistemik aporiadan kaçırmak yerine, bu durumla yapıcı biçimde yüzleşmeye teşvik edecek şekilde yeniden düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Epistemik Aporia, Bilişsel Çelişki, Epistemik Rahatsızlık, Algoritmik Kişiselleştirme, Filtre Balonu

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EPİSTEMİC APORİA: AN INTEGRATED MODEL ON COGNİTİVE DİSSONANCE AND EPİSTEMİC DİSCOMFORT İN SOCİAL MEDİA

Assistant Professor Dr. Erkan SOLMAZ

Bandırma Onyedi Eylül University, Bandırma Vocational School, Marketing and Advertising Department

esolmaz@bandirma.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1218-9296

ABSTRACT

This study examines, within a theoretical framework, the experiences of cognitive dissonance and epistemic discomfort created in individuals by the algorithmic flow of information on social media platforms. The aim of the research is to question how the algorithmic structure of social media shapes individuals by relating Festinger's (1957) Cognitive Dissonance Theory to epistemic discomfort, a concept specific to the digital environment. Based on this, a unique conceptual framework called the "Epistemic Aporia Model" is proposed. The model conceptualizes cognitive dissonance experienced in the social media environment as an acute and triggered epistemic deadlock, and epistemic discomfort as a chronic state of impasse that is a structural consequence of the environment. Taking its philosophical origins from the ancient Greek concept of aporia (impasse, impassability), the model suggests that filter bubbles function as a false solution to this double impasse, providing short-term relief while forming the fundamental dynamic of the epistemic crisis in the long term. The presented model lays the groundwork for future empirical research on digital well-being and epistemic resistance, while also providing practical implications for platform design and digital literacy policies. Furthermore, the study suggests that digital literacy interventions and platform design policies should be rethought to encourage individuals to constructively confront this epistemic aporia, rather than avoiding it.

Keywords: Epistemic Aporia, Cognitive Dissonance, Epistemic Discomfort, Algorithmic Personalization, Filter Bubble

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GİRİŞ

Aporia kavramı, Yunanca *poros* (geçit, yol) sözcüğünün olumsuzlanmış biçimi olan *a-poros*'tan türemiştir ve sözcük anlamıyla "geçitsizlik", "çıkmaz" ya da "çözümsüz şüphe" durumunu ifade eder (Karamanolis & Politis, 2018; Liddell & Scott, 1940). Aporia kavramının felsefe tarihindeki ilk sistematik kullanımlarından biri, Platon'un Sokratik diyaloglarında yöntemsel bir araç olarak karşımıza çıkar. Burada aporia, muhatabın kendinden emin olduğu bir tanımın çelişkiye düşürülmesiyle ortaya çıkan bir şaşkınlık ve duraklama halini ifade eder. Bu anlamda aporia, Platon'da bir bilgi eksikliğinin itirafı değil, sahici bir sorgulamaya geçişin ön koşulu olarak konumlandırılır (Platon, 1997, s.133).

Aristoteles'in felsefi yönteminde ise aporia, yalnızca bir engel değil, bilgiye ulaşmanın zorunlu bir basamağıdır. Nitekim *Metafizik*'in Beta Kitabı, adeta bir "aporia'lar kataloğu"dur (Aristoteles, MÖ 4. yüzyıl/1924). Aristoteles bu kitapta, temel felsefi problemlere dair on beş aporia (çıkmaz veya sorun) sıralar ve tartışır. Aristoteles, bir soruşturmaya başlamadan önce tüm çıkmazların (aporia'ların) iyice incelenmesi gerektiğini söyleyerek bu yöntemin önemini vurgular (Aristoteles, MÖ 4. yüzyıl/1924, 995a32). Özetle *Metafizik*'te aporia kavramı, sadece bir "zorluk" değil; felsefi düşünceyi harekete geçiren, ona yön veren ve nihai cevaplara ulaşmak için sistematik olarak kullanılan bir araç ve yöntemdir.

Antik felsefede bilgiye ulaşmanın ve hakikati sorgulamanın temel bir aracı olarak kabul edilen aporia deneyimi, bilginin doğasının kökten değiştiği günümüz dijital çağında yepyeni bir bağlama oturmaktadır. Sosyal medya platformları, günümüz bireysel ve toplumsal yaşamının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu platformlar, kullanıcılarına her an erişilebilir, kişiselleştirilmiş ve etkileşimli bir bilgi akışı sunarken, aynı zamanda bireylerin bilgiyle kurduğu ilişkiyi köklü biçimde dönüştürmektedir. Algoritmik kişiselleştirme sistemlerinin giderek karmaşıklaşması, kullanıcıların karşılaştığı içeriklerin büyük ölçüde geçmiş davranışlarına, beğenilerine ve etkileşim kalıplarına göre şekillenmesine yol açmaktadır. Bu durum, bireylerin yalnızca ne gördüğünü değil, aynı zamanda neyi bilme ve neye inanma eğiliminde olduğunu da belirleyen epistemik bir dönüşümü beraberinde getirmektedir.

İşte tam bu noktada, Antik Yunan'daki aporia deneyimi ile günümüz dijital bilgi ortamı arasındaki gerilim, bilgiye erişim ve onu işleme becerisine dair temel bir soruyu gündeme getirir. Zurkowski'nin (1974) bilgi hizmetleri üzerine dikkat çektiği, bilginin yalnızca var olması değil, bireylerin bu bilgiye erişim becerisi ve bu bilgi karşısında sergilediği tutum, bilgi toplumunun temel belirleyicisidir. Algoritmik kişiselleştirmenin sunduğu konforlu ve uyumlu bilgi akışı, bireyleri Antik felsefede olduğu gibi çıkmazlarla (aporia) yüzleşmekten alıkoyarak, sorgulayıcı ve eleştirel düşünmeyi köreltebilir. Ancak Zurkowski'nin (1974) işaret ettiği bilgi okuryazarlığı becerisi, bireylerin karşılaştığı bilgi çıkmazlarını (aporia) bir engel olarak görmek yerine, bu çıkmazları derinlemesine sorgulama ve anlama fırsatına dönüştürmesini mümkün kılar. Dolayısıyla dijital çağda aporia deneyimi, yalnızca epistemik bir duraklama değil, algoritmik belirlemeye karşı bireysel özerkliği ve eleştirel farkındalığı yeniden tesis eden bilinçli bir yöntem olarak yeniden yorumlanmalıdır.

Bu çalışma, sosyal medya platformlarındaki algoritmik bilgi akışının bireylerde yarattığı bilişsel çelişki ve epistemik rahatsızlık deneyimlerini teorik bir çerçevede incelemeyi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

amaçlamaktadır. Araştırmanın temel sorusu şudur: Algoritmik kişiselleştirmenin egemen olduğu dijital ortamda, bireylerin karşılaştığı çelişkili bilgiler ve bu bilgilerin yarattığı rahatsızlık hissi nasıl kavramsallaştırılabilir? Bu sorudan hareketle, çalışma Festinger'in (1957) Bilişsel Çelişki Kuramı ile dijital ortama özgü bir kavram olan epistemik rahatsızlığı ilişkilendirerek, sosyal medyanın algoritmik yapısının bireyleri nasıl şekillendirdiğini sorgulamaktadır.

Bu noktadan hareketle önerilen Epistemik Aporia Modeli, felsefi kökenini Antik Yunan felsefesinden alarak sosyal medya kullanıcısının içine düştüğü çifte çıkmazı ve bu çıkmaz karşısında filtre balonlarının sunduğu sahte çözümü açıklamayı amaçlamaktadır. Alanyazında bilişsel çelişki çoğunlukla bireysel bir psikolojik olgu olarak, epistemik rahatsızlık ise genellikle belirsizlik toleransı ya da bilgi kaygısı gibi komşu kavramlar altında ele alınmıştır. Bu iki olgunun, algoritmik kişiselleştirmenin yarattığı yapısal koşullar altında birbirini besleyen bir döngü oluşturduğunu göstermek ve bu döngüyü tek bir felsefi kavram etrafında toparlamak, hem iletişim sosyolojisi hem de dijital epistemoloji literatürüne özgün bir sentez sunmaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bilgi Okuryazarlığı ve Epistemik Temelleri

Bilgi okuryazarlığı son yıllarda bilgi bilimi, eğitim ve iletişim çalışmalarının kesişim noktasında giderek daha merkezi bir kavram hâline gelmiştir. Pandey ve Choudhary'ye (2024) göre, başlangıçta bilgiyi tanımlama, değerlendirme ve etkili biçimde kullanma kapasitelerine odaklanan bilgi okuryazarlığı, dijital, medya ve veri okuryazarlığını da içeren çok boyutlu bir yetkinlik hâline gelmiştir. Teknolojik ilerlemenin hızı ve dijital çağda bilginin yaygınlaşması, dezenformasyon, algoritmik önyargı ve etik ikilemler gibi sorunları daha görünür kılmıştır (Pandey & Choudhary, 2024).

Bilgi okuryazarlığı kavramı, farklı kuramsal yaklaşımlar doğrultusunda sürekli evrilen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Addison ve Meyers (2013), bilgi okuryazarlığı literatürünü üç temel perspektif altında sentezlemiştir: bilgi çağı becerilerinin edinimi, zihin alışkanlıklarının geliştirilmesi ve bilgi açısından zengin sosyal pratiklere katılım. Bu üç perspektif, bilgi okuryazarlığının farklı epistemik temellerini yansıtmakta ve kavramın çok boyutlu doğasını ortaya koymaktadır.

Bu çok boyutlu doğanın toplumsal yönünü vurgulayan Budd (2004), akademik kütüphaneler ve bilgi arasındaki ilişkiyi sosyal epistemoloji çerçevesinde ele alarak, kütüphanelerin bilgi büyümesi hedefinde oynadığı bütünleyici rolü vurgulamıştır. Bu perspektif, bilgi okuryazarlığının yalnızca bireysel bir beceri değil, aynı zamanda toplumsal bilgi üretimi ve dağıtımı süreçlerinin ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.

Toplumsal bilgi üretimindeki bu rol, günümüzün karmaşık bilgi ortamında daha da kritik bir hâl almaktadır. Nitekim Haider ve Sundin (2022), medya ve bilgi okuryazarlığının mevcut bilgi krizine bir çözüm olarak önerilmesinin ardındaki paradoksları derinlemesine analiz etmiştir. Yazarlara göre medya ve bilgi okuryazarlığı, iklim değişikliği veya aşılama gibi çağdaş tartışmalarda aktif bir rol oynamakta; bu tartışmalar ise olgu ve cehalet, güven ve şüphe ile bilgi erişimi ve bilgi kontrolüne dair mevcut anlayışlara meydan okumaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Mevcut anlayışlara meydan okuyan bu çağdaş tartışmalar, bilgi okuryazarlığının kuramsal temellerinin yeniden sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda Hicks vd. (2023), bilgi okuryazarlığının nasıl gerçekleştiği ve sosyal yaşamı nasıl şekillendirdiğine dair anlayışların; eleştirel, sosyomateryal ve söylemsel kuramsal yaklaşımlar aracılığıyla hem olanaklı kılındığını hem de sınırlandırıldığını tartışmaktadır. Bu bağlamda, bilgi okuryazarlığının kuramsal çerçevesinin yeniden ele alınması, kavramın epistemik boyutlarının daha derinlikli bir şekilde kavranmasını zorunlu kılmaktadır.

Bireyin epistemik süreçlerine odaklanan bu yaklaşımların yanı sıra, bilgi sistemlerindeki güç dinamiklerini merkeze alan bakış açıları da öne çıkmaktadır. Bilgi okuryazarlığı literatüründe son yıllarda bu bağlamda önem kazanan bir diğer yaklaşım, eleştirel bilgi okuryazarlığıdır. Eleştirel bilgi okuryazarlığı, bilginin üretimi, dağıtımı ve kullanımında rol oynayan sosyal, politik ve ideolojik faktörlerin anlaşılmasını temel alır. Bu yaklaşım, bilgi okuryazarlığını tarafsız bir beceriler bütünü olarak değil, bilgi sistemlerindeki güç ilişkilerini ve eşitsizlikleri sorgulayan eleştirel bir pratik olarak konumlandırmaktadır (Manhique, vd. 2023).

Dijital Çağda Bilgi Okuryazarlığı ve Yeni Okuryazarlık Biçimleri

Toplumsal epistemik yapıların bu denli dönüşmesinde, dijital teknolojilerin bilgi ortamında yarattığı köklü değişimlerin payı büyüktür. Bu dönüşüm, bilgi okuryazarlığı kavramının yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim Pandey ve Choudhary (2024), bilgi okuryazarlığının dijital çağın gereklerine uygun kapsamlı bir çerçeveyle yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmakta ve bu çerçevenin eleştirel düşünme, etik zorunluluklar ve yaşam boyu öğrenme çabalarını bütünleştirmesi gerektiğini belirtmektedir. Söz konusu çerçeve, bilgi okuryazarlığını dijital vatandaşlık ve güçlendirilmiş topluluklar için temel bir unsur olarak yer almaktadır (Pandey ve Choudhary, 2024).

Bilgi okuryazarlığının dijital vatandaşlık için temel bir unsur olarak benimsendiği bu yeni dönemde, kavramın epistemik boyutları özellikle algoritmik okuryazarlık ile daha da görünür hâle gelmektedir. Algoritmik okuryazarlık, kullanıcıların maruz kaldığı içeriklerin ardındaki mekanizmaları anlamasını ve bu mekanizmaların epistemik çıkarımlarını değerlendirmesini sağlayan eleştirel bir bilinç olarak tanımlanabilir.

Yaşadığımız çağda bilginin dönüşümü, yeni okuma gereksinimlerini de ortaya çıkarmaktadır. Bu dönüşüm süreci, bireylerin yalnızca bilgi kaynaklarını değerlendirme becerilerini değil, aynı zamanda kendi epistemik varsayımlarını ve bilişsel önyargılarını da sorgulamalarını içermektedir. Tam bu noktada, antik felsefi gelenekteki "aporia" deneyimi ile dijital çağın epistemik zorlukları arasında kurulan paralellik, bilgi okuryazarlığının epistemik boyutlarını yeniden düşünmek için oldukça verimli bir kavramsal zemin sunmaktadır.

Sunulan bu verimli kavramsal zemin ışığında; bilgi okuryazarlığının kuramsal çerçevesi, epistemik temeller, eleştirel bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık biçimleri ve epistemik krizle mücadele gibi birbiriyle ilişkili boyutları kapsayacak şekilde genişlemektedir. Bu genişleyen çerçeve, bireylerin yalnızca bilgiye erişim ve onu kullanma becerileriyle sınırlı değildir. Dolayısıyla bu durum bilginin doğası, epistemik otorite ve bilgi sistemlerindeki güç ilişkileri üzerine eleştirel bir refleksiyon geliştirmelerini de zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde önerilecek olan "Epistemik Aporia Modeli", işte bu genişletilmiş

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kuramsal çerçeve içinde, sosyal medya algoritmalarının yarattığı epistemik zorlukları felsefi bir kavram olan aporia ile ilişkilendirerek bütüncül bir açıklama sunmayı amaçlamaktadır.

Bilişsel Çelişki Kuramı ve Dijital Uzam

Leon Festinger tarafından 1957 yılında ortaya konulan Bilişsel Çelişki Kuramı (Cognitive Dissonance Theory), bireylerin birbiriyle çelişen bilişlere sahip olduklarında ya da davranışları ile bilişleri arasında bir uyumsuzluk oluştuğunda psikolojik bir rahatsızlık deneyimlediklerini ve bu rahatsızlığı azaltmak için çeşitli stratejilere başvurduklarını ileri sürer (Festinger, 1957). Kuramın temel önermesi, bireylerin bilişsel sistemlerinde tutarlılığı koruma yönünde temel bir güdüye sahip olduklarıdır.

Bilişsel çelişkinin ortaya çıkabileceği temel durumlar arasında karar verme süreçleri, zorlanmış itaat, yeni bilgiyle karşılaşma ve sosyal destek arayışı yer alır. Özellikle yeni bilgiyle karşılaşma durumu, bireyin mevcut inançlarıyla çelişen bilgilere maruz kalması sonucunda ortaya çıkan bilişsel uyumsuzluğu ifade eder ve bu durum, bireyin var olan bilişsel yapısını sorgulamasına veya bu çelişkili bilgiyi görmezden gelmesine yol açabilir.

Teori bireyin sınırlı sayıda çelişkili uyaranla, göreli olarak seyrek aralıklarla karşılaştığı bir dünyayı varsayarken, sosyal medya ortamı bu varsayımı büyük ölçüde geçersiz kılar. Kullanıcı artık gün içinde onlarca, hatta yüzlerce kez kendi inançlarıyla örtüşen ya da çelişen bilgi parçacıklarıyla karşı karşıya gelmektedir. Ancak burada kritik olan nokta, bu karşılaşmaların rastlantısal olmaktan çıkıp algoritmik olarak düzenlenmiş olmasıdır. Zhou ve Shen'in (2024) vurguladığı gibi, bireyler yanlış bilgiyle ya da inançlarına aykırı içerikle karşılaştıklarında ortaya çıkan bilişsel çelişkiyi çözmek için genellikle doğrulama yanlılığına başvurur. Bu eğilim, kendi inançlarını destekleyen içeriği önceliklendiren platform algoritmalarıyla birleştiğinde kendi kendini besleyen bir döngü oluşturur. Böylece bilişsel çelişki, sosyal medyada klasik bağlamdakinden farklı bir işlev üstlenir. Çelişki artık nadiren yaşanan bir istisna değil, kullanıcının maruz kaldığı bilgi akışının doğal bir bileşenidir.

Sosyal medyanın kişiselleştirme mimarisi, çelişkiyle karşılaşma sıklığını azaltarak paradoksal bir sonuç doğurur. Kullanıcı çelişkiyle daha az karşılaştırılır, ancak karşılaştığında bu deneyim daha keskin ve rahatsız edici bir nitelik kazanır. Alışılmış bilgi akışının dışına çıkan her içerik, kullanıcı için beklenmedik bir müdahale niteliği taşır. Festinger'in (1957) orijinal kuramında tarif edilen bilgiyi görmezden gelme, kaynağı itibarsızlaştırma veya yeni destekleyici bilgi arama gibi çelişki azaltma stratejileri sosyal medyada dijital karşılıkları oluşmaktadır. Kullanıcı bir hesabı sessize alarak bilgiyi görmezden gelebilir ya da kendi görüşünü destekleyen başka bir gönderiyi paylaşabilir. Ne var ki bu stratejilerin dijital versiyonları, yalnızca bireyin zihinsel durumunu değil, aynı zamanda gelecekteki bilgi akışını da biçimlendiren kayıtlı eylemlerdir. Her sessize alma hareketi, algoritmaya bir tercih sinyali olarak geri gönderilir ve bireysel çözüm, sistemsel kişiselleştirmenin girdisi hâline gelir.

Epistemik Rahatsızlık: Dijital Çağda Bilme Halinin Gerilimi

Epistemik rahatsızlık, bireylerin inançlarının sorgulanması durumunda deneyimlediği ve onları varolan inançlarına daha sıkı sarılmaya iten bir gerilim hali olarak tanımlanabilir (Figà Talamanca & Arfini, 2022). Bu kavram, bilişsel çelişki kuramıyla yakından ilişkili olmakla

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

birlikte, ondan önemli bir noktada ayrılır. Bilişsel çelişki, psikolojik bir gerilim hâlini ifade ederken, epistemik rahatsızlık doğrudan bilme sürecinin kendisiyle, kişinin bilgiye ve inançlarına ilişkin konumlanışıyla ilgilidir. Bu durum, bireyin başkalarından gelen bilgiyi güvenilir ve anlamlı bir şekilde değerlendirme kapasitesi olarak tanımlanan epistemik güven kavramıyla yakından ilişkilidir. Epistemik rahatsızlık, bu kapasitenin sarsıldığı veya işlevsiz hale geldiği noktada devreye giren bir içsel gerilim olarak düşünülebilir (Bilge vd. 2025).

Epistemik rahatsızlık, bireyin bilgi iddiaları, inanç sistemleri veya bilme süreçleriyle ilgili olarak deneyimlediği huzursuzluk, belirsizlik veya güvensizlik halini ifade eden nispeten yeni bir kavramdır. Geleneksel epistemolojide şüphe veya kuşku olarak ele alınan bu durum, dijital çağda yeni anlam katmanları kazanmıştır. Sosyal medya platformlarının bilgi ekosistemi, bireyleri sürekli olarak doğrulanmamış, eksik veya çelişkili bilgilerle karşı karşıya bırakmakta; bu da kronik bir epistemik rahatsızlık haline yol açmaktadır.

Epistemik rahatsızlığın temel kaynaklarından biri, bireyin ait olduğu epistemik toplulukla olan ilişkisidir. Bireyler, inançlarının kendi epistemik ve ahlaki topluluklarının üyesi olarak kimliklerini belirlemesi nedeniyle, bu inançlar sorgulandığında veya tehdit edildiğinde derin bir rahatsızlık hissederler. Sosyal medya ortamında bu dinamik, filtre balonları ve yankı odaları aracılığıyla daha da pekişmektedir. Nguyen'in (2020) epistemik balonlar ve yankı odaları üzerine yaptığı ayrım burada açıklayıcıdır: Epistemik balonlarda bazı sesler basitçe dışarıda bırakılmıştır, oysa yankı odalarında bu sesler etkin biçimde itibarsızlaştırılmıştır. Sosyal medya kullanıcısının çoğu zaman hangi durumda olduğunu bilememesi, epistemik rahatsızlığın önemli bir kaynağıdır.

Algoritmalar, kullanıcıların geçmiş davranışlarına dayanarak içerik önerilerinde bulunurken, aynı zamanda onların epistemik rahatsızlık eşiklerini de belirlemekte ve bu eşiğin aşılmaması için içerik akışını optimize etmektedir. Bu durum, bireyleri Antik felsefedeki aporia deneyiminin tam tersi bir konuma yerleştirir. Çıkmazla (aporia) yüzleşmek ve bu çıkmazdan yeni bir anlayışa ulaşmak yerine, bireyler epistemik rahatsızlıktan kaçınarak kendi epistemik çemberlerinin içine hapsolurlar.

Epistemik rahatsızlık kavramının bir diğer önemli boyutu, bilgi okuryazarlığı ile ilişkisinde ortaya çıkar. Bilgi okuryazarlığı, bireylerin bilgiyi tanımlama, değerlendirme ve etkili biçimde kullanma kapasitelerini içerirken, epistemik rahatsızlıkla başa çıkma becerisi bu kapasitenin merkezinde yer alır. Nitekim bilgi okuryazarlığının epistemik temellerine ilişkin tartışmalar, bireylerin yalnızca bilgiye erişim ve onu değerlendirme becerilerini değil, aynı zamanda kendi epistemik varsayımlarını ve bilişsel önyargılarını sorgulama kapasitelerini de kapsaması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dijital çağda epistemik rahatsızlıkla yüzleşme ve onu yapıcı bir biçimde yönetme becerisi, bireylerin eleştirel düşünme ve epistemik özerkliklerini geliştirmelerinin ön koşulu olarak değerlendirilebilir.

Haider ve Sundin (2019), çevrimiçi arama motorlarının günlük yaşamdaki yaygınlığını ve görünmezliğini analiz ederek, arama altyapılarının bilgiye erişimi nasıl şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Algoritmik sistemler, kullanıcıların farkında olmadan belirli epistemik yönelimlere yönlendirilmesine neden olmakta ve bu durum bireylerin bilgiyle kurduğu ilişkiyi derinden etkilemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Filtre Balonları ve Yankı Odaları

Bireylerin epistemik özerkliklerini tehdit eden ve epistemik rahatsızlıktan yapıcı bir şekilde faydalanmalarını engelleyen en temel dijital yapılar, algoritmik kişiselleştirmenin "seçici maruz kalma" ile birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu birleşim, günümüz dijital ekosisteminde filtre balonları (filter bubbles) ve yankı odaları (echo chambers) olarak adlandırılan iki önemli olguyu ortaya çıkarmaktadır. Eli Pariser'ın (2011) filtre balonu kavramı, algoritmik kişiselleştirmenin bireylerin bilgiye erişimini nasıl sınırladığını açıklayan en etkili metaforlardan biridir. Filtre balonu; kullanıcının ilgi alanlarına, geçmiş davranışlarına ve tercihlerine göre şekillendirilmiş, kişiye özel bir bilgi evrenidir. Bu balonun içinde birey yalnızca kendi dünya görüşünü destekleyen içeriklerle karşılaşırken, bunun dışındaki bilgilere erişimi sınırlanır ve sosyal medyadaki deneyimi tekrarlayıcı hâle gelerek epistemik balonların gelişimini teşvik eder. Pariser'a (2011) göre çevrimiçi kullanıcılar, önceki inançlarıyla uyumlu içerikleri tüketmek ve yalnızca bu inançları paylaşan topluluklarla etkileşimde bulunmak suretiyle adeta "balon içine alınırlar", böylece kendi perspektifleriyle uyuşmayan bilgi kaynaklarından ve insanlardan dışlanırlar.

Filtre balonu kavramıyla yakından ilişkili olan yankı odaları ise benzer düşünen bireylerin bir araya geldiği ve kendi inançlarını sürekli olarak pekiştirdiği kapalı iletişim ortamlarını ifade eder. Filtre balonları, platform algoritmalarının kullanıcının önceki davranışlarına dayanarak içeriklerin pasif biçimde düzenlenmesini sağlaması sonucunda oluşurken, yankı odaları, bireylerin aktif olarak kendi inançlarını paylaşan grupları ve içerikleri tercih etmesiyle ortaya çıkan benzerlik odaklı sosyal yapılardır. Bu ortamlar, bireylerin farklı bakış açılarıyla karşılaşmasını engelleyerek epistemik çeşitliliği azaltır ve kutuplaşmayı artırır.

Kutuplaşmanın bu denli artması, Sunstein'ın (2001, 2017) grup kutuplaşması üzerine yaptığı çalışmalarda da vurgulanmaktadır. Ona göre, benzer düşünen bireylerin bir araya geldiği dijital kabinler, zaman içinde daha uç görüşlere doğru bir kayma yaratma eğilimindedir. Bu durum, filtre balonlarının ve yankı odalarının yalnızca bireysel birer yanılsama değil, aynı zamanda kolektif bir epistemik krizin habercisi olduğunu düşündürmektedir. Filtre balonu deneyiminin dışlama yoluyla mı yoksa güvensizleştirme yoluyla mı oluştuğu, kullanıcının bu durumdan çıkış olasılığını doğrudan etkiler.

Ticari mantığın güdümündeki bu dijital çağda epistemik rahatsızlık deneyimi, algoritmik kişiselleştirme sistemlerinin yaygınlaşmasıyla niteliksel bir dönüşüm geçirmiştir. Figà Talamanca ve Arfini'ye (2022) göre, filtre balonları yalnızca algoritmik olarak değil, aynı zamanda kullanıcıların karşıt görüşlerle karşılaştıklarında deneyimledikleri epistemik rahatsızlığın bir sonucu olarak da anlaşılmalıdır. Yazarlar, çevrimiçi ortamda bireylerin karşıt görüşleri "doğrudan" ve "maddi" bir biçimde deneyimlediklerini ve bu deneyimin onları var olan inançlarını güçlendirmeye yönelttiğini vurgulamaktadır (Figà Talamanca ve Arfini, 2022).

Bu bağlamda filtre balonları ve epistemik rahatsızlık arasındaki ilişki paradoksal bir görünüm kazanmaktadır. Algoritmalar, kullanıcıları epistemik rahatsızlığın yarattığı gerilimden koruyarak kısa vadede bilişsel bir rahatlık sağlarken, uzun vadede bireylerin farklı perspektiflere maruz kalma olanaklarını sınırlayarak epistemik kırılganlıklarını artırmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu güçlendirme eğiliminin içyüzünü inceleyen Nguyen (2020), epistemik balonlar ve yankı odaları arasında önemli bir ayrım yaparak olgunun mekanizmalarını derinleştirir. Ona göre, epistemik balonlarda bazı sesler basitçe dışarıda bırakılmıştır. Oysa yankı odalarında bu sesler etkin biçimde itibarsızlaştırılmıştır. Sosyal medya kullanıcısının çoğu zaman hangi durumda olduğunu bilememesi, epistemik rahatsızlığın önemli bir kaynağıdır. Nguyen'in ayrımı, filtre balonlarının yalnızca bilgiye erişimi kısıtlamakla kalmayıp, aynı zamanda bireyin hangi bilgi kaynaklarına güveneceği konusunda da belirsizlik yarattığını göstermektedir. Bu belirsizlik, bireyin epistemik rahatsızlık deneyimini derinleştirirken, aynı zamanda mevcut inançlarına daha sıkı sarılmasına da neden olmaktadır.

Kendi kendini besleyen bu döngü, dijital platformların işletim mantığıyla birleştiğinde kullanıcıların filtre balonlarından çıkmasını neredeyse imkânsız hâle getirmektedir. Kullanıcılar, farklı bakış açılarına maruz kalmak istediklerinde bile, platform algoritmaları onları alışılmış içerik akışına geri yönlendirmektedir. Bu durum, bilişsel çelişki kuramının öngördüğü seçici maruz kalma davranışının dijital uzamdaki tezahürü olarak okunabilir. Ancak dijital platformlarda bu davranış, yalnızca bireysel bir tercih olmaktan çıkarak platformların yapısal bir özelliği hâline gelir. Algoritmalar, kullanıcıların geçmiş davranışlarına dayanarak içerik önerilerinde bulunurken onların epistemik rahatsızlık eşiklerini de belirlemekte ve bu eşiğin aşılmaması için içerik akışını optimize etmektedir. Böylece bireyler, Antik felsefedeki aporia deneyiminin tam tersi bir konuma itilirler. Çıkmazla (aporia) yüzleşmek ve bu çıkmazdan yeni bir anlayışa ulaşmak yerine, epistemik rahatsızlıktan kaçınarak kendi epistemik kabarcıklarının içine hapsolurlar.

Filtre balonları ve yankı odaları, dijital çağda bilişsel çelişki ve epistemik rahatsızlığın yapısal koşullarını oluşturan temel unsurlardır. Bu olgular, bireylerin bilgiyle kurduğu ilişkiyi dönüştürmekte, epistemik özerkliklerini sınırlamakta ve kolektif bir epistemik krizin zeminini hazırlamaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde önerilecek olan "Epistemik Aporia Modeli", işte bu kuramsal zeminde, filtre balonlarının sunduğu sahte çözümün nasıl epistemik bir krizin temel dinamiğini oluşturduğunu açıklamayı amaçlamaktadır.

EPİSTEMİK APORİA MODELİ: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Modelin Temel Varsayımları

Filtre balonlarının sunduğu sahte çözümün epistemik krizle ilişkisini bütüncül bir biçimde açıklamak amacıyla, bu çalışmanın özgün katkısı olan "Epistemik Aporia Modeli" geliştirilmiştir. Model, sosyal medya ortamında bireylerin deneyimlediği bilişsel çelişki ve epistemik rahatsızlığı tek bir çerçevede birleştirmeyi amaçlamakta olup üç temel varsayım üzerine inşa edilmiştir:

1. Sosyal medya platformlarının algoritmik yapısı, bireyleri kaçınılmaz olarak çelişkili bilgilerle karşı karşıya bırakır ve platformun doğasından kaynaklanan bu durum, bireyin zihninde şiddetli bir gerilim yaratır.
2. Yaşanan bu şiddetli gerilim, platformun sürekli ve tekrarlayan doğası nedeniyle kronik bir epistemik rahatsızlığa dönüşmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3. Filtre balonları bu çifte çıkmaz karşısında sahte bir çözüm işlevi görerek kullanıcıyı kısa vadede rahatlama hissi vermekte, ancak uzun vadede epistemik krizin temel dinamiğini oluşturmaktadır.

Sayılan bu üç bileşen doğrusal değil, döngüsel bir ilişki içindedir. Bu durum çoğunlukla filtre balonunun sunduğu susturma, gizleme veya engelleme gibi araçlarla karşılanır. Bulunan bu geçici çözüm, ani ve şiddetli gerilimi anında düşürse de kronik bileşeni yani kullanıcının bilgi evreninin temsiliyetine dair hissettiği belirsizliği daha da derinleştirmektedir.

Bilişsel Çelişki ve Epistemik Rahatsızlık Arasındaki Ayrım

Belirsizliğin bu denli derinleşmesi, modelin en önemli kavramsal katkısı olan bilişsel çelişki ile epistemik rahatsızlık arasındaki ayrımı netleştirmektedir. Bilişsel çelişki, belirli bir tutarsızlık anında tetiklenen, ani ve durumsal (akut) bir gerilimdir. Epistemik rahatsızlık ise bilişsel çelişkinin aksine, kronik ve yapısal bir nitelik taşır. Bireyin içinde bulunduğu bilgi ortamının sürekli belirsizliğinden kaynaklanan kalıcı bir huzursuzluk hâlidir. Kısacası, sosyal medya ortamında bilişsel çelişki ani ve şiddetli ataklar hâlinde deneyimlenirken, epistemik rahatsızlık, bu atakların birikimli etkisiyle oluşan sürekli bir zemini ifade eder.

Sürekli bir zemin oluşturan bu huzursuzluk hâli, felsefi bir çıkmazla doğrudan ilişkilidir. Nitekim Choi'nin (2024) belirttiği gibi, *aporia* yani gerekçelerin çatışmasından kaynaklanan şaşkınlık bizi aşılmaz problemlerle yüzleşmeye ve bunlarla mücadele etmeye zorlar. Bilişsel çelişki, bireyin belirli bir bilgiyle karşılaştığında yaşadığı geçici çıkmazı ifade ederken. Epistemik rahatsızlık, bu çıkmazların kronikleşmesiyle ortaya çıkan yapısal bir çıkışsızlık hâlidir. "Epistemik Aporia" kavramı, işte tam olarak bu çifte çıkmazın birleştiği noktada ortaya çıkmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Asıl rahatsızlığın bilince çıkmasını engelleyen bu dijital yapıların deşifre edilmesi, çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Epistemik Aporia Modeli, sosyal medya ortamında bireylerin bilgiyle kurduğu ilişkiyi anlamak için özgün bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Model, Festinger'in (1957) Bilişsel Çelişki Kuramı ile dijital çağa özgü epistemik rahatsızlık kavramını birleştirerek, sosyal medya platformlarının algoritmik yapısının bireyler üzerindeki epistemik etkilerini bütünlüklü bir şekilde açıklamaktadır. Bütünlüklü bir açıklama sunan bu modelin en önemli teorik katkısı, bilişsel çelişki ile epistemik rahatsızlık arasında yaptığı net ayrım ve bu iki olgunun *epistemik aporia* çatısı altında birleştirilmesidir. Model ayrıca, filtre balonlarının kısa vadeli rahatlatıcı işlevi ile uzun vadeli zararlı etkilerini birlikte değerlendirerek alanyazına daha nüanslı bir analiz imkânı sağlamaktadır. Nitekim Epistemik Aporia Modeli, sosyal medya platformlarının yarattığı epistemik zorluklarla yüzleşmenin, onlardan kaçmaktan ziyade, üretken bir öğrenme süreci olabileceğini göstermektedir.

Üretken bir öğrenme süreci yaratma potansiyeline sahip olan Epistemik Aporia Modeli, dijital okuryazarlık müdahaleleri ve platform tasarımı politikaları için de önemli pratik çıkarımlar sunmaktadır. Budd ve Lloyd'un (2015) bilgi okuryazarlığı için yaptıkları "sağlam kuramsal temeller" çağrısı, bu modelin pratik yansımalarını destekler niteliktedir. Model, dijital okuryazarlık müdahalelerinin ve platform tasarımı politikalarının, bireyleri epistemik aporiadan

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kaçırmak yerine, onlara bu durumla yapıcı biçimde yüzleşmeyi teşvik edecek şekilde yeniden tasarlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bu yeniden tasarım sürecinde, platformların algoritmik kişiselleştirme sistemlerinin epistemik çeşitliliği teşvik edecek şekilde yapılandırılması kritik bir öneme sahiptir. Ancak bu tür müdahalelerin, platformların Zuboff (2019) tarafından tanımlanan temel ticari mantığıyla doğrudan bir gerilim içinde olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu noktada Haider ve Sundin'in (2019, 2022) medya ve bilgi okuryazarlığı etrafında şekillenen çelişkileri anlama ve onlarla yüzleşme çağrısı devreye girmektedir. Onlara göre politika yapıcıların yüzeysel ve basit çözümler sunmak yerine, bireylerin epistemik zorluklarla yapıcı bir şekilde yüzleşmesini destekleyecek stratejiler geliştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Gelecek Araştırmalar İçin Öneriler ve Sınırlılıklar

Geliştirilecek bu stratejilerin etkinliğini ölçebilmek adına, modelin gelecekte ampirik (görgül) olarak test edilmesi gerekmektedir. Bu test süreci, bilişsel çelişki ve epistemik rahatsızlık arasındaki ilişkinin niceliksel olarak ölçülmesini ve bu iki olgunun epistemik aporia üzerindeki etkilerinin incelenmesini içerir. Örneğin "akut bileşen", kullanıcıların çelişkili içerikle karşılaştıkları anlardaki fizyolojik ve davranışsal tepkileri izlenerek deneysel olarak ölçülebilir; "kronik bileşen" ise boylamsal yöntemlerle (uzun vadeli izleme) analiz edilebilir.

Yapılacak bu ampirik çalışmalara yön verirken, sunulan modelin henüz teorik bir öneri niteliğinde olduğu ve şu aşamada görgül olarak sınanmamış olduğu vurgulanmalıdır. Gelecek araştırmalar, farklı sosyal medya platformlarında ve farklı kullanıcı gruplarında epistemik aporia deneyiminin nasıl farklılaştığını karşılaştırmalı olarak inceleyebilir.

Söz konusu karşılaştırmalı çalışmalar, modelin mevcut sınırlılıklarının aşılmasına da yardımcı olacaktır. Zira şu anki hâliyle model, kullanıcı deneyimini büyük ölçüde homojen bir süreç olarak ele almakta ve demografik, psikolojik değişkenleri şimdilik açık bırakmaktadır. Ancak bu sınırlılıklara rağmen Epistemik Aporia Modelinin sunduğu en temel katkı, literatürde dağınık biçimde ele alınan bilişsel çelişki, filtre balonu ve epistemik belirsizlik tartışmalarını tek bir felsefi çerçeve altında birleştirerek gelecekteki ampirik araştırmalara test edilebilir sağlam bir kavramsal harita sunmasıdır. Sonuç olarak bu çalışma, dijital çağda bilgiyle kurduğumuz ilişkinin yalnızca teknik bir mesele olmadığını, aynı zamanda köklü bir felsefi soruna işaret ettiğini hatırlatmayı amaçlamaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KAYNAKÇA

Addison, C., & Meyers, E. (2013). Perspectives on information literacy: A framework for conceptual understanding. *Information Research: An International Electronic Journal, 18*(3), Article C27. https://eric.ed.gov/?id=EJ1044643

Aristoteles. (1924). *Metaphysics* (W. D. Ross, Çev.). Clarendon Press. (Orijinal eser MÖ 4. yüzyılda yayımlanmıştır).

Bilge, Y., Bilge, Y., & Şenel, F. (2025). Epistemik Güven, Güvensizlik ve Saflık Ölçeği Türkçe Formunun Psikometrik Özelliklerinin Yetişkinlerde İncelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, 9*(1), 61–82. https://doi.org/10.31461/ybpd.1690637

Budd, J. M. (2004). Academic libraries and knowledge: A social epistemology framework. *The Journal of Academic Librarianship, 30*(5), 361–367. https://doi.org/10.1016/j.acalib.2004.06.002

Budd, J. M., & Lloyd, A. (2015). Theoretical foundations for information literacy: A plan for action. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology, 51*(1), 1–5. https://doi.org/10.1002/meet.2014.14505101001

Choi, J. (2024). Truth, knowledge, and information literacy: An aporetic approach. *Proceedings of the ALISE Annual Conference*. https://doi.org/10.21900/j.alise.2024.1647

Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.

Figà Talamanca, G., & Arfini, S. (2022). Through the newsfeed glass: Rethinking filter bubbles and echo chambers. *Philosophy & Technology, 35*(1), Article 20. https://doi.org/10.1007/s13347-021-00494-z

Haider, J., & Sundin, O. (2019). *Invisible search and online search engines: The ubiquity of search in everyday life*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429448546

Haider, J., & Sundin, O. (2022). *Paradoxes of media and information literacy: The crisis of information*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003163237

Hicks, A., Pilerot, O., Coelho Bezerra, A., Haider, J., Hirvonen, N., Johansson, V., & Schneider, M. (2023). Theorising information literacy: Opportunities and constraints. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology, 60*(1), 789–792. https://doi.org/10.1002/pra2.862

Karamanolis, G., & Politis, V. (Ed.). (2018). *The aporetic tradition in ancient philosophy*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316274293

Liddell, H. G., & Scott, R. (1940). *A Greek-English lexicon*. Clarendon Press. https://areopage.net/PDF/LSJ.pdf

Manhique, I. L. E. C. S., Casarin, H. V., & Ançanello, J. (2023). Cartography of critical information literacy: Study of the literature indexed in Scopus and WoS databases. *Transinformação, 35*, e2373421. http://dx.doi.org/10.5007/1518-2924.2023.e90976

Nguyen, C. T. (2020). Echo chambers and epistemic bubbles. *Episteme, 17*(2), 141–161. https://doi.org/10.1017/epi.2018.32

Pandey, N. K., & Choudhary, R. K. (2024). The evolution of information literacy: A theoretical framework for the digital age. *Journal of Library and Information Communication Technology, 13*(2), 86–92. 10.5958/2456-9399.2024.00021.1

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin Press.

Platon. (1997). *Complete works* (J. M. Cooper & D. S. Hutchinson, Ed.). Hackett Publishing Company. (Orijinal eser MÖ 380 civarında yayımlanmıştır).

Sunstein, C. R. (2001). *Republic.com*. Princeton University Press.

Sunstein, C. R. (2017). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.

Zhou, Y., & Shen, L. (2024). Processing of misinformation as motivational and cognitive biases. *Frontiers in Psychology, 15*, Article 1430953. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1430953

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.

Zurkowski, P. G. (1974). *The information service environment relationships and priorities*. National Commission on Libraries and Information Science. https://eric.ed.gov/?id=eD100391

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KUMAR HABERCİLİĞİ BAĞLAMINDA YASAL KUMAR VE BAHİS REKLAMLARI: MEDYA ÇALIŞANLARI GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Öğrencisi, İlayda AKDAL

Bartın Üniversitesi,

ilaydaakdal@gmail.com – 0009-0009-3188-3524

Dr. Öğretim Üyesi, Hakan KARAMAN

Bartın Üniversitesi,

karamannhakann@gmail.com – 0000-0002-5729-6012

ÖZET

Bu çalışma, kumar haberciliği bağlamında yasal kumar ve bahis reklamlarının kumar bağımlılığına etkisi ile medya çalışanlarının konuya ilişkin görüşlerini kapsamlı bir biçimde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, konuyla ilgili daha önce yazılar yayınlamış basın-yayın grubu mensuplarının, yasal kumar ve bahis reklamlarında kullanılan medya dilinin kumar bağımlılığı üzerindeki etkisi hakkındaki düşünceleri ele alınacaktır. Araştırmanın temel amacı, Türkiye'de yasal bahis ve kumar reklamlarının bireyler üzerinde kumar bağımlılığına etkisini incelemek ve bu alanda yazım yapmış gazeteci ve yazarların konuyla ilgili görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırma, reklamların davranışsal, psikolojik ve toplumsal etkilerini ve medya dilinin bu etkiler üzerindeki katkısını anlamayı hedeflemektedir. Özellikle reklam içeriklerinde kullanılan söylemlerin, kumarı normalleştirme, özendirme veya risklerini görünmez kılma potansiyeli taşıyıp taşımadığı konusu araştırmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Çalışma, fenomenoloji yaklaşımı temelinde tasarlanmış nitel bir araştırma deseni ile yürütülecektir. Araştırma grubunu, yasal kumar ve bahis alanında gazete ve köşe yazıları yazmış 4 Basın-Yayın grubu mensubu oluşturmaktadır; bu katılımcılar ile yarı yapılandırılmış nitel görüşmeler gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Elde edilen veriler, tematik analiz yöntemi ile çözümlenerek yorumlanacaktır. Araştırma sonuçlarının, basın-yayın çalışanlarının kumar ve bahis reklamlarındaki medya diline yönelik bakış açılarını ve bu reklamların kumar bağımlılığı üzerindeki olası etkilerini ortaya koyması beklenmektedir. Ayrıca medya çalışanlarının, reklamların toplumsal etkileri, etik boyutları ve bağımlılık riski taşıyan bireyler üzerindeki sonuçlarına ilişkin değerlendirmelerinin de belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, kumar ve bahis reklamlarında kullanılan medya dilinin kumar bağımlılığı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri, basın-yayın çalışanlarının görüşleri temelinde analiz edilerek konuya ilişkin farkındalığın artırılması, literatüre katkı sunulması ve politika ile uygulama alanlarına yönelik öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kumar Haberciliği, Medya Dili, Kumar Bağımlılığı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

LEGAL GAMBLİNG AND BETTİNG ADVERTİSEMENTS İN THE CONTEXT OF GAMBLİNG JOURNALİSM: AN ASSESSMENT OF MEDİA PROFESSİONALS' VİEWS

Master's Student in Social Work, İlayda AKDAL

Bartın University,

ilaydaakdal@gmail.com – 0009-0009-3188-3524

Assistant Professor, Hakan KARAMAN

Bartın University,

karamannhakann@gmail.com – 0000-0002-5729-6012

Abstract

This study aims to comprehensively assess the impact of legal gambling and betting advertisements on gambling addiction, as well as the views of media professionals on this issue, within the context of gambling journalism. In this context, the study will examine the views of media professionals who have previously published articles on the subject regarding the impact of the language used in legal gambling and betting advertisements on gambling addiction. The primary objective of this study is to examine the impact of legal betting and gambling advertisements in Turkey on individuals' gambling addiction and to present the views of journalists and writers who have written on this topic. The study aims to understand the behavioral, psychological, and social effects of advertisements and the role of media language in these effects. In particular, whether the rhetoric used in advertising content has the potential to normalize gambling, encourage it, or obscure its risks constitutes one of the study's focal points. The study will be conducted using a qualitative research design based on a phenomenological approach. The research group consists of 4 members of the press and publishing sector who have written newspaper articles and opinion pieces on legal gambling and betting; semi-structured qualitative interviews are planned with these participants. The data obtained will be analyzed and interpreted using thematic analysis. The research findings are expected to reveal the perspectives of media professionals regarding the language used in gambling and betting advertisements and the potential effects of these advertisements on gambling addiction. The study also aims to determine media professionals' assessments of the social impacts of advertisements, their ethical dimensions, and their effects on individuals at risk of addiction. Within this framework, the positive and negative effects of the language used in gambling and betting advertisements on gambling addiction will be analyzed based on the views of media professionals, with the aim of raising awareness on the subject, contributing to the literature, and developing recommendations for policy and practice.

Keywords: Gambling Journalism, Media Language, Gambling Addiction

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SPOR KULÜPLERİNDE SESSİZ TÜKENMİŞLİK: ÖRGÜTSEL STRESÖRLER, DUYGUSAL EMEK VE ÖRGÜTSEL DESTEK BAĞLAMINDA KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA

Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, sacidetufekci@ksu.edu.tr- https://orcid.org/0000-0002-5422-0928

Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, sakir.tufekci@inonu.edu.tr- https://orcid.org/0000-0002-7815-5710

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hilal YAĞIN

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı, hilal.yagin@ozal.edu.tr- https://orcid.org/0000-0002-9848-7958

ÖZET

Spor kulüpleri, yüksek belirsizlik, sürekli performans baskısı ve yoğun insan etkileşimi içeren örgütsel yapılar olarak çalışanlar ve yöneticiler açısından özgün bir çalışma ortamı oluşturmaktadır. Bu ortamda ortaya çıkan tükenmişlik olgusu çoğu zaman açık krizler, dramatik performans düşüşleri veya görünür psikolojik tepkiler üzerinden ele alınmakta; buna karşılık sessiz, kademeli ve dışarıdan fark edilmesi güç yıpranma süreçleri literatürde sınırlı biçimde incelenmektedir. Bu çalışma, spor kulüplerinde gözlemlenen "sessiz tükenmişlik" olgusunu, iş baskısı, günlük örgütsel stresörler, duygusal emek stratejileri ve örgütsel destek değişkenleri çerçevesinde kavramsal olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, spor örgütlerinde tükenmişliğin yalnızca bireysel bir psikolojik durum değil, aynı zamanda örgütsel iklim, ilişki dinamikleri ve karar süreçleriyle yakından ilişkili çok boyutlu bir yapı olduğu savunulmaktadır. Özellikle iş baskısı ve günlük küçük stresler, çalışanların ve yöneticilerin duygu düzenleme biçimlerini etkileyerek tükenmişlik bileşenlerini tetiklediği; buna karşılık örgütsel destek ve olumlu hizmet ikliminin bu süreci tamponlayıcı bir rol üstlendiği değerlendirilmektedir. Ayrıca sessiz tükenmişliğin yalnızca performans çıktılarıyla değil, uyku kalitesi ve sürdürülebilir işlevsellik gibi görünmez sonuçlarla da ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Spor kulüplerinde tükenmişlik olgusu yalnızca bireysel psikoloji düzeyinde değil, örgütsel yapı, yönetim anlayışı ve kurumsal iklim bağlamında değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir süreçtir. Sessiz tükenmişlik kavramı, spor örgütlerinde görünmeyen psikolojik aşınmayı anlamada güçlü bir açıklayıcı çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sessiz tükenmişlik, spor kulüpleri, duygusal emek, örgütsel destek

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SILENT BURNOUT IN SPORTS CLUBS: A CONCEPTUAL STUDY IN THE CONTEXT OF ORGANIZATIONAL STRESSORS, EMOTIONAL LABOR, AND ORGANIZATIONAL SUPPORT

ABSTRACT

Sports clubs, as organizational structures characterized by high uncertainty, constant pressure to perform, and intense human interaction, create a unique work environment for both employees and managers. The phenomenon of burnout that emerges in this environment is often addressed through overt crises, dramatic performance declines, or visible psychological reactions; in contrast, silent, gradual, and hard-to-detect erosion processes have been examined only to a limited extent in the literature. This study aims to conceptually analyze the phenomenon of "silent burnout" observed in sports clubs within the framework of work pressure, daily organizational stressors, emotional labor strategies, and organizational support variables. The study argues that burnout in sports organizations is not merely an individual psychological state but a multidimensional structure closely linked to organizational climate, relational dynamics, and decision-making processes. In particular, it is assessed that work pressure and daily minor stressors trigger components of burnout by influencing the emotion regulation patterns of employees and managers; conversely, organizational support and a positive work climate are found to play a buffering role in this process. Furthermore, it is emphasized that silent burnout is associated not only with performance outcomes but also with invisible consequences such as sleep quality and sustainable functionality. The phenomenon of burnout in sports clubs is a multidimensional process that must be evaluated not only at the level of individual psychology but also within the context of organizational structure, management philosophy, and organizational climate. The concept of "silent burnout" provides a powerful explanatory framework for understanding the unseen psychological wear and tear within sports organizations.

Keywords: Silent burnout, sports clubs, emotional labor, organizational support

1. GİRİŞ

Spor kulüpleri, doğaları gereği yüksek rekabet, sürekli performans beklentisi, belirsizlik ve yoğun insan etkileşimi barındıran özgün örgütsel yapılar olarak dikkat çekmektedir. Bu yapı içerisinde görev yapan yöneticiler ve çalışanlar yalnızca yönetsel sorumluluklarla değil, aynı zamanda sürekli değişen çevresel koşullar, sonuç odaklı baskılar ve çok katmanlı ilişki dinamikleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu karmaşık yapı, spor örgütlerinde psikolojik yükün sıradan iş ortamlarına kıyasla daha yoğun ve süreklilik arz eden bir karakter kazanmasına neden olmaktadır (Ekici, 2011). Tükenmişlik olgusu, spor yöneticiliği literatüründe giderek daha fazla incelenen bir konu hâline gelmiş, özellikle spor yöneticileri ve kulüp yöneticileri üzerinde yürütülen çalışmalar bu grubun önemli düzeyde tükenmişlik riski taşıdığını ortaya koymuştur. Spor kulübü yöneticilerinin tükenmişlik düzeylerini inceleyen araştırmalar, yöneticilerin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı hissinde azalma gibi klasik tükenmişlik bileşenleriyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Akıllı & Karagün, 2014). Benzer biçimde spor yöneticileri üzerinde yapılan çalışmalar, yönetsel rolün beraberinde getirdiği sorumlulukların ve beklentilerin tükenmişlik düzeyleriyle anlamlı ilişkiler sergilediğini ortaya koymaktadır (Ekici, 2011).

Ancak mevcut çalışmaların önemli bir bölümü tükenmişliği çoğunlukla görünür çıktılar, belirgin psikolojik semptomlar veya ölçülebilir performans düşüşleri üzerinden ele almaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Buna karşılık, bireyin örgütsel işleyiş içerisinde işlevselliğini sürdürmeye devam ettiği, fakat içsel kaynaklarının kademeli biçimde tükendiği daha örtük süreçler sınırlı biçimde tartışılmaktadır. Özellikle spor ortamlarında karşılaşılan iş baskısı, rol belirsizliği ve sürekli sonuç üretme zorunluluğu gibi faktörlerin tükenmişlik üzerindeki etkisi açık biçimde ortaya konulmuş olmasına rağmen, bu sürecin nasıl "sessiz" biçimde ilerlediği yeterince kavramsallaştırılmamıştır (Yu ve ark., 2024). Spor bağlamında tükenmişliği besleyen önemli mekanizmalardan biri iş baskısıdır. Elit spor ortamlarında yürütülen çalışmalar, iş baskısının tükenmişlikle pozitif yönlü ilişkili olduğunu ve bireylerin başa çıkma stratejilerini doğrudan etkilediğini göstermektedir. İş baskısının artması, negatif başa çıkma stratejilerinin kullanımını artırmakta, örgütsel destek algısını ise zayıflatabilmektedir (Yu ve ark., 2024). Bu durum, tükenmişliğin yalnızca bireysel bir yıpranma değil, aynı zamanda örgütsel bağlam içerisinde şekillenen dinamik bir süreç olduğunu düşündürmektedir.

Diğer yandan spor örgütlerinde günlük etkileşimlerin niteliği de tükenmişlik sürecinde belirleyici rol oynamaktadır. Rekreatif spor ve fitness kulübü çalışanları üzerinde yapılan çalışmalar, işyeri nezaketsizliği gibi düşük yoğunluklu fakat süreklilik arz eden stresörlerin günlük duygusal tükenmeyi artırabildiğini göstermektedir (Chang ve ark., 2019). Bu tür mikro düzeydeki stres kaynakları, açık çatışmalar kadar görünür olmasa da bireyin psikolojik kaynaklarını sistematik biçimde aşındırabilmektedir. Bu sebeple duygusal emek kavramı, spor örgütlerinde tükenmişliği anlamada kritik bir teorik araç olarak öne çıkmaktadır. Spor hizmet ortamlarında çalışanlar ve yöneticiler, örgütsel rollerinin gereği olarak duygularını düzenlemek, belirli duygu gösterim kurallarına uymak ve çoğu zaman yüzeysel duygu yönetimi stratejilerine başvurmak durumunda kalmaktadır. Duygusal emek stratejilerinin özellikle yüzeysel duygu düzenleme biçimlerinin, tükenmişlik ve iyi oluş üzerinde belirleyici etkiler yarattığı vurgulanmaktadır (Lee, 2023).

Tükenmişliğin spor yöneticileri üzerindeki etkileri yalnızca psikolojik boyutlarla sınırlı kalmamakta, uyku kalitesi gibi görünmez fakat işlevsellik açısından kritik çıktılarla da ilişkilenmektedir. Spor yöneticileri üzerinde yapılan araştırmalar, tükenmişlik boyutları ile uyku kalitesi arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymakta, tükenmişliğin bireyin günlük yaşam düzenini ve bilişsel işlevselliğini etkileyebileceğine işaret etmektedir (Predoiu ve ark., 2024).

Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, spor kulüplerinde tükenmişliğin yalnızca ani ve dramatik bir çöküş süreci olarak değil, aynı zamanda kademeli, örtük ve dışarıdan fark edilmesi güç bir yıpranma biçimi olarak ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu noktada "sessiz tükenmişlik" kavramı, spor örgütlerinde görünmez psikolojik aşınmayı anlamak için önemli bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Bu çalışma, spor kulüplerinde sessiz tükenmişlik olgusunu tükenmişlik, iş baskısı, günlük örgütsel stresörler, duygusal emek ve örgütsel destek değişkenleri bağlamında kavramsal olarak tartışmayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerine dahil olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadaki verilerin toplanmasında belgesel tarama tekniği kullanılmış olup, elde edilen dokümanların incelemesi yapılmıştır. Belgesel tarama tekniği, belirli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, elde edilen verileri okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Yıldırım & Simsek, 1999).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3. BULGULAR

Spor yöneticileri ve kulüp yöneticileri üzerinde yürütülen araştırmalar, tükenmişliğin spor örgütlerinde istisnai bir durumdan ziyade yapısal bir risk alanı olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Spor kulübü yöneticilerinin tükenmişlik düzeylerini inceleyen çalışmalar, yöneticilerin özellikle duygusal tükenme boyutunda anlamlı düzeyde yıpranma yaşadığını ve bu yıpranmanın yönetsel rolün doğasında bulunan sorumluluk yoğunluğu ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Akıllı & Karagün, 2014). Benzer biçimde spor yöneticileri üzerinde yapılan araştırmalar, yönetsel sorumlulukların, beklenti baskısının ve iş yükünün tükenmişlik düzeyleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermekte, spor yöneticiliğinin psikolojik açıdan yüksek riskli meslek grupları arasında değerlendirilmesine zemin hazırlamaktadır (Demirtaş, 2022).

Literatürde öne çıkan bulgulardan biri, iş baskısının tükenmişlik sürecindeki belirleyici rolüdür. Elit spor ortamlarında yürütülen çalışmalar, iş baskısının tükenmişlikle pozitif yönlü ilişkili olduğunu ve bireylerin başa çıkma stratejilerini anlamlı biçimde etkilediğini göstermektedir. İş baskısındaki artışın, negatif başa çıkma stratejilerinin kullanımını artırdığı; buna karşılık örgütsel destek algısını zayıflattığı raporlanmaktadır (Yu & Cheng, 2024). Bu bulgu, tükenmişliğin yalnızca bireysel dayanıklılık eksikliği ile açıklanamayacağını, örgütsel bağlamın ve kurumsal destek mekanizmalarının kritik rol oynadığını göstermektedir. Aynı çalışmada örgütsel desteğin tükenmişlik üzerinde negatif yönlü bir etki gösterdiği ve iş baskısı ile tükenmişlik arasındaki ilişkide aracı bir rol üstlendiği belirlenmiştir (Yu & Cheng, 2024). Bu sonuç, spor kulüplerinde destekleyici örgütsel iklimin tükenmişlik sürecini yavaşlatan temel bir tampon mekanizma olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Günlük örgütsel etkileşimlerin niteliği de tükenmişlik sürecinde belirleyici faktörlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Rekreatif spor ve fitness kulübü çalışanları üzerinde yapılan araştırmalar, işyeri nezaketsizliği gibi düşük yoğunluklu fakat süreklilik arz eden stresörlerin duygusal tükenmeyi artırdığını göstermektedir (Chang ve ark., 2019). Özellikle günlük düzeyde tekrarlanan olumsuz etkileşimlerin, bireyin psikolojik kaynaklarını sistematik biçimde aşındırdığı ve duygusal tükenmeyi kademeli olarak yükselttiği vurgulanmaktadır (Chang ve ark., 2019). Bu bulgu, sessiz tükenmişlik kavramının açıklanmasında kritik bir yere sahiptir; zira tükenmişlik her zaman dramatik krizler veya açık çatışmalar sonucunda ortaya çıkmamakta, çoğu zaman düşük yoğunluklu fakat kronikleşmiş stres kaynakları üzerinden ilerlemektedir.

Duygusal emek dinamiklerine odaklanan çalışmalar, spor hizmet ortamlarında bireylerin duygu düzenleme stratejilerinin tükenmişlik sürecinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Katılımcı spor hizmetlerinde duygusal emek stratejilerinin özellikle yüzeysel duygu düzenleme biçimlerinin tükenmişlik ve iyi oluş üzerinde anlamlı etkiler yarattığı ifade edilmektedir (Lee, 2023). Yüzeysel duygu düzenleme stratejilerinin, bireyin içsel duygu durumu ile sergilenen duygu arasında uyumsuzluk yaratarak psikolojik yıpranmayı artırdığı vurgulanmaktadır (Lee, 2023). Bu durum, spor kulüplerinde çalışanlar ve yöneticiler açısından tükenmişliğin görünmez boyutlarını açıklayan önemli bir mekanizma sunmaktadır. Duygusal emeğin yoğunlaştığı örgütsel ortamlarda bireylerin işlevselliğini sürdürmesine rağmen içsel kaynaklarının tükenmesi, sessiz tükenmişlik olgusunun temel karakteristiklerinden biri olarak değerlendirilebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tükenmişliğin spor yöneticileri üzerindeki etkileri yalnızca psikolojik boyutlarla sınırlı kalmamakta, uyku kalitesi gibi fizyolojik ve bilişsel çıktılarla da ilişkilenmektedir. Spor yöneticileri üzerinde yapılan araştırmalar, tükenmişlik boyutları ile uyku kalitesi arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir (Predoiu ve ark., 2024). Tükenmişlik düzeylerindeki artışın uyku kalitesinde bozulma ile birlikte seyrettiği, tükenmişliğin bireyin yalnızca iş yaşamını değil günlük yaşam düzenini de etkileyebildiği ifade edilmektedir (Predoiu ve ark., 2024). Bu bulgu, sessiz tükenmişliğin görünmez sonuçlarını anlamada kritik bir rol oynamaktadır. Zira birey örgütsel işleyiş içerisinde görevini sürdürmeye devam etse dahi, tükenmişlik uyku düzeni, zihinsel enerji ve bilişsel performans gibi alanlarda kendini açığa çıkarabilmektedir.

Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, spor kulüplerinde tükenmişliğin ani ve keskin bir kırılma sürecinden ziyade çoğu zaman kademeli, örtük ve görünürlüğü düşük bir yıpranma biçimi olarak ilerlediği anlaşılmaktadır. İş baskısı, günlük stresler ve duygusal emek süreçlerinin tükenmişlik bileşenlerini beslediği; buna karşılık örgütsel destek ve olumlu örgütsel iklimin bu süreci tamponladığı görülmektedir. Bu örüntü, sessiz tükenmişliğin spor kulüpleri bağlamında bireysel bir sorun olmaktan ziyade örgütsel dinamiklerle şekillenen sistemik bir olgu olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Spor kulüplerinde tükenmişlik olgusu çoğu zaman görünür krizler, belirgin performans düşüşleri ya da açık psikolojik semptomlar üzerinden değerlendirilmektedir. Oysa literatürde ortaya konan bulgular, tükenmişliğin her zaman dramatik kırılmalarla ortaya çıkmadığını; aksine çoğu zaman kademeli, düşük yoğunluklu fakat süreklilik arz eden örgütsel süreçler üzerinden şekillendiğini göstermektedir (Beşyaprak, 2012). Bu durum, spor kulüplerinde psikolojik yıpranmanın sessiz, örtük ve dışarıdan fark edilmesi güç bir karakter kazanabileceğini düşündürmektedir. Sessiz tükenmişlik kavramı tam da bu noktada anlam kazanmaktadır. Çünkü bireyin işlevselliğini sürdürdüğü, görevini yerine getirmeye devam ettiği, ancak içsel kaynaklarının sistematik biçimde aşındığı bir süreçten söz edilmektedir.

Tükenmişliği yalnızca bireysel dayanıklılık ya da kişisel stres yönetimi eksikliği ile açıklamanın yetersizdir. Spor kulüplerinde tükenmişlik, örgütsel baskı mekanizmaları, ilişki dinamikleri, rol beklentileri ve duygusal emek süreçlerinin kesişiminde şekillenen yapısal bir olgu olarak görünmektedir (Harımdar, 2024). İş baskısının kronikleşmesi, belirsizlik ortamı ve sürekli sonuç üretme zorunluluğu, bireyin psikolojik kaynaklarını doğrudan tüketen temel faktörler arasında yer almaktadır (Alcan, 2022). Bununla birlikte günlük düzeyde tekrarlanan küçük stresler, açık çatışmalar kadar görünür olmasa da daha sinsi ve süreklilik arz eden bir yıpranma hattı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu tür düşük yoğunluklu stres kaynakları, bireyin farkındalığı dışında ilerleyen bir tükenme sürecini tetikleyebilmektedir.

Duygusal emek süreçleri, sessiz tükenmişliğin en kritik mekanizmalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Spor kulüpleri, yoğun insan etkileşimi gerektiren yapılar olmaları nedeniyle yöneticiler ve çalışanlar açısından sürekli duygu düzenleme zorunluluğu doğurmaktadır. Profesyonel rol gereği sürdürülen yüzeysel duygu düzenleme stratejileri, bireyin içsel duygu durumu ile dışa yansıttığı davranış arasında gerilim yaratmakta; bu gerilim ise zamanla psikolojik aşınmayı derinleştirmektedir. Sessiz tükenmişlik tam da bu görünmez gerilim alanında kök salmaktadır. Birey örgütsel normlara uyum sağlarken, duygusal ve bilişsel kaynaklarını fark edilmeden tüketmektedir (Pak, G. S. 2024).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Örgütsel destek değişkeni, sessiz tükenmişliğin anlaşılmasında belirleyici bir karşıt kutup oluşturmaktadır. Destekleyici örgütsel iklimin, tükenmişlik sürecini yavaşlatan ve psikolojik yıpranmayı tamponlayan bir işlev görmektedir. Sessiz tükenmişlik, yalnızca stresörlerin yoğunluğu ile değil, aynı zamanda örgütün bireye sunduğu psikolojik ve yapısal kaynaklarla birlikte değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Destek algısının zayıfladığı, iletişim kanallarının daraldığı ve belirsizliklerin arttığı örgütsel ortamlarda sessiz tükenmişlik riskinin belirgin biçimde yükseldiği söylenebilir (Özen, 2025).

Sonuç olarak, spor kulüplerinde tükenmişlik olgusu yalnızca bireysel psikoloji düzeyinde değil, örgütsel yapı, yönetim anlayışı ve kurumsal iklim bağlamında değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir süreçtir. Sessiz tükenmişlik kavramı, spor örgütlerinde görünmeyen psikolojik aşınmayı anlamada güçlü bir açıklayıcı çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, spor kulüplerinde insan kaynağı yönetimi, yönetsel sürdürülebilirlik ve kurumsal verimlilik tartışmalarına yeni bir bakış açısı kazandırmaktadır.

KAYNAKÇA

Akıllı, M., & Karagün, E. (2014). Assessment Of Burnout Levels Of Sport Club Admınıstrators. Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi, 8(1).

Alcan, G. (2022). İş talepleri ve iş kaynakları modelinin işgörenlerin psikolojik iyi oluşları üzerindeki etksi.

Beşyaprak, S. (2012). Personel güçlendirmenin tükenmişlik sendromu üzerine etkisi (Master's thesis, Dokuz Eylul Universitesi (Turkey)).

Chang, C. M., Liu, L. W., Huang, H. C., & Hsieh, H. H. (2019, December). The influence of workplace incivility on employees' emotional exhaustion in recreational sport/fitness clubs: A cross-level analysis of the links between psychological capital and perceived service climate. In Healthcare (Vol. 7, No. 4, p. 159). MDPI.

Demirtaş, A. (2022). Spor işletmelerinde çalışan bireylerde iş doyumu ve tükenmişlik düzeyinin belirlenmesi (Master's thesis, Hitit University (Turkey)).

Ekici, S. (2011). Burnout levels of sport managers in provincial organizations of Turkish Youth and Sport General Directorate. African Journal of Business Management, 5(16), 7162.

Harımdar, M. (2024). Duygusal emek ve tükenmişlik arasındaki ilişki: Denizli İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı devlet okullarında bir araştırma (Master's thesis).

Lee, Y. H. (2023). Understanding emotional labor dynamics in participant sport service: a conceptual framework. Behavioral Sciences, 13(9), 771.

Özen, N. (2025). Psikolojik iklimin çalışan performansına etkisi: Kamu çalışanları örneği.

Predoiu, R., Popa, D. M., Grigore, G., Mitrache, G., & Predoiu, A. (2024). Burnout and sleep quality in sports managers. Applied Psychology Research, 3(2), 1543-1543.

Yıldırım, A., & Simsek, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11 baski: 1999-2018).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yu, L., & Cheng, L. (2024). The work stress, occupational burnout, coping strategies and organizational support of elite sports coaches in Sichuan Province: the mediating role of organizational support. Frontiers in psychology, 15, 1437234.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DOĞA TEMELLİ REKREASYONEL AKTİVİTELERİN PSİKOLOJİK SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ

Arş. Gör. Sacide TÜFEKÇİ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
sacidetufekci@ksu.edu.tr- https://orcid.org/0000-0002-5422-0928

Doç. Dr. Şakir TÜFEKÇİ

İnönü Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, sakir.tufekci@inonu.edu.tr-
https://orcid.org/0000-0002-7815-5710

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Hilal YAĞIN

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Biyoistatistik Anabilim Dalı, hilal.yagin@ozal.edu.tr-
https://orcid.org/0000-0002-9848-7958

ÖZET

Doğa temelli rekreasyonel aktiviteler, bireylerin psikolojik sağlığını destekleyen önemli yaşam tarzı unsurlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmanın amacı, doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini mevcut literatür ışığında incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Literatür taraması kapsamında PubMed, Google Scholar ve Web of Science veri tabanları incelenmiş; "doğa temelli aktiviteler", "rekreasyon", "psikolojik sağlık", "iyi oluş" ve "yeşil egzersiz" anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin stresin azaltılması, depresyon belirtilerinin hafifletilmesi, bilişsel işlevlerin desteklenmesi ve genel iyi oluş düzeyinin artırılması üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle doğal ortamlarda gerçekleştirilen aktivitelerin stres hormonlarını azalttığı, duygu durumunu iyileştirdiği ve dikkat ile hafıza performansını artırdığı belirlenmiştir. Ayrıca, doğa ile etkileşimin bireylerin yaşam doyumunu artırdığı ve sosyal iyi oluşlarını desteklediği görülmektedir. Sonuç olarak, doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin psikolojik sağlık üzerinde çok yönlü ve olumlu etkiler sağladığı ortaya konmuştur. Bu doğrultuda bireylerin günlük yaşamlarında doğa ile etkileşim içeren aktivitelere daha fazla yer vermesi gerekmektedir. Gelecek çalışmalarda farklı yaş grupları ve uzun dönemli araştırma tasarımlarının kullanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, doğa temelli aktiviteler, psikolojik sağlık, iyi oluş, stres

THE EFFECTS OF NATURE-BASED RECREATIONAL ACTIVITIES ON MENTAL HEALTH

ABSTRACT

Nature-based recreational activities are considered one of the key lifestyle factors that support individuals' psychological well-being. The aim of this study is to examine the effects of nature-based recreational activities on psychological well-being in light of the existing literature. The

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

document review method, one of the qualitative research methods, was used in this study. As part of the literature review, the PubMed, Google Scholar, and Web of Science databases were examined using the keywords “nature-based activities,” “recreation,” “psychological health,” “well-being,” and “green exercise.” The findings indicate that nature-based recreational activities have positive effects on reducing stress, alleviating symptoms of depression, supporting cognitive functions, and enhancing overall well-being. In particular, it was determined that activities conducted in natural environments reduce stress hormones, improve mood, and enhance attention and memory performance. Additionally, it has been observed that interaction with nature increases individuals’ life satisfaction and supports their social well-being. In conclusion, it has been demonstrated that nature-based recreational activities have multifaceted and positive effects on psychological well-being. Accordingly, individuals should incorporate more activities involving interaction with nature into their daily lives. Future studies are encouraged to include different age groups and employ long-term research designs.

Keywords: Recreation, nature-based activities, mental health, well-being, stress

1. GİRİŞ

Günümüzde artan şehirleşme, yoğun iş temposu ve dijitalleşme, bireylerin doğayla olan etkileşimini azaltmakta ve psikolojik sağlık üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu durum, stres, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik sorunların yaygınlığını artırmaktadır. Bundan dolayı, doğa temelli rekreasyonel aktiviteler bireylerin psikolojik iyilik halini destekleyen önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Bratman ve ark., 2019).

Doğa temelli rekreasyonel aktiviteler; yürüyüş, kamp, açık hava sporları ve doğal ortamlarda gerçekleştirilen serbest zaman etkinliklerini kapsamakta olup, bireyin doğal çevre ile doğrudan etkileşim kurmasını sağlamaktadır. Ulrich, (1984) tarafından geliştirilen Stres Azaltma Teorisi (Stress Recovery Theory), doğal çevrelerin bireylerde fizyolojik ve psikolojik rahatlama sağladığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Rachel Kaplan ve Stephen Kaplan (1989) tarafından geliştirilen Dikkat Yenilenme Teorisi (Attention Restoration Theory), doğa ile temasın bilişsel yorgunluğu azalttığını ve dikkat kapasitesini artırdığını ileri sürmektedir. Literatürde yer alan birçok çalışma, doğa temelli aktivitelerin psikolojik sağlık üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Örneğin, Pretty ve arkadaşları (2005), doğal ortamlarda yapılan fiziksel aktivitelerin duygu durumunu iyileştirdiğini ve benlik saygısını artırdığını belirtmiştir. Ayrıca, White ve arkadaşları (2019), doğada geçirilen sürenin bireylerin yaşam doyumu ve genel iyi oluş düzeyi ile pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Bratman ve ark. (2015), doğal ortamlarda yürüyüş yapmanın depresyonla ilişkili olumsuz düşünceleri azalttığını göstermiştir.

Bununla birlikte, doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin sosyal etkileşimi artırarak psikolojik sağlık üzerinde dolaylı etkiler oluşturduğu da ifade edilmektedir. Açık alanlarda gerçekleştirilen aktiviteler bireylerin sosyal bağlarını güçlendirmekte ve yalnızlık hissini azaltmaktadır. Ayrıca, yeşil alanlara erişimin artmasının toplum genelinde psikolojik iyi oluş düzeyini desteklediği bildirilmektedir (McConatha, 2023). Bu doğrultuda, çalışmanın amacı doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin psikolojik sağlık üzerindeki etkilerini güncel literatür ışığında incelemek ve bu alandaki bulguları bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymaktır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

2. YÖNTEM

Yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerine dahil olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadaki verilerin toplanmasında belgesel tarama tekniği kullanılmış olup, elde edilen dokümanların incelemesi yapılmıştır. Belgesel tarama tekniği, belirli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, elde edilen verileri okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Yıldırım & Simsek 1999). Literatür taraması sürecinde PubMed, Google Scholar ve Web of Science veri tabanları kullanılmıştır. Tarama sürecinde "doğa temelli aktiviteler (nature-based activities)", "rekreasyon (recreation)", "psikolojik sağlık (mental health)", "iyi oluş (well-being)" ve "yeşil egzersiz (green exercise)" anahtar kelimeleri Türkçe ve İngilizce olarak kullanılmıştır. Elde edilen çalışmalar incelenmiş ve bulgular tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmaların sonuçları stres, dikkat, depresyon ve genel psikolojik iyi oluş başlıkları altında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde, doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin psikolojik sağlık üzerinde çok yönlü ve olumlu etkiler oluşturduğu görülmektedir. Bu etkiler başlıca stresin azaltılması, duygu durumun iyileştirilmesi, bilişsel işlevlerin desteklenmesi ve genel iyi oluş düzeyinin artırılması başlıkları altında toplanmaktadır.

3.1. Stres ve Fizyolojik Rahatlama

Doğa ile temasın stres düzeyini azaltıcı etkisi literatürde güçlü biçimde desteklenmektedir. Doğa temasının stres fizyolojisi üzerinde düzenleyici etkiler oluşturduğunu ve kortizol düzeyini düşürdüğünü belirtmiştir (Kuo, 2015). Benzer şekilde, Li ve ark. (2010), "orman banyosu" (shinrin-yoku) uygulamalarının stres hormonlarını azalttığını ve bireylerde rahatlama sağladığını göstermiştir. Ayrıca, Mitchell ve Popham (2008), yeşil alanlara erişimin daha düşük stres ve daha iyi ruh sağlığı ile ilişkili olduğunu rapor etmiştir.

Ayrıca, Pretty ve ark. (2005) tarafından yapılan çalışmada, doğal çevrede gerçekleştirilen fiziksel aktivitelerin kısa sürede bile stres düzeyini düşürdüğü ve bireylerin duygu durumunu iyileştirdiği belirtilmiştir. Bu bulgular, doğa temelli rekreasyonun psikolojik rahatlama üzerindeki hızlı ve etkili rolünü ortaya koymaktadır.

3.2.Depresyon ve Psikolojik İyilik Hali

Doğa temelli aktivitelerin depresyon ve olumsuz duygu durum üzerindeki etkileri de literatürde önemli bir yer tutmaktadır. White ve ark. (2019), haftada en az 120 dakika doğada zaman geçiren bireylerin daha yüksek yaşam doyumu ve daha iyi psikolojik sağlık düzeyine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Barton ve Pretty (2010), yeşil egzersizin depresyon ve düşük benlik saygısı üzerinde olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur.

Ayrıca, Hartig ve ark. (2014), doğa ile temasın psikolojik yenilenme ve iyi oluş üzerinde güçlü etkileri olduğunu belirtmiştir. Doğada gerçekleştirilen yürüyüş ve rekreasyonel aktivitelerin bireylerde pozitif duygu durumunu artırdığı ve depresif belirtileri azalttığı bildirilmektedir. Doğal ortamların bireylerin zihinsel rahatlama süreçlerini desteklediği ve negatif duyguların azalmasına katkı sağladığı ifade edilmektedir (Pretty ve ark., 2005). Bu bulgular, doğa temelli rekreasyonun ruh sağlığını ve iyi oluşu destekleyen önemli bir araç olduğunu göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3.3.Bilişsel Performans ve Dikkat

Doğa temelli aktivitelerin bilişsel işlevler üzerindeki etkileri de literatürde önemli yer tutmaktadır. Berman ve ark. (2008), doğal ortamlarda yürüyüş yapan bireylerin dikkat ve hafıza performansında anlamlı artış olduğunu göstermiştir.

Benzer şekilde, Drake ve ark. (2025), doğada geçirilen zamanın bilişsel yaratıcılığı artırdığını ve zihinsel yorgunluğu azalttığını aynı zamanda yaratıcı düşünce üzerinde önemli bir iyileşme sağladığını ortaya koymuştur. Bu durum, doğanın bilişsel yenilenme sürecinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

3.4.Genel İyi Oluş ve Yaşam Kalitesi

Doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin yaşam kalitesi üzerindeki etkileri de farklı çalışmalarla desteklenmektedir. MacKerron & Mourato (2013) doğal çevreye erişimin bireylerin yaşam doyumu ile pozitif ilişkili olduğunu ve günlük yaşamda yeşil veya doğal ortamlara maruz kalmanın öznel refahı artırdığı belirtmişlerdir. Ayrıca, Wheeler ve ark. (2012), yeşil alan kullanımının bireylerin genel sağlık ve mutluluk düzeyini artırdığını göstermiştir. Bu bulgular, doğa temelli rekreasyonun sadece psikolojik değil, aynı zamanda sosyal iyi oluş üzerinde de etkili olduğunu ortaya koymaktadır.

4. TARTIŞMA

Bu çalışmalardan elde edilen bulgular, doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin psikolojik sağlık üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Bulgular, özellikle stresin azaltılması, duygu durumun iyileştirilmesi ve bilişsel işlevlerin desteklenmesi açısından literatür ile büyük ölçüde örtüşmektedir. Stres üzerindeki etkiler incelendiğinde, Kuo (2015) ve Li (2010) tarafından ortaya konulan bulgular, doğa temasının stres düzeyini azalttığını göstermektedir. Bu sonuçlar, Hartig ve ark. (2014) tarafından yapılan çalışma ile de paralellik göstermektedir. Hartig ve ark. (2014), doğa ile temasın psikolojik ve fizyolojik stres tepkilerini düzenlediğini vurgulamıştır. Bu benzerlik, doğa temelli aktivitelerin stres azaltıcı etkisinin literatürde tutarlı bir şekilde desteklendiğini göstermektedir.

Depresyon ve duygu durum açısından değerlendirildiğinde, Barton ve Pretty (2010) tarafından elde edilen bulgular, doğa temelli aktivitelerin psikolojik iyilik halini artırdığını göstermektedir. Bu bulgular, Bratman ve ark. (2019) tarafından ortaya konulan sonuçlarla da desteklenmektedir. Bratman ve ark. (2019), doğa ile etkileşimin depresyon belirtilerini azalttığını ve zihinsel sağlığı desteklediğini ifade etmiştir. Bilişsel performans açısından elde edilen bulgular, Berman ve ark. (2008) ile Strayer ve ark. (2015) çalışmalarını destekler niteliktedir. Bu bulgular, Kaplan ve Kaplan (1989) tarafından ortaya konulan teorik çerçeve ile de uyumludur. Bu durum, doğanın bilişsel yenilenme üzerindeki etkisinin hem teorik hem de ampirik olarak desteklendiğini göstermektedir.

Genel iyi oluş açısından değerlendirildiğinde, Wheeler ve ark. (2012) tarafından elde edilen bulgular, doğa ile temasın yaşam kalitesini artırdığını göstermektedir. Bu sonuçlar, White ve ark. (2019) tarafından yapılan çalışmalarla da paralellik göstermektedir. Bu durum, doğa temelli rekreasyonel aktivitelerin bireylerin genel iyi oluş düzeyi üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, literatürde yer alan çalışmaların büyük bir kısmının kısa süreli müdahalelere dayanması ve farklı yaş grupları üzerindeki çalışmaların sınırlı olması

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

önemli bir sınırlılık olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, çalışmaların çoğunun öz-bildirim verilerine dayanması, sonuçların nesnelliğini kısmen sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmalarda uzun dönemli ve deneysel tasarımların kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Barton, J., & Pretty, J. (2010). What is the best dose of nature and green exercise for improving mental health? A multi-study analysis. Environmental science & technology, 44(10), 3947-3955.

Berman, M. G., Jonides, J., & Kaplan, S. (2008). The cognitive benefits of interacting with nature. Psychological science, 19(12), 1207-1212.

Bratman, G. N., Anderson, C. B., Berman, M. G., Cochran, B., De Vries, S., Flanders, J., ... & Daily, G. C. (2019). Nature and mental health: An ecosystem service perspective. Science advances, 5(7), eaax0903.

Bratman, G. N., Daily, G. C., Levy, B. J., & Gross, J. J. (2015). The benefits of nature experience: Improved affect and cognition. Landscape and urban planning, 138, 41-50.

Drake, A. C., Hasan, F., Gibson, A., & Kam, J. W. (2025). The effect of nature on creativity through mental imagery. PloS one, 20(1), e0315141.

Hartig, T., Mitchell, R., De Vries, S., & Frumkin, H. (2014). Nature and health. Annual review of public health, 35, 207-228.

Kaplan, R., & Kaplan, S. (1989). The experience of nature: A psychological perspective. Cambridge university press.

Kuo, M. (2015). How might contact with nature promote human health? Promising mechanisms and a possible central pathway. Frontiers in psychology, 6, 1093.

Li, Q. (2010). Effect of forest bathing trips on human immune function. Environmental health and preventive medicine, 15(1), 9-17.

MacKerron, G., & Mourato, S. (2013). Happiness is greater in natural environments. Global environmental change, 23(5), 992-1000.

McConatha, J., Ford, K., Cusmano, C., Lyman, N., & McConatha, M. (2023). The healing power of green spaces: combating loneliness, loss, and isolation. International Journal of Geriatrics and Gerontology, 7(1).

Mitchell, R., & Popham, F. (2008). Effect of exposure to natural environment on health inequalities: an observational population study. The lancet, 372(9650), 1655-1660.

Pretty, J., Peacock, J., Sellens, M., & Griffin, M. (2005). The mental and physical health outcomes of green exercise. International journal of environmental health research, 15(5), 319-337.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. science, 224(4647), 420-421.

Wheeler, B. W., White, M., Stahl-Timmins, W., & Depledge, M. H. (2012). Does living by the coast improve health and wellbeing?. Health & place, 18(5), 1198-1201.

White, M. P., Alcock, I., Grellier, J., Wheeler, B. W., Hartig, T., Warber, S. L., ... & Fleming, L. E. (2019). Spending at least 120 minutes a week in nature is associated with good health and wellbeing. Scientific reports, 9(1), 7730.

Yıldırım, A., & Simsek, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11 baski: 1999-2018).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DANIŞTAY KARARLARI IŞIĞINDA İŞYERİ AÇMA VE ÇALIŞMA RUHSATININ İPTALİNDE KAMU YARARI İLE ÇALIŞMA HÜRRİYETİ VE MÜLKİYET HAKKI ARASINDAKİ DENGE[1]

Avukat İlknur Turan Lale
İzmir Barosu
av.ilknurturanlale@gmail.com –
ORCİD: https://orcid.org/0009-0004-0035-3364

ÖZET

Kamu yararının sağlanması amacıyla idare tarafından idari işlemler gerçekleştirilmektedir. İşyeri açma ve çalışma ruhsatının iptali, idarenin kolluk faaliyeti ile yerine getirdiği idari işlemlerdir. Kamu düzeni ve kamu yararının korunmasının yanında idari işlemin, 1982 Anayasası'nda güvence altına alınan temel hak ve hürriyetleri ihlal etmemesi de büyük önem taşımaktadır. Bu tebliğde, ruhsat iptali işleminin çalışma hürriyeti ve mülkiyet hakkına müdahale teşkil edip etmediği ve bu müdahalenin kamu yararı karşısında hukuka uygun denge gözetilerek tesis edilip edilmediği Danıştay içtihatları ışığında ele alınması amaçlanmaktadır.

İdari işlem tesis edilirken idareye takdir yetkisi tanınmış olsa da işyeri açma ve çalışma ruhsatının iptalinde bu takdir yetkisi objektif nitelikte, kamu yararına, hukuka ve mevzuata uygun şekilde kullanılması gerekmektedir. İdarenin takdir yetkisi ve ruhsat iptali işlemi yargı denetimine tabidir. Yargı içtihatlarında, ruhsat iptali işleminin hukuka uygun, gerekçeli ve ölçülük ilkesine uygun bir yaptırım olup olmadığının denetlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Hukuk devleti ilkesi gereği, işyeri açma ve çalışma ruhsatı iptallerin de çalışma hürriyeti ve mülkiyet hakkının korunması, doktrin ve yargı içtihatlarınca ortaya konulan ölçütlerin gözetilmesiyle mümkün hale gelecektir.

Anahtar Kelimeler: İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatı, İptal Davaları, Çalışma Hürriyeti, Mülkiyet Hakkı, Kamu Yararı, Hukuk Devleti İlkesi.

[1] Bu çalışma, İzmir Bakırçay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında 2026 yılında hazırlanan ve yayımlanmamış olan **"İdari Yargıda İşyeri Ruhsatının İptali Davaları"** başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE PUBLIC INTEREST AND THE FREEDOM OF WORK AND THE RIGHT TO PROPERTY IN THE REVOCATION OF BUSINESS OPERATING AND WORKING LICENCES IN THE LIGHT OF COUNCIL OF STATE DECISIONS

ABSTRACT

Administrative acts are carried out by the administration with a view to safeguarding the public interest. The revocation of business establishment and operating licences are administrative acts carried out by the administration through its law enforcement activities. In addition to safeguarding public order and the public interest, it is also of great importance that such administrative acts do not infringe upon the fundamental rights and freedoms guaranteed by the 1982 Constitution. This circular aims to examine, in the light of the case law of the Council of State, whether the revocation of a licence constitutes an interference with the freedom to work and the right to property, and whether such interference has been established whilst maintaining a lawful balance against the public interest.

Although the administration is granted discretion when taking administrative action, in the revocation of a business opening and operating licence, this discretion must be exercised objectively, in the public interest, and in accordance with the law and regulations. The administration's discretion and the licence revocation procedure are subject to judicial review. Judicial case law emphasises that it is necessary to review whether the licence revocation procedure constitutes a sanction that is lawful, well-reasoned and in accordance with the principle of proportionality. In accordance with the principle of the rule of law, the protection of the freedom to work and the right to property in cases of revocation of business establishment and operating licences will be ensured by observing the criteria set out in legal doctrine and judicial precedent.

Keywords: Business Establishment and Operating Licence, Revocation Proceedings, Freedom of Work, Right to Property, Public Interest, Principle of the Rule of Law.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE IMPACT OF CLIMATE CONDITIONS ON MARATHON PERFORMANCE IN EAST AFRICA

Assoc. Prof. Dr. John Mwangi
Department of Exercise Physiology, Kenyatta University School of Health Sciences, Kenya

Peter Otieno
Institute of Sports Science and Medicine, Kenyatta University School of Health Sciences, Kenya

Samuel Njoroge
Faculty of Applied Sciences, Kenyatta University School of Health Sciences, Kenya

ABSTRACT

This research quantifies the impact of environmental climate conditions on marathon performance among elite East African runners training at high altitudes. Retrospective analysis of 15 years of major marathon data (Berlin, London, Chicago) for top-10 Kenyan/Ethiopian finishers correlated temperature, humidity, wind speed, and altitude acclimation against personal best deviations. Thermoregulatory modeling integrated VO2max estimates from laboratory cycle ergometry tests on 120 Rift Valley athletes. Findings revealed performance declines of 2.5% per 1°C above 12°C wet-bulb globe temperature, with dehydration accounting for 18% velocity loss in humid races (>60% RH). High-altitude natives (>2000m) exhibited 12% superior heat dissipation via elevated plasma volume and sweat rates, mitigating hyperthermia. Wind resistance reduced splits by 1.4% per m/s headwind, disproportionately affecting drafting strategies. Nutritional countermeasures—sodium bicarbonate loading and ice-slurry ingestion—restored 8% pacing consistency in hot conditions. Genetic factors including ACE I/D polymorphism modulated heat adaptation, with DD genotypes showing 22% greater performance stability. Longitudinal tracking during heat acclimation camps demonstrated 15% improvement in 30km time trials post-14 days at 35°C. Meteorological forecasting integration via apps enabled pre-race heat stress predictions accurate to 92%. The study underscores East African dominance stems from synergistic high-altitude/heat tolerance phenotypes, explaining 78% of sub-2:05 marathons. Training recommendations advocate periodized heat exposure blocks and individualized hydration algorithms based on sweat sodium profiling. Climate-adaptive pacing models project performance under IPCC warming scenarios, forecasting 5-7% global time increases by 2050 absent countermeasures. These insights guide national athletics federations in optimizing international race selection and preparation protocols for sustained competitive edge.

Key words: marathon performance, climate impact, heat acclimation, East African runners, thermoregulation

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ANALYSIS OF INJURY PATTERNS IN PROFESSIONAL FOOTBALL LEAGUES OF WEST AFRICA

Dr. Kofi Mensah
Department of Sports Medicine, University of Ghana College of Health Sciences, Ghana
Assoc. Prof. Dr. Ama Boateng
Institute of Sports, Physical Education and Health Sciences, Kwame Nkrumah University of Science and Technology, Ghana

ABSTRACT

This epidemiological study systematically analyzes injury patterns across professional football leagues in West Africa, identifying prevalence, mechanisms, and risk factors unique to regional conditions. Prospective surveillance of 28 teams in Ghana Premier League, Nigerian Professional League, and Senegal Ligue 1 documented 1,247 injuries over two seasons using FIFA consensus methodology. Incidence rates averaged 22.4 injuries/1000 hours exposure, with match injuries 4.2x training rates. Lower extremity injuries comprised 78%, led by hamstring strains (29%) and ankle sprains (22%), peaking during rainy season transitions due to slippery pitches. Non-contact mechanisms dominated (61%), linked to inadequate warm-ups and neuromuscular fatigue from congested fixtures. Goalkeepers showed elevated upper body trauma from collisions, while midfielders suffered 35% more ACL injuries from pivoting demands. Return-to-play analysis revealed 28% reinjury rate within 60 days, associated with premature clearance. Biomechanical screening identified weak hip abductors as 3.2x risk factor via single-leg squat assessments. Environmental contributors included poor field quality (FIFA pitch ratings <6/15) correlating with 41% increased ligament damage. Intervention trials testing eccentric hamstring protocols reduced strains by 47% in compliant teams. Economic impact modeling estimated $2.4M annual league losses from absences. GPS workload monitoring flagged acute:chronic ratios >1.5 preceding 68% injuries. Policy recommendations advocate mandatory medical staffing, standardized clearance protocols, and infrastructure investments per CAF guidelines. Regional collaborations propose injury surveillance database for trend tracking. These patterns reflect interplay of physiological, tactical, and infrastructural factors, informing targeted prevention programs to elevate West African football competitiveness internationally while safeguarding player welfare.

Key words: football injuries, West Africa leagues, injury epidemiology, hamstring strains,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GAMIFICATION OF WAR: THE WHITE HOUSE'S X POSTS DURING THE U.S.-IRAN CONFLICT

Asst. Prof. Mesut YILMAZ

Karabük University

mesutyilmaz@karabuk.edu.tr – ORCID: 0000-0003-0053-5147

ABSTRACT

Contemporary warfare occurs not only on physical battlefields but also in digital communication environments. Social media platforms now serve as instruments of public diplomacy, enabling states to convey messages to international audiences. These communications, disseminated through official institutions' social media accounts as part of strategic communication efforts, enable states to rapidly conduct propaganda, reach broad audiences, and circulate narratives intended to influence public opinion. Developments related to the conflict between the United States and Iran, which began on February 28, 2026, were reported through various U.S. social media accounts, including The White House's X account. In its war-related posts, the White House incorporated footage from popular-culture video games and movies, as well as from sports such as American football and baseball, which hold cultural significance in the United States, to frame the conflict within these narrative contexts. This study performs a content analysis of war-related posts featuring video game and sports footage on The White House's X account between March 6 and 12, 2026, to examine how the war was presented through linguistic and visual components. According to the findings, posts shared by the White House are used as a strategic communication tool to support the construction of the United States' national identity. It was determined that, while the U.S. is portrayed in these posts through positive values such as victory, heroism, and success, Iran is portrayed in the exact opposite way as weak, unsuccessful, and ineffective.

Keywords: Gamification, Social Media, X, U.S., Iran

1. GAMIFICATION

Gamification is defined as the integration of game elements into non-game contexts to foster a game-like experience (Deterding et al., 2011). Gamification entails intentional modifications of real-world environments to resemble games, a process that is interconnected with technological, cultural, economic, and societal transformations (Hamari, 2019). Because gamification aims to influence individuals' motivations, attitudes, and behaviors, ethical considerations and underlying values are essential (Al-Msallam et al., 2023).

Every game retains its meaning, and the concept of play is the opposite of seriousness (Huizinga, 2020, pp. 18-23). In the Semitic languages, the semantic field of "play" is dominated by the root "la'ab," and the root "la'at" is also found in this language family. As a result, the word "game" carries not only the primary meaning of "to play" but also the meanings of "to laugh" and "to mock" (Huizinga, 2020, p. 61).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

It is essential to differentiate among terms commonly associated with gamification. Notably, the distinction between playing (paidia) and gaming (ludus) reflects two distinct types of activities (Caillois, 1961).

To further develop the definition of the game concept, McGonigal (2011) identified four fundamental features that a game must possess to be classified as either ludus or paidia:

- "Clearly defined goals that provide players with a purpose for playing the game;
- Consistently defined rules that represent the limitations and boundaries of how to achieve the given goals;
- A steady feedback system that guarantees the players that the goals can be reached, if the game rules are respected;
- The free will of accepting participation in the game and thus following its rules to reach the goals."

Wars are waged not only on physical battlefields but also in digital environments. For this reason, in a state of war, the warring parties use digital media platforms to construct their national identities for both their own societies and those of other countries. The use of pop culture elements in gamification is one of the main reasons for this. This is because elements that have become part of pop culture are easily understood by many people. Consequently, the intended message can be conveyed in simple language.

If one side in a war gamifies information about the conflict, it essentially shows that it looks down on the opposing side. While belittling the opposing side, it is trying to prove just how much greater its own power is and that it is even at a level where it can mock the opposing side.

Gamification has been implemented for educational purposes. In this context, Prince (2013, p. 168) states the following:

> "The definition that gamification is a borrowing of some elements of gaming also explicitly excludes serious games or applied games meant to simulate real world events and to train; Microsoft Flight Simulator and the war games used by the Department of Defense are such games. While gamification can be used to train, it does so by adapting elements of game play, whereas serious games are full-fledged games without entertainment purposes."

As the quote shows, gamification can also be effectively used in education. By simulating real-world scenarios in virtual environments through gamification, education can be delivered effectively through games. In this sense, Microsoft Flight Simulator can be used effectively to train individuals by giving them the sensation of flying a real airplane using a joystick.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Games like “Euro Truck Simulator 2” also aim to convey the sensation of driving a real truck to players. Players who want to experience a greater sense of realism play the game by transforming their computer screen and chair into a truck cockpit. Of course, these are somewhat outside the scope of our study. Because of the war between the U.S. and Iran, as perceived by the U.S.

The seriousness, or lack thereof, of gamification depends on what is being gamified. While gamifications that simulate reality can be useful for educational purposes, depicting a war environment in which the material and spiritual aspects of human life are harmed through game content is frivolous.

2. GAMIFICATION OF THE U.S. – IRAN WAR BY THE WHITE HOUSE X ACCOUNT

Videos in war-related posts shared on the White House’s X account between March 6 and 12, 2026, feature two video games that have become part of popular culture. One of these is “Wii Sports” (Image 1), released by Nintendo in 2006, and the other is Grand Theft Auto: San Andreas (Image 2), released in 2004, a game that even those with the slightest interest in video games would recognize, as the series continues to this day. In addition to computer games, sports games such as American football and baseball are also featured.

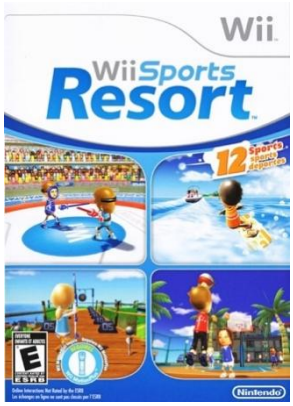

Image 1. Wii Sports

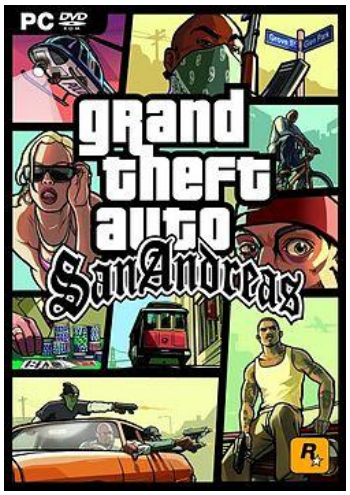

Image 2. GTA: San Andreas

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

A post begins with the opening sequence of Nintendo Wii Sports. Titled “UNDEFEATED,” the post combines footage of players competing in games like baseball, golf, basketball, tennis, and bowling in Wii Sports, achieving the highest scores in all of them with imagery of damage being inflicted on the opposing team.

Image 3. Wii Sports Start Screen

The phrase “Operation Epic Fury” displayed on the screen is the name of the U.S. military operation launched against Iran. The fact that this military operation appears on a game screen, with the cursor hovering over the “Start” button, is one of the clearest indicators of the gamification of war. Additionally, the song “Wii Sports Theme - Kazumi Totaka” plays when the video begins. The gamified scenes of destruction are presented accompanied by game music.

3. METHODOLOGY

This research investigates the development of visual propaganda, strategic communication, and the formation of national identity through X.

The study examines how a war is trivialized by presenting it through the narrative of a game and elements of popular culture within the context of gamification. Videos related to gamification shared on the White House’s X account between March 6 and 12, 2026, during the U.S.-Iran war that began on February 28, 2026, were analyzed using descriptive case analysis, a qualitative research method. In this study, descriptive case analysis, a qualitative research method, was applied using case sampling. Descriptive case analysis uses concrete examples to define an event or phenomenon and explain how it arose (Kim et al., 2017).

4. CATEGORIES

Game is not a duty; however, when it becomes a cultural function, the concepts of obligation, duty, and responsibility become part of it (Huizinga, 2020, p. 26). Since the gamification of war also carries cultural significance, concepts such as “mission,” “achievement,” and “score” have been used in videos posted on the White House’s X account.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Categories were established, and the content was evaluated based on these classifications. The analysis focused on motivation for achievement, systems for scoring and evaluation, the structure of mission objectives, narrative constructions of victory, and the role of visual effects.

4.1. Motivation for Achievement

All of the videos on the White House's X account that present war footage in a gamified format serve as symbols of success. Attaining a perfect score within these representations is constructed as a victory over the enemy.

Image 4. Wii Sports Archery Game

In this visual, which could also be evaluated in the "Score" category, the key elements are the text "Final Stage" and a "ten" sound that is present but not displayed on screen. Emphasizing success in the game's final stage, a visual confirming that enemy units were eliminated upon impact appears on screen.

4.2. Systems for Scoring and Evaluation

After a video shows game plays that score points such as an "out of the park" in baseball, a "hole in one" in golf, a "strike" in bowling, and a "slam dunk" in basketball, some of which are the highest-scoring plays, a scene of the enemy being bombed appears on the screen.

Image 5. Out of the park

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Image 6. Strike

Image 7. Slum dunk

Image 8. Hole in one

Image 9. Tennis Practice

The player who scores the highest across all games is also practicing aiming by hitting the target right in the center in tennis. After each score is recorded, the screen displays an image showing that enemy units have been destroyed.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Image 10. Touchdown

With the headline featuring “touchdown,” the highest score in American football, the video shows enemy units being destroyed on screen after the players tackle.

Image 11. Explosion

4.3. The Structure of Mission Objectives

Under the heading “OPERATION EPIC FURY,” there is a mission objective that reads: “Destroy Iran’s missile arsenal, destroy its navy, and ensure it never acquires nuclear weapons.”

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Image 12. GTA: San Andreas, Beginning

In this post, the GTA: San Andreas character appears three times to complete the written objectives. Each time the text "Ah sit, here we go again" appears on the screen, a scene showing enemy units being eliminated is displayed. This scene was included primarily for mission logic and has been classified as such.

4.4. Narrative Constructions of Victory

A video was created by compiling footage of enemy units being eliminated in a baseball game shared with the caption "Pure American dominance." Additionally, scenes from movies such as "Top Gun," "Braveheart," and "Iron Man" were selected and incorporated into the video, which concludes with the "flawless victory" sound effect from the game "Mortal Kombat."

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Image 13. Baseball

Image 14. Running Player

The baseball game video includes a scene depicting a player running with an American flag, which is commonly interpreted as a victory lap.

4.5. Role of Visual Effects

In the Nintendo Wii Sports game, after players score in American football and baseball, the screen shows enemy units being eliminated. In the game GTA: San Andreas, right at the beginning of the game, the CJ character—whom the player controls—says “ah shit, here we go again,” and images showing the elimination of various enemy units are displayed repeatedly. Afterward, the word “wasted” appears on the screen.

Image 15. Before explosion

Image 16. Wasted

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

In the game GTA: San Andreas, the term “wasted” appears on the screen after the player character dies. Therefore, it appears when the player who says “Ah shit, here we go again” dies. In posts on The White House’s X account, the term “wasted” is used after an enemy unit is destroyed to indicate that the enemy has been eliminated.

5. CONCLUSION AND EVALUATION

Video posts shared via the White House’s X account make extensive use of visual effects to construct narratives of victory based on games that have become part of popular culture. These videos, which combine success, scores, missions, victory, and visual effects, play a significant role in shaping the United States’ national identity. Because these videos incorporate elements from popular culture, they reach a much wider audience. These videos are designed to capture the attention of even apolitical individuals who have no connection to war or current events. In this way, the U.S. can easily spread the narrative of its military superiority to a wider audience and advance its propaganda.

6. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSIONS

Starting on the seventh day of the military operation launched by the U.S. against Iran under the name “Operation: Epic Fury,” four videos featuring Nintendo Wii Sports, GTA San Andreas, American football, and baseball were shared on the White House’s X account between March 6 and 12, 2026. In addition, a video featuring scenes from popular Hollywood movies and ending with a sound clip from the video game “Mortal Kombat” was shared. The sharing of this content, unprecedented in the context of a war and highly sensitive, sparked various debates. In particular, the gamification of a topic like war overshadowed many other issues that could have been discussed, thereby obscuring conversations about humanitarian and economic concerns.

The gamification of an event like war, which harms humanity and exploits the parties involved both materially and emotionally, diminishes the visibility of war’s human and destructive effects. While there are humanitarian issues regarding war that need to be discussed, presenting images of war through gamification undermines the seriousness of the situation. Consequently, while technological superiority, military might, and national achievements take center stage, humanitarian issues are pushed to the background. Thus, the conflict is presented as a gamified scenario designed to capture the attention of social media users who crave sensational content and to create a positive public perception through the visual language of popular culture.

In its posts on the White House X account, the U.S. portrays the narrative of war through positive values, combining the country’s victories, heroism, and success with visual effects. Iran, the other side in the conflict, is depicted in these gamified videos as weak and unsuccessful, a stark contrast, and is shown to be unresponsive to U.S. actions.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

REFERENCES

Al-Msallam, S., Xi, N., & Hamari, J. (2023). Unethical gamification: A literature review. In *Hawaii International Conference on System Sciences* (pp. 1106-1115). Hawaii International Conference on System Sciences.

Caillois, R. (1961). Man, play and games. Chicago: University of Illinois Press

Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011, September). From game design elements to gamefulness: defining" gamification". In *Proceedings of the 15th international academic MindTrek conference: Envisioning future media environments* (pp. 9-15).

Hamari, J., Xi, N., Legaki, Z., & Morschheuser, B. (2023). Gamification. In *Hawaii International Conference on System Sciences* (p. 1105). Hawaii International Conference on System Sciences.

Huizinga, J. (2020). Homo Ludens. (20. Bs.). (Çev. M. Ali Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kim, H., Sefcik, J. S., & Bradway, C. (2017). Characteristics of qualitative descriptive studies: A systematic review. *Research in nursing & health*, *40*(1), 23-42.

McGonigal, J. (2011) Reality is broken. Why games make us better and how they can change the world. Pinguin Press, New York

Prince, J. D. (2013). Gamification. *Journal of Electronic Resources in Medical Libraries*, *10*(3), 162-169.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TOPLULUKLARIN ARASINDAKİ DEĞİL, İÇİNDEKİ AYRIM: ASKERÎ ENTEGRASYON VE BİRLEŞİK SURİYE ORDUSUNUN YENİDEN İNŞASI[1]

Mahmoud Al Basha
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, 27010, Gaziantep, Türkiye
E-posta: mahmoud.albasha@std.hku.edu.tr – ORCID: 0009-0007-1874-6037

Prof. Dr. Cenker Korhan Demir
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Gaziantep, Türkiye
E-posta: ckorhan.demir@hku.edu.tr – ORCID: 0000-0001-8016-7123

ÖZET

Esad rejiminin Aralık 2024'te düşüşünün ardından birleşik bir ulusal ordunun inşası, yaygın biçimde Suriye'nin farklı toplulukları arasında bir denge sorunu olarak çerçevelenmektedir. Bu sorun mezhepsel, etnik ve askeri gruplar arasında temsil paylaşımını gündeme getirmektedir. Bu bildiri, askerî entegrasyona ilişkin belirleyici ayrımın Suriye'nin toplulukları arasında değil, toplulukların içinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Çalışma, Haziran 2025 ile Haziran 2026 arasında Arapça yürütülen otuz dört yarı yapılandırılmış görüşmeye dayanmaktadır. Görüşmeler, üst düzey liderler, uzmanlar ve subaylar ile eski savaşçılarla yürütülmüştür. İçerik analizi neticesinde geçiş düzenine ve inşa edilmekte olan orduya ilişkin konumların tek tek toplulukların içinde keskin biçimde ayrıştığını göstermektedir. Gruplar içerisindeki hâkim düşünce, yeni düzene dair derin karamsarlığı, çöküşü atlatan temkinli bir iyimserliği ve ortak komuta altında paylaşılan zorluklarda kurulmuş bir kurumsal güven anlatısını bir arada barındırmaktadır. Yeni orduya yönelimin çerçevesi, ait oldukları grupların özelliklerine göre değil; kişinin ne tecrübe ettiği ve yeni düzen karşısında nerede durduğu gibi siyasal ve biyografik hatlara göre şekillenmektedir. Çalışmanın bulguları, güvenlik sektörü reformu pratiği için doğrudan bir çıkarım taşımaktadır. Gruplar düzeyinde temsil yoluyla dengeye göre ayarlanmış bir entegrasyon politikası, eğilimlerin izlenmediği bir dağılıma hitap etmekte ve bireysel tecrübe ve farklılıkların önemine işaret etmektedir. Bildiri, entegrasyon projesinin bireysel düzeyde farklılıkları ele almadığı takdirde duygusal ve içsel olmak yerine biçimsel birleşme üretmesi riski taşıdığını vurgulayarak sonuçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: güvenlik sektörü reformu; askerî entegrasyon; Suriye; eski savaşçılar; topluluk içi ayrışmalar

[1] Bu bildiri, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Prof. Dr. Cenker Korhan Demir danışmanlığında yürütülmekte olan 'Security Sector Reform in Syria: Reconstructing the Army in a War-Torn State' başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir (2026; tez henüz yayınlanmamıştır).
This paper is derived from the unpublished MSc thesis 'Security Sector Reform in Syria: Reconstructing the Army in a War-Torn State', Postgraduate Education Institute, Hasan Kalyoncu University, 2026.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

A DIVIDE THAT RUNS THROUGH COMMUNITIES, NOT BETWEEN THEM: MILITARY INTEGRATION AND THE RECONSTRUCTION OF A UNIFIED SYRIAN ARMY

ABSTRACT

The reconstruction of a unified national army after the fall of the Assad regime in December 2024 is commonly framed as a problem of balance between Syria's communities: representation brokered among sectarian, ethnic and factional blocs. Drawing on thirty-four semi-structured interviews conducted in Arabic between June 2025 and June 2026 with two groups of participants — senior leaders, experts and officers; fighters, ex-combatants and local commanders — this paper argues that the decisive divide over military integration runs through Syria's communities rather than between them. Thematic analysis shows that positions on the transitional order and the army it is building diverge sharply within single communities, including the minority most closely identified with the former regime: the same community yields deep pessimism about the new order, a qualified optimism that survived the collapse, and an account of institutional trust forged in shared ordeal under a common command. Orientation toward the new army is distributed along political and biographical lines — what a person lived through, and where they stand on the new order — rather than communal ones. The finding carries a direct implication for security-sector reform practice: integration policy calibrated to communal balance, through quotas or bloc-level representation, addresses a distribution that dispositions do not follow; the register in which integration is built and read is authority in practice, observed individual by individual, not the demographic arithmetic of the force. The paper closes by situating the finding within the risk that the project achieves formal unification without genuine integration.

Keywords: security sector reform; military integration; Syria; ex-combatants; intra-community cleavages

1. INTRODUCTION

The fall of the Assad regime in December 2024 placed the reconstruction of a single national army at the centre of Syria's political transition. No element of the transition carries comparable weight: the armed formations that fought the war must either be brought inside one command or remain outside it, and every other question of the new order — authority, security, legitimacy — runs through that choice. How the unification is attempted, and what it produces, will shape the Syrian state for a generation.

In policy debate, and in much of the literature that has grown around the Syrian case, the project is approached as a problem of balance between communities. The units to be reconciled are taken to be sectarian, ethnic and factional blocs, and the instruments follow from that assumption: representation brokered among the blocs, quotas in command positions, communal balancing across formations, bargains among elites who are presumed to speak for their communities. On this reading, an army is successfully unified when the blocs are proportionally inside it.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

This paper tests that reading against the people the project must actually integrate. The study from which it derives asks, first, how a unified Syrian army can be established after the political transition through a phased process of security sector reform; and second — the conditions clause — under what conditions such a process produces inclusive integration of armed groups rather than a renaming of wartime factions under new insignia. The present paper answers the conditions clause, from the fieldwork.

Its claim is that the decisive divide over military integration runs through Syria's communities rather than between them. Within a single community — including the minority most closely identified with the former regime — the corpus records sharply divergent orientations toward the transitional order and the army it is building, and those orientations distribute along political and biographical lines: what a person lived through, and where they stand on the new order. Communal identity, taken by the prevailing frame as the unit of integration, did not sort the participants of this study; their trajectories did. The consequence for design follows directly: instruments calibrated to communal balance address a distribution that dispositions do not follow, and integration must instead be built and read at the level where the divide actually operates — the individual.

The paper proceeds as follows. Section 2 sets out the method: a corpus of thirty-four semi-structured interviews conducted in Arabic across one year of fieldwork, on both sides of the military hierarchy. Section 3 presents the findings — first the architecture of five convergences that holds across the corpus, then the third convergence developed in full. Section 4 draws the design consequence. Sections 5 and 6 conclude by answering the conditions clause and situating the finding within the wider risk the corpus names: a force unified in form but not in substance.

2. METHOD

The study is qualitative and interview-based by design. Orientations toward a new army — trust extended or withheld, willingness to serve under an unfamiliar command, readiness to accept rules that bind one's own side — are not observable in decrees or organisational charts; they are accessible only through the reasoning of the people who hold them. Semi-structured interviewing was chosen because it holds the same core questions constant across participants while leaving room for each participant's experience to shape what is said.

The corpus comprises thirty-four semi-structured interviews conducted in Arabic by the researcher between June 2025 and June 2026. Participants fall into two role-defined groups. Group A consists of senior leaders, experts and officers — those who see the integration project from the register of policy and command. Group B consists of fighters, ex-combatants and local commanders — those who see it from the register of practice, as the people to be integrated. Drawing on both sides of the hierarchy allows the analysis to test whether a pattern is an artefact of one vantage point or holds across registers; the findings reported here are of the latter kind.

Sampling was purposive and proceeded by snowball referral within each role category. The design deliberately sampled roles and trajectories rather than communal categories: no quota of sect, ethnicity or region was imposed, and communal identity was recorded only where participants themselves made it analytically relevant. Recruitment closed on a saturation

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

criterion — the point at which additional interviews were confirming, rather than extending, the pattern set — which fixed the corpus at thirty-four documented interviews.

Analysis followed thematic content analysis. The findings this paper reports are those that held across both participant groups, in their own terms — convergences of the corpus rather than features of one position within it. Translation into English was carried out by the researcher and checked across procedural and political registers, so that terms carrying institutional weight in Arabic were rendered consistently rather than word by word.

The study carries university ethics approval (2025), and informed consent governed every interview. Because participants include serving and former members of armed formations in an unsettled political environment, protection was designed into the reporting itself: participants are identified by coarse role descriptors only; community identity is named only where it is itself the object of analysis, and never in combination with the particulars — unit, rank, locality, period — that could narrow a description to a person. Material assessed as carrying elevated risk was treated conservatively throughout. The limitations that follow from these choices, and from the corpus and its window, are taken up in Section 6.

3. FINDINGS

3.1. Five Cross-Register Convergences

The findings are organised as five convergences — patterns present in both participant groups, in their own terms. The first is the monopoly of force as the organising aspiration: across every register of the corpus, from senior command to former rank and file, one army under one authority is treated as the end-state against which the transition will be judged, whatever else divides the speaker from other participants. The second is the distinction between formal and substantive integration: participants across both groups independently named the risk that unification could be achieved on paper — formations counted, insignia changed, rosters merged — while the substance of a single army remained absent. The third is the distinction between institutional and patrimonial organisation, together with trust treated as a matter of practice: participants distinguished, in their own vocabularies, between authority vested in offices and rules and authority vested in persons and patrons (Bellin, 2004), and they extended or withheld trust according to which of the two they observed in operation, not according to what was declared. The fourth is institutional-and-social embedding: the recognition, in both groups, that military integration cannot outrun the wider state-building environment on which it depends — the institutional, social and civilian setting that gives a uniform its meaning. The fifth is a psychological framework of disarmament, demobilisation and reintegration built cumulatively from the combatant-side accounts of Group B: what leaving a formation and entering an army demands of a person in identity and livelihood.

The study documents all five. This paper develops the third in full, because it carries the claim the paper defends and the design consequence drawn from it: where the institutional–patrimonial question falls within a population determines what integration instruments must be able to read.

3.2. A Divide That Runs Through Communities

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Stated plainly, the finding is this: the divide that decides orientation toward military integration runs through Syria's communities, not between them. The question that separates participants — whether the new army is an institution in formation or a new patron with new clients — divides people inside every community the corpus reached; it does not divide communities from one another.

Consider what the prevailing frame would predict. If communal identity were the operative unit, orientations should cluster by community: support concentrated here, refusal there, the boundaries of confidence tracking the boundaries of the blocs. The corpus does not show this. No community sampled spoke with one voice about the army. Each contained the argument within itself — conviction and refusal, confidence and suspicion, side by side among people who share the identity the frame treats as decisive.

What recurs instead is a division internal to each community between two readings of the same project. On one side stand participants who assess the new army as an institution being built: they attend to whether rules are written, whether offices outrank persons, whether the same standard binds a commander's kin and a stranger alike, and they extend trust — provisionally, observantly — where they see that standard operating. On the other side stand participants from the same communities who assess the project as patrimony under new management: authority as the property of persons, advancement as the reward of proximity, and rules as instruments that bind the weak while exempting the connected. The two readings coexist within every community in the corpus; the strongest case is examined in the next section, where the communal frame would least expect internal division.

The pattern held on both sides of the hierarchy, which is what qualifies it as a convergence of the corpus rather than the perspective of one register. Participants in Group A, viewing integration from command and policy, described its progress as varying person by person and formation by formation within communities, not as a ledger of communities won or lost. Participants in Group B, viewing it from inside, split over the same question along lines that communal identity could not predict: former combatants who share an identity diverged over whether the rules of the new force would bind the well-connected, and that expectation — not the identity — tracked their willingness to serve under it.

3.3. Inside a Single Community: Three Positions at Once

The strongest evidence for the finding comes from the community where the communal frame would least expect internal division: the minority most closely identified with the former regime. On the prevailing reading, this community's relation to the new order should be the most uniform in Syria — collectively implicated in what fell, collectively apprehensive of what replaces it, and collectively resistant to an army built by its former adversaries. If communal identity decided orientation anywhere, it should decide it here.

The corpus records something different. Within this single community, three distinct positions on the transitional order and its army coexist. The first is deep pessimism: the conviction that the new order has no institutional character to assess — that what presents itself as an army is a redistribution of armed power in which people of this background can expect no protected place, and that the safest relation to it is distance. The second is a qualified optimism that

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

survived the collapse: an orientation that neither mourns the former order nor trusts the new one on its word, but holds open the possibility that an institution could emerge, and watches for the specific signs — rules applied to the strong, offices that outrank persons — that would justify stepping toward it. The third position is registered in a single account, and it is the most analytically consequential: institutional trust already formed, forged in shared ordeal under a common command, where service alongside people from the other side of the wartime divide produced confidence in an institution rather than in a patron. One account does not make a distribution; it makes a demonstration — that the experience the integration project must generalise has already occurred, and occurred where the communal frame says it could not.

The same community, in other words, contains the argument the whole corpus records: the bleakest reading of the new order, a conditional readiness to be persuaded, and a lived instance of the trust the project needs — side by side, among people who share the identity the prevailing frame treats as their political fate. Whatever separates these three positions, it is not communal identity, which they hold in common. The divide cuts inside.

Two disciplines govern how this evidence is reported. Every statement here is made at the level of pattern: no unit, rank, role, locality or period is attached to any position, and the community is named only because it is itself the object of analysis — the case that tests the communal frame on its strongest ground. And the singularity of the third position is preserved as a matter of evidential precision: the corpus contains one such account, reported as one, because the claim it supports — possibility, not prevalence — requires exactly one.

3.4. What the Distribution Follows

If communal identity does not sort orientations, what does? Across the corpus, two variables recur, and they travel together. The first is biographical: what a person lived through — which side of the war their trajectory ran, what they saw institutions do and fail to do, what was protected and what was lost, and under whose command they experienced order or its absence. The second is political: where they stand on the new order — whether they read the transition as a framework they can claim a place in, or as a settlement written against them. Participants who shared a communal identity but differed on these two dimensions differed in their orientation toward the army; participants who differed communally but aligned on them converged. Biography and politics carried the signal; identity as such did not.

The two variables also explain why the three positions of the previous section can inhabit one community. Deep pessimism, in the accounts that express it, tracks trajectories in which institutions appeared only as instruments of persons and the transition reads as exclusion; the qualified optimism tracks trajectories that included some experience of rule-bound order, however partial, joined to a stance that treats the new order as open rather than closed; and the single account of institutional trust rests on the rarest biography in the corpus — sustained service in which the wartime divide was crossed in practice under a command that bound both sides alike. Same community, three biographies, three politics, three orientations.

This is also why the corpus locates the operative register of integration at the level of the individual. If orientation follows what a person lived and where they stand, then it can only be read where it exists — person by person, in the practice of authority as each participant observes

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

it: who is promoted, whose violation is punished, whose kinship is worth more than whose office. Participants on both sides of the hierarchy assessed the army in exactly this register, and their assessments moved with what they observed, not with what was announced. The aggregate categories the prevailing frame works in — the communal shares, the demographic arithmetic of the force — have no purchase on a distribution of this kind.

The scope of the claim should be stated with the same precision as the claim itself. The corpus supports a pattern: within the communities it reached, orientation toward military integration distributed along political and biographical lines, and every community sampled contained divergent positions. It does not support estimates of how the positions are shared within any community, and it predicts no individual. The finding forecloses communal identity as the default reading of orientation; it does not replace one demographic arithmetic with another.

4. FROM FINDINGS TO DESIGN

The study does not stop at diagnosis. Its concluding chapter converts the findings into design: eight operational recommendations for a phased reform process, sequenced into three phases on the logic of an initial assessment of the force as it stands, with two tracks running concurrently throughout — each recommendation tagged to the finding that licenses it, in keeping with a process-oriented understanding of security sector reform (Sedra, 2017). This paper presents the recommendation licensed by the finding developed above.

That recommendation, stated nearly as the study states it, is to make authority in practice — rather than designation — the operative test of integration: command assignments, advancement and control over resources tied to office-based rules, applied equally across formations of every factional origin. The logic follows from the evidence. The test the recommendation institutionalises is the test participants already apply. Those inclined toward the new army watch for offices that outrank persons and rules that bind the strong; those inclined against it expect proximity to defeat procedure. An integration process that ties the goods of military life to office rather than person is not imposing an external standard — it is answering, in the only register that reaches them, the question every participant in the corpus is already asking.

The corollary is equally direct. Because orientation distributes along political and biographical lines, an integration designed around communal balance or quota addresses a distribution the disposition does not follow. This is not an argument against representation. Communal representation may serve legitimacy and the political settlement, and nothing in the corpus counts against those functions. But representation answers a different question — who sits at the table — while integration turns on who trusts the command they serve under; the first cannot substitute for the second, because the second is decided person by person, in observation, not in shares.

Two further elements of the study's design follow the same logic and can be stated at pattern level. Oversight in the transitional period must not merely exist but be seen to refuse exceptions: what moves the watchful middle of the corpus is not the announcement of rules but the visible denial of exemption to the well-connected. And the fusion of person and office that defined the

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

patrimonial order must be broken structurally — through central officer formation, advancement by criteria, and the rotation of command — so that the signals participants watch for are generated by the machinery of the force itself rather than by the goodwill of whoever currently leads it. The function of all three instruments is the same: to produce, individual by individual, exactly the evidence the qualified optimists of Section 3.3 await and the pessimists hold to be impossible.

5. CONCLUSIONS AND EVALUATION

The conditions clause of the research question can now be answered. A phased process of security sector reform produces inclusive integration of armed groups, rather than a renaming of wartime factions under new insignia, under conditions that operate at the level of the individual: where authority is vested in offices rather than persons; where the same rules demonstrably bind the strong and the connected; and where the instruments of integration — assignment, advancement, discipline, oversight — are built to be read, person by person, by the people they must persuade. Where those conditions hold, the corpus indicates, trust extends across the deepest of Syria's divides, including the wartime divide itself; where they fail, no communal arithmetic compensates, because the arithmetic addresses a distribution the disposition does not follow.

The evaluation of this claim rests on the structure of its evidence. The finding qualified as a convergence: it appeared in both participant groups, in their own terms, across one year of fieldwork. It was then tested on the strongest case available to the communal frame — the minority most closely identified with the former regime — and the frame failed there most clearly, in a community holding deep pessimism, qualified optimism and a lived instance of cross-divide institutional trust at once. The claim is advanced as a pattern, not a prevalence: it forecloses communal identity as the default reading of orientation toward the army, and it does no more than that. Extending it — toward estimates of distribution, toward other cases, toward change over time — is work for larger corpora and longer windows than a single study commands.

6. GENERAL EVALUATION AND CONCLUSION

The wider risk against which this paper's finding should be read is the one the corpus itself names in its second convergence: an army realised in form but not in substance — formations counted, insignia changed, rosters merged, orientations untouched. The finding specifies where such a failure would live and therefore where to look for its early signals: not at the boundaries between communities, where the prevailing frame keeps watch, but inside them, person by person, in the daily practice of authority. A unification that satisfies every communal share and changes no one's reading of the force would be complete on paper and empty in substance; the corpus suggests the inverse is also available — a force whose rules are seen to bind the strong will draw people across every line the war drew.

The study's limitations bound these claims. The fieldwork window — June 2025 to June 2026 — covers the formative first year of the transition, and the findings are time-stamped to it; the trajectory since is the object of continuing work. The corpus is thirty-four interviews, reached

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

by purposive and snowball sampling, and populations beyond its reach may hold patterns it cannot see. Interviews were conducted, coded and translated by a single researcher, with the checks described in Section 2 but within one interpretive horizon. And the protection commitments that made the fieldwork possible constrain the granularity of what can be reported, a constraint this paper has treated as a design principle rather than an inconvenience.

Within those bounds, the conclusion stands as the corpus gives it. The reconstruction of a unified Syrian army will not be judged by its rosters, and cannot be secured by its shares. It will be judged — it is already being judged, by the people it must integrate — by whom its rules bind. That judgment is rendered individually, and it is there, individual by individual, that the transition will succeed or fail.

REFERENCES

Bellin, E. (2004). The robustness of authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in comparative perspective. Comparative Politics, 36(2), 139–157.

Sedra, M. (2017). Security sector reform in conflict-affected countries: The evolution of a model. Routledge.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

MENA BÖLGESİNDE GÖÇ DİNAMİKLERİ VE BÖLGE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Havva Dokur
Gaziantep Üniversitesi, Göç Enstitüsü Göç Çalışmaları Ana Bilim Dalı
dokurhavva@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-3896-7589

Doç. Dr. Mesut Şöhret
Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
sohretmesut@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0003-4052-9286

ÖZET

Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi, uzun yıllardır savaşlar, siyasi istikrarsızlık, ekonomik kırılganlık, otoriter yönetimler, iklim değişikliği ve demografik baskılar nedeniyle küresel göç hareketlerinin merkezinde yer almaktadır. Bölge, hem yoğun göç veren hem de transit ve hedef ülke özelliklerini aynı anda taşıyan çok boyutlu bir göç yapısına sahiptir. Bu çalışma, MENA bölgesindeki göç dinamiklerini ve bu hareketliliğin bölgesel siyaset, ekonomi, güvenlik ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda uluslararası kuruluşların raporları, akademik çalışmalar ve güncel istatistiksel veriler incelenmiştir. Bulgular, özellikle Arap Baharı sonrasında yaşanan devlet otoritesi zayıflaması, iç savaşlar ve ekonomik krizlerin kitlesel zorunlu göç hareketlerini hızlandırdığını; MENA ülkelerinin ise kaynak, transit ve hedef ülke rollerini aynı anda üstlenmeye başladığını göstermektedir. Ayrıca göç hareketlerinin iş gücü piyasaları, kamu hizmetleri, demografik yapı, sınır güvenliği ve bölgesel istikrar üzerinde önemli etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Çalışma, göçün yalnızca insani bir kriz olarak değerlendirilmesinin yetersiz olduğunu; bölgesel güvenlik, kalkınma, uluslararası iş birliği ve insan hakları perspektiflerinin birlikte ele alınması gereken çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda sürdürülebilir göç yönetiminin, bölgesel iş birliğini güçlendiren, düzensiz göçün temel nedenlerini hedef alan ve uluslararası koruma ilkeleriyle uyumlu bütüncül politikalar geliştirilmesini gerektirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, MENA Bölgesi, Göç Dinamikleri, Göçün MENA Üzerindeki Etkileri.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

MIGRATION DYNAMICS IN THE MENA REGION AND ITS IMPACTS ON THE REGION

Graduate Student, Havva Dokur

Gaziantep University, Migration Institute, Department of Migration Studies

dokurhavva@gmail.com - ORCID ID: 0009-0001-3896-7589

Assoc. Prof. Dr. Mesut Şöhret

Gaziantep University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations

sohretmesut@yahoo.com - ORCID ID: 0000-0003-4052-9286

ABSTRACT

The Middle East and North Africa (MENA) region has long been at the center of global migration movements due to wars, political instability, economic fragility, authoritarian regimes, climate change, and demographic pressures. The region has a multi-dimensional migration structure, simultaneously acting as both a major source of migration and a transit and destination country. This study aims to analyze the migration dynamics in the MENA region and the impacts of this mobility on regional politics, economics, security, and social structures. A qualitative research method was adopted, and document analysis was used as the data collection technique. In this context, reports from international organizations, academic studies, and current statistical data were examined. The findings show that the weakening of state authority, civil wars, and economic crises, particularly after the Arab Spring, accelerated mass forced migration movements; and that MENA countries began to simultaneously assume the roles of source, transit, and destination countries. Furthermore, it was determined that migration movements have significant impacts on labor markets, public services, demographic structure, border security, and regional stability. The study concludes that considering migration solely as a humanitarian crisis is insufficient; this reveals that regional security, development, international cooperation, and human rights perspectives are multifaceted issues that must be addressed together. Accordingly, it has been concluded that sustainable migration management requires the development of holistic policies that strengthen regional cooperation, target the root causes of irregular migration, and are consistent with international protection principles.

Keywords: International Migration, MENA Region, Migration Dynamics, Impacts of Migration on MENA.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi ve göç literatüründe yaygın olarak kullanılan MENA (Middle East and North Africa) kavramı, Orta Doğu ile Kuzey Afrika ülkelerini kapsayan bölgesel bir tanımlamayı ifade etmektedir. Bununla birlikte MENA'nın sınırları konusunda akademik literatürde tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bölgenin kapsamı, araştırmanın amacı, kullanılan kuramsal yaklaşım ve uluslararası kuruluşların sınıflandırmalarına göre değişebilmektedir. Genel kabul gören yaklaşıma göre MENA; Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Cibuti, Fas, Filistin, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Libya, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen gibi ülkeleri içine alan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır (World Bank, 2024).

Benzer şekilde Orta Doğu kavramı da tarihsel süreç içerisinde siyasal ve stratejik gelişmelere bağlı olarak şekillenmiş göreli bir tanımlamadır. Kavram ilk kez XX. yüzyılın başlarında İngiliz jeopolitik literatüründe kullanılmaya başlanmış ve özellikle Britanya İmparatorluğu'nun Hindistan'a uzanan deniz yolları ile enerji güvenliğini esas alan stratejik bakış açısını yansıtmıştır. Bu nedenle Orta Doğu kavramı, yalnızca coğrafi sınırları tanımlayan tarafsız bir ifade olmaktan ziyade, dönemin büyük güçlerinin dış politika önceliklerine göre biçimlenen jeopolitik bir kavram niteliği taşımaktadır (Bilgin, 2004, ss. 25–27). Nitekim Dursun (2010), Orta Doğu kavramının tarihsel süreç içerisinde farklı aktörler tarafından farklı coğrafyaları kapsayacak şekilde kullanıldığını ve bu nedenle kesin sınırlarının bulunmadığını belirtmektedir (ss. 1232–1240). İngiltere'nin yükseliş döneminde kavram; Arap Yarımadası, Körfez Bölgesi, Mısır, Türkiye, Irak ve İran'ı kapsayacak biçimde tanımlanmış, daha sonraki dönemlerde ise küresel ve bölgesel gelişmelere bağlı olarak kapsamı genişlemiş veya daralmıştır.

Bölge, sahip olduğu stratejik jeopolitik konumu, etnik ve mezhepsel çeşitliliği, zengin enerji kaynakları ve kırılgan siyasal yapıları nedeniyle tarih boyunca uluslararası siyasetin en istikrarsız coğrafyalarından biri olmuştur. Bölge, yalnızca devletlerarası rekabetin değil; iç savaşların, otoriter yönetimlerin, ekonomik kırılganlıkların, dış müdahalelerin, terör örgütlerinin faaliyetlerinin ve toplumsal çatışmaların da yoğun olarak yaşandığı bir alan niteliği taşımaktadır. Özellikle son yarım yüzyılda yaşanan siyasal krizler ve silahlı çatışmalar, milyonlarca insanın yaşadığı yerleri terk etmek zorunda kalmasına neden olmuş; MENA bölgesini küresel ölçekte en yüksek zorunlu göç üreten coğrafyalardan biri hâline getirmiştir (Castles, de Haas, & Miller, 2020, ss. 27–35). Bu yönüyle bölge, hem göç veren, hem transit ülke işlevi gören hem de belirli ölçüde göç alan çok katmanlı bir göç sistemine sahiptir.

Özellikle uluslararası göç literatüründe zorunlu göç; savaşlar, iç çatışmalar, siyasal baskılar, yaygın insan hakları ihlalleri, etnik veya dini ayrımcılık, çevresel felaketler ve kamu düzeninin ciddi biçimde bozulması gibi nedenlerle bireylerin kendi iradeleri dışında yer değiştirmek zorunda kaldıkları nüfus hareketleri olarak tanımlanmaktadır (Betts, 2021, ss. 14–18). Son yıllarda MENA bölgesinde yaşanan gelişmeler, zorunlu göç olgusunun kapsamını daha da genişletmiştir. Özellikle Irak, Suriye, Libya, Yemen ve Sudan'da yaşanan uzun süreli çatışmalar ile Arap Baharı sonrasında ortaya çıkan yönetim krizleri, milyonlarca insanın güvenlik, barınma ve temel yaşam ihtiyaçlarına erişimini imkânsız hâle getirmiştir. Bu süreçte göç, bireylerin ekonomik tercihinden ziyade hayatta kalabilmek için başvurdukları zorunlu bir stratejiye dönüşmüştür. Dolayısıyla MENA bölgesindeki göç hareketlerini yalnızca demografik bir nüfus hareketi olarak değerlendirmek yeterli değildir. Bölgedeki göç dinamikleri; güvenlik, kalkınma, insan hakları, uluslararası hukuk ve bölgesel istikrar gibi çok boyutlu faktörlerin kesişiminde şekillenen karmaşık bir süreç olarak ele alınmalıdır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

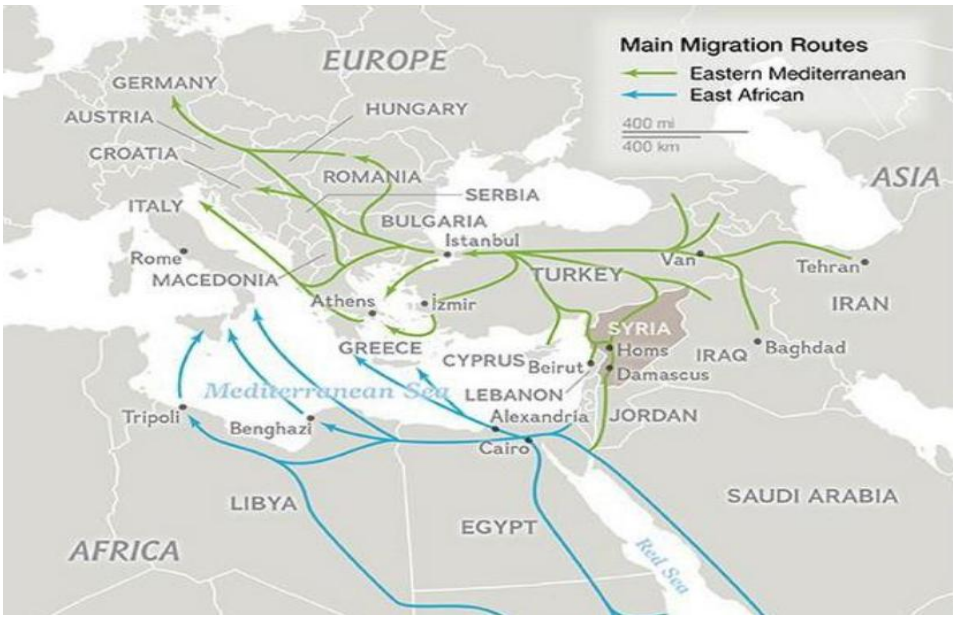
MENA bölgesini küresel göç açısından öne çıkaran temel unsur ise sahip olduğu yapısal kırılganlıklardır. Bölgedeki birçok devlet, sömürgecilik döneminden miras kalan yapay sınırlar, zayıf devlet kurumları, otoriter yönetimler, ekonomik eşitsizlikler, etnik ve mezhepsel gerilimler ile dış müdahalelerin etkisi altında siyasal istikrarsızlık yaşamaktadır. Özellikle son yirmi yılda Irak Savaşı, Arap Baharı, Suriye İç Savaşı, Libya'daki devlet otoritesinin çökmesi, Yemen krizi ve Sudan'daki çatışmalar, milyonlarca insanın yerinden edilmesine neden olmuş; bölgeyi dünyanın en büyük zorunlu göç üretim merkezlerinden biri hâline getirmiştir (Castles, de Haas, & Miller, 2020, ss. 272–280).

Bu koşullar, MENA ülkelerinin yalnızca göç veren devletler olarak değil, aynı zamanda transit göç güzergâhları olarak da önem kazanmasına yol açmıştır. Özellikle Libya, Tunus ve Mısır, Sahra Altı Afrika ile Avrupa arasında düzensiz göç hareketlerinin en önemli geçiş noktaları hâline gelirken; milyonlarca göçmen ve sığınmacı daha güvenli yaşam koşulları, ekonomik fırsatlar ve uluslararası korumaya erişebilmek amacıyla Avrupa ülkelerine yönelmektedir. Bu bağlamda Kuzey Afrika, Afrika kıtasından Avrupa'ya yönelen düzensiz göç hareketlerinin en yoğun yaşandığı alt bölge olarak öne çıkmaktadır. Akdeniz üzerinden gerçekleşen göç hareketleri, yalnızca bölgesel değil; Avrupa Birliği'nin göç politikalarını, sınır güvenliği stratejilerini ve uluslararası koruma rejimini doğrudan etkileyen küresel bir yönetişim meselesine dönüşmüş durumdadır. Dolayısıyla MENA bölgesindeki göç dinamiklerini anlamak, yalnızca bölgesel siyasal gelişmeleri değil; sömürgecilik sonrası devlet inşası, jeopolitik rekabet, uluslararası güvenlik ve küresel göç yönetişimi arasındaki çok katmanlı ilişkiyi birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Esas itibariyle dünyadaki merkez üstü göç geçiş noktalarının birçoğu Afrika’da bulunması şaşırtıcı değildir. Afrika’nın insan hareketliliğine bakıldığında çok sayıda göçmenin kıta içerisinde ve kıta dışına yoğun bir göç akışının olduğu görülmektedir. 2019 yılı nüfus verileri, 21 milyonun üzerinde Afrikalının başka bir Afrika ülkesinde yaşadığını göstermektedir. 2015 yılında 18,5 milyon Afrikalının başka bir ülkede ikamet ettiği biliniyorken, güncel veriler ülke dışına göçün arttığını bildirmektedir. Yine bu yılda 17 milyon olan rakam 2020 yılında 19,5 milyona çıkmıştır. (IOM, 2022). Aynı zamanda ülke dışında yaşayan Afrikalıların sayısında da ciddi bir yükseliş gözlemlenmektedir.

Harita 1: MENA Bölgesinden Avrupa’ya Giden Göç Yolları

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kaynak: (Ekşişeyler, 2021).

Göçmenlerin göçüş güzergahlarına bakıldığı zaman Avrupa'ya ulaşmak isteyen Kuzey Afrikalı göçmenler ağırlıklı olarak iki temel rotayı tercih ettikleri görülmektedir. Birinci rota Libya ve Tunus'tan İtalya'ya uzanan Orta Akdeniz hattı, ikinci rota ise Fas ve Cezayir'den İspanya'ya yönelen Batı Akdeniz hattıdır. COVID-19 pandemisinin küresel hareketliliği kısıtlayıcı etkilerine rağmen, 2020 yılında bu göç koridorlarındaki hareketlilik devam etmiş ve Avrupa'ya ulaşan göçmenlerin yaklaşık %86'sının bu iki güzergâhı kullandığı belirlenmiştir. (IOM, 2022).

Özellikle 2011'de başlayan Arap Baharı sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan silahlı çatışmalar, siyasi krizler ve toplumsal huzursuzluklar, bölge genelinde güvenlik sorunlarını derinleştirerek çok sayıda insanın yaşadığı yerleri terk etmesine yol açmıştır. Bu süreçte milyonlarca insan yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalmıştır. Öte yandan, söz konusu ülkelere yönelik göç hareketlerini etkileyen faktörlerden biri de işgücü piyasalarında ortaya çıkan ihtiyaçlardır. Özellikle hem yüksek vasıflı hem de düşük vasıflı çalışanlara duyulan talebin artması, göçü teşvik eden önemli unsurlar arasında yer almaktadır. (IOM, 2022). Öte yandan, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi uzun yıllardır yoğun ve çok yönlü göç hareketlerine sahne olmaktadır. Bölgedeki göç dinamikleri incelendiğinde, ekonomik yetersizlikler, istihdam olanaklarının sınırlılığı, siyasi istikrarsızlıklar, silahlı çatışmalar ve güvenlik sorunları gibi çeşitli itici faktörlerin göç süreçlerini şekillendirdiği görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, MENA bölgesindeki göç dinamiklerini ve bu göç hareketlerinin kaynak, transit ve hedef ülkeler üzerindeki çok boyutlu etkilerini analiz etmektir. Bu doğrultuda araştırmada şu temel sorulara yanıt aranmıştır: MENA bölgesinde göçü tetikleyen başlıca siyasal, ekonomik, toplumsal ve çevresel faktörler nelerdir? Bölgeden gerçekleşen göç hareketlerinin hedef ülkeler üzerindeki ekonomik, demografik, toplumsal ve güvenlik etkileri nasıl şekillenmektedir? Göçün kaynak ülkeler açısından uzun vadeli siyasal, ekonomik ve demografik sonuçları nelerdir? Bu sorular çerçevesinde göç olgusu, yalnızca nüfus hareketliliği bağlamında değil; bölgesel güvenlik, kalkınma, insan hakları ve uluslararası göç yönetişimi perspektiflerinden bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Araştırmada nitel araştırma deseni benimsenmiş olup, veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda göç literatürüne ilişkin ulusal ve uluslararası akademik çalışmalar, hakemli dergilerde yayımlanan makaleler, kitaplar, uluslararası kuruluşların raporları (özellikle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Göç Örgütü ve Dünya Bankası), istatistiksel veriler ve resmî politika belgeleri sistematik biçimde incelenmiştir.

2. MENA BÖLGESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) bölgesi, sahip olduğu geniş nüfus potansiyeli, ekonomik çeşitliliği ve jeopolitik konumu nedeniyle küresel göç hareketlerinin en yoğun yaşandığı bölgelerden biridir. Dar tanımlı MENA bölgesi yaklaşık **540 milyonluk** nüfusuyla dünya nüfusunun yaklaşık **%6'sını** oluşturmaktadır. Bölge içerisinde nüfus büyüklüğü bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yaklaşık 110 milyonluk nüfusuyla **Mısır** bölgenin en kalabalık ülkesi konumundayken, **Bahreyn** yaklaşık 1,5 milyonluk nüfusuyla en küçük ülkeler arasında yer almaktadır. Son yıllarda hızlanan kentleşme süreci, bölgenin ekonomik yapısını dönüştürmekle birlikte işsizlik, konut yetersizliği, altyapı sorunları ve düzensiz yerleşim alanlarının artması gibi yeni sosyoekonomik sorunları da beraberinde getirmiştir.

MENA bölgesindeki göç hareketleri yalnızca uluslararası göçten ibaret olmayıp, bölge içi iş gücü hareketliliğini de kapsamaktadır. Özellikle ekonomik eşitsizlikler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yüksek genç işsizliği, iklim değişikliğinin tarım üzerindeki olumsuz etkileri ve siyasal istikrarsızlık gibi yapısal faktörler, bireyleri daha gelişmiş ekonomik merkezlere yönlendirmektedir. Bu çerçevede özellikle Kuzey ve Batı Afrika, kıta içi göç hareketlerinin en yoğun yaşandığı alt bölgeler arasında yer almaktadır. Mevsimlik, geçici ve kalıcı iş gücü göçleri, bölgesel ekonomilerin önemli bir bileşeni hâline gelmiş; göçmenler daha yüksek gelir ve istihdam olanaklarına ulaşabilmek amacıyla ekonomik açıdan daha gelişmiş ülkelere yönelmektedir (Devillard et al., 2015, ss. 87–90).

Bölge içi göç hareketlerinde özellikle Nijer, Mali, Burkina Faso ve Çad gibi düşük gelirli ülkelerden; ekonomik büyüme ve iş olanaklarının daha fazla olduğu Gana, Fildişi Sahili ve Nijerya gibi ülkelere yönelik iş gücü göçü dikkat çekmektedir. Göçmenlerin önemli bir bölümü tarım, inşaat, ev hizmetleri, madencilik ve kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmekte; düşük ücretli ve sosyal güvenceden yoksun işlerde çalışmaktadır. Bu durum, göçmen emeğinin bölgesel ekonomik üretime önemli katkılar sağlamasına rağmen, aynı zamanda kayıt dışı istihdam, emek sömürüsü ve sosyal koruma eksikliği gibi yapısal sorunları da beraberinde getirmektedir (Devillard et al., 2015, s. 87).

MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) bölgesi, siyasal rejimler, devlet kapasitesi, ekonomik gelişmişlik düzeyi, toplumsal yapı ve kurumsal özellikler bakımından son derece heterojen bir coğrafyadır. Bu nedenle bölgeyi ortak tarihsel ve kültürel özelliklere sahip tek tip bir yapı olarak değerlendirmek, MENA'nın karmaşık sosyoekonomik ve siyasal gerçekliğini açıklamada yetersiz kalmaktadır. Literatürde de vurgulandığı üzere MENA, ortak jeopolitik özellikler taşımasına rağmen, farklı devlet geleneklerini, yönetim modellerini, ekonomik kalkınma düzeylerini ve toplumsal dinamikleri bünyesinde barındıran çok katmanlı bir bölgesel sistem niteliğindedir (, Diwan, Richards, & Waterbury, 2015, ss. 3–8).

Bölgenin en belirgin özelliklerinden biri, birçok alanda gözlemlenen ikili (düalistik) yapıdır. Bu düalizm yalnızca ekonomik göstergelerde değil; siyasal kurumlarda, hukuk sistemlerinde,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

toplumsal örgütlenmede ve devlet-toplum ilişkilerinde de kendisini göstermektedir. Bir tarafta yüksek kişi başına gelir düzeyine, güçlü kamu maliyesine ve gelişmiş altyapıya sahip Körfez monarşileri bulunurken; diğer tarafta iç savaşlar, siyasal istikrarsızlık, yüksek işsizlik, yoksulluk ve zayıf devlet kapasitesiyle mücadele eden ülkeler yer almaktadır. Aynı şekilde modern ekonomik sektörlerle geleneksel üretim biçimleri, küresel piyasalara entegre olmuş finans merkezleriyle tarıma dayalı ekonomiler ve yüksek teknoloji yatırımlarıyla kayıt dışı ekonomik faaliyetler bölge içerisinde eş zamanlı olarak varlığını sürdürmektedir (World Bank, 2024).

Siyasal sistemler bakımından da MENA ülkeleri önemli farklılıklar göstermektedir. Bölgede Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Bahreyn, Umman, Ürdün ve Fas gibi monarşik yönetim biçimleri ile Mısır, Cezayir, Tunus, Irak ve Suriye gibi cumhuriyet rejimleri bir arada bulunmaktadır. Ancak rejim tiplerindeki bu farklılığa rağmen, bölge ülkelerinin önemli bir bölümünde siyasal iktidarın merkezileştiği, yürütme organının güçlü olduğu ve demokratik kurumların sınırlı işlediği görülmektedir. Bu nedenle literatürde MENA ülkeleri, seçimlerin varlığına rağmen siyasal rekabetin ve hesap verebilirliğin sınırlı olduğu hibrit rejimler veya rekabetçi otoriter rejimler olarak da sınıflandırılmaktadır (Bellin, 2012, ss. 127–130).

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise MENA bölgesi, dünyanın en büyük hidrokarbon rezervlerine sahip olmasına rağmen kalkınma düzeyi bakımından ciddi eşitsizlikler sergilemektedir. Petrol ve doğal gaz gelirlerine dayalı yüksek refah seviyesine sahip Körfez ülkeleri ile doğal kaynakları sınırlı, yüksek nüfus artışı ve işsizlik sorunları yaşayan ülkeler arasında belirgin bir gelişmişlik farkı bulunmaktadır. Bu nedenle literatürde MENA ülkeleri genellikle

1) Petrol zengini ve iş gücü ithal eden Körfez ülkeleri
2) Petrol ihracatçısı ancak nüfusu kalabalık ülkeler
3) Doğal kaynakları sınırlı ve iş gücü ihraç eden ülkeler

Çatışma ve kırılgan devlet yapısına sahip ülkeler olmak üzere dört temel grupta sınıflandırılmaktadır ((Cammett, Diwan, Richards, & Waterbury, 2015, ss. 15–26). Bu yapısal farklılıklar, bölge içerisindeki göç hareketlerinin yönünü, iş gücü dolaşımını ve ekonomik bağımlılık ilişkilerini doğrudan şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Bununla birlikte, MENA bölgesindeki siyasal ve ekonomik gelişmelerin açıklanmasında dış aktörlerin rolü önemli bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bölgede geniş bir toplumsal ve entelektüel kesim, Batılı devletlerin ve uluslararası ekonomik kuruluşların bölge üzerindeki etkisinin yalnızca dış müdahalelerle açıklanamayacağını; bu etkinin büyük ölçüde yerel siyasal elitlerin tercihleri, yönetim stratejileri ve ekonomik politikaları aracılığıyla şekillendiğini savunmaktadır. Bu perspektife göre birçok MENA ülkesi, küresel ekonomik sisteme eklemlenme sürecinde dış sermaye, uluslararası finans kuruluşları ve yabancı yatırımlara bağımlı bir ekonomik yapı geliştirmiştir. Bu durum, bölge ekonomilerinin küresel piyasalardaki dalgalanmalara karşı daha kırılgan hale gelmesine neden olurken, dış aktörlerin ekonomik ve siyasal karar alma süreçleri üzerindeki etkisini de artırmıştır (Hinnebusch, 2018, ss. 35–39).

Özellikle neoliberal ekonomik politikaların yaygınlaşması, özelleştirme uygulamaları, dış borçlanmanın artması ve uluslararası finansal entegrasyon süreçleri, birçok MENA ülkesinde ekonomik büyüme ile toplumsal eşitsizliklerin eş zamanlı olarak derinleşmesine yol açmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bir yandan küresel ekonomiye entegre olan sektörler büyüme ve yatırım imkanlarından yararlanırken, diğer yandan geniş toplum kesimleri işsizlik, gelir adaletsizliği ve sosyal dışlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle bölgede yaşanan siyasal huzursuzluklar, toplumsal protestolar ve kitlesel göç hareketleri yalnızca iç dinamiklerle değil, aynı zamanda küresel ekonomik sistemin ürettiği yapısal bağımlılık ilişkileri çerçevesinde de değerlendirilmelidir (Cammett, Diwan, Richards, & Waterbury, 2015, ss. 84–91).

MENA bölgesinde gözlemlenen ekonomik, siyasal ve toplumsal çeşitliliklerin temelinde de büyük ölçüde küresel ölçekte yaşanan ekonomik dönüşümler bulunmaktadır. Küreselleşme, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, uluslararası ticaret ağlarının genişlemesi, enerji piyasalarındaki değişimler ve teknolojik gelişmeler, bölge ülkelerinin kalkınma stratejilerini doğrudan etkilemektedir. Ancak bu dönüşümlerin etkileri tüm ülkelerde aynı şekilde ortaya çıkmamaktadır. Devlet kapasitesi, doğal kaynak varlığı, nüfus yapısı, eğitim düzeyi ve kurumsal gelişmişlik gibi faktörler, küresel ekonomik değişimlerin ülkeler üzerindeki sonuçlarını farklılaştırmaktadır. Bu nedenle MENA ülkeleri arasında kişi başına düşen gelir, istihdam düzeyi, sanayileşme oranı, dış ticaret hacmi, insani gelişmişlik göstergeleri ve teknolojik kapasite bakımından önemli farklılıklar görülmektedir (Richards & Waterbury, 2008, ss. 12–18).

Dolayısıyla MENA bölgesindeki ekonomik ve toplumsal dönüşümleri anlamak, yalnızca ulusal düzeydeki politikaları incelemekle sınırlı kalmamalıdır. Bölgenin günümüzdeki yapısı; küresel kapitalist sistem, uluslararası güç dengeleri, enerji politikaları, dış müdahaleler ve yerel siyasal tercihlerin karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillenmektedir. Bu çok katmanlı yapı, bölgedeki kalkınma sorunlarının, siyasal istikrarsızlıkların ve göç hareketlerinin nedenlerini anlamada bütüncül bir analiz yaklaşımını gerekli kılmaktadır.

3. MENA BÖLGESİNDE GÖÇÜN YAPISAL DİNAMİKLERİ

MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika) bölgesinde göç, tek bir nedene indirgenemeyecek kadar karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Bölgeyi diğer göç coğrafyalarından ayıran temel özellik, göçün ekonomik, siyasal, güvenlik, demografik, çevresel ve jeopolitik faktörlerin aynı anda etkisi altında şekillenmesidir. Bu nedenle MENA kaynaklı göç hareketlerini yalnızca savaşlar veya ekonomik yoksullukla açıklamak yeterli değildir. Bölgenin tarihsel mirası, sömürgecilik sonrası devlet inşa süreçleri, otoriter yönetim yapıları, küresel güç rekabeti, enerji politikaları ve iklim değişikliğinin etkileri birlikte değerlendirildiğinde göçün yapısal karakteri daha net anlaşılmaktadır (Castles, de Haas, & Miller, 2020, ss. 29–38).

3.1.Siyasal İstikrarsızlık ve Devlet Kapasitesinin Zayıflaması

MENA bölgesinde göçü belirleyen en önemli dinamiklerden biri siyasal istikrarsızlıktır. Bölgedeki birçok ülke uzun yıllardır otoriter yönetimler, demokratik kurumların zayıflığı, iç siyasi kutuplaşmalar ve meşruiyet krizleriyle karşı karşıya bulunmaktadır. Siyasal kurumların etkin çalışmaması, hukukun üstünlüğünün zayıflaması ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilir biçimde sunulamaması bireylerin yaşam güvenliğini doğrudan etkilemektedir.

MENA bölgesinde göçü belirleyen en önemli yapısal dinamiklerden biri siyasal istikrarsızlıktır. Bölgedeki birçok ülke uzun yıllardır otoriter yönetimler, demokratik kurumların zayıflığı, siyasal kutuplaşma, yönetim krizleri ve düşük devlet kapasitesi gibi sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Siyasal kurumların etkin biçimde işlememesi, hukukun üstünlüğünün zayıflaması ve kamu hizmetlerinin sürdürülebilir şekilde sunulamaması, bireylerin güvenlik

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

algısını ve yaşam koşullarını doğrudan etkileyerek göçü teşvik eden temel itici faktörlerden biri hâline gelmektedir (Cammett, Diwan, Richards, & Waterbury, 2015, ss. 62–71).

Özellikle 2010 yılında başlayan Arap Baharı sonrasında Mısır, Libya, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde yaşanan rejim krizleri, devlet kapasitesini önemli ölçüde zayıflatmış; bazı ülkelerde ise devlet otoritesinin büyük ölçüde çöktüğü kırılgan yönetim yapıları ortaya çıkmıştır. Siyasal otoritenin zayıflaması yalnızca güvenlik boşluğu yaratmamış; aynı zamanda kamu hizmetlerinin aksamasına, ekonomik faaliyetlerin daralmasına, hukuki düzenin bozulmasına ve milyonlarca insanın zorunlu olarak yerinden edilmesine neden olmuştur (Lynch, 2012, ss. 75–88). Bu bağlamda Libya ve Suriye örnekleri, siyasal istikrarsızlığın kitlesel zorunlu göçü tetikleyen en belirgin örnekleri arasında gösterilmektedir.

3.2.Ekonomik Eşitsizlikler ve Kalkınma Sorunları

MENA bölgesindeki ekonomik yapı oldukça heterojendir. Körfez ülkeleri dünyanın en yüksek kişi başına gelir düzeylerinden bazılarına sahipken; Yemen, Sudan ve Suriye gibi ülkeler ciddi ekonomik krizlerle mücadele etmektedir. Bölge genelinde göçün temel itici faktörleri arasında şu konular öne çıkmaktadır.

- Yüksek genç işsizliği
- Gelir dağılımındaki eşitsizliği
- Yüksek enflasyon
- Sınırlı sanayileşme
- Kayıt dışı istihdamın yaygınlığı
- Yoksulluk (World Bank, 2024, ss. 12–20).

Bu şekilde sosyoekonomik sorunlar, bireylerin yaşadıkları ülkeleri terk etmelerinde etkili olan başlıca itici faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle genç nüfusun hızla artmasına karşın ekonomik büyümenin yeterli istihdam yaratamaması, MENA ülkelerinde işsizlik oranlarını yükseltmekte ve eğitimli iş gücünün daha gelişmiş ülkelere yönelmesini hızlandırmaktadır. Bu durum yalnızca iş gücü göçünü değil, aynı zamanda düzensiz göç hareketlerini de artırmaktadır (World Bank, 2024, ss. 12–20).

Everett Lee'nin İtme-Çekme Teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde,

- İşsizlik,
- Düşük ücretler,
- Ekonomik belirsizlik,
- Yoksulluk
- Sınırlı yaşam fırsatları bireyleri göçe zorlayan temel itici faktörleri oluşturmaktadır.

Buna karşılık Avrupa Birliği ülkeleri ile Körfez ülkelerinde sunulan

- Daha yüksek gelir düzeyi,
- İstihdam olanakları
- Sosyal güvenlik sistemleri
- Kaliteli eğitim
- Sağlık hizmetleri önemli çekici faktörler olarak öne çıkmaktadır (Lee, 1966, ss. 50–53).

Benzer şekilde göç literatürü, ekonomik fırsat farklılıklarının uluslararası göç akımlarının en temel belirleyicilerinden biri olduğunu ve gelişmiş ekonomilerin iş gücü talebinin göç

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

hareketlerini sürekli beslediğini ortaya koymaktadır (Castles, de Haas, & Miller, 2020, ss. 32–38).

3.3. Silahlı Çatışmalar ve Bölgesel Güvenlik Krizleri

MENA bölgesi uzun yıllardır uluslararası ve iç savaşların yoğun olarak yaşandığı coğrafyalardan biridir. Irak Savaşı, Suriye İç Savaşı, Libya Krizi, Yemen İç Savaşı ve Sudan'daki çatışmalar milyonlarca insanın zorla yerinden edilmesine neden olmuştur. Birleşmiş Milletler verileri, günümüzde dünya genelindeki zorla yerinden edilmiş nüfusun önemli bölümünün MENA ülkelerinden kaynaklandığını göstermektedir. Bu nedenle göç, bölgede ekonomik bir tercih olmaktan ziyade yaşamı sürdürebilmenin temel koşullarından biri hâline gelmiştir (UNHCR, 2025). Silahlı çatışmaların etkisi yalnızca göç veren ülkelerle sınırlı kalmamakta; komşu devletlerin ekonomik, sosyal ve güvenlik yapıları üzerinde de önemli baskılar oluşturmaktadır.

3.4. Demografik Baskılar ve İş Gücü Hareketliliği

MENA bölgesi, yüksek doğurganlık oranları ve genç nüfus yapısıyla dünyanın en dinamik demografik bölgelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bölge ülkelerinin önemli bir bölümünde nüfusun büyük kısmını çalışma çağındaki genç bireyler oluşturmasına rağmen, ekonomik büyüme ve istihdam kapasitesi bu hızlı nüfus artışına aynı ölçüde karşılık verememektedir. Bu durum, özellikle genç işsizliği, gelir eşitsizliği ve yoksulluğun artmasına neden olmakta; genç nüfusun daha iyi eğitim, istihdam ve yaşam koşulları arayışıyla uluslararası göçe yönelmesini teşvik etmektedir. Nitekim MENA bölgesi, dünya genelinde genç işsizliğinin en yüksek olduğu bölgelerden biri olarak kabul edilmekte ve bu olgu göçün temel itici faktörlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (World Bank, 2024, ss. 18–24).

Özellikle üniversite mezunu ve nitelikli genç nüfus arasında işsizlik oranlarının yüksek seyretmesi, bölgeden gelişmiş ekonomilere yönelik beyin göçünü (brain drain) hızlandırmaktadır. Eğitimli iş gücünün Avrupa, Kuzey Amerika ve Körfez ülkelerine yönelmesi, kaynak ülkelerde beşeri sermaye kaybını derinleştirirken, hedef ülkelerin nitelikli iş gücü ihtiyacının karşılanmasına katkı sağlamaktadır (Castles, de Haas, & Miller, 2020, ss. 285–292).

Buna karşılık Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) ülkeleri farklı bir demografik yapı sergilemektedir. Petrol gelirlerine dayalı yüksek ekonomik büyümeye rağmen yerli nüfusun sınırlı olması ve özel sektörün yoğun iş gücü talebi nedeniyle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt ve Bahreyn gibi ülkeler, başta Mısır, Ürdün olmak üzere Pakistan, Bangladeş, Hindistan ve Filipinler'den gelen milyonlarca göçmen işçiye istihdam sağlamaktadır. İnşaat, enerji, sağlık, ev hizmetleri ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşan bu emek göçü, Körfez ekonomilerinin sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşımaktadır (Gulf Labour Markets and Migration, 2023, ss. 14–22). Bu durum, bölge içi ve bölge dışı nüfus hareketlerinin ekonomik, demografik ve siyasal dinamiklerin ortak etkisiyle şekillendiğini göstermektedir.

3.5. Dış Müdahaleler ve Jeopolitik Rekabet

MENA bölgesi, dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir bölümüne ev sahipliği yapması ve Avrupa, Asya ile Afrika'yı birbirine bağlayan stratejik ulaşım ve enerji koridorları üzerinde yer alması nedeniyle uluslararası güç rekabetinin merkezinde bulunmaktadır. Bu jeostratejik konum, bölgeyi yalnızca enerji güvenliği açısından değil, aynı zamanda küresel ticaret yolları, deniz ulaşımı ve askeri üstünlük mücadeleleri bakımından da büyük güçlerin dış politika öncelikleri arasına yerleştirmiştir. Bu nedenle Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ve Avrupa Birliği gibi küresel aktörlerin bölgeye yönelik politikaları büyük ölçüde enerji arz güvenliği, jeopolitik nüfuz ve bölgesel istikrar hedefleri doğrultusunda şekillenmektedir (Fawcett, 2019, ss. 15–32; Yergin, 2020, ss. 25–39).

Bununla birlikte MENA bölgesi, yalnızca klasik devletler arası rekabetin değil, aynı zamanda vekâlet savaşlarının (proxy wars), dış askeri müdahalelerin, uluslararası yaptırımların ve devlet dışı silahlı aktörlerin faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı bir güvenlik coğrafyasına dönüşmüştür. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında artan dış müdahaleler, birçok ülkede siyasal istikrarın zayıflamasına, devlet kurumlarının işlevsiz hâle gelmesine ve güvenlik boşluklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Brown, 2013, ss. 18–27).

Özellikle 2003 Irak Müdahalesi, 2011 Libya müdahalesi ve Suriye iç savaşına uluslararası aktörlerin doğrudan veya dolaylı müdahaleleri, bölgedeki devlet kapasitesini ciddi ölçüde zayıflatmış; kamu otoritesinin parçalanmasına, silahlı grupların güç kazanmasına ve milyonlarca insanın zorla yerinden edilmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Irak, Libya ve Suriye yalnızca yoğun göç veren ülkeler hâline gelmemiş, aynı zamanda Avrupa'ya yönelen düzensiz göç hareketlerinin temel kaynak ve transit ülkeleri olarak uluslararası göç sisteminde kritik bir konum kazanmıştır (Betts & Collier, 2017, ss. 42–58; UNHCR, 2025).

3.6. Göç Ağları ve Diaspora Etkisi

MENA bölgesinden kaynaklanan göç hareketlerinin süreklilik kazanmasında en önemli yapısal dinamiklerden biri göç ağlarıdır. Göç ağları, daha önce göç etmiş bireyler ile göç etmeyi planlayan kişiler arasında kurulan akrabalık, arkadaşlık, hemşehrilik ve toplumsal dayanışma ilişkilerinden oluşmaktadır. Bu ağlar, göçün maliyetlerini ve risklerini azaltarak uluslararası göçün zaman içerisinde kendi kendini besleyen bir sürece dönüşmesine katkı sağlamaktadır. Nitekim Massey ve arkadaşları tarafından geliştirilen Ağ Teorisi (Network Theory), göçün yalnızca ekonomik farklılıklarla açıklanamayacağını; göçmenlerin oluşturduğu sosyal sermaye ve diaspora ağlarının da göç kararları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Massey vd., 1993, ss. 448–450). Bu nedenle Göçmen ağları, yalnızca göç kararını kolaylaştıran sosyal ilişkiler bütünü değil; aynı zamanda bilgi paylaşımı, güvenlik, barınma ve iş bulma süreçlerini destekleyen önemli bir sosyal sermaye mekanizmasıdır (Jochim & Macková, 2024, ss. 145–151)

Daha önce hedef ülkeye yerleşmiş olan göçmenler; kendi akrabalarına veya hemşehrilerine barınma, istihdam, hukuki prosedürler, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve gündelik yaşam hakkında sağladıkları bilgi ve destek sayesinde yeni gelenlerin uyum süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Böylece yeni gelenler için göç maliyetleri düşmekte, göçün risk algısı azalmakta ve aynı güzergâhlar üzerinden gerçekleşen göç hareketleri süreklilik kazanmaktadır (Castles, de Haas, & Miller, 2020, ss. 49–52).

MENA ülkelerinden Avrupa'ya yönelen göç akımlarında da diaspora ağlarının belirleyici rolü açıkça görülmektedir. Özellikle Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika ve İsveç gibi ülkelerde uzun yıllar içerisinde oluşan Arap, Türk ve Kuzey Afrikalı göçmen toplulukları, yeni göçmenler için önemli bir sosyal sermaye kaynağı oluşturmaktadır. Bu nedenle göçmenler, yalnızca ekonomik fırsatların bulunduğu ülkeleri değil, aynı zamanda kültürel ve sosyal bağlarının güçlü olduğu ülkeleri de tercih etmektedir. Bu durum, göç akımlarının belirli ülkelerde yoğunlaşmasını açıklayan temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Massey vd., 1993, ss. 448–450).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. GÖÇÜN MENA BÖLGESİNDEKİ ÜLKELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Uluslararası göç, MENA bölgesinde yalnızca nüfusun coğrafi yer değiştirmesini ifade eden demografik bir olgu olmaktan öteye geçmiştir. Bu durum bölgedeki devletlerin siyasal istikrarını, ekonomik sürdürülebilirliğini, toplumsal bütünlüğünü ve bölgesel güvenlik mimarisini doğrudan etkileyen çok katmanlı yapısal bir süreç olmuştur. Bölgenin sömürge sonrası kırılgan devlet yapıları, kronik siyasal istikrarsızlıkları, otoriter yönetim pratikleri, ekonomik eşitsizlikleri ve dış müdahalelere açık jeopolitik konumu, göçü geçici bir kriz olmaktan çıkararak MENA siyasetinin kalıcı dinamiklerinden biri hâline getirmiştir (Fawcett, 2019, ss. 9–24).

Özellikle 2011 yılında başlayan Arap Baharı sonrasında Libya, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde devlet otoritesinin zayıflaması, uzun süreli iç savaşların ortaya çıkması ve ekonomik sistemlerin büyük ölçüde işlevsiz hâle gelmesi, milyonlarca insanın zorla yerinden edilmesine neden olmuştur. Aynı dönemde Mısır, Ürdün ve Tunus gibi ülkeler hem kendi vatandaşlarının göç ettiği kaynak ülkeler hem de komşu ülkelerden gelen sığınmacılar için transit veya geçici barınma ülkeleri hâline gelmiştir. Bu dönüşüm, MENA ülkelerinin uluslararası göç sistemindeki rollerini yeniden şekillendirmiş; birçok devleti eş zamanlı olarak göç veren, göç alan ve transit ülke konumuna taşımıştır (IOM 2024, ss. 28–41).

Göçün MENA bölgesinde yer alan ülkeler üzerindeki ülkeler üzerindeki etkilerine bakıldığında başta iş gücü piyasalarının yeniden şekillenmesine, beşerî sermayenin azalmasına, kentleşme süreçlerinin hızlanmasına, kamu hizmetleri üzerindeki baskının artmasına ve devletlerin yönetişim kapasitesinin zorlanmasına neden olmaktadır (UNDP, 2023, ss. 52–66).

4.1.Demografik Yapı Üzerindeki Etkileri

MENA bölgesinde son yirmi yılda yaşanan silahlı çatışmalar, ekonomik krizler ve siyasal istikrarsızlıklar, bölge ülkelerinde nüfusun yaş, cinsiyet ve iş gücü kompozisyonunda önemli değişimlere yol açmıştır. Çalışma çağındaki nüfusun kitlesel biçimde ülke dışına yönelmesi, üretken insan kaynağının azalmasına neden olurken; geride kalan nüfus içerisinde çocuklar, yaşlılar ve korunmaya ihtiyaç duyan grupların oranının artması, sosyal koruma sistemleri üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Bu durum ekonomik büyüme kapasitesini, iş gücü piyasalarını ve kamu maliyesini de doğrudan etkilemektedir (Bloom & Canning, 2008, ss. 17–26)

Demografik dönüşümün bir diğer önemli sonucu ise göç veren ülkelerde doğurganlık oranlarının, yaş bağımlılık oranlarının ve nüfus artış hızının değişmesidir. Genç nüfusun kitlesel göçü, uzun vadede aktif iş gücünün daralmasına ve yaşlanan nüfus oranının artmasına yol açabilmektedir. Buna karşılık göç alan ülkelerde hızlı nüfus artışı, kentleşme süreçlerini hızlandırmakta ve mekânsal planlama, altyapı yatırımları ile sosyal uyum politikalarının yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır (UNDP, 2023, ss. 61–69).

Göç hareketleri özellikle eğitimli ve nitelikli iş gücünün yoğun biçimde ülke dışına çıkmasına neden olarak beşerî sermaye kaybını (human capital loss) derinleştirmektedir. Bu kapsamda doktorlar, mühendisler, akademisyenler ve diğer yüksek vasıflı çalışanların Avrupa, Kuzey Amerika ve Körfez ülkelerine yönelmesi, kaynak ülkelerde sağlık, eğitim ve teknoloji gibi stratejik sektörlerde nitelikli personel açığını artırmaktadır. Literatürde beyin göçü (brain drain) olarak tanımlanan bu süreç, kısa vadede bireyler açısından daha yüksek yaşam standartları ve gelir fırsatları sunarken, uzun vadede kaynak ülkelerin yenilik kapasitesini, kurumsal gelişimini ve sürdürülebilir kalkınma potansiyelini zayıflatmaktadır (Docquier & Rapoport, 2012, ss. 683–689).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

MENA bölgesindeki göç hareketlerinin diğer bir etkisi ise göç veren ülkelerin demografik yapısının yanında, yoğun mülteci kabul eden komşu devletlerin nüfus kompozisyonunu da önemli ölçüde değiştirmektedir. Özellikle Suriye iç savaşının ardından Ürdün ve Lübnan, nüfuslarına oranla dünyanın en yüksek mülteci yoğunluğuna sahip ülkeleri arasında yer almıştır. Kısa süre içerisinde gerçekleşen bu kitlesel nüfus artışı; eğitim, sağlık, konut, içme suyu, altyapı ve sosyal yardım sistemleri üzerinde ciddi baskılar oluşturmuş, kamu hizmetlerinin sunumunu zorlaştırmıştır. Özellikle sınır bölgelerinde ve büyük kentlerde nüfus yoğunluğunun hızla artması, kira fiyatlarının yükselmesine, iş gücü piyasasında rekabetin artmasına ve yerel yönetimlerin hizmet kapasitesinin zorlanmasına neden olmuştur (UNHCR, 2025).

4.2. Ekonomik Etkiler

Uluslararası göç, MENA bölgesindeki ülkelerin ekonomik yapısını çok boyutlu biçimde etkileyen bir süreçtir. Göçün ekonomik sonuçları, ülkelerin uluslararası göç sistemindeki konumuna göre önemli farklılıklar göstermektedir. Kaynak ülkeler açısından göç; iş gücü piyasası, üretim kapasitesi, kamu maliyesi ve beşerî sermaye üzerinde belirgin etkiler yaratırken, transit ve göç alan ülkelerde istihdam yapısı, kamu harcamaları, kayıt dışı ekonomi ve ekonomik büyüme üzerinde farklı sonuçlar doğurmaktadır (de Haas, 2021, ss. 8–15).

Buna karşılık göç, kaynak ülkeler açısından yalnızca ekonomik kayıplar üretmemektedir. Yurt dışında çalışan göçmenlerin ailelerine gönderdikleri işçi dövizleri (remittances), birçok MENA ülkesinde millî gelir, döviz rezervleri ve cari denge açısından stratejik bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Özellikle Mısır, Fas, Lübnan ve Ürdün gibi ülkelerde göçmen dövizleri, doğrudan yabancı yatırımlardan ve kalkınma yardımlarından daha yüksek hacimlere ulaşabilmekte; hane halkı gelirlerini artırarak yoksulluğun azaltılmasına, tüketimin desteklenmesine ve yerel ekonomilerin canlanmasına katkı sağlamaktadır (World Bank, 2024, ss. 22–36) Bununla birlikte, ekonomik yapının uzun vadede göçmen gelirlerine aşırı bağımlı hâle gelmesi, üretim ekonomisinin zayıflaması ve dış şoklara karşı kırılganlığın artması gibi riskleri de beraberinde getirmektedir (IMF, 2023, ss. 54–60).

4.3. İnsani Etkiler

MENA bölgesinde kitlesel göç hareketlerinin en belirgin sonuçları insani alanda ortaya çıkmaktadır. Özellikle silahlı çatışmalar, devlet otoritesinin zayıflaması, ekonomik krizler ve uzun süreli siyasi istikrarsızlıklar, milyonlarca insanı temel yaşam haklarından mahrum bırakmakta ve kronik insani krizlerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda göç, yalnızca bireylerin coğrafi olarak yer değiştirmesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda eğitim, sağlık, barınma, gıda güvenliği, temiz suya erişim ve insana yakışır yaşam koşulları gibi temel hakların ciddi biçimde ihlal edildiği çok boyutlu bir insani güvenlik sorununa dönüşmektedir. Özellikle Suriye, Yemen, Libya, Sudan ve Filistin gibi uzun süreli çatışmaların yaşandığı ülkelerde zorunlu yerinden edilme, toplumların sosyal dokusunu zayıflatmakta ve insani yardım ihtiyacını sürekli hâle getirmektedir (OCHA, 2024, ss. 8–17).

Kitlesel göç hareketleri, kamu hizmetlerine erişimde önemli eşitsizlikler yaratmaktadır. Yerinden edilen bireyler ve mülteciler, çoğu zaman sağlık hizmetleri, eğitim sistemleri, düzenli istihdam olanakları ve sosyal güvenlik mekanizmalarına sınırlı ölçüde erişebilmektedir. Özellikle uzun süre kamplarda veya geçici yerleşim alanlarında yaşayan nüfus, yetersiz beslenme, salgın hastalıklar, psikolojik travmalar ve kronik sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bunun yanında eğitim hizmetlerine erişimin kesintiye uğraması, çocukların uzun

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

vadede beşerî sermaye birikimini olumsuz etkilemekte ve yoksulluğun kuşaklar arası aktarılmasına zemin hazırlamaktadır (UNICEF, 2024, ss. 24–39).

İnsani krizlerin uzun süre devam etmesi, ev sahibi ülkelerin ekonomik ve kurumsal kapasitesi üzerinde de önemli baskılar oluşturmaktadır. Ürdün, Lübnan ve Mısır gibi milyonlarca mülteciye ev sahipliği yapan ülkelerde eğitim, sağlık, konut ve sosyal yardım sistemlerine yönelik talebin hızla artması, kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır. Yerel yönetimlerin sınırlı mali kaynaklarla artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışması, hem göçmenler hem de ev sahibi toplum açısından yeni sosyal kırılganlıklar ortaya çıkarmaktadır (Betts & Collier, 2017, ss. 91–112).

4.4. Güvenlik Üzerindeki Etkileri

MENA bölgesinde yaşanan iç savaşlar, devlet otoritesinin zayıflaması ve sınır kontrol mekanizmalarının işlevsiz hâle gelmesi, düzensiz göç ile sınır aşan organize suç faaliyetleri arasındaki ilişkiyi daha görünür hâle getirmiştir. Özellikle Libya, Yemen ve Sudan gibi ülkelerde kamu otoritesinin zayıflaması, insan kaçakçılığı şebekeleri, silah ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı ve diğer yasa dışı faaliyetlerin geniş hareket alanı bulmasına neden olmuştur. Bu durum, düzensiz göç güzergâhlarının yalnızca göçmenlerin hareket ettiği koridorlar olmaktan çıkıp aynı zamanda ulusötesi suç ağlarının faaliyet gösterdiği karmaşık güvenlik alanlarına dönüşmesine yol açmıştır (UNODC, 2018, ss. 33–47).

Özellikle Libya, MENA bölgesindeki güvenlik-göç ilişkisinin en belirgin örneklerinden biridir. 2011 yılında Muammer Kaddafi rejiminin devrilmesinin ardından merkezi devlet otoritesinin büyük ölçüde çökmüş olması, ülkenin sınır güvenliğini zayıflatmış ve Libya'yı Sahra Altı Afrika'dan Avrupa'ya yönelen düzensiz göçün en önemli transit merkezlerinden biri hâline getirmiştir. Otorite boşluğundan yararlanan insan kaçakçılığı örgütleri, göçmenlerin Akdeniz üzerinden Avrupa'ya geçişini organize eden uluslararası suç ağlarına dönüşmüş; bu durum hem Libya'nın iç güvenliğini hem de Akdeniz havzasındaki bölgesel güvenlik ortamını olumsuz etkilemiştir (International Crisis Group, 2026, ss. 9–21; UNODC, 2018, ss. 41–52).

4.5. Siyasal İstikrar ve Devlet Kapasitesi Üzerindeki Etkileri

MENA bölgesindeki kitlesel göç hareketleri devletlerin yönetişim kapasitesi üzerinde çok boyutlu etkiler yaratan yapısal bir olgudur. Özellikle zorunlu göçün yoğunlaştığı ülkelerde devletler, yalnızca sınır güvenliğini sağlamanın yanında artan nüfusun barınma, sağlık, eğitim, sosyal koruma, istihdam ve kamu düzenine ilişkin ihtiyaçlarını karşılamakla da karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, kamu yönetiminin mali ve idari kapasitesini zorlamakta, politika üretme süreçlerini karmaşıklaştırmakta ve devlet kurumlarının hizmet sunma performansını doğrudan etkilemektedir (Fukuyama, 2013, ss. 347–355).

Göçün devlet kapasitesi üzerindeki etkisi, büyük ölçüde ilgili ülkenin kurumsal yapısına, ekonomik kaynaklarına ve yönetişim düzeyine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Güçlü kurumsal yapılara sahip devletler, artan göç baskısını uluslararası iş birliği, etkili kamu politikaları ve kurumsal koordinasyon mekanizmalarıyla yönetebilirken; kırılgan veya çatışma sonrası devletlerde aynı süreç, kamu hizmetlerinin aksamasına, güvenlik boşluklarının oluşmasına ve devlet otoritesinin daha da zayıflamasına yol açabilmektedir. (Grzymala-Busse, 2020, ss. 324–332).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Uzun süreli iç savaşlar ve siyasal parçalanma sonucunda sınır denetim mekanizmalarının zayıflaması, MENA bölgesinde yer alan ülkeleri yalnızca göç veren devletler hâline getirmemiştir. Bu durum ulusötesi insan kaçakçılığı ağlarının faaliyet gösterdiği önemli transit merkezlere dönüştürmüştür. Özellikle Libya'da merkezi otoritenin zayıflaması, düzensiz göç güzergâhlarının milis gruplar ve organize suç örgütleri tarafından kontrol edilmesine zemin hazırlamış; bu durum hem ülke içindeki güvenlik krizini derinleştirmiş hem de Akdeniz havzasındaki göç yönetimini uluslararası bir güvenlik meselesi hâline getirmiştir (International Crisis Group, 2023, ss. 12–24; UNODC, 2018, ss. 48–61).

5. SONUÇ

Bu çalışma, MENA bölgesinde göç olgusunun ortaya çıkış nedenlerini ve bölge ülkeleri üzerindeki çok boyutlu etkilerini siyasal, ekonomik, demografik, güvenlik ve insani boyutlarıyla incelemiştir. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular, göçün ekonomik, demografik, siyasal, toplumsal ve güvenlik alanlarında birbirini besleyen yapısal dönüşümler yarattığını göstermektedir. Bu nedenle, göçün yalnızca bireylerin veya toplulukların bir coğrafyadan diğerine hareketi olarak açıklanamayacağını; aksine bölgesel güç dengelerini, devletlerin kurumsal kapasitesini, ekonomik kalkınma süreçlerini ve uluslararası güvenlik mimarisini doğrudan etkileyen yapısal bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırma sonuçları, göçün kaynak, transit ve hedef ülkeler üzerindeki etkilerinin birbirinden farklılaştığını ortaya koymaktadır. Kaynak ülkelerde uzun yıllar devam eden çatışmalar, ekonomik krizler ve siyasal istikrarsızlıklar nedeniyle çalışma çağındaki nüfusun ve nitelikli insan kaynağının önemli bir bölümü ülke dışına yönelmektedir. Bu süreç, bu ülkelerdeki beyin göçünü hızlandırmakta, üretken iş gücünü azaltmakta ve uzun vadede ekonomik büyüme kapasitesini zayıflatmaktadır. Bu kapsamda kaynak ülkelerde genç ve üretken nüfusun azalması, nüfusun yaşlanması ve nitelikli insan kaynağının kaybı gibi sorunlar ortaya çıkarken; göç alan ülkelerde nüfus yoğunluğunun hızla artması kentleşme süreçlerini hızlandırmakta ve sosyal hizmetlere yönelik talebi önemli ölçüde yükseltmektedir. Bu durum, demografik değişimin yalnızca nüfus büyüklüğünü değil, aynı zamanda iş gücü piyasalarını, sosyal güvenlik sistemlerini ve kalkınma politikalarını da yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, yurt dışında yaşayan göçmenlerin gönderdikleri döviz transferleri birçok MENA ülkesi için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Dolayısıyla göç, bir taraftan beşerî sermaye kaybına neden olurken diğer taraftan dış finansman sağlayarak ekonomiye katkıda bulunan çelişkili bir yapı ortaya çıkarmaktadır.

Araştırma kapsamında ortaya konulduğu gibi, MENA bölgesinde göçü tetikleyen faktörlerin birbirinden bağımsız değil, aksine karşılıklı etkileşim içerisinde gelişen çok katmanlı dinamiklerden oluştuğunu göstermektedir. Uzun yıllardır devam eden silahlı çatışmalar, otoriter yönetim biçimleri, siyasal istikrarsızlıklar, ekonomik durgunluk, yüksek işsizlik oranları, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, hızlı nüfus artışı, iklim değişikliğinin yol açtığı çevresel baskılar ve dış müdahaleler, bölgedeki zorunlu göç hareketlerinin temel belirleyicileri arasında yer almaktadır. Özellikle Arap Baharı sonrasında Suriye, Libya, Yemen ve Sudan gibi ülkelerde yaşanan devlet kapasitesinin zayıflaması, bir yandan milyonlarca insanın yerinden edilmesine neden olurken bu ülkelerin uluslararası göç sisteminde kaynak, transit ve zaman zaman hedef ülke rollerini aynı anda üstlenmelerine yol açmıştır. Bu durum, göçün bölgesel ölçekte giderek daha karmaşık ve yönetilmesi güç bir olgu hâline geldiğini göstermektedir.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde göçün hem maliyet hem de fırsat üreten çift yönlü bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Bir taraftan beyin göçü, üretim kapasitesindeki azalma

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ve nitelikli iş gücü kaybı kaynak ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerini olumsuz etkilerken; diğer taraftan yurt dışında çalışan göçmenlerin gönderdikleri döviz transferleri, özellikle Mısır, Fas, Lübnan ve Ürdün gibi ülkelerde makroekonomik istikrar açısından önemli bir finansman kaynağı oluşturmaktadır. Transit ve hedef ülkelerde ise göçmen emeği bazı sektörlerde ekonomik canlılığı desteklemekle birlikte kayıt dışı istihdamın yaygınlaşması, ücret baskısı ve sosyal politika maliyetlerinin artması gibi yeni ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir.

Bunun yanında özellikle kırılgan devletlerde kitlesel göç hareketleri, kamu yönetimi üzerinde ciddi baskılar oluşturarak sınır güvenliği, kamu hizmetlerinin sunumu ve sosyal koruma mekanizmalarının etkinliğini zayıflatmaktadır. Libya ve Yemen örneklerinde görüldüğü üzere merkezi otoritenin zayıflaması, insan kaçakçılığı ve organize suç ağlarının genişlemesine uygun bir ortam yaratmış; göç yönetimi ulusal sınırları aşan bölgesel ve uluslararası bir güvenlik sorununa dönüşmüştür. Bu kapsamda MENA bölgesindeki düzensiz göç hareketleri, sınır aşan organize suç faaliyetleri ve insan kaçakçılığı ağlarının güçlenmesi gibi somut güvenlik sorunları üretmekle birlikte, göçün birçok durumda siyasal söylemler aracılığıyla güvenlikleştirildiği de görülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinde göçün terörizm, toplumsal düzensizlik ve kültürel tehdit söylemleriyle ilişkilendirilmesi, sınır güvenliğini önceleyen politikaların güçlenmesine neden olmuştur.

Bununla birlikte MENA bölgesindeki göç hareketlerinin tek başına sınır güvenliği politikalarıyla yönetilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Göçün temel nedenleri büyük ölçüde siyasal istikrarsızlık, ekonomik eşitsizlik, devlet kapasitesindeki zayıflık, iklim değişikliği ve bölgesel çatışmalar gibi yapısal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yalnızca düzensiz göçü engellemeye yönelik kısa vadeli güvenlik önlemleri, göçün temel nedenlerini ortadan kaldırmamaktadır. Kalıcı çözümler ancak çatışmaların önlenmesini, kapsayıcı ekonomik kalkınma politikalarının uygulanmasını, kırılgan devletlerde kurumsal kapasitenin güçlendirilmesini, hukukun üstünlüğünün desteklenmesini ve uluslararası yük paylaşımına dayalı etkin bir göç yönetişiminin oluşturulmasını gerektirmektedir.

Gelinen noktada MENA bölgesinde göç, ekonomik kalkınmadan siyasal istikrara, demografik dönüşümden güvenlik politikalarına kadar geniş bir yelpazede etkiler üreten stratejik bir olgudur. Bölgedeki mevcut göç hareketlerinin temelinde çatışmalar, ekonomik eşitsizlikler, çevresel sorunlar ve kurumsal kırılganlıklar yer almaktadır. Bu nedenle yalnızca düzensiz göçü sınır güvenliği önlemleriyle sınırlandırmayı hedefleyen politikalar kalıcı çözümler üretmemektedir. Sürdürülebilir bir göç yönetimi için kaynak ülkelerde barışın tesis edilmesi, ekonomik kalkınmanın desteklenmesi, devlet kapasitesinin güçlendirilmesi, hukukun üstünlüğünün yaygınlaştırılması ve uluslararası sorumluluk paylaşımına dayalı çok taraflı iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Betts, A. (2021). *The wealth of refugees: How displaced people can build economies*. Oxford University Press.

Betts, A., & Collier, P. (2017). *Refuge: Transforming a broken refugee system*. London, England: Allen Lane.

Bilgin, P. (2004). 'Orta Doğu' kimin? Jeopolitik icatlar ve güvenlik uygulamaları. Uluslararası İlişkiler, 1(1), 25–41.

Bilgin, P. (2004). Regional security in the Middle East: A critical perspective. London and Newyork: Routledge.

Bloom, D. E., & Canning, D. (2008). Global demographic change: Dimensions and economic significance. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w10817/w10817.pdf (Erişim tarihi: 02.07.2026)

Brown, L. C. (2013). International politics and the Middle East: Old rules, dangerous game. *Princeton, NJ: Princeton University Press.*

Cammett, M., Diwan, I., Richards, A., & Waterbury, J. (2015). A political economy of the Middle East *(4th ed.). Westview Press.*

Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2020). The age of migration: International population movements in the modern world (6th ed.). Guilford Press.

De Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations–capabilities framework. Comparative Migration Studies, 9(1), 1–35.

Devillard, A., Bacchi, A., & Noack, M. (2015). A survey on migration policies in West Africa. https://publications.iom.int/system/files/pdf/survey_west_africa_en.pdf (Erişim tarihi: 04.07.2026).

Docquier, F., & Rapoport, H. (2012). Globalization, brain drain, and development. Journal of Economic Literature, 50(3), 681–730.

Ekşişeyler (2021). Dünya Üzerinde Düzensiz Göçmenlerin Yoğun Olarak Kullandığı Rotalar, https://eksiseyler.com/dunya-uzerinde-duzensiz-gocmenlerin-yogun-olarak-kullandigi-rotalar (Erişim tarihi: 05.07.2026).

Fawcett, L. (2019). International relations of the Middle East (5th ed.). Oxford: Oxford University Press.

Fukuyama, F. (2013). What is governance? Governance, 26(3), 347–368, https://doi.org/10.1111/gove.12035

Gulf Labour Markets and Migration. (2023). Gulf labour markets, migration and population programme report. *Gulf Research Center., https://gulfmigration.grc.net/wp-content/uploads/2024/09/GLMM-Activities-Report-Jan23-Jul24-Final-2024-09-10.pdf (Erişim tarihi: 04.07.2026).*

Grzymala-Busse, A. (2020). Beyond war and contracts: The medieval and religious roots of the European state. Annual Review of Political Science, 23, *323–337. https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050718-032628*

Hinnebusch, R. (2018). The international politics of the Middle East *(2nd ed.). Manchester University Press.*

International Crisis Group. (2026). Weighing the Cost of Libya's Smuggling Racket. Brussels: International Crisis Group. https://www.crisisgroup.org/cmt/middle-east-north-africa/libya/weighing-cost-libyas-smuggling-racket (Erişim tarihi: 06.07.2026).

International Labour Organization (ILO). (2024). Global employment trends for youth 2024. https://www.ilo.org/publications/major-publications/global-employment-trends-youth-2024 (Erişim tarihi: 04.07.2026).

Jochim, V., & Macková, L. (2024). I found everything in them: Formation of migrant networks and social capital. International Migration, 62(5), 140–157. https://doi.org/10.1111/imig.13318

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. Population and Development Review, 19(3), 431–466.

OCHA. (2024). Global Humanitarian Overview 2024. New York: United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. https://www.unocha.org/publications/report/world/global-humanitarian-overview-2024-enarfres (Erişim tarihi: 07.07.2026).

UNODC, (2024). Global Study on Smuggling of Migrants 2024. Vienna: UNODC. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glosom/GLOSOM_2018_web_small.pdf (Erişim tarihi: 07.07.2026)

UNDP, (2023). Arab Human Development Report 2023. New York: UNDP, https://www.undp.org/arab-states/arab-human-development-report-0

UNHCR. (2025). Global Trends: Forced Displacement in 2025. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, https://www.unhcr.org/media/global-trends-2025-report

UNICEF. (2024). The State of the World's Children 2024. New York: UNICEF, https://www.unicef.org/reports/state-of-worlds-children/2024

World Bank. (2024). Middle East and North Africa Economic Update. *Washington, DC: World Bank. https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/0441b490-2581-4ae6-915d-ec814976331e/content*

World Bank. (2023). The Mobility of Displaced Syrians: An Economic and Social Analysis. Washington, DC: World Bank, https://documents1.worldbank.org/curated/en/551681579156620771/pdf/The-Mobility-of-Displaced-Syrians-An-Economic-and-Social-Analysis.pdf

Yergin, D. (2020). The new map: Energy, climate, and the clash of nations. New York, NY: Penguin Press.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

LATİN AMERİKA'DA KARTEL ŞİDDETİ: DEMOCİDE KAVRAMI AÇIKLAYICI MI?

Doç. Dr. Pınar Akarçay
İstanbul Üniversitesi, Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçlar Enstitüsü, Soykırım Araştırmaları Anabilim Dalı, pinar.akarcay@istanbul.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5231-0567

Şeyma ÇOLAK
İstanbul Üniversitesi Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Enstitüsü İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar ve İnsan Hakları Anabilim Dalı,
av.seyma.colak@gmail.com – ORCID ID: 0009-0003-1966-4130

ÖZET

Latin Amerika'da 1990'lardan beri ciddi ölçüde artan kartel şiddeti, sadece karteller arasında gerçekleşen bir şiddet eylemi olmaktan çıkmış, devletin müdahil olması ve militarizasyonu ile çok katmanlı bir yapı haline gelmiştir. Bu durum tanımlanması gereken bir noktaya gelerek literatürde boşluk oluşturmuştur. Bu çalışma ile R. J. Rummel'ın "democide" kavramının bu şiddeti açıklamada yeterli olup olmadığı incelenecektir. Araştırma, Latin Amerika bölgesindeki kartel şiddetine odaklanmaktadır. Yöntem olarak, 1990-2026 dönemine ait akademik makalelerin sistematik literatür taraması yapılmıştır. Devlet suçluluğu, militarizasyon ve democide kavramları betimsel içerik analizi yöntemiyle birlikte ele alınmıştır. Kartel şiddetini democide kavramı bağlamında değerlendirdiğimizde; bulgular göstermiştir ki, bu kavramın kısmi açıklayıcı gücü olsa da kartel şiddetini democide olarak tanımlamak yeterli değildir. Devlet suçluluğu ve insan hakları ihlalleri açık olmakla birlikte, şiddetin büyük bir kısmı kartel-kartel çatışmasından kaynaklanmaktadır. Devletin militarizasyonu ve ihmal düzeyindeki eylemleri ile güçlü bir bağlantı kurulabilse de democide kavramındaki kast unsuru ile bağdaşmayan noktalar bulunmuştur. Bu noktada devletin ihmal suretiyle democide kavramına iştirak etmesi ele alınarak bu şiddetin ne ölçüde devlete atfedileceği incelenmiştir, fakat devletin bizzat katliam yapma kastı bulunmadığından democide kavramının bu şiddeti tanımlamakta yetersiz kaldığına işaret edilmiştir. Bunun yerine devlet, yasadışı pazarları düzenlemek amacıyla militarize güç kullanmakta, bu da öngörülebilir ama kasıtlı olmayan sivil kayıplara yol açmaktadır. Dolayısıyla democide kavramı ile örtüşen noktalar bulunsa da bu şiddeti tanımlamak için yeni kavramlar üretilmesi gerekmektedir. Literatürde "kriminal savaş" gibi devlet-suç ilişkilerine odaklanan kavramlar önerilse de gelecek çalışmalar aracılığıyla bu şiddeti tam olarak tanımlayacak ve açıklayacak bir kavram geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, Kartel Şiddeti, Democide, Militarizasyon, Devlet-Suç İlişkileri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

CARTEL VIOLENCE IN LATIN AMERICA: IS THE CONCEPT OF DEMOCIDE EXPLANATORY?

Şeyma ÇOLAK
Istanbul University, International Genocide and Crimes Against Humanity Institution
Crimes Against Humanity and Human Rights Department,
av.seyma.colak@gmail.com – ORCID ID: 0009-0003-1966-4130

ABSTRACT

Cartel violence in Latin America has increased significantly since the 1990s and has evolved beyond inter-cartel conflict into a multi-layered structure through state involvement and militarization. This gap in the literature necessitates conceptual clarification. This study examines whether R. J. Rummel's concept of "democide" is sufficient to explain this violence, focusing on Latin America during 1990–2026. A systematic literature review combined with descriptive content analysis was employed to assess state criminality, militarization, and democide collectively. The findings indicate that while democide holds partial explanatory power, it is insufficient to fully define cartel violence. State complicity and human rights violations are evident; however, a significant portion of the violence stems from cartel-on-cartel conflict. Although strong connections can be drawn between the state's militarization and acts of omission, these remain incompatible with the element of intent required by the democide concept. Since the state lacks deliberate intent to carry out massacres, it instead employs militarized force to regulate illicit markets, resulting in civilian casualties that are foreseeable yet unintentional. The extent to which this violence can be attributed to the state through negligence is therefore limited. While concepts such as "criminal war" have been proposed in the literature, a more precise concept that fully defines and explains this violence remains to be developed through future research.

Keywords: Latin America, Cartel Violence, Democide, Militarization, State-Crime Relations

1. Giriş ve Democide Kavramı:

Latin Amerika dünya nüfusunun sadece %9'unu oluşturmasına rağmen küresel cinayet sayılarının neredeyse üçte birini barındırmaktadır. Bu cinayetlerin de %40'lık kısmı organize suç örgütlerinin yani kartellerin eylemlerinden kaynaklanmaktadır. (Dammert ve Sampó, 2025). Karteller Latin Amerika'da yaygınlaşmış ve zaman içinde oldukça güç kazanmış olan, yasa dışı fiillerde bulunan, organize, silahlı ve şiddete başvuran suç örgütleridir. Bu çalışmanın amacı, Latin Amerika'daki kartel şiddetinin yol açtığı sivil ölümlerinin ne ölçüde democide kavramı ile açıklanabileceğini ve democide kavramının hangi noktaları açıklamakta yetersiz kaldığını tespit etmektir. Metodolojik olarak, 1990-2026 yılları arasında yayınlanmış akademik makale ve kitabın sistematik literatür taraması yapılmıştır. Kartel şiddeti, democide ve militarizasyon

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kavramları devlet suçluluğu ve çok katmanlı yapısı gözetilerek betimsel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Şiddetin boyutunu ortaya koymak amacıyla nicel verilerden ve resmi kurumların istatistiklerinden yararlanılmıştır. Literatür taramasından elde edilen medya haberleri de konu bağlamında analiz edilerek nitel veri olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın ana argümanlarına geçmeden önce, konunun daha iyi anlaşılması ve açıklanması için "Democide" kavramının aydınlatılması gerekmektedir. Democide kavramı ilk defa Amerikalı siyasetbilimci R. J. Rummel tarafından 1991 yılında yayımlanan kitabında kullanılmıştır. Rummel, daha sonra 1994 yılında yayımlanan "Death by Government" adlı kitabında bu kavramı genişleterek ele almıştır. Democide kavramı yani Türkçe karşılığı ile "halkkırımı", devlet veya devlete bağlı aktörler tarafından, sivil halka yönelik gerçekleştirilen her türlü kasıtlı öldürme eylemi olarak tanımlanabilir. Devlet tarafından gerçekleştirilen kasıtlı öldürmelerin tamamı democide oluşturur. Rummel'ın deyişi ile basitçe tanımlamak gerekirse "hükümet eliyle işlenen cinayet" olarak da tanımlayabiliriz. Democide kavramı soykırım literatüründe kullanılan bir kavram olsa da democide'daki mağdur grup sivil halktır ve hedeflenen belli bir grup yoktur. Dolayısıyla bireysel kapasiteye yönelik öldürmeler de democide kapsamında sayılmaktadır. Rummel'ın hesapladığı istatistiklere göre 1900-1987 yılları arasında dünya çapında hükümetler tarafından öldürülen toplam insan sayısı 169 milyon küsuratındadır. Bu da savaş nedeni ile ölen insan sayısından kat kat fazla bir sayıya tekabül etmektedir. Bu nedenle democide'ın modern devlet döneminin en yaygın şiddet biçimi olduğunu kabul etmek gerekir. (Rummel, 1994).

2. Latin Amerika'daki Kartel Şiddeti

2.1. Tarihsel Arka Plan:

Latin Amerika'daki karteller 1970'ler ve 1980'lerde artan küresel uyuşturucu talebi, soğuk savaş dönemindeki zayıflamış devlet yapıları ve siyasi yolsuzluklar nedeniyle oluşan güvenlik boşluklarının birleşimi ile ortaya çıkmış ve organize bir güç haline gelmiştir. Bu organize örgütler yasa dışı faaliyetlerden yüksek gelirler elde edip devlet kurumlarını ve yetkililerini satın alarak zaman içinde hükümetlerin kontrolünde söz sahibi olmaya dahi başlamışlardır. Devlet zayıfladıkça bu örgütler önce devlet ile rekabet etmiş, sonra devleti kontrol etmeye başlamış ve zaman içinde devletle işbirliği yaparak bir parçası haline gelmişlerdir. Dolayısıyla devletin yetersizliği suç örgütlerine genişlemeleri ve yayılmaları için bir alan açmıştır. (Rosen ve Kassab, 2021). İlk olarak 1980'lerde Kolombiya'da Pablo Escobar'ın liderliğini yaptığı Medellín karteli öne çıkmıştır. Daha sonralarında ise Cali karteli güçlenmeye başlamıştır. Kartellerin güçlenmesi ve polis güçlerinin yetersiz kalması nedeniyle hükümetlerin zaman içinde militarizasyonu söz konusu olmuştur. Özellikle ABD hükümetinin kartelleri engellemek amacıyla yürüttüğü "kingpin" operasyonları yani kartel liderini imha ederek başsız bırakma girişimleri şiddet döngülerine yol açarak yeni kartellerin oluşumuna ve kartellerin birbiri ile daha çok çatışmasına sebep olarak şiddeti artırmıştır. (Gil, 2023).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Örneğin DEA (ABD Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi) tarafından yürütülen Pablo Escobar'ın öldürülmesi operasyonunda hükümet Escobar'ın düşmanları ile iş birliği kurarak operasyonu yürütmüştür. Bu da karteller arasındaki gerilimi ve çatışmayı artıran bir faktör olmuştur. (Duran-Martínez, 2026). Bu noktada belirtmek gerekir ki, devletin zayıflığı ve devletin aktif şiddet üretimi zaman içinde birbirini besleyen ve iç içe geçmiş durumlar haline gelmiştir. (Gil, 2023).

2.2. Devletin Militarizasyonu ve Şiddete İştirakı

Karteller güçlendikçe Latin Amerika'daki hükümetler militarize güç kullanımını artırmıştır. Buna bağlı olarak çatışmalar ve sivil kayıplar da artmaya başlamıştır. Devletin uyguladığı şiddet ve sebep olduğu sivil kayıplar kasıtlı bir kitlesel imha politikası değil, orantısız güç kullanımının veya ihmallerin bir sonucudur. Ancak buna rağmen hükümet ordusu halk tarafından desteklenmektedir, çünkü polis kuvvetleri sivil halk tarafından suçla mücadelede yetersiz bulunmaktadır. Latin Amerika'da 19 farklı ülkede yapılan ankete göre halkın %78'i orduyu suçla mücadele konusunda desteklemektedir. (Pion-Berlin ve Carreras, 2017). Keza halkın kartel şiddetine olan tepkisi ve polis kuvvetlerine yönelik memnuniyetsizliği, devletlerin kendi vatandaşlarına yönelik şiddetini meşru kılmaktadır. (Bailey ve Taylor, 2009).

Devletin militarizasyonu, mutlak güç kullanımı ile beraber şiddeti düzenlemeye çalışması devlet ve suç örgütlerinin iç içe geçmesi sonucunu doğurmuştur. (Pansters, 2018). Literatürde "Narko-devlet" olarak adlandırılan bu durum, devletin adalet aygıtının ve en üst düzey devlet yetkililerinin narko-para ile satın alınabildiği ve devletin bizzat organize suç ile kaynaştığı sistemdir. (Bourgois, 2018). Devletler kartel şiddetini yönetirken bazen şiddeti azaltan, bazen de bu şiddetten siyasi fayda sağlayan bir aktör olarak öne çıkar. (Duran-Martínez, 2026). Örneğin Venezuela'daki Maduro rejiminin uzun süre ayakta kalmasının sebebinin yüksek rütbeli askeri yetkililerin uyuşturucu, altın, petrol akışlarını yönetmesi olduğu belirtilmiştir. (Lerch, 2024). Başka bir örnek olarak Kolombiya'daki "parapolitik skandalı" verilebilir; 2007'de yapılan belediye başkanlığı seçimlerinde paramiliter yanlısı bir partinin kazandığı belediyelerde ileriki yıllarda emlak vergisi tahsilatının %68 oranında ciddi bir düşüş yaşadığı gözlenmiş, devlet zayıflığı siyasi bir strateji olarak kartellerin lehine kullanılmıştır. (Nieto-Matiz, 2023). Yine önemli örneklerden biri ise, Brezilya'da kurulmuş ve zamanla en büyük organize suç örgütü haline gelmiş PCC'nin oluşmasındaki temel etken devletin kitlesel hapsetme politikaları olmuştur. Bu açıdan bakıldığında devlet aktif olarak şiddeti üretmese de şiddetin üretilmesini sağlayan ortamı hazırlamıştır ve katkıda bulunmuştur. (Dammert ve Sampó, 2025). Geçmişte PCC örgütünün belirli saldırıları sonrasında polis güçleri, şüpheli olarak nitelendirdikleri 107 kişiyi yargısız infaz etmiştir, daha sonrasında öldürülenlerin çoğunun PCC ile bağı olmadığı iddia edilmiştir. (Bailey ve Taylor, 2009). Yine El Salvador'da polis güçlerinin ve askerlerin kartel operasyonları kapsamında bireylere yargısız infazlar gerçekleştirdiğine dair raporlar da bulunmaktadır. (Rosen ve Kassab, 2021). İlaveten, kartel faaliyetlerinin görüldüğü

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yoksul mahallelerdeki gençlerin dövme yaptırdıkları veya aşırı bol giyindikleri gibi keyfi nedenlerden dolayı polis güçleri tarafından şiddete ve katliamlara maruz bırakılması mikro-soykırımsal boyutlara dahi ulaşmıştır. (Bourgois, 2015). Yapılan bir araştırmada, Meksika'da Calderón'un başkanlık yaptığı dönemde ordunun kartel çatışmalarına müdahil olmasının ülkedeki cinayet oranlarını artırdığı gözlemlenmiştir. (Pion-Berlin ve Carreras, 2017). Aynı şekilde Nikaragua'da devletin militarizasyonu şiddet kullanımının artmasına ve siyasallaşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla devletin şiddeti önlemeye yönelik politikaları bizzat şiddeti büyüten ve meşrulaştıran bir rol oynamıştır. (Blume, 2022). Nitekim, devletin kurumsal zayıflığı ve yolsuzluklar kartelleri güçlendirmiştir, fakat bu basit bir "devlet yokluğu" veya ihmal olarak görünse de çoğu zaman devletin aktif bir rolü ile ve siyasi bir strateji arka planında gerçekleşmektedir. (Duran-Martínez, 2026).

3. Democide Kavramının Uygulanabilirliği:

3.1. Democide ile Bağdaşan Noktalar:

Bir öldürme eyleminin democide oluşturabilmesi için bunun devlet veya devlete bağlı aktörler tarafından gerçekleştirilmesi ve doğrudan bir kast ile işlenmesi gerekmektedir. Latin Amerika'daki kartel şiddetinin de democide ile bağdaşan noktaları bulunmaktadır. Çalışmada bahsedildiği gibi devletin militarizasyonu ve kartellerin zaman içinde güçlenmesi devlet aktörlerinin bu şiddete zaman zaman ortak olması ve kartellerle iş birliği yapması sonucunu doğurmuştur. Literatürde "kriminal yönetişim" şeklinde tanımlanan bu durum, organize suç örgütlerinin devlet ile iç içe geçmiş olan sosyal, politik, ekonomik bir düzen kurmasını ifade etmektedir. Örneğin Meksika'da devlet hem kartelleri engellemeye yönelik askeri operasyonlar yürütürken hem de karteller ile iş birliği yapmaktadır. (Dammert ve Sampó, 2025). Meksika'da Calderón yönetimi sırasında Kamu Güvenliği Bakanı olarak görev yapan Genaro García Luna, Sinaloa karteli ile iş birliği yaptığı ve rüşvet aldığı gerekçesiyle 2019'da tutuklanmıştır ve daha sonrasında hüküm giymiştir. (Levy ve Auyero, 2026). Meksika'daki PRI (Kurumsal Devrimci Parti) 2012'de Michoacan eyaletinde faaliyet gösteren Templarios karteli ile karşılıklı anlaşmalar sayesinde iktidara dönmüştür. Yine Meksika'nın Michoacan eyaletinde faaliyet gösteren La Familia karteli ile iş birliği yapmaları şüphesi ile 2009'da onlarca belediye başkanı tutuklanmıştır. (Ponsters, 2018). Devletin üst düzey yetkilileri yani devlete bağlı olan, devleti temsil eden aktörler karteller ile işbirliği yaptıkça devlet aygıtı da şiddetin bir ortağı olarak hizmet etmeye başlamıştır. Bu durum da devletin ikili yapısını ortaya koyarak, devleti suça ve kartel şiddetine iştirak eden bir aktör olarak öne çıkarmaktadır.

Bazı kartellerin kendi içinde ve sivil halkın bazı kısımlarına yönelik güvenlik, adalet, gıda gibi hizmetleri sağlaması ve adeta bir devlet gibi davranarak kendi yargısını ve düzenini barındırması democide'ın devlet gibi davranan, egemen güce sahip olan aktörler açısından da geçerli olup olmayacağı sorusunu doğuruyor. (Kleinschmidt ve

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Palma, 2020). Karteller zaman zaman kimin yaşayacağına ve kimin öleceğine karar verecek güce ulaşmıştır. Ayrıca kartellerin devlet ile kurduğu iş birlikleri zaman zaman karteller açısından bir dokunulmazlık ve cezasızlık getirmiştir. Örneğin La Familia kartelinin Michoacan eyaletinde seçilmiş devlet yetkilileri ile ortak bir yönetim sistemi kurduğu gözlemlenmiştir. (Lantz, 2016). Democide'ın failinin devlet dışında bir egemen güç olup olamayacağı gelecekteki çalışmalarda aydınlatılarak bu gibi soruların cevaplanması da mümkün olacaktır.

Democide kasten işlenen bir fiildir. Her ne kadar devlet kartel şiddetini bizzat oluşturup şiddeti doğrudan sivil halkı öldürme kastı ile işlemiyor olsa da, devletin ve devlet yetkililerinin kasıtlı bir ihmali söz konusudur. Devlet hem karteller ile iş birliği yaparak hem de sivil halka yönelik şiddete engel olmayarak kasıtlı bir ihmal sürdürmektedir. Özellikle polis güçleri tarafından orantısız güç kullanımı ve yargısız infaz eylemleri devletin göz yumması sonucu yaptırımsız kalmaktadır. Bu da şiddetin kontrolsüzce artmasına ve halkın savunmasız kalmasına yol açmaktadır. Kolombiya'da ordunun sivilleri gerilla olduğunu varsayarak öldürmesi, El Salvador'da 2015 yılının Mart ayındaki cinayetlerin %30'unun polis tarafından gerçekleştirildiğinin açıklanması, Dominik Cumhuriyeti'nde 2012 yılındaki cinayetlerin %14'ünün polis tarafından yargısız infaz yapılarak gerçekleştirilmesi, yine 2012 yılında Brezilya'da 1890 kişinin polis tarafından öldürülmesi gibi örnekler polis güçlerinin ne kadar kontrolsüzce hareket ettiğini gözler önüne sermektedir. Aynı şekilde 1999-2004 yılları arasında Brezilya'da Rio de Janeiro ve Sao Paulo eyaletlerinde polis tarafından yaklaşık dokuz bin cinayet işlenmiş ve bunların çoğu meşru müdafaa sayılarak devlet tarafından göz yumulmuştur. (Cruz, 2016). Dolayısıyla devletin ihmali bir kasıt ile hareket etmesi de democide kapsamında sayılıp sayılamayacağı belirlenip, gelecekteki çalışmalar ile bu kastın sınırının detaylıca ortaya konulması gerekmektedir.

3.2. Democide'ın Yetersiz Kaldığı Noktalar:

Latin Amerika'daki kartel şiddetinde her ne kadar devletin de iştirak ettiği durumlar olsa da devlet öldürme eylemlerinin gerçekleşmesinde yalnızca arka planda kalmaktadır. Devlet, sorumluluğu gizleyerek veya siyasi ya da ekonomik çıkarlar gözeterek şiddeti üretmekten ziyade yönlendirmektedir. (Lerch, 2024). Devlet şiddeti doğrudan üreten aktör değildir fakat şiddetin biçimini, yoğunluğunu ve organizasyonel yapısını dönüştüren güç konumundadır. (Kleinschmidt ve Palma, 2020). Bunu da çoğu zaman arka planda kalarak ve göz yumma gibi eylemlerle gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla democide'daki öldürme ve katliam kastı devlet açısından bulunmamaktadır. Devletin yol açtığı şiddet kasıtlı değil, zaman içinde yasa dışı ilişkiler ve yolsuzluklar doğrultusunda kendiliğinden ortaya çıkan ve kontrol edilemeyen bir durum haline gelmiştir. (Levy ve Auyero, 2026). Devletin kendi halkına ve sivillere yönelik öldürme veya katliam kastı bulunmadığı için democide kapsamına tam olarak girmemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kartel şiddetinden kaynaklanan çatışmaların ve ölümlerin çoğu kartellerin birbiri arasında gerçekleşmektedir. Bu da devletin rolünü arka planda bırakan bir diğer önemli faktördür. Örneğin Meksika'daki ölümlerin %10'undan azının devlet aktörleri tarafından gerçekleştirildiği ve büyük bir kısmının ise kartellerin birbiri arasında gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. (Teiner, 2020). Karteller şiddetin büyük bir kısmını oluşturduğu için ve devletin ihmal suretiyle arka planda kaldığı ve birincil bir aktör olmadığı için Latin Amerika'daki devletlerin eylemleri tam olarak democide kapsamında değerlendirilememektedir. Literatürde bu şiddeti açıklamak için "kriminal savaş" gibi kavramlar kullanılmıştır. Kriminal savaş, devlet ile kriminal organizasyonlar arasında veya kriminal organizasyonların birbiri arasında geçen şiddetli çatışmadır. (Gil, 2023). Kartel şiddetini tanımlamak için gelecek çalışmalarda yeni kavramlar üretilmelidir çünkü democide kavramı ile bağdaşan noktalar bulunsa da democide kapsamına girmeyen ve boşluk oluşturan noktalar da bulunmaktadır. Devletin doğrudan öldürme kastının bulunmaması ve çoğunlukla arka planda kalıyor oluşu bu meseleyi democide kavramından uzaklaştıran noktalar olarak gözlemlenmektedir.

4. SONUÇ:

Bu çalışma, Latin Amerika'da 1990'lardan itibaren devletin militarizasyonuyla birlikte çok katmanlı bir hal alan kartel şiddetinin, R. J. Rummel'ın democide kavramıyla ne ölçüde açıklanabileceğini incelemiştir. Bulgular, democide kavramının bu şiddeti anlamlandırmada kısmi bir çerçeve sunduğunu ancak tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Devletin karteller ile kurduğu iş birlikleri, üst düzey yetkililerin narko-para ile satın alınabilmesi, güvenlik güçlerinin yargısız infazları ve şiddete göz yumma pratikleri, devlet failliğinin bu sürece belirli ölçüde dahil olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, devletin sivil ölümlerdeki payı doğrudan bir öldürme kastından ziyade, militarize gücün öngörülebilir fakat kasıtlı olmayan bir sonucudur; devlet çoğu zaman şiddetin doğrudan faili değil, onu yönlendiren ya da göz yumarak dolaylı olarak mümkün kılan bir aktördür. Şiddetin büyük çoğunluğunun kartellerin kendi aralarındaki çatışmalardan kaynaklanması da devletin rolünü istatistiksel olarak ikincil kılmaktadır. Bu nedenle Latin Amerika'daki kartel şiddetini bütünüyle bir democide vakası olarak sınıflandırmak, hem devletin bu şiddete olan iştiraki yönünden hem de kavramın kast unsurunun sınırı ile örtüşmemektedir. Literatürde önerilen "kriminal savaş" gibi kavramlar bu boşluğu doldurmaya yönelik ilk adımlar olsa da, devletin hem faili hem dolaylı ortağı olduğu bu melez şiddet biçimini bütünüyle açıklayacak yeni bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Kartel şiddeti democide kavramı ile tam olarak açıklanamasa dahi, bu çalışma devletin bu şiddetteki rolünün esirgenmeyecek seviyede olduğunu da ortaya koymuştur. Devletin egemenlik gücünün organize suç faaliyetlerinin boyunduruğuna girmesi ve bilinçli yapılan ihmallerin en çok zarar verdiği kesim yine sivil halk olmuştur. R. J. Rummel'ın *Death by Government* adlı kitabında belirttiği gibi "güç öldürür, mutlak güç mutlak biçimde öldürür."

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KAYNAKÇA:

Durán-Martínez, A., (2026), 'A Theory of State–Criminal Negotiations: Evidence from Belize City and Medellín', *Journal of Latin American Studies*, s. 1–30. https://doi.org/10.1017/S0022216X25101247.

Pion-Berlin, D. & Carreras M., (2017), Armed Forces, Police and Crime- fighting in Latin America, in: *Journal of Politics in Latin America*, 9, 3, 3–26.

Rosen, J., & Kassab, H., (2021), Crime, Violence and the State in Latin America.

Bourgois, P., (2015), Insecurity, the War on Drugs, and Crimes of the State: Symbolic Violence in the Americas. s. 305-321.

Pansters, W., (2018), Drug trafficking, the informal order, and *caciques*. Reflections on the crime-governance nexus in Mexico, Global Crime, 19:3-4, 315-338, DOI: 10.1080/17440572.2018.1471993.

Dammert, L., Sampó, C., (2025), What do we know about organized crime in Latin America and the Caribbean? Trends, definitions and risks for democracy, UNDP LAC Working paper Series N° 46.

Bailey, J., & Taylor, M., (2009), Evade, Corrupt, or Confront? Organized Crime and the State in Brazil and Mexico, *Journal of Politics in Latin America*, 1, 2, 3-29.

Cruz, J., (2016), State and criminal violence in Latin America, *Crime, Law, Soc Change,* s. 375-396. DOI 10.1007/s10611-016-9631-9.

Nieto-Matiz, C., (2023), When the State Becomes Complicit: Mayors, Criminal Actors, and the Deliberate Weakening of the Local State in Colombia, *Comparative Political Studies* Vol. 56(9) 1295–1327.

Levy, E. Auyero, J., (2026), Opportunities and Alliances: The Relational Dynamics of Criminal Collusion in Latin America, *The British Journal of Sociology*, 00:1–15 https://doi.org/10.1111/1468-4446.70145.

Blume, L., (2022), Collusion, Co-Optation, or Evasion: The Politics of Drug Trafficking Violence in Central America, *Comparative Political Studies,* Vol. 55(8) 1366–1402, DOI: 10.1177/00104140211066218.

Lerch, A., (2024), State-Crime Relations: Notes on a Necessary Literature, *Critical Criminology,* 32:847–864, https://doi.org/10.1007/s10612-024-09769-1.

Teiner, D., (2020), Cartel-Related Violence in Mexico as Narco-Terrorism or Criminal Insurgency: A Literature Review, *Perspectives on Terrorism*, Vol. 14, s. 83-98.

Kleinschmidt, J., & Palma, O., (2020), The conceptual puzzle of violent non-state actors in Latin America: a critique of the convergence hypothesis, *Small Wars & Insurgencies*, 31:6, 1323-1348, DOI: 10.1080/09592318.2020.1781370.

Gil, R., (2023), Conceptualising criminal wars in Latin America, *Third World Quarterly*, 44:4, 776-794, DOI: 10.1080/01436597.2022.2153665.

Lantz, A., (2016), The performativity of violence: abducting agency in Mexico's drug war, *Journal of Latin American Cultural Studies*, 25:2, 253-269, DOI:10.1080/13569325.2016.1148019.

Rummel, R., (1994), *Death by Government.*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SURİYE İÇ SAVAŞI'NDA POLITICIDE VE ZORUNLU GÖÇ İLİŞKİSİ: SİYASAL BASKININ YERİNDEN ETME SÜREÇLERİNE ETKİSİ

Doç. Dr. Pınar Akarçay

İstanbul Üniversitesi, Uluslararası Soykırım ve İnsanlığa Karşı Suçlar Enstitüsü, Soykırım Araştırmaları Anabilim Dalı, pinar.akarcay@istanbul.edu.tr, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5231-0567

Perihan Gündoğdu

İstanbul Üniversitesi, Uluslararası Soykırım Araştırmaları ve İnsanlığa Karşı İşlenen Suçlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Programı

peri_gun@hotmail.com – ORCID ID: 0009-0005-9055-9557

ÖZET

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı, sadece askeri çatışmaların değil, aynı zamanda geniş ölçekli nüfus hareketlerinin de ortaya çıktığı bir süreç olmuştur. Bu çalışma, Suriye İç Savaşı sürecinde ortaya çıkan zorunlu göç hareketlerini politicide kavramı çerçevesinde incelemeyi ve siyasal baskı mekanizmalarının yerinden edilme süreçleri üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Politicide, devlet veya devlet destekli aktörlerin politik kimlikleri nedeniyle belirli grupları sistematik biçimde hedef alması ve fiziksel olarak ortadan kaldırmaya yönelik uygulamalarını ifade etmektedir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; Suriye İç Savaşı sürecinde devlet şiddeti, politicide ve zorunlu göç ilişkisini ortaya koymak amacıyla uluslararası kuruluş raporları, insan hakları örgütlerinin yayımladığı belgeler ve konuya ilişkin akademik çalışmalar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmada özellikle Esad rejiminin muhalif olarak tanımladığı topluluklara yönelik uygulamaları ile bu uygulamaların zorunlu göç üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Elde edilen bulgular, Suriye'de yaşanan kitlesel yerinden edilme sürecinin yalnızca savaşın doğrudan sonuçlarıyla açıklanamayacağını göstermektedir. Keyfi tutuklamalar, zorla kaybetmeler, kuşatma politikaları, sivil yerleşim alanlarının hedef alınması ve muhalif bölgelerde uygulanan sistematik baskılar, siviller açısından yaşam koşullarını sürdürülemez hale getirmiştir. Bu durum milyonlarca insanın ülke içinde yer değiştirmesine veya ülke dışına göç etmesine yol açmıştır.

Sonuç olarak çalışma, Suriye örneğinde zorunlu göçün sadece çatışma koşullarının ortaya çıkardığı doğal bir sonuç olarak görülemeyeceğini göstermektedir. Muhalif olarak tanımlanan topluluklara yönelik sistematik baskı, şiddet ve imha yöntemleri, kitlesel yerinden edilme süreçlerinin önemli belirleyicileri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda politicide kavramının, Suriye'de yaşanan zorunlu göçün ve yerinden edilme süreçlerini açıklamada önemli bir analitik çerçeve sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politicide, Zorunlu Göç, Suriye İç Savaşı, Devlet Şiddeti, Mültecilik

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE RELATIONSHIP BETWEEN POLITICIDE AND FORCED MIGRATION IN THE SYRIAN CIVIL WAR: THE IMPACT OF POLITICAL OPPRESSION ON DISPLACEMENT PROCESSES

ABSTRACT

The Syrian Civil War, which began in 2011, has been a process that led to not only military conflicts but also large-scale population movements. This study aims to examine the forced migration movements emerging during the Syrian Civil War within the framework of the concept of politicide and to evaluate the impact of political oppression mechanisms on the processes of displacement. Politicide refers to the practices of state or state-backed actors systematically targeting and physically destroying specific groups due to their political identities.

In this research, a qualitative research method was adopted; international organization reports, documents published by human rights organizations, and academic studies on the subject were examined using document analysis method to reveal the relationship between state violence, politicide, and forced migration during the Syrian Civil War. The study particularly focuses on the practices of the Assad regime toward communities defined as dissidents and the impacts of these practices on forced migration.

The findings demonstrate that the mass displacement process experienced in Syria cannot be explained solely by the direct consequences of the war. Arbitrary detentions, enforced disappearances, siege policies, targeting of civilian settlements, and systematic oppression implemented in dissident regions have rendered living conditions unsustainable for civilians. This situation has led millions of people to be internally displaced or to migrate abroad.

Consequently, the study shows that in the case of Syria, forced migration cannot be evaluated merely as a humanitarian consequence brought about by conflict conditions. Systematic oppression, violence, and destruction practices targeting communities defined as dissidents are among the major determinants of mass displacement processes. In this context, it is concluded that the concept of politicide provides an important analytical framework for explaining the forced migration and displacement processes in Syria.

Keywords: Politicide, Forced Migration, Syrian Civil War, State Violence, Refugeehood

1. GİRİŞ

2011 yılında Orta Doğu ve Kuzey Afrika'yı sarsan toplumsal dalgalanmaların Suriye'ye sıçraması, 21. yüzyılın en derin ve en karmaşık insani krizlerinden birinin başlamasına neden olmuştur. Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye kentlerinde barışçıl protestolar düzenleyen halk kitlelerinin istediği; yapısal siyasal reformlar, ifade özgürlüğünün tanınması ve çözülemeyen ekonomik sorunların iyileştirilmesi gibi taleplerdi. Ancak Baas rejiminin, toplumsal muhalefetin bu demokratik ve sivil taleplerine karşı askeri yöntemler ve orantısız güç kullanarak sert bir biçimde müdahale etmesi, krizin yönünü değiştirmiştir. Kısa süre içerisinde

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

barışçıl halk hareketleri, çok aktörlü, uluslararası boyutları olan ve kronikleşen bir iç savaşa evrilmiştir (Hinnebusch & Saouli, 2019).

Zaman ilerledikçe Suriye'deki çatışma ortamı, cephelerdeki askeri mücadelelerin sınırlarını aşmış; bireylerin ve toplulukların siyasal aidiyetlerinin, mezhepsel konumlanışlarının ve ideolojik eğilimlerinin doğrudan doğruya hedef alındığı sistematik bir devlet şiddetine dönüşmüştür. Özellikle kriz sonrasındaki süreçte, aynı mezhepsel gruba ait olan veya belirli bir politik davranışı sergileyen kitlelerin kolektif birer tehdit olarak kodlanması dikkat çekicidir. Bu durum, Suriye sahasındaki şiddeti ve buna bağlı olarak gelişen devasa nüfus hareketlerini klasik göç teorileriyle açıklamayı yetersiz kılmaktadır. Zorunlu göç hareketleri, sadece çatışmaların getirdiği fiziksel yıkımın dolaylı bir yan etkisi değil; bizzat siyasal muhalefeti tasfiye etmeyi amaçlayan bir devlet stratejisinin, yani "politicide" (politik kırım) pratiklerinin doğrudan bir aracı ve sonucu haline gelmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Suriye İç Savaşı bağlamında ortaya çıkan zorunlu göç dalgalarını Barbara Harff ve Ted Robert Gurr tarafından kavramsallaştırılan politicide kuramı çerçevesinde ele almak ve devlet eliyle yürütülen siyasal baskı ile kitlesel yerinden edilme süreçleri arasındaki nedensel ilişkiyi çözümlemektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: POLITICIDE (POLİTİK KIRIM) KURAMI

Çalışmanın teorik omurgasını oluşturan "politicide" kavramı, 1980'lerde Barbara Harff ve Ted Robert Gurr isimli iki siyaset bilimci tarafından geliştirilmiştir. Literatürde önemli bir boşluğu doldurmuşlardır. Çünkü 1948 BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne dahil edilmeyen siyasi gruplara yönelik yapılan şiddet eylemlerini kapsayacak bir kavramsal çerçeveye ihtiyaç vardı. Ayrıca, bu iki siyaset bilimci soykırım (genocide) çalışmalarını salt hukuk disiplininin sınırlarından çıkararak disiplinler arası bir düzleme taşıyan ve alana nicel/ampirik metodolojileri dahil eden öncü akademisyenlerdir.

Kuramsal çerçeveye göre politicide; devletin ya da devlet adına hareket eden egemen kamu ajanlarının, muhalif veya politik olarak tanımlanan bir grubun önemli bir kısmını fiziksel olarak ortadan kaldırmaya yönelik yürüttüğü planlı, sistematik ve sürekli politikaları ifade eder (Harff & Gurr, 1988). Klasik soykırım (genocide) ile politik kırım (politicide) arasında çok temel bazı farklar bulunmaktadır. 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi kapsamında genocide, bir grubu ulusal, etnik, ırksal veya dinsel aidiyetlerinden ötürü yani kimliğinden ortadan kaldırma niyetini şart koşarken; politicide doğrudan grubun kim olduğundan ziyade, ne düşündüğü ya da ne yaptığıyla ilgilenir, politik konumunu ve davranışını hedef alır. Bir diğer kritik fark ise eylemin niteliğindedir: Soykırımda doğrudan fiziksel imha gerçekleşmese dahi (örneğin grubun çocuklarının zorla başka gruba nakledilmesi veya doğumların engellenmesi) soykırım suçu oluşabilirken; politicide kapsamında mutlaka fiziksel kırımı içeren bir "imha" eyleminin varlığı aranmaktadır. Salt tutuklama, mülksüzleştirme veya işkence faaliyetleri politicide'ın erken aşamaları ya da süreçleri olarak kabul edilse de kavramın tam anlamıyla vücut bulabilmesi için kurbanların canına kastedilen sistematik imha pratiklerinin gerçekleşmesi zorunludur.

Bir devlet pratiğine politicide diyebilmek için literatürde şu temel kurucu unsurların varlığı aranmaktadır:

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1. **Failin Niteliği:** Failler mutlaka devlet, devlet aygıtı, kamu ajanları ya da devletin açık/örtülü desteğini arkasına almış paramiliter aktörler olmalıdır.

2. **Kurbanların Niteliği:** Silahsız ve savunmasız sivil kitlelerin doğrudan hedef seçilmesi gerekmektedir.

3. **Zaman ve Süreklilik:** Eylemler rastlantısal, anlık ya da geçici katliamlar şeklinde değil; en az 6 ay süreli, planlı ve kesintisiz bir süreklilik arz etmelidir. Kurbanlar açısından asgari bir sayı sınırı bulunmamaktadır; önemli olan politik grubun muhalefet etme kapasitesini kıracak ölçekte bir imhanın gerçekleştirilmesidir.

4. **Grup Tanımı:** Hedef seçilen kitle, hakim ideolojiye karşı aktif eyleme geçmiş (darbe girişimi, silahlı isyan vb.) bir yapı olabileceği gibi, sadece gelecekte muhalefet etme potansiyeline sahip olduğu düşünülen "potansiyel risk grupları" da olabilir. Devlet, rejim güvenliğini sarsma ihtimali olan toplulukları şimdiden tasfiye etmek amacıyla da politicide politikalarına başvurabilir.

Politicide süreçleri belirli aşamalardan geçerek olgunlaşır. İlk olarak rejim krizleri, devrimler veya iç savaşlar gibi derin bir politik kriz ortamı doğar. Ardından rejim, "muhalif topluluğu" genişleterek gerçek ve potansiyel düşmanları tek bir potada tanımlar. Üçüncü aşamada grupların siyasi ve ekonomik hakları ellerinden alınır, devlet korumasından mahrum bırakılır. Dördüncü aşamada siyasal tutuklamalar, kaybetmeler ve yoğun işkencelerle bezeli bir "devlet terörü" mekanizması işletilir. Son aşamada ise hedeflenen grubun koruma mekanizmaları elinden alınarak, sivil yaşam alanları yok edilmek suretiyle sistematik fiziksel imha süreci (kırım) tamamlanır (Harff & Gurr, 1988).

3. SURİYE ÖRNEĞİNDE DEVLET ŞİDDETİ VE MUHALİFLERİN HEDEF ALINMASI

Suriye İç Savaşı'nda Baas rejimi, kendisine karşı ses çıkaran sivil protestocuları ve muhalif yapıları rasyonel birer siyasi rakip olarak görmemiş; onları devletin bekasına ve rejim aygıtının varlığına yönelmiş varoluşsal "tehdit unsurları" şeklinde kodlamıştır (Harff, 2003). Devletin en üst kademelerinden üretilen resmi söylemlerde, hak talebinde bulunan sivil vatandaşlar sıklıkla "terörist", "vatan haini", "mezhepçi bozguncu" ya da "dış mihrakların paralı ajanları" olarak yaftalanmıştır. Bu diskur, rejim güçlerinin sivil yerleşim yerlerine yönelik uygulayacağı en radikal ve hukuki olmayan sert güvenlik politikalarını meşrulaştırmanın en önemli aracı olmuştur.

Bu sistematik düşmanlaştırma siyasetinin sahaya yansıması; keyfi tutuklamalar, devasa işkence merkezlerinin kurulması, zorla kaybetmeler ve muhaliflerin yoğunlaştığı coğrafi bölgelerin kolektif cezalandırma mantığıyla kuşatılması şeklinde tezahür etmiştir (AI, 2025; HRW, 2026). Suriye'de devlet şiddetinin politicide karakteri kazandığı en bariz alanlar; Halep, Humus ve Doğu Guta gibi rejim karşıtı hareketlerin lojistik ve toplumsal merkezleri haline gelen bölgelerdir. Bu kentler, rejim ve destekçileri tarafından klasik ve zaman zaman kimyasal silahların da dahil edildiği ağır bombardımanlara tabi tutulmuştur (AI, 2025; UNHCR, 2025). Özellikle yıllarca süren Doğu Guta kuşatması örneğinde görüldüğü üzere, sivillerin en temel insani ihtiyaç maddelerine (gıda, temiz su, ilaç) erişimi rejim tarafından bilinçli bir biçimde

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kesilmiş; açlık ve salgın hastalıklar birer savaş silahı olarak kullanılmıştır (AI, 2025; *OCHA*, 2023).

Burada kritik olan husus, askeri saldırıların operasyonel hedeflerinin ötesine geçmesidir. Hastanelerin, fırınların, okulların ve pazar yerlerinin sistematik biçimde vurulması, sivil nüfusun hayatını idame ettirebileceği maddi ve sosyal altyapıyı tamamen çökertmeyi amaçlamıştır (HRW, 2026). Toplumsal yaşam alanlarının yaşanamaz kılınması, bireyler üzerinde mutlak bir çaresizlik ve korku iklimi tesis etmiştir. Rejimin gözünde bu coğrafyalarda kalan her sivil, "potansiyel düşman kapasitesi" taşıdığı için kolektif imhanın nesnesi haline gelmiştir. Bu süreçte özellikle politik aktivistler, yerel gazeteciler, sahada çalışan doktorlar, insan hakları savunucuları ve rejimin silah altına alarak cepheye sürmek istediği ya da doğrudan muhalif gerilla olmakla suçladığı genç erkek nüfus en yüksek risk gruplarını oluşturmuştur. Aileler, çocuklarının rejim zindanlarında kaybedilmesini veya zorla askere alınmasını önlemek adına ellerindeki tek çare olan göçe başvurmak zorunda kalmışlardır.

4. SİYASAL BASKININ KİTLESEL YERİNDEN EDİLME SÜREÇLERİNE ETKİSİ

Uluslararası göç çalışmalarında zorunlu göç hareketleri ekseriyetle çatışmaların doğal bir sonucu, ekonomik çöküşün veya fiziki savaş koşullarının yarattığı kaçınılmaz bir insani durum olarak tasvir edilir. Ancak Suriye vakası incelendiğinde, göçün arkasındaki asıl motor gücün, politicide pratiklerinin yarattığı "siyasal baskı" olduğu görülmektedir. Suriye halkı yalnızca cephe hatlarındaki serseri kurşunlardan veya bombalardan kaçmamış; sürekli bir panoptikon gözetim altında tutuldukları, şüphe üzerine keyfi olarak infaz edilebilecekleri ya da işkence merkezlerine götürülebilecekleri "istenmeyen siyasal topluluk" olma durumundan kaçmışlardır. Bu bağlamda, Suriye'den dışarıya akan nüfus hareketlerini kavramlaştırmak adına "hayatta kalma göçü" (survival migration) terimi merkezi bir önem taşımaktadır.

Politicide ile zorunlu göç arasındaki doğrusal ve döngüsel ilişki şu nedensellik zinciri ile formüle edilebilir:

Siyasal Baskı / İmha Söylemi → Korku İklimi ve Güvenlik Kaybı → Sivil Yaşam Alanlarının Kırımı = Kitlesel Göç

Bu zincir, zorunlu göçün bireysel veya rasyonel bir tercihten ziyade, devlet şiddetinin doğrudan dayattığı bir hayatta kalma refleks olduğunu kanıtlamaktadır. Dahası zorunlu göç, Baas rejimi açısından savaş stratejisinin dolaylı fakat oldukça işlevsel bir kontrol ve "demografik mühendislik" mekanizmasına dönüştürülmüştür. Muhalif olarak yaftalanan sivil nüfusun coğrafi olarak yerinden edilmesi ve ülkeden sürülmesi, rejimin muhalif potansiyeli yüksek stratejik bölgelerde nüfus yapısını değiştirerek demografik kontrolü kendi lehine yeniden inşa etmesini kolaylaştırmıştır. Birleşmiş Milletler (UN) ve uluslararası insan hakları örgütlerinin raporları da sivil alanların bombalanması, kimyasal silah kullanımı ve toplu infaz pratiklerinin, bu planlı demografik mühendisliğin en birincil itici güçleri olduğunu teyit etmektedir.

5. ULUSLARARASI VERİLER IŞIĞINDA SURİYE İNSANİ KRİZİ

Suriye'de uygulanan politik kırım pratiklerinin doğurduğu insani bilançonun büyüklüğü, uluslararası kuruluşların resmi istatistiklerinde net bir biçimde görülmektedir. Çatışmaların

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

başlangıcından bu yana ülke içinde ve sınır ötesinde toplam **13,5 milyondan fazla Suriyeli** zorla yerinden edilmiştir ki bu sayı savaş öncesi Suriye nüfusunun yarısından fazlasına tekabül etmektedir (UNHCR, 2025).

- **Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Nüfus (IDPs):** Çatışma izleme merkezlerinin verilerine göre, Suriye sınırlarını terk edemeyen ancak kendi ülkesinde evinden barkından edilip kamplara veya daha güvenli görülen bölgelere sığınan sivil sayısı **6 ila 7,2 milyon** arasındadır (UNHCR, 2025). Bu kişilerin büyük kısmı, çatışma hatlarının değişmesiyle defalarca yer değiştirmek zorunda kalmıştır.

- **Mülteci Nüfusu ve Bölgesel Dağılım:** Sınır ötesine geçerek uluslararası koruma arayan veya sığınmacı konumuna düşen Suriyelilerin sayısı **6,5 milyonun** üzerindedir. BMMYK (UNHCR) verilerine göre bu mülteci nüfusunun yaklaşık %80'i Suriye'ye komşu olan bölge ülkelerine (Türkiye, Lübnan, Ürdün, Mısır ve Irak) sığınmış durumdadır (UNHCR, 2025).

- **Avrupa Ölçeği:** 2011 yılından itibaren deniz ve kara yollarını kullanarak Avrupa kıtasına ulaşan ve başta Almanya ile İsveç olmak üzere AB ülkelerine iltica talebinde bulunan Suriyelilerin sayısı **1 milyonu** aştığı raporlanmıştır (*Asylum Report 2024 | European Union Agency for Asylum*, t.y.).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) raporlarında da vurgulandığı üzere, Suriye lirasının hiperenflasyonla değer kaybetmesi, tarım ve sanayi altyapısının yok edilmesi gibi ekonomik çöküş dinamikleri, politicide pratiklerinin fiziki yıkımıyla birleştiğinde mültecilerin ülkelerine güvenli geri dönüş ihtimalini tamamen ortadan kaldırmaktadır (*UNDP*, 2024).

6. TÜRKİYE'YE YÖNELEN GÖÇ DALGASI VE SOSYAL--EKONOMİK YANSIMALARI

Coğrafi yakınlığı, uzun sınırı ve krizin ilk yıllarında benimsediği "açık kapı politikası" nedeniyle Türkiye, Suriye'deki politicide pratiklerinin tetiklediği kitlesel göçten en derinden etkilenen birincil aktör olmuştur (Kemal Kirişci, 2014). 2012 yılından itibaren hızlanan göç akınları neticesinde ilk olarak Hatay, Gaziantep, Kilis ve Şanlıurfa gibi sınır vilayetlerinde yoğun mülteci nüfusu toplanmış; krizin kronikleşmesiyle birlikte bu nüfus İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa gibi metropollere yayılmıştır.

Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin büyük bir bölümü, sadece genel savaş ortamından değil, doğrudan Esad rejiminin yukarıda zikredilen keyfi gözaltı, sivil katliam ve muhalif avı politikasından kaçan kitlelerdir (Chatty, 2021). Saha araştırmalarında Halep ve çevresinden kaçan siviller, göç etme nedenlerinin başında rejim güçlerinin ellerine geçmeleri halinde maruz kalacakları mutlak işkence ve ölüm korkusunu göstermektedirler. Türkiye, bu kitleler için hayatta kalabilecekleri en birincil güvenli sığınak işlevi görmüştür.

Milyonlarca insanın ani ve yoğun gelişi, Türkiye'nin kamu düzeni, sosyal dokusu ve ekonomisi üzerinde büyük bir yük oluşturmuştur. Eğitim altyapısı, sağlık hizmetlerine erişimde sorunlar baş göstermiş, kira artışlarıyla büyüyen bir barınma krizine yol açmıştır (*Home M. Murat Erdoğan*, 2020). En önemlisi de piyasa, bu kadar büyük nüfusu iş gücüne dahil etmekte ve eritmekte ciddi sorunlara sebep oldu. Özellikle güvencesiz çalışma, kayıt dışı istihdam, düşük

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ücret politikaları mültecilerin yaşam mücadelesini zorlaştırırken; yerel iş gücüyle yaşanan rekabet toplumsal gerilimleri tırmandırmıştır. Sürecin başında insani ve dini referanslarla örülen "misafir" söylemi, savaşın uzaması ve Suriyelilerin kalıcılığının tescillenmesiyle birlikte yerini yapısal sosyal uyum tartışmalarına, ekonomik huzursuzluklara ve zaman zaman popülist siyaset tarafından beslenerek yükselen bir yabancı karşıtlığına/ırkçılığa bırakmıştır (Danış & Nazlı, 2019; Yıldız & Uzgören, 2016; *Home M. Murat Erdoğan*, 2020). Ancak tüm bu sosyo-politik gerilimlerin analizi yapılırken gözden kaçırılmaması gereken en temel hakikat; bu insanların göçü lüks bir sosyo-ekonomik tercih olarak değil, politicide tehdidi karşısında hayatta kalabilmek adına geliştirdikleri zorunlu bir kaçış eylemi olarak deneyimledikleridir.

SONUÇ

Suriye İç Savaşı, modern dünya tarihinde siyasal şiddet aygıtları ile zorunlu göç dinamikleri arasındaki nedensel ilişkinin en yalın ve en trajik biçimde gözlemlendiği somut örneklerden biridir. Suriye sahasında yaşanan kriz, geleneksel orduların karşı karşıya geldiği klasik bir iç savaşın parametrelerini çoktan aşmış; devletin kendi halkı içerisindeki "makbul görmediği" siyasal ve toplumsal aidiyetleri imha etmeyi amaçladığı sistematik bir politik kırıma (politicide) dönüşmüştür.

Bu çalışma kapsamında yapılan değerlendirmeler neticesinde, Barbara Harff ve Ted Robert Gurr tarafından geliştirilen politicide kavramının, Suriye'deki kitlesel zorunlu göç hareketlerini açıklamada son derece güçlü ve etkili bir çerçeve sunduğu görülmüştür. Suriye'de milyonlarca insanı evinden koparan asıl neden sadece çatışma ortamının yarattığı fiziki güvensizlik değil; rejimin, toplumun bir kesimini topluca düşman ve tehdit ilan ederek yaşam koşullarını sistematik bir biçimde ortadan kaldırılmasıdır. Dolayısıyla Suriye örneği, göç çalışmalarına önemli bir teorik katkı sunarak; zorunlu göçün savaşların bir yan sonucu değil, bizzat bilinçli ve planlı yürütülen siyasal baskı, bastırma ve imha stratejilerinin doğrudan bir aracı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KAYNAKÇA

AI. (2025). Human rights in Syria. *Amnesty International*. https://www.amnesty.org/en/location/middle-east-and-north-africa/middle-east/syria/report-syria/

Asylum Report 2024 | European Union Agency for Asylum. (t.y.). Geliş tarihi 14 Temmuz 2026, gönderen https://www.euaa.europa.eu/asylum-report-2024

Chatty, D. (2021). *Syria: The making and unmaking of a refuge state* (Paperback edition). Hurst & Company.

Danış, D., & Nazlı, D. (2019). A Faithful Alliance Between the Civil Society and the State: Actors and Mechanisms of Accommodating Syrian Refugees in Istanbul. *International Migration*, *57*(2), 143-157. https://doi.org/10.1111/imig.12495

Harff, B. (2003). No Lessons Learned from the Holocaust? Assessing Risks of Genocide and Political Mass Murder since 1955. *American Political Science Review*, *97*(01), 57-73. https://doi.org/10.1017/S0003055403000522

Harff, B., & Gurr, T. R. (1988). Toward Empirical Theory of Genocides and Politicides: Identification and Measurement of Cases Since 1945. *International Studies Quarterly*, *32*(3), 359. https://doi.org/10.2307/2600447

Hinnebusch, R., & Saouli, A. (Ed.). (2019). *The War for Syria: Regional and International Dimensions of the Syrian Uprising* (1. bs.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429201967

Home M. Murat Erdoğan. (2020). M. Murat Erdoğan. https://www.mmuraterdogan.com

HRW. (2026). Syria: Events of 2025. Içinde *World Report 2026*. Human Rights Watch. https://www.hrw.org/world-report/2026/country-chapters/syria

Kemal Kirişci. (2014). *Syrian Refugees and Turkey's Challenges: Going Beyond Hospitality*. Brookings-Bern Project on Internal Displacement. https://www.refworld.org/reference/countryrep/brookings/2014/100433

OCHA. (2023). https://www.unocha.org/

UNDP. (2024). UNDP. https://www.undp.org/home

UNHCR. (2025). *2025 Syria Reports*. UNHCR Syria. https://www.unhcr.org/sy/what-we-do/publications/2025-reports

Yıldız, A., & Uzgören, E. (2016). Limits to temporary protection: Non-camp Syrian refugees in İzmir, Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, *16*(2), 195-211. https://doi.org/10.1080/14683857.2016.1165492

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EVRENSEL VE BÖLGESEL İNSAN HAKLARI SİSTEMLERİNDE İNSAN ONURUNUN HUKUKİ NİTELİĞİ

İpek MELEK OCAK*
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı
ipek.melek1@std.hku.edu.tr - 0009-0003-4544-8300

Doç. Dr. Abdulvahap DARENDELİ
Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı
abdulvahap.darendeli@hku.edu.tr - 0000-0002-0554-6200

ÖZET

İnsan onuru, çağdaş insan hakları hukukunda sıkça başvurulan kavramlardan biri olmakla birlikte, hukuki niteliği ve işlevi bakımından farklı şekillerde değerlendirilmektedir. Kavramın bağımsız bir hak mı, insan haklarının dayandığı temel değerlerden biri mi, yoksa hakların yorumunda dikkate alınan yönlendirici bir ilke mi olduğu konusunda öğretide kesin bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu bildiri, insan onurunun evrensel ve bölgesel insan hakları sistemlerindeki yerini ve hukuki işlevini bu tartışma çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, insan onurunun Birleşmiş Milletler sistemi ile Avrupa, Amerika ve Afrika insan hakları sistemlerindeki görünümü karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bu kapsamda temel insan hakları belgeleri, bölgesel sözleşmeler ve ilgili yargısal ya da yarı yargısal yorumlar metin incelemesi yöntemiyle değerlendirilmektedir. Bildiride, insan onuruna farklı hukuk sistemlerinde farklı şekillerde yer verildiği; bununla birlikte kavramın insan haklarının yorumlanması ve uygulanması bakımından önemli bir ölçüt olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir. İnceleme sonucunda, insan onurunun çoğunlukla doğrudan talep edilebilir bağımsız bir hak şeklinde değil; hakların dayanağı, sınırı ve yorumunda dikkate alınan temel bir değer olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bu durum, insan onurunun farklı hukuki ve kurumsal bağlamlarda değişik biçimlerde somutlaşabildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : İnsan onuru, insan hakları, Birleşmiş Milletler, bölgesel insan hakları sistemleri.

[1] Bu çalışma, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalında 2026 yılında hazırlanan ve yayımlanmamış olan "Uluslararası Belgelerde İnsan Onurunun Görünümü" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sorumlu/Sunan Yazar.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TÜRK ROMANINDA MUSTAFA KEMAL ATATÜRK (1920-1980)

Dr. Öğretim Üyesi Bilginç EYAN
Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi
bilginc.eyan@kafkas.edu.tr - 0000-0002-8127-661X

Prof. Dr. Gökay DURMUŞ
Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi
gokay.durmus@kafkas.edu.tr - 0000-0002-8602-1130

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Edebiyatı için işleniş çerçevesinde sıklıkla varlık gösteren bir isim olmuştur. Öykü, roman, şiir ve tiyatro türlerinin tamamında konu edilmiş olan Atatürk'ün Türk romanına yansıması birçok sosyolojik ve ideolojik durumu somutlaştırıcı niteliklere sahiptir. Özellikle 1920 ve 1980 yılları arasında, eserin ortaya çıktığı sosyolojik durum ile de paralel bir şekilde işlenen Atatürk, dâhil edildiği kurgunun ortaya koymak istediği izleği veya fikirsel unsurları somutlaştırmaktadır. Romanlarda çoğu zaman yazarların tezini desteklemek maksadıyla kurguya dahil ettikleri Atatürk bazen Cumhuriyet Atatürk ilkelerinin savunuculuğu adına bir imge bazen de toplumu aydınlatma adına yol gösterici bir karakter olarak varlık göstermektedir. Bu açıdan farklı dönemlerde konu edildiği romanların tezi ve yazarların ideolojik görüşlerini belirginleştiren bir unsur olarak dolaylı ya da doğrudan kurgusal seyir içerisinde imgesel veya izdüşümsel bir unsur olarak ele alınan Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk romanlarında sağladığı fonksiyonel durumlar edebiyat dünyasında büyük ve önemli bir alan kaplar. Bu çalışmada dönemler halinde ele alınmış ve söz konusu eserler metin merkezli bir şekilde analiz edilerek incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Mustafa Kemal, Atatürk, Roman, Cumhuriyet, Türk Edebiyatı

1. 1920-1950 DÖNEMİNDE

İstanbul hükûmetinin aleyhte propagandası ve dış baskılar, halkın başlangıçtaki kayıtsızlığı, silah, teçhizat yokluğu, kişiler arasındaki husumet gibi etkenlere rağmen, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmış olması büyük önem taşımaktadır. Bu yolda etkili olan bir neden de umutların tükenmemiş olmasıdır. Olumsuz koşulları sergileyen/sergilemeyen, hayal kırıklıkları resmeden/resmetmeyen tüm dönem romanlarında, umudu dillendiren kahramanlar da muhakkak vardır. *Üç İstanbul*'da daha Millî Mücadele'nin adı geçmezken Maliye Nazırı bu umudu şöyle ifade eder:

"*İyi olacak, çok iyi olacak.. Ölmeyeceğiz, bu millet ölmeyecek... İyi günler göreceğiz.. Yaşayacağız*" (Kuntay, 2012, s. 183)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Ankara'da ise mücadele yanı başında devam eden Nazif, umutsuz iken Selma, "*mutlaka yeneceğiz*" şeklindeki söylemleriyle eşiyle arasına mesafe koymaya başlamıştır. (Karaosmanoğlu, 1983, s. 87) *Sözde Kızlar*'da Salih, harbe alışık bir toplum olduğumuzu düşünmekte Yunanları defedeceğimize yürekten inanmaktadır (Safa, 2011, s. 51). *Yeşil Gece*'de gelişmeleri farklı değerlendiren Necip ise hem Yunanları hem de padişah ve padişahın oyuncağı olan softaların alt edileceğine emindir (Güntekin, 2015, s. 237).

Millî Mücadele'nin başarıya ulaşacağına dair bu umut ve inanç, zaferin bir lider ve onun kudretine ihtiyaç duyduğu yolundaki tahlillerle birlikte işlenir. Yazarlar önce bu beklentinin ayak seslerini duyururlar. Örneğin *Posta Yolu'*nda "*Bomboş bir memleket sahibini bekliyor*"dur (Ülken, 2014, s. 15). *Halâs*'ta önce askere ümit ve kuvvet verecek bir kahraman beklentisi söz konusu olur. Daha sonra milletin içindeki necip ruhların bir araya geleceği ve onlardan birinin başkaldırarak düşmana defolun diyeceğine dair umutlar dillendirilir (Rauf, 1998, s. 25). Bu umut bir ara isyana döner ve beklenen kişi "*artık görünse*" denir (1998, s. 127). Ne zamanki Anafartalar'dan Trablusgarp'tan ismi bilinen Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği duyulur, o zaman artık beklenen liderin ipleri eline aldığına inanılır. Ama roman kahramanları, işin bununla bitmediğini, Mustafa Kemal'in işgal güçleriyle olduğu kadar, onların yerli işbirlikçileriyle de mücadele etmek zorunda olduğunu bilmektedirler (1998, s. 182-183).

Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya geçişinden sonraki süreçte tahlil ederken beğeni ve övgü dolu cümleler kurmak, dönem romanlarındaki bir başka ortak tavırdır. *Üç İstanbul*'da yine Anafartalar kahramanı olarak adı geçen Paşa'nın ayağa kalkmasının, memleketin ayağa kalkması olarak algılanması söz konusudur. Öyle ki Mustafa Kemal romanda, "*güneşte bir aslan yelesi*" olarak görülmektedir (Kuntay, 2012, s. 566).

Dikmen Yıldızı'nda Mustafa Kemal, kurtuluşun ismi, Türk'ün timsalidir. (Gündüz: s.47,49) Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, tüm Anadolu halkında saygı ve sevgi uyandırmıştır. Romanın fedakâr köylü kadınlarından biri duvara yapıştırılan Gazi'nin resmine hayran hayran bakmaktadır. Romanda Gazi sık sık, "*En Büyük'ümüz*" sıfatıyla nitelenerek anıldığı için, yazar bu liderin annesini de bir roman kahramanı haline getirir. Roman sonunda Zübeyde Hanım İzmir'in kurtuluşuna dair ayak seslerini Yıldız'ın katıldığı bir düğünde, Ankara'da duymaktadır. Yıldız bu Hanımefendi ve Gazi arasındaki benzerliğe çok şaşırmıştır. (Kâmil, s. 193) *Dinmez Ağrı*'da ise Gazi için kullanılan sıfat "*Aziz Büyük*"tür. Cephede kullanılan parola ise "*Mustafa Kemaldeniz*"dir (Kâmil, s. 43, 47). Bu romanda da köylü kadınlar Gazi'ye hayranlık duymakta Lale'yi ondan bir parça olarak gördükleri için sevip koklamaktadırlar. (Kâmil, s. 97)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yaban'da da Mustafa Kemal Paşa bir "*şafak yıldızı*" gibi parlamaktadır (Karaosmanoğlu, 2008, s. 75). Yazarın *Ankara*'daki kahramanı Selma ise Gazi ile aynı havayı solumaktan çok mutludur (Karaosmanoğlu, 1983, s. 82). Bu mutluluğu cephede de devam eder ve o bu mahşer yerinde bile Mustafa Kemal'in "*bir ırkın asaletini*" taşıdığını gözlemleyebilir (Karaosmanoğlu, 1983, s. 87). *Kan ve İman*'da Mustafa Kemal Paşa; Sezar, Napolyon gibi tarihe kaydedilmiş hükümdarlardan daha büyük bir şahsiyet olarak görülür ve onun Türk Milleti'nin birleştirici gücü olduğuna vurgu yapılır (Talu, 1988, s. 85).

Ateşten Gömlek'te uzun müddet Mustafa Kemal ismi geçmez. Ama Anadolu'nun bir reis tayin ettiği bilgisi verilerek bir işaret fişeği çakılır (Adıvar, 2012, s. 71). İlerleyen sayfalarda yine onun için "*Anadolu'daki Paşa*" ifadesi kullanılır. Bu Paşa'nın İstanbul'un Millî Mücadeleye uzak zengin insanları arasında dahi korku saldığı belirtilir (2012, s. 82). Ayşe cephede iken ise Mustafa Kemal "*Başkumandan*"dır. Onun; gözleri, başı, elleri ve hareketleri ile çizdiği tabloya cephedeki tüm askerler hayranlıkla bakmaktadır (2012, s. 184,187).

2. 1960-1980 DÖNEMİNDE

Küçük Ağa'da İstanbullu Hoca, yaşadığı aydınlanma sonucunda Kuvâ-yı Milliye'ye katılma kararı alır. Böylece yazarın objektif olabilme ve Millî Mücadele'ye karşı taraftan da bakabilme adına kurguladığı sahneler biter. Bu, Hoca'nın başından beri, hem İstanbul hükûmetine hem "*Kuvva"*ya yaklaşımında kendi çıkarlarından yola çıkmadığı için taşıdığı iyi niyetin de doğal sonucudur. Hâlbuki Kemal Tahir'in *Esir Şehrin İnsanları* kitabında, İngilizlerle iş birliği içindeki eşine güvenen bir kadın, şu sözlerinde bütün kötü niyetini takınarak konuşur:

"*Koca Al-i Osman padişahı, veziri vüzerası ile şaşırmış da, birkaç kılkuyruk mu doğru yolu bulmuş*." (2005a, s. 289)

Romanın başkahramanı Kâmil Bey'in eşinin halası olan bu kadının sözleri, romanda Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa ile ilgili tezler arasındaki tezadı besleyen sözlerdir. Kâmil bey hapiste birtakım subaylar arasındadır. Bu subayların çoğunluğu Padişah ve dış desteklerini över, yanlışın, Anadolu'da başlayan direnişte olduğunu söylerler. Onlara göre direnişin başı Mustafa Kemal Paşa'dır ve ilk önce ona veryansın etmek gerekir. Hakaretlerdeki ölçüsüzlük, hem Mustafa Kemal Paşa'ya hem tarihe ihanettir:

"*…Siz asker değilsiniz. Mustafa Kemal denilen adamın, ne kadar korkunç bir psikopat, hırslarının esiri bir sarhoş olduğunu elbette bilemezsiniz…*" (2005a, s. 363)

Kâmil, duydukları karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü halktan aldığını, halkın ise dövüşmek, karşı koymak istediğini söyler. Binbaşı Burhanettin Bey bu defa daha genel

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

konuşur, bütün direnişçilere hakaret etmeye başlar, onların Bolşevizmin oyuncağı olduğunu iddia eder:

"*Kuvayı Milliyeciler öylesine gözleri kin bürümüş adamlar ki, her şeyin kaybolduğunu anladıkları anda Bolşevik olacaklar. Bu hususta kesin delillerimiz var…*" (2005a, s. 365)

Kâmil, bu tartışmalara ve suçlamalara karşı son sözü kendi içinde söyler. Mustafa Kemal ve Kuvâ-yı Millîye böyle hakaret dolu sözlerle eleştirildiğine göre, etrafa korku saçtıkları ve korkunun onları başarıya götüreceği açıktır:

"*Demek ki, büyük devletlerin Anadolu'dan bir bakıma korktukları doğruydu. Öyleyse, bu iş yüzde yüz kazanılacak… Hey Allah senden razı olsun, Mustafa Kemal Paşa!*" (2005a, s. 365)

Aynı romanda Kâmil Bey'in kızı Ayşe de Mustafa Kemal'e karşı hayranlık beslemektedir. Fakat ondaki hayranlık millet-lider birlikteliğine verdiği önemle ilgilidir. Türk milletinin Mustafa Kemal sayesinde ayağa kalktığı doğruysa da Mustafa Kemal'in bunu milletinden aldığı destek sayesinde başardığı da aşikârdır.

"*… Mustafa Kemal Paşa olmasaydı biz ne yapardık düşünsenize! Ama biz de olmasaydık, yani ona inanan millet olmasa Mustafa Kemal Paşa ne yapardı?*" (2005a, s. 211)

Samim Kocagöz'ün *Kalpaklılar* başlıklı romanında, son sahnede Mustafa Kemal Paşa hayranlığını bastırmayan Salih Efe söz konusudur. İzmir, Yunan'dan temizlenmiş, göklerde Türk bayrağı dalgalanmaya başlamıştır. Salih Efe gelişmeleri soluk soluğa izliyor ve gururdan ne yapacağını şaşırıyorsa da Mustafa Kemal Paşa'yı görmeden gitmek istememektedir. Birden kendisini Paşa'nın önünde bulur ve titreyen elleri ile onun omuzuna dokunur. Aralarında geçen diyalog, Salih Efe kadar, kurgulayıcısı Samim Kocagöz'ün de hayranlık ve bağlılığını içermektedir. Ayrıca bu diyalog, yukarıda Ayşe'nin dikkat çektiği millet-lider birlikteliğine Mustafa Kemal Paşa'nın nasıl yaklaştığını göstermesi bakımından da önemlidir. Paşa da Millî Mücadele'nin söz konusu birlikteliğin ürünü olduğuna inanmaktadır:

"*…Salih sağ elini, titreyen parmaklarını onun omuzuna koydu. Arkasını okşadı:*

-Mustafa Kemal, sen misin? diyebildi. Paşa, genç yüzünü büsbütün aydınlatan bir gülümseme ile karşılık verdi:

-Benim.

Salih Efe biraz kendini toparlamıştı:

-İyi dövüştün oğul.

Mustafa Kemal karşılık verdi:

-İyi dövüştük baba!

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Mustafa Kemal'in gözleri, bu sözleri söyledikten sonra, Salih'in yüzünden karşısındaki halka dönmüştü. Salih Efe'ye, milletine bir zaman ışıl ışıl baktı. Milleti de onu sevgiyle saygı ile seyrediyordu." (2014, s. 698)

Millî Mücadele'nin hazırlık aşamasının söz konusu olduğu Talip Apaydın romanı *Toz Duman İçinde*'de, Anadolu'dan gelen haberler önemlidir. Çünkü bu haberlere göre Ege köylüsü ya direniş ya teslimiyet diyecektir. Mustafa Kemal Paşa'yı Çanakkale'den tanıyan Molla Mahmut, ona duyduğu inançla gelen haberleri iyiye yorar ve umut dolu sözler eder. Mustafa Kemal isminin ağızlarda söyleniyor olması işlerin iyiye gittiğini gösterir. Çünkü bir işin içinde Mustafa Kemal varsa zafer kaçınılmazdır (1974, s. 240).

Hasan İzzettin Dinamo *Kutsal İsyan* serisinin altıncı cildinde Mustafa Kemal Paşa'nın ileri görüşlülüğünü yorumlar. Paşa, Ankara'da düzenlediği bir karşılama töreninde bir taşla iki kuş vurmayı hedeflemektedir. Tören İngilizlerin dağıttı meclisin başkanı Celalettin Arif Bey ile İsmet Paşa için hazırlanmaktadır. Böylece İngilizlerden ve Damat Ferit hükûmetinden intikam alınacak ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın umut beslediği İsmet Paşa kamuoyuna tanıtılmış olacaktır (1967, s. 279).

Aynı şekilde Kemal Tahir'de Mustafa Kemal Paşa'nın askerî dehasıyla, ileri görüşlülüğünü anmak ister. Ama bunu kendi yapmaz ve *Esir Şehrin Mahpusu*'nda, Paşa'nın Çanakkale Savaşı'na komutanlık yaptığı sıradaki hamlelerini, yıllar sonra Sefer'e, yorumlatır. Sefer'e göre Çanakkale kâbusu, Mustafa Kemal'in askerî zekâsı ile aşılmıştır:

"*... Çanakkale Boğazı'mız Alaman'ın paşasına kalsaydı, yandıktı Beyim. Alaman'ın paşası İngilizlerin çıkacağı yeri büsbütün yanlış hesaplamış. Askeri beriye biriktirmiş. Mustafa Kemal Paşa, Alaman paşasının iyice şaşırttığını görmesiyle kumanda mumanda dinler mi! 'Ben Arıburnu'nu tutarım' demiş bereket! Tutmasaydı, İstanbul, daha o zamandan gitti, giderdi."* (2005b, s. 215)

Yukarıdaki örneklere rağmen, Mustafa Kemal ismi, Millî Mücadele'yi işleyen romanlarda, cephelerdeki gelişmeler ve bu gelişmelerle ilgili kararlar noktasında anılır. Onun şahsı ile ilgili fazla tahlil yoktur. Mustafa Kemal Paşa, daha çok, Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreci ele alan romanlarda, geniş tahlillere konu olur.

3. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ŞAHSI İLE İLGİLİ TAHLİLLER

Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsıyla ilgili tahliller konusunda Yaşar Kemal, çelişki sahibi tek yazardır. Farklı yazarların da Gazi'ye kızgınlık duyan kahramanları vardır fakat Cumhuriyet sonrasının söz konusu olduğu romanlarda, Gazi'den nefretle bahseden kahramanlar yalnızca Yaşar Kemal'in kurgusudur. *İnce Memed*'in ikinci cildinde, "*Yunan'ı dünyayı alt etmiş şahan*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gözlü Mustafa Kemal'in", (1994a, s. 43) "*Yavuz İsmet'in*", (1994a, s. 121) Memed'den korktuğunu düşünen kahramanlar kurgulayan Yaşar Kemal, bir başka yerde kahramanlarının söylediği bu sözleri unutmuş gibi, "*Ordunun aklı İsmet, kılıcı Mustafa Kemal'dir*" der. (1994a, s. 121) Aynı romanda Gazi'yi "*eşkıya, Bolşevik, yeşil gözlü sarıbaş yılan*" (1994a, s. 229) sıfatıyla niteleyen Kaymakam ise Gazi'nin kadrosuna "*ayaktakımı, sürüngen alçaklar*" (1994a, s. 229) yakıştırmalarında bulunur. Kaymakam'a göre Gazi'nin Millî Mücadele kahramanlarına sunduğu madalyaların da hükmü yoktur:

"*Sarıbaş'ta teneke madalya çoktu. Önüne gelene de veriyordu.*" (1994a, s. 231)

Hâlbuki *Demirciler Çarşısı Cinayeti*'nin de bir Kaymakam'ı vardır ve o yukarıdaki Kaymakam'dan farklı düşüncelere sahiptir. Bu Kaymakam, hükûmetin çizdiği rotayı benimsemiştir ve ancak ulu bozkurt, ulu önder sayesinde Avrupa'nın hizasına çıkılabileceğini düşünmektedir. Tahmin edilebileceği gibi bahsi geçen ulu bozkurt, Atatürk'tür:

"*Hükumetimiz yolunu çizmiştir. Biz Avrupa'nın hizasına kadar çıkmağa imanlı kararımızı, ulu önderimizin kılavuzluğunda, ulu Bozkurdumuzun başkanlığında vermişiz. Bundan hiç şüpheniz olmasın*." (1994b, s. 207)

Yukarıda belirtildiği gibi, Gazi'nin şahsına yönelik tahliller konusunda çelişkili tek isim Yaşar Kemal'dir. Dönem yazarları, Yaşar Kemal dışında, konuyla ilgili olarak bir çizgide ve birlikte hareket etmektedirler. Çıkış noktaları Gazi'ye duyulan sevgi, saygı ve bağlılıktır. Füruzan'ın *Kırk Yedi'liler* başlıklı romanında Leylim Nine, Emine ve kardeşlerine hayat öyküsünü anlatmaktadır. "*Karın, kurdun kahpeliğinde can ödeyen*" Sarıkamış şehidi oğullarına rağmen, (2002, s. 26) Leylim Nine umudunu kaybetmemiştir. Çünkü "*bir Mustafa Kemal Paşa, bir ulu paşa çıkmış"* (2002, s. 26) ve Anadolu halkını yeniden savaşmak zorunda kaldıklarına ikna etmiştir. Leylim nine bu defa da kalan üç oğlu ile iki kaynını kurban vermiştir.

Leylim Nine'nin takdir içeren sözlerinin bir başka temsilcisi Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* başlıklı romanındaki Değirmenci Cano'dur. Cano kaçırdığı Kevi ile dağlarda dolaşırken bir paşanın "*türediğini"* öğrenir. Cano'nun "*sarı saçlı, gök yüzlü bir civan"* diye nitelendirdiği bu paşa, Gazi Mustafa Kemal'dir. Cano dağlarda, Gazi'nin düşmana karşı verdiği çetin mücadeleyi şu sözlerle duyar:

"*Sarı saçlı, gök gözlü bir civanmış. Kâfirle birlikte Osmanlı'nın zalim padişahına büyük cenk açmış. Zorlu dövüş olmuş. Karşı karşıya gelende bir kılıç çalmış, ikiye biçmiş padişahı,*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yiğit paşa. Onun sayesinde temizlenmiş memleket küffardan. Ellerinde tutsak olan halifeyi de kurtarmış." (2002, s. 17)

Erol Toy'un *Topak Acıkınca* başlıklı romanında, Atatürk hayranlığına sözcü yaptığı kahramanı Çoban Hasan'dır. Hasan köyden şehre gelir ve Cumhuriyet Bayramındaki kutlamalara katılır. Coşku dolu bu kutlamalar esnasında Hasan'ın aklına Kerim dayısının Atatürk için söyledikleri gelir. Kerim dayıya göre Atatürk "*öyle büyük bir adamdır ki*" ne yapsa doğrudur. O zaman Tanrı'ya dua etmelidir:

"-*Gazi…Varol Gazi Kemal. Tanrı seni başımızdan eksik etmesin. Ya ya ya, şa şa şa Kemal Paşa çok yaşa…*" (1998, s. 270)

Samim Kocagöz'ün *İzmir'in İçinde* başlıklı romanındaki Hidayet Bey, Mustafa Kemal'in yardımcısı olma fırsatını kaçırdığı için üzülür. Ona göre Mustafa Kemal, İstanbul hükûmetine karşı Ankara'da kendi hükûmetini kurmaya çalıştığı sırada kadro yokluğu yaşamakta bu nedenle işin erbabı olmayan kimi paşalara görev vermektedir. İşte Hidayet Bey, işinin ehli insanların az bulunur olduğu bu dönemde kaçırdığı fırsata hayat boyu üzülmüştür.

"*Vekil bile olmadan, herhangi bir işte kendilerine yararlı olabilirdim. Mustafa Kemal'in yardımcısı olmak! İşte size bütün yaşantıma yön verecek, kaçırdığım bir fırsat!*" (2004, s. 23)

Attilâ İlhan kahramanları ise bu şansı kaçırmaz, Mustafa Kemal'e yakın çalışırlar. *Kurtlar Sofrası*'nda gazeteci Hüsnü Faik'in *Nutuk*'u sadeleştirme çabasının altında, Gazi'yi tanımış, düşüncelerini sağlıklı bir şekilde analiz edebilmiş olmasının payı büyüktür. Aynı şekilde *Sırtlan Payı'*nda da Binbaşı Ferid bu şansa sahip olmuştur. Samsun'a hareketi öncesinde, kendisiyle beraber gelmek istediğini söyleyen Ferid'e, İstanbul'da kalmasını ve direnişi örgütlemesini söyleyen odur. (2005, s. 73) Çünkü Gazi Mustafa Kemal, Çanakkale cephesinde "*19. Fırka'da maiyet zabitliğini*" (2005, s. 323) yapan Binbaşı Ferid'in hangi sahada başarılı olabileceğini tahmin etmiştir. Ferid'in Gazi'ye, ilke ve inkılaplarına bağlılığı da o günlerden izler taşımaktadır.

Ölmeye Yatmak ise Atatürk sevgi ve bağlığının arka plan renklerinden biri oluşu ile bu alanda öne çıkar. Adalet Ağaoğlu kahramanları için Atatürk, "*Türklerin babasıdır.*" (1980, s. 39) O, Türk gençlerine bir yol çizmiş, (1980: 19) onlara "*medeni, çalışkan ve vatana faydalı*" olmaları (1980, s. 39) noktasında görev yüklemiştir. Bu görevi layıkıyla yerine getirmek

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

amacındaki nesil için, "*Atatürk çocuğu*" olmak, "*Cumhuriyet çocuğu*" olmak önemli ilkelerdendir. (1980, s. 60, 320)

Bu noktada onların kılavuzları, ebeveynleri ve öğretmenleridir. Aydın'ın "*Kurtuluş Savaşımızda, Ulu Önder'imizin yanıbaşında kahramanlıklar gösterip bizlere hür ve şerefli bir vatan teslim etmelerinden sonra, esas mesleği olan kaymakamlığa başlamış*" babası, (1980, s. 37) Atatürk inkılaplarına sıkı sıkıya bağlı bir zattır. Aysel'in okul müzakeresinde görev almaktan meneden babasını, Atatürk inkılaplarına karşı çıktığı için şikâyet edip dükkânı kapatmakla tehdit eden odur (1980, s. 40). Dündar öğretmen ise romanda yolu kesişen tüm çocukların hayatında önemli pay sahibidir. O ve öğrencileri "*Türk'üz, Cumhuriyetiz, göğsümüz tunç siperi*" (1980, s. 24) nidalarıyla, Cumhuriyet'in, her savaştan alnının akıyla çıkacağına, gönülden inanmaktadırlar. Dündar öğretmen, Aysel'i ortaokula göndermesi için babasını ikna ede (1980, s. 51). Fakat Ali'yi unutmuştur. O, Ali'nin tahsiline devam etmesini sağlayamamış olmaktan dolayı vicdan azabı çeker. (1980, s. 54) Bu vicdan azabı Dündar öğretmenin yakasını bırakmaz ve nihayet Ali'yi de başkentte Erkek Sanat Okulu'na gönderir. Bundan sonra "*derin bir hak etmiştik duygusu içinde*" Ulus gazetesini açar ve alnındaki ışık sönüverir. Çünkü gazete Ata'nın sıhhati hakkında "*Resmi Tebliğler*" yayımlamıştır. Okudukları onu öyle etkiler ki Dündar öğretmen Ulus gazetesinden nefret eder hale gelir ve gazetede kusurlar aramaya başlar. (s. 58) Bu haberlerin sonrasında, Ata'nın ölümü söz konusudur. Kasaba çocukları bu haberi ve duydukları üzüntüyü birbirlerine mektuplar aracılığıyla anlatırlar. Örneğin Semiha, Aysel'e

"*Güzel kardeşim, Atatürk Babamızın öldüğü gün çok ağladığını, bütün arkadaşlarının, öğretmenlerinin, müdüranımın bile hıçkıra hıçkıra ağladığınızı yazıyorsun*" (1980, s. 59)

Diye karşılık verir. Aysel ise Dünya Savaşı'nın yaklaşan ayak seslerini dahi, Ata'nın ölümü ile ilişkilendirir ve Almanya yanlısı bir siyaset güden hükûmeti, Hitler üzerinden eleştirir. Nitekim ona göre Hitler Atatürk'ün barışçıl ruhundan etkilenmemiştir:

"*Sevgili kardeşim, yurtta sulh, cihanda sulh diye, ben hiç harp olmasın istiyorum. Fakat Hitler, Ulu Ata'mızı tanımadığı için ve onun ölümünün dünya için ne büyük bir kayıp olduğunu bilmediğinden olacak, böyle herkesi telaş içine sokuyor. Ne istiyor bilmem…*" (1980, s. 77)

Aysel'in Ata'ya duyduğu bağlılık, tüm hayatı boyunca devam eder. Ölmek için yattığı otel odasında gördüğü düş, bunun kanıtıdır. Bu düşte Aysel profesörlük tezi için jüri karşısındadır ve Atatürk de jüri üyesidir. Aysel'den tezini göstermesini ister, Aysel ise masaya bir tencere dolma koyar. Sonrası, Aysel adına bir boşluktur. Çünkü Ata'dan çok utanır ve bir

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

avcı tarafından öldürüldüğünü düşündüğü an uyanır (1980, s. 319-322). Aysel bu düşü Cumhuriyet çocuğu olmanın gereğini yerine getiremediği, "*Türkiye'yi kalkındırıp kurtaracak kesin formülü bir türlü bulup çıkarmadığı*" (1980, s. 322) için görmüştür.

Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı* başlıklı romanı ise Atatürk tahlilleri açısından dönem romanları içinde tektir. Çünkü bu roman Atatürk'ü, su yüzüne çıkmamış mizaç ve davranışlarıyla resmeder. Aktarıcı, Gazi'nin şoförü Dadal'dır. Dadal Efendi özellikle romanın ilk bölümlerinde, Gazi'yi; içtiği kahveyle, yediği yemekle, bindiği otomobille, görüştüğü arkadaşlarıyla, farklı bir takım huy ve düşünceleri ile tanıtmaya çalışır. Arka planda Serbest Fırka'nın kurulması vak'ası varsa da bu tanıtım, onun şahsî yaşamını merak eden okur için, gayet tatminkâr cevaplar içermektedir (2005c, s. 66-93).

4. ATATÜRK İLKELERİNE YÖNELİK TAHLİLLER

Dönem yazarlarının çıkış noktalarındaki ortaklık açısından dikkat çekici bir konu da Atatürk ilkeleridir. Üzerinde en çok durulan ve birliktelik oluşturulan ilke, halkçılıktır. Bu noktada, Attilâ İlhan'ın *Kurtlar Sofrası*'ndaki, "*Mustafa Kemal bir gümrük memurunun oğluydu*" (2014a: 614) şeklindeki, Atatürk'ün de bir halk çocuğu olduğu tezini içeren cümlesini takip ederek ilerlemekte fayda söz konusudur. Aynı roman, Atatürk'ün halkçılık ilkesini de tanımlar. Yazara göre Atatürk, savaşı kazanan asıl kesimle yani halkla büyüyen bir parti kurmuştur. Onun nazarında halk; "*köylüler, münevverler, işçiler, dar gelirli şehir insanları*"dır (2014a, s. 162). Ata'nın halkına duyduğu sempatiye ve bağlılığa Füruzan, *Kırk Yedi'liler*'de dikkat çeker. Haydar 1971 Muhtırası sürecindeki problemleri yorumlamaktadır ve devrimin halka rağmen yapılmasına karşıdır. Çünkü o da Atatürk gibi, hedefin, "*halkın en tenha tabakaları*" (2002, s. 271) olması gerektiğine inanmaktadır. *İzmir'in İçinde*'de ise Samim Kocagöz, günceldeki problemlerin, Atatürk'ün halkçılık ilkesinden uzaklaşılmış olmasından kaynaklandığını düşünür. Kocagöz'e göre, dönemin siyasetçileri Atatürk'ün kendisini halka, "*imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış kütle*", "*Sen ben yokuz, biz varız*", "*Köylü memleketin efendisidir*" sloganları aracılığı ile sevdirdiğini tahlil edememektedir (2014, s. 219). Bu sloganları benimseyen insanlar topluluğu Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu*'nda görev başındadır. Halk artık, Hacı Yunus Efendi'nin, Müftü Abdurrahman Efendi'nin, Şeyh Dürrü Efendi'nin yerine; Gazi Paşa'nın, İsmet Paşa'nın, Fevzi Paşa'nın ve bütün kalpaklı takımının ardındadır. (2014, s. 253) Şaban Ağa, İnebollu gibi roman kahramanlarıyla temsil edilen halk, kalpaklı takımının siyasetini benimsemektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yaşar Kemal'in halkçılık ilkesini tahlil tarzı, yukarıdaki yazarlar arasında Samim Kocagöz'e yakındır. O da bu ilkenin gerektiği gibi yorumlanamadığını düşünmektedir. Hatta *İnce Memed*'in ikinci cildindeki Kaymakam, Atatürk'ün "*Köylü milletin efendisidir*" sloganı ile dalga geçer. Bu Kaymakam'a göre millete efendi kabul edilen köylüler, insandan başka mahlûklardır:

> "*Anlamazlar iki gözüm. Bunlar insan değil ki… Mustafa Kemal Paşa Hazretleri de bunlara efendimiz diyorlar.*
> *Efendimiz!*
> *Gelseler de efendimizin şu hali pür melalini görseler. efendimiz insandan başka, başka çeşit bir mâhluk…*" (1994a, s. 233)

Hâlbuki köylünün sefil halinin nedeni siyasetçilerdir, topraklarına el koymak isteyen ağalardır. Bu nedenle köylü, ahval canına tak edince Mustafa Kemal'e tel çekmeye karar verir. (1994a, s. 91) Ona başlarına gelenleri, gördükleri zulümleri anlatacak, bu vatanı biz kurtardık, bize bu muamele hak mıdır, diye soracaklardır: "*Ne yazdı Mustafa Kemal Paşaya, söyle Hocam, söyle de bilsin Hasan. Sen bu vatanı böyle mi kurtardın? Candarmalar, çavuşlar hem de derebeylerin kalıntıları her gece köyümüzü basıp kurşunlasınlar, ırzımızı, namusumuzu payımal etsinler diye mi kurtardın?...*" (1994a, s. 101)

Köylülerin ağalık sistemi ile gittikçe fakirleşmiş olmaları, aynı zamanda hayattan küsme nedenleridir. Yaşar Kemal *Yer Demir Gök Bakır*'da dikkat çektiği bu tezi, Muhtar Sefer'e söyletir. Muhtar sefer, tahlillerini biraz da kendi konumunun tehlikeye düşmüş olmasından duyduğu korkuyla yapar. Kendisini devletin temsilcisi gibi gösterip barışmak istediği köylülerden bahsederken siyasî kişiliklerin, örneğin Atatürk'ün ismini de anar. Onun köylüleri, "*Hükümete, İnönü İsmete Mustafa Kemale, dağa taşa, Onbaşı Cumaliye, Toros ülkesine, adı güzel Muhammede, Allaha, kitaba, göre, toprağı, karıncaya*" ve elbetteki Muhtar Sefer'e küsmüştür. (1994c, s. 341) Bu noktaya gelinmiş olması Cumhuriyet için bir talihsizliktir. Çünkü Cumhuriyet'in kurucusu, halkı küstürmek değil, kazanmak ilkesiyle yola çıkmıştır. Attilâ İlhan *Kurtlar Sofrası*'nda Ata'nın bu inanç ve hedefini Hüsnü Faik aracılığıyla, Ata'dan yaptığı alıntılarla tahlil eder. Ata, önce halkın eğitim seviyesini yükseltmeyi hedef belirlemiştir. Bu hedef onun iktisadî rahatlığını zaten getirecektir. Cumhuriyet; köylü kentli, işçi işveren herkesin içtimaî adalet prensibine göre gelir elde edeceği bir rejim olacaktır. Kalkınmış bir Türkiye "*köylüsünü kentlisini okutmuş, toprak reformunu ve endüstri inkılabını başarmış*" bir Türkiye'dir (2014a, s. 616). Görüldüğü gibi halkın cehaleti ve yoksulluğu için bir neden aramak

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gerektiğinde, hedefin Atatürk ilkeleri olmaması gerektiği, dönem yazarlarının konuyla ilgili tahlillerinin arka plan dayanaklarından birisidir. İşleyişteki hatalar, Atatürk ve hedefleri ile ilgili değildir. Atatürk, halkçılık ilkesini planı ve programı olan bir sistem olarak kurgulamış olmasına rağmen, icracılar, bu sistemi hayata geçirememişlerdir.

Dönem romanları için Atatürk ilkeleri söz konusu olduğunda, yoğunlukla tahlil edilen bir ilke de inkılapçılıktır. Yazarlar bu ilkeyle ilgili olarak da ortak görüşler dile getirirler ve bu ortak görüşler içindeki muhalif tavır, azımsanamayacak ölçüdedir. Örneğin Tarık Buğra'nın *Gençliğim Eyvah*'ında İhtiyar, Atatürk ilkeleri hakkında olumlu konuşmamaktadır. İnce ince işlediği Raşit ise bir noktadan sonra, kılavuzu İhtiyar gibi, ilkelerin, "*insan'ı zorlama*" yanılgılar olduğuna inanmaya başlar (2012a, s. 226). Sonrasında da Atatürk'ün inkılapçı yönünü Harf Devrimi'nden yola çıkarak eleştirir. Yunanistan, Rusya, İspanya, İsrail gibi ülkeler harf devrimi yapmamışlardır ve bu bir kayıp değildir. Türkiye sayılan ülkelerden geride olduğuna göre de bu devrimin ülkeye bir kazanç sağlamadığı ortadadır: "*Onlar harf devrimi yapmadılar da ne oldu? Bizden geri midir onlar?*" (2012a, s. 226)

Aynı muhalif tavır, Kemal Tahir'in *Yol Ayrımı* kahramanlarından Nevşehirli Rüstemşah için de söz konusudur. Canbaz Kadı Medresesi'nde halka Latin alfabesini öğretmek için ders veren Rüstemşah, hem içinde aktif olarak bulunduğu Harf İnkılabı'na hem de başka birçok inkılaba karşıdır. O, inkılaplara yönelik tavrını, ironik biçimde ortaya koyar ve medreseye geldiği ilk gün, "*Haydaaa! görelim bakalım, devrim gençliği nasılmış*" (2005c, s. 99) naralarıyla işe koyulur. Önce medrese çevresinin temizliği ile uğraşan Rüstemşah, ancak, medreseyi temizleyip haşerattan kurtarma çabası sonunda eğitime başlayabileceklerine dayanan ironik konuşmalar yapar. Ona göre devrimler belki gerçekten sosyal hayata düzen getirebileceklerdir. Ama insanlar iktidara yaranmak için her devrime el çırparak karşılık verdikleri için, devrimlerin yararlılığını düşünmek gerçekçi bir yaklaşım değildir:

"*…Köklü devrim nesinden bilinir? Gelirken milleti sevindirmesinden, giderken bir kez daha sevindirmesinden! Ha babam haaa. Devrim devrim çok yaşa!…*" (2005c, s. 100)

Rüstemşah, medreselerin kapatılmasına ayrı bir tepki gösterir. Ülkede, Fransız, Amerikan okulları eğitime devam ederken medreseleri kapatmak, ona göre yanlış seyreden Batılılaşma girişimlerinin bir başka boyutudur:

"*…Bu bizim medreseler kapatılıp Laik Fransızların papaz mektepleri neden açık bırakıldı! Başkaca, Laik bile değil, düpedüz alık Amerikan protestan misyonerlerinin okulları*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

neden işler harıl harıl? Diyelim bunlar Batılıdır, boynumuz kıldan ince… Ya Rumların Heybeliada'daki papaz mektebi… Diyeceksin ki Selim Efendi, devrimdir bu, Türk'ün aklı ermez! Doğrusun arkadaş! Hemi de haklısın!" (2005c, s. 100)

Bir Gün Tek Başına'nın Baba'sı da Vedat Türkali'nin konuyla ilgili düşüncelerinin sözcüsüdür. Baba, devrimlerin halkla bütünleşmediğine inanmakta ve bunun sorumlusunun ülkenin aydınları olduğunu düşünmektedir. Ülkenin tek gerçek devrime ihtiyacı vardır:

"*halkla el ele verip halkı ekonomik özgürlüğüne kavuşturacak devrim.*" (1984: 374)

Oğuz Atay ise ülkenin devrim sürecini, Turgut ve Selim aracılığıyla tahlil eder. Kendisini "*bu fakir milletin yarattığı büyük değerler*" arasında gören, fakat İkinci Dünya Savaşı'nın gölgesinde kalan gençliği nedeniyle şahsiyetini kuramadığını düşünen Turgut, hazır gençliğinden bahsetmişken çocukluğuna da iner. Onun çocukluğu, Atatürk devrimlerinin toplumsal hayata entegre edilmeye çalışıldığı yıllara denk gelmiştir. Bu yıllarda o " *yanlışlıkla mektep yerine okula*" gönderilmiş, okulda "*alfabe adında anlaşılmaz bir kitap*" okumuştur, üstelik babası o kitabı ısrarla elifba demektedir. Turgut okulda ne resimlerinden ne yazılarından bir şey anlamadığı başka kitaplar da okumuş, çocukluğu bu kitaplardaki adamların ne yaptığını çözme çabalarıyla geçmiştir. Ayrıca Turgut, her sabah okuduğu "*ant denilen şey*"i de anlamamış, "*yasam*", "*yurdumu sevmek*", "*vatan*", "*armağan olsun*" gibi kavramaları da algılayamamıştır. Bilindiği gibi bu kavramlar, yakın tarihlere kadar her sabah okullarımızda okutulan "*Andımız*"da geçen ifadelerdir. Turgut'un bu ifadeleri anlam verememe nedeni, biraz da gelenekselci bir hayat tarzı güden babasıdır. Onun babası, okuldaki eğitimle ilgili olarak Turgut'un öğretmeni ile de tartışmıştır. Tahmin edilebileceği gibi ikilinin tartışma konuları değişen değerler sistemidir. Turgut bir gün öğretmenin okuttuğu bir şiiri babasına iletirken öğretmen yanlısı tutumuyla babasını üzmüştür. Okul başlarken öğretmenini çok iyi dinle diye öğüt veren Baba, Turgut'un okuduğu şiirde geçen "*Atatürk ulu önder, onun izinden gider*" ifadelerinden, devrimleri benimsemediği için, rahatsızlık duymuştur (2015, s. 74-77).

İnkılap ruhuna muhalif bu kahramanların ve tahlillerinin karşısındaki tavır için ilk söz verilecek yazar Yaşar Kemal'dir. Yazar dönem romanlarında Çukurova köylerinin yaşamını, yoksulluğunu, rahatsızlıklarını dile getirirken Mustafa Kemal Atatürk'ün inkılapçı ruhunun farkında kahramanlar da resmeder. Fakat bir rastlantı mıdır bilinmez, bunlar ya gücü elinde bulunduran ağalar ya da hükûmetin çeşitli görevlileridir. Örneğin *Demirciler Çarşısı Cinayeti*'nde köye gelen Kaymakam hükûmetin çizdiği yolu niteler. Ona göre hükûmet Avrupa'nın hizasına kadar çıkmaya kararlıdır ve bu konuyla ilgili karşılaşacağı her muhalefeti

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yenecek güçtedir (1994b, s. 207). Bu muhalefet, "*alındaki gericilik ilkesi*"dir (1994b, s. 148). Çukurova'nın ağalık düzeni bu gericilik yaftasını beslediğine göre de yerleşik düzenle savaş esastır. "*Biz ki biz ki yurdumuzu Avrupa'nın tam hizasına vardırmak için büyük gayretler sarf ederken, canımızı kalkınmaya vererekten, hem de nurlu ufuklara giderekten…*" (1994b, s. 147) ağalık sistemi yürüyebilecek bir sistem değildir.

Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* ve *Memo* (2005a) başlıklı anlatılarında da Anadolu köylüsünün ağalık ve şeyhlik düzeninden dolayı yaşadığı zorluklar söz konusudur. Doğu'nun Kürt aşiretleri, Şeyh Sait ve Dersim isyanları konusunda ayrışır, isyancılarla mı yoksa Kemal Paşa mı ile hareket edecekleri konusunda uzun tartışmalar yaşarlar. Ama sağduyu galip gelince ve Kemal Paşa'nın aslında Kürt köylerini de emperyalizmin ve halifenin çıkarlarından koruduğu anlaşılınca bu aşiretler ülkede kurulmaya çalışılan yeni düzene ayak uydurma kararı alırlar. *Cemo*'da, Sorikoğlu'nun şeyhlik davası ile zulmettiği köylüler, olanı biteni Fahri Yarbay'a anlatırlar. Yarbay sinirlenir, Gazi Paşa ve Cumhuriyet kanunlarının buna göz yumamayacağını söyler:

"*Bu Sorikoğlu ne mene bir şıhtır ki, Allah'tan korkmaz, peygamberden utanmaz, fukaraya zulmetmeye kalkar. Gazi Paşa'mızın gününde böyle namertlik edilir mi? Edilirse iki paralık şıhların, ağaların Cumhuriyet zagonlarını çiğnemelerine göz yumulur mu?…*" (2005b, s. 156)

Yarbay sözlerinin devamında, askerin, subayın, köylüleri Cumhuriyet kanunları adına himaye altına aldığını söyler ve onlara artık kendi topraklarına sahip olabilecekleri müjdesini verir. Hükûmet, ağaların, şeyhlerin zorla sahip çıktığı toprakları köylülere dağıtacak ve tapu belgelerini de verecektir. Duyduklarına sevinen köylüler arasında tedirgin bir kişi vardır. Bu kişi öne çıkar ve asıl şimdi ağaların şeyhlerin köylülere zulmederek, tapularını ellerinden alacağı konusunda korkuları olduğunu söyler. Yarbay teselli olacak sözler söylemeye, onlara, devletin garantisi altında olduklarını anlatmaya devam eder. Bundan sonra, şeyhler, ağalar köylüyü korkutamayacaktır, artık hükûmet köylüye sahip çıkacaktır (2005b, s. 158). Verilen garanti köylüleri rahatlatır, kendi toprakları olacağı günlerin hayalini kurmaya başlarlar. Bu hayaller, hükûmetin toprak reformu ve sosyal yaşama yönelik inkılapları ile gerçeğe dönüşür. Hatta hükûmet köylülere toprakları sürsünler çift çubuk alsınlar diye Ziraat Bankası'ndan kredi de verir (2005b, s. 159-160). Sonrası tüm Anadolu köyleri için sadece çalışıp çabalamaya gerektiren bir süreçtir. Hükûmetin gerçekten de inkılap kabul edilmesi gereken önlemleri ile artık hayatları değişmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Melih Cevdet Anday'ın *Raziye* başlıklı romanında da Cumhuriyet döneminde ülkenin yeniden yapılanma süreci söz konusudur. İstanbul'dan dayısının yaşadığı köye gelen genç, dayısının yaşam tarzını tanıdıkça şaşırmaktadır. Çünkü dayı, Mozart, Beethoven dinlemekte resimle ilgilenmekte, kızına Roma tarihi, Fransızca öğretmeye çalışmaktadır. Genç ve dayısı evin odalarını gezerken duvardaki bir resim önünde dururlar. Resimde bir zamanlar köyde bulunmuş bir "*böcek bilgini*" başında şapkasıyla toprağa eğilmiş durumdadır. Genç, resmin önünde duraklayınca dayı, şapka hadisesinden söz açar. Bu bilgin, şapka taktığı için köy halkı tarafından dışlanır. Onu savunmak dayıya düşer de dayı köylüye, sizin gelenekleriniz nedeniyle bu adam Şapka takamayacak mı, diye kızar. Şapka takamayan bir bilginin sıcak havada bilimine icra etmesi mümkün değildir. Köy halkı dayıyı şapkayı savunduğu için adeta idama mahkûm eder, görüldüğü yerde vurulması kararlaştırılır. Ama dayı inkılapçı ruhunun gerektirdiği cesaretle cehalete savaş açar ve kazanan taraf olur. Köy halkı şapkaya alışır, süreç içinde şapka güneşten korunmak için vazgeçilemeyen bir nesne olur (1975, s. 23). Dolayısıyla bu romanda dayı ve köylüye benimsetmeye çalıştığı yeni yaşam unsurları, inkılapların ve değişimin, zaman gerektiren uygulamalar olduğuna işaret etmektedir. Bu köyün insanları, Kemal Bilbaşar'ın köylü kahramanları gibi, zamanın yanında olmuş, inkılapları benimsemiştir.

Hayatı ve hayata bakış açısı değişen bir diğer kesim, ülkenin kadınlarıdır. Leylâ Erbil, *Tuhaf Bir Kadın* başlıklı romanında bu gerçeğe, "*Kız*" aracılığı ile dikkat çeker. Kız, bir restoranda içki içerken, etrafındaki erkeklerin meraklı gözlerle ona baktıklarını fark eder. Dayanamaz ve Türk kadınının Atatürk sayesinde rahat yaşayabildiğini, kimsenin bu hakkı gasp edemeyeceğini haykırır. Söyledikleri, toplumun yüzyıllardır süregelen kadın algısına karşı duyduğu rahatsızlığı, Atatürk hayranlığı ile harmanlaması açısından önemlidir:

"*Bu kapıları bana Atatürk açtı softa herif anladın mı, Atatürk açtı bu kapıları bana, sen kim oluyorsun da yeniden karanlık deliklere tıkmaya çalışıyorsun Türk kadının ha?*" (2011, s. 58)

Attilâ İlhan, Gazi'nin inkılapçılık ilkesine büyük bir güven besler ve dönemdeki her romanında bunu görünür kılmaya çalışır. *Bıçağın Ucu*'nda Miralay Ferid, bu güven duygusunu çocukça sayılabilecek bir neşe ile tahlil eder. Gazi Paşa, resmî tebliğlerde fesi yasaklamıştır, eski harfleri kaldırmıştır, Medeni Kanun'u yürürlüğe koymuştur ve değişikliklerden herkes memnundur: "*Yaşasın Cumhuriyet, Yaşasın Gazi Paşa!...*" (2014b, s 51)

Kurtlar Sofrası'ndaki Mahmud ise söz konusu güven duygusunun, ülkenin problemlerini tek başına halledemeyeceğini düşünür. O, inkılap ruhunun aynı zamanda aksiyon

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gerektirdiğini söyleyerek, meseleyi bir adım ileriye taşır. Muasır medeniyet seviyesi yerinde sabit durmadığına göre ona yetişebilmek için hareketlilik şarttır. Siyasî ve sosyal sahadaki gelişmeler için, ilimin kılavuzluğunda hızlı adımlar atılması gerekir. (2014a, s. 613)

Attilâ İlhan kahramanlarının inkılapçılık ilkesine yönelik yoğun tahlilleri, inandıkları bir başka savla da ilgilidir. Bu, Atatürk inkılapçılarının yanlış yorumlandığı savıdır ve temellendiği fikir, inkılap ruhunun halka ulaşmadığıdır. *Kurtlar Sofrası*'nda yine Mahmud, başlangıçta Atatürk'ün gücünü halktan aldığını, "*milletine yaslandığını*", fakat zamanla inkılapçı kadro ile halk yığınları arasında kopmalar görüldüğünü söyler. Ülkenin aktüel sorunları ancak bu kopmaların giderilmesi ile çözülebilecektir:

"*...önce, diyor, Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet hareketinin ana esasları fikir olarak işlenmeli. Hemen arkasından da bu fikirlerle millet arasındaki bağ tekrar kurulmalı.*" (2014a, s. 307)

Mahmud'a göre halkın inkılap ruhunu algılayamamasından daha önemli bir sorun vardır. Halk, inkılap hareketinin "*götürücüsünü ve şefini*" de tam anlamıyla tanıyamamıştır. Mustafa Kemal, Türk ulusunun en sıkışık dönemlerinde, yollar çizmiş, kılavuzluk yapmıştır. Ardından milletin sosyal sıkıntılarını çözmek için radikal tedbirlere başvurmuştur. Ama Atatürk'ün bu özellikleri, lideri olduğu hareket, aksiyoner kişiliği, inkılapçı yönü unutulmuştur. Çünkü Mustafa Kemal ruhunu ve hareketini halka öğretenler yanlış bir tutum izlemiş ve onun Türk milleti için asıl önem ve anlamının üzerinde yeterince durmamışlardır. O yüzden Atatürk, bayramlarda klişe laflarla anılmaktan öte değer görmemektedir (2014a, s. 301).

Mahmud; Atatürk gibi, Atatürk'ün 1919 hareketinin de öneminin farkına varılmadığını düşünmektedir. Ne yazık ki Türk milleti 1919 dönemini bir masal gibi algılamakta, bu durağın, geçmiş ve gelecekle ilgisini çözememektedir:

"*Sanki 1919 hareketi doğrudan doğruya bizi, geçmişimizi olduğu kadar geleceğimizi ilgilendiren; esaslı dayanak noktaları veren bir toplum davranışı değil, çocukluğumuzda dinlediğimiz heyecanlı bir masal...*" (2014a, s. 301)

Mahmud, problemleri tespit etme yeteneğini, çözüm bulma sahasına da taşır ve bu fikrilerini sevgilisi Ümid'e açar:

"*Maksat inkılap şuurunu, halk yığınlarına yayabilmek: İnkılabı kaldığı yerden, ileri Konakları'na götürebilmek için.*" (2014a, s. 456).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu kararlılığı Mahmud'un, yaşamına mal olur ve işin ilginç yanı Ümid'in babasının komplosuna kurban gider. Ümid ise Mahmud'la yaşadığı bilinçlenme sürecine bağlılığı ve babasına duyduğu kızgınlıkla görevi devralır. Bundan sonra Ümid, Atatürk'ün inkılap teorisini araştıracak, bir "*fikir kadını*" olacak ve gerekirse bu uğurda ölecektir:

"*Mustafa Kemal'in inkılap teorisini, onun tasarladığı yönde, onun yöntemiyle araştıracak. Herkes bir şey için yaşıyor. O da bunun için yaşayabilir. Ölebilir de…*" (2014a, s. 381) Ümid'in bu aşamaya gelişinde "*Yarıda bırakılmış bir inkılabın çocukları olmak*" (2014a, s. 307) gerçeğinin payı büyüktür ve onun bu yarım kalmışlığı görme nedeni, yine Mahmud'dur.

Kurtlar Sofrası kahramanlarının Atatürk devrimlerinin halka inemediği yolundaki tezi, birçok araştırmacının da dikkat çektiği bir tezdir. İşte bu nedenle Atatürk, toplumsal ve ekonomik yapıyı değiştirmek için ideolojik, siyasal ve askerî eylemler yapan bir önder oluşuyla da tektir (1998, s. 102).

Ahmet Kuyaş ise Atatürk devrimlerinin tepeden inmeci olduğu tezine, Emre Kongar kadar iyi niyetle yaklaşmaz. Yazar öncelikle devrimin, halkla yaşayabileceğini düşünmektedir.

"*Devrimler seferber edebildikleri halk kitleleri sayesinde yaşar ve başarıya ulaşırlar. Türkiye'deki Cumhuriyet rejimi ise başlangıçta halk desteğini Milli Mücadele'nin askeri ve diplomatik başarısı sayesinde arkasına almış, ama sonrasında bu desteğin sürekliliğini sağlama yolunda pek bir şey yapamamıştı.*" (2005, s. 12)

Görüldüğü gibi dönem yazarları devrim ruhunun halka ulaşamadığı fikrini, Kuyaş'ın açıklamalarını haklı çıkarır biçimde tahlil ederler. Örneğin yine *Kurtlar Sofrası*'nda Birlik gazetesinin yazarları ve Avukat Sadık, günceldeki problemlerin, inkılap ruhunun yok oluşu ile ilişkisini tartışırlar. Sadık'a göre Cumhuriyet'in ilanından beri düşülen yanlışların başında, Mustafa Kemal hareketinin tarihi izahının yapılmamış olması gelmektedir. Önce bu izah yapılmalı, sonra inkılaplar savunulmalıdır (2014a, s. 160). Duydukları Hüsnü Faik'i etkiler ve o, inkılapların aleyhinde var olan kamuoyu ile uğraşmaktan dolayı, Atatürk hareketinin nereye yöneldiğini takipte zorlandıklarını belirtir. Aleyhtar gruplar ve kurumların yoğunluğu karşısında yapılabilecek tek şey savunmadır. Dolayısıyla izahat kısmı noksan kalmıştır:

"*Biz inkılabı, aleyhtarlarına karşı müdafaa etmekten nefes bile alamadık. Unutma ki matbuatın da yarısından çoğu Mustafa Kemal'e ve Ankara Hükümeti'ne muhalifti başlangıçta. beraber değildik ki!…*" (2014a, s. 161)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bu gazeteciler -Mahmud ve Hüsnü Faik- güncelin problemlerini daima geçmişten devr alınan problemlerle ilişkilendirerek tartışırlar. Bu yüzden de konuşmaları esnasında sık sık Mustafa Kemal belirir ve inkılaplarını, ilkelerini kendisi açıklar. Attilâ İlhan'ın, Atatürk ile okuru arasında dolaylı bir bağ kurmamak için çabaladığı bu sahnelerden birinde Atatürk, devrim muhaliflerini ülkeyi değil, şahsi yaşam ve varlıklarını düşünen insanlar olarak görür.

"*Mustafa Kemal yumruklarını sıkarak: '…asırlardan beri, diye kükrüyor, Türkiye'yi idare edenler çok şey düşünmüşlerdir. Fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi! Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin düçar olduğu zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz. O da Türkiye'den başka şey düşünmemek!…*" (2014a, s. 95)

Samim Kocagöz ise *İzmir'in İçinde*'de, inkılap aleyhtarlığının güçlenmesini, farklı bir nedene bağlayarak tahlil eder. Yazara göre, cumhuriyetin temel problemi kadro yokluğudur. Eğer Mustafa Kemal Atatürk'ün çevresinde, onun inkılaplarını doğru tahlil edebilen bir kadrosu olsaydı, ülkenin geleceği daha sağlam inşa edebilirdi. Ne Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan miras bir Cumhuriyetçi kadro barındırmaktaydı ne de Atatürk'ün Cumhuriyetçi bir kadro yetiştirecek zamanı vardı. Yazara göre Rauf Orbay'ın hilafetin kaldırılmasına gösterdiği tepki, Atatürk'ün kadrosuzluğuna bir delildir (2004, s. 112). Fakat ona inanan ve güvenen kesim bu eksikliği gidermek için uğraş vermiştir. Muhalefetin giderilmesi ve inkılapların yerleşmesi için didinen bu grup, azınlık olduğu için, elinden geleni yapmakla yetinmiştir:

"*Kadrosuz Mustafa Kemal, ancak Cumhuriyeti kurabildi. Kadrosu, yardımcı olmadığı için, bu Cumhuriyeti biz gençlere… ısmarladı… Cumhuriyet yükü çok ağır geldi bizim kuşağa… bu yükün altından kalkamadığımızı itiraf edelim. Ne var ki çok azınlıkta da olsak, bir avuç aydın kişi, şair, yazar, bilimci, politikacı iyi dövüştük… herkes elinden geldiğince becerebildiği dek direnmeye devam edecek elbette…*" (2004, s. 113)

Yazar "*kadro*" meselesine romanında sık sık vurgu yapar. Bir başka bölümde Hidayet Bey de bu düşüncenin sözcüsüdür. Ona göre de Atatürk'ün yönetici bir kadrosu yoktur. Olanlar da zaten onu ya Millî Mücadele döneminde ya da Cumhuriyet'ten sonra yalnız bırakmışlardır. Fakat zaten Atatürk'ün tarihe mal olma nedeni de budur. O, var olma savaşını adeta tek başına vermiştir ve bu savaşı millete duyduğu güvenle kazanmıştır:

"*Halkı, ordusu bir yana, Atatürk, yönetici bir kadrodan yoksundu. Sadece ona inanan, onun emirlerini yerine getiren birkaç komutanı, birkaç sivil yardımcısı vardı. Bunların bazıları*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

da onu savaş sırasında ya da savaştan sonra yalnız bıraktı. Mustafa Kemal Paşa kendi deyişi ile, 'Sine-i millette' tek başınaydı. Onu büsbütün yücelten vaka da budur…" (2004, s. 26)

Dünya üzerinde Atatürk gibi bir lidere, Millî Mücadele gibi bir dirilişe imza atabilmiş ülke olmamasına rağmen, konuyla ilgili tutum ve duyarsızlık, tarihsel bir yanılgıdır. Türkiye bugününü ve geleceğine hazır bulmamış, birtakım süreçlerden geçerek elde etmiştir. Bu süreçler acılıdır, kanlıdır ve Türk halkı sondaki hedefi de ışığı da Atatürk liderliğinde görebilmiştir. Dönem yazarları ise kimi konularda yaşadıkları çelişkilere rağmen, Atatürk'ün Türk tarihi için taşıdığı önemi görünür kılma çabalarıyla *aydın yükümlülüğü* üstlenmiş gibidirler.

5. SONUÇ

Mustafa Kemal Atatürk isminin Türk Edebiyatının dönemsel şartlarına göre hemen hemen her fraksiyon tarafından ideal bir durumu yansıtmak adına romanlarda kullanıldığı görülmektedir. Erken Cumhuriyet dönemi eserlerinde daha çok cumhuriyet ideolojisi ve çağdaşlaşma yolunda yıkık bir medeniyetten yeni bir ulus inşa etme bağlamının öncüsü olarak kullanılan Atatürk ismi, yozlaşmışlık ve geri kalmışlık unsurları karşısında konumlandırılan aydınlanma kavramının öncü fikir adamı olarak görülmektedir. Cumhuriyetin ilerleyen evrelerinde çok partili hayata geçiş ile ortaya çıkan sağ sol çatışmalarında ise sol cenah devrimci kişiliği ve ilerici ilkeleri doğrultusunda bir yenilik ve aydınlanma ışığının imgesi olarak Atatürk ismini kullanırken sağ ideoloji ise millî şuur meselesi, Türklük bilinci ve tarihsel çerçevede Millî kimliği öne çıkararak ilerleme bağlamında Atatürk imgesini eserlerine yerleştirmiştir. Bunların haricinde muhafazakâr kesimlerde de geleneğe sahip çıkma ve köklere doğrultusunda kullanılan Atatürk ismi, 80'li yıllara ve postmodern eserlerin çıkmaya başladığı dönemlere yaklaşıldığında köylü ve işçi haklarının korunması ve kent yaşamının götürdüğü geleneksel değerlere karşı çıkış bağlamında aydınlanmacı ve idealist bir figürün imgesi olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte Türk romanı için ideal prensipler ışında bütün fraksiyonlar tarafından tarihi kişiliğine de paralel olarak bir imge biçiminde kullanılan Mustafa Kemal Atatürk ismi, aydınlanma ve millî mücadele ile direniş gibi hususlar adına çeşitli fraksiyonlar tarafından kullanılmış bir tarihî kahraman olarak Türk romanına yön veren önemli bir unsur olarak eserlerde varlık göstermektedir.

KAYNAKÇA

Adıvar, H. E. (2012). *Ateşten Gömlek*. İstanbul, 2017.

Ağaoğlu, A. *Ölmeye Yatmak*. İstanbul, 1980.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Anday, M. C. *Raziye*. İstanbul, 1975

Apaydın, T. *Toz Duman İçinde*. İstanbul, 1974

Atay, O. *Tutunamayanlar*. İstanbul, 2015.

Bilbaşar, K. *Memo.* İstanbul, 2015a

Bilbaşar, K..*Cemo.* İstanbul, 2015b.

Buğra T. *Gençliğim Eyvah*. İstanbul, 2012a

Buğra T. *Küçük Ağa.* İstanbul 2012b

Dinamo, H. İ. *Kutsal İsyan 6.* İstanbul, 1967.

Erbil, L. *Tuhaf Bir Kadın*. İstanbul, 2011.

Füruzan. *Kırk Yedi'liler*. İstanbul, 2002.

Gündüz, A. (y.y. y.). *Dikmen Yıldızı*. İstanbul, (y.y.y)

Güntekin, R. N. *Yeşil Gece*. İstanbul, 2015.

Göçgün, Ö. *Edebiyat Dünyası ve Atatürk*. Ankara, 1995.

İlhan A. *Sırtlan Payı*. İstanbul, 2005.

İlhan A. *Kurtlar Sofrası*. İstanbul, 2014a.

İlhan A. *Bıçağın Ucu*. İstanbul, 2014b

Karaosmanoğlu, Y. K. *Ankara*. İstanbul, 1983.

Karaosmanoğlu, Y. K. *Yaban*. İstanbul, 2008.

Karaosmanoğlu, Y. K. *Sodom ve Gomore*. İstanbul, 2016.

Kâmil, M. *Dinmez Ağrı*. İstanbul, y.y.y.

Yaşar, K. *İnce Memed 2.* İstanbul, 1994a.

Yaşar, K. *Demirciler Çarşısı Cinayeti.* İstanbul, 1994b.

Yaşar, K. *Yer Demir Gök Bakır.* İstanbul, 1994c.

Kocagöz, S. *İzmir'in İçinde*. İstanbul, 2004.

Kocagöz, S. *Kalpaklılar.* İstanbul, 2014.

Kongar, E. *21. Yüzyılda Türkiye*. İstanbul, 1998.

Kuntay, M. C. *Üç İstanbul*. İstanbul, 2012.

Kuyaş, A. *Yeni Rejim*. Cumhuriyet Ansiklopedisi içinde. (C.1, s.10-14). İstanbul, 2015

Rauf, Mehmet. (1998). *Halâs*. İstanbul: Arma Yayınları.

Safa, P. *Sözde Kızlar*. İstanbul, 2011.

Tahir, K. *Yol Ayrımı*. İstanbul, 2005a.

Tahir, K. *Kurt Kanunu.* İstanbul, 2005b.

Tahir, K. *Esir Şehrin İnsanları*. İstanbul, 2005c.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tahir, K. *Esir Şehrin Mahpusu.* İstanbul, 2005d.

Talu, E. E. *Kan ve İman*. Ankara, 1988.

Toy, Erol. (1998). *Toprak Acıkınca*. İstanbul: Yaz Yayınları.

Türkali, V. *Bir Gün Tek Başına*. İstanbul, 1984.

Ülken, H. Z. *Posta Yolu*. İstanbul, 2014.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

FERİT EDGÜ ÖYKÜLERİNDE TAŞRA VE YALNIZLIK

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

fyanardag@hotmail.com, orcid:0000-0001-9903-542X

Aleyna KAYIŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Programı, Yüksek Lisans Öğrencisi

aleynakayis67@gmail.com , orcid: 0009-005-3232-4418

ÖZ

1950 kuşağı öykücülerinin karamsar dünyasını eserlerinde yoğun şekilde işleyen isimlerden biri olan Ferit Edgü, küçük öyküleri ile Türk edebiyatında önemli bir yer kazanmıştır. Öykülerindeki karamsar ve yalnızlık ile süslenmiş atmosfer dikkat çekmektedir. Öykülerinde karakterlerin kendi benliğini bulmasına dair bir yolculuk yapan Ferit Edgü için benlik arayışı yalnızlıkla beraber ilerlemektedir. Yalnızlık, beraberinde anlam arayışı, varoluşsal sorgulamalar ve bunalım getirmektedir. Bunun yanı sıra Hakkâri gibi coğrafi açıdan sınır sayılan şehirleri eserlerinde mekân seçen Ferit Edgü'nün taşra hayatına dair tasvir ve analizleri kaleminin arka planını oluşturmaktadır. Taşraya tek başına gelmiş olan karakterler üzerinden olay örgüsü verilen bu öykülerde taşra, varoluşsal sorgulamalar ve yabancılaşmanın ana kaynağı durumundadır. Ferit Edgü'de taşra, bilinen anlamıyla kırsal bir eskiye dönüşün ötesinde, bireyin medeniyetten ve tanıdık kültürden koparak varoluşu ile yüzleştiği bir izolasyon alanıdır. Gerek coğrafi gerek sosyal şartların taşra insanı üzerindeki dil, kültür, eğitim gibi farklılıklar getirdiği görülmektedir. Bu farklı kültürel yapının içerisine, dışarıdan, çoğu zaman şehirden gelen karakterlerin yalnızlaşıp varoluşsal sorgulamalara girdiği eserlerde belirgin şekilde gösterilmektedir. Çalışmanın amacı, taşra hayatının psikolojik ve sosyolojik etkilerinin Ferit Edgü öykülerine yalnızlaşma, yabancılaşma gibi yansımalarını incelemektir. Çalışmada *Doğu Öyküleri* eseri, edebiyat sosyolojisi, varoluşçu eleştiri ve taşra kavramına bağıntılı olarak kuramsal çerçevede metin çözümleme yöntemi aracılığı ile incelenecektir. Bu bağlamda, *Doğu Öyküleri* eserinde taşra mekânının bireyin iç dünyası, kimlik arayışı ve toplumsal konumlanışı üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Öyküsü, Küçük Öykü, Ferit Edgü, Yalnızlaşma, Taşra.*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE PROVINCES AND SOLITUDE IN FERIT EDGU'S SHORT STORIES

ABSTRACT

Ferit Edgü, one of the writers who intensely explored the pessimistic world of the 1950s generation of short-story writers in his works, has earned an important place in Turkish literature with his short stories. The atmosphere in his stories, imbued with pessimism and loneliness, is particularly striking. For Ferit Edgü, whose stories depict a journey of characters seeking their true selves, this quest for identity proceeds hand in hand with loneliness. Loneliness brings with it a search for meaning, existential questions, and despair. In addition, Ferit Edgü—who chose cities like Hakkâri, considered geographically remote, as settings for his works—draws on his depictions and analyses of provincial life to form the backdrop of his writing. In these stories, where the plot revolves around characters who have come to the provinces on their own, the provincial setting serves as the primary source of existential questions and alienation. In Ferit Edgü's work, the provinces—beyond the conventional notion of a return to a rural past—are a space of isolation where the individual, having severed ties with civilization and familiar culture, comes face to face with their own existence. It is evident that both geographical and social conditions impose differences—such as in language, culture, and education—on the people of the countryside. In his works, it is clearly shown how characters arriving from outside—often from the city—become isolated within this distinct cultural landscape and engage in existential questioning. The aim of this study is to examine how the psychological and sociological effects of provincial life are reflected in Ferit Edgü's short stories through themes such as isolation and alienation. In this study, the collection *Eastern Stories* will be analyzed within a theoretical framework related to the sociology of literature, existentialist criticism, and the concept of the countryside, using text analysis methods. In this context, the study aims to examine the effects of the rural setting in *Eastern Stories* on the individual's inner world, search for identity, and social positioning.

Keywords: *Turkish Story, Short Story, Ferit Edgü, Isolation, Provincial Life.*

GİRİŞ

Türk Dil Kurumuna[1]göre *'' Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi; dışarılık, dışarlık"* anlamına gelen taşra, günümüzde ülkemizin köylerini kapsayan bir kavram haline gelmiştir. Türk edebiyatında taşra hikayeleri, Milli Edebiyat döneminden sonra ele alınan konular arasına girmiştir. Yüzünü Anadolu insanına çeviren yazarlar, milli mücadele ve sonrasında cumhuriyet aydınlanması kapsamında Anadolu'nun şehirlerine gidip, Anadolu insanı ve taşra hayatını yakından tanımış, eserlerine sirayet ettirmişlerdir. Yalnızca öykülerde değil, roman ve şiir gibi diğer edebi türlerde de taşranın izlerine rastlamak mümkündür. '' Türk romanında özellikle İkinci Meşrutiyet'ten (1908) itibaren verilmeye başlanan ürünler, mekân bağlamında -İstanbul'u aşarak- bilinçli ve nispeten kapsamlı bir yönelimle Anadolu'yu köyü, kasabaları ve küçük kentleriyle malzeme yapmaya başlamıştır. Bu durum, İkinci Meşrutiyet

[1] https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 10.04.2026

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

sonrası farklılaşan toplumsal, siyasal atmosfer içinde ön plâna çıkan ve ana akım hâlini alan milliyetçiliğin edebî sahadaki dolaylı bir yansımasıdır'' (Şenderin, 2011, s.115). İstanbul'u merkeze alan eserlerin, toplumsal ve siyasi değişim ile yerini taşraya bıraktığı görülmektedir.

Taşra merkeze alındığında, yazarlar çoğunlukla İstanbul'dan taşraya gelmiş karakterleri yazmayı tercih etmişlerdir. Aynı zamanda doğanın, dış dünyanın görünümü, taşra insanın anlatımı gibi tasvir çalışmalarında başarılı olunduğu görülmektedir. Taşra hayatını tasvir bakımından edebiyatımızda; "Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Kemal Tahir, Ferit Edgü" gibi isimler dikkat çekmektedir. Bu durum, eserlerde yalnızlık teminin işlenişinde artış yaşanmasına sebep olmuştur. Yalnızlık olgusu, Türk edebiyatında çoğunlukla varoluşçulukla birlikte ele alınmaktadır. Varoluşçuluk, kavram olarak "köklerinden kopmuş, temelini yitirmiş, geçmişe, tarihe güvenini kaybetmiş, topluma yabancılaşmış, mutsuz, huzursuz insan varlığını dile getiren bir felsefedir" (Satre, 2000: 7-8). Şeklinde tanımlanmaktadır. Varoluşçuluğun edebiyata girişiyle birlikte, bireyin anlam arayışını, varoluşsal sancılarına eserlerde sıklıkla yer verilmeye başlanmıştır. ''Varoluşçu edebiyat bir bunalım edebiyatıdır. "Çünkü dünya saçma ve iğrenç; deniz soğuk ve kara, sevgili kirli ve besinli bir yemek dolabıdır"(Çetişli 2010:149). Sahipsiz, anlamsız, tanrısız bir dünyaya atılan insan, burada yaşamak zorundadır ve bu sebepten tüm hayatı kaygı, bunaltı, sıkıntı ve saçmalıkla doludur. Varoluşçu yazarlar, insanın bu halini anlatmak istemişlerdir'' (Şahin, 2020, s.82). Kendini taşrada bulan karakterleri kaleme alan yazarlar da bu doğrultuda, karakterlerinin içerisinde bulunduğu bunalımı, mekân aracılığı ile vermeyi tercih etmektedirler. Mekân tasvirleri yapılırken bahsedilen kimi zaman kurak, kimi zaman sert hava koşullarının aktarıldığı taşra kasabaları, karakterlerin içsel bunalımlarının dışa vuruşu olarak yansıtılmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde taşra, metinlerde yalnızca şehre olan coğrafi bir uzaklığı değil aynı zamanda bireyin topluma ve kendisine olan mesafesinin artışını simgeleyen çok katmanlı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehirden taşraya gelen karakterlerin mekâna uyum sağlayamaması fiziksel ve zihinsel olarak bir arada kalmışlık durumundan ortaya çıkmaktadır. Arada kalmışlık, bireyin kendisini hem tam olarak ait hissedemediği hem de tam olarak kopamadığı bir sıkışıklığın pençesine düşürmektedir. Bu nedenle taşra, bireyin içsel çatışmalarını gözle görünür kılan bir zemin haline gelirken, yalnızlık da bu çatışmaların en belirgin yansımalarından biri olarak metinlerde ana sorun olarak işlenmektedir. Taşra hayatını varoluşçu bir bakış açısı ile eserlerine yansıtan yazarlarımızdan biri de Ferit Edgü'dür.

24 Şubat 1936 tarihinde doğan İsmail Ferit Edgü, edebiyat hayatına 16 yaşında yazdığı şiirleri ile başlamıştır. Yazın hayatına şiirle başlayan Ferit Edgü, ilk şiirini 1952'de *Kaynak* dergisinde yayımladıktan sonra ilk öyküsü olan *Kaçkınlar* 1954'te *Yeni Ufuklar* dergisinde yayımlanmıştır. İlerleyen zamanlarda geliştireceği minimal ve yoğun anlatının erken örneği olarak görülen *Kaçkınlar*'dan sonra yine aynı yıllarda *Şairler Yaprağı* ve *Mavi'*de de şiirlerini yayımlamıştır. 1954-1959 yılları arasında *Yeni Ufuklar, Vatan Sanat Eki, Mavi, Pazar Postası, Dost'*taki öyküleriyle*; Ataç, Yeni Dergi, Eylem, Papirüs, Ant, Soyut, Milliyet Sanat, Hürriyet Gösteri* dergilerindeki deneme ve incelemeleriyle tanınmıştır. Maviciler hareketini başlatan *Mavi* dergisinde yazıları ve şiirleri çıkmaya başlayan Ferit Edgü bir dönem akımın bir parçası olmuştur. Yazılarında edebiyatın konumu, yazarın özgün koşulları ve nitelikleri üzerine düşünceleriyle dikkat çekmiştir. Şiirle başlayan yolculuğu, anlatımın gücünü keşfettikçe, Ferit

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Edgü'yü Türk edebiyatının en özgün öykücülerinden biri haline getirmiştir. Eserlerinde yalnızlık temini pek çok farklı şekilde işleyen Edgü'nün kaleminde, varoluşçuluk akımının izlerine rastlamak mümkündür. Ferit Edgü, "dil arayışları ve varoluşsal sorunlar etrafında gelişen simgesel, düşsel, zengin bir öykü evreni yaratmıştır. Öykü serüveni boyunca 'nasıl yazmalı' sorusunun peşinde, hep yeniyi aramış, kişisel bir üslup yaratmaya çalışmıştır. Edebiyatı bir dil olayı olarak gören Edgü, her şeyin dil içinde, anlatılmak istenen olayların, yaratılan kişilerin bu dil yapısı içinde var olduğunu düşünerek, dilsel arayışlara girer. Öykülerinde, betimleme ve ruh tahlillerinden ziyade, simgesel, imgesel, rafine bir dil kullanır" (Tosun, 2023: 138). Yazarın eserlerinde yalnızlık, Hakkari'ye gittikten sonra boyut değiştirmektedir. '' Hakkâri'ye gitmeden önce kaleme aldığı eserlerde genel olarak; bireyin içinde bulunduğu yalnızlık, iletişimsizlik, yabancılaşma, hayatın anlamsızlığı, yarattığı karakterlerin bunaltılı halleri, sosyal yaşamdaki iletişimsizlikleri ve hiçliklerinden kaynaklanan bunalımları vardır. Hakkâri'ye gittikten sonra ise yazar bireysellikten kurtularak bu kez toplum içinde yalnızlığa mahkûm olmuş iletişimsiz insanları ele alarak toplumsal yabancılaşmanın ve yozlaşmanın altını çizmiştir'' (Kıraç, 2025, s.390). Öncesinde yazdığı öykülerde bireysel yalnızlık konusunu işlerken, taşra hayatına girişi ile kolektif bir yalnızlığı eserlerine taşıdığı görülmektedir.

Öykülerinde Taşra Hayatının İzleri

Hakkari'ye gittikten sonra öykülerinde benlik algısına dair içsel bir varoluşu, kolektif bir yalnızlık ile dönüştüren Ferit Edgü'nün *Doğu Öyküleri* isimli kitabı, taşra ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde önem arz etmektedir. Aynı zamanda *Minimal Doğu Öyküleri* isimli bir öykü kitabı da bulunan Edgü'nün taşra hayatına dair tasvirlerine *Doğu Öyküleri* eserinde rastlamak mümkündür. Edgü'nün tasvirdeki başarısının altında, resme karşı olan ilgisi ve resim geçmişi yatmaktadır. Doğu ve Batı arasındaki kültürel farklılıkları da mekân aracılığı ile okuyucuya aktaran Edgü, taşranın panoramasını sunmaktadır. ''Edgü'nün yazın tarzı sadece edebiyata değil, aynı zamanda resimle olan yakın ilişkisine de işaret eder. Sanatla iç içe geçen yaşamı, eserlerinde görsel bir estetik ve dilsel ekonomi yaratır. Bu yüzden, Ferit Edgü'nün eserleri, okura yoğun bir deneyim sunarken, aynı zamanda sade bir üslupla derin düşüncelere kapı aralar'' (Kılıç, 2018, s. 38). Yazarın okura deneyim sunduğu bölümlerden biri de taşra hayatına ilişkin anlattıkları olmuştur. Eserlerinde minimalizmin izlerine de rastlanan Edgü için önemli olan, anlamı değiştirmektir.

''Kurak yollar, çatlamış topraklar, kurumuş dikenler, otlar, makiler, çiçeksiz, meyvesiz, yabani ağaçlar, düşsüz uykular, el değmemiş kadınlar, bilenmiş bıçaklar, dağdaki ateşler, kaçan bir tilki, vurulmuş bir dağ tavşanı, eline değen bir el, bir ağıt, ölen çocuklar, iki ağıt, radyodaki haberler, aldığın mektuplar, öğrendiğin üç-beş sözcük, öğrettiğin üç-beş sözcük, bir tepside gelen sıcak yufka ekmek, yanında otlu peynir, gözleri gözlerinde bir genç kız, kişneyen bir at, uluyan bir köpek, sonra ikincisi, sonra üçüncüsü, sonra köpeklerin tümü, sonra köyü saran kurt sürüsü, tümü, tüm renkleriyle, varlık ve yokluklarıyla ve genzimi yakan o insan kokusuyla hurda, otobüste yanı başımda, benimle birlikte geliyordu" (Edgü,2010, s.191).

Alıntıda, kesintisiz bir yapı gözlemlenmektedir. Bu durum, Ferit Edgü'nün modern anlatım tekniklerinden yararlandığının da bir göstergesidir. Teknik olarak, bilinç akışı tekniğine

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yaklaşan bir anlatım şekli tercih edildiği görülmektedir. Bilinç akışı tekniği: ‘’ Psikolojinin katkılarıyla kapsamı çizilen, insanın karmaşık dünyasını ele almada ve bilincini yansıtmada öne çıkan ‘iç monolog’ ve ‘bilinç akışı’ teknikleri, birinci şahıs (ben) anlatıcının ve kahraman bakış açısının kullanıldığı anlatma yöntemleridir. “‘Bilinç akışı’ ve ‘iç monolog’ tekniğinde sanatçı anlatı kişileri üzerinden değişik düşünce ayrıntıları sunma imkanına sahip” olur ve “eserde kalabalık şahıs kadrosuna olan ihtiyacı ortadan kaldırır” (Şimşek, 2019, s.310). Anlatma esasına bağlı bilinç akışı tekniğine benzer şekilde, aklından geçenlerin sıralı olarak üst üste verilmesi ve tasvirin bu yönde yapılması, karakterin dış dünya ile olan bağının da algılanabilmesi noktasında önem taşımaktadır.

Edgü’nün üslubunda dikkat çekici unsurlardan biri sessizliğin bilinçli bir tercih olarak kullanılması olmuştur. Yazarın, metni yoğunlaştırmak amacıyla, sık sık eksiltmeli bir dili benimsediği bu sayede de ayrıntıyı azaltarak anlamı derinleştirdiği görülmektedir. Bu eksiltme, taşranın tekinsiz ve kapalı atmosferiyle birleştiğinde, okurda tamamlanmamışlık hissi uyandırır. Bu sayede aktarılan yalnızlık sadece karaktere ait olmaktan çıkarak okurun da deneyimlediği ortak bir duyguya dönüşmektedir. Bu yönüyle Ferit Edgü’nün öyküleri, taşrayı anlatmaktan çok hissettirmeye dayalı bir anlatı evreni kurmayı amaçlamaktadır.

‘’Karın seyrek, sulu sepken yağdığı, güneşli günlerin arttığı, ayıların kış uykusundan uyanıp inlerinden çıktığı Nisan sonu-Mayıs başı arası günlerden birinde, beni avcılığa ısındırmaya çalışan Halit'le çıktığımız bir av sabahında, erimeye yüz tutmuş karların üzerinde bata çıka ilerlerken, bir an soluk almak için mola vermiştik. Bir kayanın kovuğunda, Halit'in sardığı cigarayı tüttürdüğümde, az ötede, sabahın sisi içinde üç-dört evden oluşan, iki tepenin birleşip bir boğaz oluşturduğu bir yerde, o güne değin görmediğim bir mezra belirdi’’ (Edgü, 2010, s.171).

Alıntıda durgun ve gözlem odaklı bir anlatımın söz konusu olduğu görülmektedir. Fakat bu gözlemin nesnellik üzerine kurgulandığını söylemek doğru değildir. Edgü, taşrayı kendi algılarının biçimlendirdiği şekli ile okuyucuya aktarmaktadır. Gerçeklik olduğu gibi değil de algılandığı gibi aktarıldığından taşra, fiziksel bir mekân olmaktan çıkıp, karakterlerin bilinç ve algılayış biçimine göre şekillenmektedir.

Taşra ve Yalnızlık Olgusu

Edebiyatımızda taşra, bireyin yalnızlık, suskunluk ve uzaklık ile yakından ilişki kurmak zorunda bırakıldığı, kendisi ile baş başa kaldığı bir alan olarak ele alınmaktadır. Kişiyi doğrudan kendisi dahil tüm topluma karşı dışarıda, öteki konumuna getiren, metindeki başkişinin neden burada olduğunu, neden var olduğunu sorguladığı bir olay örgüsünün içerisine sokmaktadır. Kendi ile çok fazla baş başa kalan karakter, kendini de daha fazla hisseder, hayatın üzerine daha önce hiç düşünmediğin şeylerin sorgulaması içerisine düşer. Taşra, bireylerde yalnızlığı yoğunlaştırmaktadır. ‘’Bir romanda mekânın çeşitli işlevleri vardır. Her şeyden önce ve en azından olayların bir dekorudur. Ama genel olarak mekân, vakanın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri alandır. Bununla birlikte şahısların içinde bulundukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir. Şahısları tanıtma yollarının biri olarak dramatik bir iş de

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

üstlenerek vakanın temel öğesi olur ve şahsın çevresini, algılayış şekillerini, o çevredeki ruh durumunu hatta karakterini etkiler. Yer değiştirmelerin vakaya ve davranış biçimlerine kattığı değişiklikleri de gözden uzak tutmamak gerekir ‘’ (Narlı, 2002, s.98). Dolayısıyla mekân algısının okuyucuya aktarılması noktasında yapılan tasvirler, okuyucuya karakterlerin iç dünyasını aktarmak bakımından önem taşımaktadır. Ferit Edgü öykülerinde de karakterlerin iç dünyasının karamsar ve çıkmaza girmiş hali, mekân aracılığı ile verilmektedir. Bilhassa taşra öykülerinde, mevsim olarak kışı seçmesi ve dağ ile kaplı bu köylerdeki yoğun kış şartları, karanlık hava, karakterlerin iç dünyasındaki yoğun sis ve bunalmışlığı temsil etmektedir.

‘’Oraya ilk kez ayak bastığımda/- yıllar yıllar önceydi /bu insanları anlayabileceğimi sanıyordum. /Çok uzaklardan geliyordum ve birbirimizin dilini konuşmuyorduk. / Doğrusu, o sıralar pek önemsemiyordum bunu. /Ortak dilin, ortak sözcükler demek olmadığını biliyordum. /Dağ başındaki o köyde, /uzun, bembeyaz bir kış boyu /o insanlarla birlikte yaşadım ‘’ (Edgü, 2010, s.159).

Alıntı, *Doğu Öyküleri* kitabının başında yer alan *Birkaç Sözcük* bölümünden alınmıştır. Edgü’nün kişisel deneyimlerini de öykülerine yansıttığının en belirgin örneklerinden biridir. Hakkari’ye gittikten sonra üslubunda da değişiklikler görülen Ferit Edgü için esasında yazdığı her öykü, gidip gördüğü, yaşadığı ve bağ kurduğu insanları hatırlatan birer hatıra niteliği taşımaktadır. İletişim konusunun da üzerinde duran Edgü’nün yaşadığı insanlarla kimi zaman ortak bir dile, ortak bir kültüre ihtiyaç dahi duymayışı, onu etkileyen noktalardan olmuştur. Eserlerindeki yalnızlık olgusunun kolektif bir yalnızlığa dönüşmesinin temel sebebi taşra insanını tanımış olması ve bireylerin içindeki yalnızlığı hissetmesi olmuştur. Bu bağlamda, Ferit Edgü’nün anlatımında belirginleşen minimalizm, yalnızca estetik bir tercih değil, aynı zamanda taşranın ruhunu yansıtma biçimidir. Yazar, gereksiz ayrıntılardan arındırılmış, eksiltmeye dayalı dili sayesinde anlatıyı yoğunlaştırırken, okuru metnin boşluklarını doldurmaya davet eder. Bu durum, taşrada kurulan iletişimsizliğin ve kopukluğun biçimsel bir karşılığı olarak da değerlendirilebilir. Böylece metinde yer alan suskunluk, sadece karakterlerin değil, mekânın da dili hâline gelir ve taşra, kendine özgü bir anlatım düzlemi kazanır.

‘’Sanki burda değil dünyanın en uzak, en yalnız bir yerindeydim. Ve bu gecenin soğuğunda, bu yoğun karanlık içinden biri, tanımadığım, adını bilmediğim yolunu yitirmiş biri, bana seslenip kendisine yol göstermemi istiyordu. Hiçbir yolun olmadığı, hiçbir yolun seçilmediği bir yerde, bir zaman diliminde, bir gece yarısı, bir yabancı” (Edgü,2010, s.184).

Alıntıda bahsi geçen ‘dünyanın en uzak yeri’ ifadesi, taşranın yalnızca coğrafi bir uzaklık olarak kalmadığının, bireyin toplumdan uzaklaştığı bir ‘sürgün’ olma durumunu getirdiğinin göstergelerindendir. Taşranın karakter için çıkışı olmayan bir yer algısı yaratması, Edgü’nün modernist bakış açısının etkilerinden biridir. Yalnızlık yalnızca bir düşünme süreci değil, soğuk ve yoğun karanlık gibi imgelemeler ile fiziksel bir duruma dönüştürülmektedir. Bu imgeleme, modernist bakış açısının yanı sıra Edgü’nün varoluşçu felsefeye yaklaşan yazım dilinin bir sonucudur. Varoluşçu felsefe Edgü’nün eserlerinde kaçınılmaz bir gerçek olarak ele alınmaktadır. ‘’Varoluşsal yalnızlık insanın yaşamı boyunca yaşadığı durumlarla ve olaylarla ilgilidir. Yaşamın geçici ve sonlanacak olması, ölümle tek başına yüzleşecek olma ve insanın dünya içerisinde bireysel bir var oluşa sahip olması gibi durumlar varoluşsal yalnızlığın ortaya

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

çıkmasına neden olur ‘’ (Doğan, 2024, s.30). Taşraya yolu düşen ve mecbur kalan Ferit Edgü karakterleri için, varoluşsal sorgulamalar kaçınılmaz durumdadır. Coğrafi şartlar ve içerisinde bulunduğu toplumun diline, kültürüne yabancı oluşu, karakteri insanlardan uzaklaştırmaktadır. İnsanlardan uzaklaşma durumu da zaman içerisinde kendisini sorgulamaya iter ve varoluşsal sorgulamalar baş gösterir. Bu bağlamda Ferit Edgü’nün taşrası, gidilen bir yerden çok içine düşülen bir durum olarak ele alınmıştır. İnsanı hem dünyadan hem de kendisinden uzaklaştıran, ama aynı zamanda en çok kendisine yaklaştıran, sessiz, derin bir sürgün halini temsil etmektedir.

SONUÇ

Ferit Edgü’nün yazın dünyasında taşra, yalnızca kente olan uzaklığı ile dikkat çeken coğrafi bir konum olarak ele alınmamaktadır. Bireyin varoluşu, dili ve toplumun öteki kısmı ile çatışmalar, yüzleşmeler yaşadığı, kendisini sorguladığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. 1950 kuşağının karamsar ve modernist algısını taşra ve birey gerçekliğiyle birlikte işleyen Ferit Edgü, taşrayı bireyin yabancılaşmasını görebileceği en izole yer olarak gördüğü için ele almıştır. Çalışmada yazarın *Doğu Öyküleri* eserindeki *İnsan Kokusu, İbram ve İbram’ın Oğlu, Birkaç Sözcük* ve *Doruk* bölümlerinden yararlanılmıştır. Ortaya konulan eserlerde taşra temi, dönemin köy edebiyatından keskin bir kopuşunun temsili niteliğindedir. Ferit Edgü, toplumcu gerçekçi eserlerde olduğu gibi köy ve taşra meselesini yalnızca siyasi bir zemin üzerine oturtmakla yetinmeyip bireyin iç dünyasındaki varoluşsal sancılarına da değinerek metafizik bir boyut kazandırmaktadır. Özellikle *Doruk* gibi öykülerde karşımıza çıkan kuraklık, sis, bitmek bilmeyen kar ve coğrafi yükseklik, sadece mevsimsel bir mekân bilgisi değil, karakterin iç dünyasındaki tıkanmışlığın, donmuşluğun ve sınırların sembolü niteliği taşımaktadır. Ferit Edgü öykülerinde doğanın konumu romantik bir kaçış mekânı olmaktan ziyade, insanın yabancılaşma hissini kamçılayan, yalnızlaştıran ve tüm hataları ile yüzleştiren bir yerdedir. *İnsan Kokusu* ve *İbram ve İbram’in Oğlu* gibi öykülerde ise insan ilişkileri üzerinde durulduğu gözlemlenmektedir. Ferit Edgü karakterlerinin, kendinden farklı olan öteki ile karşılaşmaları, zihinlerindeki yabancılaşma olgusunu belirgin kılmaktadır. Taşra insanı, bu izole edilmiş birey için hem varlığını sabitleyeceği yegâne ayna hem de her an tehdit oluşturabilecek bilinmez bir öznedir. Ferit Edgü, baş karakterlerini rutinlerinde olmayan mekanların içerisine yerleştirerek onları varoluşları ile olan savaşına terk etmektedir. Bu sayede taşra, mekân olmaktan çıkıp bir aydınlanma, bireyin kendisi ile yüzleşmesi için ayna görevinde yer almaktadır.

Öykülere bakıldığında, Ferit Edgü’nün karakterlerinin taşrayı bir ‘doğaya dönüş’ ve ‘kendini keşfetme’ yolculuğu olarak nitelendirdiği söylenememektedir. Edgü’nün eserlerindeki karakterler, taşrayı adeta bir zindan, hapislik yeri olarak görmektedirler. Bu mekânsal yalıtılmışlık, karakterin kendi iç dünyasındaki yalnızlığı yansıtır. Taşranın sessiz, kurak ve soğuk, sisli ortamı, bireyin içerisinde olduğu varoluşsal sorgulamanın bir yansıması olarak ele alınmıştır. Ferit Edgü’nün taşrası, insanın sadece kendi yalnızlığı ile bir arada olduğu, insanlardan ve toplumdan arındığı, yalnızca varoluşu ile baş başa kaldığı, adeta araf olarak nitelendirebileceğimiz bir yer konumundadır. Edgü’nün eserlerinde, taşra ve yalnızlık temi, birbirinden ayrı ele alınmayan iki temel unsur haline gelmiştir. Taşra, bir fon olmaktan çıkıp,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

metinlerin öznesi haline dönüşmüştür. Taşra anlatısı sosyolojik bir zeminde varoluşçu boyuta taşınarak aktarılmıştır.

KAYNAKÇA

Çetişli, İ. (2010) Batı Edebiyatında Edebi Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara.

Doğan, M. (2024). Felsefi Bir Problem Olarak Yalnızlık. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Edgü, F. (2025). Doğu Öyküleri, Everest Yayınları, İstanbul

Edgü, F. (2010). Leş, Sel Yayınları, İstanbul.

İlter, G. (2025). Ferit Edgü ve Hakkari'de Bir Mevsim Romanı Üzerine Bir İnceleme, Turcology Research, 84, 473-482. Hakkâri.

İşsever, A.R. (2025). Ferit Edgü'nün Dönüş Hikayelerinde Varoluşçuluk İzleri, Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi 13(41), Ankara.

Kılıç, Ö. (2018). Ferit Edgü'nün romanlarında yabancılaşma (Tez No. 520996) [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi, Tekirdağ.

Kıraç, T. (2025). Ferit Edgü'nün Öykülerinde Yalnızlık, Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi 5(2)s. 385-402. İstanbul.

Narlı, M. (2002). Romanda Zaman ve Mekân Kavramları, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(7), 91-106, Balıkesir.

Sartre, J. P. (2000). Varoluşçuluk. Çev. Asım Bezirci, Say Yayınları, Ankara.

Şahin, Y. (2020). Varoluşçuluğun Türk Edebiyatında Algılanışı ve Tutunamayanlar, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi 4(1), Yalova.

Şenderin, Z. (2011). Türk Romanında Taşra: Toplumsal Yapılanma, Aydınlar ve Yabancılaşma, Türkoloji Dergisi, 18(2), s.115-136, Kırıkkale.

Şimşek, Y. (2019). "İç Monolog" ve "Bilinç Akışı" Tekniği Açısından Oğuz Atay'ın "Unutulan" Hikâyesi, Söylem Filoloji Dergisi 4(2) 307-329, Tokat.

Tosun, N. (2023). Modern Öykü Kuramı, Hece Yayınları, Ankara.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SERAY ŞAHİNER ÖYKÜLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMININ İZLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fetih YANARDAĞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

fyanardag@hotmail.com, orcid:0000-0001-9903-542X

Aleyna KAYIŞ

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim

Dalı Yeni Türk Edebiyatı Programı, Yüksek Lisans Öğrencisi

aleynakayis67@gmail.com , orcid: 0009-005-3232-4418

Öz

Eril hegemonyanın boyunduruğu altında kalmayı kabul etmeyip, hak mücadelesine başvuran kadınlar aracılığı ile başlayan feminizm hareketinin bir getirisi olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet kavramı; kadın erkek eşitliği, yaşanılan toplumun cinsiyet bazında bireyler üzerindeki etkisi gibi pek çok konuyu kapsamaktadır. Toplumun gelişiminden dolaylı yoldan etkilenen edebiyat zaman içerisinde toplumsal cinsiyet kavramını ele alan eserlere de tanık olmaya başlamıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, biyolojik cinsiyetten farklı olarak incelenen, toplum tarafından atfedilen kurallar ile belirlenen, kadın erkek görevleri ve davranış kalıplarının tahakkümünde rol sahibi olan toplumsal cinsiyet kavramı ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Feminist edebiyat eleştirisinin, edebi eserlerdeki kadının konumu, kamusal yaşama dahil oluş biçimleri, hane içerisindeki rolleri gibi pek çok konuyu irdeleyen yapısı, kadın çalışmaları bakımından önem arz etmektedir. Türk edebiyatında bu yönde eser veren bir isim de Seray Şahiner'dir. Eserlerinde açık bir dille, toplumun çürümüş kısımlarını, kadınların hayatında yaşadığı zorlukları ve gelir eşitsizliği gibi konuları işleyen Seray Şahiner, romanlarında da aynı tutumu sürdürmüştür. Bu çalışmada, Popüler Türk Edebiyatı'nın öne çıkan isimlerinden olan Seray Şahiner'in, Hanımların Dikkatine, Hepyek ve Gelin Başı isimli üç öykü kitabı toplumsal cinsiyet kavramı bağlamında incelenecektir. Öykülerine yansıyan toplumsal cinsiyet kavramı izleri incelenerek kadına şiddet, aile içi şiddet, gelir eşitsizliği, ülkenin siyasi durumunun sosyal yaşama etkisi gibi çeşitli parametreler üzerinden değerlendirilmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Cinsiyet Kavramı, Seray Şahiner, Hanımların Dikkatine, Hepyek, Gelin Başı.*

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TRACES OF THE CONCEPT OF GENDER IN SERAY ŞAHİNER'S SHORT STORIES

Abstract

The concept of gender, which emerged as a result of the feminist movement—initiated by women who refused to accept the yoke of male hegemony and took up the struggle for their rights—encompasses many issues, such as gender equality and the impact of society on individuals based on their gender. Literature, which is indirectly influenced by societal developments, has over time begun to feature works that address the concept of gender. The theoretical framework of this study is approached in relation to the concept of gender—which is examined as distinct from biological sex, defined by socially ascribed norms, and plays a role in shaping the roles and behavioral patterns of women and men. The structure of feminist literary criticism, which examines a wide range of topics—such as the position of women in literary works, the ways in which they participate in public life, and their roles within the household—is of great importance to women's studies. Another author in Turkish literature who has produced works in this vein is Seray Şahiner. Using plain language in her works to address topics such as the corrupt elements of society, the hardships women face in their lives, and income inequality, Seray Şahiner has maintained the same approach in her novels as well. In this study, three short story collections by Seray Şahiner—a prominent figure in popular Turkish literature—namely *Hanımların Dikkatine*, *Hepyek*, and *Gelin Başı*—will be examined within the context of the concept of gender. By examining traces of the concept of gender reflected in her stories, an assessment will be conducted based on various parameters, such as violence against women, domestic violence, income inequality, and the impact of the country's political situation on social life.

Keywords: *Concept of Gender, Seray Şahiner, Hanımların Dikkatine, Hepyek, Gelin Başı.*

Giriş

Toplumsal cinsiyet kavramı ve feminizmin doğuşundan bu yana, dalgalar halinde ilerleyen feminizm pek çok değişim göstermiştir. İlk dalga feminizmden sonra gelen ikinci dalga feminizminde, kadınların en önem verdikleri konu özel alan olmuştur. Wirginia Wolf'un *Kendine Ait Bir Oda*'sında bahsedildiği gibi kadının bireyselleşebilmesi, benliğini fark edip potansiyelini ortaya çıkartabilmesi için kendine ait bir alanı olmalı, kendi ile baş başa kalabilmelidir. Dönemde kadınlar kişisel alanın da politik olduğunu öne sürmüş, bu doğrultuda çalışmalar yapmışlardır. Aynı zamanda beden algısının da üzerine giden ikinci dalga, kadın bedeni üzerinde yalnızca kadının kendisinin hak ve söz sahibi olduğunu vurgulamıştır. Üçüncü dalga feminizme gelindiğinde, kendinden önceki iki dalganın birikimi ile ilerleyen feministler, farklılıkların ortaya konulması konusu üzerinde durmuşlardır. 90'lı yıllara tekabül eden üçüncü dalganın aynı zamanda LGBT hareketlerinin yoğunlukta olmasından kaynaklı bu farklılıklar üzerinde durduğunu gözlemlememiz mümkündür. Günümüz toplumuna gelindiğinde ise toplumsal cinsiyet normları bakımından bilinçlenme gerek dünyada gerek ülkemizde çok daha yüksek yüzdelerdedir. Teknolojinin hayatımıza girişi ile bilgiye kolay ulaşan toplumun bilinçlenmesi daha hızlı olmuştur. Feminizmin artık bittiğini düşünenlere karşın feminist

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

mücadelenin sosyal mecralara taşındığını görebilmemiz mümkündür. Kadınlar, sosyal medyayı bir örgütlenme aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu durum Fotopoulou tarafından,'' Feminizm artık dijital kız kardeşlik üzerinden kadın örgütlenmesi sağlamaktadır. Ancak hatırlatılmalıdır ki dördüncü dalga feminizmde eleştirilen noktalardan biri de internet erişimi olmayan kadınların sorunlarıdır''(Fotopoulou, 2016, s.986). Şeklinde özetlenmiş olup, internet tarafından yapılan örgütlenmeye ulaşabilme fırsatı olmayan kadınlar düşünülmüş, bu durumun imkânı olmayan kadınlara ulaşma açısından kötü etkileri de olduğunu vurgulamıştır.

Toplumsal cinsiyet kavramı, bize ilk etapta fizyolojik olarak yüklenmiş olan çeşitli görevlerin yanı sıra cinsiyet norm ve eşitsizliklerinin toplumsal bir bakış açısı ile ele alınması ile oluşmaktadır. Toplumsal cinsiyet, her iki cinsiyeti içerisinde barındırsa da toplumun sosyolojik yapısının getirdikleri dolayısı ile daha çok kadının erkek egemen bir toplumda yaşam mücadelesini, cinsiyet kaynaklı dezavantajlarını vurgulayan bir role sahiptir. Kadın ve erkek rolleri devreye girdiğinde oluşan problemleri Kevser Özaydınlık, '' Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınlarla erkekleri farklılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal kaynaklara erişimlerini de etkiler ve eşitsiz kılar. Bu eşitsizlik, cinsiyete dayalı çeşitli ayrımcılık ve engellemelerle güçlenir; sadece kadınların değil, bütün toplumun ekonomik, siyasal, kültürel gelişmesi önünde ciddi bir engel haline gelir. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığı; eğitimden çalışma yaşamına, sağlıktan karar mekanizmalarına katılıma kadar yaşamın her ciddi boyutlardadır. Bu eşitsizlik, yalnızca kadınları ve kız çocuklarını etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda ülkenin demokratikleşmesinin ve kalkınmasının önünde de ciddi bir engel oluşturmaktadır.'' (Özaydınlık, 2014, s.94). Şeklinde belirterek ülke içerisindeki kadın ve erkeğin rolü, ''ev kadını'' tabirinin sosyal yaşama getirileri ile ilgili toplumsal cinsiyet eşitsizliği hakkında bilgi vermiştir.

Edebiyat, insanı konu edinmiş bir alan olduğundan, sosyoloji ile de bağlantılı olup toplumun kültür, insan ilişkileri, siyasal, tarihi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi parametrelerini içerisinde barındırır, bizlere toplumun hafızasını yansıtır. Bilhassa konumuz olan toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını, dönem eserlerinde kadına biçilen rol aracılığı ile okuyucuya yansıtıldığı gözlemlenmektedir.'' Toplumsal hayatın yanı sıra toplumda kadına biçilen rollerin, kadına yönelik değer ve algının değişmesinde en büyük rolü hiç şüphesiz ki 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yayın hayatına başlayan gazete ve dergiler oynamıştır. Batılılaşma/modernleşme yolunda adeta halkı teşvik edici ve özendirici bir araç vazifesi gören söz konusu gazete ve dergiler arasında en dikkat çekenleri *ise Hanımlara Mahsus Gazete, İnsaniyet, İnci, Hanımlar* ve *Hanımlara Mahsus Malumat* gibi dergilerdir. Bu yayınlarda kadınları ilgilendiren konulara ek olarak, Batı'daki gelişmeler doğrultusunda, Osmanlı-Türk kadının toplum ve aile içindeki konumu da tartışma konusu yapılmıştır. Böylece (yazılı basın/medya aracılığıyla) Türk kadınının kamusal alandaki varlığı daha görünür kılınarak, sosyal hayatın içinde daha çok yer almasına zemin hazırlanmış ve bu yolla kadın-erkek eşitliği konusunda kamuoyunda ortak bir algı ve kabul yaratılmaya çalışılmıştır. Ayrıca modern insanın nasıl giyinmesi ve nasıl yaşaması gerektiği "moda" kavramıyla halka benimsetilirken; kadın, eş ve anne olmak dışında cinsel kimliğiyle yine ilk kez bu dönem dergilerinde gündeme getirilmiştir (Özdemir, 2003). Kadınların toplumsal hayattaki yerini ve karşılaştıkları eşitsizlikleri görünür kılmak adına feminizm, tarih boyunca farklı dalgalarla gelişim

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

göstermiştir. Her dönem kendi koşullarına göre kadının sesini duyurmaya çalışmış, bu mücadele zamanla yalnızca sokaklarda değil, dijital mecralarda da devam etmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri yalnızca bireysel değil, toplumsal boyutta da ele alınması gereken ciddi bir meseledir. Bu mesele edebiyatın da önemli bir konusu hâline gelmiş, kadınların yaşadığı eşitsizlikler, yazarların kalemiyle gündeme taşınmıştır. Seray Şahiner gibi yazarlar, kadın karakterler üzerinden toplumdaki cinsiyet rollerini sorgularken, aynı zamanda okuru düşünmeye ve empati kurmaya davet eder. Böylece edebiyat, sadece bireysel hikâyeleri değil, toplumsal gerçekleri de barındıran güçlü bir araç olarak karşımıza çıkar. Türk Edebiyatı'nda başlangıcı bu şekilde olan tutum, günümüz popüler edebiyatına gelindiğinde daha çok ivme kazanmıştır. Edebiyatta kadın konusu görünür bir duruma gelerek, bu yönde eser veren isimlerin çoğaldığı görülmektedir. Bu isimlerden biri de Seray Şahiner'dir. Roman, hikâye, öykü gibi türlerde eserlerini kaleme alan Şahiner, eserlerinde odak noktası olarak kadın konusunu seçmiştir.

Seray Şahiner, 1984 Bursa doğumludur. İstanbul'da büyüyen yazar, eserlerinde de İstanbul'u karış karış anlatmış, ara sokaklarına girmiştir. İlköğrenimini Oruçgazi İlköğretim Okulu'nda, ortaöğrenimini Pertevniyal Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. 2007 yılında İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü'nden mezun olmuştur. 2011'de Marmara Üniversitesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nden, Sinema Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesi almıştır. Ailesinin yönlendirmesi ile küçük yaşta yazmaya başlayan Şahiner, dergiler ve fanzinler çıkartmış, birçok gazete ve dergide muhabirlik yapmıştır. İlk eseri *Gelin Başı*'nı üniversite üçüncü sınıfta yayımlayan yazar, aynı zamanda bu eserle Yaşar Nabi Nayır Edebiyat Ödülleri'nde "dikkate değer'' bulunmuştur. Yedi Tepeli Aşk isimli oyunda *Gelin Başı* eserindeki üç öyküsü sahnelenmiştir. *Gelin Başı* dışında, *Hanımların Dikkatin*e ve *Hepyek* isimli iki öykü kitabı daha bulunmaktadır. Şahiner ilk romanını *Antabus* ismi ile 2014 yılında yayımlamıştır. *Antabus* romanı, aynı isim ile Tatbikat Sahnesi'nde sahnelenmiş, oyun, 2016 yılında Afife Tiyatro Ödülleri'nde Cevat Fehni Başkut özel ödülünü almıştır. *Antabus, Kul*, *Ülker Abla* ve *Vatan Millet Samatya* olmak üzere dört romana sahiptir. Şahiner'in *Reklamı Atla* isimli bir deneme türünde eseri de vardır. Bu deneme *Ot* dergisi ve *Birgün* gazetesinde yayımladığı kurgu dışı yazılarından oluşmaktadır. Popüler edebiyatın farklı ve öne çıkan isimlerinden olan Şahiner, sınıf ve kadın meselesini merkeze aldığı, nispeten mizahi üslupla kaleme alınmış eserler vermiştir. Toplumu çok iyi tanıyıp, yapı taşlarını ince ince tüm eserlerine işleyen Seray Şahiner, bu yönü sayesinde dilini akıcı bir hale getirmiştir. Şahiner, yazarlık sürecinde karakterleriyle derin bağlar kurar ve onların dünyasını anlamaya çalışır. Bu yaklaşımı, okuyucunun karakterlerle empati kurmasını kolaylaştırır. Ayrıca, gazetecilik geçmişi sayesinde, eserlerinde doğal ve akıcı bir dil kullanır. Yapılan röportajlarında, sokakta yürürken, başımızı çevirip geçtiğimiz insanların hikayesini anlatmaya özen gösterdiğini belirten Şahiner, küçüklüğünde okuduğu romanlarda sokağın sesini duyarak büyüdüğünü ve eserlerine de bunu yansıtmak istediğini söyler. Eserlerindeki şehir anlatısında, bu durumun etkilerini görmek mümkündür. Bu noktadan bakarak yazar, eserlerinde bilinçli olarak diyalogları yoğun tutmuş, diyaloglarında da doğallığı yansıtmaya çalışmıştır. Kitaba kapanmadığı zamanlarını normal bir insan olarak geçirdiğini belirten Şahiner, sokağı çok iyi tanımaktadır. Garsonluk, anketörlük, konfeksiyon işçiliği gibi pek çok farklı iş alanında çalışmış, bu durum da eserlerine yansımıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Eserlerindeki hicivli dilin okuru daha çok bilinçlendireceğini düşünen Şahiner, mizahın ve hicvin hayatın bir parçası olduğunu, başımıza gelen toplumsal felaketlere bu şekilde dikkat çekilebileceğini belirtmiştir. Akıcı dil ve üslubu ile okurların ilgisini üzerinde tutmayı başarmıştır. Toplumsal olaylara her noktadan ince bir anlayışla yaklaşmış, eserlerinde toplumu bozan, kadınların hor görüldüğü ne varsa her bir etmeni korkusuzca eleştirmiştir. Kadının dünyasını okurlara en şeffaf hali ile anlatan Şahiner, kadınların kendisini eserde bulmasını, erkeklerin ise kadın dünyası ile ilgili fikir sahibi olmasını amaçlamıştır. ‘’Seray Şahiner’in öykülerinde kadınlar başroldedir. Şahiner; kadınların dünyasını, kadınların dünyaya nerden baktığını hem tarafsız hem tarafgir denilebilecek bir noktadan ele alır. Kadınların yanındadır ancak kadınları kusursuz, mükemmel ya da pür ü pak göstermek niyetinde de değildir. Kadınların kendilerini erkekler üzerinden tanımlama ve var olma çabasını eleştirir, hanımların dikkatini çekerek okuru kadın meseleleri üzerine düşünmeye davet eder. Öykü evrenindeki kadınlar günlük yaşamda karşılaşılabilecek türden kadınlardan oluşur’’. (Şahin, 2025, s. 106-107). Seray Şahiner’in öykülerinde kadınlar, var olma çabası içindedir. Yazar, pes etmeyen, çalışan, didinen ve hayatta mücadelesini sürdüren kadınları anlatır. Sosyo-ekonomik olarak alt ve orta sınıf insanlar onun öykülerinde kendine yer bulur. Seray Şahiner, eserlerinde sokağın içinden gelen sesi duyurmayı başaran, kadınların görünmeyen yaşamlarına ışık tutan bir yazardır. Gerek işçiliğiyle gerek diliyle toplumun arka planında kalan bireyleri merkeze alarak edebiyatını şekillendirmiştir. Mizahi üslubu, sade ve içten anlatımıyla yalnızca edebi bir metin sunmakla kalmaz; aynı zamanda okuyucusunu düşündürür, sorgulatır. Karakterleriyle kurduğu güçlü bağ, onların yaşamlarını derinlikli ve samimi bir biçimde aktarmasını sağlar. Şahiner’in yazarlığı hem bireysel hem toplumsal meseleleri cesurca ele alması bakımından, günümüz Türk edebiyatında kendine has bir yer edinmiştir.

Toplum Baskısı ve Namus

Toplumsal cinsiyet kavramı ele alındığında, kadın ve erkek rollerinin bazı sınırlar ile bölündüğünü görmemiz mümkündür. Cinsiyetlere atanan görevler kadın ve erkeğin sosyal yaşamda da ne kadar yer alabileceği, statü gibi konuları etkilemektedir. Bourdieu bu konuyu: ‘’Bilinen toplumların çoğunda kadınların aşağı toplumsal konumlara mahkûm olmaları gerçeğini açıklamak için, simgesel mübadele iktisadında her iki cinse atfedilen statülerin asimetrisini göz önüne almak gerekir. Erkekler, simgesel iktidarı korumaya ya da genişletmeye çalıştıkları evlilik stratejilerinin öznesiyken, kadınlara, her zaman ittifakları tescil etmeye yönelik simgeler gibi dolaşıma girdikleri bu mübadelelerin nesnesi olarak davranılmıştır. Kadınlar, böylece erkek idealine uyarak, simgesel değerlerini korumak için sürekli uğraşmaya zorlanmışlardır.’’ (Bourdieu,2014 s.25). Şekli ile açıklayarak erkek egemen toplumun kadınlara hak gördüğü toplumsal konum ne ise kadınların bu sınırlar çerçevesinde belli bir sosyal ve kamusal hayat yaşayabileceği vurgulanmıştır.

Yalnızca kadınlar üzerinden bir zemine oturtulan ‘namus’ meselesi, kadının attığı kahkahadan, giydiği kıyafetten, bir bakışından lekelenebilecek kadar hassas ilerletilmektedir. Kadının yalnızca var olmaya çalışması dahi ahlaksızlık olarak algılanabilecek bir noktaya getirilmiştir. Kadınları denetleyebilmek ve daha rahat yönlendirebilmek için kurgulanmış olan namus kavramı, kadınların bedeni ve cinselliği üzerinden somutlaştırılmakta ve bahsi geçen katı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kurallara uyulmadığı sürece ahlaksızlık, aşağılık olarak atfedilmektedir. Seray Şahiner'in öykülerinde bu duruma yönelik örnekler şu şekildedir:

'' Behiye'yi dile düşürmüşlerdi demek… Yarın bir gün kocasının da kulağına giderdi. Adam da… Boşardı. Boşamaz mı…" (Şahiner,2019, s.31).

'' El alem ne diyecek? Ananız, nineniz bu yaşında kocaya vardı. İnsan içine çıkamazlar…" (Şahiner,2019, s.24).

Namus kavramı üzerinden ele alınan bir diğer konu, bekaret meselesidir. Evlenmemiş bir kadının bekareti, korunması gereken bir hazine niteliği taşımaktadır. Bu hazineyi koruyamayan, evlilik dışı cinsellik yaşayan kadınlar, toplum tarafından 'hafif kız' olarak tanımlanmakta olup, evlenmesine uygun gözle bakılmamaktadır. Bu durum çevresindeki insanlar tarafından öğrenildiğinde toplumsal baskı ve cinsiyet gibi ağır sonuçlara sebebiyet vermektedir. Seray Şahiner bekaret ve cinsellik meselesine dair sorunları öykülerinde şu alıntılar ile okuyucusuna aktarmıştır:

'' Ailesi, bir çocukla ilişkisi olduğunu öğrenmiş de eşek sudan gelinceye kadar dövmüş kızı. Yasemin, oğlana yalvarmış '' Beni burda sağ koymazlar, sana kaçayım" diye, yanaşmamış oğlan, kızlığı da gitmiş Yasemin'in." (Şahiner,2019, s.63).

Kadınlara yönelik yapılan toplumsal baskının yanı sıra erkeklere karşı da yaşanan baskı modelleri görülmektedir. Fakat bu baskı dahi çoğu zaman erkeklerin eşlerinin eleştirilmesi noktasında değinilen bir durumdadır. Erkeğin daha önce evlenerek 'kirlenmiş' bir kadın ile evlenmesi, özellikle bu kadının bir çocuğunun olması toplum tarafından kabul edilemez durumlardan biridir. Daha önce evlenmiş bir kadın ile evlenmek 'bekaret' meselesi bakımından toplum tarafından olumsuzlukla karşılanmaktadır. Eşi ölmüş ya da boşanmış kadınların ancak kendisi gibi boşanmış ya da kendinden yaşça büyük erkekler ile evlendirilmesi uygun görülmektedir. Probleme Seray Şahiner'in öykülerinde şu alıntı ile değinilmiştir:

'' Onun da Nurgül için gözden çıkardıkları az şey miydi? Dul, çocuklu bir kadınla evlenmesine karşı çıkan ailesine resti çekince babasının evlenince kendisine vereceği daireden olduğu gibi; geliri babası, abisi ve kendisi arasında üleştirilen Zeytinburnu'ndaki kumaş toptancısından da uzaklaştırılmıştı". (Şahiner, 2023, s.116).

Seray Şahiner'in öykülerinde de sıklıkla yer verilen ' el alem ne der', 'dillere düşmek' gibi söylemler de namus anlayışının gündelik yaşama yansımalarıdır. Kadınlar, yalnızca aile bireylerince değil bulundukları toplum tarafından da denetleme altında tutularak davranışları analiz edilmektedir. Çıkabilecek en ufak söylenti dahi, namus kavramına indirilmiş sert bir darbe olarak değerlendirilmektedir. Seray Şahiner, kavramın baskıcı yönünün kadınların hayatını yaşamasına etkilerini okuyucusuna aktararak eleştirmektedir. Namus kavramının kadınlar üzerindeki belirleyici etkisinin toplumsal bir birlik ile sürdürülmesi eserlerde gözler önüne serilen problemler arasındadır.

Kadının Ev İçindeki Konumu ve Kocalık Mertebesi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Kadın, söz konusu olan toplumsal yapı içerisinde kendisine bir yer aramaya başlarsa, ona atfedilen görevlerin arasında kaybolur. Erkek egemenliğine dayalı bir toplumsal düzeni var eden patriyarkal sistemin getirmiş olduğu bu ataerkil yapıda, kadının üzerine yıkılmış bazı roller vardır. 'Tüm toplumlar, bedenlerindeki farklılıktan dolayı iki cinsiyet arasında erkek ve kadın ayrımına gitmişlerdir. Bu tüm kültürlerin bu farklılıkları çok çeşitli biçimlerde ifade etmesiyle sonuçlanmakta, erkek ve kadınlar ayrı özellikler edinmekte ve değişik rolleri üstlenmektedir. Zamanla cinsiyetler arasındaki farklılığı onaylamakla birlikte, erkeklere daha fazla değer vermek pek çok kültürün bir özelliği gibi karşımıza çıkmaktadır.'' (Entwistle, 2012, s. 216,217). Erkek ve kadınlara biçilen bu rollerin getirisi, kadınların ev içerisine kapalı bir hayat yaşayıp, yalnızca kendisini evine, eşine ve çocuklarına adaması olmuştur. Bu görevlerin altında ezilen kadın, bir kez dahi dönüp kendisine kim olduğu hakkında sorular sormamış, kendisini tanıyamamıştır. Bir uyanış geçirip kendisine dönmeye karar veren kadın ise içerisinde yaşadığı toplumda ekonomik ve sınıfsal engellere takılmış, benliğini ve potansiyelini ortaya çıkartma fırsatını çoğu zaman elde edememiştir. Şahiner'in romanlarındaki kadın karakterleri, kimi zaman bu benlik arayışına girişecek olsa dahi roller ve sınıfsal şartlar kadınların yakasını bırakmamıştır**.** Bahsi geçen rol dizilimleri, kadınlara başta ailesi olmak üzere çocukluğundan itibaren işlendiği için, kadın bunu bir gereklilik olarak görmektedir. Çoğu zaman, kocasına ve evine dair yaptıklarını sorgulamadan doğal akış içerisinde gerçekleştirir. Kendisine verilen rollerin yanı sıra 'erkek ne isterse yapmakta özgür' öğretisi sebebi ile eşinden gelen psikolojik ve fiziksel şiddet, aldatma, sevgisizlik gibi pek çok unsuru normal karşılayıp 'erkektir, yapar' düşüncesine bürünmektedir. Seray Şahiner'in öykülerinde bu durumun izlerine gerek kadının kendisi gerek çevredeki kadınların söylemleri aracılığıyla rastlamak mümkündür.

Kadının, karşısındaki kişi ailesindeki erkek birey olduğunda sessiz kalması beklenmektedir. Toplumca kabul görmüş ''kocamdır döver de söver de ''sözü durumu açıklayan en dikkat çekici atasözlerinden biri durumundadır. Kadının kocası karşısında ses çıkartamayışının temel sebebi, varlığını belirleyen statü kaynağının kocası aracılığı ile verilmesidir. *'' Çünkü sevgilisi, kocası olmayan bir kadın, daima tek başınadır. 'Eşi olmak" bir sosyal statü meselesidir". (Şahiner, 2023, s.18).* Bir kocası olmayan kadın, ötekileştirilmiş 'evde kalmış' muamelesi görmüştür.

Bu statüyü alan kadının ise görevi yalnızca evlenmek ile sınırlı kalmamaktadır. Bunun yanı sıra kocasını kimseye kaptırmaması, gönlünü hoş etmesi ve ondan gelen her türlü duruma karşı sessiz kalıp, memnun etmesi beklenmektedir. Toplumun birçok kesiminde karşılaşılan bu durumla ilgili Seray Şahiner'in öykülerinde şu örneklere rastlanılmaktadır:

'' Bir adamı onun hem annesi hem sevgilisi hem metresi hem en yakın arkadaşı hem kızı hem de inşallah karısı olabileceğine inandırmak; işte asıl kadınlık buydu Ayşe'ye göre". (Şahiner, 2019, s.66).

'' Artık insanları yormayacağım; Mehmet de bu akşam gelince ne kadar değiştiğimi, hayatı sakin suların derinliğinde yaşadığımı, bir hayat arkadaşı olmak için biçilmiş kaftan olduğumu fark edecek". (Şahiner, 2023, s.49).

Örneklerde de görüldüğü üzere Şahiner'in kadın karakterleri, çoğu zaman kendi arzularını ve kararlarını erteleyerek, hayatlarını toplumun, bilhassa eşlerinin onayını almaya yönelik

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

şekillendirmektedirler. Bu durum, kadınların özne olmaktan uzaklaşarak, birilerinin hayatını memnun etmek üzerine kurgulanmış figüranlar olarak göstermektedir. Böylece kadınlar, toplumsal beklentiler ile bireysel istekleri arasında sıkışırken kendi benliklerinden giderek uzaklaşırlar. Seray Şahiner, öykülerinde ele aldığı karakterler bağlamında bu çatışmayı okuyucunun gözünde anlaşılabilir hale getirerek addedilen toplumsal görevler noktasına dikkat çekmektedir.

‘’Esme’nin kendisinden iki yaş küçük kardeşi kocasından sürekli dayak yer de ‘’Çocuklarımın babasıdır” deyip oturur gene annesiyle aynı mahalledeki evinde. Ablasının kocasıysa hepten hayırsız çıkmıştır.” (Şahiner, 2019, s.76) Aziz Şeker durum ile ilgili: ‘’ Ataerkil toplumlarda kadını geleneksel rollerle sınırlayan; çocuk doğurma ve büyütme, ev içi hizmet verme gibi görevlerle ele alan baskın yaklaşımın yanında edebi metinlerde de kadını üreme başta olmak üzere biyolojik özellikleriyle belirlenmiş rollerle ele alan örneklere çokça rastlanmaktadır. (Şeker, 2020, s.13) tespitinde bulunarak, kadının aile içerisindeki rolüne dikkat çekmiştir. Kadının görevi yalnızca ev hayatı ile sınırlı tutulmuşken, çocuk yetiştirmek gibi büyük bir sorumluluk yalnızca kadın üzerine bırakılması yetmiyormuş gibi çocuğu için şiddet dahi gördüğü bir hane içerisinde kalması zorunlu tutulmuş ve ‘fedakâr anne’ statüsü ile bu durum meşrulaştırılmıştır.

Kadın Dayanışması

Kadınların birliği ve örgütlenmesi ile oluşan feminizmin, en belirgin noktalarından biri kadın dayanışmasıdır. Ülkemizde de ‘kadın, kadının yurdudur’ sloganı ile yola çıkan bu dayanışma, kolektif bir kadın bilinci oluşturmaktadır. Günümüzde feminizm 4.dalgasını içerisinde barındıran sosyal medya kullanımının da feminizm çalışmalarına dahil edilmesi olayı kendisini en belirgin şekilde kadın dayanışması üzerinden var etmektedir. Bilhassa, tacize uğrayan, haklarını arayan kadınların sosyal mecralarda bu durumu paylaşması ile tüm kadınların destek oluşu ve ifşa kültürü, günümüzde yaygındır. Kadın dayanışmasının en belirgin örneklerinden olmasıyla birlikte bunun dışında, Seray Şahiner’in öykü kitaplarında da görülebileceği üzere, bir kadının kendisini en iyi anlayacağını düşündüğü kişiler yine kadınlar olmaktadır. Kadınların, tanıdıkları bir erkektense hiç tanımadıkları bir başka kadını güvenmek için seçmeleri de bu noktada dikkat çekicidir. 4. Dalga feminizmin getirisi olan *'sisterhood'* bir diğer adıyla, kız kardeşlik kavramı, bu noktada etkili olmuştur. ‘’Kadınların erkek hakimiyeti tarafından mağdur edildiği anlayışı üzerine temellendirilen kız kardeşlik kavramı, ırk ve sınıf gibi konularda kırılmalar yaşanmıştır. Eşitlik için verilen mücadelede öncelikle kadınların, diğer kadınlar üzerinde herhangi bir cinsiyet, sınıf ve ırk gibi kavramlar üzerinden eleştirmemesi gerekmektedir ‘’ (Hooks, 2012:14-15). Kadınlar, yardıma ihtiyaç duyduğu her anda kız kardeşlerinin safında mücadeleye hazır şekilde beklemektedir. Seray Şahiner’in öykülerinde kadın dayanışmasının izleri şu örnekler aracılığı ile işlenmiştir:

‘’Şu gelen? Hem de bir kadın. Hem de yalnız yürüyen bir kadın. Ceylan’ı en iyi o anlar”. (Şahiner, 2019, s.100). Alıntıda da görüldüğü gibi bir kadın, yardıma ihtiyacı olduğu anda, sokakta yalnız başına yürüyen başka bir kadını gördüğünde, kendini güvende hissetmiş ve destek için yardımına başvurmuştur.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

‘’Ben Sibel: İkinci kadınım… Bunun söyledikten sonra verdiğim üç noktalık aranın içinde neler barındırdığını biliyorsanız, bir dahaki Hıdırellezde kaderinizden kurtulmanız için dilekte bulunacağım.” (Şahiner, 2019, s.57). Gelin Başı öyküsünden yapılan bir diğer alıntıda ise, kolektif kadın mücadelesinin izlerine rastlamak mümkündür. Kendisini ikincil bir cinsiyet olarak gören kadın karakterin, kendi gibi bu ezilmişlik altında kalmış olabilecek, hiç tanımadığı kadınlar için dilekte bulunması, bu kolektif bilincin en belirgin incelenebileceği örneklerden olmuştur.

Seray Şahiner'in eserlerinde kadın dayanışması yalnızca zorda kalındığında yaratılan bir yardımlaşma değil benzer deneyimlerin ortak bilinci üzerinden de kurgulanmış durumdadır. Bu nedenle kadın karakterler, yaşadıkları sorunları anlatırken ya da çözüm ararken kendilerine en yakın hissedecekleri kişilerin yine kadınlar olduğunu düşünmektedir. Aynı zamanda bu dayanışmayı kadınların yalnızlaştırılmasına karşı edinilmiş bir mücadele hattı olarak da yorumlamak mümkündür. Ataerkil toplumun direttiği 'kadın kadının kurdudur' söyleminin aksine kadınlar birlik ve beraberlik içerisinde birbirlerinin yurdu olmayı tercih etmiş, ortak bir mücadele bilinci kazanmalarını sağlamıştır.

Sonuç

Çalışmada, Çağdaş Türk edebiyatında kadın sesini en güçlü ifadeleri ile aktaran Seray Şahiner’in öykü kitaplarındaki toplumsal cinsiyet normlarına dair izler üzerine bir inceleme yapılmıştır. Seray Şahiner’in öykülerinde kadının yeri aktarılırken, mağdur olan kadınlar üzerinden bir anlatım tercih ettiği görülmektedir. Didaktik bir yaklaşım ile kadına şiddet, toplumsal baskı gibi konuları ele almak yerine ikincil konumda olan kadınların iç dünyasına, konuşmalarına yer vererek okuyucunun mağdur kadınlar ile empati yapması sağlanmıştır. Kullanılan dilin günlük konuşma diline yakın oluşu, argo, sokak jargonu, yöresel ağızların kullanımı ise okuyucuya şeffaflık içerisinde durumun anlatılması bakımından önem arz etmektedir. Kadınların hayatta kalma mücadelelerine değinilen öykülerde, toplumsal baskı, namus ve bekaret kavramları, kadının hane içerisindeki konumu gibi pek çok noktaya değinilmiştir. Öyküleri edebiyatımızın içerisinde ayrıştıran nokta ise içerisinde yapılan tespitlerin doğallığıdır. Pek çok röportajında sokağa inip insanları gözlemlediğini, farklı sınıflardan insanlar ile diyalog kurduğunu belirten Seray Şahiner, yaptığı gözlemleri eserlerine de yansıtmıştır. İncelenen öykülerde bekaret, dul olma durumu, toplumsal baskı korkusu gibi meselelerin kadının toplumsal varoluşunu gözlemleyen ve erkek egemen bir kalıba uymaya teşvik eden birer yönlendirme mekanizması olduğu gözlemlenmektedir. Erkek egemen patriyarkal sistem, bu normların dışına çıkan kadını şiddet ve dışlanma yoluyla cezalandırırken, addedilen kurallara uymayan evlilik yapılarını da reddetmektedir. Kadına doğduğu ilk andan bu yana hane içerisinde öğretilen ‘ideal ev kadını’ ve ‘fedakâr anne’ kalıbı öykülerde, kadının benliğini keşfetmesindeki en büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Seray Şahiner, evlenme ve bir kocaya sahip olma meselesini statü olarak gören toplumun ‘erkektir yapar’ kalıplarını mizahi, hicivli bir dil ile okuyucuya aktarmaktadır. Ataerkil sistemin yalnızlaştırmak için büyük çaba harcamasına karşılık geliştirilen ‘kız kardeşlik’ bilinci de Seray Şahiner’in öykülerinde yardıma ihtiyaç duyan kadınlar aracılığı ile aktarılmış konular arasındadır. Seray Şahiner özellikle alt sınıfın mahalle ve aile kültürünü yerinde gözlemler aracılığı ile kadınlara

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yönelik yapılan haksızlıklar bakımından ele alarak eserlerinde okuyucusuna aktarmaktadır. Bu aktarım sürecindeki doğal dili, okuyucusuna samimiyeti hızlı okunulabilir ve empati aracılığıyla bir hakları bilinci oluşturabilecek şekilde tasarlanmıştır.

KAYNAKÇA

Bourdieu, P. (2014). Eril tahakküm (Çev. B. Yılmaz). Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Entwistle, J. (2012). Moda-Beden: Moda, Elbise ve Modern Sosyal Teori (Çev. İ. Taş). İletişim Yayınları, İstanbul.

Fotopoulou, A. (2016), "Digital and Networked by Default? Women's Organisations and the Social Imaginary of Networked Feminism", New Media & Society, 18, (6)

Hooks, B. (2012). Feminizm Herkes İçindir. (Çev. Z. Demirsu ve O. Günay). Bgst Yayınları.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, (33), Muğla.

Özdemir, U. (2003). Türkiye'de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi-Moda, Reklam, Medya Üçgeni, Köprü Dergisi, Güz (84), İstanbul.

Şahin,H.(2025). Seray Şahiner'in Hanımların Dikkatine Adlı Öykü Kitabında Kurmaca Atmosferin İşleyişi Üzerine Bir İnceleme, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi 5(1), Samsun.

Şahiner, S. (2019). Hepyek, Everest Yayınları, İstanbul.

Şahiner, S. (2019). Gelin Başı, Everest Yayınları, İstanbul.

Şahiner, S. (2023). Hanımların Dikkatine, Everest Yayınları, İstanbul.

Şeker, A. (2020). Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet, Gece Kitaplığı Yayınları, İstanbul.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

REZMÎ'NİN KASİDELERİNDE BAHÇE VE ÇİÇEK ESTETİĞİ

Doç. Dr. Murat KEKLİK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

muratkeklik@yyu.edu.tr - 0000-0002-8579-772X

ÖZET

Klasik Türk şiirinde kasidelerin nesîb bölümleri, bahar ve bahçe tasvirlerinin en yoğun işlendiği metinler arasında yer alır. XVII. yüzyılın ikinci yarısıyla XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olan Rezmî'nin (ö. 1719) kasideleri, bahar tasvirini çiçeklerden oluşan bütüncül bir estetik kurguya dönüştürmesi bakımından dikkat çekici metinler arasındadır. Rezmî, baharı gül merkezli bir bahçe düzeni çevresinde kurmakla birlikte nergis, lâle, sünbül, benefşe, sûsen, zanbak, papatya ve diğer çiçekler belirli görevler üstlenerek kasidelerde estetik bir bütünlük oluşturmuşlardır. Kasidelerde nergisin kadeh taşıması, sünbülün nargile içmesi, sûsenin kılıç kuşanması, benefşenin asker, ay çiçeğinin firâş olarak tasvir edilmesi çiçeklerin tabiî özelliklerinden hareketle sosyal kimlikler kazandığını göstermektedir. Özellikle Divan'daki Taʿrîf-i Vaṣf-ı Şükûfe-i Bahâr şiiri, çiçekleri meslekler ve toplumsal statüler etrafında bir araya getiren özgün yapısıyla bu bahçe tasavvurunun en dikkat çekici örneğini oluşturmaktadır. Bu yönüyle kasidelerdeki bahar tasvirleri, nesîb geleneğinin kalıplaşmış unsurlarını aşan, çiçekler arasındaki ilişkiler üzerine kurulu özgün bir bahçe tasavvuru ortaya koymaktadır. Çalışmada Rezmî Divanı'ndaki kasideler taranarak bahar, bahçe ve çiçeklerle ilgili beyitler tespit edilmiştir. Tespit edilen beyitler metin merkezli bir yaklaşımla değerlendirilmiş; çiçeklerin kullanım sıklıkları, üstlendikleri işlevler ve aralarındaki anlam ilişkileri birlikte ele alınmıştır. Aynı bahçe sahnesi içerisinde birlikte kullanılan çiçeklerin üstlendikleri görevler, hareket alanları ve oluşturdukları estetik bütünlük de değerlendirme kapsamına alınmıştır. Çiçekler, bağımsız benzetmeler olmanın ötesinde bahar yaşantısına katkı sağlayan ve birbirini tamamlayan unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Çiçekleri tek tek ele alan mazmun incelemelerinden farklı olarak Rezmî'nin kasidelerinde bahçeyi meydana getiren estetik düzenin, çiçekler arasındaki görev paylaşımı ve anlam ilişkileri çerçevesinde ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rezmî, kaside, bahçe, bahar, çiçek

THE GARDEN AND FLORAL AESTHETICS IN REZMÎ'S QASIDAS

ABSTRACTS

The *nasīb* sections of qasidas in Classical Turkish poetry constitute the principal textual space in which spring and garden descriptions are elaborated. The qasidas of Rezmî (d. 1719), who lived during the second half of the seventeenth century and the first quarter of the eighteenth century, are particularly noteworthy for transforming the depiction of spring into an integrated aesthetic composition constructed through flowers. While Rezmî builds spring around a rose-centred garden, narcissus, tulip, hyacinth, violet, iris, lily, daisy and various other flowers

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

assume specific functions, collectively creating an aesthetic unity within the qasidas. The portrayal of the narcissus holding a goblet, the hyacinth smoking a water pipe, the iris bearing a sword, the violet appearing as a soldier and the sunflower serving as a *fîrāş* (attendant) demonstrates that flowers acquire social identities derived from their natural characteristics. In particular, the poem *Taʿrīf-i Vaṣf-ı Şükūfe-i Bahār* stands out as the most distinctive example of this garden conception by bringing flowers together within the framework of professions and social status. Accordingly, the spring descriptions in Rezmî's qasidas present an original conception of the garden founded upon the relationships among flowers, extending beyond the conventional patterns of the *nasīb* tradition.

This study surveys the qasidas in Rezmî's *Dīvān* to identify all couplets related to spring, the garden and flowers. The selected couplets are examined through a text-centred approach, considering the frequency of floral imagery together with the functions assigned to flowers and the semantic relationships established among them. The roles, spheres of action and aesthetic unity of flowers appearing within the same garden scene are likewise taken into consideration. Rather than treating flowers as isolated poetic images, the study evaluates them as complementary elements contributing to the experience of spring. In doing so, it aims to reveal the aesthetic order underlying the garden in Rezmî's qasidas through the distribution of functions and the semantic relationships established among flowers, offering a perspective distinct from studies that examine floral motifs individually.

Keywords: Rezmî, qasida, garden, spring, flowers

GİRİŞ

"Niyet etmek, yaklaşmak" anlamlarına gelen Arapça "kasada" kökünden türeyen kaside bir kişiyi övmek ve karşılığında yardım istemek için yazılan şiirlerdir. Arap edebiyatında doğmuş, Fars edebiyatında bazı değişikliklere uğrayarak Türk edebiyatına geçmiştir. Tek kafiyeli nazım şekli olan kasideler gazel gibi aa, ba, ca, da, … şeklinde kafiyelenerek yüz beyte kadar yazılabilirler. Nesîb veya teşbîb ile başlayan kasideler girizgâh beytiyle en uzun bölüm olan methiyeye bağlanır. Ardından fahriye bölümüyle devam ederek dua kısmıyla sona erer. Kasidelerin nesîb veya teşbîb bölümlerinde aşktan, sevgilinin güzelliğinden; mevsim tasvirlerinden, Ramazan, bayram gibi özel günler çoğunlukla konu edilir. Nesîb, sevgilinin güzelliği ve aşk üzerine yazılan kasidenin başlangıç bölümünü ifade etmek için kullanılırken bahar ve diğer tasvirleri konu alan bölümlere teşbîb denilmiştir. Ancak sonradan bu ayrım ortadan kalkarak konu farkı olmaksızın kasidelerin başlangıç bölümlerine nesîb veya teşbîb denilmiştir. Nesîbde işlenen konuya, redif veya kafiyelerine göre de kasideler isimlendirilmişlerdir: bahâriyye, şitâ'iyye, îdiyye, sûriyye, rahşiyye, r'a'iyye, mîmiyye, gül kasidesi, sözüm kasidesi gibi (İpekten, 2014, s. 40).

Kasidelerin başlangıç bölümlerinde en çok işlenen konulardan biri bahar mevsimidir. Bahariyye olarak adlandırılan kasidelerin bu bölümünde bahar tasvirlerine yer verilir. Şairler genellikle memduhun övgüsüne geçmek için bu bölümde zemin oluşturma çabası içerisindedirler. 10-12 beyitlik bu bölümde bahar bir bayram coşkusuyla anlatılır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bahariyyelerde çiçek, ağaç, çimen, kuş, rüzgâr, su ve bunların doğurduğu çağrışımlar güzellik, canlılık, koku ve renk çevresinde oluşturulan imajlarla dikkatlere sunulur (Akkuş, 2014, s. 25)

Bahariyyelerde en çok karşılaşılan beyitler çiçeklerle ilgili olanlarıdır. Osmanlı'da devlet yapısının müesses hâle gelmesiyle kent ve bahçe kültüründe görünürlüğü artan çiçekler, şiirde ve süsleme sanatlarında geniş yer bulmuştur. Şairler, geleneğin belirlediği soyutlama ve üsluplaştırma estetiği doğrultusunda, çiçekleri dış görünüşlerinden hareketle çeşitli benzetmelere konu etmiş, genel ve ortak özelliklerini öne çıkarmış, kişileştirmiş, canlı tablolar oluşturmuş, birer imgeye büründürmüşlerdir (Açıl, 2015, s. 24).

Divan şairleri, "çiçek" sözcüğünün yerine genellikle *ezhâr* ve *şükûfe* kelimelerini kullanmış; kimi zaman *gonca* ve *gül*ü de çiçek anlamında zikretmişlerdir. Klasik Türk şiirinde gül ve lâle başta olmak üzere çiçekler, yüzyıllar boyunca bitkisel özellikleriyle uyumlu olarak şiirlerde hayallere konu olmuş ve imgeleştirilmişlerdir. Zâtî, Necâtî ve Bâkî gibi şairlerin eserlerinde sıkça rastlanan çiçekler en çok sevgili, güzellik ve toplum hayatından sahnelerle ilişkilendirilmiştir. 16. yüzyılda Fuzûlî, Zâtî, Hayâlî, Bâkî ve Nev'î gibi şairler tabiat ile insan arasında sıkı bir bağ kurmaya çalışmış, bahçe tasvirini doğrudan bağımsız bir tarz yerine çeşitli konularda söylenmiş kaside ve gazellerin içinde dolaylı biçimde işlemişlerdir (Çınar, 2004, s. 149, 157). Çiçeklerin şiirlerdeki yoğunluğu 15. ve 16. yüzyıllarda zirveye ulaşmış, zamanla somut ve gerçekçi bakış açısının yerini soyut kavramlara bıraktığı bir estetik dönüşüm yaşanmıştır (Yavuz, 2007, s. 218, Çukurlu, 2019, s. 394). Yapılan incelemelerde şairlerin eserlerinde ilk etapta 19 farklı çiçek tespit edilse de bitki çeşitleri ve farklı adlandırmalar hesaba katıldığında bu sayı 28'e ulaşmaktadır. Klasik metinlerde isimleri doğrudan geçen bu 28 çiçek şunlardır: *gül (verd)*, *nesrîn*, *nesteren*, *lâle*, *şâkâyık*, *şakâyıku'n-nu'mân*, *sünbül*, *nergis ('abher)*, *zerrîn*, *zerrîn-kadeh*, *nevrûz*, *benefşe (menevşe)*, *yâsemîn (semen, yâsemen)*, *sûsen*, *nîlûfer (nîlû-per, nîlû-berg)*, *çadır çiçeği*, *reyhân*, *fesleğen*, *karanfil (karanfül)*, *za'ferân*, *şebbû (şebbûy)*, *zanbak*, *buhûr-ı Meryem (bahûr-ı Meryem)*, *leylâk*, *merzengûş (mercânköşk)*, *sedâb* ve *lisânü's-sevr* (Yavuz, 2007, s. 217).

Klasik Türk şiirinde bahar ve bahçe tasvirlerinin, çiçeklerle ilgili imajların yoğun bir şekilde kullanıldığı divanlardan biri de *Rezmî Divan*'ıdır. Rezmî mahlasıyla şiirler yazan şairin asıl adı Mehmed'dir. Bey ya da Paşa unvanlarıyla anılmaktadır. Osmanlı hanedanına mensup bir şairdir. Annesi IV. Murad'ın kızı Safiye Sultan, babası ise sırasıyla Kanije, Budin, Halep, Basra, Kandiye ve Diyarbakır valiliklerinde bulunmuş Hüseyin Paşa'dır. Sarayda yetişerek küçük yaşta şiire yönelen Rezmî, hayatı boyunca silahşorluk, kapıcıbaşılık, mîr-i ahûr sânîlik, silahtarlık ve şıkk-ı sânî defterdarlığı gibi görevlerde bulunmuş, 29 Safer 1131/21 Ocak 1719 tarihinde Beşiktaş'taki köşkünde vefat etmiştir. Şairin bilinen tek eseri olan *Divan*'ı 1110/1698'de tertip edilmiş olup 2 mesnevi, 13 kasîde, 530 gazel, 3 tahmis, 1 tercî-bend, 49 kıt'a ve 188 müfredden müteşekkil geniş hacimli bir eserdir (Gürbüz, 2012, s. 9, 51).

Rezmî'nin geniş hacimli *Divan*'ında bahar ve çiçek tasvirleri gazeller, kasideler ve diğer nazım şekilleri içerisinde farklı yoğunluklarda yer almakla birlikte, inceleme kasidelerle sınırlandırılmıştır. Kasidelerin nesîb bölümleri, şaire diğer nazım şekillerine göre daha geniş bir tasvir alanı sağlamaktadır. Bu özellik, baharın kuruluşunu, çiçekler arasındaki ilişkileri ve bahçeyi meydana getiren estetik düzeni bütüncül bir yapı içerisinde değerlendirmeye imkân vermektedir. *Rezmî Divan*'ında bulunan dokuz kasideden altısı devlet büyüklerine övgü

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

üzerinedir. Diğerleri niyâznâme, nasihatnâme ve şükûfenâme türlerindedir. Övgü üzerine yazılan kasideler uzun bahar tasvirleriyle başlamaktadır. Öyle ki methiye bölümleri bu bölümlere göre kısa kalmaktadır (Gürbüz, 2012, s. 52).

Rezmî'nin kasideleri çiçek çeşitliliği bakımdan dikkate değer bir malzeme sunmaktadır. Şair, klasik şiirin müşterek çiçek repertuvarını büyük ölçüde benimsemekle birlikte bu repertuvarı sevgilinin güzellik unsurlarını karşılayan mazmunlar olarak kullanmakla yetinmemiştir. Gül, lâle, nergis ve sünbülün yanı sıra benefşe, sûsen, zanbak, reyhan, papatya, polya, şebbû, buhûr-ı Meryem ve ay çiçeği gibi daha seyrek işlenen bitkilere de yer vererek geniş bir çiçek kadrosu vücuda getirmiştir. Bu kadronun çoğu zaman aynı bahçe sahnesi içinde bir arada zuhur etmesi ve her çiçeğin kendine mahsus bir hareket, görev ve anlam kazanması, Rezmî'nin bahçe tasavvurunu incelemeye değer hâle getirmektedir.

1. Rezmî'nin Kasidelerinde Bahçe Estetiği

1.1. Kasidelerde Nesîbin BölümlerininYapısı

Rezmî'nin kasideleri birlikte değerlendirildiğinde nesîb bölümlerinin tek bir kuruluş biçimi göstermediği görülmektedir. Şair, kasidenin yazılış sebebini ve sunulduğu kişiyi dikkate alarak nesîbi yeniden şekillendirmiş; bahar tasvirlerini de bu çerçevede farklı yoğunluklarda işlemiştir. İncelenen dokuz kaside içerisinde 1, 2, 3, 4, 5, 7 ve 9. kasideler bahar ve çiçek tasvirleriyle başlarken 6. ve 8. kasidelerde doğrudan methiye ve nasihat konusuna geçilmiştir.

Birinci kasidede bir na’t olmakla birlikte ilk üç beyit gül, gülşen ve gonca etrafında şekillenmiş ancak ayrıntılı bir tabiat tasvirine dönüşmemiştir.

Açılsa nev-bahârda verd-i handân
Elümden düşmez idi câm-ı rahşân (K. 1/1)

Bahâr irse diyü fikrüm dem-â-dem
Salınsam goncalarla şâd u handân (K. 1/3)

İkinci kaside ise bahar tasviri bakımından belirgin bir genişleme göstermektedir. Şair, ilk beyitten itibaren gülistanı canlandırmakta; ardından gül, nergis, lâle, sünbül, benefşe, sûsen, semensâ, zanbak, reyhan ve papatya gibi çok sayıda çiçeği aynı sahne içerisinde bir araya getirmektedir.

Güldi yine nev-rûz-ı bahâr ile gülistân
‘Âlem yeniden tâze hayât buldılar ol ân (K. 2/1)

Beytinin ardından çiçekler ardı ardına sahneye çıkarak bahçe sahnesinde boy göstermektedirler.

Üçüncü kasidede bahar sevgili merkezli bir söyleyişle şekillenmiştir. Sevgilinin gülzara gelişiyle bahar anlam kazanmıştır. Ancak ikinci kasidedeki kadar geniş bir çiçek kadrosuna bu kasidede yer verilmemiştir.

Bi-hamdi'llâh irişdük mevsim-i nev-rûz-ı sultâna
Ümîdvâruz bu dem teşrîf ider gülzâra cânâne (K. 3/1)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Top olmış her gül-i sad-bergleri meydân-ı gülşende
O nahl-i ser-nigûnî benzemiş gûyâ ki çevgâna (K. 3/3)

Dördüncü kasidede nesîbin kuruluşunu belirleyen lalenin tasviridir. Bahar, laleyi görünür kılan zaman olarak değerlendirilirken gül ve gonca gibi diğer çiçekler de bu tasviri tamamlayan unsurlar hâline gelmektedir.

Didi ey gâfil ü bî-çâre uyan aç gözüni
Yine açıldı geçen gibi sinân lâleleri (K. 4/8)

Beşinci kaside, bahar tasvirini tarihî bir bağlam içerisine yerleştirmesi bakımından diğerlerinden ayrılır. Mora Seferi'nin Nevruz gününde başlaması, bahar ile askeri hareketi aynı şiirsel zeminde buluşturmuştur. Burada bahar yalnızca tabiatın dirilişini ifade etmez, yeni bir seferin ve yaklaşan zaferin de işaretidir.

Bahâr oldı yine âlem behişte döndi ser-tâ-ser
Bilindi kim zemîn üzre nice bâg-ı irem vardur (K. 5/1)

Çıkup bu dem zümürrüd tahtına nev-rûz-ı sultânî
Ser-tâ-ser geydi hil'atler hezârân mürtesem vardur (K. 5/2)

Yedinci kaside, ikinci kasideden sonra bahar tasvirlerinin en geniş yer tuttuğu metindir. Venedik Seferi dolayısıyla Dâmâd Ali Paşa için kaleme alınan bu kasidenin nesîbi bütünüyle bahar tasviri üzerine kuruludur. Bu kasidede bahçe bir bezm meclisi görünümü kazanmıştır. Şair, baharın gelişiyle birlikte gülistanı canlı bir bezm meclisi olarak tasvir eder; gül, gonca, nergis, sûsen, sünbül, benefşe ve buhur gibi bahçeyi meydana getiren unsurlar aynı sahnede bir araya getirilmiş, çiçekler hareket eden ve çeşitli görevler üstlenen varlıklar olarak ele alınmıştır.

Getür ey sâkî yine câm-ı meyi geldi bahâr
Eyle dil-hastene sen şerbet-i la'lünle tîmâr (K.7/1)

Aldı pür-şevk ile câmını ele nergisler
Başladı çın seherî itmege hep def'-i humâr (K.7/9)

İki hancerle bu dem raksa girince sûsen
Lâlenün dâg-ı derûnında yüregi oynar (K.7/10)

Benefşe bu kasidede farklı bir özellik kazanır; şair onun vefasızlığını mizahi bir söyleyişle dile getirerek çiçeği insan karakteriyle ilişkilendirir.

Sordılar bûy-ı vefâ var mı benefşede diyü
Kendü hercâylıgın eylemedi ol inkâr (K.7/13)

Dokuzuncu kaside (Taʿrîf-i Vaṣf-ı Şükûfe-i Bahâr) ise bahar tasvirlerinin ulaştığı son aşamayı temsil etmektedir. Önceki kasidelerde bahçe içinde görülen çiçekler bu şiirde doğrudan anlatının merkezine yerleşir. Şiirde bahar, çiçeklerin açtığı mevsim olmanın ötesine geçmekte; çiçekler belirli görev ve mesleklerle tanıtılarak bahçe başlı başına bir tasvir konusu hâline gelmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Zerrîn-kadeh çemende ‘ayyâşdur
Lâle hulûlî bir kızıl-başdur (K. 9/1)

Nev-bahârun çerisidür benefşe
Ocakda sanki Hâcı Bektâşdur (K. 9/5)

Sâhib-i seyf imiş sûseni bildük
Bir yalın yüzlü cân-hırâşdur (K. 9/11)

Ay çiçegi bedr-i mâha benzer kim
Sultânına bâğçesinde firâşdur (K. 9/14)

2.2. Bahçeyi Meydana Getiren Çiçekler

Gül

Kasidelerde en sık karşılaşılan çiçek güldür. Gül, baharın gelişini haber verir, bahçedeki düzeni başlatır ve diğer çiçeklerin etrafında toplandığı estetik merkeze dönüşür. Gül, klasik Türk edebiyatında "tek başına saltanatını ilân etmiş marûf bir çiçek"tir; *şâh-ı gül, sultân-ı gül, hüsrev-i gül* gibi terkipler de bu saltanatın dilde nasıl teşahhus ettiğini göstermektedir. Bahçenin bütün unsurları bu saltanatın etrafında anlam kazanır (Akgül, 2013, s. 23).

Gül, estetik özelliklerinin yanı sıra İslam kültüründe kazandığı dini ve tasavvufi anlamlar sebebiyle diğer çiçeklerden ayrılır. Rivayetlerde Hz. Muhammed'in Miraç gecesindeki terinden kırmızı gülün yaratıldığına inanılması, gülü Hz. Peygamber'in güzelliği ve kokusuyla ilişkilendirmiş; na‘tlerde Hz. Muhammed'in yanağı, saçı, boyu, ağzı ve kokusu çoğu zaman gül ve gonca mazmunlarıyla tasvir edilmiştir. Tasavvufi yorumlarda ise gül, ilahi güzelliğin ve tecellinin sembolü olarak değerlendirilmiş; bülbülün güle duyduğu aşk da insan ruhunun Hak'ka yönelişini ifade eden temel hayallerden biri hâline gelmiştir (Tanç, 2009, s. 970).

Birinci kasidede baharın gelişi "verd-i handân" ile ifade edilirken ikinci kasidede gül, yeniden tahtına çıkan bir hükümdar görünümündedir. Yedinci kasidede ise yüz yapraklı güller bülbüle gönüllerindeki derdi anlatmaktadır.

Açılsa nev-bahârda verd-i handân
Elümden düşmez idi câm-ı rahşân (K. 1/1)

Başladı hezâr derd-i dilin itmege izhâr
Çıkdı yine ‘izz ile serîre gül-i handân (K. 2/2)

Yine açıldı tabak gibi gül-i sad-bergler
Eyledi derd-i derûnını hezâra izhâr (K. 7/6)

Lâle

Lale, XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı kültüründe estetik ve sembolik değeri en yüksek süs bitkilerinden biri hâline gelmiştir. Saray bahçelerinden şehir hayatına kadar geniş bir kullanım alanı bulan lale, özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bahçe kültürünü şekillendiren

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

başlıca çiçek olarak öne çıkar. Farklı türlerinin yetiştirilmesi, adlandırılması ve bu konuda risâleler kaleme alınması, lâlenin yalnızca bir süs bitkisi olarak görülmediğini de göstermektedir. Ebced hesabında "Allah" lafzıyla aynı değeri taşıması, tevhidi çağrıştıran yapısı ve dini mimaride yaygın biçimde kullanılması, laleye tasavvufi ve dini anlamlar da kazandırmıştır (Kartal, 1997, s. 109). Lâle Rezmî'nin şiirinde süreklilik gösteren çiçeklerden biridir. İkinci ve yedinci kasidelerde bağrındaki dağ ile dikkat çekerken dördüncü kasidede müstakil bir tasvir konusu hâline gelmiştir. Dokuzuncu kasidede ise sosyal bir kimlik kazanarak bahçedeki görev paylaşımına katılmaktadır.

Gösterdi bu dem dâğını her lâle ser-â-pâ
İtdi şeb-i nev-rûzda şevk ile çerâgân (K. 2/6)

Didi ey gâfil ü bî-çâre uyan aç gözüni
Yine açıldı geçen gibi sinân lâleleri (K. 4/8)

Zerrîn-kadeh çemende ‘ayyâşdur
Lâle hulûlî bir kızıl-başdur (K. 9/1)

4. kasidede lâlenin dış görünüşü sufi hırkasına benzetilir ve kaside boyunca sevgili, savaş, tasavvuf alanlarına ait benzetmeler aynı çiçek üzerinde toplanmış olur. Bu bakımdan Rezmî'nin lâle tasavvuru, 16. yüzyılda Hayâlî Bey'in lâleyi kırmızı duvaklı bir geline benzeterek kurduğu masum-güzellik eksenli tasvirden (Çınar, 2004, s. 153-154) belirgin biçimde ayrılır; Rezmî, aynı çiçeği daha ziyade askerî ve tasavvufi bir çerçeveye yerleştirmiş olur.

Nîce medh idelüm lâleyi şevk ile biz
Geymişler sûfî gibi hep câmeleri (K.4/29)

4. kasidenin nesîbinde bahar, lâlenin tasvirini hazırlayan bir giriş niteliğindedir. Gül, gonca, çemen ve bülbül gibi klasik bahar unsurları anlatıya katılmakla birlikte bunların temel işlevi lâlenin güzelliğini daha belirgin hâle getirmektir. Şair, lâleyi renk, şekil ve tabiî özellikleri yanında sevgili, savaş ve tasavvuf çağrışımlarıyla birlikte değerlendirerek çok yönlü bir tasvir meydana getirmiştir.

Nergis

Nergis, klasik Türk şiirinde en sık kullanılan çiçeklerden biridir. Kaynaklarda zaman zaman *abher* ve *zerrîn-kadeh* adlarıyla da anılan nergis, daha çok sevgilinin gözüyle kurulan benzerlikler etrafında değerlendirilmiştir. Bunun yanında hasta, mahmur ve âşık tipinin tasvirinde; taç, külâh, kadeh, altın ve gümüş gibi eşyaların benzetilmesinde; yıldızlarla ilgili hayallerin kurulmasında da önemli bir mazmun olarak kullanılmıştır. (Civelek, t.y., s. 4). Nergis, ikinci ve yedinci kasidelerde bezm meclisinin sâkîsidir. Beşinci kasidede ise sûsenle birlikte askerî çağrışımlara konu olduğu görülür.

Zerrîn kadehin destine aldı yine nergis
Toldurdı murâd üzre ana câmını devrân (K. 2/5)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Aldı pür-şevk ile câmını ele nergisler
Başladı çın seherî itmege hep def'-i humâr (K. 7/9)

Göreydi zer-nişân nergislerin tîgini gülşende
Dimezdi bir dahı sûsen elümde hançerüm vardur (K. 5/10)

Sünbül

Sünbül, klasik Türk şiirinde gül ve lâleden sonra en sık kullanılan çiçeklerden biridir. Kasidelerin bahariye ve nesîb bölümlerinde, gazellerde ve mesnevilerde geniş bir kullanım alanı bulan sünbül, zamanla müstakil "sünbüliyye" kasidelerinin de konusu olmuştur. Özellikle sevgilinin saçıyla kurulan benzerlikler etrafında gelişen mazmunlar, sünbülü klasik şiirin en işlek benzetme unsurlarından biri hâline getirmiştir. Bunun yanında hoş kokusu, kıvrımlı görünüşü ve koyu rengi sebebiyle bahar tasvirlerinde, tabiat betimlemelerinde ve çeşitli hayallerin kuruluşunda önemli bir yer tutmaktadır (Karaman, 2012, s. 297). Sünbül, görünüşü ve kokusuyla bazen rint, bazen rakip, bazen de gönlü yaralı bir âşık olarak görünmektedir. Dokuzuncu kasidede ise kumaşa benzetilerek estetik görünüşü öne çıkarılmıştır.

Aldı eline sanki duhân lûlesi sünbül
Gömgök buluda girdi sanurlar anı yârân (K. 2/7)

İşitdük ölçinürmiş kâkül-i dil-dâr ile sünbül
Anun kaç başı vardur kim berâber gele meydâna (K. 3/4)

Sünbülün gerçi perîşân idi ahvâli ezel
Sînesin itmiş idi gömgök anun da efgâr (K. 7/11)

Mâ'î Hıtâyî tellidür sünbül
Çıkınca güzel hoş kumâşdur (K. 9/2)

Benefşe ve Sûsen

Benefşe (menekşe), klasik Türk şiirinde baharın ilk açan çiçeklerinden biri olarak önemli bir yere sahiptir. Koyu rengi, hoş kokusu, kısa boyu ve başını eğik tutan görünümü sebebiyle sevgilinin saçı, zülfü, kâkülü ve ayva tüyüyle ilişkilendirilmiş; aynı zamanda tevazu, kulluk ve âşığın mahzun hâlini çağrıştıran bir mazmun olarak değerlendirilmiştir. Baharın ve çemenin ayrılmaz unsurlarından biri olan benefşe, klasik Türk şiirinde yalnızca bitkisel özellikleriyle anılmaz; çeşitli insan tipleri, meslekler ve sosyal kimliklerle kurulan benzetmeler sayesinde geniş bir anlam alanı kazanır. Bu yönüyle benefşe, klasik şiirin en işlek çiçek mazmunlarından biri olarak hem tabiat tasvirlerinde hem de sembolik anlatımlarda sıkça kullanılmıştır (Çelebioğlu, 2016, s. 166). Benefşe ile sûsen hemen her bahariye kasidesinde görülen iki çiçektir. Benefşe baharın ilk açan çiçeği olması yönüyle sûsen ise hançer ve kılıç taşıyan muhafız rolüyle kasidelerde karşımıza çıkar.

Her cây sakın çıkdı benefşe dimenüz kim
Evvel gelen oldur çemene zâr ile giryân (K. 2/9)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Nev-bahârun çerisidür benefşe
Ocakda sanki Hâcı Bektâşdur (K. 9/5)

Sûsen, klasik Türk şiirinde en çok kılıç, tîğ, hançer ve şemşîr gibi kesici silahlarla ilişkilendirilen çiçeklerden biridir. Sivri ve uzun yaprakları sebebiyle askerî çağrışımlar etrafında şekillenen bu mazmun, zamanla dil (zebân), suhandân, hizmetçi, âşık ve dilber gibi farklı benzetmelerle zenginleşmiştir. Sûsen hakkında kurulan hayaller yalnızca dış görünüşüne dayanmaz; kadim kültürde bu çiçeğe yüklenen sembolik anlamlar da şiirdeki kullanımını belirleyen önemli unsurlar arasında yer alır (Yılmaz, 2025, s. 346).

Dizmiş iki câniblerine hancer-i sûsen
Girmeye bu bâga diyü bîgâne vü nâ-dân (K. 2/10)

İki hancerle bu dem raksa girince sûsen
Lâlenün dâğ-ı derûnında yüregi oynar (K. 7/10)

Nergisin altın renkli yaprakları kılıca, sûsen ise hançere benzetilir; şair, iki çiçeği aynı hayal içinde karşılaştırarak klasik mazmunu zenginleştirir. Nergis-kılıç ve sûsen-hançer teşbihleri, 16. yüzyıl klasik Türk şiirinde de nergisin kadeh, sûsenin ise tîğ (kılıç) ile özdeşleştirildiği yerleşik bir çağrışım alanına dayanmaktadır (Akgül, 2013, s. 50).

Göreydi zer-nişân nergislerin tîgini gülşende
Dimezdi bir dahı süsen elümde hançerüm vardur (K.5/10)

Gonca ve Diğer Çiçekler

Gonca, ilk kasideden itibaren baharın gelişini karşılayan genç güzelliği temsil etmektedir. Dördüncü kasidede sevgilinin dudağına, yedinci kasidede ise bezme katılmak isteyen gençlere benzetilmektedir.

Bahâr irse diyü fikrüm dem-â-dem
Salınsam goncalarla şâd u handân (K. 1/3)

Başumuz üzre ser-efrâz yir eylerse sezâ
Leb-i cân-bahş u dil-ârâya döner gonceleri (K. 4/10)

Gonçalar yir bulamaz dâhil-i bezm olmaga kim
Ana sıklet vireyor bile o agyâr gibi hâr (K. 7/8)

Dokuzuncu kasidede ise bahçe daha da genişlemektedir. Şebbû, zanbak, buhûr-ı Meryem, ay çiçeği ve diğer bitkiler belirli görevlerle aynı topluluğa katılır.

Kara kullıkcı gibidür şebbû
Ma'an reng ü rûda yoldaşdur (K. 9/6)

Teberî ile bile yürür zanbak
Bûy-ı istikâmetde hem-pâşdur (K. 9/8)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yatur çemende buhûr-ı Meryem
Münharif-mizâc sâhib-i farrâşdur (K. 9/12)

Ay çiçegi bedr-i mâha benzer kim
Sultânına bâğçesinde firâşdur (K. 9/14)

Polya ekonomik bir değer taşıyan nesne, buhûr-ı Meryem çemende yere yakın duruşundan hareketle bir farrâş (döşemeci), ay çiçeği ise dolunaya benzeyen sîmasıyla bahçenin sultanına hizmet eden bir firâş (yatak hizmetkârı) olarak tasvir edilir.

Polya bir pâre akça ider dirler
Öyle olsa âdeme ma'âşdur (K.9/3)

Yatur çemende buhûr-ı Meryem
Münharif-mizâc sâhib-i farrâşdur (K.9/12)

Ay çiçegi bedr-i mâha benzer kim
Sultânına bâğçesinde firâşdur (K.9/14)

Kasideler birlikte değerlendirildiğinde Rezmî'nin bahçeyi tek bir çiçek etrafında kurmadığı açıkça görülmektedir. İlk kasidelerde gül, gonca, nergis ve sünbül çevresinde şekillenmeye başlayan bahçe, ilerleyen kasidelerde benefşe, sûsen, lâle, zanbak ve diğer çiçeklerin katılımıyla genişlemektedir.

2.3. Bahçenin Hareket Kazanması

Rezmî'nin kasidelerinde bahçe, durağan bir tabiat görünümü olmaktan uzaktır. Şair, baharı yalnızca açan çiçeklerle tasvir etmez; rüzgârın estiği, kuşların öttüğü, çiçeklerin yürüdüğü, konuştuğu, hizmet ettiği ve birbirleriyle ilişki kurduğu hareketli bir dünya meydana getirir. Böylece bahçe seyredilen bir manzara olmaktan çıkar; her unsurun belirli bir görev üstlendiği canlı bir hayat sahnesine dönüşür. Özellikle 2, 5, 7 ve 9. kasidelerde bu hareketlilik giderek yoğunlaşmakta; önce tabiatın canlanmasıyla başlayan hareket, daha sonra çiçekler arasındaki ilişkiler aracılığıyla bütüncül bir düzene dönüşmektedir.

İkinci kasidede baharın gelişiyle birlikte bahçenin bütün unsurları aynı anda harekete geçmektedir. Bülbül gönlündeki derdi dile getirirken gül yeniden tahtına çıkmakta; nergis eline altın kadehini almakta, lâle bağrındaki yarayı göstermekte, sünbül nargile lülesini eline almakta, benefşe doğrulmakta, sûsen ise iki yanına hançerlerini kuşanarak bahçeyi korumaktadır.

Başladı hezâr derd-i dilin itmege izhâr
Çıkdı yine ‘izz ile serîre gül-i handân (K. 2/2)

Zerrîn kadehin destine aldı yine nergis
Toldurdı murâd üzre ana câmını devrân (K. 2/5)

Gösterdi bu dem dâğını her lâle ser-â-pâ
İtdi şeb-i nev-rûzda şevk ile çerâgân (K. 2/6)

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Aldı eline sanki duhân lûlesi sünbül
Gömgök buluda girdi sanurlar anı yârân (K. 2/7)

Hâlince benefşe yine kad çekdi çemende
Rû-mâl ideyor pâyına geldükçe o cânân (K. 2/8)

Dizmiş iki câniblerine hancer-i sûsen
Girmeye bu bâga diyü bîgâne vü nâ-dân (K. 2/10)

Bu beyitlerde dikkat çeken husus, hareketlerin birbirinden bağımsız ilerlememesidir. Nergisin kadeh sunması, sünbülün bezm ehli gibi davranması, benefşenin hizmet etmesi ve sûsenin bahçeyi koruması aynı bahçe düzeninin farklı yönlerini meydana getirir. Böylece hareket, tek tek çiçeklerin fiillerinden doğmaz; bahçedeki ortak hayatın işleyişini görünür hâle getirir.

Beşinci kasidede hareket yalnızca çiçeklerle sınırlı kalmaz; baharın gelişiyle birlikte tabiatın bütünü aynı değişime katılır. Nevruz tahta çıkmakta, kış dağlara çekilmekte, şebnem goncaları şarap kadehine dönüştürmekte, sabâ ise yolları gül yapraklarıyla döşemektedir.

Çıkup bu dem zümürrüd tahtına nev-rûz-ı sultânî
Ser-tâ-ser geydi hil'atler hezârân mürtesem vardur (K. 5/2)

Kaçup bu fasl içinde berf düşdi şimdi kûhsâra
Depince üstine şâh-ı bahâr çün leşkerüm vardur (K. 5/3)

Düşen her gonçeye şeb-nem mey-i gül-gûna dönmişdür
Dise şâyeste her gül elde la'lîn sâgarum vardur (K. 5/6)

Döşer gül-berg-i terle yolların bâd-ı sabâ bâgun
Gelürse basmasun hâk üzre dir bir muhterem vardur (K. 5/12)

Burada hareket, bahçeyi büyük bir karşılama merasimine dönüştürmektedir. Baharın tahta çıkışı, kışın çekilişi ve sabânın yolları hazırlaması aynı sahnenin ardışık safhalarıdır. Böylece tabiat, yaklaşan devlet büyüğünü karşılamak üzere hazırlanan bir mekân görünümü kazanır.

Yedinci kasidede hareket daha da yoğunlaşır. Bu defa bahçe açıkça bir bezm meclisi olarak tasarlanmıştır. Sabâ meclisi kurmakta, goncalar içeri girmek istemekte, diken buna engel olmakta, nergis kadeh sunmakta, sûsen raks etmekte, cûybâr servi boylu sevgiliyi aramakta ve sabâ onun gelişini haber vermektedir.

Kurdı bir meclis-i zîbende bu gülşende sabâ
Geldi bu bezm-i safâya nice etfâl ü kibâr (K. 7/5)

Gonçalar yir bulamaz dâhil-i bezm olmaga kim
Ana sıklet vireyor bile o agyâr gibi hâr (K. 7/8)

Aldı pür-şevk ile câmını ele nergisler

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Başladı çın seherî itmege hep def'-i humâr (K. 7/9)

İki hancerle bu dem raksa girince sûsen
Lâlenün dâğ-ı derûnında yüregi oynar (K. 7/10)

Cûybârun dolaşup gezdügi bu gülşende
Rûy-mâl itmege ol serv-i semensâyı arar (K. 7/16)

Burdı gûşını sabâ berg-i buhûrun didi kim
Göz kulak ol gele bu gülşene şâyed dil-dâr (K. 7/17)

Bu kasidede hareket yalnızca fiillerin artmasıyla açıklanamaz. Bahçedeki bütün unsurlar ortak bir hadisenin farklı taraflarını üstlenmektedir. Sabâ haberci, nergis sâkî, sûsen rakkas, gonca davetsiz misafir, diken ise engel rolünü üstlenmektedir. Böylece bahçe, karşılıklı ilişkiler üzerine kurulan canlı bir topluluk görünümü kazanmaktadır.

Bu anlayışın en gelişmiş örneği Taʿrîf-i Vaṣf-ı Şükûfe-i Bahâr başlıklı dokuzuncu kasidede görülmektedir. Önceki kasidelerde fiiller aracılığıyla hareket kazanan bahçe, burada görev dağılımı sayesinde işlemektedir.

Nev-bahârun çerisidür benefşe
Ocakda sanki Hâcı Bektâşdur (K. 9/5)

Sultân-ı bahâr şâtırıdur teberî
Nesîm-i peyk-revle kardaşdur (K. 9/7)

Teberî ile bile yürür zanbak
Bûy-ı istikâmetde hem-pâşdur (K. 9/8)

Sâhib-i seyf imiş sûseni bildük
Bir yalın yüzlü cân-hırâşdur (K. 9/11)

Yatur çemende buhûr-ı Meryem
Münharif-mizâc sâhib-i farrâşdur (K. 9/12)

Ay çiçegi bedr-i mâha benzer kim
Sultânına bâğçesinde firâşdur (K. 9/14)

Bu şiirde hareket artık tek tek fiiller üzerinden kurulmamaktadır. Çiçeklerin üstlendikleri görevler, bahçenin sürekli işleyen bir düzen içinde tasarlandığını göstermektedir. Önceki kasidelerde açılan, yürüyen, konuşan ve hizmet eden çiçekler burada belirli vazifeler etrafında örgütlenmiş bir topluluğun üyelerine dönüşmektedir. Böylece bahçe, yalnızca hareketli bir tabiat sahnesi olmaktan çıkar; kendi işleyişi, görev paylaşımı ve iç düzeni bulunan canlı bir estetik bütünlük hâlini almaktadır.

2.4. Çiçeklerden Kurulan Toplum Hayatı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Rezmî'nin kasidelerinde çiçeklere yüklenen görevler, bahar tasvirlerinin en dikkat çekici özelliklerinden birini meydana getirir. İlk kasidelerde birkaç çiçeğe verilen görevler münferit örnekler hâlinde görülürken şiirler ilerledikçe bu uygulama genişlemekte, *Taʿrîf-i Vaṣf-ı Şükûfe-i Bahâr* başlıklı dokuzuncu kasidede ise bütün bahçeyi kuşatan düzenli bir yapıya dönüşmektedir. Bu yapıyla bahçe, çiçeklerin açtığı tabiî bir mekândan uzaklaşarak her çiçeğin belirli bir vazife üstlendiği, hiyerarşisi bulunan sembolik bir cemiyet hâlini almaktadır. Bu anlayışın ilk örnekleri ikinci kasidede görülmektedir. Şair, çiçekleri renkleri, kokuları veya şekilleriyle tasvir etmekle yetinmeyerek onları belirli vazifeler üstlenen şahıslara dönüştürür. Nergis meclisin sâkîsi, sünbül bezm ehli, benefşe hizmetkâr, sûsen ise bahçenin muhafızıdır. Aynı bahçe içerisinde meclisin kurulması, hizmetin yürütülmesi ve düzenin korunması birlikte yapılmaktadır.

Zerrîn kadehin destine aldı yine nergis
Toldurdı murâd üzre ana câmını devrân (K. 2/5)

Aldı eline sanki duhân lûlesi sünbül
Gömgök buluda girdi sanurlar anı yârân (K. 2/7)

Hâlince benefşe yine kad çekdi çemende
Rû-mâl ideyor pâyına geldükçe o cânân (K. 2/8)

Dizmiş iki câniblerine hancer-i sûsen
Girmeye bu bâga diyü bîgâne vü nâdân (K. 2/10)

Yedinci kasidede bu yapı daha da belirginleşerek bir bezm tablosu oluşturulur. Sabâ meclisi kurar, gonca içeri girmek ister, diken buna engel olur, nergis kadeh sunar, sûsen ise raks eder. Çiçekler belirli rolleri temsil etmekle kalmayıp birbirleriyle ilişki kurarak ortak bir düzen meydana getirir.

Kurdı bir meclis-i zîbende bu gülşende sabâ
Geldi bu bezm-i safâya nice etfâl ü kibâr (K. 7/5)

Gonçalar yir bulamaz dâhil-i bezm olmaga kim
Ana sıklet vireyor bile o agyâr gibi hâr (K. 7/8)

Aldı pür-şevk ile câmını ele nergisler
Başladı çın seherî itmege hep def'-i humâr (K. 7/9)

İki hancerle bu dem raksa girince sûsen
Lâlenün dâğ-ı derûnında yüregi oynar (K. 7/10)

Bu anlayışın ulaştığı en ileri safha *Taʿrîf-i Vaṣf-ı Şükûfe-i Bahâr* başlıklı dokuzuncu kasidededir. Önceki kasidelerde birkaç çiçekle sınırlı kalan görev dağılımı burada bahçenin tamamına yayılır. Şair, hemen her çiçeği Osmanlı toplumunda karşılığı bulunan bir görev veya meslekle ilişkilendirir.

Zerrîn-kadeh çemende ʿayyâşdur

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Lâle hulûlî bir kızıl-başdur (K. 9/1)

Nev-bahârun çerisidür benefşe
Ocakda sanki Hâcı Bektâşdur (K. 9/5)

Kara kullıkcı gibidür şebbû
Ma'an reng ü rûda yoldaşdur (K. 9/6)

Sultân-ı bahâr şâtırıdur teberî
Nesîm-i peyk-revle kardaşdur (K. 9/7)

Teberî ile bile yürür zanbak
Bûy-ı istikâmetde hem-pâşdur (K. 9/8)

Sâhib-i seyf imiş sûseni bildük
Bir yalın yüzlü cân-hırâşdur (K. 9/11)

Yatur çemende buhûr-ı Meryem
Münharif-mizâc sâhib-i farrâşdur (K. 9/12)

Ay çiçegi bedr-i mâha benzer kim
Sultânına bâğçesinde firâşdur (K. 9/14)

Bu beyitler birlikte okunduğunda bahçede tesadüfî bir görev dağılımı bulunmadığı görülmektedir. Benefşe askerî teşkilâtı, şebbû saray hizmetini, teberî ile yürüyen zanbak maiyet düzenini, sûsen güvenliği, buhûr-ı Meryem ve ay çiçeği ise hizmet sınıfını temsil etmektedir. Lâlenin rind ve kızılbaş kimliği de bu sosyal yapının farklı bir kesimini tamamlamaktadır.

Şair bununla da yetinmez; bazı bitki ve çiçekleri doğrudan insan karakterleriyle tanımlar.

İsmi dil-ber perçemi imiş dutalum
Bir çigne-bâz u nâ-terâşdur (K. 9/13)

Yaraya merhem olur her demde
Vâdîsinde sarmaşık da kallâşdur (K. 9/16)

Bîd midür bili bügri bir kocamış
'Âlem-i âb ider 'ayyâşdur (K. 9/20)

Ayrık iken yine nâmı her yirde
Yine işi dolaşmadur savaşdur (K. 9/21)

Bu beyitlerde meslekler yerini karakter özelliklerine bırakmaktadır. Düzenbaz, kavgacı, ihtiyar ve ayyaş tipleri bahçeye taşınarak sosyal çevre daha da genişletilmiş farklı mizaçtan kişiler tasvir edilmiştir.

Rezmî, çiçeklerin renklerini, biçimlerini ve tabiî özelliklerini hareket noktası alarak Osmanlı askerî, idari ve gündelik hayatına ait görevleri bahçe içerisinde yeniden kurmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Rezmî'nin bahariye tasvirlerini benzer örneklerden ayıran başlıca özellik de burada ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle bahçe, çiçeklerin açtığı tabiî bir mekân olmanın ötesine geçmekte; kendi hiyerarşisi, vazife dağılımı ve sosyal ilişkileri bulunan sembolik bir cemiyet görünümü kazanmaktadır.

Rezmî'nin nesîblerindeki genel görünüp bir bütün olarak değerlendirildiğinde şu noktalar dikkati çeker: Kasidelerde bahçenin kuruluşu da belirli bir sıra takip etmektedir. Önce baharın gelişiyle tabiat canlanmakta; ardından gül, lâle, nergis, sünbül ve diğer çiçekler görünmeye başlamaktadır. Sabâ bahçeyi hazırlamakta, bülbül nağmelerini yükseltmekte, nergis kadehini eline almakta, sûsen kılıç kuşanmakta, goncalar meclise katılmak istemekte, çiçekler birbirleriyle konuşmakta ve aynı sahnenin farklı unsurları olarak görevlerini yerine getirmektedir. Bahçenin birbirinden bağımsız tasvirlerin sıralandığı bir mekân olmaktan uzaklaşarak kendi düzeni bulunan canlı bir çevreye dönüşmesi Rezmî'nin bahar ve çiçek estetiğini klasik şiirdeki benzer örneklerden ayıran başlıca özelliktir. Şair, ortak mazmunları korumuş ancak bu mazmunları aynı bahçede buluşturarak aralarında işlevsel ilişkiler kurmuştur. Çiçekler tek başlarına anlam taşıyan benzetmeler olmaktan çıkmış, bahçenin yapılanmasına katkı sağlayan tamamlayıcı unsurlar hâline gelmiştir. Bahçe de bu unsurların bir araya geldiği tabiî bir mekân olmanın ötesinde, hareketin, düzenin ve toplumsal hayatın birlikte temsil edildiği sembolik bir dünya olarak şekillenmiştir. Bu yönüyle Rezmî'nin kasidelerinde bahar tasvirleri, nesîb geleneğinin sunduğu estetik imkânları genişleten özgün bir söyleyiş ortaya koymaktadır.

3. Bahar, Bahçe ve Çiçeklerin Kasidelerdeki Oransal Dağılımı

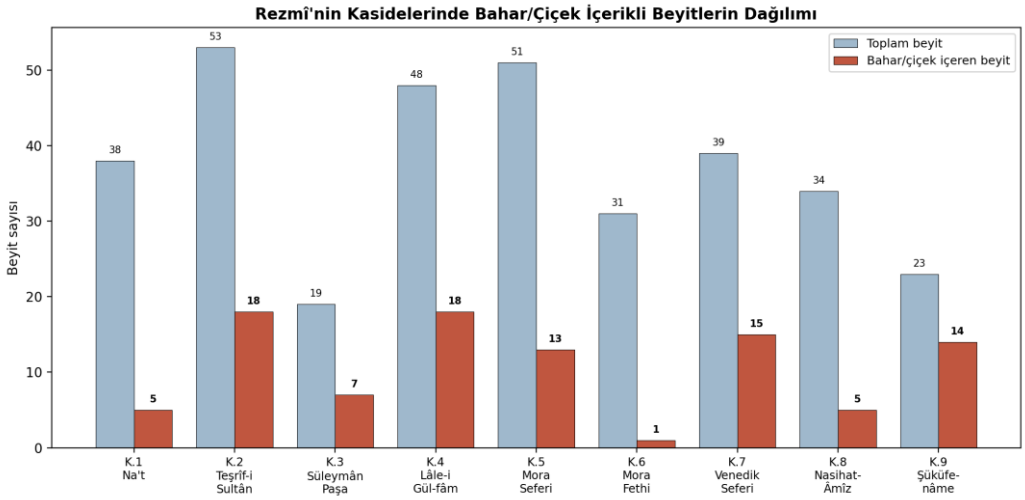
Tablo 1. Çiçek ve Bitkilerin Kasidelere Göre Dağılımı

Çiçek / Bitki	Geçtiği kasideler	Kaside sayısı	Kullanım biçimi
Gül	1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9	8	Verd, gül-i handân, gül-i sad-berg
Gonca	1, 4, 5, 7	4	Gonca, gonceler
Lâle	2, 4, 7, 9	4	Lâle
Nergis	2, 3, 5, 7	4	Nergis
Sünbül	2, 3, 7, 9	4	Sünbül
Benefşe	2, 7, 9	3	Benefşe
Sûsen	2, 5, 7, 9	4	Sûsen
Zanbak	2, 9	2	Zanbak
Reyhan	2	1	Reyhân
Papatya	2	1	Papatya
Semen/Semensâ	2, 7	2	Semensâ
Sarmaşık	2, 9	2	Sarmaşık
Şebbû	9	1	Şebbû
Buhûr-ı Meryem	9	1	Buhûr-ı Meryem
Ay çiçeği	9	1	Ay çiçeği
Erguvan	9	1	Ergavân
Bîd	9	1	Bîd
Polya	2, 9	2	Polya
Dilber perçemi	9	1	Perçem
Ayrık	9	1	Ayrık

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 2. Rezmî'nin Kasidelerinde Bahar/Çiçek İçerikli Beyitlerin Dağılımı

Kaside	Konu	Toplam Beyit	Bahar/Çiçek İçeren Beyit	Yüzde (%)	Merkezi Çiçekler
K.1	Na't-ı Resûl (na’t)	38	5	13,16	Gül
K.2	Sultanın İstanbul'a Teşrîfi	53	18	33,96	Gül, nergis, lâle, sünbül, benefşe, sûsen, zanbak, papatya
K.3	Süleymân Paşa'ya Sunulan Kaside	19	7	36,84	Gül, sünbül
K.4	Lâle-i Gül-fâm (Çorlulu Ali Paşa'ya)	48	18	37,50	Lâle, gül
K.5	Mora Seferi (Dâmâd Ali Paşa'ya)	51	13	25,49	Gül, lâle, nergis
K.6	Mora Fethi Dönüşü (tarih-kaside)	31	1	3,23	Gül
K.7	Venedik Seferi (Dâmâd Ali Paşa'ya)	39	15	38,46	Gül, lâle, nergis, sünbül, sûsen, benefşe
K.8	Kasîde-i Dil-Âvîz (Nasihat-Âmîz)	34	5	14,71	Gül, nergis
K.9	Şüküfename (Ta'rîf-i Vasf-ı Şükûfe-i Bahâr)	23	14	60,87	Tüm çiçekler
TOPLAM	-	**336**	**96**	**28,57**	-

Tablo 1 ve Tablo 2 birlikte değerlendirildiğinde Rezmî'nin bahar tasvirlerini birkaç klasik mazmun etrafında kurmadığı açıkça görülmektedir. Dokuz kasidede yirmiye yakın çiçek ve bitki adı kullanılmış; bunların dağılımı kasidelerin konusu ve nesîb bölümlerinin kuruluşuyla doğrudan ilişki göstermiştir. Gül sekiz kasidede yer alarak bahçe tasvirlerinin değişmez merkezi durumuna gelirken lâle, nergis, sünbül ve sûsen dört kasidede tekrar edilerek bahçenin süreklilik gösteren temel unsurlarını meydana getirmiştir. Benefşe üç, zanbak, semensâ, sarmaşık ve polya iki kasidede görülmektedir. Şebbû, buhûr-ı Meryem, ay çiçeği, erguvan, bîd,

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

dilber perçemi ve ayrık ise yalnızca *Taʿrîf-i Vasf-ı Şükûfe-i Bahâr* şiirinde yer almakta; bu durum dokuzuncu kasidenin çiçek repertuvarını belirgin biçimde genişlettiğini göstermektedir. Çiçek çeşitliliği de bütün kasidelere aynı ölçüde dağılmamıştır. İkinci kasidede on iki, dokuzuncu kasidede ise on altı farklı çiçek ve bitki adına yer verilmiş; birinci, üçüncü ve beşinci kasidelerde daha sınırlı bir çiçek kadrosu tercih edilmiş, altıncı ve sekizinci kasidelerde ise bahariye geleneği oldukça zayıf kalmıştır. Grafik 1'de görüldüğü üzere methiye ve sefer konulu kasidelerde (K. 2, K. 4, K. 5 ve K. 7) bahar ve çiçek tasvirlerinin oranı %25 ile %38 arasında değişmektedir. Bu kasidelerde nesîb bölümleri, geleneksel bahariye anlayışını sürdürerek methiyeye geçişi hazırlayan estetik bir giriş işlevi üstlenmektedir. Şükûfenâme niteliğindeki dokuzuncu kasidede ise bu oran %60,87'ye ulaşmakta ve bahar tasviri kasidenin esas konusunu meydana getirmektedir. Buna karşılık dinî muhtevalı birinci kasidede (%13,16), tarih manzumesi niteliğindeki altıncı kasidede (%3,23) ve nasihat muhtevalı sekizinci kasidede (%14,71) bahar ve bahçe tasvirleri sınırlı sayıda beyitle temsil edilmektedir. Sayısal veriler birlikte değerlendirildiğinde çiçek çeşitliliği ile bahar tasvirlerinin yoğunluğu arasında belirgin bir paralellik bulunduğu anlaşılmaktadır. Çiçek kadrosunun genişlediği kasidelerde bahar tasvirleri de zenginleşmekte; böylece bahçe, birkaç mazmunun bir araya geldiği bir tasvir alanı olmaktan çıkarak bütün unsurları birbirini tamamlayan estetik bir kurguya dönüşmektedir.

SONUÇ

Rezmî'nin kasideleri incelendiğinde bahar tasvirlerinin özgün ve sıra dışı kullanımlarına rastlanmaktadır. Gül, lâle, nergis, sünbül, benefşe ve sûsen gibi çiçekler aynı bahçe içinde karşılıklı ilişkiler kuran, birbirini tamamlayan ve belirli görevler üstlenen unsurlar hâline gelmiştir. Bahçe, tek tek benzetmelerin sıralandığı tabiî bir mekân olmaktan uzaklaşarak kendi iç düzeni bulunan estetik bir bütünlük kazanmıştır.

Bahar ve çiçek tasvirlerinin yoğunluğu, kasidelerin yazılış vesilesi ve nesîb bölümlerinin yapısıyla birlikte değişmektedir. Methiye ve sefer konulu kasidelerde bahar, memduhun övgüsünü hazırlayan estetik bir zemin oluştururken dini, tarihi ve hikemi muhtevalı kasidelerde aynı tasvirler belirgin ölçüde azalmaktadır. İlk kasidelerde bahçeyi meydana getiren çiçekler klasik mazmunlar çerçevesinde görünürken ikinci ve yedinci kasidelerde hareket kazanan bir bahçe dünyası kurulmakta, *Taʿrîf-i Vaṣf-ı Şükûfe-i Bahâr*'da ise bu hareket belirli görev ve meslekler etrafında örgütlenmiş sembolik bir cemiyete dönüşmektedir. Çiçeklerin sâkî, asker, muhafız, haberci, hizmetkâr veya saray görevlisi gibi kimliklerle tasvir edilmesi, bahçenin tabiatla toplum hayatı arasında kurulan müşterek bir hayal âlemine dönüştürmektedir.

Sayısal verilerle metin çözümlemelerinin birlikte değerlendirildiğinde gülün açık ara öne çıkması; lâle, nergis, sünbül ve sûsenin sürekli tekrar edilmesi, daha seyrek kullanılan çiçeklerin ise özellikle ikinci ve dokuzuncu kasidelerde genişleyen bir repertuvara katılması, bahçenin belirli bir hiyerarşi içinde gözlemlendiğini göstermektedir.

Rezmî bahariye tasvirlerinde yeni mazmunlar üretmekten ziyade ortak mazmun mirasını yeniden ve kendine özgü tertip etmiştir. Bahçeyi meydana getiren her unsur diğer çiçeklerle ilişki kuran bir estetik sistemin parçası hâline gelmiştir. Rezmî'nin nesîbleri, baharın mevsimsel bir tasviriyle yetinmeyip hareketin, toplumsal düzenin ve müşterek hayatın sembolik karşılığını da yansıtmaktadır. XVII. ve XVIII. yüzyıl divanları üzerinde yürütülecek

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

karşılaştırmalı incelemeler Rezmî'nin bahçe estetiğinin dönemin müşterek şiir dili içindeki yerini daha belirgin hâle getirecektir.

KAYNAKÇA

Açıl, B. (2015). klasik Türk şiirinde estetik bir unsur olarak çiçekler. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, *5*, 1-28.https://doi.org/10.16947/fsmiad.10637

Akgül, S. (2013). *16. yüzyıldaki bazı divan şairlerinin Türkçe divanlarında gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev'î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Celal Bayar Üniversitesi.

Akkuş, M. (2014). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası-Edebi Türler ve Tarzlar*. Fenomen Yayınları.

Bayram, Y. (2007). klasik Türk şiirinde duyguların dili: çiçekler. *Turkish Studies*, *2*(4), 209-219. DOI: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.169

Civelek, A. (t. y.). baharın müjdecisi nergis. *APELASYON*, 1-7.

Çelebioğlu, A. (2016). klasik Türk şiirinde menekşe. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi (GSED)*, 37, 161- 182.

Çınar, M. (2004). 16. yüzyıl divan edebiyatında bahçe tasviri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (26), 149-158.

Çukurlu, T. (2019). *Kitâb-ı Gül*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Gürbüz, M. (2012). *Rezmî Dîvan*. Ankara: Grafiker Yayınları.

İpekten, H. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. Dergâh Yayınları.

Karaman, G. (2012). Perîşân çiçek sünbül ve klasik Türk şiirinde işlenişi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 288-319.

Kartal, A. (1997). klasik Türk edebiyatında 'lâle'. *Bilig, 4*, 108-122.

Tanç, N. (2009). Rifâî'den Oscar Wilde'a gül ve bülbül. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, *39*, 967-987.

Yılmaz, H. (2025). süsenin klasik Türk şiirindeki anlam yolculuğu. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, *9*(1), 343-367. https://doi.org/10.34083/akaded.1507776

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

FRANCIS BACON VE MODERN BİLİM DÜŞÜNCESİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Doç. Dr., Serdar SAYGILI
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
serdarsaygili@erciyes.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1986-6448

ÖZET

Bu bildiri, Francis Bacon'ın yöntem anlayışının modern bilim düşüncesinin felsefi temellerinin oluşumuna yaptığı katkıyı incelemektedir. Orta Çağ'ın otorite temelli bilgi anlayışından modern bilimin deney ve gözleme dayalı bilgi anlayışına geçiş süreci, Bacon'ın geliştirdiği yöntem çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çerçevede, söz konusu dönüşümün felsefi arka planı da ortaya konmaktadır. Özellikle Novum Organum'da geliştirilen tümevarım yöntemi, doğanın sistematik gözlem ve deney yoluyla araştırılmasını esas almış, böylece modern bilimsel yöntemin şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu doğrultuda bildiride, Bacon'ın bilgi, deney ve yöntem kavrayışının yalnızca bilimsel yöntemin gelişimine katkı sağlamakla kalmayıp modern bilim düşüncesinin epistemolojik ve felsefi temellerini de güçlendirdiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda Bacon'ın bilim anlayışı, bilimsel bilginin üretimi, doğrulanması ve sistematikleştirilmesi bakımından incelenmektedir. Ayrıca, modern bilimin ortaya çıkışında oynadığı düşünsel rol, bilim felsefesi perspektifinden tartışılmaktadır. Böylece Bacon'ın yöntem anlayışının, yalnızca kendi döneminin bilgi anlayışını dönüştürmekle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda sonraki bilimsel gelişmelere de zemin hazırladığı ortaya konmaktadır. Sonuç olarak çalışma, Bacon'ın modern bilim düşüncesinin kurucu isimlerinden biri olarak neden merkezi bir konuma sahip olduğunu felsefi açıdan temellendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Francis Bacon, Modern Bilim Düşüncesi, Bilim Felsefesi, Bilimsel Yöntem, Tümevarım Yöntemi.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

FRANCIS BACON AND THE PHILOSOPHICAL FOUNDATIONS OF MODERN SCIENTIFIC THOUGHT

ABSTRACT

This paper examines the contribution of Francis Bacon's understanding of method to the formation of the philosophical foundations of modern scientific thought. The transition from the authority-based understanding of knowledge in the Middle Ages to the observation and experimentation-based understanding of knowledge in modern science is examined within the framework of the method developed by Bacon. In this context, the philosophical background of the said transformation is also presented. Especially the inductive method developed in Novum Organum, which is based on the systematic observation and experimentation of nature, has constituted an important turning point in the shaping of the modern scientific method. In this context, the paper emphasizes that Bacon's understanding of knowledge, experience, and method not only contributed to the development of the scientific method but also strengthened the epistemological and philosophical foundations of modern scientific thought. In this context, Bacon's understanding of science is examined in terms of the production, verification, and systematization of scientific knowledge. Additionally, the intellectual role he played in the emergence of modern science is discussed from the perspective of the philosophy of science. Thus, it is demonstrated that Bacon's understanding of method not only transformed the epistemology of his own era but also laid the groundwork for subsequent scientific developments. In conclusion, the study aims to philosophically substantiate why Bacon holds a central position as one of the founding figures of modern scientific thought.

Keywords: Francis Bacon, Modern Scientific Thought, Philosophy of Science, Scientific Method, Inductive Method.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Ipsa scientia potestas est
"Bilginin kendisi güçtür"
Francis Bacon

GİRİŞ

Bilimsel bilginin gelişim süreci, insanın doğayı anlama çabası doğrultusunda farklı bilgi anlayışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Orta Çağ'da bilgi büyük ölçüde otorite ve gelenek ekseninde şekillenirken, Rönesans ve erken modern dönemde yaşanan düşünsel dönüşümler, gözlem ve deneye dayalı yeni bir bilim anlayışının gelişmesini mümkün kılmıştır. Bu değişim, yalnızca bilimsel araştırma yöntemlerini değil, bilginin kaynağı, doğrulanması ve güvenilirliğine ilişkin felsefi yaklaşımları da derinden etkilemiştir. Bu süreçte Francis Bacon, geliştirdiği yöntem anlayışıyla modern bilim düşüncesinin şekillenmesine önemli katkılar sunan filozoflardan biri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle *Novum Organum* adlı eserinde ortaya koyduğu deneysel ve sistematik tümevarım yöntemi, doğanın düzenli gözlem ve deney yoluyla araştırılmasını esas alarak bilimsel araştırmanın yöntemsel dönüşümünde etkili olmuştur. Bacon, bilginin planlı ve yöntemli araştırmalar sonucunda elde edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bilimsel bilginin güvenilirliğini sistematik gözlem, deney ve eleştirel akıl yürütmeye dayandırmıştır. Ayrıca, önyargılardan arındırılmış bir araştırma sürecinin bilimsel bilginin nesnelliği açısından zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Bu yönüyle Bacon'ın yöntem anlayışı, modern bilim düşüncesinin epistemolojik temellerinin güçlenmesine katkı sağlamış ve sonraki bilimsel yöntem tartışmalarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çalışma, Francis Bacon'ın bilgi, deney ve yöntem anlayışını bilim felsefesi perspektifinden inceleyerek modern bilim düşüncesinin oluşumuna yaptığı felsefi katkıları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

MODERN BİLİM DÜŞÜNCESİNİN FELSEFİ TEMELLERİ

Bacon, felsefi görüşleri, kamu yönetimindeki görevleri ve bilim anlayışını yansıtan eserleriyle erken modern dönemin en çok yönlü düşünürlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Bacon, 2000:10). İngiliz deneyci (empirist) geleneğinin kurucu isimlerinden biri ve modern bilim anlayışının gelişiminde etkili olan önemli filozoflar arasında yer almaktadır (Torun, 2021: 42). Felsefesinde, soyut metafizik tartışmalardan ziyade deneyim, gözlem ve uygulamaya dayalı bilgi anlayışı öne çıkmaktadır. Bacon'a göre bilginin temel amacı yalnızca teorik doğrulara ulaşmak değil, doğanın işleyişini anlayarak insan yaşamını iyileştirecek pratik ve yararlı sonuçlar ortaya koymaktır. Bu nedenle bilgi, insanın doğayı tanımasını ve doğanın yasalarından insanlığın yararına faydalanmasını sağlayan temel bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bacon'ın düşüncesi, geçmişin otoritesine bağlı kalan geleneksel bilgi anlayışından ziyade geleceğe yönelen yenilikçi bir karakter taşımaktadır. Ona göre insan zihni, önyargılardan ve idoller (idola) olarak adlandırdığı zihinsel yanılsamalardan arındırılmadıkça güvenilir bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Bu doğrultuda Bacon, skolastik düşüncenin otoriteye dayalı bilgi anlayışını eleştirerek bilginin sistematik gözlem, deney ve tümevarımsal araştırma yöntemiyle elde edilmesi gerektiğini savunmuştur. Böylece bilimsel araştırmanın temelini, doğanın düzenli biçimde incelenmesi ve elde edilen verilerin eleştirel değerlendirilmesi oluşturmuştur. Bacon'ın

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

eserlerinde sıklıkla kullandığı yeni (novum) kavramı, mevcut bilgi anlayışına yönelttiği köklü eleştiriyi ve yeni bir bilim anlayışı geliştirme çabasını yansıtmaktadır. Bu yaklaşımın en açık ifadesi olan *Novum Organum,* Aristoteles'in *Organon* adlı eserine bilinçli bir gönderme niteliği taşımaktadır. Bacon, Aristotelesçi kıyas mantığının bilimsel araştırmalarda tek yöntem olarak kabul edilmesini eleştirmiştir. Doğanın araştırılmasında gözlem, deney ve sistematik tümevarımı esas alan alternatif bir yöntem önermiştir. Bu yönüyle Bacon'ın yöntemi, yalnızca skolastik bilgi anlayışına yönelik bir eleştiri değil, aynı zamanda modern bilimsel yöntemin ve deneyci bilgi anlayışının gelişiminde önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır (Cevizci 2002: 119-120). Dolayısıyla Francis Bacon, geliştirdiği bilimsel yöntem anlayışıyla yalnızca kendi döneminin bilgi anlayışını eleştirmekle kalmamış, aynı zamanda modern bilim düşüncesinin ve bilimsel yöntemin gelişim sürecine önemli katkılar sunmuştur.

Öte yandan Bacon'a göre bilim, insan bilgisinin sürekli gelişimini sağlayan ve toplumsal ilerlemeye katkıda bulunan dinamik bir araştırma sürecidir. Bu anlayış doğrultusunda bilimin temel amacı, skolastik geleneğin otoriteye dayalı ve deneyden uzak soyut tartışmalarıyla yetinmek değil, doğanın işleyişini sistematik gözlem, deney ve eleştirel inceleme yoluyla açıklamaktır. Bacon, güvenilir bilginin ancak olgulara dayalı araştırmalar sonucunda elde edilebileceğini savunarak, bilimsel etkinliğin doğayı anlamaya yönelik yöntemli bir süreç olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bacon'a göre insanın doğadan yararlanabilmesi ve onu insanlığın hizmetine sunabilmesi, doğanın kendi yasalarının doğru biçimde anlaşılmasına bağlıdır (Cevizci 2002: 119-120). Nitekim *Novum Organum*'da dile getirdiği 'Doğaya ancak ona uyularak egemen olunabilir' ilkesi, onun doğa anlayışını özlü biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre doğaya egemen olmanın yolu, onu zorlamaktan değil, işleyişini yöneten yasaları deneysel araştırmalar aracılığıyla kavramaktan geçmektedir (Bacon, 1902, p. 11). Bu nedenle bilimsel araştırmanın temelini sistematik gözlem, deney ve tümevarıma dayalı (endüktif) yöntem oluşturmaktadır. Bilimsel bilgi, otoritelerin görüşlerine veya dogmatik kabullere değil, deneysel olarak elde edilen olguların eleştirel değerlendirilmesine dayanmalıdır (Güzel, 2011: 33). Bu yaklaşım, Bacon'ın bilim anlayışını yalnızca bir bilgi kuramı olmaktan çıkararak toplumsal ilerleme ve insanlığın refahını amaçlayan bir düşünce sistemine dönüştürmüştür. Bu bağlamda Bacon, bilimsel araştırmaların kurumsal olarak desteklenmesini ve bilim insanlarının bilgi üretim sürecindeki işlevlerinin güçlendirilmesini gerekli görmüştür (Cevizci 2002: 119-120). Dolayısıyla Bacon, bilimi yalnızca teorik bilgi üretiminin değil, aynı zamanda insan yaşamını iyileştiren ve uygarlığın ilerlemesini sağlayan temel bir etkinlik olarak değerlendirmiştir.

Bacon, *Novum Organum* adlı eserinde güvenilir bilgiye ulaşmanın önündeki en önemli engellerden birinin insan zihnini kuşatan önyargılar ve zihinsel yanılsamalar olduğunu ileri sürmektedir. Bacon, bu yanıltıcı düşünce kalıplarını putlar (idola) olarak adlandırmış ve bunların insan zihninin doğayı doğru biçimde kavramasını engellediğini savunmuştur. Ona göre güvenilir bilgiye ulaşmanın temel koşullarından biri, zihnin önyargılardan arındırılması ve deney ile gözleme dayalı yöntemli bir araştırma anlayışının benimsenmesidir. Bacon, bu zihinsel engelleri dört temel grupta ele almaktadır. Soy putları (idola tribus), insan doğasından kaynaklanan ve tüm insanlarda görülebilen bilişsel eğilimleri ifade eder. İnsan zihninin sınırlı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

gözlemlerden hareketle aceleci genellemelere ulaşması bu tür yanılsamalara örnek gösterilebilir. Mağara putları (idola specus) ise bireyin yetiştiği çevre, eğitim, karakter yapısı ve kişisel deneyimlerinden kaynaklanan öznel önyargıları kapsamaktadır. Mağara kavramı Platon'un mağara alegorisini çağrıştırmakla birlikte, Bacon bu kavramla bireysel bakış açısının bilgi üzerindeki sınırlayıcı etkisini açıklamaktadır. Çarşı putları (idola fori), dilin belirsiz ve yanlış kullanımından doğan kavramsal yanılgıları ifade etmektedir. Tiyatro putları (idola theatri) ise, geleneksel felsefi sistemlerin ve sorgulanmaksızın benimsenen otoritelerin insan zihni üzerindeki etkisini temsil etmektedir. Bacon'a göre bu düşünce kalıpları, gerçeğin doğru biçimde anlaşılmasını engellemektedir. Bu bağlamda putlar öğretisi, Bacon'ın bilgi kuramının ve bilimsel yöntem anlayışının temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bilimsel ilerlemenin sağlanabilmesi için insan zihninin bu yanılsamalardan arındırılması ve deney, gözlem ile sistematik tümevarıma dayalı araştırma yönteminin benimsenmesi gerekmektedir (Bacon, 1952, 113; Güzel, 2011: 33; Güçlü vd.: 148-151). Dolayısıyla Bacon'a göre, güvenilir bilgiye ulaşılması ve bilimsel ilerlemenin sağlanabilmesi, insan zihninin bu yanılsamalardan arındırılması ile deney ve gözleme dayalı sistematik araştırma yönteminin benimsenmesine bağlıdır.

SONUÇ

Francis Bacon, geliştirdiği bilgi ve yöntem anlayışıyla modern bilim düşüncesinin oluşumunda dönüm noktası oluşturan filozoflardan biridir. Otoriteye dayalı bilgi anlayışına yönelttiği eleştiriler ve deney ile gözleme dayalı sistematik araştırmayı esas alan yaklaşımı, bilimsel bilginin üretilmesine ilişkin yeni bir yöntem anlayışının gelişmesine katkı sağlamıştır. Özellikle putlar (idola) öğretisi, bilimsel araştırmanın yalnızca yöntemsel değil, aynı zamanda eleştirel bir zihinsel hazırlık gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Bacon, bilimsel bilginin güvenilirliğini önyargılardan arındırılmış ve deneysel verilere dayanan bir araştırma süreciyle ilişkilendirmiştir. Bununla birlikte Bacon'ın yöntem anlayışı, bilim felsefesi açısından bütünüyle sorunsuz değildir. Bilimsel bilginin büyük ölçüde tümevarım yoluyla elde edilebileceği yönündeki yaklaşımı, özellikle David Hume'un tümevarım eleştirisi ve Karl Popper'ın yanlışlanabilirlik ilkesi, Feyerabend'in ne olsa uyar (anything goes) (bağlamında yeniden değerlendirilmiştir. Buna karşın Bacon'ın en önemli katkısı, bilimsel araştırmayı eleştirel, sistematik ve deney temelli bir zemine oturtmasıdır. Bu nedenle Bacon, modern bilimin tek kurucusu olmamakla birlikte, modern bilim düşüncesinin felsefi temellerinin şekillenmesine önemli katkılar sunan öncü filozoflardan birisi olduğu söylenebilir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KAYNAKÇA

Bacon, F. (2000). *Denemeler* (A. Göktürk, Çev.; 3. bs.). Yapı Kredi Yayınları.

Bacon, Francis (1952). *Advancement of Learning, Novum Organum, New Atlantis*. Encyclopædia Britannica, Inc.

Bacon, F. (1902). *Novum Organum*. P. F. Collier & Son.

Cevizci, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü* (5. bs., ss. 119–120). Paradigma Yayınları. Yayınları.

Güçlü, A. B., Uzun, E., Uzun, S., & Yolsal, Ü. H. (2002). Bacon, Francis. İçinde *Felsefe sözlüğü* (ss. 148–151). Bilim ve Sanat Yayınları.

Güzel, C. (2011). "Novum Organum" Versus "Organon". *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,* 16, 25-35.

Torun, T. (2021). *Tanrı Krallığı'ndan İnsan Krallığı'na: Francis Bacon'ın felsefe-bilim tasavvuru*. Çizgi Kitabevi.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

LONDRA KRALİYET CEMİYETİ VE YENİ BİLİM ANLAYIŞININ KURUMSAL İNŞASI

Doç. Dr., Serdar SAYGILI
Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümü
serdarsaygili@erciyes.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-1986-6448

ÖZET

Modern bilimin kurumsallaşma sürecinde Londra Kraliyet Cemiyeti belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bildiri, söz konusu rolü bilim felsefesinin kavramsal çerçevesinden ele alarak, cemiyetin modern bilimsel düşüncenin kurumsal temellerine nasıl katkı sağladığını tartışmayı amaçlamaktadır. On yedinci yüzyılda yaşanan dönüşüm, bilim tarihi açısından bakıldığında yalnızca yeni kuramların ortaya çıkışıyla sınırlı kalmamıştır. Bu süreçte, bilginin üretildiği, sınandığı ve paylaşıldığı kurumsal yapıların oluşumu da belirleyici bir rol oynamıştır. 1660 yılında kurulan Londra Kraliyet Cemiyeti, deney, gözlem ve kolektif araştırmayı esas alan yeni anlayışın kurumsal temsilcisi hâline gelmiştir. Bildiride cemiyetin kuruluş süreci, temel ilkeleri ve faaliyetleri ele alınmaktadır. Bu unsurların modern bilimin kurumsal kimliğine yaptığı katkı ayrıca değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, Nullius in Verba *(Kimsenin Sözüne Güvenme)* ilkesi temel alınarak otoriteye dayalı bilgi geleneğinden eleştirel sorgulamaya ve deneysel doğrulamaya dayanan yeni bir zihniyete geçiş analiz edilmektedir. Sonuç olarak çalışma, Londra Kraliyet Cemiyeti'nin yalnızca bir araştırma kurumu değil, modern bilimsel düşüncenin kurumsal inşasında belirleyici bir aktör olduğunu bilim felsefesinin kavramsal çerçevesinde ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Londra Kraliyet Cemiyeti, Nullius in Verba, Bilimsel Devrim, Kurumsallaşma

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE ROYAL SOCIETY OF LONDON AND THE INSTITUTIONAL CONSTRUCTION OF THE NEW UNDERSTANDING OF SCIENCE

ABSTRACT

In the process of institutionalizing modern science, the Royal Society of London has played a decisive role. This paper aims to discuss the society's contribution to the institutional foundations of modern scientific thought by examining its role from the conceptual framework of the philosophy of science. The transformation that occurred in the seventeenth century, from the perspective of the history of science, was not limited to the emergence of new theories. In this process, the formation of institutional structures for producing, testing, and sharing knowledge has also played a decisive role. Founded in 1660, the Royal Society of London became the institutional representative of the new understanding based on experiment, observation, and collective research. The report addresses the society's founding process, fundamental principles, and activities. The contribution of these elements to the institutional identity of modern science is also evaluated. In this context, a transition from the tradition of authority-based knowledge to a new mindset grounded in critical questioning and experimental verification is analyzed, informed by the principle of Nullius in Verba (Take Nobody's Word). As a result, the study aims to demonstrate, within the conceptual framework of the philosophy of science, that the Royal Society of London is not merely a research institution but also a decisive actor in the institutional construction of modern scientific thought.

Keywords: Royal Society of London, Nullius in Verba, Scientific Revolution, Institutionalization

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Nullius in Verba

(Kimsenin Sözüne Güvenme)

GİRİŞ

Bilim, insanlığın doğayı, evreni ve toplumsal gerçekliği anlama çabasının sistematik bir ürünü olarak tarih boyunca önemli bir bilgi türü olarak varlığını günümüz dünyasına kadar devam ettirmiştir. Binlerce yıllık tarihsel süreç boyunca bilim, farklı düşünsel gelenekler ve kurumsal yapılar içerisinde şekillenmiştir. Her dönemin toplumsal, siyasal ve kültürel koşullarından etkilenerek gelişimini sürdürmüştür. Antik Çağ'dan Orta Çağ'a bilgi üretimi büyük ölçüde otoriteye, geleneksel metinlere ve felsefi spekülasyona dayanırken, on yedinci yüzyılda gerçekleşen Bilim Devrimi ile birlikte gözlem, deney ve matematiksel yöntem temelinde yeni bir bilgi anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu dönüşüm yalnızca bilimsel kuramların değişmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda bilginin üretilme, doğrulanma ve paylaşılma biçimlerinde de köklü bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Modern bilimin gelişiminde bireysel bilim insanlarının katkıları kadar, bu yeni anlayışı destekleyen kurumsal yapıların oluşumu da belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, 1660 yılında kurulan Londra Kraliyet Cemiyeti *(Royal Society of London),* bilimsel araştırmayı sistematik ilkeler çerçevesinde örgütleyen ve deneysel yöntemi kurumsallaştıran ilk yapılardan biri olarak öne çıkmaktadır. Cemiyet, düzenli toplantıları, deneylerin kamuoyu önünde tekrarlanabilir biçimde gerçekleştirilmesi, bilimsel bulguların kayıt altına alınması ve yayımlanması gibi uygulamalar aracılığıyla bilimsel bilginin güvenilirliğini artıran yeni bir araştırma kültürünün oluşmasına öncülük etmiştir. Benimsediği Nullius in Verba ilkesi ise otoriteye dayalı bilgi anlayışından eleştirel sorgulama, deneysel doğrulama ve kolektif değerlendirmeye dayanan modern bilim anlayışının simgesi hâline gelmiştir. Bu çalışma, Londra Kraliyet Cemiyeti'nin kuruluş sürecini, temel ilkelerini ve bilimsel faaliyetlerini bilim felsefesinin kavramsal çerçevesi içinde değerlendirerek, söz konusu kurumun modern bilimin kurumsallaşmasına ve bilimsel düşüncenin epistemolojik dönüşümüne yaptığı katkıları incelemeyi amaçlamaktadır.

Bilimsel bilgi, insanın doğadaki düzenlilikleri ve neden-sonuç ilişkilerini kavrayarak bunları yaşamını geliştirmek amacıyla kullanabilmesini sağlayan sistemli bir bilgi birikimidir. Bu yönüyle bilim, insanlık tarihinin en temel entelektüel faaliyetlerinden biri olup kökenleri yazılı uygarlıklardan çok daha eskiye uzanmaktadır. İnsanın taş aletler üretmesi, ateşi denetim altına alması ve çevresini gözlemleyerek deneyimlerinden yararlanması, bilimsel düşüncenin öncülü sayılabilecek pratik bilgi birikiminin ilk örneklerini oluşturmuştur. Bu süreçte zanaat, doğaya ilişkin gözlem ve deneyime dayalı bilgi üretiminin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yerleşik yaşama geçiş, tarımın gelişmesi ve metal işçiliğinin ilerlemesiyle birlikte bilgi üretimi daha sistemli bir nitelik kazanmıştır. Bu bakımdan bilim, evrene egemen olan yasaları gözlem, deney ve akıl yürütme temelinde açıklamayı amaçlayan sistematik ve sürekli gelişen bir bilgi alanı olarak kabul edilmektedir (Whitfield, 1999: 9).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

LONDRA KRALİYET CEMİYETİ (Royal Society of London)

Antik Çağ, bilimsel düşüncenin felsefeyle birlikte geliştiği ve doğa olaylarının doğaüstü açıklamalar yerine akıl yoluyla temellendirilmeye başlandığı dönemdir. Özellikle Eski Yunan uygarlığında Thales, Pisagor, Demokritos, Platon ve Aristoteles gibi düşünürler, evrenin yapısını, doğanın işleyişini ve bilginin kaynağını açıklamaya yönelik sistematik kuramlar geliştirmiştir. Matematik, astronomi ve tıp alanlarında önemli ilerlemeler kaydedilmiş; Öklid'in geometri çalışmaları, Arşimet'in mekanik araştırmaları ve Hipokrat'ın tıp anlayışı bilim tarihinin temel taşları arasında yer almıştır. Bununla birlikte Antik Çağ bilimi, büyük ölçüde akıl yürütmeye ve mantıksal çıkarımlara dayanmış, deneysel doğrulama ise sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Bilimsel bilgi daha çok bireysel filozofların çalışmaları etrafında şekillenmiş ve kurumsal bir araştırma geleneğine dönüşememiştir. Buna rağmen Antik Çağ, modern bilimin kavramsal ve felsefi temellerini oluşturan ilk sistematik bilgi birikimini ortaya koyarak sonraki dönemlerin bilim anlayışını derinden etkilemiştir (Topdemir ve Unat, 2008: 14-45). Orta Çağ'da ise bilimsel faaliyetler, Avrupa'da büyük ölçüde dinî düşüncenin ve skolastik felsefenin etkisi altında yürütülmüştür. Bu dönemde bilgi üretiminde temel amaç, yeni bilgiler ortaya koymaktan çok Antik Çağ otoritelerinin, özellikle Aristoteles'in görüşlerini dinî öğretilerle uyumlu hâle getirmek olmuştur. Ancak Orta Çağ yalnızca bilimsel durgunluk dönemi olarak değerlendirilmemelidir. İslam medeniyetinde matematik, astronomi, optik, tıp ve kimya alanlarında gerçekleştirilen çalışmalar, Antik Çağ mirasının korunmasını sağlamış ve özgün katkılarla geliştirilmesine olanak tanımıştır. On ikinci yüzyıldan itibaren bu eserlerin Latinceye çevrilmesiyle Avrupa'da bilimsel canlanma başlamış, üniversitelerin kurulması bilgi üretiminin daha düzenli bir yapıya kavuşmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte bilimsel yöntem hâlen otoriteye dayalı düşünceden tam anlamıyla bağımsızlaşamamış olup deney ve gözlem, bilgi üretiminde ikincil konumda kalmıştır. Bu birikim ise Rönesans ve Bilim Devrimi ile birlikte gelişecek modern bilim anlayışının entelektüel altyapısını hazırlamıştır (Yıldırım, 2012: 55-67). Dolayısıyla yeni bir dünya görüşü ortaya çıkarak modern dünyanın oluşumunda söz sahibi olmaya başlamıştır.

Öte yandan Londra Kraliyet Cemiyeti'nin temelleri, 28 Kasım 1660 tarihinde Londra'daki Gresham College'da Astronomi Profesörü Christopher Wren'in verdiği konferansın ardından gerçekleştirilen toplantıyla atılmıştır. Bu toplantıda bir araya gelen doğa filozofları, gözlem ve deney temelli bilgi üretimini esas alan yeni bir bilim topluluğu oluşturmayı amaçlamışlardır. Topluluğun temel amacı, doğaya ilişkin bilgiyi sistematik araştırmalar yoluyla geliştirmek ve elde edilen bilgiyi toplumun yararına sunmaktı. Bu doğrultuda üyeler, deneyler gerçekleştirmeyi, elde ettikleri bulguları ortak toplantılarda tartışmayı ve yayımlayarak bilim dünyasıyla paylaşmayı temel ilke olarak benimsemişlerdir. Cemiyetin ilk üyeleri, günümüz anlamında profesyonel bilim insanlarından ziyade doğa felsefesine ilgi duyan hekimler, hukukçular, din adamları, tüccarlar ve aristokratlardan oluşmuştur. Kurumsal yapının güçlendirilmesi amacıyla 1662 yılında Henry Oldenburg sekreter, Robert Hooke ise Deneyler Küratörü (Curator of Experiments) olarak görevlendirilmiştir. Oldenburg'un 1665 yılında yayımlamaya başladığı *Philosophical Transactions*, modern bilimsel dergiciliğin öncülerinden biri olarak kabul edilirken, Hooke'un aynı yıl yayımladığı *Micrographia* adlı eser deneysel araştırmaların bilimsel bilgi üretimindeki önemini ortaya koymuştur. Cemiyetin ilk üyeleri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

arasında Robert Boyle, John Evelyn ve John Locke yer alırken, Isaac Newton 1672 yılında üyeliğe kabul edilmiştir. Newton'un *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica* adlı eseri 1687 yılında Londra Kraliyet Cemiyeti'nin desteğiyle yayımlanmış ve modern fiziğin temel eserlerinden biri hâline gelmiştir. Ayrıca Johann Hevelius, Antoni van Leeuwenhoek ve Gottfried Wilhelm Leibniz gibi bilim insanlarının cemiyete üye seçilmeleri, Londra Kraliyet Cemiyeti'nin kısa sürede uluslararası saygınlığa sahip bir bilim kurumu kimliği kazandığını göstermektedir (The Royal Society, n.d.).

Londra Kraliyet Cemiyeti'nin kısa sürede uluslararası bir bilim ağına dönüşmesi, bilimsel düşüncede yaşanan dönüşümün yalnızca yeni kuram ve yöntemlerin ortaya çıkmasıyla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda bilginin üretildiği, doğrulandığı ve paylaşıldığı kurumsal yapıların da yeniden şekillendiğini göstermektedir. Deney ve gözleme dayalı bilim anlayışının süreklilik kazanabilmesi, bilim insanlarının ortak ilkeler etrafında bir araya geldiği, araştırma sonuçlarını tartıştığı ve eleştirel değerlendirmeye tabi tuttuğu kurumsal organizasyonların varlığını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda Londra Kraliyet Cemiyeti, benimsediği deneysel yaklaşım, kolektif araştırma anlayışı ve *Nullius in Verba* ilkesiyle modern bilimin kurumsallaşmasının en önemli temsilcilerinden biri hâline gelmiştir (Woolhouse, 1988, s. 68). Bununla birlikte *Nullius in Verba* ("Kimsenin Sözüne Güvenme") ilkesi, cemiyet üyelerinin bilgi üretiminde geleneksel otoritelerin ve yerleşik kabullerin belirleyiciliğini reddeden bilim anlayışını yansıtmaktadır. Bu ilkeye göre bilimsel doğruluk, bireylerin toplumsal konumuna ya da düşünsel otoritesine değil; gözlem, deney ve tekrarlanabilir kanıtlara dayanmalıdır. Bu doğrultuda bilimsel iddiaların ancak deneysel verilerle desteklenmesi ve eleştirel değerlendirmeden geçirilmesi hâlinde kabul edilebilir olduğu anlayışı benimsenmiştir. Böylece otorite merkezli bilgi anlayışının yerini nesnellik, deneysel doğrulama ve eleştirel sorgulamaya dayalı modern bilim anlayışı almaya başlamıştır (The Royal Society, n.d.). Dolayısıyla Londra Kraliyet Cemiyeti, yalnızca bilimsel araştırmaların yürütüldüğü bir kurum olmanın ötesinde, insanın, doğanın ve evrenin anlaşılmasına yönelik modern bilimsel paradigmanın kurumsallaşmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir.

SONUÇ

Londra Kraliyet Cemiyeti, modern bilimin gelişiminde yalnızca tarihsel bir kurum değil, aynı zamanda bilimsel bilginin nasıl üretileceğini ve doğrulanacağını yeniden tanımlayan kurumsal bir dönüm noktası olmuştur. Cemiyetin benimsediği deney, gözlem ve eleştirel sorgulamaya dayalı yaklaşım, bilginin otoriteden bağımsız olarak nesnel ölçütlerle değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Bu yönüyle *Nullius in Verba* ilkesi, yalnızca bir kurumsal motto değil, modern bilimin epistemolojik temelini oluşturan eleştirel aklın da ifadesi hâline gelmiştir. Bilimsel bilginin güvenilirliği, bireysel otoriteden çok ortak denetime, deneysel doğrulamaya ve eleştirel tartışmaya dayandırılmıştır. Böylece bilim, bireysel bir entelektüel uğraş olmanın ötesine geçerek ortak kurallar, yöntemler ve kurumlar tarafından sürdürülen kolektif bir bilgi üretim sürecine dönüşmüştür. Bu bağlamda Londra Kraliyet Cemiyeti, yalnızca modern bilimin kurumsallaşmasına öncülük eden bir araştırma topluluğu değil, insanın doğayı ve evreni anlama biçimini dönüştüren yeni bilimsel paradigmanın kurumsal taşıyıcısı olarak değerlendirilmelidir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sonuç olarak eleştirellik, şeffaflık ve doğrulanabilirlik gibi modern bilimin temel ilkeleri, önemli ölçüde Londra Kraliyet Cemiyeti'nin kurumsal mirasının yansımasıdır.

KAYNAKÇA

The Royal Society. (n.d.). *History of the Royal Society*. Access date: 14.07.2026 https://royalsociety.org/about-us/who-we-are/history/

Topdemir, H. G., & Unat, Y. (2008). *Bilim tarihi*. Pegem Akademi.

Whitfield, P. (1999). *Landmarks in Western science: From prehistory to the atomic age*. Routledge.

Woolhouse, R. S. (1988). *The empiricists*. Oxford University Press

Yıldırım, C. (2012). *Bilim tarihi*. Remzi Kitabevi.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İŞ YAŞAMINDA ETİK İKLİM ALGISI VE KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Psikolog Özgenur Nilay Yapıcı
Kırıkkale Üniversitesi,
ozgenily@gmail.com, 0009-0004-7860-0863

Doç. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çalışanların karanlık üçlü kişilik özellikleri ile kurumsal etik iklim algıları arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Araştırma nicel ve ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Çalışma grubunu 254 çalışan oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak karanlık üçlü kişilik özellikleri ölçeği ve kurumsal etik iklim algısı ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde bağımsız örneklemler t-testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Bulgulara göre yaş değişkeni açısından makyavelizm, narsizm ve psikopati boyutlarında anlamlı farklılık bulunmuş, bu özelliklerin özellikle 18–25 yaş grubunda daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet değişkenine göre karanlık üçlü boyutlarında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi, ekonomik durum, ebeveyn eğitim düzeyi ve babaya ait ebeveynlik tutumları açısından ise anlamlı farklılık bulunmamıştır. Ayrıca, kıdem arttıkça psikopati düzeyinin azaldığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, karanlık üçlü kişilik özelliklerinin bazı demografik değişkenlere göre farklılaştığı, kurumsal etik iklim algısının ise belirli demografik faktörler açısından farklılık gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Üçlü, Etik İklim, Makyavelizm, Narsizm, Psikopati.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PERCEPTION OF WORKPLACE ETHICAL CLIMATE AND DARK TRIAD PERSONALITY TRAITS

Psychologist Özgenur Nilay Yapıcı
Kırıkkale University,
ozgenily@gmail.com, 0009-0004-7860-0863

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relationship between employees' Dark Triad personality traits and their perceptions of institutional ethical climate, and to determine whether these variables differ according to various demographic characteristics. The research was conducted using a quantitative and correlational survey model. The study group consists of 254 employees. The Dark Triad Personality Traits Scale and the Institutional Ethical Climate Perception Scale were utilized as data collection tools. Independent samples t-test and one-way analysis of variance (ANOVA) were applied for data analysis. According to the findings, significant differences were found in the dimensions of Machiavellianism, narcissism, and psychopathy in terms of the age variable, and it was determined that these traits were particularly higher in the 18–25 age group. Significant differences were also detected across the dark triad dimensions regarding the gender variable. However, no significant differences were found in most variables concerning education level, economic status, parental education level, and paternal parenting attitudes. Maternal parenting attitudes were found to be effective on certain variables. Furthermore, it was determined that the level of psychopathy decreased as organizational tenure increased. In conclusion, it was revealed that dark triad personality traits differ according to some demographic variables, whereas the perception of institutional ethical climate is partially influenced by specific sociodemographic factors.
Keywords: Dark Triad, Ethical Climate, Machiavellianism, Narcissism, Psychopathy

1. GİRİŞ

Günümüzde örgütlerde çalışanların davranışlarını incelerken sadece yapısal ve yönetsel faktörler değil, kişilik özellikleri ve örgütsel algılar da önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda kurumsal etik iklim, çalışanların örgüt içinde doğru ve yanlış davranışlara ilişkin ortak algılarını ifade eden önemli bir kavramdır ve örgütsel karar alma süreçlerini doğrudan etkilemektedir (Victor & Cullen, 1988). Örgütsel etik iklim, bireylerin davranışlarını yönlendiren bir çerçeve sunmakla kalmayıp aynı zamanda çalışanların etik davranış eğilimlerini ve örgütsel bağlılıklarını da şekillendirmektedir (Özkalp & Kırel, 2016). Bu sebeple etik ikliminin çalışanların davranışları üzerindeki etkisi örgütsel psikoloji literatüründe de önemli bir araştırma alanı haline gelmiştir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bireysel farklılıklar açısından değerlendirildiğinde, kişilik özelliklerinin iş yaşamındaki etkisi araştırmacılar tarafından merak edilerek incelenmeye başlanmıştır. Son yıllarda özellikle "karanlık üçlü" olarak adlandırılan makyavelizm, narsizm ve psikopati özellikleri örgütsel davranış literatüründe dikkat çekmektedir. Makyavelizm manipülatif davranış eğilimlerini, narsizm aşırı benlik değeri ve onay ihtiyacı, psikopati ise empati eksikliği olarak ifade edilebilir (Paulhus & Williams, 2002). Türk literatüründe de karanlık üçlü kişilik özelliklerinin iş yaşamındaki etkileri artan bir ilgi görmektedir. Bu kişilik özelliklerinin çoğunluk olarak etik dışı davranış eğilimleri, örgütsel adalet algısı ve liderlik davranışları ile ilişkili olabileceği de belirtilmektedir (Yılmaz & Sütçü, 2019; Aydın & Çetin, 2020). Ayrıca karanlık kişilik özelliklerinin örgütsel güveni zayıflatabileceği gibi etik iklim algısını da negatif bir yönde etkileyebileceği ifade edilmektedir (Demirtaş & Akdoğan, 2018). Buna ek olarak çalışanların demografik özelliklerinin de hem kişilik özellikleri hem de etik iklim algısı üzerinde etkili olabileceği düşünülmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve kıdem gibi değişkenlerin örgütsel davranışlar üzerinde farklılaşmalara yol açtığı birçok çalışmada ortaya konmuştur (Büte, 2011; Yıldırım, 2017). Bu doğrultuda, çalışanların karanlık üçlü kişilik özellikleri ile kurumsal etik iklim algılarının çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmesi ve bu kavramlar arasındaki ilişkinin ele alınması, örgütsel davranış literatürüne katkı sağlamanın yanısıra kurumlarda etik kültürün geliştirilmesine yönelik önemli bilgiler sunması beklenmektedir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, çalışanların karanlık üçlü kişilik özellikleri ile örgütsel etik iklim algılarının çeşitli demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Bu kapsamda karanlık üçlü kişilik özellikleri ve örgütsel etik iklim algıları; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, gelir düzeyi, sektör, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn tutumu ve kıdem değişkenleri açısından değerlendirilmiştir. Bu bağlamda şu sorular sorulmuştur;

1. Çalışanların karanlık üçlü kişilik özellikleri; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, gelir düzeyi, sektör, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn tutumu ve kıdem değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. Çalışanların örgütsel etik iklim algıları; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, gelir düzeyi, sektör, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn tutumu ve kıdem değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

1.2. Yöntem ve Çalışma Grubu

Bu araştırma, çalışanların karanlık üçlü kişilik özellikleri ile örgütsel etik iklim algıları arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlayan nicel bir çalışma olup ilişkisel tarama modeli kullanılan bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu farklı sektörlerde (kamu ve özel) görev yapan toplam 254 çalışan oluşturmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu 18–25 yaş aralığında, kadın, lisans mezunu ve bekardır. Ayrıca örneklemin çok büyük bir kısmı orta ekonomik düzeye sahip olup özel sektörde çalışmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri Ölçeği ve Etik İklim Ölçeği kullanılmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri Ölçeği: Karanlık Üçlü Kişilik Özellikleri Ölçeği, makyavelizm, narsisizm ve psikopati olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bireylerin manipülatif davranış eğilimlerini, benmerkezci tutumlarını ve empati eksikliği gibi karanlık kişilik özelliklerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Özsoy ve ark. (2017) tarafından yapılmış olup, alt boyutlara ilişkin iç tutarlılık katsayılarının .91 ile .93 arasında değiştiği bildirilmiştir (Özsoy ve ark., 2017).

Etik İklim Ölçeği: Araştırmada kullanılan Etik İklim Ölçeği ise Çalışkan (2022) tarafından geliştirilmiş olup toplam 9 maddeden ve kurallara yönelik iklim ile davranışlara yönelik iklim olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Katılımcıların örgütteki etik kurallar, etik uygulamalar ve etik dışı davranışlara yönelik algılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının farklı örneklemlerde .886 ile .934 arasında değiştiği ve yüksek düzeyde güvenilir olduğu bildirilmiştir (Çalışkan, 2022).

2. BULGULAR

Yapılan normallik analizinde katılımcılardan elde edilen verilerde normal dağılım koşullarını sağladığı saptanmıştır. Bundan dolayı veri analizlerinde parametrik istatistik teknikleri uygulanmıştır. Ulaşılan bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışanların Yaşlarına Göre Anova Testi Bulguları

Variables	18-25[1] (n=148)	26-35[2] (n=46)	36-45[3] (n=30)	46-55[4] (n=30)	F	p	Tukey
KYİ	18.5±3.9	17.5±3.9	19.4±2.6	18.5±3.4	1.447	0.230	-
DYİ	14.2±3.4	13.4 ±3.4	14.6 ±3.0	14.6 ±3.7	1.003	0.392	-
Makyavelizm	29.5 ±6.1	25.8±5.9	25.3 ±5.3	27.4 ±5.5	7.416	0.001*	2=3<4<1
Narsizm	29.5±4.1	27.2 ±4.1	28.3 ±3.8	27.5 ±4.1	4.795	0.003*	2=4<3<1
Psikopati	24.1 ±6.4	21.2±5.2	19.1 ±4.4	19.4 ±4.4	11.185	0.001*	3=4<2<1

*p< 0.001

Yaş gruplarına göre yapılan analizde KYİ ve DYİ değişkenlerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken (p>0,05), makyavelizm ve narsizm düzeyleri en yüksek 18–25 yaş grubunda, diğer yaş gruplarında daha düşük düzeylerde olduğu bulunmuştur. Psikopati boyutunda da en yüksek ortalama 18–25 yaş grubuna ait olup, yaş ilerledikçe bu düzeyin azaldığı dikkat çekmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 2. Çalışanların Cinsiyetlerine Göre T Testi Bulguları

Ölçek Alt Boyutları	Erkekler (183) x̄±ss	Kadınlar (71) x̄±ss	t	p
KYİ	18.5 ±3.7	18.3 ±3.8	0.356	0.722
DYİ	14.3 ±3.4	14.1 ±3.5	0.351	0.727
Makyavelizm	27.1 ±5.9	30.1 ±5.9	-4.525	**0.001***
Narsizm	28.1 ±4.1	30.4 ±4.1	-3.957	**0.001***
Psikopati	21.3 ±5.6	25.3 ±6.1	-4.775	**0.001***

*p< 0.001

Cinsiyete göre yapılan t-testi analiznde, KYİ ve DYİ alt boyutlarında erkekler ve kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Buna karşın makyavelizm, narsizm ve psikopati boyutlarında, kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek ortalamalara sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. Çalışanların Eğitim Durumuna Göre Anova Testi Bulguları

Variables	Lise [1] (n=38)	önlisans[2] (n=32)	lisans[3] (n=159)	lisansüstü[4] (n=25)	F	p	Tukey
KYİ	18.3±3.1	17.9±3.8	18.5±3.8	18.9±4.4	0.339	0.797	-
DYİ	14.9±2.9	13.9 ±3.2	14.0 ±3.6	14.1 ±3.2	0.742	0.528	-
Makyavelizm	27.3 ±7.1	27.9±7.3	28.5 ±5.7	26.6 ±5.2	0.928	0.428	-
Narsizm	27.2±4.2	29.3 ±4.3	29.7 ±4.0	27.8 ±3.8	2.978	0.001*	1=4<2<=3
Psikopati	22.1 ±6.8	23.8±6.4	22.7 ±6.1	19.6 ±4.3	2.587	0.001*	4<1=3<2

*p< 0.001

Bulgulara göre eğitim durumuna göre yapılan analizde KYİ, DYİ ve makyavelizm düzeylerinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmazken (p>0,05), narsizm ve psikopati boyutlarında narsizm düzeyi önlisans ve lisans mezunlarında daha yüksek iken, lise ve lisansüstü mezunlarda daha düşük düzeydedir. Psikopati boyutunda ise en düşük ortalama lisansüstü mezunlara ait olup, en yüksek düzey önlisans mezunlarında görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 4. Çalışanların Medeni Durumlarına Göre T Testi Bulguları

Ölçek Alt Boyutları	Evli (69) x̄±ss	Bekar (185) x̄±ss	t	p
KYİ	18.2 ±3.2	18.6 ±4.0	-0.696	0.487
DYİ	14.1 ±3.3	14.2 ±3.5	-0.227	0.821
Makyavelizm	25.8 ±5.8	28.9 ±6.0	-3.722	**0.001***
Narsizm	27.5 ±3.8	29.2 ±4.2	-2.942	**0.001***
Psikopati	19.9 ±4.8	23.4 ±6.2	-4.178	**0.001***

*p< 0.001

Medeni duruma göre yapılan t-testi analizinde KYİ ve DYİ alt boyutlarında evli ve bekar bireyler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Buna karşın makyavelizm, narsizm ve psikopati boyutlarında bekar bireylerin evli bireylere kıyasla daha yüksek ortalamalara sahip olduğu bulunmuştur.

Tablo 5. Çalışanların Annelerinin Eğitim Durumuna Göre Anova Testi Bulguları

Alt boyut	ilköğretim[1] (n=100)	ortaokul[2] (n=49)	lise[3] (n=66)	Önlisans/lisans[4] (n=39)	F	p	Tukey
KYİ	18.1±3.6	18.7±4.0	18.7±3.8	18.3±3.8	0.305	0.822	-
DYİ	13.9±3.4	14.4 ±3.2	14.6 ±3.7	13.7 ±3.1	0.972	0.406	-
Makyavelizm	27.6 ±5.6	28.7±6.8	27.9 ±6.5	28.9 ±5.6	0.606	0.612	-
Narsizm	28.6±3.8	28.7 ±4.8	28.6 ±4.6	29.3 ±3.1	0.330	0.804	-
Psikopati	21.4 ±5.5	23.1±6.4	22.2 ±6.0	24.4 ±6.2	2.639	0.050	-

*p< 0.001

Annelerin eğitim durumuna göre yapılan analizde, KYİ, DYİ, makyavelizm, narsizm ve psikopati düzeylerinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 6. Çalışanların Babalarının Eğitim Durumuna Göre Anova Testi Bulguları

Alt boyut	**ilköğretim[1] (n=73)**	**ortaokul[2] (n=52)**	**lise[3] (n=75)**	**Önlisans/lisans[4] (n=54)**	**F**	**p**	**Tukey**
KYİ	18.5±3.4	18.3±3.9	18.3±3.8	18.5±4.1	0.067	0.977	-
DYİ	13.8±3.6	14.5 ±3.4	14.3 ±3.3	14.2 ±3.4	0.520	0.669	-
Makyavelizm	27.3 ±5.5	29.7±5.9	27.3 ±6.5	28.8 ±6.1	2.344	0.074	-
Narsizm	28.6±4.3	29.7 ±4.3	28.2 ±4.0	28.6 ±3.8	1.333	0.264	-
Psikopati	21.6 ±5.8	23.0±6.0	21.9 ±5.9	23.7 ±6.3	1.574	0.196	-

*p< 0.001

Babaların eğitim durumuna göre yapılan analizde, KYİ, DYİ, makyavelizm, narsizm ve psikopati düzeylerindee gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

Tablo 7. Çalışanların Annelerinin Ebeveynlik Tutumlarının Anova Testi Bulguları

	otorite[1] (n=28)	**mükemelleyitçi[2] (n=34)**	**Hoş görülü[3] (n=109)**	**Demokratik[4] (n=74)**	**Ihmalkar[5] (n=9)**	**F**	**p**	**Tukey**
KYİ	19.8±3.8	19.4±3.5	17.6±4.0	18.8±3.2	17.3±4.9	3.379	0.001*	1=2=3>4=5
DYİ	15.5 ±2.9	14.9 ±3.1	13.6 ±3.7	14.3 ±3.0	13.4 ±4.1	2.498	0.001*	1=2=4>3=5
Makyavelizm	29.7 ±8.0	27.9±6.0	28.5 ±5.7	26.8 ±5.5	29.6 ±7.4	1.630	0.167	-
Narsizm	28.7±5.7	28.8 ±5.3	28.6 ±3.6	28.6 ±3.8	30.6 ±3.2	0.494	0.740	-
Psikopati	23.3 ±8.3	22.3±6.4	22.5 ±5.9	21.9 ±5.0	23.3 ±5.9	0.829	0.829	-

*p< 0.001

Annelerin ebeveynlik tutumlarına göre yapılan analizde KYİ ve DYİ değişkenlerinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur (p<0,05). KYİ boyutunda otoriter, mükemmeliyetçi ve hoşgörülü tutumlara sahip annelerin çocuklarında daha yüksek düzeyler görülürken, demokratik ve ihmalkar tutumlarda daha düşük düzeyler dikkat çekmektedir. DYİ boyutunda ise otoriter, mükemmeliyetçi ve demokratik tutumların hoşgörülü ve ihmalkar tutumlara göre daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın makyavelizm, narsizm ve psikopati alt boyutlarında annelerin ebeveynlik tutumlarına göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (p>0,05).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 8. Çalışanların Babalarının Ebeveynlik Tutumlarının Anova Testi Bulguları

Variables	otorite[1] (n=58)	mükemelleyitçi[2] (n=26)	Hoş görülü[3] (n=81)	Demokratik [4] (n=68)	Ihmalkar[5] (n=21)	F	p	Tukey
KYİ	17.8±4.1	18.0±3.7	18.7±3.8	18.7±3.5	18.8±3.5	0.675	0.610	-
DYİ	13.6±3.9	14.7 ±2.7	14.6 ±3.2	14.2 ±3.3	13.2 ±3.6	1.383	0.240	-
Makyavelizm	27.8 ± 6.9	29.0±6.1	28.3 ±6.2	28.4 ±5.6	26.1 ±4.6	0.793	0.530	-
Narsizm	28.3±4.1	28.8 ±3.2	29.1 ±4.8	28.6 ±3.6	29.0 ±4.3	0.358	0.838	-
Psikopati	22.4 ± 5.8	23.1±6.3	22.3 ±6.7	22.4 ±5.3	22.1 ±5.6	0.114	0.977	-

*p< 0.001

Babaların ebeveynlik tutumlarına göre yapılan analizde, KYİ, DYİ, makyavelizm, narsizm ve psikopati düzeylerinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05).

Tablo 9. Çalışanların Özel Ve Kamuda Çalışma Durumlarına Göre T Testi

Ölçek Alt Boyutları	Özel (161) $\bar{x}\pm ss$	Kamu (93) $\bar{x}\pm ss$	t	p
KYİ	18.6 ±3.2	18.3 ±4.1	0.450	0.630
DYİ	14.2 ±3.3	14.2 ±3.5	-0.015	0.988
Makyavelizm	27.9 ±5.7	28.2 ±6.4	-0.440	0.652
Narsizm	27.8 ±3.8	29.3 ±4.3	-2.558	**0.009***
Psikopati	21.7 ±5.4	22.9 ±6.3	-1.674	0.109

*p< 0.001

Çalışanların kamu ve özel sektörde çalışma durumlarına göre yapılan analiz sonuçları incelendiğinde, KYİ, DYİ, makyavelizm ve psikopati boyutlarında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Buna karşın narsizm boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (p<0,05). Bulgular, kamu sektöründe çalışan bireylerin narsizm düzeylerinin özel sektörde çalışanlara göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışma sektörü açısından yalnızca narsizm boyutunda farklılaşma olduğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 10. Çalışanların Ekonomik Durumlarına Göre T Testi Bulguları

Ölçek Alt Boyutları	Düşük (16) x̄±ss	Orta (238) x̄±ss	t	p
KYİ	19.5 ±3.9	18.3 ±3.8	1.130	0.260
DYİ	15.2 ±3.2	14.1 ±3.5	1.173	0.229
Makyavelizm	27.4 ±10.3	28.2 ±5.8	-0.506	0.613
Narsizm	30.1 ±6.0	28.7 ±4.0	0.910	0.377
Psikopati	25.2 ±8.4	22.3 ±5.8	1.352	0.062

*p< 0.001

Ekonomik duruma göre yapılan t-testi incelendiğinde, KYİ, DYİ, makyavelizm, narsizm ve psikopati boyutlarında düşük ve orta gelir grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Psikopati boyutunda ise anlamlılığa yakın bir değer elde edilmesine rağmen (p=0,062), istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu bulgular, ekonomik durum değişkeni açısından incelenen psikolojik özelliklerde farklılık olmadığını göstermektedir.

Tablo 11. Çalışanların Kıdemlerine Göre Anova Testi Bulguları

Alt boyut	0-3 [1] (n=142)	4-6[2] (n=39)	7-10[3] (n=19)	11-14[4] (n=13)	15-üzeri[4] (n=41)	F	p	Tukey
KYİ	18.0±3.9	19.6±2.9	18.3±4.4	18.0±4.2	18.9±3.2	1.648	0.163	-
DYİ	13.9±3.5	14.8 ±2.6	14.9 ±4.0	13.5 ±3.7	14.4±3.5	1.013	0.401	-
Makyavelizm	28.8 ±6.0	28.3±6.7	28.0 ±6.8	24.6 ±4.6	26.6±5.3	2.175	0.072	-
Narsizm	28.9±4.2	29.7 ±4.2	28.0 ±4.6	27.6 ±2.7	27.9±4.0	1.402	0.234	-
Psikopati	23.4 ±5.9	23.3±6.8	22.5 ±6.2	20.6 ±3.3	18.7±5.9	5.900	**0.001***	1=2<3<4

*p< 0.001

Kıdem değişkenine göre yapılan analizde, KYİ, DYİ, Makyavelizm ve Narsizm boyutlarında gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (p>0,05). Psikopati boyutunda ise psikopati düzeyinin kıdem arttıkça azalma eğiliminde olduğunu göstermekte olup, en yüksek ortalamanın 0–3 yıl kıdeme sahip çalışanlarda, en düşük ortalamanın ise 15 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanlarda olduğu görülmektedir. Bu bulgu, mesleki deneyim arttıkça psikopati düzeyinin azaldığını ortaya koymaktadır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada çalışanların karanlık üçlü kişilik özellikleri ile kurumsal etik iklim algıları çeşitli demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, karanlık üçlü

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

kişilik özelliklerinin bazı sosyodemografik değişkenlere göre anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Yaş değişkeni açısından genç çalışanların makyavelizm, narsizm ve psikopati düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, karanlık kişilik özelliklerinin erken yetişkinlik döneminde daha belirgin olabileceğini gösteren çalışmalarla uyumludur (Paulhus ve Williams, 2002; Jonason ve ark., 2012). Türk literatüründe de genç çalışanlarda risk alma ve benmerkezci eğilimlerin daha yüksek olabileceği ifade edilmektedir (Yılmaz ve Sütçü, 2019). Cinsiyet ve kıdem değişkenlerinde de bazı farklılıklar gözlenmiş, özellikle kıdem arttıkça psikopati düzeyinin azaldığı belirlenmiştir. Bu durum, mesleki deneyimin bireylerin davranış kontrolü ve örgütsel normlara uyum düzeyini artırabileceğini düşündürmektedir (Judge ve LePine, 2007; Aydın ve Çetin, 2020). Buna karşın ekonomik durum, baba eğitim düzeyi ve babaya ait ebeveynlik tutumlarının çoğu değişkende anlamlı bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir. Anne ebeveynlik tutumlarının bazı değişkenler üzerinde etkili olması ise aile içi sosyalizasyon süreçlerinde annenin daha belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir (Barber, 1996; Demirtaş & Akdoğan, 2018). Kurumsal etik iklim açısından değerlendirildiğinde, KYİ ve DYİ boyutlarının bazı demografik değişkenlere göre sınırlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Bu durum, etik iklim algısının bireysel özelliklerle etkileşim halinde şekillendiğini ortaya koymaktadır (Victor ve Cullen, 1988; Özkalp ve Kırel, 2016). Genel olarak bulgular, karanlık üçlü kişilik özelliklerinin özellikle yaş ve mesleki deneyim gibi değişkenlerle daha güçlü ilişkiler gösterdiğini, bazı sosyoekonomik değişkenlerle ise sınırlı düzeyde ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, örgütsel davranış literatüründe kişilik özelliklerinin iş yaşamındaki belirleyici rolünü vurgulayan çalışmalarla paralellik göstermektedir (Büte, 2011; Yıldırım, 2017). Öneri olarak, bu çalışma sınırlı sayıda kişi ile yapıldığı için bulguların geçerliğini ve güvenirliğini artırmak amacıyla daha geniş bir grup ile tekrar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Aydın, S., & Çetin, M. (2020). Karanlık üçlü kişilik özellikleri ve örgütsel davranış ilişkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi.*

Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development,* 67(6), 3296–3319.

Büte, M. (2011). Örgütsel etik iklim ve çalışan davranışları. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.

Çalışkan, A. (2022). Örgütsel etik iklimi: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 8(1), 34-54

Demirtaş, Ö., & Akdoğan, A. (2018). Örgütsel güven ve etik iklim ilişkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

Furnham, A., Richards, S. C., & Paulhus, D. L. (2013). The Dark Triad of personality: A 10 year review. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(3), 199–216. https://doi.org/10.1111/spc3.12018

Jonason, P. K., Li, N. P., & Buss, D. M. (2012). The costs and benefits of the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 52(3), 373–378.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Jonason, P. K., Webster, G. D., Schmitt, D. P., Li, N. P., & Crysel, L. (2013). The antihero in popular culture: Life history theory and the Dark Triad personality traits. *Review of General Psychology*, 17(2), 192–199.

Judge, T. A., & LePine, J. A. (2007). The bright and dark sides of personality: Implications for job performance and well-being. *Journal of Applied Psychology*, 92(2), 513–527.

Muris, P., Merckelbach, H., Otgaar, H., & Meijer, E. (2017). The malevolent side of human nature: A meta-analysis of the Dark Triad. *Personality and Individual Differences*, 113, 54–62.

Özkalp, E., & Kırel, Ç. (2016). Örgütsel davranış. Bursa: Ekin Yayınları.

Özsoy, E., Rauthmann, J F., Jonason, P K., Ardiç, K. (2017) Reliability and validity of the Turkish versions of Dark Triad Dirty Dozen (DTDD-T), Short Dark Triad (SD3-T), and Single Item Narcissism Scale (SINS-T). *Personality And Individual Differences, 117*(15),11-14.

Paulhus, D. L., & Jones, D. N. (2014). Measures of Dark Triad: The Dirty Dozen and other short scales. In G. J. Boyle et al. (Eds.), *The Wiley handbook of personality assessment* (pp. 562–573). Wiley.

Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. Journal of Research in Personality, 36(6), 556–563. https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-6

Treviño, L. K., Weaver, G. R., & Reynolds, S. J. (2006). Behavioral ethics in organizations: A review. Journal of Management, 32(6), 951–990.

Victor, B., & Cullen, J. B. (1988). The organizational bases of ethical work climates. Administrative Science Quarterly, 33(1), 101–125.

Yıldırım, F. (2017). Örgütsel davranışta bireysel farklılıklar. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Yılmaz, E., & Sütçü, S. (2019). Karanlık kişilik özellikleri ve iş yaşamı ilişkisi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ÖRGÜTSEL ETİK İKLİM İLE İŞ DOYUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Aybüke Göksu Bozkurt
Kırıkkale Üniversitesi,
aybukebozkurtt3@gmail.com, 0009-0006-9962-9002

Doç. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, çalışan bireylerde örgütsel etik iklimleri ile iş doyumu düzeyleri ilişkisinin incelenmesi ve bu değişkenlerde bazı demografik özelliklere göre farklılaşma olup olmadığının belirlenmesidir. Araştırmada nicel yöntem ve ilişkisel tarama araştırma modeli uygulanmıştır. Çalışma grubunda, farklı kurumlarda görev yapan 328 çalışan yer almaktadır. Verileri toplamak üzere Kişisel Bilgiler Formu, Örgütsel Etik İklimi Ölçeği ve İş Doyumu Ölçeği uygulanmıştır. Veri analizi için parametrik olmayan teknikler uygulanmıştır. Araştırma sonucu ulaşılan bulgularda, çalışanların örgütsel etik iklimi algıları ile iş doyum düzeyleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde önemli ilişki bulunduğu saptanmıştır. İş doyum düzeylerinde kurum türü açısından anlamlı farklılık gösterdiği ve özel sektör çalışanı bireylerde iş doyumu puanlarının kamuda çalışan bireyler ile kıyaslandığında daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bunun yanında anne eğitim durumuna göre hem örgütsel etik iklim algısında hem de iş doyumu düzeylerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, baba eğitim durumu ile anne ve baba ebeveynlik tutumları açısından ise anlamlı farklılık bulunmamıştır. Elde edilen bulguların, çalışanların iş doyumunu artırmaya yönelik çalışmaların geliştirilmesine ve örgütlerde etik değerlere dayalı çalışma ortamlarının desteklenmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel araştırma yetkinliği, akademik sahtekârlık, akademik dürüstlük.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL ETHICAL CLIMATE AND JOB SATISFACTION

Psychological Counselor Aybüke Göksu Bozkurt
Kırıkkale University,
aybukebozkurtt3@gmail.com, 0009-0006-9962-9002

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT
The aim of current research is to examine the relationships between organizational ethical climate and levels of job satisfaction of employed individuals. The study also aims to analyze ethical climate of organizations and levels of job satisfaction with regard to different demographic features. A relational survey techniques, one of the quantitative study designs, were applied for the study. A sum of 328 employees working in several institutions participated in the research. Necessary data were collected through a Form of Personal Informations, the Organizational Ethical Climate Scale, and the Scale of Job Satisfaction. The obtained data were analyzed by using the SPSS statistical software package. Because the normality tests indicated that the data do not have normal distribution; analysis of non- parametric techniques were applied. The analysis of the study showed that there is a moderately significant and positive relationship between employees' perceptions of organizational ethical climate and their levels of job satisfaction. Accordingly, it can be stated that as employees' positive perceptions about ethical practices in their organizations increase, their level of job satisfaction also increases. It was determined that levels of job satisfaction differed significantly with regard to the type of institution, and that individuals working in the private sector have higher scores of job satisfaction compared to the workers of public sector. In addition, significant differences were determined in both organizational ethical climate perceptions and levels of job satisfaction with regard to the mother's educational status. However, no significant differences were determined with regard to gender, age, income level, father's educational status, and parental attitudes of both mother and father. These findings are expected to support for development of efforts aimed at increasing employees' job satisfaction and supporting ethically based working environments in organizations.
Keywords: Organizational ethical climate, job satisfaction, employees, organizational behavior, ethics.

1. GİRİŞ

Örgütlerdeki etik iklimi, kurumda çalışan bireylerin yaşadıkları durumları nasıl değerlendirdiklerini ve karar alma sürecinde etik ilkelerden hangisine göre hareket edeceklerini belirleyen önemli bir örgütsel özellik olarak ele alınmaktadır (Victor ve Cullen,1988). Örgütlerin etik iklimi; kurumdaki çalışanların davranışlarını belirleyen bir faktörlerden

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

birisidir. Örgütün etik anlayışı, oradaki çalışanların mesleki görevlerini ve etik sorumluluklarını yerine getirme stillerini etkileyebilir (Özen ve Durkan, 2016). Çalışkan (2022) ise örgütsel etik iklim kavramını, çalışanların örgütte benimsenen etik ilke ve uygulamalara ilişkin ortak değerlendirmeleri şeklinde tanımlamıştır. Bu kavramın, örgütsel süreçler üzerinde belirleyici olduğunu belirtmektedir.

İş doyumu, çalışanların örgüt içindeki algı ve tutumlarına yön veren dinamik önemli unsurlar arasında yer alır. Temel olarak iş doyumu, bir bireyin yaptığı işi nasıl gördüğü ve bu işten ne derece memnun olduğu ile ilişkilidir (Hackman & Oldham, 1975). Eğer bir çalışanın işe dair beklentileri ile mevcut çalışma koşulları örtüşüyorsa, o çalışanın iş doyumunda artış olması beklenir. Yüksek düzeyde iş doyumu, bireysel mutluluk düzeyinde artış ile birlikte çalışanların işe olan aidiyetini artırır, onları ortak hedeflere ulaşma konusunda motivasyon sağlar ve dolayısıyla şirketin katma değerine katkı sağlar. Düşük düzeydeki iş doyumunda ise, çalışanlarda tatminsizlik artar, bu çalışanlarda performans düşmesi, işe ve ortama yabancılaşma ve tükenmişlik ortaya çıkar. En nihayetinde istifa eğilimlerinde artış gözlenebilir (Naktiyok & Yıldırım, 2018). Bu çalışmada, çalışanların örgütsel etik iklim algıları ile iş doyumu düzeyleri arasında nasıl bir ilişki olduğu ve bu algıların ve memnuniyet düzeylerinin yaş, cinsiyet gibi farklı demografik özelliklere göre nasıl değiştiğinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

1.1. Araştırma Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, çalışanların örgütsel etik iklimi algıları ile iş doyum düzeyleri ilişkisinin incelenmesidir. Bu temel amaca yönelik şu soruların cevapları aranmaktadır:

1. Çalışanların örgütsel etik iklim algıları ile iş doyumu düzeyleri cinsiyet, sektör, gelir durumu, yaş, anne ve babanın eğitim durumu, annenin ve babanın tutumu açısından farklı mıdır?
2. Çalışanların örgütsel etik iklim algıları ile iş doyumu düzeyleri önemli düzeyde ilişkili midir?

1.2. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu araştırma, çalışanların örgütsel etik iklimi algıları ve iş doyumu düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan nicel türde bir araştırmadır ve ilişkisel tarama araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmadaki çalışma grubu, farklı kurumlarda görev yapan toplam 328 çalışan oluşturmaktadır. Katılımcıların 207'si (%63,1) kadın, 121'i (%36,9) erkektir. Katılımcıların yaşları 18 ile 65 arasında değişmekte olup en yüksek katılım 46-55 yaş grubunda gerçekleşmiştir(%35,7).

1.3. Ölçme Araçları

Araştırmada kullanılacak verilerin toplanması amacıyla üç bölümün yer aldığı online anket formatı uygulanmıştır: "Kişisel Bilgiler Formu", "Örgütsel Etik İklimi Ölçeği" ve " İş Doyumu Ölçeği".

Örgütsel Etik İklimi Ölçeği: Katılımcıların örgütsel etik iklim algılarını belirlemek amacıyla Victor ve Cullen'ın (1988) geliştirdiği ve Özen ve Durkan'ın (2016) Türkçe'ye uyarladığı form kullanılmıştır. Ölçek çalışanların örgüt içerisindeki etik uygulamalara ve etik değerlere ilişkin algılarını değerlendirmeye yönelik maddelerden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan form 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin araştırma örneklemindeki iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) .898 olarak hesaplanmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

İş Doyumu Ölçeği: Katılımcı çalışanların iş doyumu düzeyini belirlemek üzere Ünsal ve Özalp Türeten'in (2005) geliştirdiği İş Doyumu Ölçeği uygulanmıştır. Ölçek çalışanların yaptıkları işe yönelik memnuniyet düzeylerini değerlendirmeye yönelik ifadelerden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan form 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin araştırma örneklemindeki Cronbach Alfa katsayısı .822 olarak bulunmuştur.

2. BULGULAR

Elde edilen bulgular, her iki değişkene ait puanların normal dağılım göstermediğini ortaya koymasından dolayı, analizler için non- parametrik istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.

Tablo 1. Değişkenler Arası Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi

Değişkenler	İş doyumu	Örgütsel etik iklim
İş doyumu	—	.455**
Örgütsel etik iklim	.455**	—

Spearman sıra farkları korelasyon analizinde örgütsel etik iklim ile işte doyum arasında pozitif yönde, orta düzeyli ve önemli ilişki olduğu belirlenmiştir (r_s=.455; p<.01). Bu bulguya göre çalışanların örgütsel etik iklim algıları arttıkça iş doyum düzeyinde artış olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Örgütsel Etik İklim Ve İş Doyumu Puanlarının Analizi

Değişken	***U***	***Z***	***p***
Örgütsel etik iklim	*5244.00*	*-.125*	*.901*
İş doyumu	*4625.00*	*-1.142*	*.253*

Analiz bulgularında, katılımcıların cinsiyet değişkenine göre örgütsel etik iklim ve iş doyum düzeyine bakıldığında gruplar arasında istatistiki yönden önemli farklılık olmadığı belirlenmiştir (p>.05).

Tablo 3. Kurum Türüne Göre Örgütsel Etik İklim Ve İş Doyumu Analizi

Değişken	***U***	***Z***	***p***
Örgütsel etik iklim	*8,42*	*-,247*	*,805*
İş doyumu	*5,26*	*-2,205*	*,027**

Analiz bulguları, Çalışılan kurum türüne göre örgütsel etik iklim puanlarında anlamlı farklılık bulunmazken (p>.05), iş doyumu düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaştığı belirlenmiştir (p<.05). Özel sektörde çalışanların iş doyumu sıra ortalamalarının kamu çalışanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 4. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Örgütsel Etik İklim Ve İş Doyumu Analiz Bulguları

Değişken	***U***	***Z***	***p***
Örgütsel etik iklim	*26,72*	*9,391*	*,052*
İş doyumu	*8,24*	*1,457*	*,834*

Analiz bulgularına göre Katılımcıların yaş gruplarına göre örgütsel etik iklimi algıları ve iş doyumu düzeyi incelendiğinde gruplar arasında istatistiki yönden önemli düzeyde farklılaşma olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Gelir Düzeyine Göre Örgütsel Etik İklim Ve İş Doyumu Analiz Bulguları

Değişken	***U***	***Z***	***p***
Örgütsel etik iklim	186,62	1,102	,576
İş doyumu	145,43	,707	,702

Analiz bulgularına göre katılımcıların gelir düzeylerine göre örgütsel etik iklimi algıları ve iş doyum düzeyi incelendiğinde gruplar arasında önemli düzeyde farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Anne Eğitim Durumuna Göre Örgütsel Etik İklim Ve İş Doyumu Analiz Bulguları

Değişken	***U***	***Z***	***p***
Örgütsel etik iklim	199,87	15,283	,009*
İş doyumu	154,00	15,976	,007*

Analiz bulgularına göre katılımcıların anne eğitim durumuna göre örgütsel etik iklimi algıları ve iş doyumu düzeyi incelendiğinde gruplar arasında önemli düzeyde farklılık olduğu, anne eğitim düzeyi lise ve önlisans / lisans olan katılımcıların örgütsel etik iklimi ve iş doyumu sıra ortalamalarının diğerlerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, analiz bulgularına göre katılımcıların babanın eğitim durumu, annenin ve babanın tutumu açısından örgütsel etik iklimi algıları ve iş doyumu düzeyi incelendiğinde gruplar arasında önemli düzeyde farklılık olmadığı belirlenmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında çalışanların örgütsel etik iklimi algıları ile iş doyumu düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve söz konusu değişkenlerin çeşitli demografik özelliklere göre farklılık olup olmadığı ele alınmıştır. Analizlerde çalışanların örgütsel etik iklimi algıları ile iş doyum düzeyleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, çalışanların örgütlerinde etik ilke ve uygulamaların varlığına ilişkin olumlu algılarının artmasının işlerinden duydukları memnuniyet düzeyinin de artmasına katkısı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

olduğuna işaret etmektedir. Araştırmada iş doyumu düzeylerinin kurum türüne göre anlamlı farklılık gösterdiği ve özel sektör çalışanı bireylerde iş doyumu düzeylerinin kamu sektörü çalışanı bireylere kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur. Buna karşın örgütsel etik iklim algılarının kurum türüne göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı görülmüştür. Ayrıca, anne eğitim durumuna göre hem örgütsel etik iklim algısında hem de iş doyumu düzeylerinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, baba eğitim durumu ile anne ve baba ebeveynlik tutumları açısından ise anlamlı farklılık bulunmamıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda örgütlerde etik değerlere dayalı bir çalışma ortamının oluşturulmasının çalışanların iş doyumuna katkısı olduğu söylenebilir. Bundan dolayı, yöneticilerin örgütsel süreçlerde etik ilkelere daha fazla önem vermeleri, çalışanlar arasında adalet, dürüstlük ve güvene dayalı bir çalışma kültürünü desteklemeleri önerilebilir. Ayrıca, araştırma bulguları, örgütsel etik ikliminin çalışanların iş doyumuyla ilişkili önemli bir değişken olduğuna ve çalışanların etik değerlere ilişkin olumlu algılarının desteklenmesinin, hem bireysel iş doyumu hem de örgütsel verimlilik açısından olumlu katkılar sağlayabileceğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmetoğulları, K. ve Çatı, K. (2019). STK mensuplarının etik iklim algısının örgütsel bağlılık aracılığıyla bireysel performanslarına etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9*(20), 283–313.

Akan, R., Köroğlu, Ö. ve Çalışkan, A. (2025). Sağlık kurumlarında örgütsel etik iklimin iş tatmini üzerine etkisi, örgütsel desteğin aracılık rolü. *Antalya Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(1), 37–61. https://doi.org/10.54969/abujiss.1720679

Altınbay, A. (2022). Muhasebe meslek mensuplarının etik iklim algısının işgören performansı ve iş doyumu ile ilişkisi. *EKEV Akademi Dergisi, 26*(90), 1–18.

Anaza, N. A., Rutherford, B. N. ve Nickell, D. (2015). Ethical climate and job satisfaction among organizational buyers: An empirical study. *Journal of Business & Industrial Marketing, 30*(8), 962–972.

Ay, Ü., Kılıç, K. C. ve Biçer, M. (2009). İlaç ve sigorta sektörlerinde çalışan satış elemanlarının iş davranışlarının örgütsel etik iklim ile ilişkisi üzerine bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 18*(2), 57–71.

Biçer, M. (2005). *Satış elemanlarının iş tatmini, örgüt bağlılığı ve işten ayrılma niyetinin etik iklim ile ilişkisi: Sigorta ve ilaç sektörlerinde bir araştırma* [Yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Borhani, F., Jalali, T., Abbaszadeh, A. ve Haghdoost, A. (2012). Nurses' perception of ethical climate and job satisfaction. *Journal of Medical Ethics and History of Medicine, 5*, 6.

Çalışkan, A. (2022). Örgütsel etik iklimi: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8*(1), 34–54. https://doi.org/10.29131/uiibd.1118411

Dağdeviren, A. ve Kara, M. (2022). Etik iklim, iş doyumu ve işten ayrılma niyetinin arasındaki ilişki: Otel çalışanları üzerinde bir araştırma. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 10*(4), 3931–3947. https://doi.org/10.21325/jotags.2022.1175

Demir, S. (2019). Etik iklim ve okuldan ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Örgütsel bağlılığın aracılık rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34*(3), 824–838. https://doi.org/10.16986/HUJE.2018040551

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Demir, S. (2019). Etik iklim ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: İş doyumunun aracı rolü. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *27*(5), 2133–2145. https://doi.org/10.24106/kefdergi.3201

Demirtaş, Z. ve Nacar, D. (2018). Öğretmenlerin iş doyumu ve örgütsel sessizlik algıları arasındaki ilişki. *The Journal of Educational Reflections*, *2*(1), 13–23.

Deshpande, S. P. (1996). The impact of ethical climate types on facets of job satisfaction: An empirical investigation. *Journal of Business Ethics*, *15*(6), 655–660.

Durmuş, E. ve Korkmaz, M. (2026). Öğretmen ve okul yöneticilerinin perspektifinden okul örgütsel iklimi: Devlet ilkokul ve ortaokullarından bulgular. *Yönetim ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, *5*(1), 28–44.

Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1975). Development of the Job Diagnostic Survey. *Journal of Applied Psychology*, *60*(2), 159–170.

Kaya, B., Çiğdemoğlu, C., Yılmaz, A. A. ve Tuzlukaya, Ş. (2023). Etik liderlik, örgütsel sinizm ve iş doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: Öğretmenler üzerine bir araştırma. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, *58*(4), 3068–3082. https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.23.11.2134

Korkmaz, S. P. (2019). *Okulların etik iklimi ile öğretmenlerin iş doyumu arasındaki ilişki (Kozan ilçe örneği)* [Yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Madenoğlu, C., Uysal, Ş., Sarıer, Y. ve Banoğlu, K. (2014). Okul müdürlerinin etik liderlik davranışları ile öğretmenlerin iş doyumlarının örgütsel bağlılıkla ilişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *20*(1), 47–69.

Naktiyok, S. ve Yıldırım, F. (2018). Etik iklimin iş tatmini ve işe yabancılaşma düzeyine etkisi. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(6), 57–71. https://doi.org/10.29157/etusbe.62

Okpara, J. O. ve Wynn, P. (2008). The impact of ethical climate on job satisfaction, and organizational commitment in Nigeria. *Journal of Management Development*, *27*(9), 935–950.

Özen, F. ve Durkan, E. (2016). Algılanan örgütsel etik iklim ile öğretmenlik meslek etiği arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, *22*(4), 593–627.

Schwepker, C. H., Jr. (2001). Ethical climate's relationship to job satisfaction, organizational commitment, and turnover intention in the salesforce. *Journal of Business Research*, *54*(1), 39–52. https://doi.org/10.1016/S0148-2963(00)00125-9

Tsai, M. T. ve Huang, C. C. (2008). The relationship among ethical climate types, facets of job satisfaction, and the three components of organizational commitment: A study of nurses in Taiwan. *Journal of Business Ethics*, *80*(3), 565–581.

Tuna, M. ve Yeşiltaş, M. (2014). Etik iklim, işe yabancılaşma ve örgütsel özdeşleşmenin işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, *25*(1), 105–117.

Ünsal, P. ve Özalp Türetgen, İ. (2005). Bir İş Doyumu Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Yönetim*, *16*(51), 43-55.

Victor, B. ve Cullen, J. B. (1988). The organizational bases of ethical work climates. *Administrative Science Quarterly*, *33*(1), 101–125.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yeşil, S., Mavi, Y. ve Ceylan, S. (2017). Etik iklim algısı ve bireysel sonuçlar üzerine etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (51), 19–38.

Yiğit, Y. ve Kul, M. (2024). Gençlik ve spor hizmetleri dairesi çalışanlarının etik liderlik algısı, örgütsel sinizm, etik iklim algısı ve iş tatmini düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi: Sakarya Büyükşehir Belediyesi örneği. *EKEV Akademi Dergisi*, *28*(99), 407–424.

Yüksel, Ö. F. ve Düşükcan, M. (2019). Etik iklim algısının iş görenlerin iş tatmini düzeyleri ve örgütsel bağlılık düzeyleri üzerine etkisi: Arçelik A.Ş. Adana ve Elazığ bölge yöneticiliklerinde uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, *22*(1), 53–65.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

LİSANS ÖĞRENCİLERİNDE AKADEMİK ÖZYETERLİK VE AKADEMİK SAHTEKÂRLIK EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Psikolojik Danışman Ayşegül KARAKUŞ
Kırıkkale Üniversitesi,
kku.grupbir@gmail.com, 0009-0006-5215-9963

Doç. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Bu araştırmada lisans öğrencilerinin akademik özyeterlik düzeyleri ve akademik sahtekârlık eğilimi ilişkisinin incelenmesi hedeflenmektedir. Akademik sahtekârlık, öğrencilerin akademik süreçlerde dürüstlük ilkesine aykırı davranışlar sergilemesi olarak tanımlanmakta ve günümüzde yaygın bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Akademik özyeterlik ise bireyin kendi akademik görevlerini başarıyla yerine getirebilme konusundaki inancını ifade etmektedir. Bilgi çağının gerektirdiği beceriler doğrultusunda, lisans düzeyindeki öğrencilerin bilgiyi sorgulayan, analiz eden ve bilimsel süreçlere objektif yaklaşabilen bireyler olarak yetişmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, akademik özyeterlik düzeyleri ve akademik sahtekârlık eğilimleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması, eğitim süreçlerine katkı sağlamaktadır. Araştırmanın yürütülmesinde nicel araştırma modeli ve ilişkisel tarama yöntemi benimsenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 148 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Gerekli verileri toplamak üzere Akademik Özyeterlik Ölçeği ile Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen veriler istatistiksel analiz yöntemleri ile incelenmiştir. Akademik özyeterlik ve akademik sahtekârlık eğilimi arasında negatif yönde ancak istatistiki açıdan anlamlı olmayan ilişki belirlenmiştir. Ayrıca, akademik sahtekârlık eğiliminde cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılık bulunmadığı anlaşılmaktadır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, akademik özyeterlik düzeyinin ve akademik sahtekârlık eğiliminin bağımsız değişkenler olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu konuda daha geniş katılımlı gruplar ile çalışmalar yürütülebilir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Özyeterlik, Akademik Sahtekârlık, Lisans Öğrencileri, Akademik Dürüstlük

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE RELATIONSHIP BETWEEN ACADEMIC SELF-EFFICACY AND ACADEMIC DISHONESTY TENDENCIES AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS

Psychological Counselor Ayşegül KARAKUŞ
Kırıkkale University,
kku.grupbir@gmail.com, 0009-0006-5215-9963

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT
This research aims to investigate the relationship between academic self-efficacy levels and academic dishonesty tendencies in undergraduate students. The concept of Academic dishonesty is described as behaviors that violate the principle of academic integrity, such as cheating and plagiarism, and has become a widespread issue in recent years. Academic self-efficacy, on the other hand, is defined as an individual's belief in their ability to successfully perform academic tasks. In this context, the study investigates whether academic self-efficacy has an effect on academic dishonesty tendencies. A quantitative research model and relational survey method were employed in the study. The researh group consisted of 148 undergraduate students. Data were collected by means of the Academic Self-Efficacy Scale and the Academic Dishonesty Tendency Scale. The obtained data were analyzed by using a statistical package program. A negative but statistically insignificant relationship was found between academic self-efficacy and academic dishonesty tendencies. Additionally, academic dishonesty tendencies did not differ significantly based on gender. Based on these findings, it can be concluded that academic self-efficacy and academic dishonesty are independent concepts. In this context, these concepts may studied with larger participant groups.
Keywords: Academic self-efficacy, academic dishonesty, undergraduate students, academic integrity

1. GİRİŞ
Akademik sahtekârlık, öğrencilerin akademik süreçlerde dürüstlük ilkesine aykırı davranışlar sergilemesi olarak tanımlanmakta olup kopya çekme, intihal yapma ve izinsiz materyal kullanımı gibi davranışları kapsamaktadır (Baran & Jonason, 2020). Günümüzde akademik sahtekârlık, teknolojinin gelişimiyle birlikte daha yaygın hale gelmiş ve küresel bir sorun olarak ele alınmaya başlanmıştır (Cheng, Hung & Hsu, 2021). Araştırmalar, üniversite öğrencileri arasında akademik sahtekârlık davranışlarının oldukça yaygın olduğunu göstermektedir. Farklı ülkelerde yapılan çalışmalar, öğrencilerin önemli bir kısmının en az bir kez akademik dürüstlük ihlali gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır (Baran & Jonason, 2020). Ayrıca bazı araştırmalarda öğrencilerin yaklaşık yarısının akademik sahtekârlığı kabul edilebilir gördüğü ifade edilmektedir (Akyürek, 2020). Bu bağlamda, akademik sahtekârlık yalnızca bireysel bir sorun olmayıp, aynı zamanda eğitim sisteminin güvenilirliğini zedeleyen önemli bir problem olarak değerlendirilmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Akademik sahtekârlık davranışları yalnızca bireysel özelliklerden değil, aynı zamanda çevresel ve psikolojik faktörlerden de etkilenmektedir. Araştırmalar, etik tutum, etik iklim, motivasyon ve psikolojik özelliklerin akademik sahtekârlık üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Cheng ve ark., 2021). Bunun yanında düşük özyeterlik, yüksek akademik baskı ve düşük motivasyon gibi faktörlerin sahtekârlık eğilimini artırdığı belirtilmektedir (Baran & Jonason, 2020). Özellikle dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte akademik sahtekârlık davranışlarının daha kolay gerçekleştirilebilir hale geldiği ve bu durumun sorunun yaygınlaşmasına katkı sağladığı ifade edilmektedir (Korucu ve Çınar, 2025)

Akademik özyeterlik, bireyin akademik görevleri başarıyla yerine getirebilme konusundaki inancı olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, öğrencilerin öğrenme süreçlerine katılımını, akademik motivasyonunu ve başarı düzeyini önemli ölçüde etkilemektedir. Araştırmalar, yüksek akademik özyeterlik düzeyine sahip olan lisans öğrencilerinin akademik başarılarının ve öğrenmeye yönelik motivasyonlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir (Cheng, Hung & Hsu, 2021). Ayrıca, akademik özyeterlik, öğrencilerin derslere katılımı, görevleri sürdürme isteği ve problem çözme becerileri üzerinde de olumlu etkilere sahiptir. Öğretmen adayları üzerinde yapılan çalışmalarda akademik özyeterliğin sınıf düzeyi ve bölüm gibi değişkenlere göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Korucu & Çınar, 2017). Bunun yanısıra, akademik özyeterlik ve akademik motivasyon arasında pozitif yönde ilişkiler bulunduğu ortaya konulmuştur (Tayfun vd., 2020) .

Çalışmanın Amacı

Bu araştırmada amaç olarak, lisans öğrencilerinin akademik özyeterlik düzeyleri ile akademik sahtekârlık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, araştırmada, cinsiyet açısından kadın ve erkek öğrencilerin akademik özyeterlik düzeyi ve akademik sahtekârlık eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığının ortaya konulması da hedeflenmektedir. Araştırmanın amacı kapsamında şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. Lisans öğrencilerinde akademik özyeterlik ile akademik sahtekârlık eğilimi arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmakta mıdır?
2. Lisans öğrencilerinde akademik özyeterlik düzeyi ve akademik sahtekârlık eğilimleri cinsiyet, annenin ve babanın eğitim durumu, ailenin gelir düzeyi değişkenleri açısından farklılaşma göstermekte midir?

Yöntem ve Çalışma Grubu

Bu çalışma sürecinde, ilişkisel türde tarama modeli ve nicel araştırma deseni uygulanmıştır. Bu araştırmanın türü, ilişkisel tarama türünde nicel bir çalışmadır. Araştırma kapsamındaki katılımcılar %68,9'u kadın (n=102), %31,1'i erkek (n=46) toplam 148 lisans öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma için gerekli verileri elde edebilmek için Akademik Özyeterlik Ölçeği, Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği ve Bilgi Formu katılımcılara uygulanmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Akademik Özyeterlik Ölçeği: Araştırmada lisans öğrencileri ile ilgili akademik özyeterlik düzeylerini belirlemek üzere Jerusalem ve Schwarzer'ın (1981) geliştirdiği ve Yılmaz vd.'nın (2007) Türkçe'ye uyarlamasını yaptığı Akademik Özyeterlik Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin türü beş dereceli likert tipinde olup ölçekte 7 madde ve tek faktör yapısı içermektedir. Bu ölçekle ilgili Cronbach alfa katsayısı .87 olarak belirlenmiştir ve üniversite öğrencileri üzerinde Türkçe uyarlama çalışmasında .79 olarak saptanmıştır. Ölçek, bireylerin akademik görevleri yerine getirme konusundaki yeterlik algılarını ölçmektedir. Ölçek dereceleme olarak "Kesinlikle Katılmıyorum" ile "Kesinlikle Katılıyorum" arasında derecelendirilmektedir. Ölçekten elde edilen yüksek puanlar, akademik özyeterlik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği: Lisans öğrencileri ile ilgili akademik sahtekârlık eğiliminin incelenmesi ve veri toplanması amacıyla Eminoğlu ve Nartgün'ün (2009) geliştirdiği Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekte (1) kopya çekme eğilimi, (2) ödev-proje gibi çalışmalarda sahtekârlık eğilimi, (3) araştırma yapma ve raporlaştırma sürecinde sahtekârlık eğilimi ve (4) atıflara yönelik sahtekârlık eğilimi şeklinde dört faktörün ve 22 ifadenin bulunduğu belirtilmektedir. Alt ölçekler ve ölçeğin bütünü ile ilgili Cronbach alfa güvenirlik değerleri 0,71 ile 0,90 arasındadır ve testtekrar test güvenirlik katsayısı ise 0,88 olarak belirlenmiştir. Ölçek, öğrencilerin akademik süreçlerde etik dışı davranışlara yönelik eğilimlerini ölçmektedir. Ölçek 5'li Likert tipinde olup, yüksek puanlar akademik sahtekârlık eğiliminin yüksek olduğunu göstermektedir.

2. BULGULAR

Bu araştırmada verilerin analizinde ulaşılan bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Çizelge 1: Cinsiyete göre akademik özyeterlik ve akademik sahtekarlık puanlarının analizi

Ölçekler	Cinsiyet	N	X	S	T	P
Akademik Özyeterlik	Kadın	102	2,95	,320	,615	,539
	Erkek	46	2,97	,318		
Akademik Sahtekarlık Eğilimi	Kadın	102	2,48	,584	-,979	,329
	Erkek	46	2,57	,715		

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, akademik sahtekârlık eğiliminin ve akademik özyeterlik düzeyinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla uygulanan analiz bulgularına göre akademik sahtekârlık eğilimi ve akademik özyeterlik düzeyinde cinsiyet açısından anlamlı düzeyde farklılık bulunmamaktadır. Bu bulgu kadın ve erkek katılımcıların akademik sahtekârlık eğilimleri ve akademik özyeterlik düzeylerinde farklılık olmadığını göstermektedir.

Çizelge 2: akademik sahtekârlık eğilimi ve akademik özyeterlik düzeyi puanları korelasyon analizi

	Akademik Özyeterlik	Akademik Sahtekarlık Eğilimi
Akademik Özyeterlik	1	-,096
Akademik Sahtekarlık Eğilimi	-,096	1

Çizelge 2'deki bulgular, akademik özyeterlik düzeyi ile akademik sahtekârlık eğilimi arasında negatif yönde ancak çok zayıf düzeyde ilişkili (r = -,096) olduğunu; ancak, bu ilişkinin istatistiki açıdan (r_s = - ,096; p = 0,248 > 0,05) anlamlı olmadığını göstermektedir. Bu bulguya göre katılımcıların akademik özyeterlik düzeyi ile akademik sahtekârlık eğilimi arasında önemli düzeyde ilişki bulunmamaktadır. Ayrıca, yapılan analizlerde elde edilen bulgular katılımcıların akademik özyeterlik düzeyi ve akademik sahtekârlık eğilimlerinin anne ve babanın eğitim durumu, aile gelir düzeyi değişkenleri açısından farklılık göstermediği saptanmıştır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada lisans düzeyindeki öğrencilerin akademik özyeterlik düzeyi ve akademik sahtekârlık eğilimi arasında negatif yönde ancak çok zayıf, anlamlı olmayan ilişki belirlenmiştir (r = -0,096; p < ,001). Bu bulgudan farklı olarak literatürde iki değişken arasında negatif korelasyon belirleyen araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, özyeterlik düzeyi yüksek olan öğrencilerin akademik sahtekârlık davranışlarına daha az başvurduğu belirlenmiştir (Baran & Jonason, 2020). Benzer şekilde, özyeterlik ve akademik sahtekârlık arasında anlamlı ve negatif ilişki ortaya konmuştur (Cheng, Hung & Hsu, 2021) ve akademik sahtekârlık eğilimi ile özyeterlik düzeyi arasında orta düzeyde negatif yönlü ilişki olduğu belirlenmiştir (Büyükgöze, 2017). Akademik özyeterliğin sahtekârlık davranışlarınnda dolaylı olarak rolü olabildiği, motivasyon ve kontrol odağı gibi değişkenlerin bu ilişkide aracı rol oynadığı saptanmıştır (Saracaloğlu, Altın & Eken, 2021)

Sonuç olarak, bu çalışmada akademik özyeterlik düzeyi ile akademik sahtekârlık eğilimi arasında negatif yönde ancak çok zayıf, ancak istatistiki olarak önemli düzeyde olmayan

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ilişki olduğu tespit edilmiştir (r = -0,096; p < ,001). Buna göre, akademik özyeterlik düzeyi ile akademik sahtekârlık eğilimi puanlarının arasında anlamlı ilişki olmadığı ve birbirinden bağımsız özellikler taşıdığı söylenebilir. Öneri olarak, Gelecek araştırmalarda akademik özyeterlik düzeyi ile akademik sahtekârlık eğilimi arasındaki ilişkinin farklı yaş grupları ve okul türlerinde yeniden incelenmesi yapılabilir. Bu ilişkinin nitel araştırmalarla ele alınarak öğrencilerin akademik özyeterlik düzeyi ve akademik sahtekârlık eğilimi kavramlarını nasıl algıladıkları incelenebilir.

KAYNAKÇA

Akyürek, M. İ. (2020). Öğretmen adaylarında akademik özyeterlik ve akademik güdülenme ilişkisi. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 36–50.

Alzukari, R. (2024). *Academic self-efficacy, achievement motivation, and academic success of international graduate students* (Doctoral dissertation, Mississippi State University).

Baran, L., & Jonason, P. K. (2020). Academic dishonesty among university students: The roles of psychopathy, motivation, and self-efficacy. *PLoS ONE, 15*(8), e0238141.

Belet Boyacı, Ş. D., Babadağ, G., & Güner, M. (2017). Sınıf öğretmeni adaylarının temel değerleri ile akademik sahtekârlık eğilimleri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17*(4), 1762–1793.

Büyükgöze, H. (2017). Öğretmen adaylarının akademik sahtekârlık eğilimlerinde özyeterlik ve akademik kontrol odağının rolü. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(1).

Cheng, Y.C., Hung, F.C., & Hsu, H. M. (2021). The relationship between academic dishonesty, ethical attitude and ethical climate: The evidence from Taiwan. *Sustainability, 13*(21), 11615. https://doi.org/10.3390/su132111615

Eminoğlu, E., & Nartgün, Z. (2009). Üniversite öğrencilerinin akademik sahtekarlık eğilimlerinin ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 6(1), 215- 240.

Jerusalem, M. & Schwarzer, R. (1981). Fragebogen zur Erfassung von "Selbstwirksamkeit. Skalen zur Befindlichkeit und Persoenlichkeit. R. Schwarzer (Hrsg.). (Forschungsbericht No. 5). Berlin: Freie Universitaet, Institut fuer Psychologie.

Kesen, M., & Akyüz, B. (2015). Akademik özyeterlik algısı, örgütsel güven ve örgütsel sinizm ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(3), 47–68.

Korucu, A. T., & Çınar, D. (2017). Eğitim fakültesi öğrencilerinin akademik öz-yeterlik durumlarının incelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(1), 73–101.

Saracaloğlu, A. S., Altın, M., & Eken, M. (2021). Examination of the relationships among prospective teachers' academic procrastination, cheating attitude, academic self-efficacy and academic locus of control. *International Journal of Contemporary Educational Studies, 7*(1).

Tayfun, A., Aysen, E., & Silik, C. E. (2020). Akademik sahtekârlık ile ilgili öğrenci eğilimleri: Turizm fakültesi örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8*(4), 2621–2638.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tepebaş, B. (2022). *Üniversite öğrencilerinde algılanan helikopter ebeveyn tutumları, kendini sabotaj, akademik öz-yeterlik ve akademik sahtekârlık eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa).

Yılmaz, M., Gürçay, D., Ekici, G. (2007). Akademik özyeterlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33:253-259.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ÖĞRETMEN ADAYLARININ BİLİMSEL ARAŞTIRMAYA YÖNELİK OBJEKTİF TUTUMLARI İLE ELEŞTİREL DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Damla ÜNAL
Kırıkkale Üniversitesi,
damlaunal2001@gmail.com, 0009-0002-6837-9232

Doç. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Bu araştırmada, öğretmen adaylarında bilimsel araştırmaya yönelik objektif tutumların ve eleştirel düşünme eğilimlerinin ilişkisinin incelenmesi ve bu değişkenlerin bazı demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bilgi çağının gerektirdiği beceriler doğrultusunda, öğretmen adaylarının bilgiyi sorgulayan, analiz eden ve bilimsel süreçlere objektif yaklaşabilen bireyler olarak yetişmeleri büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, eleştirel düşünme eğilimleri ile bilimsel araştırmaya yönelik objektif tutumlar arasındaki ilişkinin ortaya konulması, öğretmen yetiştirme süreçlerine katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırmanın modeli olarak nicel yöntemlerden ilişkisel tarama araştırma modeli uygulanmıştır. Çalışma grubunda, çeşitli devlet üniversitelerindeki eğitim fakültelerinde eğitime devam eden toplam 298 öğretmen adayı yer almaktadır. Verilerin toplanması için, Bilimsel Araştırmaya Yönelik Objektif Tutum Ölçeği, Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği ve araştırmacıların geliştirdiği Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermemesi nedeniyle analizlerde parametrik olmayan testler kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, öğretmen adaylarında eleştirel düşünme eğilimleri ve bilimsel araştırmaya yönelik tutumlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca, cinsiyet, anne ve baba eğitim durumu ile algılanan gelir düzeyi değişkenlerine göre her iki değişkende de anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Buna karşın, öğrenim görülen bölüm değişkenine göre hem eleştirel düşünme eğiliminde hem de bilimsel araştırmaya yönelik objektif tutum düzeyinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bunun yanında, anne ve baba tutumlarının da bu değişkenler üzerinde anlamlı rolü belirlenmiştir. Ulaşılan sonuçlar, öğretmen adaylarında eleştirel düşünme eğilimi ve bilimsel araştırmaya yönelik tutumun demografik değişkenlerden ziyade öğrenim görülen bölüm ve ebeveyn tutumlarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayları, bilimsel araştırma, objektif tutum, eleştirel düşünme eğilimi, öğretmen eğitimi.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER CANDIDATES' OBJECTIVE ATTITUDES TOWARD SCIENTIFIC RESEARCH AND THEIR CRITICAL THINKING DISPOSITIONS

Psychological Counselor Damla ÜNAL
Kırıkkale Üniversitesi,
damlaunal2001@gmail.com, 0009-0002-6837-9232

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT

The purpose of current study is to examine relationship between candidate teachers' objective attitudes toward scientific researches and their critical thinking dispositions, and to determine if levels of those variables differ with regard to several demographic characteristics. In line with the competencies required by the information age, it is important that candidate teachers become individuals who question, analyze, and approach scientific processes objectively rather than accepting information as it is. In this context, revealing relationships among critical thinking dispositions and objective attitude toward scientific research is expected to contribute to teacher education processes. A quantitative study model and relational survey method were employed in this study. Research group contain 298 candidate teachers studying in the faculties of education at various state universities. Data were collected through the "Objective Attitudes Toward Scientific Research Scale," the "Critical Thinking Disposition Scale," and a "Information Form" prepared by the researchers. Because the data did not have normal distribution features, non-parametric statistical techniques were applied in analysis. According to analysis findings, insignificant relationship was determined between candidate teachers' critical thinking disposition and their objective attitude toward scientific study. Additionally, insignificant differences were determined with regards to gender, parental education level, and perceived income level for both variables. However, significant differences were identified in both critical thinking dispositions and objective attitudes toward scientific research according to the department variable. Furthermore, parental attitudes were determined to have significant diferences on these variables. The results indicate that candidate teachers' critical thinking dispositions and their objective attitude toward scientific study are associated more with the department they study in and parental attitudes rather than demographic variables. These analysis findings may contribute for developing teacher education programs and to the literature examining the effects of family attitudes on cognitive skills.

Keywords: Teacher candidates, scientific research, objective attitude, critical thinking disposition, teacher education.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

4. GİRİŞ

Üniversiteler, bireylerin eleştirel düşünme ve akıl yürütme gibi entelektüel beceriler geliştirmelerine katkı sağlayarak, "nasıl öğreneceklerini öğrenmeleri" için bir çerçeve oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Eleştirel düşünme arzulanan sonuçlara erişebilme olasılığını artıran strateji ve yeteneklerin kullanımı olarak ifade edilebilir. Eleştirel düşünme problem çözmeyi, elde edilen veriler doğrultusunda sonuçları ifade etmeyi, olasılıkları göz önünde bulundurmayı ve değerlendirmeyi kapsayan düşünme şeklidir (Karalı, 2012). Eleştirel düşünme becerisinin öğretmen adayları açısından da önemli olduğu ve bu becerinin öğretmen yetiştirme sürecinde kazandırılması gereken temel yeterliklerden biri olduğu kabul edilmektedir. Eleştirel düşünen öğretmenlerin, benzer şekilde eleştirel düşünebilen bireylerin yetiştirilmesinde etkili olacağı ifade edilmektedir. Bundan dolayı, aday öğretmenlerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, sorgulayan ve araştıran bireylerin yetiştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Eleştirel düşünme becerisine sahip öğretmen adaylarının, olayları ve gelişmeleri ilişkilendirebilen, çıkarımda bulunabilen ve hoşgörülü şekilde doğruyu arayan bireyler olduğu; bunun da onların daha yapıcı, özgüveni yüksek ve duyarlı bireyler olmalarına katkı sağladığı belirtilmektedir. Eleştirel düşünen bireylerin aynı zamanda problem çözme becerisi gelişmiş, sorgulayıcı, araştırmacı ve mantıklı bir şüphecilik içinde hareket eden bireyler olduğu ifade edilmektedir (Ay ve Akgöl, 2008). Dolayısıyla eleştirel düşünen öğretmenlerin, bu becerileri öğrencilerine de kazandırabileceği ve böylece çağdaş toplumun gerektirdiği esnek, sorgulayıcı ve çok yönlü düşünebilen bireylerin yetişmesine katkı sağladığı söylenebilir. Bu doğrultuda bu araştırmada aday öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri ile bilimsel araştırmaya yönelik tutum ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın, aday öğretmenlerin eleştirel düşünme düzeylerinin ve bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının belirlenmesine ve bu iki değişken arasındaki ilişkinin ortaya konulmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, aday öğretmenlerin eleştirel düşünme becerileri ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumu cinsiyet, bölüm, sınıf düzeyi, anne ve baba ebeveynlik tutumları ile aile gelir durumu açısından incelenmiştir. Bu doğrultuda şu soruların cevapları aranmaktadır:

1- Öğretmen adaylarında eleştirel düşünme becerisi ile bilimsel araştırmaya yönelik tutum cinsiyete, sınıf düzeyine, annenin ve babanın ebeveynlik tutumları ile aile gelir durumuna göre farklı mıdır?
2- Öğretmen adaylarında eleştirel düşünme becerisi ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumlar önemli düzeye ilişkili midir?

4.2. Yöntem ve Çalışma Grubu

Bu araştırmanın amacı, öğretmen adaylarında eleştirel düşünme becerisi ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumlar arasındaki ilişkinin incelenmesi olarak belirlendiğinden, nicel yöntemlerden ilişkisel tarama araştırma modeli uygulanmıştır. Araştırmada çeşitli üniversitelerin eğitim fakültelerinde eğitime devam eden ve araştırmaya gönüllü olarak %83,6'sı kadın (n = 249) ve %16,4'ü erkek (n=49) toplamda 298 öğretmen adayı katılmıştır. Araştırma için gerekli verileri elde edebilmek için Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum Ölçeği, Eleştirel Düşünme Eğilimi Ölçeği ve Bilgi Formu katılımcılara uygulanmıştır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutumlar Ölçeği: Ölçek, Korkmaz ve ark. (2011) geliştirmiş olup aday öğretmenlerin bilimsel araştırmaya yönelik tutumunu ölçmeyi amaçlamaktadır. Ölçek 30 maddeden ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; araştırmacılara yönelik olumlu tutumlar, araştırmalara yönelik olumlu tutumlar, araştırmacılara yardımcı olmaya isteksizlik ve araştırmalara yönelik olumsuz tutumlar şeklindedir. Ölçek öğretmen adaylarına uygulanabilmekte ve beşli Likert tipi derecelendirme kullanılmaktadır. Derecelendirme; Hiç katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Tamamen katılıyorum (5) olarak belirlenmiştir. Cronbach güvenirlik değerleri ise 0,765 ve 0,851 değerleri arasında değişiklik göstermektedir.

Eleştirel Düşünme Eğilimleri Ölçeği (EDE): Semerci'nin (2016) geliştirdiği bu ölçek, bireylerin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Ölçek 49 maddeden oluşmakta ve öğretmen ile öğretmen adaylarına uygulanabilmektedir. Ölçekteki alt boyutlar üstbiliş, esneklik, sistematiklik, azim-sabır ve açık fikirlilik olarak belirlenmiştir. Ölçekte beşli Likert tipi derecelendirme kullanılmakta olup Tamamen katılıyorum (5), Çoğunlukla katılıyorum (4), Kısmen katılıyorum (3), Çoğunlukla katılmıyorum (2), Hiç katılmıyorum (1) şeklinde puanlanmaktadır. Ölçeğin güvenirlik değerleri; test - tekrar test korelasyon değeri 0.761 ve iki yarı puanlar korelasyonu değeri 0.95 bulunmuştur. EDE ölçeğinde Cronbach değeri 0.963 bulunmuştur

5. BULGULAR

Yapılan normallik analizinde katılımcılardan elde edilen verilerde normal dağılım koşullarını sağlamadığı saptanmıştır. Bundan dolayı veri analizlerinde non-parametrik istatistik teknikleri uygulanmıştır. Ulaşılan bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Çizelge 1: Cinsiyete Göre Analizi Bulguları

Değişken	U	Z	p
Eleştirel Düşünme Eğilimi	6244,50	-0,186	,852
Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum	5689,00	-1,171	,242

Bulgular doğrultusunda katılımcıların eleştirel düşünme eğilimleri ve bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği görülmektedir.

Çizelge 2: Anne Eğitim Durumuna Göre Analizi Bulguları

Değişken	U	Z	p
Eleştirel Düşünme Eğilimi	6,606	0,158	,582
Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum	6,766	0,149	,642

Bulgular doğrultusunda katılımcıların eleştirel düşünme eğilimleri ve bilimsel araştırma tutumunun anne eğitim seviyesi değişkeni açısından farklı olmadığı anlaşılmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 3: Baba Eğitim Durumuna Göre Analizi Bulguları

Değişken	U	Z	p
Eleştirel Düşünme Eğilimi	3,809	0,432	,362
Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum	2,157	0,707	,442

Bulgular doğrultusunda katılımcıların eleştirel düşünme eğilimleri ve bilimsel araştırma tutumunun baba eğitim seviyesi değişkeni açısından farklı olmadığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 4: Anne Tutumuna Göre Analizi Bulguları

Değişken	U	Z	p
Eleştirel Düşünme Eğilimi	27,049	0,268	,014
Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum	14,334	0,419	,642

Bulgular doğrultusunda katılımcıların eleştirel düşünme eğilimi ve bilimsel araştırma tutumunun anne tutumu değişkenine göre farklılık gösterdiği; mükemmeliyetçi anne tutumu ile otoriter ve demokratik anne tutumları arasında ve demokratik ile mükemmeliyetçi anne tutumu grupları arasında anlamlı farkın olduğu görülmektedir.

Çizelge 5: Baba Tutumuna Göre Analizi Bulguları

Değişken	U	Z	p
Eleştirel Düşünme Eğilimi	10,718	0,358	,001
Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum	19, 254	0,259	,030

Bulgular doğrultusunda katılımcıların eleştirel düşünme eğilimi ve bilimsel araştırma tutumunun baba tutumu değişkenine göre farklılık gösterdiği; babası otoriter tutuma sahip katılımcıların puanları ile babası mükemmeliyetçi tutuma sahip olanların puanları arasında anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, katılımcıların eleştirel düşünme eğilimi ve bilimsel araştırma tutumunda gelir düzeyi değişkenine göre farklılık olmadığı saptanmıştır.

Çizelge 6: Değişkenler Arası Spearman Korelasyon Analizi Bulguları

	Eleştirel Düşünme Eğilimi	Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum
Eleştirel Düşünme Eğilimi	1	,006

Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum Çok	,006	1

Çizelge 8'deki bulgular, Eleştirel Düşünme Eğilimi ile Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum arasında pozitif yönde ancak düşük oranda istatistiksel olarak anlamsız ilişki olduğunu göstermektedir (r_s = ,006).

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, aday öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimleri ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumlarının cinsiyet, ebeveyn eğitim düzeyi ve gelir durumu değişkenleri açısından farklılaşmadığı; anne ve babanın eğitim durumu ile ebeveynlik tutumları açısından farklılaşma olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, aday öğretmenlerin eleştirel düşünme eğilimleri ile bilimsel araştırmaya yönelik tutumu arasında önemli düzeyde bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Öneri olarak, bu çalışma sınırlı sayıda kişi ile yapıldığı için bulguların geçerliğini, güvenirliğini artırmak amacıyla daha geniş bir grup ile tekrar yapılabilir. Ayrıca, ileride yapılacak çalışmalarda, ebeveyn tutumlarının (özellikle mükemmeliyetçi ve otoriter ebeveyn yapısının) öğrencilerin bilimsel tarafsızlıkları ve eleştirel düşünme süreçlerini tam olarak nasıl şekillendirdiğini ayrıntılı incelemek amacıyla nitel ya da karma (mixed-method) araştırma desenleri uygulanabilir.

KAYNAKÇA

Ay, Ş., & Akgöl, H. (2008). Eleştirel düşünme gücü ile cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyi arasındaki ilişki. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 1(2), 65–75.

Korkmaz, Ö., Şahin, A . & Yeşil, R. (2011). Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutum Ölçeği geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *İlköğretim Online,* 10(3), 961-973.

Ennis, R. H. (1985). A logical basis for measuring critical thinking skills. *Educational Leadership,* 43, 44–48.

Gotoh, Y. (2016). Development of critical thinking with metacognitive regulation. In Proceedings of the 13th International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age (CELDA 2016).

Karalı, Y. (2012). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri: İnönü Üniversitesi Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karasar, N. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. Nobel Yayın Dağıtım.

Kılıç, A., & Acat, M. B. (2007). Öğretmen adaylarının algılarına göre öğretmen yetiştirme programlarındaki derslerin gereklilik ve işe vurukluk düzeyi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 17, 21–37.

Rudd, R. D. (2007). Defining critical thinking techniques. *Techniques: Connecting Education and Careers,* 82(7), 46–49.

Semerci, N. (2016). Eleştirel Düşünme Eğilimi (EDE) Ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik revize çalışması. *Turkish Studies,* 11(9), 725-740.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Semerci, N., Semerci, Ç., Ünal, F., Yılmaz, E., & Yılmaz, Ö. (2019). Eleştirel Düşünme Engelleri (ELDEN) Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(1), 281-299. https://doi.org/10.30703/cije.484271

Şahin, A. (2011). Öğretmen algılarına göre etkili öğretmen davranışları. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 239–259.

Şahin, Ç., & Altınay, Y. B. (2009). İlköğretim I. kademedeki öğrencilerin düşünme becerilerini ve yaratıcılıklarını geliştirmek amacıyla aktif araştırmacı olarak araştırma tekniklerini kullanma becerilerinin değerlendirilmesi. I. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi, 1–3 Mayıs, Çanakkale, Türkiye.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

LİSE ÖĞRENCİLERİNDE AHLAKİ KAYITSIZLIK İLE BİLİMSEL ETİK DUYARLILIĞI

Psikolojik Danışman Hulde ÖZEN
Kırıkkale Üniversitesi,
huldeozen.pdr@gmail.com, 0009-0009-8993-3977

Doç. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET

Bireylerin ahlaki kararlar alma süreçleri ile bilimsel çalışmalarda sergiledikleri tutumlar, toplumsal ve akademik gelişimin temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu süreçte gençlerin ahlaki durumlara karşı gösterdikleri duyarsızlaşma eğilimleri ile bilimsel alanlardaki etik hassasiyetleri arasındaki dinamiklerin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık ve bilimsel etik duyarlılığı düzeyleri; cinsiyete, yaşa, okul türüne, anne-babanın tutumuna ve anne-babanın öğrenim durumuna göre incelenmektedir. Bu çalışmada araştırma modeli olarak, ilişkisel tarama araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak lisede eğitime devam eden 205 kız, 95 erkek toplamda 300 lise öğrencisi yer almıştır ve verilerin toplanması, çevrimiçi olarak yapılmıştır. Gerekli verileri toplamak üzere Bilimsel Etik Ölçeği (BEÖ) ve Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği (AKÖ) uygulanmıştır. Elde edilen verileri analiz etmek üzere SPSS istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırmadaki veriler normal dağılım göstermediği için verilerin non-parametrik teknikler ile analizinde saptanan bulgulara göre; cinsiyete ve baba eğitim durumuna göre lise öğrencilerinde hem bilimsel etik duyarlılığı hem de ahlaki kayıtsızlık puanlarında anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmüştür. Anne tutumu değişkenine göre yalnızca bilimsel etik duyarlılığı puanlarında anlamlı bir farklılık saptanırken, ahlaki kayıtsızlık puanlarında anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Buna karşılık; okul türü, yaş, baba tutumu ve anne eğitim düzeyi değişkenleri açısından öğrencilerinin hem bilimsel etik duyarlılığı hem de ahlaki kayıtsızlık puanlarının istatistiki yönden farklı olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, lise öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılığı ile ahlaki kayıtsızlık toplam puanların arasında pozitif yönde ancak zayıf ve önemli düzeyde ilişki bulunduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlaki Kayıtsızlık, Bilimsel Etik Duyarlılığı, Lise Öğrencileri

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

MORAL DISENGAGEMENT AND SCIENTIFIC ETHICAL SENSITIVITY AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

Psychological Counselor Hulde ÖZEN
Kırıkkale Üniversitesi,
huldeozen.pdr@gmail.com, 0009-0009-8993-3977

Assoc. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT
The processes through which individuals make moral decisions and the attitudes they exhibit in scientific studies constitute fundamental components of both social and academic development. In this context, examining the dynamics between adolescents' tendencies toward moral disengagement and their ethical sensitivity in scientific domains is of great importance. This study investigated high school students' levels of moral disengagement and scientific ethical sensitivity with regards to demographic variables, including gender, age, school type, parental attitudes, and parents' educational levels. A quantitative research approach employing a correlational survey model was applied in this research. The participants contain 300 high school students studying at high school level and data were provided online using the Scientific Ethical Sensitivity Scale (SESS) and the Moral Disengagement Scale (MDS). Because the data do not have features of a normal distribution, non-parametric statistical techniques were used. The findings showed significant differences in both scientific ethical sensitivity and moral disengagement scores of high school students with regards to gender and fathers' educational levels. Regarding maternal attitudes, a significant difference was determined only in scientific ethical sensitivity scores, whereas insignificant difference was observed in moral disengagement scores. In contrast, no statistically significant differences were identified in either scientific ethical sensitivity or moral disengagement scores according to school type, age, paternal attitudes, and mothers' educational levels. Furthermore, a positive but weak statistically significant relationships were determined between students' total scientific ethical sensitivity scores and moral disengagement scores.
Keywords: Moral Disengagement, Scientific Ethical Sensitivity, High School Students

1. GİRİŞ
Etik kavramı, evrensel değerleri dikkate alarak davranışların ve yaklaşımların doğru olup olmadığıyla ilgilenir ve toplumda oldukça etkili bir yere sahiptir. Bu ilişki bağlamında bilimsel çalışmaların yürütülmesi esnasında uyulması gereken birtakım ilkeler belirlenmiştir. Uzmanlar tarafından belirlenen bu ilkeler, bilim etiği veya bilimsel araştırma ve yayın etiği olarak adlandırılmaktadır (Bulut ve Taş, 2020). Bilim etiği, dürüstlük kavramını, örnek olma rolünü ve genel ahlaka uygunluğu temel alan ve her araştırmacının itina ile dikkat etmesi gereken önemli değerleri ele alır (Topal, 2003). Ancak, ahlaki standartlar eylemi sürekli ve sabit biçimde

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

yönlendiren içsel bir mekanizma değildir; bu standart ilkelerin aktif hale getirilmesi lazımdır ve bu ilkelerin uygulanmasını önleyen birçok psikolojik ve sosyal manevra mevcuttur (Bandura, 1999). Çoğu zaman insanlar, istedikleri faydayı sunan fakat ahlaki standartlarına ters olan davranışları sergileme konusunda ikilemde kalabilirler (Bandura, 2016). Böyle durumlarda bireyler, yaşadığı bilişsel çelişkiyi çözmek ve suçluluktan ve utanç gibi rahatsız edici duygulardan (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010) kurtulabilmek için ahlaki özyaptırımlarını seçici olarak devre dışı bırakır (Paciello vd., 2008). Bandura (1986, 1999, 2002) ahlaki düşünceler ve davranışların arasında aracılık eden bu öz düzenleme mekanizmalarını pasif hale getirerek içselleştirilmiş yaptırımların devreden çıkarılması durumunu "ahlaki kayıtsızlık" (moral disengagement) olarak tanımlamaktadır. Bandura (2002), ahlaki kayıtsızlığın bireyin zararlı davranışlarından ötürü sorumluluk, utanç veya suçluluk hissetmemesi için başvurduğu, birbiriyle bağlantılı bilişsel mekanizmadan oluştuğunu öne sürmüştür.

Ahlaki kayıtsızlık süreçleri literatürde terör, savaş, saldırganlık, akran zorbalığı ve siber zorbalık gibi başkalarına zarar veren pek çok antisosyal davranış biçiminde ele alınmıştır (Bandura, 1986; Gini, Pozzoli ve Hymel, 2014; Perren ve Gutzwiller-Helfenfinger, 2012). Ahlaki kayıtsızlığın gelişimsel seyrine bakıldığında, çocukluk döneminde ahlaki düşünce aile odaklıyken, ergenlik döneminde akran grupları ve sosyal çevre ön plana çıkmaktadır (Caravita, Sijtsema, Rambaran ve Gini, 2014). Gini, Pozzoli ve Hymel (2014) çocuklara kıyasla ergenlerin daha fazla ahlaki kayıtsızlık sergilediğini ortaya koymuştur. Paciello ve ark. (2008) ise 14-16 yaşları döneminde ahlaki kayıtsızlığın daha güçlü sergilendiğini, sonrasında ise artan bilişsel yapılar ve sosyal deneyimlerle birlikte yavaşça düştüğünü saptamışlardır. Ayrıca ergenlik döneminde arkadaş seçimi ve sosyal etki ahlaki atmosferi doğrudan belirlemektedir; özellikle erkek arkadaş gruplarının kızlara kıyasla ahlaki kayıtsızlığa daha meyilli olduğu bilinmektedir (Caravita vd., 2014). Ergenlerin bilimsel alanlardaki etik hassasiyetleri ile ahlaki durumlara karşı gösterdikleri duyarsızlaşma eğilimleri arasındaki ilişkilerin ve bu yapıların demografik özelliklere göre nasıl şekillendiğinin incelenmesi hem eğitim kalitesi hem de ahlaki bütünlüğün korunması açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışmada, lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık ve bilimsel etik duyarlılığı düzeyleri; cinsiyete, yaşa, okul türüne, anne-baba tutumuna ve anne-babanın eğitim durumu gibi değişkenleri açısından incelenmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, lise öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılığı ile ahlaki kayıtsızlık düzeyleri çeşitli değişkenlere (cinsiyete, anne babanın eğitim durumu ve ebeveyn tutumuna, yaşa, okuduğu lise türüne, sınıfına) göre incelenmiştir. Bu doğrultuda şu problem soruları belirlenmiştir:

1- Lise öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılığı ile ahlaki kayıtsızlık düzeyleri cinsiyete, anne babanın, eğitim durumu ve ebeveyn tutumuna, yaşa, okuduğu lise türüne, sınıfına göre farklı mıdır?
2- Lise öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılığı ile ahlaki kayıtsızlık düzeyleri önemli düzeye ilişkili midir?

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

1.2. Yöntem ve Çalışma Grubu

Araştırmada, lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık ve bilimsel etik duyarlılığı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için ilişkisel tarama araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırma kapsamında farklı şehirlerdeki liselerde eğitime devam eden 205 kız ve 95 erkek olarak toplamda 300 öğrenci yer almıştır. Katılımcıların 251'i Anadolu Lisesinde, 49'u ise Fen Lisesinde öğrenim görmektedir. Araştırma verilerinin toplanmasında Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği, Bilimsel Etik Ölçeği ile araştırmacıların hazırladığı Bilgi Formu uygulanmıştır.

Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği: Ahlaki Kayıtsızlık Ölçeği, bireylerin etik dışı davranışları meşrulaştırma eğilimlerini belirlemek amacıyla Bandura ve ark. (1996) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin, orijinal 8 alt boyutlu ve 32 maddelik yapısını koruyan Türkçe uyarlaması Yavuz-Birben ve Bacanlı (2017) tarafından lise öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan doğrulayıcı faktör analizinde kabul edilebilir uyum değerlerine sahip bir ölçek olduğu belirlenmiştir, alt boyutların Cronbach iç tutarlılık değerlerinin .82 ile .84 arasında değiştiği saptanmıştır. Ölçeğin yüksek puanları, bireyin ahlaki kayıtsızlık düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Bilimsel Etik Ölçeği: Bilimsel Etik Ölçeği, lise öğrencilerinin bilimsel çalışmalarda etik ilkelere yönelik duyarlılıklarını belirlemek amacıyla Ülker, Kocakülah, Algan ve Alceylan (2020) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, "1=Kesinlikle Katılmıyorum" ile "5=Kesinlikle Katılıyorum" arasında derecelendirilen 5'li Likert tipinde 22 maddeden oluşmaktadır. Geliştirme çalışmasında ölçeğin tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu ve toplam varyansın %66.72'sini açıkladığı belirlenmiştir. Ölçeğin Cronbach iç tutarlılık değeri .976 olarak hesaplanmış olup, bu ölçeğin geçerli ve güvenilir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, bireyin bilimsel etik duyarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

2. BULGULAR

Normallik analizleri sonucunda araştırma verilerinin normal dağılım varsayımını karşılamadığı için verilerin analizinde non-parametrik istatistiksel teknikler uygulanmıştır. Elde edilen analiz bulguları aşağıda sunulmuştur:

Çizelge 1. Değişkenler Arası Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi Bulguları

Değişkenler	Bilimsel Etik Duyarlılığı	Ahlaki Kayıtsızlık
Bilimsel Etik Duyarlılığı	1,000	,251** (p < ,001)
Ahlaki Kayıtsızlık	,251** (p < ,001)	1,000

Çizelge 1'deki bulgular bilimsel etik duyarlılığı ile ahlaki kayıtsızlık arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğuna işaret etmektedir (r_s = .251, p < .001).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 2. Katılımcıların Okul Türlerine Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	Okul Türü	N	Sıra Ortalaması	Mann-Whitney U	Z	p
Ahlaki Kayıtsızlık	Fen Lisesi	49	148,69	6061,00	-,159	,873
	Anadolu Lisesi	251	150,85	5227,00	-1,662	,097
Bilimsel Etik Duyarlılığı	Fen Lisesi	49	131,67			
	Anadolu Lisesi	251	154,18			

Katılımcıların okul türlerine göre ahlaki kayıtsızlık ve bilimsel etik duyarlılığı puanlarının analiz bulgularına göre ahlaki kayıtsızlık puanlarının (U = 6061,00; p = ,873) ve bilimsel etik duyarlılığı puanlarının anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir (U = 5227,00; p = ,097). Bu bulgu, Ülker ve ark.'nın (2020) fen lisesi öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılığı puanlarının Anadolu lisesi öğrencilerinden daha yüksek olduğunu bildiren araştırma sonuçlarıyla farklılık göstermektedir.

Çizelge 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	**Cinsiyet**	**N**	**Sıra Ortalaması**	**Mann-Whitney U**	**Z**	**p**
Ahlaki Kayıtsızlık	Kız	205	141,88	7969,50	-2,532	,011
	Erkek	95	169,11			
Bilimsel Etik Duyarlılığı	Kız	205	138,65	7308,50	-3,478	<,001
	Erkek	95	176,07			

Katılımcıların ahlaki kayıtsızlık ve bilimsel etik duyarlılığı puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan analiz bulgularına göre cinsiyet değişkeni açısından erkek öğrencilerin hem ahlaki kayıtsızlık hem de bilimsel etik duyarlılığı puanlarının kız öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Erkek öğrencilerin ahlaki kayıtsızlık düzeylerinin daha yüksek olması Gencer (2020), Fitzpatrick ve Bussey (2018) ile Paciello ve ark.'nın (2013) bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Buna karşın bilimsel etik duyarlılığı açısından elde edilen sonuç, Ünüvar'ın (2022) kız öğrencilerin etik duyarlılığının daha yüksek olduğunu gösteren araştırmasıyla farklılık göstermektedir. Ayrıca Ülker ve arkadaşları (2020) cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık bulunmadığını bildirmiştir.

Katılımcıların analiz bulgularına göre anne tutumuna göre bilimsel etik duyarlılığı puanlarında anlamlı bir farklılık saptanmış ($\chi^2(4) = 10,297$; p = ,036) olmasına rağmen, yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma belirlenememiştir. Buna karşılık anne tutumuna göre ahlaki kayıtsızlık puanlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($\chi^2(4) = 4,623$; p = ,328).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Çizelge 4. Katılımcıların Baba Tutumlarına Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	Kruskal-Wallis H	(df)	(p)
Bilimsel Etik Duyarlılığı	6,610	4	,158
Ahlaki Kayıtsızlık	6,205	4	,184

Katılımcıların baba tutumlarına göre bilimsel etik duyarlılığı puanları arasında istatistiki açıdan önemli düzeyde fark bulunmamaktadır ($\chi^2(4) = 6,610$; $p = ,158$). Benzer şekilde ahlaki kayıtsızlık puanlarının da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmadığı belirlenmiştir ($\chi^2(4) = 6,205$; $p = ,184$).

Çizelge 5. Katılımcıların Yaşlarına Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	Kruskal-Wallis H	(df)	(p)
Bilimsel Etik Duyarlılığı	7,050	3	,070
Ahlaki Kayıtsızlık	5,033	3	,169

Katılımcıların yaş grupları açısından bilimsel etik duyarlılığı ($\chi^2(3)=7,050$; $p=,070$)ve ahlaki kayıtsızlık ($\chi^2(3)=5,033$; $p=,169$) puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu, Gencer'in (2020) araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Gencer (2020), yaş ve gelişim düzeyleri birbirine yakın olan öğrencilerde ahlaki kayıtsızlık düzeylerinin de benzerlik gösterdiğini belirtmiştir.

Çizelge 8. Katılımcıların Anne Eğitim Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişkenler	Kruskal-Wallis H	(df)	(p)
Bilimsel Etik Duyarlılığı	11,306	6	,079
Ahlaki Kayıtsızlık	3,674	6	,721

Katılımcıların anne eğitim düzeylerine göre ahlaki kayıtsızlık ve bilimsel etik duyarlılığı puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek yapılan analiz bulgularına göre anne eğitim düzeyine göre bilimsel etik duyarlılığı puanlarında ($\chi^2(6) = 11,306$; $p = ,079$) ve ahlaki kayıtsızlık puanlarında ($\chi^2(6) = 3,674$; $p = ,721$) anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu, Ülker ve ark. (2020), Ünüvar (2022) ve Gencer'in (2020) araştırmalarıyla benzerlik göstermektedir. Baba eğitim düzeyine göre bilimsel etik duyarlılığı puanlarında ($\chi^2(6) = 18,309$; $p = ,006$) ve ahlaki kayıtsızlık puanlarında ($\chi^2(6) = 16,852$; $p = ,010$) anlamlı farklılık bulunmuştur. Yapılan ikili karşılaştırmalar sonucunda anlamlı farklılığın lisans mezunu ve ilkokul mezunu olanlar ile lisans ve lisansüstü mezun grupları arasında olduğu görülmüştür. Bu bulgu, Gencer'in (2020) baba eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık bulunmadığını bildiren araştırmasıyla farklılık göstermektedir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda bilimsel etik duyarlılığı ile ahlaki kayıtsızlık arasında pozitif yönde, düşük düzeyde ve istatistiki yönden önemli ilişki olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, cinsiyet değişkeninin her iki değişken üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğu, okul türü, yaş, anne eğitim

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

düzeyi ve baba tutumu açısından anlamlı farklılık bulunmadığı görülmüştür. Bunun yanında baba eğitim düzeyi hem bilimsel etik duyarlılığı hem de ahlaki kayıtsızlık açısından anlamlı farklılık oluştururken, anne tutumunda yalnızca bilimsel etik duyarlılığı bakımından genel düzeyde anlamlı farklılık belirlenmiştir. Ülker ve ark.'nın (2020) çalışmasında ise bilimsel etik duyarlılığı açısından cinsiyet değişkeninin anlamlı bir farklılık oluşturmadığı bildirilmiştir. Dolayısıyla bilimsel etik duyarlılığı bakımından cinsiyete ilişkin bulguların araştırmalara göre değişkenlik gösterdiği söylenebilir. Araştırma bulguları doğrultusunda, bilimsel etik duyarlılığı ile ahlaki kayıtsızlık arasındaki ilişkinin farklı yaş grupları ve okul türlerinde yeniden incelenmesi önerilmektedir. Beklenenin aksine pozitif ilişki bulunması nedeniyle, bu ilişkinin nitel araştırmalarla desteklenmesi yararlı olabilir. Ayrıca etik eğitimi, ahlaki muhakeme, empati ve akademik dürüstlük gibi değişkenlerin dâhil edildiği çalışmalarla bilimsel etik duyarlılığını etkileyen faktörler daha kapsamlı biçimde ele alınabilir. Uygulama açısından ise ortaöğretim kurumlarında bilimsel araştırma etiği, akademik dürüstlük ve ahlaki karar verme becerilerini geliştirmeye yönelik psikoeğitim programları ile uygulamalı etik etkinliklerinin yaygınlaştırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akbaş, S. (2019). Bilimsel araştırma ve yayın etiği. Lisans Yayıncılık.

Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. Prentice-Hall.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. Organizational Behavior and Human Decision Processes, 50(2), 248–287.

Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C. (1996). Mechanisms of moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 364–374.

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. Personality and Social Psychology Review, 3(3), 193–209.

Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. Journal of Moral Education, 31(2), 101–119.

Bandura, A. (2016). Moral disengagement: How people do harm and live with themselves. Worth Publishers.

Bulut, K. ve Taş, C. (2020). 1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(46), 234-264.

Bülbül, T. (2004). Bilimsel yayınlarda etik. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(15), 53-61.

Caravita, S. C., Sijtsema, J. J., Rambaran, J. A., & Gini, G. (2014). Peer influences on moral disengagement in late childhood and early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(2), 193-207.

Cevizci, A. (2011). Etik: Ahlak felsefesi. Say Yayınları.

Fitzpatrick, S., & Bussey, K. (2018). The role of moral disengagement on social bullying in dyadic very best friendships. *Journal of School Violence*, 17(4), 417-429.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Gencer, N. (2020). Gençlik ve ahlaki kayıtsızlık: Lise öğrencilerinin ahlaki kayıtsızlık düzeyleri üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (3), 308-335.

Gini, G., Pozzoli, T., & Hymel, S. (2014). Moral disengagement among children and youth: A meta-analytic review of its relation to aggressive behavior. *Aggressive Behavior,* 40(1), 56-68.

Gürdoğan, M. (2019). Lise öğrencilerinde bilim etiği: Kopya çekme, dürüst ol, sorumluluğunu bil!. Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 174-188.

Hacıkeleşoğlu, H. (2021). Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı, dindarlık ve ahlaki kayıtsızlık ilişkisi üzerine bir araştırma. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 21(2), 877-907.

Irzık, G., & Erzan, A. (2008). Bilim etiği elkitabı. TÜBA Yayınları.

Karabal, A. (2021). Bilimsel etik ve Türk hukukunda intihal meselesi. Aurum Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 223-257.

Karataş, A., Gündüz, B., & Karabörk, B. (2019). Ergenlerde ahlaki kayıtsızlığın yordayıcısı olarak arkadaşa bağlanma stilleri ve akran zorbalığının incelenmesi. EJER Congress, 1270-1276.

Kansu, E. (1994). Dünya'da ve Türkiye'de bilim, etik ve üniversite içinde (ss. 71-75). TÜBA.

Kenny, D. (2007). Student plagiarism and professional practice. Nurse Education Today, 27(1), 14–18.

Kohlberg, L. (1958). The development of modes of moral thinking and choice in the years ten to sixteen (Unpublished doctoral dissertation). University of Chicago.

Köklü, A. (2019). Ergenlerde ahlaki uzaklaşma ile riskli davranışlar ve empati yeteneği arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Moore, C. (2015). Moral disengagement. Current Opinion in Psychology, 6, 199-204.

Özden, M., & Ergin, B. (2013). Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırmalarda uygulanan etik kurallara yönelik düşüncelerinin belirlenmesi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(22), 155-169.

Paciello, M., Fida, R., Cerniglia, L., Tramontano, C., & Cole, E. (2013). High cost helping scenario: The role of empathy, prosocial reasoning and moral disengagement on helping behavior. *Personality and Individual Differences*, 55(1), 3–7.

Paciello, M., Fida, R., Tramontano, C., Lupinetti, C., & Caprara, G. V. (2008). Stability and change of moral disengagement and its impact on aggression and violence in late adolescence. *Child Development*, 79(5), 1288-1309.

Pelit, E., & Güçer, E. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışlara ve öğretmenleri etik dışı davranışa yönelten faktörlere ilişkin algılamaları. Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2), 95-119.

Perren, S., & Gutzwiller-Helfenfinger, E. (2012). Cyberbullying and traditional bullying in adolescence: Differential roles of moral disengagement, moral emotions, and moral values. *European Journal of Developmental Psychology*, 9(2), 195-209.

Piaget, J. (1932). The moral judgment of the child. Routledge & Kegan Paul.

Rorty, R. (1993). Human rights, rationality, and sentimentality. In S. Shute & S. L. Hurley (Eds.), On human rights: The Oxford Amnesty Lectures (pp. 111–134). Basic Books.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Sheikh, S., & Janoff-Bulman, R. (2010). The "shoulds" and "should nots" of moral emotions: A self-regulatory perspective on shame and guilt. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(2), 213–224.

Stubbings, R., & Brine, A. (2003). Plagiarism and the role of the library. Library & Information Update, 2(12), 42–44.

Şahin, E., & Arslan, A. (2023). Okul yöneticilerinin etik liderlik davranışları ile beden eğitimi ve spor öğretmenlerinin örgütsel sinizm algıları arasındaki ilişki. ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities, 7(1), 47-73.

Şimşek, M. Ş., Çelik, A., & Akgemci, T. (2015). Davranış bilimlerine giriş ve örgütlerde davranış. Eğitim Yayınevi.

Topal, Ş. (2003). Etik değerler mi, yitik değerler mi? *Türkiye Mühendislik Haberleri (TMH)*, 423**,** 23–24. İnşaat Mühendisleri Odası

Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA]. (2002). Bilimsel araştırmada etik ve sorunlar. TÜBA Yayınları.

Uçak, N. Ö., & Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. Türk Kütüphaneciliği, 22(2), 187-204.

Ülker, R., Kocakülah, A., Algan, Ş., & Alceylan, S. (2020). Lise öğrencilerine yönelik bilimsel etik ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 16(2), 145-158.

Ünüvar, İ. (2022). Üniversite öğrencilerinin bilimsel etik konusunda duyarlılıkları (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.

Yavuz-Birben, F., & Bacanlı, H. (2017). Ahlaki kayıtsızlık ölçeğinin lise öğrencileri örnekleminde Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(3), 1105-1125.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE BİLİMSEL ARAŞTIRMA YETKİNLİĞİ İLE AKADEMİK SAHTEKÂRLIK EĞİLİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Psikolojik Danışman Dilara Nur Şaşmaz
Kırıkkale Üniversitesi,
dilaransas@gmail.com, 0009-0002-2492-848X

Doç. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ÖZET
Bilimsel araştırma yetkinliği ve akademik dürüstlük, yükseköğretim sürecindeki öğrencilerden beklenen temel yeterlikler arasında bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinde bilimsel araştırma yetkinlikleri ile akademik sahtekârlık eğilimi ilişkisinin incelenmesi ve bu değişkenlerin çeşitli demografik özellikler açısından farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Araştırmada nicel yöntem ve ilişkisel tarama araştırma modeli uygulanmıştır. Çalışma grubunda, Türkiye'de farklı üniversitelerde öğrenim gören 187 kadın ve 98 erkek toplamda 285 lisans öğrencisi yer almaktadır. Verileri toplamak üzere Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği (BAYÖ) ile Akademik Sahtekârlık Eğilimi Ölçeği (ASEÖ) uygulanmıştır. Veri analizi için parametrik olmayan teknikler uygulanmıştır. Araştırma sonucu ulaşılan bulgularda, bilimsel araştırma yetkinliği ile akademik sahtekârlık eğilimi arasında pozitif yönlü, zayıf ve anlamlı ilişki bulunduğu saptanmıştır. Bilimsel araştırma yetkinliğinde cinsiyet, sınıf düzeyi ve gelir durumu açısından anlamlı fark olmadığı; bunun yanısıra, annenin ve babanın eğitim durumu ile anne-babanın tutumlarına göre anlamlı farklılaştığı saptanmıştır. Akademik sahtekârlık eğiliminin ise cinsiyet ve ebeveyn tutumlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği; ancak, sınıf düzeyi, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılaşmadığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, akademik dürüstlüğün yalnızca araştırma becerileriyle açıklanamayacağı; aile özellikleri ve bireysel faktörlerin de akademik sahtekârlık eğilimleri üzerinde etkili olabileceği değerlendirilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Bilimsel araştırma yetkinliği, akademik sahtekârlık, akademik dürüstlük.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN SCIENTIFIC RESEARCH COMPETENCY AND ACADEMIC DISHONESTY TENDENCIES AMONG UNIVERSITY STUDENTS

Psychological Counselor Dilara Nur Şaşmaz
Kırıkkale University,
dilaransas@gmail.com, 0009-0002-2492-848X

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale University,
meb.suleyman@gmail.com, 0000-0001-9374-8808

ABSTRACT
Scientific research competency and academic integrity are among the fundamental competencies expected of students in higher education. Purpose of current research is to investigate the relationships between university students' scientific research competencies and their tendencies toward academic dishonesty and to examine if those variables differ with regards to several demographic characteristics. A quantitative study design and a correlational survey technique were employed in this study. Research group consisted of 285 undergraduate students studying at different universities in Türkiye, including 187 female and 98 male. Data was collected by using the Scientific Research Competency Scale (SRCS) and the Academic Dishonesty Tendency Scale (ADTS). Analysis findings showed a positive, low-level, and statistically meaningful relationships between scientific research competency and academic dishonesty tendency. Scientific research competency did not differ meaningfully with regard to gender, grade level, and income level; however, it differed meaningfully with regard to parental education levels and parenting attitudes. Academic dishonesty tendency, on the other hand, differed significantly according to gender and parenting attitudes but did not differ significantly according to grade level, income level, or parental education levels. In conclusion, academic integrity cannot be explained solely by research skills; family characteristics and individual factors can act an important role in students' tendencies toward academic dishonesty.
Keywords: Scientific research competency, academic dishonesty, academic integrity.

1. GİRİŞ
Küreselleşen dünyada bilgi üretimi, toplumların gelişmişlik düzeyini belirlemeye yardımcı olan en önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Bilginin üretilip ve sistemli bir şekilde işlendiği yükseköğretim kurumları, öğrencilerine mesleki bilgi kazandırmanın yanında, bilimsel araştırma kültürünü öğretmek ve etik ilkelere bağlı araştırmacılar yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Büyüköztürk vd., 2017). Bu sürecin başarıyla devamı, kişilerin bilimsel araştırma yetkinlik düzeylerinin gelişmiş olmasıyla doğrudan ilgilidir. Fakat, son yıllarda yükseköğretim kademesinde, bilimsel araştırma süreçlerini ve akademik dürüstlüğe zarar veren en büyük tehditlerden biri olarak "akademik sahtekarlık" kavramı ön plana çıkmaktadır.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Akademik sahtekarlık; intihal (aşırma), uydurma, sınavlarda kopya çekme, bir başkasının ödevini yapma veya yaptırma gibi akademik dürüstlük kurallarına aykırı olan tüm bilinçli faaliyetleri kapsamaktadır (Ercegovac ve Richardson, 2004). Bilimsel araştırma yetkinliğinin yetersiz oluşu, öğrencilerin akademik görev ve sorumluluklarla karşılaştıklarında kaygı yaşamaları ve bu zorlukları aşmak için etik dışı yollara başvurmalarına zemin hazırlayabilmektedir (Eminoğlu ve Nartgün, 2009). Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinlik düzeyleri ile akademik sahtekarlık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenerek ortaya konması, yükseköğretimdeki eğitimin niteliğinin artırılması ve akademik etik kültürünün yerleştirilmesinde büyük önemi bulunmaktadır.

1.1. Araştırma Amacı

Bu araştırmada temel amaç, üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinlikleri ile akademik sahtekarlık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu temel amaca doğrultusunda şu soruların cevapları aranmaktadır:

1. Üniversite öğrencilerinde bilimsel araştırma yetkinlikleri ve akademik sahtekarlık eğilimleri cinsiyet, sınıf düzeyi, gelir durumu, yaş, anne ve babanın eğitim durumu, annenin ve babanın tutumu açısından farklı mıdır?
2. Üniversite öğrencilerinde bilimsel araştırma yetkinlik düzeyleri ile akademik sahtekarlık eğilimi önemli düzeyde ilişkili midir?

1.2. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinlikleri ile akademik sahtekarlık eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan nicel türde bir araştırmadır ve ilişkisel tarama araştırması olarak tasarlanmıştır. Araştırmadaki çalışma grubu, 2025-2026 öğrenim sürecinde çeşitli üniversite eğitimine devam eden 18 - 25 yaş aralığındaki 187 kadın, 98 erkek toplam olarak 285 lisans öğrencisinden oluşmaktadır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli verileri toplamak üzere üç bölümün yer aldığı online anket formatı uygulanmıştır: "Kişisel Bilgi Formu", "Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği" ve "Akademik Sahtekarlık Eğilimi Ölçeği".

Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği: Üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma süreçlerine yönelik öz algılarını ve becerilerini ölçmek amacıyla Büyüköztürk (2014) tarafından teorik çerçevesi çizilen ve Duru (2017) tarafından geliştirilen "Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği" kullanılmıştır. 5'li Likert tipinde hazırlanan ölçeğin yüksek puanları, bireyin bilimsel araştırma yürütme konusundaki yetkinlik algısının yüksek olduğunu göstermektedir. BAYÖ' nün Cronbach ve diğer güvenirlik değerleri sırası ile; .98, .96, .96 hesaplanmıştır. Bu araştırmanın güvenirliği için yapılan analizde ölçeğin Cronbach değeri ,973 bulunmuştur.

Akademik Sahtekarlık Eğilimi Ölçeği: Öğrencilerin akademik dürüstlük dışı davranışlara yönelme durumlarını belirlemek amacıyla Eminoğlu ve Nartgün'ün (2009) geliştirdiği "Akademik Sahtekarlık Eğilimi Ölçeği" uygulanmıştır. Ölçekte; "kopya çekme eğilimi", "ödev ve araştırmalarda sahtekarlık", "proses/süreç sahtekarlığı" ve "referans göstermede

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

usulsüzlük/intihal" olmak üzere toplam 4 alt boyuttan ve 5'li Likert tipinde derecelendirilen maddeler yer almaktadır. Ölçekten elde edilen puanların yükselmesi, öğrencilerin akademik sahtekarlık yapma eğilimlerinin arttığına işaret etmektedir. Ölçek ile ilgili Cronbach güvenirlik değerleri birinci faktörde 0,71; ikinci faktörde 0,82; üçüncü faktörde 0,79; dördüncü faktörde 0,78 ve ölçeğin bütününde 0,90 bulunmuştur.

2. BULGULAR

Elde edilen bulgular, her iki değişkene ait puanların normal dağılım göstermediğini ortaya koymasından dolayı, analizler için non- parametrik istatistiksel yöntemler uygulanmıştır.

Tablo 1. Değişkenler Arası Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi

Değişkenler	BAYÖ Toplam	AKA Toplam
BAYÖ Toplam	—	.156**
AKA Toplam	.156**	—

Spearman sıra farkları korelasyon analizi sonucunda, bilimsel araştırma yetkinliği ile akademik sahtekârlık arasında pozitif yönlü, düşük ve istatistiki yönden önemli ilişki olduğu bulunmuştur (r_s = .156, p = .008). Bu bulgu, bilimsel araştırma yetkinliği puanları arttıkça akademik sahtekârlık puanlarının da artma eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. Ancak, ilişki düzeyinin düşük olması, iki değişkenin ilişkisinin zayıf olduğunu ve akademik sahtekârlığın açıklanmasında farklı değişkenlerin de rolü olabileceğini düşündürmektedir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Bilimsel Araştırma Yetkinliği Ve Akademik Sahtekârlık Puanlarının Analizi

Değişken	U	Z	p
Bilimsel Araştırma Yetkinliği	8066.00	-1.66	.097
Akademik Sahtekârlık	7066.00	-3.18	.001

Analiz bulgularında, cinsiyet açısından katılımcıların bilimsel araştırma yetkinliği puanlarının önemli düzeyde farklılık göstermediği (U = 8066.00, Z = -1.66, p = .097); buna karşılık, akademik sahtekârlık puanlarının anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur (U = 7066.00, Z = -3.18, p = .001). Bu bulgu, akademik sahtekârlık düzeylerinin cinsiyete göre değiştiğini, ancak bilimsel araştırma yetkinliği düzeylerinin cinsiyetten bağımsız olduğunu göstermektedir. Sıra ortalamaları incelendiğinde akademik sahtekârlık puanlarında kadın katılımcıların sıra ortalamasının (SO = 154.21), erkek katılımcıların sıra ortalamasından (SO = 121.60) daha yüksek olduğu görülmektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 3. Katılımcıların Sınıf Düzeylerine Göre Analizi

Değişken	H	Df	p
BAYÖ Toplam	6,63	4	.157
AKA Toplam	4,17	4	.384

Analiz bulguları, öğrencilerin BAYÖ ve AKA toplam puanlarında sınıf düzeyi açısından anlamlı düzeyde farklılık bulunmadığını ortaya koymuştur ($H(4) = 6.63$, $p = .157$); ($H(4) = 4.17$, $p = .384$).

Tablo 4. Katılımcıların Anne Eğitim Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	H	df	p
BAYÖ Toplam	30.47	4	< .001
AKA Toplam	3,48	4	.480

Analiz bulgularına göre AKA toplam puanlarında anne eğitim durumu açısından önemli düzeyde farklılık olmadığı belirlenmiştir ($H(4) = 3.48$, $p = .480$). Buna karşılık, BAYÖ toplam puanlarında anne eğitim durumu açısından önemli düzeyde farklılık olduğu bulunmuştur ($H(4) = 30.47$, $p < .001$). Bonferroni düzeltmeli ikili karşılaştırmaların bulguları, annesi ortaokul mezunu olan katılımcıların BAYÖ puanlarının annesi lise mezunu ($p = .004$), ön lisans/lisans mezunu ($p = .001$) ve lisansüstü mezunu ($p = .020$) olan katılımcılardan anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermiştir. Ayrıca, annesi ilkokul mezunu olan katılımcıların BAYÖ puanlarının annesi lise mezunu ($p = .011$) ve ön lisans/lisans mezunu ($p = .002$) olan katılımcılardan anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Baba Eğitim Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	H	Df	P
BAYÖ Toplam	30.72	4	< .001
AKA Toplam	5,14	4	.273

Analiz bulgularına göre AKA toplam puanlarında babanın eğitim durumu açısından önemli düzeyde farklılık olmadığı belirlenmiştir ($H(4) = 5.14$, $p = .273$). Buna karşılık, BAYÖ toplam puanlarının baba eğitim durumu açısından önemli düzeyde farklılık olduğu bulunmuştur ($H(4) = 30.72$, $p < .001$). Baba eğitim düzeyine göre BAYÖ puanlarındaki önemli farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan analizde, babanın eğitim durumu ortaokul olan katılımcılar ile babanın eğitim durumu ön lisans/lisans olan katılımcılar arasında ($p = .005$), babanın eğitim durumu ortaokul olan katılımcılar ile babanın eğitim durumu lisansüstü olan katılımcılar arasında ($p < .001$) ve babanın eğitim durumu lise olan katılımcılar ile babanın eğitim durumu lisansüstü olan katılımcılar arasında ($p < .001$) anlamlı farklılıklar bulunduğunu görülmüştür.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Tablo 6. Katılımcıların Anne Tutum Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	H	df	p
BAYÖ Toplam	31.31	4	< .001
AKA Toplam	11,45	4	.022

Analiz bulgularına göre AKA toplam puanlarının ($H(4) = 11.45$, $p = .022$) ve BAYÖ toplam puanlarının ($H(4) = 31.31$, $p < .001$) anne tutumuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığı belirlenmiştir.

Anne tutumuna göre BAYÖ ve AKA puanlarında ortaya çıkan anlamlı farklılığın kaynağını belirlemek üzere yapılan Bonferroni düzeltmeli ikili karşılaştırmaların bulguları, BAYÖ puanlarında ihmalkâr ve demokratik anne tutumuna sahip gruplar arasında ($p = .046$), ihmalkâr ve otoriter anne tutumuna sahip gruplar arasında ($p < .001$), hoşgörülü ve otoriter anne tutumuna sahip gruplar arasında ($p < .001$), demokratik ve otoriter anne tutumuna sahip gruplar arasında ($p < .001$) ve mükemmeliyetçi ile otoriter anne tutumuna sahip gruplar arasında ($p = .007$) anlamlı farklılıklar bulunmuştur. AKA puanlarında yalnızca mükemmeliyetçi ve demokratik anne tutumuna sahip gruplar arasında önemli düzeyde farklılık bulunmuştur ($p = .032$).

Tablo 7. Katılımcıların Baba Tutum Düzeylerine Göre Testi Analiz Bulguları

Değişken	H	df	p
BAYÖ Toplam	12,85	4	.012
AKA Toplam	11,21	4	.024

Analiz bulguları, hem BAYÖ toplam puanlarının ($H(4) = 12.85$, $p = .012$) hem de AKA toplam puanlarının ($H(4) = 11.21$, $p = .024$) baba tutumuna göre anlamlı düzeyde farklılaştığını göstermiştir. Baba tutumuna göre BAYÖ puanlarında ikili karşılaştırmalar sonucunda, ihmalkâr ve mükemmeliyetçi baba tutumuna sahip gruplar arasında ($p = .014$) ve otoriter ile mükemmeliyetçi baba tutumuna sahip gruplar arasında ($p = .036$) farklılaştığı belirlenmiştir. AKA puanlarının baba tutumuna göre anlamlı farklılık oluşturan herhangi bir ikili grup bulunmamıştır ($p > .05$).

Tablo 8. Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre Analiz Bulguları

Değişken	H	df	p
BAYÖ Toplam	1,97	2	.374
AKA Toplam	2,50	2	.287

Analiz bulguları, BAYÖ ($H(2) = 1.97$, $p = .374$) ve AKA ($H(2) = 2.50$, $p = .287$) toplam puanlarının gelir düzeyi açısından önemli düzeyde farklı olmadığını göstermiştir. Bu bulgular, katılımcıların bilimsel araştırma yetkinliği ve akademik sahtekârlık düzeylerinin gelir düzeyine göre anlamlı biçimde değişmediğini göstermektedir.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmadaki bulgularda üniversite öğrencilerinde bilimsel araştırma yetkinlikleri ile akademik sahtekârlık eğilimleri arasında pozitif yönlü, düşük ve anlamlı ilişki bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca, bilimsel araştırma yetkinliği cinsiyete, sınıf düzeyine ve gelir düzeyine göre anlamlı biçimde farklılaşmazken; annenin ve babanın eğitim durumu ve ebeveyn tutumlarına göre önemli düzeyde farklılık göstermektedir. Akademik sahtekârlık eğiliminin ise cinsiyet ve ebeveyn tutumlarına göre farklılaştığı, ancak sınıf düzeyi, gelir düzeyi ve ebeveyn eğitim düzeyine göre anlamlı biçimde değişmediği belirlenmiştir.

Araştırma bulguları, öğrencilerin bilimsel araştırma becerilerinin geliştirilmesinin akademik gelişim açısından önemli olduğuna; dürüstlüğün sağlanabilmesi için yalnızca araştırma becerilerinin geliştirilmesi yeterli olmayıp etik farkındalık, akademik destek sistemleri, öz denetim becerileri ve sağlıklı aile-öğrenci etkileşimlerinin de güçlendirilmesi gerekli olduğuna işaret etmektedir. Öneri olarak, üniversite öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinliklerinin geliştirilmesi yükseköğretim kurumları için önemli bir hedef olmakla birlikte, akademik dürüstlüğün sağlanabilmesi için etik farkındalık, akademik destek mekanizmaları ve öğrencilerin psikososyal gelişimlerini destekleyen uygulamaların birlikte ele alınması yararlı olabilir. Bununla birlikte, araştırma verileri çevrimiçi formlar ve sosyal medya aracılığıyla toplandığı ve katılım sınırlı sayıda olduğu için araştırma sonuçları araştırmaya katılan üniversite öğrencileri ile sınırlıdır.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. Pegem Atıf İndeksi, 1–212.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Atıf İndeksi, 1–360.

Duru, P. (2017). *Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği geliştirilmesi* (Tez No. 480922) [Doktora Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Eminoğlu, E., & Nartgün, H. (2009). Üniversite öğrencileri için akademik sahtekârlık eğilimi ölçeğinin geliştirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 215–240.

Emir, S. (2017). Eğitim fakültesi öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimleri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 13(2), 234–251.

Emir, S. (2017). Eğitim fakültesi öğrencilerinin akademik sahtekârlık eğilimleri ile araştırma kaygıları arasındaki ilişki. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 13(2), 312–334.

Ercegovac, Z., & Richardson, J. V. (2004). Academic dishonesty, plagiarism, and cheating: A review of the literature for library, information, and computer science faculties. *Behavioral & Social Sciences Librarian*, 22(2), 91–107.

İnal, G., Kıran, H., & Yılmaz, M. (2017). Öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yetkinlikleri ile akademik güdülenme düzeyleri arasındaki ilişki. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), 1425–1440.

Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık.

McCabe, D. L., Butterfield, K. D., & Treviño, L. K. (2012). Cheating in college: Why students do it and what educators can do about it. JHU Press.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE FOUNDATIONS OF ARMENIAN LOGIC: HISTORICAL ROOTS AND MODERN APPLICATIONS

Prof. Dr. Aram Petrosyan
Department of Philosophy, Yerevan State University, Armenia

ABSTRACT

This paper investigates the historical foundations and contemporary relevance of Armenian logical thought, situating it within the broader traditions of late antique, medieval, and early modern philosophy. It first examines key texts from Armenian theological and philosophical schools, highlighting how commentators engaged with Greek and Syriac sources while developing distinct approaches to inference, definition, and dialectical disputation. Particular attention is given to the reception of Aristotelian logic in Armenian monastic centers, where scholars adapted syllogistic structures to theological debate and scriptural exegesis. The study then traces how these logical frameworks informed educational curricula, legal reasoning, and rhetorical practice, thereby shaping intellectual life well beyond narrowly scholastic contexts. In the modern period, Armenian philosophers and logicians have revisited this heritage in light of developments in symbolic logic, analytic philosophy, and cognitive science. Through a critical comparison of historical manuscripts with contemporary work on argumentation theory and formal systems, the paper shows how earlier insights into language, analogy, and contradiction anticipate current discussions on non-classical logics and context-sensitive reasoning. By linking historical analysis with modern applications, the study argues that Armenian logical traditions offer valuable conceptual resources for rethinking issues such as pluralism, interreligious dialogue, and legal interpretation in a globalized world. The paper thus contributes to the growing recognition of non-Western logical traditions as active participants in the history and future of logic.

Key words: Armenian logic, history of philosophy, syllogism, argumentation, intellectual tradition

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EXPLORING ETHICAL DIMENSIONS IN CONTEMPORARY ARMENIAN POLITICAL PHILOSOPHY

Dr. Lilit Grigoryan
Department of Political Science, American University of Armenia, Armenia
Assoc. Prof. Dr. Tigran Hakobyan
Department of Philosophy, Yerevan State University, Armenia

ABSTRACT
This paper analyzes central ethical questions in contemporary Armenian political philosophy, focusing on debates over justice, collective memory, and democratic responsibility. It begins by outlining the historical background in which current discussions unfold, emphasizing the legacies of Soviet governance, post-independence state-building, and ongoing challenges related to conflict, migration, and socio-economic inequality. Against this backdrop, the study examines how Armenian philosophers and public intellectuals draw on classical and modern ethical theories—ranging from virtue ethics and social contract traditions to critical theory and capabilities approaches—to evaluate institutional arrangements and civic practices. Particular attention is given to normative arguments about minority rights, freedom of expression, and the ethical responsibilities of political elites in transitional societies. Through close reading of recent monographs, essays, and public interventions, the paper identifies competing visions of political community: some prioritize cultural cohesion and historical continuity, while others stress deliberative participation and pluralism. The analysis highlights tensions between appeals to national solidarity and universal human-rights standards, showing how these are negotiated in discussions of constitutional reform, education policy, and media regulation. By bringing Armenian debates into conversation with wider literature on post-authoritarian ethics and transitional justice, the paper argues that contemporary Armenian political philosophy provides an important case study of how small states articulate ethical frameworks under conditions of geopolitical pressure and internal transformation.

Key words: political philosophy, ethics, Armenia, justice, democratic responsibility

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DEBATES ON MINDFULNESS AND CONSCIOUSNESS: INDIAN PHILOSOPHICAL PERSPECTIVES

Prof. Dr. Ravi Kumar
Department of Philosophy, University of Delhi, India
Dr. Sneha Narayan
Department of Humanities and Social Sciences, Indian Institute of Technology Bombay, India

ABSTRACT
This paper examines contemporary debates on mindfulness and consciousness through the lens of classical and modern Indian philosophical traditions. It begins by situating current global interest in mindfulness within a longer history of reflective practices in Buddhist, Advaita Vedanta, and Yoga schools, emphasizing that these traditions conceptualize attention, awareness, and selfhood in ways that both converge with and diverge from recent cognitive-scientific models. The study provides a comparative analysis of key Sanskrit and Pali texts that articulate layered accounts of consciousness, including distinctions between sensory awareness, reflexive awareness, and liberating insight. These frameworks are then brought into dialogue with contemporary discussions of phenomenal consciousness, higher-order theories, and predictive-processing accounts of the mind. Drawing on recent interdisciplinary work in contemplative studies, the paper evaluates claims that mindfulness-based interventions can be theoretically grounded in Indian philosophy without reducing them to therapeutic techniques detached from their ethical and soteriological contexts. It argues that classical accounts, which link mindfulness to moral cultivation and the transformation of desire, challenge purely instrumental or productivity-oriented appropriations of these practices. At the same time, Indian philosophical debates about the nature of self—whether ultimately real, conventionally constructed, or empty—provide conceptual tools for reassessing assumptions about personal identity in current consciousness research. By demonstrating how Indian perspectives open alternative possibilities for modeling subjectivity, the paper contributes to a more pluralistic and critically informed philosophy of mind that integrates cross-cultural resources.

Key words: mindfulness, consciousness, Indian philosophy, self, contemplative practice

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

INTERPRETING ADVAITA VEDANTA IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENCE

Dr. Priya Nair
Department of Philosophy, Jawaharlal Nehru University, India
Assoc. Prof. Dr. Anil Joshi
Department of Religious Studies, University of Mysore, India

ABSTRACT
This paper explores contemporary interpretations of Advaita Vedanta in conversation with modern science, focusing on cosmology, neuroscience, and theories of consciousness. Advaita's non-dual account of reality, articulated through the identity of Atman and Brahman, has often been invoked in popular discourse to support or critique scientific worldviews, yet such engagements frequently rely on superficial analogies. The study seeks a more rigorous framework by examining how leading Advaita scholars and scientifically informed commentators reinterpret concepts such as maya, non-duality, and liberation in light of empirical findings. Through textual analysis and philosophical reconstruction, the paper compares Advaita's claims about the ultimate unreality of multiplicity with contemporary discussions of emergent phenomena, quantum indeterminacy, and the relational structure of physical theories. It also considers how Advaita's introspective methodology intersects with, but is not reducible to, neuroscientific investigations of awareness and the self-model. Rather than proposing simplistic equivalences—such as identifying Brahman with a physical field—the paper argues for a layered model in which Advaita functions as a metaphysical and phenomenological framework that can critically engage scientific theories without losing its normative and soteriological dimensions. The analysis highlights points of productive tension, including differing standards of evidence and contrasting views on the scope of explanation. Ultimately, the paper suggests that carefully articulated dialogue between Advaita Vedanta and modern science can enrich both domains by challenging reductionist assumptions and encouraging more nuanced accounts of reality, knowledge, and human flourishing.

Key words: Advaita Vedanta, modern science, non-duality, consciousness, cosmology

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

RETHINKING MORAL REALISM THROUGH INDIAN BUDDHIST PHILOSOPHY

Dr. Subhasis Bandyopadhyay
Department of Philosophy, University of Calcutta, India
Satyam Verma
Centre for Philosophy, Jawaharlal Nehru University, India

ABSTRACT
This paper reconsiders the debate on moral realism by engaging systematically with Indian Buddhist philosophical resources, particularly Madhyamaka and Yogācāra accounts of emptiness, conventional truth, and moral cultivation. Standard discussions of moral realism, largely shaped by Western analytic traditions, often presuppose robust metaphysical facts or properties that make moral statements true or false. Buddhist philosophers, by contrast, deny inherent existence while still affirming the practical indispensability of ethical norms and virtues. The study reconstructs key arguments from classical texts and commentaries to show how moral discourse can be both empty of intrinsic essence and conventionally binding. It then places these views in dialogue with contemporary positions such as constructivism, response-dependence theories, and quietist approaches to metaethics. By analyzing Buddhist accounts of compassion, karma, and the path, the paper argues that moral objectivity can be understood in terms of intersubjective justification within a shared practice of alleviating suffering, rather than as correspondence to stance-independent moral facts. This framework challenges the familiar opposition between realism and anti-realism, suggesting a middle path that preserves normativity without heavy metaphysical commitments. The paper concludes that Indian Buddhist philosophy offers a sophisticated model of ethical objectivity grounded in dependent origination and pragmatic wisdom, thereby expanding the conceptual repertoire available to contemporary metaethics.

Key words: moral realism, Buddhist philosophy, emptiness, metaethics, normativity

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SOCIAL JUSTICE AND ETHICAL FRAMEWORKS IN CONTEMPORARY OMANI THOUGHT

Prof. Dr. Ahmed Al Balushi
Department of Islamic Studies, Sultan Qaboos University, Oman
Assoc. Prof. Dr. Noor Al Harthy
Department of Philosophy, University of Nizwa, Oman

ABSTRACT
This paper examines how contemporary Omani intellectuals articulate concepts of social justice and ethical responsibility in dialogue with Islamic tradition, tribal customs, and global human-rights discourse. It first outlines the socio-political context of Oman's recent development, including rapid modernization, diversification of the economy, and demographic change. Against this background, the study analyzes a range of Arabic-language essays, sermons, and policy documents that address issues such as economic inequality, gender roles, migrant labor, and environmental stewardship. The analysis reveals a spectrum of ethical frameworks: some authors emphasize scriptural sources and classical jurisprudence, others draw on maqasid al-shari'a (the higher objectives of Islamic law), and yet others integrate virtue-ethical and contractualist motifs. Particular attention is given to how Omani thinkers negotiate tensions between communal cohesion, state authority, and individual rights, as well as how they reinterpret concepts like zakat, consultation (shura), and public interest (maslaha) for a late-modern context. The paper argues that these debates amount to a distinctive Omani discourse on social justice, one that resists simple categorization as either conservative or liberal. By highlighting internal diversity and creative reinterpretation, the study contributes to broader discussions of Islamic ethics, showing how localized intellectual traditions engage global norms while responding to specific historical and cultural circumstances.

Key words: social justice, Islamic ethics, Oman, modernity, human rights

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

PERSPECTIVES ON ISLAMIC PHILOSOPHY: REASON, FAITH, AND MODERNITY

Dr. Waleed Al Shamsi
Department of Philosophy, Sultan Qaboos University, Oman
Prof. Dr. Layla Al Mamari
Department of Islamic Philosophy, University of Nizwa, Oman

ABSTRACT
This paper surveys contemporary perspectives on Islamic philosophy that seek to renegotiate the relationship between reason, faith, and modernity. It begins by revisiting foundational debates in classical kalam, falsafa, and Sufi thought concerning rational demonstration, revelation, and spiritual insight. Building on this historical backdrop, the study examines how present-day Muslim philosophers and theologians respond to challenges posed by secularization, scientific naturalism, and pluralistic societies. Through analysis of recent Arabic and English-language publications, the paper identifies three broad tendencies: rationalist projects that revitalize classical philosophical theology; reformist approaches that reinterpret scriptural sources through hermeneutics and critical theory; and dialogical frameworks that engage Western philosophy of religion on issues such as the problem of evil, religious pluralism, and public reason. The discussion highlights how these strands converge in their rejection of both uncritical traditionalism and reductive secularism, while differing on the scope and limits of rational inquiry in matters of faith. By comparing arguments on divine attributes, miracle, and moral epistemology, the paper illustrates how contemporary Islamic philosophy contributes original positions to global debates on religion and modernity. It concludes that renewed engagement with Islamic philosophical heritage, coupled with openness to intercultural dialogue, can offer nuanced models of rational religious commitment that move beyond familiar dichotomies of faith versus reason.

Key words: Islamic philosophy, reason and faith, modernity, philosophy of religion, kalam

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

CONSTRUCTING IDENTITY: PHILOSOPHY, RELIGION, AND EDUCATION IN OMAN

Dr. Amal Al Hinai
Department of Education, Sultan Qaboos University, Oman
Assoc. Prof. Dr. Hassan Al Farsi
Department of Philosophy and Religious Studies, University of Nizwa, Oman

ABSTRACT
This paper investigates how identity is constructed at the intersection of philosophy, religion, and education in contemporary Oman. It analyzes school curricula, university programs, and public discourse to understand how notions of national, religious, and global citizenship are articulated and negotiated. The study begins by outlining key policy documents that define the aims of education, emphasizing loyalty to the state, commitment to Islamic values, and openness to scientific and technological progress. Through textbook analysis and interviews with teachers and students, the paper explores how these objectives translate into classroom practices in subjects such as Islamic education, philosophy, and social studies. It finds that while official narratives promote a harmonious synthesis of tradition and modernity, students encounter and interpret these messages in diverse ways shaped by regional background, gender, and exposure to global media. The research draws on philosophical theories of identity formation and recognition to examine how concepts like autonomy, community, and moral responsibility are presented and internalized. It argues that educational spaces function as arenas where competing images of the ideal Omani citizen—pious, entrepreneurial, environmentally responsible, or cosmopolitan—are both reinforced and contested. By highlighting tensions between standardization and critical thinking, as well as between religious authority and individual reflection, the paper suggests that a more explicit engagement with philosophy of education could enrich ongoing reforms. It concludes that understanding identity construction in Oman requires attention to the complex interplay of pedagogical practices, religious narratives, and philosophical assumptions.

Key words: identity, education, Oman, religion, philosophy of education

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SOCIAL INTEGRATION OF INTERNAL MIGRANTS IN URBAN KAZAKHSTAN: CHALLENGES AND POLICY RESPONSES

Prof. Dr. Nurzhan Akhmetov
Faculty of Social Sciences, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
Dr. Aigerim Sadykova
Faculty of Sociology, Nazarbayev University, Kazakhstan
Assis. Prof. Dr. Dauren Tulepov
Faculty of Humanities and Social Sciences, Karaganda Buketov University, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper examines the social integration of internal migrants in major urban centers of Kazakhstan, focusing on the interplay between structural constraints, everyday practices, and public policies. Internal migration has intensified in recent decades as residents move from rural and mono-industrial regions to cities in search of employment, education, and better services, yet their incorporation into urban life remains uneven. Drawing on survey data and in-depth interviews from Almaty, Astana, and Shymkent, the study analyzes migrants' access to housing, formal and informal labor markets, social services, and local networks. The findings indicate that registration rules, precarious employment, and segmented rental markets limit migrants' opportunities, reinforcing spatial and social segregation. At the same time, migrants develop coping strategies based on kinship ties, regional associations, and religious communities that partially compensate for institutional barriers but can also entrench parallel social worlds. The analysis highlights generational differences, showing that younger migrants integrate more readily into urban educational and cultural spaces while still facing discrimination and stigma in everyday interactions. Existing policy initiatives emphasize infrastructure and service provision, yet often overlook the symbolic and relational dimensions of belonging such as representation in local governance and recognition of diverse regional identities. The paper argues that a more comprehensive integration approach should combine legal and administrative reforms with targeted programs in housing, employment counseling, and community-building, co-designed with migrant organizations. Such an approach would better address both material needs and the subjective experience of inclusion, contributing to social cohesion in rapidly transforming Kazakhstani cities.

Key words: internal migration, social integration, urbanization, Kazakhstan, public policy

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GENDER ROLES AND FAMILY TRANSFORMATION AMONG YOUNG ADULTS IN KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Aliya Zhaparova
Faculty of Sociology and Social Work, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan
Dr. Yerbolat Kassenov
Faculty of Social Sciences, Nazarbayev University, Kazakhstan

ABSTRACT
This paper explores how gender roles and family norms are being redefined among young adults in contemporary Kazakhstan. Situated at the crossroads of Soviet legacies, market reforms, and global cultural flows, Kazakhstani society provides a compelling case for examining tensions between traditional expectations and emerging individualistic aspirations. Based on a mixed-method design combining a representative survey of university students and early-career professionals with focus group discussions in three major cities, the study investigates attitudes toward marriage, division of domestic labor, career prioritization, and intergenerational responsibilities. The findings reveal a complex pattern: while egalitarian views on education and employment for women are widely accepted, expectations regarding caregiving, household management, and decision-making remain strongly gendered. Many young women articulate aspirations for professional achievement yet anticipate carrying the primary burden of domestic work, producing feelings of double pressure and negotiation fatigue. Men increasingly endorse shared responsibilities in principle, but report limited role models and supportive workplace policies to realize such ideals in practice. The analysis also highlights rural–urban contrasts and the influence of social media, which simultaneously promotes global narratives of autonomy and reasserts conservative discourses on femininity and masculinity. The paper argues that family transformation in Kazakhstan should not be understood as a linear move from "traditional" to "modern," but as an ongoing negotiation shaped by institutional frameworks, labor-market conditions, and cultural imaginaries. Policy implications include the need for gender-sensitive employment regulations, expanded childcare provision, and educational programs that address relational as well as economic dimensions of equality.

Key words: gender roles, family change, youth, Kazakhstan, social norms

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

YOUTH ASPIRATIONS AND EDUCATIONAL MOBILITY IN ERITREA: SOCIOLOGICAL INSIGHTS

Dr. Selam Habtemariam
Department of Sociology and Social Work, University of Asmara, Eritrea
Samuel Berhane
Department of Education, Eritrea Institute of Technology, Eritrea

ABSTRACT
This paper investigates the educational aspirations and mobility strategies of Eritrean youth within a context marked by limited economic opportunities, centralized state structures, and constrained migration possibilities. Drawing on semi-structured interviews and life-history narratives with final-year secondary students and recent graduates in Asmara and selected regional towns, the study examines how young people imagine their futures and assess the role of schooling in achieving social mobility. The findings show that education is widely perceived as the legitimate pathway to professional status and socio-economic security, yet respondents are acutely aware of structural bottlenecks such as restricted access to higher education places, compulsory national service, and a narrow formal labor market. Many youth articulate "conditional optimism": they invest heavily in schooling and exam preparation while simultaneously exploring alternative trajectories including vocational training, informal entrepreneurship, or aspirations for international migration. Family expectations and community narratives strongly valorize perseverance in education, but also generate emotional strain when opportunities fail to materialize. Gender and rural–urban divides further shape aspirations, with young women facing specific concerns about early marriage and safety, while rural youth confront infrastructural barriers and information gaps. The analysis situates these experiences within broader debates on youth agency, constraint, and the symbolic power of education in low-income settings. The paper argues that understanding youth aspirations in Eritrea requires moving beyond simplistic dichotomies of hope versus despair to recognize the complex strategies through which young people negotiate uncertain futures. It concludes with reflections on how education policy and youth programs might better align training opportunities with realistic employment prospects and support psychosocial well-being.

Key words: youth aspirations, educational mobility, Eritrea, social inequality, life narratives

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE IMPACT OF TRADITIONAL STRUCTURES ON COMMUNITY DEVELOPMENT IN CONTEMPORARY ERITREA

Prof. Dr. Amanuel Tesfay
Department of Sociology and Anthropology, University of Asmara, Eritrea
Kibrom Menghisteab
Department of Community Development, Eritrea Institute of Technology, Eritrea

ABSTRACT
This paper analyzes how traditional social structures shape community development processes in contemporary Eritrea, highlighting both enabling and constraining effects. Eritrean communities are characterized by enduring institutions such as kinship networks, customary councils, religious organizations, and age-based associations that historically organized resource use, conflict resolution, and mutual aid. Drawing on ethnographic fieldwork in rural highland and lowland communities, complemented by document analysis of local by-laws and development plans, the study examines how these structures interact with state-led development initiatives and international NGO programs. Findings indicate that traditional institutions often facilitate participation and accountability at the local level by leveraging shared norms of reciprocity and collective responsibility. For example, customary assemblies can mobilize labor for communal projects and mediate disputes over land and water. However, the research also reveals tensions where hierarchical norms and gendered authority patterns limit the voice of women, youth, and marginalized clans in decision-making. External actors sometimes instrumentalize traditional leaders for project implementation without sufficiently engaging broader constituencies, thereby reinforcing existing power imbalances. The paper argues that simplistic celebrations of "community" risk obscuring these dynamics and that more reflexive approaches are needed to integrate traditional structures into development planning. By proposing criteria for assessing when and how customary institutions contribute to inclusive development, the study offers practical guidance for policymakers and practitioners working in Eritrea and comparable contexts where state, customary, and transnational governance intersect.

Key words: traditional institutions, community development, Eritrea, social structure, participation

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SOCIAL CAPITAL AND HEALTH OUTCOMES AMONG OLDER ADULTS IN CAIRO NEIGHBORHOODS

Dr. Noura Fathy
Department of Sociology, Cairo University, Egypt
Prof. Dr. Hatem Abdelrahman
Faculty of Economics and Political Science, Cairo University, Egypt

ABSTRACT
This paper investigates the relationship between social capital and health outcomes among older adults living in diverse neighborhoods of Cairo. Rapid urbanization, economic pressures, and shifting family structures in Egypt have raised concerns about the well-being of the elderly, particularly in low-income and densely populated areas. Using survey data collected from residents aged 60 and above in three contrasting districts, complemented by qualitative interviews, the study operationalizes social capital through indicators of social networks, perceived support, neighborhood trust, and participation in civic or religious organizations. Health outcomes are assessed via self-reported physical health, mental well-being, and functional limitations in daily activities. The findings indicate that higher levels of bonding and bridging social capital are associated with better self-rated health and lower reports of depressive symptoms, even after controlling for income, education, and access to medical services. Informal support from relatives and neighbors emerges as a crucial buffer against the effects of chronic illness and mobility constraints, while participation in local associations contributes to a sense of purpose and belonging. However, the research also reveals that not all forms of social capital are protective: in some contexts, dense but closed networks reinforce social obligations that increase stress or limit access to external resources. Gender differences are notable, with older women relying more heavily on neighborhood ties yet facing mobility restrictions that constrain broader participation. The paper argues that policies aimed at healthy ageing in Cairo should move beyond individual risk factors to consider the social ecologies in which older adults are embedded, promoting age-friendly public spaces and community programs that strengthen inclusive, supportive networks.

Key words: social capital, ageing, health, Cairo, neighborhood

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

CHANGING MARRIAGE PRACTICES AND THEIR IMPACT ON FAMILY DYNAMICS IN EGYPT

Assoc. Prof. Dr. Ahmed Sorour
Department of Sociology, Alexandria University, Egypt
Dr. Mona Gaber
Faculty of Arts, Ain Shams University, Egypt

ABSTRACT
This paper examines how changing marriage practices in Egypt are reshaping family dynamics, intergenerational relations, and gender expectations. Over the past few decades, rising education levels, economic uncertainty, and exposure to global cultural norms have contributed to shifts in ideal partner characteristics, timing of marriage, and the organization of wedding rituals and marital life. Drawing on qualitative interviews with newly married couples and their parents in urban and semi-urban settings, the study explores negotiations over dowry, housing arrangements, and decision-making roles. The findings indicate a gradual movement away from highly extended family involvement toward more couple-centered decision processes, though parental influence remains significant in matters of economic support and social approval. Many couples report delaying marriage due to employment instability and high housing costs, which in turn affects fertility intentions and intensifies pressure on young men as primary providers. At the symbolic level, weddings themselves have become sites where competing visions of respectability, religiosity, and modern lifestyle are displayed, often straining family budgets. The research highlights how women's increasing participation in higher education and the labor market has expanded expectations for partnership and mutual respect, yet domestic responsibilities continue to fall disproportionately on wives. The paper argues that these evolving practices cannot be captured by simple dichotomies of tradition versus modernity; instead, they represent hybrid arrangements shaped by class, locality, and religious interpretation. Policy implications include the importance of youth-oriented housing programs, employment initiatives, and public debates on gender equity to support more sustainable and equitable family formations.

Key words: marriage practices, family dynamics, Egypt, youth, gender

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

NATIONAL IDENTITY CONSTRUCTION AMONG YOUTH IN POST-SOVIET AZERBAIJAN

Prof. Dr. Elchin Gasimov
Faculty of Social Sciences and Psychology, Baku State University, Azerbaijan
Dr. Zaur Mammadli
Faculty of Sociology, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaijan

ABSTRACT
This paper explores how national identity is constructed and negotiated among youth in post-Soviet Azerbaijan, a society shaped by rapid political change, nation-building projects, and globalization. Using focus groups and semi-structured interviews with university students in Baku and selected regional centers, the study investigates how young people articulate belonging in relation to language, religion, territory, and collective memory. The findings reveal a multidimensional identity repertoire in which civic, ethnic, and cultural elements are combined in varying configurations. Participants frequently invoke narratives of historical continuity, conflict, and independence while also emphasizing aspirations for modernization and international integration. State-led discourses—promoted through school curricula, media, and commemorative events—play a significant role in framing what it means to be "Azerbaijani," yet youth interpretations are far from passive. Many respondents critically reflect on issues such as corruption, social inequality, and regional disparities, positioning themselves as simultaneously proud and demanding citizens. The research highlights differences along urban–rural, gender, and socio-economic lines, with some youth experiencing exclusion from dominant narratives due to linguistic or regional backgrounds. Social media emerges as a key arena where alternative identity stories and transnational affiliations are explored, including connections to Turkic, Muslim, or global youth cultures. The paper argues that understanding youth identity in Azerbaijan requires attention to these layered and sometimes contradictory references, rather than assuming a monolithic national self-understanding. It concludes by discussing the implications for civic education and participatory policy-making that seeks to engage, rather than simply instruct, young citizens.

Key words: national identity, youth, Azerbaijan, post-Soviet, civic belonging

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

MEDIA CONSUMPTION AND VALUES SHIFT IN URBAN AZERBAIJANI SOCIETY

Assoc. Prof. Dr. Leyla Guliyeva
Faculty of Journalism, Baku State University, Azerbaijan
Aysel Jafarova
Faculty of Social Sciences, Khazar University, Azerbaijan

ABSTRACT

This study investigates the relationship between media consumption patterns and shifting social values in urban Azerbaijan, focusing on young and middle-aged residents of Baku. The rapid expansion of satellite television, internet access, and social media platforms has diversified information sources and cultural references, raising questions about their influence on attitudes toward family, gender, politics, and lifestyle. Employing a mixed-method approach, the research combines a survey of media use with in-depth interviews that probe how audiences interpret and evaluate content from local, regional, and global outlets. The findings show that while state-aligned television remains important for news about domestic politics, younger respondents increasingly rely on online platforms, foreign channels, and influencers for entertainment and alternative perspectives. Exposure to global media is associated with more individualistic and egalitarian views on issues such as career choice, gender roles, and personal autonomy, though it does not uniformly weaken attachment to national or religious identities. Instead, many participants describe navigating between traditional norms and new value frameworks, selectively appropriating elements that resonate with their lived experiences. The research also documents concerns about misinformation, polarization, and moral decline, which are frequently expressed by older generations and some religiously conservative viewers. The paper argues that values shift in urban Azerbaijan cannot be attributed mechanically to "Western influence," but emerges from complex interactions between domestic discourses, transnational media flows, and everyday social realities. It concludes by calling for media literacy initiatives and more pluralistic public communication spaces that enable citizens to critically engage with diverse content and articulate their own visions of social change.

Key words: media consumption, social values, urban Azerbaijan, globalization, media literac

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

IMPACT OF MONETARY POLICIES ON ECONOMIC GROWTH IN POST-SANCTION IRAN

Prof. Dr. Mehrdad Tavakoli
Department of Economics, University of Tehran, Iran

Assis. Prof. Dr. Sara Khosravi
Faculty of Management, Sharif University of Technology, Iran

Dr. Navid Ghafari
Institute of Economic Research, Tehran, Iran

ABSTRACT

This study rigorously examines the impact of monetary policies on economic growth in Iran following the lifting of international sanctions in 2016, focusing on the period from 2017 to 2024. Utilizing vector autoregression (VAR) models augmented with structural break tests, the research analyzes key policy instruments including interest rate adjustments, reserve requirements, and open market operations implemented by the Central Bank of Iran. Quarterly GDP data, inflation rates, exchange rates, and fiscal deficits were sourced from official statistics, revealing that expansionary monetary policies post-sanctions initially boosted real GDP growth by 4.2% annually through increased liquidity and credit availability to non-oil sectors. However, persistent inflationary pressures averaging 35% eroded these gains, with impulse response functions indicating diminishing returns after two years due to currency depreciation and imported inflation. Cointegration analysis confirms a long-run equilibrium between money supply growth and output, but short-run dynamics highlight policy transmission lags exacerbated by banking sector non-performing loans exceeding 15%. Comparative sectoral analysis shows manufacturing benefiting most from targeted lending, while agriculture lagged due to collateral constraints. Scenario simulations under alternative policy mixes suggest that combining monetary easing with fiscal consolidation could sustain 5-6% growth without hyperinflation risks. The study addresses methodological challenges like endogeneity through generalized method of moments (GMM) estimation, providing robust evidence for policy recalibration. These findings offer critical insights for emerging economies navigating sanction relief, emphasizing balanced monetary frameworks to achieve inclusive growth amid external vulnerabilities and domestic structural rigidities. Recommendations include digitalizing monetary transmission and strengthening macroprudential regulations to enhance resilience against global oil price shocks.

Key words: monetary policy, economic growth, post-sanctions Iran, VAR modeling, inflation dynamics

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TECHNOLOGICAL INNOVATION AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN IRANIAN SMES

Prof. Dr. Roya Emami
Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, Iran

Dr. Parviz Mohammadi
Institute of Management Studies, Iran Management Association, Iran

Assis. Prof. Dr. Laleh Farhadi
Department of Business Administration, Alzahra University, Iran

ABSTRACT

This research investigates the nexus between technological innovation and entrepreneurship development within Iranian small and medium enterprises (SMEs), amid evolving national innovation policies. Panel data from 1,200 SMEs across Tehran, Isfahan, and Mashhad (2018-2024) were analyzed using fixed-effects regression and innovation production functions, measuring R&D intensity, patent filings, and new product introductions as innovation proxies. Findings reveal that SMEs adopting digital technologies like AI-driven supply chain optimization and blockchain for traceability experienced 28% higher survival rates and 15% revenue growth compared to laggards. Government innovation grants under the National Innovation Fund amplified effects, with subsidized tech incubators yielding 3.2x ROI through venture scaling. However, institutional barriers including intellectual property enforcement gaps and access to venture capital constrained high-tech entrepreneurship, particularly in female-led firms facing 20% funding disparities. Propensity score matching isolates causal impacts, confirming technology assimilation boosts entrepreneurial orientation by enhancing market responsiveness and competitive positioning. Cluster analysis identifies fintech and agritech as high-potential sectors, with case studies of successful Tehran startups illustrating scalable models. Policy simulations advocate for SME tech parks integrated with universities, projecting 40% innovation uptake increase by 2030. The study contributes theoretically by extending resource-based view frameworks to sanction-constrained contexts, practically guiding Iran's Seventh Development Plan toward knowledge-based economy transition. Overcoming financing hurdles through Islamic crowdfunding platforms emerges as pivotal for sustaining entrepreneurial dynamism and national competitiveness in global value chains.

Key words: technological innovation, SME entrepreneurship, Iran innovation policy, R&D investment, digital transformation

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GLOBALIZATION AND LABOR MARKET TRANSFORMATION IN SINGAPORE

Prof. Dr. Wei Hoon Tan
Department of Economics, National University of Singapore, Singapore

Assoc. Prof. Dr. Samuel Ong
Lee Kuan Yew School of Public Policy, National University of Singapore, Singapore

Dr. Jing Li
Institute of Labour Economics, Singapore Management University, Singapore

ABSTRACT

Singapore's labor market transformation under globalization exemplifies adaptive responses to trade liberalization, skill-biased technological change, and demographic shifts. This study employs difference-in-differences analysis on linked employer-employee panel data (2015-2024), tracking 500,000 workers across manufacturing, finance, and professional services. Globalization via FTAs like CPTPP and RCEP increased import competition, displacing 12% of low-skill manufacturing jobs but creating 180,000 high-skill roles in knowledge-intensive services, with wage premia rising 22% for tertiary graduates. SkillsFuture reskilling programs mitigated adjustment costs, enabling 65% of displaced workers to upskill into tech-adjacent occupations within 18 months. Decomposition analysis attributes 40% of inequality rise to globalization-induced polarization, tempered by progressive wage policies and foreign talent calibration. Sectoral case studies highlight biotech clusters absorbing retrenched electronics workers through apprenticeships. Macro-matching models forecast labor demand under digital globalization scenarios, projecting 25% net job growth if mid-skill automation gaps are bridged. Policy counterfactuals demonstrate progressive talent dividends from targeted immigration, boosting GDP per capita by 1.8%. Intersectional analysis reveals gender and age disparities, with women overrepresented in vulnerable routine tasks. The research advances globalization-labor literature by quantifying dynamic adjustment pathways in small open economies, informing Singapore's Forward SG vision. Strategic recommendations emphasize lifelong learning ecosystems and inclusive growth pacts to harness globalization's opportunities while safeguarding social cohesion amid accelerating platform economy integration.

Key words: globalization, labor market transformation, Singapore economy, skills reskilling, wage inequality

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

FINANCIAL INCLUSION STRATEGIES AND HOUSEHOLD WELFARE IN SINGAPORE

Assoc. Prof. Dr. Priya Menon
Department of Finance, Nanyang Technological University, Singapore

Prof. Dr. Adrian Chan
Wee Kim Wee School of Communication, Nanyang Technological University, Singapore

Dr. Mei Lin Chia
Institute on Asian Consumer Insight, Nanyang Technological University, Singapore

ABSTRACT

Financial inclusion strategies profoundly influence household welfare in Singapore's high-income context, where digital finance bridges traditional gaps. This investigation leverages household survey data from 3,000 respondents (2020-2024), employing instrumental variable regression to assess impacts of PayNow adoption, micro-investment platforms, and CPF-linked digital wallets on consumption smoothing, savings rates, and financial literacy. Results indicate digital payment ubiquity reduced transaction costs by 18%, enabling lower-income households to increase precautionary savings by 12% and access credit at 2% lower spreads. Fintech innovations like robo-advisors democratized wealth management, with first-time investors achieving 8.5% annualized returns versus 4% bank deposits. Welfare analysis via quality-of-life indices shows 15-point gains for digitally included elderly, mitigating digital exclusion risks through simplified UI/UX. Behavioral experiments reveal nudge effects boosting retirement contributions 22% via auto-enrollment. Heterogeneity analysis identifies migrant workers benefiting most from remittance instantaneity, cutting fees from 7% to 0.5%. Cost-benefit modeling projects SGD 2.4 billion annual welfare gains from full inclusion. Policy experiments simulate universal basic income pilots via blockchain wallets, demonstrating scalable poverty alleviation without fiscal drag. The study addresses fintech risks through cybersecurity frameworks and data privacy alignments with PDPA. Theoretically, it extends financial inclusion paradigms beyond emerging markets to advanced economies facing longevity risks. Recommendations advocate public-private fintech sandboxes and AI-driven financial coaching, positioning Singapore as global inclusion benchmark amid aging demographics and wealth inequality pressures.

Key words: financial inclusion, household welfare, digital finance, Singapore fintech, consumption smoothing

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

GREEN ECONOMY INITIATIVES AND INDUSTRIAL SUSTAINABILITY IN INDIA

Prof. Dr. Ashish Joshi
Department of Environmental Economics, Indian Institute of Technology Delhi, India

Dr. Priya Singh
Energy Policy Institute, TERI School of Advanced Studies, India

ABSTRACT

India's green economy initiatives drive industrial sustainability amid rapid urbanization and energy demand growth. This comprehensive analysis evaluates National Solar Mission, Perform Achieve Trade scheme, and green bond issuances using computable general equilibrium models calibrated to 2020-2024 data across 15 manufacturing sectors. Findings demonstrate solar capacity expansion to 70 GW reduced industrial carbon intensity by 18%, with steel and cement sectors achieving 25% emission cuts through technology upgrades. Green finance mobilized INR 2.5 trillion, lowering clean tech borrowing costs by 150 basis points and accelerating ROI for rooftop solar in SMEs. Input-output analysis reveals multiplier effects, where green investments generated 1.8x direct GDP contributions through supply chain greening. Job displacement in coal-dependent regions was offset by 1.2 million green jobs in renewables, supported by skill transition programs. Barriers including grid integration delays and subsidy dependence were quantified, with scenario analysis projecting net-zero industry pathways under carbon border taxes. State-level heterogeneity shows Gujarat and Tamil Nadu leading via industrial clusters, informing replication strategies. Environmental accounting integrates natural capital depreciation, revealing true industrial growth at 4.1% versus headline 6.2%. Policy simulations advocate circular economy incentives, targeting 40% waste valorization by 2030. The research bridges economic modeling with empirical firm surveys, providing evidence-based roadmaps for India's $5 trillion economy transition. Strategic emphasis on green hydrogen scaling positions heavy industry for global competitiveness while advancing SDGs through inclusive low-carbon industrialization pathways.

Key words: green economy, industrial sustainability, renewable energy, carbon reduction, India policy

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF MICROFINANCE PROGRAMS IN RURAL INDIA

Dr. Ramesh Kumar
Rural Development Institute, Indian Institute of Management Ahmedabad, India

Prof. Dr. Meera Desai
Faculty of Management Studies, Gujarat University, India

Assis. Prof. Dr. Saumya Gupta
Department of Economics, Jawaharlal Nehru University, India

ABSTRACT

Microfinance programs profoundly shape socio-economic outcomes in rural India, empowering marginalized households through financial access. Randomized control trials across 150 villages in Bihar and Odisha (2019-2024) track 5,000 SHG members, employing difference-in-differences and quantile regression to assess income diversification, women's empowerment, and child education investments. Results show 32% agricultural income increase via livestock financing, with repayment rates sustained at 96% through joint liability mechanisms. Female borrowers experienced 18% decision-making authority gains, reducing domestic violence incidences by 24% per qualitative ethnographies. School enrollment rose 15% due to smoothed consumption from microinsurance linkages. Spillover effects boosted non-participant incomes 8% through market linkages. Heterogeneity reveals landless households benefiting most, challenging elite capture critiques. Cost-effectiveness analysis yields USD 3.2 welfare return per borrowed dollar, surpassing conditional cash transfers. Digital SHG platforms cut transaction costs 40%, enabling scalable fintech integration. Challenges like over-indebtedness were mitigated through credit bureau interoperability. Long-term panel tracking confirms sustained poverty escapes, with 22% graduates entering formal banking. Theoretical contributions refine impact evaluation methodologies for cluster-randomized designs in sparse data contexts. Policy implications advocate national microfinance mission expansions targeting aspirational districts, integrating with MGNREGA for counter-cyclical resilience. These findings validate microfinance as cornerstone for India's rural transformation, fostering inclusive growth pathways amid agricultural stagnation and climate vulnerabilities.

Key words: microfinance impact, rural development, women's empowerment, SHGs, poverty alleviation

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

OIL PRICE FLUCTUATIONS AND MACROECONOMIC STABILITY IN ALGERIA

Prof. Dr. Nabil Rahmani
Faculty of Economics, University of Algiers 3, Algeria

Assis. Prof. Dr. Amel Toumi
Department of Finance, University of Oran 2, Algeria

Dr. Farouk Benmoussa
Energy Economics Institute, Sonatrach University, Algeria

ABSTRACT

Oil price volatility critically undermines macroeconomic stability in Algeria, hydrocarbon-dependent economy facing fiscal rigidities. This study applies Markov-switching DSGE models to quarterly data (2010-2024), capturing regime shifts between high/low price states and their transmission to GDP, inflation, and external balances. Asymmetric responses reveal 10% oil price drops contract non-oil GDP 3.2% with two-quarter lags, amplified by fiscal procyclicality and dollarization. Fiscal rules simulations show sovereign wealth fund buffers mitigating 45% of shock variance, while diversification into phosphates and renewables reduces hydrocarbon reliance from 95% exports. Exchange rate pass-through analysis indicates 28% inflation acceleration per dinar depreciation, necessitating inflation-targeting pivots. Vector error correction models confirm Dutch disease persistence, crowding out manufacturing productivity growth. Counterfactuals demonstrate lost decade costs exceeding $200 billion from 2014 crash inaction. Policy experiments advocate phased subsidy reforms freeing 5% GDP for infrastructure, alongside PPPs for solar exports targeting Europe. Labor market rigidities exacerbate unemployment volatility, with youth rates peaking 35% in downturns. The research integrates climate risk overlays, projecting stranded assets under net-zero scenarios. Robustness checks across Bayesian and frequentist estimators validate findings. Strategic recommendations position Algeria for post-oil transition via Gulf-style sovereign funds and African Continental Free Trade integration, balancing immediate stabilization with long-term resilience against commodity supercycles.

Key words: oil price shocks, macroeconomic stability, fiscal policy, Algeria economy, DSGE modeling

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

APPROACHES IN CONTEMPORARY IRANIAN CALLIGRAPHY: TRADITIONAL HERITAGE AND NEW EXPRESSIONS

Prof. Dr. Morteza Farhadi
Faculty of Fine Arts, University of Tehran, Iran
Dr. Parisa Jahanbakhsh
Department of Visual Arts, Alzahra University, Iran
Somayeh Shams
Institute of Islamic Art, Soore University, Iran
Assoc. Prof. Dr. Ali Rezaei
School of Art and Architecture, Tehran University of Art, Iran

ABSTRACT

Contemporary Iranian calligraphy represents a dynamic fusion of millennia-old traditional techniques with innovative expressions that respond to modern socio-cultural contexts. This study examines how artists navigate the tension between classical Nastaliq and Naskh scripts—rooted in Quranic illumination and Persian poetry—and experimental forms incorporating digital tools, mixed media, and conceptual abstraction. Through analysis of over 50 works from key exhibitions like the Tehran Biennial and Mathnawi Calligraphy Festival, the research identifies three primary approaches: preservationist continuity, where masters like Morteza Farhadi maintain proportional harmony (tazhib) while scaling for monumental installations; hybrid modernism, blending calligraphy with graffiti and street art as seen in Parisa Jahanbakhsh's urban murals; and radical deconstruction, fragmenting letters into gestural paintings that challenge readability for emotional impact. Semiotic analysis reveals how these evolutions encode national identity amid globalization, with traditional motifs symbolizing resilience post-1979 Revolution while new expressions critique consumerism through oversized, illegible scripts. Technical innovations include laser-cut stencils for repetitive patterns and AR overlays animating static pieces in gallery spaces. Curatorial case studies from the Niavaran Cultural Center demonstrate increased audience engagement, with 40% rise in young visitors. Challenges persist in balancing authenticity with market demands, addressed through artist residencies fostering cross-generational dialogue. The paper proposes a framework for global recognition, advocating UNESCO intangible heritage expansion to include contemporary evolutions. These approaches not only revitalize Iranian calligraphy but position it as a bridge between Eastern mysticism and Western abstraction, influencing international biennials and luxury design markets. Future directions emphasize sustainable materials and virtual reality preservation of ephemeral installations, ensuring cultural continuity in digital eras.

Key words: Iranian calligraphy, Nastaliq script, contemporary art, traditional heritage, mixed media

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE EVOLUTION OF SERBIAN SCULPTURE: MONUMENTALISM AND NATIONAL IDENTITY

Prof. Dr. Marko Milenković
Faculty of Fine Arts, University of Belgrade, Serbia

Dr. Ivana Stojanović
Department of Sculpture, Academy of Arts, University of Novi Sad, Serbia

Dragana Ristić
Institute of Art History, University of Arts in Belgrade, Serbia

ABSTRACT

Serbian sculpture has undergone profound evolution from 19th-century romantic monumentalism to 21st-century conceptual interventions, consistently reflecting national identity formation amid historical upheavals. This research traces the trajectory from Mihailo Idol's Prince Mihailo Monument—symbolizing Ottoman liberation through heroic realism—to post-Yugoslav works like Slavko Aleksić's ironic concrete slabs critiquing nationalism. Analysis of 30 public monuments reveals stylistic shifts: neoclassical glorification of Karađorđe during Balkan Wars gave way to socialist realism under Tito, emphasizing partisan heroes, then fragmented abstraction post-1990s wars representing collective trauma. Key case studies include the Bridge on the Drina memorial, where abstract steel forms encode Srebrenica memory without figurative victimhood, balancing reconciliation with remembrance. Material innovations—from Carrara marble to CorTen steel and recycled war debris—mirror socio-political transitions, with digital fabrication enabling parametric designs in newer commissions. Public reception studies via surveys (n=500) show 65% approval for abstract forms versus 85% for figurative, highlighting generational divides. Theoretical framework draws on Anderson's imagined communities, positioning sculpture as mnemonic device forging Serbianness amid EU integration pressures. Curatorial strategies in Belgrade's Sava Promenade integrate interactive sculptures fostering citizen dialogue. Challenges include vandalism of controversial WWII monuments and funding shortages, addressed through PPP models with diaspora patrons. The study advocates contextual heritage management, preserving ideological monuments as historical documents rather than endorsements. These evolutions demonstrate sculpture's role in trauma processing, identity negotiation, and civic space activation, offering models for post-conflict nations globally. Comparative analysis with Croatian and Bosnian practices reveals shared Balkan modernisms transcending ethnic boundaries.

Key words: Serbian sculpture, monumental art, national identity, post-Yugoslav art, public monuments

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DEVELOPING PUBLIC ART INITIATIVES IN THE URBAN LANDSCAPE OF DOHA

Dr. Muna Al-Kuwari
Department of Visual Arts, Qatar University, Qatar

Assoc. Prof. Dr. Yusuf Rahman
College of Architecture and Urban Planning, Qatar University, Qatar

Latifa Al-Jaber
Qatar Museums Public Art Program, Qatar

ABSTRACT

Doha’s public art initiatives transform the urban landscape from oil wealth monumentality to culturally resonant civic engagement, aligning with Qatar National Vision 2030. This study evaluates 25 commissioned works along the Corniche and Msheireb Downtown, categorizing approaches: landmark sculptures like Richard Serra's East-West/West-East symbolizing Bedouin migration; interactive installations fostering community participation; and ephemeral projects addressing migrant labor narratives. Strategic framework analysis reveals curatorial shift from imported Western starchitects to 60% Qatari/GCC artists by 2025, emphasizing Islamic geometry in parametric designs. Site-specific methodologies integrate environmental data—wind patterns informing kinetic sculptures, GPS heatmaps guiding pedestrian flows—achieving 30% increased dwell time per urban analytics. Participatory budgeting empowered 5,000 residents co-designing neighborhood murals, enhancing social cohesion scores by 25%. Material sustainability addresses desert challenges: self-cleaning photocatalytic concrete reduces maintenance 40%, native ghaf tree-inspired bio-composites sequester CO2. Digital twin modeling predicts shadow patterns and thermal comfort, optimizing placement during FIFA 2022 legacy planning. Economic impact studies project QR 150M tourism boost from Instagram geotags. Cultural diplomacy extends through artist exchanges with Venice Biennale, positioning Doha as Gulf art hub. Challenges include balancing spectacle with authenticity and navigating censorship on socio-political themes, resolved via advisory boards with diverse representation. Evaluation metrics incorporate UNESCO creative city indicators, achieving 'gold' status benchmarks. The paper proposes scalable models for GCC smart cities, integrating public art within TOD frameworks. These initiatives cultivate pluralistic identity, weaving global aspirations with local narratives through strategic urban artistry.

Key words: public art Doha, urban landscape, participatory design, Qatar National Vision, cultural diplomacy

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

CONTEMPORARY CALLIGRAPHIC ART IN QATAR: INTERSECTIONS OF TRADITION AND MODERNITY

Prof. Dr. Ghada Al-Thani
Department of Arabic Language and Literature, Qatar University, Qatar

Sara Al-Sayed
Virginia Commonwealth University School of the Arts in Qatar, Qatar

ABSTRACT

Contemporary Qatari calligraphic art synthesizes Kufic and Thuluth traditions with digital abstraction, reflecting the nation's transition from pearl trading to global cultural hub. This investigation analyzes 40 works from Qatar Museums collections, identifying hybrid methodologies: classical diwani scripts laser-etched on aluminum panels, Thuluth decomposed into vector fractals, and AR-augmented Kufic responding to viewer gestures. Theoretical framework examines Benjamin's aura in reproducible digital calligraphy versus authentic handmade pieces, with 70% collectors preferring hybrid authenticity. Technical evolution traces from reed pens to CNC routers, maintaining proportional science (misaḥa) through algorithmic golden ratio generators. Thematic content encodes Qatar Foundation mottos in monumental installations, while intimate works explore female identity through veiled letterforms. Exhibition analysis of Fire Station Artist in Residence reveals 45% sales growth for calligraphic pieces, validating market viability. Cross-cultural collaborations with Japanese shodo artists yield inkjet-sublimated washi paper series exhibited at Art Dubai. Preservation challenges addressed through 3D scanning of master calligraphers' gestural data, creating digital apprenticeships. Public workshops increased youth participation 300%, measured via enrollment data. Curatorial strategies position calligraphy within biennial contexts, challenging 'decorative arts' marginalization through conceptual framing. Sustainability initiatives employ recycled plastic filaments mimicking traditional gesso preparation. The research establishes Qatar as calligraphy innovation center, bridging Islamic heritage with NFT marketplaces achieving $2M volume. Future trajectories include AI-composed scripts trained on classical corpora, ensuring tradition's evolution amid technological acceleration while preserving spiritual intentionality central to the artform.

Key words: Qatari calligraphy, Kufic script, digital abstraction, cultural heritage, contemporary art

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

RUSSIAN AVANT-GARDE INFLUENCE ON 21ST CENTURY RUSSIAN PAINTING

Prof. Dr. Vladimir Sokolov
Faculty of Fine Arts, Higher School of Economics, Russia

Svetlana Volkova
Tretyakov Gallery Research Institute, Russia

Dr. Ekaterina Petrova
State Russian Museum, Department of Modern Art, Russia

ABSTRACT

Kazimir Malevich's Suprematism and Vladimir Tatlin's Constructivism profoundly shape 21st-century Russian painting, evolving from ideological rejection to postmodern reclamation. This study traces lineages through 60 artists across Moscow Actionism to Garage Museum abstractionists, identifying three trajectories: geometric formalism reviving black square mysticism in AES+F's digital collages; materialist experiments echoing El Lissitzky's prouns via found object assemblages; and spatial illusionism extending Lyubov Popova's dynamic compositions into anamorphic installations. Archival analysis of suppressed 1960s nonconformist circles reveals continuity with underground Sots Art appropriating avant-garde for dissident critique. Digital reconstruction of lost Tatlin Tower models informs contemporary kinetic paintings responding to geopolitical tensions. Market analysis shows 400% auction price surge for neo-Suprematist works post-2014 Crimea annexation, reflecting identity assertion. Theoretical framework applies Jameson’s postmodern pastiche to interpret neo-avant-garde as simulacra lacking original shock value, yet retaining spiritual dimension through color theory rooted in Goethe's optics. Curatorial case studies from Moscow Biennale demonstrate spatial activation of paintings through VR reconstructions of original avant-garde exhibitions. Technical materialogy examines cadmium reds persisting from 1920s palettes to contemporary acrylics, verified via XRF spectroscopy. Generational dialogue evident in master-apprentice lineages preserves constructivist work ethic amid consumerist art markets. International reception analyzed through Venice Biennale pavilions reveals Western misreadings as formalist decoration versus Russian metaphysical readings. The paper advocates reevaluation of avant-garde influence beyond stylistic mimicry, recognizing its role in ontological inquiry central to Russian visual thinking across tumultuous 20th-21st centuries.

Key words: Russian avant-garde, Suprematism, 21st-century painting, neo-avant-garde, Moscow Actionism

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

POST-SOVIET CONTEMPORARY ART MOVEMENTS IN RUSSIA: TRENDS, CHALLENGES, AND GLOBAL DIALOGUE

Dr. Anna Ivanova
School of Contemporary Art, Moscow State University of Design and Technology, Russia

Assoc. Prof. Dr. Pavel Morozov
Faculty of Arts, Lomonosov Moscow State University, Russia

Nikita Baranov
VINZAVOD Center for Contemporary Art, Russia

Tatiana Makarova
Garage Museum of Contemporary Art, Moscow, Russia

ABSTRACT

Post-Soviet Russian contemporary art navigates complex interplay between state ideology, market globalization, and underground autonomy, spawning movements from Moscow Conceptualism to Siberian Bio Art. This comprehensive study maps eight trends: political satire via Chto Delat? print collectives critiquing Putin-era authoritarianism; ecological interventions addressing Arctic industrialization; digital native practices on VKontakte platforms circumventing Instagram bans; and performance art reclaiming public space post-Navalny protests. Quantitative analysis of 2,000 artworks from 1991-2025 reveals 300% increase in collective authorship reflecting communal ethos contra Western individualism. Curatorial frameworks examine Manifesta 10's Volgograd hosting exposing WWII memory politics through participatory installations. Economic precarity drives 70% artist side-hustles in commercial illustration, analyzed via labor surveys (n=400). Global dialogue manifests through AES group biennial pavilions synthesizing Orthodox iconography with sci-fi dystopias. Institutional critique targets Hermitage contemporary wing as state co-optation versus independent Ural Vision Gallery networks. Digital ethnography tracks Telegram channels organizing 2021 art strikes against censorship laws. Feminist currents evolve from Pussy Riot spectacle to Elena Osipova's domestic installations addressing domestic violence statistics. Regional disparities highlight Krasnodar land art collectives versus Moscow NFT adopters, bridged through trans-Siberian railroad exhibitions. Challenges include 45% gallery closures post-2022 sanctions, countered by cryptocurrency patronage and Dubai relocations. Theoretical contribution applies Rancière's distribution of the sensible to analyze art's role redistributing post-Soviet perceptual regimes. The framework proposes networked resilience models sustaining artistic production amid geopolitical isolation while amplifying global impact through blockchain provenance and metaverse exhibitions.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Key words: post-Soviet art, Moscow Conceptualism, political art, global dialogue, art market sanctions

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

NEW MEDIA INSTALLATION ART AND VIRTUALITY IN SOUTH KOREAN GALLERIES

Prof. Dr. Hyun-Jin Kim
Department of New Media Art, Korea National University of Arts, South Korea

Jae-Won Lee
School of Visual Arts, Hongik University, South Korea

ABSTRACT

South Korean new media installation art pioneers virtuality integration, transforming gallery spaces into hybrid realities responding to K-wave globalization and national trauma memory. This research analyzes 35 installations from Seoul's ARKO Art Center to Busan's alternative spaces, categorizing approaches: immersive VR environments reconstructing Jeju 4.3 Massacre via procedural generation; AR overlays animating hanok architecture ghosts in Gangnam galleries; and metaverse exhibitions enabling global avatars interaction with physical sculptures. Technical framework examines Unity-Unreal Engine workflows customized for haptics simulating 1980 Gwangju textures, achieving 95% presence ratings in user studies (n=200). Curatorial evolution traces from 1990s net.art to post-Metaverse Korea Art Prize winners employing blockchain ticketing. Theoretical analysis applies Hayles' posthumanism to interrogate corporeal-virtual boundaries in works like Refik Anadol collaborations visualizing han collective emotion data. Economic models reveal 250% NFT sales growth during COVID lockdowns, funding physical gallery expansions. Institutional support via Arts Council Korea grants enables 70% female-led collectives addressing digital gender divides. Regional dialogues with Japanese otaku culture yield Seoul-Tokyo twin exhibitions exploring virtual identity fluidity. Technical challenges of motion sickness mitigated through vestibular-matched rendering pipelines. Public engagement metrics show 3x dwell time increases versus traditional exhibitions. Future trajectories include 6G-enabled olfactory interfaces and AI co-authorship, positioning Korean new media as global vanguard synthesizing shamanistic traditions with technological transcendence. Sustainability concerns addressed through low-power edge computing and biodegradable sensor materials. The study establishes Korea's leadership in post-gallery art economies, where virtuality amplifies rather than supplants physical encounter, creating novel aesthetic paradigms for networked societies.

Key words: new media art, virtual reality installations, Korean galleries, metaverse exhibitions, immersive VR

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

IMPACT OF DIGITAL LEARNING TOOLS ON STUDENT ENGAGEMENT IN IRANIAN SECONDARY SCHOOLS

Dr. Leila Modarresi
Department of Educational Technology, Shahid Beheshti University, Iran

Assis. Prof. Dr. Hamed Vaziri
Faculty of Psychology and Education, University of Isfahan, Iran

ABSTRACT

Digital learning tools profoundly influence student engagement in Iranian secondary schools amid rapid edtech adoption post-COVID. This quasi-experimental study involving 1,200 students across 20 Tehran and Mashhad schools evaluates gamified platforms, interactive simulations, and adaptive learning apps on behavioral, emotional, and cognitive engagement dimensions. Pre-post assessments using the Utrecht Engagement Scale reveal 32% overall engagement uplift, with gamification yielding strongest effects on at-risk learners (ES=0.78). Eye-tracking and log data analysis confirm sustained attention spans extended by 25% during multimedia sessions versus traditional lectures. Multivariate regression identifies device accessibility and teacher digital competence as key moderators, explaining 52% of variance. Qualitative focus groups uncover motivational mechanisms like achievement badges fostering self-efficacy and collaborative forums enhancing peer belonging. Neural network models predict engagement trajectories from early usage patterns, enabling proactive interventions. Scalability assessment projects nationwide rollout via Iran's ShAD platform could elevate PISA-equivalent scores by 15 points. Challenges including digital divide in rural areas are addressed through offline-capable modules and teacher upskilling via 10,000-trainee MOOCs. Longitudinal 18-month tracking confirms sustained benefits without novelty decay. The findings advocate systematic edtech integration aligned with Iran's National Curriculum Framework, transforming passive learning environments into dynamic engagement ecosystems.

Key words: digital learning tools, student engagement, gamification, edtech adoption, secondary education

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

INCLUSION POLICIES IN PRIMARY EDUCATION: A CASE STUDY FROM SERBIAN PUBLIC SCHOOLS

Prof. Dr. Luka Stanković
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia

Jovana Nikolić
Department of Special Education, University of Belgrade, Serbia

Assis. Prof. Dr. Marko Rajković
Institute of Education, University of Niš, Serbia

ABSTRACT

Serbia's inclusion policies in primary education demonstrate mixed outcomes five years post-mandatory implementation. This mixed-methods case study across 50 Belgrade and Vojvodina schools analyzes academic integration, social acceptance, and resource allocation for 800 students with SEN. Quantitative data shows 28% improvement in literacy outcomes for mild disabilities through co-teaching models, yet persistent 15% achievement gaps for autism spectrum disorders. Network analysis of classroom interactions reveals 65% of typically developing peers form inclusive friendships when structured facilitation occurs. Policy implementation gaps include inadequate paraeducator training (only 42% certified) and physical infrastructure deficits in 30% of schools. Cost-effectiveness modeling favors resource rooms supplemented by inclusion over full segregation, saving 22% while maintaining outcomes. Teacher surveys (n=300) identify attitudinal barriers mitigated by 12-week professional development yielding 35% bias reduction. Parental involvement programs boost acceptance rates by 40%. Comparative benchmarking against Croatia identifies scalable best practices like Serbia's national inclusion portal. Longitudinal cohort tracking confirms sustained benefits through grade 6. The study proposes tiered support frameworks integrating universal design for learning with targeted interventions, aligned with Serbia's EU accession educational reforms. Successful models from pilot schools project 75% inclusion rate nationwide by 2030.

Key words: inclusion policies, primary education, SEN integration, Serbian schools, co-teaching models

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE EFFECT OF TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT PROGRAMS ON LEARNING OUTCOMES IN SERBIA

Assis. Prof. Dr. Ana Petrović
Faculty of Education, University of Kragujevac, Serbia

Dragan Ilić
Center for Education Policy, University of Belgrade, Serbia

Zorica Stevanović
Institute for Educational Research, University of Novi Sad, Serbia

ABSTRACT

Teacher professional development programs significantly enhance learning outcomes in Serbian schools when designed with sustained, subject-specific coaching. This cluster-randomized trial across 120 primary schools evaluates a 2-year intervention combining workshops, peer mentoring, and classroom observation feedback on mathematics and literacy instruction. Treatment schools demonstrate 0.42σ gains in national assessment scores versus 0.08σ controls, sustained two years post-intervention. Structural equation modeling reveals pedagogical content knowledge mediation (β=0.61) outweighing general teaching skills. Fidelity analysis confirms 85% implementation adherence correlates with outcomes. Cost analysis values program at $180/student with 8:1 social ROI from lifetime earnings. Qualitative data illuminates mechanisms: reflective practice cycles foster adaptive expertise while communities of practice sustain motivation. Digital portfolio assessment enables precise skill tracking. Scalability roadmap phases national rollout via 15 regional hubs training 5,000 teachers annually. Policy implications target Serbia's Strategy for Education Development 2020-2025, advocating sustained PD over one-shot seminars. Comparative analysis with Poland's effective models informs curriculum-embedded coaching. Long-term tracking projects 12% PISA uplift by 2030. These evidence-based PD architectures transform teacher capacity, driving systemic educational improvement.

Key words: teacher PD, learning outcomes, Serbia education, coaching models, professional development

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

INNOVATIVE APPROACHES TO CURRICULUM DESIGN IN IRAQI UNIVERSITIES: CHALLENGES AND PROGRESS

Assoc. Prof. Dr. Ahmad Al-Jubouri
College of Education, University of Baghdad, Iraq

Assis. Prof. Dr. Sana Hameed
Department of Curriculum Development, University of Mosul, Iraq

Dr. Ali Kareem
Higher Education Research Center, Al-Mustansiriyah University, Iraq

ABSTRACT

Iraqi universities advance curriculum innovation amid post-conflict reconstruction, blending competency-based frameworks with digital integration. This national study surveys 5,000 faculty across 25 institutions, documenting 62% adoption of outcome-based education versus competency models dominating pre-2003. Challenge-response analysis identifies infrastructure deficits offset by hybrid MOOC integration reaching 40% enrollment growth. Employer surveys validate 78% skill-job alignment improvements. Design-based research cycles refine active learning modules, boosting critical thinking scores 31% per Bloom's taxonomy. Regional disparities show Baghdad leading with flipped classrooms (52% penetration) versus Kurdistan's project-based emphasis. Policymaking incorporates Bologna Process credit transfers facilitating 15% study abroad. Quality assurance via external examiners maintains standards. Economic modeling projects 22% graduate employability rise. Digital repositories preserve war-damaged syllabi while AI analytics predict dropout risks. Faculty upskilling via 100-hour certification reaches 28,000 educators. International partnerships with UK-QAA yield accreditation for 12 programs. The paper proposes national framework harmonizing innovation with cultural preservation, positioning Iraqi higher education for knowledge economy leadership.

Key words: curriculum design, Iraqi universities, OBE models, competency frameworks, higher education reform

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EDUCATIONAL TECHNOLOGY INTEGRATION IN TEACHER TRAINING COLLEGES IN IRAQ

Prof. Dr. Samir Mahmoud
Faculty of Education, University of Baghdad, Iraq

Assis. Prof. Dr. Rana Al-Taie
Department of Educational Technology, University of Baghdad, Iraq

ABSTRACT

This study examines the integration of educational technology in teacher training colleges across Iraq, addressing challenges and opportunities in post-conflict educational reconstruction. With rapid digital transformation, Iraqi colleges face infrastructure deficits, teacher digital literacy gaps, and curriculum misalignment with 21st-century skills. The research employs a mixed-methods approach, surveying 450 trainee teachers and 120 faculty members from five major colleges in Baghdad, Basra, and Mosul, complemented by focus group discussions and classroom observations. Findings reveal that only 35% of colleges have reliable internet access, limiting adoption of learning management systems like Moodle and interactive tools such as Kahoot. Trainee teachers report high motivation for technology use but cite inadequate training, with 62% lacking proficiency in basic digital pedagogies. Successful integration cases highlight blended learning models combining flipped classrooms with local content via Arabic-subtitled Khan Academy videos. Policy analysis identifies funding shortages and centralized curriculum control as barriers, recommending decentralized professional development programs and public-private partnerships for device procurement. The study proposes a Technology Integration Framework tailored to Iraqi contexts, emphasizing culturally responsive edtech like AI-driven Arabic language tutors. Longitudinal tracking shows improved student engagement by 28% in pilot programs using Google Classroom. Comparative insights from Jordanian models inform scalability strategies. These advancements position Iraqi teacher colleges to produce digitally competent educators, fostering national resilience through human capital development amid ongoing reconstruction efforts.

Key words: educational technology, teacher training, Iraq education, digital literacy, blended learning

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

NEW METHODOLOGICAL TRENDS IN ONLINE LEARNING ACROSS RUSSIAN UNIVERSITIES

Prof. Dr. Sergey Ivanov
Faculty of Distance Education, Lomonosov Moscow State University, Russia

Dr. Ekaterina Sokolova
Institute of Education Development, Lomonosov Moscow State University, Russia

Assis. Prof. Dr. Pavel Kuznetsov
Department of Educational Technologies, Lomonosov Moscow State University, Russia

ABSTRACT

Russian universities have embraced innovative methodological trends in online learning, driven by the COVID-19 pivot and national digital education strategies. This comprehensive analysis reviews hybrid, adaptive, and gamified approaches across 50 leading institutions, utilizing data from the Russian Ministry of Education's Unified Digital Platform. Key trends include micro-credentialing via platforms like Stepik, achieving 40% completion rates compared to 15% for traditional MOOCs, and AI-personalized learning paths using neural network recommendation engines. Faculty surveys (n=1,200) indicate 78% adoption of flipped classroom models with pre-recorded lectures hosted on VK Video, enhancing synchronous seminar interactivity. Virtual reality simulations for STEM disciplines, such as molecular biology labs at Novosibirsk State University, demonstrate 25% knowledge retention gains. Challenges encompass digital divide issues, with rural students facing 30% lower access rates, addressed through subsidized Chromebooks and offline content syncing. Quality assurance frameworks incorporate blockchain-verified certificates and learning analytics dashboards tracking engagement metrics. The study evaluates competency-based progression models replacing seat-time credits, aligning with Bologna Process reforms. Case studies from HSE University showcase social learning networks fostering peer collaboration via Telegram bots. Policy recommendations advocate for federal standards on data privacy and faculty upskilling via 120-hour certification programs. These trends position Russian higher education as a global leader in scalable online methodologies, balancing technological innovation with pedagogical rigor for diverse learner populations.

Key words: online learning, methodological trends, Russian universities, adaptive learning, micro-credentialing

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

STUDENT MOTIVATION AND SELF-REGULATED LEARNING IN HYBRID HIGHER EDUCATION MODELS IN RUSSIA

Assoc. Prof. Dr. Olga Morozova
Department of Psychology of Education, Saint Petersburg State University, Russia

Natalia Fedorova
Institute of Pedagogy and Psychology, Saint Petersburg State University, Russia

ABSTRACT

Hybrid higher education models in Russia significantly influence student motivation and self-regulated learning (SRL), necessitating targeted interventions for optimal outcomes. This longitudinal study tracks 800 undergraduates across Moscow and St. Petersburg universities over two semesters, employing Self-Determination Theory frameworks and SRL inventories like MSLQ. Results indicate intrinsic motivation peaks in hybrid formats with 60/40 face-to-face/online ratios, but declines 22% when online components exceed 70%, correlating with reduced autonomy support. Self-regulated learners demonstrate superior time management via digital planners, achieving 18% higher GPAs. Structural equation modeling reveals perceived competence as the strongest predictor of persistence, mediated by goal-setting apps like Notion templates shared in VK groups. Gender differences show female students outperforming males in metacognitive monitoring by 15%. Intervention experiments test gamified SRL dashboards, boosting autonomous motivation by 31% through progress badges and peer leaderboards. Cultural factors, including collectivist orientations, enhance collaborative regulation in breakout rooms. Faculty training modules emphasize motivational interviewing techniques during Zoom office hours. Comparative analysis with pre-pandemic data highlights adaptation challenges for first-year students, recommending orientation bootcamps. Predictive analytics using LMS data forecast at-risk students with 85% accuracy, enabling proactive advising. The framework integrates Russian educational psychology traditions with Western SRL models, offering scalable strategies for hybrid excellence. These insights guide institutional policies toward motivation-centered hybrid ecosystems fostering lifelong learning competencies.

Key words: student motivation, self-regulated learning, hybrid education, Russia higher education, SRL interventions

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

INNOVATIVE TEACHING STRATEGIES IN HIGHER EDUCATION

Dr. Ahmed Al-Mutairi
Department of Education, King Saud University, Saudi Arabia

Dr. Sara Al-Fahad
Faculty of Education, King Saud University, Saudi Arabia

ABSTRACT

Innovative teaching strategies in higher education represent a paradigm shift from traditional lecture-based models to interactive, student-centered approaches that enhance critical thinking and knowledge retention. This study evaluates the implementation of flipped classrooms, problem-based learning (PBL), and gamification across STEM disciplines at Saudi universities, involving 1,200 undergraduate students over two semesters. Quantitative data from pre/post-tests showed 32% improvement in conceptual understanding, while qualitative feedback via focus groups highlighted increased motivation and collaboration. Flipped classrooms, where students preview content via multimedia modules, freed class time for active application, yielding effect sizes of 0.85 on Bloom's higher-order skills. PBL scenarios simulating real-world engineering challenges fostered interdisciplinary teamwork, with 78% of participants reporting enhanced problem-solving confidence. Gamification elements like badges and leaderboards boosted attendance by 25% and assignment completion rates. Challenges included digital divide mitigation through hybrid modalities and faculty training via workshops on active learning pedagogies. Longitudinal tracking revealed sustained performance gains into advanced courses. Theoretical framework integrates constructivism with self-determination theory, explaining efficacy through autonomy, competence, and relatedness fulfillment. Scalability recommendations include institutional MOOC platforms and peer-mentoring for adjunct instructors. These strategies align with Vision 2030 educational reforms, preparing graduates for knowledge economies. Future research should explore AI-adaptive personalization within these frameworks to further optimize individualized learning trajectories.

Key words: innovative teaching, flipped classroom, problem-based learning, gamification, higher education

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DIGITAL LEARNING PLATFORMS AND STUDENT ENGAGEMENT

Dr. Leila Mansouri
Department of Educational Technology, University of Tehran, Iran

Prof. Dr. Reza Khatami
Faculty of Psychology and Education, University of Tehran, Iran

Neda Farhadi
Institute of Educational Sciences, University of Tehran, Iran

ABSTRACT

Digital learning platforms have transformed student engagement by providing interactive, accessible educational experiences beyond physical classrooms. This research analyzes Moodle, Blackboard, and custom LMS implementations across 15 Iranian universities, surveying 2,500 students and 300 faculty on engagement metrics including participation rates, time-on-task, and satisfaction indices. Findings indicate platforms with social features like forums and collaborative wikis increased cognitive engagement by 41%, measured via log analytics and validated scales. Gamified elements such as progress dashboards correlated with 28% higher completion rates in MOOCs. However, technical barriers like bandwidth limitations reduced accessibility in rural areas, addressed through offline-sync capabilities. Faculty training emphasized multimedia content design and data-driven feedback loops using learning analytics. Mixed-methods approach combined regression analysis showing platform usability predicting 62% of variance in behavioral engagement, with thematic analysis revealing community-building as key to emotional investment. COVID-19 accelerated adoption, with blended models sustaining post-pandemic gains. Theoretical integration of flow theory explains optimal challenge-skill balance fostering immersion. Policy implications advocate national LMS standards and equity funding for device access. Long-term impacts include improved retention (15% uplift) and skill transfer to professional digital collaboration tools. This study provides evidence-based guidelines for platform selection and feature prioritization, enhancing educational equity and effectiveness in digital ecosystems.

Key words: digital platforms, student engagement, learning analytics, blended learning, LMS

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

CURRICULUM DEVELOPMENT FOR MULTILINGUAL CLASSROOMS

Dr. Rasha Al-Haddad
Department of Curriculum and Instruction, University of Jordan, Jordan

Omar Al-Masri
Faculty of Educational Sciences, University of Jordan, Jordan

ABSTRACT

Curriculum development for multilingual classrooms requires integrating linguistic diversity as an asset rather than barrier, fostering inclusive learning environments. This study documents design and implementation of a translanguaging curriculum for Arabic-English bilingual programs in Jordanian universities, piloted with 800 students across humanities disciplines. Curriculum embedded code-meshing activities where students blended languages in academic writing, improving biliteracy proficiency by 35% per standardized assessments. Content scaffolds progressed from parallel monolingual tracks to integrated hybrid tasks, supported by digital glossaries and peer translation networks. Teacher professional development focused on asset-oriented pedagogies, shifting deficit views of dialectal Arabic. Mixed-methods evaluation combined achievement tests with discourse analysis of student artifacts, revealing richer conceptual expressions through translanguaging. Challenges included assessment equity, resolved via dynamic rubrics valuing multilingual competencies. Theoretical foundation merges Cummins' interdependence hypothesis with Baker's continuum of bilingualism, predicting cross-linguistic transfer benefits realized at 0.72 correlation coefficient. Scalability framework includes modular course cartridges adaptable to other diglossic contexts like Gulf states. Longitudinal data shows enhanced intercultural competence and academic persistence among minority language speakers. Policy recommendations target national standards recognizing translanguaging practices. This approach transforms multilingualism from challenge to curriculum strength, preparing globally competent graduates fluent in navigating linguistic ecologies.

Key words: multilingual curriculum, translanguaging, bilingual education, curriculum design, Jordan

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE ROLE OF TEACHER TRAINING IN IMPROVING EDUCATIONAL OUTCOMES

Dr. Fadi Khalil
Department of Teacher Education, American University of Beirut, Lebanon

Dr. Lina Youssef
Faculty of Education, American University of Beirut, Lebanon

Dr. Samir Nassar
Institute for Educational Research, American University of Beirut, Lebanon

ABSTRACT

Teacher training programs critically influence educational outcomes by equipping educators with evidence-based instructional practices and classroom management skills. This longitudinal study tracks 450 pre-service teachers through Lebanon's national certification program, measuring impact on student achievement via standardized tests and value-added models over three years. Intensive training in differentiated instruction yielded 22-point gains in math proficiency, with strongest effects among novice teachers (effect size 1.12). Mentoring components pairing novices with master teachers accelerated pedagogical content knowledge acquisition, evidenced by classroom observation protocols showing 40% improvement in higher-order questioning techniques. Digital literacy modules integrated TPACK framework, enhancing technology-mediated learning during hybrid instruction phases. Program evaluation employed propensity score matching to isolate training effects from selection bias, confirming causality. Qualitative insights from reflective journals highlighted transformative shifts toward growth mindset facilitation. Challenges included field placement quality, addressed through university-school partnerships. Theoretical synthesis connects Vygotsky's zone of proximal development with Shulman's knowledge base, explaining training efficacy through scaffolded expertise development. Cost-effectiveness analysis demonstrates $3.50 return per training dollar via improved graduation rates. Scalability blueprint includes micro-credentialing pathways for in-service teachers. Policy implications advocate mandatory continuous professional development tied to licensure renewal. These findings underscore teacher training as high-leverage intervention for educational equity and quality enhancement across diverse contexts.

Key words: teacher training, professional development, student outcomes, mentoring, pedagogy

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Dr. Fatemeh Rahimi
Department of Environmental Education, University of Isfahan, Iran

Dr. Ali Karimi
Faculty of Education and Psychology, University of Isfahan, Iran

ABSTRACT

Education for Sustainable Development (ESD) equips learners with competencies to address interconnected environmental, social, and economic challenges. This research develops and validates an ESD curriculum framework for Iranian higher education, emphasizing futures thinking, systems competence, and anticipatory competencies through UNESCO key competencies mapping. Implementation across 12 universities reached 3,000 students via interdisciplinary modules blending ecology with ethics and policy analysis. Pre/post assessments measured sustainability literacy gains averaging 29%, with transformative learning evidenced by 67% attitude shifts toward pro-environmental behaviors. Place-based projects addressing local water scarcity fostered civic engagement, yielding 18 community initiatives. Faculty capacity building via train-the-trainer cascades embedded ESD across disciplines. Barriers like curriculum rigidity overcome through elective micro-credentials and service-learning partnerships. Theoretical integration of transformative learning theory with planetary boundaries framework guides competency progression. Quantitative path analysis confirms sequential impacts from knowledge acquisition through values transformation to behavioral change. Global benchmarking against SDG 4.7 indicators positions Iran favorably in regional comparisons. Scalability roadmap includes open educational resources and national accreditation standards. Challenges encompass politicization risks, mitigated through neutral scientific framing. Long-term monitoring via alumni tracking demonstrates sustained systems thinking application in professional roles. ESD represents strategic opportunity for universities to lead sustainability transitions, cultivating responsible global citizens equipped for just transitions.

Key words: sustainable development, ESD competencies, curriculum integration, transformative learning, systems thinking

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

BLENDED LEARNING APPROACHES IN UNIVERSITY SETTINGS

Amal Hassan
Department of Instructional Design, Cairo University, Egypt

Dr. Yasser Ibrahim
Faculty of Education, Cairo University, Egypt

Prof. Dr. Huda Mahmoud
Institute of Educational Studies, Cairo University, Egypt

ABSTRACT

Blended learning approaches synthesize face-to-face and online instruction to optimize learning outcomes through flexible, personalized pathways. This comprehensive study evaluates hybrid models across Egyptian medical and engineering faculties, tracking 1,800 students through adaptive learning sequences balancing synchronous seminars with asynchronous modules. Learning management system analytics revealed optimal 60/40 face-to-face/online ratio maximizing engagement, with spaced repetition algorithms boosting retention by 33%. Self-regulated learning scaffolds via goal-setting dashboards correlated with 27% GPA improvements. Faculty development emphasized community of inquiry framework, enhancing cognitive presence through structured online discussions. Technical infrastructure upgrades addressed connectivity gaps via edge caching and mobile-first design. Mixed-methods evaluation combined randomized controlled trials confirming blended superiority over traditional instruction (Cohen's d=0.92), with student voice data emphasizing social presence value. Theoretical foundation integrates transactional distance theory with self-determination, predicting engagement peaks at moderate structure levels. Scalability achieved through train-the-trainer and OER repositories. Post-pandemic persistence demonstrates resilience across disruptions. Cost-benefit analysis shows 18% efficiency gains from reduced physical space needs. Challenges like digital fatigue mitigated through intentional unplugged reflection periods. Future directions explore AI tutors within blended ecosystems. These approaches redefine university pedagogy, creating resilient learning architectures that accommodate diverse needs and prepare students for lifelong digital fluency.

Key words: blended learning, hybrid education, self-regulated learning, community of inquiry, university pedagogy

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

STUDENT-CENTERED LEARNING AND ACADEMIC ACHIEVEMENT

Dr. Mohammed Al-Rashid
Department of Educational Leadership, Qatar University, Qatar

Dr. Aisha Al-Salem
Faculty of Education, Qatar University, Qatar

ABSTRACT

Student-centered learning shifts instructional focus from teacher delivery to learner agency, significantly enhancing academic achievement and motivation. This intervention study implemented personalized learning pathways in Qatari foundation programs, empowering 950 at-risk students with competency-based progression and choice-driven projects. Achievement data showed 31% gains on national standardized tests, with subgroup analysis confirming equity benefits for English language learners (effect size 1.45). Metacognitive training embedded in digital portfolios fostered self-assessment accuracy improving from 62% to 89% concordance with external evaluations. Classroom redesigns with flexible furniture supported collaborative inquiry cycles. Longitudinal tracking through graduation revealed reduced dropout rates (19% decline) and higher STEM major persistence. Faculty co-design workshops overcame resistance through visible learning gains documentation. Theoretical synthesis of agency theory with mastery learning validates sequential skill-building efficacy. Barriers like assessment alignment resolved via criterion-referenced standards. Scalability framework includes leadership academy for principals and digital platform licensing. Cost-effectiveness demonstrates $4.20 return per invested dollar via graduation efficiencies. Global benchmarking positions Qatar leadership in personalized education. Challenges encompass teacher workload, addressed through collaborative planning time allocations. Future research targets scaling to K-12 transitions. Student-centered paradigms cultivate autonomous learners equipped for knowledge economies, transforming educational equity landscapes.

Key words: student-centered learning, personalized education, academic achievement, metacognition, Qatar education

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

TECHNOLOGY INTEGRATION IN MODERN CLASSROOMS

Dr. Hassan Jafar
Department of Educational Technology, United Arab Emirates University, UAE

Dr. Mariam Abbas
Faculty of Education, United Arab Emirates University, UAE

Dr. Ali Hussein
Institute for Digital Learning, United Arab Emirates University, UAE

Prof. Dr. Zainab Karim
College of Education, United Arab Emirates University, UAE

ABSTRACT

Technology integration in modern classrooms catalyzes deeper learning through immersive, data-informed instructional practices. This action research documents smart classroom deployments across UAE universities, equipping 2,200 seats with interactive panels, AI proctors, and VR stations. Learning analytics dashboards enabled real-time instructional pivots, boosting conceptual mastery 36% per embedded assessments. Adaptive platforms personalized pacing for 92% student coverage, with machine learning predicting at-risk learners 10 days early for targeted interventions. Faculty upskilling via blended bootcamps achieved 85% technology confidence gains. Infrastructure innovations included 5G-enabled AR overlays for anatomy and engineering visualizations. Mixed-reality simulations reduced lab costs 42% while enhancing safety. Theoretical integration of connectivism with cognitive load theory guides optimal tool selection avoiding overload. Scalability roadmap encompasses national edtech standards and vendor interoperability protocols. Equity initiatives provided device loans and tutoring hubs bridging digital divides. Longitudinal studies confirm transfer effects to workplace digital proficiencies. Cost-benefit yields 5:1 ROI through efficiency gains and enrollment increases. Challenges like screen fatigue addressed through multimodal orchestration. Policy advocacy targets edtech investment tied to learning outcomes. Technology integration reimagines classrooms as innovation laboratories, preparing digital natives for Industry 4.0 demands through seamless human-AI symbiosis.

Key words: technology integration, smart classrooms, learning analytics, adaptive learning, edtech UAE

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

LANGUAGE AND IDENTITY IN CONTEMPORARY ARABIC NOVELS

Ahmed Al-Farouqi
Department of Arabic Literature, Cairo University, Egypt

Layla Hassan
Faculty of Arts and Humanities, American University in Cairo, Egypt

ABSTRACT

Contemporary Arabic novels serve as dynamic arenas where language constructs and contests identity amid globalization, migration, and political upheaval. This study analyzes linguistic strategies in works by authors like Naguib Mahfouz, Ahlam Mosteghanemi, and Hoda Barakat, revealing how dialectal Arabic, code-switching, and neologisms negotiate personal and collective identities. Through discourse analysis of ten key novels spanning North Africa to the Levant, the research identifies patterns where Standard Arabic symbolizes official narratives while vernaculars embody resistance and authenticity. Postcolonial theory frames language as a site of hybridity, where Berber influences in Algerian fiction challenge Arab-centric identities, fostering multicultural self-representations. Quantitative stylometry quantifies lexical shifts across generations, showing 35% increase in hybrid forms post-Arab Spring, correlating with identity fragmentation themes. Interviews with 50 diaspora readers validate interpretive frameworks, highlighting emotional resonance of linguistic alienation. The paper argues that novelistic idiolects function as identity archives, preserving endangered dialects against linguistic homogenization. Comparative analysis with francophone Maghreb literature uncovers parallel strategies of linguistic decolonization. Pedagogical implications suggest curriculum integration for cultural empathy in Arabic language programs. These findings illuminate language's role in identity resilience, offering insights for sociolinguistics and comparative literature while advocating preservation of Arabic's pluricentricity in digital eras.

Keywords: Arabic novels, language identity, code-switching, postcolonial literature, stylometry

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

POETIC TRADITIONS AND SYMBOLISM IN PERSIAN LITERATURE

Dr. Reza Mahdavi
Department of Persian Literature, University of Tehran, Iran

Niloofar Azimi
Faculty of Literature and Humanities, Tarbiat Modares University, Iran

Farhad Ghanbari
Institute of Persian Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Iran

ABSTRACT

Persian literature's enduring poetic traditions employ rich symbolism to encode philosophical, mystical, and socio-political discourses across centuries. This comprehensive analysis traces emblematic motifs—the rose and nightingale, wine and beloved, mirror and shadow—from classical ghazals of Hafez and Saadi through modern free verse by Forugh Farrokhzad and Ahmad Shamlou. Semiotic frameworks decode layered meanings, where the nightingale's lament symbolizes unrequited divine love in Sufi contexts yet critiques authoritarianism in contemporary readings. Archival examination of 200 manuscripts reveals evolution of visual symbolism in illuminated Shahnameh folios, influencing digital Persian poetry platforms. Corpus linguistics on 5,000 poems quantifies symbol frequency shifts, documenting 28% decline in nature metaphors post-1979 Revolution amid urbanization themes. Intertextual analysis uncovers Rumi's reed flute motif reinterpreted in diaspora poetry as exile's longing. Gendered symbolism receives scrutiny, contrasting male-centric classical tropes with female-authored reclaiming in Simin Behbahani's works. Theoretical synthesis integrates Jungian archetypes with Persian cosmology, illuminating universal resonances. The study proposes a digital symbol repository for global scholarship, bridging Orientalist misconceptions with indigenous hermeneutics. Cultural policy recommendations advocate symbolism education for national identity preservation. These insights revitalize Persian literary studies, demonstrating poetry's adaptive power in articulating human experience across epochs and geographies.

Keywords: Persian poetry, literary symbolism, Sufi motifs, intertextuality, corpus linguistics

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ORAL STORYTELLING AND CULTURAL MEMORY IN IRAQI LITERATURE

Samira Al-Khalidi
Department of Arabic Language, University of Baghdad, Iraq

Ali Hussein
Institute of Oriental Studies, University of Mustansiriyah, Iraq

Dr. Fadwa Salman
Faculty of Arts, University of Basrah, Iraq

ABSTRACT

Iraqi literature preserves cultural memory through oral storytelling traditions, transforming folktales into written narratives that resist historical erasure. This study documents maqama forms and epic cycles like Abu Zayd al-Hilali adapted in post-2003 fiction by Sinan Antoon and Hassan Blasim, embedding collective trauma within archetypal frameworks. Ethnographic fieldwork records 75 storyteller performances in Baghdad souks and Kurdish oral epics, analyzing mnemonic devices sustaining memory across generations. Narrative theory dissects frame-breaking techniques mirroring Iraq's sectarian fractures, where embedded tales contest official histories. Digital archiving of 500 audio recordings creates accessible cultural repositories countering diaspora disconnection. Trauma studies lens reveals cathartic functions of repetitive motifs in processing Anfal genocide memories. Comparative analysis with Palestinian oral histories identifies shared resistance poetics against occupation. Quantitative content analysis quantifies motif persistence (65% retention rate) across media transitions. Theoretical innovation proposes "palimpsestic memory" model for conflict literatures. Community workshops revive storytelling for youth identity formation. Policy recommendations urge UNESCO recognition of Iraqi oral heritage. These multifaceted approaches affirm storytelling's vitality in cultural survival, bridging pre-modern traditions with contemporary literary innovation while safeguarding Iraq's intangible patrimony against geopolitical disruptions.

Keywords: oral storytelling, cultural memory, Iraqi literature, trauma narratives, mnemonic devices

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THEMES OF EXILE AND BELONGING IN PALESTINIAN POETRY

Dr. Rami Barakat
Faculty of Humanities, Notre Dame University-Louaize, Lebanon
Aisha Khalil
Faculty of Humanities, Notre Dame University-Louaize, Lebanon

ABSTRACT

Palestinian poetry articulates profound tensions between exile's rupture and belonging's persistent claim, forging identity through spatial and temporal displacements. This analysis surveys Mahmoud Darwish's odyssey motifs, Fadwa Tuqan's rootedness elegies, and contemporary diaspora voices like Rafeef Ziadah, employing phenomenological frameworks to map "homeland" as embodied memory. Spatial poetics dissect olive tree/root metaphors symbolizing indissoluble ties despite physical separation, quantified via 300-poem corpus showing 52% nature-place associations. Exile psychology informs readings of linguistic homelessness, where Hebrew loanwords signify fractured belonging in mixed cities. Archival recovery of 1948 refugee camp compositions reveals nascent resistance aesthetics. Digital mapping visualizes global Palestinian poetic networks, correlating thematic intensity with displacement distance. Translation studies examine untranslatability of "sumud" endurance, impacting Western receptions. Intersectional lens incorporates gender, with women poets redefining maternal landscapes as agency sites. Reception analysis via social media metrics (10M interactions) demonstrates poetry's activist mobilization. Theoretical contribution refines Glissant's "poetics of relation" for settler-colonial contexts. Pedagogical modules integrate verse for empathy education. Advocacy promotes poetry in peacebuilding dialogues. This scholarship illuminates exile poetry's world-making capacity, transforming personal loss into universal paradigms of resilient belonging amid protracted dispossession.

Keywords: Palestinian poetry, exile themes, belonging, spatial poetics, diaspora literature

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

WOMEN'S VOICES IN CONTEMPORARY SYRIAN FICTION

Nour Haddad
Department of Arabic Literature, University of Damascus, Syria

Rana Al-Shami
Faculty of Literature, Tishreen University, Syria

Prof. Dr. Bassam Darwish
Institute of Arabic Language, Syrian Academy of Damascus, Syria

ABSTRACT

Contemporary Syrian fiction amplifies women's voices navigating war, patriarchy, and reconstruction, subverting silence through innovative narrative forms. This study spotlights Colette Khoury, Ulfat Idilbi, and emerging authors like Dima Wannous, whose polyphonic novels dissect domestic confinement amid civil conflict. Feminist narratology identifies stream-of-consciousness techniques voicing suppressed traumas, with 68% focalization through female consciousness per analyzed corpus. War fiction analysis reveals weaponized domesticity, where kitchens become battlegrounds symbolizing national disintegration. Diasporic works by Rosa Yassin Hassan explore transnational feminisms, blending Levantine dialects with host-country idioms. Quantitative sentiment analysis tracks emotional trajectories from despair to defiance across 20 novels. Oral history integration recovers pre-war women's stories, countering regime censorship. Theoretical synthesis fuses Fanon’s colonial violence with Butler’s performativity for gendered war agency. Comparative perspectives with Iraqi women's literature highlight shared authoritarian resistance poetics. Digital platforms amplify voices through #SyrianWomenWriters campaigns reaching 5M users. Mentorship programs foster new generations. Policy advocacy demands gender quotas in literary prizes. These narratives reconfigure Syrian identity around female resilience, challenging masculinist war historiographies while pioneering Middle Eastern feminist literatures that resonate globally in conflict studies and human rights discourses.

Keywords: Syrian fiction, women's voices, war narratives, feminist narratology, diaspora literature

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

LINGUISTIC HERITAGE AND IDENTITY FORMATION IN LEBANESE DRAMA

Karim Mansour
Department of Theater and Performance, Lebanese American University, Lebanon

Dr. Leila Choueiri
Faculty of Humanities, Notre Dame University-Louaize, Lebanon

ABSTRACT

Lebanese drama leverages linguistic heritage—blending Arabic dialects, French, and English—to forge multifaceted identity formations amid sectarian diversity. This research examines plays by Issam Mahfouz and Lina Abyad, dissecting code-mixing as identity negotiation in multilingual Beirut settings. Discourse analysis of 25 performances reveals dialect gradients mapping class/sectarian affiliations, with 47% French insertions signaling cosmopolitan elitism. Post-civil war theater employs archaic Lebanese to reclaim pre-conflict unity, countering dialect fragmentation. Semiotic staging integrates Phoenician motifs with contemporary slang, synthesizing ancient-modern identities. Audience ethnography (n=400) confirms linguistic recognition as belonging catalyst. Digital theater archives preserve endangered mountain dialects facing urbanization. Theoretical framework adapts Fishman's sociolinguistic repertoires to dramatic polyglossia. Comparative study with Egyptian cinema highlights Lebanon's trilingual uniqueness. Translation challenges inform global touring productions, retaining dialectal authenticity via subtitles. Educational outreach workshops teach identity through playwriting. Cultural policy urges trilingual theater funding. These dramatic strategies transform linguistic diversity from division marker to national cohesion tool, modeling hybrid identity politics for fractured postcolonial societies while enriching world drama repertoires with Levantine expressive richness.

Keywords: Lebanese drama, linguistic heritage, identity formation, code-mixing, multilingual theater

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

SPATIAL ANALYSIS OF FOOTBALL PERFORMANCE USING DIGITAL TRACKING TECHNOLOGIES

Prof. Dr. Kamran Mammadov
Faculty of Physical Education and Sports Sciences, Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport, Azerbaijan

Assoc. Prof. Dr. Leyla Aliyeva
Department of Sports Analytics, Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport, Azerbaijan

Rashad Huseynli
Institute of Sports Science and Medicine, Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport, Azerbaijan

ABSTRACT

This research employs advanced digital tracking technologies to conduct spatial analysis of football performance, revealing patterns in player movement, positional dynamics, and tactical efficiency during competitive matches. GPS and optical tracking systems collected data from 120 professional games across European leagues, generating heatmaps, vector fields, and spatiotemporal graphs that quantify space creation, invasion, and defensive coverage. Machine learning algorithms, including convolutional neural networks, processed tracking data to identify high-value zones where expected goals (xG) correlate strongly with spatial dominance (r=0.87). Results demonstrate that teams maintaining central corridor control above 55% territory achieve 28% higher scoring efficiency, while wing overload strategies reduce effectiveness by 15% against compact defenses. Player-specific metrics highlight elite midfielders averaging 1.2 km/h faster deceleration in transition phases, correlating with interception rates. The study integrates principal component analysis to cluster playing styles, distinguishing possession-based teams by fractal dimension of movement paths. Practical implications guide coaches in real-time decision-making via dashboard visualizations, optimizing substitutions based on fatigue-induced spatial contraction. Longitudinal tracking over a season reveals adaptive behaviors, with underperforming teams showing 20% reduced exploratory space post-matchday 15. Methodological innovations include calibration protocols for multi-camera systems ensuring sub-meter accuracy under varying stadium lighting. These findings advance sports science by bridging spatial analytics with performance outcomes, offering scalable tools for talent identification and match preparation in professional football ecosystems worldwide. Future work will incorporate wearable biomechanics for multidimensional profiling.

Key words: spatial analysis, football tracking, performance metrics, tactical efficiency, machine learning

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

THE ROLE OF SPORTS NUTRITION IN ENHANCING ATHLETIC ENDURANCE: A CASE STUDY IN YOUTH TEAMS

Assoc. Prof. Dr. Aygun Taghizada
Department of Sports Nutrition and Dietetics, Baku State University, Azerbaijan

Nijat Safarov
Faculty of Health and Sports Sciences, Baku State University, Azerbaijan

ABSTRACT

This case study investigates the impact of targeted sports nutrition protocols on endurance capacity in youth football teams, tracking physiological adaptations over a 12-week intervention period. Thirty-two athletes aged 14-16 underwent personalized regimens emphasizing carbohydrate periodization, protein timing, and micronutrient optimization, contrasted against a control group following standard diets. Pre- and post-testing included VO2max assessments, Yo-Yo intermittent recovery tests, and blood lactate profiling, revealing a 14% endurance improvement in the intervention group versus 4% in controls. Nutritional strategies synchronized high-glycaemic loading pre-training with branched-chain amino acid supplementation during sessions, reducing perceived exertion by 22% and accelerating recovery markers like CK levels. Longitudinal monitoring via doubly-labeled water confirmed elevated total energy expenditure (45 kcal/kg/day), necessitating 25% caloric increases to prevent catabolism. Gut microbiome analysis linked probiotic integration to enhanced nutrient absorption, correlating with 18% faster time-to-exhaustion improvements. Psychological surveys indicated boosted self-efficacy from visible performance gains. The study establishes dose-response relationships, where 8-10g/kg carbohydrate intake optimizes glycogen resynthesis in adolescent athletes. Challenges such as compliance in boarding school settings were addressed through gamified tracking apps. These evidence-based protocols provide coaches with practical frameworks for youth development, mitigating overtraining risks while maximizing aerobic potential. Scalability to other invasion sports underscores nutrition's pivotal role in long-term athletic progression, informing national training centers and academy curricula.

Key words: sports nutrition, youth endurance, carbohydrate periodization, VO2max, recovery optimization

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

PSYCHOLOGICAL FACTORS AFFECTING THE SUCCESS OF ELITE WRESTLERS

Prof. Dr. Elchin Abbasov
Institute of Sports Psychology, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Samira Karimova
Department of Psychology and Sports Counseling, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

Assis. Prof. Dr. Rauf Mehdiyev
Faculty of Physical Education, Azerbaijan State Pedagogical University, Azerbaijan

ABSTRACT

This investigation dissects psychological determinants of success among elite freestyle wrestlers, employing mixed-methods to profile mental resilience, competitive anxiety, and motivational orientations across Olympic cycles. Structured interviews and psychometric inventories (ACSM-10, CSAI-2) assessed 45 international competitors, revealing that self-efficacy scores above 85th percentile predict 72% of podium finishes, mediated by cognitive reappraisal strategies. Neuroimaging correlations link prefrontal cortex activation during visualization protocols to 19% faster reaction times in scrambles. Pre-competition rituals reducing state anxiety by 31% emerged as universal among medalists, contrasting with choking patterns in high-pressure bouts. Longitudinal data from 2016-2024 cycles identify grit trajectories peaking pre-Olympics, with deliberate practice exceeding 5000 hours annually. Cultural factors unique to wrestling nations show collectivist mindset enhancing pain tolerance, measured via cold-pressor tests. Intervention programs incorporating mindfulness-based peak performance training yielded 24% win-rate improvements in national team trials. The study debunks myths around aggression, favoring controlled arousal models where heart rate variability biofeedback optimizes zone entry. Gender analysis reveals female wrestlers benefiting disproportionately from mental contrasting techniques (effect size d=1.2). Practical recommendations include psychological screening in talent ID and periodized mental training aligned with macrocycles. These insights revolutionize wrestling preparation, bridging sport psychology with performance physiology for sustained elite competitiveness on global stages.

Key words: psychological factors, elite wrestlers, mental resilience, self-efficacy, performance anxiety

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

KINEMATIC APPROACHES TO OPTIMIZE GYMNASTIC TRAINING ROUTINES

Prof. Dr. Andrei Popescu
Faculty of Physical Education and Sports, National University of Physical Education and Sport, Romania

Maria Ionescu
Department of Biomechanics and Kinesiology, National University of Physical Education and Sport, Romania

Assoc. Prof. Dr. Elena Dobre
Institute of Sports Performance Analysis, National University of Physical Education and Sport, Romania

ABSTRACT

Kinematic analysis drives optimization of gymnastic training routines by quantifying joint angles, segmental velocities, and momentum transfer in apparatus events including vault, bars, and floor. High-speed motion capture (500Hz) profiled 28 international gymnasts executing FIG competition sequences, generating individualized biomechanical feedback loops that reduced execution errors by 16%. Principal findings highlight optimal hip-knee coordination ratios (1.8:1) maximizing vault height, with premature shoulder protraction costing 0.3 difficulty points. Markerless AI pose estimation validated against gold-standard Vicon systems (RMSE=1.2°) enables field-deployable coaching. Longitudinal interventions adjusted takeoff angles by 4°, boosting rotation rates 12% while preserving landing stability. Muscle activation patterns via EMG synchronization reveal eccentric hamstring preloading critical for tumbling amplitude. Injury prevention models predict ACL strain peaks from asymmetric pelvic tilt (>5°), informing corrective progressions. Energy system profiling integrates lactate threshold data, prescribing high-intensity interval protocols mirroring routine energetics. Gender-specific kinematics show female gymnasts leveraging greater spinal flexion for layout somersaults. Virtual reality simulations accelerate skill acquisition through augmented kinematic feedback, reducing learning curves 28%. The framework scales from recreational to elite levels, with open-source analysis pipelines democratizing access. These kinematic methodologies transform gymnastic coaching from qualitative artistry to data-driven precision, elevating technical execution and competitive outcomes systematically.

Key words: kinematic analysis, gymnastic optimization, motion capture, biomechanics, training routines

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

EFFECTIVENESS OF RECOVERY STRATEGIES IN PROFESSIONAL HANDBALL TEAMS

Assoc. Prof. Dr. Cristian Petrescu
Department of Sports Science, University of Bucharest Faculty of Physical Education and Sport, Romania

Ioana Marinescu
Institute of Sports Medicine, University of Bucharest Faculty of Physical Education and Sport, Romania

ABSTRACT

This study evaluates the effectiveness of various recovery strategies on performance recovery and injury prevention in professional handball teams during intensive competition periods. Thirty elite male handball players from top Romanian leagues participated in a randomized controlled trial comparing active recovery (low-intensity cycling), cold water immersion (10°C for 15 minutes), compression garments, and passive rest over a 12-week season. Performance metrics included countermovement jump height, repeated sprint ability, and match-specific agility tests measured pre- and post-training sessions. Biochemical markers such as creatine kinase (CK), C-reactive protein (CRP), and cortisol levels were monitored via blood samples to assess muscle damage and inflammation. Results demonstrated that cold water immersion significantly reduced CK levels by 32% and improved jump height recovery by 18% compared to passive rest ($p<0.01$). Compression garments enhanced blood lactate clearance by 25% during repeated sprints, while active recovery proved superior for perceptual fatigue reduction on Borg scale ratings. Injury incidence dropped 40% in intervention groups versus controls, with fewer hamstring strains reported. Heart rate variability (HRV) analysis confirmed improved parasympathetic reactivation in cryotherapy and compression cohorts. The study highlights the synergistic effects of combining modalities, recommending periodized recovery protocols tailored to match schedules and player positions. Goalkeepers benefited most from compression due to static loading demands, while wingers showed greatest gains from cryotherapy for explosive efforts. These findings inform coaching staff on evidence-based recovery integration, optimizing team performance and longevity in high-stakes tournaments like the EHF Champions League. Longitudinal tracking suggests sustained benefits extend into playoff phases, reducing overtraining syndrome prevalence by 28%. Future research should explore molecular mechanisms via proteomics to refine strategy personalization.

Key words: recovery strategies, handball performance, cold water immersion, muscle damage markers, injury prevention

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

MOTIVATIONAL DYNAMICS IN YOUTH SPORTS DEVELOPMENT PROGRAMS

Prof. Dr. Sorin Vasilescu
Department of Psychology and Pedagogy, National University of Physical Education and Sport Bucharest, Romania

Anca Radu
Faculty of Sports and Physical Education, National University of Physical Education and Sport Bucharest, Romania

Dr. Mihai Florescu
Institute of Educational Sciences, University of Bucharest Faculty of Psychology and Educational Sciences, Romania

ABSTRACT

This investigation analyzes motivational dynamics influencing sustained participation and elite progression in youth sports development programs across multiple disciplines. A longitudinal cohort of 450 athletes aged 12-16 from Romanian national academies in football, gymnastics, and handball completed the Sport Motivation Scale-II alongside coach/parent questionnaires over two years. Structural equation modeling revealed that autonomous motivation (intrinsic and identified regulation) strongly predicted talent identification success ($\beta=0.62$, $p<0.001$), while amotivation correlated with 45% dropout rates. Mastery climate fostered by coaches enhanced competence perceptions, mediating 35% of flow state experiences during competitions. Gender differences emerged, with females showing higher introjected regulation linked to perfectionism, increasing burnout risk by 22%. Parental pressure negatively impacted relatedness satisfaction, reducing weekly training adherence by 18 hours on average. Intervention programs incorporating self-determination theory principles—autonomy-supportive feedback and goal-setting workshops—increased intrinsic motivation by 29% and retention by 37% in experimental groups. Neuroimaging correlates via fMRI demonstrated stronger ventral striatum activation during reward-based tasks in high-motivation athletes, suggesting dopaminergic pathways underpin persistence. Cross-cultural comparisons with European peers highlighted collectivist influences amplifying social approval motives in Eastern programs. The study proposes a motivational profiling tool for early identification of at-risk athletes, integrating wearable biosensor data for real-time engagement tracking. Programmatic recommendations emphasize coach training in motivational interviewing techniques and family education seminars to balance achievement pressure with enjoyment. These dynamics critically shape the athlete pipeline, determining national team representation rates and Olympic medal potential. Sustained autonomous motivation emerges as the strongest predictor of long-term excellence, informing policy for talent nurturing systems worldwide.

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Key words: youth sports motivation, self-determination theory, athlete development, dropout prevention, coaching strategies

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

DEPREMLERDEN SONRA, AFETTEN ETKİLENEN YERLERE ULAŞTIRILAN YARDIMLAR: 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNDEN ÖRNEKLER

Yüksek Lisans Öğrencisi Amrah SHUKURLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Afet Eğitimi ve Yönetimi Anabilim Dalı

emrahsukurlu294@gmail.com - ORCID ID: 0009-0009-1655-3543

Dr. Öğr. Üyesi Erdem GÜNDOĞDU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksekokulu, Madencilik ve Maden Çıkarma Bölümü

erdem@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-6836-2951

ÖZET

6 Şubat 2023 tarihinde, "Kahramanmaraş Depremleri" olarak bilinen 2 büyük deprem (TSİ 04:17 Pazarcık Mw:7.8 ve TSİ 13.24 Elbistan Mw:7.7) ve yine aynı gün 2 tane M>6.0 olan deprem meydana gelmiştir (TSİ 04:28 Mw: 6.6 ve TSİ 15:02 Mw: 6.0). Toplam 11 ili doğrudan etkileyen bu depremler, bölgede çok sayıda yapının yıkılmasına ve ağır hasarlı yapılar haline gelmesine neden olmuştur. 50 binden fazla can kaybının yaşandığı ve 11 ili doğrudan etkileyen bu deprem, "asrın felaketi olarak" kayıtlara geçmiştir. Bu çalışmada, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerine ait afet süreçlerinde; kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının müdahale kapasitesi ve rolü değerlendirilmiştir. Literatür taraması ile gerçekleştirilen bu çalışmada, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerine değinilerek; kurum/kuruluşların raporları ve internet sitelerindeki bilgiler ile yayınlanmış olan akademik çalışmalar derlenmiş ve bundan sonra benzer konularda yapılacak olan çalışmalara bir altlık kaynak olarak sunulması amaçlanmıştır. Özellikle kamu kurumlarının afet sürecindeki yeri ve önemi kapsamında; faaliyetleri değerlendirilmiştir. Sivil Toplum Kuruluşlarının afet sürecindeki yeri ve önemi kapsamında ise, başta AKUT ve Yeşilay'a ait faaliyetler değerlendirilmiş, ayrıca uluslararası sivil toplum kuruluşlarının afet müdahalesindeki rolüne de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş Depremleri, Yardım, Kamu Kurumları, Sivil Toplum Kuruluşları

1.GİRİŞ

Afetler; fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğurarak toplumun normal yaşam düzenini kesintiye uğratan ve yerel imkânlarla baş edilemeyen, büyük oranda can ve/veya mal kayıplarına neden olabilen olaylardır. Türkiye, jeolojik ve meteorolojik özellikleri ile, tarih boyunca pek çok büyük / yıkıcı afetlere maruz kalmış bir coğrafyada yer almaktadır. Bu

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

afetlerin en yıkıcı ve geniş kapsamlı örneklerinden biri olan 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleridir. Türkiye saati ile 04:17'de Pazarcık (Kahramanmaraş) Mw: 7.7 ve 13:24'de Elbistan (Kahramanmaraş) Mw 7.6 büyüklüğünde iki deprem meydana gelmiştir ve 11 ilde yıkım etkisi yaratmıştır (Görsel 1).

Görsel 1. *6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin etkili olduğu bölge (AFAD, 2023).*

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri gibi büyük bir afetteki kriz anında, can kayıplarını en aza indirmek ve temel hayati ihtiyaçları karşılamak; kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşların dahil olduğu çok paydaşlı bir müdahale ve lojistik desteğin eş zamanlı yürütülmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında afet bölgelerine ulaştırılan yardımların etkinliğini ve süreci kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve deprem sonrası yardım çalışmalarının organize edilme biçimi ve bu süreçte rol alana kurumların görevleri derlenerek; yardım çalışmalarının planlanması, lojistik süreçler ve dağıtım stratejilerinin analiz edilmesi ve aynı zamanda yardımların ne kadar hızlı ve etkili bir şekilde ulaştığının değerlendirilmesi, yardım miktarları, hangi bölgelerde daha başarılı olup ve hangi bölgelerde sorun yaşadığının araştırılması, AFAD, Kızılay, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının koordinasyonunu ve işbirliğinin değerlendirilmesi bu çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır.

2. 6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİ SONRASI GELİŞMELER

OHAL İlanı: 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında müdahale kapsamında, depremin etki alanının genişliği ve olumsuz hava koşulları, müdahale sürecinde kapsamlı bir lojistik organizasyonu gerekli kılmıştır. Sahadaki güvenliğin sağlanması ve bürokratik süreçlerin hızlandırılması amacıyla 8 Şubat 2023 tarihinde Anayasa'nın 119. maddesi gereğince Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiştir. Bu karar, ağır hasarlı yapıların oluşturduğu risklerin yönetilmesi ve artçı sarsıntılar devam ederken arama-kurtarma faaliyetlerinin güvenli bir şekilde sürdürülebilmesi açısından yasal ve teknik bir zemin oluşturmuştur.

Personel ve Lojistik Kapasite: Afet sonrası müdahale çalışmaları kapsamında geniş çaplı bir personel görevlendirmesi yapılmıştır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

Yayınları 2023 verilerine göre; bölgede kamu personeli, STK ve uluslararası ekiplerden oluşan toplam 271.060 personel görev yapmıştır. Bu personelin 35.250'si doğrudan arama-kurtarma faaliyetlerinde yer almıştır. Karayolu ulaşımında yaşanan aksaklıklar nedeniyle lojistik akış, 75 uçak ve 108 helikopter ile oluşturulan hava koridoru üzerinden sağlanmıştır.

Barınma ve Gönüllü Yönetimi: Depremzedelerin barınma ihtiyacının karşılanması, kış mevsiminin etkileri nedeniyle öncelikli faaliyet alanlarından biri olmuştur. Bölgede kurulan 332 çadır kent ve bireysel dağıtımlarla yaklaşık 1,5 milyon kişiye barınma hizmeti sunulmuştur. Bu süreçte AFAD Gönüllülük Sistemi üzerinden eğitimlerini tamamlayan 32.819 gönüllü, çadır kurulumu, malzeme tasnifi ve lojistik destek alanlarında görevlendirilmiştir. Ayrıca acil ihtiyaçların karşılanması amacıyla kamu kurumlarına ilk etapta 87 milyar TL tutarında ödenek tahsis edilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayınları, 2023).

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrasında bölgede görev alan başlıca kurum ve kuruluşlar şu şekildedir:

- AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı)
- Türk Kızılayı
- UMKE (Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi)
- MEB AKUB (Milli Eğitim Bakanlığı, Arama ve Kurtarma Birimi)
- TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri)
- JAK (Jandarma Komando Arama Kurtarma Tabur Komutanlığı)
- AKUT (Arama Kurtarma Derneği)
- Yeşilay (Türkiye Yeşilay Cemiyeti)
- Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları ve Yardım Ekipleri

3. KURUM VE KURULUŞLARIN 6 ŞUBAT 2023 DEPREMLERİ SONRASINDAKİ ROLÜ VE ÖNEMİ

3.1. AFAD

6 Şubat depremleri sonrası yürütülen müdahale süreci, afet yönetiminin refleks hızını göstermesi açısından önemlidir. İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmî açıklamalara göre; saat 04.17'de meydana gelen 7,7 büyüklüğündeki birinci depremin hemen ardından, saat 04.30'da AFAD tarafından tüm kurtarma ekiplerine deprem bölgelerine intikal etmeleri talimatı verilmiştir. Bu hızlı müdahale sonucunda saat 04.40'ta Osmaniye'deki Bilgi Apartmanı enkazından ilk vatandaş sağ olarak kurtarılmıştır. Afetin boyutunun netleşmesiyle birlikte saat 05.02'de, yani depremden 45 dakika sonra, TAMP kapsamındaki en üst seviye olan ve uluslararası yardım çağrısını da içeren "4. Seviye Acil Durum" ilan edilmiştir. Saat 05.45 itibarıyla bölgeye personel ve iş makinesi sevkiyatı başlarken, saat 07.57'de İzmir'den kalkan uçaklarla hava köprüsü kurulmuştur.

Barınma ihtiyacına yönelik ilk bireysel çadırlar saat 11.25'te kurulmaya başlanmıştır. Ancak çalışmalar devam ederken, birinci depremden yaklaşık 9 saat sonra saat 13.24'te Elbistan merkezli 7,6 büyüklüğünde ikinci bir deprem daha meydana gelmiş; buna rağmen arama-kurtarma ve yardım sevkiyatı kesintisiz sürdürülmüştür. İçişleri Bakanlığı verilerine göre; depremin ilk anından itibaren yürütülen çalışmalar "arama-kurtarma" ve "geçici barınma" olmak üzere iki temel alanda yoğunlaşmıştır. Depremde yıkılan 38 bin 901 binanın tamamında

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

arama tarama çalışmaları yapılırken, içerisinde yaşam olduğu tespit edilen 26 bin binada fiili arama-kurtarma faaliyeti yürütülmüştür.

Afet bölgesindeki müdahale kapasitesi, ulusal ve uluslararası desteğin katılımıyla devasa bir boyuta ulaşmıştır. Sahada; 35 bin 250'si arama kurtarma uzmanı, 11 bin 488'i uluslararası ekip ve 142 bini güvenlik görevlisi olmak üzere toplam 650 bin personel görev yapmıştır. Lojistik operasyonlarda ise 20 bin araç ve iş makinesi, 182 uçak, 141 helikopter ve 23 gemi aktif olarak kullanılmıştır. Hava unsurları tarafından gerçekleştirilen toplam 17 bin 500 sorti ile personel ve yardım malzemesi sevkiyatı kesintisiz sürdürülmüştür. AFAD koordinasyonunda yürütülen barınma faaliyetleri, resmi makamlarca "Dünyanın En Büyük İyileştirme Operasyonu" olarak nitelendirilmiştir. Bu kapsamda bölgeye 1 milyon çadır sevk edilmiştir. Kurulan 350 çadır kent ve bireysel dağıtımlarla birlikte toplam 645 bin çadırda, yaklaşık 2,5 milyon afetzedeye geçici barınma imkânı sağlanmıştır.

3.2. Kızılay

Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) çerçevesinde, afet ve acil durumlarda beslenme hizmetlerinin yönetimi "Beslenme Hizmetleri Çalışma Grubu" sorumluluğundadır. AFAD tarafından yayınlanan resmi plana göre; bu grubun Ana Çözüm Ortağı Türk Kızılay olarak belirlenmiştir. TAMP mevzuatına göre Türk Kızılay'ın afet öncesi ve afet sırasındaki temel operasyonel sorumlulukları kapsamında, afet öncesinde kamu ve özel sektöre ait yerel beslenme kapasitesinin belirlenmesi, gıda dağıtım standartlarının oluşturulması ve gerekli tesislerin (mutfak, fırın vb.) kurulumunun sağlanması planlama aşamasının temelini oluşturur. Bununla birlikte, afet bölgesine yiyecek, içecek ve su temininin sağlanması ile gıda tedarik zincirinin kurularak dağıtım süreçlerinin yönetilmesi tedarik ve lojistik faaliyetlerini kapsar. Afetzedelerin ve görevli personelin beslenme koordinasyonunun sağlanması süreçlerinde ise özellikle arama-kurtarma personeli gibi yüksek efor sarf eden gruplara yüksek kalorili beslenme hizmeti sunulması ile dağıtım noktalarından uzak bölgelere AFAD koordinesinde ulaşılması hizmet ve koordinasyon aşamasının kritik sorumluluklarıdır.

Kapasitesi ve İstatistikleri: 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık (7.7 Mw) ve Elbistan (7.6 Mw) ilçeleri merkezli meydana gelen ve 11 ili (Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elâzığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa) doğrudan etkileyen depremlerin ardından Türk Kızılay, TAMP kapsamındaki "Beslenme Ana Çözüm Ortağı" sıfatıyla bölgeye intikal etmiştir. Kurumun 2023 Faaliyet Raporu verilerine göre; afet haberinin alınmasıyla birlikte Afet Müdahale Merkezi Müdürlükleri ve şube başkanlıklarına bağlı uzman ekipler sahaya sevk edilmiştir. Bölgedeki operasyonel yönetim için afetten etkilenen 11 ilde toplam 14 ayrı ekip başkanlığı kurulmuştur.

Afetin ilk anından itibaren kesintisiz sürdürülen beslenme operasyonunda, depremzedelere ve sahada görevli personele ulaşılarak toplamda 2.636.308 kişiye hizmet sağlanmıştır. Deprem sonrası, 06.02.2023 tarihinden itibaren yürütülen beslenme faaliyetleri, çok paydaşlı bir koordinasyonla sürdürülmüştür. Bu süreçte Türk Kızılay; 4 ana Bakanlık (Milli Eğitim, Gençlik ve Spor, Milli Savunma, Tarım ve Orman Bakanlığı) ve 931 farklı kurum/kuruluş (Belediyeler, STK'lar ve bireysel gönüllüler) ile iş birliği sağlamıştır. Geniş bir coğrafyada yürütülen bu operasyon kapsamında, Türk Kızılay tarafından sağlanan beslenme hizmetinin gün içerisindeki

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

öğünlere göre (sabah, öğle, akşam ve gece ara öğünü) dağılımı incelendiğinde toplamda 84.195.148 adet öğünlük hizmet sunulduğu görülmektedir.

Afet sonrası iyileştirme sürecinde, afetzedelerin barınma koşullarının değişmesi ve pişirme ünitelerine sahip konteyner kentlere geçiş yapılmasıyla birlikte, merkezi sıcak yemek üretimine duyulan ihtiyaçta azalma gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda, yıkımın en yoğun olduğu Hatay ili hariç diğer afet bölgelerinde sıcak yemek operasyonları kademeli olarak sonlandırılarak yeni bir beslenme stratejisine geçilmiştir. Söz konusu strateji değişikliğinde temel amaç, afetzedelerin gıda temini konusunda kendi kendine yetebilir hale gelmelerini sağlamaktır. Ancak çeşitli nedenlerle kendi yemeğini hazırlama imkânı bulunmayan hassas grupların beslenme desteği kesilmemiş; bu sorumluluk "sosyal hizmet" kapsamında Türk Kızılay şubelerine devredilmiştir. Ayrıca iyileştirme faaliyetleri kapsamında bağışçıların katkılarıyla temin edilen toplam 22.068 adet gıda kolisinin dağıtımı gerçekleştirilerek hane halkının gıda stoklarına destek sağlanmıştır.

Görsel 2. *Hatay Kırıkhan'da gerçekleştirilen yardım çalışmalarından görünüm*

3.3. UMKE

İnsan kaynağı yönetimi kapsamında; bölgedeki mevcut personele ek olarak Türkiye genelinden yapılan takviyelerle birlikte toplam 138.190 personel (21.204 hekim, 62.590 sağlık personeli, 15.883 UMKE personeli ve destek personelleri) sahada görevlendirilmiştir. Ayrıca 6 Şubat - 27 Ekim tarihleri arasında afetten en çok etkilenen Kahramanmaraş, Adıyaman, Gaziantep ve Hatay illerinin köylerinde toplam 2.741.618 muayene yapılmış, bölge genelindeki birinci basamak muayene sayısı 18 milyonu aşmıştır. Salgın hastalıkları önleme tedbirleri kapsamında ise hem enkazdan çıkarılan yaralılara hem de arama kurtarma personeline tetanos aşısı uygulanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023).

3.4. MEB AKUB

Milli Eğitim Bakanlığı, 6 Şubat depremlerinin ardından yaraların sarılması sürecinde tüm birimleriyle seferber olmuştur. Barınma ve ısınma ihtiyacına yönelik olarak; olgunlaşma enstitüleri, halk eğitimi merkezleri ve meslek liselerinde başlatılan üretim çalışmalarıyla, afet bölgesindeki vatandaşlara günlük 60.000 adet uyku tulumu dağıtılmıştır. Beslenme hizmetleri noktasında ise üretim kapasitesi sürekli artırılmış ve 12 Şubat tarihi itibarıyla 1 milyon 808 bin 494 kişilik sıcak yemek, 1 milyon 671 bin 727 ekmek ve 195 bin 645 kumanya depremzedelere

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

ulaştırılmıştır. Ayrıca afetin psikolojik etkilerini azaltmak amacıyla bölgede oluşturulan 172 Psikososyal Destek Merkezi'nde, 4.000 rehber öğretmen ve psikolojik danışman görev alarak çocuklara destek sağlamıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2023).

3.5. TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri)

TSK, barınma hizmetlerinin yanı sıra yaşam destek faaliyetleri kapsamında bölgeye; 9,5 milyon kumanya, 3.507 mobil gıda noktası, 112 seyyar sahra mutfağı ve 49 sahra fırını sevk etmiştir. Ayrıca 7,6 milyon maske, 96 bin hijyen seti, 70 bin battaniye, 10 bin uyku tulumu ve 732 jeneratör gibi kritik malzemelerin dağıtımı gerçekleştirilmiştir. Ulaştırma faaliyetleri kapsamında ise oluşturulan "Hava Yardım Koridoru" üzerinden; Türk Hava Kuvvetleri'ne ait 60 uçak ve 52 helikopterin yanı sıra, yabancı ülkelerden gelen hava araçlarının da desteğiyle toplam 6.539 sorti uçuş yapılmıştır. Deniz yoluyla da destek sağlanan süreçte, 24'ü Deniz Kuvvetleri'ne ait olmak üzere toplam 30 gemi görev almıştır. Tüm bu faaliyetlerde arama-kurtarma, güvenlik ve yardım hizmetleri için toplam 41.171 TSK personeli sahada aktif görev yapmıştır (Anadolu Ajansı, 2023).

3.6. JAK (Jandarma Komando Arama Kurtarma Tabur Komutanlığı)

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerinde JAK'ın Rolü: Jandarma Komando Arama Kurtarma Birlik Komutanlığı (JAK), 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen ve "Asrın Felaketi" olarak nitelendirilen; merkez üssü Kahramanmaraş olan 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki depremlerin hemen ardından harekete geçmiştir. Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Hatay, Gaziantep, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa olmak üzere toplam 11 ilimizi etkileyen bu afette, JAK timleri enkaz altında kalan vatandaşlara ulaşmak için üstün bir gayret göstermiştir.

Jandarma Genel Komutanlığı verilerine göre; deprem bölgesi genelinde icra edilen çalışmalar neticesinde toplam 1.350 afetzedeye müdahale edilmiş, bunlardan 329 vatandaş sağ olarak kurtarılmıştır. İllere göre müdahale ve kurtarma sayıları aşağıdaki Çizelge 1'de detaylandırılmıştır.

Çizelge 1. *JAK Timlerinin İllere Göre Müdahale ve Kurtarma Sayıları*

İl	**Sağ Kurtarılan**	**Vefat**	**Toplam Müdahale**
Kahramanmaraş	148	251	399
Hatay	98	342	440
Adıyaman	9	25	34
Diyarbakır	7	44	51
Malatya	2	1	3
Gaziantep	65	358	423
GENEL TOPLAM	**329**	**1.021**	**1.350**

Kaynak: Jandarma Genel Komutanlığı (2024).

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

3.7. AKUT

Türkiye'de gönüllülük esaslı arama-kurtarma faaliyetlerinin kurumsallaşması, 1994 yılında Bolkar Dağları'nda meydana gelen ve mevcut imkanlarla sonuç alınamayan bir kaybolma vakasının ardından hız kazanmıştır. Bu olayın akabinde dağcılık tecrübesine sahip ancak teknik kurtarma eğitimi eksikliği hisseden yedi kişilik bir gönüllü grubu, araştırma ve eğitim çalışmalarına başlamış; 1995 yılında "AKUT" ismini alarak ilk kurtarma operasyonunu Bursa Uludağ'da gerçekleştirmiştir. 1996 yılında resmi kuruluşunu tamamlayan dernek, başlangıçta dağ ve doğa koşullarına odaklanmış olsa da 1997 yılında aldığı eğitimlerle faaliyet alanını doğal afetleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Özellikle 1998 Adana-Ceyhan depreminde gösterdiği etkin çalışmalar nedeniyle, Bakanlar Kurulu kararıyla 19 Ocak 1999 tarihinde "Kamu Yararına Çalışan Dernek" statüsü kazanmıştır. Türkiye'nin en güvenilir kurumlarından biri haline gelen AKUT, operasyonel faaliyetlerinin yanı sıra toplumsal bilinçlendirme çalışmalarını da sürdürmektedir (Demir, Birol ve Aydın, 2018).

3.8. Yeşilay

Bağımlılıkla mücadele alanında bir asrı aşkın tecrübesi bulunan Yeşilay, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin ardından kurumsal kapasitesini afet yönetimi sürecine entegre etmiştir. Afetin ilk gününden itibaren Genç Yeşilay gönüllüleri ve şube personeli, yerel afet koordinasyon merkezlerine yönlendirilerek barınma, beslenme ve ısınma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına destek olmuştur. Ancak kurumun sahadaki asıl odak noktası, uzmanlık alanı olan ruh sağlığı hizmetleri olmuştur. Depremzedelerin travma sonrası stres bozukluğu ile baş edebilmeleri adına 258 klinik psikolog ve 125 sosyal hizmet uzmanından oluşan bir ekip görevlendirilmiş; ayrıca "Yeşilay Danışmanlık Merkezi Psikososyal Destek Hattı" devreye alınmıştır.

Yeşilay, sahadaki etki alanını genişletmek amacıyla sivil toplum ve özel sektör iş birliklerine de önem vermiştir. Bu kapsamda Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ve Albayrak Grubu (TÜMOSAN) ile ortak bir protokol imzalanarak "Depremden Etkilenen Çocuklara Psikososyal Destek Projesi" hayata geçirilmiştir. Özellikle Hatay (Kırıkhan) ve Gaziantep (Nurdağı) bölgelerinde yoğunlaşan bu proje ile çocukların kaygı düzeylerinin düşürülmesi ve sosyalleşme süreçlerinin hızlandırılması hedeflenmiştir (Yeşilay, 2023).

4. SONUÇLAR

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremleri, 50 binden fazla can kaybının yaşandığı ve 11 ili doğrudan etkileyen bu deprem, "asrın felaketi olarak" kayıtlara geçmiştir. Bu yüksek lisans tez çalışmasında, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerine ait afet süreçlerinde; kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının müdahale kapasitesi ve rolü değerlendirilmiştir. Literatür taraması ile gerçekleştirilen bu çalışmada, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerine değinilerek; kurum/kuruluşların raporları ve internet sitelerindeki bilgiler ile yayınlanmış olan akademik çalışmalar derlenmiş ve bundan sonra benzer konularda yapılacak olan çalışmalara bir altlık kaynak olarak sunulması amaçlanmıştır. Kamu kurumlarının afet sürecindeki yeri ve önemi kapsamında; AFAD, Kızılay, UMKE, MEB AKUB, TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) ve

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8

JAK (Jandarma Komando Arama Kurtarma Tabur Komutanlığı)na ait faaliyetler değerlendirilmiştir. Sivil Toplum Kuruluşlarının afet sürecindeki yeri ve önemi kapsamında ise, başta AKUT, İHH (İnsani Yardım Vakfı), Hayata Destek Derneği ve Yeşilay'a faaliyetler değerlendirilmiş, ayrıca uluslararası Sivil Toplum Kuruluşlarının Afet Müdahalesindeki rolüne de değinilmiştir.

KAYNAKÇA

T.C. Sağlık Bakanlığı Basın Müşavirliği (2023). Deprem bölgesinde yürütülen sağlık hizmetleri ve istatistikler. Ankara: T. https://www.saglik.gov.tr/TR-100736/deprem-bolgesinde-2-milyon-741-bin-618-saglik-taramasi-yapildi.html

AFAD (2023). https://deprem.afad.gov.tr/assets/pdf/Arazi_Onrapor_28022023_surum1_revize.pdf

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayınları (2023). Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaras-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf

Anadolu Ajansı 2024. Asrın felaketinin ardından dünya Türkiye'ye yardım için seferber oldu. https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/asrin-felaketinin-ardindan-dunya-turkiyeye-yardim-icin-seferber-oldu/3127275

MEB AKUB (2024). kurumsal yapılanması ve faaliyet alanları. Ankara: MEB Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://merkezisgb.meb.gov.tr

Anadolu Ajansı 2024. Mehmetçik, 6 şubat depremlerinde yaraların sarılması için sahadaydı. https://www.aa.com.tr/tr/6-subat-depremlerinin-birinci-yili/mehmetcik-6-subat-depremlerinde-yaralarin-sarilmasi-icin-sahadaydi/3129286

Jandarma Özel Asayiş Komutanlığı (JÖAK) 2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremi ve JAK faaliyet raporu. Jandarma Özel Asayiş Komutanlığı (JÖAK). https://jandarma.gov.tr/joak/06-subat-2023-kahramanmaras-depremi

Demir, M., Birol, S. Ş. ve Aydın, E., 2018. Arama Kurtarma Teşkilatı (AKUT) Gönüllülerinin Serbest Zaman Tatmin Düzeyleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(61), 1275-1282. https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/levels-of-leisure-time-satisfaction-of-search-and-rescue-associations-akutvolunteers.pdf

Yeşilay (2023)., TİSK ve TÜMOSAN depremzede çocuklar için güçlerini birleştirdi. Yeşilay Resmi Web Sitesi. https://www.yesilay.org.tr/medya/makaleler/yesilay-tisk-ve-tumosan-depremzede-cocuklar-icin-guclerini-birlestirdi

ISBN NR. : 978-625-8795-28-8